

ECOSOCIALISME,
COMUNICACIÓ POLÍTICA
I SOCIETAT POSTMODERNA
A LA CATALUNYA DEMOCRÀTICA

Teoria i història de l'ecosocialisme com a corrent de pensament en la Postmodernitat (1980-2015) a través de la seva representació política i mediàtica

Estudi de cas: els canvis en les opinions i actituds de la militància d'ICV durant el debat sobre la consulta per la independència de Catalunya (2012-2014) com a validació de la teoria de l'Espiral del Silenci

Tesi doctoral de
Jaume Risquete Sánchez

Departament de Periodisme

Facultat de Comunicació Blanquerna

Universitat Ramon Llull

Barcelona, octubre de 2015

Dirigida per: Dr. Manuel Parés i Maicas

Dr. Albert Sáez i Casas

A la memòria de l'amic Héctor Borrat.

En gratitud a l'amistat i amor de Jacinta.

En la devoció per la meva mare i la seva saviesa natural.

**En el respecte pel meu pare, treballador incansable, alienat durant
55 anys i, des de fa deu, emancipat en el seu amor al conreu de la
terra.**

“El primer valor es el amor a la vida. Amar la vida, querer la vida. La de uno y la de los demás. Y hacer girar el conjunto de las otras cosas alrededor de ese valor. Estar vivos es casi un milagro. Mire si no tenemos chances en contra. Entonces, este minuto que estamos viviendo es único. Tú no puedes ir a un comercio a comprar vida. Podrás comprar un Ferrari, si tienes plata. Podrás comprar un avión. Pero no podrás comprar tiempo de tu vida. Es la cosa más valiosa que hay. Entonces, hay que luchar por gastar ese tiempo de vida de la forma que nos haga más felices, porque se nos está escapando. Esto es tan elemental que, de tan elemental, nunca lo pensamos. Es en lo que menos pensamos. Pensamos en cualquier cosa, menos en el valor que tiene ese milagro de estar vivos. Por lo tanto, reservar la mayor cantidad de tiempo para las cosas que a nosotros nos gustan y nos motivan. A unos puede ser pescar, a otros jugar al fútbol, a otros leer o escribir, no sé. Esa es una decisión individual. Ahora, si en la vida vamos a estar solo para trabajar y pagar cuentas, y trabajar más para ganar más plata, y pagar más cuentas, y seguir comprando más cosas, cuando acordamos se nos fue la vida. (...) Y si bien yo no puedo creer en Dios, he visto que las religiones le prestan un hermoso servicio de ayudar al bien morir a la gente que cree. No es poca cosa. Por eso no me burlo de las religiones. (...) Si no soy un hombre creyente es porque no emana una explicación de fe desde mi interior. Pero esto es algo muy serio. Si en algo creo es en la maravilla de la naturaleza, si eso es creer en Dios, entonces tal vez sea un poco panteísta. Admiro la naturaleza, sobre todo la naturaleza viva, desde el pasto y la hormiga, hasta la hoja de un árbol. Para mí tiene un mensaje tremendo. Mi interpretación del papel del hombre tiene un poco que ver con eso. En la medida que he podido leer sobre la vida de los pueblos, en cualquier época y en cualquier lugar del planeta, los hombres siempre creen en algo. Podrá ser un tótem, podrá ser una piedra, pero es una constante que a mí me lleva a definir al hombre como un animal utópico. Necesita creer en algo, tiene la necesidad de inventar esas visiones para poder vivir. Ni qué decir de los pueblos antiguos. Ni qué decir de las naciones indígenas nuestras. Aquí hay mucha gente que se sorprende con el concepto de pobreza que tiene un quechua o un aimara. Pobre es el que no tiene comunidad. El que tiene comunidad no es pobre. Qué cosa más profunda, ¿no? Andar solo en la vida, eso es ser pobre. Tener un núcleo humano que lo respalde, tener una comunidad, es la mayor riqueza que se puede tener en la vida. Esto nos habla de que necesitamos de la gente. Pero, bueno, las sociedades modernas no tienen tiempo para pensar en esas cosas.”

(José “Pepe” Mujica, president de l'Uruguai, entrevistat pel diari *El Deber*, de Santa Cruz, Bolívia, 12-12-2014)

Agraïments

Una tesi doctoral és un periple personal que dissortadament acaba afectant molta gent que tens al voltant. Vull agrair a la meva família i amics la seva comprensió i suport durant aquests anys de treball i demanar diculpes per les conseqüències d'un cert aïllament en períodes diferents.

A la meva parella, Jacinta McKeon, agraeixo la companyia, amistat i generositat. Com també la feina de traducció d'alguns articles i ressenyes en alemany de textos d'Elisabeth Noelle-Neumann, especialment de les seves memòries.

Estic molt agraït, per tots aquests anys d'amistat, al Manuel Parés i Maicas, professor d'Opinió Pública a la UAB que va despertar en mi l'interès per la recerca en comunicació política. Va ser ell qui va dirigir-me la tesina doctoral sobre la relació dels intel·lectuals i els mitjans de comunicació, defensada a la UAB el 1998.

També estic infinitament agraït pel suport i l'ajuda com a director de la tesi al doctor i periodista Albert Sáez.

Gràcies a tots dos per la paciència que heu tingut.

No puc deixar d'agrair les converses amb els doctors Miquel Tresserras, Jordi Busquet i Pere Franch; l'ajuda en el disseny de la coberta del Xavier Gimeno; el suport de l'Enric Mur en el disseny del programa informàtic per a l'enquesta, i l'ajuda de l'amiga Sonia Gómez en la maquetació.

Aquesta tesi no hauria estat possible sense el protagonisme d'ICV en la meva vida professional, també d'influència política en la meva trajectòria vital des dels 17 anys. No he estat mai militant atès que vaig pensar que un futur periodista havia de mantenir les distàncies amb la política des de la creença que el periodisme ha de ser un quart poder. A ICV sempre he trobat bona gent, gent honesta i molt coherent ideològicament. Malauradament, la història d'ICV és una història amb alt i baixos i sovint de silencis. L'existència d'ICV, així mateix, és un exemple més de la complexitat de la societat catalana i la seva "postmodernitat" política.

Vaig entrar a treballar com a periodista en el gabinet de comunicació d'ICV l'any 1999, que va coincidir amb el període més difícil de la seva història recent. En el cicle electoral 1999-2001 vaig coincidir amb Rafael Ribó, Joan Saura, Jordi Guillot, Antoni Gutiérrez Díaz, el "Guti" -vaig ser el seu cap de premsa en la seva darrera campanya electoral de les europees de 1999 on va perdre l'escó al 99% de l'escrutini per un marge de només 3.000 vots-, José Luis López-Bulla... vaig fer de redactor al costat del cap de premsa d'ICV d'aleshores, Pep Viñeta, i vaig conèixer gent de l'organització juvenil que ha ocupat càrrecs de responsabilitat com el Marc Rius i el Jordi Farriol. El 2008 vaig tornar a premsa d'ICV un període que hi vaig estar tres anys dels quals dos instal·lat a Madrid com a cap de premsa al Congrés, amb el Joan Herrera.

Al Joan Herrera li agraeixo l'amistat des dels 14 anys, haver crescut amb ell i la resta d'amics de la colla de l'institut Joan d'Àustria, al barri de la Verneda de Barcelona. Aquells anys 1980 van ser durs i difícils però vam aprendre -ara ens n'adonem amb la perspectiva- que sense compromís ideològic no hi ha marge per a la transformació de la realitat. També va ser dur treballar al Congrés amb el Joan

perquè quan formes part d'una minoria tens moltes probabilitats de caure en un immens pou de silenci. No obstant, l'experiència és inoblidable per tot el que em va aportar professionalment i també políticament.

Un agraïment a tot l'equip de comunicació d'ICV amb qui vaig coincidir en aquella etapa de 2008-2011 i amb els qui mantinc una relació extraordinària: Daniel Álvarez (cap de premsa), Júlia Brosa (redactora) i José Luis Palomo (redactor i més tard "community manager") per l'amistat i complicitat dins i fora d'aquells horaris laborals sovint interminables. Sense tantes i tantes converses durant aquella etapa i totes les posteriors que hem mantingut m'hauria estat impossible contextualitzar i decodificar moltes de les dinàmiques que explico en aquesta tesi.

No cal dir que haver treballat en vuit campanyes electorals amb ICV (municipals, catalanes, espanyoles i europees) en les etapes 1999-2000 i 2008-2010 és un bagatge molt enriquidor, especialment per als qui som uns apassionats de la política, de la comunicació política i de la recerca acadèmica, ja que, òbviament, ens dona una experiència sobre el terreny insubstituïble en el camp teòric.

Així mateix, agraeixo l'atenció i ajuda d'alguns dels teòrics referents en els darrers trenta anys de l'ecosocialisme amb els quals he intercanviat correus electrònics durant els anys 2014 i 2015: Jorge Riechmann, Andrew Dobson, Derek Wall, Qingzhi Huan, Saral Sarkar i David Pepper. Gràcies a ells, la filosofia política verda i la teoria ecosocialista han aconseguit ser objecte d'anàlisi en la Universitat.

Finalment, vull agrair el suport de la Facultat de Comunicació Blanquerna, de la qual sóc professor des del 2001, i del departament de Periodisme, suport imprescindible sense el qual no hauria pogut fer aquesta tesi. Gràcies també a l'amistat de tants companys i companyes de Blanquerna des que vaig arribar l'any 2000 fins ara: Francesc-Marc Álvaro, Cristina Feixas, Marta Esteller, Jordi Roigé, Enric Ordeix, Víctor Curto, Ferran Sáez, Mayka Fernández, Francesc Viadel, Xavier Casals, Ferran Toutain, així com també l'agraïment als meus exalumnes en tots aquests anys de docència.

I també agraeixo a la University College Cork les hores que he passat en la seva biblioteca llegint, traduint i escrivint. Una part molt important de la bibliografia en anglès present en aquesta tesi ve d'haver buidat incesantment les seves prestatgeries.

També cal agrair el clima d'Irlanda, especialment entre els mesos de setembre i desembre, que inviten a la lectura i l'escriptura. Al recolliment intel·lectual indispensable per fer una tesi com aquesta.

Resum

Aquesta tesi doctoral és una recerca sobre els orígens i el desenvolupament de l'ecosocialisme, corrent de pensament que fusiona elements de la doctrina marxista, del socialisme utòpic, de l'anarquisme i de l'ecologisme. Les arrels d'aquesta hibridació ideològica es troben en el segle XIX tot i que caldrà esperar a la dècada dels anys 1970 perquè a partir de l'impuls del nou ecologisme polític emergeixi un cos doctrinari i la mateixa expressió, *ecosocialisme*, que començarà a ser d'ús habitual en la dècada següent especialment a partir de la transformació de partits comunistes -en alguns casos, pocs anys abans de la caiguda del Mur de Berlín- en esquerra verda o ecosocialista.

Un d'aquests partits ecosocialistes és el cas d'Iniciativa per Catalunya Verds, partit hereu del PSUC, fundat el 23 de febrer del 1987 i que abraçarà oficialment l'ecosocialisme el 22 de novembre del 1996. En aquell període d'anys Iniciativa va anar buscant una identitat ideològica que fusionés les idees d'esquerra radical amb els nous moviments socials (pacifisme, feminisme i ecologisme).

L'ascens de l'ecosocialisme es dona en paral·lel als canvis socials, econòmics, polítics i comunicatius que defineixen un nou estadi de la Modernitat o bé una etapa diferent que coneixem com a Postmodernitat des que el filòsof Jean-François Lyotard va publicar el 1979 *La Condition postmoderne*.

La tesi analitza l'ecosocialisme com a corrent que respon a alguns dels trets característics de la Postmodernitat i ho fem en el context dels canvis socials, polítics i comunicatius que defineixen aquesta Postmodernitat, i concretament a Catalunya, que considerem una de les regions més postmodernes a Europa i al món.

L'anàlisi de la trajectòria d'Iniciativa per Catalunya Verds des del 1987 es prolonga fins a les eleccions al Parlament de Catalunya del 27 de setembre del 2015 període en què aquesta formació ha estat un dels pocs exemples al món de partit autodefinit com a ecosocialista que ha tingut representació parlamentària i, fins i tot, ha arribat a formar govern.

Així mateix, la tesi analitza el paper d'ICV durant el debat sobiranista a Catalunya en el període 2003-2015. En aquest sentit, hem elegit per al nostre estudi de cas la consulta no vinculant per la independència de Catalunya que es va celebrar el 9 de novembre del 2014 i els efectes que aquest debat ha tingut en les opinions i actituds dels militants respecte al sentiment de pertinença identitari i al model d'Estat, entre altres trets del perfil d'aquesta militància. A través d'una enquesta entre 410 militants d'ICV hem fet una radiografia de la militància, la més àmplia que s'ha elaborat fins ara d'aquest partit.

L'enquesta també ha tingut com a objectiu validar una de les teories més importants de la comunicació: l'Espiral del Silenci. És una de les primeres recerques que s'ha fet a Catalunya i a Espanya en què s'ha aplica aquesta teoria en un àmbit de la realitat social i política, en aquest cas en el terreny de la comunicació política.

A partir de l'anàlisi de la teoria des de la seva formulació el 1972 per la periodista, politòloga i sociòloga alemanya Elisabeth Noelle-Neumann, concloem que l'espiral de silenci té vigència en la "societat xarxa" actual.

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ

Postmodernitat i política a la Catalunya democràtica 9

1. Hipòtesis de treball i marc teòric i metodològic 15

CAPÍTOL PRIMER

Reconfiguracions i transfiguracions socials, polítiques i mediàtiques en la Postmodernitat 19

Introducció

Alguns factors per contextualitzar la transformació del comunisme i el socialisme en esquerra alternativa i la seva fragmentació postmoderna: l'ecosocialisme

- 1.1. Què és la Postmodernitat? Què és el Postmodernisme? 33
- 1.2. De la Modernitat a la Postmodernitat: avinences i desavinences 41
 - 1.2.1. Postmodernitat: cultura i contracultura 59
- 1.3. Postmodernitat i política 67
 - 1.3.1. "Fi de les ideologies" o "postideologies"? 77
 - 1.3.2. El declivi de l'eix "Dretes vs Esqueres" 80
 - 1.3.3. Nocions per visitar i revisitar sobre "la fi de la política": "societat despolititzada", "desafecció", "declivi de l'Esfera Pública" i "ascens de l'antipolítica" 93
 - 1.3.4. Moviments socials: política i contrapolítica, avui a l'ombra dels mitjans 105
 - 1.3.5. L'ecologisme polític és política postmoderna? 118
- 1.4. Comunicació i Postmodernitat: l'ascens de la 'societat xarxa' (que penetra en l'Espai Mediàtic i en l'Espai de Risc) 122
 - 1.4.1. Comunicació política i Postmodernitat: de la propaganda moderna a la postmoderna "comunicació viral" 141
 - 1.4.2. Comunicació política i democràcia postmoderna: representació, participació, mediatització, descentralització 148
 - 1.4.3. La construcció de l'Opinió Pública en la 'societat xarxa': la "convivència postmoderna" entre vells i nous mitjans 158
 - 1.4.3.1. 'New Media' i activismes (locals i globals) 159

1.4.3.2.	‘Tuiteresfera’ i la formació de l’Opinió Pública	161
1.4.3.3.	‘Tuiteresfera’ i ‘Blogosfera’: el periodisme i l’ascensió del “ciudadà-periodista”	164
1.5.	Postmodernitat i Postmodernisme en el context de la Catalunya autonòmica (1978-2015)	170
1.5.1.	Catalunya: la transformació del mapa polític des de la transició a la Postmodernitat d’inicis del segle XXI	179
1.5.2.	Una Postmodernitat molt moderna a Catalunya: la transformació dels partits polítics en moviments, i viceversa	186
1.5.3.	Sobre la consulta per la independència: una interpretació “postmoderna” d’un debat “modern”	210
1.5.3.1.	La consulta del 9-N de 2014, en clau postmoderna	213

CAPÍTOL SEGON

Teoria i història de l’ecosocialisme

<i>L’ascens d’una nova ideologia en la Postmodernitat: el cas de l’ecosocialisme parlamentari d’ICV</i>	223
---	-----

Introducció

A la recerca dels orígens de l’ecosocialisme

2.1.	‘Environmentalism’: les arrels de la filosofia política “verda”	241
2.1.1.	“Deep greens” vs “Shallow greens”	251
2.1.2.	Medi Ambient, Globalització i Postmodernitat	261
2.1.3.	La “Democràcia verda” i l’ascens del “ciudadà ecologista”	264
2.2.	De l’ecologia a l’ecologisme: de la filosofia a la ideologia, amb parada en la sociologia	277
2.3.	L’ecologisme polític: de les arrels a la realitat	293
2.3.1.	Ecologia i “Pensament polític verd”	297
2.3.1.1.	Tipologia de la hibridació ideològica ecologista	305
2.3.2.	L’ecologisme polític en el sistema de partits	326
2.3.3.	Els Verds a Occident: de “moviments protesta” a “partits sistema”	327
2.3.4.	Alemanya: 36 anys d’ecologisme parlamentari	333
2.3.5.	Altres països, altres continents: altres experiències d’ecologisme polític	340
2.3.6.	L’ecologisme polític a Espanya: “moviment” sense Parlament	348
2.3.7.	Catalunya: l’ecologisme amb representació parlamentària	368

2.4.	Ecologisme i mitjans de comunicació	373
2.4.1.	El 'framing' de la informació ecològica	386
2.5.	L'ecosocialisme a estudi: ascens i consolidació de l' "esquerra verda" a finals de segle XX	398
2.5.1.	Definicions d'ecosocialisme: paradigma, doctrina, corrent de pensament, ideologia?	408
2.5.2.	El consolidament global de l'esquerra verda i el sorgiment d'una xarxa ('network') ecosocialista	440
2.5.3.	L'ecosocialisme en el context de la Postmodernitat	450
2.5.4.	El corpus ètic i ideològic: l'agenda ecosocialista	469
2.5.5.	El futur de l'ecosocialisme	490
2.6.	L'ecosocialisme a Catalunya: del comunisme del PSUC a l'ecosocialisme parlamentari d'ICV	499
2.6.1.	Història del PSUC (1936-1987): el frontpopulisme, el comunisme leninista, el marxisme-leninisme i l'eurocomunisme a Catalunya	500
2.6.2.	El naixement d'IC i els primers 10 anys de transició del postcomunisme a l'ecosocialisme (1987-1997)	520
2.6.2.1.	Iniciativa per Catalunya: de la inconcreció ideològica postcomunista (1987-1993) a l'ecosocialisme emergent (1993-1996/7)	534
2.6.2.1.1.	L'opció de l'ecosocialisme	538
2.6.3.	Iniciativa per Catalunya-Els Verds: un "nou" partit ecosocialista "en construcció", en l'oposició parlamentària a CiU (1997-2003)	551
2.6.4.	ICV, partit ecosocialista al Govern de la Generalitat (2003-2010): l'ecosocialisme al poder	554
2.6.5.	El retorn de l'ecosocialisme a l'oposició (2010-2014): l'horitzó de la consulta del 9-N	569

CAPÍTOL TERCER

La vigència de la Teoria de l'Espirall del Silenci en la Postmodernitat política i comunicativa d'inicis del segle XXI

Introducció

3.1.	Elisabeth Noelle-Neuman, sociòloga de la "pell social" en una societat en transició a la Postmodernitat	576
3.1.1.	La trajectòria intel·lectual d'Elisabeth Noelle-Neuman: "La pitonissa del Bodensee"	584

3.1.2.	De com es forma i conforma l'opinió pública	593
3.1.2.1.	Cap a una democràcia comunicativa?	603
3.1.3.	La pell social: el "clima de doble opinió"	606
3.1.4.	Deconstruint la Teoria de l'Espirai del Silenci	610
3.1.4.1.	Els orígens: Opinió Pública i control social	612
3.1.4.2.	Influències intel·lectuals de l'Espirai del Silenci	616
3.1.4.3.	Turbulències en el "clima d'opinió"	622
3.1.4.4.	Entre el funcionalisme i el sentit comú	624
3.1.4.5.	Contra l'Espirai del Silenci	627
3.1.4.6.	Afirma Elisabeth Noelle-Neumann	635
3.1.5.	La por a l'aïllament, motor de la vida en societat i de la Teoria de l'Espirai del Silenci	638
3.1.6.	La investigació en comunicació política i la Teoria de l'Espirai del Silenci com a objecte de recerca aplicada	647
3.1.6.1.	L'Espirai del Silenci com a àmbit de recerca en la "societat xarxa"	670
3.1.6.1.1.	Els 'Social Media' a estudi: ¿amplien o redueixen la polarització política?	694
3.1.6.1.2.	La recerca aplicada sobre la Teoria de l'Espirai del Silenci a Espanya i Catalunya	697
3.1.7.	La vigència de la Teoria de l'Espirai del Silenci en l'era d'internet i dels 'Social Media'	699
3.1.7.1.	Majories i minories silencioses	705
3.1.7.2.	El llegat de la Teoria de l'Espirai del Silenci	708

CAPÍTOL QUART

Estudi de cas: els canvis en les opinions i actituds de la militància d'ICV durant el debat sobre la consulta per la independència de Catalunya (2012-2014) com a validació de la teoria de l'Espirai del Silenci	715
--	-----

Introducció

4.1. La "infrarepresentació mediàtica" com a factor desencadenant d'un efecte d'espai de silenci	716
4.2. Introducció i contextualització a l'estudi del cas: anàlisi dels canvis en les opinions i actituds de la militància ('hard-core') d'ICV davant la consulta sobiranista del 9 de novembre del 2014	719

4.2.1.	Les relacions entre periodisme i política: la comunicació política a Catalunya (2003-2014)	721
4.2.2.	El fenomen d'Espirai del Silenci i el debat de la consulta	725
4.2.3.	El “mapa de públics” d'ICV (2010-2014): una realitat complexa ...	733
4.2.4.	La comunicació a ICV: de la propaganda del PSUC al “màrqueting viral” de les xarxes socials	761
4.2.4.1.	Estructura comunicativa d'ICV (1987-2015)	769
4.2.5.	ICV i el debat sobre la consulta per la independència de Catalunya del 9-N	778
4.2.5.1.	La representació mediàtica d'ICV i la visualització en el debat de la consulta del 9-N	809
4.2.5.1.1.	Silencis mediàtics: l'avantsala de l'Espirai del Silenci	812
4.3.	ICV: la seva identitat “ecosocialista”, la seva representació mediàtica i el debat sobiranista (entrevistes)	820
4.4.	Hipòtesi, justificació i metodologia de la recerca: Canvis en les opinions i actituds al 'hard-core' d'un partit polític en el context d'un clima d'opinió mantingut en l'agenda política-mediàtica al llarg de dos anys: la vigència de la Teoria de l'Espirai del Silenci en la “societat xarxa”	836
4.4.1.	Hipòtesi i justificació de l'objecte d'estudi	836
4.4.2.	Les opinions i actituds en la ideologia política	838
4.4.3.	Formulació de les hipòtesis	840
4.4.4.	Metodologia	843
4.4.5.	Resultats de la recerca	846
4.4.6.	Discussió	892
CONCLUSIONS		915
BIBLIOGRAFIA GENERAL		955

Introducció

Postmodernitat i política a la Catalunya democràtica

El transatlàntic Titànic va salpar del port de Southampton, al sud d'Anglaterra, el 10 d'abril de 1912 i va fer una primera parada a Cherbourg i una segona a la localitat del sud d'Irlanda de Queenstown (que a partir de la independència d'Irlanda va recuperar el nom original en gaèlic de Cobhn) encara sota l'Imperi Britànic. A Queenstown va embarcar el passatge de tercera classe, la majoria irlandesos pobres. Uns dies després el Titànic es va enfonsar després de xocar amb un iceberg.

Les costes del comtat de Cork¹ van tornar a ser protagonista de les notícies tres anys després, el 7 de maig de 1915, quan un submarí alemany va enfonsar el transatlàntic RMS Lusitania davant el poble mariner de Kinsale, a 30 quilòmetres al sud de la ciutat de Cork. Hi van morir 1.195 passatgers. Aquell fet va influir en la decisió dels Estats Units d'entrar en guerra contra Alemanya dos anys després. La victòria final va convertir el jove país en la primera potència mundial tant militar com econòmica alhora que va suposar l'inici de la seva hegemonia cultural global.

Diversos historiadors i filòsofs han situat la fi del segle XIX en l'enfonsament del Titànic pel que té de metàfora de la desaparició paulatina d'una societat dominada per l'aristocràcia, seguida per l'ascens d'una societat de "classes" i l'adveniment de la "societat de masses", definida en una primera globalització per la immigració massiva, la *melting pot*, la democratització, el sufragisme, unes relacions més igualitàries, uns mitjans de comunicació massius i uns partits polítics de masses que responien a blocs ideològics enfrontats que desembocarien en els conflictes de la Guerra Civil espanyola i la Segona Guerra Mundial.

Altres autors veuen en l'entrada dels Estats Units en la Primera Guerra Mundial aquesta fi del segle XIX i l'inici del segle XX sota el domini dels nord-americans, de la seva cultura -especialment la cinematogràfica-, d'uns valors del mercat lliure i de l'anglès convertit en *lingua franca* que substitueix el francès, que havia estat la llengua de la diplomàcia i de la cultura des de la Il·lustració.

És en aquella dècada de 1910 i la següent de 1920 que se situa el punt àlgid de la Modernitat. I serà a partir de 1920 quan alguns autors comencen a descriure un cert cansament d'aquesta Modernitat que tenia les arrels en la Il·lustració i l'ascens de la societat industrial i el capitalisme. Caldrà esperar, però, fins finals de la dècada de 1970, perquè l'expressió "Postmodernitat" comenci a ser familiar, i no obstant alguns dels elements que defineixen aquesta nova etapa ja s'expressen en aquella Modernitat d'entreguerres.

Un dels objectius de la tesi doctoral "**Ecosocialisme, comunicació política i societat Postmoderna a la Catalunya democràtica**" és analitzar aquesta

¹ A la ciutat de Cork vaig començar aquesta tesi doctoral el setembre de 2009, amb un permís de quatre mesos de la meva feina com a cap de premsa d'Iniciativa per Catalunya-Verds al Congrés dels Diputats. Amb la meva tornada a ICV vaig haver d'aparcar el projecte que vaig tornar a recuperar el setembre de 2013 amb un una "excedència" de quatre mesos com a professor de la Facultat de Comunicació Blanquerna-Universitat Ramon Llull on m'havia tornat a incorporar.

Postmodernitat a Catalunya i la seva influència en la política catalana durant les dècades 1980, 1990, 2000 i 2010 i, concretament, en la transformació d'un partit nascut durant la Guerra Civil Espanyola, el Partit Socialista Unificat de Catalunya -un dels primers partits "de masses", representant de la classe treballadora catalana- en una formació "ecosocialista", Iniciativa per Catalunya Verds, entre els anys 1993 i 2000. És precisament en aquella dècada de 1990 que hi ha un *boom* de la literatura sobre Postmodernitat i Postmodernisme en la seva relació amb la societat, la cultura, l'art i la política, entre altres camps de la realitat.

En general, els autors coincideixen que hi ha uns elements comuns en les dècades de 1970, 1980 i 1990 que han provocat una transformació dins la Modernitat que ha acabat donant origen a un nou estadi d'aquesta Modernitat, mentre que alguns van més enllà i utilitzen aquesta expressió per referir-se a una nova etapa ja diferenciada de la Modernitat: la Postmodernitat. Aquesta tesi se centra en aquestes transformacions en el món de la política, dels mitjans de comunicació i en la societat i com l'ecosocialisme sorgeix en aquesta nova etapa postmoderna.

El sociòleg i filòsof francès Michel Maffesoli va analitzar aquesta nova etapa postmoderna a *La Transfiguration du politique. La tribalisation du monde*, llibre publicat el 1992, a partir de la idea central que la societat s'estava transformant de societat de masses en "reagrupament dels individus" en "quadres de micro-societats" -en una mena de tornada a la societat premoderna, al feudalisme de les tribus- en què el professor de la Sorbona reflexionava sobre el paper de la política en aquella nova *socialité postmoderne*.

"Postmodernitat" descriu una nova època contemporània que es va convertint en hegemònica a partir dels canvis socials en les condicions de la Modernitat, entre les quals destaquem: la transformació del capitalisme des d'una producció industrial massiva a la indústria dels serveis, noves formes d'informació tecnològica, la globalització, l'afebliment dels partits polítics tradicionals per un sorgiment de nous moviments socials i de l'etnonacionalisme, la ruptura dels grans relats, la fragmentació i la segmentació social.

El catedràtic emèrit de Sociologia de la London School of Economics and Political Science, Nicos P. Mouzelis, en la seva obra *Modern and Postmodern Theorizing* (2008), definia el moment en què ens trobàvem en les darreres tres dècades com el resultat de l'obertura dels mercats mundials (especialment els financers) en combinació amb les noves tecnologies de la informació que ha liderat una globalització neoliberal dins la qual les nacions-estat han canviat profundament tant les seves estructures internes com les seves estratègies externes en l'intent de prosperar i, fins i tot, de sobreviure en aquest nou i molt competitiu ordre mundial.

Per a molts teòrics socials aquests canvis han estat tan radicals que, a principis del nou segle XXI, el terme "modern" ha de ser reemplaçat pel terme "postmodern" i així doncs, apunta Mouzelis, es parla de teoria postmoderna i societat postmoderna com a:

"social order within which the belief systems and the collective certainties of early modernity have evaporated –this state of affairs leading to constant references to the 'death of the subject', the 'end of history', the 'dissolution of metaphysics', the 'implosion of the social', the 'eclipse of the political', etc"

(*Ibidem*: 1)

En aquest nou context, en les dues darreres dècades del segle XX es parla de “Postmodernitat” (Derrida, Foucault, Lyotard, Gellner, Norris, Vattimo, Baudrillard), “post-modern society” (Kumar), “late-modernity” (Giddens, Mouzelis), “segona modernitat” (Ulrich Beck), “modernitat líquida” (Zygmunt Bauman), “late capitalism” (Jameson), “neobarroquisme” (Calabrese) i, fins i tot, a les acaballes i inicis del segle XXI, d’“ultramodernitat” (José Antonio Marina). També es pot trobar l’expressió “transmodernitat”, “hipermodernitat” (Gilles Lipovetsky), “supermodernitat” o “sobremodernitat” (Marc Augé).

En aquesta tesi utilitzarem el terme “Postmodernitat” ja que creiem que sense els autors que van començar a parlar de “Postmodernitat”, especialment a partir de Lyotard, altres autors no n’haurien teoritzat després a favor o en contra. Però, més enllà de l’expressió que fem servir, tots aquests autors coincideixen que en les darreres tres o quatre dècades hem entrat en una fase diferent a la Modernitat que havia caracteritzat el món, especialment a Occident, i que va coincidir amb la Il·lustració, la revolució industrial i el domini de l’home sobre la natura.

Hi ha una “atmosfera postmoderna”? Si és així, en què consisteix? Podem posar un exemple: el Cap d’Any del 2013 vaig fer un sopar a casa de la meua companya, en una urbanització als afores d’un petit poble irlandès, Blarney (a 8 quilòmetres de la ciutat de Cork), lloc de pelegrinatge per als 50 milions de nord-americans descendents de l’emigració d’irlandesos a Amèrica en els segles XIX i XX. Vaig cuinar una caldereta de llagosta a partir de diferents receptes que vaig trobar al cercador Google i d’un vídeo penjat a Youtube (tot i que tenia memoritzat la recepta de la meua mare). Així doncs que vaig cuinar caldereta a partir d’unes llagostes comprades vives i que havien estat pescades a la costa sud d’Irlanda, afegint-hi tomàquets d’hivernacle holandesos, cebes i alls espanyols, vi blanc francès, romaní que havia portat expressament de l’hort del meu pare a Parets del Vallès, aigua envasada de l’est d’Irlanda (però podia haver comprat Font d’or en algun supermercat de Cork), amb oli andalús i salsa Tabasco, originària de l’estat de Louisiana. Mentre cuinava vam mirar les campanades a Plaça d’Espanya pel web de TV3 i abans de posar-nos a veure la televisió irlandesa vam preparar el raïm (procedent del Perú i Sud-àfrica) i un “sparkling wine” australià. En aquella hora de diferència que va provocar celebrar dues vegades el nou any vaig poder enviar missatges pel mòbil, rastrejar les felicitacions per Twitter i veure els “posts” en el meu compte de Facebook.

Aquesta descripció tan planera podria ser “la postmodernitat explicada a un nen”. Sense teories prèvies i com a introducció didàctica simple i potser ximple. Perquè els dos ingredients principals d’aquesta nova etapa en què vivim són la globalització i les tecnologies de la informació i la comunicació. Hi ha molts altres ingredients, però com en el cas de la caldereta de llagosta ho són el brou i la llagosta, sense els quals no hi ha caldereta de llagosta.

Podríem trobar elements de la globalització en la forma d’expansionar-se d’algunes de les civilitzacions hegemòniques al llarg de la història (persa, romana, àrab, inca, americana) i també, per exemple, en el missatge catòlic de l’“urbi et orbi”. Efectivament, l’expansió del Cristianisme o de l’Islam ja suposa una globalització

d'una cosmovisió concreta en forma de religió, llengua (àrab, llatí), gastronomia i ciència.

Nosaltres ens centrem a analitzar la nostra època actual -de les acaballes del segle XX i començament del XXI- quan la globalització comunicativa difumina les nocions espai/temps, quan emergeixen nous valors socials, "postmaterials" que influeixen en la idea hegemònica de l'Estat-Nació fins a les qüestions d'identitat individual, quan nous moviments socials -les peticions dels quals sovint són integrades pels tradicionals partits de masses- associats al medi ambient, l'energia nuclear, el feminisme o als drets dels homosexuals i de minories ètniques s'incorporen a l'agenda pública, la política i la mediàtica.

En aquest nou context, a cavall de la darrera dècada del segle XX i les dues primeres del segle XXI, apareix i es consolida l'ecosocialisme (malgrat que encara d'una manera poc generalitzada arreu d'Occident i del món) com una ideologia híbrida entre el socialisme d'arrel marxista i l'ecologisme, amb elements llibertaris. Un nou corrent de pensament que emergeix en paral·lel a l'ascens d'aquesta Postmodernitat.

Aquest és, de fet, un dels principals objectius d'aquesta tesi interdisciplinària: fer una teoria i història de l'ecosocialisme que neix en la Postmodernitat, centrant-nos en Catalunya -una de les regions més postmodernes d'Europa i del món- i en el cas d'un partit polític ecosocialista: Iniciativa per Catalunya Verds (ICV), primer partit a Espanya i Catalunya que s'autoqualifica d'"ecosocialista" (i que incorpora aquesta definició en els seus estatuts) i un dels primers i escassos partits "ecosocialistes" al món que ha tingut representació en un Parlament democràtic i, fins i tot, que ha arribat a formar part d'un Govern, en aquest cas, a Catalunya, entre el 2003 i el 2010.

Catalunya és i ha estat un laboratori pel que fa a les ideologies i a l'efervescència dels moviments socials. Ho va ser en la segona part del segle XIX i a començament del XX i, especialment durant la Guerra Civil, quan va avançar el xoc ideològic entre feixisme, nazisme, comunisme i democràcia en la Segona Guerra Mundial. Les lluites i enfrontaments entre comunistes i socialistes, comunistes i anarquistes, feixistes i la resta d'ideologies... havia estat sembrat en les dècades anteriors amb alguns factors que indicaven la Modernitat de la societat catalana i fins i tot elements postmoderns com la fragmentació i complexitat.

Mantenim que Catalunya condensa en almenys els darrers 150 anys molts dels elements que trobem en les causes de la transformació d'una societat moderna en una postmoderna a partir de tot el que hem indicat fins ara i altres fenòmens com el *melting pot* d'una societat formada per autòctons i immigrants, la lluita de classes, la gran capacitat mobilitzadora i el seu pluralisme polític imatge de la seva complexitat social.

Apuntem en aquesta tesi que aquell laboratori que va ser la Catalunya entre finals segle XIX i final de la Guerra Civil s'hauria repetit en aquestes últimes dues dècades especialment en els darrers anys, amb alguns elements que també trobem en altres països: conversió dels partits polítics en moviments sociopolítics, fragmentació social, doble sistema mediàtic tradicional-xarxes socials.

Subratllem que es tracta d'una tesi pluridisciplinar (teoria política, filosofia política, història del pensament i de les idees contemporànies, comunicació política i de la psicologia social) l'objectiu de la qual és, d'una banda, omplir un buit actual en la teoria política que no ha tingut en compte aquest nou corrent de pensament, i d'altra banda, analitzar l'evolució d'un partit polític, ICV, que ha assumit la ideologia de l'ecosocialisme. Una de les hipòtesis que volem demostrar és que l'ecosocialisme és un exemple d'hibridació ideològica que respon a la fragmentació dels discursos i dels relats, típica de la Postmodernitat, com de l'increment de la complexitat de la realitat en general i la conversió de la societat de la informació en "societat xarxa".

El primer capítol, **Reconfiguracions i transfiguracions socials, polítiques i mediàtiques en la Postmodernitat**, és d'alguna manera un assaig sobre la Postmodernitat que enllaça amb el segon capítol i amb una de les tesis que defensem en aquest treball: l'ecosocialisme és una hibridació ideològica pròpia d'aquesta nova etapa postmoderna. En aquesta primera part del treball s'analitzen els canvis en la societat, en la política i en la comunicació en les darreres quatre dècades -especialment en el món occidental- per mirar d'entendre els canvis en la democràcia representativa i els fenòmens que s'estan donant en l'actualitat en el món de la política i de la comunicació i cap a on ens estem adreçant col·lectivament.

El segon capítol, **Teoria i història de l'ecosocialisme**, és original si tenim en compte que l'única aproximació a una teoria de l'ecosocialisme l'ha feta, en anglès, el professor David Pepper² en la seva obra *Eco-socialism* (1993), centrada sobretot en les arrels filosòfiques del pensament ambientalista i ecologista. Amb aquest capítol omplim un buit en la teoria política alhora que fem una història del concepte i la seva articulació ideològica a més d'analitzar la contribució a l'ecosocialisme d'Iniciativa per Catalunya Verds a la política espanyola i catalana. Un dels propòsits d'aquest treball és presentar una història i una teoria de l'ecosocialisme, ja que són pocs els estudis i les anàlisis que podem trobar publicats en anglès, castellà, francès i català sobre l'ecosocialisme.

En el capítol tercer, **La vigència de la Teoria de l'Espirall del Silenci en la Postmodernitat política i comunicativa d'inicis del segle XXI**, analitzem la teoria comunicativa de l'Espirall del Silenci en el marc de l'estudi de les teories de la comunicació per intentar demostrar que se l'ha classificat erròniament dins el grup de teories dels "efectes màxims" dels mitjans, típica de les etapes de la propaganda en la Modernitat i que cal inscriure-la en el grup de les teories de les "mediacions", que protagonitzen la recerca en els darrers 40 anys i que responen a aquesta nova etapa postmoderna en la societat, la política i la comunicació. Aquesta tesi doctoral es presenta 43 anys després que Elisabeth Noelle-Neumann formulés per primera vegada la seva teoria, el 16 d'agost de 1972, en el Tokyo Prince Hotel, en el marc del 20è Congrés de Psicologia que es va celebrar a la capital japonesa.

El quart capítol, **Estudi de cas: els canvis en les opinions i actituds de la militància d'ICV durant el debat sobre la consulta per la independència de Catalunya (2012-2014) com a validació de la teoria de l'Espirall del Silenci**, se centra en el cas pràctic sobre la consulta del 9 de novembre de 2014 en què el Govern de la Generalitat va preguntar els ciutadans sobre tres preferències en la

²Aquest llibre de David Pepper -professor universitari ara ja jubilat-, encara és referència per conèixer les arrels fundacionals de l'ecosocialisme.

relació de l'estructura administrativa de Catalunya amb l'Estat espanyol. Aquesta part està introduïda per una contextualització i actualització de la teoria de l'Espiral del Silenci, una anàlisi de la política i l'estratègia comunicativa d'ICV com també per una anàlisi del debat al voltant de la consulta del 9-N. En l'apartat previ a la descripció de la recerca aplicada expliquem la relació entre mitjans de comunicació i ICV a partir d'un recull d'entrevistes que hem dut a terme amb dirigents i exdirigents d'ICV i periodistes que han treballat en la seva àrea de la comunicació.

El cas pràctic que hem seleccionat és el debat sobre la convocatòria d'una consulta per la independència de Catalunya, a partir de la nostra hipòtesi basada en part en la crítica de diferents dirigents d'ICV que en aquest debat la veu de la formació ecosocialista ha quedat silenciada informativament i sobre les conseqüències que ha pogut tenir en el seu electorat. Volem comprovar si la militància d'ICV -el *hard core* d'un partit polític segons la descripció de Noelle-Neumann- ha sofert una espiral del silenci en el període 2012-2014 que hauria provocat canvis en les opinions i actituds pel que fa al seus sentiments identitaris, ideològics i de preferència respecte al model de relació amb Espanya. Centrats en aquest cas de la consulta sobiranista del 9 de novembre del 2014 volem validar, almenys en aquest cas, la vigència d'aquest fenomen descrit en la teoria d'Elisabeth Noelle-Neumann.

D'una altra banda, també analitzem la política comunicativa i usos comunicatius i informatius d'ICV en aquesta evolució des del comunisme a l'ecosocialisme (l'acceptació del màrqueting com a eina de comunicació, la importància del web, la potenciació de les xarxes socials) i estudiem l'evolució ideològica i comunicativa d'Iniciativa per Catalunya Verds des de la seva conversió del comunisme a l'ecosocialisme, des de l'oposició parlamentària a Catalunya (1987-2003) a la gestió de govern (2003-2010).

Al capdavant, aquesta tesi és una interpretació multidisciplinària dels canvis en la societat catalana i en la política i la comunicació (política) a Catalunya des de la Transició fins al 9 de novembre de 2014. Unes transformacions que creiem que estan conduint Catalunya -i que no s'entendria sense la postmodernitat de la societat catalana- a una realitat "postautonòmica", amb totes les implicacions que se'n poden derivar.

Així mateix, aquesta tesi també analitza la dimensió ideològica i política de l'ecologisme polític com a etapa posterior a l'ecologisme com a moviment sorgit en les dècades de 1960 i 1970 quan els temes mediambientals van entrar definitivament en l'agenda tant política com mediàtica.

Superat el debat que s'havia centrat a afirmar o negar l'escalfament global i el canvi climàtic, aquesta tesi doctoral també analitza el discurs ideològic construït des de l'ecologisme polític.

El gener de 2015 dos informes presentats per la NOAA i la NASA, les agències nord-americanes de l'atmosfera i de l'espai, arribaven a la conclusió que el 2014 havia estat l'any més calorós des de l'inici dels registres i els 10 anys més càlids des de 1880 s'havien localitzat en les dues darreres dècades.

El 18 de juny del 2015 el Papa Francesc va publicar una encíclica sobre la relació dels éssers humans amb la natura titulada *Laudato Si'*, la seva aportació al debat que té lloc el desembre de 2015 quan se celebra a París una nova cimera mundial sobre el canvi climàtic.

No tenim cap dubte -com durant el 2015 han subratllat tant el Papa Francesc com el president dels Estats Units, Barack Obama- que l'ecologisme és i serà en aquest segle XXI i en els posteriors un dels eixos centrals i protagonista de les preocupacions socials, polítiques, econòmiques i mediàtiques en el nostre planeta. Les implicacions d'aquest ecologisme en el camp de la ideologia i la política, per tant, haurien de ser motiu d'anàlisi acadèmic continuat. En aquest sentit, aquesta tesi vol ser una contribució a l'estudi de l'ecologisme en la seva vessant política i comunicativa.

1. Hipòtesis de treball i marc teòric i metodològic

Aquesta tesi doctoral té tres parts que responen a tres dels interessos intel·lectuals del doctorand: la filosofia política i la història de les idees (primer capítol), la teoria política (segon capítol) i la comunicació política (tercer i quart capítol). En aquest sentit, hem elaborat tres hipòtesis principals que coincideixen amb aquesta estructura de la tesi:

PRIMERA HIPÒTESI

Hem entrat en una etapa que anomenem Postmodernitat en la qual s'estan donant uns canvis socials, polítics, econòmics i comunicatius que configuren unes societats diferents a les quals havien conegut fins ara en les diferents etapes de la Modernitat.

En aquest context, els grans relats ideològics s'han transformat, especialment a partir de la caiguda del Mur de Berlín i en l'esquerra que abastava el comunisme, el socialisme i la socialdemocràcia.

L'ecosocialisme apareix com una hibridació típica de la Postmodernitat amb la transfiguració del comunisme en una confluència que recull idees procedents del socialisme utòpic, l'anarquisme, el marxisme i de l'ecologisme polític que es fusionen amb corrents de pensament dels nous moviments socials sorgits en les dècades de 1960 i 1970, especialment el feminisme, l'ecologisme i el pacifisme.

La nostra primera hipòtesi és que l'ecosocialisme -en el segon capítol fem una recerca per trobar les seves arrels i com s'ha desenvolupat fins avui dia- no ha arribat a convertir-se en ideologia per la manca de partits polítics que hagin abraçat aquest nou corrent ideològic, per no haver-se creat una xarxa internacional ecosocialista i per la mateixa fragmentació de les societats postmodernes i la fi dels grans relats ideològics.

A més a més, per bé que s'ha bastit un cos doctrinari de l'ecosocialisme aquest s'ha de trobar sobretot en documents polítics dels pocs partits que han abraçat aquest corrent com és el cas d'Iniciativa per Catalunya Verds.

Així mateix, la teoria política ha prestat poca atenció a aquest ecosocialisme emergent per la qual cosa encara no compta amb prou legitimitat acadèmica. En aquest sentit, aquesta tesi vol donar els arguments perquè la teoria política incorpori el corrent de pensament ecosocialista en els seus manuals, enciclopèdies i literatura en general.

SEGONA HIPÒTESI

Iniciativa per Catalunya Verds s'autodefineix oficialment com a ecosocialista des del 22 de novembre de 1996 i fins ara ha estat un dels pocs exemples de partit polític que ha defensat aquesta identitat ideològica en aquells parlaments on ha obtingut representació.

Aquest partit abraça l'ecosocialisme després de gairebé deu anys d'indecisió ideològica -de febrer del 1987 a novembre del 1996- arran la seva transformació de partit comunista (PSUC) en partit postcomunista que va confluïr amb nous moviments socials (feminisme i pacifisme en un primer moment, ecologisme més tard).

La nostra hipòtesi és que l'ecosocialisme d'ICV ha reeixit com a resposta a la desfeta del comunisme i la recerca d'una transfiguració ideològica i això ha estat així per dues raons: primer, perquè el seu precedent, PSUC, ja es va fundar a partir d'una confluència; i segon, perquè Catalunya és una de les regions a Europa i al món que reuneix aquells elements que caracteritzen una societat postmoderna.

Per tant, l'ecosocialisme com a corrent de pensament o doctrina política de l'esquerra postcomunista arrela a Catalunya per la mateixa complexitat postmoderna de la societat catalana ja en la dècada de 1980. Així mateix, aquesta postmodernitat és l'evolució d'un país que quan es funda el PSUC durant la Segona República ja comptava amb tots els elements de la Modernitat.

Durant el segon capítol argumentem que ICV ha estat, en absència d'un partit polític ecologista, la formació que ha defensat l'ecologisme polític parlamentari, tant al Parlament de Catalunya com al Congrés i al Senat de Madrid. Per tant, contràriament a altres països del nostre entorn -especialment a Alemanya- on han estat els partits verds que han defensat l'ecologisme polític, a Catalunya i a Espanya aquest ecologisme s'ha representat políticament a través de l'ecosocialisme.

Però, si la representació política de l'ecologisme s'ha fet des d'aquesta esquerra verda i el seu corrent ecosocialista, la representació mediàtica ha estat sobretot protagonitzada per les organitzacions ecologistes.

Tot i que mantenim que ICV ha dut a terme un paper important a l'hora d'emmarcar una "agenda temàtica verda" tant al Parlament de Catalunya com al Congrés dels Diputats també argumentem que a Espanya i a Catalunya encara hi ha una infrarepresentació mediàtica de l'ecologisme.

La crisi econòmica a Espanya, a partir de 2008, ha anat aparcant l'ecologisme tant de l'agenda política com de la mediàtica. La crisi econòmica, associada a Catalunya al conflicte sobre el model territorial -que té l'origen en la reforma de l'Estatut de Catalunya i la sentència del 2010 del Tribunal Constitucional- ha afeblit el perfil més ecologista que ha definit ICV en la seva identitat ecosocialista.

El creixement del sentiment independentista ha tingut un impacte entre els militants i simpatitzants d'ICV. Com a conseqüència, ICV -que sempre ha posat èmfasi en el fet social més que en el nacional- ha buscat de nou la confluència amb aquests nous moviments i plataformes nascudes en aquest context de crisi econòmica i institucional.

En aquesta nova hibridació argumentem que ICV s'ha situat en una cruïlla on haurà d'optar per mantenir la seva identitat ideològica en l'aposta per l'ecosocialisme o bé transfigurar-se en una nova identitat. Els resultats tant de les eleccions al Parlament de Catalunya del 27 de setembre del 2015 com les del Congrés i Senat del 20 de

desembre d'aquest mateix any aboquen la direcció d'ICV a avançar l'assemblea nacional per a principis del 2016 on la formació ecosocialista, a través dels seus dirigents, han afirmat que haurà de servir per refundar-se.

Mantenim que aquesta refundació serà molt important per al futur de l'ecosocialisme tant a Catalunya com a Espanya, tot i que en la resta de l'Estat el corrent ecosocialista no ha tingut un partit nacional que l'hagi representat, excepte per la influència d'ICV sobre Izquierda Unida quan han treballat juntes al Congrés.

En la confluència que ICV ha dut a terme en el cicle electoral de les municipals i catalanes del 2015 -encara per veure en les generals- la seva identitat ecosocialista ha quedat diluïda tant des de la seva vessant estètica com l'argumental en una retòrica diferent, la d'aquests nous moviments sorgits en aquest context de crisi econòmica i institucional -sobretot arran del moviment dels indignats- protagonitzats per activistes socials que defensen una radicalitat democràtica no centrada en l'eix esquerra-dreta sinó en un nou eix "dalt-baix" que alguns teòrics relacionen amb un nou tipus de populisme de la "postpolítica" postmoderna actual.

TERCERA HIPÒTESI

El debat sobiranista, mantingut en l'agenda política i mediàtica a Catalunya en una primera fase (2003-2010) durant la reforma de l'Estatut de Catalunya fins a la sentència del Tribunal Constitucional, i en una segona (2010-2015) sobretot a partir de la manifestació multitudinària de la Diada del 2012, hauria afectat electoralment Iniciativa per Catalunya Verds que com abans el PSUC sempre ha comptat amb una massa de simpatitzants i militants molt heterogènia i plural.

Com analitzem en el capítol quart, el votant d'ICV ha estat tradicionalment molt plural tant pel que fa a la seva identificació nacional com a les seves preferències pel model territorial. Ideològicament, no obstant, hi ha una més gran homogeneïtat amb una adscripció en l'esquerra i un interès per l'eix social molt per davant de l'eix nacional.

Si bé en començar la crisi econòmica ICV semblava poder reforçar el seu discurs social -mentre que l'ecològic quedava en un segon terme- a mesura que el debat s'ha intensificat i polaritzat la mateixa militància i l'electorat ecosocialista -en la línia de la societat catalana- ha evolucionat cap a un interès focalitzat en l'eix nacional i s'hauria produït uns canvis en les opinions i actituds respecte a la seva identificació nacional com en les preferències pel model territorial.

A partir de les hipòtesis que hem construït en el quart capítol (apartat 4.4.) vam elaborar una enquesta que es va lliurar als militants d'ICV per conèixer si com a conseqüència del debat per la independència de Catalunya i de la convocatòria d'una consulta sobiranista el 9 de novembre del 2014, la militància ecosocialista -i per projecció els simpatitzants i votants- havien estat afectats en canvis en les seves opinions i actituds.

Atès que al voltant del debat s'ha parlat cada vegada més d'espiral del silenci (apartat 4.3.) i que en les entrevistes que vam mantenir amb dirigents i exdirigents d'ICV també posaven l'èmfasi en aquest fenomen hem centrat el cas d'estudi a validar la teoria d'Elisabeth Noelle-Neumann en aquest debat -que s'està mantenint ja fa alguns anys en l'agenda política i mediàtica- en la militància d'ICV.

La nostra hipòtesi és que la pressió d'un debat, polaritzat cada vegada més entre independentistes i no independentistes (unionistes, constitucionalistes), ha desplaçat de l'agenda política i mediàtica altres altres opcions entre les quals les que la majoria de la militància i votant d'ICV havia defensat majoritàriament, almenys fins al 2009 (federalisme, confederalisme). Com descriu la teoria de l'Espirall del Silenci, si un segment de la població no veu representat el seu posicionament en els mitjans de comunicació pot donar-se un fenomen pel qual els seus integrants o bé se sumen a les opcions representades o bé prefereixen mantenir silenciada la seva postura.

Durant el debat sobre la independència de Catalunya, sobretot en el període 2012-2014, la nostra hipòtesi és que en diferents circumstàncies i davant diferents perfils d'interlocutors el militant d'ICV ha preferit no fer pública la seva postura, especialment la defensada per la direcció del partit: opció federalista/confederalista. La percepció d'una infrarepresentació d'ICV en el debat també hauria condicionat perquè es donés el fenomen de l'espiral del silenci entre la militància, que com subratllava Elisabeth Noelle-Neumann és un dels més blindats en una societat davant aquest fenomen psicosocial.

Marc teòric i metodològic

Aquesta tesi doctoral, com hem subratllat en l'apartat anterior, té tres blocs definits. Per als dos primers capítols hem fet una recerca bibliogràfica amb l'anàlisi, interpretació i traducció d'un gran nombre de publicacions, sobretot en llengua anglesa, inèdits en castellà i català, sobretot centrat en la filosofia política verda, el mediambientalisme i l'ecosocialisme. La recerca i lectura d'aquestes obres ens ha permès definir l'origen i desenvolupament del corrent ecosocialista. També hem dut a terme una recerca en els fonts documentals d'ICV per trobar les primeres mencions a l'ecosocialisme.

Així mateix, hem fet entrevistes amb dirigents i exdirigents d'ICV i periodistes que han treballat en el gabinet de premsa des dels anys 1980 (vegeu apartat 4.3.) per conèixer l'origen de l'aposta per l'ecosocialisme, la relació entre ICV amb els mitjans de comunicació com també per conèixer com la direcció ecosocialista ha viscut el debat sobiranista.

A partir de les entrevistes també hem formulat les hipòtesis (vegeu apartat 4.4.) per al cas pràctic: l'estudi dels canvis d'actitud i opinió de la militància durant el debat sobiranista.

Per detectar el fenomen de l'Espirall del Silenci hem elaborat una enquesta que contenia tant preguntes relacionades amb la predisposició dels militants a defensar les seves idees com altres per detectar els canvis en el perfil identitari i les preferències per la relació administrativa entre Catalunya i Espanya. L'enquesta s'ha dissenyat seguint la pauta utilitzada per Elisabeth Noelle-Neumann en algunes de les enquestes que ella va elaborar per detectar el fenomen de l'espiral del silenci en processos electorals i en campanyes de canvi social.

CAPÍTOL PRIMER

Reconfiguracions i transfiguracions socials, polítiques i mediàtiques en la Postmodernitat

"What Do You Do"

Yes I know you're right
I see it in your fierce eyes
But me I've never thought straight
Since the day I had the first doubt

Yes I know you're right
And I'll back you to a point pal
But I'll never be constrained
By another man's ideas now

I spent too long on this road
Looking for the answers
But Poverty and Failure
Aren't what I'm after

I painted "Fight" on factories
But they closed the factory down pal
I want to find out where the Heart's gone
Gonna find out where the nerves gone

What do you do
When democracy fails you
What do you do
When the rest can't see its true?

Pat votes the Scots way
Just like her mother
But South always takes all
Just like her brother

The next time she might vote
So might the others
But times running out pal
Cause they're giving up in numbers

What do you do
When Democracy's all through
What do you do
When minority means you?

(The Proclaimers, del seu àlbum *Sunshine on Leith*, 1988)

Introducció

Alguns factors per contextualitzar la transformació del comunisme i el socialisme en esquerra alternativa i la seva fragmentació postmoderna: l'ecosocialisme

L'any 1979 el món estava dividit en els dos blocs ideològics, capitalista i comunista. Vam assistir a la proclamació del primer estat teològic després de la revolució islàmica encapçalada per Khomeini -per a l'historiador Eric Hobsbawm l'única revolució veritablement popular i massiva del segle XX-,³ Catalunya va votar "Sí" a l'Estatut d'Autonomia, Margaret Thatcher va ser elegida primer ministra de la Gran Bretanya, els sandinistes van derrocar el dictador Anastasio Somoza, Rússia va enviar l'Afganistan i es va produir un accident en la central nuclear de Harrisburg, als EUA. Són alguns dels molts fets d'aquell any, la majoria dels quals poden explicar altres fets que han passat posteriorment fins al 2015.

Han passat 36 anys i els canvis i transformacions en àmbits tan diferents com els transports, l'economia, la política, la salut i les comunicacions han modelat un planeta globalitzat, unes societats altament complexes i uns ciutadans hiperconnectats que en molts casos construeixen la seva identitat a partir d'estructures socials alienes a les tradicionals (família, nació, escola, religió).

Aquell 1979, Sheila Rowbotham, Lynne Segal i Hilary Wainwright publicaven *Beyond the Fragments: feminism and the making of socialism*, un llibre icònic que prenia l'enfocament feminista per destacar les conseqüències de les tensions que podrien provocar les fractures en l'esquerra, especialment per l'ascensió de les activitats locals i els "nous moviments" que anaven contra el principi leninista de centralitat i jerarquització de l'organització. Les tres autores, no obstant, apel·laven al nou dinamisme que podien impulsar aquestes fragmentacions dins l'esquerra, com ara el feminisme.⁴

En una ressenya a la tercera edició d'aquest llibre (2013), Laurence Cox⁵ argumenta:

"The original essays in *Beyond the fragments*, written at the end of a decade of women's, gay / lesbian, migrant and working-class struggles and campaigns over issues such as nuclear power and the Vietnam war, show the extent to which these different movements were then intertwined, learning from one

³ Seguint aquest mateix argument de Hobsbawm, anys abans el filòsof Herbert Marcuse assegurava que el moviment del maig del 68 no va ser revolucionari perquè va ser liderat per grups minoritaris i no per les masses. No obstant, sí que concedia a aquell moviment el mèrit d'avançar nous models posteriors. Podeu recuperar aquelles paraules de Marcuse en aquesta entrevista: <https://www.youtube.com/watch?v=fqP7XkcE4jI&feature=youtu.be>

⁴ El paper del feminisme en la globalització l'analitzen Halesh Afshar i S. Barrientos a *Women, Globalization and fragmentation in Developing World* (1999).

⁵ Dins la revista *Interface: a journal for and about social movements*, Volume 5 (2): 525 - 559 (November 2013)

another, exploring similar issues and registering similar ambiguities and contradictions – an experience which found shape in formations such as socialist feminism, eco-socialism, black feminism, and other attempts to rethink and reformulate the hard-won knowledge of popular struggles in ways that brought together something at least of a shared analysis of causation and structure as well as some parallel directions in struggle, organisation and goals. Those moments were broken apart, not only by neoliberalism but also by empire-building strategies on the part of organisational leaderships, movement intellectuals trying to create space in the academy and celebrity authors converting movement into commodity. We have spent much of the last fifteen years or so trying to piece the fragments together one more time: more cautiously perhaps, aware of the long history of mutual distrust and origin myths which sanctify our specific identities (including, it should be said, socialist ones) as against others. As we have done so, we have found ourselves reclaim. As we have done so, we have found ourselves reclaiming, recycling and reusing much of that earlier movement knowledge in our own contexts, talking through forms of structural and historical analysis which do not privilege a single struggle, exploring alliance- and network-based strategies for change”

Aquell mateix any 1979, Jean-François Lyotard publica *La Condition postmoderne*. No s'encunya el terme -que de fet, ja existia des de feia dècades, sobretot aplicat a la literatura i l'arquitectura-, però és a partir d'aquest llibre que el concepte es comença a utilitzar aplicat a la filosofia, el pensament, la política, la comunicació i l'educació, entre molts altres àmbits. L'impacte d'aquell assaig va provocar l'aparició d'una vastíssima literatura i un debat encara obert sobre la nostra Modernitat.

Sobre *La Condition postmoderne*, Lyotard⁶ ens diu que es tracta “d'un estudi per conèixer la condició del saber en les societats desenvolupades” i que ha decidit anomenar a aquesta condició “condició postmoderna”, terme en ús en el continent americà per sociòlegs i crítics. I ho defineix així:

“Designa el estado de la cultura después de las transformaciones que han afectado a las reglas de juego de la ciencia, de la literatura y de las artes a partir del siglo XIX. Aquí se situarán esas transformaciones con relación a la crisis de los relatos” (*Ibid*: 9)

Però, pàgines després, puntualitza que la hipòtesi és que el saber canvia d'estatus alhora que les societats entren en l'edat anomenada postindustrial i les cultures en l'edat anomenada postmoderna i cita les obres d'Alain Touraine (*La société postindustrielle*, 1969), Daniel Bell (*The Coming of PostIndustrial Society*, 1973), Ihab Hassan (*The Dismemberment of Orpheus: Toward a Post Modern Literature*, 1971) i M. Benamou i Ch. Caramello (*Performance in Postmodern Culture*, 1977). Lyotard situa l'inici d'aquesta nova edat a finals dels anys 1950, “que per a Europa assenyalen la fi de la seva reconstrucció”, tot i que aquesta realitat varia segons els països.

A *La condició postmoderna. Informe sobre el saber*, Lyotard dedica el primer capítol a “El saber en les societats informatitzades”. La seva hipòtesi és que a mesura que es

⁶ Hem consultat tant la versió original com una traducció en castellà de 1993.

desenvolupin les tecnologies de la informació i la comunicació, els Estats-nació aniran perdent influència i moltes de les institucions que en la Modernitat han tingut protagonisme absolut aniran perdent legitimitat.

Per a Lyotard, en els darrers cinquanta anys (ho escriu el 1979) la representació a la societat s'ha dividit en dos models: el model que veu la societat com un tot funcional (Talcott Parsons) i el model marxista. ¿Quin és el camí que seguiria la societat en la "perspectiva postmoderna"? El "redesplegament" econòmic de finals dels anys 1970, ajudat per la mutació de tècniques i tecnologies i, en paral·lel, un canvi de funció dels Estats:

"Digamos, para ser breves, que las funciones de regulación y, por tanto, de reproducción, se les quitan y se les quitarán más y más a los administradores y serán confinadas a los autómatas (...) La clase dirigente es y será cada vez más la de los 'decididores'. Deja de estar constituida por la clase política tradicional, para pasar a ser una base formada por jefes de empresa, altos funcionarios, dirigentes de los grandes organismos profesionales, sindicales, políticos, confesionales. La novedad es que en ese contexto los antiguos polos de atracción constituidos por los Estados-naciones, los partidos, las profesiones, las instituciones y las tradiciones históricas pierden su atracción" (*Ibid*: 41-42)

La "descomposició" dels grans relats segueix, de certa manera, el que Baudrillard havia analitzat en el seu llibre *A l'ombra des majorités silencieuses o la fin du social* (1978)⁷: la dissolució del lligam social i el pas de les col·lectivitats socials a l'estat d'una massa composta d'àtoms individuals llançats a un "absurdo moviment brownià". Aquesta "atomitxació" d'allò social en xarxes flexibles de jocs de llenguatge pot semblar allunyada de la realitat moderna, diu Lyotard, que apareix primer que res bloquejada per l'artrosi burocràtica, segons el tema desenvolupat per B. Rizzi a *La bureaucratization du monde* (1939).

El gran relat ha perdut la seva credibilitat, ens diu Lyotard, que cita I. Hassan i el seu article de 1978 "Culture, Indeterminacy, and Immanence: Margins of the (Postmodern) Age"⁸ quan afirma, un any abans de la publicació de *La Condition postmoderne*, que en la societat i la cultura contemporànies, societat postindustrial, cultura postmoderna, la legitimació del saber es planteja en altres termes i que existeix una "decadència de la potència unificadora i legitimadora dels grans relats de l'especulació i de l'emancipació":

"El impacto de la recuperación y la prosperidad capitalista, por una parte, el auge desconcertante de las técnicas, por otra, pueden tener sobre el estatuto del saber es ciertamente comprensible. Pero antes es preciso reparar en los gérmenes de la 'deslegitimación' y del nihilismo que eran inherentes a los grandes relatos del siglo XIX para comprender cómo la ciencia contemporánea podía ser sensible a esos impactos desde bastante antes de que tuvieran lugar" (*Ibid*: 83-84)

⁷ Citat per Lyotard, *op.cit*, pàgina 42.

⁸ Publicat a *Humanities in Society* (pàgs. 51-85), citat per Lyotard, *Ibid*, p. 83.

En la seva anàlisi dels orígens de la Postmodernitat, Perry Anderson (1998) qualifica *La condition Postmoderne* com la primera obra filosòfica sobre la Postmodernitat, tot i que situa el seu origen, pel que fa a l'arquitectura, en el concepte d'"eclecticisme" i, seguint altres teòrics de la Postmodernitat com ara Jencks, la defineix de "civilització mundial de la tolerància plural".

Anderson qualifica l'obra de Lyotard de "primer llibre que tractava la postmodernitat com un canvi general de les circumstàncies humanes" i subratlla que no parla de política sinó d'aquests canvis en què s'imposa el capitalisme multinacional i la societat de consum -el consumisme de les classes treballadores-, per acabar dient que aquesta Postmodernitat significa la saturació de "cada porus del món pel somni del capital".

Aquest autor coincideix amb Fredric Jameson que el Postmodernisme (o la Postmodernitat) "és un nou estadi del capitalisme" -més que una darrera fase de la Modernitat o una etapa "post" d'aquesta mateixa- on hi ha una complicitat entre allò postmodern i la lògica del mercat i de l'espectacle.

Anderson posa èmfasi en el fet que la hibridació i el pastitx, almenys en l'art, no neix en la Postmodernitat sinó que ja es troba en l'art modern: la ruptura entre allò modern i allò postmodern va arribar abans a la pintura i l'escultura que no pas a cap altre àmbit de la cultura. Però el que sí que és novetat amb la Postmodernitat, subratlla, és que hagi estat origen de "nous pols d'identificació" com ara el sexe, la raça o l'ecologia.

La no-fi de la història: un món complex

Posteriorment a Lyotard, una llarga llista de pensadors i assagistes van seguir l'argumentació d'aquesta "societat postmoderna" i la reflexió sobre els fenòmens que s'estaven produint en la Modernitat i els que es produirien en el futur. Cap a on estava anant la moral, l'individu, l'Estat, l'hedonisme desordenat, la família, la identitat, el nihilisme, la utopia, la desafecció per la política en les democràcies occidentals, la globalització, el mercat i l'augment de les desigualtats... formen part del debat que s'origina des del 1979 -i que ha arribat fins avui dia, tot i que ja amb menys intensitat-, sota el paraigua dels conceptes "Postmodernitat" i "Postmodernisme".

Entre el "Late-Modernity" (Giddens) i "the cultural logic of late capitalism" (Jameson) hi ha, segons el nostre parer, una descripció de la societat desenvolupada (especialment Occidental) que es comença a definir en la dècada de 1970 i que es completa a cavall de les dues dècades següents, sobretot a partir de dos esdeveniments: la caiguda del Mur de Berlín i del bloc soviètic i per l'atemptat de l'11 de setembre del 2001, a Nova York, com a venjança a la invasió d'Iraq.

L'atac terrorista contra el World Trade Center i el Pentàgon per part de 19 membres d'Al Qaeda el matí de l'11 de setembre de 2001, quan els segrestadors de tres avions comercials van estavellar-los contra les torres bessones i el Pentàgon -amb un quart avió segrestat que va caure a terra a Pensilvània després del motí dels passatgers-, és per a diversos autors que han reflexionat sobre la Postmodernitat el moment més emblemàtic i representatiu de la fi de la Modernitat i l'ascens d'una nova etapa

social, política, comunicativa i econòmica que connectaria amb els trets que representen aquesta Postmodernitat (fragmentació, nihilisme, hiperconnexió, simulacre, banalitat, risc, l'effmer, transparència, narcisisme, superficialitat).

El mateix any de l'atemptat contra les torres bessones José López (University of Nottingham) i Garry Potter (Wilfrid Laurier University, Canadà) editen *Postmodernism. An Introduction to Critical Realism* en què fan una crítica radical -ja acabat acabat el segle XX- de la fractura, l'eclecticisme, l'apatia política i el cansament intel·lectual sota el Postmodernisme. Així començaven la introducció, titulada "After Postmodernism: The New Millennium" (2001: 3-21):

"It is the best of times. It is the worst of times. It is a time for the celebration of diversity. It is a time of fear of the Other who is different. It is a time of technological marvel and a time of fear and distrust of science. It is a time of unprecedented affluence and a time of the direst poverty. It is a time of nostalgia for the old and enthusiasm for the new. It is a time of optimism and hope for humanity's possibilities of freedom and happiness and yet grim pessimism and fear about future"

L'atemptat, però, també va pulveritzar l'articulació ideològica de Francis Fukuyama a *La fi de la història* (1992) amb el domini i expansió global de la "societat de mercat" sense cap altra alternativa després de la fallida del comunisme. Aquella presumpta victòria del neoliberalisme que, no obstant, havia de provocar el sorgiment del moviment "antiglobalització" o "alterglobalització"⁹ que incloïa una barreja eclèctica d'anarquistes, socialistes revolucionaris, reformistes liberals, ecologistes, sindicalistes, proteccionistes... units pel seu rebuig al model capitalista i a institucions com ara el FMI, el Banc Mundial i el World Economic Forum.

Aquelles imatges de Bin Laden al desert contrastaven amb les dues torres bessones caient com a símbol de moltes més coses que el capitalisme (el liberalisme, la ciutat global, la cultura anglosaxona, el lliure mercat, el desenvolupament). Una dècada després una de les amenaces globals és el terrorisme gihadista, que ha colpejat tant Europa occidental com Àsia i Àfrica, i que ha tingut com a darrera versió "postmoderna" ISIS (Estat Islàmic), una organització que utilitza mètodes de tortura i assassinat medievals per obtenir ressò mundial gràcies a l'explotació de les capacitats dels usos comunicatius de les xarxes socials (*social media*).

La gran contradicció, però, com indiquen els autors que analitzen en els anys 1980 i 1990 la Postmodernitat, és que mai l'individu havia tingut tanta autonomia i llibertat per construir la seva identitat (social, política, religiosa, sexual) i mai havia estat tan vulnerable i precari per l'afebliment d'aquells moviments socials i grupals que defensaven els drets col·lectius.

El nucli principal, el centre on s'origina aquesta nova etapa postmoderna, és la ciutat. En aquest sentit, la Postmodernitat no es podria entendre sense la

⁹ Susan George, a *Another World is Possible If...* (2004: 1), subratlla que hi ha una tendència dels periodistes a fer servir l'expressió "anti-globalisation movement" quan els qui han estat compromesos amb aquest moviment mai s'han definit com a tals sinó com a "social movement", "citizens movement" o "global justice movement". Tot i no rebutjar "alter-" o "counter-", considera un insult l'ús del prefix "anti".

Modernitat, especialment amb el consolidament de la societat i la cultura de masses que han simbolitzat ciutats com ara Londres i Nova York.¹⁰

Són aquestes ciutats, i d'altres fora del món occidental com ara Tòquio, que Maffesoli (1992: 168) posava com a exemple de les contradiccions de la Modernitat. Maffesoli analitza aquesta nova etapa postmoderna a partir d'un passeig pel barri de Shibuya -com altres barris de Tòquio i Osaka, inspiradora de l'ambientació del film *Blade Runner*-¹¹ entre l'estàtua del gos Hachiko, símbol de la fidelitat i lloc emblemàtic de trobada dels joves, i els *love hotels* de neons publicitaris, missatges sonors i una multitud d'individus solitaris entre gratacels, trànsit incesant de cotxes i trens que penetren dins els edificis. Maffesoli constata:

“Voilà bien la juxtaposition de signes opposés constituant, stricto sensu, du *contradictoirel* en acte: on n'essaie pas de dépasser dialectiquement les éléments opposés, ils sont maintenus en même temps, étant entendu que chacun d'entre eux exprime une partie du réel tel qu'il est. La logique de la modernité pour laquelle seul le rationnel est réel est ici quelque peu dépassée par cette autre logique *contradictoirelle* où s'ajustent, tant bien que mal, les multiples expressions du sentiment collectif” (*Ibid*: 168)

Així, Maffesoli defineix “la culture des sentiments” a partir de les grans tendències que ell ja havia descrit en el seu llibre anterior *Au creux des apparences* (1990) i que havia qualificat com la “mégapolisation du monde”. L'individu, en aquest desenvolupament urbà, està menys determinat per un estat econòmic-social específic o per la pertinença a una classe o a una categoria socioprofessional particular que per un seguit de “signes conventionnels” entre els quals destaca com a més visibles “la moda i l'aparença”.

Entrem, segons Maffesoli (*Ibid*: 205), en una societat determinada per la fragilitat de la identitat que alhora dóna una multiplicitat d'identitats que una mateixa persona pot tenir en aquesta “cultura dels sentiments” que defineix aquesta hegemonia de la “groupalité” governada per la importància d'allò afectiu o d'allò emocional.

En una obra posterior, *Iconologies. Nuestras ideologías postmodernas* (2008), Maffesoli assenyala que “el mundo social es, ante todo, el resultado de nuestras representaciones, de nuestros imaginarios y de nuestras imaginaciones” i que en la Postmodernitat, com en la mitologia clàssica, també hi ha molts mites que “iluminan, bien que mal, el camino, individual o colectivo, que es cualquier existencia humana”. I la mitologia de la Il·lustració va tenir com a conseqüència el desenvolupament científic i tecnològic, “mitología que afianzó la dominación del mundo occidental”.

¹⁰ Per aprofundir en aquest argument central de la ciutat podeu consultar l'assaig de Miquel Tresserras. *La ciutat de risc*. Barcelona: Trípodos/Blanquerna, 2005.

¹¹ *Blade Runner* està considerada una de les pel·lícules que retrataria el darrer estadi de la Modernitat o la Postmodernitat ja en apogeu i que Omar Calabrese va analitzar a *La era neobarroca*. El film, estrenat el 1982, és una síntesi perfecta dels trets característics principals de la Postmodernitat. Per a Calabrese aquesta època neobarroca (postmoderna) es caracteritza per la inestabilitat, la metamorfosi, l'excés, el caos, el desordre, la complexitat, el policentrisme i la repetició en moltes de les seves representacions com ara les culturals en què els mitjans de comunicació tenen un paper fonamental. Pel·lícules molt anteriors, com ara *Metropolis* (1926), de Fritz Lang, avançaven l'alienació i la fragmentació de la vida humana i la destrucció de l'ànima humana en les ciutats modernes.

Quina és la “mitologia de la Postmodernitat”? La mitologia de la Il·lustració, explica Maffesoli, està donant mostres de fatiga per l’atac, entre altres, de la *deep ecology* i les associacions altermundistes:

“Es ahí donde es importante delimitar los esbozos de una mitología posmoderna en gestación. Una mitología en que las emociones, las imaginaciones y los diversos fantasmas tienen un papel destacado. En que se pone de manifiesto una nueva relación con la naturaleza. La sensibilidad ecológica que está naciendo. Mitología, en fin, en que el individuo seguro de su identidad (sexual, profesional, ideológica) es sustituido por una persona plural, que atiende a identificaciones múltiples y desempeña numerosos papeles en tribus con marcado componente afectivo. En él, cobra importancia el policulturalismo, y las fantasías arcaicas de lo lúdico, de lo onírico y del imaginario colectivo recuperan una fuerza que el racionalismo moderno había creído desterrar. Aun cuando no agrade a los temperamentos tristes, el vitalismo y la vitalidad han regresado al candelero. El placer de ser es, ciertamente, la categoría fundamental de las mitologías posmodernas y los iconos que las expresan” (*Ibid*: 144)

En la introducció d’aquesta tesi doctoral explicava, a partir d’una anècdota personal, el que molta gent ha pogut sentir en els darrers 20 anys, com a mínim quan viatgem. Charles Lemert, a *Postmodernism Is Not What You Think* (1997: 19-20), relata com en una estada el 1995 a Kyongju, una petita ciutat provincial a 250 quilòmetres al sud de Seül, una de les més antigues ciutats del món, va poder veure un partit de la NBA al seu hotel, va sortir a caminar i es va trobar en un parc algú cantant cançons d’amor populars americanes en un perfecte anglès i l’endemà va visitar un temple budista del 643 després de Crist: “The world is like this today, and has been for some time now”, sentenciava.

Aquest exemple pot descriure de manera senzilla el que és el Postmodernisme, però Lemert subratllava que no era tan fàcil, ja que era difícil d’entendre i fàcil de malinterpretar. Si això pensava Lemert el 1997, què no pensar el 2015 quan la bibliografia sobre Postmodernitat/Postmodernisme és inabastable i s’aplica en molts terrenys i àmbits de la política, la cultura, la ciència, l’art i la societat.

Lemert afirmava que no podia demostrar que el món s’hagués tornat postmodern, ja que, de fet, un dels principis de la filosofia postmoderna és que res pot ser demostrat, tot està obert a l’argumentació. No obstant això, es podia dir que els canvis enormes en les estructures mundials no tenien precedent.

Aquest autor recordava que el 1994 el reporter polonès Ryszard Kapuscinski havia escrit *Imperium*, la caiguda del règim soviètic i l’ascens de nacions i nacionalitats múltiples que van anar aconseguint en alguns casos la seva independència (Lituània, Letònia, Estònia, Ucraïna, Uzbekistan) i que en altres casos es van enquistar i convertir en focus de conflicte (Txetxènia). Pocs haurien aventurat que aviat la nova Rússia aspiraria a anar reconstruint-se i reinventant-se en allò que Peter J.S. Duncan augurava el 2000 a *Russian Messianism* i que en els primers mesos de 2014 vam poder veure a través dels ulls de la televisió amb l’annexió de Crimea a la “mare Rússia”.

Com ens recorden James Good i Irving Velody a *Politics of Postmodernity* (1998), el mateix any que cau el Mur de Berlín, Zygmunt Bauman escriu a *Modernity and the Holocaust* com de diferent resultava veure les esperances i expectatives del món que s'estava modernitzant en el segle XIX amb els resultats reals del segle XX, on totes les condicions de la Modernitat van dur a la destrucció massiva de la humanitat.

Bauman insisteix en els seus llibres posteriors (1993; 1995) en el vessant ètic i moral de la societat Postmoderna i reflexiona si, en aquesta nova era, l'estètica hauria reemplaçat l'ètica. Per a Bauman, però, la nostra era "may yet prove to represent a dawning, rather a twilight, for ethics". Acabava de caure el Mur de Berlín i el pensador ja insinuava la seva teoria de la "societat líquida" de la Postmodernitat respecte de la "societat sòlida" que havíem conegut fins la dècada anterior.

James Good i Irving Velody parlaven aquell 1998 (*Ibid*: 4) dels "dilemes d'allò postmodern" i paraven atenció en el dilema de la tensió creixent entre global i local, entre la globalització i la proliferació i ressorgiment de les identitats nacionals:

"In a sense this is a manifestation of a modernist universalism/particularisme dualism. Yet this resurgence of ethnic, religious and national identity raises fundamental issues for the human sciences, issues which they remain poorly equipped to tackle, trapped as they are within a broader set of crippling dualisms or binary oppositions, often tied to a particular disciplinary formations"¹²

Un altre dels dilemes (*Ibid*: 7-8) que presentava la Postmodernitat era la reivindicació dels "grups subordinats", l'ascens d'identitats polítiques que estaven portant no només noves veus dins l'esfera pública, sinó també noves formes d'expressió política i participació, que donen com a resultat moviments socials que lluiten pels propis interessos com per exemple els grups feministes. Fins i tot es plantejava l'ascens d'una cultura política basada en temes de gènere, ètnia, medi ambient, etc.

També "grups identitaris", que s'han convertit en mitjà per a la mobilització política en la "condició postsocialista", segons el terme encunyat per Nancy Fraser.¹³ En aquesta "condició postsocialista", segons Fraser, "there has been a commensurate (and regrettable) privileging of recognition over redistribution".

La conclusió a què arribaven James Good i Irving Velody és que:

"It is among the paradoxes of this condition (postmodernity) that it is yet possible, in a world of partiality and difference, to experience a claim to universality or a truth at least valid for the generality of human experience in our time" (*Ibid*: 10)

Com afirmava el filòsof eslovè Slavoj Žižek en una entrevista publicada en aquest llibre editat per Peter Osborne (1996: 24):

¹² Els dos autors indiquen que aquests dualismes incloïen cos/ment, individual/social, subjecte/objecte, natura/cultura, fets/valors, etc. I que a principis de segle XX els filòsofs pragmàtics, especialment George Herbert Mead i John Dewey, van prestar molta atenció a l'anàlisi de les conseqüències d'aquest pensament dualístic.

¹³ Nancy Fraser. *Justice Interruptus: Critical Reflections on the "Postsocialist" Condition*. New York: Routledge, 1997. Citat per James Good i Irving Velody (*Ibid*: 8).

“We agree with Habermas: the process of modernity is that you must accept a certain division, alienation, etc. But I disagree with the way in which Habermas understands this in relation to the postmodernism debate. For me, It is modernism which insists on the utopian idea of disalienation, while postmodernism is precisely the recognition that you accept a certain division as the price of freedom. In this specific sense, Habermas is a postmodernist without knowing it”

Quan Nietzsche proclama la mort de Déu alguns ja hi veuen l'inici de la Postmodernitat. El paper de la religió en la vida quotidiana és un altre element diferenciador de la Modernitat-Postmodernitat. Així, Graham Ward (1998), analitza amb altres autors el pensament teològic en el ciberespai, en una obra titulada *The Postmodern God*.

També en el llibre recent de Clayton Crockett i Jeffrey W. Robbins, *Religion, Politics, and the Earth. The New Materialism* (2012),¹⁴ analitzen els nous corrents ideològics. A partir de l'advertiment de Martin Heidegger en la famosa entrevista a *Der Spiegel* quan afirmava “Only a God can save us Now”, on expressava la seva por pel desarrelament tecnològic dels humans respecte de la Terra, el filòsof reclamava: “We only have purely technological conditions left. It is no longer an earth on which human beings live today”.

Aquests autors, no obstant, asseguren no compartir “el temor nostàlgic” de Heidegger cap a la tecnologia tot i que accepten que la seva visió era símptoma d'un problema més ampli:

“We are witnessing the exhaustion of contemporary culture, a devolution to consumerism, greed, mindless entertainment, and the corrupt appeal of Money and military power. We encounter numerous scenarios of apocalyptic crisis and collapse both in the popular imagination and in the real world. Globally -culturally and economically- our world has become tied together to an unbelievable extent, just to the point where it is fraying and fragmentating apart”

Gianni Vattimo, a *La fine della modernità* (1985),¹⁵ estableix la connexió entre Nietzsche i Heidegger i el “postmodernisme”, ja que per a aquests dos filòsofs, segons el pensador italià, la Modernitat es caracteritza com un fenomen dominat per la idea de la història del pensament entesa com una progressiva “il·luminació” que es desenvolupa sobre la base d'un procés cada vegada més ple d'apropiació i reapropiació dels “fonaments” com a “origens”: revolucions, teòriques i pràctiques, de la història occidental que es presenten i es legitimen com a “recuperacions”, renaixements, retorns: la idea de “superació”, aquest “post” que indica un comiat de la Modernitat.

Per a Vattimo, allò postmodern es caracteritza no només com a novetat respecte d'allò modern, sinó també com a dissolució de la categoria d'allò nou, com a experiència de la “fi de la història”, però no en sentit catastròfic sinó més aviat, subratlla Vattimo, com l'amenaça de la possibilitat d'una catàstrofe atòmica però

¹⁴ Publicat per Palgrave Macmillan.

¹⁵ Hem consultat l'edició en castellà (1994).

també per la “deshistorització de l'experiència” a causa de l'ús dels nous mitjans de comunicació, sobretot la televisió, que fa que la història de l'època actual tendeixi a “achatarse en el plano de la contemporaneidad y de la simultaneidad”. Vivim en una “apologia del nihilisme”, assenyala Vattimo, en una “desrealització” que ens aboca al simulacre.

Vattimo situa l'origen del discurs postmodern en la filosofia en un terme introduït per Heidegger: “*Verwindung*”, paraula que usa per designar quelcom anàleg a la “*Ueberwindung*” (*Ibid*: 145):

“*Ueberwindung*, la superación o rebasamiento pero que se distingue de ésta porque no tiene nada de la *Aufhebung* dialéctica ni del ‘dejar atrás’ que caracteriza la relación con un pasado que ya no tiene nada que decirnos. Ahora bien, precisamente la diferencia entre *Verwindung* y *Ueberwindung* es lo que puede ayudarnos a definir el post de lo postmoderno en términos filosóficos”

Així, el primer filòsof que parla en termes de “*Verwindung*” sense utilitzar, però, aquesta paraula, no és Heidegger, subratlla Vattimo, sinó Nietzsche:

“Se puede sostener legítimamente que la posmodernidad filosófica nace en la obra de Nietzsche y precisamente en el lapso que separa la segunda consideración inactual (*Sobre la utilidad y la desventaja de los estudios históricos para la vida*, 1874) del grupo de obras que en pocos años se inaugura con *Humano, demasiado humano* (1878) y que comprende también *Aurora* (1881) y *La gaya ciencia* (1882)”

A *Humano, demasiado humano*, Nietzsche -argumenta Vattimo- presenta una veritable dissolució de la Modernitat mitjançant la radicalització de les mateixes tendències que la constitueixen. Si la Modernitat es defineix com l'època de la superació, de la novetat que envelleix i és substituïda immediatament per una “novetat més nova”, en un moviment incessant que descoratja tota creativitat alhora que l'exigeix i la imposa com a única forma de vida, per a Nietzsche la Modernitat està constituïda no només per la categoria de la superació temporal sinó també, com a conseqüència molt directa, per la categoria de la superació crítica.

Segons Nietzsche -argumenta Vattimo- se surt realment de la Modernitat amb la conclusió nihilista que “Déu ha mort” (*Ibid*:148-150):

“Este es el momento que se puede llamar el nacimiento de la posmodernidad en filosofía, un hecho del cual, así como la muerte de Dios anunciada en el aforismo 125 de *La gaya ciencia*, no hemos todavía terminado de mediar la significaciones y las consecuencias. La primera significación, que es la más relevante y que se anuncia en la misma obra, *La gaya ciencia*, en que Nietzsche habla por primera vez de la muerte de Dios, es la idea del eterno retorno de lo igual, que significa, entre otras cosas, el fin de la época de la superación, esto es de la época de ser concebido bajo el signo de lo *novum*. Cualesquiera que sean los otros significados bastante problemáticos, de la idea del eterno retorno en el plano metafórico, dicha idea tiene por lo menos seguramente este sentido ‘selectivo’ (el adjetivo es de Nietzsche); es decir, tiene para nosotros el sentido de revelar la esencia de la modernidad como

época de la reducción del ser a lo *novum*. Aquí pueden evocarse tanto las vanguardias artísticas de comienzos de siglo (sobre todo el futurismo, como es obvio) y las filosofías como el hegelomarxismo de Bloch y también de Adorno y de Benjamín como ejemplos de semejante reducción; pero asimismo se podría recordar que en el terreno de la ética, el valor que parece más generalmente -y tácitamente- aceptado hoy es el del 'desarrollo': el bien es más o menos explícitamente aquello que abre la posibilidad de un ulterior desarrollo de la personalidad, de la vida, etcétera. (...) La posmodernidad sólo ha comenzado, la identificación del ser con lo *novum* (que, como se sabe, Heidegger ve expresada de manera característica por la idea nietzscheana de voluntad de poderío) continúa proyectando su sombra sobre nosotros, como el Dios muerto de que habla *La gaya ciencia*"

Vattimo acaba el llibre (*Ibid*: 155-159) proposant tres característiques o "caràcters" del pensament de la Postmodernitat:

- 1) "Un pensament de la fruitió (el reviuire)" en què la rememoració, la fruitió, també entesa en el sentit estètic, de les formes espirituals del passat no té la funció de preparar alguna altra cosa, sinó que té un efecte emancipador en si mateixa.
- 2) "Un pensament de la contaminació", amb el trencament de la unitat del sistema filosòfic dogmàtic i l'ascens d'un saber explícitament residual que tindria moltes de les característiques de la "divulgació", un saber que es col·locaria en el nivell d'una veritat "febla", i aquesta feblesa podria referir-se a l'ambigüetat de vetllar i descobrir que és pròpia de la *Lichtung* heideggeriana.
- 3) "Un pensament del *Ge-Stell*", segons el concepte de Heidegger i tenint present que Nietzsche ja havia relacionat l'experiència de la mort de Déu amb la nova situació de relativa seguretat que havia aconseguit l'existència individual i social en virtut de l'organització social i del desenvolupament tècnic. L'organització total de la terra per obra de la tècnica, i això significa que la *Verwindung* de la metafísica es realitza com a *Verwindung* del *Ge-Stell*.

I les darreres paraules de Vattimo són per preguntar-se, quines són les determinacions que la metafísica va atribuir a l'home i a l'ésser? Ell mateix respon (*Ibid*: 158-159):

"Son en primer lugar la distinción de sujeto y objeto que constituye el marco dentro del cual se consolidó la noción misma de realidad. Al perder estas determinaciones, el hombre y el ser entran en un ámbito de *schwingend*, oscilante, que a mi juicio se debe imaginar como el mundo de una realidad 'aligerada', hecha más ligera por estar menos netamente dividida entre lo verdadero y la ficción, la información, la imagen: el mundo de la mediatización total de nuestra experiencia, en el cual ya nos encontramos en gran medida. Es de este modo que la ontología se hace *efectivamente* hermenéutica y como los conceptos metafísicos de sujeto y objeto y también de realidad y de verdad-fundamento pierden peso. Creo que en esta situación se debe hablar de una 'ontología débil' como la única posibilidad de salir de la metafísica por el camino de una aceptación-convalecencia-distorsión que ya

nada tiene de la superación crítica característica de la modernidad. Podría ser que en esto consista, para el pensamiento posmoderno, la *Chance* de un nuevo, débilmente nuevo, comienzo”

Com subratlla Crowther (1993: 8), Lyotard i Vattimo donaven la benvinguda a la Postmodernitat amb l'argument que les categories rígides de la Modernitat -que estaven dirigides al control i l'eficiència social i al final a l'autoritarisme- havien desembocat en els excessos de Hitler i Stalin i, en contrast, les complexes i plurals societats de la cultura postmoderna eren atrevidament antiautoritàries. Aquella nova societat postmoderna exigia el nostre respecte a la diferència i la diversitat.

En quin moment ens trobem? De fet, només 15 anys després que Lyotard publicqués *La condition Postmoderne* ja hi havia autors que van començar a parlar de la mort d'aquesta Postmodernitat. El 1995, Alain Touraine es preguntava “Després del Postmodernisme? La modernitat”¹⁶ en què critica la idea, per ser una “imatge simplificada”, que després d'un món religiós, en la Modernitat es passa a un món basat en el càlcul racional. La hipòtesi de Touraine és que la Modernitat va néixer quan es van separar la visió del subjecte i la visió dels objectes, que correspon al moment de la modernització europea amb la ruptura posterasmiana entre Renaixement i Reforma, “una ruptura en nombre de la fe, en nombre del sujeto, en nombre del hombre interior, como decía San Agustín; ruptura pues entre esta visión y el conocimiento de un orden a la vez científico y estético de la naturaleza”. Touraine afegeix (*Ibid*: 17):

“La educación es socialización, el individuo se vuelve un ser realmente humano cuando sale de la individualidad natural para transformarse en ciudadano... El modelo de la modernidad, que conocimos, y que dominó el mundo que conocimos, se fundamenta en la interdependencia de la acción instrumental y del individualismo moral a través del vínculo de la sociedad, de la sociedad como creadora de lo bueno y de lo malo. Antes del mundo moderno lo bueno y lo malo estaba definido por la tradición, o por la ley divina. El mundo moderno a partir de Maquiavelo, es el mundo en el cual el bien y el mal significan funcional y disfuncional, útil o peligroso, o negativo, normal o patológico, legal o criminal. Así pues, podemos entender por sociedad, no un conjunto concreto, sino un principio de legitimación y evaluación. El individuo es individuo en cuanto es socializado”

Ara, segons Touraine, el paradigma se centra sobretot en com construïm la nostra identitat i de com vivim. En el passat vam patir massa d'un excés d'unitat -tots érem catòlics i al qui no se'ls tallava el cap- o vam ser tots comunistes o tots republicans. En el cas francès, la pluralitat d'identitats desapareixia per l'universalisme jacobí i el procés d'integració social, individualista, universalista. Però això ja no funciona pel creixent afebliment dels mecanismes institucionals d'integració.

El problema central per a Touraine és com poden viure homes i dones que vénen de mons diferents, amb identitats diferents en un món de simultaneïtat, i afegeix que la decadència del model social de la Modernitat deixa la possibilitat de “la solució

¹⁶ Conferència pronunciada a València el 17 de novembre de 1995 i recollida en el llibre *Y después del postmodernismo ¿qué?*, de Rosa Maria Rodríguez i Mari Carmen África Vida (Eds.) (1998: 15-24).

postmodernista, que accepta la desvinculació social, entre economia y cultura, entre los mecanismos de objetivación y los mecanismos de subjetivación no hay nada en común, desaparición de las Grandes Narrativas, dice Lyotard, y por tanto: un extremo pluralismo cultural”.

Per Touraine, l'única manera de sortir de la crisi de la Modernitat i de la “temptació postmodernista” -perquè aquesta temptació ens portaria a una “proletarització cultural” molt més profunda que la proletarització social del segle passat [parla del segle XIX]- consisteix en la reconstrucció, “no a partir de una visió de la sociedad, como lo hicimos en tiempo de la revolución francesa o de la revolución soviética o de la democracia industrial inglesa, la reconstrucción no a partir de una imagen de la sociedad sino a partir de una imagen del sujeto personal y de la relación con el otro reconocido, como sujeto; este es el camino del pensamiento social, es el camino de una teoría de la democracia del momento actual”.

Touraine, a *Crítica de la modernidad* (1993), ja havia proposat la reconstrucció de la Modernitat amb una tornada als seus orígens i reivindicava el subjecte que lluita per la seva llibertat contra la lògica de la mercaderia i del poder, un subjecte arrelat a la societat i a la cultura. Per al sociòleg francès, la Modernitat es descriu pel naixement del subjecte i per la producció i el consum de masses. També per la secularització, que ell considera que no és pas la destrucció del subjecte sinó la seva humanització.

La crisi de la Modernitat és, sobretot, la crisi d'aquest subjecte que ja no pertany a una societat organitzada a l'entorn de les institucions polítiques. Entre el sistema i l'actor sembla haver desaparegut, segons Touraine, tota correspondència (*Ibid*: 472-474):

“No pertenecemos ya a una sociedad, a una clase social o a una nación, en la medida en que nuestra vida está, en parte, determinada por el mercado mundial, y, por otra parte, encerrado en un universo de vida personal, de relaciones interpersonales y de tradiciones culturales (...). Mientras el mercado sustituye las normas sociales y los valores culturales por la competencia, las conductas personales sustituyen la participación social por la obsesión por la identidad, y nuestras sociedades se convierten en conjuntos cada vez menos coordinados de colectividades, de subculturas y de individuos”

En el primer capítol d'aquesta tesi, especialment en la primera part, mirem d'establir les diferències entre modernisme i postmodernisme (Modernitat i Postmodernitat) i si, efectivament, podem afirmar que estem en la Postmodernitat o bé en un estadi avançat de la Modernitat primerenca. En una segona part analitzem la política i la comunicació en el context del canvis que s'han donat en la Postmodernitat, és a dir, des de finals de 1970 fins l'actualitat, en el període en què el comunisme es transforma en postcomunisme en paral·lel a l'ensorrament del Bloc Soviètic mentre que el socialisme democràtic, simbolitzat en la socialdemocràcia entra en una fase de col·lapse. Seguint Peter Beilharz (1993), els discursos anomenats “postmoderns” precedeixen als esdeveniments de la caiguda del Mur de Berlín i situa les seves arrels en les tendències intel·lectuals de la generació del 1968.

Analitzem els factors que expliquen per què arran la caiguda del Mur de Berlín la transformació del comunisme i el socialisme s'ha fet més aviat no pas des de la unitat sinó des de la fragmentació i la hibridació impulsada pels nous moviments socials originats al voltant del Maig del 68.

En aquest nou context de la Postmodernitat, i impulsat per les circumstàncies històriques, neix l'ecosocialisme (com a doctrina, corrent de pensament, nova ideologia...) i posterior consolidació com a projecte o iniciativa global per repensar el món des d'una esquerra alternativa.

1.1. Què és la Postmodernitat? Què és el Postmodernisme?

Voldria ser molt esquemàtic perquè s'entengui què és la Postmodernitat. Ho faré amb una metàfora dels transports. Matthew Beaumont i Michael Freeman, a *The Railway and Modernity* (2007), fan una història del ferrocarril i ho associen al creixement de les ciutats i l'expansió del capitalisme. El tren, per a ells, ha estat un dels projectes cardinals de la Modernitat, especialment en les característiques de les reconfiguracions de les relacions del temps i l'espai.

Per a aquests dos autors, "in the cultural imagination of the western world the railway has figured historically both as a celebration of modernity and as a critique of it". El progrés racional del segle XIX i principis del XX està estretament lligat a la imatge del tren i de les estacions construïdes amb estructures de ferro com ara a Catalunya l'estació de França a Barcelona.

En l'obra de H.G. Wells veiem totes les contradiccions d'aquesta època nova: la victòria de la força de la màquina en un moment que encara, indiquen Beaumont i Freeman, estava marcat pels "ritmes irracionals de la premodernitat". És l'era del ferro i l'acer -nom que van adoptar els països embrionaris de la futura CEE i UE- que també va descriure l'historiador Eric Hobsbawm en molts dels seus llibres, especialment a *The Age of Capital 1848-1875*.

L'efervescent vida urbana ve acompanyada de l'expansió del ferrocarril, i trobem ciutats com Tòquio els diferents districtes i barris de les quals es van anar construint al voltant de les estacions de tren. Un ferrocarril que, a Europa, també va servir més tard per portar els soldats a la Primera Guerra Mundial i per deportar milions de jueus als camps de concentració nazis.

Enfront del ferrocarril es podria assenyalar que l'avió és la metàfora de la Postmodernitat. Les nocions temps-espai es trenquen, el viatger ja no veu el recorregut, s'autotrasllada gairebé per art de màgia. Es trenquen les fronteres nacionals per terra, s'evita la transició de llengües, dialectes, fisiologies locals.

Origen de l'expressió "Postmodernitat"

Alguns autors situen l'origen de la paraula "Postmodernitat" a l'Espanya republicana. Tot i que hi ha precedents, sobretot aplicat a les arts, el concepte com a tal es defineix a partir del llibre de Jean François Lyotard *La condition Postmoderne*, publicat en francès el 1979.

El terme "Postmodernitat" associada a una nova societat es va començar a usar prolíficament a partir del títol del llibre de Lyotard. Així, Umberto Eco, en la postil·la a *Il nome della rosa* (1980), explica en un subapartat titulat "El postmodern, la ironia, l'amenitat"¹⁷ que "postmodern" és un terme que "serveix per a tot" i irònicament afegeix:

"Em fa l'efecte que avui s'aplica a tot allò que agrada a qui el fa servir. D'altra banda, sembla que hi ha una temptativa de fer-lo lliscar enrere: abans semblava que esqueia a alguns escriptors o artistes dels vint darrers anys, però, de mica en mica, ha arribat fins a començament de segle i més enrere, i la reculada continua: d'aquí a poc, la categoria de postmodern arribarà a Homer" (Eco, 1987: 560)

Per a Eco, el Postmodernisme no és una tendència que es pugui circumscriure cronològicament, sinó una "categoria espiritual, o, més ben dit, un *Kunstwollen*, una manera de fer. Podríem dir que cada època té el seu postmodernisme, així com cada època té el seu manierisme (tant és així que em demano si postmodernisme no deu ser el nom modern del manierisme, com a categoria metahistòrica)". I afegeix Eco (*Ibid*: 560-561):

"Crec que en cada època s'arriba a moments de crisi com els que descriu Nietzsche en *La segona consideració inactual*, en què parla dels inconvenients dels estudis històrics. El passat ens condiciona, ens fa xantatge. L'avantguarda històrica (però aquí també parlaria de categoria metahistòrica) tracta de passar comptes amb el passat. La divisa futurista 'abaix el clar de lluna' és un programa típic de qualsevol avantguarda, n'hi ha prou de substituir el clar de lluna amb el que s'escaigui. L'avantguarda destrueix el passat, el desfigura: *Les demoiselles d'Avignon* són el gest típic de l'avantguarda; després l'avantguarda va més enllà: un cop destruïda la figura, l'anul·la, arriba a l'abstracte, a l'informal, a la tela blanca, a la tela esquinçada, a la tela cremada (...). Però arriba un moment en què l'avantguarda (el modern) ja no pot anar més enllà, perquè ha produït un metallenguatge que parla dels seus textos impossibles (l'art conceptual). La resposta postmoderna al modern consisteix a reconèixer que el passat, vist que no pot ser destruït, perquè la seva destrucció mena al silenci, ha de ser tornat a visitar: amb ironia, d'una manera no ingènua"

Segons el parer d'Eco, els collages de Picasso, Juan Gris i Braque eren moderns (per això la gent normal no els acceptava). En canvi els collages de Max Ernst i l'obra de Stern, Rabelais i Borges és postmoderna -en un mateix artista poden conviure el moment modern i el postmodern- com el *Finnegans Wake* de James Joyce també ho és

¹⁷ Hem consultat la quarta edició en català, de 1987.

o enceta el discurs postmodern: “Per ser entès, requereix, no pas la negació d’allò ja dit, sinó la seva reflexió irònica”.

Per conèixer els antecedents de l’expressió “Postmodernisme/Postmodernitat” diferents autors (Butler, 2002; Appignanesi i Garratt, 1995) coincideixen a situar el primer ús del terme “postmodernisme” el 1870 per part de l’artista britànic John Watkins Chapman -que critica la modernitat en comentar la pintura de l’època per trobar-la sobrecarregada d’aspectes formals i intel·lectuals i parla de “postmodernitat”- i per l’escriptor alemany Rudolf Pannwitz (1886-1969), que el 1917 a *Die Krisis der europäischen Kultur (La crisis de la cultura europea)* descriu el “superhome” de Nietzsche com a “postmodern” i argumenta que es nihilistes i amorals “homes postmoderns” han trencat amb els antics valors de la moderna civilització europea.

Jane Turner (2000) defineix el “Postmodernisme” com un terme usat per caracteritzar el desenvolupament i nous corrents en arquitectura i en les arts dels anys 1960 -i posteriors- a partir d’un clar canvi del domini del Modernisme. Turner subratlla que malgrat l’origen es troba el 1934 en l’escriptor espanyol Federico de Onís i després, en Arnold Toynbee, en el seu llibre *A Study of History* (1938), no serà fins a partir de 1969 als EUA que el terme es comenci a fer servir amb més freqüència, amb l’inici del *pop art*.

Hans Bertens (1995) escriu setze anys després de la publicació de *La condition Postmoderne* una de les primeres guies introductòries de la història intel·lectual del postmodernisme i dels teòrics que havien contribuït al debat. És significatiu que la primera part del llibre es tituli “Postmodernisms”, en plural. Primer que res, Postmodernisme es refereix, segons Bertens, al complex moviment contra el modernisme artístic que localitza en la dècada de 1950 i que es desenvoluparà en la dècada següent.

Christopher Butler, en la seva breu història del Postmodernisme (2002) a la qual seguiria una breu història del Modernisme (2010), situa l’ascens de la teoria en els artistes innovadors de la postguerra (Stockhausen, Boulez, Robbe-Grillet, Beckett, Coover, Rauschenberg i Beuys) i posteriorment en els intel·lectuals francesos, des del teòric marxista Louis Althusser a la crítica cultural de Roland Barthes, el filòsof Jacques Derrida i l’historiador Michel Foucault: “Most of the French intellectuals responsible for the theoretical inspiration of postmodernism worked within a broadly Marxist paradigm.” (2002: 7)

Per a Butler, l’*Ulysses* de James Joyce és una novel·la paradigmàtica “modernista” i entre els moviments culturals modernistes inclou els futuristes, cubistes, dadaistes i tots aquells nous llenguatges en les arts.

Abans que Lyotard l’analitzés a *La condition Postmoderne* (1979) i definís el nou concepte “Postmodern” com “indubtablement part d’allò modern”, el terme “postmodern” ja s’havia fet servir com a “concepte estètic” en referència a l’arquitectura, la pintura, la literatura i el cinema.¹⁸ Però és a partir de Lyotard que es comença a aplicar en la filosofia i ràpidament després en la sociologia.

¹⁸ Ward cita el llibre de Steven Connor. *Postmodern Culture: An Introduction to the Theories of the Contemporary* (Oxford: Blackwell, 1989).

La Postmodernitat neix i es desenvolupa en paral·lel a la mateixa Modernitat i especialment al debat sobre “la crisi de la Modernitat”. Hi ha diferents elements que defineixen aquesta crisi que s’expressa en un primer moment en clau cultural i artístic -arquitectura postmoderna- i posteriorment intel·lectual amb l’articulació teòrica postmarxista dels pensadors Michel Foucault, Jacques Derrida, Jean Baudrillard i Jean-François Lyotard que deriva en el postmodernisme i el postestructuralisme, a cavall dels anys 1970 i 1980.

Està clar que l’esfera de la cultura apareix sempre relacionada amb el Modernisme. La fotografia és el realisme en relació amb la pintura, una representació de la realitat. El cinema neix com a intent de captar la realitat però als pocs anys, convertit en indústria, també es converteix en representació fictícia d’aquesta realitat. L’ascens de la Postmodernitat també està molt lligat a la crisi d’aquesta captació i representació de la realitat que havíem conegut durant la Modernitat.

El 1957, l’historiador de la cultura, el nord-americà Bernard Rosenberg (1923-1996), esmenta com a “postmodernes” les noves circumstàncies de la vida en societat en aquells moments amb els canvis culturals, socials, la puixança de la “dominació tecnològica” i el desenvolupament d’una cultura universal de masses uniforme. El 1964, el crític literari Leslie Fiedler (1917-2003) descriu una “post” cultura que rebutjava els valors d’una cultura elitista en l’art i la literatura modernes. Mentre que el 1979, el sociòleg americà C. Wright Mills es refereix a un “període posmodern” en el qual conformitat i consumisme estava començant a reemplaçar l’edat moderna dels ideals liberals.

A *Understand Postmodernism*, Glenn Ward (2010) assenyala que en la dècada de 1970 el “postmodernisme” descriu “a new mood of exhaustion in architecture and literature” que més tard s’aplica en moltes àrees, un “terme flexible” que pot descriure un estat actual dels assumptes socials, un estil artístic i una paraula usada en molts contextos per cobrir molts aspectes d’una societat que es defineix a partir d’aquestes paraules: hibridació (en contra de la puresa, noves combinacions de gèneres, estils i mitjans), eclecticisme, intertextualitat i simulació.

Perry Anderson, a *The Origins of Postmodernity* (1998), analitza -a partir de la figura “suprema” de Fredric Jameson- d’on procedeix el terme “Postmodernitat”. Situa l’origen del terme “modernisme” en el poeta nicaragüenc Ruben Darío (1890) que l’hauria utilitzat per legitimar la declaració d’independència d’Espanya. La primera idea de “postmodernisme” la trobem en la dècada de 1930 en l’amic d’Unamuno i d’Ortega y Gasset, Federico de Onís, a *Antología de la Poesía Española e Hispanoamericana* (1882-1932), publicada a Madrid el 1934. Tot i aquest precedent, la cristallització del terme, segons Anderson, cal localitzar-la el 1972 en una revista anomenada *Journal of Postmodern Literature and Culture*.

Linda Hutcheon (1995)¹⁹ assegurava només 10 anys després que Lyotard publicqués *La condition Postmoderne* que poques paraules havien estat més usades i “abusades” en les discussions sobre la cultura contemporània que el mot “postmodernisme”. Com a resultat qualsevol intent de definir la paraula s’hauria de fer a partir de dir què és postmodernisme i que no ho és tot, i que d’alguna manera potser la mateixa condició del postmodernisme contribueix a les contradiccions. Postmodernisme,

¹⁹ La primera edició és de 1989.

segons Hutcheon, manifesta diferents camps de la cultura (arquitectura, literatura, fotografia, cinema, pintura, vídeo, música, ball, entre altres).

El mot "Postmodernisme" havia estat esmentat en cercles artístics des de la dècada de 1960, sovint utilitzat de forma massa general i amb vaguetat. En cercles filosòfics, recorda Hutcheon (*Ibid*: 24-25) "Postmodernitat" ha estat un terme utilitzat per situar posicions teòriques com a aparentment diverses. Així, Derrida ho fa servir per explicar els reptes per a la presència metafísica occidental; Foucault per a les seves investigacions sobre les complicitats del discurs, el coneixement i el poder; Vattimo per a la seva teoria del "pensament feble", i Lyotard per qüestionar la vigència dels metarelats sobre la legitimitat i l'emancipació.

El debat sobre la "Postmodernitat" -i la confusió amb el "Postmodernisme"- sembla que va començar, assegura Hutcheon, amb l'intercanvi d'opinions sobre el tema de la Modernitat entre Jürgen Habermas i Jean-François Lyotard. Tots dos estan d'acord que la Modernitat no es pot separar de les nocions d'unitat i universalitat. Habermas argumenta que el projecte de Modernitat, arrelat en el context de la racionalitat de la Il·lustració, no s'havia acabat. Mentre que per a Lyotard la Modernitat havia estat liquidada per la història, una història que havia tingut com a paradigma tràgic els camps de concentració nazis i que havia quedat deslegitimada pel "capitalisme tecnocientífic". Per a Lyotard, la Postmodernitat està caracteritzada no pels grans relats totalitzants sinó per petits i múltiples relats que no busquen ni la universalització ni l'estabilitat ni la legitimitat.

Recorda Markus (2011: 25-26) que la idea de "Postmodernitat" ja és qüestionada el 1980, concretament quan el filòsof alemany Jürgen Habermas pronuncia una forta crítica a la Postmodernitat amb motiu de l'exposició "La presència del passat", de l'arquitecte Paolo Portoghesi a la Bienale de Venècia on es promou l'arquitectura postmoderna a Europa. Segons Habermas el concepte "postmodern" és redundant ja que l'obra moderna es converteix en clàssica precisament perquè una vegada va ser autènticament moderna i a més opina que tant el postestructuralisme com el postmodernisme parteixen d'una actitud neoconservadora perquè renunciïn als valors del progrés.

Habermas, cinc anys després, a *The Philosophical Discourse of Modernity* (1985), crítica el postmodernisme i el postestructuralisme. Com recorda en una conversa²⁰ d'Alain Beaulieu amb el filòsof Charles Taylor, Foucault va refusar participar el 1981 en un seminari sobre "Modernity" a Berkeley i tampoc es va trobar amb Habermas quan aquest va fer classes al College de France, el març de 1983, on Foucault ensenyava. De fet, mai van coincidir per tractar sobre la Modernitat i la Il·lustració.

Contràriament, Barry Smart (1993: 103) assegura que en resposta als crítics (Habermas; Callinicos) que han relacionat postmodernitat amb formes polítiques reaccionàries o conservadores "there is no singular, predetermined or necessary postmodern political agenda" i diu que el terme presentava cada vegada més una doble cara com el Déu romà Janus.

²⁰ Es pot llegir la conversa sencera en aquest enllaç:

<http://www.artsrn.ualberta.ca/symposium/files/original/8aef0fcf9e04ec105024b64224fd11a0.PDF>

Hi ha, com veiem, tota una línia d'autors contraris a la idea i l'existència de la Postmodernitat i del Postmodernisme. Així, des d'una crítica marxista, Alex Callinicos a, *Against Postmodernism* (1989), critica els plantejaments dels principals "propagandistes" del Postmodernisme, entre els quals a més de Lyotard,²¹ hi ha Ihab Hassan i Charles Jencks. Per a Callinicos aquests teòrics cauen en constants contradiccions i inconsistències quan defineixen el concepte i ho apliquen per exemple al camp de l'arquitectura.

Des del punt de vista ideològic, segons Callinicos (*Ibid*: 9), la Postmodernitat en contrast amb el fet històric contingent de l'absència del triomf de la revolució socialista no és més que "a theoretical construct, of interest primarily as a symptom of the current mood of the Western intelligentsia".

El Postmodernisme ha abraçat gairebé tots els camps científics, pertanyin o no a les ciències socials. Coincideixen la majoria d'autors a parlar d'una arquitectura postmoderna, un cinema postmodern,²² una literatura postmoderna, un disseny postmodern i fins i tot una política postmoderna.

Els camps als quals s'ha aplicat la "teoria postmoderna" van de l'estètica a la religió, de la cultura a l'urbanisme. Fins i tot s'aplica a una "actitud" -com recorda Gilbert Adair en el seu recull d'articles de reflexió sobre la cultura en la dècada de 1990 titulat *The Postmodernist always rings twice*- com fa Umberto Eco per explicar la gènesi d'*El Nom de la Rosa* quan defineix "l'actitud postmodernista" com la d'"aquell home que està enamorat d'una dona cultivada i sap que no li podrà dir t'estimo amb bogeria". S'ha acabat, segons Eco, l'edat de la innocència.

Per a Adair (1992: 15), Postmodernisme és "almost by definition, a transitional cusp of social, cultural, economic and ideological history when modernism's earnest principles and preoccupations have ceased to function but have not yet been replaced by a totally new system of values. It represents a moment of suspension before the batteries are recharged for the new millennium, an acknowledgment that preceding the future is a strange and hybrid interregnum that might be called the *last gasp of the past*".

Pel que fa a la seva aplicació en el camp de l'estètica i la filosofia de l'art, Paul Crowther assegurava a principis de la dècada de 1990 que l'estil del present era eclèctic i que es permetia qualsevol tipus de combinació, fins i tot les més incongruents. Aquest eclecticisme havia fet parlar d'una "fi de l'art" en el sentit de "cansament" a l'hora de poder innovar o crear, i afegia (1993: 8):

"The elderly divisions of the Modernist epoch, then, have given way to much more fragmented and shifting ways of ordering and expressing the world. The old hopes of unlimited progress and ultimate social emancipation have been replaced by uncertainty and scepticism. We have entered a *postmodern age*"

Crowther (*Ibid*: 181) veu en el *pop art* de Warhol l'essència de la postmodernitat cultural, en què l'art és essencial "posthistòric" i va en contra dels moviments

²¹ Callinicos retreu a Lyotard que fos membre del quasi Trotskista moviment del *Socialisme ou Barbarie* en els anys 1950 i que a *La condition Postmoderne* aparegui rebutjant l'objectiu de la revolució socialista.

²² Vegeu Sasa Markus: *La parodia en el cine posmoderno* (2011).

modernistes que semblaven estar en un perpetu conflicte entre ells, “postmodern art, in effect, has come to an end”.

El Postmodernisme s’ha aplicat a moltes ciències socials, des de la sociologia a la lingüística. La teoria postmoderna és la conseqüència de l’obsessió del segle XX amb el llenguatge i aquesta teoria postmoderna té les seves arrels en una escola de lingüística formal: l’estructuralisme, fundada pel professor suís Ferdinand de Saussure (1857-1913). Els hereus de l’estructuralisme, a partir de Roland Barthes (1915-1980) quan, a mitjans de la dècada de 1960, expliciten a través del postestructuralisme que de la mà de la semiòtica es proclama “la mort de l’autor” i parlen de com qualsevol obra de la cultura pot ser descodificada. El “deconstruccionisme” del filòsof Jacques Derrida s’oposa a la racionalitat, percebuda aquesta després de l’Holocaust i de les bombes d’Hiroshima i Nagasaki com la font originària de l’extermini massiu.

Knud Illeris (2009) analitza les teories contemporànies sobre l’aprenentatge i assegura que les teories que podrien qualificar-se de “postmodernes” han guanyat molt terreny en aquest àmbit de les ciències socials. A partir de l’esquema de les “tres dimensions de l’aprenentatge” l’“environment” o el medi en què es troba l’individu i la forma que té d’interactuar són claus per l’adquisició de coneixements, quan el subjecte s’ha alliberat de l’autoritarisme del professor dins la classe i el “políticament correcte” s’ha imposat en unes aules en molts casos multiètniques.

Mark Tennant, professor d’Educació Superior a la University of Technology de Sidney, especialitzat en educació per als adults, analitza la relació de les teories socioconstructivistes i postmoderna,²³ que explora la crítica postmoderna a les teories hegemòniques del subjecte en l’educació als adults.

A partir de manllevar el títol de l’article de Michel Foucault “Technologies of the Self”(1988),²⁴ Mark Tennant recupera l’anàlisi de Foucault sobre el desenvolupament de les tecnologies del subjecte en la filosofia grecoromana i en l’inici de la Cristiandat i que han permès l’individu transformar-se a si mateix i “aconseguir un cert estat de felicitat, puresa, saviesa, perfecció o immortalitat”.

La crítica postmoderna, analitza Tennant, a les teories tradicionals de l’aprenentatge en l’educació adulta tenen en R. Usher un dels seus exponents ja des de principis de la dècada de 1990. Per a Usher, la teoria postmoderna de la pedagogia passa pe rebutjar (perquè ha fracassat) el punt de vista basat en l’acceptació del dualisme individu-societat en què l’individu apareix com a passiu davant les forces externes que el modelen al seu gust. La concepció postmodernista substitueix “individu” i “societat” pels conceptes “el subjecte” i “allò social” en què el “jo” apareix com un “jo descentrat” i la subjectivitat sense un origen en el centre. Així, Tennant (*Ibid*: 151-152) afirma:

“This is the self of the postmodern condition, in which there is a decentring of the self away from the notion of a coherent ‘authentic’ self and towards the notion of ‘multiples subjectivities’, ‘multiples lifeworlds’, or ‘multiples layers’ to everyone’s identity”

²³ Llegiu l’article “Lifelong learning as a technology of the self”, dins Knud Illeris (2009: 147-158).

²⁴ Dins el llibre de L.Martin, H. Gutman i P. Hutton (eds.). *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault* (Amherst: University of Massachusetts Press, 16-49), dins Knud Illeris, *Ibid*.

Tennant explica que aquesta postura pedagògica postmoderna ha tingut resposta diversa: des dels qui han advertit que ens aboca al nihilisme i a polítiques de la desesperació, el qui veuen en aquesta postura un menystenir del fet que la vida de les persones estan configurades per forces polítiques i econòmiques, que sobrevalori la fragmentació social, fins a la postura que indica que és una visió políticament discapacitant perquè dirigeix l'atenció de la gent lluny de la lluita col·lectiva.

Però, per a Tennant, l'important de la visió postmoderna de la pedagogia és el reconeixement del subjecte tant en la seva constitució com en la seva activació (social). Entre el "jo postmodern" i el "jo modern", Tennant s'inclina per elegir el primer perquè promociona l'autonomia i la llibertat del subjecte.

Per al filòsof i pedagog britànic-australià Robin Usher,²⁵ el moment actual de Postmodernitat ha servit a la pedagogia per situar en el centre de la seva lluita la "reconfiguració de l'emancipació i l'opressió" del subjecte. En la Postmodernitat, l'aprenentatge no deriva simplement de l'experiència, fins i tot l'experiència i l'aprenentatge estan totes dues situades en un dinàmica interactiva. Les pràctiques de la vida quotidiana se situen en el centre en la recerca de guanys a través de l'autonomia, a través d'expressar la nostra individualitat diferent. Ara el subjecte no obté tant el seu poder autònom a partir de buscar la legitimitat dins le jerarquies sinó en el poder social i cultural d'un nou moviment social (moviments de conscienciació ètnic, sexual, moviment pels drets de les dones).

És a dir, segons el parer d'aquest doctorand, l'aproximació pedagògica postmoderna enllaça amb la desaparició del model autoritari de l'ensenyant, el seu principi d'autoritat i la seva, en molts casos, arbitrariedad. El "principi d'autoritat" queda substituït pel "principi de legitimitat" que els alumnes concedeixen al professor, convertit dins l'aula en un "mediador" més que no pas en un "director".

En una línia semblant, el psicòleg nord-americà Daniel Goleman, autor del *best-seller Emotional Intelligence* (1995), *Social Intelligence* (2006) i posteriorment *Ecological Intelligence: How Knowing the Hidden Impacts of What We Buy Can Change Everything* (2009)²⁶ ha construït una teoria sobre les intel·ligències múltiples dels individus en connexió amb una societat formada per una multiplicitat de persones. Aquesta teoria de les intel·ligències múltiples es pot enllaçar amb l'atmosfera d'allò "políticament correcte" dins les aules i en la societat en general (almenys en els països occidentals).

Per sintetitzar, el Postmodernisme es pot definir (Fernández, J.A., 2008: 91) així:

"com un conjunt d'orientacions teòriques i crítiques i com una actitud estètica que es caracteritzarien, entre d'altres coses, per l'eclecticisme en l'estil (com en l'arquitectura de Philip Johnson), pel relativisme en els valors culturals, per un esforç de difuminar les fronteres entre alta cultura i cultura de masses (com en la pintura d'Andy Warhol), per un impuls cap a la fragmentació i la hibriditat, pel descentrament del subjecte, i per

²⁵ Article titulat "Experience, pedagogy, and social practices", dins Knud Illeris (*Ibid*: 169-183).

²⁶ Un anys abans, Howard Gardner, un referent en les teories de l'aprenentatge, havia publicat *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences* (1983), al qual va seguir *Multiple Intelligences: The Theory in Practice* (1999) i *Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21st Century* (1999).

l'autoreflexivitat i autoconsciència iròniques de les convencions dels gèneres literaris i dels fonaments ideològics de les formes de representació (com els relats de Quim Monzó)

De manera més abreujada, Michel Maffesoli (Vattimo, 2003: 104) defineix la Postmodernitat a partir de tot allò que podem anomenar postmodern, que és senzillament “una forma de distingir la unió que existeix entre l'ètica i l'estètica”. En aquest sentit qualifica la Postmodernitat com “el conjunt de categories i de sensibilitats alternatives a aquelles que van prevaldre durant la Modernitat”.

1.2. De la Modernitat a la Postmodernitat: avinences i desavinences

“Modern” procedeix de la paraula llatina “modo” -de “Modernus”-, que significa “ara ja”, “recentment”. Per tant, allò “postmodern” és un “després de l'ara ja”. Grahama Ward (1998: 26) assegura que es pot parlar també de “postmodern” com “la condició de possibilitat per allò modern”, ja que el concepte és tant passat o anterior (modo) com futur (post).

En el clàssic *From Post-Industrial to Post-Modern Society* (2005: 91),²⁷ Krishan Kumar recorda que “modo” va ser un terme de l'últim llatí sinònim de “hodiernus” (de “hodie”, avui). Al principi “modo” es va utilitzar com a antònim d’“antiquus”, al final de segle cinquè abans de Crist. Termes posteriors com ara “modernitas” (“temps moderns”) i “moderni” (“els homes d'avui”) van ser comuns, sobretot després del segle X.

Però per a Kumar, “Modernity” i “Modernism” són dos termes que sovint s'usen com a sinònims intercanviables però que de vegades tenen significats diferents. Per a ell, “Modernity” designa els canvis -intel·lectuals, socials, polítics- que han ocorregut en el món modern. Mentre que “Modernism” és el moviment cultural que va ocórrer a Occident al final del segle XIX.

Tot i que els dos termes estan connectats no sempre signifiquen el mateix. I això també passa amb les paraules “Postmodernity” i “Postmodernism”. En aquest cas, per a alguns autors postmodernistes vivim en una nova era més enllà de la modernitat. Però, el “post” de “post-modernity”, segons Kumar (*Ibid*: 90), és ambigu ja que pot significar que ve després però també, com a “post-mortem”, es podria dir que és allò que ha vingut després de la mort de la Modernitat.

Kumar utilitza el concepte separat per un guió, fet que ja indica que el veu com un estadi dins de la Modernitat. Kumar ens recorda que la visió centrada en Occident oblida per exemple que la “societat de la informació” va aparèixer abans al Japó que a Occident. Per a ell, deu anys després de la primera edició del seu llibre,²⁸ el caràcter global de la informació, el que ell anomena “space of flows”, que enllaça la

²⁷ Primera edició de 1995. Hem consultat la segona edició revisada de 2005.

²⁸ Això ho diu en la segona edició, publicada deu anys després, el 2005.

gent amb tots els indrets del planeta a través d'internet i de les comunicacions electròniques, és el fet que ens situa en un nou estadi d'aquesta "post-modernity".

Globalització i "societat xarxa" -a partir de la teoria de Manuel Castells- han provocat l'aparició, segons Kumar, de "múltiples modernitats" i "modernitats alternatives", en la línia teòrica i de pensament de Giddens, que demana observar i interpretar la Modernitat des d'uns ulls aliens a l'eurocentrisme i la visió occidental per comprovar que aquesta "late-Modernity" va començar abans en altres regions del planeta, com ara el Japó.

La idea de "Post-modernity", segons Kumar (*Ibid*: 123-168), en el seu sentit filosòfic o ideològic, té les seves arrels en altres conceptes com ara la "teoria de la societat post-industrial", de Daniel Bell, que ja incorpora la reflexió sobre la "societat de la informació". No obstant, Daniel Bell -com també Harry Levin i Lionel Trilling- van veure el "post-modernisme" com un moviment "anti-intel·lectual", hedonista, una amenaça als valors de la cultura (burguesa) humanista, mentre que per a defensors del Modernisme, com ara Irving Howe i Climent Greenberg, el "post-modernisme" era només una capitulació davant el *kitsch* i tot allò comercial. Daniel Bell, a *The Coming of Post-Industrial Society* (1973), defineix alguns trets que apareixeran en *La Condition postmoderne* de Lyotard. La societat postindustrial estaria guiada per la informació i orientada cap als serveis.

Els principals defensors en la dècada de 1960 de la "cultura post-moderna" van ser els protagonistes de la "contracultura", que segons Kumar (*Ibid*: 129) va adoptar l'etiqueta de "post-modernisme" en què els seus proponents es veien a si mateixos com els lluitadors contra tot allò que representés la cultura o la política moderna imperant. Així, *pop art*, *pop music*, el *new wave* en el cinema i la *new novel* en la literatura, el *happening* i el *be-in*, les protestes contestatàries multitudinàries, l'el·lisió dels límits entre "art" i "vida", el cultiu d'una sensibilitat a través del sexe i les drogues i fins i tot la contemplació estètica, la reivindicació del "principi de plaer" sobre el "principi de realitat"... tot això ja es podia etiquetar com a "postmodern".

En un assaig titulat *The New Mutants* (1965), el crític americà Leslie Fiedler declara que el món dels nous moviments no eren únicament "post-Modernist" sinó també "post-freudià", "post-Humanista", "post-Protestant", "post-White", "post-Male" i molts altres "posts". I contra "l'anàlisi, la racionalitat, l'antiromanticisme dialèctic" del modernisme, Fiedler oposava "l'apocalíptic, antiracional i descaradament romàntic i sentimental" caràcter de la nova cultura. En un assaig del 1970, aquest autor escrivia:

"We are living, have been living for two decades –and have become actually conscious of the fact since 1955- through the death throes of Modernism and the birth pangs of Post-Modernism. The kind of literature which had arrogated to itself the name Modern (with the presumption that it represented the ultimate advance in sensibility and form, that beyond it newness was not possible, and whose moment of triumph lasted from a point

just before World War I until just after World War II, is *dead*, i.e., belongs to history not actuality”²⁹

Un dels profetes de “l’edat postmoderna”, Charles Jencks,³⁰ relacionava la Postmodernitat amb “la combinació de diferents tradicions”, “la tradició d’allò nou”, un barreja eclèctica de diferents tradicions, alhora una continuació del Modernisme i la seva transcendència. Jencks publica el 1977, dos anys abans de la sortida de *La condition Postmoderne* de Lyotard, el llibre *The Language of Post-Modern Architecture*, en què situa la mort de l’arquitectura moderna el 15 de juliol de 1972, a St. Louis, Missouri, a les 3.32 pm quan es va dinamitar l’edifici Pruitt-Igoe, que Jencks veu com la representació contra l’arquitectura modernista que havia dominat les ciutats d’Europa i d’Amèrica del Nord en el període posterior a 1945.

Vint-i-tres anys abans, l’historiador Arnold Toynbee, en el llibre *A Study of History* (1954),³¹ identificava el període de la història mundial que havia començat en el darrer quart del segle XIX com a “post-Modern”, una edat marcada per la ruptura amb la clàssica “edat moderna” i que havia estat hegemònica des del Renaixement. Per a Toynbee l’edat “Post-Moderna” es caracteritza per la seva reacció contra la creença en el progrés i la raó de l’edat Moderna i per la seva creença i sentiments d’irracionalitat, indeterminació i anarquia. Relacionat amb l’ascens de la “societat de masses” i la “cultura de masses”, en la filosofia de la història de Toynbee, l’edat postmoderna és representativa dels “Temps dels Problemes”, un període desintegració i trencadissa.

El 1947, en el resum dels primers sis volums sobre la història de l’historiador britànic Arnold Toynbee, D.C. Somervell ja suggereix que l’interès de Toynbee es podria anomenar “Post-Modern”. En els volums següents Toynbee parlarà d’edat “Post-Moderna” que ara situa en la fi de l’edat moderna (1475-1875) amb el creixement de les ciutats industrials que estava provocant l’augment de la inestabilitat, l’ansietat i la revolució.

Raymond Williams (1996) anunciava el 1983 que “the period of conscious ‘modernism’ is ending”³² i considerava que el fet distintiu del postmodernisme era el seu “impuls populista” capturat en moments com les 100 llaunes de sopa Campbell, d’Andy Warhol. Per a Williams, ens diu Tony Pinkney en la introducció del llibre de Williams *The Politics of Modernism*, de l’antisèptic, elitista i “alta-cultura” impuls del Modernisme ens havien endinsat en la “mass cultura” amb la televisió com a artefacte popular de les masses.

Tim Armstrong (2008) analitza els temes principals del Modernisme (mercat cultural, cultura de la ciència i la tecnologia, política, economia, sexualitat, cinema, gènere, entre altres àmbits) en què l’apogeu de la cultura de masses i el mercat són element central. També en l’anàlisi d’aquesta “societat de masses” a Catalunya (Marín, E; Tresserras, J.M: 1994) el mitjans de comunicació tenen un paper central, com anirem veient al llarg del primer capítol d’aquesta tesi.

²⁹ Citat per Kumar (*Ibid*: 130).

³⁰ *What is Post-Modernism?* (London: Academy Editions, 1989), citat per Kumar (*Ibid*: 127).

³¹ Originalment escrit el 1938.

³² Article publicat per Williams a *New Society*, 16 de juny de 1983, amb el títol “The Estranging Language of Post-Modernism”, segons explica Tony Pinkney en la introducció d’aquest llibre de Williams (1996).

Per a Amstrong, la Modernitat que es trobaria un anglès que se n'anés a dormir a principis de segle XX i despertés trenta anys més tard seria aquesta realitat: s'hauria perdut una guerra mundial, les reformes liberals que culminarien en la National Insurance Act de 1911, l'ascens del Labour Party, l'atorgament de drets a les dones, la revolució russa, la fundació de la Lliga de les Nacions, la demolició per part d'Einstein de la visió del món Newtoniana i la invenció de l'aeroplà, el cinema, l'enfonsament del *Titanic*.

En l'inici del segle XX, diu Amstrong, vam veure que "the shock of change is intensified". Però també, per un seguit de raons molt diferents, es va veure com una etapa de crisi per filòsofs, periodistes i crítics culturals. L'origen d'aquesta Modernitat, segons Amstrong (*Ibid*: 2), es troba en els canvis que es comencen a produir a partir de principis del segle XVII -amb noves formes d'organització capitalista, relacions socials, governació i tecnologia, acompanyat del desenvolupament científic i una visió del món més secular- i més tard amb l'auge de la Il·lustració, que promou un discurs modern de la raó, del progrés i de l'autonomia contra l'herència passada, sobretot pel que fa a la superstició i el domini de la natura.

Però les arrels d'aquesta Modernitat cal buscar-les en els canvis iniciats durant el Renaixement: la fi del feudalisme i l'ascens del capitalisme, amb la pressió dels mercats i l'individualisme possessiu, l'inici de l'humanisme, el desenvolupament del pensament antropològic, l'encontre amb altres cultures al nou continent descobert, Amèrica, el desenvolupament de la visió científica del món, l'expansió i la integració del capital com a element central d'aquest procés, el comerç i la inversió internacionals, la banca, el crèdit i mecanismes com les assegurances per les companyies. I a inicis del segle XIX les revolucions agrícola i industrial. A finals d'aquell segle, l'ascens del capitalisme monopolista. En el període de la "segona revolució industrial" (1870-1920) els nous desenvolupaments tecnològics (electrificació, sistemes integrats de transport i comunicació, racionalització de la producció) provoquen un canvi en la producció massiva.

De la seva banda, ens diu Joaquín Colomarde,³³ per al filòsof francès Michel Foucault la Il·lustració és un dels elements claus per a la constitució de la Modernitat. En el primer curs de 1983 del Col·legi de França i que va titular *Què és la Il·lustració*, Foucault va fer una anàlisi del *Was ist Aufklärung* kantiana en què Foucault reivindica la tradició il·lustrada moderna i destaca del text kantiana la qüestió del present, el sentit, límits i profunditat de l'estatut del present, del present com a estatut d'allò modern. Escriu Foucault que en el text de Kant apareix per primera vegada la qüestió del present, de l'actualitat. Per a Colomarde:

"El hoy, la actualidad de lo que sucede, el conjunto de acaeceres que nos constituye como epifenómeno del suceder del presente, ese y no otro es el objeto discursivo y referencial de la Modernidad, esa y no otra es para Foucault la cuestión prioritaria planteada por la reflexión kantiana sobre la actualidad de la Ilustración. (...) No es pues lo propio de la Aufklärung, tal como la entiende Foucault, el plantearse el presente como la cuestión prioritaria de la filosofía, sino teorizar la cuestión del presente, el primado de

³³ "Modernidad, alienación y democracia", article de Joaquín Colomarde dins Rosa Mª Rodríguez Magda i Mª Carmen África Vida (1998: 86-105).

la actualidad, de la Modernidad, como el principal reto teórico a resolver que envuelve en él, como sujeto y objeto” (*Ibid*: 94-95)

I després del Postmodernisme, què? Per a Calomarde la resposta és clara: una restauració de la Modernitat entenent-la com un ideal regulatiu de tipus neokantià de caràcter pràctic per a l'acció social, moral i política en societats democràticament avançades i una aposta filosòfica per un “neoutilitarisme” revisat (amb arrels en el pensament del Hume de la *Investigació sobre els principis de la Moral* i de l'Stuart Mill del *Sobre la llibertat*), un “neocontractualisme” (deutor de Rawls i Bobbio) i finalment un “neopragsmatisme” que permeti pensar els fonaments de la teoria democràtica tot allunyant-se de qualsevol fonamentació metafísica que deixi pas a la defensa racional d'un projecte social “neoil·lustrat” ètic, polític i social a partir de la minoria més petita i feble d'una democràcia: l'individu.

I la sortida del que Calomarde considera “alienació entròpica” en el sistema democràtic provocat per la simulació mediàtica, l'acció dels grups de pressió i poder aliens al sistema representatiu, l'endogàmia de les organitzacions democràtiques com ara partits, sindicats, parlaments i governs per tal d'aprofundir “es condición de posibilidad sin la cual se hace impensable e irrealizable ese discreto y liberal proyecto de neoilustración racional, ética, política y social(...) porque obviamente de lo que se trata es de lograr una paulatina profundización de la democracia y una reconstrucción del espacio simbólico de tal calibre que permita de nuevo a los individuos el ejercicio de la acción social voluntaria”.

Aquesta postura, que es pot entendre com a crítica respecte als efectes socials i polítics de la Postmodernitat per trencar amb les raons fundacionals de la Modernitat, ens hauria abocat com indicava Zygmunt Bauman, a *Intimations of Postmodernity* (1992), a una nova societat a finals de segle XX en què el consumisme esdevé nucli moral de la vida i vincle integrador de la societat i el centre de gestió del sistema. Com indiquen Rosa María Rodríguez i María Carmen África (1998: 7):

“En la ciudad -el locus postmoderno por excelencia- se ha pasado de lo económico y funcional a lo cultural y estético, y todo, absolutamente todo - desde lo intelectual hasta lo artístico-, está sometido al mercado. De la fábrica se ha pasado a la tienda, del trabajo al consumo, del placer como enemigo de la laboriosidad capitalista al placer como valor y a la seducción, diría Pierre Bourdieu, como instrumento de control e integración social”

Mentre que per a Graham Ward (1998), el desplaçament del Modernisme al Postmodernisme es dona en els canvis socioeconòmics derivats de passar d'un capitalisme basat en la producció Fordista i la regulació estatal Keynesiana a la lògica del capitalisme basat en “l'acumulació flexible”, segons la teoria de David Harvey a *The Condition of Postmodernity* (1990).³⁴ Economies conduïdes per la desregulació i la diversificació i on el ciberespai, per a Ward (*Ibid*: 15-16), és la “metàfora cultural del postmodernisme” on temps i espai entren en col·lapse dins l'omnipresència i el multilocalisme:

³⁴ *The Condition of Postmodernity: A Essay into the Origins of Cultural Change* (Oxford: Blackwell), citat per Graham Ward (1998).

“Cyberspace is an undefined spatiality, like the contours of a perfume, and you are an adventurer, a navigator in uncharted waters, discovering the hero inside yourself. You act anonymously, simply as the unnamed, unidentifiable viewpoint of so many interactive network games, and where an identity is needed, you can construct one. Reality is soft, malleable, permeable, and available only through the constant discharge of electronic energy signaling across the cosmos. Discourse is energized, sexualized. It issues from nowhere and sheers off toward a thousand synthetic horizons, all presented like so many Hollywood sunsets and sunrises. In this land of fantasy and ceaseless journeying, this experience of tasting, sampling, and passing on, truth, knowledge, and facts are all only dots of light on a screen, evanescent, consumable. This is the ultimate in the secularization of the divine, for here is a God who sees and knows all things, existing in pure activity and realized presence, in perpetuity. Divinization as the dissolution of subjectivity within the immanent, amniotic satisfaction, is the final goal and object of postmodernity”

La tesi que proposa Graham Ward en aquest llibre sobre la situació de la teologia en la Postmodernitat és l'anàlisi del ciberespai, un terme que Fredric Jameson va batejar com a “hyperspace” el 1984 i que el 1991 va modificar la seva predicció en comprovar que “els espais moderns estaven desapareixent dins el ciberespai”. No obstant, Ward recorda que les nocions d'espai i de temps ja havien canviat en altres èpoques de la història de la Humanitat i que l'art va captar aquestes canvis.

Així, la reorganització de l'espai, la temporalitat i la corporalitat en l'inici de la Modernitat va anar en paral·lel al canvi respecte de la relació en el llenguatge, entre retòrica i lògica:

“For Aristotle the logic of one's argument was inseparable from the argument's power to persuade and the discipline shown by the writer or speaker with regard to the appropriateness of style to content. In early modernity the weave of logic and rhetoric starts to come apart. Where, for Aquinas, the spiritual and the literal interpretation of scriptural language were coextensive, Luther and Calvin express a concern to locate meaning in the literal sense of the words, eschewing the allegorical and metaphorical. Nevertheless, throughout the sixteenth century Wisdom was inseparable from Eloquence. (...) The reorganization of spatiality, temporality, corporeality, and language reflects a change in social relations and the practices which inscribe them: the secularization of those relations in which religious associations were expunged from the public realm. (...) The privatization of the religious led to the erasure of God-talk from the public arena. (...) Secular ethics and politics flourished in the wake of a flagrant humanism” (*Ibid*: 20-21)

Amb el Postmodernisme, segons Ward, Déu emergeix des del “white-out nihilism of modern atheism and from behind the patriarchal masks imposed by modernity's secular theology. The emergence of the postmodern has fostered post-secular thinking thinking about other, alternative worlds. In the postmodern cultural climate, the theological voice can once more be heard”.

Per a Carl Boggs (2000: 208- 241),³⁵ “la crisi de la Modernitat” és un element central per l’ascens de la teoria Postmoderna -el que alguns teòrics van batejar com a “condició postmoderna”- que reflectia sobretot un profund sentiment de “pessimisme i cinisme sobre el futur” i l’eficàcia de l’acció social col·lectiva. També apareix en un temps en què s’intensifica el desenvolupament urbà i en què la crisi ecològica emergeix com el que serà en les dècades posteriors un dels grans problemes per al futur de la humanitat.

De fet, moviments i corrents alternatius i “tribus urbanes” de finals de 1970 a Anglaterra ja van incorporar aquesta crisi per parlar del “caos” i d’un horitzó de “No Future”, segons el lema del moviment Punk.

Contràriament a allò que alguns autors “antipostmodernistes” han intentat a l’hora de desacreditar aquest corrent de pensament situant-lo en l’àmbit estrictament de l’estètica, la Postmodernitat descriu -sobretot amb la visió que dona mirar-ho des de l’any 2015- un conjunt de canvis profunds en la societat civil occidental en aquells anys de 1970 i 1980 que ja anunciaven un avenir en la preeminència de la diferència i del caos com vam veure posteriorment en el seu sentit polític, cultural, social, comunicatiu, ètic i estètic en aquests primers quinze anys del segle XXI i que tenen en les imatges d’aquell matí de l’11 de setembre de 2001 a Nova York la síntesi de la Postmodernitat en què vivim: complexitat, fragmentació, caos, risc, hiperconnectivitat, nihilisme, relativisme, inflacomunicació, cinisme, simulacre, superficialitat, banalitat, individualisme, trivialització, tribalització, descentralització.

A finals d’aquells anys 1970 hi ha l’eclosió de les “tribus urbanes”, algunes de les quals van transcendir en el seu aspecte musical i estètic i van ser portadores de tensions ideològiques, reivindicacions i crítiques al sistema (el moviment *punk*, *heavy metal*, *skinhead*) i també esportius (*hooliganisme*), realitats que alguns teòrics com Maffesoli van teoritzar com la “tribalització del món” o transformació de les grans classificacions socials de la Modernitat (classe alta, mitjana, treballadora) en una fragmentació de col·lectius i identitats molt sovint sense connexió amb el que Marx hauria considerat “la força del treball”. Potser per aquest motiu, la Postmodernitat encara es vincula molt al postmodernisme o a ruptura/es estètiques i culturals associades a la moda i l’art.

Un dels moviments estèticomusicals que podem considerar com a típic d’aquesta fase posmodernista és el *Punk*. El mateix lema del moviment, “No Future” és una declaració de principis sobre la visió del món i la vida d’uns joves britànics que declaren el seu nihilisme i cinisme respecte del seu futur en un món (l’occidental) en crisi econòmica després de 1973. Si no hi ha futur, cal viure el present amb intensitat sense tenir en compte les conseqüències dels propis actes, actituds i comportaments.

Els joves de la banda musical *Sex Pistols* van buscar amb la cançó “Good Save the Queen” la provocació social amb el seu atac a la institució més antiga i respectada pels anglesos (i la majoria de britànics protestants): la Monarquia. També és la resposta a les polítiques neoliberals del conservadorisme britànic representat per Margaret Thatcher, les privatitzacions i les lluites obreres a Escòcia i Gal·les contra

³⁵ El capítol 7, “The Postmodern Impasse”, està dedicat a analitzar aquesta “crisis of Modernity”.

el tancament de la indústria minera local. La lletra de la cançó "What Do You Do", de *The Proclaimers*, que obre aquest primer capítol de la nostra tesi, retrata la realitat social depriment a Edimburg després d'una dècada de polítiques neoliberals a Escòcia. Enmig de tant atur i manca de futur, la pregunta és què fer quan hom sent que la democràcia t'ha decebut.

És la dècada de les lluites contra les centrals nuclears (i la construcció d'un catastrofisme que anunciava la fi del món), en favor de la igualtat veritable entre homes-dones, l'enfrontament final entre el bloc comunista/soviètic i el capitalista, l'emergència de les altres veus del Planeta, del moviment contra l'*apartheid* de Sud-àfrica...

Però, malgrat que aquell moviment punk es presentava com un "antitot", des del punt de vista ideològic va tenir com a referent principal l'anarquisme, un corrent de pensament i d'acció política que analitzat profundament coincideix amb bastants dels postulats del postmodernisme i la postmodernitat: descentralització del poder fins a la seva desaparició, reivindicació de la identitat individual, nihilisme, atac i destrucció dels grans relats moderns i de les institucions modernes, el "caos" com a eix d'actuació en la vida quotidiana en contra de la "racionalitat" moderna.

Atacar una institució premoderna com la Monarquia (i l'aristocràcia) era un acte de revolta "antisistema" que anava més enllà i que posava en qüestió l'estructura social, el sistema polític i de valors de la societat britànica. Aquell corrent del punk, com veurem més endavant, va tenir a Espanya, especialment a Euskadi i a Catalunya, una vessant més "polititzada" que en el cas basc es va associar al moviment d'independència i en el cas català va tenir contactes també amb el separatisme però especialment amb l'antimilitarisme -per acabar amb el servei militar obligatori- o amb el de la legalització de "drogues toves" com l'haixix i el cànnabis.³⁶

Aquells fenòmens locals com el punk esdevindrien globals a una velocitat imposada per les modes i un planeta cada cop més *glocal*. Un dels elements clau per entendre aquesta nova fase de la Modernitat o Postmodernitat és, tornem a subratllar, la globalització (Steger, 2009) i les seves conseqüències. Ja sabem que la globalització no és un fenomen nou i, de fet, es pot situar ja en el descobriment d'Amèrica, el colonialisme europeu d'aquell continent i les massives emigracions cap al nord i sud del nou món. Però el que és nou en els anys 1970 és l'acceleració del fet que un fenomen local es transformi en un fenomen global: que l'extravagant i anecdòtica forma de vestir i d'actuar d'una colla d'adolescents en un barri obrer de Londres acabi en pocs mesos convertit en un moviment global.

Un altre element que defineix l'ascens de la Postmodernitat és l'hegemonia del capitalisme, dels valors associats a la societat de consum i la desregulació dels mercats. Zygmunt Bauman³⁷ proposava dos anys després de la caiguda del Mur de Berlín que la Postmodernitat es podia interpretar "as a fully developed modernity" i descrivia la seva condició com la institucionalització del pluralisme, la varietat, la modernitat emancipada de la falsa consciència, diferent a la Modernitat com a

³⁶ L'anàlisi del moviment punk a la Barcelona dels anys 1980 i la seva relació amb el moviment antimilitar (anti OTAN) i "okupa" i d'altres com l'independentista català i basc es pot consultar en el llibre de Joni D. *Que pagui Pujol! Una crònica Punk de la Barcelona dels 80* (2011).

³⁷ "A Sociological Theory of Postmodernity", dins Peter Beilharz (edited by, 1993: 149-162). Publicat el 1991 a *Thesis Eleven 29* (Massachusetts Institute of Technology).

moviment amb una direcció (conduït per un procés d'universalització, racionalització i sistematització).

Però subratllava que la Postmodernitat "is not a flawed variant of modernity" ni tampoc un estat malaltís de la Modernitat, un cas de "Modernitat en crisi". En canvi és (*Ibid*: 150):

"an essentially viable, pragmatically, self-sustainable and logically self-contained social condition defined by *distinctive features of its own*. A theory of postmodernity cannot be therefore a modified theory of modernity, a theory of modernity with a set of negative markers. An adequate theory of postmodernity may only be constructed in a cognitive space organized by a different ensemble of assumptions and needs from its own vocabulary. The degree of emancipation from the concepts and issues spawned by the discourse of modernity will be the measure of its adequacy"

Bauman emfatitzava en les "condicions de l'emancipació teòrica" de la Postmodernitat amb el seu alliberament dels vestigis de la metàfora del progrés que havien format part de totes les teories de la societat moderna i assegurava que la "condició postmoderna" se situa en una "mobilitat i canvi constants". Posava com a exemple d'aquesta metàfora de la Postmodernitat la imatge del moviment Brownià: "The postmodern condition is both *undetermined* and *undetermining*".

La proposta de Bauman era canviar en la "teoria sociològica de la Postmodernitat" el concepte de "society" (basat en l'estat-nació com a única totalitat en la història capaç de considerar seriosament l'ambició d'allò artificial, artificialment sostingut i dirigit per la monotonia i l'homogeneïtat) pel de "sociality" i, units a aquesta, els conceptes d'"hàbitat", "autoconstitució" i "autoassemblea".

Bauman destaca (*Ibid*: 152-156) vuit principals dogmes o principis de la Postmodernitat liderats primerament perquè sota la condició postmoderna hàbitat és un sistema complex ja no liderat per la metàfora organicista de la funcionalitat-disfuncionalitat, sinó que l'hàbitat postmodern és un complex (no mecànic) sistema.

Una dècada després, el mateix Bauman, a *Liquid Times*³⁸(2007), analitza el pas de la "modernitat sòlida" a la "modernitat líquida" i posa l'èmfasi en el concepte de Thomas More, *Utopia*, i de com en les societats riques (occidentals) les desigualtats s'estaven disparant,³⁹ i que el proletari ha estat substituït pel "precar" amb sectors de les classes mitjanes que ara pertanyen a aquest proletariat precaritzat que viuen en un estat de constant ansietat ja que tot i tenir feina ha desaparegut la certesa que demà en continuaran tenint.

Aquesta línia de discurs també coincideix amb la de Tony Judt que, des de la seva reivindicació de la socialdemocràcia a Europa després de la Segona Guerra Mundial, havia expressat la seva temença d'una tornada a societats menys justes. En els seus llibres *Postguerra*, *El món no se'n surt* i en la seva biografia *The Memory Chalet*, Judt

³⁸ *Liquid Times. Living in an Age of Uncertainty* (2007). Hem consultat edició del 2012.

³⁹ "Tiempos de liquidación", entrevista a Zygmunt Bauman per la periodista Lola Galán (*El País Babelia*, *El País*, 18 de gener de 2014) tot coincidint amb l'aparició del nou llibre de Bauman *¿La riqueza de unos pocos nos beneficia a todos?* (Ed. Paidós).

defensa la socialdemocràcia -"la prosa de la política contemporània europea"- per haver portat benestar i pau social a Europa.

Per a Judt (2010: 15-16), "la qualitat materialista i egoista de la vida contemporània no és inherent a la condició humana. Bona part del que avui sembla 'natural' data dels anys vuitanta: l'obsessió en la creació de riquesa, el culte a la privatització i al sector privat, les disparitats creixents entre rics i pobres i, per damunt de tot, la retòrica que ho acompanya: admiració acrítica pels mercats sense restriccions, menyspreu pel sector públic, la falsa il·lusió del creixement infinit".

L'historiador anglès avisava que "la petita crisi de 2008" era un recordatori que "no podem continuar vivint així" i que el capitalista *laissez-faire* és el pitjor enemic de la crisi: "Abans o després ha de caure víctima dels seus propis excessos i recórrer a l'estat per al seu rescat. Tanmateix, si no fem altra cosa que recollir les engrunes i seguir com abans, caldrà esperar trastorns més greus els propers anys".

Això ho deia poc abans de morir el 2010, quan advertia que els socialdemòcrates d'avui estaven a la defensiva i demanaven perdó, i advertia que les crítiques dels convençuts que el model europeu és car o econòmicament ineficient havien estat admeses sense rèplica. I aconsellava a l'esquerra "trobar la seva veu" en aquesta era que ell qualificava d'"inseguretat econòmica, física i política".

"La inseguretat nodreix la por. I la por -del canvi, del declivi, dels forans i d'un món poc familiar- corrou la confiança i la interdependència sobre la qual reposen les societats civils", adverteix Judt, que recorda que el 1914 molts pocs predeien l'ensorrament del seu món i les catàstrofes econòmiques i polítiques que se'n van derivar.

En un context en què les societats obertes seran induïdes a recloure's, a sacrificar la llibertat per la "seguretat", una societat amb por al terrorisme, amb un canvi climàtic que tindrà conseqüències dramàtiques, aquestes societats -especialment l'europea- poden retrocedir a desequilibris econòmics i socials, d'empobriment col·lectiu. Des de les acaballes del segle XIX fins als anys setanta del segle XX, la desigualtat a les societats avançades d'Occident van anar minvant gràcies als impostos progressius, subsidis governamentals per als pobres, provisió de serveis socials i ajuts contra greus infortunis, les democràcies modernes retallaven els extrems de riquesa i pobresa. Però, per a Judt, "en els darrers trenta anys hem llençat tot això a les escombraries". Les conseqüències són evidents, diu: s'ha produït un col·lapse en la mobilitat intergeneracional i s'està perdent l'"ascensor social".

Quin món hem perdut? es pregunta Judt (*Ibid*: 46-75) que respon a partir del que el polític angloalemany Ralf Dahrendorf deia el 1979⁴⁰ quan donava per mort el consens de la socialdemocràcia després que aquest consens hagués significat el més gran avenç que la història havia vist fins aleshores. Per a Judt:

"No s'equivoca. Els socialdemòcrates i els governs del benestar no tan sols van mantenir la plena ocupació durant gairebé tres dècades, també van mantenir índexs de creixement sobradament competitius amb els de les economies de mercat descontrolades del passat. I aprofitant l'avinentsa

⁴⁰ "The End of Social Democratic Consensus", a *Life Chances* (Chicago: University of Chicago Press), citat per T. Judt (*Ibid*: 74).

d'aquests èxits econòmics van introduir canvis socials radicalment distribuïts que en pocs anys van acabar semblant del tot normal. (...) A començament dels anys setanta hauria estat impensable contemplar el desballestament dels serveis socials, les provisions assistencials, els recursos culturals i educatius finançats per l'estat i moltes coses que tothom donava ja per descomptades”

Per a Bauman, l'esquerra no està oferint una alternativa a la societat actual -“no hi ha un model alternatiu”- i costa distingir entre governs d'esquerra i de dreta, fet que converteix les societats desenvolupades en més homogènies, intercanviables entre si, líquides. És la seva definició de “societat Postmoderna”: consumista i banal en contraposició a la vella i sòlida del passat. En aquesta societat Postmoderna els ciutadans estem constantment pressionats per dos valors oposats i necessaris: llibertat i seguretat. Però, “seguridad sin libertad nos convierte en esclavos, y si tienes libertad pero sin seguridad eres una especie de plancton, flotando por ahí, no un ser humano. Los dos extremos son insoportables, hay que combinarlos”.⁴¹

Per al sociòleg Alain Touraine,⁴² en els seus cent cinquanta anys d'història la sociologia havia estat sobretot una reflexió sobre tres tipus de canvi social. Primer, el despegament dels estàndards de producció i vida en una part del món i la sociologia; segon, l'expansió de la vida pública a costa de la vida privada. I tercer, la internacionalització dels fets socials i econòmics.

Segons Touraine, hem passat “de l'ordre al moviment”, de la idea de societat -que havia estat inseparable del triomf de l'Estat-nació- com a ordre (fora d'aquest ordre social només podia haver-hi caos, interessos privats i violència) a la idea de societat que ha entrat en la hiperindustrialització i que troba resistències (moviments) que demanen tornar de la societat a la comunitat (tot recuperant la divisió del sociòleg alemany Tönnies). Per a Touraine, el concepte de *classe social*, com a categoria central de l'anàlisi sociològica, ha estat reemplaçat pel concepte de *moviment social*.

Aquí emergeix la idea de “democràcia representativa” que afirma la prioritat d'allò representat per sobre de la representació i la transferència del centre de gravetat del primer al segon. Per contrast, els moviments socials volen actuar independentment del sistema polític a través de l'opinió pública i és en aquest moment que el sistema polític perd en part el seu rol representatiu i es produeix un afebliment dels partits polítics. Això ha provocat una separació entre moviments socials i forces polítiques que ha abocat totes dues a buscar en l'esfera de l'opinió pública l'expressió de la seva influència i les accions socials organitzades.

Per a Norman K. Denzin (1994: 27) la teoria social postmoderna es caracteritza per 11 elements entre els quals l'abandonament de la teoria en terme de grans sistemes que conceptualitza allò social com una totalitat, una preocupació intensa amb la crisi de la representació i la legitimació per l'efecte dels sistemes mediàtics culturals globals, noves formes d'expressió i retòrica, de representació i protesta i les possibilitats d'expressió de grups les veus dels quals havien estat “silenciades”.

⁴¹ Entrevista a *El País*, *Ibid.*

⁴² “Is Sociology Still the Study of Society?” , dins Peter Beilharz (1989), *op.cit.*

De fet, segons Willie Thompson (2004: 41), el concepte de “representació” està en “el cor de tot el pensament postmodern”. I la representació no és res “innocent”, ni tan sols quan pensem que ho és.

Nicos P. Mouzelis, a *Modern and Postmodern Social Theorizing* (2008), tracta de tendir ponts entre teòrics de la Modernitat i de la Postmodernitat. Els teòrics modernistes han criticat les aproximacions postmodernes en el seu rebuig al concepte holístic dels esquemes, ja que han afirmat que el rebuig a les metodologies holístiques porten a la “miopia social”.

No obstant, Mouzelis s'estima més -com altres teòrics com ara Giddens- utilitzar el terme “late-modern” que no pas “postmodern” per expressar “the continuity between the modern and the late modern”. Per a Mouzelis, com per a Giddens, en aquesta fase que va des de finals dels anys 1970 a principis del segle XXI, la Modernitat no s'ha interromput o transcendit sinó que “simplement s'ha accelerat”. Fins i tot, certs temes teòrics del postmodernisme (com el relativisme, l'antiessencialisme o l'antifonamentalisme), temes culturals (pessimisme nostàlgia, ironia) o temes socioestructurals (la noció de fluïds, xarxes, simulacions), tots aquests temes no es troben ni en el vell o en el nou ordre social, per bé que, en diferents combinacions i amb diferent pes, actualment es poden localitzar sent element central o no en la Postmodernitat o en la Modernitat.

Ens trobem, segons Mouzelis, en un context en què la teoria social està donant l'esquena a qualsevol intent d'oferir eines conceptuals per a un enteniment macroholístic de com en aquesta “late-modernity” els estats-nació i les xarxes globals dins les quals s'estan incrustant i arrelant estan constituïdes, reproduïdes i transformades. Per a ell, el postestructuralisme (o el postmodernisme) ha abolit els límits existents entre disciplines científiques i socials però no ha posat res en el seu lloc:

“In the present self-indulgent, navel-gazing mood, serious attempts at the construction of a new holistic framework useful for the empirical study of national and global systems of institutions and actors are dismissed as ‘grand narratives’ conducive to foundationalism and/or authoritarianism” (*Ibid*: 39)

Mentre que sociòlegs com Giddens i Bourdieu –sosté Mouzelis- han intentat sortir-se'n amb compartiments teòrics tot transcendint els límits entre tradicions objectivistes i subjectivistes, teòrics postmoderns com ara Lyotard i Baudrillard han abolit els límits completament i no només entre diferents paradigmes sociològics sinó també entre les ciències socials i les humanitats. Els teòrics postestructuralistes -o postmoderns, que per a Mouzelis són termes sinònims- “have abandoned the search for hidden grammars, but continue the decentring of the subject by focusing on ‘subjectless’ discursive practice or texts”.

A partir de Talcott Parsons -a qui defineix com el pare de la moderna teoria sociològica- i de la influència que sobre Parsons va tenir T.M. Marshall en la seva anàlisi sobre els drets dels ciutadans en les societats modernes, Mouzelis (*Ibid*: 43-64) analitza el llibre de Marshall, *Class, Citizenship and Social Development* (1964), en què es diu que la ciutadania com a moviment per divulgar els drets de dalt a avall va començar en el segle XVII en paral·lel al desenvolupament del capitalisme i per l'aparició de la consciència nacional. Però no serà fins al segle XVIII, quan les

institucions estiguin més diferenciades, que es viurà quest procés en què cada categoria de drets (civil, polítics, socials) començarà a adquirir la seva pròpia lògica i trajectòria dinàmiques.

Primerament, es van desenvolupar els aspectes civils de la ciutadania (propietat, llibertat d'opinió, llibertat d'associació) i altres "llibertats individuals" que gradualment van destruir els principis feudals d'estratificació social per establir el principi d'igualtat sota la llei. El segon pas cap a la "desfeudalització" de la comunitat de ciutadans va ocórrer en el segle XIX amb l'eliminació gradual en temes com la propietat o en la restricció del dret de vot. En aquesta segona fase, el focus va canviar de l'esfera judicial a l'esfera legislativa com demostra l'increment de la participació política, fet que provoca que la comunitat de ciutadans esdevingui unitària no sols en la seva legalitat sinó també en els aspectes polítics. Finalment, segons Marshall, el tercer gran avenç en la construcció d'una comunitat cívica unitària és en el segle XX amb el desenvolupament dels drets socials -el dret a tothom a una educació decent, salut i cures per la gent gran- en una fase en què el focus institucional canvia de nou, ara de l'esfera política a l'esfera social, cosa que es reflecteix en el desenvolupament massiu d'hospitals, escoles, centres mèdics i centres per a la comunitat.

Segons Mouzelis, Parsons s'apropia de les idees de Marshall per a la seva teoria de la ciutadania. Per a Parsons, el primer gran avenç en la transició des d'un "early modernity" (on la societat està menys diferenciada) a una "late modernity" (amb més diferenciació) arriba amb la Revolució industrial britànica que lidera la constitució d'un subsistema econòmic que està ja clarament separat dels tres grans subsistemes socials (subsistema polític, subsistema social/comunitat i subsistema dels valors). La transformació industrial estableix un espai econòmic molt diferent d'aquests altres tres subsistemes. El segon gran avenç en el procés de diferenciació, segons Parsons, se situa en la Revolució Francesa, quan emergeix la distinció entre "comunitat social nacional" centrat menys en la llibertat econòmica i més en la igualtat política i en els Drets de l'Home. Aquest avenç converteix el ciutadà en el concepte central. I finalment, el tercer avenç per la diferenciació té l'origen als Estats Units on el desenvolupament dels drets civils i polítics va anar acompanyat, tot i que rudimentàriament en un primer moment, pel dret social a l'educació. És a l'altra banda de l'Atlàntic, doncs, on té lloc la tercera revolució: l'educacional i les seves conseqüències.

El creixement en la diferenciació i la complexitat de les estructures socials en aquesta "late modernity" va en paral·lel a les continuades crisis econòmiques des de la crisi del petroli de 1974, la liberalització dels mercats financers i l'auge de les ideologies neoliberals que, segons Mouzelis (*Ibid*: 55), han creat un context de "post-Cold War" dins del qual l'equilibri entre capital i treball ha estat afectat en favor del primer, amb unes ideologies i partits de classe que estan en decadència i no tenen l'amenaça del comunisme, que fins no fa gaire operava com un incentiu per millorar les condicions de vida de poblacions marginades en el Primer i en el Tercer Món. D'alguna manera, aquesta situació present recorda els problemes en les relacions entre treball-capital en el període de la primera industrialització, on la feblesa de les organitzacions de l'emergent nova classe treballadora i el caràcter no-intervencionista de l'Estat va portar a formes d'explotació extremes.

La globalització actual, segons Mouzelis, és la responsable d'aquest desequilibri entre capital-treball:

“The extreme mobility of multinational capital, the difficulty of labour in organizing globally and the absence of a socially oriented global governance is leading to new forms of overexploitation both on the level of the nation-state and on that of the globalized economy and society. In this new situation, which neither Marshall nor Parsons foresaw, the civil, political and social rights that seemed so irreversibly established have been seriously undermined” (*Ibid*: 55)

Mouzelis analitza els intents de Talcott Parsons d'unir diferenciació/modernització amb el predomini, a llarg termini, de formes democràtiques d'integració/governabilitat. Aquí recorda que en relació amb la “revolució democràtica” de l'Europa de l'Est des de les ciències socials pocs, a excepció d'alguns com Parsons, van preveure el col·lapse espectacular dels règims col·lectivistes en aquells països.

Parsons, considerat durant anys una de les bèsties negres de la sociologia radical marxista, en un article en 1964 i en un llibre publicat el 1966,⁴³ semblava avançar el cataclisme que experimentarien des del 1989 les societats de l'Europa de l'Est. Parsons utilitza el que ell anomena “evolutionary universals” com a definició dels mecanismes que permeten a les societats incrementar dràsticament les seves capacitats d'adaptació. Parsons identifica quatre estructures comunes a totes les societats humanes: família (parentiu), religió, llengua i tecnologia. El problema d'aquesta radiografia de Parsons, segons Mouzelis, va ser la feblesa de la seva teoria funcionalista-evolucionista i la seva pertinença en l'enteniment de les tendències democratitzadores en el món modern.

L'orientació Parsoniana de la sociologia de la modernització amb la típica idea de la dicotomia “tradició/modernitat” és habitual en les societats occidentals. No ens ha d'estranyar que teories sociològiques no funcionin en altres regions del planeta perquè responen a una visió “eurocentrista”. Mouzelis parla d'un “antieurocentrisme” en el camp “postmodern” que ha fet adoptar postures de “relativisme cultural” com quan s'ha parlat de l'individualisme, concepte que en societats avançades modernes occidentals (certes formes d'individualisme) són una realitat, però que en altres parts del planeta no funcionen. Per exemple, la modernització del Japó mostra una pauta de mobilització/diferenciació on els valors polítics de la representació i el pluralisme democràtic estan sistemàticament subordinats, sense ser eliminats, en unes formes de valor culturals solidàries en què la productivitat/competitivitat responen a una modernització diferent de l'occidental.

Per a Mouzelis, avui ens estem movent des d'un sistema d'estats-nació -amb predomini de l'orientació militar i geopolítica- a un sistema predominantment de desenvolupament econòmic en què els estats-nació estan més determinats per la competitivitat econòmica que no pas per la geopolítica. I la modernització en el món no-occidental ha pres una varietat de formes tan diversa que va des de les variants

⁴³ “Evolutionary universals in society”, *American Sociological Review*, vol. 29. June; i a *Societies: Evolutionary and Comparative Perspectives* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hill).

soviètiques a la japonesa. Però la pregunta, segons Mouzelis (*Ibid*: 163), és si el domini neoliberal global de la modernitat anglo-saxona mantindrà la seva hegemonia en el segle XXI.

Des d'una òptica cultural, Scott Lash fa una *Sociology of Postmodernism* (1990) i en la introducció assegura que la Postmodernitat no es tractava d'una tendència o moda sinó d'un "paradigma cultural", un fenomen "estrictament cultural" que té com a eix central el fet que la "postmodernització" és un procés de "de-diferenciació" contràriament a la "modernització", que és un procés de diferenciació cultural. En la "postmodernització" es problematitzen les distincions i els rols del significat, significant i referent, especialment entre representació i realitat.

Lash (*Ibid*: 15) llançava la hipòtesi que si això era cert el Postmodernisme podia suposar una gran amenaça a l'ordre social i cultural que el Modernisme havia donat:

"If realism promises stability and order in both representation and reality, then modernist autonomization and self-legislation effectively destabilizes the *representation*. Postmodernist de-differentiation on the other hand puts chaos, flimsiness, an instability in our experience of *reality* itself"

Lash parla d'uns efectes del Postmodernisme de "de-centrar" la identitat de la classe treballadora a través, primerament, de la identitat individual i, posteriorment, amb la decentralització de la identitat col·lectiva a partir de la fragmentació de la classe treballadora en "comunitats" que ja no atendien a l'adscripció de classe.

Per a Sasa Markus (2011: 19), "la modernidad, como un concepto filosófico, sociológico y estético, afirma y promueve los valores de la razón, la ciencia y el progreso, que habían sido formados en la época de la Ilustración y que están articulados en las obras de los filósofos como Immanuel Kant o René Descartes. En cambio, la posmodernidad cuestiona estos valores desde diversos puntos de vista y propone una variedad de alternativas a ellos. Este amplio proceso de interrogación de la herencia moderna cobra importancia a partir de la segunda mitad del siglo XX, extendiéndose, al igual que la misma modernidad, a todas las áreas del conocimiento y creación artística".

Els debats més intensos entre teòrics a favor o en contra del concepte Postmodernitat tenen lloc en la dècada de 1990. Així, Gerard Delanty, a *Modernity and Postmodernity* (2000: 1) fa balanç de totes les polèmiques en la dècada anterior i manté com a tesi que dividir entre Modernitat i Postmodernitat enfosqueix la radicalitat de la mateixa Modernitat. Segons el seu argument, l'impuls postmodern "has been with us from the advent of modernity itself and the discourses of modernity began earlier than the conventional watershed of the Enlightenment, which was less a ruptura than a culmination of a process that had begun much earlier".

Per a Delanty, la Modernitat comporta l'experiència de l'escepticisme que normalment ha estat atribuïda a la Postmodernitat, que, consegüentment, no és la ruptura radical com es manté. Modernitat va estar fundada sobre el problema de l'escepticisme al voltant de dimensions centrals de l'experiència humana, en particular, en relació amb el coneixement del poder, però també amb la idea del Jo.

El debat sobre la Modernitat, segons Delanty, s'havia centrat en tots aquests anys sobretot al voltant de les conseqüències de la secularització. Des del sorgiment de

l'era moderna, els proponents de la Modernitat han defensat allò modern contra el dogma de la religió. Delanty fa repàs de diversos autors que han analitzat la Modernitat com ara Hanna Arendt i el seu llibre *The Human Condition* (1958), on argumenta com l'era moderna cal distinguir-la del món modern, ja que, per exemple, des del punt de vista científic l'era moderna va començar el segle XVII i acaba a principis del XX, mentre que políticament el món modern va néixer amb les primeres explosions atòmiques. Arendt mantenia que l'edat moderna havia portat la glorificació del treball (els grecs confinaven el treball en l'àmbit privat) a l'àmbit públic "displacing it with a category that has become social but has not an essentially political nature".

Per a Hanna Arendt, l'Holocaust és l'intent de portar a la pràctica la Modernitat (burocratització, perfecció, desenvolupisme, la tècnica i la ciència al servei d'una raça superior) fins a les darreres conseqüències. Per a diferents analistes de la Postmodernitat, de fet la Modernitat s'acaba amb la Segona Guerra Mundial i amb l'horror que el món va sentir quan va conèixer els detalls de la "Solució Final".

Altres dos autors que analitza Delanty són Luhmann i Habermas. El primer a partir del seu llibre publicat originalment a Alemanya el 1992 -i en anglès el 1998- amb el títol *Observations on Modernity* que, segons Delanty, es pot llegir com una alternativa a les teories postmodernes a partir de la seva teoria de la Modernitat basada en el reconeixement que tot s'ha convertit en "contingent" avui dia, cosa que té com a resultat que no sigui senzill oferir una representació de la societat. Per a Luhmann, segons Delanty, la Modernitat és "un procés que comporta una particular relació entre el Jo i l'altre, entre una categoria interna i una altra externa i l'essència d'això és la construcció de la diferència".

En la conclusió d'aquest llibre, Delanty manté que no podem ser postmoderns perquè mai hem estat moderns, ja que per a ell la Il·lustració no va ser una ruptura amb la història humana, sinó la continuïtat dels tractats centrals en el pensament clàssic, sobretot pel que fa a temes com ara l'escepticisme, el discurs i la reflexió.

El mateix Gerard Delanty, tretze anys després, escriu *Formations of European Modernity* (2013), una sociologia històrica i política d'Europa per explicar, entre altres coses, el procés d'estructuració que ha modelat Europa i que ha fet possible un model de Modernitat basat sobretot en els valors de la justícia social i la solidaritat. La distintiva Modernitat d'Europa està basada en la pluralitat i el pluralisme i el debat s'obre quan la modernitat europea es troba amb altres modernitats.

Delanty, professor de Sociologia a la University of Sussex (Regne Unit), analitza en aquest llibre recent l'ascens de la Modernitat a Europa: l'ascens de l'Europa occidentalitzada, la Il·lustració i l'ascens de la idea d'Europa, l'ascens de la nació-estat i les tensions entre nacionalisme i cosmopolitisme, fins i tot els conflictes entre projectes de modernitat en aquesta Europa, sobretot a partir de 1989 amb la dialèctica entre nacionalisme, cosmopolitisme i globalització.

Aquest llibre revisita i actualitza el seu *Inventing Europe: Idea, Identity, Reality* (1995) en què torna a postular la centralitat de la Modernitat com a context en el qual poder entendre la construcció d'Europa i donar sentit a la seva unitat i diversitat. En la línia d'altres autors com ara E.J. Hobsbawm i Tony Judt -recordem el

seu monumental *Postwar-*, el llibre també és una contribució al debat sobre la idea d'Europa allunyada de l'eurocentrisme i una defensa de les particularitats. Així, en la línia de Dipesh Chakrabarty a *Provincializing Europe* (2000), Delanty assegura que Europa "needs to be provincialized" com a "demonstration of the limits of the global relevance of Europe without denying the validity of many of its achievements or the possibility of internal logics of development" (*Ibid*: 7).

Una de les qüestions centrals que situa Delanty a Europa és la relació entre unitat i diversitat -Luhmann va parlar a *Social Systems* (1995) de "la unitat de la diferència"-, entre unitat política versus diversitat cultural, entre homogeneïtat versus diversificació i heterogeneïtat, comunitat versus divisions, continuïtat versus ruptura o canvi, especificitat versus relativitat.

Un altre dels pensadors crítics amb el concepte Postmodernitat és Ben Agger (1992)⁴⁴ que es pregunta si aquesta Postmodernitat existeix i respon que aquesta "ideologically postures as a postmodern statge of world history in order to suggest the end of class, race, gender, and geographic inequalities" en la línia del que havia descrit Daniel Bell el 1960 amb la noció de *The end of ideology*. Agger és especialment crític amb el fet que els postmodernistes redueixen el futur a una mena d'etern present, una postura filosòfica que també li recorda a Daniel Bell, en aquest cas al seu llibre *The Coming of Post-Industrial Society* (1973).

Per a Agger, aquest "future is now", aquesta noció de "present etern" no només sobreestima les glòries del present "it also forecloses the possibility of radical interventions. The end of history is also the end of hope, of utopian imagination", postulava el 1992 el llavors catedràtic de Sociologia de la State University of New York.

Així mateix, el filòsof espanyol José Antonio Marina planteja una nova concepció, la "Ultramodernitat", en una època de fragmentació i definida per la separació entre ciència i humanisme. Per a ell, en la societat actual hi ha un enfrotament entre dos sistemes de creences: la Modernitat, basat en el pensament il·lustrat definit pel culte a la raó i la ciència; i la Postmodernitat, que s'identifica amb la creació, la desconfiança per la raó.

José Antonio Marina (2000: 59) feia una defensa de la "ultramodernitat" quan entràvem en el nou mil·lenni i que acomiadava un segle XX que havia patit les conseqüències del dogmatisme i que ha provocat desconfiança cap a les certeses, un recel davant qualsevol pretensió de veritat que ens ha abocat al relativisme. Això, des del punt de vista polític ha estat vist per alguns crítics com a pensament reaccionari:

"Si fuera verdad que ha terminado la época de los grandes relatos, como defendía Lyotard, entonces habría terminado la gran historia de la emancipación humana. Si fuera verdad que hemos de rechazar la idea de progreso, resultaría que la democracia occidental y el régimen de Pol Pot son equivalentes. Si todas las culturas son igualmente valiosas, entonces también resultan iguales el respeto a los derechos humanos, la ablación del clítoris, las

⁴⁴ Destaquem el capítol 15è, titulat "Postmodernism: Ideology or Critical Theory", pàgines 278-306.

guerras de conquista, el genocidio, los derechos de los niños, pues todo se puede considerar peculiaridad cultural”

Marina posa l'exemple de les feministes americanes que segons ell s'han adonat d'aquesta “trampa mortal”: totes les minories reivindicatives (dones, afroamericans, gais, etc) van acollir amb fervor el pensament postmodern perquè revelava les “ocultas maquinaciones del poder y de la dominación y reivindicaba los derechos de la diferencia”. Però, després d'un primer moment de fascinació, alguns intel·lectuals van comprendre que la defensa de la diferència consagrava el valor de qualsevol diferència, inclòs el masclisme. Si totes les creences són iguals, si cada grup defensa els seus propis valors, si els llenguatges són intraduïbles, si no hi ha possibilitat d'història comuna, tornem a la tirania del més fort.

En aquest escenari postmodern, Marina aposta per la “ultramodernitat” que ell qualifica com a “teoria de la intel·ligència”. Mentre que la Modernitat va identificar la intel·ligència amb la raó i la Postmodernitat amb la creació estètica, els ultramoderns com Marina aposten per un nou paradigma de la intel·ligència que recuperi el subjecte fort que “pelea por su autonomía psicológica y social, para ponerse a salvo de dependencias, sumisiones, espasmos impulsivos, determinismos, trampas”:

“Los ultramodernos nos empeñamos en contar ese gran relato común y progresista. Cuando la posmodernidad niega la idea de progreso nos está queriendo convencer de que la esclavitud es igual que la libertad, la tiranía comparable con la democracia, la negación de derechos con su reconocimiento y defensa. Por eso es reaccionaria y mentirosa” (*Ibid*: 64)

Per acabar aquest apartat volem proposar un eix cronològic que situa la Modernitat i la transició cap a la Postmodernitat en el marc de l'Europa occidental. La proposta que fem en aquesta tesi és la següent:

Premodernitat (1500-1789): des dels orígens del Renaixement, la recuperació de l'antropocentrisme, l'obra *El Príncep* de Maquiavel, el sorgiment del capitalisme fins a la Revolució Francesa i la fi del feudalisme i l'ascens de la República amb la separació de l'Estat i l'Església.

Baixa Modernitat (1789-1917): des de la Il·lustració i l'expansió dels ideals de la Revolució Francesa, el sorgiment dels grans relats ideològics (socialisme, liberalisme, comunisme, anarquisme) i l'ascens de la societat urbana fins a la Primera Guerra Mundial.

Alta Modernitat (1917-1989): des de la fi de la Primera Guerra Mundial -que ja va sembrar la llavors de la Segona Guerra Mundial-, el xoc entre feixisme i comunisme, l'ascens i derrota del nazisme, el genocidi o “Shoah”, les bombes atòmiques, el sorgiment de dos blocs ideològics enfrontats “capitalisme” (democràcia) i “comunisme” i la “guerra freda” fins a la caiguda del mur de Berlín. Entre les dècades de 1970 i 1980 es consolida el terme “**Postmodernitat**” i apareixen els seus elements determinants.

“Late-modernity” (ocàs de la Modernitat) i/o “Postmodernitat” amb dues fases. Una primera (1989-2001) quan té lloc el debat més prolífic sobre la dialèctica Modernitat vs Postmodernitat. La desintegració del Bloc Soviètic, el sorgiment de noves nacions, els enfrontaments ètnics al cor d'Europa i l'hegemonia del capitalisme i de la democràcia liberal occidental. Té lloc l'aparició de la “Societat Xarxa”, la “Guerra del Golf”.

Una segona fase (2001-fins actualitat) en què alguns teòrics ja parlen d'una “postpostmodernitat” que etiqueten amb expressions com ara “hiperrealitat” i “ultramodernitat” a partir dels atemptats contra les torres bessones de Nova York, l'aparició de les xarxes socials, el consolidament d'internet, l'ascensió de noves potències regionals (Brasil, l'Índia, la Xina), el discurs del “xoc de civilitzacions”, l'aparició d'un moviment global antisistema, el debat sobre l'Estat del Benestar dins la UE i la crisi de la socialdemocràcia davant una certa victòria dels valors econòmics i morals del neoliberalisme fins a l'aparició dels nous populismes, del debat sobre la desafecció política i les noves formes de participació i representació democràtica.

1.2.1. Postmodernitat: cultura i contracultura

Charles Jencks (1986), el principal definidor de l'arquitectura postmoderna, deia a mitjans de la dècada de 1980 que hi havia la sensació d'estar vivint un moment de canvi en la història i que els canvis que ens afectaven i que ens afectarien semblaven ser més radicals que en cap època anterior, amb les conseqüències polítiques i socials que se'n derivarien. Jencks posava com a motor de tots aquests canvis les comunicacions instantànies que tenien un impacte local-global amb uns continguts basats en la quintaessència de la hibridació.

En una versió revisada d'aquest mateix llibre, *What is Post-Modernism?* (1989), Jencks posava com a exemple la revolta de la plaça de Tiananmen, el 4 de juny d'aquell mateix any, quan les imatges van tenir un impacte global immediat per la televisió i fins i tot un efecte directe en la votació per la democràcia a Polònia en aquells dies: pocs dies després d'aquell xoc a Tiananmen, Solidaritat va obtenir una victòria aclaparadora en la Cambra Baixa polonesa, el Sejm, amb 161 escons.

Per a Jencks, però, no es podia ser del tot optimista en aquest estadi Postmodern de creixement. Planteja el que ell anomenava “crisis of the ecosphere”, que equiparava amb una guerra mundial en la qual un país fos o no emissor de gasos podia resultar afectat negativament, ja que, al capdavant, vivim en un planeta interconnectat.

Un altre dels àmbits de la vida que estava resultant afectat, incidia Jencks, era la cultura, en passar d'una època de producció massificada a una altra de producció segmentada que ens abocava a una “fragmentation of taste cultures” que estaria protagonitzada per l'eclecticisme com a “natural style for cultural diversity” que potenciaria el pluralisme en aquesta nova era.

Hi ha una cultura postmoderna? Christopher Butler (2002: 62-109) descriu els elements d'aquesta cultura i assegura que es pot parlar d'una novel·la postmoderna,

com d'una música, un art, una arquitectura... Si hi ha un element central en la cultura sota la Postmodernitat és la hibridació o capacitat que tenen molts fenòmens culturals de transfigurar-se i reinventar-se -fins i tot camuflar-se- sota etiquetes ètiques i estètiques diverses (eclecticisme)⁴⁵ molt sovint conseqüència de mescles de tradicions i orígens diferents.

Així, Jim McGuigan, a *Modernity and Postmodern Culture* (1999), manté -a partir d'assegurar que "We live in interestingly uncertain times"- que podem parlar d'una cultura contemporània postmoderna en el sentit de la fluïdesa del significat, els canvis en les relacions de poder en l'art, l'entreteniment en la vida quotidiana, l'inesperat com a esdeveniment que passa constantment, la supremacia dels mitjans de comunicació com a legitimadors de la "cultura popular" i la hiperrealitat com a substitut del "món real".

Són, en la Postmodernitat, les "cultures híbrides", que García Canclini (1996) va estudiar a Llatinoamèrica en un continent on els corrents postmodernes eren hegemònics en molts països en l'art, l'arquitectura i la filosofia, mentre que en l'economia i la política prevalien els objectius modernitzadors. I es preguntava per què preocupar-se per la Postmodernitat si en aquell continent els avenços moderns no han arribat del tot ni per a tots.

Contra aquesta cultura postmoderna s'han aixecat molts autors, filòsofs, assagistes, sociòlegs i economistes. A França, Alain Finkielkraut escriu el 1987 *La défaite de la pensée*,⁴⁶ un manifest contra "la cultura zombi" desenvolupada enmig d'un "malestar de la cultura" que ja Julien Benda -citada a l'inici de l'assaig- anunciava el 1926 a *La trahison des clercs*: en contra de la seva vocació mil·lenària, els intel·lectuals estaven menyspreant el sentiment d'allò universal i glorificaven els particularismes, els erudits abandonaven la preocupació pels valors immutables per passar a servir a l'esperit local en una transmutació "de la cultura en la meua cultura, distintiu per a Benda de l'era moderna".

Finkielkraut critica el romanticisme, especialment l'alemany del segle XVIII i XIX, i fa una defensa encesa dels valors de la Il·lustració. Per a ell, hi ha una doble amenaça: la disgregació interna dels Estats-nació i la dissolució de la identitat cultural a causa de l'individualisme i el cosmopolitisme:

"Los herederos del tercermundismo no son los únicos que preconizan la transformación de las naciones europeas en sociedades multiculturales. Los profetas de la posmodernidad exhiben actualmente el mismo ideal. Pero mientras que los primeros, frente a la arrogancia occidental, defienden la igualdad de todas las tradiciones, los segundos, para oponer los vértigos de la fluidez a las virtudes del arraigo, generalizan la utilización de un concepto

⁴⁵ En política podríem parlar de "confluència". Aquest terme s'ha escoltat molt a Espanya i Catalunya durant el 2014 i 2015 en relació amb l'aparició de nous moviments socials i plataformes que han acabat donant el salt a la política i que han buscat la confluència amb partits tradicionals (o, a la inversa, els partits tradicionals han buscat aquesta confluència). És el cas de Guanyem (finalment sota la marca "Barcelona en comú") a la ciutat de Barcelona, confluència de col·lectius i moviments veïnals i socials diversos en què s'han volgut incorporar formacions polítiques com ara Iniciativa per Catalunya Verds. L'expressió més utilitzada per dirigents ecosocialistes per justificar aquesta "submissió" a unes noves sigles ha estat precisament fer una crida a favor de la "confluència".

⁴⁶ Hem consultat la versió en castellà: *La derrota del pensamiento* (1994).

aparecido hace unos cuantos años en el mundo del arte. El actor social posmoderno aplica en su vida los principios a los que los arquitectos y los pintores del mismo nombre se refieren en su trabajo: al igual que ellos, sustituye los antiguos exclusivismos por el eclecticismo e innovación, mezcla soberanamente los estilos; en lugar de ser esto o aquello, clásico o vanguardia, burgués o bohemio, junta a su antojo los entusiasmos más disparatados, las inspiraciones más contradictorias; ligero, móvil, y no enverado en un credo ni esclerotizado en un ámbito cultural, le gusta poder pasar sin trabas de un restaurante chino a un club antillano, del cuscús a la fabada, del jogging a la religión, o de la literatura al ala delta. La consigna de ese nuevo hedonismo que rechaza tanto la nostalgia como la autoacusación es colocarse. Sus adeptos no aspiran a una sociedad *auténtica*, en la que todos los individuos vivan cómodamente en su identidad cultural, sino a una sociedad *poliforma*, a un mundo abigarrado que ponga todas las formas de vida a disposición de cada individuo. Predican menos el derecho a la diferencia que el mestizaje generalizado, el derecho de cada cual a la especificidad del otro. (...) Al ser consumidores y no conservadores de las tradiciones existentes, el cliente-rey que llevan dentro se encabrita ante las trabas que las ideologías vetustas y rígidas ponen al reino de la diversidad” (1994: 115-116)

D'aquí que el pensador francès advertís que estàvem arribant a un punt de no-cultura, l'anatema que van tirar sobre l'art i el pensament els populistes russos del segle XIX: “Un parell de botes valen més que Shakespeare”. Es dona un nihilisme en el pensament postmodern que fa que tot es posi al mateix nivell: un ballet a un partit de futbol, un concert a un spot publicitari.

La conseqüència última és “una societat finalment convertida en adolescent” en què la joventut constitueix “l'imperatiu categòric de totes les generacions” i ja no són els adolescents els qui, per escapar del món, es refugien en la seva identitat col·lectiva, sinó que és el món que corre esbojarradament darrere l'adolescència: “Y esta inversión constituye, como observa Fellini con cierto estupor, la revolución cultural de la época posmoderna” (*Ibid*: 135).

Es parla doncs de Postmodernisme aplicat a moltes de les arts, des de la pintura fins al cinema (Markus, 2011) i en la indústria de l'entrenament com ara el videojoc (Lluís Anyó). En la seva tesi doctoral, Anyó (2011) estudia la relació de la identitat amb la narració en el cas dels videojocs, entesos aquests com “relats identitaris en el sentit que són vivències narratives subjectes a regles i a un món fictici”.

Anyó també analitza els videojocs en relació amb la cultura “postmoderna o hipermoderna” actual, amb aquestes “comunitats virtuals” que configura en l'espai virtual una identitat possibilitada per les condicions pròpies del ciberespai en una societat sense fronteres (H. Rheingold).⁴⁷ Per Anyó, “el sistema cultural contemporani, que anomenem postmodernitat o hipermodernitat, integra tot allò que ha classificat com a anormal amb una capacitat d'absorció de tal magnitud que garanteix per si mateixa la supervivència del sistema”. I afegeix:

⁴⁷ H. Rheingold. *La comunidad virtual. Una sociedad sin fronteras*. Barcelona: Gedisa, 1996, p. 32. Citat per Lluís Anyó, *op.cit.*, pàgina 400.

“Entenem, amb F. Jameson, que la postmodernitat és la forma cultural del moment històric de finals del s. XX i no un estil opcional entre d’altres. La postmodernitat és, per dir-ho en termes marxistes –el fons filosòfic de l’anàlisi de Jameson és el marxisme–, la superestructura del capitalisme tardà. L’anomia pròpia de la modernitat ha estat substituïda per la fragmentació pròpia de la postmodernitat. L’espectador postmodern viu el seu món com una ruptura de la cadena de significants, de manera que es fragmenta tota possibilitat de comprensió global, en una mena d’esquizofrènia cultural. És necessari veure-ho tot simultàniament, tots els fragments a la vegada, encara que no sigui possible reconstruir un discurs que potser no ha estat mai formulat, com el David Bowie de *The Man Who Fell to Earth*, que mira simultàniament 57 pantalles de televisor. L’anomalia és contínuament reabsorbida i tornada a crear en un sistema que, precisament per la seva fragmentació de significants troba en la seva debilitat classificatòria tota la força per perpetuar-se. Les creacions de la cultura mediàtica, també els videojocs, participen d’aquestes característiques. Però cal construir el marc metodològic des del que sigui possible abordar-les. Podem estar d’acord que no hi ha possibilitat de distància crítica, però, com és això possible? Quin mecanisme cultural -social, econòmic o simbòlic- dóna a la postmodernitat aquesta capacitat absorbent tan poderosa?” (*Ibid*: 401)

En el sistema cultural del capitalisme tardà (o Postmodernime), Anyó subratlla que la *culturització de la vida quotidiana*, en termes de Jameson, o la *precessió del simulacre*, en termes de Baudrillard, “constitueix el tret més significatiu de la postmodernitat, si no la seva mateixa definició”. En el cas de Jameson la *culturització de la vida quotidiana* vol dir que:

“la cultura -les idees, les ideologies- es converteixen en subproductes de la societat en el sentit que es produeixen en el seu mateix nivell i no en un nivell superior. Si els conceptes filosòfics tradicionals funcionaven al marge de la societat, ara la cultura, separada, no pot significar res. En la postmodernitat, els símbols perden la seva funció referencial, és a dir perden de vista el referent, de manera que el poder del capital entra en l’àmbit simbòlic, la cultura perd el seu caràcter crític i no pot fer res per aturar el ritme inexorable d’apropiació i alienació del capitalisme consumista. La cultura, confosa, integrada en la vida econòmica resta per tant, governada per aquesta. Per Jameson, si a la modernitat la cultura podia exercir una funció crítica i fins i tot utòpica era perquè estava separada de l’economia. El símbol podia estar allunyat del referent, però no l’havia perdut de vista. La separació entre símbol i referent és pròpia del capitalisme, que separa capital i treball, propietari i proletari, valors de mercat i valors d’ús i, correlativament en el llenguatge, separa també símbol i referent. Hi ha una certa hegemonia del llenguatge científic i referencial, que controla a distància les forces de la natura igual que el capitalista controla la força de treball. En la posmodernitat, en perdre els símbols la seva autonomia i confondre’s en la vida quotidiana, en no poder-se diferenciar del referent, en perdre la funció referencial, en definitiva, perden la seva capacitat crítica i són dominats pel poder del capital, objectes de consum com qualsevol altre del sistema

econòmic. Fixem-nos que en l'anàlisi de Jameson, la força determinant és l'economia, que dóna forma a un determinat ordre cultural. En la modernitat, la cultura era entesa com a utòpica, estava per sobre del món pràctic de l'existència i era una imatge especular que oscilava entre les legitimacions i les denúncies constestatàries. En la postmodernitat, però, la cultura ha perdut la semiautonomia que tenia" (*Ibid*: 408-410)

Aquesta *culturització*, continua argumentant Anyó, "dissol la clàssica i fonamental distinció entre alta i baixa cultura, entre la cultura d'elit i la cultura popular, jerarquia bàsica de la modernitat i de la seva política cultural, que ara queda, si més no, difuminada i confosa i constitueix, en la seva indistinció, un tret bàsic de la postmodernitat". Així, afegeix Anyó (*Ibid*: 429), "la verticalitat de l'ordre modern és substituïda per l'horitzontalitat típicament postmoderna. Per molts autors, la superficialitat, autoreferencialitat i intertextualitat són característiques definitòries de la cultura actual. U. Eco, que anomena intertextualitat a aquest tret, el descriu com a textos que citen altres textos i que suposen el coneixement dels precedents, sense els quals no és possible comprendre els textos presents".

En el cas del cinema, apunten molts analistes de la Postmodernitat com ara Markus (2011: 12-13), l'element postmodern característic és el pastitx o paròdia com a forma expressiva important per a l'articulació d'obres artístiques contemporànies. Així, el cinema contemporani es presenta com construït sobre la base de combinar uns estils expressius heterogenis (segons les idees d'Ihab Hassan o Charles Jencks), orientats a accentuar els seus propis aspectes intertextuals (Julia Kristeva, Roland Barthes), centrat en les reinscripcions iròniques del passat artístic (Umberto Eco), amb tendència a interrogar críticament les pautes expressives de la cultura actual (Hutcheon) i, en definitiva, en consonància amb la naturalesa de l'art postmodern:

"Jencks, por ejemplo, afirma que la parodia aporta consciencia sobre los clichés y convenciones artísticas, elementos esenciales del arte posmoderno. Jameson asegura que el pastiche, entendido como parodia neutra, es la forma expresiva más extendida en el arte actual. A su vez, Hutcheon subraya el potencial ambiguo y crítico de la parodia, imprescindible en la estética posmoderna"

Hutcheon (1995) ha analitzat la paròdia i el cinema postmodern i ha trobat múltiples paròdies a *El acorazado Potemkin* (Sergéi Eisenstein, 1925), *La guerra de les Galàxies* (George Lucas, 1977), en pel·lícules de Brian De Palma i en moltes pel·lícules dels més destacats autors contemporanis europeus (Pedro Almodóvar), nord-americans (Quentin Tarantino) o asiàtics (Hou Hsiao-Hsien).

La paròdia, doncs, és un dels mecanismes més importants d'estructuració del cinema postmodern, afirma Markus (*Ibid*: 16) fent-se ressò del llibre de Hutcheon abans esmentat:

"Los autores cinematográficos contemporáneos invitan al público a comparar las componentes parodiadas y parodiantes de sus obras, así como a descifrar el significado del conjunto paródico (...). Así, el conjunto de filmes posmodernos deviene un terreno de reflexión sobre la variedad de discursos y perspectivas que parodia (...) Muchas películas actuales se presentan como

fragmentadas y heterogéneas, pues parodian de forma simultánea una variedad de obras cuyos marcos estilísticos divergen o que proceden de distintas épocas. Pero, la función más importante que la parodia ejerce en el contexto posmoderno tiene que ver con la naturaleza paradójica de esta forma expresiva: los filmes paródicos incorporan y afirman, al tiempo que invierten y critican sus textos parodiados. Esta ambigüedad es, según Hutcheon, esencial en la articulación de la estética postmoderna”

Per a Norman K. Denzin (1991), la societat Postmoderna està estretament lligada amb la hiperrealitat (Baudrillard) provocada per les formes de comunicació (televisió per satèl·lit i cable, tèlex, email, etc) d'una societat poblada per imatges. Es parla d'un cinema postmodern amb films com ara *Blade Runner* (1982), *Blue Velvet* (1986), *Something Wild* (1986), *Kiss of the Spider Woman* (1985), *Brazil* (1985), *Sex, Lies and Videotape* (1989), entre molts altres, i als quals s'afegirien en la dècada de 1990 i les posteriors altres films com *Reservoir Dogs*, de Tarantino.

La pel·lícula de Ridley Scott *Blade Runner* va fixar en la ment la quintaessència de la ciutat postmoderna, Los Angeles, en l'any 2019: ciutat contaminada, superpoblada, futurista, envaïda per la publicitat i les pantalles, crisol de races i ètnies barrejades i de cultures i subcultures (punk, oriental, heavy metal, Krishna...)⁴⁸

El Postmodernisme també s'ha relacionat amb els moviments contraculturals (artístics, musicals). En el seu assaig *Lipstick Traces. A Secret History of the Twentieth Century*⁴⁹ (1989), Greil Marcus analitza moviments culturals i artístics nascuts com a negació del present i del passat i amb l'exigència d'un canvi radical. Per a Marcus, per exemple, el punk no va ser tant un fenomen musical com un moviment social, un corrent de pensament espontani i maximalista que va atacar des d'un actitud nihilista i utilitzant el “feisme” com a estètica la societat britànica (la hipocresia, la competitivitat i el classisme) i les seves institucions (Monarquia).

La banda *Sex Pistols* i el seu àlbum “Anarchy in the U.K” va obrir una esquerda en el món del pop, en la pantalla dels pressupostos culturals admesos i hegemònics sobre la manera com se suposava que funcionava el món -estructures ideològiques percebudes i experimentades com a fets naturals-. L'esquerda l'obren quan l'1 de desembre de 1976 apareixen a televisió en un programa de varietats i entrevistes de televisió per promoure el seu disc i deixen anar l'expressió “A prendre pel cul”.

Aquella provocació per als estàndards de l'època, argumenta Marcus (2005: 18-26), els va suposar el boicot. Però el “God Save the Queen” -que ja se sentia pertot arreu malgrat el veto de la BBC- va arribar a ser número 1 del “hit parade” en una situació estranya: el disc més popular del Regne Unit es convertia en il·legal.

Johnny Rotten maleïa el futur amb un “No Future”, “no hi ha futur en el somni d'Anglaterra”, entès aquest somni com el gloriós passat d'Anglaterra, representat

⁴⁸Tot i que realment es va inspirar en les ultramodernes ciutats japoneses creuades per trens d'alta velocitat i submergides en anuncis de neó, com la ciutat d'Osaka, en què es va emmirallar per l'estètica de la pel·lícula. L'antropòleg francès Marc Augé ha argumentat que vivim en una societat “supermoderna” dominada pels “no-llocs”. Invertim bona part del nostre temps comprant en hipermercats, en complexos d'oci i grans superfícies comercials. Ciutats sense ànima, sense centre on els veïns es puguin trobar, interactuar i, finalment, bastir col·lectivitat.

⁴⁹ Hem consultat la versió en castellà: *Rastros de carmín* (2005).

per la seva reina, la principal atracció turística de la nació. Però darrere hi havia l'interès de vendre. Marcus assenyala que McLaren “venia qualsevol cosa” fins al punt que a finals de 1978 quan el baixista Sid Vicious va ser arrestat per l'assassinat de la seva núvia Nancy Spungen, McLaren va posar a la venda samarretes amb la foto de Sid i el lema “Jo estic viu, ella està morta, sóc vostre” per recaptar fons per a Sid. Però molt abans havia estat distribuïnt exemplars del llibre de Christopher Gray, *Leaving the 20th Century*, la primera antologia en llengua anglesa d'escriptors situacionistes:

“Los Sex Pistols eran un timo, una apuesta por el éxito a través del escándalo, para ‘sacar pasta del caos’, como afirmaba uno de los eslóganes de Malcom McLaren; eran también una prueba meticulosamente construida de que la totalidad de las proposiciones hegemónicas admitidas comúnmente acerca de cómo se suponía que tenía que funcionar el mundo, encerraban un fraude tan completo y venal que se exigía ser destruido más allá de los poderes que la memoria tuviese para recordar su existencia. En medio de esas cenizas todo sería posible, todo estaría permitido: el más profundo amor, el crimen más fortuito”

Aquest “tot s’hi val” pocs anys més tard arribaria a la televisió en forma de programes de “telescombraria” en què personatges anònims es van convertir en famosos pel simple fet de sortir publicitant la seva intimitat. Aquell fenomen dels anys 1990 -que es va allargar fins la dècada següent- va obrir la porta a personatges que van fer el salt a la política per ser capaços de “connectar” amb la ciutadania convertida en audiència televisiva. En apartats següents analitzem aquest fenomen, que no es pot destriar de l’aparició dels nous populismes i de líders carismàtics construïts a partir d’una exposició hipermediàtica.

Però el Punk no va sortir del no-res i Marcus rastreja els precedents històrics d’aquest tipus de moviments: des dels anarquistes místico-luxuriosos i els herètics mil·lenaristes de l’Europa medieval, del dadaisme a la Internacional Letrista i la Internacional Situacionista (dos grups arrelats al París dels anys 50 i 60, impulsats per Guy Debord, autor de *La societat de l’espectacle* i un dels inspiradors del Maig del 68).

Marcus assegura que, per exemple, les relacions entre els Sex Pistols, el dadà i la Internacional Situacionista i fins i tot heretgies oblidades “no és una cosa que jo m’inventi” i recorda que en els primers dies del Londres punk els articles publicats sobre aquest “moviment” parlaven de “dadà”, “el punk és com el dadà”, fent referència a unes paraules del sociòleg marxista Henri Lefebvre el 1975: “Si la modernidad posee un significado, es este; lleva consigo, desde el principio, una negación radical: el dadá, ese acontecimiento que tuvo lugar en un café de Zurich”.

El 1978, quan els *Sex Pistols* van donar el seu últim concert, Guy Debord explicava el fenomen a partir d’una cita que es remuntava al segle XII, a Rashid al-Din Sinan, el Vell de la Muntanya i líder dels Hassassiyyn (“ebris de haixix” i que després va donar el mot “assassins”) que va dir el segle XII als seus fidels fanàtics deixebles: “Res és cert; tot està permès”.

Marcus es fixa en el moviment dadaista sorgit del Cabaret Voltaire⁵⁰ i la influència sobre el moviment punk. De fet, el primer *fanzine* punk del Regne Unit, *Sniffin' Glue*, ja mostrava que la teoria formal dadà que l'art pot fer-se amb qualsevol cosa "casaba con la teoría formal punk de que cualquiera puede hacer arte". L'estètica punk, seguint la lògica dadaista, absorbeix tot el que és trivial, les deixalles i els residus del món per després estampar un nou significat. Seguir la recepta de Tzara per fer poesia dadà (retallar paraules d'un periòdic, agitar-les en una bossa, enganxar-les a l'atzar sobre una pàgina) i aquesta mateixa lògica, diu Marcus, es troba tant en un *fanzine* com en la música punk com en les seves vestimentes:

"Era cierto: había canciones punk acerca de colillas, y en 1977 una chaqueta punk podía parecer un collage dadá del Berlín de 1918. (...) La estética dadá entró en los libros como 'anti-arte' y el punk fue 'anti-rock'. El acto básico dadá era visto como un ataque al público por parte del actuante; los punks maldecían y escupían desde el escenario. Al igual que el punk, dadá rechazaba a todos sus ancestros a excepción de unos pocos santos favorecidos" (*Ibid*: 215)

Aquestes "subcultures" (J.P. Williams, 2011) no només són pròpies o neixen de (i en) la Postmodernitat. De fet, els primers estudis sobre les subcultures són iniciativa de sociòlegs de la Universitat de Chicago en les dècades de 1920 i 1930. Al Regne Units els estudis, molt centrats en les subcultures dels joves de classe treballadora, es desenvolupen al Centre for Contemporary Cultural Studies- University of Birmingham durant la dècada de 1970.

Aquella explosió de subcultures joves a la Gran Bretanya de la dècada de 1970, lligades a la música, la moda, però també al futbol, estaven molt vinculades al concepte "identitat", especialment entre els joves, que s'etiqueten com a "punk", "vegan", "new wave" o "gòtic" per classificar estils de vida comuns i el fet de compartir afinitats, interessos, creences, valors i conductes, que en molts casos, però, reproduïxen les jerarquies d'institucions com la família, l'escola o la feina.

Aquestes subcultures, dues dècades després, en la "societat xarxa", encara són més presents i sofisticades per l'impuls de les xarxes socials, les cibercultures que fan miques els marcs i contextos tradicionals de socialització i diferenciació social que havien estat definidores i definitòries fins almenys la dècada de 1950 i 1960, abans de la revolta juvenil de 1968.

Ja en els anys 1990 aquestes cultures tendiran a ser globals i de masses gràcies a la globalització comunicativa. Així, Robert Miklitsch (1998) se centra a analitzar les contradiccions culturals del Postmodernisme i posa com a exemple la cantant pop Madonna com a "figura simptomàtica" del signe del temps postmodern: la seva fama, els excessos de la cultura populista i la mutabilitat de la complexitat actual.

⁵⁰ Un dels locals punk de trobada del moviment i en l'organització de concerts a la Barcelona dels anys 1980 precisament s'anomenava Cabaret Voltaire.

1.3. Postmodernitat i política

En els raonaments de Mouzelis (2008: 55) presentats en pàgines anteriors podíem veure alguns elements que determinen l'actual Postmodernitat política. Realitats consolidades en el nostre imaginari com els drets civils, polítics i socials, que semblaven establerts de manera irreversible i gairebé per sempre, ara apareixen seriosament amenaçades, febles, en risc de transformar-se o desaparèixer en qualsevol moment com les dues torres bessones, com la cara de Ceaucescu al balcó del seu palau presidencial, com el Mur de Berlín que cau aquella nit de 1989.

En un primer moment de la definició i l'evolució del mot "Postmodern" i la seva relació amb la política se centra en el pensament neoconservador (Charles Newman; Hilton Kramer), posteriorment neomarxista (Terry Eagleton; Fredric Jameson) i de l'esquerra (Charles Russell). També Agnes Heller i Ferenc Féher analitzen la condició postmoderna i la "condició política" en un llibre publicat el 1988 on comencen centrant el concepte en la idea de "societat insatisfeta" per descriure un dels elements característics de la modernitat occidental:

"It is difficult to determine when a historical drama comes to an end and when a new drama begins. (...) It modernity is the drama of permanent revolution, postmodernity may be characterized as the epic of settling-in. An it is more than a simple comfortable arrangement"

Un dels primers pensadors i filòsofs que va posar el postmodernisme en relació amb la política i, concretament, amb el "neoconservadorisme", va ser Jürgen Habermas.⁵¹ Manté Richard Harvey Brown que aquesta crítica és simultàniament i directament contra el conservadorisme polític i contra l'antiracionalisme cultural de l'esteticisme postnietzschenià.

Recorda Harvey Brown que en la lectura del Premi Adorno el 1980, Habermas va identificar allò postmodern amb algunes formes de conservadorisme, fet que li va guanyar la resposta dels autors postmodernistes, com el mateix Lyotard que va argumentar que el compromís d'Habermas amb la racionalitat comunicativa era una narrativa mítica d'emancipació. Per a Lyotard, la desil·lusió de la nostra cultura venia causada per una incredulitat cap als metarelats.

Des dels Estats Units, els professors de la University of Texas, n Best i Douglas Kellner, a *Postmodern Theory* (1991), escriuen una de les primeres i més interessants aproximacions al "postmodernisme polític" a partir dels tumultuosos esdeveniments de 1989. Aquests dos autors se centren en la crítica i rebuig que va fer Jean Baudrillard a la filosofia marxista de la història que va situar la primacia de la producció en totes les societats. Baudrillard, interpreten Best i Kellner, argumenta que el Marxisme no trenca prou radicalment amb el productivisme capitalista i s'ofereix a si mateix merament com una més eficient i justa organització de la

⁵¹ Article de Harvey Brown dins el llibre de Herbert Simons i Michael W. Billig (edited by). *After Postmodernism. Reconstructing Ideological Critique*. London: Sage Publications, 1994.

producció, això sí, dins un tipus de societat diferent amb una lògica, valors i vida diferents.

El discurs postmodern l'adopta Baudrillard quan el concepte Postmodernitat es posa de moda en els anys 1980, tot i que diversos treballs de les dècades de 1960 i 1970, afirmen Steven Best i Douglas Kellner (*Ibid*: 118), contenen alguns temes "proto-postmodern" quan focalitza en la societat de consum, els mitjans i els seus missatges, el disseny ambientalista i els sistemes cibernètics i l'art i la cultura contemporanis. La narrativa de Baudrillard ja es preocupa per la fi de l'era d'una Modernitat dominada per la producció, pel capitalisme industrial i una política econòmica que indica l'ascens d'una era Postmoderna constituïda per "simulacions" i noves formes de tecnologia, cultura i societat.

Aquestes disquisicions van abocar Baudrillard a parlar d'una "santa trinitat" formada per les simulacions, la implosió i la hiperrealitat. Si la Modernitat havia estat l'era de la producció controlada per la burgesia industrial, l'era Postmoderna de les simulacions està controlada i governada per la informació i els signes, per modes, codis i cibernètica.

Si les simulacions i la hiperrealitat estan molt vinculades a un ascens de la "mediascape" amb la tendència a la difuminació de les fronteres entre informació i entreteniment, imatges i política (dependència de la política dels mitjans, la imatge de la televisió, els assessors, les relacions públiques, els sondejadors, la publicitat, la "photo-opportunity"), el concepte d'"implosió" esdevé la clau de la teoria social postmoderna de Baudrillard.

El món industrial occidental ha estat marcat per una "explosió", amb l'expansió de la producció de béns, ciència, tecnologia, fronteres nacionals i capital com Marx i Engels al *Manifest Comunista* van descriure l'explosió del capitalisme industrial. Amb la *Teoria de la implosió*, Baudrillard descriu un procés d'entropia social que porta al col·lapse dels límits, incloent-hi la implosió del significat en els mèdia i la implosió dels mèdia i allò social en les masses. Així, la disseminació dels missatges dels mèdia satura el camp social i "the apathetic masses thus become a sullen silent majority in which all meaning, messages, and solicitations implode as if sucked into a black hole." (*Ibid*: 121)

Així ens acostem, ens diuen Steven Best i Douglas Kellner, a la descripció de Baudrillard de la "postpolítica" on es viu l'ascens d'una era basada en el rebuig a la macropolítica i els projectes moderns de reconstrucció social radical, dels ideals i models exteriors, de les alternatives utòpiques. La teoria postmoderna extrema de Baudrillard, diuen aquests dos autors (*Ibid*: 285), "rejects all politics whatsoever and most postmodern theory posits a totalizing logic capable of absorbing all potential challenges, and turning opposition against the system to its own advantage".

Mantenen els dos autors que "els teòrics postmoderns radicals han abandonat la política per una postura avantguardista inflada amb cinisme i oportunisme". Així, amb la derrota de la política radical a finals de 1960, el col·lapse de l'Eurocomunisme i l'ascens de la New Right que ha dominat la política en la darrera dècada (la de 1980), el discurs postmodern "offered solace for isolated and embittered intellectuals who gave up hope for social change and retired from social

involvement to retreat to the academy and in some cases to the stylized hedonism of the 'new intellectuals'".

En aquell context postmodern, ja en la postguerra freda, és on es posarà l'èmfasi en la micropolítica, els nous moviments socials i una multiplicitat de lluites diverses. Per a Steven Best i Douglas Kellner, juntament amb l'increment de la democratització i la inauguració d'una nova època de pau i prosperitat, també es podria produir un frenesí de nou nacionalisme, la inestabilitat social i econòmica, la total hegemonia del capital i el començament d'un seguit de noves guerres regionals-globals:

"Thus, utopia and catastrophe are both part of the contemporary scene and if hope for a better future is to be rationally justified it must be grounded in a theory of both the possibilities and dangers of the present age which aims at development of a new set of global anti-capitalist political alliances and a reinvigorated democratic socialism" (*Ibid*: 303)

Això ho escriuen el 1991 Steven Best i Douglas Kellner, quan encara s'havia de desencadenar la Guerra dels Balcans i havíem de presenciar el naixement del moviment alterglobalització, la conscienciació planetària sobre el canvi climàtic i les conseqüències d'altres intervencions militars occidentals a l'Iraq i l'Afganistan, amb l'aparició de l'islamisme radical i els seus atemptats indiscriminats a Nova York, Madrid i Londres. Ni tampoc podríem haver imaginat el 2014 que Ucraïna, que dos anys abans havia acollit l'Eurocopa de futbol amb Polònia, acabaria perdent Crimea després d'una invasió camuflada del seu territori per l'exèrcit rus i que obria un enfrontament civil a l'est d'aquell país.

Maffesoli: la transfiguració de la política (convertida en "postpolítica" i finalment en "noupopulisme")

El sociòleg francès i professor a la Sorbona, Michel Maffesoli, ha estat un dels primers autors a fer una anàlisi de la Postmodernitat en la seva relació amb la política. A *La transfiguration du politique* (1992) Maffesoli interpreta els "temps postmoderns" i els principals elements que els caracteritzen: moviments de reivindicacions ètniques, el ressorgiment dels fanatismes religiosos, la proclamació radical de les especificitats culturals i el reagrupament dels individus en el quadre de micro-societats.

En la seva obra anterior, *Le Temps des tribus* (1988), Maffesoli ja emfatitzava en el que ell creia que era el fenomen de tornar a experimentar el sentiment de pertinença comunitari o tribal. En el cas francès, la Modernitat nascuda de la Il·lustració és el pare de l'Estat centralitzat, del centralisme burocràtic i de la dissolució de les diferències regionals i provincials en un "ésser francès" amb eix a París. I Maffesoli sembla reivindicar aquesta societat nacional en contra d'una certa "pulsion grégarie" que segons ell s'estava imposant.

Però, les tesis de Maffesoli van en la direcció d'explicar aquests elements de la "Postmodernitat" que estarien provocant una "tornada al gregarisme de la tribu". El primer factor que analitza a *La Transfiguration du politique* (*Ibid*: 20) és l'emergència d'una cultura del sentiment "où prédominent l'ambiance, la vivacité

des émotions communes, et la nécessaire superfluité à partir de quoi semble se structurer la socialité postmoderne”.

És aquesta cultura que permet d'entendre el seu concepte de *transfiguration du politique* que ho relaciona, entre altres factors, a la “désaffection” en política que localitza en aquest increment de les emocions i l'afavoriment de la “séduction au détriment d'une politique de la conviction qui avait orienté toute la vie sociale des temps modernes” (*Ibid*:127). Aquesta desafecció -subratlla- “est largement imprévisible” i l'identifica amb la marca principal de la Postmodernitat: el contracte de l'individu amb la seva identitat i quan “l'ambiance émotionnelle prend la place du raisonnement, ou quand le sentiment se substitue à la conviction”.

És en aquest territori que la política es transfigura en la Postmodernitat: una societat que es construeix a partir d'individus que s'organitzen per “tribus” i que es mou per les emocions i els sentiments, sobretot per l'efecte dels mitjans de comunicació, i que forma un ciutadà “superficial” davant del ciutadà “racional”, el que d'alguna manera va teoritzar Habermas a partir del ciutadà il·lustrat que intercanvia idees i opinions en la discussió de la tertúlia.

És també en aquells anys de la dècada de 1990 quan hi ha el *boom* -a partir de la desregulació audiovisual- de televisions privades que ofereixen programes *reality* (“reality show”, “talk show”) que desperten una onada de crítiques sobre les conseqüències d'una “societat de l'espectacle” sense límits ni limitacions ètiques, legitimat per un discurs relativista.

Aquí Maffesoli enllaça amb alguns dels trets o característiques de la “condició postmoderna”: el simulacre, les aparences, la força dels sentiments. La societat com una representació teatral sota el Barroc on és més important “semblar que ser” i que en la “societat mediàtica” arriba al zènit quan la representació mediàtica de la realitat supera la mateixa realitat representada (Sáez, 1999). Per a Maffesoli (1992: 213), el Barroc és “la métaphore du pluriel, de la culture du sentiment, de l'exacerbation des sens, de l'efflorescence des images”.

En com i amb què s'havia identificat l'home o el ciutadà durant la Modernitat i en com i amb què s'estava identificant en la Postmodernitat rau aquesta descripció de la *transfiguration de la politique* de Maffesoli (*Idem*: 275) que prepara “la naissance d'un ordre social à la dominante empathique” i anunciava “l'implosion des institutions bien établies, des États-nations de type jacobin, ou des empires construits, abstaînement, sur une base idéologique”.

Com de la societat (Gesellschaft) s'ha passat a la comunitat (Gemeinschaft), segons la dicotomia de F. Tönnies (vegeu capítol tercer d'aquesta tesi) on les noves tecnologies provoquen canvis en la identificació (Maffesoli parlava aquí del videotext francès Minitel) en què el món sencer és un “village global” on les modes, els pensaments, les músiques i els esports són rebuts sense que les diferències de classe, les especificitats locals o culturals aportin canvis notables. I acaba el seu llibre Maffesoli (*Idem*: 284):

“De toutes parts une hétérogénéisation galopante contamine les sociétés en leur ensemble: le travail n'obéit plus aux lois de la négociation, les économies sont soumises à une logique guerrière, les institutions tendent à la

fragmentation, le politique se tribalise et obéit de plus en plus à un mécanisme de séduction, la religion laisse la place aux formes mineures du sacré, et la famille nucléaire n'a plus le monopole de la gestion du sexe. Quant à l'individu, il y a bien longtemps que son identité, sexuelle, idéologique, professionnelle, a volé en éclats”

Aquesta descripció de la *transfiguration du politique* que va fer Maffesoli -el 1992 quan faltaven pocs anys per entrar de ple en l'era d'internet i de les xarxes socials- podem dir que vuit anys després la trobem desenvolupada i aplicada a la Posmodernitat de la “postpolítica” en el llibre de Carl Boggs, *The End of Politics* (2000: 208-241).

Boggs sosté que el Postmodernisme (utilitza més aquest terme que no pas Postmodernitat) ha tingut una influència important en la “despolitització” tot i que subratlla que sota l'ascens d'aquest Postmodernisme han emergit moviments populars forts (entre els quals esmenta el feminisme, l'ecologia, el pacifisme i les iniciatives ciutadanes) i que, per tant, aquest Postmodernisme “can be understood as an inevitable intellectual and cultural reaction to the collapse of established ideological paradigms, especially those associated with liberalism and socialism”.

És en aquesta dimensió en què focalitza el Postmodernisme de la seva atenció des d'allò macro (sistema global, estat nacional o economia) que fixa l'atenció en “micropolitics” (connectat al que és immediat, local i allò tangible del dia a dia). I és precisament en aquest context que encavalca i enllaça amb, diu Boggs:

“the rhythm and flow of new social movements, the rise of identity politics, and the pattern of depoliticized.(...) And this same dimension has made postmodern discourse appealing to an academic culture that, by the 1980s, had grown increasingly disillusioned with grand theoretical systems and had, at the same time, become more detached from the sphere of politics” (*Ibid*: 209)

Però el problema, segons Boggs, almenys als Estats Units, és que els obstacles per la repolitització de l'esfera pública són més forts ara que mai, ja que el sistema no només reproduïx formes d'hegemonia ideològica, sinó que pulveritza completament el discurs. El subjecte individual descentralitzat, difuminat i fragmentat no pot abraçar de nou l'universalisme de la Il·lustració. I en aquest context:

“The global ecological crisis alone makes such an option illusory. At the same time, nihilistic revolt against all dimensions of modernity will only help to deepen the culture of fragments. Wherever progressive groups and movements remain divided among rival identity enclaves fighting over their own parochial turf, power elites are free to disrupt them as the elites amass greater power and wealth, while more and more of the population sinks deeper into poverty and alienation” (*Ibid*: 241)

Per a Boggs, fins i tot el “newpopulism” s'ha aixecat des de la visió d'una comunitat localitzada a “escala humana”. I, de fet, Boggs relaciona estretament aquest “nou populisme” amb els elements que ha situat la Postmodernitat.

El populisme polític ha estat analitzat per Paul Taggart a *Populism* (2000), autor que abans havia escrit *The New Populism and the New Politics* (1996), en què aquest professor de Polítiques de la University of Sussex defineix el populisme com un “concepte relliscadís que té molts dels atributs d’una ideologia, però no totes les d’aquestes”. Com afirmava Isaiah Berlin, el populisme té “complex de Ventafocs” i per a Taggart la seva essència és la “qualitat camaleònica” i que es pot trobar tant en moviments, líders, règims, idees i estils.

Taggart localitza el populisme als Estats Units, a finals de segle XIX, amb The People’s Party, fundat a Omaha el 1892 com a reacció particular d’un “agrarian radicalism” contra el poder econòmic i polític del Nord i contra el fracàs del sistema de partits. Prèviament al People’s Party havia existit el Greenback Party (1876-1884), que va arribar a guanyar el 13,8% dels vots nacional el 1878, que estaven guiats pel seu atac al sistema bancari i els seus interessos.

En un altre exemple que el populisme no és una tendència del segle XX, sinó que arrela en el segle XIX, l’estiu de 1874, a Rússia, es va formar un moviment espontani d’homes i dones joves de les ciutats, anomenat “Anant amb la gent”, sobretot universitaris que demanaven un canvi radical en el país, amb la transformació del vell ordre zarista. Impulsat per la *intelligentsia* russa, un dels exponents va ser Alexander Herzen. Aquest moviment “Anant amb la gent” va acabar el 1878 amb un judici per propaganda revolucionària.

En el cas de Llatinoamèrica, destaca Taggart (*Ibid*: 59-66), és el paper del líder en els moviments polítics populistes, potser com en cap altra regió del món (el cas del peronisme), i a Europa occidental és el fenomen del “nou populisme”, sorgit a finals del segle XX de la mà de partits d’extremadreta com a reacció al domini de certs partits clau en el sistema nacional de partits. El cas més existós és el Front National de Jean-Marie Le Pen.

Taggart descriu el populisme com la reacció de “la gent, el poble” en contrast a unes elits polítiques des d’una postura que es legitima per erigir-se com la veu de “la majoria silenciosa”. Aquesta noció de “silent majority” -de la qual en parlem abundantment en el tercer i quart capítol d’aquesta tesi doctoral-, segons Taggart (*Ibid*: 93), procedeix del fet que les persones, ells, estan treballant, pagant impostos i preocupades només de les seves vides, sense una inclinació natural a comprometre’s amb l’elit minoritària que representen els polítics:

“The link between the silent majority and their representative is, in populist discourse, broken by two connected problems. The first is that the corruption of politics is likely to lead to the corruption of politicians, and if this process is framed within a wider context of social decay and moral collapse it is almost inevitable that this should be the fate of politicians. Populists of the right will often stress this problem because their conservatism is more likely to lead them to identify a mood of moral and social collapse as the cause of the diversion away from their favoured values inherent in the wisdom of the past and away from the sources of stability and order. The other problem that will break the link between the politicians and their silent majority is where ‘special interests’ are seen to have captured the political process. (...) The implication of mobilizing the silent majority is that the majority is reluctantly political and only shaken from that reluctance by a

sense of necessity brought on by extreme conditions –by a sense of crisis or collapse. Once this army of reluctant citizens is on the move, their claims to power, according to populists, are greater than those of others because of who they are” (*Ibid*: 92-94)

Claudio Elórtégui (2013) analitza el populisme a Llatinoamèrica i la importància de la comunicació. Assegura que està emergint a principis del nou segle XXI una “nueva política” a Llatinoamèrica que s’explica entre altres factors en l’erosió de les identitats partidàries i ideològiques com a determinants del vot en comparació amb les dècades anteriors. Per bé que continua existint el “voto partidario” ja no resulta suficient per garantir el resultat de les eleccions. Els candidats comencen a tenir més importància que els partits “pues existe este electorado que está desideologizado y pensando en soluciones concretas más que en grandes principios”.

En els darrers anys, la generalització més freqüent a Llatinoamèrica és que aquí es va aprofundir més en el seu gir a l’esquerra que no pas al populisme. Però per a Elórtégui, seguint Manuel Castells, el que s’observa és una recomposició del sistema polític de representació i lideratge en què es perfila una política dependent de personalitats i una creixent relació mediàtica amb els electors. Així, apareix el concepte de “populisme mediàtic”, que en paraules de Manuel Castells busca “apoyos sociales, donde la capacidad integradora del Estado se pierde gradualmente, y la ideología del mercado sustituye a la de la nación”.

Sovint també es qualifica amb menyspreu de “populisme” tota aquella “anormalidad que se escape de los parámetros de la *política ordinaria*” (*Ibid*: 32) i així han aparegut com a populistes per exemple Gandhi, el Sinn Fein i el PRI mexicà.

Però, el populisme és un fenomen complex “que se resiste a muchas situaciones para su estudio, entre ellas, a la de su propio concepto”. Avui dia, potser les seves fronteres són menys clares, sobretot com a conseqüència de la personalització de la política i perquè s’imposen els condicionaments de la política mediàtica.

D’aquí que els neopopulismes beguin de la dimensió comunicacional actual, i això pot ser vàlid -manté aquest doctorand- tant per a Amèrica Llatina com pels EUA o l’Europa Occidental. El pas dels populisme clàssics als nous, segons Elórtégui, és precisament tant per “la comunicación como enlace” com pel “resurgimiento en escenarios de incertidumbre”. En aquesta atmosfera, la política com a espectacle és un estímul per als populismes que aconseguen traslladar “todo el contenido emocional que buscaban las clases populares desde tiempos remotos”, subratlla Elórtégui (*Ibid*: 250).

Entre els protagonistes polítics dels darrers anys a Amèrica Llatina destaquen lideratges molt forts i amb una retòrica populista: Rafael Corre (Equador), José Mujica (Uruguai), Evo Morales (Bolívia) i Cristina Fernández (Argentina). “Estos presidentes forman parte de una nueva oleada de populismos que maneja el destino de millones de personas” i tenen en “el escenario de las comunicaciones el núcleo de la lucha política” perquè aquest escenari “es la arena de las adhesiones ciudadanas, la persuasión social, la construcción de la realidad y la disputa de las percepciones colectivas.” (*Ibid*: 269)

Aquests nous populismes llatinoamericans “que han mutado en el poder despuntando este siglo han llegado para quedarse” i ja no presenten aquella ingenuïtat i desconexió amb la realitat com els nacional-populismes o els populismes clàssics:

“Transformar el espacio mediático, intensificar las redes comunicativas populares, integrar el tejido social marginal a través de la comunicación masiva, depurar el sentido simbólico de la comunicación presidencial, diseñar campañas permanentes de renovación de confianzas y apoyos electorales, construir imágenes de líderes que representan la comunión con su pueblo y activar un discurso mítico que identifica a los adversarios como las peores amenazas, son algunos de los ámbitos que no se dejan al azar, sino que articulan las políticas de comunicación de los populismos con un fuerte sentido estratégico y de control de la agenda pública, lo que va desorientando y aislando a los sectores opositores en estos países” (*Ibid*: 269).

Elórtégui analitza els casos d'Hugo Chávez i Evo Morales. En el cas d'Hugo Chávez, parla del seu èxit per mantenir-se en una campanya comunicacional i política permanent gràcies a la convocatòria d'una desena de processos electorals mitjançant fórmules plebiscitàries i per finançar tota una xarxa de canals de televisió agències, diaris, publicitat i grafits alternatius a l'estructura comunicacional-mediàtica que l'oposició havia mantingut. En el cas d'Evo Morales, la base de la seva victòria fou fer una campanya que descansava en la idea d'una nació indígena que reclamava un nou cicle polític en què Morales encarnava el líder legitimat per acabar amb la dominació, l'opressió i el colonialisme de 500 anys d'explotació de la majoria de ciutadans indígenes, la majoria dels quals dins del 60% de la població pobre, un 30% dels quals en l'extrema pobresa. Una revolució ètnica que busca refundar l'estat bolivià través del moviment indígena.

Centrats a Catalunya i Espanya, el periodista Fidel Masreal (2013: 185-186) també analitza el populisme per dir que en “l'actual crisi política i econòmica tenen un terreny adobat per intentar sembrar les seves receptes fàcils i d'una eficàcia miraculosa”. Es basen a dir “nosaltres representem al poble, tenim la solució i no pertanyem en cap cas al poder polític, empresarial ni financer” i estan centrats tot sovint en “un hiperlideratge mediàtic de frases fetes i provocacions”. Recorda Masreal que Primo de Rivera definia el seu “moviment” com “ni de dretes ni d'esquerres” i ho compara amb el discurs de Rosa Díez, líder d'Unión, Progreso y Democracia.

El malestar davant la política tradicional i l'ascens de la “nova política”

John Grey (1997) analitza la “mort del conservadorisme Tory britànic” per una ideologia “New Right” que per a ell va demolar el Thatcherisme amb el projecte neoliberal (la desregulació de les institucions econòmiques britàniques que va provocar a finals de 1980 una inundació de l'economia del diner fàcil) a partir d'una ideologia basada en l'*homo economicus*, la doctrina de la qual perseguia el mínim govern. Dels successors d'aquestes polítiques, tant dels *tories* com dels laboristes, en diu “ironies of liberal postmodernity”, en què el Partit Laborista podria fer una rèplica de la ideologia neoliberal abans portada a la pràctica per Thatcher.

Hem començat aquest subapartat centrats al Regne Unit perquè creiem que hi neix un dels factors que explica l'ascens d'una "nova política" a partir de moviments convertits en partits polítics, activistes socials convertits gràcies als mitjans en líders de plataformes i líders que aixequen la bandera d'allò nou amb una retòrica molt vella, en la desil·lusió de molts ciutadans que han acabat per no trobar cap diferència entre dreta i esquerra. Tot i que aquest malestar amb la política beu d'altres factors.

Per Frank Furedi (2005: 20-21), la decadència de la política es reflecteix en les diferents corrents actuals del conservadorisme i el neoliberalisme -als quals considera guanyadors a partir dels principis liberals del mercat en els anys 1980- que han donat dues respostes culturals: el "neoconservadorisme" i el "postmodernisme". Per a aquest sociòleg, en paral·lel a la marginalització dels crítics radicals del mercat, els neoconservadors es van començar a preocupar pel perill d'un individualisme excessiu i la trencadissa amb la comunitat i la tradició.

Daniel Innerarity, en el seu assaig *La transformación de la política* (2002), subratlla que el malestar davant la política és bastant vell, però les seves causes van canviant al llarg del temps. Mentre que l'escassa valoració que reben els polítics per part dels ciutadans no ha canviat gens, les causes d'aquest menyspreu són molt variades. Actualment, el que desacredita la política no és una actitud autoritària (l'abús de poder), sinó la distància entre el que caldria fer i el que no es fa, la discrepància entre les paraules i els fets; molesta de la política el seu desconcert i incapacitat:

"Así pues, el actual cansancio político no surge de un desinterés por el bien público sino de la desesperanza de poder hacer algo con la política tradicional. Las tareas de la política se han modificado en este último cuarto de siglo de un modo dramático, mientras que los políticos apenas han transformado su discurso, talante y actuación. La política es una mezcla ocasional de postergaciones, administración y táctica" (*Ibid*: 11-12)

Puc compartir amb Innerarity que en el fons, en la manera d'actuar, la política potser no ha canviat; però en les formes els canvis sí que s'han produït i són molt importants. Per als qui hem estat treballant en la comunicació política dels partits, els canvis tecnològics han tingut una influència cabdal en la forma de fer política dels partits i dels seus dirigents. Per a Innerarity hi ha una nova cultura política nascuda de l'afebliment de les institucions estatals d'un Estat que en els darrers quatre segles ha estat el lloc on es configurava la identitat social dels homes mitjançant la seva pertinença.

La globalització, l'augment de la complexitat social, la crisi de l'estat de benestar i un "desconcert ideològic" perquè la dreta utilitza sovint un llenguatge progressista i l'esquerra parla en clau conservadora, són alguns dels factors que destaca Innerarity (*Ibid*: 142) d'aquesta transformació de la política, i creu que "la postmodernidad significa en política la búsqueda de formas de autogobierno en un mundo fragmentado, sin centro y sin consenso normativo".

Per a Innerarity (*Ibid*: 187-196) les idees polítiques, com la vida política, sembla "estancarse" en un centre ampli i difús en què tots els partits competeixen amb la promesa de combinar lliure mercat i estat de benestar, individualització i justícia social, desregulació i governabilitat. En un intent de conquerir la majoria, segons ell,

ha nascut el “nou centre” o la “tercera via” en la recerca de captar el vot menys ideològic i volàtil que no distingeix entre partits polítics.

Davant la renovació de la socialdemocràcia que va plantejar Anthony Giddens, Innerarity planteja una renovació que prengui com a eix la tradició liberal -ell parla d'un “socioliberalisme” com a alternativa llibertària-, una refundació de l'actual liberalisme “rebajado en el que se reconocen indistintamente muchos conservadores y socialistas” per haver perdut “el aguijón libertario y de crítica de poder que caracterizó a ese primer liberalismo y a las primeras formulaciones del socialismo”.

Entre les tasques més urgents que la socialdemocràcia liberal hauria de prioritzar -diu Innerarity- hi ha minimitzar el poder estatal i lluitar perquè desaparegui la prepotència econòmica: “Hay que aspirar no sólo a un estado con el poder mínimo e indispensable, sino además a una economía de mercado sin prepotencias”. Per a ell, l'esquerra té problemes per dur a terme aquesta renovació perquè no s'ha després de la seva tendència estatalitzant i la socialdemocràcia no ha entès l'exigència de la “desregulació” com a necessitat creixent d'una societat individualitzada.

Innerarity apel·la a la redifinició de la socialdemocràcia perquè pugui ser reconeguda novament com a força de transformació social i per això ha de recuperar la seva capacitat subversiva i llibertària. No es tracta, puntualitza, de suprimir l'Estat sinó de tot el contrari: de consolidar-lo i fer-lo més eficaç amb menys burocràcia i més transparència per la qual cosa cal que es retiri de molts àmbits socials que ocupa i que hi hagi una “desregulació des d'abaix” que no s'assembli en res al neoliberalisme submís als grans poders econòmics.

Glenn Ward (2010) analitza la política postmoderna com la crítica a les idees totalitàries, la preferència per la fragmentació i la diferència, les idees de relativisme cultural i les seves conseqüències i els conflictes entre els espais local i global. En aquest escenari social complex hi ha dos canvis que han afectat la política: 1) el nou mapa de poder a partir del col·lapse del comunisme i l'aparent fi de la Guerra Freda entre les dues superpotències; 2) la fragmentació de classes: la identitat política i social no es pot reduir a la foto unificada d'un sistema de classes basada en l'economia, sinó que el gènere, la identitat ètnica, l'edat, l'orientació sexual tenen una importància igual o més important que la nostra adscripció a una classe social.

Aquests canvis que estan afectant també la política es poden trobar en la dècada de 1990 en les reflexions d'autors com ara Terry Eagleton (*The Illusions of Postmodernism*, 1996), James Good (*The Politics of Posmodernity*, 1998) i especialment en la dècada següent amb M. Dillon (*Foucault on Politics, Security and War*, 2008) i Slavoj Zizek (*Living in the End Times i First as Tragedy, Then as Farce*, 2010).

1.3.1. “Fi de les ideologies” o “postideologies”?

“La fi de la història”, segons l’afirmació de Francis Fukuyama, és un manlleu del concepte de “la fi de les ideologies” que va triomfar en alguns cercles universitaris i de pensament en la dècada de 1960 abans que el moviment social i polític del 68 tant a França com als EUA i altres països occidentals tanqués el debat completament.

Amb aquest argument de “la fi de la història”, que segons Paul Barry (1996: 9) es troba en el model hegel·lià de “culminació de la història”, Fukuyama intentava demostrar que el fracàs del comunisme no era pas el fracàs del model hegel·lià-marxista però sí el del comunisme i el triomf del liberalisme.

Si Maffessoli parlava d’una tornada a la tribu, Alain Minc argumentava el 1993⁵² que ens estàvem abocant a una nova Edat Mitjana amb el gran buit ideològic després de la caiguda del Mur de Berlín. Aquesta nova Edat Mitjana es plasma en l’absència de sistemes organitzats, en la desaparició de qualsevol tipus de centre, en l’aparició de solidaritats fluïdes i evanescents, de la indeterminació, d’allò aleatori, del que és vague i indefinit. Nova Edat Mitjana per l’enfosament de la raó com a principi motor, en profit d’ideologies primàries i de supersticions que havien desaparegut durant tant de temps; pel retorn de les crisis, dels sacsejaments en la nostra vida quotidiana.

Per a Minc entràvem en una “era de la confusió”: ens havíem allunyat de la teoria de la fi de la història i de les propostes “ingènues” sobre la pau universal que van seguir a la caiguda del comunisme. La Nova Edat Mitjana és el desordre i el retorn al Tribalisme -que no nacionalisme-, que posa l’accent sobre la terra, la sang i la identitat. Un món descentrat, mòbil, inestable i la resurrecció de les “zones grises”:

“la reaparición a escala planetaria, pero también en el corazón de las sociedades, de países, regiones o espacios perfectamente delimitados que ven desaparecer las tradicionales estructuras del orden establecido. Desde Hegel, habíamos creído todos que el Estado es la culminación natural de las sociedades. ¡Craso error! Los Estados, como las mareas, se retiran y dejan al descubierto múltiples y extrañas realidades” (1994: 82)

Minc parlava de la guerra dels Balcans, de les màfies incrustades en la mateixa estructura estatal de diferents països i dels extremismes de dretes i esquerres. I alertava que, en el futur, l’extremisme a Occident vindria de la mà de l’“ecològic-nacional-populisme”. Així, assegurava que l’ecologia és ideològicament reaccionària -mentre que el “medioambientalisme” és progressista- i coincidia amb Luc Ferry que a *Le nouvel ordre écologique*⁵³ igualava “fonamentalisme” amb “ecologisme” tot i que matisava:

“Los antiguos izquierdistas convertidos en verdes no aceptarían ser tachados de fundamentalistas ni los antiguos socialistas, ser acusados de ceder ante el purismo. A la ecología le sucede, pues, lo que le pasa a todos los movimientos sociales en marcha: son sus extremistas los que le confieren el *tempo*

⁵² *Le nouveau Moyen Age* (Paris: Éditions Gallimard, 1993). Hem consultat la traducció al castellà de 1994.

⁵³ Paris: Grasset, 1992.

ideológico, aunque intentan atenuarlo con múltiples filtros, nacidos de la buena voluntad de unos y otros” (Minc, 1994: 139)

Per a Minc, la forma d'expressió natural d'aquests moviments polítics en gestació -d'alguna manera noves formes de fer política (o postpolítica)- és el populisme, nascuts com una reacció contra la dominació de les elits, el poder tecnocràtic, el model industrial i contra totes les institucions. Per això, segons ell, el moviment ecològic i la resurrecció ètnica només es pot plasmar en formes d'acció populistes. I en l'escenari del sisme postcomunista hi veia que l'enfrontament esquerra-dreta o centreesquerra-centredreta no continuaria per gaire temps sense que naixessin “figures ideològiques inesperades” que enarbolarien els ingredients de l'ecologia, del nacionalisme i del populisme.

En el camp de les ideologies, Heywood (2012: 337-345) es pregunta si anem a una “Post-Ideological Age” després de dos segles on el component essencial de la història del món ha estat la ideologia. Malgrat que diversos obituaris en forma d’“endism” com la idea de l’“end of ideology” va ser una moda en els anys 1950 i inicis de 1960 i posteriorment a la caiguda del comunisme es va parlar d’“end of history”, les velles ideologies lluny de desaparèixer s'han multiplicat i n'han nascut d'altres. Per exemple, la mort del comunisme a la Unió Soviètica va preparar el camí al nacionalisme, a l'etnicisme i al fonamentalisme religiós.

El que ha sorgit és, en l'adaptació a la “condició postmoderna”, sosté Heywood (2012: 340) l'ascens dels “post-isms” tals com *postliberalisme*, *postmarxisme* i *postfeminisme*, i això reflecteix un canvi del Modernisme respecte al Postmodernisme. El Modernisme va estroncar les idees i teories de la Il·lustració, i es va expressar políticament en tradicions ideològiques que oferien concepcions rivals sobre la vida (liberalisme, marxisme), en un pensament caracteritzat pel fonamentalisme.

En contrast, el Postmodernisme és “antifonamentalista” i la seva idea central enllaça amb el que Jean-François Lyotard va definir com “incredulitat cap als grans relats”. Tanmateix, afegeix Heywood, hi ha hagut un afebliment de la divisió entre dreta i esquerra que ens estaria conduint a la transició actual d'aquestes ideologies polítiques.

La divisió dreta/esquerra va ajudar al debat de l'estructura ideològica en els segles XIX i XX, i una competència entre elles, a oferir solucions als mateixos problemes: va ajudar les “noves ideologies” entre les quals Heywood esmenta el feminisme, ecologisme, fonamentalisme religiós i multiculturalisme, que han obert diferents direccions per al pensament ideològic.

Alguns pensadors han parlat que l'enfrontament entre dreta i esquerra s'ha transformat en el “xoc de civilitzacions” (Samuel Huntington); per a Anthony Giddens, però, el decliu de la dreta i l'esquerra per la “high modernity” i per la “globalization” estaria donant lloc a l'emergència d'un ordre social “posttradicional” i l'expansió de la “social reflexivity”, aquella societat complexa on la gent interactua i disfruta d'un alt nivell d'autonomia dins un context de reciprocitat i interpedència (Heywood, *Ibid*: 341-342). Aquesta societat és la que Anthony Giddens descriu com la que apareix en la remodelada socialdemocràcia dins la “late modernity”, modelada

per l'impacte i el desenvolupament de la globalització, la destradicionalització i l'increment d'aquesta "social reflexivity".

No obstant, Heywood (*Ibid*: 344) defensa la idea que malgrat l'afebliment de les ideologies, aquestes encara són resistents i robustes, i es pregunta com podran sobreviure i triomfar en aquesta nova societat del segle XXI. Ell mateix respon:

"The first answer to this question is undoubtedly its flexibility, the fact that ideological traditions and forms go through a seemingly endless process of redefinition and renewal, and, if necessary, new ideologies emerge as old ones fade or fail. The world of ideologies thus does not stand still, but changes in response to changing social and historical circumstances. The second and deeper explanation is that, as the principal source of meaning and idealism in politics, ideology touches those aspects of politics that other political form can reach. In effect, ideology gives people a reason to believe in something larger than themselves, because people's personal narratives only make sense when they are situated within a broader historical narrative. A post-ideological age would therefore be an age without hope, without vision. This is evident in modern, 'de-ideologized' party politics, in which, as parties of both left and right become detached from their ideological roots, they lose their sense of purpose and direction, failing to provide members and supporters alike with a basis for emotional attachment. As parties come to sell 'products' (leaders or policies) rather than hopes or dreams, party membership and voter turnout both fall and politicians become increasingly desperate to re-engage with the 'vision thing'. For this, if for no other reason, political ideology is destined to be a continuing and unending process"

La "fi de les ideologies" proclamava la caiguda de les grans utopies. Però, llavors, quin és el paper del poder en la Postmodernitat? Javier Barraycoa⁵⁴ argumenta que, en la Postmodernitat, l'Estat modern sembla haver entrat en crisi per deixar pas als "estats demoliberals" la legitimació dels quals és la globalització -un concepte que implica una "fi de la història"- com a domini simbòlic pel qual ja no podem aspirar a un sistema polític millor que el que ens ofereix el democratism universal.

Per aquest motiu -justifica Barraycoa-, la Postmodernitat hauria desarticulat tot discurs revolucionari. Com afirmava Lipovetsky, l'individualisme contribueix des d'ara a eliminar la ideologia de la lluita de classes -que s'hauria institucionalitzat en els països desenvolupats- i ara la Postmodernitat no proposa la lluita de classes per fer progressar la història, sinó revolucions subjectives com ara l'ecologisme, el feminisme, el pacifisme...

⁵⁴ Ressenya d'Alfonso Carlos Amaritriain per a la revista *Arbil*, número 69, de l'assaig de Javier Barraycoa: "Sobre el poder" en la modernidad y en la posmodernidad. Barcelona: Scire-Balmes, 2003.

Així, ens diu Barrycoo, "l'home postmodern" ja no suporta lliurar conscientment la seva voluntat a les estructures de poder, però les lliura a la natura -i així neix l'ecologia- o a tot tipus de col·lectius abstractes com la humanitat, i així apareix una vàcua solidaritat moderna. Mentre que el "multiculturalisme" dominant no seria més que un intent d'alleujar un individualisme homogeneïtzant cada cop més asfixiant.

En aquest context, amb el triomf de les macroestructures de poder democratitzador -com la Unió Europea- i l'allunyament de l'individu en la participació real d'aquestes estructures, es reafirma la funció de l'"opinió pública" -ja Erich Fromm avisava que la Modernitat política es revestia d'una autoritat "anònima" que adquiriria formes com ara l'opinió pública- que opera com una mena de consciència a la qual cal adequar-se.

Amb la Postmodernitat democratitzadora -segons la ressenya d'Alfonso Carlos Amaritriain sobre l'assaig de Barrycoo- triomfa l'abstencionisme i l'apatia política amb un home postmodern que ha desistit de lluitar en la història, ja que aquesta se li presenta com a acabada i culminada. Així que les societats modernes s'hagin transformat en societats de l'oci, en societats en què l'única aspiració d'eternitat es tradueixi en un idíl·lic cap de setmana. Així, en aquesta Postmodernitat l'home deixa d'actuar i pensar i es compleix la profecia d'Hannah Arendt segons la qual "l'objectiu ideal de la dominació totalitària són les persones per als qui ja no existeixen la distinció entre el fet i la ficció (és a dir, la realitat de l'experiència) i la distinció entre el que és veritable i fals".

1.3.2. El declivi de l'eix "Dretes vs Esquerreres"

El Postmodernisme -i la Postmodernitat com a nova etapa històrica- molt sovint apareix vinculat al neoliberalisme polític i al seus efectes sobre la societat, l'economia i la cultura. Més enllà que hi ha una coincidència entre l'ascens de les idees neoliberals i la seva pràctica política amb l'arribada al Govern, primer de Margaret Thatcher, el 1979, i un any després de Ronald Reagan, el neoliberalisme va aconseguir amb aquests dos líders al capdavant dels dos països capitalistes més importants d'Occident estendre també la seva hegemonia política i intel·lectual arreu del món no-comunista. En aquell context, no només els partits conservadors i liberals van abraçar conceptes com ara "privatització" i "desregulació" sinó que també molts partits socialdemòcrates en el poder o que van acabar arribant-hi els van fer seus.

"Adéu a tot allò?", es preguntava Judt (2010: 118-130) quan analitzava el món a partir de la caiguda del Mur de Berlín, el 1989, i citava Adam Michnik -"El pitjor del comunisme és el que ve després"- quan la desaparició del comunisme estaria avançant la fi de l'esquerra.

En els seus darrers anys de vida, Judt es mostrava molt pessimista amb la política i advertia que tot passava pel "repte de la renovació de la política radical". El problema, afegia, és que si deixem aquesta renovació a la classe política actual -als

Blairs, Browns i Sarkozys, els Clinton i Bush i Obames- “no farem res més que acréixer el nostre desencís”.

L'origen d'aquesta “decadència” de l'esquerra el situa Judt en “l'irònic llegat dels anys seixanta”, en aquells anys en què es va produir una esquerra generacional que va transcendir la classe i també l'experiència nacional. Gràcies a una expressió retòrica de revolta juvenil confiada a una minoria perquè aleshores, fins i tot als EUA, la majoria de joves no anava a la universitat.

Tots els símptomes de la dissidència generacional -música, roba, llenguatge- s'havien estès gràcies a la televisió, la ràdio i la internacionalització de la cultura popular, i això explicava que a finals dels anys seixanta “l'abisme cultural que separava els joves dels seus pares era potser el més gran en tot moment des de començament del segle XIX”.

És quan va apareixent una “nova esquerra” amb uns joves que ja no creuen que el “canvi” l'ha de dur la disciplinada acció de les masses encapçalada per portaveus autoritzats. Al lloc del proletariat masculí es presentaven ara les candidatures dels “negres”, “estudiants”, “dones” i “homosexuals”. El que unia la generació dels seixanta no era l'interès de tots, sinó les necessitats i els drets de cadascú amb una defensa de l'aspiració individual a la màxima llibertat privada i també a una llibertat absoluta per expressar desitjos personals i veure'ls respectats i institucionalitzats:

“Fer la teva, ‘deixar-ho tot penjat’, ‘fer l'amor i no la guerra’: són objectius que potser no estan malament, però es tracta en essència d'objectius privats i no d'un bé públic. No hauria de sorprendre si van conduir a la convicció que ‘el que és personal també és polític’. D'aquesta manera, la política dels anys seixanta va passar a ser una pila de reclamacions individuals a l'estat i la societat. La ‘identitat’ va començar a colonitzar el discurs públic: la identitat privada, la identitat sexual, la identitat cultural. D'aquí no es trigaria a arribar a la fragmentació de la política radical, la seva metamorfosi en multiculturalisme. Curiosament, la nova esquerra es permetia una sensibilitat exquisida amb els atributs col·lectius dels habitants de terres llunyanes, on podien aplegar-se en categories socials anònimes com ‘camperol’, ‘postcolonial’, ‘subaltern’ i d'altres. A casa, però, regnava l'individu. Per legitimes que fossin les aspiracions dels individus i la importància dels seus drets, emfasitzar-les té un cost indefugible: el declivi del sentit dels propòsits compartits. Temps era temps, es mirava la societat –o la classe o la comunitat– per trobar el vocabulari normatiu propi: allò que era bo per a tothom era bo per a cadascú. Un axioma que no se sosté a la inversa. El que és bo per a una persona pot o pot no valdre o interessar-ne una altra. Els filòsofs conservadors d'abans ho van entendre i és per això que van recórrer al llenguatge i la imatgeria *religiosa* a fi de justificar l'autoritat tradicional i el seu ascendent sobre l'individu. Però l'individualisme de la nova esquerra no respectava els propòsits col·lectius ni l'autoritat tradicional. Al capdavall, era, allora, nova i d'esquerra. La cosa es reduïa al subjectivisme de l'interès i el desig privats, privadament mesurats. Això, al seu torn, convidava al relativisme estètic i moral: si una cosa és bona per a mi, no és a mi qui pertoca destriar si és bona per a algú altre, i encara menys imposar-la-hi (‘fes la teva’)” (*Ibid*: 81-82)

També és cert, segueix argumentant Judt, que molts radicals dels anys seixanta recolzaven de manera entusiasta les opcions imposades, però només quan aquestes afectaven pobles llunyans, com el suport que molts europeus occidentals i nord-americans van donar a la “revolució cultural” autoritàriament uniforme de Mao Zedong, “mentre als seus països definien la reforma cultural com a expansió màxima de la iniciativa privada i l’autonomia”.

El marxisme, segons Judt, era “un paraigua retòric sota el qual s’aplegaven un munt d’estils ben diferents. En part, era així perquè ofería una continuïtat il·lusòria amb una generació radical prèvia. Però sota aquest paraigua, i arran d’aquesta il·lusió, l’esquerra es va fragmentar i va perdre qualsevol sentit de pròposit col·lectiu”. Les protestes contra el Vietnam, els aldarulls de caire racial, els moviments estudiantils d’esquerres dels anys seixanta no van ser poca cosa “però estaven divorciats de tot sentit de propòsit col·lectiu, i s’entenien més com a extensions d’expressió personal i ràbia individuals”.

Però, de fet, subratlla Judt, el conservadorisme era una preferència minoritària en les dècades que van seguir la Segona Guerra Mundial, ja que l’antiga dreta d’abans de la guerra s’havia desacreditat dos cops seguits. El centre de gravetat del debat polític en els anys posteriors al 1945 no estava entre dreta i esquerra, sinó més aviat dins l’esquerra: entre comunistes amb els seus simpatitzants i el consens majoritari liberal-socialdemòcrata.

I, mentrestant, com va ser la “renaixença” de la dreta? El pas del temps va fer que la gent oblidés els traumes dels anys 30 i 40, el conservadorisme tradicional va tornar a ser atractiu especialment perquè “el narcisisme dels moviments estudiantils, els ideòlegs de la nova esquerra i la cultura popular dels seixanta convidaven a un contracop conservador”, un conservadorisme que va poder reclamar representar “els valors”, “la nació”, “el respecte”, “l’autoritat” i el llegat i la civilització d’una part o continent fins i tot, l’Occident- que l’esquerra dels estudiants, joves, les minories radicals no comprenen ni aprecien.

No obstant, no va ser fins a mitjans dels anys setanta que una nova generació de conservadors es va sentir prou agosarada com per reptar l’“estatsisme” dels seus predecessors: Margaret Thatcher, Ronald Reagan, Valéry Giscard d’Estaing -més feblement- van ser els primers polítics convencionals de centredreta que “van arriscar un trencament d’aquesta mena amb el consens postguerra”. Per Judt, “la victòria del conservadorisme i les transformacions que es van obrir camí al llarg de les tres dècades següents no eren ni de lluny inevitables: va caldre una revolució intel·lectual”.

Aquesta “revolució intel·lectual” del conservadorisme (*Ibid*: 87-95) va tenir lloc en poc més d’una dècada a partir que el “paradigma” dominant en els debats va passar de l’entusiasme intervencionista i la recerca del bé comú a una visió del món que resumia prou bé la frase de Thatcher “No existeix res anomenat societat, només hi ha individus i famílies”. Mentre que als EUA, Reagan va assolir una duradora popularitat en afirmar que era “el matí d’Amèrica”. Per Judt, en aquell moment “el govern havia deixat de ser la solució per passar a ser el problema”:

“Si el govern és el problema i la societat no existeix, aleshores el paper de l'estat es redueix novament al de facilitador. La tasca del polític consisteix a esbrinar què és millor per a l'individu, per posar-li a l'abast les condicions amb què anar-ho a cercar sense gaires interferències. El contrast amb el consens Keynesià no podia ser més marcat: el mateix Keynes era del parer que el capitalisme no sobreviuria si el seu funcionament consistia bàsicament a posar els mitjans perquè els rics es fessin més rics” (*Ibid*: 88)

Darrere el nou pensament econòmic hi havia economistes angloamericans lligats a la Universitat de Chicago que havien rebut la influència de Ludwig von Mises, Friedrich Hayek, Joseph Schumpeter, Karl Popper i Peter Drucker. A ulls de Hayek, autor de *The Road to Serfdom (Camí de servitud)*, la tragèdia europea era conseqüència de les errades de l'esquerra: per la seva incapacitat d'assolir els seus objectius i pel seu fracàs a l'hora d'entomar el repte de la dreta, i així van arribar a la conclusió que la millor manera de defensar el liberalisme i una societat oberta era allunyar l'Estat de la vida econòmica.

En què desemboquen aquests dos models, un en ascens i altre en descens? Per Judt en “la insuportable lleugeresa de la política”, en què els polítics de dreta i socialdemòcrates es pleguen davant l'economia i apliquen les privatitzacions massives amb la consegüent desintegració del sector públic. L'esquerra ha fracassat a respondre eficaçment a la crisi financera del 2008 i “de manera més general, a l'allunyament de l'estat i l'apropament als mercats en les tres dècades passades”.

La paulatina desaparició de les fronteres entre dreta i esquerra és un dels debats ideològics en les darreres dècades del segle XX i principis del segle XXI, lligat estretament amb la Postmodernitat i el discurs postmodern. És un debat relacionat amb la idea de “la mort de les ideologies” i amb la pressumpta desaparició de l'eix d'enfrontament ideològic i dialèctic entre Dretes i Esquerres.

Frank Furedi, professor de Sociologia a la University of Kent a Canterbury, analitza a *Politics of Fear* (2005) per què els termes “dreta” i “esquerra” haurien perdut el seu significat malgrat que encara prevalguin en el discurs polític. Per Furedi, resulta difícil no tenir la impressió que una de les funcions clau del vocabulari polític “is to distract attention from the underlying dearth of ideas”, i posa com a exemple l'expressió “dany col·lateral” -que va servir per distreure l'atenció de les conseqüències de la guerra de l'Iraq sobre la població civil- o l'ús d'expressions pel Laborisme britànic a partir del concepte de “Third Way”.

Hom pot dir que els conceptes de “Dreta” i “Esquerra” han perdut el seu significat? Furedi (*Ibid*: 49-70) recorda que la primera controvèrsia en l'Assemblea Nacional durant la Revolució Francesa va ser en relació amb la distinció entre dreta i esquerra. En aquell debat la dreta advocava la separació del poder polític mentre que els radicals d'esquerra donaven suport a la idea de la plena sobirania popular. Des del segle XVIII, el conflicte entre dreta i esquerra va dominar la vida política i va estar present en els debats sobre el rol de la religió i la ciència en la societat, l'estatus de l'individual, les actituds cap al capitalisme i el significat dels drets, entre molts altres.

Aquest conflicte no va estar confinat només al domini polític sinó que va involucrar qüestions com la naturalesa humana -si estava determinada per la natura o per l'entorn i el rol de la tradició i la moralitat-, ni tampoc va estar confinat a petits grups polítics o intel·lectuals:

“During the past two centuries millions of people have been mobilized by political parties wedded to distinct ideologies. And the conflict between parties of the left and right has provoked revolutions, counterrevolutions, upheaval and violence” (*Ibid*: 49)

Que aquesta separació entre “dreta” i “esquerra” va en paral·lel a la Modernitat i a les disputes filosòfiques i intel·lectuals sobre la condició humana (liberalisme, socialisme, comunisme, anarquisme, feixisme) i que la Segona Guerra Mundial i prèviament la Guerra Civil espanyola van ser provocades per aquesta batalla ideològica i de visions del món ens recorda que en el segle XXI, assegura Furedi, tot i que encara es fa servir “Labour left”, “right-wing Tories”, els termes “dreta” i “esquerra” han perdut la seva rellevància històrica. Fins i tot, segons Furedi, les persones que encara es defineixen a si mateixes segons aquestes “etiquetes ideològiques” ho fan més des d’una definició individual que no pas d’adscripció a un grup.

Segons Furedi, el que hi ha a principis de segle XXI no són projectes o moviments associats a la clàssica distinció de “dreta” i “esquerra”, sinó adscripcions individuals i fins i tot campanyes de protesta que eviten qualsevol explícita associació amb un projecte polític:

“The various protest movements currently campaigning against globalization and capitalism express the depoliticized mood of our time. These movements self-consciously eschew ‘ideology’ and political projects. Their supporters continually boast that they stand for ‘tolerance of plurality, diversity and openness’. Some speak in terms of a ‘space’ rather than a ‘movement’ and insist that ‘no-body in the [Social] Forum has the power or the right to say that one action or proposal is more important than another’” (*Ibid*: 50)

Furedi assegura que els moviments socials han interioritzat un poderós fil del discurs “antipolític” i que cada vegada més s’autodefineixen no tant per la seva adscripció ideològica com per la seva forma d’organització. Com manté David Graeber,⁵⁵ “new forms of organisation *are* its ideology”.

Hi ha hagut un primer moment en què la batalla per ocupar l’espai de centre va partir de la dreta. En la dècada de 1940 i 1950 el canvi de la dreta al centre, manté Furedi, no va alterar substancialment el conflicte entre dreta-esquerra. Però la transformació en els anys de 1980 dels partits d’esquerra al centrisme sí que ha tingut conseqüències perquè “it coincided with a powerful mood of political exhaustion”.

Com ha escrit Richard Reeves, exdirector d’estratègia del viceprimer ministre Nick Clegg i membre del Brookings Institution, autoqualificat de “radicalcentrista”,

⁵⁵ “The Globalization Movement and the New New Left”, dins el llibre de S. Aronowitz i H. Gautney (eds.). *Implicating Empire: Globalization and Resistance In the 21st Century World Order* (New York: Basic Books, 2003, p. 332), dins Furedi (*Ibid*: 51).

“ideology is a dirty Word in New Labour circles”, tot i que subratllava que “without ideology, the role of politicians is no longer to persuade, merely to sell”.⁵⁶

Però, és a partir d'aquells anys de la dècada de 1980, emfatitza Furedi, quan als EUA i al Regne Unit la venda d'una marca política suposa una inversió de milions i en el cas dels EUA els partits grans paguen fins i tot periodistes i columnistes perquè promoguin les seves polítiques.

Per què la pèrdua del significat tradicional de “dreta” i “esquerra”? Canvis estructurals (globalització, el mercat global, l'afebliment de les identitats de classe i nacionals, la individualització, la tendència cap a un estil de vida orientat al consum, noves incerteses que emergeixen en un món més complex) es veuen com responsables tant del “cansament de la política” (*exhaustion of politics*) com de la decadència de l'esquerra i la dreta.

Furedi cita les paraules de Giddens el 1994 del seu llibre *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*, quan argumenta que si els termes dreta i esquerra ja no tenien el mateix significat que havien tingut i que cada perspectiva política havia entrat en un cansament era perquè “our relationship (as individual and as humanity as a whole) to modern social development has shifted” i afegia que “we live today in a world of manufactured uncertainty and high consequence risks” i, per tant, “we can only grapple with the future and therefore the more ambitious politics of vision is doomed”.

Altres autors han posat l'èmfasi -per trobar resposta a aquest “cansament de les ideologies”- a l'apogeu de les tecnologies de la informació, internet, l'increment de la societat dels serveis, la decadència en les indústries tradicionals manufactureres i l'ascens de nous patrons de consum. Així com també en el procés de globalització i la pèrdua d'influència dels governs nacionals amb aquesta “decadència de la política i de les ideologies polítiques”, com ara Z. Bauman, que ha subratllat la pèrdua de la importància de la política associada a un territori geogràfic concret.

Per Furedi, la Segona Guerra Mundial va forçar la dreta, especialment la dreta intel·lectual, a passar a la defensiva per l'associació entre les idees dretanes i el feixisme. Va haver intents de distanciar la dreta de l'experiència nazi i amb aquest objectiu Karl Popper a *Open Society and its Enemies* va culpabilitzar el Marxisme del creixement del feixisme i F. Hayek en el seu influent *The Road to Serfdom* va buscar la representació del Nazisme com l'extensió lògica del Socialisme.

En la dècada de 1980, els anys del triomf de la ideologia dretana representada per Thatcher-Reagan, que va suposar una eclosió del consens neoliberal en l'esfera econòmica, no va significar, però, segons Furedi, un consens similar en el procés polític ni tampoc en l'esfera cultural (on les idees conservadores tradicionals en defensa de la tradició, la família, la sexualitat i la moralitat van estar a la defensiva). Però, paradoxalment, aquell moment de triomf neoliberal va coincidir amb la institucionalització de bastants valors associats a la cultura de l'esquerra.

Per Furedi (*Ibid*: 61), la clau està en el fet que mentre la dreta va abandonar el passat com espai on construir la seva ideologia (valors associats al passat com la tradició, el pes de la família tradicional), l'esquerra va fer el mateix amb el seu espai

⁵⁶ Publicat a *New Statesman*, 24 setembre 2004, citat per Furedi (*Ibid*: 52).

de construcció ideològica: el futur. L'esquerra ha estat associada com a moviment al canvi i al progrés, ha anat perdent la seva capacitat de fer creure en el futur: "As a movement oriented towards the future, the present was seen as a condition to be improved, reformed or transformed. Today, the remnant of the left is no less uncomfortable with future prospects than other sections of the political elites".

Furedi assegura que els moviments contemporanis associats a l'esquerra han tendit a estar particularment incòmodes quan no hostils al canvi. El moviment anticapitalista i el moviment antiglobalització "are selfconsciously hostile to the ideals that have historically defined the future-oriented left". El llegat de la Il·lustració (raó, progrés i universalisme) ha estat vilipendiat i el canvi s'ha deslligat de la idea de progrés. Per Furedi, seguint Giddens, el tancament del pensament històric és una de les principals característiques de la cultura de l'esquerra avui dia:

"The left's alienation from the process of change is symptomatic of its internalization of the cultura of fear. The intense skepticism regarding the desirability of change reflects its reaction against the idea of progress. There is no perceptible difference in political attitude towards the question of progress: the traditional model of left-wing enthusiasm and right-wing suspicion no longer has much relevance. In the twenty-first century it is difficult to encounter any systematic intellectual defence of progress. If anything, in the recent period suspicion of change is far more marked in the liberal-leftist milieu than anywhere else. The anticipation of catastrophe, particularly ecological, is widespread. This fear of the future combined with a sense of deference to the present" (*Ibid*: 62)

Com les paraules han perdut el seu significat? Furedi afirma que "l'alienació de la política tant del passat com del futur" -Furedi no ho arriba a connectar, però això estaria en el cor de la Postmodernitat política actual: el present continu versus els relats ideològics relacionats amb el passat (dreta) o amb el futur (esquerra)- "priva el seu vocabulari de qualsevol sentit de propòsit, perspectiva o significat".

Furedi analitza l'anticapitalisme i el situa en la crítica radical que aquest sistema de producció no pot proporcionar un estàndard de vida decent a tothom ni crear una societat pròspera. En els anys 1960 i 1970 l'esquerra va criticar el capitalisme per causar subdesenvolupament i ser un obstacle per al desenvolupament de les societats del Sud i moltes crítiques van assegurar que el desenvolupament del Tercer Món no era possible seguint el capitalisme. Anys després la crítica és que aquest desenvolupament s'ha fet massa ràpid amb les conseqüències negatives i destructives tant per a la gent com per al medi ambient.

Aquesta anàlisi coincidiria amb les crítiques que s'han fet durant la crisi econòmica financera a partir de 2008 i les polítiques d'austeritat que s'han aplicat posteriorment. Des de l'esquerra es critica que aquestes polítiques impossibiliten la reactivació econòmica a partir del consum. Podria semblar una incoherència en el pensament tradicional d'esquerres radical que ha vist el consumisme com el motor de les desigualtats i la destrucció del planeta, però el que sí que és cert és que aquesta esquerra no ha plantejat una alternativa al capitalisme.

Però tornant a Furedi, aquest afirma que moltes de les idees associades habitualment amb la dreta en el segle XIX (per al progrés, la ciència, la modernitat o

a l'acció col·lectiva) estan avui dia molt vinculades amb les previsions de futur dels pensadors d'esquerra. Fins i tot, assegura que "Friedrich Nietzsche, the philosopher of the right at the turn of the twentieth century, is now fashionable among the cultural left and postmodernist intelligentsia" (*Ibid*: 67).

Com assenyala Stephen Bronner a *Reclaiming the Enlightenment*,⁵⁷ "ideas long associated with reactionary movements -the privileging of experience over reason, national or ethnic identity over internationalism... the community over the individual, custom over innovation, myth over science- have entered the thinking of the American left". I el polític Brian Barry⁵⁸ coincideix amb aquest diagnòstic quan argumenta que durant la major part dels segles XIX i XX, les actituds de la Il·lustració van marcar la principal divisió entre esquerra i dreta, però ara la crítica de la dreta a la Il·lustració "has gained currency among those who see themselves as being on the left".

Aquesta hostilitat cap als valors universals, segons Furedi, és avui dia més pronunciada dins la cultura d'esquerres. I no és només un canvi en el gust, sinó que és l'exemple del fet que hi ha hagut una pèrdua del significat en la distinció entre la dreta i l'esquerra. I els intents per ressuscitar aquesta distinció, com els del filòsof polític italià Norberto Bobbio⁵⁹ quan manté que la diferència principal rau en els valors, són per a Furedi l'exemple de la irrellevància que tenen ja aquests dos termes *dreta* i *esquerra*.

Furedi també relaciona aquesta desaparició de la diferència entre dreta-esquerra per la "cultura del fatalisme" (*Ibid*: 71-86), que ha construït un "ciudadà vulnerable". Per "cultura del fatalisme" entén en primer lloc quan el ciudadà expressa que el seu compromís polític no canviarà res. Aquesta sensació de manca de poder per part del ciudadà l'aboca a un dels trets més habituals a Occident en aquest inici del segle XXI: hi ha un cert domini del missatge de la feblesa de la nostra personalitat i de la metàfora de la vulnerabilitat de l'ésser humà.

Ara ja no només es parla de la vulnerabilitat de les persones sinó també de "grups vulnerables" que per a Furedi ha contribuït i està contribuint a una certa "infantilització" que s'ha incrementat per la fragmentació social. Aquest concepte de "grup vulnerable" no existia en la dècada de 1970, sinó que es fa visible en la dècada següent i sobretot en els anys 1990. Per Furedi (*Ibid*: 78):

"Through the paradigm of vulnerability, the sense of powerlessness is cultivated as part of the normal state of being. The sense of powerlessness assigned to the contemporary self is unprecedented in the age of modernity. The emphasis on human vulnerability dooms people to the role of helpless victims of circumstances. (...) The self-determining or history-making role of people is all but abolished in this representation of the relationship between humanity and the process of change. Through the constant amplification of the risks facing humanity -pollution, global warming, weapons of mass

⁵⁷ *Reclaiming the Enlightenment: Toward A Politics of Radical Engagment* (New York: Columbia University Press: 2004, p. 1), citat per Furedi (*Ibid*: 67).

⁵⁸ *Culture and Equality: An Egalitarian Critique of Multiculturalism* (Cambridge: Polity, 2001, p. 9), citat per Furedi (*Ibid*: 67).

⁵⁹ *Left and Right: The Significance of a Political Distinction* (Cambridge: Polity Press, 1996), citat per Furedi (*Ibid*: 67).

destruction, catastrophic flu epidemic, and a large variety of other health scares- even the limited exercise of individual choice becomes restricted by the harsh regime of uncertainty. The model of human vulnerability and powerlessness is transmitted through powerful ideas that call into question people's capacity to assume a measure of control over their affairs. Social commentators regularly declare that we live in the era of the 'death of the subject', 'death of the author', 'decentred subject', 'end of history' or 'end of politics'. Such pessimistic accounts of the human potential inform both intellectual and cultural life in the West. They provide cultural legitimation for the downsizing of the idea of the active citizen"

Aquesta idea que el món actual s'ha convertit en un lloc perillós més enllà del control de la gent, fa que la societat estigui contínuament obsessionada per l'espera de crisis i catàstrofes. En aquest context, els desastres medioambientals s'han convertit en una de les amenaces en la "societat de risc", segons la definició d'Ulrich Beck, que per a Furedi enllaça ja amb les crítiques a la Il·lustració que van qüestionar la capacitat humana de raonar (segle XVIII), a què va seguir el segle XIX quan opositors antihumanistes de la Modernitat reivindicaven el poder de les forces "irracionals i inconscients" més que la raó.

Les reaccions "antimodernistes" o "antimodernes" en la dècada de 1980 adquireixen una tendència clara en la vida intel·lectual occidental. Així, el sociòleg Jeffrey Alexander escriu en la introducció a *Rethinking Progress* (1990) sobre l'"omnipresència de la irracionalitat" quan argumenta que la raó "has been experienced as a hollow Shell, progress as inconceivable, and often actually undesirable".

La Il·lustració i la seva visió de progrés i racionalitat ha estat culpabilitzada per la destrucció massiva, la pujada del Totalitarisme i l'Holocaust. L'associació de la ciència i la tecnologia i les conseqüències de la ciència arrogant s'ha vist en el cinema com els humans jugant a "ser Déu" (films com ara *The Day After Tomorrow*, *Independence Day* o *Armageddon*).

Furedi parla d'una "crisi of causality" en la vida social i política actual que sembla deixar-nos en mans de l'atzar i que "devalua la capacitat de la població a conèixer que pot tenir una influència significant en el món al seu voltant". Tot això provoca un escepticisme entre la gent davant esdeveniments i es busquen teories conspiratives pertot arreu, com la mort de Diana de Gal·les.⁶⁰

Per a Timothy Melley, la pèrdua del sentit de la causalitat ha permès desenvolupar percepcions negatives lligades a comportament intencionals malèvols que sovint tenen com a diana els polítics i científics, entre altres professionals. És el que Melley anomena "agency panic" o "una intensa ansietat sobre la nostra pèrdua d'autonomia" i la convicció que les nostres accions estan controlades i construïdes per agents poderosos (*spin doctors*, publicitaris subliminals i els mitjans de comunicació, entre altres).

⁶⁰ Podeu consultar el llibre de T. Melley. *Empire of Conspiracy. The Culture of Paranoia in Postwar America*. Ithaca: Cornell University Press, 2000. Citat per Furedi (2005).

Aquest sentiment de ser subjectes de la manipulació per part d'un control extern -centre de la teoria conspirativa- és la sensibilitat que coincideix amb la percepció de ser vulnerables o d'"estar en risc". Per a Furedi (*Ibid*: 85):

"The revitalization of pre-modern anxieties about the workings of hidden forces is a testimony to a weakening of the humanist sensibility that emerged as part of the Enlightenment. The loss of a sense of human agency has not only undermined the public's engagement with politics, it has also altered the way that people make sense of the world around them. The crisis of causality is experienced as a world where most important events are shaped and determined by a hidden agenda. We seem to be living in a shadowy world akin to *The Matrix Trilogy*, where the issues at stake are the reality that we inhabit and who is being manipulated by whom. In previous times, such attitudes mainly informed the thinking of right-wing populist movements, which saw the hand of Jewish, Masonic or Communist conspiracy behind major world events. Today, conspiracy theory has become mainstream and many of its most vociferous supporters are to be found in radical protest movements and amongst the cultural left. (...) Today, the anti-capitalist, anti-globalization movement is no less wedded to the politics of conspiracy than its opponents on the far right. From their perspective a vast global neo-conservative conspiracy has turned into an all-purpose explanation for the many ills that afflict our times"

Per a Furedi, la "renúncia de la política" ha possibilitat la "política de la por" ("politics of fear") que "cultiva la vulnerabilitat de la gent" per la qual cosa els governs tracten els ciutadans com a "subjectes vulnerables". Si en els anys de Reagan-Thatcher va haver-hi la tendència de convertir els ciutadans en clients, en els darrers anys s'ha accelerat el model de la "infantilització de la gent" convertida en clients o pacients o com a individus vulnerables en necessitat de suport.

La conseqüència de la "infantilització del públic", segons l'expressió de Furedi, és la "reorientació de l'Estat de Benestar vers l'assistència de les necessitats terapèutiques d'allò públic", que ha tingut el suport d'alguns crítics de les tradicionals polítiques de redistribució social. Aquests reivindiquen que, en el passat, les polítiques tradicionals van estar massa focalitzades en els béns materials. Hi ha tot un corrent de pensadors que assenyalen que la Societat de Benestar s'ha de definir bàsicament en termes de "salut mental" i que allò públic ha d'estar orientat a fer la societat més feliç. "Si som més feliços", argumenten alguns d'aquests autors com ara, Paul Hogget i Richard Layard, "haurem de canviar les nostres actituds més íntimes tant com les nostres circumstàncies exteriors".⁶¹

Per Furedi, la representació de la intervenció de l'Estat en la vida privada de les persones no només no és censurable, sinó que és desitjable. Per aquest motiu, assegura, als dos costats de l'Atlàntic hi ha grups que defensen contínuament l'exigència que els governs responguin a polítiques que promoguin la "intel·ligència emocional", la "felicitat", la "democràcia emocional". És la reivindicació del *think-tank* britànic Antidote que vol integrar les idees de la psicologia dins la vida política pública per tal d'aconseguir societats més cohesionades.

⁶¹ Citats per Furedi (*Ibid*: 151).

Així, Frank Scott, professor d'Administració Pública a la San Francisco State University,⁶² defineix el “govern terapèutic” com aquell preocupat per “reconciliar el jo que el Modernisme ha buscat escindir a part”. Per a Furedi, quan Blair o Clinton afirmaven “I feel your pain”, estaven oferint empatia a través d'assumir el rol del polític-terapeuta i afegeix que les institucions públiques “have also adopted this orientation towards the management of emotions”.

Furedi prefereix parlar d’“Estat terapèutic” que de “Nanny State” com alguns autors han fet recentment. Per a ell, les polítiques terapèutiques han de buscar enfortir les relacions entre el Govern i l'individu mitjançant la gestió de les vides privades de la gent. Gestionar les emocions de la gent és un component essencial en l'actitud dels Governos, però no pas en el sentit de tractar els ciutadans com a “nens vulnerables” o com a ciutadans vigilats com va descriure George Orwell a 1984. Furedi el que ofereix és una interpretació en contra de la tendència actual -aquest doctorand diria tendència postmoderna- de “congelar el present” i que coincideix amb una percepció fatalística del canvi. Es tracta d'una interpretació de la història que distancii homes i dones de l'impacte dels esdeveniments sobre les nostres vides. Per a ell, les societats que fracassen en valorar l'ideal de l'autonomia personal acaben sent dominades per una cultura del fatalisme i del risc. Així, Furedi (*Ibid*: 161) reivindica l'ideal de la Il·lustració de l'autonomia individual en què la societat i l'Estat han de reconèixer la independència de cada individu, un llegat il·lustrat que està en la fundació del compromís social del ciutadà, de la seva presa de decisions, morals i polítiques. Es tracta de reivindicar l'autonomia individual enfront d'una societat “which is dominated by the media, big corporations and forces unleashed by globalization” on els individus perden la capacitat per l'acció autònoma.

Furedi (*Idem*: 164) contraposa un “paradigma humanista” (valora l'autonomia individual orientada a la racionalitat, recerca de valors universals, actitud positiva als riscos, creença en la capacitat de canvi, orientació cap al futur i suport als guanys del passat i creença que la humanitat té capacitat per superar l'adversitat) a un “paradigma de la vulnerabilitat” (valora la recerca d'ajuda, escepticisme cap a l'eficàcia del coneixement, afirmació de la identitat, forta aversió al risc, valoració de la seguretat i la precaució, canvi percebut com a precursor de resultats negatius, instal·lar-se en el present i alienar-se del passat, creença que la gent es defineix pel seu estat de vulnerabilitat més que per la seva capacitat de superar l'adversitat).

Aquests dos paradigmes de la personalitat, subratlla Furedi, mai han existit en estat pur i “des de l'era moderna cada cultura ha interioritzat elements de totes dues”. Però en l'era actual de “cansament polític”, segons la seva expressió, el repte que tenim els ciutadans és “essencialment políctic” (*Ibid*: 166):

“Politics represents the negation of Fate and its existence depends on the prevalence of the belief that what people do can make a difference. That is why today the challenge facing those interested in the reconstitution of public life is not the discovery of a Big Idea or the invention of a new political doctrine or philosophy (...) for the most immediate task facing those interested in the recovery of the Enlightenment sensibility towards the future is to contribute to the promotion of the humanist version of personhood.

⁶² “Reconsidering a therapeutic role for the state: antimodernist governance and the reunification of the self” (<http://online.sfsu.edu>), citat per Furedi (*Ibid*: 151).

Before politics can be reconstituted we need to foster an intellectual climate that is hospitable to sentiments that directly challenge the prevailing paradigm of vulnerability. Humanizing personhood is the most pressing issue and practical question facing those concerned to challenge the prevailing culture of fatalism”

D'aquesta manera, Furedi demana “humanitzar la personalitat” i desenvolupar una vida pública en un nou terreny allunyat del “cansament de les tradicions associades amb l'esquerra i la dreta”. El perill és assumir com a hegemònic el “paradigma de la vulnerabilitat humana”, ja que els polítics -de dreta o esquerra- “has little practical consequence”. La tasca és, segons Furedi, més enllà de les profundes diferències polítiques que puguin existir, “rescatar la tradició humanista i reconstruir-la en una forma apropiada al segle XXI”. Furedi reivindica una cultura més centrada en allò humà, inspirada en les tradicions associades amb el moviment històric des del Renaixement a la Il·lustració i d'aquesta al Modernisme del segle XX.

Aquest esquema de Furedi és un atac a la Postmodernitat? Podem trobar trets distintius de la Postmodernitat en la seva descripció del “paradigma de la vulnerabilitat humana” que, de fet, enllaça amb les idees de la “societat risc” de Beck. I així, Furedi (*Ibid*: 167-169) acaba el seu llibre amb la tria entre “progrés o temor”, entre escollir viure en una societat formada per ciutadans que creuen en el futur o ciutadans instal·lats en el present per la por a les conseqüències de viure en una societat de risc.

Les “polítiques de la por” prosperen en el terreny de la misantropia i el cinisme en paral·lel a les sospistes sorgides en relació amb les conseqüències del progrés humà, sovint presentades com a notícies negatives -com ara el fet de l'envelliment de la població en les societats occidentals- quan es tracta del gran progrés aconseguit per la Humanitat en els darrers anys. Vivim en una societat atemorida mentre que des del 1950 ha crescut l'esperança de vida arreu del planeta un 17%, un 20% en les nacions més pobres d'Àsia.

No obstant això, aquestes “polítiques de la por” contínuament produeixen advertiments sobre la salut futura i Furedi dóna aquesta solució:

“It is hard to be open-minded and forward-looking in an era dominated by caution and the fear of change. But there are many decent people who believe in their humanity and are willing to go against the grain. One step at a time. A worthwhile objective is the cultivation of a second Enlightenment. (...) The politics of fear thrives in a atmosphere where the exercise of human agency is regarded with suspicion if not dread. The anti-humanist turn continually blames progress and civilization for every dreadful event from the Holocaust to global warming. It helps fuel the sensibility of the conservatism of fear and its principal virtues of caution and low expectations. The misanthropic worldview of the anti-humanist turn continually communicates the belief that human ambition is a form of greed. The aspiration to greater individual autonomy is decried as selfishness and an insensibility to the sufferings of the vulnerable. From this standpoint, the aspiration to improve the conditions of life –the most basic motive of people throughout the ages and one that has driven humanity from the Dark Ages to civilization- is vilified. In these conditions we have two choices. We can renounce the distinct human

qualities that have helped to transform and humanize the world and resign ourselves to the culture of fatalism that prevails today. Or we can do the opposite. Instead of celebrating passivity and vulnerability we can set about humanizing our existence. Instead of acting as the audience for yet another performance of the politics of fear we can try to alter the conditions that give rise to it" (*Ibid*: 169)

Passada la primera dècada del segle XXI, Manuel Castells es mostrava contundent i sense matisos respecte a l'esquerra: "La izquierda ha desaparecido".⁶³ Tot i veure en el moviment dels indignats i l'ocupació de l'espai públic a la Puerta del Sol, la plaça Tahrir o Wall Street, el germen del canvi cap a formes de democràcia més participatives, argumentava que mentre la consciència de la gent, almenys a Espanya, amb la crisi econòmica, estava canviant, el sistema polític es mantenia impermeable.

Castells assegurava que l'esquerra s'havia subordinat al capitalisme financer i no havia reflectit cap de les propostes polítiques d'aquesta "nueva sensibilidad": "Es que la izquierda ha desaparecido. Hoy, en términos políticos, estamos en un periodo constituyente. No desaparecen los partidos conservadores, pero la izquierda está en crisis, pese a que hay un espacio de centroizquierda que no séllenla porque la ley electoral funciona como mecanismo de bloqueo".

Un any i escaig després d'aquestes paraules, a Espanya va sorgir en dos mesos just abans de les eleccions europees de maig de 2014 un partit, Podemos, que tenia les seves arrels al moviment del 15-M en ciutats com Madrid i Barcelona, però amb representants que no eren nous en política. Els seus principals dirigents havien treballat anteriorment per a Izquierda Unida.

Pocs mesos després de les eleccions europees, les llibreries estaven plenes de llibres sobre el fenomen de Podemos i del seu líder, Pablo Iglesias. I seria motiu d'una tesi tota la literatura periodística que en aquest breu espai de temps (entre maig i desembre de 2014) es va publicar només en premsa escrita i en tots els sentits: els que acusaven Podemos de populistes, de ser uns nous bolxevics de l'era hipermediàtica, de voler importar el socialisme bolivarià del chavisme veneçolà... Però si hi ha un element comú a les crítiques és la seva dimensió mediàtica. Així, indicava l'historiador Santos Juliá davant la primera assemblea general que va proclamar Pablo Iglesias secretari general:⁶⁴

"Fuera la estructura y las figuras del discurso, fuera el análisis de una situación y los concretos contenidos de una política, fuera la palabra que suscita una adhesión de la voluntad como resultado de una iluminación de la razón, fuera en resumen, el discurso mismo. Frases, solo frases, escritas de antemano y leídas de corrido, una detrás de otra, con el único propósito de cosechar el aplauso, suprema manifestación de una ciudadanía participativa. Frases cortas, que son las únicas que soportan telespectadores y tuiteros; frases contundentes, que ponen de los nervios a los contrincantes de las

⁶³ Entrevista a *El País*, dimarts 18 de desembre de 2012, pàgina 42.

⁶⁴ "Mucha frase, ningún discurso", publicat a *El País*, 24 de novembre de 2014.

tertulias; frases a modo de consignas, muy eficaces para entusiasmar a un público que toma por agudeza de ingenio o por receta infalible lo que no es más que fuego de artificio; frases, en fin, que suministran titulares a mansalva para los diarios digitales de esa misma tarde. Estragos producidos en el discurso político por la televisión y los tuits: si ese es el mañana prometido, no cabe duda de que pertenece a Pablo Iglesias, un secretario general maestro, hasta hoy, en el arte de soltar frases sin pronunciar discurso alguno.”

Més endavant tornarem a tractar el fenomen de Podemos i de la seva estratègia d'allunyar-se de ser situats en l'eix dreta-esquerra.

1.3.3. Nocions per visitar i revisitar sobre “la fi de la política”: “societat despolitzada”, “desafecció”, “declivi de l’Esfera Pública” i “ascens de l’antipolítica”

En els darrers anys hem assistit a una creixent discussió sobre una hipotètica “fi de la política” en el marc d’un cert cansament democràtic de la societat respecte de la seva classe política, el sistema tradicional de partits, els casos de corrupció i les mesures preses per fer front a la crisi econòmica a partir de la fi de la bombolla immobiliària als Estats Units i l’afectació en democràcies occidentals que tenien un alt nivell de vida (Islàndia, Irlanda), mitjà (Espanya i Itàlia) o mitjà-baix (Grècia i Portugal) segons els estàndards dels països més desenvolupats.

El principal efecte sobre la societat hauria estat la desafecció política,⁶⁵ que arrelaria en la crisi de la Modernitat i la seva dinàmica de “buit i l’excés” on a la crisi de la política s’afegeix la substitució de la ideologia per la gestió:

“(...) Si la década de los ochenta fue la apoteosis del look postmoderno, la fiesta del fragmento, la cultura del espectáculo, la entronización del narcisismo, la fiesta de la banalidad; los noventa nos vienen ofreciendo la cara bárbara y brutal de esta fragmentación. Tras la celebración de la caída del muro de Berlín, la desmembración política, el resurgimiento de las luchas nacionalistas, el conflicto bélico de la antigua Yugoslavia, la falacia capitalista del fin de la historia por Fukuyama resolviendo la muerte del marxismo, la corrupción política haciendo tambalear el sistema de representación democrática, la quiebra del equilibrio entre los tres poderes”

Aquest descrèdit a l’Europa Occidental i els EUA -les grans i antigues democràcies occidentals-, fins i tot ha fet afirmar a diversos autors que ens encaminem a una “democràcia sense política” (Bilakovics, 2012) a partir de la idea de Richard Sennet a *The Fall of Public Man* quan assegurava que la gent es podria dir que ha perdut el testament “d’actuar socialment”. A partir de l’anàlisi de les idees de Tocqueville sobre la forma moderna de democràcia, Steven Bilakovics argumenta sobre l’origen

⁶⁵ “Transmodernidad, neotribalismo y postpolítica”, article de Rosa María Rodríguez Magda dins el llibre publicat juntament amb M^aCarmen África Vidal (1998: 41-56).

del “cinisme polític” en la mateixa democràcia i emplaça a reformar la política democràtica per superar el nostre prejudici antipolític i repensar una democràcia robusta.

Bilakovics fa una crítica dels teòrics de la democràcia radical, postmoderns, postestructuralistes i agnòstics com ara Wolin, William Connolly, Chantal Mouffe i Wendy Brown, entre altres.

Precisament, Chantal Mouffe va escriure, amb Ernesto Laclau, *Hegemonía y estrategia socialista* (1985), una obra en què defensava que les categories centrals de la política -la ciutadania, la comunitat i el pluralisme- necessitaven ser reformulades des d'una perspectiva antiessencialista. Més tard, Mouffe elabora a *El retorno de lo político* (1999) una teoria per situar el projecte d'una democràcia plural i radical sobre bases més adients que les que proposa la teoria liberal.

Per Mouffe es tracta de restaurar el caràcter central d'allò polític i d'afirmar la seva naturalesa constitutiva. L'objectiu d'una política democràtica no és eradicar el poder, sinó multiplicar els espais en què les relacions de poder estaran obertes a la contestació democràtica. En aquesta proliferació d'espais, que té com a objectiu crear les condicions d'un autèntic pluralisme, tant en el domini de l'Estat com en el de la societat civil, s'inscriu la dinàmica de la democràcia radical i plural i això podrà cristal·litzar en un nou radicalisme i l'emergència d'una esquerra capaç de respondre als desafiaments del segle XXI.

En el capítol titulat “Democracia radical: ¿moderna o postmoderna?”, dins el llibre de Mouffe *El retorno de lo político* (1999), aquesta teòrica -per a qui Modernitat i Postmodernitat és la confrontació entre defensors i detractors de la Il·lustració- es preguntava què significava ser d'esquerres a finals de segle XX, concretament el 1993. La resposta és que no li resultava probable que el Marxisme es recuperés dels cops rebuts pel descrèdit del model soviètic i pel sorgiment de nous moviments socials. Però, subratllava, que si bé “lo que necesitamos es una hegemonía de valores democráticos y esto requiere una multiplicación de prácticas democráticas” també advertia que “las relaciones de autoridad y de poder no pueden desaparecer por completo y es importante abandonar el mito de una sociedad transparente, reconciliada consigo misma, pues esta clase de fantasía conduce al totalitarismo”. Ella apostava per una “democràcia radical” consistent a “profundizar la revolución democrática y conectar las distintas luchas democráticas”.

En els països democràtics occidentals, a partir sobretot dels anys de la dècada de 1990, ens hem familiaritzat amb expressions com ara “cansament de la política”, “despolitització de la societat”, “desafecció política”, “ascens de l'antipolítica”. En paral·lel, però, hi ha hagut mobilitzacions multitudinàries com mai s'havien vist en els carrers de ciutats com Nova York, Londres, Roma o Barcelona.

Carme Cebrián, en la seva presentació d'*Estimat PSUC* (1997), ja indicava que a final del mil·lenni els partits polítics havien deixat de ser “uns elements identificadors i generadors d'il·lusions col·lectives”. Com alertava Robert Michels el 1983,⁶⁶ sobre les tendències oligàrquiques en la democràcia moderna i en els partits polítics abocava els dirigents polítics a allunyar-se dels problemes reals de la societat, a

⁶⁶ *Los partidos políticos*. Buenos Aires: Amorrortu. Citat per Carme Cebrián (*Ibid*: 11).

allunyar-se de la societat i convertits els partits polítics en maquinàries de gestió dels assumptes públics.

A què respon aquest clima de pessimisme sobre la política, el sistema de partits i els seus protagonistes, els polítics? És conseqüència de l'atmosfera cultural i social creada en aquesta nova etapa de "late Modernity" o Postmodernitat? Ja Lyotard, ens recorda James Williams (1998: 8), va voler oferir una alternativa (o crítica) a la concepció tradicional de la política, concretament va suggerir la possibilitat que els actes polítics no depenguessin de valors universals. Això ja es podria interpretar com un rebuig a les grans ideologies i més encara a les dictadures i règims autoritaris i totalitaris.

Ara analitzem que aquest debat sobre el "cansament/ fi de la política" ja era anterior a la crisi econòmica de finals de la dècada del 2000 i la nostra hipòtesi és que té els seus orígens en el mateix ascens de la Postmodernitat i dels valors associats a aquest final d'etapa de la Modernitat i/o Postmodernitat.

Un dels primers autors que va analitzar aquesta presumpta "fi de la política" és el sociòleg nord-americà Carl Boggs, que va publicar l'any 2000 *The End of Politics*,⁶⁷ obra que hem citat anteriorment i que considerem un dels llibres referents per entendre la transformació en els darrers quinze anys de la política en les societats democràtiques occidentals.

Boggs, estudiós de l'obra i figura d'Antonio Gramsci, dels moviments socials i de la figura dels intel·lectuals en la Modernitat,⁶⁸ descriu en l'any 2000 el que ell considera que havia passat als Estats Units en les dècades de 1980 i 1990: s'havia viscut "una crisi dins de la crisi" o un "profound deterioration of political discourse and action". Argumenta, ja en el prefaci del llibre, que la societat nord-americana, sobretot en la dècada de 1990, s'estava despolititzant, vivia una pèrdua de l'esperit cívic i del compromís amb les obligacions públiques, com mai abans havia passat en aquell país, amb una extensa majoria de la població alienada del sistema polític que és "commonly viewed as corrupt, authoritarian, and simply irrelevant to the most important challenges of our time".

Aquest deteriorament s'havia produït durant un període de creixement econòmic, de l'educació, de les fonts d'informació comunicació. Però havia ocorregut, subratlla al Prefaci (*Ibid*: 7), quan:

"ironically and ominously, at a time when deepening social problems – environmental degradation, the decline of urban life, eroding public services, widespread civil violence, increased threat to privacy- will surely require extensive and creative political intervention"

Les diferències entre els dos grans partits, Demòcrata i Republicà, s'han reduït com mai abans i hi ha una decadència en la participació electoral i un menor interès pels

⁶⁷ *The End of Politics. Corporate Power and the Decline of the Public Sphere*. New York, London: The Guilford Press, 2000.

⁶⁸ Autor també de *Social Movements and Political Power* (1986) i d'*Intellectuals and the Crisis of Modernity* (1993).

problemes polítics i socials al món. En aquest context ha triomfat “l’antipolítica” no només com un problema que hagin fracassat els líders, els partits o els moviments sinó perquè s’ha produït un profund procés –lligat amb la colonització de la societat de les corporacions- que afecta a totes les facetes de la vida diària, política i cultural. La “despolitització” és la resposta majoritària a un sistema dissenyat per marginar el dissentiment, privatitzar les relacions socials i reduir l’esfera de la participació política.

Describeu el procés de “the end of politics” com una suma de la teatralització de la política i la focalització dels mèdia en espectacles mediàtics com l’afer sexual de Clinton el 1998 amb la seva becària o el judici a O.J. Simpson mentre que alhora es va desregularitzar la indústria elèctrica sense que hi hagués un debat públic o amb els problemes medioambientals i la crisi de l’escalfament global.

Boggs, des d’una perspectiva de pensament neomarxista, parla d’una “edat de la colonització de les corporacions” -amb la pèrdua de la sobirania dels ciutadans i dels seus representants en mans dels interessos de les grans empreses- i d’una “lògica antipolítica” -malgrat la proliferació de nous espais de participació en què s’ha integrat moviments com el feminista, de drets civils o de nova Esquerra- per aquesta colonització de l’esfera pública pel poder sobretot econòmic.

Per “societat despolititzada”, Boggs (*Ibid*: 25- 40) entén que, almenys als EUA, el fenomen resultant de la constant erosió del debat polític i la feblesa en la capacitat de les institucions de fer respectar el valor d’allò públic hauria provocat una crisi de la ciutadania amb la pèrdua de valors i de confiança, la devaluació del sentiment de l’eficàcia política i del coneixement social, un descens en la participació electoral i finalment abraçar la privatització de les identitats i els estils de vida.

Un dels principals detonants d’aquest canvi en la “despolitització de la societat” és l’efecte d’un sistema de partits com a “façana”, i ho argumenta d’aquesta manera: les tradicionals famílies ideològiques (liberalisme, socialisme, nacionalisme, comunisme, feixisme i fins i tot conservadorisme) han perdut els seus punts de contacte amb els canvis ràpids de les condicions globals. Això ha provocat que la proporció de la població americana indiferent cap als partits hagi augmentat. El Partit Demòcrata ha assimilat part del sistema de creences republicà i el president Clinton sota el seu mandat no va ser cap alternativa ni al liberalisme ni al centrisme, sinó que va capitular enfront de l’agenda republicana, les corporacions i els *lobbies* que manen a Wall Street. Els partits s’han convertit en maquinàries electorals amb els seus equips de campanya, especialistes en tècniques mediàtiques, experts en sondejos electorals, grups de captafons en què ja no es veu ideologia sinó una “empresa de màrqueting polític”.

Tot i que a l’any 1992 als EUA hi havia registrats 74 partits polítics i malgrat la irrupció de candidats independents com Ross Perot (el 1992 i el 1996), la “disaffection” -terme que Boggs utilitza repetidament en aquest llibre- cap als dos partits grans ha contagiats tot el sistema. Boggs acusa les administracions de Reagan, Bush i Clinton d’haver estat permissives amb la corrupció i d’haver-se finançat gràcies a les donacions d’aquestes corporacions que acaben per influir i condicionar l’acció de Govern en el mateix sentit tant si governa Demòcrata com Republicà.

És en aquest punt que Boggs (*Ibid*: 45) parla d'"enfonsament de l'Esfera Pública", que ell situa a partir de principis de 1980 amb la "Reagan revolution", ja que la victòria de Ronald Reagan el 1980 "can be seen as a historic breakthrough of conservative ideology that fit the general mood of antipolitics that the ideology, in turn, helped to further encourage".

Ja en la dècada de 1990 la societat americana s'ha despolititzat com mai abans -tot i que Boggs va subratllant que l'antipolítica és un sentiment arrelat als Estats Units des del seu naixement com a nova nació- amb una majoria de la població -des de les classes mitjanes fins a la classe treballadora i els més pobres- "politically demoralized, increasingly bereft of hope for remedies to social problems in the existing public sphere".

Això no vol dir que els moviments populars hagin desaparegut, sinó que per aquesta atmosfera de "despolitització" han sofert més dispersió i impotència. I afirma:

"the triumph of antipolitics is not a matter of failed leaders, parties, or movements, nor of flawed structural arrangements, but rather reflects a deeper historical process that shapes every facet of daily life and political cultura. Depolicization is the likely popular response to a system that is designed to marginalize dissent, privatize social relations, and reduce the scope of popular participation"

Boggs (*Ibid*: 68-78) analitza la relació entre l'expansió de les corporacions i la decadència de la política als EUA a partir de la dècada de 1970 amb aquestes corporacions dominant l'aparell estatal, aconseguint la propietat i el control de mitjans de comunicació i afectant els debats sobre l'educació i la sanitat. Aquestes elits econòmiques exerceixen més control sobre l'Estat que l'Estat exerceix sobre les elits.

En aquest context hi ha un decliu de les forces sindicalistes i d'esquerres en general que coincideix amb l'aparició de moviments locals dispersos i, per tant, una cada vegada més alta fragmentació i amorfització que provoca una reconfiguració de l'Esfera Pública sobretot concentrada en les àrees urbanes cada cop més atomitzades i individualitzades.

Per al sociòleg nord-americà, el punt més important quan s'analitzen els moviments actuals és que només una minoria té una presència transformadora en l'esfera pública i la majoria, no obstant, no construeix un discurs polític específic. Són la majoria d'aquests moviments -que al capdavant per a ell "ni són moviment ni són partits"- generadors de catarsi i de sentiment d'identitat i també en molts casos de gran poder a l'hora de tenir una visió optimista del futur. I acaba citant l'historiador E. Hobsbawm, a *Primitive Rebels*,⁶⁹ on aquest assenyalava que diverses i fragmentades formes de protesta (com ara "mil·leniarisme" i "social banditry") podien ser el preludi de noves formes de compromís polític com va passar amb el Partit Comunista Italià que va polititzar alguns moviments d'agitació local i de lluites partisans en la meitat de la dècada de 1940.

És possible que aquests grups "prepolítics" entrin a formar part d'un "bloc social" de forces més gran (Boggs utilitza la terminologia de Gramsci), cosa que els pot donar

⁶⁹ *Primitive Rebels* (New York: Norton, 1959).

embranzida política i impacte històric. Però perquè això ocorri, tanmateix, s'han de donar dues precondicions, afegeix Boggs: crisi social i una oposició política ben estructurada i organitzada.

Als EUA, argumenta Boggs, les dècades de 1980 i 1990 amb la constant desintegració de les polítiques socials havien deixat una manca ideològica sense alternativa. Únicament cita, a escala global en aquelles dues dècades, l'ascens dels Verds europeus. Així, destaca que en la dècada de 1990, a Europa, el més ambiciós i sistemàtic esforç de polititzar un moviment social van ser aquests partits ecologistes, inspirats pels Verds alemanys, però en la majoria de la resta de països europeus els partits d'estil verd van quedar en l'estatus de marginals, confinats en bastions locals.

En el cas dels EUA, els "tercers partits" han tingut poc èxit, tot i que els verds han tingut força local en alguns estats (Michigan, Vermont, Califòrnia) però han estat més marginals al capdavant que els seus homòlegs europeus. El 1996, quan Ralph Nader va ser candidat del partit Verd americà (Green Party of the United States), la seva sort no va ser gaire diferent que la dels fracassos anteriors del Citizens Party, el Peace and Freedom Party, Libertarians i altres alternatives electorals recents. Nader va aconseguir 685.297 vots (el 0,71%). Es va tornar a presentar el 2000 pel Green Party tot obtenint 2.882.995 vots (el 2,74%).

L'única iniciativa per trencar amb el bipartidisme que va aconseguir treure uns resultats importants als EUA va ser Ross Perot, que va guanyar el 18,9% en les presidencials de 1992. Però, a banda d'això, no hi hagut una ideologia universal, un pol d'atracció, cap crítica profunda a l'ordre establert i només algunes lluites populars han superat el nivell local:

"In such a *postmodern* milieu, where the familiar alternatives vanish but are replaced only with confusion and pessimism, we are left to encounter the great political dilemmas of our time"

I acabava *The End of Politics* amb la pregunta si hi hauria renovació de la política (*Ibid*: 243-279) i responia que aquesta "despolitització" de l'esfera pública no s'hauria de confondre amb els conceptes d'"end of ideology" (Daniel Bell, en els anys 1950) o "end of history" (de Francis Fukuyama), que assumien que la història havia arribat al seu final (polític) amb la societat liberal-capitalista com l'únic sistema que podia abastir les necessitats de la població mundial.

Boggs defensa la seva teoria que les corporacions havien colonitzat i burocratitzat el sistema polític nord-americà i amenaçava amb un nou autoritarisme que estava desintegrant la política de les nostres democràcies liberals. En aquest punt assegura, respecte als nous moviments nascuts o bé desenvolupats durant aquelles dues dècades de 1980 i 1990 que:

"The Bell-Fukuyama paradigm is further confounded by the appearance of oppositional ideologies (e.g. feminism, ecology, the greens, democratic socialism) that do not have the totalitarian or secular religious properties associated with orthodox and Leninist versions of Marxism" (*Ibid*: 247)

La recuperació de la política en el futur passava, segons Boggs -que en aquesta anàlisi ens recorda la retòrica de Pablo Iglesias, Iñigo Errejón i Juan Carlos

Monedero- per una “completa transformació” del sistema de partits, de les eleccions, dels grups d’interès, del rol dels diners i dels “electronic media” i fins i tot de la mateixa estructura de poder:

“Any future recuperation of politics will have to confront this historic shift; postmodernity, new social movements, and identity concerns cannot be dismissed as if they were an ideological illusion, as if it were possible to return to some kind of mythical homogenous past” (*Ibid*: 255)

Boggs analitza la Postmodernitat com a període dominat per la “postpolítica” (*Ibid*: 213) sobre la seva idea que el discurs “amorf” del Postmodernisme és una reacció contra les grans teories com el Marxisme i el Leninisme i la nova orientació cap a “micro politics of everyday life”, com els treballs de Baudrillard, algunes aproximacions del feminisme postmodern, i l’anunci de Steven Best i Douglas Kellner del “final del projecte polític i la fi de la història i de la societat.”⁷⁰

Per a Baudrillard, moviments i partits polítics queden neutralitzats per l’immens poder de l’espectacle, aquella “societat de l’espectacle” anticipada per Guy Debord -Boggs diu que Baudrillard té amb Debord un deute profund- i abans per Marcuse a *L’home unidimensional*.

I coincideix Boggs amb l’anàlisi que va fer Zygmunt Bauman a *Intimations of Postmodernity* (1992) en el sentit que tots aquests moviments i identitats disperses són fàcilment assimilables dins l’òrbita de la comoditat de l’“all-powerful”, del “domini de les corporacions financeres” i la política es transforma majoritàriament en una “reallocation of attention” en què l’atenció pública és més important que el mateix llenguatge i objectius polítics que es defensen.

Boggs assegura que no hi ha retorn als “comforts de la racionalitat il·lustrada” i malgrat que subratlla la part positiva de fenòmens postmoderns com el “multiculturalisme” -per l’alt sentit de la diversitat i la tolerància-, per a ell una “veritable política sobre les identitats” requereix molt més: un relació dialèctica entre grups i públics d’interès, entre regnat macro i micro, entre la participació local i la social. Les identitats que queden confinades en les expressions de la subjectivitat o que fracassen en transcendir allò socialment fixat (ja sigui raça, etnicitat o gènere) estan conduïdes a quedar subordinades en els discursos hegemònics i mai ser transformadores per si mateixes.

Per a Boggs (*Idem*: 237-241), aquest enfrontament entre “fragments contra el tot” és un dels elements que diferencien aquestes dues etapes de la Modernitat i la Postmodernitat i el tipus d’identitat política que en sorgiria. Les minories han guanyat poder (dones, gais i discursos contra l’hegemonia de la cultura com ara el discurs ecologista, de la salut, el cos i la sexualitat) i els seus discursos han entrat en l’agenda pública, en el que és una “pluralitat de la vida social” més gran gràcies també a la “revolució informativa”.

⁷⁰ Boggs cita el llibre de Steven Best i Douglas Kellner. *Postmodern Theory: Critical Interrogants*. New York: Guilford Press, 1991. Kellner, professor de la University of Texas (Austin), és l’editor de la col·lecció “Critical Perspectives” que ha publicat obres sobre la Postmodernitat, com la de Boggs (2000) i d’altres com ara *The Postmodern Turn* (Steven Best i Douglas Kellner), *Postmodern War* (Chris Hables Gray), *Marxism in the Postmodern Age* (Antonio Callari, editor) i *Postmodernism and Social Inquiry* (David R. Dickens i Andrea Fontana, Editors).

I no obstant, Boggs adverteix sobre aquests guanys per a les minories, que en la Modernitat no havien tingut aquest protagonisme en l'agenda pública (i per tant política) de la societat:

“The posmodern obsession with localism, fragments, and decentered subjects reveals the essence of a society caught in deep social turbulence, but simultaneously captures the logic of antipolitics. The leap from a fluid, open civil society with its multiple zones of resistance to more broad-based, organized forms of opposition that can advance a transformative agenda has scarcely been addressed by postmodern theory. How local knowledge and dispersed struggles are expected to lead to some type of transformative politics given the strong pull of fragments powerful centrifugal forces, and the absence of universalizing ideology remains something of a mystery. There is also poor recognition of the fact that society, far from being *autonomous* or separate from macro influences, is being constantly shaped and reshaped by large-scale depoliticizing factors: corporate colonization, commodified culture, the mass media, and so forth. It is not enough to simply anticipate that struggles for the decolonization of society will have desired political outcomes. Nor can one assume that *identity* will be defined in one ideological direction rather than another” (*Idem*: 239)

Tanmateix, Boggs reconeix que hi ha autors que conclouen a partir d'aquesta fragmentació “postpolítica” que això no comporta que els moviments i idees quedin estancats en l'àmbit local i no transcendeixin a l'àmbit global.

Boggs escrivia *The End of Politics* el 2000, abans de la irrupció i consolidació sobretot de la “societat xarxa” amb el poder de les noves formes de comunicació i informació. Potser per aquest motiu aquest mateix autor publica el 2012 el llibre *Ecology and Revolution*,⁷¹ on fa una relectura de la seves teories i dóna a l'ecologisme estatus de moviment que convertit en partit polític pot transformar la realitat. Fins i tot, Boggs apunta a l'ecosocialisme com a alternativa al capitalisme.

Un altre dels elements que explicaria la creixent despolitització s'associa arreu a la corrupció política. Davant d'això, en els darrers anys s'ha demanat més transparència als partits polítics i a la classe política com també a d'altres institucions tradicionals. El concepte de “transparència” ha estat analitzat, en les darreres tres dècades, especialment per pensadors postmodernistes com ara G. Vattimo. En els darrers anys, el filòsof coreà establert a Alemanya, Byung-Chul Han, ha aconseguit un ressò important a partir de recrear i actualitzar nocions com la de la “transparència”, manlevats d'autors de la Postmodernitat sovint tan criticats en les dècades de 1980 i 1990: Lyotard, Baudrillard i Vattimo.

Vattimo (2003: 9-10), en un breu capítol titulat “Pomodernidad: ¿Una sociedad transparente?”, associava la Posmodernitat amb la societat de la “comunicació generalitzada”, en la societat dels “mitjans de comunicació (de masses)”. El pensador italià, que situava la mort de la Modernitat a partir de la desaparició de la possibilitat de seguir parlant de la “història com una entitat unitària”, argumentava una concepció unitària de la història que provoca la crisi de la idea de progrés. Amb

⁷¹ *Ecology and Revolution*. New York: Palgrave and Macmillan, 2012.

el final del colonialisme i de l'imperialisme -per a Vattimo- hi ha hagut un tercer factor decisiu per dissoldre la idea d'història i posar fi a la Modernitat: la irrupció de la societat de la comunicació, que ell oposa a la societat més il·lustrada, que erosiona el mateix principi de realitat:

“Una vez desaparecida la idea de una racionalidad central de la historia, el mundo de la comunicación generalizada estalla como una multiplicidad de racionalidades ‘locales’ -minorías étnicas, sexuales, religiosas, culturales o estéticas (como los *punk*, por ejemplo)-, que toman la palabra y dejan de ser finalmente acallados y reprimidos por la idea de que sólo existe una forma de humanidad verdadera digna de realizarse, con menoscabo de todas las peculiaridades, de todas las individualidades limitadas, efímeras, contingentes”

Precisament és aquesta hegemonia de la societat de la informació i de la comunicació que es vincula al concepte de “transparència” com un dels factors que expliquen aquesta etapa, diguem-ne, de “postpolítica” actual. Així, el filòsof sud-coreà Byung-Chul Han, a *La sociedad de la transparencia* (2013), argumenta que no ens podem referir a la “transparència” només quant a la corrupció i a la llibertat de la informació i manté que les coses es fan transparents quan s'expressen en la dimensió del preu i perden la seva singularitat. Google i les xarxes socials representen aquesta nova “societat de la transparència” on no hi ha comunitats sinó acumulacions d'egos i ens entreguem a la vigilància i al control.

La “societat de la transparència” no es redueix només a l'àmbit de la política i de l'economia, sinó que es manifesta en primer lloc com una *societat positiva*, ja que les coses es fan transparents quan abandonen qualsevol negativitat, “cuando se insertan sin resistencia en el torrente liso del capital, la comunicación y la información” .

La “societat positiva” està dominada, per a Han -que, segons el parer d'aquest doctorand segueix els arguments que va defensar J. Baudrillard a *Las estrategias fatales* (1983)-⁷², per “la transparencia y la obscenidad de la información en un universo deseventualizado”. I això que Baudrillard no va veure l'explosió consegüent d'internet i les xarxes socials, on els individus exposem els nostres secrets, la nostra vida privada a unes empreses que, com Google, comercialitzen la privacitat mentre mantenen l'opacitat sobre elles mateixes.

I com afecta a la política aquesta “societat positiva i de la transparència”? Per a Han (*Ibid*: 20-23) la política és una “acció estratègica” i per aquesta raó “es propia de ella una esfera secreta”: “Una transparencia total la paraliza”, i per això una societat on ja no hi ha secrets seria el final de la política. Han analitza el cas del Partit dels Pirates, presentat com el partit de la transparència, exemple de l'actual etapa de “postpolítica” -segons el terme que usa el mateix Han- que equival “a una despolitització”:

“Es un antipartido; es más, es el *primer partido sin color*. La transparencia no tiene ningún color. Los colores no se admiten allí como ideologías, sino solamente como *opiniones* exentas de ideología. Las opiniones carecen de

⁷² Hem consultat la versió en castellà publicada per Anagrama el 1994.

consecuencias. No son tan radicales y penetrantes como las ideologías. Les falta la negatividad perforadora. Así, la actual *sociedad de la opinión* deja intacto lo ya existente. La flexibilidad de la ‘democracia líquida’ consiste en cambiar los colores de la situación. El Partido de los Piratas es un descolorido partido de opinión. (...) La sociedad de la transparencia va de la mano de la pospolítica. Solo es por entero transparente el espacio despolitizado. La política sin referencia degenera, convirtiéndose en *referendum*. El veredicto general de la sociedad positiva se llama ‘me gusta’. Es significativo que Facebook se negara consecuentemente a introducir un botón de ‘no me gusta’. La sociedad positiva evita toda modalidad de juego de la negatividad, pues esta detiene la comunicación. Su valor se mide tan solo en la cantidad y la velocidad del intercambio de información. La masa de la comunicación eleva también su valor económico. Veredictos negativos menoscaban la comunicación. Al ‘me gusta’ le sigue con más rapidez la comunicación conectiva que al ‘no me gusta’. Sobre todo, la negatividad del rechazo no puede valorarse económicamente. Transparencia y verdad no son idénticas. Esta última es una negatividad en cuanto se pone e impone declarando falso todo lo *otro*. Más información o una acumulación de información por sí sola no es ninguna verdad. Le falta la dirección, a saber, el *sentido*. Precisamente por la falta de la negatividad de lo verdadero se llega a una pululación y masificación de lo positivo. La hiperinformación y la hipercomunicación dan testimonio de la *falta de verdad*, e incluso de *la falta de ser*. Más información, más comunicación no elimina la fundamental imprecisión del todo. Más bien la agrava” (*Ibid*: 22-23)

En els capítols següents, Han parla de “la societat de l’exposició”, “la societat de l’evidència” (les pràctiques “políticament correctes” exigeixen transparència i renunciem a ambigüitats, diu el filòsof sud-coreà), “la societat porno” (o “societat de l’espectacle”), “la societat de l’acceleració” (es perd tota narrativitat i sentit i la comunicació es manifesta per excés, superfluitat i massificació i més que viure la realitat necessitem atrapar-la, com posa de manifest el fenomen dels “selfies”), “la societat íntima”, “la societat de la informació”, “la societat de la revelació” i “la societat del control”.

Han situa l’exigència de transparència en Rousseau qui es va oposar a la construcció d’un teatre a Ginebra perquè considerava el teatre com un lloc de desfiguració, d’aparença i de seducció al que li falta tota transparència: “Ya en Rousseau puede observarse que la moral de una transparencia total se trueca necesariamente en tiranía”. Per això, menté Han, Rousseau prefereix ciutats més petites en què “cada uno se halla siempre bajo los ojos del público, el censor nato de las costumbres de los otros”. Per a Han, “la sociedad de la transparencia de Rousseau se muestra como una sociedad de un control y una vigilancia totales”.

Acaba Han el seu assaig amb una cita de Jean Baudrillard: “Vivimos el fin del espacio perspectivista y del panóptico”, extreta del seu llibre *Agonía de lo real* (1978), on desenvolupa la seva tesi a partir del mitjà televisiu. Què no hauria dit avui dia Baudrillard?! Han (*Ibid*: 87-95) assenyala que avui caldria constatar l’inici d’un panòptic totalment nou:

“El panóptico digital del siglo XXI carece de perspectiva en el sentido de que no es vigilado desde el único centro por la ominipotencia de la mirada despótica. Desaparece por completo la distinción entre centro y periferia, que era constitutiva para el panóptico de Bentham. El panóptico digital funciona sin ninguna óptica perspectivista. Esto constituye su eficiencia. (...) El panóptico de Bentham es una manifestación de la sociedad disciplinaria, en un correccional. Al control panóptico se someten las cárceles, las fábricas, los manicomios, los hospitales, las escuelas, que son instituciones típicas de la sociedad disciplinaria. (...) La sociedad actual del control muestra una especial estructura panóptica. En contraposición a los moradores aislados entre sí en el panóptico de Bentham, los moradores se conectan y se comunican intensamente entre sí. Lo que garantiza la transparencia no es la soledad mediante el aislamiento, sino la hipercomunicación. La peculiaridad del panóptico digital está sobre todo en que sus moradores mismo colaboran de manera activa en su construcción y en su conservación, en cuanto se exhiben ellos mismos y se desnudan.(...) Cada uno entrega a cada uno a la visibilidad y al control, y esto hasta dentro de la esfera privada. Esta vigilancia total degrada la ‘sociedad transparente’ hasta convertirla en una inhumana sociedad de control. Cada uno controla a cada uno. La transparencia y el poder se soportan mal. Al poder le gusta encubrirse en secretos. (...) En la sociedad de la transparencia no se forma ninguna *comunidad* en sentido enfático. Surgen solamente *acumulaciones* o *pluralidades* casuales de individuos aislados para sí, de egos, que persiguen un interés común, o se agrupan en torno a una marca (*Brand communities*: comunidades de marca). Se distinguen de reuniones que sean capaces de una acción común, política, de un *nosotros*”

L’ascens dels partits “antipartits”: la victòria de la “postpolítica”

Un dels fenòmens que s’estan visualitzant a Europa i més concretament a Espanya i Catalunya en la segona dècada del segle XXI és l’ascens de partits polítics “de l’establishment antipolític” que tot sovint rebutgen la denominació de “partit”. Alguns filòsofs han parlat que es tracta del fenomen de l’aparició d’una societat “postpolítica”.

Així, Francesc Torralba, en un article titulat “Els fonaments prepolítics de la política”,⁷³ defineix la postpolítica d’aquesta manera:

“La dimissió del discurs, del discurs argumentat, persuasiu, transformat en un espectacle de masses que cerca certament la complicitat del ciutadà, cerca el seu vot. Però ja no utilitza el clàssic discurs persuasiu fonamentat en raons sinó pròpiament un altre tipus de forma d’estimulació de la massa. Bàsicament, un tipus de discurs molt emotiu. O sobretot que utilitza el llenguatge audiovisual o icònic més que no pas el llenguatge oral, discursiu, verbal, propositiu, clàssic. Així, alguns entenen com a postpolítica la transformació del discurs polític clàssic en un espectacle de masses l’objectiu

⁷³ Dins P/A. *Pensament, Acció, Papers, Anàlisi*. Barcelona: Centre d’Estudis Jordi Pujol, 2013.

del qual és, no tant basar-se en l'argumentació, sinó sobretot en l'emotivisme compulsiu”

Segueix la seva argumentació el filòsof català dient que “si la política tenia a veure amb la capacitat de somiar col·lectivament nous horitzons, noves itaques, en la mesura en què el discurs, sobretot postmodern, és postutòpic o fins i tot antiutòpic, aleshores sembla que la política es redueix a ser gestió de recursos, administració de béns, pactes entre forces per pactar què toca a cadascú, però sense horitzó col·lectiu”.

En la postpolítica -aquí es fa ressò del filòsof alemany Peter Sloterdijk- desapareix el polític honest, que es transforma en una mena de cínic. El cinisme acaba ocupant tota la plaça pública.

El 2014, a Espanya i Catalunya hi va haver l'emersió de plataformes i moviments (Guanyem, Societat Civil Catalana), alguns dels quals convertits en nous partits (Podemos, Barcelona en Comú) i escissions de partits tradicionals (Avancem), que analitzarem en apartats posteriors. Algunes altres d'aquestes noves plataformes convertits en partits -amb la primera persona del plural com a element comú en els seus noms- han estat iniciativa de partits tradicionals com Unió Democràtica de Catalunya, que el 24 de novembre de 2014 va llançar el projecte Construïm per aglutinar un centre catalanista no independentista i contrari a l'esquerra alternativa de Podemos, ICV i CUP.⁷⁴ En les eleccions del 27 de setembre del 2015 al Parlament de Catalunya, Convergència i Esquerra es van presentar sota les sigles de "Junts pel Sí", mentre que ICV ho va fer conjuntament amb Podemos i Equo amb les de "Catalunya Sí que es pot".

En un estudi sobre aquests partits “antipolítica de l'establishment”, Amir Abedi (2004) començava la seva anàlisi a partir de l'èxit recent del Partit de la Llibertat, a Àustria; de Pim Fortuyn, a Holanda; Partit del Poble, a Dinamarca; i el Front National a França, que demostrava l'ascens per una banda de l'extrema dreta a Europa però també del populisme. Als EUA, el 1995, a Oklahoma, una bomba de l'extrema dreta va provocar l'atemptat més sagnant fins aleshores en territori americà.

Però, Abedi s'encarrega de recordar que aquests episodis de “política antipolítica” no són nous a Europa. De fet, per exemple, el 1956, Pierre Poujade va sortir elegit diputat de l'Assemblea Nacional Francesa pel populista partit d'extrema dreta Unió per la Defensa dels Comerciants i Artesans (UDCA) amb un inesperat 11,7% dels vots. Tot i que es va quedar en foc d'encenalls, no obstant va ser un signe evident que la Quarta República estava arribant a la seva fi.

Aquest ascens i descens de populismes a Europa no vol dir, però, que estiguem a punt de viure el final de la democràcia, perquè com hem vist fins ara, en aquest primer capítol, mai ha estat així més enllà d'avançar canvis i terratrèmols en el sistema.

Abedi coincideix amb Paul Taggart que el “New Populists”, a la dreta, com els partits de la “Nova Política”, a l'esquerra, es defineixen tots dos en oposició a les estructures organitzatives i ideològiques que han prevalgut fins ara. Però, tant unes com altres,

⁷⁴ Segons crònica de *La Vanguardia* de dilluns 25 de novembre del 2014.

representen per a Abedi i Taggart “New Protest parties”. Representen dues cares de la mateixa moneda: “The New Politics is the ‘New’ Protest of the left while the New Populism is the ‘New’ Protest of the right”.

Per identificar els partits “anti-political Establishment Party” a Europa, entre 1945 i 1999, Abedi utilitza el cas d’aquests tres partits polítics: la Lega Nord (nord d’Itàlia), el Partit de la Llibertat Austríac (FPÖ) i els Verds alemanys (Die Grünen). En principi no tenen res a veure entre si però, no obstant, els tres comparteixen alguns reptes (i sovint paraules clau idèntiques), com ara que volen ser percebuts com a “maquilladors” o “netejadors” de la política antiga o “establishment” i que es defineixen en contraposició als partits tradicionals en el fet que es presenten com a representants de “la gent” i del “poble”.

En les conclusions del llibre d’Abedi -basat en la seva tesi doctoral- aquest coincideix amb les conclusions dels estudis d’Yves Mény i Yves Surel dins el llibre *Democracies and the Populist Challenge* (2002),⁷⁵ segons les quals els partits populistes “són per natura ni durables ni sostenibles en un govern” i afegien: “El seu destí és acabar integrats en el corrent principal, desaparèixer o romandre permanentment en l’oposició”.

1.3.4. Moviments socials: política i contrapolítica, avui a l’ombra dels mitjans

A partir de les dues principals “onades” o fases en el desenvolupament del moviment obrer al segle XIX (1830-1840, 1880-1890) trobarem els primers intents de teorització dels moviments socials per part dels “pares fundadors” de la sociologia, entre els quals Karl Marx, Max Weber i Émile Durkheim, i dels assagistes de la “psicologia de masses” (Gabriel Tarde, Gustave Le Bon, Sigmund Freud).

Semblaria, escoltant en els darrers anys a Catalunya i a Espanya alguns teòrics i “activistes socials”, que els moviments socials fossin una nova realitat que arrelaria no més enllà del Maig del 68. Però, com han analitzat Charles Tilly i Lesley J. Wood (2010), aquests moviments tenen l’origen... en el segle XVIII.

En el seu testament intel·lectual, Charles Tilly, un dels referents teòrics en el camp de la història social i de la sociologia dels moviments de masses, analitza els orígens dels moviments socials que situa en les protestes populars de l’Anglaterra de mitjans del segle XVIII fins als moviments de protesta de 1989, a Polònia i la Xina de Tiananmen, fins als canvis profunds provocats per la globalització i els nous mitjans de comunicació i xarxes socials com ara Facebook, que en aquests primers anys del segle XXI estan facilitant grans mobilitzacions internacionals de protesta.

També Manuel Castells va començar la seva recerca com a sociòleg en l’anàlisi dels moviments socials, tal com recorda Felix Stalder (2006: 76-87) i seguint Alain Touraine i la seva crida a posar els moviments socials en el centre. Castells, a *Luttes urbaines* (1973) i *The City and the Grassroots* (1983), focalitza en el concepte de

⁷⁵ Article de tots dos autors titulat “The Constitutive Ambiguity of Populism”, dins Yves Mény i Yves Surel (eds). *Democracies and the Populist Challenge*. Basingstoke: Palgrave, 2002.

conflicte i el procés polític (en termes de processos polítics i interacció amb l'Estat). Dins la seva teoria de la "societat xarxa" els moviments socials estan tractats primerament com a font d'una nova identitat col·lectiva. Per a Castells, afirma Stalder, no hi ha moviment social sense una definició autoconscient del moviment i el seu propi rol:

"Contrary to political parties, they are not about taking over the government or managing social affairs. They are about ends not means. For exemple, if the ecological movement is aiming to define a new balance between nature and culture, green parties are working on reforming the tax code to promote ecofriendly investment"

No obstant això, Stalder assegura que en els anys 1990 Manuel Castells "abandoned the view of social movements as an emancipator force addressing the 'real issues'". Hi ha però, una visió diferent de Castells en aquella dècada respecte per exemple als anys 1970, quan va analitzar els moviments socials urbans en relació amb els aspectes del medi ambient local urbà. En els anys 1990 ja centrà la seva anàlisi dels moviments socials en relació amb la creació d'identitat, en la línia de Giddens, que veia en la "high modernity" el procés d'individualització amb un alt procés d'autoconsciència i la nostra identificació dins aquests moviments.

Però, Castells no entra -segons Stalder- en el debat sobre la relació entre els aspectes d'identitat d'allò col·lectiu i allò individual. La construcció de la identitat i els significats (cultura i vida social) sempre es manté en un tipus de relació amb les institucions socials dominants. Castells usa aquesta relació entre moviment social i valors dominants com les característiques distintives de tres tipus d'identitat: "legitimizing identity" (genera societat civil, és el conjunt d'organitzacions i institucions), "resistance identity" (els moviments socials es caracteritzen per la seva resistència al domini de les institucions i els seus valors) i "Project identity" (els actors socials redefeixen la seva posició en la societat en la recerca de la seva transformació).

Un dels elements que més interessa d'aquests moviments socials a Castells, especialment de les noves identitats col·lectives, és l'ús de les noves comunicacions electròniques per tal de produir els seus codis culturals distintius. Aquest procés, indica Stalder (*Ibid*: 101), per a Castells sembla que té lloc "first and foremost, *within* social movements and communities". Les accions comunicatives estan cridades a incrementar la cohesió interna, tot creant un projecte comú, compartir una visió del món.

Aquests processos contribueixen a la fragmentació de la societat i de la cultura amb l'ascensió d'un nou i discontinu patró de "subcultures", algunes d'aquestes tenen les seves fronteres en l'àmbit local però d'altres es dispersen físicament més enllà. Totes estan comunicativament integrades. Castells diferencia els moviments socials d'acord amb el tipus d'identitat que creen: resistència o projecte identitari. En la pràctica, no obstant, la diferència sovint és menys clara i més fluida que el tipus d'ideal suggereix, indica Stalder (*Ibid*: 102-103):

"The Zapatistas, for example, can be seen equally as a resistance movement (focus on indigenous cultura) and as a part of a Project movement (focus on antiglobalization). Depending on the action, and the interpretative

framework, the Zapatistas, and many other locally defined social movements, are defensive (resistance) or transformative (project). In fact, the antiglobalization movement seems to have made this very distinction obsolete, or at least rather fuzzy in many instances. Thus the ideal types as constructed by Castells do not seem to be particularly productive in actual research, and it is indicative that he doesn't use them in his own recent treatment of the antiglobalization movement"

Les cimeres del G8, el moviment zapatista,⁷⁶ els milers de persones pels carrers de Seattle contra l'Organització Mundial del Comerç... han desembocat en una "resistència global" que alguns autors (James Scott, Naomi Klein, Stephen Gill, Arundhti Roy, Saskia Sassen, Louise Amoore) anomenen "l'ascens dels moviments socials transnacionals".

Un "activisme global" (Della Porta, D; Tarrow, S, 2005) que té en la primera dècada del segle XXI el seu ascens en paral·lel al desenvolupament de les tecnologies comunicatives, especialment internet i les xarxes socials impulsades pel mòbil.

A Islàndia, la fallida bancària de l'octubre de 2008, que va portar a sortir els islandesos al carrer contra els governants, va forçar un canvi de govern i va enviar alguns banquers corruptes a la presó (Moret, X, 2011). Després que els tres principals bancs van fer fallida amb la devaluació de la corona en un 60%, els islandesos van sortir al carrer amb concentracions cada dissabte davant del Parlament de Reykiavik durant 17 setmanes.

Moret diu que va ser una "revolució silenciada" amb poca repercussió als mitjans internacionals però que va aconseguir el seu objectiu quan el febrer de 2009, com a conseqüència de la pressió ciutadana, el Govern conservador islandès va dimitir i es van convocar eleccions el 25 d'abril. En el marc de tot un seguit de reformes, l'abril del 2011 el Parlament va nomenar una Assemblea Constituent per tal que redactés una nova Constitució a partir de la participació de tots els ciutadans via internet.

Per a Judt (2010: 117), ja no hi ha moviments polítics:

"Encara que milers de nosaltres poguem aplegar-nos per una marxa o una manifestació, en aquestes ocasions ens unim per un únic interès compartit. Tot esforç de convertir aquests interessos en objectius col·lectius s'acaba soscavant per l'individualisme fragmentat de les nostres preocupacions. Objectius lloables -la lluita contra el canvi climàtic, l'oposició a la guerra, l'advocació per la sanitat pública o per la penalització dels banquers- es troben units per poca cosa més que una expressió emocional. En les nostres vides polítiques i econòmiques hem esdevingut consumidors: escollim d'un ventall ric d'objectius en competència mútua i ens costa imaginar maneres o raons que els apleguin en un tot coherent. I ho podríem fer millor"

Per a Frank Furudi (2005: 110-116), als moviments socials se'ls assigna habitualment el projecte de "democratitzar la vida quotidiana". Els qui donen suport a aquests moviments -majoritàriament grups de pressió i ONG- ho fan contraposant

⁷⁶ Consulteu Gideon Baker. *Civil Society and Democratic Theory* (2002) per una anàlisi ideològica del moviment zapatista, basat en la seva crítica al neoliberalisme i la crida a una "societat civil internacionalitzada".

l'apatia dels votants a l'activisme dels moviments protesta. Però, per a Furedi, hi ha una "evidència considerable" que aquestes ONG i moviments socials "han adoptat un estil altament elitista d'activisme" i recorda que Theda Skocpol, en el seu estudi *Disminishing Democracy*,⁷⁷ argumenta que els grups de defensa americans i ONG rarament busquen el compromís de la gent ordinària sinó que prefereixen connectar a partir de formes de "top-down communication" i que es preocupen més d'influir en els fabricants d'opinió que de mobilitzar l'opinió des d'abaix. Skocpol arriba a afirmar que molts d'aquests grups de protesta formen part de la xarxa oligàrquica construïda per la classe política i per aquest motiu -especialment, diu, grups ecologistes i de consumidors- "disfruten d'un grau quasi sense precedents d'adulació en els mitjans de comunicació i en la vida pública".

Furedi i Skocpol coincideixen que, a diferència dels moviments socials tradicionals, les organitzacions que s'etiqueten a si mateixes com grups de la "societat civil" són essencialment grups "lobbies" sense cap interès de mobilitzar el suport popular per se. Són organitzacions predominantment "media-focused organizations" l'objectiu principal de les quals és guanyar publicitat. Conseqüentment, la maquinària d'aquest activisme de la societat civil està purament orientada a guanyar publicitat a través dels mitjans de comunicació. No necessiten tenir molts membres, sinó bons contactes i amics en els mitjans.

Aquí Furedi parla obertament del cas de Greenpeace, que té un "petit cor de professionals protestataris" però que aconseguen gran ressò mediàtic posant el màxim de dramatisme als seus actes efectistes. A aquest comportament el qualifica d'"emblematic of the political theatre of new social movement activism".

L'èxit d'aquests grups-protesta en guanyar perfil mediàtic atrau la gent més jove que rebutja la irrellevància de les formes polítiques tradicionals i les velles estructures burocràtiques de partit. D'aquesta mateixa manera s'expressa A. Cherny⁷⁸ que arriba a la conclusió que els joves han rebutjat els vells partits en favor de la participació genuïna a través de l'activisme.

Furedi (*Ibid*: 114-116) retreu als "professionals de la protesta ecològica" -ell focalitza en el cas de Greenpeace- que assumeixin que tenen autoritat moral per actuar en nom del Poble perquè creuen que són l'única llum filosòfica amb dret a afer-ho i que una de les claus argumentatives que fan servir per justificar aquest mandat és que el sistema polític no és "realment democràtic". Però, per a Furedi:

"In reality, the lobbyist-activist critique of representative democracy is fundamentally an anti-democratic one. It is based on the premise that unelected individuals who possess a lofty moral purpose have a greater right to act on the public's behalf than politicians elected through an imperfect political process. Environmentalist campaigners, who derive their mandate from a self-selected network of advocacy groups, represent a far narrower constituency than an elected politician. Judging by their record, the response

⁷⁷ T. Skocpol. *Disminishing Democracy –From Membership to Management in American Civic Life*. Norman: University of Oklahoma Press, 2003.

⁷⁸ *The Future of Public Life in the Information Age* (New York: Basic Books, 2000), citat per Furedi (*Ibid*: 113).

of advocacy groups to the genuine problem of democratic accountability is to avoid it altogether, opting instead for interest-group lobbying”

Furedi alerta del fet que la democràcia s’acabi convertint en “legions” de *lobbies* i d’ONG exercint la seva pressió en trobades internacionals amb el risc que aquest “Cosmopolitan democracy” esdevingui “a carnaval of networking, lobbying, working the media and obligatory protest performances on the street. This network is part of a public world that is far more oligarchical than in the past”. I coincideix amb Skocpol quan indica que “early twenty-first-century Americans live in a diminished democracy, in a much less participatory and more oligarchicly managed civic world”.

Per a Furedi, molts d’aquests moviments, crítics amb la democràcia representativa, utilitzen l’argument de la “democràcia deliberativa” perquè així es poden legitimar davant la societat per proporcionar “participació amb enteniment”. Però, sosté Furedi, que el que queda legitimat és una “democràcia redundant” convertida en “un procés purament consultiu” (*Ibid*: 119):

“In reality, consultation turns into a tool of management that masquerades as genuine deliberation. The initiative for deliberation always comes from above, and the terms on which the exercise is enacted are constructed by professionals consultants”

Al final, sosté Furedi, el procés de deliberació depèn dels procediments tècnics i metodològics elaborats per experts.

Sigui com vulgui, quan alguns pensaven en la dècada de 1990 que la història s’havia acabat i que els conflictes ideològics també durant la primera dècada del 2000 han emergit a Occident les mobilitzacions, globals, en contra del sistema econòmic capitalista, la guerra de l’Iraq i, finalment, per les conseqüències de la crisi econòmica de la segona part d’aquella dècada.

De fet, en aquella mateixa dècada de 1990 ja es van veure els primers precedents. Martin Shaw feia una anàlisi el 1996 de la resposta de la gent en les societats occidentals davant la violència en el desordre del nou món, sobretot a partir de l’anàlisi de la Guerra del Golf el 1991. Aquest mateix autor, el 1994, ja parlava a *Global Society and International Relations* de l’ascens d’una “global civil society”.

En el primer capítol, “Distance, representation and global civil society”, Shaw (1996: 2-15) posava l’èmfasi que la gent avui dia (s’estava referint a aquella primera part de la dècada de 1990) “are increasingly aware of living in a global society” perquè el món està més unificat i alhora més dividit. La integració cada cop major d’aquest món és un dels nous conflictes i qualsevol d’aquests conflictes té un impacte global. Eren uns anys en què després de la caiguda del Mur de Berlín i la fi de la Guerra Freda es podia pensar que els riscos d’una nova guerra havien minvat. Però en pocs anys ens vam trobar amb la Guerra del Golf, i la Guerra dels Balcans en ple cor d’Europa.

La comunicació global -sense comptar encara amb el paper d’internet-, apuntava Shaw, començava a reduir la distància geogràfica entre Occident i el no-Occident. Però la distància psicològica també s’estava reduint per aquests avenços en les tecnologies de la informació i la comunicació. Ja en els anys 1970 el món s’havia

assabentat i s'havia conscienciat de la gana, la pobresa, la repressió, els desastres naturals, les epidèmies i les atàstrofes ambientals. Les crisis locals, segons Shaw, ja tenien una representació mediàtica a escala global, sobretot gràcies al poder de les imatges i la velocitat de distribució, i es preguntava si anavem cap a una "global civil society" (*Ibid*: 14-15). El temps li ha donat la raó en la seva resposta:

"Civil society has been partially renewed in new institutions which are less formal, less tied to particular social interests and less national. Sociologists have given most attention to 'new social movements'. (...) Media should also be considered important institutions of civil society. There are key differences between media and other institutions to do with the informational character of much media activity and the quasi-instantaneous communication between media and audiences. (...) These changes in civil society -its world-wide expansion, the decline of some traditional national forms and the rise of global (or globalist) social movements, NGOs and media- have led many to discuss a movement from national to global civil society"

Que els avenços tecnològics estan en l'origen d'aquesta globalització dels moviments socials i polítics ja ho va demostrar el Moviment Zapatista tal com John D.H. Downing (2001) analitza en el que ell entén com a "rebellious communication". I en un altre continent, l'asiàtic, Rajendra Singh (2006), en una anàlisi comparativa entre els vells i els nous moviments socials -des de la realitat de l'Índia- indica que les contradiccions de la "late modernity" i l'inici de la Postmodernitat en aquell país estan sent accentuats per la revolució en el camp de la tecnologia de la informació en un país on hi ha una competència de conflictes: universal, local i individual.

Singh utilitza l'expressió "postsocietat", un concepte que inclou de manera feble les classes, grups, comunitats que estan en una cursa per aconseguir productes materials i prosperitat econòmica, objectes i comoditats, incloent-hi tot el que té a veure amb la salut, la bellesa, la nutrició i el sexe. Singh diferencia (*Ibid*: 36) entre "riot, rebellion, revolt, revolutions and social movements" i qualifica aquest últim com "may or may not be mobilization against the state and the system of governance, and may or may not involve armed uprising and the use of violence. Riot, rebellion and revolution, on the other hand, do".

En la transició de la Modernitat a la Postmodernitat, quin moviment representa millor aquest nou temps on hi ha un gran canvi en la representació social? Singh posa com una de les expressions de la societat postmoderna i de consciència social l'emergència del moviment ecologista (*Ibid*: 60-61):

"The Green Movement and its ideology can be treated as the postmodernist response of contemporary society to the disenchantment and despair arising out of the modernist illusion of social development"

Molts altres autors, com veuren d'ara endavant, posen l'ecologisme com un dels moviments socials en auge en aquesta etapa postmoderna. Alan Scott, a *Ideology and the New Social Movements* (1990), un any després de la caiguda del Mur de Berlín, veia en el moviment ecologista l'ascens d'una nova i única ideologia.

Jorge Riechmann i Francisco Fernández Buey, a *Redes que dan Libertad* (1994), també associaven a principis dels 90 nous moviments socials (NMS) a ecologisme i, per primera vegada a Espanya i a Catalunya, ho feien més concretament amb un nou corrent ideològic: l'ecosocialisme.

A partir de l'afirmació que "la historia de las sociedades modernas, que convencionalmente se inicia con la Revolución Francesa de 1789, es una historia de movimientos sociales", Riechmann i Fernández Buey s'alineen amb el teòric Joaquim Raschke (1985),⁷⁹ per a qui les noves condicions socials de la Modernitat van conferir una nova naturalesa a aquests moviments socials, producte de la mateixa Modernitat. Les condicions socials transformades mitjançant la industrialització, la urbanització, l'alfabetització, van exigir i alhora van possibilitar noves formes d'acció política.

Riechmann i Fernández Buey (*Ibid*: 47-102) recorden que el terme moviment social -definit com "un agente colectivo que interviene en el proceso de transformación social (promoviendo cambios, u opiniéndose a ellos)"- es va generalitzar després de la Revolució Francesa i sobretot després de les revolucions europees de 1848. Però el moviment obrer va ser el moviment social per antonomàsia durant el segle XIX.

Així, s'ha parlat de moviment obrer (amb les seves branques socialdemòcrata, anarquista, comunista, cristiana), els moviments nacionalistes i regionalistes, els feixistes, el nacionalsocialisme alemany, el moviment juvenil i naturista alemany de principis de segle XX, el feminisme sufragista, els moviments en pro del desarmament nuclear articulats a finals dels anys 50 a la Gran Bretanya i Alemanya, els moviments populars a Amèrica Llatina, els moviments veïnals europeus, la "community action" americana dels setanta i finalment els "Nous Moviments Socials" (NMS),⁸⁰ com ara el moviment antiautoritari estudiantil, el nou moviment pacifista i l'ecologisme.

El concepte de "moviment" no comporta, diuen aquests dos autors seguint Joachim Raschke, que aquest sigui unitari -tendeixen a tenir un alt grau de pluralisme i diferenciació interna-, per una multiplicitat de corrents i tendències. A més, l'organització no defineix el moviment sinó que aquest sempre és més que les diverses organitzacions que engloba. Tampoc han de ser necessàriament mobilitzadors, ni tampoc revolucionaris. Però sí que han de tenir una certa continuïtat per diferenciar-los dels episodis col·lectius concrets com ara corrents d'opinió.

Què els diferencia dels partits polítics? Contràriament als partits polítics, que busquen la unitat interna i poden tenir un cert funcionament sectari, els moviments socials acostumen a tenir més pluralisme intern. Contraposen també els vells moviments socials als nous assenyalant que en els primers la mobilització es feia a través d'organitzacions burocràtiques típiques de la fase industrial mentre que en els segons la "mobilització segons projectes" es desenvolupa en estructures laxes que ells descriuen com a "xarxes de xarxes" i que són típiques de la fase "postindustrial" (o postmoderna).

⁷⁹ En el seu llibre *Soziale Bewegungen*, citat per Riechmann i Fernández Buey (1994: 15).

⁸⁰ A partir d'ara utilitzarem més aviat la contracció NMS.

Riechmann i Fernández Buey assenyalent vuit trets per definir els nous moviments socials que neixen al voltant de 1968 (moviment antiautoritari estudiantil, nou moviment feminista, alternatiu urbà i el d'ocupació d'habitatge, antinuclear, ecologista i pacifista):

1) l'orientació emancipatòria (en què l'ecologisme i pacifisme, no obstant, serien més aviat moviments de supervivència); 2) estan en algun punt intermedi entre els moviments amb orientació de poder i els moviments amb orientació cultural; 3) tenen una certa orientació "antimodernista" en el sentit que no comparteixen la concepció linial de la història, la creença en el progrés entès com el desenvolupament material i moral interminable tot i que els NMS no poden identificar-se com sovint es fa amb les crítiques de la Modernitat d'arrel antidemocràtica i idealista, però alhora aquesta és la raó per la qual bastants pensadors defineixen els NMS com a integrants d'una "postmodernitat política"; 4) tenen una composició social heterogènia però en la qual predomina un grup social format pels professionals dels serveis socials i culturals, assalariats de les "noves capes mitjanes"; 5) tenen objectius i estratègies d'acció molt diferenciats i segueixen sovint l'esquema "Pensar globalment, actuar localment" com resa el desideràtum ecologista; 6) tenen una estructura organitzativa descentralitzada i antijeràrquica, en forma de xarxa (o connexió de xarxes, "xarxa de xarxes"); 7) politització de la vida quotidiana i de l'àmbit privat amb l'intent de desenvolupar fórmules alternatives de convivència, producció i consum, i 8) utilitzen mètodes d'acció col·lectiva no convencionals com la desobediència civil (l'objecció fiscal, per exemple), la resistència passiva i l'acció directa i els *happenings* i dramatitzacions públiques com a element expressiu, tal com ha fet Greenpeace.

Però aquests dos autors també es pregunten si de debò aquests NMS són "nous". I citen un fragment del llibre de George Orwell -a qui defineixen com a "ecosocialista"- *The Road to Wigan Pier* (1936) per introduir la resposta. Orwell, en aquest fragment,⁸¹ equipara les màquines a la droga: útil, però perillosa perquè crea hàbit. I critica com la màquina havia deformat el bon gust pel bon menjar amb aliments congelats, enllaunats i sintètics.

No són paraules de cap crític contracultural nord-americà, diuen els dos autors espanyols, ni de cap alternatiu alemany o francès en els anys 1970, sinó de l'escriptor "ecosocialista" George Orwell, i afegeixen:

"Es verdad que el propio Orwell no hubiera empleado este término (ecosocialista): se hubiera descrito a sí mismo como 'socialista crítico del maquinismo extremo', o como 'socialista enemigo de llevar el industrialismo hasta sus últimas consecuencias'. Pero hay una continuidad muy notable entre sus posiciones de 1936 y lo que cuarenta o cincuenta años más tarde ya se llamaba a sí mismo ecosocialismo (...). En Orwell, o en otros contemporáneos suyos, se encuentran críticas a la idea productivista de progreso tan lúcidas y tan actuales como las de los autores vinculados a los NMS de los años setenta y ochenta. ¿Implica eso que no hay ninguna novedad esencial en el surgimiento de posiciones ecosocialistas, o simplemente

⁸¹ Pàgina 204 de l'edició en castellà: *El camino de Wigan Pier* (1976), citat per Riechmann i Fernández Buey (*Ibid*: 67-68).

ecologistas, a partir de 1970 aproximadamente? Decididamente, *no: como el contexto mundial es esencialmente nuevo, también lo son las respuestas a él*"

Les descripcions de George Orwell el 1936, mig segle després, sostenien aquests dos autors, sobre les conseqüències de l'expansió continuada de la civilització industrial mostren la "crisi ecològica global". Com va dir Bertolt Brecht, "L'Home Nou" no era més que l'home vell en situacions noves. Així, Riechmann i Fernández Buey (*Ibid*: 69) assenyalen que "en cierto sentido, los nuevos movimientos sociales no son más que los movimientos antiguos en situaciones nuevas".

No obstant, paren atenció als elements innovadors del NMS que articularan estratègies d'alliberament en la vida quotidiana i la revolució de les formes de vida (com ara la distribució equitativa de les tasques domèstiques) en el que ells bategen com a "micropolítica". També destaquen que un altre nou nivell d'acció dels NMS és el dels grans problemes globals "d'espècie" en l'horitzó de l'autodestrucció dins la que, segons els dos autors, viu la nostra civilització planetària des de la data del 16 de juliol de 1945 quan va fer explosió al desert de Nou Mèxic la primera bomba atòmica.

Així, per a Riechmann i Fernández Buey, seguint altres autors com ara Joachim Raschke, els NMS han d'interpretar-se com a expressió d'una crisi de civilització o "crisi de la modernitat" i la resposta a aquesta crisi. D'aquí, seguint Raschke, Claus Offe a *Partidos políticos y nuevos movimientos sociales* (1988),⁸² la radicalitat dels NMS (sobretot de les seves ales "fonamentalistes") està relacionada amb la "miseria de la política convencional (*poverty of public policy*)" que mostra senyals d'esgotament i impotència a l'hora de tractar alguns dels problemes més urgents de les societats modernes.

Dins els nous moviments socials, Riechmann i Fernández Buey analitzen en profunditat l'ecologisme, ja que per a ells la consciència dels límits de la civilització constitueix el denominador cultural comú dels NMS i la seva novetat principal respecte als anteriors dins la mateixa denominació de "nous". Però si en la "primera onada" de moviments "sesentayochistas" dominava, diuen, "la hybris" d'una "revolució cultural" que s'afirmava en consignes com ara "We Want All and We Want It Now!" o si bé el neoanarquisme dels estudiants francesos que el maig de 1968 pintaven les parets amb la frase "Prenez vos désirs pour des réalités" tenien en tots dos casos elements d'una rebel·lió en el si d'una societat de l'abundància, la crisi econòmica i ecològica, en els anys 1970, va fer visibles els límits del creixement per àmplies capes de la població.

Els NMS també es defineixen respecte dels anteriors tant pels continguts en què centren la seva acció com en la composició social. En el primer cas, aquests continguts són alhora particulars i generals i abasten -i això sembla que escapa a la política tradicional- tant per sota (el més concret) com per alt (el més general) en el que és una combinació de radicalitat general i lluites reivindicatives molt particulars. Això ha fet sorgir un estil de mobilització nou i inconfusible orientat a projectes, és a dir, caracteritzat per la referència immediata a les necessitats i interessos dels afectats. Aquí té protagonisme la descentralització i la democràcia radical aplicades a les formes organitzatives.

⁸² Ediciones Sistema, Madrid. Citat per Riechmann i Fernández Buey (*Ibid*: 71).

Pel que fa a la composició social dels NMS, aquesta és heterogènia amb predomini de classes mitjanes i fins i tot d'una "nova classe" -com descriu Alvin W. Gouldner a *El futuro de los intelectuales y el ascenso de la nueva clase* (1980)- formada per intel·lectuals, tècnics, humanistes, professionals liberals una part dels quals treballen en el sector dels serveis de la Societat de Benestar (educació, salut, treball social, art i comunicació).

Jorge Riechmann i Francisco Fernández Buey assenyalen que la majoria dels "nous moviments socials"(NMS) van sorgir abans de la crisi econòmica de la dècada de 1970. Les primers protestes d'aquests NMS van ser els que estaven en contra de les armes atòmiques a la Gran Bretanya i la RFA, moviments pels drets civils als Estats Units, moviments estudiantils i contra la guerra de Vietnam arreu del món, moviments antiautoritaris juvenils (com ara els *provos* holandesos). Són moviments que no es desencadenen per motius econòmics, sinó que es dirigeixen contra "las caducas formas de dominación y ahormamiento tecnocrático en los centros educativos" o bé es rebel·len contra genocidis.

Aquesta "generació protesta", socialitzada políticament en les lluites estudiantils dels anys 60, i que va alentir posteriorment els NMS es va aprofitar de l'expansió de l'Estat de Benestar ja que, assenyalen els dos autors, "lo peor de la crisis económica y los ataques neoconservadores contra el *Welfare State* vendrían después, en los años ochenta". A més, destaquen que el més característic d'aquests NMS és que persegueixen objectius "de carácter universalista" i no obeïen a un interès de classe o grup com ara el moviment pacifista.

Aquests dos autors neguen relacionar NMS amb "el problema del gorrón" ("free-rider problem") o l'individu egoista que -tret de coerció o incentius selectius- no contribueix a l'acció col·lectiva ni tampoc els seus interessos individuals coincideixen amb els del grup.

Riechmann i Fernández Buey s'alineen amb l'enfocament de xarxes (*network approach*) per analitzar els NMS i critiquen relacionar-ho amb els valors "postmaterialistes" a partir de llibre de Ronald Inglehart, *The Silent Revolution* (1977), en què el sociòleg nord-americà apuntava el sorgiment d'aquests nous valors postmaterialistes en les societats industrials avançades. De fet, rebutgen el terme "postmaterialista" i asseguren que fóra millor utilitzar conceptes com ara "valors postconsumistes" o "postadquisitius", ja que és confús parlar de "postmaterialisme" per referir-se, per exemple, "al deseo de la gente de no ser aniquilada en una guerra nuclear; o de no desarrollar un cáncer inducido químicamente":

"Lo que aquí está en juego, a fin de cuentas, es la disyuntiva expresada en el título del conocido libro de Erich Fromm *¿Tener o ser?*; y los valores posconsumistas entrañan una decidida opción por el ser y contra el tener. Resulta, por tanto, que los '*nuevos*' valores posmaterialistas no son posmaterialistas si queremos mantener el sentido que '*materialismo*' ha tenido en muchas de las principales tradiciones intelectuales de Occidente; y también resulta que *estos valores tampoco son nuevos*" (*Ibid*: 31)

Dediquen un apartat a fer una crítica a la teoria "postmaterialista" d'Inglehart i argumenten que els valors que Inglehart creu que impulsen "la revolució silenciosa"

són “básicamente pertenencia, autoestima y autorrealización” i això, subratllaven Riechmann i Fernández Buey, “poco tienen que ver con un complejo de valores centrado en torno al *autocontrol de las propias necesidades* que sin embargo resulta básico en el caso de los movimientos ecologistas, pacifistas y alternativos”, tal com defensava Manuel Sacristán a *Pacifismo, ecología y política alternativa* (1987).

Riechmann i Fernández Buey, seguint Sacristán, critiquen Inglehart perquè aquest “se ve obligado a reducir los problemas ecológicos a problemas principalmente *estéticos*, a concebir las grandes amenazas globales y los límites de la civilización industrialista como meros problemas de ‘calidad de vida’”.

Aquesta línia de pensament, asseguren, pot induir a creure que l'ecologisme és no tan sols un luxe sinó a més a més una patologia social, ja que el medi ambient es veu tan sols com un de tants altres temes “postmaterialistes” que de sobte han adquirit notorietat sense contextualitzar-ho en el canvi en el medi ambient real, sinó amb un canvi de valors “de gentes que no tienen otra cosa de qué preocuparse”.

Aquesta visió, asseguren els dos autors, potser es corresponia als objectius estético-recreatius dels moviments conservacionistes del segle XIX: “Si el ecologismo resulta ser una mera cuestión de valores, entonces el conflicto ambiental es un conflicto sin intereses”.

Iniciativa per Catalunya Verds, especialment a través de la seva Fundació Nous Horitzons, porta des de principis de la dècada del 2000 reflexionant sobre els nous moviments socials i la seva relació amb el concepte de “radicalitat democràtica”, amb dirigents com ara Ricard Gomà, que a més s'han destacat com a “activistes socials” com a mínim una dècada abans que aquest terme es posés de moda. Per això, trobem que ICV ve impulsant des de la primera dècada del segle XXI abundant bibliografia com també actes (trobades, conferències, xerrades) centrats en els moviments socials.

Així, el sociòleg Xavier Godàs i Pérez en el llibre publicat per la Fundació Nous Horitzons amb el títol *El concepto de nuevos movimientos sociales: una revisión crítica* (2004), assegurava que el fenomen dels moviments socials constitueix un dels objectes d'interès “més persistents en la història de la sociologia” perquè “guarda relació amb el canvi social en condicions modernes”. Això no vol dir que no hi hagués moviments premoderns (mil·lenarisme, motins de subsistència o sectes obreres religioses), sinó que els moviments socials que poden qualificar-se de “moderns” són aquells que sorgeixen “en les condicions estructurals pròpies de la modernització i, per regla general, defensen objectius de reforma o transformació de l'ordre social des de plantejaments polítics laics”.

Godàs analitza els “nous moviments socials”, que localitza a finals dels anys seixanta del segle XX, i posa com a exemple l'ecopacifisme, el feminisme, els moviments pels drets dels homosexuals, tots ells centrats “a partir de canvis estructurals i/o en les orientacions de valor de les persones”. I ho lliga amb el canvi estructural de l'industrialisme al postindustrialisme que van analitzar Daniel Bell, Manuel Castells i Alain Touraine, entre altres sociòlegs:

“És en aquestes condicions contextuais que emergeixen els nous moviments socials: són actors vinculats a la transició de la societat industrial a la

programada que disputen l'hegemonia de la tecnocràcia. Es distingeixen del moviment obrer perquè els seus objectius no es dirigeixen primordialment al sistema d'autoritat política i a la conquesta del poder, ni volen una societat moderna o més avançada cimentada en les bases de l'industrialisme, sinó que pretenen construir una societat alternativa congruent amb la crítica que efectuen sobre la suposada racionalitat de l'expansió econòmica i les innovacions tecnològiques de què fa gala la tecnocràcia”

Per Godàs, la caracterització política d'aquests nous moviments socials hereus de la base contestatària del període iniciat a finals dels anys 1960 a l'Europa Occidental i als EUA és que han estat ideològicament agrupats tant per activistes com per científics socials en enunciats tals com ara “nova esquerra”, “esquerra alternativa”, “esquerra llibertària” o “antiautoritària” i “esquerra radical”, moviments que per a Alain Touraine estaven caracteritzats per contenir una “crítica moderna a la modernització”.

Sosté Godàs que un moviment no “construeix” un problema, sinó que suposa un esforç col·lectiu per “desenterrar-lo” de la ignorància o de l'ocultació política interessada:

“Dit en altres paraules: els mobilitzats no ‘construeixen’ un problema, sinó que el ‘descobreixen’ exposant-lo a la llum pública. Els afroamericans que s'organitzaren contra el sistema de segregació racial no varen ‘construir-lo’ primer per després poder-s'hi oposar, ni el sistema com a tal era una construcció social fàcil de derruir: presentava un caràcter ben fàctic. Els pacifistes europeus dels vuitanta del segle XX no ‘construïren’ el perill que per a la supervivència de la humanitat suposava la cursa d'armaments: avui en dia encara constitueix un problema ben real que un conflicte nuclear generalitzat produiria la destrucció completa del planeta. Els insumisos no forçaren la seva subjectivitat fins a mostrar la dimensió coactiva del sistema de lleves: els tribunals militars i civils demostraren abastament que declarar-se insumís contenia els seus riscos. Els ecologistes no batallen únicament contra les opinions o els discursos dels estats i les corporacions econòmiques que malmeten el medi ambient, sinó fonamentalment contra l'evidència pràctica que aquestes actuacions perjudiquen l'ecosistema”

Els moviments, doncs, es veuen obligats, segons Godàs, a “provar” l'existència dels problemes que constitueixen el motiu de la seva acció. I defensa que molts d'aquests moviments com ara l'ecologista o el pacifista “aporten abundants dades per justificar per què són problemes universals” i justifica a partir de les evidències d'aquestes dades la proposta d'escenaris futurs alternatius. En aquest punt, carrega contra Jean Baudrillard perquè segons el concepte de moviment social del filòsof postmodern els seus integrants “mai podrien estar segurs de si, en darrera instància, hi ha algun problema real que requereixi d'esmena”:

“I és que segons el postmodern Jean Baudrillard,⁸³ ens trobem immersos en una mena d'operació de manipulació mediàtica de la realitat que produeix l'efecte de suplantar allò real per un joc de representacions. Aquest és un exercici característic del postmodernisme: confondre deliberadament una

⁸³ Godàs es refereix al llibre *La guerra del Golfo no ha tenido lugar*.

qüestió de tipus ontològic (què succeeix?) amb una de tipus epistemològic (quines dificultats tenim per arribar a saber allò que succeeix? Els moviments socials no poden desenvolupar-se sobre la base de dubtes infonamentats d'aquest estil, raó per la qual resulta curiós que autors com Baudrillard encara avui siguin presentats com a 'crítics del sistema'. El fet és que els seus plantejaments bloquegen l'acció crítica més que no pas la incentiven"

En un altre estudi publicat per la Fundació Nous Horitzons, Lluç Pelàez -en col·laboració amb l'Equip de Moviments Socials de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques de la UAB-, analitzava les mobilitzacions a la Barcelona del tombant de segle⁸⁴ perquè en l'última dècada (1994-2004) la mobilització social s'havia convertit en "una eina d'incidència política cada cop més potent i reconeguda" i per uns partits polítics que havien deixat de ser "els únics referents de l'espai participatiu democràtic". La novetat, el 2006, segons Pelàez, és que "s'ha generat un espai participatiu que no respon a conceptes fonamentals de la democràcia representativa".

Aquest cicle de mobilitzacions de dimensions internacionals ha tingut Barcelona com un dels seus referents almenys en els darrers vint anys. El que va començar a Chiapas amb la revolta zapatista i va continuar a Seattle, Praga, Gènova i Porto Alegre va tenir un reflex a Catalunya amb les trobades contra el neoliberalisme, la consulta per l'abolició del deute extern, la resposta a la desfilada militar, la visita frustrada del Banc Mundial, la cimera de la UE i les mobilitzacions contra la guerra de l'Iraq. Veiem, en aquestes referències de Pelàez, que el caldo de cultiu per al que seria més tard la mobilització per una consulta per la independència de Catalunya potser no s'entendria sense aquests precedents de les dècades de 1990 i 2000.⁸⁵

Barcelona, el 2006, havia estat escenari d'importants mobilitzacions socials de caire polític -algunes de les quals van abocar ICV, al capdavant del departament d'Interior, a gestionar crisis importants en l'opinió pública i entre el seu electorat- impulsat pel que Pelàez anomenava "xarxa crítica":

"entramat de relacions entre actors polítics i socials que, incloent diversos graus de la radicalitat ideològica i formalització organitzativa, crea amplis espais de mobilització, introdueix nous discursos i diversifica les estratègies participatives, incidint inevitablement en les polítiques públiques"

I qui formava part d'aquesta "xarxa crítica" a la Barcelona del 2006? L'origen d'aquesta "xarxa crítica" el situa Pelàez a Barcelona en un cicle que comença a la dècada dels noranta amb les Olimpíades de 1992 i que tindrà un punt d'inflexió en el Fòrum de les Cultures de 2004. I pel que fa a les dates significatives de mobilització social, el cicle comença amb el desallotjament del centre social "okupat" al Cinema Princesa (1996) i com a punt àlgid les mobilitzacions contra la guerra de l'Iraq i les mobilitzacions de les eleccions legislatives de 2004.

Pelàez elabora un "mapa de configuració de la xarxa crítica" en què analitza el paper de "l'esquerra institucional" i en aquest sentit afirmava el 2006 que ICV és "l'organització que s'implica més directament amb el discurs de la mobilització,

⁸⁴ *Mobilitzacions a la Barcelona del tombant de segle. Moviments socials i incidència política* (2006).

⁸⁵ De fet, Pelàez, en la introducció, es pregunta si totes aquelles mobilitzacions era un cicle de mobilitzacions que ja havia tocat sostre.

provant de fer seves les propostes menys radicals i mantenint sempre la seva presència visible en les mobilitzacions” mentre que ERC també manté una forta presència -amb un discurs de caire més nacionalista- “però en aquest cas la implicació dels líders del partit és menys notòria”. Pel que fa al PSC, afirmava Pelàez, “des d’un discurs més socialdemòcrata, s’acaba afegint a les mobilitzacions però sempre provant de mantenir certa distància”.

1.3.5. L’ecologisme polític és política postmoderna?

Tot i que el títol d’aquest subapartat l’hem posat en interrogant, David Pepper (1993: 55-58), que ara fa 22 anys també s’ho preguntava, ja responia afirmativament.

Entre els moviments que en les dècades de 1970 i 1980 han tingut un punt de vista més crític i negatiu d’aquesta Modernitat, Pepper situa l’ecologisme i ho fa en el context d’una societat Postmoderna com la descrita per D. Harvey a *The Condition of Postmodernity* (1990), quan analitza les tendències en la societat Occidental respecte l’economia, l’art, l’arquitectura, la filosofia, la sociologia sota el “late capitalist development”.

Per a Harvey, el Postmodernisme redescobreix allò més autèntic en arquitectura, posa èmfasi en la discontinuïtat en la història, la indeterminació en la ciència (exemple: la teoria del caos), la validesa i la dignitat de totes les visions i perspectives possibles en ètica, política i cultura.

Seguint l’explicació d’A. Scot a *Ideology and the New Social Movements* (1990) Pepper afirma (*Ibid*: 57):

“And postmodernism holds that the surface appearances of a world increasingly experienced via sound reproduction and pictures and images, where the main use value of many consumables is in creating or enhancing our individual or our group status, is reality for most. So postmodernism celebrates surface and superficiality, style, ephemera and consumerism. It has been attacked as an ‘intellectual’ gloss for Thatcherism, and it certainly seems to be more consonant with late capitalism than a reaction against it. Postmodernism’s world is fragmented, ostensibly lacking order and sense of direction. It’s irrationality undermines belief in linear reasoning and progress –and it holds that there are no underlying structures from which to read off consciousness, culture and politics”

Per a Pepper el “Green Postmodernism” respon a la política ecologista sovint mancada d’estructura i coherència, que rebutja l’autoritat i abraça el relativisme cultural -malgrat que, paradoxalment, desitja veure totes les societats conformant unes metateories universals de l’ecologia-, rebutja allò universal –excepte les lleis ecològiques- s’imposa als grups, es mostra a favor de l’autodeterminació i refusa allò ocult i estructural en favor d’allò superficial. Darrere molts dels principis que

organitzen moltes visions de la societat i l'ètica ecologista, prefereix l'hedonisme i l'esteticisme (amor per la bellesa) abans que la gran moralitat.

Pepper s'alinea amb el pensament que desplega A. Atkinson a *Principles of Political Economy* (1991) quan connecta el relativisme radical del Postmodernisme als fonaments de l'anarquisme en la seva missió de criticar i rebutjar el projecte il·lustrat i crear una alternativa política ecològica per la reconstrucció d'una societat; però, això sí, "out of the manifest desintegration of cultural values characteristic of the postmodern condition".

Aquí és on localitzem el debat "red-green" de l'ecologisme polític, entre el socialisme revolucionari i l'ecologisme, entre la lluita pel valor de la teoria del treball i l'eclecticisme de l'ecocentrisme, amb influències tals com ara l'anarquisme romàntic de Rousseau. És, per a Pepper, el debat entre els que lluiten per situar les temàtiques socials en l'agenda, i que ho fan, segons ell, des del Modernisme (red) i el postmodernisme (green).

Però, contràriament -manté Pepper (1993: 136) citant un article de 1986 de M. Ignatieff- als corrents polítics moderns (comunisme, capitalisme o socialisme), els corrents postmoderns tendeixen a localitzar tot conflicte social no pas en el domini polític, sinó més aviat en el domini cultural. La crisi de la política convencional connecta aquí amb la idea que el sector d'allò públic és sinònim "for everything cumbersome", ineficient i opressiu, mentre que el sector privat significa quelcom alliberador, eficient i "responsive".

En la línia de A. Dobson -en el seu *Green Political Thought*⁸⁶ i de D. Harvey, Pepper manté que no només els verds han abraçat la política postmoderna, sinó molta de la política d'esquerres. El Postmodernisme veu els problemes polítics, assegura Pepper (*Ibid*: 137), com a fet "relatiu": diferent per a grups diferents, i això desqualifica la recerca de la veritat total i de l'ambició per una política universal.

En unes altres paraules, subratlla Pepper, com el gruix del moviment Postmodern rebutja les nocions de la metateoria o la veritat universal, també es pot dir, en la línia que defensava D. Cosgrove el 1990,⁸⁷ com el Postmodernisme "recaptura" bastants elements dels temps premoderns, incloent-hi un profund sentiment del sentit de l'ordre moral en la natura i una experimentada unitat amb aquesta. La seva més poderosa icona ecologista va ser la imatge que l'Apolo 17 va enviar al món del planeta Terra.

Per a altres autors l'etiqueta "Postmodernisme" com a nihilisme, cinisme i falta de direcció moral suposa un problema per a molts ecologistes els quals, malgrat la Postmodernitat de les seves polítiques, afirmen la necessitat d'una clara metateoria moral que emana de l'ordre natural. Aquest problema, segons Pepper, es pot resoldre a través d'una societat on:⁸⁸

⁸⁶ Publicitat originalment el 1990, hem consultat l'edició del 2007.

⁸⁷ "Environmental thought and action: pre-modern and postmodern", dins *Transactions of the Institute of British Geographers*, 15 (3), 344-58, citat per Pepper (*Ibid*: 137).

⁸⁸ Pepper cita una entrevista amb un membre del Partit Verd -cal suposar que britànic- recollida en la seva obra *Communes and the Green Vision: Counterculture, Lifestyle and the New Age*. Basingstoke: Green Print, 1991.

“The only things which will not be allowed will be those which do not fit in with the ecological imperative. People will be permitted, but not encouraged, to bugger their children if they want tot... you can't repress people on some beautiful idea of what morality happens to be”

I d'alguna forma, advertia Pepper el 1993, que el Postmodernisme anava acompanyat de la teoria postindustrial, la revolució tecnològica de la informació, la desaparició de la producció fordista, la descentralització, la hibridació cultural i una societat dominada per les indústries de serveis, el control de la informació i el coneixement, que serien les claus del poder polític. Això, avançava Pepper, donaria lloc segons la utopia capitalista, a la desaparició de la classe treballadora a Occident.

Davant d'aquest escenari que albirava Pepper el 1992/93, oferia una mostra d'autors que reivindicaven la vella política, sobretot autors d'esquerres. Així, M. Ignatieff, en un article publicat el 1986, advertia:

“Nothing in the end is more dangerous than disillusion with the political process itself. For if we cease to believe that we can master change through politics, we lose faith in the promise of modernity itself.” (Pepper, *Ibid*: 138)

I seguia Ignatieff descrivint l'ecologisme i el feminisme com a “problemes de l'educada classe mitjana, que políticament margina les classes inferiors”.

Pepper (*Ibid*: 244) subratlla la postmodernitat de l'ecologisme i la seva evolució ideològica i així afirma que marxisme i anarquisme són dos rius que alimenten “una confluència”, que és l'ecosocialisme. I es refereix a autors que estaven promovent de manera entusiàstica les aliances roig-verdes i les seves xarxes de contactes, com ara I. Cook:⁸⁹

“The delta formed by the confluence of these two tributaries [greens and socialists, not greens and 'democratic' labour parties] transformed by the ideas of feminism and anti-racism, is a fertile political soil that is unrepresented in British politics”

És un viatge dur en la mateixa direcció. El riu roig assumeix que hi ha límits en les necessitats humanes i els verds assumeixen que hi ha límits en el creixement:

“Red is for a modified 'Enlightenment product' and modernism. Green is substantially postmodern. Red is absolutist –for socialist development. Green is a mixt of naturalistic absolutism and social relativism. Red's view of nature and society is monist. The green view professes monism but practices dualism. And so on. Quite a lot of these differences mirror the differences between Marxism and anarchism and utopian socialism”

L'ecologisme i el seu corrent ideològic ha estat molt influït per l'anarquisme, que al seu torn té moltes coincidències amb el Postmodernisme, tot i ser un pensament antic de la filosofia política. Pepper afirma:

“The red critique of ecologism is an attempt to pull it towards a more modernist outlook, involving: (I) a form of anthropocentrism; (II) a Marxist-

⁸⁹ "Anarchistic alternatives: an introduction", *Contemporary Issues in Geography and Education*, 3 (2), 9-21, 1990, citat per Pepper (1993: 244).

informed (materialist and structuralist) analysis of what causes ecological crisis; (III) a conflictual and collective approach to social change; (IV) socialist prescriptions for, and visions of, a green society. These last include, from the revolutionary socialist perspective, anarcho-communism and syndicalism, and, from the more reformist socialist viewpoint, local community and municipal socialism”

Alhora, les antigues lluites i diferències entre anarquistes i socialistes, amb el debat durant el segle XIX i principis del XX sobre la internacional socialista i l'internacionalisme, encara són presents en el debat originari sobre el roig-verd o el que és el mateix, en l'origen de l'ecosocialisme.

Pepper és partidari d'empènyer l'ecologisme polític cap al nou ecosocialisme i acabar així amb la tensió entre el “verd” i el “roig” que ha tingut un conflicte obert entre tots dos corrents des de l'ascens del medioambientalisme en la dècada de 1970.

Els intents de reconciliació i col·laboració en les aliances roig-verdes i la creació d'una xarxa internacional eren per a Pepper, ara fa 25 anys, els objectius principals per impulsar aquest nou corrent ideològic anomenat ecosocialisme.

Això ho escrivia Pepper el 1993. Vint-i-cinc anys després, com veurem sobretot en el capítol segon d'aquesta tesi, l'ecosocialisme ha tingut molt poca volada arreu del món. Molta més ha tingut però, la conscienciació mediambiental malgrat que les mesures preses a nivell internacional s'han mostrat totalment insuficients, com indiquen els darrers estudis de l'ONU sobre emissió de gasos d'efecte hivernacle i l'escalfament global.

1.4. Comunicació i Postmodernitat: l'ascens de la 'societat xarxa' (que penetra en l'Espai Mediàtic i en l'Espai de Risc)

Molts teòrics que han analitzat la Postmodernitat han destacat com a element definitori d'aquesta nova etapa -a més de la globalització- l'hegemonia dels mitjans de comunicació i els nous usos informatius i comunicatius a partir dels avenços tecnològics en les darreres tres o quatre dècades.

Que el desenvolupament de les tecnologies de la comunicació i la Postmodernitat està molt relacionat ho demostra que el mateix any de la publicació de *La condition Postmoderne* el sociòleg nord-americà Alvin Toffler publica *The Third Wave (La tercera onada)* i el 1980 el sociòleg japonès Joneji Masuda escriu *La societat informatitzada com a societat postindustrial*.⁹⁰ Les dues obres, dos referents que posaven l'èmfasi en la revolució de les comunicacions i l'impacte sobre els diferents àmbits de la realitat social, política, econòmica i cultural en les nostres vides.

Alvin Toffler, a *The Third Wave*,⁹¹ manté que s'havia superat l'era industrial i ens estàvem endinsant en una nova era, en un nou món que superaria les ideologies i que "trae consigo una nueva civilización que reducirá el papel de la nación-Estado". En un dels darrers capítols, titulat "La gran confluència", escriu:

"No estamos ya donde estábamos hace una década, deslumbrados por cambios cuyas relaciones mutuas eran desconocidas. Hoy, por detrás de la confusión del cambio, existe una creciente coherencia de pauta: está tomando forma el futuro. En una gran confluencia histórica, muchos tumultuosos ríos de cambio concurren a formar una oceánica tercera ola de cambio que está adquiriendo fuerza a cada hora que pasa. Esa tercera ola de cambio histórico representa no una prolongación rectilínea de la sociedad industrial, sino un radical cambio de dirección, a menudo una negación de lo sucedido antes. Equivale nada menos que a una completa transformación, tan revolucionaria por lo menos en nuestros días como lo fue hace trescientos años la civilización industrial.

Además, lo que está sucediendo no es sólo una revolución tecnológica, sino el advenimiento de toda una nueva civilización, en el más pleno sentido de la palabra. Así, si volvemos brevemente la vista hacia el terreno que hemos recorrido, encontraremos cambios profundos y con frecuencia paralelos en muchos niveles simultáneamente. Toda civilización opera en y sobre la biosfera y refleja o altera la mezcla de población y recursos. Toda civilización tiene una tecnosfera característica, una base energética ligada a un sistema de producción que, a su vez, se halla ligado a un sistema de distribución. Toda civilización tiene una sociosfera compuesta de instituciones sociales interrelacionadas. Toda civilización tiene una infosfera, canales de comunicación a cuyo través circula la información necesaria. Toda

⁹⁰ Aquesta obra de Masuda (1905-1995) va sortir publicada en castellà el 1984 amb el títol *La sociedad informatizada como sociedad post-industrial*. En l'original en japonès es va titular *De la societat postindustrial a la societat de la informació*. En el cinquè capítol, titulat "La era de la informació: transformació silenciosa de la sociedad", alguns autors situen l'origen de l'expressió "societat de la informació".

⁹¹ Hem consultat traducció en castellà de 1980.

civilización tiene su propia esfera de poder. Además, toda civilización tiene un conjunto de características relaciones con el mundo exterior... explotadoras, simbióticas, militantes o pacíficas. Y toda civilización tiene su propia superideología, un pertrecho de poderosas presunciones culturales que estructuran su concepción de la realidad y justifican sus operaciones.

La tercera ola -como debería resultar ya evidente- está aportando cambios revolucionarios y autorreforzadores a todos estos niveles al mismo tiempo. La consecuencia no es sólo la desintegración de la vieja sociedad, sino también la creación de los cimientos de la nueva. Con frecuencia, a medida que las instituciones de la segunda ola se derrumban sobre nuestras cabezas, a medida que aumenta la criminalidad, se disgregan las familias nucleares, chirrían y no funcionan burocracias antaño eficaces, se resquebrajan los sistemas sanitarios, y las economías industriales se tambalean peligrosamente, sólo vemos decadencia y fracaso a nuestro alrededor. Sin embargo, la decadencia social es el campo abonado de la nueva civilización. En energía, tecnología, estructura familiar, cultura y muchas otras materias, estamos sentando las estructuras básicas que definirán las principales características de esa nueva civilización.

De hecho, ahora podemos identificar por primera vez esas características principales e incluso, en cierta medida, las relaciones existentes entre ellas. La embrionaria civilización de la tercera ola -y ello resulta confortante- no sólo resulta coherente y viable tanto en términos ecológicos como económicos, sino que -si nos aplicamos a ello- podría ser más decente y democrática que la nuestra propia. No se quiere con esto sugerir ninguna especie de inevitabilidad. El período de transición se verá marcado por una extrema ruptura social, así como por violentas oscilaciones económicas, choques sectoriales, intentos de secesión, catástrofes o desastres tecnológicos, turbulencia política, violencia, guerras y amenazas de guerra. En un clima de instituciones y valores que se van desintegrando"

Per a Heywood (2012: 62), la Postmodernitat es defineix principalment per l'ascens i consolidament de les "societats de la informació":

"a controversial and confusing term that was first used to describe experimental movements in western arts, architecture and cultural development in general. As a tool of social and political analysis, postmodernism highlights the shift away from societies structured by industrialization and class solidarity to increasingly fragmented and pluralistic 'information societies', in which individuals are transformed from producers to consumers, and individualism replaces class, religious and ethnic loyalties. Postmodernists argue that there is no such thing as certainly; the idea of absolute and universal truth must be discarded as an arrogant pretence. Emphasis is placed instead on discourse, debate and democracy"

En un llibre en homenatge a l'antropòleg català Lluís Duch i el seu concepte o expressió "emparaulament del món",⁹² Miquel Tresserras,⁹³ catedràtic d'història del pensament contemporani a la Universitat Ramon Llull de Barcelona, argumenta que "a partir de la penetració massiva de la televisió, primer, i amb la irrupció d'internet, dels videojocs, dels mòbils i de les consoles portàtils, després, no solament han desaparegut de la plaça pública els grans relats o mites que legitimen la *polis*, sinó que també s'ha oblidat una part notable de la cultura popular que durant centenars d'anys s'havia manifestat i sobrevivia a través d'imatges, històries i llegendes".

Però això tampoc vol dir que ens hàgim endinsat en la "unificació cultural i política del planeta", precisa Tresserras, una idea afavorida per "l'abandonament massiu de la lectura de textos bàsicament nacionals" i l'èxit de la tecnologia digital. En aquest context, internet apareix com a "metàfora de la fragmentació social" on la nació s'aigualeix i la ciutat es desmembra i es van formant "mil comunitats d'interessos sectorials" que van des de propietaris d'urbanitzacions en crisi, practicants de ioga, aficionats de country, entusiastes de l'agricultura transgènica... en allò que sociòlegs han descrit com les *tribus urbanes*. Però per a Tresserras el fenomen és més complex, ja que "implica l'esfondrament de l'ideal il·lustrat de reorganitzar la societat d'acord amb els principis de llibertat i responsabilitat."

Per Miquel Tresserras (2005: 110-112) vivim en un moment cultural -amb un protagonisme de la televisió- en què conviuen imbricades la Postmodernitat, la Modernitat i fins i tot la Premodernitat. Estem retornant a l'època premoderna? Som a l'interior d'un parèntesi en la història? Ens cal esperar un desenllaç d'aquesta crisi de l'ideal d'unitat en què conviuen incomptables paradigmes? es pregunta Tresserras, i la seva resposta és aquesta:

"No és pas segur. La globalització no és una cosmovisió. La globalització és un fet irreversible, extremadament complex, en el qual s'entrellacen sobretot, aspectes econòmics, polítics i comunicatius, i del qual es deriven cultures i mentalitats contradictòries. És cert que els capitals es mouren llièrrimament pel planeta, però això ja havia passat al segle XIX, quan les transaccions internacionals topaven amb uns aranzels proteccionistes tan moderats que entorn del 1870 la proporció del comerç internacional en el PIB mundial no era gaire diferent de l'actual. En canvi, el pes de la globalització política i comunicativa és ben diferent. Mentre uns quants governs, pocs, tenen un pes exagerat, per no dir abusiu, en les decisions que afecten la marxa del món, la restat dels Estats, la majoria, o bé es pleguen estratègicament a les ordres del més poderós o s'endureixen en una oposició més o menys explícita" (*Ibid*: 111)

Però, Tresserras (*Ibid*: 110) nega que aquest nou paradigma signifiqui, com manté Alain Minc (i jo afegeixo Michel Maffesoli⁹⁴), estar tornant a una època premoderna, a una mena de nova Edat Mitjana:

⁹² Vegeu el llibre de Joan-Carles Mèlich (et al.). *Emparaular el món. El pensament antropològic de Lluís Duch*. Barcelona: Fragmenta Editorial, 2011.

⁹³ "Crisi política, crisi de la creació mítica", pp. 197-214, dins llibre de Mèlich, *op.cit.*

⁹⁴ El llibre d'Alain Minc (*Le nouveau Moyen Âge*) surt publicat en francès el 1993. Un any abans Michel Maffesoli havia publicat l'assaig *La transfiguration du politique. La tribalisation du monde*. Paris: Éditions

“L’enyorada o menyspreada Edat Mitjana va ser un període de desorganització social i de màfies; de superstició i obscurantisme; de creació artística i, a mesura que avançava el temps, d’heretgies, però malgrat tot, en aquella època hi havia una cosmovisió compartida per tothom, un paradigma únic a través del qual s’interpretava el que passava en el món, es detectaven els problemes que calia resoldre i quedava clar quines solucions eren acceptables. En la modernitat aquesta unitat ideal es va perdre. I, tanmateix, cada metarelat es presentava com a únic, com el ‘vertader’, l’avalat per la raó pràctica o l’ideal. Així, la Il·lustració, la gran construcció de Hegel, el marxisme o el ‘destí històric’ del poble germànic -que no solament va entusiasmar molts alemanys corrents sinó que fins i tot va encegar filòsofs de la talla de Heidegger- es tenien com *el* paradigma i amb aquesta convicció es difonien o s’imposaven violentament. Els drets de la veritat són sagrats”

Tresserras creu que el paradigma de la cultura Postmoderna és el “l’antiparadigma que apareix a la televisió”. Perquè l’altre element que acompanya la globalització en aquesta nova època és la comunicació, la tecnologia informàtica actual que actua en xarxa “difonent les ordres contradictòries dels grups financers, els continguts audiovisuals de les productores nord-americanes i els incomptables productes locals de les cadenes d’abast municipal o comarcal”. Es va imposant aquesta mena d’“antiparadigma” de la pluralitat, el “paradigma del magazín televisiu”.

La comunicació, la informació i, finalment, les tecnologies de la informació i la comunicació, se situen en un lloc central en aquesta nova etapa (final) de la Modernitat, si fem servir l’expressió d’Anthony Giddens (*late Modernity*), o dels autors que defensen la mort de la Modernitat i l’ascens de la Postmodernitat (de Lyotard) fins a la Hipermodernitat (Vattimo) i la “supermodernitat” (Marc Augé).

Tinguin raó uns o altres, en el que coincideixen és a posar la comunicació (en un primer estadi, la televisió globalitzada) i els posteriors canvis en l’ecosistema informatiu i comunicatiu en el centre d’aquesta nova etapa històrica de la Postmodernitat.

Lyotard dedica el seu primer capítol de *La condició Postmoderna* a les transformacions tecnològiques sobre el saber, especialment les tecnologies de la informació i la comunicació:

“Es razonable pensar que la multiplicación de las máquinas de información afecta y afectará a la circulación de los conocimientos tanto como lo ha hecho el desarrollo de los medios de circulación de hombres primero (transporte), de sonidos e imágenes después (media).” (1993: 15)

Un altre dels “profetes” de la Postmodernitat, Jean Baudrillard, ha reflexionat abastament sobre la configuració de la realitat i de com es forma el coneixement a través dels mitjans de comunicació i altres tecnologies de la informació. Vivim en el

simulacre de la realitat (virtual) que substitueix l'esdeveniment real. Aquesta virtualitat ho inunda tot: els successos se simulen abans que passin, la informació es fabrica i tot es produeix en quantitats desorbitades. I així l'excés de realitat anul·la la realitat, l'excés d'informació desemboca en desinformació.

Aquest raonament el manlleva anys després el filòsof sud-coreà arrelat a Alemanya, Byung-Chul Han⁹⁵ per tal d'analitzar el 2014 la societat actual. Efectivament, a partir de la idea central que vivim en la "societat del cansament" -on un excés de positivitat ens està abocant a una societat amb moltes malalties neuronals- argumenta que la "veritat" s'ha diluït en aquesta societat de la transparència on el que importa és l'aparença. Si en l'antiguitat l'important era el ser, el capitalisme va imposar el tenir. En la "societat de l'espectacle" -com van entendre els filòsofs situacionistes- l'important és l'aparença: "Hoy el ser ya no tiene importancia alguna. Lo único que da valor al ser es el aparecer, el exhibirse. Ser ya no es importante si no eres capaz de exhibir lo que eres o lo que tienes".

Aquí apareixen les noves tecnologies de la comunicació i les noves formes de comunicar-nos com ara Facebook. Aquest món de les aparences es nodreix de les aportacions dels mitjans de comunicació: "La acumulación de la información no es capaz de generar la verdad. Cuanta más información nos llega, más intrincado nos parece el mundo", indica Han, professor de Filosofia a la Universitat de Berlín.

Així indica el periodista Francesc Arroyo en la seva entrevista amb Byung-Chul Han, "el conjunto de la vida social se convierte en mercancía, en espectáculo" i l'existència de qualsevol cosa depèn que prèviament sigui exposada fins al màxim, com la pornografia, en un excés que ho converteix tot en mercaderia. És la "societat de la transparència" on l'invisible no existeix, sense secret, per ser devorat per l'immediat. És un pensament que ja havia exposat Baudrillard. Han subratlla que "la pornografia aniquila l'eros i al mateix sexe" i la transparència exigida a tot és enemiga directa del plaer que exigeix un cert ocultament. Aquesta mercantilització és inherent al capitalisme. I això mateix també passa en l'exigència de transparència en la política:

"La transparencia que se exige hoy en día de los políticos es cualquier cosa menos una demanda política. No se pide la transparencia para los procesos de decisión que no interesan al consumidor. El imperativo de transparencia sirve para descubrir a los políticos, para desenmascararlos o para escandalizar. La demanda de transparencia presupone la posición de un espectador escandalizado. No es la demanda de un ciudadano comprometido, sino de un espectador pasivo. La participación se realiza en forma de reclamaciones y quejas. La sociedad de la transparencia poblada de espectadores y consumidores, es la base de la democracia del espectador. (...) La pérdida de la esfera pública genera un vacío que acaba siendo ocupada por la intimidad y los aspectos de la vida privada. Hoy se oye a menudo que es la transparencia la que pone las bases de la confianza. En esta afirmación se esconde una contradicción. La confianza solo es posible en un estado entre conocimiento y no conocimiento. Confianza significa, aún sin saber, construir una relación positiva con el otro. La confianza hace que la acción sea posible a

⁹⁵ Entrevista de Francesc Arroyo al filòsof Byung-Chul Han dins *El País Babelia*, 22 de març de 2014, pàgines 4-5.

pesar de no saber. Si lo sé todo, sobra la confianza. La transparencia es un estado en el que no saber ha sido eliminado. Donde rige la transparencia no hay lugar para la confianza. En lugar de decir que la transparencia funda la confianza, habrá que decir que la transparencia suprime la confianza. Solo se pide transparencia insistentemente en una sociedad en la que la confianza ya no existe como valor”

Byung-Chul Han, a *La sociedad del cansancio* (2012), analitza els mals del present: l'home contemporani actual viu lliurat a la recerca de l'èxit en un recorregut narcisista que cap al no-res que ens aboca a la depressió. A això cal afegir la “neoliberalització” de la societat caracteritzada per la flexibilització laboral, la competència descarnada, la desregulació, els acomiadaments, tot sotmès al criteri d'una suposada eficiència, al rendiment.

La tesi que defensa Han és que a principis de segle XXI la societat, des d'un punt patològic no és ni bacterial ni viral, sinó neuronal (depressió, trastorn de la personalitat), malalties causades per un “excés de positivitats”. La societat disciplinària de Foucault (amb hospitals, psiquiàtrics, presons, casernes i fàbriques) “ya no se corresponde con la sociedad de hoy en día” i en el seu lloc ara trobem gimnasos, torres d'oficines, bancs, avions, grans centres comercials: “La sociedad del siglo XXI ya no es disciplinaria, sino una sociedad del rendimiento”.

Aquesta “societat del rendiment” que ens aboca al “cansament” ja no es defineix per la negativitat com la “societat disciplinària”. Es defineix per la negació de la prohibició i es caracteritza pel verb modal positiu “poder” sense límits: “Su plural afirmativo y colectivo ‘Yes, we can’ expresa precisamente su carácter de positividad. Los proyectos, las iniciativas y la motivación reemplazan la prohibición, el mandato y la ley. A la sociedad disciplinaria todavía le rige el *no*. Su negatividad genera locos y criminales. La sociedad de rendimiento, por el contrario, produce depresivos y fracasados” (*Ibid*: 27)

El canvi de paradigma -per a Han, que cita Alain Ehrenberg⁹⁶ d'una societat disciplinària a una societat del rendiment és la depressió com a expressió patològica del “fracaso del hombre tardomoderno de devenir él mismo. Pero también la carencia de vínculos, propia de la progresiva fragmentación y atomización social, conduce a la depresión”.

Aquest “yo tardomoderno” -d'un home que pateix aquest excés de positivitats que es manifesta com un excés d'estímul, informacions i impulsos- veu com la seva percepció queda fragmentada i dispersa. Han subratlla:

“La moderna pérdida de creencias, que afecta no solo a Dios o al más allá, sino también a la realidad misma, hace que la vida humana se convierta en algo totalmente efímero. Nunca ha sido tan efímera como ahora. Pero no solo esta es efímera, sino también lo es el mundo en cuanto tal. Nada es constante y duradero. Ante esta falta de *Ser* surgen el nerviosismo y la intranquilidad. El hecho de pertenecer a la especie habrá podido ayudar al animal que trabaja

⁹⁶ *La fatigue d'être soi-même. Dépression et société* (2008). Citat per Han (*Ibid*: 28).

para ella a alcanzar el sosiego propio del animal. El Yo tardomoderno, sin embargo, está totalmente aislado. Incluso las religiones en el sentido de técnicas tanáticas, que liberan al hombre del miedo a la muerte y generan una sensación de duración, ya no sirven. La desnarrativización general del mundo refuerza la sensación de fugacidad: hace la vida desnuda. (...) A la vida desnuda, convertida en algo totalmente efímero, se reacciona justo con mecanismos como la hiperactividad, la histeria del trabajo y la producción. También la actual aceleración está ligada a esa falta de *Ser*" (*Ibid*: 46-47)

Han acaba argumentant que en el marc de l'acceleració i la hiperactivitat generals "el futuro se acorta convirtiéndose en un presente prolongado".

Thomas Hylland Eriksen assegura a *Tyranny of the Moment. Fast and slow time the Information age* (2001)⁹⁷ que "hi ha massa informació al nostre voltant" i posa com un repte protegir-nos del 99,99% de la informació que se'ns ofereix i que no desitgem. Fixem-nos que si hagués titulat *La tirania de la Modernitat* ens estaria dient, des de l'etimologia de Modern, el mateix.

Jean Baudrillard, a *The Vital Illusion* (2000),⁹⁸ en el capítol titulat "L'assassinat del real", argumentava que si allò Real estava desapareixent no era a causa de la seva absència, sinó pel fet que hi ha massa realitat, un excés de realitat que està posant fi a la realitat igual que l'excés d'informació posa fi a la informació i l'excés de comunicació posa fi a la comunicació. Aquesta problemàtica ja va ser tractada per Guy Debord i els situacionistes, subratllava Baudrillard, amb el seu concepte d'espectacle i alienació espectacular:

"Al desplazarnos a un mundo virtual, vamos más allá de la alienación, a un estado de privación radical del Otro o, por el contrario, a cualquier otredad, alteridad o negatividad. Nos movemos en un mundo donde todo lo que existe sólo como idea, sueño, fantasía, utopía, será erradicado. Nada sobrevivirá como idea o concepto. No habrá tiempo siquiera para imaginar. Los acontecimientos, los acontecimientos reales, ni siquiera tendrán tiempo para ocurrir (...) entramos en un estado paradójico: el estado de demasiada realidad, de demasiada positividad, de demasiada información"

Miquel Tresserras, a l'assaig *La ciutat de risc* (2005), comença amb un capítol titulat "¿Col·lapse cultural o naixement d'una cultura nova?" que anirà seguit pel capítol titulat "El poder del text televisiu". Per a Tresserras, vivim en una "atmosfera cultural" que ell anomena "nihilisme tranquil" definit pel "pensament únic" en un temps que "no sabem si és un col·lapse de la modernitat, un pas més de la modernitat o el naixement d'una cultura nova" (*Ibid*: 18).

Per a Tresserras, "la tecnologia és la tècnica de l'època contemporània" perquè l'home "des de sempre ha intentat modificar l'entorn per fer-ho més acollidor i més útil", una tecnologia que no és un element més sinó que "s'ha imbricat amb tanta contundència en la vida quotidiana de la gent, que el treball, la salut, el lleure i la família han esdevingut una cosa diferent del que eren". "Amb aquesta tecnologia, els

⁹⁷ Citat per Zygmunt Bauman (2013: 44).

⁹⁸ Hem consultat la versió en castellà: *La ilusión vital* (2010).

processos de producció i de gestió han canviat, i els costums, la imaginació compartida i la manera d'actuar dels individus n'han sortit afectats", afegeix Tresserras, que es pregunta si la civilització actual es troba als inicis d'una conjuntura nova:

"Anem una mica perduts. De vegades, completament perduts. De tota manera, sembla que estem en una època de trencament, o, potser, en aquella en què la ruptura ja s'ha produït i encara no ens n'hem acabat de fer pagues, sorpresos per un munt de novetats que no controlem, entre les quals, hi ha, juntament amb la tecnologia digital, un canvi de valors espectacular. Expressions com ara 'postmodernitat', 'segona modernitat', 'tercera onada tecnològica' o 'societat de la informació', descriuen el que deixen enrere però no presenten un diagnòstic raonable del present. Si bé s'ha produït un canvi d'època, i va aflorant un temps per estrenar, fresc i ple d'incògnites, aquesta civilització nova encara no té nom perquè no sabem com és" (*Ibid*: 37)

Impulsat per l'assaig de Jean-François Lyotard, *La condition Postmoderne* (1979) i la seva teoria de la mort dels relats de la Modernitat, i anys més tard per Gianni Vattimo a *La fine della modernità* (1985) -en què estudia el pensament contemporani amb Nietzsche i Heidegger com els autors protagonistes- i finalment un tercer autor, Francis Fukuyama i la publicació del seu text "The End of History?" l'estiu de 1989, aquests autors postmoderns també tenen en comú que van ser i han estat mediàtics.

Per a Miquel Tresserras, però, "han estat estrelles de la televisió, la ràdio i la premsa, tot i que no és segur que passin a la història per ser els millors intèrprets del moment actual". El fet que hagin tingut aquest ressò considerable ja era el símptoma del "naixement d'una cultura nova" que canvia molt ràpidament, acompanyada d'unes idees i valors "que no s'afermen ni maduren i conviuen en aiguabarreig", que "modela una ment adaptada al pensament feble, en el qual gustos, valors i conviccions són provisionals, efímers, imprevisibles".

Vivim en un "nou paisatge cultural" que Miquel Tresserras caracteritza amb vuit trets principals (*Ibid*: 43-53):

1.- Immanentisme. Cadascú pensa que la finalitat de la seva vida està en ell mateix. La possibilitat d'un més enllà -diví o humà, tant se val- s'accepta amb la condició que sigui controlable i no impliqui personalment l'individu. Aquelles veritats absolutes que han justificat guerres i causat infinit sofriments innecessaris són rebutjades i triomfa un materialisme desimbolt i acrític que minimitza la persona perquè, privant-la de transcendència, propicia la reclusió dels individus en ells mateixos i els redueix, en definitiva, a mers objectes.

2.- Individualisme. Vinculat a l'immanentisme. Un individualisme tebi i aprimat, segons Vattimo.

3.- Privacitat. L'altra cara de l'individualisme. Quan ens hem autocovençut que la llibertat i la dignitat i, en definitiva, la felicitat, s'aconsegueixen tan sols en l'esfera privada. Hi ha una banalització creixent dels afers que afecten la col·lectivitat, que

duu a la desafecció pel regiment de la ciutat. Així s'entén l'abandó de la política entesa com a compromís personal, sinó també com a interès per la cosa pública.

4.- Pragmatisme. La recerca de la veritat ha perdut la rellevància que conservava en la modernitat. Ni interessa la veritat ni tampoc la realitat.

5.- Fragmentació. La pèrdua de confiança en els grans relats ens aboca, en conseqüència, a la descontextualització generalitzada. Les institucions perden prestigi i es confia poc en l'Estat, la judicatura, en el sistema educatiu, en les esglésies. Com a conseqüència d'aquesta pèrdua de context, ha aparegut una cultura pública desvinculada de cap projecte social o nacional. Hi ha una cultura deslocalitzada, que sura en forma de volves per l'atmosfera global i que tendeix a cobrir les velles cultures arrelades a la terra.

6.- Narcisisme. A partir de la publicació del llibre de Christopher Lasch, *The Culture of Narcissism* (1979), relacionat amb el que Tresserras denomina "nihilisme tranquil".

7.- Esteticisme. En referència al "paisatge cultural contemporani", que es presenta més trivial i generalitzat. En art, en política i en els centres educatius compten més l'escenificació, la imatge i l'organització del conjunt (la gestió) que no pas la reflexió. En la línia del triomf del simulacre, segons Baudrillard. Potser com mai ens mirem el món com qui es mira un escenari. Interessa el que es veu i no pas allò que realment és. D'aquí segons Tresserras, que els herois avui siguin els professionals de l'espectacle (esportistes, actors, presentadors de televisió, cantants).

8.- Afebliment de l'experiència. La Postmodernitat ha substituït el viatge per la mera sensació, una impressió simple i immediata. Com els viatges organitzats que no comporten cap canvi i on tot està previst i on el protagonisme és la foto o el vídeo des de darrere de la finestra del cotxe.

Aquests trets descriuen un "nihilisme tranquil" (o pensament únic) que caracteritza el canvi de segle, amb el seu caràcter polivalent i ambigu "sembla més una categoria mediàtica que no pas una teoria filosòfica" (*Ibid*: 102). Aquesta nova societat, que es pot anomenar època Postmoderna, segona modernitat -segons el terme d'Ulrich Beck⁹⁹ una societat amenaçada que Beck qualifica de "Txernòbil econòmic" per estar en perill a causa dels daltabaixos financers provocats per un mercat sense cap control.

Tresserras, en l'apartat titulat "Contra el nihilisme tranquil" (*Ibid*: 211-221), descriu aquesta època Postmoderna com una societat atomitzada que ha donat lloc no pas a una societat de "masses" sinó a una "massa" única, global, culturalment alimentada pels grans esdeveniments mediàtics, que no cristal·litza en un Estat-nació mundial sinó en l'afebliment de l'Estat: "No hi ha política, només hi ha el mercat cec".

La Modernitat estava organitzada al voltant de l'Estat-nació "servit per una legió de funcionaris que administren els interessos col·lectius, enriquit per grups industrials

⁹⁹ Ulrich Beck, a *Libertad o capitalismo. Conversaciones con Johannes Willms*. Barcelona: Paidós, 2002, titula el primer capítol "La segona modernitat". Citat per Miquel Tresserras (*Ibid*: 211).

i mercantils que donen feina a la gent, i socialment compensat per sindicats i altres associacions que lluiten per aconseguir la plena ocupació i perquè els assalariats tinguin unes condicions de treball dignes i una retribució econòmica el més justa possible". Estem vivint els darrers anys d'aquest model, amb el treball amb contracte fix que desapareix, amb una fragmentació dels estaments tradicionals - "l'individualisme s'ha anat institucionalitzant"- i que està configurant un home contemporani diferent:

"El nihilisme tranquil del principi del segle XXI comporta una tolerància que és conformisme desenfadat, incapacitat d'involucrar-se en idees o projectes duradors; és el triomf de l'efímer, del provisional i incert. Aprofitar el present i desentendre's de cap projecte de futur"

No obstant, per a Tresserras seria massa fàcil atribuir aquest "nihilisme tranquil" a l'enorme presència de l'espai mediàtic en la vida de l'home contemporani i es pregunta si no deu ser que aquest "nihilisme tranquil" és la taula de salvació d'aquesta època postmoderna de principis de segle XXI, una taula que ens salva del "jou del mercat, de la fatiga del jo, de la tensió davant de l'altre i de l'angoixa del pas del temps". Aquest "nihilisme contemporani" té, per a Tresserras, l'aire d'un perspectivisme vagament inspirat en Nietzsche:

"Tot depèn de l'angle des d'on es mira. Tot és relatiu, i que tot sigui relatiu permet una adaptació camaleònica a totes les idees. (...) No hi ha història sinó esdeveniments aïllats cada un dels quals dóna un significat efímer a la paraula, a la idea i al discurs. En el nihilisme tranquil termes com ara nazi, feixisme i totalitarisme, o democràcia, responsabilitat i llibertat, perden el seu significat estable, i es presten als jocs més horriblement innocents. (...) Ara l'ètica s'ha desinflat a favor de la utilitat, i la borrositat nihilista sembla summament pràctica per a conviure sense problemes en el vilatge global. (...) Més que conservador d'un passat, el nihilisme tranquil és conformista. (...) No es pot negar que aquest nihilisme ens allibera dels dogmatismes dels antics sistemes, que facilita certa tolerància, que tendeix a evitar els conflictes interpersonals i de tot ordre, però, a part de ser un atemptat contra la dignitat i la responsabilitat dels individus, bo i proposant el 'tot s'hi val' acaba atemptant contra l'ideal crític i la idea de progrés moral. El nihilisme tranquil acaba essent un pensament trivial, acomodaticí i encobridor dels poders establerts, siguin econòmics, polítics o mediàtics. Suposa la destrucció de les millors conquestes de la Il·lustració, ens deixa desarmats per a comprendre la complexitat del món i, en definitiva, per a comprendre'ns a nosaltres mateixos"

Però, subratlla Tresserras, que el nihilisme tranquil no neix en l'espai mediàtic, sinó que és transversal a tots els espais habitats: "És una ideologia que es filtra a través de la feina, el lleure, les relacions interpersonals, el consum i fins i tot a través de les institucions tradicionals més assentades, com ara l'escola o la judicatura".

Darrere el nihilisme tranquil, per a Tresserras, "hi ha la convicció que res o ben poca cosa es pot fer que pugui influir en la marxa de la ciència, de la tecnologia i de la cultura. Si preocupar-se i intervenir és inútil, ¿per què buscar-se maldecaps

innecessaris, atès que són ineficients? El nihilisme tranquil va associat, com a efecte i medicina lògica, al determinisme tecnosociològic i, al cap i a la fi, a una visió pessimista de l'home i de la cultura”.

En aquesta nova situació, Tresserras analitza el paper que ha tingut la tecnologia aplicada a la comunicació, els artefactes contemporanis entre els quals la televisió és omnipresent, perquè és a través per exemple de la televisió que “es filtra inconscientment i conscientment” el nihilisme tranquil:

“I potser a través d'aquest cristall que de tan imprescindible s'ha tornat invisible com l'oxigen entendrem una mica més què és aparent, què tenim per real, què és pròpiament real i com el real ens serveix per a interpretar i treure partit de l'aparent”

En la Postmodernitat, la nostra existència s'endinsa cada dia més en l'“espai mediàtic” (*Ibid*: 145-184) representat pels mitjans electrònics de comunicació de massa (televisió, internet, jocs, multimèdia). Hi ha poca gent que només visqui en l'espai mediàtic (tots compartim l'espai impersonal, col·lectiu amb aquest espai).

En la línia argumentativa d'Albert Sáez a *De la representació a la realitat*, Tresserras descriu aquest “espai mediàtic” com a “il·lusori” perquè “confon realitat i aparença” (el cas dels videojocs) i que expressa “l'entramat cada vegada més extens de no-llocs”, segons el concepte de Marc Augé.

Aquest “espai mediàtic” que descriu Tresserras “té poc a veure amb l'espai creatiu en què s'uneixen imaginació i fantasia”, sinó que ve donat per “la imaginació i la fantasia”. És un espai eteri, públic però espectral, tranquil i amè, canviant, que acaba sent soroll que no deixa sentir res. Vivim, segons Tresserras, en dos grans espais que es toquen i que sovint se superposen i semblen confondre's: l'“espai mediàtic” -on ens relacionem amb persones i fets representats- i l'“espai de risc” -espai de la interacció amb la naturalesa, amb els béns de la cultura i, sobretot, amb les altres persones. I aquest “espai mediàtic” de la Postmodernitat, de l'era postindustrial o de la societat de la informació -“tant se val el nom”, afirma Tresserras- es caracteritza per:

“una subjecció al temps present. Les idees i l'art estan encadenats a la contemporaneïtat absoluta. En canvi, la modernitat, que mai no oblida els seus orígens renaixentistes, estigué interessada en la història, la qual anava aportant dades que ampliaven i feien més ric el bagatge amb el qual creadors i filòsofs s'havien de confrontar. Així cada aportació filosòfica o artística s'havia de mesurar amb el passat clàssic. Els grans mestres no solament eren un repte per a l'intel·lectual que els havia de superar sinó que posaven en dubte tot allò que sentia com a propi i l'obligaven a prendre distància de la seva circumstància. Confrontat amb una colossal riquesa acumulada, el modern vivia en una tensió estimulants i alhora crítica: cada idea i cada intervenció era un repte per a superar no solament la història sinó, sobretot, els límits del present. La postmodernitat, per contra, és amnèsia, oblit del món clàssic i dels mestres, i per això mateix esclavitut respecte a la circumstància sempre efèmera. Tot és fugaç, tremendament temporal” (*Ibid*: 97-98)

Per “espai mediàtic”, Tresserras no tan sols entén els telespectadors, sinó també els usuaris del *walkman*, del telèfon mòbil, d'internet i dels videojocs. Viure en aquest “espai mediàtic” és il·lusori perquè és un espai que “confon realitat i aparença”, diu Tresserras (*Ibid*: 149-157). Però sempre, els espais d'oci han jugat amb aquesta confusió, primer el teatre, després el llibre de ficció i més tard el cinema: “L'espai mediàtic arriba a ser l'espai del pensament únic, igualat, i del nihilisme tranquil: tot val en el magazín interminable de la vida”.

Mentre el primer espai és de “distàncies vagues, volàtils, emotives, però sense gaire memòria”, el segon és de “distància curta, espai de la resolució, de l'encert i de l'error, de la responsabilitat”. Aquest “espai de risc”, segons Tresserras, és el lloc de la relació interpersonal i de la presa de decisions, un espai habitat per records i conferidor d'identitat, un espai que invita a exercir la llibertat, l'espai d'autoformació, de la construcció del jo i del progrés. La institució familiar constitueix un espai de risc privilegiat ja que és el que més dóna i on més ens donem i, per a Tresserras, malgrat els canvis que sofreix i la crisi apocalíptica que se li atribueix, aquesta institució familiar “continua sent el primer lloc de pertinença i d'autoidentificació”. Mentre que la segona institució que té un paper fonamental en l'exercici de prendre decisions és l'escola, “espai de risc en què la mainada s'enfronta de ple amb la diversitat”.

L'espai de risc és, per a Tresserras, la ciutat, on:

“la majoria viu articulada en una xarxa de múltiples solidaritats: polítiques, esportives, comercials, laborals, benèfiques, artístiques, culturals, on es discuteix, decideix i actua amb persones d'ambients socials diversos, cada dia més variats. La ciutat és la pàtria de l'individu imprevisible, enigmàtic i alhora obert de bat a bat a tot i a tothom, que es va reinventant a si mateix en diàleg amb propis i estranys, i que intenta reinventar costums, redactar lleis, fer negocis, fundar institucions i crear obres d'art” (*Ibid*: 231)

Tresserras reivindica “la ciutat de risc”, que és una ciutat cosmopolita i heterogènia, “infinítament més variada que el proteic magazín televisiu”, refugi de la llibertat individual, el medi on esdevenim persones, ens eduquem, aprenem a estimar, a treballar i gaudir la ciutat:

“Malgrat la violència i la solitud que genera, és el medi que estimula el nostre progrés moral. Sense la ciutat seríem una mica més bàrbars. Valors com ara la tolerància ideològica, el respecte i la defensa de tota classe de minories, l'ecologisme, la laïcitat, l'ecumenisme religiós, etc., són urbans. De la ciutat ha sortit l'ordenació laboral, la innovació artística i, sobretot, l'exercici de la democràcia. (...) La ciutat de risc tampoc no és la ciutat de la neutralitat individualista, ni la de les multituds entusiastes, ni la de la confrontació violenta, física o estructural. És la ciutat de les decisions singulars, preses sabent que cadascú ha de respondre dels seus actes davant dels altres ciutadans i sabent, també, que cada ciutadà és diferent” (*Ibid*: 234)

Aquesta “ciutat de risc” és el lloc de la diferència, dels individus originals. I la llibertat és també risc i el risc és llibertat. En aquesta ciutat cosmopolita i

postmoderna d'avui es va imposant un model d'organització fragmentat, de parcel·les incomunicades:

“És com si la xarxa cívica de cooperació s'anés fent a trossos. Des de la Il·lustració, l'ètnia, la religió, el sexe, els gustos estètics, les escoles filosòfiques o de pensament en general descrivien característiques més aviat privades que havien de conuiu a l'interior d'una societat plural, la qual es regia per unes normes cíviques que tothom acceptava, fos quina fos l'adscripció particular de cada individu. No solament calia saber transcendir l'interès individual i atènyer-se al bé per accedir a una responsabilitat política, sinó que els interessos privats s'havien d'ultrapassar en el tracte corrent del veïnatge, dels negocis o de la diversió. La pertinença a un grup particular no implicava l'afallament cívic, ni molt menys la manca de respecte als altres grups. (...) Però la ciutat contemporània es veu temptada a constituir-se en un agregat heterogeni de grups incomunicats cadascun dels quals reclama els seus drets alhora que sembla oblidar o simplement desentendre's dels drets del conjunt. En aquestes circumstàncies els mitjans de comunicació de massa apareixen com una oportunitat d'eixamplar l'horitzó; són el canal, sovint únic, de comunicació entre comunitats religioses, ètniques, lingüístiques, etc., que, sense malmetre la identitat de les minories, tan sovint menyspreada o aniquilada, les salvi d'experimentar-se a si mateixes com un gueto i de ser-hi considerades per la resta dels ciutadans” (*Ibid*: 237-238)

En aquest context, la televisió, segons Tresserras -que cita Dominique Wolton,¹⁰⁰ “obliga a reconèixer l'existència de l'altre” en el que és un “procés indispensable en les societats contemporànies confrontades al multiculturalisme”. Tresserras lluny de criminalitzar la televisió incideix que el problema de “sobreviure despert” no rau en la televisió sinó “en la manca dels intercanvis personals” en l'espai de risc i per això aposta per “una vida de convivència intensa, forjada a l'espai de risc” com a forma de fer “valuós i molt útil l'espai mediàtic”:

“Així la tecnologia mediàtica, que d'entrada semblava conduir a la passivitat i a l'alienació, es transforma en font d'activitat per al qui està immers en un joc de relacions personals. En resum, per als homes i les dones, joves o grans, que estan associats, que són dialogants, que llegeixen etc., la televisió és un punt de trobada de la ciutat cosmopolita, multicultural i multiètnica, l'indret que proporciona les informacions i símbols que ens permeten compartir un imaginari col·lectiu i ens faciliten l'exercici de la democràcia; el telèfon mòbil és l'eina oportuna que permet mantenir el contacte amb els amics i familiars en un món marcat per la dispersió; internet és la biblioteca, hemeroteca, discoteca, base de dades i lloc de tertúlia en un món que ha aigualit el paper dels ateneus, i fins i tot els no-llocs, posats en evidència per l'experiència d'una vida acostumada al risc i vistos com a miratges al desert, poden fer-nos girar la mirada cap a l'interior. Les noves tecnologies són mers instruments, com ho eren les velles tècniques. Les seves possibilitats depenen del nostre estil de vida. Qui té una vida de relació i compromís troba en els *media* tot un prodigi” (*Ibid*: 246)

¹⁰⁰ *Penser la communication*. Paris: Flammarion, 1997, p.102. Citat per Miquel Tresserras (*Ibid*: 238).

L'espai mediàtic i l'espai de risc conviuen en aquesta societat Postmoderna que, segons Jean Baudrillard,¹⁰¹ ha assassinat la realitat i ha estat substituïda per la simulació. Tot ha esdevingut imatge hiperreal, més real que la realitat, tot s'ha convertit en un món virtual perfecte. Tresserras afirma que "sigui com sigui, ni l'espai mediàtic ha engolit l'espai de risc, ni l'espai de risc es venjarà de la hiperrealitat en un futur incert. Realitat i hiperrealitat conviuen, s'imbriquen, se separen, es contradiuen i es confonen alhora".

Per Tresserras, finalment, "oscil·lem entre els dos espais, sabent que la vida es resol sobretot en l'espai de risc", però aquest espai mediàtic "és persistent, constant" i es fica pels racons més amagats de la gent, sobretot per la pantalla televisiva situada en el centre de la llar, de la nostra intimitat. Aquest espai mediàtic "omnipresent i penetrant" incideix en els individus a través d'aquest "món del viscut" que colonitza el nostre entorn quotidià, el nostre *Lebenswelt* o "món del viscut".

Quins efectes directes té sobre l'individu aquest espai mediàtic? Per Tresserras, que se situa al marge dels pensadors "tràgics" o "lògics" (apocalíptics o integrats, segons el concepte d'Umberto Eco), els efectes són difícils d'establir; en canvi, els efectes de l'individu sobre el valor i l'eficàcia de l'espai mediàtic són decisius, ja que el profit o la inanitat de cada peça mediàtica depèn del *background* de cada persona, del seu temperament i del seu entorn cultural.

I el mitjà que protagonitza la Postmodernitat és la televisió, que imposa, segons Tresserras, l'oblit i que té dos efectes immediats: el primer és la responsabilitat del presentador, polític, periodista o tertulià que sap que l'endemà ningú no es recordarà de les promeses, pronòstics, mitges veritats o mentides que haurà dit. I com a segon efecte immediat de l'oblit fa referència a l'art. Perquè, segons Tresserras, la desmemòria que li és consubstancial tendeix a fer del text televisiu una mena d'antiart. Contràriament a l'art que es defineix per la capacitat que té d'escapar-se de la mort (l'obra d'art vol ser recordada, té vocació d'eternitat i sura per damunt del temps i de l'espai), el fragment televisiu passa i mor immediatament, traça un discurs que s'autoconsumeix.

La televisió -que Tresserras, com altres autors com ara Pierre Bourdieu a *Sur la télévision* (1996) i Neil Postman a *Divertir-vos fins a morir*, situa en el centre de la seva anàlisi- s'adreça primerament al sentiment i així el discurs televisiu vol agradar, no té intenció de convèncer. En les enquestes sobre l'efecte dels debats polítics la pregunta no és quines idees han estat més ben argumentades sinó quin personatge ha agradat més i ha guanyat. Aquesta televisió, ens diu Tresserras, "és la verificació perfecta de la tesi de McLuhan que el mitjà és el missatge" (*Ibid*: 102).

"La societat avançada i opulenta", aquesta "nova era" o Postmodernitat, en paraules de Tresserras, "s'ha transformat en un immens organisme de comunicació de base tecnològica que produeix un "consens generalitzat" en què l'espectador "se sent part d'una multitud, assegut en una graderia immensa i incorpòria, en un estadi planetari".

¹⁰¹ *Le crime parfait*. Paris: Galilée, 1995. Citat per Miquel Tresserras (*Ibid*: 169-170).

Les característiques del llenguatge televisiu que analitza Tresserras suggereixen alguns dels components de la societat Postmoderna i de la seva cultura: el paper englobant dels mitjans tecnològics de comunicació -aquells aspectes del saber que no passen pels seus canals de transmissió queden en via morta- funden una nova legitimació dels valors, la qual ja no és ni grupal, ni metafísica ni científica, sinó exclusivament mediàtica i tenen per teló de fons un intent d'homogeneïtzació dels sistemes de valors que "amença de ser una colonització en tota regla" perquè un gran nombre de continguts emesos per televisió o projectats a les pantalles són de producció nord-americana.

El paradigma que es dibuixa a la televisió és el paradigma de la multiplicitat i de la diferència, de la pluralitat, fragmentació que és ruptura de la unitat del jo, diu Tresserras (*Ibid*: 107), que assegura que Lyotard ja hi comptava que en el paradigma esbossat pel discurs televisiu s'observa una pervivència del metarelat tecnocientífic: "En efecte, per bé que minuat, el metarelat científic, ara transformat en tecnològic, va resistint". El metarelat tecnològic subsisteix:

"La pantalla, que tot ho concentra en l'instant present, promet alhora un esdevenidor feliç. La idea de progrés il·limitat i la idea de futur eren tòniques de la modernitat. Però si, com digué Max Weber, la modernitat va comportar el desencantament del món, Horkheimer i Adorno ja ens van fer observar que, en contrapartida, havíem mitificat la raó i, en conseqüència, la ciència. Ara, en l'anomenada postmodernitat, ¿no hem acabat sacralitzant la tecnologia? ¿les denúncies antitecnològiques de Nietzsche i Heidegger, vells profetes, no han estat arraconades? Sí i no. Perquè la persistència del metarelat tecnocientífic és tan certa com la insistent presència mediàtica d'obscurantismes tronats o de disseny, que n'hi ha de tota mena. ¿No abunden a la televisió, i a internet, continguts obscurantistes, màgics, que insulten la intel·ligència? La xarxa està infectada de fonamentalismes, racismes i esoterismes que trenquen brutalment amb la tradició il·lustrada" (*Ibid*: 108)

En aquesta cultura "nova", de la qual la televisió és indici, "hi conviuen ben imbricades la societat postmoderna, la modernitat i fins i tot la premodernitat", assegura Tresserras, que afegeix que estan convivint alhora estructures de valors i diversos paradigmes en què el "pensament feble" o "nihilisme tranquil" serien formes d'autodefensa de l'individu per tal de sobreviure en aquest context de confusió i barreja.

El debat sobre els efectes de la tecnologia, especialment de la televisió, no neix del llibre del postmodern Umberto Eco sobre els apocalíptics i integrats. Es tracta d'un debat que per a Tresserras és:

"carregat d'arguments, també està ple de subtileces psicològiques i, fins i tot, biològiques. Potser és tant un debat entre temperaments com un debat sobre resultats. Els autors lírics, com ara Vattimo, Lyotard o Negroponte, presenten la mentalitat dita postmoderna i mediàtica com la superació de l'angoixa ancestral, metafísica; com la cura definitiva de tots els mals de la filosofia. Per ells acceptar un món tecnològic i plural és acceptar oportunitats noves de ser nosaltres mateixos, amb una puresa primitiva i, paradoxalment, nietzschiana.

Celebren el retorn a la noblesa d'Aquil·les. Els seus seguidors més entusiastes han substituït la filosofia per la sociologia, el periodisme i la tertúlia. Hi ha punts de coincidència entre el nihilisme tranquil i l'escepticisme, que és la doctrina en què Occident es refugia cada vegada que la crisi es torna insuportable. Els analistes tràgics, com ara Postman, Finkelkraut, Paul Virilio o Giovanni Sartori són particularment tremendistes quan parlen de la televisió: la veuen amb la nostàlgia d'una modernitat que sublimen, amb temor i amb una punta d'esperit mil·lenarista. Alguns, com Postman, tendeixen a comportar-se igual que profetes de calamitats" (*Ibid*: 115-116)

Aquests "lútics", argumenta Tresserras, parlen de la capacitat de la televisió per educar la gent, les virtuts psicosocials (és una eina contra la soledat forçosa en què les persones solitàries comparteixen les emocions, els plaers, les preocupacions i les discussions dels personatges dels programes). Però el mitjà predilecte dels "lútics" és internet, com per Nicholas Negroponte al seu *Being Digital*,¹⁰² que mostrava una eufòria per l'era digital i les seves quatre qualitats poderoses: descentralització, globalització, harmonització i poder d'actuació.

En contra, els intel·lectuals "tràgics" com ara Pierre Bourdieu i Karl Popper van veure en la televisió un giny d'efectes perversos, quasi irrecuperable per al progrés de la humanitat". Per Tresserras, però, "abans de la televisió i de la tecnologia informàtica el món no era pas millor". I afegeix:

"L'era predigital va ser tan violenta com aquesta o més. Cada passa endavant de la humanitat comporta una possibilitat nova de millorar o empitjorar, segons l'ús que es faci del descobriment. (...) Quan analitzem la tecnologia en general, o la televisió i internet, ens cal ser modestos i molt cauts (...) Pel que fa als continguts, la televisió és ambigua, ni bona ni dolenta, depèn del tipus de relació que hi establim. (...) La bondat o la maldat està en nosaltres, no en les coses de les quals es pot treure algun partit fins i tot quan són espantoses" (*Ibid*: 144)

Entre les conseqüències que es deriven de la immersió dels espectadors en el magazín televisiu, Tresserras (*Ibid*: 178-184) destaca: la pèrdua de temps, la fragmentació de la personalitat, la desorientació, la mercantilització de la imatge i dels productes culturals, el desinterès per la vida pública i la desvaloració de l'ésser humà.

Per Tresserras (*Ibid*: 125), en la societat liberal avançada el control és a tot arreu i enlloc. Com va qualificar Foucault, el "panòptic universal", i que gràcies als avenços tecnològics, les càmeres de vídeo ocultes en locals i vies públiques... i les nostres targetes de crèdit que deixen un rastre que qualsevol institució privada o pública pot saber quins són els nostres gustos i les nostres disponibilitats econòmiques.

Aquests canvis en l'ecosistema informatiu i comunicatiu, tornem a subratllar, identifiquen com qualsevol altre element la Postmodernitat actual. Així Kevin Gillan (et al.: 2011) defensa que el canvi en l'ecosistema informatiu i l'ascensió d'una

¹⁰² Publicat el 1988 i revisat el 1996. Citat per Miquel Tresserras (*Ibid*: 120).

“opinió pública mundial” té lloc durant la primera dècada del segle XXI. Com en altres etapes de desenvolupament tecnològic de les comunicacions, un enfrontament bèl·lic està en l’origen de canvis en aquest ecosistema. Com veurem en apartats següents, i en el capítol tercer d’aquesta tesi, la propaganda política i el seu ús en les dues guerres mundials (i altres conteses bèl·liques com la Guerra Civil espanyola o la guerra del Vietnam) ha estat un dels factors del desenvolupament tecnològic de les comunicacions i del valor de la informació, a més d’haver impulsat la “recerca en comunicació”, sobretot als Estats Units durant la primera part del segle XX.

Aquest fet s’ha allargat fins als nostres dies. En la primera Guerra del Golf, que va seguir la invasió de l’Iraq i Kuwait (1990-1991), la informació del conflicte va ser monopolitzat i manipulat per l’exèrcit nord-americà amb usos de propaganda per atreure la simpatia internacional i legitimar globalment l’acció. Aquella guerra, que segons Baudrillard, “no va tenir lloc”, es va emetre amb una estètica de videojoc, un altre element característic de la Postmodernitat estètica i ètica en ascens, segons els autors postmodernistes: allò efímer, allò banal i fugaç, el simulacre.

En aquella primera Guerra del Golf -pocs anys abans de l’ascens d’internet i del telèfon mòbil- les cadenes de televisió internacionals de notícies, sobretot CNN, es van convertir en el símbol d’aquest poder i “seducció” de les imatges davant el que era senzillament una intervenció militar real i no pas una pel·lícula de ficció.

El 1989, Gianni Vattimo escriu *La società trasparente*,¹⁰³ on situa la comunicació (ell parla dels mass mèdia) en el centre de la Postmodernitat i ho justifica així:

“yo considero, al contrario, que el término posmoderno sí tiene sentido, y que tal sentido se enlaza con el hecho de que la sociedad en la que vivimos sea una sociedad de la comunicación generalizada, la sociedad de los *mass media*” (2010: 74)

Situa la fi de la Modernitat -que per a ell comença “oficialment” al segle XV- en la fi de l’imperialisme i el colonialisme -que provoquen la dissolució de la idea d’història- i l’adveniment de la “societat de la comunicació”, que desemboca en la “societat transparent” -terme manllevat posteriorment pel filòsof sud-coreà Han- en què els *mass mèdia* desenvolupen un paper determinant perquè “estos caracterizan tal sociedad no como una sociedad más ‘transparente’, más consciente de sí misma, más ‘iluminada’, sino como una sociedad más compleja, caótica incluso” (*Ibid*: 78).

És a dir, sosté Vattimo, que la fi de la Modernitat no sorgeix només de la crisi del colonialisme i de l’imperialisme europeus, sinó que és també resultat del naixement dels mitjans de comunicació de masses (periòdics, ràdio, televisió) i del que ell anomena “telemàtica”, que han estat determinants per a la dissolució dels grans relats. Tots aquests mitjans han provocat una explosió i multiplicació de *Weltanschauungen* o “visions del món” que ha originat que en els darrers decennis -almenys als EUA- hagin pres la paraula “minories de tot tipus” i que s’hagin fet visibles en l’opinió pública cultures i subcultures de tota mena.

¹⁰³ Hem consultat la versió en castellà de 2010.

En aquest món de la “comunicación generalizada”, diu Vattimo, hi ha un esclat de multiplicitat de racionalitats “locals” -minories ètniques, sexuals, religioses, culturals o estètiques- que “toman la palabra, al no ser, por fin, silenciadas y reprimidas por la idea de que hay una sola forma verdadera de realizar la humanidad” (*Ibid*: 84).

En aquest procés d’“alliberament de les diferències”, en expressió de Vattimo, Gilles Lipovetsky i Jean Serroy, a *La Culture-monde* (2008), es mostraven 19 anys després de la publicació de *La societat transparent* més pessimistes i qualificaven la societat actual de “desorientada”. Per a aquests dos autors estem en un “nou cicle” de Modernitat definit per les xarxes, els fluxos, la moda, el mercat sense base ni centre de referència en uns temps que qualifiquen d’“hipermoderns” on “la cultura s’ha convertit en un món que té la circumferència en totes parts i el centre en cap”.

Aquesta “cultura-món” està lligada al procés de Globalització, a la societat de mercat, a “l’hipercapitalisme de consum” en paral·lel al creixement exponencial dels mitjans, dels audiovisuals, la informàtica, l’auge de les noves tecnologies:

“Es la era del mundo hipermediático, el ciber mundo, la comunicación-mundo, estadio supremo, comercializado, de la cultura.(...) Tenemos una modernidad desgarrada y limitada. Hoy estamos en una modernidad acabada, una modernidad reconciliada consigo misma y con sus principios fundadores. Los conflictos tradición/modernidad, Iglesia/Estado, liberalismo/comunismo, burguesía/proletariado, Este/Oeste ya no están en el corazón del mundo que se acerca. Es en el interior de la modernidad donde se juega el porvenir del mundo, donde se imponen de manera creciente objetivos de racionalización, globalización y comercialización que se aplican a todos los dominios” (*Ibid*: 12)

Entrem en una era d’hipermodernitat, segons aquests dos autors, on l’autoritat principal de la producció cultural és l’economia i la seva potència supermultiplicada. Una societat hiperindividualitzada, hipercomunicada, on fins i tot les catàstrofes ja desconeixen els límits de les nacions (núvol radioactiu de Txernòbil, pandèmia de la sida, crisi de les vaques boges, risc dels transgènics, escalfament planetari, atemptats terroristes, crisis bursàries i financeres) i apareix la consciència de viure en un únic món, fet d’interdependències creixents.

Per a ells, el “capitalisme globalitzat” és inseparable de la inseguretat i l’angoixa -època hipermoderna de la “Gran Desorientació”, afirmen- que afecta totes les esferes de la vida social i personal que s’instal·la en la incertesa: la família, la identitat sexual, les relacions entre gèneres, l’educació dels fills, la moda, l’alimentació, les noves tecnologies.

En aquesta atmosfera hipermoderna, subratllen Lipovetsky i Serroy, la política també sofreix un gran impacte:

“Pérdida de orientación política que, como se extiende, expresa la declinante influencia de los partidos en el electorado y de las creencias y las identidades políticas menos consolidadas. El hiperindividualismo coincide con la disminución de las conciencias de clase y con una identificación más laxa con

las familias políticas. Por un lado, la política produce mucha menos identidad social que en la era moderna; por el otro progresa la subjetivación de la identidad política. El retroceso de la influencia de los partidos y las ideologías mesiánicas contribuye a que aumente el número de los electores que no siguen las consignas de ningún partido. (...) En una sociedad que ha perdido su capacidad para canalizar la marcha económica de la sociedad y que reduce drásticamente el margen de las actuaciones públicas, crece la impresión de que estamos menos gobernados por los representantes políticos que por la hegemonía de los mercados. De aquí la desorientación que experimenta ante los límites de un poder político que no parece tener todas las claves para administrar el mundo. (...) La cultura hiperindividualista coincide con el descrédito de lo político” (*Ibid*: 55-56)

Aquest nou context que descriuen Lipovetsky i Serroy -molt en la línia del que Mafessoli havia teoritzat a principis dels anys 90- no ha impedit un augment del sentiment comunitari, “replegaments identitaris”, ja que en atomitzar allò social, la dinàmica individualitzadora ha engendrat una nova forma d’inseguretat identitària accentuada per la pèrdua dels punts comunitaris d’arrelament. D’aquí la tendència necessària a identificar-se amb “comunitats particulars”, ja siguin aquestes ètniques, religioses o infranacionals. Per aquest motiu, argumenten, triomfen les marques en aquest context d’erosió dels enquadraments i les cultures de classe, ja que aporten referents, seguretat, autovaloració als individuals alliberats i fins i tot identitat “tribal” o sensació de pertànyer a un grup, com passa amb els adolescents per als qui Nike o Converse són alguna cosa més que marques de calçat.

En aquest context, l’ecologisme i la conscienciació mediambiental han tingut un protagonisme molt important en les darreres tres o quatre dècades, en bona part com a conseqüència de la mateixa globalització i de les noves formes i usos comunicatius. Lipovetsky, en el seu clàssic *Le crépuscule du devoir* (1992),¹⁰⁴ acabava relacionant la “consciència verda” amb la “ciutadania planetària”: entre les preocupacions i els ideals de la consciència contemporània, la protecció de la natura ocupa una posició privilegiada a partir de les catàstrofes ecològiques, com ara les provocades per les indústries petrolíferes, químiques o nuclears. Això ho relacionava amb el concepte de “societat postmoralista” en què després de les conquestes històriques dels drets-llibertats i els drets socials, s’estaria desenvolupant les reivindicacions al dret a la qualitat de vida “que es la expresión misma del individualismo posmoderno” i afegia que:

“la moral ecológica cotidiana es minimalista, no prescribe ningún olvido de uno mismo, ningún sacrificio supremo, solo no derrochar, consumir menos o mejor. A pesar de todo lo que los separa, conciencia ecológica y caridad mediática forman parte de un mismo conjunto, ilustran la irresistible promoción democrática de las éticas individualistas sin dolor” (*Ibid*: 218)

Així Lipovetsky anunciava un “hedonisme ecològic” resultat de la “cultura postmoralista” -provocada per la “civilització del benestar consumista”- que arrela en el culte a la felicitat de masses i que promou “la febre de l’autonomia individual”.

¹⁰⁴ Hem consultat la traducció al castellà publicada el 1994.

L'autolimitació de les necessitats i la denúncia dels vicis de la societat de consum ja estaven, assenyala Lipovetsky, en “el centre de la mitologia ecològica dels anys 1960-1970”.

Ens trobàvem el 1992, segons Lipovetsky, en el *shopping* ecològic: la febre dels productes “bio”, la dietètica sana, la higiene ecològica, les teràpies suaus, el turisme verd... i s'hauria passat d'un primer moment ecològic d'“austeritat voluntària” a un hedonisme ecològic “que prolonga de otra manera la dinàmica individualista consumista” fins convertir-se l'ecologia en un “factor de producció”, en una nova dimensió de les estratègies de les empreses.

1.4.1. Comunicació política i Postmodernitat: de la propaganda moderna a la postmoderna “comunicació viral”

Les connotacions negatives i pejoratives del concepte “propaganda”, reduït als mecanismes per destruir la credibilitat de l'oponent a través de mètodes deshonestos i agressius són en part conseqüència de dues guerres mundials i de l'ús que va fer el nazisme, el feixisme i el comunisme (des de la revolució bolxevic) com a moviments polítics i ideològics totalitaris per arribar i mantenir-se al poder amb el suport de la població fins al final de la Segona Guerra Mundial enmig de la destrucció i el caos totals.

El terme *propaganda* es popularitza a partir de la *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*, que va protagonitzar el Papa Gregori XV el juny de 1622 com a conseqüència de la necessitat de portar la fe al Nou Món i pel sectarisme religiós dels segles XVI i XVII. El terme després va passar a anomenar els mecanismes de la moderna política per divulgar i imposar opinions i principis.

La propaganda busca influir per tal de conservar o canviar les nostres actituds i així afectar les nostres opinions i aconseguir finalment un comportament concret. El fet que hi ha una tendència general a tenir unes actituds i estereotips bastant estables, la propaganda necessita conèixer molt bé com funciona la societat i els seus individus des del punt de vista psicosocial per arribar a aquesta fi: aconseguir que la majoria més extensa pensi de la mateixa manera i, per tant, que la majoria acabi actuant de la mateixa forma. En l'aplicació a les necessitats del capitalisme de vendre productes, la publicitat seria, sintetitzant molt, els mecanismes utilitzats per una marca per vendre el seu producte a una majoria més àmplia.

Sota el concepte que “la comunicació és persuasió”, la comunicació política està organitzada com a disciplina acadèmica des de principis del segle XX amb l'anàlisi de la propaganda durant la Primera Guerra Mundial, amb un llibre referent *Propaganda Techniques in the World War* (1927), de Harold Lasswell. Els primers models de propaganda argumentaven que els mitjans de comunicació generalment produïen efectes directes, uniformes i poderosos en la gent. S'assumia l'impacte “magic bullet” entre els lectors i les audiències, un model que va prevaldre en les universitats nord-americanes durant tot el període d'entreguerres fins que en la dècada de 1940 els estudis a partir d'entrevistes, anàlisis de continguts i *focus groups* van permetre

descobrir a Paul Lazarsfeld, Kurt Lewin i Carl Hovland que la comunicació fluïa en dos nivells o estadis en què la influència personal era igual o més determinant que la dels mateixos mitjans.

Aquest model de teories -argumenta Farrel Corcoran-¹⁰⁵ que relativitzaven el poder dels mitjans es va mantenir fins a la dècada de 1970 quan es van incorporar a la tradició dels estudis en comunicació perspectives que posaven èmfasi en els conceptes de retòrica i discurs. L'anàlisi de la retòrica aplicada a la cobertura mediàtica dels afers polítics -sobretot en campanyes electorals- ha tingut des d'aleshores un cert predomini, al qual va ajudar durant aquella dècada la semiòtica i els estudis culturals de la Nova Esquerra centrats en els moviments socials i polítics a la Gran Bretanya, enriquits per l'èmfasi neomarxista en la recerca de l'enteniment de qüestions com el poder en la cultura contemporània a través de l'anàlisi i la deconstrucció de la ideologia.

Aquella dècada de 1970, en el marc de la recerca en comunicació política, acabarà per relativitzar la poderosa influència dels mitjans de comunicació sobre les nostres actituds ideològiques amb teories com l'*agenda-setting* i el *framing* que posen l'accent en el discurs dels mitjans i el paper dels periodistes, *think tanks*, agències de relacions públiques, lobistes, caps de premsa, *spin-doctors*, polítics filtradors... que tenen com a objectiu principal "the imposition of a particular frame". És a dir, influir a través del "framing power" o la capacitat que té un actor -ja sigui un polític, una institució, un *spin-doctor*, una activista moral- "to convey his/her view through the media by having those positions represented either in the form of quotes or paraphrase or in the actual selection and arrangement of the elements of a text" (Corcoran, 20014).

Amb l'aparició d'internet i de les diferents formes i usos dels "social media", el corrent principal en la recerca en comunicació política per conèixer qui i com s'influeix a l'hora de construir l'opinió pública s'ha anat centrant en l'"e-campaigning" o influència dels mitjans electrònics. En aquest context, la importància de conèixer com s'està formant l'opinió pública no es pot deslligar de les característiques de la societat Postmoderna, que, com hem analitzat fins ara, ja són prou diferents a les de la societat Moderna d'ara fa un segle quan estàvem immersos en la Primera Guerra Mundial.

Autors com ara A. Giddens, U. Beck, M. Castells i R. Inglehart, entre molts altres, han analitzat la Modernitat i la identitat personal, els canvis socials, polítics i identitaris en la globalització. Però també ho han fet sobre l'impacte de les tecnologies de la informació i la comunicació i l'emergència d'un nou ciutadà i d'una nova societat hiperconnectada i hiperfragmentada on la comunicació té un paper central i on el vell paradigma d'un emissor totpoderós i uns receptors passius s'ha esmicolat.

Internet i tots els canals que han anat sorgint (Facebook, Tweeter, Youtube i altres xarxes socials) són els protagonistes d'aquesta nova realitat social que situa el paradigma de la comunicació en la dialèctica "tot emissor és un receptor i tot receptor és un emissor", sovint en el mateix nivell. Aquest potencial de mobilització

¹⁰⁵ "Political communication: an overview", article dins Mark O'Brien i D. Ó Beacháin (2014: 7-24).

no ha passat desaparegut a les institucions i actors tradicionals fins ara en la construcció de l'opinió pública (Estat, organismes, empreses, ONG, partits polítics, universitats) que han començat a explotar-lo en els darrers anys.

Està internet canviant radicalment les formes i l'esquema de mobilització i participació? Assumint que l'ús d'aquestes noves tecnologies està contribuint a tenir la societat permanentment mobilitzada, diferents estudis indiquen també que no hi ha una relació directa entre ús internet i compromís cívic. Encara és aviat per saber com està afectant a la formació de l'opinió pública, però ja s'han fet estudis que han demostrat que la mobilització gràcies a internet és igual o més efectiva que la mobilització cara-cara.

Moviments socials com algunes ONG ja havien captat abans de l'aparició d'internet que la societat es pot mobilitzar a partir d'imatges colpidores. Les accions directes de Greenpeace o bé els concerts d'Amnistia Internacional, ja havien buscat obtenir durant els anys 80 del segle passat un "efecte global".

Manuel Castells (2009) parlava de com els moviments ciutadans buscaven reprogramar la comunicació i així els activistes ecologistes i altres tipus d'activistes començaven a usar, ja en la dècada passada, el "mass self-communication" (concepte d'"autocomunicació de masses") o l'habilitat per aconseguir credibilitat i legitimitat gràcies a unes noves tecnologies que posen al mateix nivell un mitjà de masses que un personatge famós o bé una persona anònima: tots tenen les mateixes oportunitats per entrar en l'espai públic a través dels mateixos canals.

Aquest ús instrumental de la comunicació ara està a l'abast de tothom i només cal penjar un vídeo a Youtube i que tingui èxit per aconseguir un impacte "viral" que vagi més enllà del marc local, nacional i fins i tot aconseguir ressò en el marc global. En aquest context de "network society" l'individu/ciudadà té un poder fins ara inimaginable.

Ho il·lustrem amb dos casos: el cas d'un jove del comtat de Cork, a Irlanda, que va penjar a principis de gener de 2013 un vídeo de denúncia davant l'apatia de les autoritats locals per tapar un forat en una carretera local en el seu poble de Lismire. El vídeo ensenyava com el noi havia omplert d'aigua el forat d'un metre de diàmetre i apareixia banyant-s'hi. El vídeo va tenir un efecte viral immediat amb 100.000 visites al web de la BBC, milers a *The Guardian* i finalment el telenotícies nacional de la televisió pública irlandesa¹⁰⁶ en va emetre un reportatge. L'impacte del vídeo va obligar les autoritats locals de Cork a prendre la mesura que fins aleshores, contra tota lògica, no havien pres: tapar el forat.

Un altre exemple de "viralitat" és el d'un cantant folk nord-americà que va veure com uns operaris d'United Airlines trencaven la seva guitarra en baixar-la de l'avió. Després de quasi un any reclamant poc més de 2.000 dòlars de reparació, la companyia no atenia la seva sol·licitud per la qual cosa va decidir fer una cançó de protesta i penjar-la a Youtube.¹⁰⁷ En pocs dies va tenir milions de visites i el que va

¹⁰⁶ Podeu veure la notícia emesa pel telenotícies de RTE (2 de gener de 2013) en aquest enllaç: <https://www.youtube.com/watch?v=gkyLRmJuRfg>

¹⁰⁷ Podeu veure el vídeo viral en aquest enllaç: <https://www.youtube.com/watch?v=5YGc4zOqozo>

ser encara pitjor per UA: la companyia va veure com les seves accions en Borsa queien fins perdre milions de dòlars.

Aquesta capacitat que pot tenir un ciutadà anònim o una organització petita per obtenir un ressò i provocar canvis a partir de la influència global fins fa pocs anys resultava impensable. L'autoritat local, regional o nacional (i per descomptat la internacional) tenia controlats els pocs canals pels quals un ciutadà podia fer arribar la seva protesta, un dels quals a partir de fer arribar la denúncia a través dels mitjans de comunicació tradicionals (amb una informació publicada en forma de notícia, una carta al director). És l'anomenat "apoderament" del ciutadà o com va resumir Hillary Clinton: "Qualsevol amb un iPhone, qualsevol amb un blog, pot posar en marxa alguna cosa escandalosa".

Aquests "social media" estan desafiant els paradigmes polítics i comunicatius que havien conegut en el segle XX. Entre aquests el paradigma de la Teoria de l'Espirall del Silenci sobretot en allò tocant al paper de les minories que ara es visualitzen en les xarxes i creen comunitats que serveixen d'adscripció, identificació i finalment de reunió als membres de grups fins ara sovint invisibles com ara la comunitat gai i lesbiana. El que fa poques dècades hauria estat un individu estigmatitzat per ser gai en el seu poble ara pot ser un activista solitari que defensa els seus drets a partir d'una campanya engegada en un blog o en un vídeo de denúncia pujat a Youtube.

Avançant el tercer capítol d'aquesta tesi doctoral, la societat (alemanya) que va retratar Noelle-Neumann a *L'Espirall del Silenci*, la dels anys 60 i 70 del segle XX, com la resta de països europeus, és una societat diferent, ja superant potser fins i tot les definicions de la Postmodernitat i entrant en una mena d'hipermodernitat que s'identificaria amb la superfragmentació, la superconnectivitat local-global i la superposició d'identitats. Alhora, les identitats nacionals també troben els mecanismes per trencar amb les estructures estatals i fer escoltar la veu minoritària.

Si això passa en casos individuals, amb grups socials la mobilització gràcies als mitjans digitals ja ha demostrat el seu poder immens. El moviment contra la guerra d'Iraq i les protestes del 15 de febrer del 2003, quan milions de persones en centenars de ciutats del món es van mobilitzar contra la guerra, són el primer exemple global de la velocitat i l'escala que agafa l'abast d'aquests moviments transnacionals.

Havem vist les simpaties internacionals del moviment zapatista -un dels primers a utilitzar globalment la seva acció local gràcies al mòbil i a internet- i el que va venir posteriorment ho ha superat com bé van demostrar les protestes de moltes ciutats brasileres que van coincidir amb la copa confederacions de la FIFA, el juny de 2013, mobilitzacions que van fer trontollar el Govern brasiler que finalment va accedir a algunes de les peticions de les "masses". O el moviment d'oposició a la islamització de la societat turca en els aldarulls de maig-juny del 2013, que tampoc no s'expliquen sense el poder de mobilització de les xarxes socials.

Com tampoc el moviment dels "indignats" a Espanya es pot entendre sense aquesta capacitat de mobilització a partir de les "xarxes socials". El moviment del 15 de maig de 2011 (Cruells; Ibarra, 2013) s'explica pel distanciament entre la ciutadania i la política: una part de la societat construeix un moviment massiu (sovint caòtic o poc

organitzat en la realitat presencial del carrer) a partir de l'acció d'una minoria. Davant del 15-M, alguns alguns analistes i periodistes van parlar d'"un espiral del silenci" que patia la "majoria silenciosa" (els que es queden a casa) enfront d'una "minoria sorollosa" (els que estaven mobilitzats) per desacreditar aquell moviment. Però, finalment van tenir raó els que van dir en aquell moment que aquelles mobilitzacions influïrien en els anys següents en la política espanyola, com així ha estat (i com veurem més endavant en aquesta tesi).

Tal com argumentarem en apartats següents, i en el capítol segon d'aquesta tesi doctoral, sense aquest *background* català dels moviments socials que arrelen en el "modern" segle XIX no s'entendria l'èxit de convocatòries avui dia com la del 15-M o bé les mobilitzacions entre el 2012 i el 2014 per demanar una consulta per la independència de Catalunya. Tot i que la "societat xarxa" ha servit per accelerar aquest tipus de protestes i mobilitzacions al carrer, algunes societats, com la catalana, tenen una idiosincràcia particular, prèvia a aquests signes de la Postmodernitat actual els orígens de la qual cal trobar-los en la Modernitat de la segona part del segle XIX.

La diferència ara és el protagonisme d'aquests moviments sovint al marge dels mitjans de comunicació tradicionals o de les formes de construcció d'opinió pública a partir de l'ús de la propaganda política. Com deia una activista del 15M a Barcelon (2013: 115): "El 15M es un movimiento nativo digital. Entiende lo que es la descentralización, la meritocracia, como organizarse on-line, como formarse, formar y autoinformarse". Tot i aquestes paraules, els mateixos activistes del 15-M van reconèixer aleshores que encara la majoria de la població, i en particular la gent gran, depèn de la informació rebuda pels mitjans tradicionals, especialment la televisió.

Per al periodista català Fidel Masreal, a *Game Over. Els partits polítics: corrupció i vicis del sistema* (2013: 195-205), l'aparició del "moviment dels indignats" havia estat molt lligada als índexs de desconfiança envers els partits polítics que es trobaven en el nivell més baix d'acceptació i confiança, convertits en les institucions menys apreciades per la ciutadania. Dos dels eslògans d'aquell moviment ("Democràcia real, ja", "No ens representen") mostraven el creixent desencís dels col·lectius crítics amb el sistema polític espanyol, un desencís en augment en paral·lel a la velocitat que promouen les xarxes socials, "un ritme que no conviu del tot bé amb l'anàlisi, el debat, el contrast i la maduració d'idees que formen part de l'essència de la democràcia".

La fallida, el setembre de 2008, de Lehman Brothers va ser l'origen de la crisi econòmica que va desembocar en moviments arreu del planeta i que per a molts autors (Antentas; Vivas, 2012: 15) és "fruto de los desajustes generados tras más de tres décadas de reorganización liberal del capitalismo".

El 2011 és quan en aquest escenari de crisi, especialment als EUA i Europa, i també a partir de la "primavera àrab", s'estén un moviment d'indignació que van tenir a Espanya i Catalunya com a centre les concentracions a la Puerta del Sol i Plaça Catalunya, respectivament. El moviment del 15-M com l'Occupy Wall Street als EUA o el moviment de les places a Grècia neixen per assenyalar els causants de la crisi i

condemnar les polítiques d'austeritat impulsades. Entre els convocants de Plaça Catalunya alguna veu va arribar a dir que els líders polítics que en els anys pròxims sorgirien a Catalunya i Espanya s'estaven originant en aquell moviment dels indignats. Les eleccions municipals i autonòmiques del 2015 li ha donat la raó.

En el cas espanyol, Josep Maria Antentas i Esther Vivas (*Ibid*: 51-52) qualifiquen el moviment 15-M d'"ideològicamente confuso", una confusió alimentada per alguns sectors que van apropiar-se del lema "ni d'esquerres ni de dretes" com es podia llegir en el manifest llegit en les manifestacions del 15-M:

"Pero su uso no refleja en la mayor parte de casos tanto un discurso posmoderno sobre el final de las ideologías como una confusión sobre el significado del propio término 'izquierda', asociado por muchos al gobierno de Zapatero. (...) Frases como 'no somos de izquierdas ni de derechas, sino los de arriba contra los de abajo' tienen menos que ver con un rechazo a posicionarse del lado de los explotados y en ubicarse dentro de ellos que con la asociación errónea de la 'izquierda' con la 'izquierda hegemónica realmente existente'" "

Els moviments socials sembla que reneixen a l'ombra d'aquestes xarxes socials. I així també ho apunten Antentas i Vivas (*Ibid*: 58-62) per explicar la "revolució 2.0" el 2011, no tant la primavera àrab com s'el 15-M a l'Estat espanyol.

Això vol dir que internet està promovent la democratització? Giddens (2013: 982-983) argumenta que internet té un poder immens perquè transcedeix les fronteres nacionals, facilita l'expansió de les idees al voltant del planeta en una velocitat instantània i posa en contacte persones en el ciberespai.

Internet és una amenaça per als governs autoritaris però també per aquelles democràcies "vigilades" amb tabús i temes que tradicionalment han quedat en l'àmbit de l'autocensura dels mitjans tradicionals. El cas de la corona espanyola i el clima d'opinió contrari que es va alimentar a partir de les imatges del monarca espanyol amb un elefant mort en una cacera no s'haurien publicat fa uns anys en la premsa i televisió espanyoles. Que les fotos circulessin lliurement una tarda de dissabte per Twitter -el "trending topic" sembla haver-se convertit en un sondeig permanent que reflecteix l'opinió pública millor que l'opinió publicada- va abocar els mitjans tradicionals finalment a publicar-ho en les versions digitals dels seus diaris i l'endemà en la versió en paper de diumenge.

El triangle "política-mitjans de comunicació-societat civil" que formava l'opinió pública, segons el concepte modern, ara és una mena d'espiral sense un centre concret i on participen molts altres actors, des de *spin doctors* (Aira, 2009; Wring, Dominic, 2005¹⁰⁸), assessors d'imatge, equips de campanya, agències de comunicació i de publicitat, fins a un ciutadà "armat" amb un telèfon mòbil i un ordinador portàtil amb connexió a internet.

¹⁰⁸ Dominic Wring demostra a *The Politics of Marketing. The Labour Party* (2005) que l'ús dels experts en mitjans de comunicació, relacions públiques, publicitaris i sobretot dels *spin doctors* no és nou en el Partit Laborista i que es remunta al 1910, quan van tenir el primer empleat expert en "publicity".

Com i qui constitueix aquesta “esfera pública” on els mitjans de comunicació i els qui s’hi passegen posen al mateix nivell l’escriptor, l’assagista, un actor, un famós, un periodista, un cantant que un ciutadà anònim? Hi ha alguna “estructura” comunicativa que estigui ordenant i jerarquitzant aquestes noves formes de construcció de l’opinió pública? Twitter n’és un exemple.

La nova comunicació política està estretament vinculada a la “cultura digital” (Miller: 2011), una revolució que afecta molts paradigmes, des del model tradicional dels mitjans amb uns pocs emissors i molts receptors fins al model d’internet on hi ha molts emissors-receptors en xarxa. Miller es pregunta si ja es pot parlar d’una esfera pública internet” i de com afectarà, entre altres realitats, la política i la comunicació política.

Peter Dahlgren (2013) estudia internet com un espai per a l’acció política col·lectiva, des de la tradicional a les alternatives i “extraparlamentàries”. Molts ciutadans estan donant l’esquena als partits tradicionals i busquen la participació directa a través de les xarxes socials. Hi ha un consens bastant general que indica que la democràcia necessita la participació de la gent, però les visions de com ha de ser aquesta poden variar considerablement, indica Dahlgren (*Ibid*: 11). Les noves formes d’informació i comunicació que internet ha impulsat han trencat amb la moderna visió de la formació de l’opinió pública, tot i que el debat està obert: si més mitjans i plataformes d’informació suposen més democràcia que en l’era dels “analogie mass media”.

Un dels elements més destacables de l’ascens de la “societat xarxa” és la “veu” i la “visibilitat” tant del receptor individual com de grups socials fins ara amb poca presència en els mitjans. Per a Dahlgren, la visibilitat és el pas primer per aconseguir reconeixement i d’aquesta manera viure en una veritable societat democràtica plural.

Les nostres democràcies demoscòpiques, hiperconnectades i transparents han acabat amb la tradicional manipulació per la propaganda? A *Manipulating Democracy* (Le Cheminant; Parrish: 2011) s’analitzen les noves formes de manipulació en l’actualitat i entre les conclusions s’assenyala que el mercat informatiu fragmentat i l’ascens dels “nous” mitjans -afegit al fenomen de la fascinació pels famosos, la dramatització de les informacions, una certa apatia dels consumidors de mitjans- no és tan transparent i democràtic com massa sovint en aquests darrers anys s’ha teoritzat.

Un dels elements en les societats actuals democràtiques és la seva sobreexposició a les emocions a través dels mitjans de comunicació i també l’ús d’aquestes emocions de molts organismes i institucions públiques i privades, entre les quals les ONG. La societat es mou i es fa moure a partir d’instigar la sensibilitat i les emocions. Aquesta és una de les tesis que trobem a *Manipulating Democracy* (2011) quan Wayne Le Cheminant John M. Parrish analitzen com s’està fent servir avui dia la persuasió; almenys als Estats Units s’ha abandonat la coerció de la propaganda per enfocar-se en mètodes basats en com processem la informació i com formem les nostres visions del món, com suggereix també en aquest mateix llibre el lingüista George Lakoff.

En els assajos de George Lakoff i Rose McDermott,¹⁰⁹ dins el llibre de Le Cheminant i Parrish (*Ibid*: 88-134), el primer parla del tema de “living wage” per tal de demostrar com els “marcs mentals” són components del nostre cervell que filtren i modelen les nostres percepcions del món com també les nostres visions polítiques, amb les implicacions que suposa per les possibilitats i limitacions de la democràcia deliberativa. Mentre que McDermott focalitza, en canvi, en els factors de nivell macro de la psicologia social que fan els humans vulnerables a la manipulació.

Malgrat de les diferents aproximacions a la manipulació política en la democràcia actual, les visions de Lakoff i McDermott convergeixen en un mateix punt: les possibilitats i límits de la racionalitat humana. La reflexió final és si, veritablement, els ciutadans som lliures a l’hora de prendre decisions o bé estem influïts i persuadits per condicionants externs que imposen “límits cognitius” al nostre “franc albir” (libre albedrú). La lectura d’aquests dos assajos ens proporcionen eines per reexaminar críticament no només el concepte de “manipulació” sinó també la seva relació amb els ideals filosòfics de la deliberació i la nostra mateixa llibertat.

1.4.2. Comunicació política i democràcia postmoderna: representació, participació, mediatització, descentralització

Jean Baudrillard, en un recull d’articles publicats entre 1977 i 1984 titulat *La Gauche divine* (1985),¹¹⁰ situava en el centre del seu argumentari la idea de “fi de la representació”. L’essencial ja no és ser representatiu, deïa, sinó “connectar”. I els polítics, segons Baudrillard, ja estaven aplicant aquest “principi” en aquells anys tant en les seves intervencions públiques com en l’adaptació a la ideologia quan els partits comencen no tant a intentar coincidir amb les nostres conviccions més profundes sinó simplement a “connectar amb nosaltres”.

Creiem que aquesta descripció de Baudrillard, amb el pas dels anys, s’ha fet més real i s’ha intensificat fins mantenir que a dia d’avui, el 2015, és un factor que explica algunes de les tendències que en política estem presenciant a Espanya i Catalunya, però també en altres països del nostre entorn. Baudrillard argumentava que això explicaria, en part, la política-espectacle centrada en “connectar” abans que representar, especialment per la influència de la televisió:

“El poder político piensa ingenuamente que tanto la televisión como los demás media están hechos para transmitir unos mensajes, y por tanto, el suyo, político. De ahí una banal estrategia de control, desesperanzada, con frecuencia caricaturesca (el tiempo de palabra, etc.). Ahora bien, la televisión se ha apoderado de nosotros de otro modo: el mismo poder es lo que ha pasado a ser televisivo. Ya no en el sentido de que utilice la televisión como médium publicitario (es algo banal y en el fondo no funciona muy bien), sino en el sentido de que la televisión, como bien dice McLuhan, es un médium de débil definición, una imagen con escaso sentido, que por tanto obliga al

¹⁰⁹ “Changing Brains: Lessons from the Living Wage Campaign” (G. Lakoff) i “Emotional Manipulation of Political Identity” (R. McDermott).

¹¹⁰ Hem consultat la versió en castellà, del mateix any, 1985: *La izquierda divina* (Ed. Anagrama).

teleespectador a alimentar en cierto modo la imagen, a rellenar el vacío intersticial, a un tiempo de la imagen y del mensaje, a ocuparse en mayor medida de la descodificación de la percepción. Así es exactamente como funciona hoy el poder: el régimen político no es más que una especie de carta de ajuste, de pantalla de definición mínima, tan desintensificada como la imagen televisiva, y que funciona gracias a su ausencia de relieve y de carácter. No se dirige a la decisión, la voluntad, la energía, se dirige a la sollicitación, a la inducción (¡que no es lo mismo que la seducción!), que obtiene gracias a su propia indefinición” (*Ibid*: 74)

Baudrillard creia aleshores que la professionalització de les classes polítiques en les democràcies burgeses “ha invertit el procés democràtic” o el que és el mateix, segons argumentava, “ha invertintut entre representants i representats”. La classe política ja no es defineix tant com la capacitat de decisió (l’essencial ja no és ser representatiu), sinó “estar connectat”. I d’aquí que el polític cada vegada intervengui segons un càlcul d’“efectes especials”, de connectar.

Les democràcies haurien entrat definitivament, segons Baudrillard, en una “forma senil d’histèria de la tercera edat”. El fracàs de la representació s’opera per un “excés de consulta electoral” i en aquest sentit Baudrillard es mostrava molt crític amb el fet que la gent volgués votar per tot i tots els dies. Un dels elements d’aquest excés en la consulta són els sondejos que per a Baudrillard “no son más que un instrumento de manipulación de la clase política”, ja que responen “a la exacerbación de la demanda de consulta:

“Si la credibilidad de la clase política se ha desvanecido, es porque cree ser la expresión de la voluntad de un pueblo que no la tiene, que sólo posee de su propia voluntad una visión flotante y de la clase política una visión burlona. (...) Ni que decir tiene la dulce perplejidad en que nos sume esta futurología de la conexión, del contacto y de la red. (...) La nueva sociedad promete funcionar de una manera absolutamente glacial y no espectacular. La operatividad ha sustituido al uso, al contacto, a la conexión, la promiscuidad de la información sustituyendo a los prestigios de la trascendencia (de la que formaban parte el análisis teórico y crítico). Promiscuidad absoluta, excesiva. Simultaneidad de todos los puntos del espacio, del tiempo, de los hombres bajo el signo de la instantaneidad de la luz: se acabó el lenguaje.(...) La información, el incremento de la información sobre nosotros mismos, es una especie de electrocución. Produce una especie de cortocircuito continuo en el que el individuo quema sus circuitos y pierde sus defensas.(...) Lo que a nosotros nos amenaza es más bien, después del escalonamiento de las vacaciones, el escalonamiento del propio tiempo, de su dispersión en la instantaneidad del cambio. En la exaltación de una circulación ininterrumpida y de una actualidad incensante, las sociedades llegan a perder el hilo de su evolución. Ocurre lo mismo que con la velocidad: la aceleración hace perder el sentido del destino. La histeria del cambio oculta la hiperestesia de los procesos, en especial del proceso histórico” (*Ibid*: 91-142)

A *Political Communication in Postmodern Democracy*, Kees Brants i Katrin Voltmer (2011) se centren en el procés de “mediació” i “descentralització” en un moment en

què molts membres de l'audiència es converteixen en actius comunicadors. Hi ha un munt de ciutadans-periodistes, bloggers, tuitaires i consegüentment "some politicians and journalists have felt compelled to insert themselves into this mêlée".

La primacia dels polítics està sent reptada pel desenvolupament de dues dimensions de la comunicació política: per la mediació horitzontal i per la turbulència de l'audiència vertical. Efectivament, en les dues darreres dècades la comunicació política ha vist canvis radicals que cal creure que tindran conseqüències per la política democràtica.

Els mitjans tradicionals -o "vells mitjans"-audiovisuals i premsa escrita-, afirmen Kees Brants i Katrin Voltmer,¹¹¹ estan enfrontant-se alhora a un increment de la fragmentació de l'audiència i al fet que les noves tecnologies de la comunicació estan convertint la comunicació política en una Babel. Per a aquests comunicòlegs, els canvis en la comunicació política afecten la democràcia actual en la Postmodernitat: incertesa sobre el contingut, procés i localització de la política; sobre la confiança i la credibilitat en la veritat per part dels polítics i periodistes; sobre el valor i el rol dels grans relats i ideologies; sobre les possibilitats de l'"apoderament" del ciutadà gràcies a les noves tecnologies.

Les visions optimistes i pessimistes se sumen en aquests anys de canvis en els vells paradigmes. En aquest llibre, amb la col·laboració de 25 comunicòlegs, la hipòtesi central apunta que els actors polítics (governos, partits polítics i altres elits de les institucions polítiques) assumeixen que estan perdent control sobre la forma com la política es comunica i interpreta en l'esfera pública. Les recerques més actuals estan suggerint que ens endinsem en una "media logic" a causa de les complexes, sovint contradictòries, dinàmiques del procés de les forces centrífugues que estira la comunicació política cap a aquesta nova lògica.

Els canvis en la comunicació política contemporània han tingut lloc en la interrelació de dues dimensions. La "dimensió horitzontal" que descriu la relació entre polítics i mitjans de comunicació -en què les elits de la comunicació política, en conjunt, però també en competències entre elles, creen i disseminen els missatges polítics per al consum massiu- i la "dimensió vertical", que denota la interacció entre aquestes elits de la comunicació política i els ciutadans com a emissors-receptors.

Conjuntament aquestes dues dimensions de canvi "encerclen" la "relació triangular" entre els actors polítics (polítics i institucions polítiques), els mitjans (periodistes) i l'audiència (ciutadans i votants) que prèviament ha estat descrita dins l'espai social i institucional de la comunicació política.¹¹²

Per una banda, la "dimensió horitzontal" (mediació): la relació entre polítics i periodistes sempre ha estat caracteritzada per un alt nivell d'ambivalència entre la complicitat i una oberta lluita entre aquests poders que fa que aquests dos actors estiguin constantment immersos en negociacions pel que fa a l'agenda política que

¹¹¹ Introducció a *Ibid* (2011) amb el títol "Introduction: Mediatization and De-centralization of Political Communication".

¹¹² Esmenten el llibre de J.G. Blumler i M. Gurevitch, M. *The Crisis of Public Communication*. London: Routledge, 1995. Però aquest triangle ja va ser descrit anteriorment per altres comunicòlegs i analistes de l'opinió pública.

es comunica públicament, els marc en els quals els temes i les realitats polítiques es defineixen i la visibilitat i imatge dels “jugadors”.

Un concepte clau per descriure l'etapa actual en comunicació política és la noció de “mediatització”. Per a G. Mazzolini i W. Schulz,¹¹³ cal diferenciar entre “mediació” i “mediatització” per tal d'identificar aquest canvi. Com en el concepte de “mediacràcia”, on el procés polític està colonitzat pels imperatius del joc dels mitjans, aquesta “mediatització” no significa que els polítics han cedit el poder davant els mitjans, però el que descriu són els esforços dels partits polítics a professionalitzar la comunicació sobretot durant les campanyes electorals. Com a conseqüència d'això aquestes campanyes cada vegada s'han convertit en més personalistes (centrades en el candidat), polaritzades i espectaculars i més organitzades al voltant dels temes i de les ideologies.

Aquesta mediatització comporta un risc, segons Kees Brants i Katrin Voltmer, ja que la lluita per aconseguir controlar aquestes forces per part dels actors polítics suposa acceptar les condicions de la “lògica mediàtica”. A pesar que no s'estigui d'acord amb la idea que hi ha una “colonització” de la política per part dels mitjans, l'ascens del control de les notícies ha tingut efectes a llarg termini. Primer, perquè la mediatització ha canviat la forma com els partits polítics organitzen i seleccionen el seus líders. Els líders polítics probablement s'elegiran més per la seva habilitat de connectar amb els mitjans fins i tot més que que les seves capacitats de construir aliances amb els grups i faccions socials. En aquests canvis destaca la influència dels *spin doctors* en el procés de presa de decisions, mentre que els activistes locals i les bases dels partits queden marginats. En el cas del Regne Unit, la puixança del poder d'aquesta figura, però, va anar d'una inicial lluna de mel entre periodistes i el carismàtic líder dels laboristes, Tony Blair, a una atmosfera de creixent hostilitat i sospita.

En paral·lel, els mitjans també han patit canvis importants que afecten el control de la representació pública de la política. Una comercialització cada vegada més gran, la segmentació d'audiències, uns periodistes que porten a terme uns rols més variats, la competència que ha abocat els periodistes a respondre a la lògica del mercat i als interessos de les seves audiències més que a prioritzar la cobertura dels temes polítics. S'exemplifica la despolíticació de la cobertura política amb la marginació de les “notícies dures” sacrificades per aspectes més lleugers.

La hibridació dels formats també ha fet emergir una informació política barrejada amb l'entreteniment que en la línia de l'“infotainment” prefereix programes de “talk show” a debats reflexius consistents en un intercanvi educat d'opinions i arguments, sense caure en la demagògia en el fons i la forma (qui crida més sembla que tingui la raó).

Pel que fa a la “dimensió vertical”, Kees Brants i Katrin Voltmer analitzen la “descentralització” de la relació entre les elits de la comunicació política (mitjans i partits polítics) amb l'aparició de la gent anònima en el seu rol de ciutadans, votants o audiències. Els canvis en aquesta dimensió es poden descriure com una

¹¹³ “Mediatization” of Politics: A Challenge for Democracy?, *Political Communication* 16 (3), 247-62, 1999. Citat per Kees Brants i Katrin Voltmer (*Ibid.*: 5).

“descentralització” quan aquests ciutadans han incrementat la capacitat per aparèixer com a legitimitats i amb credibilitat com la política institucionalitzada i els mitjans de comunicació tradicionals.

Tot i això, aquesta situació no significa necessàriament que la gent s’hagi desvinculat de la política. En canvi, s’estan creant nous fòrums de debat públic en les franges del procés polític que atrauen segments de població específics. Noves esferes públiques que proporcionen informació perquè la gent senti que les seves vides són rellevants en aquesta esfera pública. I mentre que els partits polítics perden seguidors, un nombre important de ciutadans, sobretot generacions més joves, es comprometen en accions polítiques específiques, des de problemes locals a moviments globals com ara l’antiglobalització.

Internet apareix com l’espai més gran de comunicació on es produeixen aquests canvis. Proporciona un fòrum on la gent pot expressar i compartir les seves opinions i visions dins de comunitats virtuals que cristal·litzen al voltant d’un ample conjunt de gent, tòpics i problemes. Internet també s’ha convertit en una eina poderosa de mobilització on l’acció política -des de *mobs* espontanis a protestes internacionals ben organitzades- es pot iniciar en un període molt curt de temps i superant els límits nacionals.

S’ha arribat a llançar la hipòtesi que la comunicació *online* podria arribar a incrementar en el futur la marginació de la política institucionalitzada. Sigui així o no, internet ha emergit com la comunicació des d’abaix que és expressió dels problemes i desitjos del públic i que té com una de les principals conseqüències la multiplicació de les esferes públiques que incrementen la fragmentació i la balcanització. Resultat d’aquesta descentralització és l’ascens del populisme que guanya èxit enmig de la lògica mediàtica que atrau polítics de retòrica radical, apel·lacions emocionals i personalitats carismàtiques. El cas de l’ascens (i mort) de Pim Fortuyn a Holanda proporciona un exemple de la relació simbiòtica entre líders populistes i els mitjans. Aquesta popularitat i l’èxit electoral dels líders populistes ha forçat establir als partits tant l’estil com alguns elements del relat d’aquests líders.

Com manté Gérard Imbert (2010), en la Postmodernitat hi ha un principi que regeix que és la hipervisibilitat, que substitueix el “principi de publicitat” de Habermas, hereu de la Modernitat. Avui, seguint Jean Baudrillard, l’intercanvi simbòlic ha mort i ha estat substituït per un intercanvi icònic en què la forma-imatge (iconització de tot) prima sobre els continguts i en fagocita el sentit. Aquest “principi de publicitat” es desenvolupava dins de l’espai de representació (de representació política per delegació de poders als representants institucionals com ara classe política, partits, sindicats) i el de representació simbòlica (a través dels mitjans de comunicació, sobretot la premsa escrita) “cuyo cometido era reproducir la realidad, asegurar la circulación de ideas y reflejar a la opinión pública”:

“Este sistema de mediación esta hoy en declive, con la aparición de los medios audiovisuales y de los órganos de difusión vinculados a las nuevas tecnologías de la comunicación con la primacía de la imagen y del acceso directo al saber que ‘cortocircuita’ la labor de los tradicionales aparatos de mediación (familia, escuela)”

La realitat és la que apareix per aquestes pantalles, amb un to espectacular, on el que més importa en política és la hipervisibilitat, ja que “sin visibilidad, hoy, no hay existencia social que valga ni sujeto que tenga su lugar en el mercado de la imagen, lo que dificulta el trabajo de introspección (de conocimiento del yo) y de construcción de la identidad (de integración del individuo en la comunidad)”.

Passem de l'opinió pública a l'emoció pública, un predomini de l'excés, de l'exposició de la nostra intimitat, la fascinació per allò im-mediat. És l'“imperialismo de la actualidad”, segons el terme d'Imbert, on s'exalta la rapidesa, l'excés i el malbaratament –segons Bauman- que dóna lloc a una “sociedad del derroche” pel síndrome consumista en què la producció de residus supera la capacitat de reciclatge.

Tot això ens duu a una “crisi de la centralitat” on passem de la identitat a la identificació. Com indicava Bauman quan parlava de la hibridació com a fenomen típicament postmodern, en el sentit de la trencadissa amb la identitat de la Modernitat. És el que Michel Maffesoli explicava quan distingia entre identitat i identificació, en què la identitat és una forma de ser, model de la Modernitat en què el jo ja està determinat pel naixement, la formació, la cultura, la classe social... Però la identificació és pròpia de la Postmodernitat i està vinculada a les modes, al culte a les aparences, a la necessitat de respondre a la demanda del mercat.

I així en política, la “postelevisión” segons la terminologia d'Imbert, té un rol molt important com a lloc de transformació de les identitats amb formats televisius híbrids com l'infoentreteniment o les tertúlies televisives de caire polític amb intervencions curtes i cridaneres. La “sociedad informe”, segons l'expressió d'Imbert, és “aquella cuyas referencias se diluyen porque sus sistemas ideológicos se derrumban, cuyos fines se pierden en la nebulosa de incógnitas que pesan sobre el futuro y que se repliega en el extremo presente”.

Aquestes dues hipòtesis -mediatització i descentralització- impliquen un procés pel qual les elits de la comunicació política perden la seva habilitat de control del debat públic i la forma com els temes polítics queden emmarcats. No obstant, la politització de la perifèria i la despolitització del terreny comú del dia a dia de l'acció política està passant simultàniament i ens porta a uns nous patrons en aquesta comunicació política:

“Meanwhile, political actors and the media alike are learning to adapt to the challenges -and unprecedented opportunities- of a demand-driven communication environment that opens up new avenues of direct communication with consumers and voters. A striking exemple of this process of adopting new formats of communication for traditional politics is Barack Obama's 2008 presidential campaign, in which his effective use of new communication technologies ignited an enthusiasm for 'old' politics that many observers believed had been lost forever” (*Ibid*: 11)

Jos de Beus,¹¹⁴ recorda els múltiples termes per designar la democràcia actual en relació amb la influència dels mitjans de comunicació: Mediocràcia, governats per l'espectacle, democràcia plebiscitària, democràcia de l'espectador, telecràcia, democràcia de les relacions públiques, morboocràcia, democràcia de drama. Utilitzem un o un altre terme, tant se val, el que evidencia i revela és la centralitat de la comunicació política.

Beus focalitza en el concepte de "démocratie du public" (democràcia de l'audiència) del polític franco-americà Bernard Marin en el seu llibre *The Principles of Representative Government* (1997) que sosté que des de la dècada de 1990 en els darrers 20 anys hem passat d'una democràcia basada en uns partits tradicionals -on el partit polític era l'actor dominant en el camp de la política- a la "democràcia de l'audiència" on els actors polítics estan per sobre dels partits i dels seus programes.

A la "democràcia de l'audiència" els ciutadans semblen menys sobirans com a votants que no pas com a consumidors i des d'aquesta perspectiva Jos de Beus classifica com a pioners protagonistes d'aquesta democràcia el canceller alemany Gerhard Schröder, el primer ministre Silvio Berlusconi i el diputat i candidat holandès Pim Fortuyn, com també Tony Blair, Bill Clinton, Ross Perot i Arnold Schwarzenegger:

"All of these leaders seem to have moved from mass-party leadership (based on procedural authority, insider standing, trustee view, paternalist bias and linkage to old professions in the industrial economy) to campaigning-party leadership (with charismatic authority, outsider status, delegate view, marketing bias and linkage to new professions in the informational economy)"
(*Ibid*: 31)

Per a Stephen Coleman,¹¹⁵ estem en "l'edat de la ironia" com a resultat de la política de la representació i la mediació política. Partint de la idea que la visibilitat és "l'arma del testimoni", Coleman diferencia tres fases històriques en la visibilitat de la comunicació política: en les societats predemocràtiques el poder estava exercit en secret però es desplegava i s'exposava amb molta pompa i teatralitat, on el cerimonial era molt important. En aquest context, la visibilitat era una maniobra estilística dirigida dramàticament amb la visió de revelar el simbolisme del poder.

Amb l'ascens de la "democràcia representativa" els mitjans de comunicació es converteixen en el lloc on es representa aquesta visibilitat de la comunicació política. Però aquesta és una representació autèntica?, es pregunta Coleman (*Ibid*: 49-50):

"What has happened in recent years has amounted to a crisis in confidence in the absoluteness of any finally descriptive vocabulary or metaphysical representation of reality. The media have come to adopt what Rorty¹¹⁶ refers

¹¹⁴ "Audience Democracy: An Emerging Pattern in Postmodern Political Communication", article dins Kees Brants i Katrin Voltmer (*Ibid*: pp. 19-38)

¹¹⁵ "Representation and Mediated Politics: Representing Representation in an Age of Irony", article dins Kees Brants i Katrin Voltmer (*Ibid*: 39-56).

¹¹⁶ Es refereix al llibre de Richard Rorty. *Contingency, Irony and Solidarity* (Cambridge: Cambridge

to as an ironic disposition: one that regards reality, truth and finality as elusive and even illusory notions. For ironists, epistemological foundationalism and the pursuit of closure are abandoned in favour of a pragmatic approach to the contingency of history. Their aim is not to capture and finally define history, but to describe and redescribe it. Ironists are characterized by an openness to the use of a broad range of expressive tropes intended to (re)describe social reality metaphorically and ludically, as well as via the traditional discourses of linear rationality. This is to suggest that mediated reality is socio-culturally constructed and negotiated rather than to subscribe to the excesses of ontological relativism, which seems unable to distinguish between data and fantasy. (...) This shift in terms of authenticity has had profound effects upon the work of political representatives. Where in the past they had to come across as being effective representatives of interests, policies and ideologies, they are now forced to expose the most intimate details of their personalities so that they may be judged not simply as representatives of the public but as representatives of themselves”

En aquesta “tercera edat de la comunicació política” –segons autors com ara sostenen J.G. Blumler i D. Kavanagh¹¹⁷- els ciutadans tenen accés als polítics i a la política gràcies a la ubiqüitat de les noves tecnologies de la informació, però aquesta està ara més mediatitzada que mai. En aquesta “tercera edat” s’assumeix que la visibilitat mediada encara és més ubica i l’autenticitat només pot ser “contingent and ironic”.

Així Coleman (*Ibid*: 54) parla de “la re-presentació de la representació”, en què la comunicació política contemporània es defineix per l’ambivalència i la incertesa:

“In short, we who seek to explain the nature of political representation need to be prepared to learn more than we have cared to in the past about the barely visible paths and flows of connectivity and disjuncture that turn the acts of representing and being represented from abstract claims into felt experiences”

Estem immersos en la “campanya permanent” - assenyala Robin Brown¹¹⁸- des que Richard Nixon va abraçar l’estratègia de governar convertit en un instrument per assegurar la reelecció amb el desenvolupament de les rutines de l’Oficina de Premsa al servei d’aconseguir la cobertura mediàtica de suport als objectius polítics de la Presidència. Totes les activitats del president s’organitzen per aconseguir una cobertura mediàtica favorable.

Aquesta dinàmica arriba més tard a Europa. Per exemple, el Nou Laborisme abraça el model americà però no serà fins la dècada de 1990 i amb l’aposta decidida de Tony Blair d’usar els mitjans per la seva pròpia imatge amb la feina dels *spin doctors*.¹¹⁹ El cas més paradigmàtic va ser el control del *timing* mediàtic després de la mort de Lady Di.

University Press, 1989).

¹¹⁷ “The third age of political communication”, dins *Journal of Communication* 35 (4), 156-171, 1999.

¹¹⁸ “Mediatization and New Management in Comparative Institutional Perspective”, dins Kees Brants i Katrin Voltmer (*Ibid*: 59-74).

¹¹⁹ El terme “spin doctor” apareix per primera vegada a *The Guardian*, el 6 de novembre del 1986, en un article sobre els “spin doctors” de la Casa Blanca (Kees Brants i Katrin Voltmer, *Ibid*: 88-89).

Un altre dels elements de la Postmodernitat política és la “descentralització” i les noves formes de la ciutadania a l’hora de participar en comunicació política. Janelle Ward¹²⁰ argumenta que tradicionalment s’ha considerat la participació política com un indicador molt important d’una ciutadania democràtica. Però en un ambient de participació política en declivi, sobretot entre els joves, es parla de noves formes de compromís i participació.

Ward investiga la relació entre “consumisme polític” (que anomena “socially conscious consumption”) i la participació política. Aquest “consumisme polític” representa una oportunitat perquè la participació convencional o bé introdueixi canvis o bé quedi reemplaçada. Aquest “consumisme polític”, però, el localitza a principis de 1920 quan Mahatma Gandhi va emplaçar la població de l’Índia a apartar-se del sistema educatiu britànic i de les seves institucions legals, rebutjar llocs de treballs del govern colonial i boicotejar els productes britànics.

Hi ha altres nombrosos exemples de “consumisme polític” com a forma d’activisme. Actualment, està dirigit per diferents factors -que van en paral·lel als canvis en el món corporatiu- com l’apoderament dels ciutadans, en part per les noves formes d’informació i comunicació, i que amenaça la base de legitimitat dels partits parlamentaris i del sistema polític.

Aquests canvis en la comunicació afecten la política però també el periodisme. Tom Bakker i Chris Paterson¹²¹ analitzen la pèrdua del monopoli de la formació de l’opinió pública per part dels polítics i periodistes. L’ascens d’un “periodisme públic” o “cívic” comença a principis de 1990 amb un moviment que demana als periodistes i a les noves organitzacions el compromís actiu dels ciutadans en el procés de producció de notícies com la millor manera de restaurar el rol dels periodistes.

Als EUA i en molts altres països les noves organitzacions estan experimentant un creixement molt important de les noves formes de participació ciutadana. Aquest ascens tant del periodisme públic com ciutadà ha anat del braç d’un renovat interès en la configuració de l’esfera pública. Internet ha erosionat les formes tradicionals del “gatekeeping” i la xarxa ha fet que els periodistes hagin perdut el seu control editorial. El ciutadà participa en el periodisme amb la seva influència en el procés de cobertura de les notícies amb els comentaris en Twitter, en blogs, en els fòrums d’internet i altres plataformes mediàtiques com ara Facebook o Youtube. Aquest ascens dels “social media” i la cultura dels nous mitjans digitals ha anat acompanyada de la promesa d’una democràcia que ja no es construeix sobre el paradigma modern de l’opinió pública.

En l’epíleg del llibre col·lectiu de Kees Brants i Katrin Voltmer, John Corner¹²² assenyala quatre claus que expliquen els canvis en la cultura i la comunicació política: la reconfiguració del caràcter general de les relacions entre política i mitjans de comunicació, un procés conseqüència dels canvis radicals en el sistema

¹²⁰ “Political Consumerism as Political Participation?”, article dins Kees Brants i Katrin Voltmer (*Ibid*: 167-182).

¹²¹ “The New Frontiers of Journalism: Citizen Participation in the United Kingdom and the Netherlands”, dins Kees Brants i Katrin Voltmer (*Ibid*: 183-199).

¹²² “Afterword”, pàgines 265-272.

dels mèdia i en els sistemes polítics, per separat, i en la seva interconnexió de les seves formes complexes. En aquest sentit, alguns comentaristes han trobat que és útil classificar el que està passant com a part de la Postmodernitat; la transformació del caràcter (i fins i tot de la definició) de la comunicació política com una pràctica professional i, com a quarta clau, el rol del ciutadà, que se situa en el centre d'aquests canvis en l'esfera cívica.

Quin és el futur de la política? Per a Fernando Vallespín, escriu l'any 2000, la política estava sent progressivament arraconada pels sistemes econòmic i cultural i la clau del futur estava en la capacitat de supervivència que tinguessin els valors de la Il·lustració per aconseguir controlar les lògiques del nou ordre econòmic mundialitzat i el fraccionament provocat per les noves polítiques identitàries. Però del que s'ha que estava segur Vallespín aquell any 2000 és que ens havíem d'acomiar de la visió de la "política com a control" que ens ha vingut acompanyant durant la Modernitat. Aquesta obsessió per la seguretat i el control, per la domesticació d'allò imprevisible.

Per a Manuel Castells (2013), "los aparatos ideológicos y los medios de comunicación de masas han sido y siguen siendo herramientas útiles para manipular la comunicación y afianzar el poder. Pero, desde su aparición, la nueva cultura de la autonomía ha encontrado en las redes de comunicación por internet y telefonía móvil un medio incomparable de autocomunicación y autoorganización de masas".

En la *societat xarxa*, argumenta Castells, les relacions de poder -"aquellas que constituyen el fundamento de todas las sociedades"- com també els processos que qüestionen les relacions de poder institucionalitzades, es configuren i decideixen cada vegada més sovint en el terreny de la comunicació:

"(...) cualquier transformación importante de la tecnología y la organización de la comunicación es de máxima relevancia para el cambio social. Durante las cuatro últimas décadas, con la aparición de internet y las comunicaciones inalámbricas, el proceso de comunicación para toda la sociedad se fue desplazando desde la comunicación de masas a la autocomunicación de masas.(...) La transformación de la comunicación de masas en autocomunicación de masas ha contribuido de forma decisiva a modificar el proceso del cambio social. Como las relaciones de poder siempre se han basado en el control de la comunicación y la información, que nutren las redes neuronales constitutivas de la mente humana, la proliferación de redes horizontales de comunicación han generado un nuevo paisaje de cambio social y político, a través de un proceso de *desintermediación* de los controles gubernamentales y corporativos sobre las comunicaciones. Este es el poder de la red, por el que los actores sociales construyen sus propias redes según sus propios proyectos, valores e intereses"

La "redifició" de la política i del que s'havia entès com a política s'està redefinint en aquesta *societat xarxa*. Així Evgeny Morozov¹²³ defensa el seu concepte

¹²³ Article titulat "Internet, la política y la política del debate sobre internet", dins Manuel Castells et al. (2013).

d'“internetcentrisme” com a la repercussió política més important d'internet. Les plataformes *online* han donat lloc a ciutadans diferents i a formes diferents de fer política. Però subratlla que, per exemple, els usuaris d'Egipte fan i esperen coses diferents de les xarxes socials que els de la Xina, “lo cual tiene todo el sentido del mundo, puesto que viven en culturas distintas, con preocupaciones políticas, sociales y culturales distintas”.

Aquest redifinició de la política també afecta al periodisme. I d'això, en parlem en l'apartat següent quan analitzem com s'està construint l'Opinió Pública avui dia.

1.4.3. La construcció de l'Opinió Pública en la ‘societat xarxa’: la “convivència postmoderna” entre vells i nous mitjans

La formació de l'Opinió Pública durant la Modernitat ha respost a una societat industrial, urbana, massificada, amb uns mitjans de comunicació generalistes. Aquesta realitat va donar pas, a partir de la dècada del 1980, al que Lyotard va batejar com a “Postmodernitat” que, per sintetitzar, és la perspectiva basada en la idea que la societat no està governada per la història o el progrés, sinó sobretot per la diversitat, i on el pluralisme i la fragmentació dels tradicionals grans relats guia la societat. En paral·lel emergeixen nous valors socials, “postmaterials”, que influeixen en la idea hegemònica de l'Estat-Nació fins a les qüestions d'identitat individual. En aquest nou context, a cavall de la darrera dècada del segle XX i les dues primeres del segle XXI, apareixen moviments socials i polítics que desborden els marcs polítics vigents i que també s'expliquen per un canvi de paradigma en la comunicació: del model de masses al fragmentat provocat per internet i les xarxes socials.

Amb l'estudi de la societat occidental en els anys 80 i 90, Jean François Lyotard i Jean Baudrillard conceptualitzen la Postmodernitat (nova fase o època en la història) i el Postmodernisme (tendències culturals, especialment en art i arquitectura) fins desembocar en la hiperrealitat que el mateix Baudrillard (1929-2007) va analitzar *La Guerra del Golf no ha tingut lloc*¹²⁴ en què es critica la tendència a la simulació, a la fragmentació, a l'acceptació de la mentida a partir d'una repetició efectivista, neutral, no representativa, espectacular, televisiva enmig d'una globalització gràcies a les noves tecnologies de la comunicació, especialment del paper de la televisió i la retransmissió de la història en directe.

És aquesta nova societat que comença a néixer en la darrera dècada del segle XX i que Manuel Castells etiqueta com l'ascens de la *societat xarxa* (2010), una societat que viu una revolució tecnològica que provoca canvis en els diferents àmbits de la vida social, econòmica i cultural i, finalment, en la informació i la comunicació. Tots aquests canvis han de influir, per força, en la mateixa democràcia. La fi de la comunicació de masses i l'ascens de les “xarxes interactives” ens aboca a un altre tipus d'Opinió Pública. Per Castells (*Ibid*: 499), aquesta “network society rises on the edge of forever”. I nosaltres afegim: l'ascens de la *societat xarxa* situa l'Opinió Pública -tal com l'havíem conegut durant la Modernitat- en una fase diferent que

¹²⁴ Recull d'articles de Baudrillard publicats el 1999 a *Libération*. Hem consultat l'edició en anglès, *The Gulf War Did Not Take Place*, de 1995.

coincideix amb els canvis que s'han produït sota la Postmodernitat. Tot i que aquí sostenim que es tracta d'una etapa de transició dins la qual, el 2015, conviuen dinàmiques i realitats que han caracteritzat la Modernitat i ara la Postmodernitat.

Aquest ascens d'una nova societat va en paral·lel a la caiguda del Mur de Berlín i del debat sobre “la fi de la Història”, debat que s'acaba amb el sorgiment del gihadisme i el terrorisme global amb l'impacte global emocional de l'atemptat de l'11 de setembre del 2001. La reacció des d'Occident va ser la intervenció militar a l'Iraq i l'Afganistan que tindrà conseqüències no només contra el terrorisme gihadista (explosió del tren de rodalies a Madrid, l'11 de març de 2003, i del bus de Londres el juliol de 2005) sinó també en l'ascensió d'unes formes de protesta que tant per la forma d'organitzar-se com per l'impacte final ens han situat en una nova etapa on l'activisme social i polític està reconfigurant i transfigurant el sistema polític democràtic tal com l'havíem entès sota la Modernitat.

Un exemple que ens il·lustra aquesta actual fase de transició político-comunicativa podria ser la campanya electoral de les eleccions municipals i regionals a Espanya del 24 de maig del 2015. Dies abans del tancament de campanya, una monja, Sor Lucía Caram, surt públicament al costat del president de la Generalitat, Artur Mas, i del candidat de CiU a l'Ajuntament de Barcelona, Xavier Trias, per donar-los el seu suport amb l'afirmació que estava “enamorada” de Mas. Sor Lucía Caram s'havia fet coneguda gràcies a les xarxes socials, especialment pel seu perfil a Twitter. Després va aparèixer en programes de ràdio i televisió per ampliar la seva fama fins que va ser elegida “Catalana de l'any” pel diari *El Periódico de Catalunya*. No era pas un cas aïllat, una altra monja, Teresa Forcadad, també coneguda per les seves aparicions en ràdio i televisió, es compromet -tot i que al final sense anar a les llistes- en aquella mateixa contesa electoral amb “Barcelona en comú”, liderada per Ada Colau, activista social i personatge multimediàtic.

1.4.3.1. ‘New Media’ i activismes (locals i globals)

Giddens es preguntava ara fa només dos anys (2013: 970) si la “revolució digital” en les comunicacions estava influïnt en aquests canvis polítics que hem vist en la “Primavera àrab” a Tunísia (caiguda de Ben Ali), la caiguda del líder libi Coronel Gadaffi –agost del 2011- i els moviments posteriors a Egipte (derrocament del president Mubarak), Bahrain i la guerra civil a Síria. Un any després d'aquesta pregunta sorgia a Síria, Líbia i l'Iraq, ISIS (Estat Islàmic), amb un desplegament de violència medieval acompanyat d'un ús postmodern de la propaganda: inundar les xarxes socials d'imatges cruels convertides immediatament en fenomen viral global.

Kevin Gillan, Jenny Pickerill i Frank Webster analitzen a *Anti-War Activism* (2011) els “New Media” i els moviments de protesta en la “Information Age” a partir de la invasió d'Iraq per part d'una coalició internacional liderada pels Estats Units a principis de 2003 per concloure que, contràriament, al que algunes veus anunciaven quan va començar aquest nou segle XXI -que estàvem immersos en ple individualisme i que s'intensificaria la manca d'interès per la política-, aquelles protestes que van mobilitzar milions de ciutadans van posar en qüestió expressions com “death of politics” o “age of apathy”.

Un moviment basat en un “emprenyament polític” que tenia les seves arrels en el moviment “alter-globalization” de la dècada de 1990 sumat als canvis en l’ecosistema informatiu on els “new media” presentaven oportunitats a partir dels telèfons mòbils i les potencialitats del Web 2.0. Com es va comprovar amb l’impacte que va tenir en una certa opinió pública mundial la filtració de fotografies digitals d’Abu Ghraib la primavera de 2004 -que penjades a Youtube i en webs opositores a la intervenció mostraven tropes aliades torturant presoners- això ens anunciava que els “social media” poden impulsar una nova propaganda amb una influència que arriba en temps real a qualsevol individu en qualsevol racó del planeta.

A partir d’aleshores encara s’han vist més innovacions que han aprofitat els “campaigners” per a altres mobilitzacions i protestes com el fenomen del “microblogging” i el “networked individualism”. Des d’aleshores el moviment “antiguerra” ha perdut capacitat de mobilització però continua tenint una gran influència en la divulgació global d’informació i provoca reaccions internacionals, com l’assalt d’Israel sobre la flotilla d’ajuda a Gaza, el maig de 2010, o el rebuig a l’enviament de més tropes a l’Afganistan.

L’origen d’aquest nou fenomen de creació d’opinió pública global es troba en les intervencions occidentals en països musulmans durant les dècades de 1990 i 2000. El moment culminant d’aquest ascens de la mobilització global contra la guerra se situa el 15 de febrer de 2003 com a “remarkable day in world politics” (*Ibid*: 13). Després que la coalició liderada pels EUA llancen un assalt militar sobre l’Iraq sota l’al·legació que Hussein era una amenaça per a la seguretat internacional per tenir armes de destrucció massiva (weapons of mass destruction, WMD). Els inspectors de les Nacions Unides van treballar sota pressió per trobar aquelles WMD que no es van arribar a localitzar mai, cosa que va provocar que aquella institució rebutgés autoritzar la invasió.

No obstant, els Aliats van continuar endavant mentre les mobilitzacions i protestes arreu del món s’anaven incrementant fins que aquell 15 de febrer es va dur a terme una acció global en 600 ciutats amb dos milions de manifestants a Roma, un milió a Barcelona i Londres i centenars de milers a Berlín, Melbourne i Nova York entre moltes altres ciutats. *The New York Times* va descriure aquell dia com l’enfrontament entre “two superpowers”: els Estats Units i el “World Public Opinion”.

Aquests autors comparen aquell milió de manifestants a Londres amb altres mobilitzacions com ara les protestes pel sufragi femení el 1908 (que van omplir Hyde Park amb 250.000 persones) o la llegendària manifestació contra la guerra del Vietnam (el març de 1968 a Grovesnor Square, amb 30.000 persones), i amb la baixa participació electoral el 2001 a la Gran Bretanya, que amb un 59% va ser la més baixa des del sufragi universal del 1918. Aquesta “paradoxa” és una de les raons per les quals aquests tres autors analitzen el moviment contra la guerra a la Gran Bretanya.

En aquest estudi de Gillan, Pickerill i Webster, tot i subratllar la gran capacitat que encara té la propaganda política i la desinformació en una guerra, les noves tecnologies -integrades en l’organització de les campanyes contra la guerra- van aconseguir uns resultats extraordinaris “in the symbolic struggles between pro and anti-war forces”.

Moviments antisistema, activismes i campanyes que fins l'aparició d'aquestes noves tecnologies i aquests "new media" s'havien mogut majoritàriament en l'àmbit del submón alternatiu aconseguen que les seves representacions i identitats tinguin una dimensió global (geografia) i una immediatesa (temporal). No obstant, per bé que aquesta diversitat del moviment pacifista i antigüerra pot arribar ràpidament arreu del món a través dels "new media", la cooperació per aconseguir aliances i coalicions requereix molt més connexions substantives, que van des dels lligams interpersonals als acords ideològics.

Com a reacció immediata de la Casa Blanca i del seu inquilí d'aleshores, George Bush, als atacs de l'11-S de 2001 es va declarar una "War on Terror" per prevenir nous atacs sobre territori nord-americà, trobar Bin-Laden i desmantellar el poder dels talibans a l'Afganistan. Aquella guerra, però ja no era contra un govern concret sinó contra una organització, Al Qaeda, que s'organitzava i actuava en xarxa i que utilitzava les noves tecnologies per aconseguir adeptes a la causa i suport popular. Les imatges repetides milers de vegades de Bin Laden acompanyat d'altres membres entrenant-se -imatges que a ulls d'Occident resulten premodernes- contrastaven amb l'ús ultramodern de les noves tecnologies en una escena purament postmoderna.

Giddens, el 1994 ja s'hi havia referit en el seu llibre *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*¹²⁵ com a "enemies without states", una resposta al rebuig al "Gran Satan" representat pels Estats Units (i Israel) i al capitalisme secular, al cosmopolitanisme i a l'individualisme, contraposats al "fonamentalisme" guiat per una lectura ortodoxa del Corà o llibre sagrat dels musulmans.

Kevin Gillan (et al., *Ibid*: 150) troba en el seu estudi sobre l'ús de les tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) els beneficis que per a l'activisme social i polític ha comportat la tecnologia pels seus propòsits informatius i organitzatius i perquè l'activitat dels seus membres ara ja pugui ser constant, immediata i global. Però, això també ha suposat que aquestes organitzacions tinguin menys control sobre la seva pròpia informació i la manera com reaccionen fins i tot els seus acòlits.

1.4.3.2. 'Tuiteresfera' i la formació de l'Opinió Pública

Twitter neix el 2006 a la ciutat nord-americana de San Francisco, és a dir, que no fa ni 10 anys del naixement d'aquesta nova eina de comunicació (informació, opinió, publicitat i propaganda) que permet enviar missatges d'un màxim de 140 caràcters i ja ha estat protagonista de grans notícies com el gran terratrèmol a Tohoku, al Japó, el 2011, els moviments de la Primera Àrab i la mort de Michael Jackson.

Contràriament a Facebook, Twitter guanya en immediatesa i és una eina d'informació i opinió que s'està mostrant com una arma de formació d'opinió pública a diferents escales (del familiar al global) en un nou estadi de l'anomenat "vilatge global" de Marshall McLuhan, el teòric canadenc que el 1962, a *The*

¹²⁵ (Cambridge: Polity, 1994), citat per Kevin Gillan (et al.) a *Anti-War Activism* (2011: 9).

Gutenberg Galaxy, i el 1967 a *The Medium is the Massage*, va associar aquesta expressió amb el poder de la televisió d'emetre esdeveniments en temps real arreu del planeta Terra. El somni dels teòrics més radicals dels anys 1970 i 1980 sobre la democratització dels fluxos informatius i comunicatius troba a Twitter, en certa manera, la utopia comunicativa feta realitat.

Dhiraj Murthy (2013) compara el primer missatge de Samuel Morse per telègraf, el 24 de maig de 1844 entre Baltimore i Washington, de 21 caràcters, amb el primer tuit del creador de Twitter, Jack Dorsey, el 21 de març de 2006, de 24 caràcters. El 2011 ja s'estimava que s'estaven enviant cada dia més de 200 milions de tuits i el desembre de 2012 tenia ja 200 milions d'usuaris en el món. El 2014 la xifra es calculava en uns 500 milions d'usuaris.

Per a Murthy, Twitter és un "social media" en contraposició a Facebook, un "social network", tots dos són mitjans socials però la diferència és que l'ús que se'ls està donant s'ha anat autoregulant d'alguna forma en l'especialització.

Twitter es considera més aviat un "microblog" personal o institucional que Murthy (2013: 12) compara amb un eixam d'abelles on els tuits són com les abelles que existeixen individualment però alhora com a part d'un col·lectiu sencer. Com passa en un eixam, a Twitter un simple "a single tweet can also pack a powerful sting". Aquest poder s'ha demostrat en la capacitat de divulgar les experiències ordinàries de la gent durant moviments socials i desastres naturals.

El "hashtag" # és una etiqueta per tematitzar sota la qual es pot crear opinió pública instantània i que els moviments socials ja han utilitzat per exemple en l'ocupació de Wall Street el 2011 (#occupywallstreet). En aquest sentit, els "trending topics" se'ls ha arribat a comparar amb la mesura més objectiva d'allò que interessa a la majoria en un moment determinat i, per tant, allò que es converteix en opinió pública.

No només s'està demostrant que és una arma poderosa d'influència en la formació i conformació d'opinió pública perquè la gent comuniqui les seves experiències (i imatges!) durant moviments socials i desastres naturals, sinó que Twitter escampa arreu alhora la vida professional i personal dels seus usuaris. El que ja és una realitat és que Twitter s'ha convertit en un mitjà popular d'atenció per part dels mitjans tradicionals, una font d'informació no només de qualsevol periodista sinó que qualsevol ciutadà pot esdevenir periodista, ciutadà actiu i consumidor crític. En aquest últim cas, les empreses estan obrint comptes de Twitter per tenir contacte directe amb els seus clients, especialment per evitar els comentaris crítics i les denúncies per mala gestió.

L'últim servei de telègraf es va tancar a l'Índia el 2013. Twitter, una versió del segle XXI de missatges breus i instantanis n'ha pres el relleu. El telègraf va ser només una eina de comunicació però que per si mateix com a tecnologia no permetia formar i conformar opinió pública. Twitter s'està mostrant com una mena de nova ràdio on cada compte de Twitter és com una única emissora.

Twitter també s'ha comparat com una versió moderna del "Notificador", una mena de pissarra amb missatges en paper que es va utilitzar en els anys 1930 (patentat el

1932), dissenyat per ajudar a les persones que volien obtenir una cita o bé anul·lar-la o informar els amics d'on es trobaven en un moment concret. Inspirat en una màquina similar a les estacions de tren japoneses dissenyades per ajudar les persones que volien cancel·lar cites o informar amics del seu parador, aquestes tires de paper penjades en aquelles tauletes o pissarres amb un vidre o "notificadors" es trobaven a les estacions de tren i altres espais públics on per 2 penics es podien penjar breus missatges durant 2 hores. En aquest sentit, Twitter és l'equivalent digital al rotlle de paper del "Notificador" on anem passant els missatges que trobem i anem parant en aquells que ens interessin (Murthy, 20013: 18).

I de fet, canviem de dial -consumim individualment- com canviem amb el dit sobre la pantalla del mòbil els comptes que seguim. "Podem pensar en Twitter (Murthy, 2013: 17) com un nou mèdia ràdio en què Twitter s'alimenta de cada usuari com si cada usuari fos una emissora de ràdio. Cadascú pot elegir canviar el dial alhora que ofereix als altres la seva particular programació".

En la "Network society", de Manuel Castells, i en el "Global Village" de Marshall McLuhan, Twitter és un mitjà que ja no només permet la connexió immediata i universal sinó que permet conscienciar els altres residents de l'Aldea Global.

És Twitter democratitzador?, es pregunta Murthy (*Ibid*: 30-33). Si entenem que dóna visibilitat en igualtat de condicions a les "persones ordinàries" i mou l'autoritat des de les elits i l'*establishment* cap als individus, es pot entendre com un canvi dràstic en l'equilibri cultural del poder i es pot afirmar que sense cap mena de dubte. I també si Twitter ajuda a promoure que la gent "normal o corrent" es converteixi en "líder d'opinió" (seguint l'argumentació de Katz com a "transmissors" d'influència). Podem estar davant d'un canvi en les jerarquies dels mèdia tradicionals o, almenys, en la generació de noves formes d'influència i nous tipus de persones "influentes". Però, subratlla Murthy:

"Twitter does not represent a significant redress in systems of communicative power. Twitter may be exposing us to a selection of new viewpoints and voices, but the actual influence of these voices may be relatively limited"

No obstant, fins i tot si la influència de la "gent corrent" en Twitter és mínima o limitada, el mateix "mèdiu", és a dir, Twitter, pot potencialment democratitzar perquè fa de megàfon de les veus i converses de cada individu o entitat. Tot això fa dir a Murthy (2013: 153) que estem en un "Twitterverse" o "univers Twitter" i que "for better or for worse, one thing is clear: Twitter has shaped modern social communication".

El teòric marxista Christian Fuchs, que analitza en el vuitè capítol del seu llibre *Social Media. A Critical Introduction* (2014) si Twitter està creant en democràcia una nova esfera pública, arriba a aquestes dues conclusions (1,3) introduïdes per una reflexió (1):

"1) Habermas's concept of the public sphere stresses that a public sphere is (a) a space of political communication and (b) that access to resources that allow citizens to participate in the public sphere is crucial. Habermas's

notion of the public sphere is a critical concept that helps to analyze whether modern society lives up to its own expectations. It allows testing if the freedom of speech and public opinion are realized or rather limited by the distribution of educational and material resources. Furthermore, it enables the same test for the values of freedom of association and assembly by analyzing whether there are powerful actors that dominate visibility and influence.

2) Twitter is not a public sphere. It should neither be the subject of hope for the renewal of democracy and publication, nor the cause of concerns about violence and riots. What should first and foremost concern us is inequality in society and how to alleviate inequality. Habermas's notion of the public sphere has not primarily been about the media, but about the creation of a concept that allows the criticism of structures that lack public concerns about common goods and limit the availability of the commons for all people.

3) Social media do not cause revolutions or protests. They are embedded into contradictions and the power structures of contemporary society. This also means that in society, in which these media are prevalent, they are not completely unimportant in situations of uproar and revolution. Social media have contradictory characteristics in contradictory societies: they do not necessarily and automatically support/amplify or dampen/limit rebellions, but rather pose contradictory potentials that stand in contradiction with influences by the state, ideology, capitalism and other media. Contemporary societies are today experiencing highly damaged common goods and services as the result of decades of neoliberalism. The result has been a global crisis of capitalism that allows us to also think about the possibility of strengthening the commons. Strengthening the commons requires common struggle, which also involves, among other things, common communication. The struggle for a commons-based society that overcomes neoliberalism should also be the struggle for communication commons. The stratified structures of Twitter are an expression of the limits of the public sphere. Another society is possible. Is another Twitter possible?"

Per tant, per a Fuchs Twitter ni és una esfera pública ni causa mobilitzacions ni revolucions.

1.4.3.3. 'Tuiteresfera' i 'Blogosfera': el periodisme i l'ascensió del "ciudadà-periodista"

En els darrers anys es parla de l'impacte del periodista o bé del ciudadà anònim com el "comunicador de masses"¹²⁶ o l'ascens de l'"autocomunicador de masses". Jill Walker Rettberg (2008: 31) afirma: "We have moved from a culture dominated by massmedia, using one-to-many communication, to one where participatory media, using many-to-many communication, is becoming the norm".

¹²⁶ Vegeu capítol III, "The Impact of the Citizen as Mass Communicator" (pp. 149-204), dins el llibre editat per Zizi Papacharissi (2009).

La *Tuiteresfera* és l'agència de notícies feta a mida dels nostres interessos en què el compte Twitter de *The New York Times* està en la mateixa línia de jerarquia que qualsevol altre usuari, sigui periodista, pintor, funcionari, escombriaire o desocupat. De fet aquest terme és hereu de la "Blogosfera" en què sobretot destaquen blogs especialitzats en qualsevol temàtica, des de la cuina japonesa als trens del Canadà o els volcans del Japó, alguns dels quals són seguits per milions de persones i que són una font d'informació amb més credibilitat que qualsevol altre suport mediàtic.

Alguns dels grans moments del "Journalism-blogging" des del 2001 estan associats a esdeveniments que ja són història: els atemptats de l'11-S del 2001, la invasió d'Iraq (2003) amb "the baghdad blogger", el tsunami asiàtic del 2004, les bombes a Londres el 7 juliol de 2005, l'huracà Katrina, a Nova Orleans, el 2006 i el terratrèmol a la Xina del 2008 fins a la "Primavera àrab".

En relació amb el potencial dels blogs i de com es forma l'agenda pública (parlem de la teoria de l'agenda-setting de Mc Combs i Shaw, de 1972) diferents autors se centren en la relectura d'aquesta teoria (Tunney, S; Monaghan, G., 2010: 34-35) a partir d'aquest fenomen "as a form of hybrid between interpersonal and mass communication" i el potencial dels blogs en el seu rol com originadors d'un nou procés periodístic: el "citizen journalism".

La guerra d'Afganistan, el tsunami del 2004, el terratrèmol i posterior tsunami que va causar l'incident del Fukushima... exemples on els bloggers (individus anònims, un soldat, un turista) s'han anticipat en molts casos fins i tot a les agències de notícies a l'hora de transmetre l'exclusiva.

La discussió la centrem si ara a qualsevol ciutadà no periodista, anònim (o no) només per tenir molts seguidors a Twitter o per penjar un vídeo de denúncia en la seva pàgina de Youtube se'l pot considerar periodista. Gary Hudson i Mick Temple¹²⁷ argumenten que creure que els avenços tecnològics ens poden fer periodistes és un error. El "blogging" i els "independent online news sites" són un repte per a la tradicional percepció de l'autoritat del periodisme, però aquests dos autors insisteixen que hi ha unes normes establertes en el periodisme basades en un compromís amb la veritat i la deontologia i per això defensen el paper de *gatekeeper* dels professionals del periodisme.

Jill Walker Rettberg (2008), però, defensa el periodista-blogger com a forma de trencar amb els convencionalismes del periodisme tal com els fanzines van permetre en els anys 1970 i 1980 ser un canal per comunicar realitats que no apareixien mai als mitjans tradicionals. No obstant, subratlla Walker, això no vol dir que estiguem davant un "citizen journalist" perquè, entre altres motius, la majoria de bloggers no pensen en si mateixos com a periodistes tal com indicava una enquesta elaborada el juliol de 2006 (el 65% dels entrevistats negaven que estiguessin fent de periodistes).

Els canvis en el periodisme per l'aparició de blogs, diaris digitals i finalment Twitter porta a alguns autors a analitzar com el "ciberperiodisme" estaria originant no només un nou tipus de periodisme, sinó també una construcció de l'opinió pública

¹²⁷ Article titulat "We Are Not All Journalists Now", dins el llibre de S. Tunney i G. Monaghan, *op.cit*, pàgina 63.

diferent que podria estar contribuint a l'aparició d'una nova forma de ciutadania en què gràcies als usos comunicatius digitals hi ha noves oportunitats per dialogar amb els que controlen el flux informatiu.

Aquesta emergència de l'"Online Journalism" (*Ibid*: 1) té els orígens en les grans notícies d'impacte global de les bombes d'Oklahoma (1995), el "crash" del TWA 800 (1996) i la mort de la princesa Diana el 1997, als quals seguiria com el gran moment d'esdeveniment global l'atemptat del World Trade Center a Nova York l'11 de setembre del 2001.

Quin és el paper del periodista i del periodisme en la formació de l'opinió pública? Utilitzaria l'expressió del comunicòleg Héctor Borrat (1984) "el periòdic com a actor polític" per adaptar-ho i dir "el periodista com a actor polític" o les conseqüències de l'eclosió del "periodisme d'autor" en què el periodista armat amb un portàtil i una càmera digital (incorporada al seu mòbil) pot fer periodisme independent i arribar a milers de persones amb el seu blog o simplement amb un tuit.

Ens podríem estar dirigint, segons l'opinió d'aquest doctorand, cap al "Periodisme d'autor" en què entre aquests milions de potencials ciutadans convertits puntualment en periodistes i opinadors, el periodista ha de destacar per ser una font creïble a partir de publicar informació sense passar pel filtre de la seva empresa, ni per cap altre dels filtres tradicionals que imposa un mitjà tradicional (ideològic, publicitari, de la propietat, entre altres), que han estat origen de la desacreditació de la professió.

El "Periodisme d'autor" és aquell basat en la irrupció de les xarxes socials en què el periodista armat amb un portàtil amb connexió i una càmera fotogràfica digital amb vídeo es pot convertir en un mitjà de comunicació amb un poder immens. Sense haver de patir la dictadura de la publicitat ni de l'estructura econòmica del grup a què tradicionalment pertanyia és tan lliure com vulgui ser o pugui ser. En aquest context, aquell que es pot guanyar la vida bé té més grau d'autonomia i independència.

Pel que fa a la influència o impacte que està tenint Twitter en l'exercici del periodisme, diferents teòrics coincideixen a dir que està emergint un "ciudadà-periodista" o el ciutadà que es converteix puntualment en periodista tot informant o cobrint "notícies" en els seus pobles, ciutats, poblacions i països. Murthy (*Ibid*: 51-69) considera Twitter un "mèdiu" amb un espai més democràtic per a la producció i consum de notícies i que pot canviar normes del periodisme, tot incloent-hi la transparència de les pràctiques periodístiques i un rol més important dels "ciudadans-periodistes" supervisant la producció de notícies.

En l'ecosistema de Twitter actualment es poden trobar notícies importants i banals, opinions insultants, arguments intel·ligents, informacions errònies i sovint manipulades o inventades, idees estereotipades... tot alhora, podem trobar com els ciutadans són els primers a informar de les bombes a Mumbai el 2008 o la caiguda del vol U.S. Airways 1549 el 2009 al costat de tot un reguitzell de tuits que no passen per cap filtre periodístic ni molt menys tenen presents els codis ètics i de comportament del periodisme i del periodista. Una de les imatges que simbolitza Twitter com un nou "mèdiu" en què el ciutadà esdevé per moments periodista són

les imatges del “miracle” de la caiguda de l’US Airways 1549 al riu Hudson obtingudes per una passatgera d’un ferri, Janis Krums, i que va penjar en el seu compte de Twitter abans que arribessin a l’escena els periodistes.

Aquest accés a la informació i les dificultats de control per part de l’*establishment* està fent que fins i tot en els règims que censuren els seus ciutadans com en el cas d’Iran els “social media” estiguin influint en l’alleujament de les mesures, sobretot en aquella república islàmica després de les protestes antigovernamentals del 2009 i el rol que van tenir aquests “social media”. Si la revolució islàmica a l’Iran el 1979, com va analitzar Kapuscinski a *El Xa*, va tenir com a motor impulsor el radiocasset a través del qual milions de seguidors seguien les proclames de l’aitol·là Khomeini, el relleu el pren dècades més tard el mòbil i els ordinadors amb Twitter i Facebook com a formes que té la joventut per mobilitzar-se -“la marea verda”- contra el règim teocràtic de Teheran.

La cobertura de desastres naturals (el terratrèmol de 9.0 a l’area de Fukushima, al nord de Tòquio el 14 de març de 2011, i el tsunami posterior) han donat a Twitter legitimitat davant el periodisme, la capacitat de mobilització i finalment d’actuació i conscienciació en molts casos universals. Per tant, era d’esperar que es convertís en un “mèdiu” per a l’activisme social que aprofita la força de Twitter sobretot davant l’absència dels mass mèdia com a mitjà per enfortir els lligams locals i familiars amb el d’altres nivells i aconseguir la mobilització de les masses. Twitter i Facebook van tenir en les revoltes de gener de 2011 a Egipte un paper transcendental tot fomentant i disseminant els eslògans dels bloggers i “ciberdissidents”.

Aquest ús “revolucionari” dels *social media* no vol dir que tinguin la capacitat de fer enderrocar un govern o un règim. Cal recordar que les multitudinàries manifestacions contra la guerra de l’Iraq es produeixen pocs anys abans del *boom* de Facebook i Twitter. També organitzacions que com Greenpeace¹²⁸ han fet de l’acció directa un modus vivendi s’han aprofitat d’aquestes xarxes socials; ara, però, han de competir amb moltes ONG d’unes dimensions molt més petites que avui dia tenen la capacitat d’obtenir un ressò semblant i fins i tot més gran a partir de l’ús de Facebook, Twitter i d’altres “mèdiu”.

Potser no ha estat el factor principal per fer caure dictadors als països àrabs, però Twitter ha tingut un paper determinant malgrat que en la majoria de països només una minoria hi ha tingut accés. Els països àrabs com ara Tunísia, Egipte, Kuwait, Qatar, Bahrain, Sària, Aràbia Saudita i altres països musulmans no àrabs com ara Turquia i l’Iran, que en els darrers anys han vist en els seus carrers grans mobilitzacions, deuen moltes vides salvades a Twitter com a instrument per comunicar la posició de la policia antidisturbis i l’exèrcit i per disseminar informació als mitjans internacionals i aconseguir atreure la seva atenció.

Sobre el paper que Twitter ha tingut a Egipte per fer visible al món el que passava a la plaça Tahrir, malgrat el baix ús entre els seus ciutadans, G. Esfandiari afirmava el 2010 a *Foreign Policy* :

¹²⁸ Paul Wapner, a l’article “Environmental activism and world civic politics”, dins Louise Amoore (2005), qualifica Greenpeace de “grup transnacional” amb un pressupost de 100 milions de dòlars i 6 milions de membres.

“The real role that Twitter played is that Twitter helped focus the international spotlight on these events and disseminate timely, personal, and relevant breaking news to international news media and the global public. As a medium, what is impressive is the dissemination power of Twitter to circulate this information from Tahrir and other activists hotspots to networks and subnetworks of Twitter users around the world. Tweets from activists in Tahrir ended up being covered by international news media and were picked up quickly. This dissemination was not only important in terms of circulation of information, but also critical to building unprecedented moral solidarity” (Murthy, 2013: 109)

Roob Faris, investigador-director del Berkman Center for Internet and Society-Harvard University, ha escrit a *Madison and the Smart Mob: the Promise and Limitations of the Internet Democracy* i a *News and Information as Digital Media Come of Age* (2008)¹²⁹ sobre la transformació estructural dels mitjans –assegura que tots estan en transició-, els nous autors i formats (“accidental journalists”, “activist media and almost-journalist”, “citizen journalism” i “crowdsourcing”) i de com s’estan formant les noves audiències.

Aquesta és la nova realitat de la informació i del periodisme en la *societat xarxa* que no només serà clau per saber el futur del periodisme sinó de la mateixa democràcia. Així ho creu Albert Sáez, periodista i doctor en comunicació a la Universitat Ramon Llull, en el seu assaig *El periodisme després de Twitter* (2015) quan indica que en la segona dècada del segle XXI el periodisme viu moments d’incertesa per la crisi econòmica i els canvis tecnològics per advertir: “El periodisme és una realitat històrica i, per tant, de la mateixa manera que un dia va aparèixer, un altre pot desaparèixer”.

Efectivament, el periodisme va néixer -recorda Sáez- en el segle XVII en els salons de cafè de París i en els pubs de Londres on els mariners explicaven històries d’ultramar que havien viscut. La necessitat de convertir els fets en notícies va donar origen al periodisme que va assolir rang d’empresa en el segle XIX.

En el segon capítol de l’assaig de Sáez, titulat “De la Il·lustració a la Postmodernitat”, argumenta que el periodisme s’ha forjat a partir de tres grans revolucions: la Il·lustració, la Revolució Francesa i la Revolució Industrial. El periodisme neix en societats que “volien universalitzar el saber, democratitzar el poder i repartir la riquesa i el benestar” i en paral·lel a l’ascens de la democràcia representativa. Fins avui dia aquest periodisme ha estat una forma d’interpretació de la realitat, un mètode d’interpretació periòdica de la realitat social, segons va teoritzar Llorenç Gomis a *El medio media*.¹³⁰

Però quin futur té el periodisme en la Postmodernitat on el *timeline* de Twitter “trasllueix” alguns dels elements més característics d’aquesta Postmodernitat?: “Tothom parla amb la mateixa veu i les diverses aportacions conviuen en un règim d’oferta compartida perquè els usuaris triïn allò que els interessa saber sense

¹²⁹ Citat per Murthy, *op.cit.*

¹³⁰ *El medio media. La función política de la prensa*. Barcelona: Mitre, 1987. Citat per Albert Sáez (*Ibidem*: 65).

haver de subscriure's a un diari amb una base comuna ideològica amb altres lectors ni tan sols a una web per posar-se en contacte amb gent que té els mateixos interessos"? Per a Albert Sáez:

“La Identitat digital és molt més pròxima a la Postmodernitat que no pas al concepte il·lustrat de ciutadania, on era necessari entendre's i debatre per a establir un consens democràtic que podia ser tan opressor per a la individualitat com ho havia estat l'absolutisme monàrquic. En aquesta hipòtesi, les xarxes digitals serien el reflex d'un món nou i no pas el motor” (*Ibid*: 32-33):

Hauríem entrat, segons Sáez, en una etapa històrica per a la societat i, per tant, per al periodisme com una de les principals eines per a la selecció i la jerarquitització de la realitat a través de la narració periodística on el fenomen de la *desintermediació de la comunicació* (prescindir dels mitjans de comunicació per arribar als públics) “no afecta tan sols les relacions polítiques i no cedeix poder només a la gent del carrer” sinó que “també les empreses i les institucions han après a comunicar-se amb els seus públics objectius sense inserir missatges en els mitjans de comunicació a través de la publicitat o de les notícies que generen els seus gabinets de relacions públiques”.

Aquesta nova realitat es tradueix en política en el fet, comenta Sáez, que “avui un polític pot fer arribar a molta més gent un missatge a través d'una piulada que no d'una conferència de premsa”. No diguem-ne a través d'un mitjà on només van els convençuts i que potser ni tan sols la televisió se'n fa ressò.

Una nova realitat que també va impulsar el moviment del 15-M a Espanya amb el lema “No nos representan, no dicen la verdad” a usar les eines del món digital com una forma de fer possible la democràcia “real”, “de fer efectiu el govern a través de les assemblees deliberatives en què participen els ciutadans sense necessitat de la mediació ni dels partits ni dels mitjans”, afirma Sáez, que no obstant, subratlla que encara cal veure si aquestes mobilitzacions populars gràcies a les xarxes socials es tradueixen en canvis significatius “en el vincle dels ciutadans amb les seves democràcies i, sobretot en el suport electoral a les forces que reivindiquen directament un mandarinat o una democràcia deliberativa”.

Per intuir l'evolució dels mitjans de comunicació i del periodisme, per a Sáez serà clau veure com evoluciona el sistema polític, ja que “en un món sense representants ni representats no caldria que ningú els posés en relació”. Aquest canvi de paradigma amb la paulatina desindeterminació de la comunicació obligaria, segons Sáez, a “repensar el periodisme” per transcendir-lo en la seva funció *d'agenda-setting* i també en la dels usos i gratificacions, no digue-me en la que havia vist el periodisme com a agulla hipodèrmica capaç de manipular multituds:

“El públic ja no vol informar-se escoltant un sermó, sinó que vol mantenir una conversa en la qual vol poder preguntar, vol poder aportar informació, vol poder opinar, vol poder publicar, vol interactuar. I gràcies a la tecnologia digital aquestes ànsies del públic postmodern, demòcrata radical i global són viables, són factibles. De manera que el canvi d'actitud en el consum de la informació per part del públic obliga necessàriament a repensar la missió

dels periodistes -com el protestantisme va transformar la dels sacerdots- i dels mitjans de comunicació, com Luter va exigir en el cas de les esglésies” (*Ibidem*: 60)

Repensar el periodisme, per a Sáez, “vol dir reprendre la conversa com a paradigma de la relació amb el públic” que durant tres segles la tecnologia que permetia de difondre massivament el periodisme va empènyer els periodistes a deixar de conversar amb el seu públic. L’entorn digital, subratlla Sáez, “ho permet, ho facilita, ho exigeix i, per tant, culmina el programa fundacional del periodisme: ni el perverteix ni el destrueix”.

Es tracta -segueix argumentant Sáez- que els periodistes baixin del pedestal on han estat fins ara per l’impacte de l’era digital que “implica un canvi radical en les relacions de les redaccions periodístiques amb el seu públic” en l’era de l’autocomunicació de masses:

“Els periodistes hi han de respondre recordant que, essencialment, són intèrprets i narradors al servei del públic, amb el qual han d’aprendre a conversar i a formar una comunitat i deixar d’explotar-los com a simples punts de share o usuaris ocasionals” (*Ibidem*: 243)

1.5. Postmodernitat i Postmodernisme en el context de la Catalunya autonòmica (1978-2015)

“La identitat catalana és la més postmoderna perquè no és rígida”. Això ho afirma el 2012 el filòsof català Ferran Sáez¹³¹ i ens serveix per obrir aquest apartat que enllaçarà amb l’anàlisi del debat de la consulta sobiranista del 9 de novembre de 2014, un debat que més enllà de ser un conflicte entre Espanya i Catalunya, entre el nacionalisme espanyol i el nacionalisme català, entre una visió del món “castellanocentrista” i una “catalanocentrista”, per aquest doctorand té molt a veure amb un xoc entre una societat moderna (l’espanyola) en transició a la Postmodernitat i una societat ja plenament postmoderna (la catalana).

Argumenta Ferran Sáez en aquesta entrevista que durant la Transició, en els anys 70, pensàvem que hi havia hagut grans canvis socials “i només se seguien models trivials, era autoenganyar-se, creure’ns moderns”. Però més de 30 anys després, almenys a Catalunya, algunes coses havien canviat. Una d’aquestes coses, segons Sáez, és la identitat catalana: “S’ha escapat de la política, de la llengua, però no dels valors o dels gestos”. Per a ell, a Catalunya l’individualisme, des dels liberals als anarquistes té un pes que no té a Espanya:

“És més, i tot i semblar contradictori, el fet associatiu és un element integrador en la identitat catalana. Les identificacions pesen més que les identitats perquè són voluntàries. La identitat catalana és la més postmoderna de totes perquè no és rígida, en haver modulats bé els seus valors “

¹³¹ Entrevista de Joan Foguet a *El País*, “Quadern”, dijous 4 d’octubre del 2012, pàgina 8.

Coincideixo amb aquesta descripció de Ferran Sáez quan ho centra en la identitat però més que amb l'argument de l'individualisme català en la complexitat de la societat catalana, tant des del punt de vista identitari com ideològic, sociològic i cultural. Una societat fragmentada, multicultural, diversa, atomitzada en molts eixos entre els quals destaquen l'eix nacional (posicionament del ciutadà respecte la seva identitat nacional: només espanyol, més espanyol que català, igual espanyol que català, més català que espanyol, només català) i ideològic (d'un gran ventall d'opcions que van de l'extrema esquerra, l'anarquisme, l'anarcosindicalisme, el liberalisme, la socialdemocràcia, el comunisme i múltiples corrents d'aquest, la democraciacristiana, el socialisme, el feixisme, el populisme, l'assemblearisme independentista fins a l'ecosocialisme).

Només cal veure la composició del Parlament de Catalunya sortit de les eleccions autonòmiques de 2012 per comprovar que aquest ampli ventall d'opcions ideològiques només pot ser el mirall d'una societat extremadament complexa. Una composició que arran les eleccions autonòmiques del 27 de setembre de 2015 encara ha donat un Parlament més fragmentat amb l'entrada de Podemos/Podem i Equo dins la coalició "Catalunya Sí que es Pot".

El cas d'Iniciativa per Catalunya, en aquest sentit, és també una mostra d'aquesta complexitat per ser l'únic partit ecosocialista que ha tingut un pes important en un govern autonòmic a Espanya i per tenir una línia de pensament que l'acosta a l'esquerra verda alemanya, holandesa i escandinava. Aquesta complexitat la trobem dins la mateixa ICV, on hi ha una atomització i fragmentació en les opcions identitàries i en els matisos pel que fa als discursos ideològics tant dels militants com dels seus votants.

Tornarem més endavant a recuperar aquest fil argumental quan parlem del debat de la consulta i de com diferents factors que tenen a veure amb aquestes diferències entre la societat catalana, en particular, i l'espanyola, en general, han determinat -associats a factors com la globalització de la informació i de les comunicacions- el desenvolupament d'aquest debat fins al 9 de novembre de 2014.

Filòsofs (Miquel Tresserras, Ferran Sáez, Francesc Torralba, Àngel Castiñeira, Francisco Fernández Buey, Valentí Puig), sociòlegs (Salvador Cardús, Jordi Busquet, Salvador Giner), comunicòlegs (Enric Marín, Joan Manuel Tresserras) i periodistes (Francesc-Marc Álvaro), entre altres intel·lectuals, han analitzat la Postmodernitat en relació amb Catalunya, els seus valors com a societat, els seus mitjans de comunicació i la seva complexitat social i política. Una de les preguntes que ens hauríem de fer és si el conflicte generat per la convocatòria del 9-N va ser també un conflicte entre la visió postmoderna de l'Estat per part de la societat catalana amb la visió moderna de l'Estat per part de la societat espanyola.

El filòsof català Miquel Tresserras, a *L'encontre estètic* (1997: 50), destaca que:

“Catalunya no ha estat mai un país de relats, novel·lístics o filosòfics, de primera fila. En literatura es distingeix, sobretot, per la poesia i la narració curta; i pel que fa a la filosofia, desaparegut Ramon Llull, s'ha dedicat més a anàlisis puntuals que a la confecció de vigoroses síntesis originals. No és per

celebrar-ho, és clar. Però tampoc per acomplexar-se'n. Perquè malgrat tot no ha pas estat un país al marge del saber, entès alhora com a cultura i com a ciència. Potser la nostra experiència ens fa veure la postmodernitat des d'un angle particularment realista"

Per a Tresserras, "les modernitats són urbanes" (*Ibid*: 63-64) i posa a la ciutat de Barcelona com a model -"caòtica, indiferent i acollidora tot alhora (...) Barcelona és caos i culte a la forma"- com a centre de les modernitats a Catalunya, lloc on totes les modernitats són "gairebé sempre barcelonines".

Enric Marín i Joan Manuel Tresserras a *Cultura de masses i postmodernitat* (1994) han estat uns dels pioners a analitzar la Postmodernitat a Catalunya i també l'han lligat als mitjans de comunicació i a la informació i a la cultura de masses a pesar que la Postmodernitat es relaciona amb la fragmentació. Per a ells, "el rostre de la modernitat és el rostre de la societat de masses".

La Modernitat de Catalunya també està relacionada amb la gènesi de la premsa de masses en el període comprès entre 1902 i 1923, com ha estudiat Josep Lluís Gómez Mompert (1992), especialment en el temps en què va estar en vigor la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923), quan "van donar-se les condicions necessàries perquè pogués conformar-se la premsa diària moderna i industrial (de masses) a la ciutat de Barcelona". Al llarg del primer terç del segle XX, argumenta aquest comunicòleg català, es produeixen a Catalunya un seguit de transformacions "radicals" que s'identifiquen amb el procés de cristallització de la "societat, la cultura i la comunicació de masses". Aquest procés de transformació, subratlla aquest professor de la Universitat de València, també s'esdevé en altres països desenvolupats d'Europa i Amèrica del Nord, però unes dècades abans.¹³²

El projecte "modernitzador" de la Mancomunitat té l'origen en l'impuls del catalanisme polític de la dreta nacional catalana que coincideix amb l'esclat de la Primera Guerra Mundial, que va tenir una repercussió no només en l'àmbit econòmic o polític sinó també en l'esfera de les comunicacions:

"La guerra europea hi va influir accelerant el procés d'espectacularització de la informació estrangera, perquè hi va fer de catalitzador, paral·lelament al desplegament industrial de les empreses de premsa i la renovació del periodisme" (*Ibidem*: 16)

En aquest primer terç de segle trobem -explica Gómez Mompert- tots els factors de modernització de la societat catalana que tenen a veure amb "noves formes de viure" (massificació de la ciutat, mecanització, desenvolupament dels transports, consumisme), "noves formes de sentir" (substitució del que és natural per allò que suposa l'artificialitat, la variació dels conceptes de l'espai i del temps, el desplegament polític i el desenvolupament de la societat civil, l'augment del nivell cultural amb l'alfabetització i el naixement de la societat de l'espectacle) i les "noves formes de representar" o com es reproduïx de manera diferent la realitat (canvi d'alguns mitjans de comunicació tradicionals, aparició de nous com el cinema i la

¹³² Una anàlisi de l'ascens de la societat i la cultura de masses es troba en el llibre de Jordi Busquet. *El sublim i el vulgar* (1998).

ràdio) i també unes “noves mentalitat”, que té a veure amb nous valors i actituds i per tant una manera diferent de veure i interpretar la realitat (interès per la modernització i tot allò que és nou, nova concepció de la idea de velocitat, promoció generalitzada del consum, nova estètica amb interès pel cos, la moda i el disseny, la mobilitat social, el procés de cosmopolitisme i transnacionalització i una certa suplantació de la memòria o del record pels mitjans de comunicació).

Per Gómez Mompert, la mateixa burgesia catalana que impulsava la “cultura cívica” i forjava el projecte noucentista “que pretenia monopolitzar les nocions de modernitat i de progrés volia institucionalitzar la seva preeminència social i el seu lideratge polític” i afegeix que “sembla pertinent interpretar la Mancomunitat com un succedani de l’Estat modern per a aquest sector de la burgesia autòctona”.

Pel que fa a la premsa escrita diària durant els anys de la Mancomunitat, segons Gómez Mompert, ja es pot considerar una premsa de masses en el sentit rigorós del terme i a Barcelona en aquella època es va caracteritzar per una tendència a la substitució de la vella premsa política d’opinió per una nova premsa d’informació general.

El franquisme, tot i que va suposar un trencament amb tota aquesta modernització i una tornada a valors tradicionals, a partir dels anys 1950 i especialment amb la fi de l’autarquia, reenllaça amb la modernització d’Espanya i Catalunya. Amb la recuperació de les llibertats democràtiques s’inicia un període de grans canvis tant en el medi rural com l’urbà que s’accelerà en els anys 1980 i es consolidaran en la dècada següent, impulsat pels Jocs Olímpics de Barcelona 1992, motor de la Barcelona postmoderna amb la transformació urbanística i la conversió en una ciutat multicultural.

Per Antonio Segura (2013), els trets definidors del català són la llengua, la cultura, el tarannà, el pragmatisme, la defensa de les llibertats i la vocació mediterrània. Però si hi ha un altre tret que fa diferents la societat catalana de l’espanyola és el seu origen com a societat moderna. En aquest sentit, afirma que la societat catalana ja en la segona meitat del segle XIX té trets d’una societat moderna i que aquesta societat catalana ja no té res a veure amb la societat espanyola.

A les darreries del segle XIX coexisteixen dos catalanismes: un prepolític d’arrel popular i un d’arrel burgesa i elitista. Uns altres trets definidors de Catalunya és el doble sentiment arrelat en les classes populars catalanes i que la Setmana Tràgica intensificarà: el sentiment antimilitar i l’anticlerical. I l’arribada d’emigració d’altres parts d’Espanya en el primer terç del segle XX que, segons Segura, s’integrarà en la societat catalana a través de la militància sindical.

A Catalunya, Josep-Anton Fernández, a *El malestar en la cultura catalana* (2008), situa el període que ell anomena de “cultura de la normalització” entre el 1976 i el 1999. A partir de l’afirmació que allò que caracteritza la cultura contemporània és “el malestar dels seus actors” relacionat a una “doble subordinació”: la nacional, que afecta la posició legal i social de la llengua catalana i el reconeixement de la identitat catalana; i la dependència de la cultura respecte al camp de poder subaltern. Això es tradueix en problemàtiques com la qüestió de què és cultura catalana i què no ho és. Aquest assaig parteix de l’intent d’analitzar les conseqüències de la fragmentació del

mercat cultural català -segons l'autor, "seguint les línies territorials i polítiques imposades per la Constitució espanyola- pel que fa "a la relació de dependència i subordinació de la societat catalana respecte de l'estat espanyol".

Segons Fernández, la normalització de la cultura catalana és "una fantasia típicament postmoderna, i és per tant múltiple, fragmentària i complexa en les seves manifestacions, que oscil·len incessantment entre diverses polaritats". Argumenta que és la fantasia segons la qual "Catalunya és el millor dels mons possibles i un model de progrés i convivència per a la resta del món". Una Catalunya que ja ha superat traumes i mancances històriques i que si no ha arribat a la "normalitat" és perquè la ciutadania encara no ha actuat prou com si ja fóssim "normals".

Per a Fernández, hi ha una "triple condició postmoderna" de la cultura catalana (*Ibid*: 84-103). La idea que la normalització i el malestar de la cultura catalana "són la manifestació d'una crisi postmoderna de models culturals". En aquest període de 1976-1999, Catalunya pateix una transformació a partir de 12 línies generals que apunta ell entre les quals: la polarització d'institucions, mitjans de comunicació i sectors de la societat civil al voltant de CiU i PSC; un augment de la participació dels catalans en la política catalana; una consolidació a partir sobretot de 1993 de la catalanofòbia com a instrument en el joc polític; la fragmentació política de l'espai cultural i comunicatiu de la llengua catalana, segons la divisió territorial establerta per la Constitució espanyola de 1978; la internacionalització de la cultura catalana mitjançant esdeveniments com els Jocs Olímpics de 1992; el manteniment d'alts nivells d'atur acompanyat de la glorificació del consumisme; els grans canvis suscitats per tres fenòmens relacionats com la integració europea i el mercat únic europeu, la globalització de l'economia i la disseminació de les noves tecnologies de la informació i la comunicació; la transformació de l'esfera pública a Catalunya i Espanya, com a conseqüència de la implantació de l'estat de les autonomies i la consolidació de l'espai de comunicació espanyol; i grans canvis socioculturals com ara el deteriorament de l'autoritat patriarcal tradicional (a causa de la revolució sexual, l'emergència de sexualitats alternatives i els nous papers de la dona en la societat catalana) o bé les redefinicions identitàries degudes, primer, a les onades immigratòries dels anys 1940-1975 i després de les noves immigracions procedents de l'Àfrica i el Magrib.

Segons l'argument de Fernández, la cultura catalana de l'últim quart del segle XX ha experimentat uns processos que qualifica de "crisi de models culturals", una crisi "d'arrel típicament postmoderna" i que, per tant, la cultura catalana contemporània és "eminentment postmoderna, tant per la seva dinàmica, com per les característiques de la seva producció, com per la seva problemàtica".

Fernández utilitza el terme "postmodernitat" tot sabent que no ha gaudit, diu ell, de gran fortuna a Catalunya "en part perquè se l'ha considerat (erròniament) com una moda passatgera, perquè generalment se n'ha fet una lectura molt superficial i estereotipada, o perquè la visió d'aquest fenomen que ha dominat durant molt de temps a Catalunya és la que, influïda per Habermas, considera que la postmodernitat té un 'contingut profundament reaccionari' i que "(l)a generalització dels valors, o contravalors, de la postmodernitat porta a la destrucció de la cultura com a activitat clarament delimitada".¹³³

¹³³ Aquesta darrera frase és una cita de l'article d'Antoni Estradé, "Per una cultura de múltiple accés:

A partir de la reflexió de Zygmunt Bauman a *Postmodernity and its Discontents* Fernández descriu la crisi estructural de la cultura catalana. Bauman manté que els models culturals de la Modernitat estaven en crisi quan la cultura moderna es definia sobretot com un programa i un impuls d'acció civilitzadora per protegir els individus contra els propis instints i contra l'amenaça del caos social i cultural. L'acció civilitzadora s'havia de fer mitjançant l'educació i a través de l'escola. L'escola i la fàbrica havien estat les dues grans metàfores de la Modernitat, com a instàncies productores d'ordre, al costat de l'estat modern i el seu programa d'una cultura nacional homogènia.

Fernández manté que la crisi estructural de la cultura catalana es pot entendre com l'efecte de la col·lisió de dos models culturals: el modern (jeràrquic, elitista i normatiu, centrat en el creador o l'artista) i el postmodern (diferencial, autoorganitzat, mercantilitzat, centrat en el consum). La crisi postmoderna de la cultura catalana és triple: (1) el projecte de la normalització, per la seva pròpia posada en pràctica ha donat com a resultat una crisi dels discursos de la legitimació de la cultura catalana (2) i ha provocat una crisi de producció de valor en el camp cultural català que (3) com a efecte ha estat una crisi d'identificació que és "al mateix temps una crisi dels *discursos* i una crisi de *representació*".

Aquesta triple crisi té un caràcter postmodern en el sentit que Lyotard dóna al terme, és a dir, incredulitat envers els "grans relats". En el discurs cultural del nacionalisme català un d'aquests grans relats ha estat la "normalització" i que ha legitimitat, segons Fernández, els esforços polítics de la cultura catalana per esdevenir hegemònica al territori que considera propi.

El problema, diu Fernández, apareix amb la desconfiança (segons el terme "cansament del catalanisme" de Toni Strubell, 1997). En aquest llibre Strubell analitza un seguit de fenòmens que s'observen en la cultura, la literatura i els mitjans de comunicació i explica que el pensament crític es troba en tots els Estats-nació i ajuden a la vertebració col·lectiva i argumenta a partir d'aquesta idea per què el catalanisme no hauria arrelat més profundament en la societat catalana. Això ho escrivia el 1997 i presentava un escenari molt pessimista: la desaparició de Catalunya com a nació. El mateix Strubell considerava que aquest cansament o fatiga de la catalanitat la van diagnosticar a finals de 1980 Vicenç Villatoro i Joan B. Culla.

Un país amb una cultura sense projecció mundial, uns partits polítics que tenen els mateixos comportaments que els espanyols (cònics i clientelars) i un nacionalisme que no ofereix una "oferta vital" trencadora i innovadora com el que va oferir en el primer terç de segle XX. Strubell situa -seguint els historiadors del moviment catalanista- el període entre finals del segle XIX i la II República com el del naixement i arrelament del nacionalisme modern a Catalunya, període marcat per diversos fets del "catalanisme hegemònic": El Memorial de Greuges (1885), les Bases de Manresa (1892), el naixement de la Lliga Regionalista (1901), la creació de la Solidaritat Catalana (1907) i la Mancomunitat de Catalunya (1914).

El problema és de desconfiança, afirmava Fernández el 2008, respecte d'aquest metarelat i la pèrdua del consens que requeria la implantació d'un model cultural. També és una crisi postmoderna perquè el malestar cultural és símptoma del conflicte entre alta cultura i cultura de masses. I finalment també és una crisi postmoderna des d'un punt de vista social i polític "perquè els discursos que fins a la Restauració de la monarquia constitucional havien definit la identitat catalana entren en un procés de fragmentació i redefinició que han trencat el consens sobre el que significa 'ser català'". Tot això provoca una crisi dels discursos identitaris i de les condicions de representació, que Fernández anomena "crisi d'identificació".

Aquest era l'estat en què es trobava Catalunya, segons Fernández, el 2008: en una "crisi d'identificació".¹³⁴ Aquell assagista, després de posar alguns exemples de com un diari català va amagar en portada una notícia que mostrava segons ell la realitat del país, argumenta que "el combat per definir les identitats, les representacions i els discursos que constitueixen aquest 'Tal com som' legítim, dominant, inqüestionat, és una lluita per l'hegemonia" (*Ibid*: 232).

Fernández argumenta que els catalans, com a minoria nacional, estan subjectes a "un grau considerable d'invisibilitat", tot i que sigui parcial gràcies a l'existència de mitjans audiovisuals -especialment a la Televisió de Catalunya- identificats en major o menor grau com a catalans. Fernández acaba apel·lant a la necessitat d'"universalitzar el punt de vista" d'una minoria, la catalana, però no pas de veure'ns a través dels ulls dels altres i presentar-nos als altres segons aquesta perspectiva:

"En el cas de la cultura catalana, el desig d'homologació no és altra cosa que el desig d'esdevenir-majoritari o esdevenir-dominat que es deriva de la fantasia de la normalització. La universalització del punt de vista, ben al contrari, consisteix a travessar aquesta fantasia, més enllà de la qual aconseguim veure'ns a nosaltres mateixos amb els nostres propis ulls, tot re-presentant-nos sense l'estigma de la particularitat. (...) Els catalans som però no existim. I tanmateix, com diu Slavoj Žižek, 'el contrari de l'existència no és la no-existència sinó la insistència: allò que no existeix continua *insistent*, maldant per la seva existència'.¹³⁵ La nostra feina consisteix a insistir en tots els fronts, tossudament, fins a crear les condicions per a la nostra existència plena, legítima i reconeguda. ¿Qui creurà en la nostra existència, sinó nosaltres? Siguem radicalment optimistes: nosaltres i la nostra cultura no ens podem morir, ni ens poden matar, perquè ja estem morts. D'aquí la necessitat d'insistir i creure en la nostra existència. Però creure en nosaltres mateixos no es pot fonamentar en una fantasia de normalitat que amaga el trauma i oculta el conflicte, sinó en el reconeixement d'aquest conflicte i en el projecte i la possibilitat d'una emancipació joiosa" (*Ibid*: 368-370)

Això ho deia el 2008. El 9 de novembre de 2014, i en els dies posteriors, aquesta invisibilitat s'havia transformat -després de dos anys de conflicte i de debat sobre la convocatòria d'una consulta per la independència de Catalunya- en una visibilitat

¹³⁴ Recordem que el 2008 governava el tripartit format per PSC, ERC i ICV-EUiA (més hibridació impossible) i que contràriament a Espanya, en democràcia, encara no hi ha hagut un govern de coalició.

¹³⁵ Fernández cita Slavoj Žižek. *Welcome to the Desert of the Real! Five Essays on September 11 and Related Dates*. Londres i Nova York: Verso, 2002, p. 22.

global amb un impacte internacional no només a Europa, sinó en la resta de continents i que fa afirmar a aquest doctorand que Catalunya s'havia situat en el mapa internacional com a "subjecte polític". Una altra anàlisi que cal fer, però, és si aquesta imatge que s'ha projectat durant aquest període de 2012-2014 tant a la resta d'Espanya com al món coincideix amb la Catalunya real o només amb una part d'aquesta Catalunya complexa postmoderna. D'això, en parlem en el capítol quart d'aquesta tesi.

A inicis de 2015 Catalunya és una Comunitat Autònoma del Regne d'Espanya que s'autodefineix com a nació. Amb 7,5 milions d'habitants gràcies a l'aportació (i hibridació social i ètnica) de la immigració arribada sobretot a partir de finals de 1980 i d'haver convertit la seva capital, Barcelona, després dels Jocs Olímpics de 1992 (que ens ha deixat una arquitectura que es podria definir de marcat estil postmodernista), en una de les ciutats més visitades d'Europa.

Aquesta ciutat, cosmopolita, mestissa, fragmentada i atomitzada, ha estat precisament el lloc on s'ha visualitzat aquest conflicte amb les manifestacions multitudinàries convocades per reclamar una consulta o referèndum per l'autodeterminació de Catalunya. Però, insistim: no es podria entendre la vitalitat i força de Barcelona a l'hora de capitalitzar i visualitzar moviments socials i polítics de masses sense conèixer -com hem explicat en pàgines anteriors- els precedents i el tarannà d'aquesta ciutat des de la Transició democràtica i molt abans, en una realitat que arrela en el segle XIX.

El periodista i historiador Marc Andreu ha estudiat en la seva tesi doctoral, *El moviment ciutadà i la transició a Barcelona* (2014), aquesta vitalitat que ha tingut Barcelona des de la recuperació de la democràcia, sobretot gràcies al moviment veïnial durant la Transició i el protagonisme de la Federació d'Associacions de Veïnats de Barcelona (FAVB). No obstant, Andreu apunta un canvi d'hegemonies, un cert cansament que a partir del 2004, amb el Fòrum de les Cultures, inicia una crítica molt forta a un determinat model de ciutat:

"En definitiva, el moviment ciutadà de Barcelona va obtenir notables concessions d'un poder polític autoritari però feble -per corrupte, ineficient i deslegítimat- i d'un capitalisme immobiliari, industrial i financer que, durant un període aproximat d'una dècada, va estar molt condicionat per la pressió social al carrer i per la por d'un incert futur polític democràtic. Una idea de democràcia que, a mitjans dels anys 70, va arribar a tenir horitzons revolucionaris o socialitzants, almenys en el món local urbà. I com a mínim fins que, entre 1979 i 1986, la correlació de forces i l'hegemonia cultural va començar a canviar a la ciutat (i més encara al conjunt de Catalunya i Espanya), i ja en ple exercici d'una democràcia representativa que va donar la victòria a l'esquerra política socialdemòcrata, en l'àmbit barceloní i espanyol, i al nacionalisme liberal i democristià, en l'àmbit català. Sempre a remolc o en sintonia tardana amb el neoliberalisme triomfant al món occidental i en perjudici del model de democràcia participativa defensada pel moviment social urbà. Amb tot, aquest moviment popular, i la FAVB en concret, van ser un referent que va influir i condicionar, més del que aparentment pot semblar, el procés de reforma democràtica al conjunt d'Espanya. En molts

aspectes, directament va inspirar tant l'acció del moviment veïnal de Madrid i d'altres ciutats espanyoles com la reacció dels aparells de l'Estat i d'alguns dels seus més alts representants, inclosos el rei Joan Carles de Borbó i jerarques franquistes reconvertits en dirigents reformistes de la transició espanyola com Manuel Fraga Iribarne i Rodolfo Martín Villa. Té prou rellevància històrica constatar que va ser la FAVB qui va servir de model, durant els anys clau de 1975 i 1976, a la il·legal Federació veïnal de Madrid, entre d'altres. La té el fet que fossin els dirigents veïnals de Barcelona, en estreta relació amb d'altres del País Valencià, Andalusia, Madrid, Bilbao i Saragossa. (...)

(...) La capital de Catalunya va esdevenir avantguarda i referent espanyol en objectius i aspiracions democràtiques, per alguns obertament revolucionàries o, si més no, de clares tendències socialitzants i participatives. Ho va fer possible l'hegemonia cultural guanyada als anys 70 per l'ampli moviment social urbà, popular o ciutadà, que va confluïr a la FAVB i la va convertir en un actor polític i social molt destacat i en vèrtex d'un influent intel·lectual orgànic col·lectiu, també en l'accepció gramsciana del terme, conformat alhora per activistes de barri, periodistes, professionals liberals i universitaris compromesos. Les associacions de veïns, veritables escoles de democràcia i agents de dinamització cultural i reequilibri social, i la FAVB, utilitzada com a laboratori de la transició per uns i altres -a més de ser succedani o paraigua legal de l'Assemblea de Catalunya en uns mesos crucials; de servir d'aixopluc o incubadora a tota mena de moviments socials durant molts anys, i de mantenir-se sempre com a consciència crítica de la ciutat, sense perdre mai la memòria del que havia significat el porciolisme-, van protagonitzar a Barcelona un assaig de ruptura democràtica de caire socialitzant. Això va ser així durant un període aproximat que va de 1972 a 1979 i amb efectes projectats, com a mínim, fins el 1986. Sense recuperar i analitzar aquesta història no es pot explicar ni la (re)construcció posterior de la capital de Catalunya, que el 1992 va esdevenir model de ciutat a Espanya i al món, ni (re)interpretar les claus d'un ulterior procés de desdemocratització i tot el que significa, per al present i futur de Barcelona, la fi del consens urbà i de la cultura de la transició (...)."

Aquesta ciutat donarà acollida a les primeres grans manifestacions del moviment independentista, que com afirmava Ferran Sáez el 4 d'octubre de 2012, "ara l'independentisme català és l'únic moviment social massiu que aglutina la classe mitjana a Europa. Això té un component que fa que sigui imparable". Sáez responia a la pregunta de si "tot això no serà un suflé?": "Hi ha un punt de no retorn perquè s'ha percebut l'independentisme com a normalitat".

Es comparteixi o no aquesta anàlisi, en allò que semblaven coincidir actors diversos protagonistes en aquest debat (a favor i en contra), és que a partir del 10-N de 2014 s'obria una nova etapa tant en la política catalana com potser en l'espanyola amb un escenari que aquest doctorand ha escrit com a títol de la presentació-introducció d'aquesta tesi: una Catalunya "postautonòmica".

Toni Strubell, que ja el 2008 escriu l'assaig *El moment de dir prou*, que apareix traduït en castellà el 2009 amb el títol *Hasta aquí hemos llegado. Claves para entender el hartazgo de Catalunya con España*, acabava afirmant que calia que el catalanisme fos "autènticament popular" i amb una Barcelona que sigui capital perquè argumentava, "los países con fundamento tienen capital" perquè són la màxima representació simbòlica i col·lectiva d'un país. I afegia: "El mayor déficit de Barcelona, en este sentido, es que no se rige como la capital de un país, como la gran mayoría de capitales europeas hoy".

1.5.1. Catalunya: la transformació del mapa polític des de la Transició a la Postmodernitat d'inicis del segle XXI

Hem vist com per a alguns autors la Postmodernitat ha estat associada a la "desactivació política" en relació amb els valors que s'han imposat en aquestes societats fragmentades on l'individu busca primer que res satisfer els seus desitjos de consumidor abans que els de ciutadà compromès amb la "res pública".

Aquell període de gran excitació a tots els nivells, inclosa l'esfera política, que va suposar la Transició en aquells anys de canvis extraordinaris en la societat espanyola i catalana tant en el fons (actituds, valors) com en la forma (creixement de les ciutats, modernització de les infraestructures, etc.), va donar pas a una dècada de 1980 dominada en el terreny polític per les majories absolutes del PSOE al Congrés i de CiU al Parlament.

En la dècada següent va començar el debat, que s'allargaria en els anys 2000, sobre una crisi dels valors, una desafecció política i una decadència en el compromís ideològic dels ciutadans. Aquests debats coincidien amb l'examen que els filòsofs postmoderns feien dels canvis en la societat: la renúncia als grans ideals, la defensa de l'acció individual, la fi de les ideologies, l'ambigüitat respecte a l'hegemonia del capitalisme i la societat de consum.

Són anys de prosperitat econòmica en què cada vegada es parla més de diners i que crea el caldo de cultiu perquè s'imposi una "cultura del pelotazo" impulsada pels valors associats al neoliberalisme econòmic i ideològic. Per aquest motiu, no pocs filòsofs van associar -i encara associen- la Postmodernitat amb un cert paradigma postmodern neoliberal expressat en el desinterès per la política i un cansament ideològic i moral.

Els polítics ideòlegs dels anys 1960 i 1970 van començar a ser rellevats per gestors grisos, personatges populistes crescuts en mitjans de comunicació d'escassa qualitat (des de banquers, empresaris, actors i actrius...).

Argumenta César Rendueles, autor de *Sociofobia: el cambio político en la era de la utopía digital*,¹³⁶ que la Postmodernitat "ha tingut un efecte profundament desmoralitzador" en fer-nos creure que estàvem assistint a l'inici d'una nova era

¹³⁶ Citat per Víctor Alonso en l'article "Postmodernitat: el final de les ideologies?", dins *Directa361*, 14 de maig de 2014.

culturalment i tecnològicament molt sofisticada quan, en realitat, estàvem tornant al capitalisme anterior a la Segona Guerra Mundial.

Les falses promeses de la Postmodernitat -segueix dient Rendueles- van impactar en molts moviments polítics d'esquerra:

“Hem tendit a entendre com a error d'interpretació del moment històric allò que, en realitat, eren derrotes. En general, hem infravalorat fins a quin punt es tractava d'un procés amb clars guanyadors i perdedors: ho dic com a autocrítica, perquè això ens ha afectat a tots. I la raó és que l'única alternativa a aquest autoengany era l'afirmació nostàlgica i dogmàtica dels postulats de la vella esquerra, que tampoc no era massa millor. No crec que tots els efectes dels corrents postmoderns a l'antagonisme polític siguin negatius, ni molt menys. Slavoj Žižek ho va resumir amb un lema que parafraseja un acudit dels germans Marx: 'Postmodernisme o lluita de classes? Sí, si us plau'. El que volia dir és que la postmodernitat ens ha ajudat a incorporar a la lluita política uns valors relacionats amb la identitat de gènere, les tradicions culturals, les comunitats o la relació amb la natura als quals avui ja no estaríem disposats a renunciar”

A Catalunya, aquest debat sobre els valors i la política ja és molt viu els anys 1990. A finals d'aquella dècada, el periodista Francesc-Marc Àlvaro titula un llibre de recull d'articles seus *Per què no engeguem la política?*, títol provocatiu al qual en el pròleg Manuel Vázquez Montalbán li responia:

“No(...), no engeguem la política perquè se la quedarien ells, ja saps a qui em refereixo, i llavors la política encara seria més mediocrement perillosa, inclosa la democràtica”

Que el debat sobre “la crisi de la política” no és de fa pocs anys ni està vinculat a la crisi econòmica que comença a Espanya el 2008 ho demostra la publicació d'articles i llibres tant en els anys de la dècada de 1980 com la següent. Una mostra d'això és el volum titulat *“Crisi de la política?” Algunes propostes per enfortir la democràcia* (Colominas, 1996).¹³⁷ En el prefaci, Joaquim Colominas afirmava:

“Vint anys després de la recuperació de les llibertats democràtiques un dels trets característics de la cultura política dels ciutadans de Catalunya és el descrèdit de la política i el desprestigi de les persones que es dediquen a la política, així com un considerable grau d'apatia i de passivitat respecte als afers públics”

En el pròleg (*Ibidem*: 15-20), el president Jordi Pujol advertia del perill d'un factor “no pas menyspreable de les societats occidentals”: el desencís, la passivitat, el “passotisme” i una certa frivolitat:

“La democràcia, en efecte, no es pot fonamentar en el prototipus de consumidor individualista. El veritable perill és el d'una ‘democràcia sense

¹³⁷ Recull de ponències del seminari que la Fundació Ramon Trias Fargas, de Convergència i Unió, va organitzar l'estiu de 1996 per analitzar les causes del “descrèdit de la política i el desprestigi de les persones que es dediquen als afers polítics”. Coordinat per Joaquim Colominas, va tenir com a ponents Miquel Caminal, Salvador Giner, Andreu Claret i Victoria Camps, amb pròleg del president de la Generalitat, Jordi Pujol.

política', és a dir, sense participació, ni implicació, ni compromís. La revitalització de la democràcia demana, doncs, una ètica cívica que promogui la responsabilitat i la implicació en el bé comú i en el respecte als drets. El ciutadà ha de deixar de ser client per passar a ser pròpiament ciutadà, és a dir, copartícep de la cosa pública. Amb aquesta referència a l'ètica, toquem un altre element de la crisi política actual: el cinisme polític i la corrupció, que a més de la seva perversitat intrínseca, suposen un comportament força desmoralitzador i frustant per al conjunt de la societat. El cinisme polític és un dels verins de la democràcia i, per això, la regeneració moral de la política és del tot necessària per dotar la democràcia de credibilitat i d'autenticitat"

Aquests paraules -que contrasten amb el "cas Pujol" a finals de juliol del 2014, quan el mateix Jordi Pujol va confessar no haver declarat durant 30 anys a Hisenda una herència- anaven seguides de reflexions en una línia semblant sobre la necessitat de la política, la crítica a uns partits polítics allunyats dels ciutadans, a la partitocràcia -una classe política al servei dels partits-, la instantaneïtat dels mitjans de comunicació, que no afavoreix la reflexió política... Sobre el paper dels mitjans, el periodista Francesc-Marc Àlvaro afirmava:

"Existeix un descrèdit de l'activitat política i també dels seus actors principals, els polítics. Hi ha una tendència entre les masses de les democràcies occidentals a creure que la política és un univers tancat sobre si mateix, poc permeable al canvi proposat per les bases socials i escassament relacionat amb les preocupacions concretes de les persones. El ciutadà tendeix a percebre la política com un escenari de declaracions fragmentades i de decisions legitimades bàsicament a partir de dictats aparentment tècnics i econòmics. (...) Avui la política apareix davant les societats democràtiques desenvolupades com una pugna publicitària entre grups diversos, que competeixen per fer-se amb el consens d'una opinió pública que els permeti la gestió i la influència en la cada cop més complexa maquinària de les institucions públiques" (*Ibidem*: 177)

Aquella Catalunya dels anys 1990 i la dècada següent també ha estat laboratori ideològic -i no parlem ara de l'aparició de l'ecosocialisme- del que en els darrers anys ha estat la tendència a Catalunya i que ho ha començat a ser des de 2014 a Espanya: la fragmentació primer i transformació després del mapa polític, el rearmament cívico-social de l'associacionisme per fer front a problemàtiques socials (desnonaments), la recuperació del carrer per la societat civil a partir de mobilitzacions populars massives..., però també l'aparició de plataformes populistes, de nous líders polítics modelats en la ràdio i la televisió i de nous partits amb elements que corresponen a la descripció que la ciència política ha fet dels moviments populistes.

Xavier Casals defensava el 2013 en el seu llibre -on pronosticava l'escenari que ens hem trobat el 2014- *El Pueblo contra el Parlamento. El nuevo populismo en España, 1989-2013*, que Catalunya ha estat l'avançada a Espanya de la "italianització" de la política i la deriva populista.

La crisi econòmica i institucional a Catalunya ha alimentat les mobilitzacions al carrer i això ha provocat, subratlla Casals, "l'exigència d'escoltar la veu del poble". El líder d'ICV, Joan Herrera, ho deia així durant les eleccions al Parlament de Catalunya

de novembre de 2012: “Ens hem sentit molt sols al Parlament, però molt acompanyats al carrer”.

Segons Xavier Casals, aquesta exigència d’escoltar la “veu del poble” “es cada vez más intensa y se identifica cada vez menos con los parlamentos y más con las movilizaciones que se desarrollan en el espacio público”. Què està passant?:

“Que los mecanismos políticos que teóricamente sirven para auscultar la voluntad popular, heredados del siglo pasado, son cada vez más ineficaces y poco funcionales ante los retos actuales. Ahora, las nuevas tecnologías, sobre todo las redes sociales, abren vías de participación impensables hace tan sólo dos décadas. De este modo se ha creado un marco en el que parece posible una gobernanza basada en el *Open Government* o Gobierno abierto” (*Ibid*: 20)

En aquest sentit, subratlla Casals, durant el primer terç del segle XXI les democràcies europees afrontaven problemes semblants als de fa un segle, quan es van haver d’adaptar a la participació de les masses en uns sufragis restringits en la majoria de casos. Aquesta incorporació de les masses a la política va obrir la porta perquè, en el context de la gran depressió de 1929, emergissin amb força el nazisme, el feixisme i el comunisme, que s’enfrontarien en la Segona Guerra Mundial.

La crisi econòmica de la primera part del segle XXI ha provocat que les democràcies occidentals tinguin el repte d’una creixent demanda de la participació i la fiscalització dels afers públics més enllà del sufragi cada quatre anys.

Casals reconstrueix el camí que ens ha portat fins aquesta “italianització” i la deriva a un populisme tant de dretes com d’esquerres a Espanya i a Catalunya. Distingeix dos períodes a Espanya: “l’hybris o el populisme de l’abundància”, en el període 1989-2000, seguit de la “Nèmesei o el populisme de la mancança i del Nord rebel”, del 2003-2012, de l’aparició de l’empresari José María Ruiz Mateos fins als moviments del 15 de maig de 2011 (en una protesta dels d’abaix contra les elits polítiques i econòmiques).

Aquesta primera fase de populisme neix a l’Espanya dels anys 1980 sota l’hegemonia del PSOE. Ruiz Mateos es va presentar a les eleccions europees de 1989 i va obtenir 608.560 vots i 2 diputats. A aquest li van seguir Jesús Gil i Mario Conde en un “populismo de connotaciones similares al que encarnó inicialmente en Italia // *Cavaliere*, Silvio Berlusconi, en la medida en que unos autoproclamados gestores de éxito de la sociedad civil intentaban ocupar un espacio político”, assenyala Casals.

Quan va acabar aquest primer cicle populista va començar el 2003 un altre, aquest a Catalunya, quan en les eleccions locals d’aquell any van aparèixer dos nous partits en l’àmbit municipal: la ultradretana Plataforma per Catalunya (PxC) i la Candidatura d’Unitat Popular (CUP). El 2006 apareixerà en les eleccions autonòmiques catalanes Ciutadans (C’s) i el 2010 Solidaritat Catalana per la Independència (SI).

Aquestes noves formacions -assenyala Casals- compartien el fet d’articular-se al voltant de l’eix “protesta contra els de dalt” (establishment) i la defensa de la identitat, espanyola o catalana. Aquest fenomen a Catalunya ha anat acompanyat d’altres fenòmens com ara l’augment de l’abstenció, el vot nul i en blanc i el suport a opcions diferents als cinc grans partits tradicionals des de la recuperació de la

democràcia: Convergència i Unió, Esquerra Republicana de Catalunya, Partit dels Socialistes de Catalunya, Partit Popular de Catalunya i Iniciativa per Catalunya Verds-Esquerra Unidad i Alternativa.

A això, diu Casals, cal afegir la “deriva de democràcia plebiscitària” a Catalunya amb la celebració de consultes populars per votar la independència que es van organitzar en diferents poblacions catalanes entre setembre del 2009 i abril del 2010 on va votar un 19% del cens previst (884.508 persones). L'èxit va obrir les portes a la campanya per celebrar una consulta sobre la independència, que va ser un dels eixos principals de la campanya electoral al Parlament de Catalunya el 2012.

Tot aquest escenari de “crisi del sistema polític català” ha generat, segons Casals, i seguint articulistes com ara Enric Juliana (*La Vanguardia*), un procés d'italianització tant a Catalunya com a Espanya. Casals afirma que l'evolució de la política catalana “permite establecer analogías notables con la que ha conocido el norte de Italia desde los años noventa del siglo pasado, cuando hizo irrupción allí la Liga Norte. Esta formación reivindicó una nueva nación, la ‘Padania’ y consiguió dotar de centralidad política su discurso de denuncia de un ‘expolio fiscal’ del norte por parte de una capital ‘parasitaria’ (‘Roma, la ladrona’) y un ‘sur asistido.’”

Les dues onades de populisme -argumenta Casals (*Ibid*: 24)- es diferencien perquè la primera (1989-2000) va estar protagonitzada a Madrid mentre que la segona es va iniciar a Catalunya amb les eleccions municipals de 2003. Si la primera (Hybris o els excessos de l'abundor) va venir de la mà del preludi d'una etapa de prosperitat econòmica, la segona anunciava l'adveniment de la gran depressió econòmica (Nèmesi o l'escassetesa devastadora).

L'etapa del “populismo de la abundancia” –segons expressió de Casals- l'inaugura Ruiz Mateos, expropiat pel govern socialista el 23 de febrer de 1983, i que es va fer famós quan va colpejar l'exministre d'Economia, Miguel Boyer, al crit de “¡que te pego, leche!”. En l'anàlisi que fa Casals el veu com un “showman esperpèntico” que va buscar més l'agitació i la propaganda que no pas la construcció d'un partit o d'una oferta electoral novedosa. Membre de l'Opus Dei, no obstant el seu ideari va ser inconcret amb propostes surrealistes o còmiques, i eslògans populistes sovint utilitzant metàfores futbolístiques. Va conrear la imatge de *self made man* perseguit pel poder pel seu èxit empresarial.

Aquest missatge va ser molt similar al que van adoptar tant Jesús Gil com Mario Conde. Gil, contràriament a Ruiz Mateos, va intentar construir un partit polític estatal amb unes sigles identificades amb la seva persona: el GIL o Grupo Independiente Liberal, constituït el 1991. Condemnat el 1969 per l'enfonsament d'una planta del complex urbanístic de Los Ángeles de San Rafael (Segòvia) del que havia estat promotor, amb el resultat de 57 morts, va estar empresonat fins al 1973 quan Franco el va indultar. Quinze anys després, explica Casas, va cobrar notorietat quan el 1987 es va convertir en president del Club Atlético Madrid i com a *showman* televisiu quan el 1991 va arrasar amb un programa d'estiu a Tele5, “Las noches de tal y tal”, en què apareixia com un personatge masculista, groller, banal i maleducat.

Un dels lemes de Gil va ser “¿Qué diferencia hay entre arreglar un club y arreglar un país?” i així funda GIL, que es va constituir com a agrupació d'electors en les municipals de 1991 a Marbella, i va obtenir 19 dels 25 regidors del consistori. En les

eleccions generals de 1993, sense èxit; i el 1996, no es va presentar. Però va continuar creixent en les eleccions locals de 1999. El principi del final del GIL va començar l'abril de 2002 quan el Tribunal Suprem va confirmar una sentència que inhabilitava per 28 anys GIL al front de l'Ajuntament de Marbella. Gil va morir el 2004 a Madrid allunyat de la política, però Xavier Casals (*Ibid*: 41) subratlla que la seva gestió va anticipar el "boom" urbanístic espanyol i la seva síntesi ideològica fou el seu eslogan "Todos a por todas", amb la seva promesa de promoció popular massiva i sense límits.

Gil va representar el prototip de l'alcalde-constructor que va entregar claus de promoció d'habitatge públic, es donava banys de masses locals i regalava pernils. En aquesta mateixa línia, es van destacar Juan Hormaechea, a Cantàbria, i José María Peña, a Burgos. Fins que va aparèixer la figura del banquer Mario Conde que el setembre de 1999 va anunciar que es presentava a les eleccions legislatives amb una formació a la dreta del PP i que va denominar MC, sigles no de Mario Conde, sinó de Movimiento Civil. Però, al final, va ser candidat per Unión Centrista-Centro Democrático y Social. El seu ideari polític es trobava en el seu assaig *El Sistema* (1994) on denunciava un entramat de poder. Però, subratlla Xavier Casals (*Ibid*: 51), a diferència de Gil i Ruiz Mateos, el discurs electoral de Conde va ser elaborat i estructurat basat en la seva crítica a la influència dels poders mediàtics en la política i la necessitat de reformar el sistema judicial per estar sotmès al poder polític. Conde, però, només va reunir 24.000 vots a pesar de la seva notorietat mediàtica. L'exbanquer va continuar tenint presència pública anys després gràcies a ser tertulià de programes com ara "El gato al agua" (Intereconomía). En el seu llibre de memòries i en altres obres ha reiterat la seva tesi del "Sistema":¹³⁸

"El poder político no consiente voces independientes que procedan de la sociedad civil. El poder político, la clase política y los partidos políticos monopolizan el debate público. La democracia consiste en votar cada cuatro años. Punto y final. Quien se salga de este guión sufre las consecuencias del Sistema" (*Ibid*: 53)

Xavier Casals destaca (*Ibid*: 54-57) els set elements que van ser comuns al populisme de dretes protestatari entre 1989 i 2000: els líders populistes (Gil, Ruiz Mateos, Mario Conde) 1) van actuar com a portaveus del "poble" o la "societat" davant els partits tradicionals; 2) van denunciar un suposat aïllament dels partits majoritaris respecte de la societat; 3) van denunciar una suposada tutela del sistema judicial des del poder polític; 4) van denunciar que eren perseguits per l'establishment; 5) van denunciar un pes exagerat de l'Estat en la societat civil; 6) van presentar una visió crítica del procés d'integració europea, i 7) volien fer un "sanejament" de la política.

Però, si hi ha un element comú a l'ascens d'aquests líders populistes i les seves marques polítiques és el fet que aquests lideratges no van néixer al marge del sistema democràtic, manté Casals (*Ibid*: 59), sinó en el seu si. Van aprofitar un descontentament social i un cert èxit empresarial personal -l'exaltació del gestor apolític com a governant- afegint-hi sobretot a un "punch" mediàtic:

¹³⁸ Aquesta tesi del "Sistema" coincideix en part amb la tesi utilitzada per Podemos en les eleccions europees de 2014 amb l'ús repetit de "casta" per referir-se a l'establishment polític i econòmic.

“En cualquier caso, Ruiz Mateos, Gil y Conde no fueron reflejos de una ‘España negra’, sino de un nuevo fenómeno político que amalgamaba liderazgo político y empresarial: un síntoma de italianización, entendida aquí como homogeneización de la política española con la internacional”

Així, el fenomen del lideratge politicoempresarial es pot trobar també en el milionari nord-americà Ross Perot i el seu Reform Party (que va concórrer a les eleccions presidencials de 1992 i va obtenir el 19% dels vots), l'empresari francès Bernard Tapie i també Silvio Berlusconi.

Aquest “populisme de la prosperitat” -segons expressió de Casals- va sintonitzar amb el “capitalisme popular” de José María Aznar i després amb el “populisme redistributiu” de Rodríguez Zapatero, amb l'exemple del “xec-nadó”. Per a Casals, “l'apotesi populista” es troba en el concepte de “infraestructures per a tots”, una forma d'actuació en les presidències tant d'Aznar com de Zapatero. Aquesta apoteosi es va traduir en la construcció d'infraestructures surrealistes, com l'aeroport de Castelló sense vols, autovies i autopistes sense cotxes i trams de tren d'alta velocitat amb una ocupació de vint passatgers diaris.

En aquesta deriva populista també trobem exemples de lideratges com del magistrat Baltasar Garzón, en bona part construït pels mitjans de comunicació, tal com explica Xavier Casals (*Ibid*: 65-66). El protagonisme mediaticosocial que converteix Garzón en “jutge estrella” és conseqüència de la seva actuació processal en la darrera legislatura de Felipe González (1993-1996) amb un allau de casos de corrupció davant dels quals hi van trobar la “feina independent” de jutges i fiscals de l'Audiència Nacional, entre els quals la figura de Garzón, al qual s'associava la seva acció judicial a la creació dels ciments d'una “regeneració política”.

La imatge generada pels mitjans fou la de Garzón com un jutge agressiu i inflexible amb el poder, de manera que “ante la corrupción y los abusos de los ‘de arriba’ (las oligarquías), los ‘de abajo’ (el pueblo) podían depositar su confianza en la magistratura”. Aquest fenomen dels “superjutges” i dels magistrats i fiscals mediàtics va ser “inseparable” de la “legislatura de la crispació” (1993-1996), precedida per casos com el de Juan Guerra, Roldán, Mariano Rubio, els GAL, Filesa... És una etapa que també posa els ciments d'una forma de fer periodisme més polititzada i sectària, la lluita entre la dreta mediàtica i el grup Prisa.

Com indicava Manuel Castells en el segon volum de *La era de la Información* -citada per Xavier Casals- en la crisi del felipisme de 1993-1996 l'ús dels escàndols polítics difosos pels mitjans “fue el arma esencial de los actores políticos, sectores empresariales y grupos de intereses para luchar entre sí”. El resultat va ser que aquests escàndols en cadena, convertits en fenòmens mediàtics, “transformaron la política española para siempre, situándola preferentemente en el ámbito de los medios de comunicación”.

La corrupció posada en el centre de l'atenció política i mediàtica durant tots aquells anys erosiona la imatge dels polítics i dels periodistes, entre altres insitucions que durant la transició havien tingut una alta quota de respectabilitat i credibilitat. La crisi de representativitat que posteriorment i fins avui dia arrela en aquells anys 1990 amb la crispació generalitzada i la corrupció en el centre del debat.

Xavier Casals també assenyala com elements que expliquen aquests fenòmens la joventut de la democràcia espanyola en els anys 1990, el finançament opac dels partits polítics, un sistema electoral sense llistes obertes, partits marcats per lideratges carismàtics amb governs, llargs no només els de Felipe González i Jordi Pujol, sinó també els de Juan Carlos Ibarra a Extremadura (1983-2007), José Bono a Castella-la Manxa (1983-2004) o Manuel Chaves a Andalusia (1990-2009).

La diferència entre la primera onada populista i la segona, segons Casals (*Ibid*: 53) és que en la segona ja no es presenten tant com a partits sinó com una emanació de la societat civil, amb una denominació inclusiva que apel·la als valors, amb l'objectiu de retallar distàncies entre governants i governats i amb l'aspiració a la transversalitat ideològica. I aquí entra en escena el protagonisme de Catalunya.

En la fase de "Nèmesi o populisme de la manca i del nord rebel" (2003-2012), Xavier Casals (*Ibid*: 100-256) entén que Catalunya s'ha convertit en "el rompeolas populista de España".

Una altra perspectiva sobre l'auge d'un nou tipus de populisme és el que s'estaria donant com a resultat de la crisi econòmica, especialment en països europeus com ara Irlanda, Espanya, Itàlia, Portugal i Grècia on emergiria una mena de classe social que el sociòleg britànic Guy Standing (2011) ha batejat com a "precariat" i que es caracteritza per estar formada per persones que no tenen seguretat, que desconeixen quan trigaran ser acomiadades, si rebran o no el salari, i que tenen uns sous de misèria. Són treballadors -els que tenen feina- que s'instal·len en una incertesa permanent que els fa perdre cal tipus de vincle amb la feina, amb el seus companys i amb la comunitat. Aquest *precariat* -que no veu cap futur i que s'instal·la en la supervivència- ja no forma part de la classe obrera ni del proletariat clàssic sinó que genera un conjunt d'individus individualistes, empenyats, sense empatia ni solidaritat cap al proïsme i que fàcilment connecten amb grups de pensament únic i excloents.

Però, com vam poder veure en moviments com l'15-M, on hi havia molta gent que responia a aquest perfil de treballador en precari, aquesta precarietat no vol dir que els individus s'instal·lin en el cinisme i l'apatia. Que siguin més proclius a seguir consignes de grups, moviments o nous partits "radicals" i/o populistes podria donar explicació al creixement de noves plataformes polítiques que intenten competir amb els partits que han format fins ara el sistema polític.

1.5.2. Una Postmodernitat molt moderna a Catalunya: la transformació dels partits polítics en moviments, i viceversa

Catalunya ha estat en el segle XIX i el primer terç del segle XX un laboratori d'idees, ideologies i moviments fins al punt que encara l'anarquisme mundial té idealitzada la Catalunya de la Guerra Civil com l'únic un lloc en la història contemporània on les idees anarquistes s'han pogut (o es van intentar) dur a la pràctica.

Aquesta tradició de Catalunya per haver estat lloc de naixement d'ideologies, moviments socials i una xarxa molt rica d'associacions i agrupacions cíviques, socials, econòmiques, religioses, lúdiques i esportives respon sobretot a la conversió de Catalunya, i molt especialment de Barcelona, en una societat de masses entre

finals del segle XIX i primer terç del segle XX. La seva conversió en societat Moderna occidental.

Aquella tradició, trencada pels quaranta anys de Dictadura, tot i que no del tot com evidència que Catalunya fos el bressol dels moviments antifranquistes en la clandestinitat, es recupera en la Transició amb una explosió de partits polítics, moviments socials i culturals que s'ha mantingut fins avui dia i que explica que Barcelona hagi estat una de les ciutats referents al planeta en les mobilitzacions antigüerra de l'Iraq i antiglobalització.

Aquest "background" català també es va veure en la dècada de 1980 amb tot el moviment de "tribus urbanes" que no només s'expressaven estèticament sinó també ideològicament i que van ser referent a tot l'Estat de moviments com l'antiOTAN i contra el servei militar obligatori -la campanya "Mili K-K"- que va provocar que els partits polítics ho incorporessin als seus programes electorals fins que finalment el Congrés va votar a favor de l'abolició del servei militar obligatori.

Pel que fa a aquest moviment pacifista, Catalunya ha estat capital dins el territori espanyol i punta de llança d'altres campanyes que s'han originat en altres àmbits com el de l'ecologia i la seva defensa d'espais protegits com també del moviment antinuclear. I subratllem que, a partir de tots aquests moviments que surten impulsats des de la societat civil, el PSUC de 1986 planteja la seva refundació en Iniciativa fins abraçar l'ecosocialisme en el període de 1993-1998 amb nous dirigents que, com un jove Joan Herrera -anys més tard convertit en el màxim dirigent-, hi havien estat compromesos.

Des d'una postura crítica als moviments socials com ara el moviment "Okupa", Ferran Sáez analitzava a *Els bons salvatges* (2008: 81) pocs anys abans de les mobilitzacions del 15-M a Catalunya el que ell considerava "fracàs de les utopies polítiques modernes". Concretament, parla dels *okupes* -un dels moviments més importants a Catalunya en els anys 80- com a "bon salvatge urbà" confluència de tres elements imaginaris: "l'atribució d'aquest tipus d'actituds a necessitats materials reals; la creença en un compromís polític i social més ampli i estructurat, i, finalment, la suposició d'inquietuds relacionades amb el paper que van tenir els ateneus populars llibertaris a la dècada del 1930".

Com a resultat del Maig del 68 i la Guerra Freda, especialment després de la caiguda del Mur de Berlín, Ferran Sáez (*Ibid*: 170) situa el fenomen de l'esquerra que s'acaba "hibridant amb els moviments contraculturals i es desvincula d'una manera evident del moviment obrer". El nou subjecte revolucionari ja no és el proletari al qual es referien Marx i Engels, sinó els joves urbans de classe mitjana. Lamentava Sáez que es tractessin els joves com a classe, no com a grup d'edat, i posava d'exemple les celebracions populars organitzades pel PCE o el PSUC (com la Festa del Treball a Catalunya), font d'irradiació de la contracultura a Catalunya, segons Sáez. El sentit, segons Sáez, era permetre mantenir els eixos ideològics bàsics de l'esquerra marxista en què la lluita de classes es transmutava en una confrontació generacional.

Per a Sáez, hi ha una esquerra catalana que ha begut d'alguna forma de la "cultura del no" d'alguns d'aquests moviments contraculturals i aquesta "cultura del no" "constitueix una reducció infantilitzadora de la noció de revolució":

"Ja no es tracta de transformar el món, sinó de queixar-se. A l'adolescent se li proposa una identitat que ja no està relacionada amb la construcció d'un determinat model social, polític i econòmic, sinó amb l'estètica associada a les turbulències que genera aquella construcció"

Aquesta queixa no s'expressa, sinó que s'escenifica, i aquí entra en joc el paper dels nous moviments socials amb l'ús de la "delació mediàtica":

"La idea no ha variat gaire des d'aleshores. Els mitjans de comunicació de masses són considerats simultàniament com el pitjor tentacle del capitalisme opressor i com la millor arma per combatre el capitalisme opressor. Aquesta contradicció no és tan cànvida com sembla; té un rerefons ben pervers, en la mesura que pretén aprofitar les potencialitats manipuladores dels mitjans no per eradicar-les sinó simplement per reconduir-les en benefici propi" (*Ibid*: 173)

El fracàs de les utopies modernes, segons Sáez, parteix d'un "subjecte irreal": el bon salvatge que havia nascut el segle XVI com a simple recurs literari i que Rousseau dos segles més tard reinventa "per convertir-lo en un personatge enganyosament real". Després, afegeix Sáez, Marx i Engels van adoptar aquest bon salvatge com a model antropològic durant el segle XIX. Aquests "falsos bons salvatges", subratlla Sáez, tornaran a la realitat el 1989 quan l'esquerra occidental passi a defensar des d'okupes a balenes.

Sáez posava l'exemple de Greenpeace per visualitzar aquest ús dels mitjans de comunicació. Per a ell, quan aquesta organització no governamental expressa públicament el seu desacord amb la comercialització de llavors transgèniques però no l'expressa argumentalment, sinó que l'escenifica mediàticament. Es tracta, diu Sáez, de dues esferes comunicatives del tot diferents:

"En el context de la cultura de la imatge, unes persones vestides amb granotes protectores, mascaretes, etc., 'signifiquen' que el producte que manipulen és tòxic. Aquesta imatge constitueix una falsificació, però. En tot cas, és evident que una imatge o un fragment de vídeo no 'signifiquen' res: es tracta de referents susceptibles de ser interpretats, no pas de proves empíriques o argumentals. La lògica de la cultura de masses no és la mateixa que la d'una homilia o la d'una peroració enmig de l'àgora grega. Aquesta és la lliçó del documental televisiu *Home* amb relació al text publicat pel *Seattle Sunday Star* l'any 1887.¹³⁹ El contingut d'ambdós podia ser semblant, però l'efecte social, no. Els bons salvatges que en l'actualitat habiten la cultura de masses no difereixen gaire dels que van ser fantasiejats al segle XVI, i a més a més parteixen d'una mateixa necessitat social catàrtica" (*Ibid*: 183)

¹³⁹ Es tracta de la publicació el 1855 d'una recreació literària de la intervenció del Gran Cap Seattle, 32 anys abans. El 1969, un professor de literatura fa una adaptació a l'estètica *hippy* del moment, diu Sáez. Tres anys més tard es va transformar en un guió televisiu destinat a un programa de denúncia de la contaminació ambiental.

En una línia semblant, l'escriptor català Josep Maria Espinàs argumentava en l'assaig *L'ecologisme és un egoisme* (1993) que calia diferenciar entre ecologia –com a ciència- de l'ecologisme –conjunt de corrents ideològics- i criticava el que segons ell són les contradiccions: “L'ecologisme fa servir els noms de Vida i Natura abusivament, perquè ens vol fer creure que l'existència de la Vida i l'existència del Planeta depenen de l'existència de l'espècie humana, i evidentment no és així”.

Per a Espinàs, “l'ecologisme defensa l'immobilisme de les interrelacions actuals en benefici de l'espècie humana” i afegia que “l'existència de la Vida i l'existència del Planeta no depenen de l'existència de l'espècie humana, com publicitàriament vol fer creure l'ecologisme”. I acabava dient:

“La història del Planeta és una successiva creació i destrucció d'equilibris ecològics. La introducció de l'agricultura va suposar la primera gran modificació d'un equilibri ecològic per intervenció humana. (...) L'ecologisme és un pessimisme que ha alçat la bandera negra del 'suïcidi de l'espècie'. Jo crec en la capacitat d'adaptació de l'espècie humana, que funcionarà també en un possible entorn de futur, radicalment diferent de l'actual i que, com és lògic, no es pot imaginar des de l'immobilisme ecologista, lligat efectivament a l'equilibri home-entorn que fins ara ha estat present”

De moviments socials a moviments populistes?

Hem subratllat que sense aquests precedents històrics de Catalunya com a bressol i laboratori d'idees i moviments difícilment s'hagués pogut donar el que a partir de finals de la dècada del 2000 s'ha manifestat com un gran moviment per decidir el futur polític de Catalunya dins o fora d'Espanya.

Xavier Casals (2013: 137-138) posa l'èmfasi en el fet que no ha d'estranyar que Catalunya sigui el lloc d'Espanya on s'hagi produït “un agotamiento más rápido de la 'vieja política' y una irrupción más clara de la nueva”. És l'hora de la “subpolítica” o de la “la política desde abajo”:

“En ningún otro lugar de España, pues, la política tradicional ha entrado en contradicción con la nueva de modo tan llamativo como en Cataluña, en la medida en que las fuerzas que piden cambios emergen cada vez con más fuerza en términos de subpolítica. Pero el proceso que estas encarnan es subestimado en la medida que sus manifestaciones son percibidas, como hechos erráticos, dispersos e inconexos entre sí (...) En síntesis, en la Cataluña actual triunfa -en medio del desconcierto y de forma invisible- la subpolítica: la política hecha desde abajo, desde 'la plaza'. Hoy por hoy, la contradicción entre vieja y nueva política, entre política institucional y subpolítica, no parece tener freno. 'La plaza' se ha alzado contra 'el palacio', y las tensiones solo pueden aumentar en Cataluña y (...) también en el resto de España”

En quin context polític sorgeixen aquests nous partits i com s'origina el “caldo de cultiu” perquè aparegui aquest moviment sobiranista i? A Catalunya, la protesta antiestablishment i la desafecció (cap a l'Estat i la classe política) s'ha expressat, segons Casals, per cinc vies diferents:

“La primera vèa fue la de protesta *dentro del sistema*, y se plasmó en la emergencia institucional de nuevos partidos desde las elecciones locales de 2003. La segunda fue una protesta *al margen del sistema*, con la realización de consultas locales sobre la independencia entre septiembre de 2009 y abril de 2011. La tercera fue la protesta *contra el sistema*, visible en la eclosión de los indignados en mayo de 2011. La cuarta fue la improvisada campaña contra el pago de peajes en mayo de 2012, en la que cristalizó una *tendencia a la desobediencia civil cada vez más extendida*. La quinta -y por ahora última- ha sido la demanda de realizar *un plebiscito sobre la independencia, en la que convergieron las anteriores protestas*” (*Ibid*: 111-112)

El sorgiment de moviments polítics té a veure amb la desafecció política. Xavier Casals (2013: 107-116) rebutja que aquesta hagi sorgit de la situació de crisi entre els executius de Madrid i de Barcelona. Des del 2003 es va crear la “percepció dominant” que “l’única desafecció rellevant a Catalunya era la que la ciutadania experimentava cap a l’Estat, quan existeix una altra, tant o més important, cap a la mateixa classe política”. Aquesta realitat s’ha reflectit en la irrupció de nous partits i en el moviment del 15-M.

De fet, el primer exemple de partit que s’organitza a partir de ser una plataforma va ser Ciutadans-Partit de la Ciutania (C’s), que es va constituir a Barcelona el juliol de 2006 i a les eleccions de novembre de 2006 va obtenir representació al Parlament de Catalunya amb un 3% dels vots. A partir d’un conjunt d’intel·lectuals i artistes (Félix de Azúa, Albert Boadella, Francesc de Carreras, entre altres) ha mantingut la línia de creixement amb l’hiperlideratge mediàtic d’Albert Rivera, omnipresent en els mitjans de comunicació espanyols i també catalans tot i que C’s lamenten molt sovint estar silenciats en els mitjans de Barcelona. El leitmotiv de Ciutadans ha estat fer front a l’hegemonia del nacionalisme català i reclamar el mateix estatus a les escoles catalanes per al castellà.

Tot i que per a Casals, és el sorgiment de la ultradretana Plataforma per Catalunya (PxC), que “marcó la eclosión institucional de nuevas formaciones”: la Candidatura d’Unitat Popular (CUP), Ciutadans i Solidaritat Catalana per la Independència (SI), que combinaven la defensa de la identitat amb la protesta contra l’establishment. El creixement d’aquestes forces ha anat en detriment del vot dels cinc grans partits catalans/coalicions (CiU, PSC, PPC, ERC i ICV-EUiA). En les eleccions autonòmiques de 2012 aquestes altres opcions ja havien aconseguit el 18,4% dels vots i en paral·lel el Centre d’Estudis d’Opinió (CEO) de la Generalitat de Catalunya ha constatat l’allunyament dels catalans respecte la classe política tradicional, amb un grau d’insatisfacció respecte a la política i al funcionament de la democràcia.

Els casos de corrupció que han esquitxat sobretot CiU i PSC, com el “cas Palau” que ha provocat que la seu del partit en el Govern estigui embargada, també és un element molt important per explicar aquesta desafecció dels catalans respecte la seva classe política que no es mostra només a les urnes (9 partits amb representació, alt percentatge d’abstenció, de vot en blanc i nul), sinó que va més enllà com explica Casals (*Ibid*: 109):

“con una baja afiliación a partidos y sindicatos, la caída del sentido de proximidad o de identificación con estas organizaciones, el declive y

estancamiento de la participación en formas de intervención colectiva (como asociaciones de vecinos y otras entidades), y la creación de plataformas reivindicativas de ámbito territorial o sectorial al margen de las formaciones establecidas o en su contra”

“D’on sorgeix aquest malestar?”, es pregunta Casals, que argumenta que hem passat de “classe política” a parlar de “casta” –ho deia mesos abans que Pablo Iglesias i el seu nou partit Podemos aconseguís més d’un milió de vots en les eleccions europees de maig de 2014 tot utilitzant aquesta expressió: “casta”- en el sentit que el gruix de la classe política ha conformat un sector d’escasses diferències internes en relació amb la procedència social i s’ha format un col·lectiu endogàmic i corporatiu. Aquests polítics professionals -una xifra que ha augmentat amb els parlaments autonòmics- ha provocat la percepció (falsa) que hi ha molts més polítics professionals dels que existeixen realment i d’aquí que es donés credibilitat a un fals rumor que va circular a la xarxa el 2012 segons el qual Espanya era el país amb més polítics a Europa (445.000).

Casals qualifica PxC i la CUP com “una nova dreta i una nova esquerra populistes” i analitza els dos fenòmens (*Ibid*: 112-116): el primer va suposar l’eclosió d’una dreta homologable a l’europea que va aconseguir 75.134 vots a les autonòmiques de 2010 i 60.142 en les autonòmiques de 2012 (sense representació), però amb 65.905 vots en les municipals de 2011, cosa que els va permetre aconseguir representació en alguns ajuntaments. En el cas de la CUP, la definició que fa Casals és de “nueva izquierda populista, socialista y ecologista” sense líder visible i estructura assembleària local. En les eleccions municipals de 2011 van aconseguir 62.111 vots i en les autonòmiques de 2012 van assolir 3 diputats gràcies als seus 126.219 vots. Casas veu en la CUP el que Ronald Inglehart va designar el 1977 com a “revolució silenciosa”, ja que, segons ell, respon a la petició de valors postmaterialistes que ens aboca a un nou estil polític amb el desafiament a les elits i on la població tindria una paper cada vegada més important. Mentrestant que PxC significaria una “contrarevolució silenciosa” amb el retorn als valors materials. Casals matisa que si això es dona ara a Catalunya és perquè el que descrivia Inglehart el 1977 era aplicable a les democràcies occidentals consolidades i no pas per la nova democràcia espanyola.

Mentre que PxC i la CUP haurien conformat una nova dreta i una nova esquerra populistes, Solidaritat per la Independència i Ciutadans haurien configurat, segons Casals, un nou independentisme i un nou espanyolisme. C’s és definit com un partit que neix d’un “moviment de ciutadans lliures que volen regenerar la política espanyola” i en el qual convergien protesta lingüística i antinacionalisme català i protesta contra la “vella política”. El partit d’Albert Rivera es va presentar en la campanya electoral de 2010 amb el lema “¡Rebélate!” i un missatge de protesta que reclamava “una democràcia més forta”, “més representativa” i “sense corrupció”.¹⁴⁰ Ciutadans va aconseguir 3 diputats en les eleccions autonòmiques de 2010 (106.154 vots) i 9 diputats en les eleccions autonòmiques de 2012 (274.925 vots).

¹⁴⁰ El seu número 2, Jordi Cañas va deixar l’escó per un cas de presumpta corrupció que hauria comès, però, abans d’entrar en política.

En resum, analitza Casals (*Ibid*: 121-123), la “italianització” de la política catalana s’ha consolidat. I, malgrat la seva heterogeneïtat ideològica, els nous partits nascuts a Catalunya des del 2003 presenten aquests cinc trets compartits: 1) protesta contra la política tradicional i l’establishment i afirmació de la identitat, sigui catalana, espanyola o “autòctona” (davant la immigració); 2) pretendre constituir “partits-moviment” davant del desprestigi dels partits tradicionals amb uns nous actors que es defineixen com a emanacions de la societat civil que volen establir una democràcia “real”; 3) influir políticament per sobre del seu suport electoral, ja que els seus missatges radicalitzen l’escena política i limiten la possibilitat d’articular grans consensos; 4) guanyar centralitat política i generar discursos que atreguin sectors ideològics que tradicionalment havien estat marginals; i 5) atorgar a internet i a les xarxes socials un paper rellevant i decisiu en la creació i articulació dels nous partits.

Tot això feia dir a Xavier Casals (*Ibid*: 134-138) el 2013 que Catalunya s’ha convertit en “el gran rompeolas populista de España y en su laboratorio político” i en la mesura que anticipa tendències aquí s’han ajuntat elements que caracteritzen el “microcosmos populista europeu”. I assenyalava que Catalunya és la zona d’Espanya on l’erosió dels grans partits ha estat més accentuada amb un desgast de les formacions tradicionals que han originat aquest conjunt de partits populistes que “basculan entre la identidad y la protesta”. Aquesta dinàmica s’hauria començat a exportar a escala estatal (com es va poder comprovar el 2014 amb l’aparició de Podemos i l’ascens de Ciudadanos, que el 2015 amenaçava de trencar el bipartidisme espanyol des de la recuperació de la democràcia).

A Catalunya també s’han reproduït a petita escala alguns fenòmens i conflictes d’Europa, com la ultradreta del PxC, s’ha desenvolupat un populisme plebiscitari, i finalment s’ha conformat una cultura de la insubmissió civil cada vegada més estesa. En aquest sentit, Casals recorda que a Catalunya existeixen dues cultures antiestatistes de llarga tradició: la llibertària i la nacionalista catalana, fet que no es produeix a Espanya, i que les dues “tienden a generar contrasociedades o sociedades alternativas, tanto en el mundo virtual como en el real”.

Així es pot dir que les denominacions on es prescindeix de la paraula “partit” han passat a ser reemplaçades per termes que designen conjunt de ciutadans ideològicament transversals (“ciutadans”, “plataforma”, “solidaritat”, “candidatura”, “llista”) que, com diu Casals, “tienden a remitir a valores y no a ideologías”. I d’aquí el 2014 hem passat a denominacions que s’identifiquen amb la segona persona del plural present d’indicatiu o de l’imperatiu: “Podem”, “Guanyem”, “Avancem”, “Construïm” fins l’aparició a principis de juliol del 2014 de “Moviment Catalunya”, autodefinit en el seu compte de Twitter en un primer moment com “nou actor de la política catalana. Nascut de la mà de càrrecs electes, socialistes catalanistes i sobiranistes, que es presentaran a les eleccions municipals”.

Un d’aquests últims moviments, Construïm -en aquest cas impulsat per un partit, Unió Democràtica de Catalunya-, el va oficialitzar el 23 de novembre de 2014 el líder d’Unió, Josep Lluís Duran i Lleida, que el va presentar com un projecte “socialcristià” per transcendir l’independentisme i l’esquerra alternativa.

Pocs mesos abans de les eleccions al Parlament de Catalunya del 27 de setembre del 2015, CiU i ERC van crear la marca "Junts pel Sí" per concórrer conjuntament, mentre que ICV, Podemos-Podem i Equo van crear "Catalunya Sí que es Pot", que pretenia emular la confluència de partits que es van presentar junts a Barcelona en les eleccions municipals -sota el nom "Barcelona en Comú"- i que finalment van guanyar i van formar Govern en la capital catalana.

Desafecció i velocitat mediàtica: claus per al nou escenari populista

En la roda de premsa per anunciar la seva dimissió com a secretari general del PSC, l'11 de juny de 2014, Pere Navarro va argumentar que els temps en política van molt ràpids, res a veure amb fa 20 anys. Aquesta velocitat l'alimenta, afegeix el doctorand, les noves formes de comunicació i de formació de l'opinió pública.

Però, no obstant, la principal clau per entendre la transformació del mapa polític català (i a partir de 2014 també l'espanyol) és la desafecció. Creiem que tant el debat polític català com en el cas espanyol es pot parlar clarament d'una crisi del nostre sistema polític.

Això ho mostren i ho demostren tant les enquestes del CIS com les del Centre d'Estudis d'Opinió. Els casos de corrupció i el descens dels índexs de confiança dels ciutadans en la política (Fidel Masreal, 2013: 14) han provocat que l'índex d'insatisfacció amb la democràcia hagi arribat al 70%, el més alt des de la Transició. I la valoració del president Rajoy és del 12% i la del seu antecessor, Zapatero, només del 17%. Respecte als altres països europeus, l'eurobaròmetre mostra que la desconfiança en els partits polítics a Espanya és del 90%, només superada per Grècia i Itàlia.

El periodista Fidel Masreal analitza a *Game Over* (2013) "en què ha consistit i com s'ha covat aquesta crisi del sistema de partits". A partir d'entrevistes personals amb polítics i expolítics, politòlegs, periodistes, sociòlegs, historiadors, activistes, moviments socials, plataformes de reflexió, ciutadans indignats..., Masreal fa una radiografia dels partits polítics i de la crisi en què es troba el sistema de partits i d'altres institucions com ara la Corona espanyola.

Els escàndols de corrupció han afectat els grans partits a Espanya i Catalunya i, en aquest sentit, en el pròleg del llibre de Fidel Masreal (*Idem*: 19-25), Joan Subirats, catedràtic de Ciència Política a la UAB, posa èmfasi en la barreja de "la gran erosió dels acords que van impulsar la Transició Política i el nou ordre constitucional, amb la tremenda pèrdua de credibilitat dels partits i de les institucions que aquests partits ocupen. I això coincideix amb el canvi tecnològic, la crisi econòmica i la pèrdua de referents sobre cap a on ens dirigim".

Afirma Subirats que les normes de participació i representació que es van establir en aquella etapa fundacional de la democràcia espanyola "van mirar de fer prevaldre de manera clara els partits" i durant tots aquests anys "l'ocupació per part dels partits -vista amb normalitat- de les institucions i de tot el que les envolta (ens o empreses públiques, organismes autònoms, representació en institucions financeres, consells d'entitats participades, organismes europeus i multilaterals...) és

absoluta.(...) I ens hem acostumat també a allò de la 'porta giratòria', un mecanisme pel qual exdirigents de partits o excàrrecs institucionals (i de partit) passen de les institucions a ocupar càrrecs i llocs importants en tota mena d'entitats i empreses”.

Hem passat també de “partits de notables” o de “partits de quadres” a “partits de masses”, i ara ja parlem de “partits càrtel”, que Subirats defineix com a “partits amb una activitat cada cop més autoreferencial, tecnocràtica i professionalitzada”. En la barreja de professionalització i falta de renovació es produeix la necessitat de més recursos.

La crisi econòmica a Espanya i Catalunya ha fet que aquesta imatge de la política, dels partits polítics i del sistema polític hagi aprofundit en el seu deteriorament, que es va convertir en mobilització social el 15-M, els “indignats”, potenciada per les xarxes socials “que permeten a la gent no solament fer política sense la intermediació dels partits, sinó que permeten que sorgeixen esdeveniments com el 15-M que posen en relleu que la política (institucional i de partit) ja no és part de la solució, sinó que també és part del problema”, diu Subirats, qui el juny de 2014 va ser una de les cares visibles del nou projecte polític "Guanyem" per a la ciutat de Barcelona.

El reclam de fer una nova política es va traduir en les eleccions europees de maig del 2014 amb el trencament del bipartidisme espanyol, que es va tornar a repetir en les eleccions municipals i regionals del 24 de maig de 2015 (fragmentació pronunciada en algunes Comunitats Autònomes i grans ciutats, pèrdua de Madrid i de Barcelona en mans de dues plataformes de confluència) i que s'haurà de comprovar que sigui un canvi radical definitiu en el mapa electoral espanyol en les pròximes eleccions generals previstes per a desembre del 2015.

Tenen futur aquests partits polítics? Subirats afirma que s'intenten trobar noves formes d'organització i funcionalment “en una societat que ja no funciona i funcionarà com en l'època industrial” i recorda que Ulrich Beck deia en una entrevista que els partits són creacions de l'Estat-nació, mentre que la generació global, la que es mou a les xarxes, està en una situació similar a la de Cristòfor Colom en arribar al Nou Continent:

“Són ells, deia el sociòleg alemany, els que estan explorant el Nou Món. Un món sobre el qual encara no disposem de mapes. Estem, per tant, a l'inici d'una nova època, i les protestes que sorgeixen aquí i allà són expressions, diverses, contradictòries, que el que tenen en comú és la voluntat de refundar la política, de transformar el que existeix actualment. Sense mapa. A Catalunya ho sabem bé” (*Idem*: 24)

Per Subirats, “no sabem com es farà política en el futur” però sí sabem, emfatitza, “en canvi, que la diferenciació social, l'heterogeneïtat creixeran, i que, per tant, la capacitat d'articular aquesta complexitat en unitats o agregats no serà fàcil ni probablement esperable”.

I afegeix que en aquest nou escenari “difícilment podem imaginar que continuaran existint partits nació”, la intermediació serà necessària però ja no de forma monopolista com reclamant els partits. I acaba:

“Hi haurà més decisions directes, amb més necessitat d’articular debats i generar agregats que puguin acabar decidint-se des de posicions informades i conscients dels seus efectes. Per tant, més horitzontalitat, més coneixement compartit, més decisions col·lectives. La representativitat serà un element clau, però no podrà continuar basant-se en el fet que els ‘resents’ (els representants, els que el partit ha decidit que es presentin, i que els ciutadans han triat) facin el que vulguin en nom dels ‘absents’, ja que aquests ‘absents’ estaran molt més ‘resents’. Per tant, sense retre comptes, sense transparència, no hi haurà representació que aguanti” (*Idem*: 25)

En aquest context, podem dir que Catalunya s’ha tornat a convertir en un laboratori de les idees polítiques. Així, el 25 de novembre de 2014, el president de la Generalitat, Artur Mas, presentava en un acte davant representants del món polític, social, econòmic i cultural una proposta per formar una candidatura unitària que pogués aconseguir la majoria absoluta i poder formar un govern de transició durant 18 mesos (format per personalitats destacades de diferents àmbits de la societat catalana que tinguessin en comú la seva identificació amb el procés sobiranista). Setmanes abans, el periodista de *La Vanguardia*, Enric Juliana, ja havia batejat aquesta iniciativa com a “Partit del President” és a dir, CiU i ERC convertits en un moviment transversal amb el lideratge d’Artur Mas. Finalment, aquella iniciativa es va transformar en una confluència entre Convergència i Esquerra anomenada “Junts pel Sí”.

Catalunya ha conegut en els darrers anys una multitud de mobilitzacions que no han estat relacionats amb el procés sobiranista, sinó que han sorgit com a conseqüència de la crisi econòmica de finals de la dècada del 2000. És el cas de la Plataforma d’Afectats per la Hipoteca (PAH) i la seva portaveu fins al 2014, Ada Colau; les assemblees locals de la CUP; la marea groga de SOS ensenyament públic, entre altres. Per a Fidel Masreal (2013: 213) la cultura política i la forma de vida que promouen aquests espais de nova organització política els fan moure dins “una paradoxa”:

“La de ser majoritàriament minoritaris. És a dir, i això no deixa de constituir un risc en termes de cohesió social, podem assistir a la consolidació de tot un espai social autogestionat, actuant amb formes de vida, producció i organització absolutament al marge de la majoria. Una majoria, un mainstream, que seguirà organitzat sota les formes de la democràcia representativa, en mans de la ‘casta política’ i sotmesa a interessos empresarials privats”

Tenim, doncs, dos fenòmens durant el 2014: partits polítics que es volen convertir en moviments i moviments que volen convertir-se en partits polítics sense fer servir l’expressió “partit”. Una certa animadversió cap a la paraula “partit” que contrasta amb la força i l’hegemonia del “Partit” en majúscules durant la Transició a Catalunya: el PSUC que en aquell famós cartell va utilitzar el lema “Mis manos: mi capital. PSUC mi partido”, que definia la importància del “partit”.

D’aquell conjunt d’activistes anònims que lluitaven per millorar els barris de les poblacions de la Catalunya en la crisi dels anys 1970¹⁴¹ hem passat als actuals

¹⁴¹La confluència entre ICV, Podemos-Podem i Equo, que es va presentar a les eleccions al Parlament de Catalunya del 27 de setembre del 2015 sota la denominació “Catalunya Sí que es Pot”, va triar com a

“activistes” professionals crescuts a l’empara de l’estrellat dels mitjans. No obstant, tots aquests moviments i plataformes sorgides en els darrers anys sovint no s’expliquen sense la capacitat de mobilització que han tingut gràcies a les xarxes socials.

El professor de Sociologia de la Universidad Autónoma de Madrid, Antonio Antón, analitza els moviments socials¹⁴² a partir de les darreres experiències participatives de la protesta social, xarxes (comunicatives) i associacions com el moviment dels Indignats:

“Han supuesto un nuevo reequilibrio y combinación entre los dos aspectos de la participación en las movilizaciones sociales y el tejido asociativo: el desarrollo personal de los activistas y sus relaciones interpersonales y el fortalecimiento de un movimiento social con intereses y objetivos más general. Los dos polos de lo individual y lo colectivo, o más bien, los dos aspectos del individuo, lo estrictamente individual y lo social (su vínculo), incluyendo la interrelación virtual o en red, han dado lugar a una nueva experiencia vital”

Els joves s’han posat al capdavant d’aquests moviments, però com es pot comprovar en l’edat de vot de Podemos-Podem -segons els estudis demoscòpics a partir dels resultats de les eleccions europees de maig de 2014- el fenomen ha arrossegat generacions de franges d’edat més adultes (i ideològicament transversals).

Antón analitza aquests fenòmens a partir de dos paradigmes: el “postmodern” (o individualisme extrem) i el “cultural”, diferents entre si però que tenen en comú posicions postmaterialistes que infravaloren el vincle social de l’ésser humà, la qüestió social i l’acció col·lectiva transformadora, tot centrant-se en el subjecte individual.

Per a Antón, hi ha insuficiències en el paradigma postmodern o individualista extrem perquè les idees postmaterialistes -que ell identifica amb idees “postmodernes” o “postsocials”- d’infravaloració de les desigualtats i les agressions materials:

“han mostrado su distanciamiento, sobre todo, con la nueva realidad derivada de la crisis socioeconómica y sus graves consecuencias, así como con la indefensión y el desamparo institucional de la mayoría de la población, cuya preocupación queda ampliamente reflejada en las encuestas de opinión. La situación actual ha cuestionado, especialmente en el Sur europeo, la idea optimista liberal de que la población vive en un mundo ‘desarrollado’, con una economía avanzada, un Estado de bienestar suficiente y una democracia auténticamente representativa por encima de los poderes oligárquicos. Desde esa visión, las sociedades tenían todas sus condiciones vitales básicas

candidat precisament un líder veïnal, Lluís Franco Rabell, qui des del 2012 era president de la Federació d’Associació de Veïns de Barcelona. Es pot consultar el seu perfil: <http://catalunyasiquestespot.cat/team/lluis-rabell/>

¹⁴² “Sujetos. Una crítica a los paradigmas posmoderno y cultural”, publicat a *Mientrastanto* el 23 de maig de 2014: <http://www.mientrastanto.org/boletin-125/ensayo/sujetos-una-critica-a-los-paradigmas-posmoderno-y-cultural>

resueltas y similares oportunidades y capacidades, en el doble plano individual y grupal”

En aquesta situació de “fi” de la problemàtica social, segueix dient Antón, l’activitat dels individus s’havia de centrar en l’autodesenvolupament personal i el progrés cultural. En l’opinió postmoderna fins i tot els moviments socials, ja innecessaris o marginals, es caracteritzaven com a “culturals”. Havien deixat de tenir sentit l’acció col·lectiva transformadora, els moviments socials o els subjecte sociopolítics:

“Era suficiente el desarrollo individual (consumista o cultural). El vínculo social, la solidaridad y la participación quedaban en un plano secundario y esta se expresaba a través del cauce electoral y la delegación representativa. Era la conclusión del pensamiento posmoderno, similar al individualismo liberal extremo. (...) Ahora, especialmente, se ha puesto en evidencia el idealismo de ese individualismo nihilista, la irrealidad de su negación de lo público y lo social”

Per què hi ha un renaixement del desenvolupament personal dins uns vincles socials i unes institucions col·lectives, segons Antón? Els canvis en el pla cultural han estat fonamentals, el procés d’apoderament personal i les condicions de defensa i desenvolupament dels drets i llibertats. Però per a Antón, el més rellevant és la “nova importància i dimensió de la qüestió social, el retrocés en la igualtat, les garanties democràtiques i la integració social i cultural, com la necessitat de la seva superació a través de l’activació de la ciutadania i els seus valors democràtics i de justícia social”.

La fragmentació de l’estructura social i laboral, la segmentació i l’afebliment de les institucions protectores i els serveis públics, tot això ha afectat la situació individual i els vincles socials: “Avui dia, amb l’ampliació de la societat del ‘risc’, la desigualtat dels mercats i les conseqüències de la crisi, s’ha fragilitzat la seguretat col·lectiva i les trajectòries laborals i vitals són més incertes. Afecta fins i tot les capes mitjanes, sotmeses també a processos d’empobriment i incertesa”.

En aquest context de crisi econòmica i de descrèdit d’institucions, l’individualisme extrem de la Postmodernitat, manté Antón, “oposat a allò social”, no és la solució. I busca aquesta solució en el sociòleg francès Alain Touraine i la seva recerca dels moviments socials i el paradigma que defensa del “subjecte personal” que ha descrit en llibres com ara *Un nuevo paradigma para comprender el mundo de hoy* (2005), *La mirada social* (2007) i *Después de la crisis: por un futuro sin marginación* (2011).

Touraine defensa la idea d’un subjecte que evoqui “una lluita social com la de la consciència de classe o la de nació” tot i que en el seu nou paradigma interpretatiu considera, segons Antón, que l’acció dels vells i els nous moviments socials ja està superada i prioritza com a eix central el desenvolupament del propi individu, en oposició a allò social, “que assimila a les velles relacions socials i els vincles associatius ja obsolets o superats de la societat industrial”.

Touraine es planteja com fer que reneixin els vincles socials destruïts, definir les exigències i les protestes a partir de les quals es formen de nou actors i nous reptes socials, “una nova figura del subjecte”. Però adverteix que aquest subjecte pot

veure's ofegat per molts agrupaments o moviments col·lectius quan degeneren en "dinàmiques dominadores antipluralistes i de tancament identitari".

Antón defensa que si bé és raonable prendre precaucions sobre "els riscos reals de la degradació autoritària i l'antipluralisme d'algunes dinàmiques populistes, comunitaristes-identitàries i burocràtiques", en el gruix dels moviments socials progressistes han prevalgut actituds democràtiques, participatives i integradores, especialment en l'actual cicle de protesta social a Espanya, on, defensa Antón:

"los procesos participativos en la indignación y la protesta social han combinado, normalmente, la individuación y las relaciones interpersonales de los participantes, junto con dinámicas sociopolíticas frente al poder con un contenido liberador o democratizador e igualitario. Y estas últimas han reforzado, a su vez, su subjetividad, sus capacidades culturales y relacionales y su cultura cívica"

La "mirada social" que ens proposa Touraine, segons Antón, com a marc d'un pensament diferent per al segle XXI, és "insuficient i unilateral" sobretot en el moment actual de crisi socioeconòmica i política (i mediambiental), ja que, insisteix Antón, "fa referència a realitats parcials, infravalora allò social i sobrevalora allò cultural".

Per a Antón, la conseqüència greu de la desigualtat provocada per la crisi econòmica i la crisi de confiança i legitimitat social en les classes polítiques governants, gestores de l'austeritat, com argumenta l'economista Paul Krugman, és que darrere d'aquestes polítiques regressives i antisocials "hi ha un biaix de classe" i la societat veu que existeix un "bloqueig de poder de les classes dominants". La resposta és intentar frenar aquesta involució socioeconòmica i política i la seva cultura democràtica i de justícia social, sense que Krugman defensi amb això tornar als vells paradigmes marxistes o economicistes.

Davant "l'impacte de la crisi sistemàtica, l'austeritat i la forta involució social i democràtica, les noves dinàmiques de desigualtat, subordinació individual i segregació" Antón acaba defensant que:

"es cada vez más perentoria la acción individual y colectiva por la transformación de sus vínculos y relaciones sociales y la participación activa en movilizaciones populares progresistas que pugnen por el cambio social y político y la defensa de los derechos humanos, al mismo tiempo que profundizan en el cambio cultural y procuran el desarrollo personal y la autoafirmación de sus participantes"

En la majoria d'aquests fenòmens hi ha el lideratge de persones conegudes o famoses gràcies sobretot als mitjans de comunicació tradicionals i més concretament de la televisió (Pablo Iglesias, Albert Rivera, Ada Colau). No és pas un fenomen dels darrers anys perquè diferents personatges en la política espanyola (Ruiz Mateos) i catalana (Pilar Rahola) han utilitzat la seva projecció mediàtica per fer carrera política. A Itàlia, el comediant mediàtic Beppe Grillo va aconseguir el 25% dels vots en eleccions generals tot i que es va desinflar posteriorment.

I si prenem el cas dels nous líders d'ERC que en els anys posteriors al tripartit van substituir l'antiga direcció capitanejada per Josep Lluís Carod-Rovira, Ernest Benach

i Joan Ridaó trobem que Alfred Bosch, Oriol Junqueras i Josep Maria Terricabras havien aconseguit popularitat per la seva participació habitual en programes de ràdio i televisió a Catalunya.

Albert Sáez¹⁴³ considera que Rivera ha estat un producte de la politòloga Verónica Fumanal que va transformar “un xerraire en un projecte de líder polític postmodern”. És el paper del màrqueting polític i l'ús dels mitjans de comunicació per projectar un nou líder. Així, Pedro Sánchez, nou líder del PSOE, va aparèixer el setembre del 2014 en els programes televisius *Sálvame* i *El Hormiguero*, fet que li va comportar moltes crítiques de la dreta i també des de l'esquerra, com la de l'excoordinador general d'Izquierda Unida, Julio Anguita, que va dir que Sánchez és “un producte del màrqueting polític”. Sáez afirma:

“L'estratègia de l'actual PSOE té la supervivència com a objectiu fonamental. Es tracta de no disgustar ningú i de proporcionar als seus candidats en les municipals un paraigua de simpatia i proximitat que faci oblidar Zapatero i el seu destaca paper en la crisi. (...) L'estil Sánchez no és personal. La política postmoderna busca marques i cares que emparin projectes en xarxa. La incògnita és saber si els barons del PSOE també han après la lliçó”

Tot i que, insistim, aquest fenomen dels líders mediàtics no és recent sinó que ja el trobem en els anys 1980 quan Ruiz Mateos va aconseguir el seient com a eurodiputat en una campanya a partir de la imatge del “que te pego, leche”, mentre que pocs anys més tard Pilar Rahola va entrar a l'Ajuntament de Barcelona amb una campanya on se la va veure pujada dalt d'un elefant.

Masreal (2013: 218) es fa ressò del llibre de Joan Subirats, *Otra sociedad, otra política*, en què el politòleg català posa l'accent en aquest nou país que internet sosté i modifica i que posa en qüestió les funcions d'intermediació i control. “La gent pot fer directament moltes coses que abans havia de fer mitjançant institucions, intermediaris i persones que vivien de saber quina porta tocar i quin document presentar”. Institucions com els partits polítics han viscut d'intermediar i controlar, i per això en aquest nou escenari per això són més prescindibles.

Aquest fenomen dels “activistes socials” crescuts gràcies a la seva exposició mediàtica el trobem en altres països dels nostre entorn, com el cas d'Irlanda, país també colpejat per la crisi econòmica. És significatiu, doncs, més enllà de les diferències en el sistema electoral espanyol i irlandès -aquest últim més aprop de l'uninomial britànic- que el fenomen es doni en dos països on la crisi econòmica ha provocat alguns efectes polítics semblants com aquest dels personatges mediàtics i el trencament de l'hegemonia del bipartidisme.

En l'anàlisi *Radical or Redundant? Minor Parties in Irish Politics* (Weeks et al., 2012) es destacava que en les eleccions generals de 2011 a Irlanda, tot i el terratrèmol de la desfeta del govern de coalició format pel conservador Fianna Fáil i el minoritari Green Party (que va perdre tots els seus representants al Parlament), els dos pilars de la política de partits es va mantenir i cap nou partit va emergir. Fine Gael i Fianna Fáil (amb el tercer partit en importància, el Labour) van guanyar 133 dels 166

¹⁴³ “L'estil Pedro Sánchez”, *El Periódico de Catalunya*, 23 de setembre del 2014.

seients al Parlament, els mateixos que els tres partits van guanyar en les eleccions de 2002. Però a mesura que la crisi econòmica es va accentuar, acompanyada del rescat del país, la situació va anar canviant.

A Irlanda han estat els candidats independents i partits minoritaris els que més han crescut des de les eleccions generals de 2011. El novembre de 2014, per primer cop en 100 anys d'història de la Irlanda independent, les enquestes ja els donaven com a opció preferent amb el 30% d'intenció de vot, per davant del partit en el Govern, Fine Gael, amb el 22% i el seu company de coalició governamental, el Partit Laborista, enfonsat amb un 8%.

Posem un exemple d'aquest fenomen de les figures mediàtiques a Irlanda. És el cas de l'independent Luke "Ming" Flanagan, un activista local que va aconseguir un escó al Parlament irlandès després de fer campanya per la legalització del cànnabis i que va resultar elegit eurodiputat per la "constituency", dictricte electoral de Midlands-North-West en les eleccions de maig de 2014.

En la seva entrada a Wikipèdia el presenten en un paràgraf com un "activista" que "ha expressat el seu suport sense concessions per les qüestions socials i ambientals radicals, i mostra una habilitat especial en l'ús dels mitjans de comunicació, on és present en molts diaris i programes de ràdio que se senten atrets pel seu aspecte colorit i forta retòrica". Això, associat a la seva imatge ("Ming" per la seva semblança amb el personatge de còmic Ming), de cueta i perilla llarga, ha creat un perfil d'èxit que han volgut imitar posteriorment altres líders de partits minoritaris com Paul Murphy, del Partit Socialista -marginal amb només 3 diputats a la Cambra Baixa irlandesa.

Flanagan va ser elegit diputat en les eleccions generals del 25 de febrer de 2011 dins l'aliança New Vision formada per candidats independents a la República d'Irlanda. Una de les seves primeres mesures va ser retallar-se el sou un 50% com a promesa electoral de retenir la meitat dels 92.672 euros/any com a diputat al Parlament irlandès i distribuir l'altra meitat en projectes locals. No obstant, mentre es va quedar la meitat del sou en els tres anys en què va ser diputat al Parlament d'Irlanda amb la justificació que donava l'altra meitat a projectes en la seva "constituency" (com 9.000 euros per comprar 21 senyals de carretera), quan va sortir elegit eurodiputat el 2014 va comentar que no cediria cap part del sou a projectes locals ja que li era molt necessari "per fer la revolució"¹⁴⁴: "It will no doubt come in useful for the political revolution that is on the way".

Flanagan, de qui molt sovint altres diputats han criticat el "populisme", ha tendit en els darrers dos anys a criticar la UE, la troika i ha fet campanya contra l'aplicació d'algunes directives agrícoles de la UE. El març de 2013, una notícia del diari *Sunday Independent* explicava que havia aconseguit a partir de pressions que la policia li retirés dues multes de trànsit. Malgrat aquesta polèmica es va presentar a les europees del 21 de maig de 2014 sota el paraigua de la "Plataforma antiUE" amb lemes euroescèptics i alguns en què demanava sortir de la UE. Va aconseguir l'acta d'eurodiputat. Als pocs mesos, el Parlament europeu li obria un expedient per les seves absències repetides als plens d'aquella cambra.

¹⁴⁴ "Ming to take full MEP wage as 'it will come in useful for the revolution", notícia de portada signada per Fiach Kelly, a *The Irish Times*, 25 de juny de 2014.

Un altre dels candidats independents que va aconseguir l'acta de diputat en les eleccions de febrer de 2011 -quan la crisi econòmica amb les retallades del govern de coalició entre FF i Els Verds colpejava més fort- va ser el constructor Mick Wallace, també conegut per la seva imatge (ros tenyit i samarreta rosa) i la seva facilitat de retòrica.

Una de les conseqüències de la crisi econòmica dels darrers anys a Irlanda, com està passant a Espanya, és la transformació es viu en el mapa polític irlandès, amb una fragmentació que està trencant el tradicional bipartidisme des de la fundació del nou Estat, el 1921, amb l'ascens de nous partits i sobretot de candidats independents.

En el cas català, el primer dels partits impulsat especialment per ciutadans independents al marge de les maquinàries dels partits va ser Ciutadans pel Canvi, plataforma-partit fundat el 1999 com a associació cívico-política progressista per donar suport a la candidatura de Pasqual Maragall com a candidat del PSC. El desembre del 2011 es va dissoldre. Va ser un primer experiment de partit fundat a partir d'un "moviment". Però va obrir la porta perquè durant la primera dècada del segle XXI vinguessin altres experiències que han tingut més recorregut, com el cas de Ciutadans/Ciudadanos.

Podemos-Podem i Guanyem: la deriva populista d'esquerres a Espanya i Catalunya?

Els dos fenòmens polítics durant el 2014 a Espanya i Catalunya van ser l'aparició de dues plataformes que han acabat esdevenint partits polítics i que en principi s'haurien de situar en l'eix ideològic de l'esquerra. Els protagonistes: activistes socials que han acabat saltant a la política.

La fundació del partit polític Podemos-Podem es va fer a partir d'un grup liderat per un grup de professors de Polítiques de la Universidad Complutense de Madrid amb el seu líder, Pablo Iglesias, convertit en una celebritat per la seva assistència a programes de tertúlia televisiva.

A partir de poques expressions, com ara la molt repetida "la casta" -és el títol d'un llibre de referència a Itàlia que explica la decadència política del país, ens recorda Fidel Masreal (2013: 31)-¹⁴⁵ van aconseguir més d'un milió de vots en les eleccions europees de maig de 2014 contra qualsevol pronòstic (les enquestes no van detectar la sotragada política). El seu hiperlideratge es projectava fins i tot en la papereta electoral amb la llista de candidats on no apareixia el logo de Podemos sinó el rostre de Pablo Iglesias, popularitzat per la televisió.

El mateix Iñigo Errejón, responsable de campanya electoral de Podemos, definia el partit com a "populista" en un article titulat "¿Qué es 'Podemos'?"¹⁴⁶ que va publicar *Le Monde Diplomatique* després de l'èxit de les europees. Errejón explicava per què

¹⁴⁵ *La Casta. Così i Politici Italiani sono Diventati Intoccabili (La Casta. Así se han convertido en intocables los políticos italianos)*, dels periodistes Antonio G. Stella i Sergio Rizzo, un assaig polític d'èxit (2007) que descriu els poders, abusos i privilegis de la "casta política italiana".

¹⁴⁶ *Le Monde Diplomatique* en espanyol, número 225, juliol de 2014.

un partit creat només quatre mesos abans de les eleccions europees havia obtingut 1.250.000 vots, el 8% del total, tot col·locant-se com a tercera (Madrid) i quarta força política (en el conjunt d'Espanya). Considerava Podemos "una iniciativa muy joven pero arraigada en una hipótesis intelectual y política largamente fraguada en ámbitos del activismo y de la universidad".

Les raons per les quals es podien explicar aquests bons resultats es troben en la "crisi de règim" que viu Espanya, que neix d'una fractura dels consensos i una desarticulació de les identitats tradicionals i que facilita que existeixin "condiciones para que un discurso populista de izquierdas, que no se ubique en el reparto simbólico de posiciones de régimen sino que busque crear otra dicotomía, articule una voluntad política nueva con posibilidad de ser mayoritaria", subratlla el jove dirigent.

Errejón també reivindica l'ús dels mitjans de comunicació, la visibilitat, perquè és un "trabajo, a veces despreciado por parte de la izquierda como de 'simplificación'" i que va donar lloc a una campanya amb molt de pes de les emocions i allò simbòlic. Errejón defensa l'ús del lideratge mediàtic de Pablo Iglesias per aconseguir "un proceso de ilusión y agregación popular". I a això hauria contribuït la construcció d'un discurs polític que interpel·la "a una mayoría social descontenta, que fueron más allá del eje izquierda-derecha, sobre el cual el relato del régimen reparte las posiciones y asegura la estabilidad, para proponer la dicotomía 'democracia/oligarquía' o 'ciudadanía/casta' o incluso 'nuevo/viejo'".

En aquesta barreja d'un hiperlideratge mediàtic i l'ús del ciberactivisme de les xarxes socials s'entén en part l'auge de Podemos, que el novembre de 2014 es va constituir com a partit polític en un congrés on Pablo Iglesias va prendre el pols a un corrent crític que volia un colideratge. Al final, Iglesias va guanyar en la seva opció d'un únic secretari general, fet que li va comportar crítiques tant del PSOE com del PP i de mitjans de comunicació afins a aquests per la contradicció que suposava parlar de "casta" i no obstant reproduir a Podemos el model de partit tradicional.

Des de l'aparició reeixida en les eleccions europees de maig de 2014, i en menys d'un any, Podemos apuntava a principis de 2015 que aconseguiria trencar el bipartidisme espanyol. En el baròmetre de febrer del diari *El País*¹⁴⁷ se situava en primer lloc en estimació de resultat electoral sobre vot vàlid amb el 27,7%, seguit del PP (20,9%), PSOE (18,3%) i la també aparició de Ciudadanos (12,2%). Mentre que IU obtenia el 6,5% i UPyD el 4,5%. A mesura, però, que van passar els mesos, les expectatives de vot de Podemos es van anar desinflant i apareixia en tercer lloc junt a Ciudadanos.

Molt s'ha escrit des d'aleshores i des de diferents prismes ideològics sobre el fenomen de Podemos. Però subratllem -per ser un analista estranger- la crònica que Thomas Jeffrey Miley -professor de Sociologia Política a la Universitat de Cambridge- va fer de l'assemblea de Vista Alegre per a la revista *El Viejo Topo*¹⁴⁸ que qualifica Podemos de "nuevo partido-movimiento" dirigit pel "clan de Somosaguas", aquest grup de professors de la Complutense de Madrid. Per a T.J.

¹⁴⁷ *El País*, 8 de febrer de 2015, pàgines 12-13.

¹⁴⁸ "La Revolución no será transmitida en directo. Reflexiones sobre la Asamblea-Espectáculo de PODEMOS en Vista Alegre", dins *El Viejo Topo*, Extra Desembre 2014, número 323, pp. 7-15.

Miley, el llenguatge “de los Momentos Constituyentes utilizado por PODEMOS está explícitamente sacado de la experiencia revolucionaria bolivariana de Venezuela y del gobierno de Evo Morales en Bolivia”. Però, afegia tot seguit: “Pero a juzgar por su Asamblea Constituyente de la pasada semana, el movimiento que impulsa a PODEMOS hacia la arena electoral es de un color decididamente menos plebeyo”.

En aquella assemblea constituent “la práctica ausencia de trabajadores extranjeros fue especialmente inquietante”, a més de manca de les capes obreres més devastades per la crisi, un fet que també es va comprovar en el 15-M. Per això Miley diu que “la despolitizada, apática e inactiva mayoría de españoles puede describirse de un modo más preciso con la palabra ‘resignados’ que con la palabra ‘indignados’”. I contraposa el model de partit-moviment vertical (defensat per Pablo Iglesias, Juan Carlos Monedero i Iñigo Errejón) amb el de partit-moviment horitzontal (defensat pels membres d’Izquierda Anticapitalista, com ara Pablo Echenique).

Finalment, la victòria va ser pr al sector de Pablo Iglesias i això ho va atribuir Miley a aquest fet:

“El clan de Somosaguas también tiene motivos para sugerir que el éxito de PODEMOS en las recientes elecciones europeas puede atribuirse en gran parte a la popularidad de Pablo Iglesias, la cara pública del partido-movimiento, una celebridad mediática, actualmente uno de los interlocutores más buscados del país en el circuito de los programas de debate, las famosas *tertulias* periodísticas tan características de la televisión española. La presencia mediática de Iglesias no es en absoluto un accidente; es, como les gusta decir al clan de Somosaguas, el resultado de una campaña mediática bien planificada, que incluye el usos sofisticado de las redes sociales”

Miley es pregunta si aquella assemblea constituent va ser una assemblea de “democràcia directa” o bé un “espectáculo mediático”, i s’inclina més aviat per la segona resposta. Va haver-hi, segons ell, una “sorprendente ausencia de deliberación y debate”:

“(…) Pero me sentí decepcionado al observar una Asamblea que parecía deliberadamente organizada como un espectáculo preparado para unos consumidores pasivos en la audiencia directa y, aún más, para los medios de comunicación, por no hablar de que era transmitida en directo por una audiencia on-line. De hecho todo el acto fue escenificado como un concierto, con las celebridades de Somosaguas asumiendo diligentemente un papel propio de estrellas de rock. En consonancia con esta forma de presentación, el sábado por la mañana Pablo Iglesias y sus colaboradores más cercanos hicieron esperar durante más de dos horas a una ansiosa multitud antes de subir al escenario, donde fueron de inmediato sumergidos en un baño de humanidad compuesto por un selecto grupo de activistas-admiradores que habían conseguido obtener entradas VIP en primera fila del escenario. No le estoy tomando el pelo al lector: más que ningún otro mitin político al que había asistido nunca, la escena me recordó mi último año de instituto en California, la primavera de 1991, cuando asistí en directo a un concierto de Guns-n-Roses, y Axl Rose hizo esperar a la multitud durante más de una hora antes de subir tambaleándose al escenario casi demasiado borracho para actuar. Solo que esta vez fue peor, porque al menos en aquella ocasión de los

Guns-n-Roses, muchos de los asistentes tuvieron el buen criterio de abuchearles. El clan de Somosaguas había prometido una Asamblea Constituyente y una lección de democracia, pero lo que dieron fue un espectáculo, un concierto, no muy bien organizado, además”

No obstant aquesta descripció crítica, en l'editorial d'aquell mateix número d'*El Viejo Topo*, el seu director, Miguel Riera, subratllava que la irrupció de Podemos en el panorama polític espanyol “ha resultado ser un soplo de aire fresco que amenaza con poner patas arriba los pilares del sistema”. I avisava que l'aparell de l'Estat, començant pel poder mediàtic, intentaria desprestigiar les cares més visibles de Podemos (com així havia passat setmanes abans amb Errejón i Iglesias, especialment, i posteriorment sobretot amb Juan Carlos Monedero). I afegia més endavant que la cohesió interna de Podemos a Catalunya passava per fer front a la desocupació i la qüestió territorial de manera diferent com -segons ell- havien fet PSC i ICV: “de hecho, la ambigüedad y el intento de tener a todos contentos ya se ha llevado por delante al PSC y castigado severamente a ICV-EUiA”.

A partir de finals de 2014 i principis de 2015 moltes veus van començar a criticar la deriva cap al centre de Podemos des dels bons resultats de les europees i una ambigüitat calculada per situar-se lluny de cap opció ideològica. Així, el subdirector d'*El Periódico de Catalunya*, Bernat Gasulla,¹⁴⁹ posava com a metàfora d'aquesta ambigüitat el bolígraf de quatre colors que Pablo Iglesias va utilitzar tant en el míting de Barcelona com en una posterior entrevista amb el director del seu diari.

Un dels elements que periodistes i politòlegs han destacat és el populisme de Podemos i han vist darrere d'aquesta estratègia l'objectiu d'aconseguir una hegemonia en el centresquerre espanyol. Errejón s'ha mostrat seguidor de les idees del teòric argentí Ernesto Laclau, mort el 2014. Casimiro García-Abadillo escrivia a finals de desembre de 2014¹⁵⁰ que des dels boníssims resultats a les eleccions europees de maig el programa de Podemos s'havia anat centrant a mesura que els sondejos els eixamplava l'escenari de vot des de l'esquerra d'Izquierda Unida fins al PSOE. Pel camí, en pocs mesos va quedar la defensa del “chavismo” per abraçar com a model econòmic l'aplicat per la socialdemocràcia als països nòrdics.

Aquest gir o evolució en tan sols cinc mesos, per a García-Abadillo, no només es devia a l'augment de les seves expectatives electorals, sinó també a l'adequació dels seus missatges. Amb orígens tan diversos com IU, Izquierda Anticapitalista i moviments relacionats amb el 15-M, Podemos “ha girado desde planteamientos cercanos al marxismo-leninismo a posiciones homologables con los partidos socialdemócratas” amb l'objectiu de lluitar el centre amb el PSOE. De fet, aquest canvi de rumb ideològic cap al centre va ser el principal argument que va donar Juan Carlos Monedero quan va decidir abandonar la direcció de Podemos a finals d'abril de 2015 dient que lamentava l'obsessió de la cúpula per aconseguir l'“hegemonia” -concepte central en l'argumentari d'Ernesto Laclau, un dels referents ideològics de Pablo Iglesias i d'Iñaki Errejón- fins i tot a canvi de sacrificar les idees fundacionals.

¹⁴⁹ “El boli de 4 colores de Pablo Iglesias”, *El Periódico*, 29 de desembre de 2014, pàgina 7.

¹⁵⁰ “Podemos cambia de piel buscando la hegemonía en las izquierdas”, *El Mundo*, 28 de desembre de 2014. Consulteu-ho: <http://www.elmundo.es/opinion/2014/12/27/549f095d22601d21508b4573.html>

Derek Well, coordinador del Partit Verd d'Anglaterra i Gal·les i un dels teòrics de l'ecosocialisme, escrivia recentment una ressenya sobre el llibre en anglès d'Ernesto Laclau *The Rhetorical Foundations of Society*¹⁵¹, en què Wall subratlla que els seus detractors el veuen com a “a thinker who helped lead a retreat from class politics and revolution towards a post-structuralist accommodation with liberalism”.

Segueix dient Well que Gramsci pot ser vist com autors com Laclau com el pont entre el Marxisme i el Postmarxisme. L'hegemonia, per a Laclau, afirma Well, està en relació amb “creating a people” i aquesta creació compromet el llenguatge: “Laclau moves from a deterministic Marxism that apparently rejects politics, to a focus on politics in the creation of hegemony and views the creation of hegemony as a largely linguistic task”.

A Llatinoamèrica, afirma Well, Laclau pot ser vist com l'autor que ha contribuït al populisme d'esquerres de Chávez, la transmissió de la revolució política per la classe treballadora però associada amb verds, indigenistes, teòlegs de l'alliberament i altres grups. I acaba Well fent una referència a Podemos:

“As the left in some European countries seems to be on the move, there is a value in Laclau's work, it has been strongly praised by one of the leader of the new Spanish left party Podemos. However there is a risk that Laclau's work is used to bewitch us rather than to help us to build hegemony and win power for change. The knowledge that words are slippery can remove the ground for challenging established and destructive power, yet it is wrong to argue that there is ever transparent meaning, essences or places firm enough to stand on without the threat of movement”

El fenomen de Podemos -semblava indicar l'enquesta de CIS d'abril de 2015- s'estava desinflant amb una caiguda fins al 16% quan algunes enquestes de desembre de 2014 van arribar a posar-los en primer lloc per davant del PP i PSOE. Un dels elements que calia tenir en compte per observar la trajectòria de Podemos està relacionat amb la renúncia, el 30 d'abril de 2015, de Juan Carlos Monedero dels seus càrrecs en la direcció d'aquesta formació. En un primer moment va justificar aquesta decisió per l'allunyament ideològic de l'esperit fundacional del partit i perquè per a alguns dirigents “es más importante un minuto de televisión que los círculos”. “Podemos s'assembla als que volem substituir”,¹⁵² va sentenciar Monedero.

L'analista polític Fernando Vallespín¹⁵³ interpretava d'aquesta manera la renúncia de Monedero i la pèrdua de suport de Podemos:

“La explicación canónica apunta a la vertiginosa aparición de Ciudadanos en el carril del centro y a la capacidad de este último partido para operar en el reciente eje de nueva/vieja política. Esto es cierto, aunque tengo para mí que la causa principal reside en algunos de los errores de su propio diseño. El primero y fundamental es el no haber sido suficientemente radicales, el

¹⁵¹ London and New York: Verso, 2014. Crítica apareguda el 20 de desembre de 2014 a la revista digital *Marx and Philosophy*. Podeu consultar-ho:

<http://marxandphilosophy.org.uk/reviewofbooks/reviews/2014/1449>

¹⁵² *El País, El Periódico* i *La Vanguardia*, edició de l'1 de maig de 2015.

¹⁵³ “Podemos”, article aparegut a *El País*, 1 de maig de 2015, pàgina 13.

difuminar su naturaleza de izquierdas y jugar a ser un partido transversal con capacidad de atraer a 'la gente'. Así, a secas. Demasiado populismo a lo Laclau y demasiada dependencia de los mecanismos de agitación de la experiencia política bolivariana; o sea, de la práctica latinoamericana, no de la europea. Aquí no es tan fácil esquematizar el mundo con el mantra de los de arriba y los de abajo, ellos y nosotros, siendo ese nosotros la masa de los electores potenciales. (...) En el fondo les dio miedo infundir temor. Quizá por eso desempolvaron al bueno de Olof Palme y la socialdemocracia anterior a la globalización. O sea, una ideología que ya no sirve porque se corresponde con las condiciones objetivas de otra época. Y eso no puede contrarrestarse con la modernidad de su excelente manejo en las redes o la novedad de su organización en Círculos. El fallo está, pues, en la doble desorientación, la espacial y la temporal. El desafío era crear una izquierda europea -adaptada a las condiciones de este continente- y para el siglo XXI, no el mundo previo al estallido del capitalismo financiero y el declive del Estado. Su primer paso debería haber sido conseguir la hegemonía en la izquierda, no pretender ganar las elecciones. Porque cuando toda la contienda se sitúa en la lógica electoralista, lo nuevo acaba desvaneciéndose en lo viejo”

A Catalunya, a més de l'ascens de Podemos com a nou partit polític que contribuirà a la fragmentació del mapa polític català, cal destacar el fenomen del moviment i/o plataforma “Guanyem”, convertit en partit i presentat el 27 de juny de 2014 en un col·legi del barri del Raval de Barcelona.

Guanyem ha estat liderat des del primer moment per l'“activista social” Ada Colau -així es presenta a si mateixa i així la defineixen a Wikipèdia, que havia aconseguit un gran protagonisme gràcies a la projecció mediàtica que li havia comportat ser la portaveu de la Plataforma Afectados por la Hipoteca (PAH). Quan decideix deixar la cara visible de la PAH envia una carta als membres de l'agrupació en què els assegura: “No voy a fichar por ningún partido político”. Aquí reproduïm fragments de la carta:¹⁵⁴

“Queridas PAH's

Queridas y queridos compahs de todo el estado

Disculpad si abuso del canal interno de la PAH para enviar una carta personal, pero dado que lo que os quiero comunicar tiene repercusiones en el movimiento, creo oportuno hacerlo. Esta es una carta interna, por lo que ruego que no se divulgue fuera de las asambleas de las PAH. Este 22 de febrero de 2014 hemos celebrado el 5º aniversario de la PAH. Quién nos lo iba a decir, cuando un pequeño grupo empezamos en Barcelona en febrero de 2009, que 5 años después, la PAH se convertiría en un movimiento ciudadano de referencia, con más de 200 núcleos en todo el estado. Han sido 5 años intensos y maravillosos, y personal y políticamente estoy orgullosa y agradecida, por la experiencia de transformación social e incidencia política más potente en la que haya participado jamás. (...)

¹⁵⁴ Extreta del web <http://afectadosporlahipoteca.com>

En todo este tiempo, se han producido distintos puntos de inflexión para el movimiento. Los inicios en Barcelona fueron duros hasta que la cosa arrancó... luego crecimos y nos consolidamos en Catalunya, y no fue hasta la campaña stop desahucios (finales 2010) y el 15M (mayo 2011) que el movimiento se expandió por todo el estado. En 2012-13 vivimos otro punto de inflexión con la ILP, que no sólo hizo crecer el movimiento, sino que consolidó una mínima articulación y coordinación estatal.

El último año ha sido para todos, pero para mí muy especialmente, muy pero que MUY intenso: la ILP, la comparecencia en el Congreso, los escraches... de repente marcamos la agenda política e irrumpimos en el prime time. La PAH se convirtió en la única oposición real al gobierno del PP, y “Ada Colau” se convirtió en un personaje mediático en programas de gran formato. (...)

Sin embargo sucedió, y gestionar eso no ha sido fácil: sin duda lo hemos aprovechado para el movimiento como hemos podido, asumiendo contradicciones por el exceso de personalismo, intentando siempre resaltar la dimensión colectiva. (...)

No todas las compahs vieron bien que aceptáramos acudir a programas como El gran debate de Tele5 u otros similares. Seguro que alguna vez nos equivocamos, pero honestamente creo que acudir a esos programas ha dado un resultado más positivo que negativo. Nos ha permitido llegar a millones de personas a las que nos habría resultado imposible acceder de otra manera. Es un canal que hay que utilizar con prudencia, por supuesto, siempre de forma crítica y tomando precauciones, pero vivimos en una sociedad mediática y hay que usar también esos canales. A título informativo, creo interesante compartir que, recientemente, distintas fuentes nos han confirmado que acabaron con El gran debate por presión directa del Gobierno, ya que nuestra presencia, junto con otras voces críticas, estaban dando un gran éxito de audiencia y eso convertía al programa en peligroso. (...)

Eso ha sido a nivel de portavocía externa. A nivel de movimiento no todo han sido alegrías y hemos tenido otras dificultades. Ponernos “de moda” nos ha hecho muy atractivas para determinados partidos, que a veces han causado distorsiones en el movimiento, con burdos intentos de cooptación o simplemente trasladando sus propias impotencias (como las luchas internas entre distintas corrientes) a asambleas que luchan cada día por encontrar nuevas formas de hacer política que respondan a las necesidades de la gente. Ojo, no se trata de criminalizar a quienes militan en partidos: por suerte tenemos a grandes compañeras que han sabido hacer compatible una cosa con la otra, respetando siempre la independencia de la PAH.

A medida que voy escribiendo veo que esto suena a despedida y no lo es: En ningún caso pienso dejar la PAH, que quede claro. Seré activista de la PAH hasta que me muera y más allá 😊 Sencillamente necesito salir de los espacios de coordinación, y dejar de ser la portavoz estatal. Por supuesto pienso seguir como una más en la PAH de Barcelona, y siempre que el movimiento me necesite para algo puntual – como talleres de formación para transmitir la experiencia acumulada, por ejemplo-, por poco que pueda estaré ahí. Pero necesito sentir que puedo hacer otras cosas y opinar sin ser las 24h “la cara de la Pah”. (...)

Para evitar especulaciones quiero aclarar lo que ya he dicho muchas veces: no voy a “fichar” por ningún partido político. Es verdad que en distintas ocasiones, distintos partidos me lo han propuesto. Y también es cierto que en algún momento me lo he planteado, puesto que la situación es muy dura y de alguna manera habrá que echar a los corruptos y cleptócratas del poder. Evidentemente lo descarté en su momento porque era totalmente incompatible con ser portavoz de la PAH. Pero también porque creo que el actual sistema de partidos forma parte del problema, y por ello descarto el “fichaje individual”. Como ciudadana, estaré encantada de apoyar y participar de procesos amplios que planteen un cambio real en las

formas de hacer política. Ojalá seamos capaces de crear nuevos dispositivos que nos permitan reapropiarnos de las instituciones para hacer que de verdad sirvan al bien común, porque nos va la vida y la de nuestras hijas e hijos en ello. Estamos viviendo un cambio de época, un momento histórico de crisis de régimen; quienes ocupan el poder lo saben y nos han declarado definitivamente la guerra. (...)

No voy a dejar la PAH, pero quiero hacer las cosas bien. Siento que ha llegado el momento de tomar algo de distancia, tanto por mí, como por el propio movimiento. Y creo que ahora es un buen momento para dar el paso porque estamos a punto de tener visibilidad, con la campaña de escraches que se prepara –al menos en Catalunya- para las europeas. Si la campaña funciona, es una muy buena ocasión para que se visibilicen otras portavoces. Insisto para ofrecermelo y ayudar en este proceso a preparar a las personas que puedan asumir ese papel.

De hecho ya tenemos múltiples portavoces sobradamente preparadas, sólo se trata de que se hagan más visibles en las tareas de “portavocía general”. Sin más, os mando un fuerte abrazo, segura de veros pronto en las calles, en las asambleas y en las redes.

P.D. Esta carta la he escrito para las PAH, pero imagino que en algún momento la noticia se filtrará. Creo que a nivel público no se necesitan más explicaciones que las normales de cualquier organización social: que las portavoces vayan cambiando es una práctica de democracia interna, habitual en cualquier organización social, así que “ada colau” deje de ser portavoz no debería ser especialmente noticia. Seguimos!”

L’aparició de Guanyem va abocar ICV a mirar de buscar la confluència. Així, Ricard Gomà, president del grup municipal d’ICV-EUiA a l’Ajuntament de Barcelona, instava a través d’un article publicat a *El País*¹⁵⁵ a construir la alternativa i intentar guanyar Barcelona: “Se abre una ventana de oportunidad: la posibilidad de articular un escenario donde hacer tangible la confluencia de todos los actores, tanto políticos como ciudadanos”.

En aquesta carta, Colau justifica la seva exposició mediàtica com a eix central de l’estratègia per fer arribar el missatge -diu d’ella mateixa “personatge mediàtic-. A finals de desembre del 2014, les converses per integrar altres grups i formacions polítiques dins Guanyem per presentar-se a les eleccions municipals de Barcelona de 2015 estaven obertes, especialment amb ICV i les CUP.

Finalment, Guanyem, sota la marca “Barcelona En Comú”, va fer una llista conjunta per presentar-se a Barcelona en les eleccions municipals del 24 de maig de 2015 que incloïa ICV-EUiA, Podemos/Podem, Procés Constituent i els ecologistes d’Equo. No obstant, en el web oficial de la candidatura no hi havia cap referència als partits confluïts, només en el perfil dels candidats. I en la propaganda electoral enviada per correu a les llars la relació de partits sortia discretament al final del paper on el protagonisme era per Ada Colau, un protagonisme que es va traslladar també a la papereta de la candidatura on -com havia passat amb Podemos en les eleccions europees de maig del 2014- no apareixia el logo del partit sinó el rostre de la número 1 de la llista, d’Ada Colau.¹⁵⁶

¹⁵⁵ “Confluencia para ganar”, *El País Cataluña*, 4 de juliol de 2014, pàgina 2.

¹⁵⁶ Ada Colau va justificar aquesta decisió perquè la marca “Barcelona En Comú” no era coneguda contràriament a la de “Guanyem”, la qual van haver de descartar per estar ja registrada com a partit polític.

Organitzativament “Barcelona En Comú” s’autodefinia en el seu web¹⁵⁷ com a “postconfluència de forces polítiques” i “plataforma ciutadana” que tenia com a tres objectius principals: “Construir una candidatura de confluència per guanyar les eleccions municipals de maig de 2015; democratitzar la institució, promoure l’honestedat dels seus governants i impedir la connivència mafiosa entre política i diners, i garantir l’exercici ciutadà dels drets socials bàsics per frenar i revertir les desigualtats socials presents a la ciutat”.

El partit d’Ada Colau va aconseguir amb un missatge de regeneració política i de canvi en el model de ciutat l’alcaldia de Barcelona.¹⁵⁸ ICV-EUiA va obtenir en aquelles eleccions municipals un total a tot Catalunya de 366.008 vots/11,7% dels vots (123.987 vots més que en les eleccions del 2011), la meitat dels quals a la ciutat de Barcelona, 176.337, el 25%, amb la marca “Barcelona En Comú”, mentre que ICV-EUiA a la ciutat de Barcelona havia obtingut el 2011 un total de 62.979 vots (10,39% i 5 regidors).

Per a CiU i PSC els resultats d’aquestes eleccions municipals del 24 de maig del 2015 van ser les pitjors des de les primeres de 1979 i per al PP de Catalunya les pitjors des del 1991. La incògnita és saber què hagués passat a ICV-EUiA en cas d’haver anat en solitari. Podem contrastar els regidors aconseguits en el conjunt de Catalunya el 24-M de 2015 (358 regidors), amb els 400 el 2011 (amb 242.021 vots en total), els 457 el 2007 i els 397 el 2003, tot i ser superior als 291 (el 1999), 276 (el 1991), 298 (1987) i 264 (1983). Lluny del màxim resultat de les primeres eleccions de 1979, quan el PSUC va aconseguir 543.156 vots (el 20,1% i 549 regidors).

En la nit electoral, quan Ada Colau va sortir davant els mitjans de comunicació amb el 99% escrutat, els crits dels seguidors de Barcelona En Comú en la sala va ser “Sí se puede”, un lema que ens adreçava al 15-M del 2011 i al moviment dels Indignats. Finalment, Colau va ser investida alcaldessa el 13 de juny. Dilluns 15 decidia anar a solidaritzar-se amb una família amenaçada de desnonament i va tornar en metro a l’Ajuntament.

Aquelles municipals, com indicava l’editorial del diari *El Periódico*,¹⁵⁹ van suposar un canvi en el mapa polític espanyol amb l’aparició de plataformes ciutadanes amb el suport dels partits d’esquerra emergents que van aconseguir quatre de les 10 ciutats més poblades: Madrid (Ahora Madrid) Barcelona (Barcelona en Comú), València (Compromís, amb el suport dels regidors del PSPV i de València en Comú) i Saragossa (Zaragona en Común). Mentre que a Galícia van emergir les “Marees Atlàntiques”, grups i corrents al capdavant de protestes socials i que entre altres municipis van començar a governar a A Coruña.

¹⁵⁷ <https://barcelonaencomu.cat/ca/com-ens-organitzem>, web oficial consultat el 22 de maig del 2015, a dos dies de la votació.

¹⁵⁸ Malgrat les reticències de molts membres de Guanyem a incorporar ICV per haver format part de l’equip de govern municipal a Barcelona durant els mandats socialistes, al final es va acceptar l’entrada dels ecosocialistes. Gràcies a la presència d’ICV s’asseguraven aparèixer en els debats en els mitjans públics, aprofitar el temps d’ICV en els espots electorals i que els ecosocialistes contribuïssin a finançar una part molt important de la campanya electoral. Però van haver d’escoltar durant tota la campanya les crítiques d’altres partits que recordaven que ICV és coresponsable d’aquest model de ciutat que la mateixa Ada Colau ha vingut criticant.

¹⁵⁹ “Aire fresco en los ayuntamientos”, 14 de juny de 2015, pàgina 16.

L'assessor en comunicació, Antoni Gutiérrez-Rubí, interpretava així el que havia passat a Barcelona:

“Ha sucedido. Un nuevo ecosistema político ha conseguido liberar suficiente energía democrática para conseguir la victoria en Barcelona. Triple mérito: no tiene experiencia de gestión previa; no forman parte -mayoritariamente- de la cultura de los partidos del poder (y en el poder); y no son un partido político, ni una coalición convencional: se trata de una confluencia múltiple, cívica y política de experiencias y vivencias muy diversas. Estamos frente una novedad total. La incertidumbre planea sobre la esperanza y la curiosidad. Ada Colau descubrirá, muy pronto, que los intangibles pesan. Y mucho”¹⁶⁰

1.5.3. Sobre la consulta per la independència: una interpretació “postmoderna” d’un debat “modern”

El sociòleg Manuel Castells, a *The Power of Identity*,¹⁶¹ identificava el 1997 dos fenòmens sobre l'evolució de l'estructura de l'Estat: la desintegració d'estats plurinacionals i el desenvolupament de nacions que forcen l'Estat a cedir sobirania. Sobre Catalunya afirmava, aquell 1997, en l'apartat titulat “Nations without a state”, que és “quasi Estat” i qualificava d’“innovació històrica” el cas de Catalunya en relació amb la majoria de processos de construcció d’una nació-Estat a partir de la seva diferenciació “between cultural identity and the power of the state, between the undisputed sovereignty of apparatuses and the networking of power-sharing institutions”.

Com argumentava Stuart Hall a *Modernity and Its Futures* (1992), en la Postmodernitat s’havia cregut que la globalització amenaçava les identitats nacionals i la unitat de les cultures nacionals. Però aquesta visió del futur de les identitats sotemes a l’homogeneïtzació cultural “in a post-modern world this picture is too simplistic, exaggerated and one-sided as it stands”.

Si bé es podia apreciar una tendència cap a l’homogeneïtzació global, s’apreciava també -ho deia el 1992- una “contratendència” amb la fascinació per la diferència que comportava finalment que la globalització acabava per explotar les diferències locals tot articulant-se una nova dinàmica global i local i, per tant, una doble identificació simultània entre el “new global” i el “new local”.

Això donava origen a una mena de cultura de la hibridació entre l’homogeneïtzació global i el poderós renaixement de l’etnicitat, “sometimes of the more hybrid or symbolic varieties, but also frequently of the exclusive or ‘essentialist’ varieties”, per acabar dient finalment que “the resurgence of nationalism and other forms of particularism at the end of the twentieth century, alongside and intimately linked to globalization, is of course a remarkable reversal, a most unexpected turn of events”.

¹⁶⁰ “Política en ‘común’”, *El Periódico de Catalunya*, 14 de juny de 2015, pàgina 7.

¹⁶¹ Publicat el 1997 com a segon volum de *The Information Age: Economy, Society and Culture*.

El debat sobre la consulta sobirana, que es va celebrar a Catalunya el 9 de novembre del 2014, també es pot contextualitzar en els estudis i les anàlisis d'autors que han treballat la Postmodernitat en relació amb la "redefinició" de la nació (Friedman; Schultermandl, 2011). De com està emergint una "identitat transnacional" en l'era global quan les concepcions i experiències d'identitat, nacionalitat i personalitat com també la familiar flueixen en moltes direccions i camins. Aquestes hibridacions, contràriament als crítics del pensament postmodern, mantenen May Friedman i Silvia Schultermandl, dona lloc a un enriquiment dels relats individuals i condueix les nostres vides més enllà de qualsevol tipus de frontera. El resultat és "a new transnational sensibility that explores the redefinition of the self, the family, and the nation".

En el debat sobre la consulta sobirana del 9-N, els mitjans espanyols centrats a Madrid van recordar que Espanya és l'Estat-nació més antic d'Europa. Cal analitzar què vol dir tenir al cap aquesta idea pre-moderna -la unió es va fer al voltant de la Monarquia-, i contrastar-la amb la idea des de Catalunya de crear un nou Estat des d'un moviment cívic format per ideologies i sensibilitats molt diferents. Per tant, ens trobem davant un altre cas d'hibridació postmoderna.

Per a molts analistes, el que s'ha vist en moltes regions del món des d'inicis de la dècada de 1990 és l'explosió del nacionalisme i el conflicte ètnic. Com analitza David Patrick Houghton a *Political Psychology* (2009),¹⁶² aquest fenomen del nacionalisme i el conflicte ètnic no és pas nou i que es remunta com a mínim a la Revolució francesa de 1789. Però malgrat que l'hegemonia de la idea de "nació-Estat" des del 1789, el que és cert és que molts d'aquests estats no contenen una única nació o grup ètnic i que sovint no hi ha coincidència entre "nacions" i "estats". Així és en el cas del Regne Unit, format per Anglaterra, Escòcia, Gal·les i Irlanda del Nord; en el d'Iraq, Iran, en l'antiga Iugoslàvia fins a la Ucraïna després de la independència arran del desmantellament de la URSS. No cal ni dir que aquest és el cas de l'Estat espanyol.

Per a Josep A. Fernández (2008: 234-236), el "rearmament del nacionalisme espanyol" a partir de la victòria electoral del PSOE, el 1982, s'ha relegitimada després del franquisme a partir de la identificació entre espanyolisme i progrés i la regeneració del nacionalisme:

"Aquesta renovada fortalesa del nacionalisme d'estat espanyol contrasta vivament amb la feblesa que el nacionalisme català ha demostrat durant tot aquest període, malgrat les majories absolutes de Convergència i Unió al Parlament de Catalunya entre 1984 i 1995: el reduït poder que ofereix l'autonomia de Catalunya, el control de l'estat espanyol sobre la regulació de les indústries de la comunicació i l'estructura de la propietat dels principals mitjans de comunicació i indústries de la cultura a Catalunya limitaven seriosament el marge d'efectivitat del nacionalisme català en termes de producció i disseminació ideològiques. Malgrat la creació de TV3, el catalanisme no va aconseguir transformar les dinàmiques dels mercats de béns simbòlics per tal d'arribar a una posició hegemònica"

¹⁶² Capítol 13 "The Psychology of Nationalism, Ethnic Conflict, and Genocide" (pp. 168-183).

Segons la tesi que manté Xavier Casals (2013: 103), la convocatòria d'un plebiscit sobre la independència de Catalunya es va convertir des de la tardor de 2012 en "un elemento central de la agenda política española y sorprendió por la inmediatez con que cristalizó un amplio movimiento separatista en esta comunidad".

Per a Casals, en la línia d'altres autors, Espanya viu una crisi semblant a la del 1898, fet que ha provocat que des de sectors del nacionalisme català s'hagi vist com un moment de debilitat de l'Estat. Les semblances entre l'Espanya del "desastre" i l'actual, segons Casals, estan per exemple en la derrota colonial del 98, que va ser "el catalizador del malestar político y social que había generado el régimen instaurado en 1874, el llamado sistema de la Restauración". Aquell règim es va basar en l'alternança entre dos grans partits (liberal i conservador) gràcies a eleccions "amañadas por caciques". A finals del segle XIX aquest règim corrupte provocava un rebuig ampli i va sorgir un moviment crític per la manca de representativitat i que va donar lloc al "regeneracionismo" que veia en aquests dos partits una oligarquia que era un problema per a Espanya. Com recorda Casals, el 1906 el dirigent liberal Segismundo Moret va afirmar que "las líneas que separan hoy las agrupaciones políticas son tan vagas y están tan esfumadas, que es muy difícil distinguirlas". El desprestigi dels polítics es va plasmar en el drama teatral de 1905 de M. Martínez, *Un día de elecciones*, on es proclamava que "político y hombre de bien no puede ser".

També en aquell moment -fixem-nos que hi ha elements de crítica semblants als actuals- es reclamava una reforma del Senat -un debat que s'obre habitualment en l'actualitat- i en aquell clima, recorda Casals, van aparèixer líders regeneracionistes com Joaquín Costa, que va demanar un "cirujano de hierro":

"Hoy el espíritu de Costa señorea de nuevo por la piel de toro: afloran denuncias de oligarquías políticas; la insatisfacción con el sistema crece hasta cotas inusitadas (alcanzando un 67,5% de los ciudadanos); los clamores de regeneración política se expanden; se reclama mayor participación que depositar el voto en las urnas; e incluso la sombra del 'cirujano de hierro' se insinúa en los sondeos: casi un 19% de los españoles aceptaría un gobierno autoritario" (*Ibid*: 200)

Per a Casals, on millor s'adverteixen aquestes similituds entre l'Espanya del "desastre del 98" i l'actual és en l'impacte estatal de la situació política i social de Catalunya. El conde de Romanones ja va expressar el pes del debat sobre el "problema català" durant el primer quart del segle XX on els governs d'Espanya "han vivido pendientes de las vibraciones catalanas".

A principis del segle XXI, argumenta Casals, aquestes "vibraciones catalanas" "presiden de nuevo la política estatal". Primer, recorda Casals (*Ibid*: 201), amb el llarg procés de gestió del nou estatut català (2003-2006) i les llargues seqüeles, i després amb el procés polític que va inaugurar la gran manifestació independentista de l'11 de setembre de 2012 a Barcelona (convocada sota el lema "Catalunya, nou estat d'Europa").

Aquesta eclosió del "problema català" en plena crisi econòmica té molts punts en comú amb la crisi de 1898 "en la medida que el catalanismo surgió afirmándose ante

un nacionalismo español aparentemente fracasado". El que passa amb la gran manifestació de l'11 de setembre i posteriorment a aquesta és el que Casals anomena "fin de un siglo de catalanismo".

Aquest debat, efectivament, s'arrossega des de finals del segle XIX i inicis del XX. Així en la crònica de Joan Maragall, "De les Reials Jornades" sobre la primera visita reial d'Alfons XIII a Catalunya, entre el 6 i el 19 d'abril de 1904, es recullen les reivindicacions i laments del catalanisme polític en un text que en diferents fragments sembla que estiguem llegint en un diari català de la segona dècada del segle XXI.¹⁶³

1.5.3.1. La consulta del 9-N de 2014, en clau postmoderna

La desafecció de l'Estat passa a Catalunya del pla simbòlic a l'econòmic i ja no només dins el catalanisme que va quedar expressat, explica Casals, amb les declaracions de Jordi Pujol el març de 2011: "Després de molts anys de tractar de dissuadir als qui optaven per l'independentisme, ara em trobo que no tinc arguments per rebatre'ls. Tret de la difícil viabilitat i el risc intern".

Com s'havia arribat a aquest punt de desafecció que en part explica que forces tan diferents com CiU o ICV-EUiA acordessin una data per a la consulta per la independència? Per a Xavier Casals (*Ibid*: 105-107), cal buscar el punt de partida, els orígens, el 2003, amb la formació del primer Govern Tripartit (d'Entesa, segons la denominació oficial), format pel PSC, ERC i ICV-EUiA i presidit per Pasqual Maragall.

En aquella primera legislatura del Tripartit es va promoure un nou Estatut de Catalunya que es va aprovar el 2006 i que va ser impugnat pel PP, partit que va dur a terme una campanya de recollida de signatures per tot Espanya en contra d'aquest Estatut.

El Tribunal Constitucional va emetre una sentència el juny de 2010 que va declarar inconstitucionals diversos articles, fet que va provocar una protesta a Catalunya que va desembocar en la gran manifestació del 10 de juliol del 2010.

De fet, el període de 2006-2010, durant el segon Govern Tripartit, ara presidit per José Montilla, va ser de gran tensió dins de Catalunya --es crítiques al Tripartit van augmentar-- i entre Catalunya i Espanya amb José Luis Rodríguez Zapatero com a interlocutor.

En paral·lel, a Catalunya, a escala local, els centenars de plebiscits per la independència -sense valor legal- que es van celebrar en diferents municipis entre setembre de 2009 i abril de 2011, argumenta Xavier Casals, van contribuir a popularitzar l'independentisme com "una opció política respectable, que perdé el seu caràcter marginal". A partir de la proposta d'un regidor de la CUP es va fer un plebiscit a Arenys de Munt el 13 de setembre de 2009 en què es va formular la pregunta "Està vostè d'acord que Catalunya esdevingui un Estat de Dret,

¹⁶³ Dins Joan Maragall (1988).

independent, democràtic i social, integrat a la Unió Europea?”. L'èxit de la iniciativa - pel que fa a la mobilització i al ressò mediàtic- va fer que altres ajuntaments i entitats promoguessin consultes locals com aquestes. I recorda Casals que durant l'interval comprès entre setembre del 2009 i abril del 2011 amb aquests plebiscits on va participar el 18,8% del cens previst pels organitzadors (881.564 persones) van guanyar notorietat futurs líders de Sí (Laporta, López-Tena, Bertran) i el portaveu de la plataforma promotora dels referèndums, Alfred Bosch, que va acabar convertint-se en diputat d'ERC al Congrés dels Diputats a les eleccions de 2011:¹⁶⁴

“Los plebiscitos plasmaron asimismo una desafección hacia el Estado que se ha traducido en un apoyo creciente a la independencia. En este sentido, el barómetro del CEO de junio de 2011 mostraba que el 65% de los entrevistados veía insuficiente el nivel de autogobierno catalán, el 25,5% afirmaba que Cataluña debía ser independiente y el 42,9% afirmó que votaría por la independencia en un referéndum. Un año después, el barómetro reflejaba una mayor desafección: el 68,4% de entrevistados veía insuficiente el nivel de autogobierno catalán, el 34,4% afirmaba que Cataluña debía ser independiente y, por primera vez, el 51,1% de los entrevistados (más de la mitad de la muestra) votaría por la independencia en un plebiscito. En las elecciones catalanas de 2012, el apoyo al separatismo en las urnas superó el 48% de los sufragios. Así pues, la independencia se ha instalado en la agenda como una opción atractiva para una parte de la población (otra cosa es si esta la apoyará en una consulta oficial y vinculante) y ubicó Cataluña en un plano internacional similar al de Escocia y el de Quebec” (Casals, *Ibid*: 125)

Amb la victòria de CiU en les eleccions autonòmiques del 2010 el nou president Artur Mas es va fixar com a objectiu un pacte fiscal. Amb la victòria del PP en les generals de 2011 el conflicte estava servit, més encara quan el Parlament de Catalunya va aprovar una proposta de pacte fiscal (amb el suport de CiU, ERC i ICV).

Xavier Casals (*Ibid*: 107) argumenta que aquest estat d'opinió va fer cristal·litzar a l'Estat dos discursos oposats:

“Uno, extendido en Cataluña, que sostiene que los impuestos recaudados por el Estado crean en esa autonomía un déficit fiscal que impide salir de la crisis, y así exige rebajar la aportación catalana a las finanzas estatales. El otro discurso, que se ha extendido por gran parte de España, considera a las autonomías corresponsables de la crisis, ya que conllevan un supuesto despilfarro de caudales públicos; como consecuencia de él, gana audiencia en las encuestas la idea de que es necesario reducir sus administraciones. En suma, la crisis ha provocado que la pugna entre catalanismo y españolismo se plantee en términos de eficiencia económica y administrativa desde ambos espectros ideológicos. Esta deriva ha facilitado a ambos sectores dotarse de discursos de aparente racionalidad y objetividad, en la medida en que se habla mucho de gastos y administración y muy poco de sentimientos o identidades. La consecuencia de esta situación ha sido que el debate sobre ser español o catalán se ha proyectado en buena medida como una cuestión de costes y beneficios”

¹⁶⁴ I, finalment, candidat d'ERC a alcalde de Barcelona en les eleccions municipals del 24 de maig del 2015.

La desafecció cap a Espanya, explica Xavier Casals (*Ibid*: 123), a Catalunya s'ha mantingut *al margen del sistema*, amb els plebiscits per la independència celebrats entre setembre de 2009 i abril de 2011. La gestió d'aquesta desafecció cap a Espanya neix a partir del nou Estatut català i des d'aleshores "fue cuajando un clima de opinión que denunciaba agravios a Cataluña en esferas múltiples, notablemente en la fiscalidad y las infraestructuras". Per a Casals:

"A priori, la conversión del independentismo en eje central de la política catalana reviste la apariencia de un fenómeno aislado de las dinámicas políticas preexistentes. Sin embargo (...) configura la manifestación más destacada -que no la única- de una segunda oleada populista que irrumpió en el Estado precisamente desde Cataluña a partir de 2003 y revistió un carácter muy distinto al de la primera, con tres características destacables"

Aquestes tres característiques són primerament una italianització cada cop més marcada de la política catalana des del 2003, que Xavier Casals equipara a una situació política anàloga a la del nord d'Itàlia que en els anys 1990 va donar lloc a l'eclosió de la Lliga Nord i la denúncia d'Umberto Bossi del drenatge econòmic per part de Roma i el sud improductiu. En aquest sentit, subratlla Casals:

*"a diferencia del componente emocional o esencialista que en buena medida ha revestido el nacionalismo catalán de los años precedentes, el independentismo que ha hecho irrupción en los albores del siglo XXI se articuló sobre un discurso sustancialmente económico: no bascula tanto sobre el corazón o las vísceras, como sobre la cartera, no tiene inconveniente en modular un mensaje en español para ganar audiencia y ha codificado una argumentación identitaria en términos de costes y beneficios económicos. Todo ello ha provocado que una reivindicación fiscal inicial se haya mudado en un separatismo rampante como vía de salida de la crisis económica" (*Ibid*: 104)*

En segon lloc, aquesta nova onada populista s'ha traduït en la irrupció institucional de partits de protesta contra l'*establishment* a la qual se li atribueix el segrest de la democràcia com també els costos de la crisi. Ara la mobilització social és ideològicament transversal. I en tercer lloc, la segona onada populista avisava que arribava la crisi i per això, segons Casals, va irrompre el 2003 Plataforma per Catalunya amb el seu lema ultradretà "Els de casa, primer".

En aquest interval té lloc la mobilització dels "indignats", conseqüència de la crisi econòmica que es va iniciar el 2008 i que ha accentuat aquest sentiment de desafecció. Aquell moviment s'origina el 15 de maig del 2011, un setmana abans dels comicis locals i va sorgir d'un col·lectiu anomenat "¡Democracia real, ya!", campanya difosa a través d'internet que fa una crida contra la corrupció política, empresarial i bancària arreu d'Espanya. El seguidors, recorda Casals, van rebre el nom d'indignats pel pamflet ¡Indignaos! del francès Stéphane Hessel:

"Aunque el movimiento del 15-M ha sido asimilado a una especie de 'neo-mayo' de 1968 (a lo que ha contribuido el hecho de que apareció en el mismo

mes), las semejanzas son limitadas. En ambos casos hay una movilización contra el orden establecido de carácter anticapitalista, y es cierto que la protesta *soixante-huitarde* destiló valores presentes en las acampadas de indignados de las plazas, como en antiautoritarismo y el afán transformador de la realidad. Pero la de 1968 la nutrieron en Europa occidental movimientos juveniles asociados a la 'nueva izquierda' (libertaria o portadora de un marxismo disidente) y con epicentro en los campus universitarios. En cambio, en el 'mayo de 2011' la protesta surgida en las plazas fue de otra naturaleza, y así las consignas contra la democracia representativa convivieron con las que claman contra la rapacidad de instituciones financieras ("¿Y a estos quién coño les ha votado?") y una corrupción percibida como extendida y difusa ("No hay pan para tanto chorizo", explicitaba otro eslogan)"

Aquest moviment té punts en comú amb les protestes que van provocar la "primavera àrab" i la revolta a Islàndia com també la Syntagma d'Atenes o abans el moviment Occupy Wall Street. El moviment dels indignats, però, va provocar un setge al Parlament de Catalunya el 15 de juny de 2011 -que va acabar en els tribunals- que per a Casals (*Ibid*: 129) té aquesta lectura:

"La respuesta hay que buscarla en el hecho de que constituyó un gran estallido de populismo plebiscitario que contrapuso -de forma real y a la vez metafórica- 'la plaza', símbolo por excelencia de los 'de abajo' (el pueblo que expresa la voluntad popular sin mediadores), con 'el palacio' (en este caso, el parlamento), que representa a los 'de arriba' (la oligarquía política y financiera)"

Casals assegura que el setembre de 2012 significa "el fin de un siglo de catalanismo" quan les demandes i fórmules d'actuació seculars del catalanisme majoritari van deixar pas a la convocatòria d'un referèndum sobre la independència, en la línia del referèndum que Escòcia va celebrar el 18 de setembre de 2014 impulsat per l'Scottish National Party (SNP).¹⁶⁵

És a partir de les declaracions del president Artur Mas, el novembre de 2012, quan diu que la consulta es farà "sí o sí" malgrat que no hagi acord, que el debat se situa en altres altres marcs legals més enllà de l'espanyol. És quan es parla de la internacionalització del conflicte que tindrà el punt culminant en els mesos previs a la consulta de 2014 en paral·lel a l'interès internacional de comparar el procés català amb l'escocès.

Casals contextualitza tot aquest procés en el fet que a Espanya la democràcia sorgida de la Transició estava oferint símptomes d'esgotament amb els dos grans partits polítics amb molts problemes per sintonitzar amb la població, una classe política deslegitimada, un Senat posat en qüestió:

"En este marco, las formaciones populistas emergentes envían el mensaje de que otra política aflora, propia de la sociedad postindustrial y la globalización. En ella ganan protagonismo formas de expresión política que

¹⁶⁵ La pregunta "Escòcia hauria de ser un país independent?" va obtenir un 55,3% de vots "No" per un 44,7% de vots "Sí".

buscan establecer una conexión más directa con los electores en términos materiales y simbólicos. De ahí que tiendan a aumentar tanto los liderazgos caudillistas como los asamblearios, proliferen los partidos que pretendan encarnar movimientos cívicos y la 'plaza electrónica' (los foros de Internet y las redes sociales) devenga central, al ofrecer una organización horizontal y facilitar una democracia plebiscitaria. En este aspecto, el futuro ya está aquí aunque pocos parezcan advertirlo: en este sentido, sostenemos que las tendencias políticas marginales tenderán a ser centrales en detrimento de los grandes partidos, que cada vez tienen menos atractivo para los ciudadanos" (*Ibid*: 280-281)

Aquest panorama de fi de cicle, afegeix Casals, quedaria incomplet si no es tingués en compte que la Corona ha perdut prestigi. I de fet, un any després que Xavier Casals publicés el llibre, el Rei Joan Carles I va abdicar en el seu fill. El procés judicial del seu gendre, Iñaki Urdangarin, i la pèrdua de popularitat del mateix Rei després que es va conèixer que havia participat en una cacera d'elefants a Botswana acompanyat de Corinna zu Sayn-Wittgenstein, va obligar el monarca a demanar d'una forma humiliant disculpes a la sortida de l'habitació de l'hospital: "Lo siento mucho, me he equivocado. No volverá a ocurrir."

Aquesta caiguda de la imatge i la credibilitat de la Corona (el baròmetre del CIS d'octubre de 2011 suspenia aquesta institució per primera vegada amb un 4,8%) no només explicaria l'abdicació. També la consulta del 9 de novembre de 2014 estaria al darrere de la decisió del Rei d'abdicar en el seu fill, que va ser coronat nou rei el juny amb el nom de Felip VI i que va visitar Girona el 26 de juny on va oferir a Catalunya "respecte i enteniment". Almenys, sobretot la premsa estrangera, va posar l'èmfasi en el repte de la Corona de fer front a la via separatista a Catalunya.

Quina perspectiva donava Xavier Casals el febrer de 2013?:

"La crisis ha sido en última instancia el factor que ha activado la eclosión del secesionismo catalán, que en otro contexto hubiera podido permanecer larvado o, simplemente, no hubiera irrumpido. El mapa político catalán fragmentado y radicalizado que configuraron las elecciones de noviembre de 2012 generará una gobernabilidad precaria y, más pronto que tarde, esta repercutirá en el gobierno del Estado: Barcelona -insistimos- es su epicentro populista y los señores políticos que esta experimente originarán réplicas de igual o mayor intensidad en el resto de España. Así las cosas, en la España de inicios del siglo XXI (...) parecen conjurarse todos los elementos de una 'tormenta perfecta': crisis económica y descrédito de las instituciones, tensión entre vieja y nueva política, entre la España vertical y la horizontal, entre el centro y la periferia, entre el norte y el sur. El ciclo político iniciado con la muerte de Franco experimenta un agotamiento cada vez más visible y el país se halla inmerso en un túnel cuya salida se vislumbra lejana e incierta y cuyo trayecto transita por una italianización acelerada. Todo ello hace probable que la segunda oleada populista iniciada en 2003 se encabalgue con otra de mayores dimensiones. Y es que mientras en los 'palacios' (gobiernos, parlamentos, centros financieros, sedes del poder judicial) reina el desconcierto, en las 'plazas' (entes asamblearios, manifestaciones cívicas y

foros de Internet) circulan aires de fronda. De hecho, se ha iniciado ya una revuelta silente en forma de nuevos partidos, movilizaciones convocadas a través de las redes sociales y actos de desobediencia civil que fácilmente pueden devenir estridentes e incluso generar batallas campales en la vía pública” (*Ibid*: 284-285):

Aquesta descripció que Xavier Casals feia el 5 de febrer de 2013 per concloure el seu llibre s’ha fet realitat posteriorment com en el cas de la revolta a Burgos, en el barri del Gamoral, contra la construcció d’un garatge. Així mateix, el Rei va abdicar i es van produir manifestacions a favor d’un referèndum per la República; un nou partit, Podemos, va aconseguir més d’un milió de vots, i a partir d’aleshores han aparegut plataformes diverses (com ara Barcelona en Comú) amb centre a Catalunya on ICV es va dissoldre. Posteriorment, ja el 2015, hem vist com Convergència i Esquerra es dissolien sota la marca electoral “Junts pel Sí” i ICV tornava a dissoldre’s en una confluència anomenada “Catalunya Sí que es Pot”.

Casals recordava la tesi del sociòleg Ulrich Beck sobre la “subpolítica” per analitzar les grans mobilitzacions a Lisboa el març de 2011 contra la precarietat econòmica i l’ascens de la ciutadania que vol influir en la societat des de baix. En quina situació es troba Espanya?, es preguntava el febrer de 2013. I contestava que la descripció es podia trobar en la popular cançó del músic francoespanyol Manu Chao: “Esperando la última ola”: és a dir, després de dos cicles populistes des de 1989 “es posible que se inicie un tercero de dimensiones imprevisibles” de la mà de “la identidad y la protesta”.

És en aquest punt on ens trobem i és en aquesta disjuntiva que ICV-EUiA mirava de situar-se i resituar-se el juny de 2014, sobretot a partir de la presentació de la plataforma-moviment Guanyem liderada per l’“activista social” Ada Colau -posteriorment, en la pàgina web oficial de Barcelona en Comú es va autodefinir com a “investigadora i activista de drets humans”-.¹⁶⁶ El que ha passat durant el 2015, abans de les eleccions del 27 de setembre, tant a Catalunya com a la resta d’Espanya, ho sintetitzem d’aquesta manera: la postmoderna transformació dels partits polítics en moviments i confluències amb una fragmentació de l’espai electoral i la dissolució del perfil ideològic a favor de l’ambigüitat programàtica i el protagonisme de nous líders construïts en els mitjans de comunicació.

L’historiador Enric Ucelay-Da Cal, en el pròleg titulat “Importancia y mala fama” al llibre de Xavier Casals (*Ibid*: 11-17), situa el fenomen televisiu en el centre d’aquests nous lideratges populistes perquè vivim en una època de “famoso” en la qual “cualquier botarate puede alcanzar altas cuotas de popularidad (aunque breves) por el mero hecho de serlo”.

Però, Ucelay subratlla que “podemos afirmar que no hay ninguna opción política a partir de la Primera Guerra Mundial que no remita al concepto de Pueblo para justificar su presencia en la palestra”. Per què, doncs, el terme “populisme” és tan pejoratiu? L’historiador ho argumenta en el fet que el populisme no remet al *populus* de la SPQR (Senatus Populusque Romanum) sinó a la plebs. I la mateixa noció de

¹⁶⁶ <https://barcelonaencomu.cat/ca/candidatura-persona/ada-colau>, consultat en el web oficial de “Barcelona En Comú” el 22 de maig de 2015.

“populisme” mostra una evolució subtil en l'ús del seu antecedent a Atenes. Així el Pericles que retrata Tucídides contrasta favorablement el *hoi polloi* (“els molts” o “la majoria”) amb l'*hoi oligoi* (“la minoria”).

Què hi ha de diferent en el populisme de fa un segle i l'actual? Per a l'historiador Enric Ucelay-Da Cal (*Ibid*: 16-17):

“Nada más y nada menos que el ritmo de cambio tecnológico. Se puede sostener, de modo bien práctico, que el Estado -como algo más o menos sólido y no como una entelequia- fue producto de la máquina de vapor aplicada al vagón de caballos o mulas para convertirlo en el ferrocarril, añadido al velero, y combinado con el paquete que representó el *hardware* del telégrafo y el *software* del código morse. (...) Si saltamos más allá de la radio, del cine sonoro y en color y de la televisión, alcanzaremos el cambio digital del ordenador personal a mediados de los ochenta, la telefonía móvil y, a partir de 1994, internet y, con el nuevo siglo, las redes sociales que hoy comunican mejor que otro sistema y dejan atrás un elemento clásico tan fundamental de la vida de partido y electoral como fueron los diarios, sobre todo en su formato de papel. El inmediatismo mata la representatividad. Ello hace inviable -o al menos muy difícil- el gobierno representativo, la base operativa de la democracia. Para mayor perversidad lo hace en nombre de una democratización ‘genuina’. La búsqueda de la autenticidad, como idea, es siempre subversiva. (...) Este trasfondo subyace en los personajes ‘famosillos’ políticos y la gangrena de las instituciones, sometidas a un asalto informativo irresistible. No hay héroes posibles en un mundo sin privacidad, pues hasta los más puros, por decir algo, pueden tener un desliz y mearse encima”

La consulta del 9-N de 2014, per a alguns cronistes polítics, va suposar que durant un dia l'Estat desaparegués a Catalunya. Per a altres, va ser una festa cívica de tarannà purament democràtic. Per a alguns altres, un acte de rebel·lia de la societat catalana feta de manera ordenada i pacífica. Les versions i interpretacions d'aquella jornada són molt diferents, tant les dins de Catalunya com les que vam poder llegir i escoltar des de Madrid i altres punts de la geografia espanyola. Per a aquest doctorand, i lligant amb una de les tesis centrals d'aquest primer capítol, el que trobem en aquella jornada és la representació d'una societat que aplega molts dels elements propis de la Postmodernitat, alguns dels quals ja trobem en la Modernitat de finals del segle XIX.

Després de la gran concentració de la “V” de la Diada de 2014 sembla que l'independentisme arriba al seu màxim històric. Segons l'enquesta del Centre d'Estudis d'Opinió de la Generalitat (CEO), feta pública el 21 de setembre de 2014, el 59% dels catalans aproven que Catalunya es converteixi en un nou estat d'Europa, enfront un 32% que ho rebutja. La majoria de votants de tots els partits (88%) acceptarien el resultat d'un referèndum enfront un 9% que no l'acceptaria. Un 73% dels consultats consideren que Catalunya rep un mal tracte per part de l'Estat.

Tanmateix, un any després, en el baròmetre del CEO de juny del 2015 -a tres mesos de les eleccions al Parlament de Catalunya el 27 de setembre- a la pregunta “Catalunya hauria de ser...”, el 37,6% respon que “Un estat indepedent”, un 29,3%

“Una comunitat autònoma d'Espanya” i un 24% “Un estat en una Espanya federal”. Mentre que a la pregunta “¿Vol que Catalunya sigui un Estat independent?”, el 50% responia “No” mentre un 42,9% “Sí”.

Aquests símptomes ja es detectaven en l'Anuari de l'Associació Catalana de Sociologia de 2013¹⁶⁷ que indicava que el model que a Espanya es va iniciar en la Transició i que va cristal·litzar amb els pactes de la Moncloa (consens al voltant de la Corona, la Constitució i l'Estat de les autonomies) sembla qüestionat per més i més gent. A Catalunya, a més de la crisi s'ha afegit la desafecció amb Espanya i l'esgotament del model de finançament amb el resultat d'un moviment protesta-revolta pacífic singularitzat en l'independentisme.

Però hi ha un element que, relacionat amb aquesta tesi doctoral i per posar fi a aquest capítol, té una importància cabdal per entendre què ha passat a Catalunya perquè s'hagi arribat a aquest punt de conflicte amb un dels estats moderns més antics d'Europa i òbviament del món: la Postmodernitat de Catalunya ha acabat per xocar amb la Modernitat d'Espanya, i les circumstàncies que hem apuntat durant aquest capítol que defineixen aquesta nova fase postmoderna han afavorit l'auge del moviment sobiranista com també d'altres moviments que responen a l'actual etapa de la postpolítica.

Com a cloenda d'aquest primer capítol, i per il·lustrar el que acabo de dir, poso un altre exemple situat a Irlanda. Fa pocs anys, el ministre d'Educació de la República d'Irlanda va decidir de bon matí que totes les escoles del territori irlandès tanquessin. El motiu: una nevada intensa que feia molt difícil el desplaçament dels nens i nenes als col·legis. L'ordre va ser rebuda amb estranyesa i humor fora de l'àrea de Dublín. Per quin motiu? La nevada s'havia localitzat només a Dublín. A la resta d'Irlanda no només no nevava sinó que en diferents comtats llumava el sol.

L'època Postmoderna –fins i tot en molts indrets on encara no es viu ni tan sols en les comoditats de la modernitat– té un element característic per sobre de qualsevol altre: la visió i interpretació de la nostra realitat des d'una visió centralitzada i centralista –ja sigui aquesta política, geogràfica, cultural, econòmica o social– xoca amb la realitat fragmentada de les nostres identitats (nacionals, sexuals, ideològiques...) que viuen constantment instal·lades en una noció d'espai/temps alienes a les que s'havia conegut durant la Modernitat i per descomptat en qualsevol època anterior.

La globalització, ens diu Jean-François Bayart (2007), ja sigui quan pugem a un avió o quan enviem un email, s'ha convertit en part “of the fabric of our daily lives”. I, per tant, les conseqüències les trobem constantment en la nostra vida quotidiana i afecten des de qualsevol individu fins òbviament a la mateixa “nació-Estat”.

Aquesta realitat obliga moltes empreses, institucions i països a actuar localment però pensant globalment, que és, d'altra banda, l'èxit d'Al Qaeda, “possibly the clearest example of a transnational global political network” (Holton, 2008: 191). Aquesta, d'altra banda, ha estat una de les estratègies seguides des del departament

¹⁶⁷ Notícia de J. Playà a *La Vanguardia* amb el títol “Arriba un canvi de cicle”, 16 de febrer del 2014.

de Presidència de la Generalitat: internacionalitzar el conflicte per neutralitzar qualsevol resolució per part de l'Estat d'aturar la consulta del 9 de novembre del 2014, que finalment es va celebrar tot i sense caràcter vinculant.

Com afirmava l'editorial del diari més influent a Irlanda, *The Irish Times*, l'11 de novembre de 2014, dos dies després de la consulta del 9-N: "Tothom [en el planeta] havia vist la manifestació de la V des de l'espai, excepte a Madrid".¹⁶⁸

¹⁶⁸ Editorial titulat, en castellà: "Cataluña Sí"

CAPÍTOL SEGON

Teoria i història de l'ecosocialisme

L'ascens d'una nova ideologia en la Postmodernitat: el cas de l'ecosocialisme parlamentari d'ICV

“Podrán cortar todas las flores,
pero no podrán detener la Primavera.”

(Pablo Neruda)

“The urgent and growing threat of a changing climate
will define the contours of this century more than any other.”

**(Intervenció de Barack Obama, president dels Estats Units,
davant l'ONU en la cimera sobre el canvi climàtic,
Nova York, 23 de setembre del 2014)**

Introducció

A la recerca dels orígens de l'ecosocialisme

La literatura i els estudis acadèmics sobre l'ecosocialisme són més aviat escassos, malgrat que el terme ja té almenys 35 anys, que alguns partits l'han assumit com a ideologia pròpia i que la teoria política l'ha anat incorporant en el seu glossari terminològic.

En la segona dècada del segle XXI encara són pocs els partits polítics que s'autodefineixen com a "ecosocialistes". Un d'aquests, Iniciativa per Catalunya Verds (ICV), és a Catalunya i Espanya un dels pocs exemples de formació política a Europa i al món que en el 2015 ja té un recorregut de més de 28 anys en què es presenta davant la seva militància, els mitjans de comunicació i la societat en general com a partit "roig-verd" i d'"esquerra verda" i fa 19 anys que es defineix oficialment com a formació "ecosocialista".

La manca d'estudis i, sobretot, la inexistència de tesis doctorals sobre les fonts originàries i el desenvolupament de l'ecosocialisme és un dels principals objectius que expliquen el nostre interès per l'ecosocialisme i la seva realitat a Espanya i Catalunya en el context de l'actual etapa de la Postmodernitat on centrem la nostra anàlisi: la política catalana i la Postmodernitat, el cas d'ICV com la primera formació ecosocialista que va obtenir representació parlamentària tant al Parlament de Catalunya com al Congrés de Diputats i un dels primers partits polítics autoqualificat d'ecosocialista que ha format part del govern d'un país en el nostre entorn polític (Catalunya) però també en l'europeu i en la resta del món.

Aquest segon capítol de la tesi doctoral que defensem vol emmarcar l'ecosocialisme dins la Teoria Política amb les seves arrels en la filosofia verda i l'anomenat "environmentalism" (ambientalisme), els moviments socials i la transformació de l'esquerra comunista en "esquerra radical" democràtica d'ideologia "roig-verda" o ecosocialista.

Per ser conscients del buit teòric acadèmic que hi ha sobre l'ecosocialisme, posem com a exemple que a Catalunya, una de les regions del món precisament amb més experiències de partits ecosocialistes i de més producció teòrica sobre l'ecosocialisme, en el Catàleg Col·lectiu d'Universitats Catalanes quan es fa una cerca del terme "ecosocialisme" tant per "autor" com per "títol", "paraula clau" i "matèria" a principis de setembre del 2015 només surt 1 entrada: el llibre de Jorge Riechmann, *Biomímesis: ensayos sobre imitación de la naturaleza, ecosocialismo y autocontención* (2006).

El 2015 tampoc es troba a l'Enciclopèdia Catalana cap entrada ni definició per la veu "ecosocialisme" malgrat que un dels partits catalans (ICV) l'utilitza per autodefinir-se des del 1997 -i per tant, des de fa 20 anys que els mitjans de comunicació catalans s'hi refereixen com a tal- i que aquest partit va formar part del Govern de la Generalitat en dues legislatures compreses entre el 2003 i el 2010.

La primera aparició del concepte “ecosocialisme” s’ha vingut situant en el llibre del teòric alemany Rudolf Bahro, *From Red to Green* (1984). Com demostrarem més endavant, això és del tot incorrecte ja que Bahro no va fer servir aquesta expressió en cap moment en aquest llibre, que és un recull de tres entrevistes.¹⁶⁹

De fet, el terme “ecosocialisme” ja s’utilitzava entre finals dels anys 1970 i principis de 1980 en documents polítics de formacions ecologistes alemanyes en les aportacions dels dirigents ecologistes Rainer Trampert i Thomas Ebermannsdorf,¹⁷⁰ que es van autoqualificar d’ecosocialistes dins el Partit Verd.¹⁷¹

A aquests dos autors cal afegir també l’aportació d’Ossip K. Flechtheim, autor de *Perspektiven des Ökosozialismus* (1984).¹⁷² Flechtheim, que moriria a Berlín el 1998, havia estat un dels fundadors a Alemanya de l’anomenada “futurologia”, membre de l’SPD fins al 1962, cofundador de la liberal d’esquerra republicana i fundador dels Verds alemanys el 1981. Segons Saral Sarkar,¹⁷³ el terme en alemany *Ökosozialismus* el va utilitzar per primer cop el professor Ossip K. Flechtheim, el 1980, en l’assaig titulat *Der Ökosozialismus und die Hoffnung auf den neuen Menschen*.

Altres autors alemanys que fan servir el terme “ecosocialisme” en aquella dècada són Klaus-Jürgen Scherer i Fritz Vilmar (1984 i 1986),¹⁷⁴ Ulrich Linse (1986)¹⁷⁵ i Wolfgang Rüdig (1986),¹⁷⁶ aquest últim en un article que és un estudi sobre el

¹⁶⁹ Han estat alguns assajos i comentaris de llibres com el de Rudolf Bahro, *From Red to Green*, que han portat a aquests malentesos. Per exemple, el comentari de Carl Boggs a aquest llibre de Bahro i altres sobre temàtica de l’ecologisme polític en un article titulat “The green alternative and the struggle for a post-Marxist discourse”, a *Theory and Society*, 15: 869-899, 1986. Boggs acaba escrivint: “There is yet another tendency -eco-socialism- that must be taken fully into account if a more balanced judgment of Green potential is to be rendered. (The strong eco-socialist presence in the West German Greens has already been noted.) It may be necessary to go further: the future viability of an ecological politics may well depend upon the prospects of a ‘Red-Green’ synthesis that combines the most positive, expansive elements of both traditions”.

¹⁷⁰ Thomas Ebermannsdorf i Rainer Trampert publiquen el 1984, en l’editorial Konkret-Verlag d’Hamburg, el llibre titulat *Die Zukunft der Grünen. Ein realistischen Konzept für eine radikale Partei* (*El futur dels Verds: un concepte realista per a un partit radical*).

¹⁷¹ Cal destacar els precedents durant el segle XX a Alemanya, com ara la figura i obra de Paul Robien (1882-1945), un ornitòleg alemany, activista ambientalista i d’esquerres que va criticar el militarisme, la industrialització i sobretot la destrucció de la natura durant la República de Weimar i que està considerat pels verds alemanys com un pioner de l’ecosocialisme o de l’ecologisme radical.

¹⁷² Ossip Kurt Flechtheim (1984): *Einführung in den Ökosozialismus*, dins: *Ein alternatives Sozialismuskonzept: Perspektiven des Ökosozialismus*, hrsg. Von Klaus-Jürgen Scherer und Fritz Vilmar, Berlin:Stattbuch.

¹⁷³ Haig d’agrair el professor Qingzhi Huan haver-me posat en contacte amb Saral Sarkar via correu electrònic per respondre el dubte d’aquest doctorand sobre el primer ús de la paraula “ecosocialisme”. La resposta la vaig rebre el 7 de gener del 2015.

¹⁷⁴ *Ein alternatives Sozialismuskonzept: Perspektiven des Ökosozialismus* (1984) i *Ökosozialismus? Rot-grüne Bündnispolitik* (1986), respectivament.

¹⁷⁵ *Ökopax und Anarchie. Eine Geschichte der ökologischen Bewegungen in Deutschland*.

¹⁷⁶ “Eco-socialism: Left environmentalism in West Germany”, A: *New Political Science* Vol 6, No. 1, pp. 3-37(1986)

desenvolupament de les teories ecosocialistes a l'Alemanya Oest. Rüdig afirma que el concepte "ecosocialism" -que qualifica de "nou corrent teòric sorgit de posicionaments marxistes previs"- és la manera abreujada de parlar del concepte "ecological socialism" i la seva aparició es deu a la "continuada decadència de la tradicional ala esquerrana, a l'ascens d'un fort moviment de protesta contra l'energia nuclear i l'aparició de partits *verds* i *alternatius* com a important força d'oposició".

Rüdig assegura que "the new theoretical current of 'eco-socialism' departs from the previous 'Marxist' positions which either dismissed environmentalism as a bourgeois ideology or, at best, argued for supplementing the existing socialist critique with ecological themes". Aquest autor situa l'ascens del socialisme ecològic en el període comprès entre 1975-1984 i afirma que la primera aproximació a l'ecosocialisme va anar a càrrec de Carl Amery (Múnic, 1922-Múnic, 2005) en el seu llibre *Nature as Politics: The Ecological Chance of Mankind* (1976),¹⁷⁷ on proposa un "materialisme ecològic" com a combinació de la crítica de Marx a l'alienació i les capacitats destructives de la industrialització amb els principis ecologistes de la producció a petita escala. Amery va ser un catòlic devot que va fer compatible les seves creences religioses amb la seva militància ecologista -la seva principal preocupació era viure en pau amb la natura-, sent un dels fundadors del Verds alemanys.

Després d'aquest llibre d'Amery (pseudònim de Christian Anton Mayer) un altre dels referents per al nou ecosocialisme -explicava Rüdig el 1986- és la tesi doctoral d'Otto Ullrich, *Technics and Domination* (1977).¹⁷⁸ També aquell mateix any, Hellmuth Schehl publica el llibre *Before the deluge? Ecology, Marxism and the Dominant Faith in the Future*,¹⁷⁹ on alertava dels efectes destructius de la industrialització.

Per a Rüdig, l'"onada de la teoria ecosocialista" comença l'octubre de 1977 amb una conferència titulada "Socialist Environmental Politics", organitzada per les Joventuts Socialistes, l'organització juvenil del Partit Socialdemòcrata d'Alemanya (SPD) i el Socialist Bureau, una organització d'acadèmics independents d'esquerra. En aquella trobada es parla del concepte "socialisme ecològic" i s'insta a construir un moviment ecologista anticapitalista, a més de proposar un programa polític descentralitzador i actuar a partir del lema "small is beautiful".

Altres dos autors que esmenta Rüdig com a iniciadors del corrent teòric ecosocialista són els també alemanys Volker Ronge i Claus Offe, autors de *Die Gesellschaft and den Grenzen der Natur* (1978) i -en anglès- *Contradictions of the Welfare State* (1984).

¹⁷⁷ Original en alemany: *Natur als Politik: Die Kologische Chance des Menschen* (Reinbek: Rowohlt, 1976).

¹⁷⁸ Original en alemany: *Tecnik und Herrschaft vom Hand-werk zur verdinglichten Blockstruktur industrieller Produktion* (Frankfurt: Suhrkamp, 1977).

¹⁷⁹ Original en alemany: *Vor uns die Sintflut? Ökologie, Marxismus und die herrschende Zukunftsgläubigkeit* (Berlin: Rotbuch Verlag, 1977).

Rainer Trampert, dèiem en les pàgines anteriors, es pot considerar un dels primers activistes polítics que es va proclamar "ecosocialista". Trampert, polític i periodista, va ser un dels fundadors dels Verds a la República Federal d'Alemanya -va ser-ne director executiu entre el 1982 i el 1987- i un representant de l'ala esquerra del partit.

Thomas Ebermannsdorf és un altre dels autors intel·lectuals de l'ecosocialisme. També periodista, després de participar en la Lliga dels Comunistes va fundar el 1980 el Partit dels Verds i el 1982 és diputat del Parlament d'Hamburg. Com a representant de l'ala ecosocialista dels Verds, el 1990 va liderar la protesta contra els "realos" i va abandonar amb Trampert el partit -conjuntament amb un grup de militants i dirigents- per treballar per una "esquerra radical verda" o "Nova Esquerra".

Els precedents d'aquest ecosocialisme alemany cal trobar-los no només en la dècada de 1960 i el moviment contestari, sinó que buscant-ne les arrels cal anar fins als "vells" moviments alternatius de l'època Guillermina i la República de Weimar amb personatges com Paul Robien, representant d'un pensament natural i ambientalista d'esquerres.

Un altre dels autors alemanys que ha teoritzat sobre l'"esquerra verda" i l'ecosocialisme és Frieder Otto Wolf, exparlamentari europeu pel Partit Verd i coautor del *Manifest Ecosocialista*,¹⁸⁰ un text impulsat pel sindicalista francès Pierre Juquin, membre primer del Partit Comunista francès i posteriorment dels Verds francesos. El novembre de 1989 va fundar l'Alternative Rouge et Verte (AREV), un partit ecosocialista que es va dissoldre el 1998.

També van signar aquell manifest Carlos Antunes, Penny Kemp, Isabelle Stengers i Wilfried Telkamper.¹⁸¹ En essència el manifest argumentava:

"Polítics de totes les obediències tracten de portar al seu molí l'aigua dels primers èxits dels Verds. Ara bé, la dinàmica verda, tant a Europa occidental i central com al Brasil, a la Unió Soviètica o en altres llocs, junt amb altres mutacions importants i en relació, conscient o no, amb elles, revela la crisi de la política establerta, és a dir, el divorci cada vegada més profund entre els representants convencionals i els seus comportaments, d'una banda, i els problemes reals per una altra. Potser la qüestió ecològica no és un dels factors dels canvis que estan tenint lloc als països de l'Est?"

Aquest moviment està tan sols en els seus inicis. Doncs la vida terrestre és mortal: ara ho sabem. I no de mort natural, sinó social. La humanitat seria irresponsable si no emprengués l'autotransformació més completa i ràpida que mai no s'ha vist obligada a efectuar. Cap societat no podrà eludir aquesta exigència. (...)

Els problemes són tan greus que ens sembla oportú iniciar una reflexió

¹⁸⁰ Publicat originalment a la revista *Mientras Tanto* (número 41, 1990) amb el títol "Por una alternativa verde en Europa. Manifiesto ecosocialista" i en forma de llibre el 1991 per La Catarata.

¹⁸¹ Podeu consultar extractes del manifest a: ateneuperemascaro.org/IMG/pdf/manifiestecosocialista.pdf

pública sobre les opcions que són possibles i avantatjoses per a tota la humanitat, incloses les generacions futures, esforçant-nos alhora per fer almenys, algunes passes concretes, sense més demora. Un projecte sencer històric no hi cap en poques paraules. En vista del debat que resulta indispensable, nosaltres, dones i homes amb llargs historials d'esquerra, alhora diferents i convergents, prenem partit per la solució que se'ns ofereix com la millor a Europa: una alternativa ecosocialista, alhora feminista i antiautoritària.”

Wolf, a *Ecosocialismo y movimiento obrero (Tesis para una práctica alternativa)*,¹⁸² fa una crida a la superació del mode de producció capitalista mitjançant una transició socialista gràcies a l’“autosuperació del moviment obrer” transformat en una aliança en peu d'igualtat amb altres moviments com ara el moviment ecologista, feminista, l'antimilitarista i els moviments d'alliberament dels països dependents. El nou punt de partida és un “nuevo pensamiento ecosocialista”: “un movimiento anticapitalista complejo, plural” que només en “su articulación política puede hallarse una nueva perspectiva de transformación socialista: la transformación ecosocialista que es a la vez feminista, antimilitarista y solidaria a escala planetaria”.

Si prenem com a terme equivalent a “ecosocialisme” el d’“ecologisme socialista”, podem situar en l'activista ecologista francès René Dumont l'ús d'aquest terme a *Seule une écologie socialiste* (1977). Per aquells anys ja haurien de trobar-se expressions anàlogues en alemany.¹⁸³ Així Wolfgang Harich, Erhard Eppler, Carl Emery i Otto Ullrich, entre altres autors alemanys, fan servir termes semblants.

Rudolph Bahro publica el 1980 *Elemente einer neuen politik. Zum Verhältnis von ökologie und sozialismus*. Mentre que Klaus-Jürgen Scherer i Fritz Wilmar van organitzar un seminari a Berlín el 1980-1982 a partir del qual es van elaborar materials publicats el 1984 amb el títol *Ein alternatives sozialismuskonzept: perspektiven des Ökosozialismus*.

Sobre l'expressió “ecosocialisme/ecosocialista” si en alemany ho trobem ja habitualment a partir de 1984, en anglès, segons l'Oxford English Dictionary, la primera aparició de la paraula “eco-socialism” va ser al *London Times*, el 1985, com a traducció de la paraula alemanya “ökosozialismus”. Però això és erroni, ja que cinc anys abans ja trobem aquesta expressió en anglès. No obstant això, en l'edició de 2010 de l'Oxford Dictionary of English, no apareix la veu “ecosocialista” però sí “ecocentrism”, “ecocide”, “ecofeminism”, “eco-friendly”, “eco-labelling” i fins i tot “ecofreak”, aquesta últim terme definit com “a person who is very concerned about preserving the environment”.

La primera referència en anglès del mot “ecosocialisme” la trobem el 1980. El 2013, la revista digital *Climate&Capitalism* -editada per Ian Angus-¹⁸⁴ reproduceix un

¹⁸² Signat amb Jorge Riechmann i publicat a la revista *Mientras Tanto*, número 52 (novembre-desembre, 1992), pp. 129-140.

¹⁸³ Vull agrair l'ajuda de Jorge Riechmann que em va facilitar aquesta dada en conversa per correu electrònic el 22 de desembre de 2014.

¹⁸⁴ El web d'aquesta publicació <http://climateandcapitalism.com> és un dels referents per a l'ecosocialisme ideològic. El febrer de 2012 *Climate & Capitalism* va arribar a un acord amb el diari socialista independent *Monthly Review* per compartir -tot mantenint la independència editorial- recursos tècnics i col·laboracions

document on apareix per primera vegada, en anglès, la paraula “eco-socialism” en el títol d’una publicació. Es tractava del pamflet o fanzine en forma de còmic titulat “Eco-socialism in a Nutshell” (*Ecosocialisme en essència*) publicat originalment el 1980 al Regne Unit per Writers and Reader Cooperative i editat per Stan Rosenthal, un membre fundador de The Socialist Environment and Resources Association (SERA), creat el 1973 afiliat al British Labour Party.

Aquell pamflet¹⁸⁵ utilitzava text i il·lustració del llibre *Nuclear Power for Beginners*, publicat el 1978 per Writers & Readers Publishing Cooperative. En la introducció, Rosenthal afirma que ecosocialisme és la “fusió de les consideracions ecològiques i socialistes” i contrasta la imatge “agradable, optimista, positiva i alternativa” que representava l’ecosocialisme amb la imatge “doomster”¹⁸⁶ que sovint ja s’associava amb el moviment ecologista.

Per a Ian Angus, aquest pamflet demostra com era de “nou i poc desenvolupat” aquest concepte d’ecosocialisme el 1980. Un columnista de *The Guardian* escrivia en aquest pamflet: “This is a serious attempt to popularize ideas which ought to be in the mainstream of political debate”.

El diari *The Observer*, davant la publicació del pamflet, escriu aquell 1980: “For those lefties who find the Ecology Party not red enough, nor the Labour Party green enough, there is eco-socialism. Perkily publicized in a new words and cartoons booklet... this -ism plots the pedal-driven road to revolution”.

I la revista *Time Out* deia això:

“Eco-Socialism is the fusion of ecology and socialism, seen by many people as the only hope for saving the world. The Socialist Environment and Resources Association have attempted to show in this cartoon pamphlet ... how this concept has been formed by a blending of the ideas of the labour movement and the ecological lobby. Unfortunately this tantalizingly brief summary reflects just how under-developed eco-socialist ideas are, stopping with ‘All we have to do is get there ...’ Exactly, but how? SERA uses the cartoon format because ‘too many important messages are sunk without trace under the weight of the words in which they appear.’ But this is not the case with the under-nourished infant called eco-socialism. If it is to survive in these violent times, it actually needs – right now – more of these words to build itself the theoretical backbone it currently lacks”

En la literatura britànica trobem exemples d’escriptors als qui avui se’ls podria qualificar d’ecosocialistes per la temàtica de les seves obres. Així H. Gustav Klaus i John Rignall (2012) analitzen “the red and the green” des del Romanticisme -els valors de la natura en la primera generació de poetes britànics romàntics com ara Blake, Burns, Samuel Coleridge i Wordsworth- fins als nostres dies amb la primera novel·la del poeta escocès George Mackay Brown, *Greenvoe* (1972), que qualifiquen de “work of ecosocialism”.¹⁸⁷

polítiques.

¹⁸⁵ Es pot consultar en aquest enllaç: <http://climateandcapitalism.com/2013/11/13/recovering-history-eco-socialism-nutshell/>

¹⁸⁶ Terme que podríem traduir per pessimista, catastrofista, apocalíptic.

¹⁸⁷ També esmenten la novel·la de l’irlandès Iris Murdoch, *The Red and the Green* (1965), ambientada en el

Pel que fa a la bibliografia en anglès sobre la teoria en ecosocialisme que almenys inclogui aquest terme en l'encapçalament únicament trobem les obres de David Pepper (*Eco-socialism*, 1993), Saral Sakar (*Eco-socialism or eco-capitalism*, 1999), Joel Kovel i M. Löwy (*The Ecosocialist Manifesto*, 2001) i Qingzhi Huan (*Eco-socialism as Politics. Rebuilding the Basis of Our Modern Civilisation*, 2010).

Cal destacar llibres que sense que hagin aprofundit en l'ecosocialisme s'han estat referents en la construcció de la teoria ecosocialista: Raymond Williams (*Socialism and Ecology*, 1982),¹⁸⁸ R. Bahro (*From Red to Green*, 1984), Andrew Dobson (*Green Political Thought*, 1995), Ted Shull (1999), Joel Kovel (*The Enemy of Nature*, 2007) i Derek Wall (*The Rise of the Green Left*, 2010).

D'altra banda, el terme "ecosocialisme" ja s'utilitzava a la Xina almenys a meitat de la dècada de 1980.¹⁸⁹ Així el professor Jin Wang publica el 1986 l'article "Eco-Marxism and Eco-socialism: Some remarks on the two thoughts from the green movement". Exemple que l'expressió ja començava a ser familiar en alguns sectors marxistes i ecologistes més enllà de l'àmbit territorial (i lingüístic) alemany i anglès, fins i tot en la Xina comunista dels anys 1980.¹⁹⁰

En castellà, Jorge Riechmann¹⁹¹ i Francisco Fernández Buey són dels primers a parlar d'ecosocialisme a *Redes que dan libertad* (1994), llibre al qual va seguir *Ni tribunales. Ideas y materiales para un programa ecosocialista* (1996).¹⁹² Riechmann ja havia utilitzat l'expressió "ecosocialista" en diversos articles apareguts a la revista *En pie de paz* -que va néixer el febrer de 1986 i que en la redacció de Barcelona

Dublín previ a l'aixecament nacionalista de 1916.

¹⁸⁸ Williams posa l'accent en l'ús que els humans hem fet del llenguatge en la nostra relació amb la natura: "The conquest of nature, the domination of nature, the exploitation of nature", termes derivats de les relacions entre els homes, no pas entre els homes i la natura (citada per H.G. Klaus; John Rignall, 2012).

¹⁸⁹ Informació facilitada pel professor Qingzhi Huan en intercanvi de correus electrònics amb aquest doctorand (7 de gener de 2015). L'article de Jin Wang es titulava "Eco-Marxism and Eco-socialism: Some remarks on the two thoughts from the green movement", A: *Teaching and Research* (6):39-44, 1986.

¹⁹⁰ No obstant, l'interès per l'ecologisme a la Xina comença a cobrar importància a partir de la primera dècada del segle XXI. Es pot comprovar en la publicació en els darrers anys d'una àmplia bibliografia molt centrada en els problemes ambientals i l'ètica ecològica (sobretot la relació entre religions i natura com ara el llibre de Lai Pinchao: *Problemes ecològics i el diàleg entre Confucionisme i Cristianisme* (2006). També a partir de la dècada del 2000 es tradueixen al xinès algunes obres referents d'autors com ara Murray Bookchin, Andrew Dobson, John Dryzek, James Lovelock i David Pepper (el seu *Eco-socialism* apareix en xinès el 2005).

¹⁹¹ Jorge Riechmann, en l'article titulat "Les Verts: itinerario a través del ecologismo francés de las últimas dos décadas (II)", en el número 43 de la revista *Mientras Tanto* (noviembre-diciembre 1990) ja usa el terme "ecosocialisme" i altres sinònims com ara "verdirrojo" i "franja roja-verde-violeta". Tot i que ell mateix recorda que en el número 41 de *Mientras Tanto* es va publicar el manifest europeu "Por una alternativa verde en Europa", "uno de los documentos donde se comienzan a esbozar los perfiles de esa posible alternativa a la inmensa destructividad de las sociedades capitalistas actuales, reivindicando para tal alternativa el adjetivo *ecosocialista*". Escribia Riechmann en el número 43 sobre la necessitat que l'ecologisme fes explícit el seu intrínsec contingut anticapitalista: "Ecosocialismo es un término que señala hacia esa esperanza. Pero no podemos ser muy optimistas. En la futura izquierda europea que resultará de las transformaciones actualmente en curso, probablemente se impondrán dos corrientes mayoritarias: una 'euroizquierda' integrada por socialdemócratas, social-liberales y comunistas reconvertidos, y una corriente verde reformista resignada a la 'modernización ecológica del capitalismo'".

¹⁹² Jorge Riechmann ha anat formulant una ètica de la seva filosofia ecosocialista en una "trilogia de l'autocontenció" que formen els volums *Un mundo vulnerable*, *Todos los animales somos hermanos* i *Gente que no quiere viajar a Marte* (aplegats en l'editorial Los Libros de la Catarata).

comptava amb Paco Fernández Buey,¹⁹³ concretament en el número d'abril-juny de 1990 va publicar la traducció del manifest "Por una alternativa verde. Llamamiento ecosocialista", una crida del moviment Conferència per una Alternativa Verda a Europa, que s'havia de celebrar la tardor de 1990, impulsat per Wilfried Telkamper -vicepresident del Parlament Europeu- i de Frieder Otto Wolf (dels Verds alemanys), entre altres signants.

En el número d'abril-juny de 1989,¹⁹⁴ *En pie de paz* -que es feia al carrer Gran de Gràcia 126 de Barcelona- va publicar el dossier "debate verde" amb una entrevista amb Petra Kelly. En un article titulat "Ecologistas en la niebla" s'afirmava que "la izquierda ecológico-social es todavía un proyecto por hacer" i s'assegurava que s'havia passat de les "soluciones autoritarias a los problemas ecológicos-sociales en el pensamiento científico de los años setenta" -de l'historiador conservador Arnold J. Toynbee fins al filòsof comunista Wolfgang Harich, autor de *Comunismo sin crecimiento*- a "la profundidad de sus tendencias más abiertamente irracionalistas" en els anys vuitanta.

En aquella entrevista Petra Kelly assegurava que enmig del conflicte dins els Verds alemanys entre "fundis" i "realos" s'havien allunyat de la seva idea de "partit antipartit", del que significava ser un "moviment" com Greenpeace, i s'havien convertit en "terriblemente burocráticos; y nos hemos vuelto muy intolerantes".

En el número de gener-març de 1990, l'editorial es titulava "Ecología, Economía, Ecosocialismo..."¹⁹⁵ i s'apostava perquè la lluita ecològica anés "de lo local a lo global, del movimiento a la iniciativa política y de la denuncia específica a la vida cotidiana". En aquest mateix número es reproduïx una entrevista a Rudolf Bahro publicada a *Libération* a París (29 de novembre de 1989). Amb el títol "¿Un socialismo ecológico para la RDA?",¹⁹⁶ l'entrevista -traduïda per Jorge Riechmann, qui n'escrivia una introducció- es publicava quan el teòric del fonamentalisme ecologista havia tornat a la RDA deu després d'estar exiliat per la publicació el 1977 de *L'alternativa*, una crítica al protosocialisme burocràtic de la RDA.

En l'escrit introductori de Riechmann a l'entrevista, aquest utilitza l'adjectiu "ecosocialista" per qualificar el francès Pierre Juquin i diu que hi ha perspectives que, contràriament a altres països del Bloc Soviètic, sectors amplis de la població de la RDA poguessin acceptar un programa roig-verd -"una austeridad ecologista y socialista"- enfront dels desitjos "inspirados por los modelos de consumo europeo-occidentales".

Però caldrà esperar a la primera dècada del segle XXI per trobar obres que, en castellà, teoritzen sobre l'ecosocialisme: el llibre coral d'Àngel Valencia Sanz (*La izquierda verde*, 2006), el d'Andrés Bansart (*Ecosocialismo*, 2009) i la traducció del

¹⁹³ Revista que es va publicar amb periodicitat bimensual (1986-1988), trimestral (1989-1998) i semestral (1999-2001) des del naixement el febrer de 1986, amb un editorial que portava per títol "Detener la estupidez": <http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/piedepaz/id/2609/rec/1>

¹⁹⁴ Podeu consultar-ho: <http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/piedepaz/id/1083/rec/14>

¹⁹⁵ En la redacció de Barcelona consten en aquell primer número de 1990 a més de Paco Fernández Buey, Rafael Grasa, Ramon Espuny, Enric Tello i Víctor Ríos, entre altres. Podeu consultar-ho: <http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/piedepaz/id/170/rec/17>

¹⁹⁶ Podeu consultar-ho: <http://mdc2.cbuc.cat/cdm/compoundobject/collection/piedepaz/id/170/rec/17>

francès del llibre de Michael Löwy (*Ecosocialismo: La alternativa radical a la catástrofe ecológica capitalista*, 2012).

No obstant, com ja hem vist anteriorment, han estat abundants els autors que a Espanya i Catalunya han reflexionat sobre la fusió o trobada entre ecologisme i socialisme (o comunisme) -subratllem que Espanya, i concretament Catalunya, ha estat un dels països capdavanters en la reflexió sobre aquesta fusió roigverda- amb les obres pioneres de Manuel Sacristán, al qual van seguir, entre altres, Francisco Fernández Buey, Jorge Riechmann, Enric Tello, Joaquim Sampere, Juan Ramon Capella, José Manuel Naredo, Joan Martínez Alier, Ángel Valencia i Félix Ovejero (1989), aquest últim en una obra que analitza la crisi del socialisme i l'ascens de l'ecologia com a moviment social emancipatori.

En el context català i espanyol, el marxisme ecologista té en la figura de Manuel Sacristán, militant del PCE i del PSUC fins al 1978, un dels referents teòrics de la crítica al marxisme. Michael Löwy -un dels autors que han aprofundit més en l'ecosocialisme- va subratllar que Sacristán (Fernández Buey; López Arnal, 2004) "fue uno de los primeros comunistas europeos en llamar la atención acerca de lo que significaban los problemas medioambientales, la crisis ecológica, y en proponer una reconsideración del ideario comunista en base a ello". De fet, va contribuir a fundar una de les primeres organitzacions representatives de l'ecologisme social a Espanya i Catalunya: el Comitè Antinuclear de Catalunya (CANC).

Enfront del que Sacristán considerava "mera utopía" o mala utopia, aquest va proposar, des del 1979, "una rectificación estratégica de izquierdas que partiera del análisis de los problemas (ecológicos, económicos, sociales y culturales) nuevos en el capitalismo tardío y enlazara con los nuevos movimientos sociales. De ahí nació el proyecto *rojiverdevioleta* que ha sido la revista *Mientras tanto*", indicaven Francisco Fernández Buey i Salvador López Arnal (*Ibid*: 27-28).

En els anys anteriors a la mort el 1985 de Sacristán, aquest va fer una crítica radical del que havia significat l'estalinisme en el moviment comunista i va argumentar des d'una perspectiva històrica el mal que havia fet l'eslogan leninista "soviets més electricitat", ja que va significar acceptar i reproduir el punt de vista productivista.

Sacristán també va proposar incorporar el pacifisme i en aquest sentit va col·laborar amb els primers comitès anti-OTAN. El 1985, l'any de la seva mort, va publicar un article titulat "OTAN hacia dentro" on a partir de les declaracions d'Alfonso Guerra sobre la intenció de canviar l'opinió anti-OTAN, encara majoritària en la població espanyola, Sacristán va dir que el pitjor de la campanya atlantista del PSOE -escriuen Fernández Buey i López Arnal- "iba a ser el efecto moral a largo plazo de la corrosión de las conciencias de la ciudadanía por manipulación".

Aquest ecologisme i pacifisme -assenyala aquest doctorand- és el que incorporarà la Iniciativa per Catalunya hereva del PSUC que es fundarà el 23 de febrer del 1987. Sacristán, en la seva estada a Mèxic el 1983, mostra el seu pessimisme per l'estat del món, per la guerra freda i l'amenaça nuclear, per la crisi ecològica i per la sensació que la tradició social-comunista s'estava enfonsant. Arriba a dir que calia tornar a l'esperit de la Ia Internacional i recompondre el vincle entre marxisme i

llibertarisme tot pensant en els problemes socioeconòmics i ecològics que la humanitat havia de fer front aleshores.

En una entrevista amb *Tele/Express* el 1979¹⁹⁷ el periodista Joaquim Roglan presenta Manuel Sacristán com un home de 53 anys, teòric marxista, exdirigent i ideòleg del PSUC durant 25 anys i ara independent per acabar dient d'ell que: "El combate ecológico en Catalunya recibe con Sacristán una inyección ideológica, una profundidad de pensamiento marxista y comunista y una enorme lucidez crítica".

L'interès de Sacristán per l'ecologisme polític, escrivia Joaquim Roglan, neix a principis de la dècada de 1970 amb una proposta de col·lecció per l'editorial Grijalbo sobre "sociofísica", un neologisme que Sacristán definia com "los temas en que la intervención de la sociedad (principalmente de la sociedad industrial capitalista) interfiere con la naturaleza (urbanismo, contaminación, etc.)"

Aquesta "sociofísica" es podria interpretar com l'ecosocialisme que aleshores sorgia o s'intuïa en els textos de Bahro, Gorz, Harich, Dumont, Bookchin i altres ideòlegs crítics amb el comunisme com a ideologia d'Estat. En aquella entrevista de 1979, hores abans d'una manifestació antinuclear, Sacristán afirmava:

"El socialismo va al desastre si no asimila la motivación ecológica-revolucionaria, aunque ésta también, a su vez, debe asimilar y comprender que es necesaria una revolución social. Porque el capitalismo tiende a la concentración, y por tanto no puede dar una organización de vida social admisible aunque quisiera." (*Ibid*: 122)

En una altra entrevista -recollida en el llibre de Francisco Fernández Buey- a la revista *Naturaleza* (març de 1983) a la pregunta de com va sorgir la idea de fundar "la revista comunista ecologista *Mientras tanto*", Sacristán respon:

"Surgió por el deseo de contribuir a que en la izquierda española se acogieran y se elaboraran los nuevos problemas civilizatorios a los que nos hemos estado refiriendo. El colectivo de la revista procede casi en su totalidad del partido comunista, de las juventudes comunistas y de otros partidos comunistas menores, pero hoy ya el ámbito de sus colaboradores y lectores se extiende por ambientes ecologistas de varios tipos, anarquistas, feministas y, en general, contraculturales" (*Ibid*: 188)

Per bé que Sacristán no esmenta l'expressió "ecosocialisme/"ecosocialista", el terme que ell fa servir, "sociofísica", es podria entendre com a sinònim. Pel que fa a les seves anàlisis de l'ecologisme polític, aquestes van en la línia del cos teòric que forma l'ecosocialisme dels anys 1980.

També cal destacar la bibliografia en castellà i català sobre "ambientalisme" on és referent internacional l'obra de Joan Martínez-Alier (2002), catedràtic d'Economia a la Universitat Autònoma de Barcelona i responsable de la revista *Ecología Política* (editorial Icària) des de la fundació el 1991.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Entrevista del periodista Joaquim Roglan el juny de 1979, el dia abans a una manifestació ciutadana contra les centrals nuclears. Aquesta va aparèixer simultàniament a *Andalán* 224 amb el títol "Manuel Sacristán, del PSUC al CANC". Reproduït dins el llibre de Francisco Fernández Buey i Salvador López Arnal (*Ibidem*: 115-125) amb el títol "Manuel Sacristán o el potencial revolucionario de la ecología".

¹⁹⁸ Té una versió digital: www.ecologiapolitica.info

Martínez-Alier, a *De la economía ecológica al ecologismo popular* (1992), posterior a *La ecología y la economía* (1991), escrit amb Klaus Schlüpmann i traduït a nombrosos idiomes, parla de “la confluència en el ecosocialisme”. Concretament, Martínez-Alier defineix la ideologia dels verds com a “ecologisme popular” o “neonarodnisme ecològic” o “ecosocialisme”.

Diu aquest autor (1992: 11) que la crítica ecològica de l'economia moderna desemboca en el que ell anomena, des del 1985, en un *neonarodnisme ecològic*, en al·lusió als *narodniki* russos:

“El neo-narodnismo ecológico (como interpretación histórica y como movimiento actual) no es un fruto del descrédito ‘postmoderno’ de la ciencia y el progreso social. Por el contrario, se apoya en un análisis científico del flujo de energía y de materiales que por ahora parece válido. Se basa, sobre todo, en una crítica de la pseudo-racionalidad económica, ya que la economía no valora las externalidades diacrónicas. Al neo-narodnismo ecológico se le puede aplicar pues la descripción de John Ely del proyecto político de los Verdes alemanes, ‘una modernidad alternativa’”

Escriu Martínez-Alier el 1992 que l’“ecologisme dels pobres” –expressió utilitzada per Martínez-Alier i teoritzada en obres d'autors posteriors- era hereu de diverses tradicions socialistes revolucionàries, però “no existe aún una Internacional Ecologista de los pobres”. No obstant, diferents moviments com el MAS de Bolívia en els anys 2000 i l'arribada al poder d'Evo Morales es podria interpretar com la llavors a aquesta Internacional Ecologista dels pobres.

De la economía ecológica al ecologismo popular tracta en el primer capítol la biografia intel·lectual de Georgescu-Roegen, autor contemporani de l'economia ecològica i el seu interès per l'economia agrària dels *narodniki*. Però és els capítols sisè i setè on analitza el debat entre l'ecologisme social i l'ecologisme polític disposat a la participació electoral com també el divorci entre marxisme i ecologisme “desde los intentos frustrados de Podolinsky en 1880 de interesar a Marx en la ley de la entropía y el proceso económico”.

Aquest ecologisme de països pobres, com ara el Brasil i l'Índia, és hereu de la Primera Internacional -i les línies anarquista i *narodnik* més que no pas marxistes- però també és hereu de William Morris i de Gandhi, de Tolstoi,¹⁹⁹ de les tradicions naturistes, vegetarianes, de medicina alternativa, argumenta Martínez-Alier.

Per Martínez-Alier, la percepció social dels problemes ecològics no havia nascut en els anys 1970 i 1980 sinó que arrela ja fa un segle amb la crítica ecològica de l'economia. Ell mateix, i anteriorment autors com l'economista i matemàtic Nicholas

¹⁹⁹ La crítica radical al capitalisme entès com un sistema d'explotació de l'home per l'home, del consum i el creixement il·limitat amb l'extensió del confort i el luxe per a tothom ens revelaria Tolstoi com un pioner de l'ecosocialisme més quan va preconitzar fórmules vinculades al decreixement i l'economia sostenible com a model no violent de resistència. Com s'afirma en el seu assaig *Contra aquellos que nos gobiernan* (2014), a principis de segle XX Tolstoi “se ocupa ya de manera explícita de aquello que hoy nos preocupa a tantos: el retorno a la naturaleza, a la simplicidad, a la salud, a la libertad, a la dignidad moral, al trabajo enriquecedor y a un modelo de felicidad perfectamente practicable”.

Georgescu-Roegen (1906-1994),²⁰⁰ representen aquesta “economia ecològica” que és una crítica fonamental de l'economia ortodoxa que als anys 1990 encara no havia arrelat a les universitats.

En una entrevista a Nicholas Georgescu-Roegen realitzada el 1980 per Xavier Garcia i Pujades al diari AVUI,²⁰¹ l'economista afirmava:

“Les ideologies polítiques al llarg de la història han tingut la missió de controlar els recursos naturals del planeta. Les creuades no han estat pas orquestrades per controlar els “llocs sants”..., així com les croades dels dictadors moderns, tipus Stalin, Hitler i coetanis, tampoc han estat muntades per defensar allò que proclamaven. Rússia, per exemple, amb l'excusa del panslavisme s'expandia per tota Europa. Ara, l'URSS amb l'excusa de salvar el món de l'imperialisme capitalista envaeix Afganistan, a fi de controlar estratègicament la zona del petroli perquè en els pròxims anys l'URSS haurà d'importar petroli. I no parlem ja dels EUA... tota ideologia política està emplaçada damunt del control i la distribució dels recursos naturals. La crisi present ha accentuat la importància de l'ecologia, la qual ens ensenya, també, que cal una distribució de les tasques socials i no solament dels beneficis que genera la producció”

Martínez-Alier (*Ibid*: 52-57) analitza l'“ecomarxisme” des de la crítica ecològica i lamenta el rebuig d'Engels el 1882 a l'economia ecològica del socialista ucraïnès Sergei Podolinsky, (1850-1891) que va ser “una excelente oportunidad perdida para el nacimiento de un marxismo ecológico”. Caldrà esperar un segle per veure com en cercles marxistes va sorgir un interès creixent pel marxisme ecològic amb Raymond Williams i Manuel Sacristán, Rudolf Bahro i Wolfgang Harich. De fet, subratlla, després dels èxits electorals “verds” a quasi tota Europa occidental, el 1989, alguns dirigents i militants de partits comunistes “se reciclan oportunamente hacia el ecologismo”, tot i que hi ha hagut intents de “grupitos trotskistas o ex-maoístas de boicotear desde dentro o desde fuera la política verde”.

Així Martínez-Alier (*Ibid*: 67-68) recorda un article de Hans Magnus Enzensberger a *New Left Review* de 1973 que en paral·lel al fet que l'ecologisme arrelava entre la classe mitjana dels països nord-atlàntics, entre els liberals i fins i tot entre certa “esquerra” creixia un menyspreu en veure “absurdamente en el ecologismo político alemán una reencarnación de la nostalgia del *Blut und Boden*”. Aquesta crítica a l'ecologisme va predominar en part de l'esquerra en els inicis de l'onada ecologista, en els anys 1970, “y junto al viejo divorcio entre el marxismo y la ecología, contribuyó al retraso del eco-socialismo”.

²⁰⁰ Per a Ramon Alcoberro (veure <http://www.alcoberro.info/planes/georgescu1.htm>): “La seva obra, en la mesura que va posar les bases d'una crítica del progrés tecnològic, és central per a qualsevol estudi sobre la relació entre ètica/economia/ecologia. Georgescu-Roegen és en economia un personatge d'un pes equivalent al de Mumford en història, Hans Jonas, Jacques Ellul o Günther Anders en filosofia moral o a Ivan Illich i André Gorz en sociologia política: és a dir, és un analista de la modernitat i de la responsabilitat humana davant el canvi tecnològic. Se'l considera el creador (o un dels creadors) del mot «decreixement» i ha estat sobretot el precursor de la comprensió de l'economia en termes de física. No està clar si fou també el primer a formular la «regla de les 3R», val a dir ‘reduir, reciclar, reutilitzar’, que es troba al centre mateix de l'actitud vital i moral de qualsevol persona amb consciència ecològica, però, certament, és un dels teòrics que més clarament la van justificar.

²⁰¹ Publicat el 13 de març de 1980. Reproduït per Ramon Alcoberro a: <http://www.alcoberro.info/planes/georgescu3.html>

La reivindicació que fa Martínez-Alier de “l’ecologisme dels pobres” -que “no aparece en los medios de comunicación”- davant la pobresa, la degradació ambiental i l’explotació exterior, creixerà en forma d’“ecologisme no-narodnista”, sobretot a Amèrica Llatina, i subratlla:

“A Marx eso tal vez le hubiera complacido ya que, aunque sin duda permaneció ajeno al enfoque ecologista y no era pro-campesino, simpatizó sin embargo al final de su vida con el populismo ruso más radical. Los narodniki eran socialistas y pro-campesinos a la vez, pero puede parecer que un neo-narodnismo ecologista no sólo implica una actitud pro-campesina sino también una actitud neutral frente a la lucha de clases. El populismo no pone el acento en la diferenciación social. No obstante, en la medida que el narodnismo ecologista en una defensa de una economía moral, de una economía ecológica, contra la penetración del mercado generalizado, el enfoque populista puede ser útil para entender el pasado y el presente de algunas luchas sociales en el Tercer Mundo, y también para ayudarlas en el futuro” (*Ibid*: 131)

Els moviments socials en defensa d’una “economia moral” i d’una “economia ecològica” com els que van protagonitzar les lluites al Brasil impulsades per sindicalistes com ara Chico Mendes, qualificat sovint com un “ecosocialista”, assassinat el 22 de desembre de 1988 pels latifundistes, es poden qualificar de “neo-narodisme ecològic” en la seva interpretació històrica i com a moviment en el Tercer Món, tot i que subratlla Martínez-Alier que no és pas...

“un fruto del descrédito ‘post-moderno’ de la ciencia y del progreso social. Por el contrario, se apoya en un análisis científico del flujo de energía y de materiales en la agricultura, y en un respeto por las estrategias ecológicas del campesinado, que por ahora parecen razonables”

No obstant, és a l’Europa occidental, i en la Nova Esquerra dels anys 1950, que Martínez-Alier situa els orígens de l’ecologisme actual. Moviments extraparlamentaris que no es basen en la participació electoral sinó en l’acció directa, com ara la Campanya Pro Desarmament Nuclear a la Gran Bretanya (1956/57) que amb el lideratge de Bertrand Russell va pressionar perquè el Partit Laborista adoptés una línia de desarmament nuclear.

El Maig del 68 va tenir continuïtat en algunes qüestions, com per exemple el valor de l’acció directa i en aquest sentit Martínez-Alier recorda que fa més de cent anys, els anarquistes i William Morris -considerat el primer “ecosocialista” per molts dels autors que han estudiat l’ecosocialisme-²⁰² ja van criticar el parlamentarisme perquè

²⁰² En l’article de Derek Wall a *Morning Star* (18 de desembre de 2014) titulat “Moving to the Left Has Helped the Green Party’s Rapid Growth”, aquest teòric de la filosofia verda i actualment coordinador dels Verds del Regne Unit es felicitava que el Partit Verd d’UK hagués arribat a la xifra de 26.000 afiliats, la més alta en la seva història. Wall reivindicava la “strong eco-socialist tradition in Britain” i recordava que el primer partit socialista britànic, la Social Democrat Federation, va ser fundada el 1884 pel poeta William Morris que s’havia convertit a les idees socialistes per la seva preocupació per l’horror que li causava la contaminació en una boirosa Londres victoriana que no ho era pel clima sinó pels efectes de l’emissió de les fàbriques. No obstant, aquesta imatge estereotipada de Londres com a ciutat boirosa ens ha arribat pel cinema que ho ha atribuït al clima i no pas a la contaminació en la capital anglesa durant el segle XIX.

“iba a absorber todas las energías dirigidas al cambio social. Entonces hab  los primeros parlamentarios socialistas y el vaticinio se cumpli . La contraposición entre varias formas de acción directa, por un lado, y la utilización de intermediarios parlamentarios, por otro lado, es una constante en la perspectiva de los nuevos movimientos”.

Martínez-Alier destaca “dos grandes ideas” que no van ser encara importants en el 68 europeu però que avui són les idees principals dels nous moviments socials: l'ecologisme i el feminisme. Pel que fa al primer, impulsat posteriorment amb l'accident de Txernòbil, nega les falses promeses de creixement econòmic. En aquest punt, Martínez-Alier posa en dubte una de les característiques dels nous moviments socials quan es diu que són *single-issue*,  s a dir, monotem tics, com el moviment *squatter* (que a Espanya i Catalunya s'ha conegut després com a moviment “Okupa”), que al Berlín dels anys 1980 van arribar a ocupar centenars d'edificis sencers.

Aquest tipus de moviments *single-issue* (com també el moviment prolegalitzaci  de l'avortament), argumenta Martínez-Alier, tenen el problema que defensen un únic objectiu: poden ser neutralitzats amb una simple millora de la legislació o com va fer l'Ajuntament de Berlín, que va començar a separar amb la concessió de crèdits a uns i donant pisos a uns altres. Però, l'ecologisme  s, com el feminisme, un moviment global: “Aunque tenga esos puntos coyunturales de actuación” amb moviments *single-issue*, incideixen en quasi tots els aspectes de la realitat social.

 s en aquest punt que Martínez-Alier (*Ibid*: 177-178) sembla reivindicar, almenys el 1992, l'ecosocialisme -que identifica com a “ecologismo popular”-, cinc anys abans que Iniciativa per Catalunya es convertís en el primer partit a Catalunya i Espanya a postular-se com a “ecosocialista”:

“El ecologismo, a la manera alemana, es un nuevo orden del día político y es una nueva manera de hacer política. En vez de añadir unas gotitas de ecologismo a los programas políticos de los diversos partidos, lo que hace falta es un nuevo movimiento sociopolítico (que, si es también electoral, lo sea de manera distinta), basado en el ecologismo popular o ecosocialismo y en cuyo pensamiento figure la crítica ecol gica contra la economía ortodoxa”²⁰³

Martínez-Alier proposa -cal subratllar el títol que fa servir en el capítol final, “la confluencia en el ecosocialismo” (*Ibid*: 181-203) per entendre millor certes decisions de dirigents d'ICV el 2015-, “una geneologia del ecologismo popular o ecosocialismo” que busca en les arrels històriques de diverses tradicions.

Aquest autor subratlla la confluència en l'ecologisme popular o ecosocialisme de corrents polítics d'esquerra -que arrela en origen en l'època de la Primera Internacional, cap al 1870- i de corrents de pensament i pràctiques alternatives, naturistes, pacifistes, feministes des del segle XIX o abans fins als nostres dies. Però,

²⁰³ Martínez-Alier recorda “la excelente acogida que entre militantes de Izquierda Unida y de los pequeños partidos marxistas residuales españoles tuvo el Manifiesto Ecosocialista publicado por la revista *Mientras Tanto*, n  41, 1990”, manifest obra de membres de Partits Verds europeus.

Martínez-Alier posa l'èmfasi en el fet que aquest ecosocialisme “representa una hipòtesis política aún en construcció” que també inclou les lluites indígenes per conservar els recursos naturals, alguns tipus de lluites camperoles i obreres i fins i tot “los nacionalismos pequeños, defensivos, anti-estatales” com el contrast entre el nacionalisme francès (pronuclear) i el nacionalisme bretó (antinuclear).

La política d'esquerra que Martínez-Alier considera més allunyada de l'ecologisme popular o ecosocialisme són algunes branques del marxisme, del leninisme i de la socialdemocràcia, com també una part del pensament ecologista social-darwinista (pròxim, segons aquest autor, al neoliberalisme).

Però, l'ecosocialisme no s'entendria sense la fusió del marxisme amb l'ecologisme. Víctor M. Toledo, professor del Centro de Investigaciones en Ecosistemas a la Universidad Nacional Autónoma de México, ha recordat que aquest lligam el trobem teoritzat -potser per primera vegada- en una tesi doctoral del sociòleg alemany Alfred Schmidt (1931-2012), filòsof de l'Escola de Frànkfurt, i que va sortir publicada en alemany el 1962 amb el nom d'*El concepto de natura en Marx*,²⁰⁴ que enllaçava la teoria econòmica i política de Marx i la natura, és a dir, l'ecologia.²⁰⁵

Toledo subratlla que Marx havia derivat dels naturalistes de la seva època la idea de metabolisme (*Stoffwechsel*) per fer-lo servir com el seu concepte estrella en l'anàlisi del capitalisme que explica la dinàmica apropiació-circulació-transformació-consum-excreció dels fluxos de materials i energia -incloses l'aigua i les deixalles- que tot país realitza amb la natura, en el seu entorn natural i amb altres països.

Una dècada posterior a l'estudi de Schmidt es va estendre aquest corrent de pensament sobre els nexes entre ecologisme, marxisme i economia amb autors que ara ja són referents: el català Joan Martínez-Alier, J. O'Connor, J.P. Deleage i J.B. Foster, entre altres.

Francisco Fernández-Buey, en una entrevista²⁰⁶ dos anys abans de la seva mort, que va ocórrer a Barcelona el 25 d'agost de 2012, afirmava que des de la dècada de 1970 pensadors com Bellamy Foster i ell mateix havien subratllat “los atisbos ecológicos de la obra de Marx, sin que por ello se afirme que Marx haya sido un ecologista, pero sí el primer economista en darse cuenta de que las fuerzas productivas se estaban transformando en fuerzas destructivas, principalmente de la naturaleza”. Fernández-Buey considerava que aquests indicis “serían las líneas generales del ecologismo social en que se inscribe el trabajo de Bellamy Foster y que yo comparto, o ecologismo de los pobres o los empobrecidos como lo llaman algunos autores, a lo

²⁰⁴ Hem consultat tant la traducció a l'anglès (1971) com al castellà (1977).

²⁰⁵ Article de Víctor M. Toledo titulat “El metabolismo social: una nueva teoría socioecológica”, dins revista *Relaciones*, 136, otoño 2013, pp. 41-71. Podeu consultar-ho: <http://www.revistarelations.com/files/revistas/136/pdf/VictorToledo.pdf>

²⁰⁶ Entrevista de Miguel Ángel Jiménez González a Paco Fernández-Buey titulada “No nos resignemos a lo que hay, recobremos la armonía hombre/naturaleza dándole más importancia a los valores de uso que a los valores de cambio” el 2 de novembre de 2010 durant la seva estada a Mèxic convidat pel Centro de Investigaciones Interdisciplinarias de la Universidad Nacional Autónoma de México (UNAM) per fer una conferència sobre el seu llibre *Marx (sin ismos)* en el marc d'un seminari titulat “Marx Revisitado, segunda vuelta”. Publicada a *Papeles de relaciones ecosociales y cambio social* 13, número 120, 2012/12, pp. 13-31.

que bien podríamos vincular los atisbos ecológicos de Marx siempre y cuando -insisto- se haga la crítica acertada a algunas de las afirmaciones que hizo en su época y se tome en cuenta la importancia que ha tenido históricamente la aplicación de nuevas tecnologías, que no siempre que ayuda a la producción de alimentos tiene carácter catastrófico”. I afegia:

“De ahí el interés que hoy día tiene ese ecologismo social. No el ecologismo sin más, es decir, el de los medioambientalistas preocupados por los ríos, los océanos, la extinción de las especies, etc., cuya importancia por supuesto no es para subestimar en un mundo como el que vivimos, sino en el ecologismo social que no sólo se ocupa de la naturaleza sino también del futuro de los seres humanos como parte de la naturaleza”²⁰⁷

L'ecosocialisme també ha estat objecte d'anàlisi com a “moviment social”, i aiaquí trobem en el recent llibre coordinat per Lawrence Cox,²⁰⁸ *Understanding European Movements* (2013),²⁰⁹ una anàlisi escèptica -almenys en el seu cas- sobre l'ús limitat que la literatura acadèmica ha fet de la frase “new social movements” en referir-se a un molt selectiu grup d'autors que realment no han representat el moviment teòric.

Cox afirma en el primer capítol d'*Understanding European Movements*²¹⁰ -projecte en què han col·laborat acadèmics d'onze països per analitzar els darrers moviments socials a Dinamarca, França, Alemanya, Grècia, Hongria, Islàndia, Irlanda, Itàlia, Romania, Regne Unit i Espanya, aquest últim centrat en el moviment dels *indignats*- fins a quin punt els moviments socials a Europa entre 1968 i 1999 no han estat precursors perquè es donés el moviment contemporani antiglobalització i la construcció d'un “moviment de moviments” anticapitalista al si d'Europa que ha impulsat les protestes antiausteritat a Islàndia, Grècia, el 15-M espanyol i en altres llocs, com a Irlanda.

En el seu article introductori, Laurence Cox, professor de Sociologia a la National University of Ireland Maynooth, i Cristina Flesher Fominaya, de la University of Aberdeen, mantenen que la representació de la teoria europea sobre moviments socials s'ha confòs sovint amb la teoria nord-americana que en aplicar-se a la realitat europea, ha provocat tot tipus de malinterpretacions i mites des d'una realitat, l'americana, determinada per la feblesa de l'esquerra política i dels moviments sindicals.

Cox i Fominaya, fundadors i coeditors de la revista especialitzada en moviments socials *Interface* (www.interfacejournal.net), recorden que Saint-Simon, Marx, Weber i Durkheim van estar políticament compromesos amb o contra els moviments

²⁰⁷ Per “ecologisme social” entenem clarament que es referia a “ecosocialisme”. De fet, un dels darrers treballs de Fernández Buey abans de morir es va titular “Sobre ecosocialismo en la crisis de civilización: ecología política de la pobreza y decrecimiento”.

²⁰⁸ Vull agrair els comentaris personals que el desembre de 2014 em va fer per correu electrònic Lawrence Cox sobre els moviments socials apareguts en els darrers anys a Europa Occidental, especialment a països com Irlanda, tradicionalment molt conservador i amb un escassa trajectòria històrica en moviments d'esquerra radical o alternativa.

²⁰⁹ A aquest llibre ha afegit el 2014 *Marxism and Social Movements*, òbviament des de la perspectiva marxista.

²¹⁰ Aquest capítol titulat “European social movement and social theory: A richer narrative?”, escrit amb Cristina Flesher Fominaya, coeditora del mateix llibre.

-com a socialistes utòpics, teòrics de moviments, oponents conservadors i membres de partits- i que abans, l'alemany Lorenz von Steien va fer servir l'expressió "moviment social" per referir-se a la Revolució Francesa.²¹¹

També la generació d'intel·lectuals i ideòlegs comunistes entre les dècades de 1890 i 1920 van estar compromesos amb la teoria dels moviments socials (Rosa Luxemburg, James Connolly, Vladimir Lenin, Leon Trotsky, Georg Lukács i Antonio Gramsci, entre altres). Aquests teòrics enllaçaran dècades després amb la línia que obriran Herbert Marcuse, Michel Foucault, Raymond Williams, Claus Offe, Pierre Bourdieu, Ulrich Beck i Manuel Castells, entre altres, que analitzaran els moviments socials des dels anys 1960. En aquest sentit, Cristina F. Fominaya i Laurence Cox coincideixen amb A. Melucci²¹² que molts dels moviments socials que han sorgit a Europa en les dècades de 1960 i 1970, tan diversos com el feminista o l'ecologista, han tingut un rebuig explícit a les jerarquies organitzades i sovint una tendència a estar influïts pel romanticisme, l'anarquisme o el *deep ecology*.

Però també molts d'aquests moviments -subratllen- van rebutjar l'enfocament leninista a la democràcia social i l'organització social i en canvi van apostar per altres fonts d'inspiració com la psicoanàlisi, el postestructuralisme, el feminisme radical, l'anarquisme, el *deep green*, l'antiautoritarisme, el llibertarisme, "not least those imported from North America, such as the Free Speech movement, the anti-Vietnam movements and the Civil rights movements".

Enmig d'una diversitat d'influències teòriques i de moviments ideològics, la tradició marxista també va ser una font fèrtil d'aproximacions a les noves formes d'organització en aquell període de 1960-1970, i això ha continuat en molts dels moviments posteriors a Europa fins al 1985, tot i que els vells partits d'esquerra han presentat una certa hostilitat cap als moviments que no han estat sota el seu control, mentre que la Nova Esquerra ha tingut un èxit limitat a l'hora d'aproximar-se i integrar-los.

El que s'hauria produït en els darrers anys, sobretot a partir de la caiguda del Mur de Berlín i del Bloc Soviètic és que les organitzacions polítiques d'esquerres -inclòs el nou corrent ecosocialista- han crescut des dels moviments o sota la influència molt forta d'aquests:

"The alliance-building politics of the British New Left pointed in the same direction, in solidarity for the miners' strike and opposition to nuclear weapons, the politics of the Greater London Council and the radical wings of Welsh and Scottish nationalism . Elsewhere, the understanding of the West German Greens as a party arising out of social movements (most particularly ecology/anti-nuclear power, majority world solidarity, peace, feminism, and gay/lesbian liberation) followed similar lines"

²¹¹ Von Stein va publicar el 1850 *Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage (Història dels Moviments Socials Francesos des del 1789 fins ara)*, en què va introduir al vocabulari acadèmic el terme "moviment social" entès com una aspiració de sectors socials (o classes) per aconseguir influència sobre l'Estat davant a les desigualtats en l'economia.

²¹² Citen el llibre d'A. Melucci. *Nomads of the Present*. London: Hutchinson, 1989.

Cristina F. Fominaya i Laurence Cox argumenten que entre 1965 i 1985 les discussions dels nous moviments socials van començar amb les crítiques de la Nova Esquerra tant a l'estalinisme com a la socialdemocràcia, coincidint amb un període en què la representació política del comunisme patia una decadència massiva sota l'impacte de la Guerra Freda. Les rebel·lions d'estudiants, les protestes antiguerres, el feminisme, les guerrilles urbanes i les noves formes d'activisme sindicalista es movien en un altra direcció tot nodrint-se de molts corrents teòrics diferents que van des del Marxisme a l'existencialisme, l'anarquisme, la democràcia radical, allò postmodern, allò radical, allò eco, el feminisme socialista, les religions *new age*, les tradicions psicoanalítiques fins al "deep green ecology" i els nacionalismes.

Aquell context va afavorir el sorgiment en la dècada posterior de l'ecosocialisme. Afirmeren Cristina F. Fominaya i Laurence Cox, seguint els teòrics i activistes verds alemanys, Ebermannsdorf i Trampert, que és a Europa Occidental que es van construir les bases per a la fusió "red-green" a partir dels debats entre socialistes, ecologistes i nacionalistes d'esquerres.

No obstant, subratllen, l'ecosocialisme hauria nascut dels intents d'aconseguir el matrimoni "red and green" -en el context del Tercer Món això es traduiria en el concepte d' un "desenvolupament sostenible"- amb un perfil de "socialisme amb rostre humà" arrelat en "democracy, environmental sustainability, feminism, and equitable North-South relations" que fugís del productivisme de l'Estat centralitzat que tant havien rebutjat Ivan Illich, André Gorz i Rudolph Bahro, tres pioners del pensament "roig-verd".

2.1. 'Environmentalism': les arrels de la filosofia política "verda"

El "pensament ecologista", contràriament a la joventut del "moviment ecologista" i de "l'ecologisme polític" -més encara de l'ecosocialisme, que té poc més de 35 anys d'existència-, és mil·lenari. Aquest pensament el podem trobar en tradicions filosòfiques, en filòsofs concrets i en el món de les religions. Que el terme "ecologia" sigui de finals del segle XIX no vol dir que abans no existís la realitat ecologista.

Joe Smith (2013) situa les arrels de l'*environmentalism* en l'escriptor de finals del segle XVII, John Evelyn, que va descriure els problemes de la deforestació a Anglaterra i la contaminació de l'aire de Londres.

A l'*Oxford English Dictionary* (1972) es defineix com a "mediambientalista" aquell que "believes or promotes the principles of environmentalism" (*Ibid*:13). Diferents autors subratllen que el desenvolupament del mediambientalisme coincideix amb els períodes d'expansió econòmica: dècades de 1890, 1920, finals 1950 i principis 1970.

El pensament ecologista, però, s'endinsa en les principals tradicions filosòfiques i ha estat motiu de reflexió tant per filòsofs de la tradició occidental (Aristòtil) com oriental (Confuci). Per als professors canadencs Eric Laferrière i Peter J. Stoett (1999: 23), seguint la tradició presocràtica, en Aristòtil trobem potser les primeres

referències en la filosofia occidental relacionades amb temes que podríem ja denominar com a pertanyents a l'*ecopolítica* com a diferent de l'*ecologia*.²¹³

La perspectiva utilitària contemporània aposta més per una posició política tecnocràtica que no pas per fer una crida a relacionar-ho amb problemes ambientals, en el que Eric Laferrière i Peter J. Stoett (1999: 30-31) qualifiquen d'"utilitarisme antiambientalista". A l'utilitarisme filosòfic, representat per Jeremy Bentham (1748-1831), no trobem pas una reflexió ètica sobre els límits del creixement, concepte de Thomas Malthus (1766-1834). Mentre que en el pensament de John Stuart Mill (1806-1873) sí que hi ha una reflexió a partir de la seva idea de la recerca de la felicitat en el context de la preocupació per la vacuïtat cultural de la societat democràtica en plena revolució industrial.

Els precedents de l'ecologisme es troben en el "conservacionisme", tot i que es reconeix molt més amb l'"ambientalisme" que no pas amb l'ecologisme. Aquest pensament conservacionista originari té les seves arrels en la meitat del segle XIX a Amèrica, on cal distingir entre el "proteccionisme ambiental" i el "preservacionisme". "Proteccionisme" i "Preservacionisme" van formar reaccions bessones a l'impacte del desenvolupament econòmic sobre la natura als Estats Units.

Per a Eric Laferrière i Peter J. Sotett (*Ibid*: 26-72) hi ha tres corrents principals de pensament ecologista o ambientalista: "utilitarian ecology" -vinculat al pensament liberal i conservador-, "authoritarian ecology" -lligat a les ideologies totalitàries feixista i nazi- i "radical ecology" -vinculat al "Deep ecology" i posicions més d'esquerres i anarquistes.

Per "ecologia utilitària" entenen la visió més liberal de la relació dels homes amb la natura, en què aquesta natura és vista com un valor a usar, un capital, una propietat per administrar -a través dels avenços tècnics i d'altres camps com la biologia, la zoologia o l'estudi dels boscos- i que té les seves arrels en la teoria ètica de l'Utilitarisme formulada per Jeremy Bentham (1748-1831), que legitima el creixement de les forces del lliure-mercat en l'era de la Il·lustració i la post-Il·lustració. Aquests temes utilitaristes també els podem trobar en Adam Smith (1723-1790).

Bentham va ser per sobre de tot un actiu reformista, particularment interessat en la humanització del sistema penal i en la liberalització de les lleis econòmiques. Membre del Whig Party i amic de James Mill, actiu membre del costat Liberal dels Whigs, creu en el pensament sociocientífic i la pràctica tecnocràtica i té com a principal aspiració la felicitat a partir d'un benestar funcional. El significat de Bentham per al pensament ambientalista és que tot i creure en els "límits del creixement" lloava l'ús dels recursos naturals per l'home per tal d'aconseguir aquest benestar individual.

Però és amb John Stuart Mill (1806-1873) que trobem el lligam entre l'utilitarisme i l'ambientalisme amb la seva revisió del principi de plaer. El seu utilitarisme s'ha d'entendre des de la perspectiva de la seva preocupació sobre la "vacuïtat cultural"

213 Per repassar els orígens i tipologia de "filosofia ambientalista" podeu consultar el llibre de J. Baird Callicott. *In Defense of the Land Ethic* (1989).

de la societat democràtica en plena revolució industrial. Mill va entendre l'impacte homogeneïtzador del sistema politicoeconòmic basat en les visions de la majoria i en el creixement industrial. Va fer una revisió de l'utilitarisme de Bentham en què recomanava una relació més sostenible entre humans i el medi ambient. Mill va argumentar que el consumisme massiu empobreix el pensament de les persones i la Terra.

Algunes d'aquestes idees de la filosofia ambientalista apareixeran sovint camuflades en la retòrica dels "ecoactivistes", contemporàniament amb les protestes anti-Vietnam als EUA i amb el moviment hippy que va tenir aspectes ambientals amb clares influències filosòfiques, sobretot dels moviments romàntic i "wilderness" del segle XIX i inicis del XX.

En el tardovictorianisme, intel·lectuals com ara Ruskin, Morris o Mill rebutjaven l'optimisme del liberalisme econòmic i eren pessimistes sobre els avenços socials i econòmics del laissez/faire capitalista perquè destruïa la moralitat i l'ordre social, la salut humana i els valors i la natura.

Eric Laferrière i Peter J. Stoett (1999) recorden que la influència del medi ambient en el pensament secular ja era aparent en l'Antiga Grècia. Els filòsofs presocràtics no només van tractar els problemes ètics i polítics, sinó que van ser protocientífics en la recerca d'alguna forma d'ordre en la natura i van especular sobre la immutabilitat o dinamisme essencial de la natura.

I en Aristòtil trobem les primeres referències en la filosofia occidental a temes que podríem anomenar *ecopolítics*. Seguint la tradició presocràtica, Aristòtil va entendre que l'equilibri és una important característica de la natura que també es pot aplicar als éssers humans.

En l'anàlisi del Cristianisme entre els principis ambientalistes contemporanis cal destacar la figura del missioner irlandès Sean McDonagh. A *To Care for the Earth* (1990), obra original de 1986, enceta un seguit de reflexions a partir de la seva estada a les Filipines i dels precedents de catàstrofes ambientals com l'holocaust nuclear per tal d'alertar dels perills i amenaces de la terra, amb la destrucció de boscos a Mindanao, Filipines i al Brasil.

En aquest llibre, el missioner irlandès no només és una altra veu de condemna de l'estil de vida del segle XX amb l'explotació dels recursos de la natura. Focalitza en el poble T'boli, que ha estat espoliat ambientalment amb la talla de boscos indiscriminada. Recorda que "ecologia" deriva del grec "oikos", "casa o lloc on es viu" i que segons Eugene Odum a *Fundamentals of Ecology* (1971) literament vol dir "estudi dels organismes a casa".

A *The Greening of the Church* (1990), el missioner ja tracta en profunditat la relació entre medi ambient, problemes socials i les escriptures hebrees i del Cristianisme. Parla d'"ecojustícia" i fins i tot d'"ecofeminisme". Fa també balanç de les encíclicues on s'ha parlat d'això i assenyala la primera encíclica de Joan Pau II, *Redemptor Hominis*, amb nombroses referències al medi ambient, com per exemple en el In no. 8 quan parla del fenomen de l'amenaça de la contaminació en el medi natural en les àrees de ràpida industrialització.

En un llibre posterior (2000: 7), Sean McDonagh recorda que l'octubre del 1999, Klaus Topfer, director executiu de Nacions Unides Environment Programme, presentava una valoració del futur, per a humans i el planeta titulat Global Environment Outlook 2000: "It was a devastating indictment of what humans, especially First World people and the 'elite in the Third World, have done to the planet durant the past half-century".

McDonagh subratllava que l'Església catòlica ha estat una de les institucions globals en adonar-se de la gravetat dels problemes ecològics que amenacen el planeta i que el primer document del papa dedicat exclusivament a aquest magisteri va aparèixer el 1990. Així, a *Peace with God the Creator, Peace with All Creation*, el papa Joan Pau II diu que (p. 8-9) "Christians in particular, realize that their responsibility within creation and their duty towards nature and the Creator are an essential part of their faith" (n. 15). McDonagh afegeix: "The problem is that very few Catholics, including bishops, priests and religious, have ever heard of the document never mind taking its contents to heart".

La relació entre la teologia cristiana i l'ecologisme ha estat analitzat per Anne Marie Dalton i Henry C. Simmons a *Ecotheology and the Practice of Hope* (2010), en un estudi en què analitzen l'ascens de l'"ecoteologia" durant la meitat del segle XX amb la reivindicació del paper dels pensadors del Cristianisme -com el filòsof Charles Taylor- en refocalitzar la religió a l'hora de crear un nou "imaginari social" centrat en la natura per aconseguir un món sostenible i millor.

Derek Wall, a *Green History* (1994), un dels llibres referents de la història filosòfica del mediambientalisme, justificava haver escrit aquesta obra perquè el moviment verd "no té història", entre altres motius perquè els problemes ambientals són "moderns" (pluja àcida, efecte hivernacle, la capa d'ozó). En aquesta obra, Wall fa un repàs històric amb diferents autors per demostrar que l'interès pel medi ambient ve d'antic i recorda que la primera llei contra la contaminació de l'aire és del regnat de Richard II a la Gran Bretanya durant el segle XIII i que segles després ho va ser contra el tabac o el fum del tabac.

En aquest sentit, recorda que Friedrich Engels va estudiar a *The Condition of the Working Class in England* els problemes derivats de la contaminació en les grans ciutats com ara Londres i Manchester, la manca de ventilació de les noves cases i l'aigua contaminada. En moltes de les novel·les realistes angleses del segle XIX d'escriptors com ara Charles Dickens trobem descripcions d'aquella crua realitat mediambiental.

Per a Wall, el modern fenomen de l'ecologisme cal buscar-lo en les ciutats pels problemes medioambientals que la Revolució Industrial havia provocat. Així, es fa ressò d'un fragment del llibre de George Orwell, *The Road to Wigan Pier* (1937), en què aquest deia que "socialism is essentially an urban creed".

Quins són els precursors filosòfics del “medioambientalisme”? William Morris,²¹⁴ Ralph Waldo Emerson i Henry Thoreau són tres dels “environmentalists” del segle XIX que posen les bases de la filosofia política verda.

Emerson -recorda Giddens (2009: 51)- publica *Nature* el 1836, on argumenta que la moderna indústria la natura s'estava convertint en un objecte al servei de la producció de les comoditats. Així mateix, Thoreau va passar dos anys aïllat al bosc, concretament a Walden Pond, a Massachussets, considerat per molts el lloc de naixement del moviment conservacionista americà. De fet, la primera organització ambientalista va ser The Sierra Club, fundada als Estats Units el 1892 sota la influència de les idees d'Emerson i Thoreau, nascuda per la protecció de les àrees salvatges i el respecte pels rius.

Afirma Giddens (*Ibid*: 50) que no “strictly speaking, of course, there is no green movement”, sinó “a diverse range of positions, perspectives and recipes for action”, però sí que parla de “green thinking” que, com el socialisme, “is a creation of the industrial revolution”. No obstant, reconeix que el terme “green” en el seu sentit polític va ser encunyat a Alemanya, on el Partit Verd també va ser el primer a aconseguir èxit electoral. Giddens situa el desenvolupament dels verds com a “global movement” -ara sí que utilitza l'expressió moviment- a partir de la primera trobada mundial abans de la Conferència de les Nacions Unides a Rio de Janeiro el 1992. The Global Green Network va aplegar representants de 80 països diferents.²¹⁵

Un altre dels autors referents en els darrers vint anys en la teorització de l'ambientalisme i de l'ecosocialisme és David Pepper. A *Modern Environmentalism. An Introduction* (1996) subratlla a l'inici que un estudi de la història de les idees “verdes” sobre la relació entre societat i natura també revela que les idees ecologistes sempre han format part de debats ideològics profunds.

Un d'aquests debats, encara viu, és el de la relació de la ciutat amb el poble o l'àmbit rural. Pepper es fa ressò del llibre de John Short *Imagined Country: society, culture and environment* (1991) que “has described some of the ideologies, based on myths, associated with nature, countryside and wilderness. One is that countryside is, or was, a place of harmony, peace and serenity, and, as such, is where national identity particularly resides”. I afegeix Pepper:

²¹⁴ Bradley J. McDonald escriu el resum del seu article titulat “William Morris and the vision of ecosocialism”: “A towering figure in the late Victorian cultural and political landscape of England, William Morris (1834–1896) devoted his incredible literary and theoretical skills to promoting revolutionary socialism from 1883 until his death, a commitment that was expressed in his incisive renderings of a future socialist life-world that was intimately linked to ecological regeneration and sustainability. In this respect, many contemporary scholars note that he is one of the first ecosocialist thinkers. In this essay, I render the development of his ecosocialist vision, arguing that it arose primarily in the way in which his earlier commitment as an artist to a ‘critical notion of beauty’ helped in engendering his later socialist position. More important, given this unique genealogy of ideas, Morris was able seamlessly to integrate a ‘limits to growth’ position within his socialist vision, and clearly explain how socialism itself could create a practice of ecological sustainability unattainable under capitalism.”, publicat a *Contemporary Justice Review*, Volum 7, Issue 3, 2004.

²¹⁵ Entre l'extensa bibliografia sobre les trobades mundials de Nacions Unides sobre canvi climàtic i medi ambient es pot consultar Lorraine Elliot. *The Global Politics of the Environment*. London: MacMillan Press Ltd, 1998.

“And the city has been used ideologically: alternatively to symbolize civilized life, individualism wisdom, shopistication and hope for the future -or to epitomise crime, disease and fecklessness: an ‘unnatural’ destroyer of innocence and community. Greens today often promote the latter image of urbanism- as a ‘cancer’”.

Repassa els estudis de la “construcció social” de la natura i la societat, parla primer de l’ecologisme com a rebuig del modernisme. En el primer capítol passa a definir “environmentalism” :

“They are a melange of ideas associated traditionally with the political right, left and centre, mingled with principles drawn from the science of ecology. (...) However, although there are many positions associated with environmentalism”

Segons aquest punt de vista, els valors convencionals dels humans els situa separats de la natura, ja que la natura pot i podria ser explotada i dominada pels humans en el seu benefici. Els humans són per naturalesa agressius i competitius, s’organitzen jeràrquicament, la ciència i la tecnologia pot solucionar els problemes ambientals... mentre que els valors verds defensen que els humans som part de la natura, hem de respectar i protegir la natura i viure-hi en harmonia, hem d’obeir les lleis de la natura.

Pepper segueix dient (*Ibid*: 14) que els activistes verds pensen que la societat industrial està fundada sobre l’estret objectiu del màxim profit. La societat industrial consumista s’estendria, pensen els ecologistes, arreu de la terra, destruint boscos i provocant el canvi climàtic. El Tercer Món sobrepoblat està contaminat i culturalment i materialment empobrit pel sistema de comerç internacional. Dominats pels nacionalismes i les multinacionals... diu Pepper, que afegeix:

“This critique is not new. It is more than just a protest against the immediate effects of a polluted, ‘overpopulated’ world where natural resources are thought to be running out. It is a discontent at the alienation of urban-industrial capitalism and some of its central institutions such as the nuclear family, or hierarchical power relationships”

Pepper (*Ibid*: 15-16) manté que el centre dels valors verds és “ecocèntric”. La *deep ecology* -en parlem abastament en l’apartat següent 2.1.1.- invoca a la idea de la bioètica que diu que la natura “has intrinsic worth” i que la crisi ambiental actual requereix dels humans més humilitat i menys arrogància en la nostra relació amb el planeta. Quines son les implicacions socials? Pepper argumenta que si vivim en harmonia amb la natura, això vol dir que el comportament social i la moralitat personal han d’observar i respectar les lleis ecològiques.

Aquest mateix autor (*Ibid*: 85) és conscient que és fàcil caure en les contradiccions quan vols viure conforme aquesta visió moral “verda”. Això també passa amb els negocis “verds”, que donen origen a un “green consumerism”. I assegura que el “green consumerism is part of the problem, not the solution, because it incorporates so many of the assumptions of free market liberalism”.

En aquest sentit, posa l'exemple del discurs d'Anita Roddick,²¹⁶ de Body Shop, amb la idea que a través del mercat es pot dur a terme un canvi desitjat:

“Don't just grin and bear it. As consumers we have real power to effect change... we can use our ultimate power, voting with our feet and wallets -in either buying a product somewhere else or not buying it at all”

Per a Pepper (*Ibid*: 86), “really, green consumerism is reactionary” perquè “in elevating the power of the individual, as consumer, to effect social change through personal lifestyle, it encourages us to forget our potentially greater collective power as producers, able to withdraw labour”. Així, es fa ressò de l'article de T.W. Luke (1993) “Green consumerism: ecology and the rise of recycling”,²¹⁷ que considera això és “políticament anestesiant”, ja que aquesta estratègia depèn del voluntarisme més que de la regulació, que habitualment és una recepta per al canvi mínim.

Michael Redclift (1996), professor aleshores de sociologia ambiental a la Wye College University of London i autor entre altres obres de *Social Theory and the Global Environment* (1994), fa balanç de l'estudi del consumisme i el medi ambient i diu que el pioner a estudiar la relació entre comoditats individuals i societats consumistes va ser Veblen (1899) i, al Regne Unit, Asa Briggs (*Victorian Things*, 1988). Baudrillard també va parlar d'aquestes comoditats el 1981 i en els anys 1990, des de la teoria postmoderna Lash (*Sociology of Postmodernism*, 1990) també va focalitzar l'atenció en el consumisme.

Per a autors com l'antropòleg de la Indiana University, Emilio Moran, la dominació humana dels ecosistemes ens ha abocat a la situació de canvi climàtic després d'uns primers 50 anys de segle XX amb forta demanda d'aliments i altres comoditats en una fase de la història de riquesa global sense precedents però que ha dirigit el planeta cap a la situació actual de canvis mediambientals tan importants. Moran -que considera fracassades les prediccions de Malthus el 1803 sobre les conseqüències de la tendència al creixement de la població mundial- aposta per un canvi en els patrons de consum dels països desenvolupats i en els que s'estan desenvolupant i emplaça que la qualitat de vida estigui orientada pel principi de “Menys és més”.

En una línia semblant, Peter Dickens (1996) aposta per “reconstruir” la nostra relació amb la natura, fet que passa per tornar a entendre com les societats ens relacionem amb el medi ambient, ja que en les darreres dècades aquest enteniment ha estat fragmentat amb “the consequent mistreatment of nature”. Hem perdut la nostra natural saviesa en l'enteniment del que ha de ser la nostra relació amb la natura, que ha quedat sacrificada pels avanços de la modernitat. Els beneficis d'avui -i no per a tots els humans- són la sentència per a les futures generacions. Manllevant Marx, Dickens diu que ens hem alienat respecte a la natura i emplaça les utopies verdes com el corrent “roig-verd” -no esmenta la paraula “ecosocialista”- a liderar una certa emancipació respecte de la mentalitat moderna compartida tant pel comunisme com pel capitalisme i que ens ha portat a aquesta situació.

²¹⁶ Cita el llibre de J. Elkington i J. Hailes. *The Green Consumer Guide*. London: Gollancz, 1988.

²¹⁷ Dins J. Bennet i W. Chaloupka (eds). *In the Nature of Things: language, politics and the environment*, Minneapolis: University of Minnesota press, 154-172.

Eric Laferrière i Peter J. Stoett (*Ibid*: 30-42) analitzen “l’antiambientalisme utilitari” i el “conservacionisme”. En el cas del primer, centrat en l’utilitarisme contemporani, lligat a la posició política tecnocràtica que rebutja les crides a trobar solucions als problemes ambientals. Entre els defensors d’aquesta visió (Robert Bailey, Julian Simon) hi ha els qui van criticar el document del Club de Roma (1972) per considerar-lo “desesperançadorament alarmista”. Amb els anys, aquestes postures s’han recentrat i en alguns casos s’ha desenvolupat un reconeixement de l’ètica ambiental, tot i que encara hi ha “antiecologistes” que rebutgen la intervenció i regulació ambientalista sobre el creixement econòmic.

En relació amb el “conservacionisme”, Eric Laferrière i Peter J. Stoett asseguren que és “la més reconeixible forma de pensament ecològic avui dia” però encara està més relacionat amb l’ambientalisme que no pas amb l’ecologisme i les seves connotacions radicals. Per a ells, “conservacionisme” és un pensament reformista.

L’origen d’aquest pensament conservacionista s’ha de trobar a finals de la segona part del segle XIX, als Estats Units, on segons B. Norton²¹⁸ s’imposa la visió preservacionista de la natura com a reacció al desenvolupament econòmic en aquell país i que va arribar a ser la visió hegemònica fins a principis dels anys 1970. De fet, Eric Laferrière i Peter J. Stoett consideren que el document Meadows per al Club de Roma, de 1972, ple de referències a Mill i Malthus, tenia com a principal conclusió que calia obrir les portes a unes pràctiques preservacionistes més clares. Mentre que en el document “Brundtland Report”, de 1987, hi ha un clar posicionament polític sobre el futur del planeta:

“Brundtland represents, in fact, the culmination of fifteen years of global assessment reports, which included the Brandt Commission (“North-South”) Report of 1980. The Brandt Report is not known as a main signpost in the recent history of utilitarian environmental thought; there are more than passing references to the environment but, in the obvious spirit of the New International Economic Order, the report stresses, above all, the various ways to spread the fruits of economic development to the Third World. (...) Brandt (an “economic” report) struck the chord of equity which only vaguely resonated in Meadows (an “environmental” report). ‘Economics’ and ‘environment’ converged in Brundtland, which popularized the concept of sustainable development, a mainstay of utilitarian ecological thought” (*Ibid*: 36).

Aquest nou concepte de “sostenibilitat”, segons Laferrière i Stoett, va ser aviat denunciat com a contradictori. Els autors de Brundtland intenten fer contents amb aquest terme tant ecologistes de centre-esquerra com l’establishment econòmic. El pensament liberal, utilitarista i conservacionista aparentment defensava aquest concepte. Però els moviments ecologistes com Greenpeace i formacions polítiques verdes van trobar que era insuficient i van advocar per canvis en el sistema de producció i de consum a escala mundial.

²¹⁸ *Toward Unity Among Environmentalists*. New York: Oxford University Press, 1992. Citat per Eric Laferrière i Peter J. Stoett (1999: 32).

Un altre dels principals corrents de pensament ecologista és l'"authoritarian ecology". Eric Laferrière i Peter J. Stoett (*Ibid*: 42- 49) relacionen els orígens de l'ecologia autoritària amb el pensament de Plató, primer, i de Thomas Hobbes i la seva defensa del poder centralitzat, després. Per "ecologia autoritària" aquests dos autors entenen la "possible relació entre salvar la natura i sacrificar la llibertat".

La visió de Hobbes de la natura, com la de la naturalesa humana, és mecànica i l'estat de la natura és la llibertat, però aquesta llibertat amb absència d'un govern efectiu es converteix en perill, en una amenaça a la seguretat i l'estabilitat dels individus i de la societat en general. El contracte social entre els homes és cedir part de la seva sobirania -el monopoli de la violència- en favor d'una estructura burocràtica, l'Estat, que vetlla per la seva seguretat. És el Leviathan, una creació de la societat que representa la moderna defensa del poder centralitzat.

Eric Laferrière i Peter J. Stoett parlen d'un "Green Leviathan" a partir del biòleg nord-americà Garrett Hardin (1915-2003), el primer que en els seus llibres i articles va defensar, des d'una perspectiva neomalthusiana, la necessitat de mesures autoritàries i advocava per una "ecological imposition" per part de l'Estat. Un altre dels autors que va defensar uns arguments semblants és William Ophuls, defensor de les tesis centralitzadores.

I també dins aquest corrent "autoritari" del pensament verd, a més de l'ecofeixisme (econazisme), Laferrière i Stoett situen el biòleg James Lovelock, a qui el pensament ecologista deu molt, sobretot en la seva recerca d'una ecologia global: la formulació de la "Gaia Hypothesis". Com a biòleg, Lovelock entén que els cicles que es donen en els ecosistemes s'han d'aplicar en el nivell ecosistèmic global, una idea que en principi coincidiria amb el pensament modern ecologista d'actuar globalment sobretot a partir de les evidències d'un canvi climàtic global.

No obstant, la "Gaia Hypothesis" recupera el concepte grec referit a "la Terra com a Mare" i tracta el planeta com un simple organisme que s'ha adaptat i ha sobreviscut al llarg de milions d'anys. La supervivència ha estat gràcies a l'autoregulació. Per tant, el significat polític i ètic de la hipòtesi de Lovelock, segons Eric Laferrière i Peter J. Stoett (*Ibid*: 48), és la defensa d'una visió "misantròpica" de la Terra que redueix la croada ecologista a la supervivència de la "Mare Terra" i, fins i tot, es pot interpretar que rebutja l'espècie humana com a inherentment indigna de viure a la Terra.

El tercer corrent de pensament ecològic, segons la classificació d'Eric Laferrière i Peter J. Stoett (*Ibid*: 51-74), és el "Radical ecology" que a diferència sobretot de l'ecologia autoritària veu la natura i la gent no com a ontològicament separats, sinó interrelacionats. Els "ecoautoritaris," contràriament als "ecoradicals", obren la porta a la dominació de la natura i per tant deixen també la porta oberta a altres dominacions humanes.

Una de les diferències entre "ecofeixisme" i "ecoradicalisme" és que el primer és molt més reaccionari que radical i políticament poc o gens articulad. El segon ha tingut influència política -amb les seves diferents branques- sobretot entre partits d'esquerra i extremaesquerra.

Des d'una visió ecologista, un "pensament radical" significa una "revaloració fonamental de les visions de la natura i una acceptació que les institucions poden ser una amenaça per a la viabilitat de la natura". Eric Laferrière i Peter J. Stoett assenyalen que les "diferents escoles que tenen com a objectiu aconseguir un estatus radical" són el "deep ecology, ecoanarchism, ecosocialism, bioregionalism, ecofeminism (among others)".

Aquestes "escoles radicals" busquen la llibertat per a totes les formes de vida i pau per a tots els éssers humans, i mostren preocupació per totes les formes de domini i explotació a través de la violència estructural envers els dèbils: els animals, els pobres, la humanitat, les dones, els boscos, etc. Per a Laferrière i Stoett (*Ibid*: 53):

"Radical ecology must be understood as an emancipatory critique of modernity. (...) Radical ecology thus arguably manifests four sorts of concern: to present an alternative picture of nature (scientifically and ontologically); to reverse historical tendencies towards domination; to undermine the political project of mainstream science; and thus to uphold a frugal and egalitarian ethic that challenges that of modern life"

Totes aquests escoles de "radical ecology", sostenen Laferrière i Stoett, entenen que aquest "saving nature" necessita una teoria política i econòmica que enllaci els humans amb el seu "medi ambient". En aquest sentit, els ecosocialistes seran els que més fort defensaran aquesta perspectiva des de la crítica radical.

L'altra de les escoles que forma part d'aquesta "radical ecology" és la *Deep ecology*, que els mateixos Laferrière i Stoett asseguren que inclou-la dins el corrent radical és un fet controvertit (*Ibid*: 60) perquè, com analitzem en l'apartat 2.1.1. més que un corrent és una actitud que es pot trobar en els diferents corrents ecologistes i en les seves hibridacions. De fet, la divisió que els Verds alemanys s'han fet a si mateixos entre "Fundis" i "Realos" coincidiria d'alguna manera amb *Deep greens* i *Shallow greens*.

Amb la voluntat d'allunyar-se de la visió "deep", John O'Neil (1993) desenvolupa àmpliament la tesi aristotèlica del benestar i recorda Sant Agustí a *la ciutat de Déu*, que rebutjava la clàssica visió que una vida feliç podia realitzar-se sobre la terra. Centrat en el concepte de *deep green*, al primer capítol, titulat "Human Well-Being and the Natural World" (*Ibid*:1-7), diu que rebutja tant l'aproximació "standard" com la "deep" en el mediambientalisme i en oposició a totes dues desenvolupa una concepció aristotèlica del "well-being" en relació amb el fet que aquest benestar s'ha de caracteritzar no en termes dels drets subjectius dels estats ni en el de la satisfacció de les preferències del benestar modern, sinó en el desenvolupament de les nostres pròpies capacitats.

També des de la perspectiva del benestar, Tony Fitzpatrick (2001) argumenta que el benestar cal vincular-lo amb el concepte de "happiness" (felicitat). Inicialment, però, el moviment verd, recorda, va alimentar un cert discurs racista quan es va focalitzar en el pànic a les conseqüències de "l'explosió demogràfica" i les va vincular amb el col·lapse del futur pròxim. Això, segons Fitzpatrick, va provocar dues conseqüències: en primer lloc, va aparèixer un discurs de supervivència on alguns *verds* i molts

antiverds van mirar l'ecologisme com una filosofia antimoderna; en segon lloc, va donar origen a moltes escoles "ecoradicals" dins els corrents socialistes, feministes i anarquistes.

És en aquest segon corrent que alguns autors -com David Pepper- situaran els nous "ecosocialistes", ja que aquests des d'un primer moment mantindran la tesi que la destrucció del medi ambient està lligada a les diferències en l'explotació social i de classe.

2.1.1. 'Deep greens' vs 'Shallow greens'

Si hi ha una divisió que ha distingit l'ecologisme des de la dècada de 1970 -i que ha tingut unes conseqüències polítiques més transcendents- és la que ha classificat els corrents de pensament ecologista segons la seva "radicalitat" en les mesures per dur a la pràctica canvis en la relació entre humans i natura. Aquesta divisió, que encara s'utilitza tant en la filosofia política verda com en la retòrica de l'ecologisme polític, és la que separa *Deep ecology/Deep greens* i *Shallow Ecology/Shallow greens*, i ja es troba en els inicis de l'*environmentalism* del segle XIX.

El terme *Deep ecology* l'encunyà el noruec Arne Naess el setembre del 1972 quan va participar en una conferència a Bucarest sobre el Futur del Tercer Món on va diferenciar entre "shallow" i "deep" per referir-se a dos corrents en ascens durant els anys 1960 dins el moviment ecologista: un "shallow anthropocentric technocratic" -preocupat per la contaminació i la salut de la gent en els països desenvolupats- i un "ecocentric deep, long-range ecology movement". Sota la influència d'aquesta divisió formulada per Naess, el grup nord-americà Earth First! es va autoqualificar com l'ala política de la *deep ecology*, postura que Dobson (2007) va definir com a "misanthropisme" ("hatred of humankind").

Alguns filòsofs van començar a explorar les immenses implicacions filosòfiques de l'ambientalisme en la dècada de 1960 com el mateix Arne Naess, que va escriure i ensenyar sobre "Filosofia i Ecologia" a la Universitat d'Oslo, el 1968, i posteriorment a la Universitat de Hong Kong, el 1972.

George Sessions, en l'obra publicada el 1995 amb el nom *Deep Ecology for the 21st Century*, aplegava alguns dels principals teòrics de la filosofia ambientalista o ecologista, entre els quals Arne Naess,²¹⁹ qui defineix *Deep ecology* així:

"Deep ecology is not a philosophy in any proper academic sense, nor is it institutionalized as a religion or an ideology. Rather, what happens is that various persons come together in campaigns and direct actions. They form a circle of friends supporting the same kind of lifestyle which others may think to be 'simple', but which they themselves see as rich and many-sided. They agree on a vast array of political issues, although they may otherwise support different political parties. As in all social movements, slogans and rhetoric are

²¹⁹ L'article que publica en aquesta edició, "The Deep Ecological Movement" (pp. 64-84) va aparèixer a *Philosophical Inquiry* 8 (1986).

indispensable for in-group coherence. They react together against the same threats in a predominantly nonviolent way. Perhaps the most influential participants are artists and writers who do not articulate their insights in terms of professional philosophy, expressing themselves rather in art or poetry. For these reasons, I use the term 'movement' rather than 'philosophy'. But it is essential that fundamental attitudes and beliefs are involved as part of the motivation for action"

Per què una *Deep ecology* i què la diferència d'una *Shallow ecology*?, es pregunta Arne Naess en el mateix article. La diferència principal, en la pràctica, té a veure amb la disposició a preguntar i a preguntar-se en públic per cada política econòmica.

En la introducció a aquella obra, *Sessions*, catedràtic de Filosofia en el Sierra College de Califòrnia, analitzava les arrels de la *Deep Ecology* i de la "revolució ecològica" en la dècada de 1960. Des d'aquells anys fins a la meitat de la dècada de 1990, el "moviment deep ecologist" s'ha caracteritzat filosòficament per haver-se mogut des de l'antropocentrisme a l'ecocentrisme gràcies a l'activisme mediambiental.

Les arrels filosòfiques del moviment *Deep Ecology*, segons *Sessions*, es troben en l'ecocentrisme i el criticisme social de Henry David Thoreau, John Muir, D.H. Lawrence, Robinson Jeffers i Aldous Huxley a més dels escrits de George Orwell i Theodore Roszak i les crítiques als problemes creats per l'ascens de les civilitzacions per Lewis Mumford. També per les influències del Taoisme, Sant Francesc d'Assís, el moviment contracultural romàntic del segle XIX amb les seves arrels a Spinoza, i el Budisme Zen d'Alan Watts i Gary Snyder, aquest últim activista mediambientalista qualificat d'"ambientalista postmodern".

Sessions (*Ibid*: 99-103) situa les arrels d'aquesta *Deep Ecology* en les crítiques ideològiques al Modernisme en el segle XIX. Així, George Perkins Marsh escriu el llibre *Man and Nature*, el 1864, avisant la Humanitat de la destrucció de la natura, però molts pocs van prestar-li atenció, ja que "most people were caught up in the frenzy of industrialization and progress".²²⁰

La primera història mediambiental, però, no s'escriurà fins al 1959, de la mà de Samuel Hays amb el títol *Conservation and the Gospel of Efficiency* i serà per accident, ja que Hays "portrayed environmental history through the prevailing lenses of modernism, scientific/technological know-how, and progress".

Anys més tard, Roderick Nash publicarà *Wilderness and the American Mind* (1967), amb la qual tanca la porta al debat intel·lectual sobre la història ambientalista amb la discussió de les posicions de Thoreau, Muir i Leopold. Mentre que la primera història sobre el moviment mediambientalista no s'escriu fins al 1981 amb *John Muir and His Legacy: The American Conservation Movement*, a càrrec de Stephen Fox.

Un altre dels autors que està en l'origen d'aquesta *Deep Ecology* és Paul Shepard amb la seva obra *Ecology and Man* (1969), llibre inspirat en el pensament ecocèntric ecofilosòfic que prepara el camí per a la popularització d'Alan Watts del Budisme Zen i la seva distinció entre les dues visions de l'individu: com un "isolated thing" (ego) i com a "un mateix" (similar al "jo ecològic" de Naess). Shepard va ser el

²²⁰ De fet, Marsh ja parla explícitament de "canvi climàtic". Podeu llegir llibre en aquest enllaç: <https://books.google.ie/books?id=q-7wEQi0Gj0C&printsec=frontcover&hl=ca#v=onepage&q&f=false>

primer autor en referir-se a l'ecologia com a "ciència subversiva" en la reivindicació de l'estatus ideològic de l'ecologia i el moviment de resistència.

També el premi Pulitzer, poeta i assagista Gary Snyder va treballar per una única posició *Deep Ecological* a principis de 1960 i va desenvolupar el "bioregionalisme ecocèntric". Snyder -que va desenvolupar en els anys 1960 la seva visió "neotribalista" que va influir posteriorment en la teoria del sociòleg francès M. Maffesoli- publica el 1969 l'obra *Four Changes*, que prefigura la direcció radical del pensament ecologista amb la seva visió d'una futura societat "espiritual-ecologista". El seu ecocentrisme s'expressa en la seva reivindicació que "tots els éssers vius són els meus germans i germanes" i "el destí desconegut d'altres formes de vida cal que sigui respectat". Va demanar una estabilització del creixement de la població i la reducció i fins i tot la fi del consum innecessari. La civilització havia de tendir cap a la transformació en una nova sensibilitat ecològica que visqués en harmonia i dinamisme amb el medi ambient.

Per finalment arribar a Arne Naess i la seva primera distinció el 1972 entre *Shallow Ecology/Deep Ecology* i la seva reivindicació d'una conscienciació per un "igualitarisme ecològic" i una estima per la diversitat ecològica, la simbiosi i la complexitat. Com Shepard, Naess posa l'èmfasi en la saviesa ecològica ("ecosophy") més que en la ciència ecològica.

També Félix Guattari, a *The Three Ecologies* (1989),²²¹ es fixa en el concepte d'*ecosophy* per fer una nova síntesi. Defensa Guattari que la crisi ecològica que amenaça el nostre planeta és resultat directe de la nova forma d'expansió capitalista i demana una nova forma de pensament per fer-hi front.

Guattari, un vell activista conegut pels dos treballs que va fer amb Gilles Deleuze, *Anti-Oedipus* i *A Thousand Plateaus*, apel·la a la reconstrucció de les pràctiques individuals i socials sota tres "ethico-aesthetic of an ecosophy": ecologia social, ecologia mental i ecologia ambiental. Guattari argumenta que l'increment en el deteriorament en la relació dels humans amb el "socius", la "psyche" i la natura no només es deu a l'objectiva contaminació del medi ambient sinó també a una passivitat de presentar aquestes tres temes com un tot entre els individus i els governs.

Però el naixement del moviment *Deep Ecology* va en paral·lel a l'ascens de l'ecologia com a ciència i la "perspectiva ecologista" popularitzada per Aldo Leopold, Rachel Carson i altres ecologistes. I sobretot, la "revolució ecològica" està datada amb la publicació el 1962 de *Silent Spring*, per Rachel Carson.

Una explicació d'aquest ascens de l'ambientalisme, segons Sessions, és la reacció a l'increment de la contaminació ambiental per la indústria i la química després de la Segona Guerra Mundial. A això cal afegir el trencament filosòfic entre els ecocentristes i l'antropocèntrica dels "ambientalistes supervivents".

Snyder i Naees van tenir un gran impacte en els 20 anys posteriors que va coincidir durant els anys 1980 amb les crítiques més dures als postulats *Deep Ecology* entre les quals les que van venir de Murray Bookchin -de qui parlarem més endavant- en

²²¹ Aquest any és el de l'edició original en francès. Hem consultat la traducció a l'anglès de l'any 2000.

un intent, diu Sessions, “to discredit the Deep Ecology movement while, at the same time, promoting his own Social Ecology position”.

Ja en la dècada posterior, concretament amb la publicació el 1992 del llibre del vicepresident dels EUA Al Gore, *Earth in the Balance*, aquest es referia als activistes d'Earth First!²²² com a moviment misantròpic i va desqualificar Naess, de qui va dir en referència a la seva ecofilosofia que els humans que retratava semblaven “an alien presence on the earth”. Per a Sessions, aquest menysteniment d'Al Gore tenia a veure amb la promoció de la seva pròpia “human-dominant Christian stewardship position”.

En aquesta mateixa obra de George Sessions (1995: 19-25), Fritjof Capra parla de la *Deep Ecology* com a “New Paradigm” contraposant-la al paradigma que havia dominat la societat occidental durant centenars d'anys i influïa en la resta del món. El vell paradigma havia consistit en un nombre d'idees i valors, entre els quals la visió de l'univers com a sistema mecànic en què la vida en societat és una lluita competitiva per l'existència i la creença d'un progrés material il·limitat. En contrast, el “nou paradigma” consisteix en una visió holística del món en què es posa l'èmfasi en el “tot” més que no pas en les “parts”. Aquest nou paradigma implica una orientació ecològica ètica i el sorgiment d'una nova cultura que aquest autor concreta en els moviments d'alliberament del Tercer Món i l'èxit polític del moviment verd europeu. Aquest procés, que havia estat incert, es presentava a meitat dels anys 1990 com un “procés de transformació visible en la nostra societat”.

Laferrière i Stoett (*Ibid*: 60-63) recorden que la *Deep ecology* ha estat de vegades acusada de coquetejar amb el misticisme ecològic i l'autoritarisme ecològic. El concepte, segons ells, va ser encunyat pel filòsof noruec Arne Naess per contrastar-ho a una línia de pensament en temes ambientals que ell creia “superficial”.

En el cor teòric de la *Deep ecology* hi ha el principi de “biospheric egalitarianism”, ontologia que defensa que ningú té dret moral ni legal de dominis sobre la resta de la natura.²²³ La Gaia Hypothesis conté elements d'aquest corrent de pensament que té les arrels en un moviment del segle XIX. Els *Deep ecologists* dels anys 60 i 70 estan influïts per alguns dels grans activistes “preservacionistes” de Nord-Amèrica i Austràlia, preocupats per l'acció de la industrialització en dos països joves amb molta riquesa natural verge.

Els “pensadors verds radicals” com ara Arne Naess i Edward Goldsmith veien en el conservacionisme una instrumentalització de la natura (Eric Laferrière i Peter J. Stoett, 1999: 41) i qualificaven aquest corrent com a *shallow ecology* (ecologisme superficial”). Ja a principis de la dècada de 1970, alguns autors marxistes van criticar obertament els “ambientalistes reformistes” per les seves connexions amb les corporacions financeres.

²²² Earth First! Grup d'orientació ecocèntrica i *Deep Ecologist* va tenir un paper fonamental en el moviment ecologista contra Reagan “during the anti-ecological Reagan Era”, diu George Sessions (*Ibid*).

²²³ Vegeu Kate Soper. *What is Nature?* (1995).

En la quarta part del llibre de George Sessions (1995: 263-311) s'analitza la relació entre *Deep Ecology* i l'ecofeminisme, l'ecologia social, els verds i "the new age".²²⁴ Recorda Sessions que en la meitat de la dècada de 1980 van començar els "polèmics atacs al "Deep Ecology Movement" per part de Murray Bookchin²²⁵ i altres "ecologistes socials" i per diferents teòriques "ecofeministes". Bookchin va rebutjar l'ecocentrisme dels *Deep ecologists* i Sessions va interpretar que Bookchin i els altres ecologistes socials estaven més preocupats pels temes de la justícia social humana i veien els problemes ecològics com essencialment "problemes polítics", i es va referir a la "left-green position" com "stemming from capitalism and problems of social hierarchy and social class domination".

També moltes posicions ecofeministes s'oposen a la *Deep Ecology*, però en aquest cas perquè rebutgen que les arrels de la crisi ecològica estiguin en l'antropocentrisme, ja que les situen en les actituds patriarcals de la cultura occidental i el seu domini sobre la dona i la natura.

Per a Arne Naess,²²⁶ la política del moviment "Deep Ecology" hauria d'estar encaminada a la solidaritat amb el Tercer Món i subratlla que el principal objectiu d'aquest moviment i el que el diferencia de la resta de moviments ecologistes, és la "identificació i solidaritat amb tota vida", i això es tradueix en diferents aspectes com ara que els seguidors d'aquesta línia no considerin la crisi ecològica l'única crisi a escala global, també hi ha crisi de justícia social. Naess posava èmfasi en la contribució principal dels *Deep ecologists*: seran un exemple de l'activisme "no-violència" en els anys que vénen.

John Barry, en un altre llibre referent de l'ambientalisme, amb el títol *Rethinking Green Politics: Nature, Virtue and Progress* (1999), tracta en el segon capítol d'analitzar la *Deep ecology* -o aproximació a l'ecocentrisme- i argumenta que:

"Deep ecology is unable to provide the necessary normative basis for green political theory. A central reason for this failure is that deep ecology's non-anthropocentrism is premised on a false understanding of morality and ethics within deep ecology, an understanding which gives little attention to the collective, intersubjective character of the ethical as a sphere of human action" (p. 12)

L'inici de la crítica a la *Deep ecology* s'ha de trobar -manté Barry- en el teòric Andrew Dobson que analitza el fundador d'aquest corrent, A. Naess (1989), i el seu *Community, Ecology, and Lifestyle*.²²⁷ Naess durant els anys 70 i 80 havia teoritzat entre *shallow* i *deep* dins el moviment ecologista, des de les pàgines de *The Ecologist*

²²⁴ Per "New Age Movement", George Sessions (*Ibid*: 290) entén el moviment amorf que va tenir protagonisme en les dècades de 1960 i 1970 per referir-se al que alguns periodistes van definir com el conjunt de pràctiques religioses, espirituals i ocultistes sense adscripció a un corrent principal com també a psicoteràpies no tradicionals i noves formes de consciència. I afegeix Sessions que el moviment "New Age" es va presentar a si mateix com una "cosmovisió espiritual postmoderna"

²²⁵ L'anarcoecologista Murray Bookchin havia publicat en els anys 1960 algunes obres sobre ecologisme amb el pseudònim de Lewis Herber.

²²⁶ "Politics and the Ecological Crisis. An Introductory Crisis", dins George Sessions (*Ibid*: 445-453), publicat originalment el 1991 a *ReVision* 13, 3.

²²⁷ Cambridge: Cambridge University Press.

i d'*Inquiry*. La *Deep ecology* defensa la preservació de la natura "wild and free" i les limitacions a l'impacte sobre la natura dels humans. Per a Barry (p. 14) la *Deep ecology* proposa dues direccions: preservació de les regions salvatges, control de la població humana i vida simple.

Barry (*Ibid*, pàgina 17) diu que per entendre la *Deep ecology* cal anar a llegir Lynn White i el seu *The Historic Roots of our Ecological Crisis*, assaig escrit el 1967 on White conclou: "Since the roots of our trouble are so largely religious, the remedy must also be essentially religious, whether we call it that or not. We must rethink and re-feel our nature and destiny." (1967: 1207)

Barry assegura que la *Deep ecology*²²⁸ segueix a Horkheimer i Adorno en l'argument que "the program of the Enlightenment was the disenchantment of the world, the dissolution of myths and the substitution of knowledge for fancy".

En les conclusions d'aquest capítol sobre la *Deep ecology*, Barry diu (p. 36) que aquest corrent està instal·lat en la relació entre humanitat i natura i que ha assumit un particular coneixement metafísic en la interactuació entre humans i natura, i que ens volen convèncer que no hi ha interferències entre tots dos.

Per la seva banda, el teòric de l'ecosocialisme, David Pepper (1996) repassa les creences bàsiques de la *Deep ecology* en què fonamentalment rebutja la visió dualística d'humans a la natura separats i diferents, sinó que nosaltres i la natura som un. Lligat a la *Deep ecology* hi hauria una visió ortodoxa sobre les condicions ecologistes com lluitar contra els efectes dels gasos hivernacle, la pluja àcida, el no a les nuclears, i això aniria relacionat a apostar per les energies renovables, la conservació i l'eficiència energètiques, el consum de productes verds, productes orgànics, l'homeopatia i l'osteopatia, els naixements naturals, la descentralització, el pacifisme, la vida comunal, els macrobiòtics, l'acupuntura, la dieta, el vegetarisme, anar en bici al treball, més transport públic, menys cotxes, edificis sans, el feminisme radical i ús de l'hidrogen abans que el petroli.

Hi ha una visió de la natura que ja estava en filòsofs com Baruch Spinoza (1632-77) i Martin Heidegger (1889-1976) i hi ha un cert inactivisme cap a la natura, la qual cosa ens abocaria a filosofia de l'est com el taoisme, el budisme o l'hinduisme. Pepper (*Ibid*: 20) cita W. Devall i G. Sessions (1985), que a *Deep Ecology: living as if nature mattered*,²²⁹ indiquen els 8 principis bàsics de la *Deep ecology* entre els quals destaquen que els humans no tenen dret a reduir la riquesa i diversitat de la terra excepte per satisfer les necessitats vitals i que les polítiques han de canviar perquè no empitjorin les condicions de la natura.

Tot i que Pepper (*Ibid*: 21) destaca que "Deep ecology's approach to social change focuses on transformation at the level of individual consciousness" i que la primera necessitat és que cada individu canviï les actituds, valors i estils de vida per

²²⁸ Entre la bibliografia en què trobem una defensa de la postura *Deep Ecology*, Barry esmenta: F. Capra, *The Turning Point*, 1983 (London: Fontana), Naess i F. Mathews, *The Ecological Self*, 1991, (London: Routledge) i B. Devall i G. Sessions (editors) (1985), a *Deep Ecology: Living as if Nature Mattered* (Layton: Peregrine and Smith). Per a aquests dos últims, segons Barry, el moviment *Deep ecology* estava preocupat per "cultivating the human virtues of modesty and humility".

²²⁹ Salt Lake City: Gibbs M. Smith

emfasitzar en el respecte per la natura i la cooperació pacífica amb aquesta. En aquest sentit, Pepper lliga la *deep ecologist* amb l'eslògan feminista "The personal is political". Aquest "eco-wisdom" que segons Pepper està lligat a l'estil de vida de cada dia.

Quan Pepper (*Ibid*: 31-34) parla del "social and socialist ecology" diu:

"Social ecology and eco-socialism react against the perceived shortcomings of deep ecology outlined above. Like deep ecology, social ecology contains elements of anarchism. The latter is particularly influenced by Peter Kropotkin's (1842-1921) anarcho-communism, being developed most conspicuously today by Murray Bookchin. Eco-socialism employs Marxist perspectives, especially those of William Morris (1834-96) and twentieth-century 'humanist Marxists'. Social and socialist ecology's fundamental message is that our ecological problems stem from social problems"

Entre les diferències entre socialisme i anarquisme, Pepper assenyala que per al socialisme la degradació ambiental i la injustícia social estan causades per l'explotació social mentre que per a l'anarquisme estan causades per les relacions de poder jeràrquic. I és en aquesta distinció que introdueix el concepte "ecosocialisme" quan diu:

"Social ecology and eco-socialism put greater emphasis on eliminating social injustice through carefully controlled development rather than any 'future primitivism' i afegeix que "eco-socialism's position is unashamedly humanist, rather than ecocentric, looking particularly to the structural features of capitalism to explain why there are ecological problems today" (*Ibid*: 33)

Tot seguit, Pepper (*Ibid*: 34) assenya una diferència que ens resulta molt important tenir en compte en aquesta tesi: entre la tendència dels ecologistes al Postmodernisme i la dels ecosocialistes a una certa Il·lustració (Modernitat):

"In general, while greens tend towards 'postmodernism' -rejecting the culture, assumptions and aims of the modern period as the cause of rather than the cure for 'ecological crisis'- eco-socialists still believe in the Enlightenment promise of universal material progress, providing sustainable development and adequate living standards for all. Indeed, they argue, a satisfactory relationship with nature together with spiritually, intellectually and emotionally satisfying lifestyles -what all greens want- cannot happen 'until' this basic level of development and social justice is attained"

Alguns autors relacionen la *Deep ecologist* amb el catastrofisme de les conseqüències del comportament dels éssers humans sobre la natura. Per *ecocide* s'entén la destrucció deliberada del medi ambient en un sentit semblant de l'Holocaust, amb premeditació i amb una certa excusa de la superioritat de l'home sobre la natura. Així B. J. Broszimer, a *Ecocide* (2002) i Jared Diamond, a *Collapse* (2004), situen com a principal amenaça per a la supervivència global aquesta actitud dels homes envers a la natura.

A aquesta visió apocalíptica, Frank Furedi (2005: 95) la qualifica de “sentiment misantròpic” que també es pot trobar en algunes afirmacions de polítics com ara, posa l'exemple, Michael Meacher, exministre de Medi Ambient del govern laborista el 2003 quan va afirmar: “We are the virus infecting the Earth's body”.

Greg Garrard, a *Ecocentrism* (2004), explora els camins com ens arriba l'imaginari de la relació entre humans i medi ambient en totes les àrees de la producció cultural, des de la literatura a Disney passant pels documentals de natura de la BBC. Inspirat en els moviments ecologistes però molt crític també amb aquests, fa un repàs als conceptes més populars associats amb aquests (contaminació, desertització, apocalipsi, habitatge, animals i la Terra).

És una anàlisi des dels estudis culturals que comença amb les paraules de Rachel Carson a *Silent Spring*, “A Fable for Tomorrow”. Per a Garrard aquí es troba la imatge de l'home com a responsable de la “destrucció catastròfica” amb la fabricació de pesticides com el DDT, causant del declivi dels ocells.

Centrat en el concepte de “pollution”, recorda que aquest terme del llatí “polluere” en el seu ús en anglès reflectia els orígens teològicomorals: fins al segle XVII denotava la contaminació d'una persona o els actes (com la masturbació) que provocaven contaminació. Aquesta definició essencialment interior o subjectiva es va anar transformant gradualment en una definició exterior i objectiva, sobretot lligat al medi ambient. Així recorda aquest autor (*Ibid*: 8), la primera cita del sentit modern de “pollution” a l'Oxford English Dictionary a partir de Francis Bacon en el seu *The Advancement of Learning* (1605): “The Sunne... passeth through pollutions, and it selfe remaines as pure as before (sic)”.

Un altre dels conceptes analitzats per Garrard és el de “wilderness”, la visió de la natura com no-contaminada per la civilització. Aquesta visió idealitzada s'enforteix amb el Romanticisme però hi ha precedents filosòfics que situen el respecte als animals en un nivell igual o semblant al dels humans. Així Jeremy Bentham (1748-1832) compara la crueltat cap als animals amb l'esclavisme seguit pel principi d'igualtat de l'Utilitarisme filosòfic.

Gerrard manté -d'això en parlem, en aquesta tesi, en diversos apartats posteriors- que hi ha un discurs apocalíptic als mitjans de comunicació que els mateixos ecologistes han alimentat a partir de “metàfores” com el canvi climàtic.²³⁰ Gerrard recorda l'influent llibre de Jean Baudrillard *Simulacra and Simulations* (1981) en què contrasta la Modernitat -quan van créixer formes de representació com l'escriptura en què allò real i la seva representació es poden distingir- amb el món Postmodern:

“Postmodern ecology neither returns us to the ancient myth of the Earth Mother, whose loss some ecocritics lament, nor supplies us with evidence that ‘nature knows best’. The irony is that a future Earth-orientated systems of values and tropes will have to acknowledge contingency and indeterminacy at a fundamental level, but this only *increases* the scope and extent of our liability as the most powerful species on the planet” (*Ibid*: 178-179)

²³⁰ Hem assenyalat anteriorment com l'ambientalista nord-americà George P. Marsh escriví el 1864 un llibre en què ja utilitza l'expressió “canvi climàtic”.

També Alan Carter, a *A Radical Green Political Theory* (1999), analitza el pensament ecologista i la seva relació amb la llibertat i el poder (des de la perspectiva de l'ecoautoritarisme, l'ecoreformisme i el marxisme). Es pregunta si apostar per una *deep ecology* o bé per una *social ecology*. El principal argument que dona Carter és que cal canvis profunds per evitar la "catàstrofe ecològica" amb polítiques verdes que hauran de ser "radicals". El problema, apunta, és que, "malauradament hi ha hagut fins fa ben poc una manca de teoria política verda" per sostenir ideològicament aquests canvis necessaris:

"Much of the thinking produced within the green movement over the past quarter of a century and more has lacked academic rigour, while a great deal of the recent academic work on green issues, coming from outside the green movement, often shows insufficient familiarity with the full range of green thinking and with the full extent of environmental activism that greens have involved themselves in over past twenty-five years"

"És necessària una teoria política verda?", es pregunta Carter. I apunta que molts anarquistes dins el moviment verd són antiteòrics perquè creuen que la teoria és sempre elitista. Per a Carter, aquesta és una postura equivocada com també ho ha estat la teoria marxista per proporcionar les bases d'una teoria política verda.

La "Deep Ecology" sovint s'ha relacionat amb el posicionament extrem de l'ecoterrorisme, que en els anys 1990 va tenir als EUA els exemples més radicals. Sean P. Eagan (O'Day, 2004: 243-260) ho analitza a "From Spikes to Bombs: The Rise of Eco-Terrorism", en el marc del nou "ciberterrorisme", aquest terrorisme ambientalista en relació amb la seva natura, la seva història, les justificacions filosòfiques i els seus protagonistes.

En les dècades de 1980 i 1990, el terrorisme s'havia convertit als EUA en una de les fonts principals de preocupació per a la gent, sobretot el que s'ha associat als musulmans radicals i als anarquistes "llops solitaris i misantrops". L'atemptat a l'edifici federal a Oklahoma City va centrar el debat en l'ecoterrorisme. Ambientalistes o ecologistes radicals, en el creixement de la frustració generada en una societat basada en el progrés sense la protecció al món natural.

Des del radicalisme ecologista s'ha respost, com l'activista Dick Russell, dient que "the real eco-terrorism is being committed every day by corporate America". Sean P. Eagan associa *Deep Ecology* al terrorisme ecologista i situa els orígens en l'ús de l'expressió "direct action" per part de Greenpeace. És a partir de 1977 que Greenpeace adopta una nova política quan Paul Watson, un antic membre guardacosta canadenc abandona Greenpeace per establir el seu propi grup ecologista: Sea Shepherd Conservation Society, ubicat a Marina del Rey (Califòrnia). De fet, a través d'un altre grup anomenat Orcaforce, una organització clandestina, participa en actes contra els baleners al Japó.

Però la primera organització que va utilitzar mètodes violents va ser Earth First!, la primera de les seves accions la primavera de 1981, quan 75 persones es van reunir prop de Glen Canyon Dam per protestar. El 1984 aquesta mateixa organització va començar a utilitzar la violència amb la introducció del "tree spiking".

Com s'analitza l'ecologisme i més concretament la branca *deep ecology* en aquest context de "despolitització" a l'Esfera Pública? Autors com ara Boggs (*Idem*: 201-207), que ja hem esmentat en el capítol primer d'aquesta tesi, situen els principals autors del corrent de pensament *deep ecology* (Dave Foreman, George Sessions, Arne Naess i Fritjof Capra, entre altres), que criden a una transformació radical de la consciència humana en la seva relació amb la natura, en la línia d'"altres expressions d'antipolítica". Boggs subratlla que des dels seus orígens en els anys de la dècada de 1960, la *deep ecology* ha begut de la mateixa tradició metafísica que la "contracultura" (Thoreau, Huxley, Lewis Mumford, Alan Watts), una tradició que sosté que la crisi moderna estronca amb forces fins i tot més profundes que el capitalisme, la burocràcia o el patriarcat.

La *Deep ecology* apel·la, segons Boggs, a la renovació de la democràcia, de la ciutadania i de l'espai públic en sintonia amb el pensament d'autors com ara Rousseau, Paine, Jefferson, Charles Fourier i Piotr Kropotkin, que van formular una premoderna visió de la comunitat. Boggs (*Ibid*: 204) lamenta que a pesar d'aquesta innegable visió radical, la *Deep ecology* :

"it contains no language of political engagement, no effort to specify how epochal transformations might be expected to unfold in real time and space. With alienated individuals pitted against huge (but largely incomprehensible) structures of domination, deep ecology simply assumes that an outmodel system propped up by Enlightenment values will gradually be replaced by an entirely new civilization rooted in the equilibrium between humans and nature"

Aquests *deep ecologists*, afirma Boggs, van ser capaços "to frame a powerful critique of Western rationalism and its norms of possessive individualism, instrumentalism, and domination of nature, their fetishized view of nature disconnects that critique from the social world in which people live and work". I es pregunta com podem separar el desenvolupament de la natura i els processos històrics d'intervenció i dominació humana i si seria possible desmantellar la complexa societat urbana.

Es tracta d'una visió de l'estil de vida de Rousseau i cita Peter Dickens²³¹ qui argumenta -Boggs coincideix amb ell- que la concepció d'una idealitzada i abstracta natura per part dels *deep greens* "inevitably gives rise to a utopian, defensive, and reactive outlook that stands firmly against modernity in all its aspects -in other words, it erects an antipolitics that refuses to operate in the public sphere".

Efectivament, Boggs conclou que la visió "ecocèntrica" de la *Deep ecology* ens porta a uns ideals arrasats per la moderna industrialització: comunitat local, interacció a escala-humana, autonomia regional i una relació orgànica entre humans i natura. I afegeix que a més de la inviabilitat d'aquest projecte, la teoria fracassa quan es confronta a qüestions com relacions de poder i de classe, gènere i divisions racials i sobre jerarquia social en general.

Boggs també cita Cecile Jackson²³² amb qui coincideix que "like the broader tradition of populism they offer [ecologia i ecofeminisme] little analysis of

²³¹ *Society and Nature* (Philadelphia: Temple University Press, 1992: 192). Citat per Boggs (*Ibid*: 204).

²³² "Myths of Ecofeminism", a *New Left Review*, March-April 1995, 192. Citat per Boggs (*Idem*: 205).

conflicting interests and inequality within the community". No obstant, Boggs (*Ibid*: 205) puntualitza que:

"Moreover, on the premise that everything local and indigenous is good, deep ecology upholds an untenably innocent view of the family and household, not to mention neighborhood and community, in a society where idealized notions of harmony and cooperation are obliterated by the harsh actuality of material struggles, social hierarchy, and everyday violence-most of it bound up with those macro economic and political forces that the theory ignores. The local cannot be separated from the national or global, nor does it automatically take on a more democratic or egalitarian character simply because of its smaller terrain"

Boggs (*Idem*: 206-7) acaba la seva anàlisi de la *Deep ecology* dient que les múltiples expressions de crítica i protesta social des dels anys 1960 fins al 2000 -des de la nova edat de l'espiritualitat, la cultura terapèutica, *deep ecology*, erupcions urbanes- totes tenen en comú una cosa: a pesar de les seves diferències òbvies, és a dir, una total aproximació despolititzada al canvi social, alguns d'aquests moviments o expressions en la societat nord-americana de l'any 2000 són "escapatòries de la política" i d'aquí l'auge de gran quantitat de variants religioses, diversions del dia a dia, judicis a famosos, la Superbowl, escàndols sexuals de gent del món de l'espectacle, extravagàncies d'estrelles del rock: "Also reproduce a mood of antipolitics."

2.1.2. Medi Ambient, Globalització i Postmodernitat

Ho diu el 2013 l'investigador mexicà Víctor M. Toledo, però ho podrien subscriure molts ecologistes des de finals dels anys 1960: ²³³

"Durante más del 99% de su historia, el ser humano aprendió a convivir y a dialogar con la naturaleza, al considerarla una entidad sagrada y al concebir a sus principales elementos como deidades y dioses. También aprendió a formar colectivos basados en la cooperación y la solidaridad, la sabiduría de los más viejos y el uso de una memoria comunitaria y tribal. La *época de oro* de la especie humana tuvo lugar hace unos 5.000 años cuando cerca de 12.000 culturas, distinguidas por la lengua y distribuidas por todos los hábitats del planeta, aprendieron a vivir en comunidades o aldeas soportadas por relaciones armónicas con sus recursos locales. La aparición de sociedades no-igualitarias cada vez más complejas permitió el incremento de la población, del comercio y del conocimiento, pero también desencadenó usos imprudentes de los recursos naturales. La historia que siguió a esa época de equilibrio, no ha sido más que la historia de una doble explotación, social y ecológica, un largo proceso de degradación y decadencia que alcanza su cenit con el advenimiento de la Modernidad. Hoy, como nunca antes, a

²³³ "Diez tesis sobre la Modernidad", article aparegut en la revista *Papeles de relaciones ecosociales y cambio global*, N° 121 2013, pp. 23-30.

pesar de los avances tecnológicos, informáticos y sociales (como la democracia), la especie humana y su entorno planetario sufren los peores procesos de explotación y destrucción”

Com hem vist fins ara en aquesta tesi doctoral, el medi ambient és un dels elements més representatius de la globalització i també de la Postmodernitat, tot i que els seus precedents (ambientalisme) arrelen en la Modernitat. Els problemes i preocupacions sobre el medi ambient constitueixen una de les forces principals en el procés de globalització. Amb aquest breu apartat volem començar a situar l'ecologisme, la problemàtica medioambiental i l'ecosocialisme com a temes centrals en la societat Postmoderna.

Dues de les tradicions que identifiquem en l'hegemonia d'aquest debat contemporani són les que tenen a veure amb la teoria de la modernització ecològica i la teoria de la societat del risc, dos camps de discussió de pensament que han fet emergir una “sociologia del medi ambient” amb aproximacions des de la filosofia, la ciència política, l'economia, la sociologia, la biologia i les ciències de la comunicació, àmbit en què se circumscriu aquesta tesi doctoral.

És la hibridació de l'ecologisme amb altres ideologies i corrents que fa que l'ecologisme s'associï a la Postmodernitat actual. Així, Matthew Gandy²³⁴ assenyala les àrees d'intersecció entre els discursos postmoderns i l'ecologista:

- 1.- Noves aproximacions a la planificació urbana i disseny arquitectònic basat en els principis de la diversitat, el pluralisme i la sostenibilitat ecològica.
- 2.- Rol quasi religiós de la natura sublim en ètica ecològica i problemes amb les zones de protecció del món salvatge.
- 3.- Renovat interès en el romanticisme i en el llegat del “ fin-de-siecle” europeu a través de la crítica de les societats urbanes industrials.
- 4.- Unió entre les tesis postindustrials i les tesis de la sostenibilitat ecològica; debat sobre com la crisi ambiental és resultat del projecte de modernitat.
- 5.- Consumisme verd com a mercat elitista en resposta a la diversificació dels paràmetres de consum; visió constructivista de la natura; recuperació del coneixement local o els valors d'allò bioregional.
- 6.- Tensió entre essencialisme i no essencialisme de l'ecofeminisme.
- 7.- I sospita respecte a la tecnologia i a les formes universalistes de racionalitat.

Dos llibres referents en l'anàlisi de la relació entre ecologisme i Postmodernitat són les obres de Tom Jagtenberg i David McKie, *Eco-Impacts and the Greening of Postmodernity* (1997), i de Gert Spaargaren (et al., 2000), *Environment and Global Modernity*. Spaargaren, sociòleg del medi ambient a la Wageningen University, amb Arthur P.J. Mol i Frederick H. Buttel, analitzen en la introducció -amb el títol

²³⁴ “Postmodernism and environmentalism: complementary or contradictory discourses?”, dins Michael Redclift i Graham Woodgate (editors) (1997: 150-157).

“Globalization, Modernity and the Environment”- la repercussió que el procés de globalització està tenint en molts terrenys, començant pel redisseny de les relacions socials en l'àmbit local i regional.

Del resultat de la globalització com a procés històric que fa emergir les relacions entre local-global hi ha també l'impacte sobre el que fins fa poques dècades s'havia definit i pensat com a “societat” i “estat”. Una de les nocions que ha guanyat rellevància en aquest procés és el de “fronteres” i/o “límits”. Som avui dia testimonis dels canvis profunds tant en allò sociopolític com en allò geogràfic d'aquest impacte sobre la noció de “frontera” i aquí pren rellevància el medi ambient ja que:

“When the notion of society or social system is redefined, at the same time its relationship with the social and natural environment is reformulated. In what follows it will be argued that in the era of global modernity we should not only reconsider the implicit identification of the concept of ‘social system’ with that of the ‘nation-state’, but also and at the same time we have to rephrase the notion of borders between social systems and their social and natural ‘environments’” (*Ibid*: 2)

Aquests límits o fronteres entre medi ambient i societat en l'era global de la modernitat”, segons aquests tres autors, fa que la noció de “nació-Estat” quedi superada pel concepte de “societat-medi ambient”. Aquella imatge de les muralles de les ciutats durant segles -almenys a Europa- que tancaven dins els seus límits el sistema social i el separaven fora del medi, de la natura. Aquelles muralles ja no serveixen ja que “nature and environment pulled into society”.

Com manté Ulrich Beck a *Societat de risc* (1986), la contraoposició de societat i natura com dues realitats separades va ser una característica del pensament social del segle XIX però en la Modernitat (i/o Postmodernitat) ja no té sentit, sobretot a partir de l'accident de Txernòbil, que va conscienciar tot el planeta dels riscos globals dels nostres comportaments locals. En paral·lel, emergeix una dialèctica entre la “macroecologia” del canvi climàtic i la “microecologia” dels residus reciclables en la nostra llar.

Quin ha estat el posicionament del pensament postmodern davant aquesta nova realitat? Ingolfur Blühdorn²³⁵ aposta pel que ell qualifica de “política postecologista”: una devaluació radical de la crítica ecològica a la societat moderna. Contràriament a la tesi que té una bona reputació segons la qual la pràctica de la modernització ecologista no respon a una estratègia de preservació o restauració d'un cert estat del medi ambient físic sinó és una forma de comportament social que respon a la percepció d'una necessitat de preservar els mites de la Modernitat.

Blühdorn suggereix que, atès el seu “postmodernist leaning”, la teoria de polítiques postecologistes proporciona un marc teòric més còmode per a l'anàlisi de la modernització ecològica. A partir de la distinció entre “canvi mediambiental” i “degradació mediambiental” que guiaria la Modernitat, aquest autor critica que els ecologistes primerament van oposar la unitat de la natura enfront la proclamació de

²³⁵ En l'article titulat “Ecological Modernization and Post-Ecologist Politics”, dins Gert Spaargaren, *op.cit.*

la dissolució dels valors absoluts dels postmodernistes. Tanmateix, afirma Blühdorn, els individus i les comunitats han après a acomodar-se a les condicions de la “pluralitat postmoderna” i la seva fragmentació. La situació ha canviat i la formulació ecologista sobre el problema mediambiental s’han convertit en dubtosa:

“On-going processes of modernization have fragmented the grand rational coherence. The modernist principle of unity and all-inclusiveness is irretrievably lost. Ecologists have so far believed that their concern -the environmental problem- would remain exempt from this process of pluralization and fragmentation. Yet even the regular re-conceptualization of the ecological problem, from first-generation local problems in the 1970’s, via second-generation international problems in the 1980’s, to third-generation global problems in the 1990’s, did not manage to preserve the ecological belief in the idea of all-inclusiveness” (*Ibid*: 216-217)

Quan parla de “dissolució del problema mediambiental”, Blühdorn no diu que es parará l’extinció d’espècies animals, ni que el forat d’ozó es tancarà ni tampoc que l’escalfament global retrocedirà -“These are physical phenomena which will, of course, continue as before”, assegura-, sinó que aquests fenòmens de canvi físic no són en si mateix problemàtics, sinó que els percebem com a problemàtics.

Aquesta postura que defensa Blühdorn (*Ibid*: 222) de “dissolució del problema mediambiental” la contextualitza en la transició d’unes polítiques sobre la natura (medi ambient) ecologistes (de la Modernitat) a una postecologista (de la Postmodernitat). En què consistirà aquesta nova postura “postecologista” en què ens trobarà?

“ecological modernization can therefore finally be described as society’s post-ecologist discourse of non-convinced ecological communication.(...) this discourse renounces ethics and ideology. Its participants are increasingly aware of the fundamental uncertainty on all sides. (...) Ecological modernization practices a culture of tolerance and respect which seems most adequate in a framework of fundamental uncertainty. In the interest of an adequate of ecological modernization, it is important to note that contrary to what the ecologist criticism seems to imply, ecological modernization has not been purposefully installed in order to serve the interests of only some sectors of society”

2.1.3. La “Democràcia verda” i l’ascens del “ciutadà ecologista”

“Té la democràcia liberal prejudicis contra la natura?” i “és la democràcia liberal un obstacle o bé una oportunitat per als Verds?” són algunes de les preguntes que es feien Brian Doherty i Marius de Geus en l’obra coral *Democracy & Green Political Thought* (1996). En un dels capítols inclosos en aquest llibre, Andrew Dobson²³⁶ respon que “ecologism is necessarily a democratic political ideology” i Marius de Geus²³⁷ coincideix amb altres teòrics “verds” com ara Robert Goodin i Murray

²³⁶ “Democratizing Green Theory. Preconditions and Principles”, dins *op.cit.* (pp. 132-148).

²³⁷ “The Ecological Restructuring of the State” (pp. 188-211).

Bookchin en què un dels elements distintius és l'èmfasi en la descentralització. Aquesta descentralització és absolutament necessària per ser capaços de crear entitats polítiques a escala humana i també d'aquesta manera ser més sensibles als ecosistemes naturals, i també perquè viure en contextos de proximitat afavoreix l'estalvi energètic.

Un altre dels elements que cal discutir quan es parla de democràcia i pensament verd és l'aposta revolucionària de part del moviment ecologista. Aquesta revolució es pot donar des de la mateixa llar fins a la defensa d'un model de societat diferent a la democràcia capitalista hegemònica després de la caiguda del Mur de Berlín.

En aquest llibre de Brian Doherty i Marius De Geus -que compta amb articles entre altres de John Barry i A. Dobson- que tot i ser del 1996 no esmenta en cap moment l'expressió "ecosocialisme" (surten "ecoradicalisme"), s'examina la complexa relació entre democràcia i política verda. Els autors suggereixen que els Verds i el moviment ecologista encara tenen un treball considerable a fer per treure's de sobre elements molt dèbils en la seva concepció de la democràcia.

El llibre²³⁸ inaugurava una col·lecció titulada "European Politics Science Books" i curiosament ho feia amb un llibre que analitzava les relacions entre problemes ecològics i democràcia. El Dr. Hans Kernan, de l'European Consortium for Political Research, argumenta en la presentació del llibre i de la col·lecció, que molts dels autors que contribueixen en aquest llibre "go beyond mere environmentalism or green sloganeering".

En la introducció del llibre, Brian Doherty i Marius de Geus diuen només començar: "Greens may lack formal political power but the impact of their ideas has been remarkable" i afegeixen que en els anys 1970 els verds eren rebujats per ser "doomsayers" però "yet now green ideas are taken seriously". Parlen els editors que:

"As well as new participatory forms of politics, the radical green argument also calls for institutional decentralization. Decentralised production and decentralized politics are linked in this argument because greens believe that an ecologically sustainable society will have to be small-scale and self-reliant"

Però, en contrast, els "survivalists" han vist que la democràcia és un obstacle per arribar a un acord en referència a les causes de la crisi ecològica. Escriptors com William Ophuls (1977) i Robert Heilbroner (1974) argumentaren que la crisi ecològica:

"could be tackled only by a strong government that would be prepared to curb the freedom of individual citizens in order to prevent ecological degradation. This was based on the assumption that individuals were most likely to act in their own interests, even if this threatened the current or

²³⁸ Els capítols del llibre són els *workshop* de la conferència que es va celebrar a Madrid l'abril del 1994 sobre "Green Politics and Democracy" dins de la Conference of the European Consortium for Political Research (ECPR).

future existence of the population as a whole. Only a strong government would be able to act in the collective interest”

La clau, segons els editors (*Ibid*: 2-3), es trobava a veure si els Verds acceptaven adaptar-se a les ideologies existents o bé calia que neixés una ideologia verda, ja que adaptar-s'hi voldria dir probablement ser realistes, sobretot en la democràcia liberal d'economia capitalista:

“Even in they no longer want to do away with liberal democracy greens do want to change it in radical ways. Of course, despite its hegemony in the post-1989 period, liberal democracy is not the only form of democracy and while greens may be more prepared to accept its institutional forms, they remain sceptical about its ethos and practices. (...) For greens, the ecological crisis has exposed the extent to which liberal democracy has never questioned the domination of nature by humanity”

Els editors asseguraven que, històricament i sociològicament, les idees sobre democràcia dels partits verds de l'europa occidental s'havien desenvolupat des de models de la Nova Esquerra a finals 1960 i des de les pràctiques dels nous moviments socials en els anys 70 i 80.

En la primera part del llibre els autors analitzen el discursos dels moviments verds. Michael Kenny, a “Paradoxes of Community” (pp. 19-35), assegura que els Verds necessiten reinterpretar el principi de comunitat per dues raons:

“first, in its current usage, community repeatedly confuses different kinds of arguments; second, because community is wrongly understood by many greens to be either a core normative element within, or a political precondition for, ecological sustainability”

Afegeix Keeny que el comunitarisme ecològic:

“need not rely upon a ‘Rousseauian’ conception of the self, or a strong version of the general will. (...) Second, ecological communitarianism is specially sensitive to the role of space and place within our communal identities: any attempt to reconcile democracy with ecology needs to address the plurality of interests and outlooks generated by these multiple and overlapping allegiances-between our sense of regional and national loyalty for instance”

En el capítol 7, Andrew Dobson²³⁹ diu -estem, recordem, en l'any 1996- que els teòrics polítics, a poc a poc però lentament, estan prestant més atenció al moviment ecologista i un dels interessos és com és d'important i necessari l'ecologisme per a una ideologia política democràtica. Dobson situa el “problema” -com subratlla ell- en l'argumentari de M. Saward (1992)²⁴⁰ i de Goodin (1992).

En la tercera part, que porta per títol “The Institutions of a Green Democracy”, trobem entre altres articles l'escrit per Marius de Geus, “The Ecological

²³⁹ “Democratizing Green Theory. Preconditions and principles”, pp. 132-148, dins *op.cit.*

²⁴⁰ Article titulat “Green Democracy?” dins A. Dobson i P. Lucardie, eds. *The Politics of Nature* (1993).

Restructuring of the State” (pp. 188-211), on analitza la relació entre els problemes ambientals i l'estructura de l'Estat en la societat contemporània. Arriba a preguntar-se si “Is it possible to save the environment without installing an ecodictatorship á la William Ophuls?”, i respon:

“His proposition that the sacrifice of individual liberties is clearly the lesser of evils compared to the annihilation of our spaceship earth and that only the introduction of an absolute state can preserve humankind from an approaching ecological catastrophe may sound plausible at first instance, but turns out to be untenable at closer analysis” (p. 192)

Per a De Geus, William Ophuls implícitament assumeix que els ciutadans són els més contaminants i contaminadors dins la societat, no pas les companyies privades o estatals i per aquest motiu cal restringir les llibertats individuals per tal d'assegurar la supervivència dels humans. L'autor cita A. Adriaanse²⁴¹ per demostrar que, per exemple, als Països Baixos l'emissió de gasos d'efecte hivernacle, emissions àcides i l'agotament de l'ozó estan causats sobretot per la indústria química, refineries de petroli i centrals elèctriques.

Continua De Geus mirant de contrarestar les teories d'Ophuls i subratlla que aquest autor “suggest that every infringement on the freedom of choice of the citizen in fact puts an end to the ‘freedom’ of the individual in the state”. Per a De Geus, quan l'estat regula que els conductors han de triar un tipus de gasolina per al motor del cotxe això no implica el final de la seva llibertat ni dels seus drets individuals.

De Geus se situa en la línia de Robert Goodin²⁴² autor que defensa que allò que veritablement distingeixen les polítiques verdes és l'èmfasi en la descentralització i en aquest sentit De Geus afirma: “Decentralisation is absolutely necessary in order to be able to create political entities on a human scale”. I afegeix: “That decentralised communities can be sensitively tailored to natural ecosystems.” (*Ibid*: 194)

El tercer argument de De Geus el manlleva de Bookchin i el seu llibre *Post-Scarcity Anarchism* (1990),²⁴³ en què l'anarquista americà defensa la descentralització i posa l'exemple del proveïment d'energia en el transport i com les megalòpolis usen immenses quantitats de recursos en forma de petroli, gas i carbó quan formes d'energia sostenible (energia solar, eòlica) poden proveir només petites quantitats i per això es millor actuar en ciutats més petites. Bookchin posa l'èmfasi en la reducció de despesa energètica en els desplaçaments en zones descentralitzades on les comunitats es troben a poca distància.

Sobre la utopia radical dels ecologistes, De Geus diu que en diversos programes de partits verds es poden trobar les idees de pensadors anarcoecologistes com ara William Godwin, Peter Kropotkin, William Morris i Murray Bookchin.

Seguint les idees d'Eckersley (1992) sobre orientar l'economia del mercat cap a “a green market economy”, De Geus parla de reconstruir els principis bàsics ecologistes: “The prevention principle, the precautionary principle, the judicial

²⁴¹ *Milieukerngegevens Nederland*, The Hague: Uitgeverij Ministerie van VROM. 1990: 75-94, dins *op.cit.*, pàgina 193.

²⁴² *Green Political theory* (1992).

²⁴³ Montreal: Black and Rose Books.

liability principle, the *polluter pays* principle and the dealing with nature cautiously principle". És a dir: "Principi de prevenció" (prevenir abans d'actuar amb la introducció d'envasos retornables), "Principi de precaució" (anticipar perills ecològics i danys i evitar futurs riscos per protegir la natura avui i per les futures generacions), "Principi de responsabilitat judicial",²⁴⁴ Principi de "polluter pays" (aquí també es preveu la introducció d'ecotaxes) i Principi "dealing with cautiously", aquest defensat per Murray Bookchin (1988) i Arne Naess (1989) a partir de la idea que els ecosistemes naturals són extremadament complexos.

Finalment, l'autor, en les conclusions, aposta per un "tescopic ecostate" (p. 209) partint de la idea que "the development of the environmental crisis must inevitable lead to consequences for the role and structure of the state in the future".

Robyn Eckersley, a *Environmentalism and Political Theory* (1992), en el capítol 11 titulat "Greening Liberal Democracy", parteix de la idea que el problema principal en l'Estat democràtic liberal és que que sistemàticament els problemes ecològics estan poc representats, i aposta per una solució que no passi ni per les idees dels ecoautoritaris ni pels "doomsayers" (catastrofistes) ni pels "eco-warriors" disposats a sacrificar moltes mesures democràtiques "at the altar of ecological principles" (p. 220). Aposta Eckersley per connectar ecologia amb democràcia.

Ian Calder (2005) parla d'una "blue revolution" en el sentit que cal d'integrar la presa de decisions en la relació entre terra i ús de l'aigua per l'interès dels països i del planeta en general. L'ús de la terra està tenint un impacte en els recursos hidràulics (deforestació, erosió) amb un major impacte en les conseqüències de les inundacions per aiguats. Aquesta problemàtica, posada per Calder en la primera edició del llibre el 1999, és en els darrers dos anys molt viva en països com ara el Regne Unit i Irlanda, que s'estan veient afectats pels episodis continuats d'aiguats, especialment des del 2009.

Aquest increment dels desastres naturals -o bé l'increment de la percepció per l'efecte amplificador i omnipresent dels mitjans de comunicació i les noves xarxes socials- han situat finalment en l'agenda dels partits democràtics la sostenibilitat, el respecte pel medi ambient i la necessitat de tirar endavant polítiques per fer front al canvi climàtic.

En aquest debat, especialment viu en les darreres tres dècades, hem passat d'un equilibri entre els posicionaments que diríem "alarmistes" i els "negacionistes" a una situació marginal per als segons. Els diferents informes que alertaven de l'escalfament global s'estan confirmant (Herrera, 2010) i en paral·lel a aquest reconeixement, ja gairebé general, davant les conseqüències catastròfiques que el canvi climàtic pot comportar, els Estats estan prenent consciència i actuant en alguns casos per avançar-se al futur.

En el llibre col·lectiu de Christopher Williams (1998), *Environmental Victims*, es condemnen els desastres ambientals provocats per l'acció de l'home sobre el medi

²⁴⁴ Un ferm defensor d'aquest principi va ser Murray Rothbard en el seu llibre *For a new liberty* (New York: Collier, 1978) on argumenta que molts dels problemes ambientals es podrien evitar si s'actuava legalment sobre la propietat privada, especialment amb allò relacionat amb la contaminació de l'aire.

ambient i finalment sobre la població (des de l'exposició a productes tòxics als nivells d'aigua contaminada). Williams analitza com en el moment actual "glocal", les víctimes per l'impacte sobre el medi ambient ja no són locals, sinó *globals*. Per tant, cal una justícia ambiental mundial per fer front als grans *lobbies* que suposen per exemple companyies com Shell pels seus efectes contaminants com ara a Ogoniland, al delta del Níger.

Peter Penz, professor de medi ambient a la York university de Toronto, ha estudiat la relació entre medi ambient global i justícia econòmica i desenvolupament. Coeditor de la revista *Global Justice, global democracy*, en el seu article "Environmental Victims and State Sovereignty: A Normative Analysis"²⁴⁵ fa un repàs dels casos dramàtics en les darreres tres dècades com ara la radiació de Txernòbil, l'emissió de gasos industrials a Bhopa (Índia) i la contaminació industrial de l'aigua a Minamata, al Japó, i assegura que "More than one million people are displaced every year from their environment by development projects that put these environments".

Sharon Stephens, en el seu article "Reflections on Environmental Justice: Children as Victims and Actors"²⁴⁶ utilitza el concepte "environmental racism" per argumentar que el 60 per cent dels afroamericans i dels llatinoamericans residents als EUA i el 50% dels membres de la comunitat asiàtica i dels americans nadius "viuen en àrees considerades llocs amb deixalles tòxiques".

El terme "environmental racism" va ser encunyat el 1987 pel Reverend Benjamin Chavis - director executiu de la Comission for Racial Justice- qui ho definia així: ²⁴⁷

"racial discrimination in environmental policy making and the enforcement of regulations and laws, the deliberate targeting of people of colour communities for toxic waste facilities, the official sanctioning of the life-threatening presence of poisons and pollutants in our communities, and a history of excluding people of color from leadership in the environmental movement"

La preocupació pels problemes medioambientals en les democràcies capitalistes, doncs, ha fet que els partits, ja sigui de dreta o esquerra, hagin incorporat als seus programes electorals apartats relacionats amb les polítiques ambientals.

Neil Carter, professor de Polítiques a la Universitat de York I i editor de la revista *Environmental Politics*, publicava l'any 2001 l'obra *The Politics of the Environment*²⁴⁸ on argumentava que la literatura de la ciència política sobre les noves polítiques mostrava un cert "postmaterialisme" preocupat per la qualitat de les condicions de vida i el desenvolupament de moviments ecologistes. D'aquí que hagin sorgit canvis en l'estil de vida (el "consum ecològic", per exemple) que són conseqüència d'un nou "pensament verd" i afegia (en edició de 2007: 8):

²⁴⁵ Dins Williams, *Ibid*: 27-47.

²⁴⁶ Dins Williams, *Ibid*: 48-71.

²⁴⁷ Citat en aquest article de Sharon Stephens (p. 53).

²⁴⁸ Hem consultat la segona edició, de 2007, on inclou diverses cites d'ecosocialisme tot i que en el glossari final no incorpora la veu "ecosocialista" o "ecosocialisme".

“Political ideologies, including conservatism, liberalism, socialism and feminism, have had to respond to the environmental challenge, giving rise to several new hybrid concepts, such as ecosocialism and ecofeminism”

Des d'una visió radicalment diferent, alguns acadèmics experts en medi ambient critiquen el pes cada vegada major del moviment verd i de les polítiques verdes en l'agenda dels partits tradicionals. Un d'aquests (pocs) crítics ha estat Noel Castree, professor de la School of Environment and Development at Manchester University, autor de *Remaking Reality* (1998), *Social Nature* (2001) i *Nature* (2005).

A *Nature* (2005: 112-119), es mostra especialment crític amb el moviment ecologista, i sobre les “ideologies de la natura” analitza “les veritats i falsedats de la natura, les bondats, mites i ortodoxismes”. Posa com a exemple de l'ús interessat d'una moral i estètica “naturalista” que els homòfobs apel·lin a la natura per dir que l'homosexualitat no és natural -perquè “moral and aesthetic naturalism denies that values are socially and culturally created”- i en aquest sentit subratlla, a partir de W. Cronon,²⁴⁹ que això “it is potentially authoritarian because it implies that our values are dictated to us by the natural world”.

Sobre el que ell anomena “new ecology” -concepte que hauria estat encunyat pel biòleg Daniel B. Botkin en el llibre *Discordant Harmonies*.²⁵⁰ diu que mentre la “vella ecologia” o “vell ecologisme” es va caracteritzar perquè creia que les espècies han existit de manera estable amb previsible relació entre elles i el seu medi, mentre que la “nova ecologia” afirma que els éssers humans sempre formem part dels canvis en els sistemes biofísics.

També des de postures crítiques a l'alarmisme ecologista trobem molts llibres i informes, sovint sufragats per fundacions conservadores o bé connectades directament o indirectament amb companyies relacionades amb el sector de l'energia nuclear, petroli, gas i altres fonts contaminants d'energia.

Colin Robin -junt amb altres autors-²⁵¹ a *Climate Change Policy: Challenging the Activists* (2008), publicat per The Institute of Economic Affairs de Londres, censura precisament l'alarmisme de la política per part dels activistes del canvi climàtic. Una de les tesis centrals del llibre és que el clima del planeta està en constant canvi i, així, en la introducció Robin assegura que “one of the themes is that the climate change movement has religious overtones which lead to intolerance and could, through inducing drastic centralised action, bring about restriction on freedom”.

Parlen els altres autors que participen en aquest llibre d'un “global alarmism” provocat per moviments i partits verds, però també per dirigents i líders polítics importants com ara Tony Blair, a qui critiquen que el 2004 digués que l'escalfament global era més perillós que el terrorisme internacional.

²⁴⁹ W. Cronon (ed) *Uncommon Ground*. New York: W.W. Norton: pp. 23-68, 1996.

²⁵⁰ Oxford: Oxford University Press, 1990: 235.

²⁵¹ Entre altres, Julian Morris, director executiu d'International Policy Network (www.policynetwork.net), editor i autor del llibre crític *Global Warming: apocalypse or hot air* (1994) i coeditor de l'Electronic Journal of Sustainable Development (www.ejsd.org).

També incideixen en el fet que hi ha un fals alarmisme al voltant dels recursos naturals i recorden que el 1914 la United States Bureau of Mines va predir que les reserves de petroli americà s'acabarien en 10 anys i posteriorment es va anar posant altres dates.

Asseguren que el llibre més influent medioambientalista o ecologista en el segle XX és el de Rachel Carson, *Silent Spring* (1962), sobre els pesticides. Però, matisen que contràriament al que mantenia Carson els pesticides no han tingut cap impacte negatiu sobre els ocells sinó que fins i tot han ajudat a salvar moltes collites. La conclusió final del llibre és que la relació entre emissions de gasos d'efecte hivernacle i escalfament global encara és incerta. Aquestes teories –sovint patrocinades per grans grups industrials– són sistemàticament rebutjades per organismes internacionals com Naciones Unides amb estudis que evidencien l'escalfament global del planeta.

En un llibre recent de Joe Smith, *What Do Greens Believe?* (2013), aquest autor reflexiona sobre la “green democracy” i de com els partits verds han contribuït a una nova forma de fer política tot convertint-se en un influent moviment verd que s'ha mostrat com un “puzzle” ideològic molt divers, fet que sovint els ha generat problemes a l'hora tenir clar quina ideologia defensaven o si tenien una filosofia política coherent, afegeix Smith.

No obstant això -com veurem en els pròxims apartats-, aquests partits verds han elaborat poderoses idees i promeses per a les societats humanes en aquestes tres darreres dècades. Si potser encara està per bastir una veritable “democràcia verda” -amb un pes més important dels partits ecologistes o almenys de la presència dels programes verds en l'agenda política- el que sí que hem vist aparèixer en les darreres tres dècades és al “ciudadà verd” o “ciudadà ecologista”.

L'ascens del “ciudadà ecologista”

L'ecologisme polític -que analitzem en profunditat en l'apartat 2.3 d'aquesta tesi- s'ha consolidat, almenys en el nostre entorn polític d'Occident, fins al punt que hi ha autors com ara Doug Torgerson²⁵² que han arribat a fer una crida per crear una “esfera pública verda” per aconseguir una “societat sostenible justa”. Altres teòrics fins i tot s'han atrevit a parlar de l'aparició d'un “Estat ecologista”.

En aquesta línia, Andrew Dobson, a *Citizenship and the Environment* (2003), ha arribat a parlar del “ciudadà postcosmopolita” o “ciudadà ecologista” amb responsabilitats i deures cap al medi ambient en totes les seves variants.

Argumenta Dobson que el “ciudadà ecologista” té una concepció de l'espai polític no en l'Estat o en la municipalitat o l'ideal del cosmopolitisme, sinó en el “ecological footprint”. Dobson assegura que vol contribuir al debat de com aconseguir una “societat sostenible” sense abandonar el realisme que passa per assumir que la gent voldria evitar pagar la taxa de les escombraries i accedir als centres urbans en cotxe:

²⁵² Article publicat a la revista *Environmental Politics* (2006).

“My view is that ecological citizen will make democracies more responsive to sustainability demands than consumers charged a pound, a euro, a dollar, or 100 yen to have an extra bag of rubbish taken away”

Dobson assegura que cosmopolitisme i globalització juguen un rol central en l'articulació del “ciudadà ecologista” o “postcosmopolita” i aquest nou ciudadà s'afegirà als dos tipus de ciutadans que han dominat fins ara: el “liberal” i el “cívic” (republicà). Així, en el capítol titulat “Ecological Citizenship” (*Ibid*: 83-140) desenvolupa aquesta idea i diferencia entre ciudadà “cosmopolita” i “postcosmopolita” en què el segon, contràriament al primer, té unes “obligacions històriques” perquè cada organisme, sigui un bacteri, una balena o una persona, tenen un impacte sobre la Terra. Per a Dobson (*Ibid*: 33-34) està emergint un tercer ciudadà, l’“ecològic” en el context del que ell anomena “post-cosmopolitan”:

“I am not seeking to replace liberal and civic republican citizenship with postcosmopolitanism, but merely to argue that the conditions in which we find ourselves ‘demand’ this new and additional articulation. The structural change is globalization (...) this phenomenon obliges us to rethink the spatial frameworks of citizenship, in particular. Can we make sense of citizenship beyond the state? I shall argue that we can, and that there is an alternative to doing so in the currently popular cosmopolitan fashion. The ideological influence is feminism. Feminist analyses of citizenship have led to reconsiderations of virtue, of the reassertion of citizenship relations as well as citizen-state relations, and of the sources and nature of citizenship obligations

Aquest ciudadà ecològic postcosmopolita -Dobson no ho vincula pas a una determinada ideologia política, i de fet no esmenta en aquest llibre ni un sol cop el terme “ecosocialisme”- té uns deures, uns càrrecs i una responsabilitat en la nostra vida quotidiana en relació amb la seva “petjada ecològica”.

De fet, Mark J. Smith ja parlava d’anar cap a un “ciudadà ecologista” en el seu llibre *Ecologism. Towards Ecological Citizenship* (1998), on aquest professor de ciències socials a l’Open University situava l’eix de la seva argumentació en l’obligació que tenim respecte a les futures generacions i sobre la justícia intergeneracional, una doble preocupació que ja trobàvem a l’obra de John Passmore *Man’s Responsibility for Nature* (1974), segons indica Smith com a influència del pensament utilitarista desenvolupat per Jeremy Bentham i John Stuart Mill o de com la felicitat humana o el seu benestar està en relació amb les nostres accions i les seves conseqüències per al conjunt de la societat.

Smith analitza com ha tractat l’ecologisme el liberalisme, el neoliberalisme i el conservadorisme i posteriorment ho fa amb el socialisme, marxisme, anarquisme i feminisme, en un capítol titulat “The Environment and Human Emancipation” (*Ibid*: 66-90) on parla dels “eco-marxistes” (no fa servir expressió “ecosocialistes”), i de les ecofeministes.

A partir de les obres de Howard Parsons (*Marx and Engels on Ecology*, 1977) i Rudolf Bahro (*Building the green movement*, 1986), Smith destaca que els partits verds sovint han experimentat una accentuada animadversió cap a les estructures organitzatives elitistes i per això han apostat per lideratges rotatoris i processos

descentralitzats de discussions. Això, subratlla, ha estat així per la influència del corrent ecoanarquista, amb l'autor de referència Murray Bookchin. La reproducció dels models dels partits tradicionals sovint ha provocat el que Martin W. Lewis va titular com a *Green Delusions* (1992).²⁵³

Què entén Mark J. Smith (*Ibid*: 91-100) per "Ecological Citizenship"? A partir dels arguments d'Ulrich Beck a *Ecological Politics in an Age of Risk* (1995), en què aquest advertia que en la nostra vida "societat de risc" l'atzar medioambiental mai es podrà eliminar a pesar dels avenços tecnològics (només, en tot cas, anticipar), Smith apel·la a aquest ciutadà en aquesta nova societat complexa:

"Ecological citizenship will lead the human species into a fundamental reassessment of its capacities for acting upon the environment. The complexity, uncertainty and increased interconnectedness of all living things and their life support systems, make a reassessment of human obligations even more imperative. (...) For Beck, as we have seen, we face two choices: 'authoritarian technocracy', the absorption of civil society by the state; or 'ecological democracy', the absorption of the state by the society. (...) Ecological citizenship not only challenges the distinction between the public and the private spheres, but also transforms the nature of the moral community itself, by displacing the human species from the central ethical position it has always held. In short, the adoption of an ethical standpoint which embraces ecocentrism involves a shift in social and political thought to a new 'politics of obligation'. The prospects for the idea of ecological citizenship are uncertain and current political concerns with rights and entitlements suggest that any attempt to promote a politics of obligation will encounter considerable resistance. Nevertheless, the transformation from an anthropocentric to an ecocentric relationship between society and nature would involve significant shifts in human assumptions, behavior and institutional structures. Resistance is perhaps inevitable but, given the risk of doing otherwise, we have no free choices left" (*Ibid*: 99-100)

Aquesta és una de les línies argumentals que segueix el llibre editat per John Barry i Robyn Eckersley, *The State and the Global Ecological Crisis* (2005). A través de l'anàlisi de diversos casos diuen que els estats encara són els que tenen més capacitat i autoritat per assegurar la protecció ambiental i focalitzen en com es pot "greening" l'estat. Però, tot això s'ha de fer primerament des del nivell local i d'aquí anar compromentent l'Estat i les entitats transnacionals.

Dins aquest llibre (*Ibid*: 3-23), James Meadowcroft, a "From Welfare State to Ecostate" especula amb la possibilitat d'un desenvolupament d'un "Ecoestat", un Estat que tindria com una de les tasques principals la protecció ecològica i explica com el desenvolupament del "welfare state" té un paral·lelisme amb l'emergència d'aquest "ecological state". Explica Meadowcroft que el "welfare state" es refereix als programes i polítiques relacionades amb les pensions, subsidi d'atur, cobertura mèdica, ajudes a les famílies que s'han dut a terme entre les dècades dels anys 1950 i 1970, especialment en països escandinaus com Suècia i Noruega.

²⁵³ *Green Delusions: An Environmentalist Critique of Radical Environmentalism*. Durham, N.C: Duke University Press, 1992. Citat per J. Smith (*Ibid*: 81).

Meadowcroft assegura que per tal d'assumir aquest rol un "estat ecologista" hauria de tenir capacitat per: controlar el medi ambient, anticipar futurs programes de desenvolupament i prendre decisions en el finançament. I afegeix que aquestes iniciatives es troben ja en petits països europeus durant els anys 1990 entre els quals Suècia, Dinamarca i Països Baixos.

Per a James Meadowcroft (*Ibid: 7*) "The welfare and ecological states both constitute a response to a perceived failure of markets and voluntary action". Mentre que el *welfare state* ha entès que cal que els ciutadans tinguin assegurada una xarxa de seguretat i de beneficis, en el cas de l'*ecological state* l'autor suggereix que la reduïda dels nivells de contaminació, plans de restricció i conservació de la natura poden trobar-se amb la resposta negativa o l'oposició tant d'empresaris com de consumidors.

Diu l'autor que respecte a la genèsi del *welfare state* és clau el rol de la classe treballadora, del moviment sindicalista i dels partits socialdemòcrates i assegura que "in contrast, no class, movement, or political party could be said to stand in precisely the same relationship to the ecological state". I afegeix que:

"Environmental movements and green parties draw diffuse support from various strata, and their claims are not obviously rooted in the immediate material interests of the bulk of the population. Some would suggest this makes the genesis of an ecological state unlikely"

Tot al contrari, diu l'autor, es podria defensar que forces molt significatives en la construcció del *welfare state* constitueixen un obstacle per a l'*ecological state* al sospitar treballadors, sindicalistes i socialdemòcrates que algunes de les propostes són una amenaça per als estàndards de vida, llocs de treball i creixement econòmic. James Meadowcroft afegeix que el *welfare state* va ser essencialment una creació nacional, mentre que, en contrast, "a nationally oriented ecostate seems almost a contradiction in terms. Many environmental problems, such as climate change, require an internationally coordinated response".

Així mateix, Meadowcroft afegeix que el *welfare state* està lligat estretament a una major democratització i l'origen està en el sufragi universal tot i que subratlla que les mesures de *welfare* també s'han introduït estratègicament per endarrerir la democratització de la societat com el programa de *welfare* de Bismarck.

Per a Meadowcroft històricament la democràcia ha aparegut més íntimament lligada amb les polítiques del *welfare* que amb la de protecció del medi ambient, almenys això és veritat en les velles democràcies perquè en les noves com el cas de la transició democràtica recent dels estats del centre i l'est d'europa:

"the environmental movement was sometimes a crucial component of the anti-authoritarian coalition, and the transition to democracy led to rapid innovation and institutionalization in the environmental field" (*Ibid: 15*)

Es poden extreure llicons de l'evolució del *welfare state* per a la construcció de l'*ecostate*? Diu l'autor que el *welfare state* s'ha desenvolupat en un llarg període tot i que les institucions del modern estat de benestar és producte de la segona part del segle XX. A més, precisa, durant l'evolució d'aquests estats de benestar hi ha hagut períodes de ràpid creixement alternats amb fases d'estancament.

Què suggereix la possible evolució de l'*ecological state*? Segons James Meadowcroft (*Ibid*: 18-22) si segueixen una trajectòria anàloga al *welfare state* "we could expect that the emergence of the programs and structures of the ecological state will be spread over a comparatively long time frame, at least half a century and probably more". I en aquest sentit diu que si es pren els anys 1970 com a punt de sortida hem tingut tres dècades d'innovació en polítiques de medi ambient, però encara ha de passar mig segle -temps que començaria a comptar des de la reunió de Rio de 1992- per veure emergir aquest *estat ecològic*.

En el capítol segon, signat per Peter Christoff i amb el títol "Out of Chaos, a Shining Star? Towards a Typology of Green States" (pp. 25-52), s'assegura que el *green state* és una progressió natural des del *welfare state* tot i que Christoff adverteix que la protecció mediambiental es contrau quan els governs neoliberals arriben al poder. Christoff subratlla que ara molts governs tenen un ministeri de Medi Ambient, polítiques per fer front a la contaminació, lleis de preservació de la natura... Però, es pregunta, ¿estem anant cap a un *green state*?

Christoff posa l'exemple d'Austràlia. Només tres mesos després de l'arribada de la primera flota que obria pas a la colonització europea d'Austràlia, a inicis del 1788, Philip Gidley King, governador de la colònia penal de Norfolk Island, va emetre la primera regulació ambiental quan va ordenar no tallar o destruir els arbres de l'illa. Durant el segle XIX, la manca d'aigua i l'erosió va portar a dictar diverses regulacions.

Situats en l'actualitat, fa un repàs a les polítiques ambientals a Austràlia -molt fortes- i la relació amb els partits polítics que han governat fins arribar a la victòria conservadora de Howard, el 1996, una coalició governamental que va guanyar les eleccions i que va continuar -i fins i tot reforçant- els programes de *welfare state* sota aquest govern nacional neoliberal que va impulsar la creació del primer ministeri de Medi Ambient (conegut com Environment Australia) i l'establiment de més agències i programes ambientals. El 1998 es va crear the Australian Greenhouse Office, agència governamental responsable d'impulsar polítiques contra el canvi climàtic, el primer país en el món que obria una entitat dedicada en exclusiva a afrontar aquest problema.

L'octubre del 2000 el primer ministre va inaugurar el "National Action Plan on Salinity and Water Quality in Australia", la primera iniciativa nacional en aquest camp. No obstant, l'autor critica que no s'ha establert una política nacional coordinada al voltant del medi ambient i la sostenibilitat ni tampoc ha succeït que s'hagi integrat les consideracions ecològiques en el sector públic de les activitats. Malgrat totes aquestes iniciatives, l'autor lamenta que les condicions ambientals a Austràlia continuen deteriorant-se amb el pitjor balanç mundial d'extinció de mamífers en els darrers 300 anys i la seva biodiversitat en constant amenaça.

Finalment, diu que perquè es donin els *estats verds* cal òbviament un forta modernització ecològica que vol dir alts nivells d'intervenció ambiental per part de l'Estat i de la integració d'aquesta política a l'economia i als programes socials, forta institucionalització política i cultural dels valors ecologistes, alt nivell de responsabilitat individual (*ecociudadà*) i compromís perquè al capdavall els valors ambientals se situïn en el centre de la vida social i humana. I això encara no s'ha donat en cap país, afirma aquest autor. El que sí que s'ha donat és un

“environmental welfare state” en països com ara Suècia i als Països Baixos, amb una moderada capacitat d'intervenció de l'Estat en el medi ambient.

En el capítol tercer, Matthew Paterson i John Barry,²⁵⁴ repassen l'elecció del New Labour britànic el 1997 amb la reelecció el 2001 i com es podien crear les condicions per superar el neoliberalisme anterior. Lamenten els autors que els problemes medioambientals han restat perifèrics en el cor del projecte econòmic del New Labour, particularment pel que fa als transports, política energètica, canvi climàtic i modificació genètica dels aliments. D'alguna forma tot ha quedat en retòrica recollida a la Tercera Via.²⁵⁵

Recorden els dos autors (*Ibid*: 55) que Tony Blair, poc després de ser elegit proclamava que els governs havien de “make the process of government green. The environment must... be integrated into all our decisions, regardless of sector. They must be in at start, not bolted on later”. Però, no obstant, lamenten: “With the exception of a windfall tax on the profits of selected privatized utilities, and a moratorium on new gas-fired power stations (to protect jobs in the coal industry), new Labour largely continued the previous Conservative government's energy policy”.

Acaben dient que “Perhaps the British state under New Labour serves as an exemple of the tensions and contradictions faced by welfare states rhetorically attempting to become ecostates within a broadly neoliberal economic policy strategy aligned to a particular discourse and commitment to globalization”.

En el capítol vuitè, escrit per Robyn Eckersley amb el títol “Greening the Nation-State: From Exclusive to Inclusive Sovereignty”, aquest argumenta que l'antipatia ecologista cap a la nació-estat i l'estat centralista està lligat a la degradació ecològica global i si els teòrics verds són crítics és per aquests tres grans problemes que detecten: el caràcter anarquista del sistema d'estats soberanistes, la dependència parasitària dels estats de l'acumulació de capital privat i el seu compromís amb la promoció del capital acumulat que explica la destrucció ecològica i l'alt grau de centralisme i jerarquització dels estats i les institucions. Eckersley defensa una alternativa al pessimisme profund dels *ecorealistes*, *ecomarxistes* (no els etiqueta com a ecosocialistes) i de les polítiques ecologistes radicals i adverteix dels perills que el moviment ecologista es torni contra l'Estat.

John Barry i Robyn Eckersley, en el capítol final, “W(h)ither the Green State?” (juguen amb les paraules i amb la idea de debilitament d'aquest Estat verd o d'emblanquir-ho), conclouen que “that the state is not defunct and should not

²⁵⁴ “Modernizing the British State: Ecological Contradictions in New Labour's Economic Strategy”, dins *op.cit.*, pp. 53-74

²⁵⁵ En l'obra d'Anthony Giddens (edited by). *The Global Third Way Debate*. Cambridge (UK): Polity Press, 2001, els diferents autors fan una contribució a la idea de la “Tercera Via” amb les polítiques econòmiques, institucions de benestar, modernització ecològica. En la introducció, Giddens diferencia la segona via -neoliberalisme o fonamentalisme del mercat- amb tercera via i afirma: “Policies have to be forged to cope with the environmental crisis. The traditional left found difficult to integrate the preoccupations of social democracy with ecological concerns. ‘Red-green’ coalitions have mostly proved unstable”.

simply be bypassed or rejected as having nothing to offer progressive green politics”.

I en la línia del que Dryzek i els seus col·laboradors havien dit a *Green States and Social Movements* (2003) -“Naive antistatism and naive statism both fail because they lack any sense of context and historical dynamics in the political economy”- John Barry i Robyn Eckersley subratllen que cal anar més enllà de la modernització ecològica dels Estats per apostar per un major pes de la influència transnacional en les polítiques ambientals.

L'Estat ecologista, format per ciutadans ecologistes, no pot ser cosa d'uns quants perquè les solucions contra el canvi climàtic no poden ser locals, sinó, òbivament, globals, subratllen Barry i Eckersley.

2.2. De l'ecologia a l'ecologisme: de la filosofia a la ideologia, amb parada en la sociologia

La relació de l'home amb la natura s'ha analitzat des de la filosofia²⁵⁶ en les diferents cultures i des de perspectives acadèmiques tan diferents com la sociologia, la geografia, la teoria política i la psicologia social, entre altres. També en les darreres dècades des de la lingüística on hi ha una extensa bibliografia sobre l'“ecologia lingüística”.

L'ús de l'expressió “ecologia”, “ecologisme” i “ecosistema” ja forma part del llenguatge habitual en molts àmbits científics i del saber. Fins i tot, hi ha explicacions ecològiques a l'imperialisme. Així, Alfred W. Crosby, a *Ecological Imperialism. The Biological Expansion of Europe, 900-1900* (1986) defensa que el desplaçament dels europeus originals i el seu reemplaçament en les zones atemperades per altres pobles va ser més aviat una conseqüència de la biologia que de conquesta militar i també enfoca l'expansió europea a partir de l'ecologia. Defensa la tesi que si els asiàtics viuen a Àsia, els amerindis a Amèrica, els esquimals a les terres polars i els aborígens australians no vol dir que aquests pobles no hagin estat estat imperialistes, sinó que s'han expandit geogràficament únicament en terres adjacents, mentre que els europeus han anat expandint-se per tot el planeta.

Entre 1820 i 1930 uns 50 milions d'europeus van emigrar al que ell anomena *Neo-European lands overseas*. Hi havia condicions per empenyar-los a l'emigració com l'explosió demogràfica, menys terra cultivable per repartir, rivalitats nacionals, persecució de minories... i assegura que “perhaps the success of European imperialism has a biological, an ecological, component” perquè van anar a establir-se en aquells llocs amb clima semblant als climes atemperats europeus.

El terme “ecologia” l'encunya el científic alemany Ernst Haeckel el 1866 o 1867, segons les fonts. Aquest zoòleg alemany fa servir el terme grec “oikos” -llar o

²⁵⁶ Hi ha publicada, fins i tot, una invitació a la filosofia ambientalista: Anthony Weston (edited by). *An Invitation to Environmental Philosophy*. New York & Oxford: Oxford University Press, 1999. Entre moltes altres obres, i de les més recents, podeu consultar Andrew Brennan i Y.S. Lo. *Understanding Environmental Philosophy* (2010).

habitat- per referir-se a les investigacions entre les relacions totals dels animals amb el seu medi orgànic i inorgànic. Raymond Williams, en la introducció a *Socialism and Ecology* (1982), destaca la influència d'Haeckel en el moviment socialista arreu d'Europa sobretot a l'entorn del tombant de segle XIX, una influència que segons Williams el mateix Lenin va reconèixer com a "enorme".

Heywood (2012: 251) afirma que des de principis del segle XX, l'ecologia ha estat reconeguda com una branca de la biologia que estudia la relació entre organismes vius i el seu medi ambient. Des d'aleshores l'expressió s'ha utilitzat més enllà del seu primerenc àmbit, la biologia, i s'ha hibridat amb molts altres camps de la ciència, de la política, de la salut, l'economia... fins perdre, segurament, part de la seva essència original. Avui dia sembla que tot tingui un component "eco".

Així, fins i tot, trobem que B. Nardi i V. O'Day (1999) utilitzen "ecology" perquè consideren que la paraula és més "evocadora" que la paraula "comunitat":

"Ecology suggest diversity in a way that community does not. Communities can be quite homogenous, or defined along a single dimension (the gay community, a community of scholars, a religious community) (...) Ecology implies continual evolution. The idea of community does not put the same emphasis on change" (*Ibid*: 56)

Més enllà d'aquesta reflexió semàntica, l'ecologisme -i abans l'ambientalisme- ha estat objecte d'anàlisi de molts pensadors i filòsofs: des de Locke i Stuart Mill a Freud fins a Habermas, Giddens i Beck. John Barry (2000) argumenta que aquest interès que ja ve de lluny ha ajudat a bastir una "teoria social verda".

Alguns d'aquests autors abans esmentats, evidentment els nascuts fora del segle XX, no podien sospitar que a principis del segle XXI estariem parlant d'escalfament global i canvi climàtic, deforestació, desertificació, contaminació, biodiversitat o els perills de l'enginyeria genètica i la biotecnologia, termes per a nosaltres familiars i que suggereixen crisi medioambiental. No obstant, la natura sempre ha estat present en el pensament filosòfic, i Barry ens recorda que no només en aquest terreny. Per exemple, la identitat nacional americana es va construir a partir del mite del "Wild West" i la frontera.

Barry (*Ibid*: 35) repassa les visions medioambientalistes no occidentals com les religions orientals, entre les quals confucianisme, sintoisme i budisme:

"Generally speaking, Buddhism displayed a marked respect for the natural environment. Hindu religious thought denoted particular ways of treating domestic animals, and forbade the eating of beef. Islam had its own particular set of rules, laid down in the Koran, about the proper way of thinking and relating the environment"

En altres religions o visions del món més antropocentristes com la judeocristiana, argumenta Barry (*Ibid*: 37), la natura també té un pes important. Així, el passatge del Gènesi en què Deu ordena Adam i Eva to "dominate and subdue the earth and go forth and multiply which demonstrates the extremely anthropocentric character of Christianity". Això comporta la dominació de la natura però també una melancònia

pel paradís o Jardí d'Edèn en què en la punta de la piràmide hi ha Déu i per sota l'home, la dona, animals, plantes, metalls...

Un dels estudis referents sobre la filosofia verda o ambientalista a Àsia és el llibre editat per J. Baird Callicott i James McRae, *Environmental Philosophy in Asian Traditions of Thought* (1989),²⁵⁷ en què els diferents autors fan un repàs d'aquests corrents al Japó, la Xina i l'Índia per destacar la importància de l'ecohumanisme dins l'ètica confucionista, rastrejar la *Deep ecology* al Japó zen-budista i aprofundir en el pensament ecologista de Gandhi. Per posar un altre exemple de l'interès per analitzar el medi ambient i els seus problemes en relació amb el Budisme hi ha el llibre coral *A Buddhist Response to the Climate Emergency* (Loy, David, et al., 2009),²⁵⁸ amb aportacions com la del Dalai Lama. En la introducció, David Loy i John Stanley asseguren que:

“The environmental crisis is also a crisis for Buddhism, because Buddhism is the religion most directly concerned with the relationship between the alleviation of delusion and the alleviation of suffering—the dukkha (suffering) of all living beings, not just humans. This means that Buddhism has something distinctive to contribute at this crucial time when humanity needs to marshal the best of what it has learned over the course of its history.”

En aquest interès per l'estudi de la relació de les religions del món amb l'ecologia, Harvard University Center for the Study of World Religions va impulsar una col·lecció de llibres que han analitzat, per exemple, el budisme i el confucionisme amb l'ecologia, editats per Mary Evelyn Tucker i John Berthrong (1998). També hi ha una extensíssima literatura sobre ètica medioambiental (Taylor, 1986; King-Tak Ip, 2009) que posa l'accent en l'ètica cristiana respecte a la natura.

Des del Renaixement, hi haurà visions sobre la natura que derivaran en concepcions ideològiques diferents al segle XX. Thomas Hobbes (1588-1679) per a qui la vida en l'estat de la natura fou "solitària, pobra i fastigosa". Res a veure amb la imatge de la natura en harmonia i cooperació que posteriorment van construir els anarquistes.

Trobem la visió de la natura de John Locke (1632-1704) “as worthless in its untouched state, together produced the dominant attitude of social and political theory, to the nonhuman environment up until the modern area”. I la de Rousseau (1712-1778), que va criticar l'artificial oposició de la natura amb la civilització.

A aquests segueixen Thomas Malthus (1766-1836), que veia que l'increment de la població feia perillar el futur de la humanitat. Després, Charles Darwin (1809-1882) i Kropotkin (1842-1921), aquest últim que va defensar que la cooperació va ser tan important com la competició en l'evolució humana i defensava que els humans no eren egoistes per naturalesa.

D'una altra banda, segons Barry (*Ibid*: 78), trobem la perspectiva liberal de John Stuart Mill (1806-1873) per a qui alguns autors és el veritable prototip verd com a teòric en la seva defensa contra la crueltat vers els animals amb la seva reclamació

²⁵⁷ La primera edició és de 1989. Hem consultat l'edició reeditada el 2014.

²⁵⁸ Hi ha un web associat -que s'ha convertit en un referent del pensament budista sobre el medi ambient- que inclou una declaració budista sobre el canvi climàtic: <http://www.ecobuddhism.org/>

d'una legislació específica. Barry arriba a dir que Mill va anticipar alguns dels reclams verds en els anys 1960 i 1970, particularment en la defensa del “stationary state” o del “non-growing steady-state economy”.

Posteriorment, Barry s'atura en Sigmund Freud (1856-1939) amb la naturalesa humana i la guerra contra la natura en què la nostra civilització es funda, sobretot, sobre la supressió o repressió dels instints, que Marcuse convertiria en l'alliberament de la natura. Aquesta concepció última que derivaria en el Maig del 68: l'alliberament personal i sexual i la tornada als orígens, a la vida en harmonia amb i en la natura.

Hem dit anteriorment que Haeckel és el pioner de l'ecologisme en encunyar el terme. Javier Fernandez Sebastian i Juan Fuentes²⁵⁹ recorden que autors com ara Lemkow i Buttell (1983) insisteixen, però, que no va ser l'ecologia que va crear el moviment ecologista. L'origen de l'expressió es poc clar, diuen, i tot i que s'atribueix al biòleg E. Haeckel, el 1868: “Lo cierto es que D. Thoreau lo emplea ya unos años antes, al mencionar l'*ecology* entre las actividades de un conocido en una carta a su primo G. Thatcher”.

Haeckel és el primer que dóna una definició sobre ecologia en la seva *Historia natural de la Creación* (1868) en definir ecologia d'aquesta manera:

“El conjunto de conocimientos referentes a la economía de la naturaleza, la investigación de todas las relaciones del animal tanto con su medio inorgánico como orgánico, incluyendo sobre todo su relación amistosa y hostil con aquellos animales y plantas con los que se relaciona directa o indirectamente. En una palabra, la ecología es el estudio de todas las complejas interrelaciones a las que Darwin se refería como las condiciones de la lucha por la existencia. La ciencia de la ecología, a menudo considerada equivocadamente como 'biología' en un sentido restringido, constituye desde hace tiempo la esencia de lo que generalmente se denomina 'historia natural’”

No obstant, el terme “ecologia” no coneix difusió important fora de la biologia fins als anys vint del segle XX, quan sociòlegs de l'Escola de Chicago comencen a referir-se a la necessitat d'una “ecologia humana”. No serà fins a finals dels anys 1950 que detectem una major presa de consciència de les conseqüències no desitjades del desenvolupament industrial com ara la contaminació, l'empobriment dels recursos pesquers, l'extinció de nombroses espècies humanes, el deteriorament d'espais naturals, etc.

Els orígens de l'ecologisme ideològic, segons Javier Fernández Sebastián i Juan Fuentes, son difícils de datar, tot i que per a ells la sensibilitat ecologista neix amb el Romanticisme i a partir de mites com el *bon salvatge* (Rousseau), i citen a Thoreau i els anarquistes del segle XIX entre els pioners. També el moviment progressista de conservació nord-americana de finals del segle XIX i les diferents societats d'excursionistes i conservacionistes que, des de la dècada de 1880 es van estenen

²⁵⁹ Vegeu el seu llibre *Diccionario político y social del siglo XX español* (2008).

per tot el món occidental, estarien en l'origen de la transformació de l'ecologia en ecologisme.

Per a Javier Fernández Sebastián i Juan Fuentes l'ecologisme aconsegueix consolidar-se definitivament a partir de la promoció de l'interès pel medi ambient per part de l'ONU amb la conferència d'Estocolm sobre el medi ambient de 1972 i sobretot arran "las predicciones catastrofistas de asociaciones como el Club de Roma" que el 1974 adverteixen del pròxim esgotament dels recursos energètics.

Pel que fa a la difusió del vocable ecologista sembla decisiu, segons aquests dos autors, la fundació del setmanari britànic *The Ecologist*, el 1970, com també el fet que el 1974 René Dumont es va presentar a les presidencials franceses com a "ecologista": "Primer candidato ecologista y admirador antaño de la política agrícola nazi en sus colaboraciones periodísticas en el semanario petainista *La Terre Francaise*" (p. 413).

Per a Maria Teresa Martín Crespo,²⁶⁰ però, el rigor acadèmic hauria d'impedir que es parlés d'ecologisme abans de mitjans dels anys 70 del segle XX, i que fins aleshores s'havia parlat només de conservacionisme.

D'altra banda, com ja hem indicat en pàgines anteriors, **des de la filosofia i la religió** (taoisme, judaisme, islamisme, hinduisme, antiga Grècia, confucianisme, cristianisme, budisme o taoisme²⁶¹) han analitzat aquesta relació de l'home amb la natura. En algunes religions i filosofies orientals el respecte a la natura ha estat (i és encara) una veritable filosofia de la vida.

George Sessions (1995: 156-183) analitza el pas de l'ecocentrisme a l'antropocentrisme, de l'existència primitiva, de la mística de les tribus amb la Mare Terra, de l'animisme de les religions de la natura a les especulacions cosmològiques dels presocràtics a l'antropocentrisme del filòsof atenenc. Aristòtil rebutja les idees presocràtiques de l'univers infinit, de l'evolució biològica i cosmològica, i l'heliocentrisme. I proposa en canvi una Terra en el centre de l'univers finit on els humans, per virtut de la seva racionalitat ens diferenciaven i érem superiors als animals i les plantes. Aristòtil promou el concepte jeràrquic de la "Gran Cadena del Ser" en la qual la natura crea plantes per a l'ús dels animals i animals per a ús dels humans.

Per a Sessions, el cristianisme medieval de Sant Tomàs d'Aquí sintetitza i reconcilia el naturalisme d'Aristòtil amb el cristianisme (inclosa la idea d'una ànima

²⁶⁰ En l'article "Historia y perspectiva del movimiento ecologista español", dins J.M. Robles. *El reto de la participación* (Antonio Machado Libros: Madrid, 2002).

²⁶¹ "Taoism emphasizes that man and nature are an inherent unity. Taoism stresses the simplicity of nature oriented society which is full of natural color. The core of Taoism ecological ethics is 'the way of design comes from nature'. In terms of consumption, Taoist advocates few desires and values thrift. In the building of ecological civilization society, we should integrate ethical resources of Taoist ecology, building a new ecological ethic concept and promoting the progress for our ecological civilization". Vegeu la ponència de Wang Jie titulada "Interpretations on Taoist Ecological Ethics", presentada en el 8th International Forum on Ecological Civilization. "Education for An Ecological Civilization", April 25-26, 2014, Claremont, California. Podeu recuperar-ho en la pàgina 158 d'aquest enllaç: <http://www.ctr4process.org/news-events/conferences/8conpaperen.pdf>

immaterial) en un antropocentrisme cosmològic compatible: l'antropocentrisme judeocristià. Occident va tenir diverses oportunitats de tornar a l'ecocentrisme però van fracassar.

L'ascens del món modern antropocèntric (el canvi del paradigma social i intel·lectual de l'edat mitjana al món modern) té lloc entre el segles XVII i XVIII tot i que la visió i la tradició grega i judeocristiana de l'antropocentrisme va continuar dominant la majoria dels teòrics d'aquells dos segles. Els filòsofs de la Revolució científica (Francis Bacon, René Descartes i Gottfried Leibniz) estaven fortament influïts per la teologia cristiana antropocèntrica:

“The anthropocentrism of the medieval Christian worldview, perpetuated in the philosophical systems of Bacon, Descartes, and Leibniz, was to combine with, and be reinforced by, Renaissance anthropocentric humanism, which arose prior to the Scientific Revolution (from Greek and Roman sources). Renaissance humanism was exemplified in the fifteenth-century pronouncements of Pico della Mirandola, and in Erasmus and Montaigne, and was to continue with the Enlightenment philosophers, and into the twentieth century with Karl Marx, John Dewey, and the humanistic existentialism of Jean-Paul Sartre. Like medieval Christianity, Renaissance humanism portrayed humans as the central fact in the univers while, in addition, supporting the exalted view that humans had unlimited powers, potential, and freedom” (Sessions, 1995: 165)

L'ecocentrisme pren el màxim protagonisme amb la revolució ecològica de la dècada de 1960, especialment en països com els Estats Units. George Sessions (*Ibid*: 176) ho vincula amb l'ascens del moviment *Deep Ecology* i amb la figura del filòsof Noruec Arne Naess, qui va estar primerament influït per Spinoza i més tard per Gandhi i la seva “marxa de la sal” de 1931.

També des del camp de les **ciències de la comunicació** s'ha treballat amb el concepte “ecologia” i “ecosistema” (va haver-hi un boom de l'ús del terme “ecosistema comunicatiu” en els anys 1980 i 1990). En l'obra posterior a *Soziale Systeme* (1984), titulada *Ecological Communication* (1986),²⁶² Niklas Luhmann interpreta els problemes ecològics des d'una perspectiva dels sistemes generals, en la relació d'un sistema (la societat) amb el seu medi ambient. Luhmann es preocupa no tant com la societat pot administrar i gestionar els problemes ambientals existents com “how society comes to the very awareness of environmental dangers as such”.²⁶³ L'exposició als perills ecològics existeixen només quan la gent comunica la contaminació dels rius, de l'aire i la deforestació de la terra i quan aquesta comunicació ocorre els perills en el medi ambient “can be addressed only in the ways that society itself has established for communication”.

La societat moderna, en oposició a les anteriors, es diferencia, segons Luhmann, pels seus “subsistemes”, que es concentren en una funció primària: economia, ciència, política, religió i educació són “sistemes de funció primària”. Quin lloc ocupa l'ecologia i els problemes ambientals en la teoria dels sistemes de Luhmann? El

²⁶² Hem consultat la primera versió en anglès, de 1989.

²⁶³ Paraules en la introducció d'*Ecological Communication*, a càrrec de John Bednarz Jr (pàgines 7-16).

mateix Luhmann en el prefaci d'*Ecological Communication* explica que durant una conferència donada per ell el 15 de maig de 1985 a la Renània-Westfàlia Acadèmia de les Ciències amb el títol "Pot la societat moderna adaptar-se a si mateixa a l'exposició dels perills ecològics?", el principal argument que va donar va ser aquest:

"Modern society creates too little as well as too much resonance because of its structural differentiation into different function systems, was presented only in its main outline. Only from this insight does it follow that the solution to this problem can be found in new ideas about values, a new morality or an academic elaboration of an environmental ethics"

Luhmann desenvolupa en aquesta obra la teoria que el tema ecològic no és gaire antic i només en els darrers 20 anys -això ho escriu el 1986- s'ha vist un increment en la discussió sobre les condicions ecològiques de la vida social i la connexió entre el sistema social i el seu medi ambient. A mesura que aquests temes ambientals s'han convertit en temes presents en la comunicació social s'ha produït una alarma social com mai abans havia passat.

Això no vol dir que abans no hi haguessin problemes i, de fet, com alguns autors han recordat, al segle XIX moltes ciutats europees com Londres, Manchester o Barcelona tenien uns nivells de contaminació de l'aire molts més alts que ciutats xineses avui dia. Luhmann també posa l'èmfasi en aquest fet; és a dir, que hi ha problemes socials que ho són des de fa molt de temps però que fins que el sistema comunicatiu no ho ha incorporat a la seva agenda no han existit la qual cosa no vol dir que no existissin abans. El sociòleg alemany parla de les societats arcaïques que també eren responsables d'importants i irreversibles canvis en el medi ambient com per exemple, les conseqüències dramàtiques derivades de la deforestació fet que demostra que el problema ecològic no és d'ara.

Luhmann parla de la importància de la "relació de conscienciació" i de la "comunicació", entre "coneixement ecològic" i "comunicació social". Més enllà que una de les claus del problema ecològic és l'economia -altres claus les lleis, la ciència, la política, la religió, l'educació- i la solució "un canvi en la consciència, una nova ètica, una nova ètica ambientalista o ecologista".

A *Ecological Communication*, Luhmann comença recordant que l'ecologia és un àmbit de reflexió que el 1986 només tenia 20 anys d'existència però en aquest període s'havia produït un ràpid increment en la discussió sobre les condicions ecològiques de la vida social i la connexió entre el sistema social i el seu medi ambient. Analitza en el capítol 18, titulat "Representation and Self-Observation. The 'New Social Movements'" aquesta ecologia com a nou moviment social: l'ecologisme. En les conclusions (*Ibid*: 139) diu que "In view of the given social situation a change of consciousness is necessary, a new ethics, a new *environmental ethics*".

Des de la sociologia, Steven Yearly, professor del departament d'estudis socials a la Queen's University de Belfast, assenyala a *The Green Case* (1991), que des de finals dels anys 1980 la conscienciació ecologista s'havia convertit en popular i una moda en el món occidental i també en l'altre costat del teló d'acer com per exemple les protestes a Bulgària que van prendre el 1989 el nom d'"ecoglasnost". Així, aviat el medi ambient es va situar en totes les agendes: adaptat per polítics, fabricants,

professors, agències de publicitat. Esclar que Yearly escriu el llibre sota l'impacte dels bons resultats del Green Party britànic en les eleccions europees de 1989, quan va aconseguir un inesperat 14,5% dels vots.

Michael Mayerfeld Bell, professor a Iowa State University, analitza el medi ambient a *An Invitation to Environmental Sociology* (1998), un llibre dividit en aquest capítols: "Problemes ambientals i societat" (sostenibilitat, escalfament global, pluja àcida, amenaça per a l'aigua, justícia ambiental i l'organització social dels problemes ambientals), "Consum del materialisme" (les bases materials de la condició humana, població i desenvolupament), la "ideologia de la dominació ambiental" (cristianisme, individualisme, gènere i dominació ambiental, ecofeminisme), la "ideologia dels problemes ambientals" (de la Roma antiga als problemes de les societats actuals postmaterialistes), la "naturalesa humana de la natura" (natura i biologia, turisme, natura i racisme científic) i "organitzant la societat ecològica" (reorganització de les societats i de nosaltres mateixos).

Qualifica la "sociologia medioambiental" com "l'estudi de la comunitat en el sentit més ampli possible. Gent, animals, terra, aigua, aire, tots interconnectats" i afegeix que els problemes ambientals no només són els de la "tecnologia, la indústria i la contaminació".

Aquesta "sociologia del mediambient" parla del consum –recupera Gandhi i Marx, entre altres autors- i de les bases materials de la condició humana en què l'obra de Thorstein Veblen, *The Theory of the Leisure Class* (1899), ja indicava que el poder en la vida moderna era tenir temps per dedicar a la salut i portar una vida saludable i de com el consum de l'oci estava relacionat amb el medi ambient.

També des de la sociologia, John A. Hannigan, a *Environmental Sociology* (1995), i des d'una perspectiva social "construccionista", demostra que la disposició de la societat a reconèixer i resoldre els problemes mediambientals depèn més de la forma com aquestes reivindicacions són presentades per un nombre limitat de grups d'interès que no pas pel rigor com les amenaces s'exposen. Aquesta autor, per primera vegada, situa el coneixement de la "construcció del mediambientalisme" en el context de l'ampli debat dins la sociologia sobre la Modernitat i la Postmodernitat i què significa viure en una "societat de risc".

Hannigan, professor de Sociologia a la University of Toronto, situa el naixement del modern moviment ambientalista en l'Earth Day dels anys 1970 i la sociologia ambientalista entre 1970 i 1995. A Europa, assegura, l'impulsa està estimulat per l'aparició dels Verds com a força política.

Partint de l'herència de Marx i Engels, que van voler establir una nova relació entre home i natura a partir de la seva anàlisi de la societat industrial i l'alienació del primer respecte al seu treball i al seu medi, i d'altres sociòlegs, s'enceta una línia que podríem batejar ja com a "sociologia ambientalista" o "sociologia ecologista", afirma Hannigan. A finals de la dècada de 1970, destaca Hannigan, Catton i Dunlapp, van encetar una creuada per convertir sociòlegs en la seva "New Ecological Paradigm", que era l'anàleg acadèmic del pensament verd en general que demanava una aproximació menys antropocèntrica i més ecocèntrica. L'altre sociòleg que ha bastit una sociologia mediambiental és Ulrich Bech a partir del seu llibre *The Risk Society*.

Hannigan (*Ibid*: 19-20) destaca el llibre d'Allan Schnaiberg, *The Environment: From Surplus to Scarcity* (1980), dins la sociologia ambientalista, probablement la més influent explicació de les relacions entre capitalisme, estat i medi ambient. A partir d'endinsar-se en l'economia política marxista i en la sociologia neoweberiana, Schnaiberg analitza la gènesi de les relacions contradictòries entre l'expansió econòmica i la destrucció del medi ambient.

Per què la consciència mediambiental i els moviments ecologistes creixen des de principis de la dècada de 1970 tant a Europa com a Amèrica? L'ascens de la consciència ecologista i dels moviments que defensaran el medi ambient és part de la "sociologia ambientalista" o "ecologista", defensa Hannigan (1995: 23). Ell mateix apunta quatre explicacions principals: la "Reflection Hypothesis", la "tesi postmaterialista", la "tesi de la nova classe mitjana" i l'aproximació "regulationist/political".

La "reflection hypothesis" s'inicia amb l'observació de la degradació del medi ambient en les nacions industrials occidentals a partir de la Segona Guerra Mundial i arriba al seu zènit a finals de 1960 per convertir-se en "dramàtica conscienciació" de la problemàtica ambiental en la dècada de 1970. Des del sud d'Alemanya, Bèlgica, Luxemburg, Països Baixos, nord de França o Suïssa, llocs on es donen problemàtiques ambientals importants, es desenvolupa aquesta consciència. Mentre que a la Gran Bretanya i Escandinàvia, on les condicions de deteriorament ambiental són menys obvis, l'ecologisme és més moderat i absorbit pels corrents polítics.

La "tesi postmaterialista" situa la problemàtica medioambiental com una part més extensa dels canvis de valors entre certs segments de les societats occidentals. A partir de l'obra de R. Inglehart en la dècada de 1970 -que donaria lloc a la seva teoria de la "revolució silenciosa"- aquesta interpretació està inspirada en la proposta de "jerarquia de les necessitats" de l'humanista i psicòleg social Abraham Maslow, autor de *Motivation and Personality* (1954).

Inglehart, a *The Silent Revolution* (1977), dos anys abans que Lyotard publicués *La condició postmoderna*, analitza els canvis en els valors (decadència en la legitimitat de l'autoritat jeràrquica, el patriotisme, la religió, en el camí cap a la decadència en la confiança en les institucions) i la política (canvis entre l'equilibri elites polítiques i masses) a Occident. En aquests canvis en valors i estils de la política, Inglehart posava el desenvolupament dels mitjans de comunicació com un dels "responsables" convertits en força de canvi ja que comunicaven descontent, estils de vida alternatius i dissonàncies diverses fins i tot quan estan controlats per l'establishment.

Inglehart proposa que les preocupacions econòmiques experimentats per la vella generació durant la Gran Depressió i les dues Guerres Mundials havien tingut una influència menor en el coneixement de la generació "baby boom" de la postsegona Guerra Mundial i que ja amb la seguretat econòmica guanyada perseguien el creixement personal, l'autonomia en la presa de decisions i la millorar de la qualitat del medi físic.

Aquestes tesis d'Inglehart, el sociòleg britànic Stephen Cotgrove les lliga en la seva obra *Catastrophe or Cornucopia: The Environment, Politics and the Future* (1982) quan sosté que els ecologistes són probablement un dels públics que amb més

seguretat poden ser qualificat com a postmaterialistes per la seva prioritat en els objectius no-materials com la persecució d'una societat més humana.

Cotgrove -continua Hannigan (*Ibid*: 25)- arriba a la conclusió que allò que distingia els membres dels nous grups ambientalistes o ecologistes com en el cas de Friends of the Earth era no tant la seva alta conscienciació medioambiental com el seu compromís d'assentar una alternativa de valors postmaterialistes.

La "tesi postmaterialista" ha tingut posteriorment continuïtat en l'anàlisi de S.R. Brechin i W. Kempton (1994),²⁶⁴ els quals han demostrat que els problemes ambientals del públic no estan restringits als països industrials avançats sinó que existeixen a escala global i posen com a exemple la divulgació i promoció de l'activisme ecologista en països del Tercer Món com ara l'Índia, Mèxic i l'Uruguai disposats a pagar alts preus i taxes per tal de preservar el seu medi ambient que no pas en nacions industrialitzades com a Finlàndia i el Japó. Per la qual cosa conclouen que l'ecologisme no s'hauria de veure com a resultat d'un canvi postmaterialista sinó com un fenomen més complicat que emergeix de múltiples fonts que ho expliquen, tant en els països més rics com en els més pobres.

La "tesi de la nova classe mitjana", segons argumenta Hannigan el 1995, acompanya la tesi postmaterialista però aquesta posa més l'èmfasi en l'origen social de qui adopta una ètica ecologista. Segons aquesta tesi, els ecologistes formen part, de manera majoritària, de segments de la societat "especialitzats en societat i cultura" com ara professors, treballadors socials, periodistes, artistes i professors que treballen en el món de la creació i/o en treballs orientats al "servei públic". Els motius pels quals s'explica aquesta tendència són variats: des de la tesi que diu que són professions que estan més en contacte amb la realitat quotidiana i els efectes negatius sobre les persones de les males condicions ambientals a les que expliquen que aquestes professions atrauen unes personalitats amb més consciència altruista.

La darrera de les tesis, "regulationist/political", relaciona aquest auge de la consciència i acció ecològica o ambiental amb les tensions dins el sistema polític d'alguns països de l'Europa occidental. Des d'aquesta perspectiva, els nous moviments socials haurien emergit com a reacció defensiva a la intrusió de l'Estat en la vida quotidiana dels ciutadans o, en paraules de Habermas, "colonisation of the life world".²⁶⁵ Això enllaçaria amb la teoria de Beck de la "societat de risc" segons la qual la proliferació de les tecnologies químiques, nuclears i biogenètiques han portat nous perills i pors a la vida diària dels ciutadans moderns i els governs sovint són els arquitectes d'aquests riscos.

Efectivament, en l'obra d'Ulrich Beck l'ecologia té un paper preponderant en la seva teoria de la "societat del risc". A *Ecological Politics in an Age of Risk* (1995) -obra escrita en alemany el 1988 un any abans de la caiguda del Mur de Berlín- ja posa en el centre del seu discurs els problemes derivats de l'energia nuclear, la química, la devastació ecològica, la modificació genètica i la manipulació amb animals, tot i que per denunciar que els mitjans de comunicació estaven provocant "alarma social".

²⁶⁴ "Global environmentalism: a challenge to the postmaterialism thesis?", a *Social Science Quarterly* 75 (2): 245-269. Citat per J.A. Hannigan (*Ibid*: 25-26)

²⁶⁵ J.A. Hannigan cita el llibre de J. Habermas. *The Theory of Communicative Action*. Vol. 2. Cambridge: Polity Press, 1987.

Diu Beck en el capítol segon, "The Naturalistic Misunderstanding of the Green Movement: Environmental Critique as Social Critique", que darrere de la defensa de la natura hi ha "una actitud utòpica":

"The ecology movement has fallen prey to a naturalistic misapprehension of itself: it reacts to a global fusion, rife with contradictions, of nature and society; this fusion has weakened these two concepts in a blend of reciprocal interconnections and injuries of which we have as yet not the faintest idea, let alone a proper conception".

I en el capítol següent, "Industrial Fatalism: Organized irresponsibility", s'afegeix a les crítiques que parlen del "fatalisme del progrés" que ell lliga a impactes horrorosos com el de Txernòbil. I diu que Txernòbil ens va ensenyar almenys dues lliçons: primerament que el pitjor dels escenaris somiats és possible que es doni i, per tant, que es faci realitat. La conseqüència: l'abolició de l'energia nuclear passa a ser acceptada com una possibilitat política.

Però, per a Beck, això estava creant una "indústria del fatalisme" i, sense dir-ho, també suggeria que estava impulsant l'ascens del moviment ecologista a Alemanya, una realitat que es podia relacionar amb la proximitat d'aquest país a Txernòbil i el catastrofisme amplificat pels mitjans de comunicació.²⁶⁶

Beck parla de "assurance state" o "etat providence", societat integrada on la idea de justícia i contracte social esdevé "sòcio-tècnicament" ben format i que s'encamina a reduir els riscos. Però, tot això, indica Beck, provoca una contradicció: per una banda les contradiccions entre els individus que reclamen desenvolupament de les tècniques científiques per després criticar la tecnocràcia. Es vol perseguir la millora de les trobades mèdiques però es critica la investigació amb animals. Es demana i es pressiona perquè es trobi una vacuna contra la sida, o contra la malària però es critica el mètode.

Beck també parla d'"Ecological democracy" i acaba el llibre (*Ibid*: 184) argumentant sobre les conseqüències del progrés:

"The consequences of progress would not only injure people, but this injury would also be an unpleasant experience engrave don their minds. This is what will decide the future of democracy: are we dependent on the experts for every detail in issues concerning survival, or does the culturally manufactured percibility of hazards restore to us the competence to judge for ourselves?"

D'altres vegades, aquests temors i la conseqüent aparició de conscienciació ecologista ve donada en el context del "neocorporativisme" quan l'Estat o altres nivells de govern local, regional o nacional s'uneixen com a soci a la indústria privada i deixa absolutament desprotegit el ciutadà. En aquest moment, els

²⁶⁶ William Cronon (1996) recorda que el 1989 el periodista Bill McKibben publica el llibre *The End of Nature* on argumenta que l'home ha destruït el planeta, però hi havia precedents que ja vaticinaven la catàstrofe o predeien crisi com Paul Ehrlich a *Eco-Catastrophe* (1969) i el Club de Roma a *Limits to Growth* (1972).

ciutadans es veuen abocats a adherir-s'hi o construir noves formes d'activisme social i civil per solucionar els problemes (ambientals o d'altres tipus).

En aquest sentit, A. Scott²⁶⁷ observava en un llibre publicat el 1990 que era en aquells països on el debat polític estava ofegat sota un consens aparent o real i la presa de decisions (decision-making) dominada per un reduït grup de "social partners" (com per exemple Àustria, Alemanya, Suècia) que els moviments ecologistes, especialment els Verds, havien estat més actius en l'esfera política.

Així, a l'Alemanya occidental, per exemple, la burocràcia dels "policy-makers" havia començat, ja en la dècada de 1970, a evitar les institucions parlamentàries i havia preferit prendre decisions claus amb representants de la indústria darrere la porta. L'ascens dels Verds, Die Grünen, "can thus be interpreted as an attempt to re-establish the democratic political link between the state and the citizenry, first through the formation of extra-parliamentary citizen initiative groups, and later by re-entering parliaments in the form of alternative parties with the goal of helping to restore parliamentary legitimacy".²⁶⁸

També des d'una perspectiva crítica, Klaus Eder (1993) afirma que "the ecological movement is a new social movement displacing the institutionally integrated labour movement" i oposat aquest últim -"movement social de classe"- a l'ecologista i feminista als quals qualifica de "moviments neopopulistes de protesta" i "neoromàntics": neoromàntics com a antiracionals i neopopulistes per la seva hostilitat cap a l'Estat i l'intel·lectualisme.

Per a Eder, tots aquests nous moviments, que neixen el Primer Món -on hi ha més llibertat d'expressió i tolerància- són "contracultura", tot i que subratlla que poden esdevenir "nova classe social": "This is due to the expansion of middle class groups into the service sector". Així, lliga directament l'ecologisme a les classe mitjanes perquè:

"The relationship with nature has always had a central significance for the petit-bourgeois lifestyle. It's leisure patterns, wandering, climbing, excursions into the countryside, all forms of tourism, make this clear" (Ibid: 134)

A principis de la dècada de 1990 Eder estava convençut que l'ecologisme representava una nova forma de radicalisme de la classe mitjana que havia vist com s'havia anat transformant l'acció col·lectiva organitzada en organitzacions que actuen com a entitats actives com ara el cas de Greenpeace i WWF, capaces de desenvolupar una identitat i aconseguir que sectors de la classe mitjana s'identifiquessin en aquesta nova identitat fragmentada.

Hannigan es pregunta per què l'ambientalisme s'havia mantingut en un "relative state of abeyance for a half century from 1920 to 1970?", i la resposta la dona en el capítol "Social Construction of Environmental Problems" (Ibid: 32-57) a partir de contrastar la important literatura sociològica sobre medi ambient i el

²⁶⁷ *Ideology and the New Social Movements*. London: Unwin Hyman, 1990. Citat per J.A. Hannigan (Ibid: 29).

²⁶⁸ C. Hager. "Citizen movements and technological policymaking in Germany", dins *The Annals*, 528 (42-55), 1993, citat per J.A. Hannigan (Ibid: 29)

construccions social, que “does not uncritically accept the existence of an environmental crisis”.

Aquest “construccions social” reconeix que els problemes i les solucions del medi ambient són “end-products of a dynamic social process of definition, negotiation and legitimation both in public and private settings” i a més s’ocupa de l’estudi d’aquests problemes de manera different al “paradigma sociologic”. Amb això, Hannigan no vol dir que els sociòlegs mediambientals neguin les serioses amenaces per al planeta; però l’aproximació construccionista permet una “agnostic stance in order to optimally assess how environmental knowledge, risks and problemes are socially assembled”.

Des del 1973, aquest “construccions social” s’ha ocupat de la ciència i la tecnologia (Knorr-Cetina; Latour i Woolgar; Pinch i Bijker), relacions de gènere (Laws i Schwartz; Mackie), estudis dels mèdia (Altheide; Fishman; Schlesinger), entre altres àmbits, en què un dels debats centrals és l’anàlisi dels problemes socials. Què diferencia els problemes ambientals dels problemes socials en general? Per a Hannigan són problemes similars, tot i que amb unes petites i alhora importants diferències entre les quals que els problemes ambientals “have a more imposing physical basis than social social problems, which are more rooted in personal troubles that become converted into public issues”.

Així, el sorgiment d’una certa consciència global sobre el medi ambient s’explica en el context de l’impacte planetari d’uns esdeveniments concrets entre els quals cal destacar els accidents nuclears de Three Mile Island i Txernòbil, el desastre químic de Bhopal i l’enfonsament dels petrolers Torrey Canyon i Exxon Valdez. Esdeveniments dramàtics importants perquè la política identificà la natura com un “tema” per incorporar en la seva agenda.

Per a Hannigan, el concepte d’“environmentalism” és una construcció en què han intervingut filosofies, ideologies, especialistes científics i promotors d’iniciatives, amb un paper central del discurs mediàtic perquè els problemes del medi ambient obtinguessin ressò, especialment a partir de la dècada de 1970 quan comença una “construcció social dels riscos ambientals”, un debat originat arran de la teoria de la “societat de risc” d’Ulrich Beck i que, segons Hannigan, enllaça “construccions ecològic” i “condició postmoderna”.

Philip W. Sutton, a *The Environment. A Sociological Introduction* (2007), analitza la definició, transformació i politització de l’“ambientalisme” i parla d’una “sociologia de l’ecologia”. Aquest professor de sociologia a la Robert Gordon University Aberdeen recorda que les religions paganes precristianes animaven la gent a l’experiència del món natural ple d’esperits.

Mentre que Maurie J. Cohen, a *Risk in the Modern Age* (2000), situa el naixement de la “sociologia ambiental” als anys 1970 amb l’augment de la conscienciació dels problemes ambientals. Des de la seguretat alimentària fins a la seguretat nuclear i la conservació de la biodiversitat “governments have created vast bureaucracies to alleviate risk in the modern age”. La sociologia ambiental neix als EUA els anys 70 i es desenvolupa en els 80, assegura Cohen, que subratlla que “the anti-environmentalism in Washington during the first years of Ronald Reagan’s presidency placed both academics and activists with an interests in the environment

on the defensive". Pel que fa a Europa, Cohen assenyala que la sociologia ambiental sorgeix en paral·lel a l'emergència dels partits verds i particularment amb Die Grünen a Alemanya i els nous moviments socials i que va ser catalitzat per Ullrich Beck el 1986 amb la publicació en alemany del seu llibre *Risk Society*.

La geografia i la biologia deterministes del segle XIX -explica Hannigan (*Ibid*: 6-8)- situen com a tesi principal que la societat humana és un producte de les forces naturals i, per tant, és susceptible de trobar explicacions naturals. Així, Ellsworth Huntington, en les seves tres obres *Civilization and climate*, *World Power and Evolution* i a *The Character of Races*, tracta d'establir una sèrie de correlacions entre clima i salut, energia i processos mentals com la intel·ligència. Fins i tot intenta provar l'ascens i caiguda de civilitzacions senceres com l'antiga Roma tot seguint el canvi climàtic en períodes històrics diferents.

Sota la influència del discurs darwinista i el concepte d'"evolució", "selecció natural" i la "supervivència dels més bons", aquestes idees van tenir influència durant dècades sobretot entre pensadors socials conservadors que van mirar d'aplicar els principis al context humà. El més popular de tots, l'anglès Herbert Spencer, que va proposar una doctrina evolutiva que responia al principi de selecció natural "to the human realm". Spencer es va oposar radicalment a qualsevol suggerència que la societat es podia transformar a través de la reforma educativa o social.

Des de la filosofia política conservadora, Thomas Malthus alertava en el seu *An Assay on the Principle of Population*, originalment publicat el 1798, que el creixement demogràfic anava contra els límits ambientals, i que aquest causaria pobresa, fam, misèria i, al capdavall, faria escassejar les fonts i recursos naturals.

En pàgines anteriors ja vam esmentar la postura crítica envers el moviment ecologista de Noel Castree, que a *Nature* (2005: 112-119) assegura que hi ha veritats però també mentides i mites sobre les bondats de la natura. A *Remaking Reality*, editat per Noel Castree i Bruce Braun (1998), aquests dos autors repensen el medi ambient a partir de les experiències i les realitats del segle XX, i recorden que Karl Marx²⁶⁹ ja va prestar molta atenció a la natura i la relació dels homes amb aquesta.

També des d'altres camps com **la literatura** i el **cinema** -sovint en aquest últim cas ratllant la dramatització i l'alarmisme més absolut- s'ha contribuït a construir aquest "pensament verd" de l'ecologisme en la seva transició des de l'ecologia. Ivan Janik²⁷⁰ subratlla que a pesar de la severitat en els problemes que la societat moderna ha hagut d'afrontar com a resultat del tractament de l'home en el seu medi ambient des de l'edat de la Revolució Industrial la consciència del públic no s'ha donat fins a la dècada de 1970 i 1980. Però la literatura havia pres consciència molt abans, concretament en el moviment romàntic a Anglaterra i Amèrica entre finals del segle XVIII i principis del XIX com a reacció contra els efectes de la revolució industrial i com a refugi a la lletjor i sordidesa de la industrialització.

²⁶⁹ Aquests dos autors citen el llibre d'A. Schmidt. *The Concept of Nature in Marx. op.cit.*

²⁷⁰ "Environmental consciousness in modern literature. Four representative examples", dins George Sessions (1995: 104-112).

Va haver-hi també una atracció per tot allò “primitiu” com a antídote de l'excessiva racionalitat de la Il·lustració i un “agrarianisme” com a alternativa a l'ascensió de la forma de vida urbana-industrial. El llegat del Romanticisme per a la moderna literatura de la consciència medioambiental és complexa. Perquè, segons Janik, la visió romàntica de les formes de vida primitives preindustrials com a alternativa atractiva al model de progrés es reflectirà en les obres d'escriptors del segle XX com ara D. H. Lawrence, Aldous Huxley, Robinson Jeffers i Gary Snyder, tot i que aquests, subratlla, tindran una visió diferent dels romàntics. Per exemple, a *Brave New World* (1932), Huxley posa en contradicció una civilització futura antisèptica i de pensament controlat amb un món passat primitiu en què l'home vivia en contacte íntim amb les forces de la natura però en la por i la ignorància. Huxley desaprovava la societat moderna mecànica i consumista, però no va veure una alternativa raonable.

Des de la lingüística un corrent ha pretès fer servir la perspectiva ecològica per bastir una teoria sobre l'adquisició de la segona llengua. Així, Leo Van Lier, a *The Ecology and Semiotics of Language Learning* (2004), recorda la “fascinating tradition” de l'ecologia en la lingüística (sovint anomenada *ecolinguistics*). Per què la perspectiva ecològica aplicada al llenguatge i a l'educació de la segona llengua? Perquè l'aproximació ecològica proporciona una alternativa als tradicionals mètodes de la teoria educativa, recerca i pràctica. A partir de la idea que l'ecologia és l'estudi dels organismes i les seves relacions entre ells i amb el seu medi ambient, la llengua també és una activitat que té lloc en una complexa xarxa de sistemes complexos (relacions entre la llengua i el medi físic, el medi social, el medi cultural, la diversitat lingüística i entre l'aprenent i el context on s'aprèn).

En els anys 1990 i inicis del 2000 -subratlla Leo Van Lier- s'havien presentat bastants estudis centrats en la importància de la teoria del caos o la complexitat en la teoria de la lingüística educativa (i en la teoria lingüística). Les nocions de caos i ordre han tingut una llarga història en la filosofia i en la ciència. Pel que fa a la llengua aquesta no és un sistema de comunicació que s'esdevé en el buit sinó que és part integrada en uns sistemes de coneixement. Una aproximació ecològica mira l'aprenent com una persona sencera, no com una unitat de producció de gramàtica centrada en l'assistència que li proporciona el professor que ensenya la llengua.

Des de la perspectiva antropològica, Philippe Descola i Gisli Palson (1996: 23-102) analitzen especialment en els capítols 3, 4 i 5 de la primera part “Contested domains and boundaries” amb una mirada crítica a la dicotomia natura-societat, un dels dogmes centrals de l'erudició occidental i el seu lloc en la teoria de l'ecologia humana i social. Repensa l'antropologia ecològica i la seva noció de relació entre persona i medi ambient i, per tant, analitzen els diferents autors el medi ambient i les relacions amb els humans amb la problemàtica de la sostenibilitat, coneixement indígena, etc.

Així, Alf Hornborg es pregunta en el capítol titulat “Ecology as semiotics” (*Ibid*: 45-62) si cal seguir la línia que havia mantingut Roy Rappaport en el seu llibre *Pigs for the Ancestors*,²⁷¹ autor que anima a ubicar la natura i la societat en una mateixa estructura. Mentre que Gisli Palsson, en el capítol “Human-environmental relations”

²⁷¹ New Haven: Yale University Press, 1968.

(*Ibid*: 63-81), recorda que a l'Europa medieval no hi havia una separació radical entre natura i societat i afegeix:

“In the modern, environmentalist view, humans have a particular responsibility to meet, not only to other humans but also to members of other species, to fellow inhabitants of the animal kingdom, and the ecosystem of the globe (...) Precisely because of its radical stance, however, with respect to human-environmental relations, the environmentalist movement tends to fetishise nature, thereby setting it apart from the world of humans”

Continua Palsson dient que els activistes dels drets dels animals sovint fan una distinció fonamental entre “ells” (productors indígenes) i “nosaltres” (euroamericans) i entra a distingir entre el paradigma del comunisme i l'orientalisme. Mentre que l'orientalisme separa la natura de la societat, el jove Marx insistia que els humans no poden separar/se de la natura i viceversa.

Un altre dels elements d'anàlisi a partir d'aquest llibre és per què països com el Japó, on hi ha una alta preocupació pel respecte a la natura i la seva preservació, no compten amb partits verds. La resposta és que els partits tradicionals han integrat en la seva agenda la sensibilitat ecologista. Un altre cas és d'Islàndia, on es donen contradiccions entre el gran respecte pel medi ambient i alhora la sobreexplotació de la pesca, la qual cosa ens fa parlar de la importància dels interessos econòmics.

També des de l'antropologia, Kay Milton (1996), professor d'Antropologia Social a la Queen's University Belfast, explica en el segon capítol “Culture and Ecology” que els ecologistes estudien les relacions entre organismes i el seu medi ambient i assegura:

“One of the reasons why an environmental discourse has emerged as a public, political phenomenon, rather than remaining an esoteric interest of ecologist, is that human activities have increasingly been identified as major sources of environmental damage”

En relació amb la globalització Milton se centra a analitzar l'eliminació dels pobles indígenes i la diversitat cultural i les diferències entre “globalism, anti-globalism and ecocentrism” i com la perspectiva de l'ecocentrisme, igual que l'antiglobalització, conté una crítica radical a la industrialització.

Des de l'economia, el medi ambient ja s'ha estudiat des del segle XIX. Així, Peter M. Hass a *Environment in the New Global Economy* (2003) explica com els economistes britànics del segle XIX van expressar el temor sobre la fi dels recursos naturals per la sobreexplotació.

Hass, però, parteix de la idea que la primera alteració humana sobre la natura va ocórrer fa 10.000 anys amb el desenvolupament de l'agricultura que va passar en tres llocs al mateix temps: sud-oest d'Àsia, Mesoamèrica i la Xina. I lligat a això a Mesopotàmia neix la civilització, relacionat amb les primeres ciutats. Després, a Grècia i l'antiga roma. L'imperi romà va ser exemple de l'increment de la pressió sobre el medi ambient amb la demanda de menjar però també d'obres d'infraestructura.

La reflexió sobre el medi ambient des de l'economia, especialment l'anàlisi que van fer Marx i Engels, ja ocupa una vastíssima literatura que al llarg de la tesi estem

descriuint. Aquest interès també explica l'aparició d'una teoria política ecologista amb els seus corrents ideològics variats, resultat de la fragmentació i la hibridació de l'ecologisme, especialment a partir de finals de la dècada de 1970.

2.3. L'ecologisme polític: de les arrels a la realitat

L'ascens de l'ecologisme polític té le seves arrels en els moviments socials de caràcter ecologista que neixen a principis de la dècada dels anys 1970, amb Friends of the Earth (1970) i Greenpeace (1971), i que s'inspiren en el model d'èxit de grups com International Amnesty (1961) que s'ocupen dels drets humans i la justícia social des d'una visió ja global.

El ple desenvolupament del grup d'idees que avui coneixem com a "ecologisme" té les seves arrels, segons Pepper (1996: 227), en entorns ideològics "anticapitalistes" durant la dècada de 1930.²⁷²

Bruce Braun i Noel Castree, en la introducció a *Remaking Reality. Nature at the millennium* (1998: 3-42),²⁷³ asseguren que la natura s'ha incorporat a l'agenda política, tot i que ja ho estava en l'agenda de pensadors polítics com Marx.²⁷⁴ No obstant, tots dos són molts crítics amb el moviment ecologista i asseguren que "Political ecology has, unfortunately, remained marginal until now because I has not yet grasped either its political or its ecology".

Neil Smith²⁷⁵ afirma que activistes ecologistes, marxistes, feministes i altres tipus d'activistes socials han aconseguit la major victòria posant la natura en l'agenda política fins al punt que avui dia "tots som ecologistas" i conclou:

"The radical genie of the environmental challenge to late capitalist nature destruction has been stuffed back into the bottle of institutional normality just in time to calm millennial jitters about nature. The challenge for the twenty-first century is to start again, to make environmental politics subversive again" (*Ibid*: 272)

Per a André Gorz,²⁷⁶ pioner de la teoria de l'ecologia política -que per a ell no podia ser una altra cosa que una disciplina fonamentalment anticapitalista i subversiva- l'ecologisme polític neix el 1972:

"precisament a continuació d'un estudi de científics britànics, *Blueprint for Survival*, i d'un informe a petició del Club de Roma, *Els límits del creixement*.

²⁷² Pepper es fa ressò del llibre d'A. Bramwell. *Ecology in the Twentieth Century: a history*. London: Yale University Press, 1989.

²⁷³ Amb el títol "The construction of nature and the nature of construction: analytical and political tools for building survivable futures".

²⁷⁴ Citen la tesi doctoral sobre Marx d'A. Schmidt, publicada en llibre: *The Concept of Nature in Marx*, op. cit.

²⁷⁵ Capítol titulat "Nature at the Millenium. Production and re-enchantment", dins llibre de Bruce Braunn i Noel Castree, op.cit.

²⁷⁶ Nascut com a Gérard Horst, va fer servir com a pseudònims tant André Gorz com Michel Bosquet.

Assenyalava la necessitat urgent de ruptura amb el industrialisme i aquella religió del creixement que és inherent al capitalisme. [...] No es pot tenir un capitalisme sense creixement ni, a fortiori, un capitalisme de decreixement. El benefici, el “valor”, són impossibles sense la circulació de mercaderies substancials, separables dels seus productors. El decreixement, en “les nostres” economies, té un nom: depressió. No es pot voler la reducció del flux de mercaderies materials sense voler una economia radicalment diferent d'aquella, d'aquesta economia en la qual l'objectiu primer no és més que 'fer diners' i en la qual la riquesa no s'expressa ni es mesura més que en termes monetaris. Aquells que, com Serge Latouche [economista francès que promou el decreixement], apel·len al «decreixement» no volen ni l'austeritat ni l'empobriment. Volen primer de tot trencar amb l'economicisme”²⁷⁷

I a la pregunta també de *Nouvel Observateur* sobre com definiria l'ecologisme, André Gorz contestava:

“De totes les definicions possibles, preferiria destacar d'entrada la menys científica, la qual està en l'origen del moviment ecologista: a saber, la preocupació pel mitjà de vida en tant que determinant de la qualitat de vida i de la qualitat d'una civilització. Les primeres grans manifestacions d'aquesta preocupació es van desenvolupar a Amèrica del Nord, després al Japó, i després a Alemanya, des d'on es van estendre a la resta d'Europa. Van adoptar la forma de moviments de protesta, sovint reprimits violentament, contra la confiscació de l'espai públic per mega-indústries, aeroports, autopistes que venien a trastornar, a formigonar i tecnificar el poc que del mitjà «natural» quedava i a espargir contaminants i altres perjudicis. La resistència de les poblacions a aquesta invasió del seu mitjà de vida no era només una simple «defensa de la naturalesa». Era una lluita contra la dominació, contra la destrucció d'un bé comú per poders privats, sostinguts per l'Estat, que denegaven a la gent el dret a triar la seva forma de vida en comú, de produir i de consumir”

Jorge Riechmann i Francisco Fernández Buey (1994: 148-175) recorden que els primers partits ecologistes del món es van fundar el 1972 a Australàsia, concretament a Tasmània, l'abril de 1972 (United Tasmania Group) i a Nova Zelanda, el mes següent (Values Party, el Partit dels Valors). El mateix any es van fundar partits ecologistas regionals a Suïssa i l'any posterior neixia l'Ecology Party britànic.

El suís Daniel Brélaz (del Groupement pour la Protection de l'Environnement) va ser el 1979 el primer ecologista elegit en un parlament nacional. En les eleccions europees de 1989, els partits verds van rebre 10 milions de sufragis dels dotze estats membres aleshores (un 7,7% dels vots enfront el 2,7% en les eleccions de 1984). El 1990, els partits verds estaven organitzats a nivell nacional en 17 països europeus occidentals i representats en els parlaments nacionals de 12 d'aquests

²⁷⁷ Entrevista a *Nouvel Observateur*. Citat en l'article “ANDRÉ GORZ, vist per Joaquin Valdivielso”, dins el II Cicle Pensadors Ambientals Octubre Centre de Cultura Contemporània, celebrat a València el 12 de febrer del 2009. Podeu consultar-ho en aquest enllaç: <http://www.uib.cat/depart/dfl/pts/doc/Conferencia%20Andr%20Gorz%20IT%20Valencia%202009.pdf>

països, amb 42 diputats a la RFA, 20 a Suècia, 13 a Itàlia, 9 a Bèlgica, Àustria i Suïssa, 6 a Holanda, 4 a Finlàndia, 2 a Portugal i Luxemburg, 1 a Grècia i Irlanda.

Una altra de les dates fundadores de l'ecologisme polític és l'octubre de 1978, a la República Federal d'Alemanya, quan membres del Partit Comunista Maoista de l'Alemanya Occidental, *squatters* ("Okupes"), organitzacions de drets dels gais i feministes i alguns ecologistes funden Alternative Liste für Demokratie und Umweltschutz (AL), que tot i el seu original posicionament contra el sistema de representació parlamentària van acabar tenint representació al Parlament de Berlín oest (Alexander, 2003: 130). Ràpidament els problemes ambientals van guanyar en l'agenda d'aquest partit que segons Alexander (*Ibid*: 130) en part "va ser un producte de la Nova Esquerra dels anys 1960":

"The Left found one such alternative in other developments peaking in the summer of 1978. Herbert Grühl's defection from the CDU to form the Grüne Aktion Zukunft (Green Action Future- GAZ) in July 1978 attracted national attention. His initial success recalled the experiences earlier in the 1970s with the anti-nuclear movement, when diverse groups of farmers, concerned local townspeople, and radical activists united to protest plans for nuclear power plants in Wyhl and Brokdorf. The West German Left was beginning to recognize the potential of ecological ideas to give it new life. For example, the Socialist Bureau in autumn 1978 sponsored a meeting inspired by the writings of Ernst Bloch. Bloch's writings emphasized that humanity could be liberated only when it adopted a relationship with nature that did not view the natural world as something to be subjugated."

A l'Europa oriental, sota els règims autoritaris comunistes, els problemes ecològics van ser un dels elements que, sobretot a partir de l'accident de Txernòbil, van convertir-se en element d'afebliment de la seva imatge internacional.

A Occident aquests problemes es van veure des de l'ecologisme com la mostra que el medi ambient no era només el resultat del capitalisme sinó que responia a la industrialització i la creixent desregulació i això també ho compartia el sistema comunista. Aquesta realitat compartida tant en el bloc capitalista com en el comunista va influir perquè els partits ecologistes alemanys neixessin sense una adscripció ideològica de dretes o esquerres com veuren en un apartat posterior.

A la Unió Soviètica, les primeres mobilitzacions per motius ecològics tenen lloc a partir de la construcció d'una indústria al llac siberià de Baikal, el 1966. Segons publicava *Pravda* l'1 de juliol de 1988 (Wober, 1992: 97), almenys 150 ciutats soviètiques estaven considerades que estaven ubicades el 1987 en zones de potencial catàstrofe ecològica [aquell any hi havia 291 ciutats a la URSS amb més de 100.000 habitants].

La *glas not* va permetre que es comencessin a sentir veus crítiques sobre els nivells de contaminació de la indústria química i de fertilitzants a l'URSS. Així, Vladimir Shlapentokh²⁷⁸ afirma que l'accident de Txernòbil, el 25 d'abril de 1986, va succeir

²⁷⁸ "Ecology and Nuclear Danger in Soviet Ideology and Public Opinion", a Mallory Wober (1992: pàgines 93-113).

en un moment que el moviment ecologista guanyava suport popular i que va crear “a new psychological and ideological atmosphere within the country”.

La ideologia soviètica, amb el marxisme teòric de culte a la ciència i el progrés tecnològic, va mantenir aquests problemes ambientals allunyats fins que als anys 1960 alguns intel·lectuals van començar a mostrar-se preocupats per la destrucció de la natura al llarg del vast imperi soviètic. Però, subratlla Shlapentokh (*Idem*: 113) que no va ser sinó a partir de l'enorme influència de l'accident de Txernòbil sobre la mentalitat de la gent i dels intel·lectuals que aquests problemes ecològics no van començar a ser sensibles per a la ciutadania.

Però si aquell accident va tenir un gran impacte i in influència posterior no va ser precisament dins el Bloc Soviètic, sinó sobretot en el bloc capitalista occidental. Els partits verds i ONG ecologistes van aprofitar Txernòbil per situar en l'agenda política i mediàtica el medi ambient. Entre la segona part d'aquella dècada de 1980 i la següent es veurà l'ascens i consolidament de l'ecologisme polític com també la consolidació de la fragmentació ideològica en hibridacions com ara l'ecosocialisme.

L'Ecologia Política' o estudi dels conflictes socioambientals

Si l'*ecologisme polític* és la conversió de l'ecologia en ideologia i la seva manifestació en forma de moviments, plataformes i, finalment, en partits polítics, per *ecologia política* s'entén -segons Joan Martínez-Alier-²⁷⁹ l'estudi dels conflictes socioambientals. El terme també designa un ampli moviment social i polític per la justícia ambiental en els diferents nivells o àmbits: local, regional, nacional i global.

Aquesta lluita o *ecologia política* és més forta a Amèrica Llatina que no pas en altres continents -defensa Martínez-Alier- on s'han format xarxes com ara les OJAS (organizaciones de justicia ambiental), Vía Campesina i la CLOC (Coordinadora Latinoamericana de Organizaciones Campesinas).

L'objectiu d'aquests lluites és solucionar problemes com ara la pèrdua de la biodiversitat, el canvi climàtic o els casos de contaminació local. Martínez-Alier recomana mètodes gandhians de resistència cívica com el que va dur a terme Justícia Ambiental, als EUA, des del 1982, en l'incident de Warren County, a Carolina del Nord, en la seva lluita contra el “racisme ambiental” inspirada pel moviment de drets civils de Martin Luther King. Però, malauradament, moltes vegades aquests conflictes socioambientals se solucionen per la “defunció de la part més febles”, és a dir, per criminalització dels activistes o pel seu empresonament. I segueix argumentant:

“La causa indudable del aumento de los conflictos socio-ambientales, en la extracción, en el transporte, en la disposición de residuos, es *el aumento del metabolismo social*. Con estas palabras, nos referimos a los flujos de energía y de materiales. En toneladas, la extracción de materiales en América Latina aumentó cuatro veces entre 1970 y 2008, y las exportaciones aumentaron en

²⁷⁹ Vegeu l'article de Joan Martínez-Alier titulat “Entre la Economía Ecológica Política”, publicat a www.sinpermiso.info (16 de novembre de 2014). Podeu consultar-ho en aquest enllaç íntegrament: <http://www.sinpermiso.info/articulos/ficheros/10JMAcol.pdf>

proporción similar. Ese aumento es mayor que el de la población. “Metabolismo social” es un término nacido de la biología en el siglo XIX para entender el funcionamiento de las células, organismos y también ecosistemas. Lo usó Marx, Stoffwechsel, para referirse al ciclo de nutrientes en la agricultura, basándose en Moleschott y Liebig. “

L'*ecologia política* estudia, doncs, els conflictes socioambientals i els seus desenllaços com també com el poder polític incideix en aquests conflictes. Quin lloc ocupa l'*ecologia* en aquesta *ecologia política*, segons Martínez-Alier? Es troba en l'estudi del metabolisme social. I com a camp d'estudi, aquesta *ecologia política* té el seu origen en la Geografia Humana i en l'antropologia social:

“En América Latina la Ecología Política no es tanto una especialización universitaria dentro de los departamentos de Geografía Humana o de Antropología Social (al estilo de Michael Watts, Raymond Bryant, Paul Robbins) como un terreno de pensamiento propio de relevancia internacional con autores muy apegados al activismo ambiental en sus propios países o en el continente como un todo, tales como Enrique Leff (ingeniero químico y sociólogo), Víctor M. Toledo (biólogo, etno-ecólogo, economista del campesinado), Héctor Alimonda (sociólogo ecomarxista), Augusto Angel Maya (ética ambiental), Maristella Svampa (sociología política), Eduardo Gudynas (teórico del post-extractivismo), Walter Pengue (agronomo y economista ecológico), Marcelo Firpo Porto (salud pública), Arturo Escobar (antropólogo y teórico del postdesarrollismo), Mario A. Pérez (historiador ecológico-económico), Miguel Altieri (agroecologista), Gian Carlo Delgado (economista ecológico, conflictos ambientales) ... Trabajan en universidades, ministerios u organizaciones internacionales, y están cercanos al ecologismo popular. (...)”

2.3.1. Ecologia i “Pensament polític verd”

L'ecologisme polític no es pot entendre sense les figures, destaca Heywood (2012: 272-273), de sis teòrics de l'ecologisme: Ernst Friedrich Schumacher (1911-1977), Arne Naess (1912-2008), James Lovelock (1919), Murray Bookchin (1921-2006), Caroline Merchant (1936) i Rudolf Bahro (1936-1998).

Nosaltres afegiríem André Gorz i René Dumont, aquest últim autor el 1977 de *Seule une écologie socialiste*, on tot i no esmentar el mot “ecosocialisme” avança la seva conceptualització amb aquest paràgraf que fa de cloenda del llibre:

“La ecología socialista va pues mucho más lejos que todos los programas comunes de la derecha e incluso que los de la izquierda. Se sitúa muy lejos de la izquierda, en un enfoque totalmente nuevo. Por tanto, no es apolítica, ya que ante todo es anticapitalista. Exige mucho más de nosotros, una revolución interna de nuestras concepciones, de nuestra mentalidad, de nuestras relaciones. Nos obliga a intentar ser más, no a tener más. La asociación de las legítimas reivindicaciones del tercer mundo actual y de las necesidades para sobrevivir, de las exigencias de las generaciones futuras,

nos permitirá establecer las bases. Los más explotados del mundo rico deben aproximar sus reivindicaciones a las de los hambrientos del tercer mundo, más legítimas aún”²⁸⁰

Aquesta descripció de 1977 és, per a aquest doctorand, la primera definició de l'ecosocialisme. René Dumont (1904-2001),²⁸¹ enginyer agrònom, va ser un avançat del moviment ecologista. El 1974, a la mort del president francès Georges Pompidou, es va presentar com a candidat a la presidència amb el suport d'un grup heterogeni de grups i organitzacions (Amis de la Terre, Pollution Non, entre altres) que més endavant donaria lloc al primer moviment important ecologista a França, el Mouvement Écologique, la llavors del que després seria el partit dels Verts. Tot i que només va obtenir l'1,32% dels vots el seu programa electoral recollia multiplicar per cinc el preu de la gasolina, augmentar les multes de trànsit -odiava els cotxes i sempre es desplaçava en bicicleta-, limitar la velocitat dels cotxes particulars a 80 km/h i no menjar més de 125 grams de peix o carn al dia.

El seu programa es podia reduir a quatre punts principals: control demogràfic, estalvi energètic, cooperació internacional amb els països en desenvolupament i protecció contra l'erosió del sòl. A pesar dels resultats va obtenir un cert ressò mediàtic sobretot per l'ús que va fer dels mitjans, especialment de la televisió, per fer conèixer el seu missatge ecologista. Així, amb assessorat per Brice Lalonde,²⁸² el seu director de campanya electoral, va aparèixer a televisió amb una poma i un got d'aigua per explicar el perill de la desaparició dels recursos naturals.²⁸³ Aquell espot es pot considerar el primer espot televisiu d'un partit ecologista.

En el capítol sobre “l'ecologisme ideològic”, Heywood (2012: 251-280) destaca que l'ecologisme, com a ideologia política no neix fins a la dècada de 1960 amb el sorgiment de moviments verds. Com a ideologia política es basa en la creença que la natura està en total interconnexió, des dels humans i no-humans com al món inanimat. Això va fer influir perquè en els seus orígens els ecologistes primessin el debat sobre l'antropocentrisme. Aviat, l'ecologisme polític es va començar a dividir en tendències o corrents (*shallow* i *deep ecologism*, la principals com hem vist anteriorment). No obstant, si bé la ideologia política ecologista no neix fins la dècada de 1960 i 1970, les idees ecològiques arrelen en les filosofies i religions tant occidentals com orientals, com també hem explicat en apartats anteriors (Hinduisme, Budisme, Taoisme, Sintoisme).

Els principis de l'ecologisme contemporani o “green politics” s'han de trobar en el segle XIX quan el desenvolupament industrial i tecnològic, acompanyat del creixement de les ciutats, creen un corrent de nostàlgia i d'idealització de l'existència rural en novel·listes om ara Thomas Hardy i en pensadors com els socialistes llibertaris William Morris i Piotr Kropotkin.

²⁸⁰ Hem consultat edició en castellà: *Ecología socialista*. Barcelona: Ed. Martínez Roca. Barcelona. 1980.

²⁸¹ Podeu veure el documental de Richard D. Lavoie titulat “René Dumont: l'homme-siècle” (2001) en aquest enllaç: https://www.onf.ca/film/rene_dumont_lhomme-siecle

²⁸² Lalonde va ser posteriorment ministre de Medi Ambient entre 1988 i 1992 amb els primers ministres Michel Rocard i Édith Cresson

²⁸³ Podeu consultar el llibre de Patrick Salmon. *Les écologistes dans les médias: de René Dumont à Dominique Voynet* (2001).

No obstant, la teoria política verda no es comença a construir fins al sorgiment del moviment verd en la dècada de 1960 i 1970. La primera de les tres onades de literatura de "pensament polític verd" s'inicia amb el llibre de Rachel Carson, *Silent Spring* (1965), que alertava dels problemes medioambientals. A aquest clàssic de la "literatura verda" seguirà Paul Ehrlich, amb *The Population Bomb* (1968); Edward Goldsmith, amb *A Blueprint for Survival* (1972); Herman Daly, amb *Toward a Steady-State Economy* (1973), i D. Meadows [et altri], amb *The Limits to Growth* (1974).

La segona onada de literatura "overpessimistic" es desenvolupa a partir d'aquest escenari "eco-doomsday" dels anys 60 i 70 amb corrents economistes que alerten d'un futur amb els recursos naturals al màxim de la seva capacitat i un medi ambient col·lapsat pel continu creixement humà i les conseqüències de la pressió. Destaquen els escrits de Julian Simon i Herman Kahn, amb *The Resourceful Earth: A Response to Global 2000* (1984). En paral·lel creix l'interès per repensar el posicionament dels ecologistes i ambientalistes.

I en la tercera onada, aquest nou "pensament verd" es va centrar en les solucions ideològiques als problemes medioambientals que amenaçaven el futur de la Humanitat. Així es comença a bastir un cert cos ideològic a partir de la crítica des de l'esquerra als ecologistes que retreu que hagués passat per alt la qüestió principal de la justícia social i la distribució dels recursos en la societat industrial i de no ser prou crític amb el capitalisme. És en aquesta nova fase que trobem l'inici del pensament "roig-verd" i "ecosocialista" o bé un repensament de la política verda (Weston, 1982; Dickens, 1992; Pepper, 1993; Wall, 1994, 2010; Dobson, 1995; Hayward, 1998; Barry, 1999; Sarkal, 1999).

En un llibre de referència, a *Rethinking Green Politics. Nature, Virtue and Progress* (1999), John Barry mira de superar l'enfrontament entre *deep* i *shallow* en el pensament verd i el professor de Polítiques de Keele University aposta per una "nova teoria de la ideologia verda" basada en la conceptualització de la moral verda i la teoria i la pràctica política verda. Diu que és una exageració proclamar que tots som verds però sí que és veritat que "green politics has become as established perspective in political and moral debates, both within the academy and within society at large".

Barry defuig les tendències ecocèntriques i anarquistes que han mirat de definir la ideologia verda i diu que una de les grans diferències entre la "green political theory" i la "green political ideology" és que totes dues comparteixen una postura crítica tot i que la primera és una font de crítica menys utòpica.

Aquest mateix autor fa un repàs als diferents corrents (fins al 1999) en la "teoria de la política" verda des de la perspectiva del **liberalisme** (Wissenburg, M, 1998, *The Free and the Green Society: Green Liberalism*, London: University College London Press), l'**ecosocialisme** (Pepper, D, 1993, *Eco-Socialism: From Deep Ecology to Social Justice*, London: Routledge), l'**Ecomarxisme** (O'Connor, M (ed), 1995, *Is Capitalism Sustainable?: Political Economy and the Politics of Ecology*. New York and London: Guilford), també des de l'ecomarxisme (Harvey, D, 1996, *Justice, Nature and the Geography of Difference*, Oxford: Blackwell). També des de l'ecomarxisme l'aproximació de John Barry ('Marxism and Ecology', dins A. Gamble (eds), 1998,

Marxism and Social Science, London: McMillan). I finalment l'**ecofeminisme** (Plumwood, V, 1993, *Feminism and the Mastery of Nature*. London: Routledge).

Barry assejala que un dels llibres més influents entre els llibres acadèmics sobre pensament verd és *Green Political Thought*, d' A. Dobson,²⁸⁴ amb la seva distinció entre "environmentalism" i "ecologism". Barry assegura que la teoria política verda no només tracta els temes ambientals i socials sinó que pren una concepció ideològica verda. Barry (*Ibid*: 5) diu que els relats ideològics dels polítics verds:

"are characterized by a tendency to neglect the difficult task of working out the theoretical and practical implications of their principles and values. Green ideology, in common with most other ideologies, assumes the harmony of its principles by positing a future social order in which these principles are realized"

Aquesta mateixa defensa argumentativa, segons Barry, la porten a terme també altres autors com ara M. Bookchin (a *Towards an Ecological Society*, Montreal: Black Rose, 1980) i A. Carter, A, ('Toward a Green Political Theory', dins el llibre de A. Dobson i P. Lucardie, eds, *The Politics of Nature: Explorations in Green Political Theory*, London: Routledge, 1993).

Barry defensa que hi hagi una visió alternativa a la moral actual i al consumisme i que aquesta nova visió es indispensable per desenvolupar una teoria moral verda en relació amb els afers humans i de la natura, però "unlike a proprietarian view it begins from where we are now, and through an inmanent critique and engagement with humanism seeks to develop it in a more reflexive, less arrogant form" (*Ibid*: 70).

Recorda Barry que Lynn White, el 1967, a "The Historic Roots of Our Ecologic Crisis",²⁸⁵ suggeria que "Our ecologic crisis is the product of an emerging, entirely novel, democratic culture. The issue is whether a democratized world can survive its own implications". I conclou Barry que "democratized world *can* survived its own implications". Per a Barry, doncs, una millor democràcia pot ser una condició necessària per augmentar la racionalitat ecològica, però això fins i tot pot ser insuficient per garantir una economia ecològicament sostenible, per la qual cosa Barry aposta per una transformació cultural.

La conclusió per a Barry (*Ibid*: 248) és "nature, virtue and progress", que és com es titula l'apartat de conclusions, quan assegura que el propòsit del llibre ha estat repensar les política verda "to outline the contours of a green political theory wich, while being consistent with the values and principles of green ideology". I així, Barry apel·la a un "reconnecting" de la societat amb el medi ambient, fet que hauria de significar la reconciliació de la societat amb la natura, i insta a un canvi en l'actitud de la "política verda" en relació amb la Modernitat i el progrés, ja que la visió d'aquesta política verda sovint ha estat de "reacció crítica" a aquesta Modernitat i progrés.

Barry conclou que, en el segle XXI, molts dels problemes per a les democràcies tindran a veure amb les polítiques ecologistes (des del canvi climàtic, els impactes

²⁸⁴ Publicat el 1990 i amb una segons edició del 1995.

²⁸⁵ Revista *Science*, 155 (citada per Barry, *Ibid*: 242).

de la globalització i l'increment de l'hegemonia de empreses multinacionals, el cost d'usar cotxe, el desenvolupament del Sud, els problemes morals, ecològics i polítics de la biotecnologia i l'enginyeria genètica).

Però, si hi ha un autor que sense pretender-ho va impulsar la teoria política verda aquest va ser Marx (i Engels). Els estudis per trobar en l'obra de Marx (i Engels) els lligams del comunisme i el socialisme ideològic amb la reflexió ecologista viuran un auge especialment en els anys 1980 i 1990, en paral·lel a l'ascens de l'ecologisme social, l'ecosocialisme i altres hibridacions entre el roig i el verd.

David Goldblatt ens recorda a *Social Theory and the Environment* (1996) que Marx va morir tot just quan organitzacions medioambientals s'estaven formant a les illes Britàniques i als EUA, en aquest darrer país organitzacions com ara Sierra Club, The Royal Society for the Protection of Birds i el National Trust.

A pesar que hi ha una idea bastant generalitzada que Marx i Engels no es van ocupar gaire dels problemes de la natura, són molts els autors que han buscat les arrels de l'ecologisme en les seves obres. En pàgines anteriors hem esmentat la tesi doctoral d'A. Schmidt sobre el concepte de la natura en Marx.

Un dels referents en l'estudi de Marx i la natura és John Bellamy Foster i el seu llibre *Marx's Ecology* (2000) on exposa l'ús del concepte "metabolisme social" que el va ajudar a entendre millor una de les principals discussions en la segona part del segle XIX: el creixement de la població i la urbanització va posar fi als vell cicle de la química de la terra amb el que va significar per la contaminació de rius, del menjar... tot i que el problema del metabolisme social, va assenyalar Marx, s'hauria de solucionar quan la relació entre societat i natura estigués planificada de manera racional pel subjecte unificat sorgit de la revolució del proletariat.

Paul Burkett, a *Marx and Nature* (1999) ²⁸⁶ J.B. Foster intenta mostrar que la relació entre la Humanitat i la natura és central en la crítica de Marx al capitalisme i en la visió del socialisme. Per a Marx, natura i treball "contribute to the production of wealth or use-values... Labor can only produce wealth 'by effecting exchange of matter between man and Nature", segons el que va escriure el mateix Marx en un manuscrit econòmic en el període 1861-1863. En la seva anàlisi de Marx, Burkett assegura que aquest no va ignorar els problemes ambientals que comportava el capitalisme contràriament al que el pensament -fins i tot d'esquerres- ha volgut mostrar, sinó que allò ecològic és molt més important del que s'havia cregut en el pensament de Marx i Engels.

És Ben Agger en el seu llibre *Western Marxism* (1979) qui encunya el concepte "ecological Marxism" per primera vegada i servirà perquè altres autors ho analitzin des de diferents perspectives: Joel Kovel, des de l'ecosocialisme, i J. B. Foster i Paul Burkett des d'aquesta mateixa visió del "marxisme ecologista". Aquest corrent ha

²⁸⁶ El 2014 s'ha reeditat amb l'afegitó en el títol *Marx and Nature. A Red and Green Perspective* i una nova introducció de J.B. Foster. Comentari de Martin Empson per a la revista digital *Climate and Capitalisme*, 4 gener de 2015.

tingut, per exemple, a la Xina, una certa influència des que el concepte “ecological marxism” va aparèixer per primer cop el 1986.²⁸⁷

D'altra banda, Engels escriu el 1883 l'obra inacabada *Dialektik der Natur* (*Dialèctica de la natura*) on fa una distinció entre “home” i “animal” en relació amb els canvis que provoquen uns i altres en el seu entorn en què l'home intenta sotmetre-la. Com indica Padam Nepal,²⁸⁸ Engels “however, is skeptical to such a victory of man over nature and contends that the nature takes its revenge on us for every victory over it”. I posava com a exemple d'aquesta venjança de la natura en els efectes negatius de la destrucció dels boscos a Mesopotàmia, Grècia, Àsia Menor i els Alps.

Alan Finlayson (2003: 351-437), a *Contemporary Political Thought*, destaca en l'apartat titulat “Ecologism and Environmentalism” els autors següents que han contribuït a bastir una teoria política verda: Andrew Dobson, Robert Goodin i Vandana Shiva. Finlayson cita una vegada l'expressió “ecosocialisme” per dir que dins l'ecologisme han sortit “hybrids” com ecosocialisme i ecofeminisme. No obstant, alguns d'aquests referents per a l'ecologisme com a ideologia prefereixen no parlar d'ecosocialisme com ara Vandana Shiva que a *Earth Democracy* (2005) utilitza aquesta expressió de “Democràcia Terra” on l'economia té un lloc central i la idea de “reinventing local, reinventing global” en què es reivindica una economia local davant les conseqüències de la globalització econòmica (el “mite” del menjar barat, la destrucció dels recursos, la mort dels pagesos, la contaminació).

Encara que la bibliografia sobre teoria política verda és relativament nombrosa, aquesta encara no té gaire espai en els manuals i diccionaris de ciència política. A *The Oxford Handbook of Political Science* (2009), editat per Robert E. Goodin, només trobem 11 línies en què recorda que la teoria política verda va començar en els anys 1970 amb propostes ecològiques alternatives al capitalisme liberal i destaca que el seu centre de gravetat va ser llibertari-esquerrà cap a l'ecoanarquisme (Bookchin, 1982) i autoritaris (Ophuls, 1977).

Centrats en l'ecologisme polític, al final de 1970 ja és vist com una ideologia

²⁸⁷ El Dr. Zhile Wang -director del Centre pels Estudis en Constructivisme Postmodern, professor de Filosofia a l'Institut de Tecnologia de Harbin i director de l'Institut per al Desenvolupament Postmodern de la Xina- en l'article titulat “The Ecological Civilization Debate in China”, A: *Monthly Review. An Independent Socialist Magazine* (1 de novembre de 2014) argumenta que alguns autors xinesos diuen que a pesar de l'atenció que ha suscitat el marxisme ecologista a la Xina, també ha estat font de crítica quan teòrics xinesos s'han preguntat que si el capitalisme és la causa de la crisi ecològica com hauria proclamat el marxisme, per què és molt més forta aquesta crisi a la Xina socialista que en molts altres països capitalistes? Wang recorda el compromís del Govern xinès i del Partit Comunista Xinès en els darrers anys en la creació d'una “civilització ecològica”: <http://monthlyreview.org/2014/11/01/the-ecological-civilization-debate-in-china/>

Sobre el concepte de “civilització ecològica” es va celebrar recentment el 8th International Forum on Ecological Civilization: “Education for An Ecological Civilization”, April 25-26, 2014, Claremont, California. Podeu recuperar totes les intervencions escrites: <http://www.ctr4process.org/news-events/conferences/8compaperen.pdf>

Sobre les contradiccions en el debat sobre l'ecologisme a la Xina, com també una anàlisi de l'assumpció de la Xina moderna de l'antropocentrisme occidental, podeu veure vídeo de la conferència del Dr. Wang titulat “Constructive Postmodernism in China Today”, a la California State University San Bernardino, 18 d'abril de 2014. En aquest enllaç: <https://www.youtube.com/watch?v=05T3F1Qe6Xg>

²⁸⁸ “Ecopolitics and Ideology Recolocating Green Themes in Modern Ideological Thinking”, A: *The Indian Journal of Political Science*, Vol. LXV, N° 4, Oct-Dec 2004.

independent més enllà de les preocupacions de grups de pressió sobre el medi ambient. En els seus inicis va ser ignorat per altres ideologies polítiques però aviat es va anar dividint en corrents en relació amb el punt de vista de la relació dels homes amb la natura (ecocentrisme, antropocentrisme), les polítiques d'identitat (regionalisme, centralisme) i la mateixa realitat ideològica (*shallow ecology, deep ecology*).

Tim Hayward, a *Ecological Thought* (1994), analitza l'ecologisme com a ideologia política i apunta cap a una "green political theory" que ha de comportar una "democràcia radical". Què s'entén per pensament ecologista? Per a Hayward cal partir que l'ecologia representa un "sistema nou de valors" (viure en harmonia amb la natura, superar el prejudici antropocèntric, reconeixement intrínsec dels altres éssers no-humans) per bastir una "humanisme ecològic" (amb una ètica medioambiental i una política ecològica que substitueixi la política econòmica).

Així arriba al capítol final, "Ecological Politics", on reclama una filosofia política verda (o ecologista) que doni lloc a un ecologisme com a ideologia política. En la línia del teòric Andrew Dobson, defensa una política ecologista sense oblidar que les relacions entre justícia i democràcia són vitals, però alhora molt fràgils. Per això, demana una "Il·lustració ecològica" que sigui capaç de construir un diàleg entre les conviccions *deep green* i els qui tot i les simpaties cap a l'ecologisme es mostren escèptics en alguns punts. Així reclama entrar en una "era de responsabilitat ecològica" que allunyi del nihilisme i del consum autodestructiu de la cultura contemporània occidental.

El professor de ciència política de la University of Melbourne, John S. Dryzek, a *The Politics of the Earth. Environmental Discourses* (1997), comença parlant que els afers ambientals i la crisi arriba a finals 1960 amb l'augment de la població mundial el 50 per cent, amb el posterior accident nuclear de Txernòbil, la tragèdia de Bhopal... els partits verds emergeixen com a força electoral. Qualifica els discursos ambientals en dos grans grups: "Survivalism", popularitzat a principis 1970 pels esforços del Club de Roma, amb la idea bàsica que si la població mundial continuava creixent els recursos i estoc de la natura i els seus ecosistemes estarien en perill. I el discurs de la "Sustainability", que comença a ser protagonista en la dècada dels anys 1980 quan els conceptes de creixement i desenvolupament es redifineixen. Per a Dryzek, "l'era de la sostenibilitat" comença amb la publicació del *Brundtland Report*, el 1987.

John S. Dryzek analitza el corrent "Survivalism" (pp. 23-44) i situa els seus orígens en William Foster Lloyd (1794-1853) i Thomas Malthus (1766-1834). Un dels debats més acalorats en la història dels problemes ambientals, diu l'autor, es l'ocasionat el 1972 amb la aparició del llibre *The limits to Growth* (Meadows, Behrens, and Randers, 1972) que en només quatre anys va vendre 4 milions d'exemplars, estudi esponsoritzat pel Club de Roma, fundat el 1968.

En un altre capítol Dryzek analitza el discurs de la sostenibilitat i del desenvolupament sostenible (pp. 123-152) i assegura que "sustainable development is different from survivalism because it recognizes no fixed limits to growth". El terme *desenvolupament sostenible* ja formava part del lèxic ambientalista en els anys 80 en el context de les discussions sobre desenvolupament de societats en el Tercer Món i en aquest sentit diu:

“The core story line of sustainable development begins with a recognition that the legitimate development aspirations of the world’s peoples cannot be met by all countries following growth path already taken by the industrialized countries, for such action world over-burden the world’s ecosystem. Yet economic growth is necessary to satisfy the legitimate needs of the world’s poor”

Així mateix, Dryzek repassa la modernització ecològica i diu que els països que han reeixit en les polítiques ambientals en els anys 1980 i 1990 han estat per aquest ordre Alemanya, el Japó, Països Baixos, Noruega i Suècia, ja que tots cinc han establert una alta eficiència energètica, han baixat les emissions *per capita* de contaminacions com el diòxid de carboni o el diòxid de sulfur i perquè han rebaixat la generació per capita “of household garbage and other solid wastes” (p. 137). Notem, però, que entre aquests països esmentats en aquells anys només Alemanya i els Països Baixos van ser protagonistes en l’ascens de formacions polítiques ecologistes i “roig-verdes”.

Dryzek dedica un capítol al “green radicalism” dins el quals ubica l’ecosocialisme, en el context del marxisme ecologista. Dins aquest “green radicalism” classifica també les opcions de “green romanticism” entre les quals assenyala: *deep ecology*, “ecofeminisme”, “estil de vida dels verds”, “eco-theologia” i “eco-communalism”.

El creixent interès pel pensament polític verd anirà en paral·lel a la creixent preocupació al voltant del concepte “sostenibilitat”. En el llibre editat per Andrew Dobson, *Fairness and Futurity* (2004), centrat en el concepte de “sostenibilitat”, la línia argumental que es defensa és el debat sobre si els països subdesenvolupats han de pagar els plats del resultat de la contaminació dels països industrials i ara no poder-se desenvolupar. En aquest sentit, els autors que col·laboren en aquesta obra es pregunten si no deu ser que la sostenibilitat és un luxe.

Així, en el capítol de Michael Jacobs “Sustainable Development as a Contested Concept” aquest recorda que el concepte de “sostenibilitat” guanya autoritat política i es divulga a partir de l’anomenat *Brundtland Report* (document d’United Nations Commission on Environment and Development), publicat el 1987. Aquest document establí el concepte de desenvolupament sostenible que protagonitzaria la cimera de la terra de Rio el 1992. Jacobs assegura que la versió més dura de desenvolupament sostenible adopta la idea de límits ambientals i posa l’èmfasi en el fet que en la reunió de Rio els països del Tercer Món van acusar els països industrialitzats de reinterpretar aquest concepte com a simplement “medi ambient” i no pas com a “desenvolupament” i que sonava a un interès de justificar una nova forma d’imperialisme ara basat en la regulació dels recursos del Tercer Món com ara els boscos.²⁸⁹

Dryzek parla d’ecosocialisme (*Ibidem*: 182-183) i comença dient que un dels eslògans dels verds alemanys era ‘neither left nor right, but in front’ però no tots els verds alemanys estaven d’acord amb això. Recorda Dryzek que a principis de la

²⁸⁹ Podeu consultar una anàlisi crítica de les diferències entre el Nord i el Sud des de la perspectiva mediambiental a Graham Chapman, Keval Kumar i Carline Fraser a *Environmentalism and the mass media. The North-South divide* (1997).

dècada dels 70, amb el sorgiment de l'ecologia, molts marxistes van denunciar l'ecologisme com a burgès per preocupar-se només dels plaers de la vida; però, afegeix, que ja els anys 80 i 90, aquesta percepció ha canviat i molts marxistes reivindiquen l'ecologisme i, fins i tot, s'han convertit en "eco-marxistes":

'Eco-Marxism departs from most other varieties of green radicalism in believing that this destructiveness is contingent upon capitalism, such that a more rational economic system should not be subject to ecological limits. Eco-Marxists see ecological issues as laying bare many of the contradictions of capitalism, and ultimately contributing to its demise (...) Eco-Marxists devote their energies not just to critique of capitalism, but also to criticism of green thinking that involves blanket condemnation of anthropocentrism or modernity (...) Eco-socialists who are not eco-Marxists are often proponents of the need for government planning to cure the ecological irrationalities of capitalism'(pp. 182-183).

Acaba el llibre -en què destaquem que diferencia ecosocialisme d'ecomarxisme- amb les conclusions en el capítol titulat 'ecological democracy' i acaba dient: 'Ecological democracy blur the boundary between human social systems and natural systems'. Tot i que afegeix que els problemes ambientals transcendeixen de les jurisdiccions governamentals 'such for a may need to be constituted as oppositional democratic spheres'(Ibidem: 201)

És a partir dels informes publicats en les dècades dels 80 i 90, que se centren a alertar de les conseqüències de la degradació ambiental, que es desenvolupa un creixent pessimisme sobre la capacitat del model liberal-democràtic de fer front a aquests problemes per al futur de la Humanitat i obre el camí perquè el corrent ecosocialista es postuli, feblement, com a alternativa: "A world in which people were free to choose modes of behaviour according to an understanding of their self-interest would inevitably conflict with the kind of ecological outcomes that were valued in this literature" (Humphrey, 2011: 1).

2.3.1.1. Tipologia de la hibridació ideològica ecologista

Un dels elements que converteix l'ecologisme polític en exemple d'ideologia pròpia de la nostra era Postmoderna és la seva capacitat d'hibridació.

John Grey (1997) enllaça obertament "teoria política verda" i Postmodernitat sobretot perquè els dos corrents de pensament recuperen el projecte universalista en el seu compromís amb l'humanisme il·lustrat. En el seu llibre *Endgames*, amb el subtítol *Questions in Late Modern Political Thought*, Grey assegura que hi ha una bretxa entre el "late modern thought" i les realitats postmodernes emergents.

Entre les múltiples hibridacions de l'ecologisme podem trobar des de l'"ecoteologisme" (Weston, 1999) -amb una literatura extensíssima sobre la relació de la natura amb les religions, especialment el Cristianisme- fins l'"ecoindigenisme" - que s'ha destacat en els darrers anys sobretot a Llatinoamèrica i més concretament a la Bolívia d'Evo Morales-. De fet, els moviments indigenistes de les primeres dues dècades del segle XXI són hereus del moviment indigenista zapatista. Així Martínez-

Alier (2002: 147) parla d'“Eco-Zapatisme”, en la rebel·lió també per la biodiversitat de Chiapas, una rebel·lió que va començar contra el North American Free Trade Agreement (NAFTA).

Tot seguit descrivim i analitzem molt sintèticament els corrents “híbrids” de l'ecologisme ideològic, dels quals destaquen l'ecocristianisme, l'ecofeminisme, l'ecoanarquisme, l'ecocentrisme, l'ecogloblisme, l'econazisme, l'ecopacifisme, l'ecopopulisme, l'econacionalisme, l'ecoregionalisme, l'ecosocialisme fins al més recentment terme encunyat com a “ecogihadisme” per descriure les influències positives del pensament ecologista en el pensament musulmà:

Ecocristianisme, Eco-islam (eco-gihadisme)

Es parla d'un “ecocristianisme” en les darreres tres dècades, sobretot vinculat a la Teologia de l'Alliberament i els moviments socials com al Brasil el Movimento dos Trabalhadores Rurais sem Terra (MST) o Cristianismo da Libertação. Ho explica Lucia Faria Pinheiro, coordinadora de la Rede Interinstitucional de Pesquisadores em Política Social, Movimentos Sociais e Democracia na América Latina e Caribe, quan suggereix l'ecosocialisme com una temptativa de relacionar “os problemas de nosso tempo com as preocupações mais humanas de Marx, aprofundando um e outro e oferecendo subsídios ao debate de maioria contra o reino da minoria”.²⁹⁰

Lucia Faria Pinheiro adverteix que el capitalisme tracta de tornar simple allò que és complex, convertir la causa ecològica en una cosa purament estètica i individualista quan el que cal és construir una unitat, una radicalitat i recuperar el pensament marxista, “construir uma nova perspectiva de partido político diferente” que defensi els interessos dels treballadors tot incorporant el debat sobre la qüestió ambiental de forma més radical i dialèctica.

De fet, alguns analistes²⁹¹ han interpretat que la carta encíclica *Laudato Si' (Lloatsies)* del Papa Francesc, feta pública el maig del 2015, té a veure amb les influències de la Teologia de l'Alliberament i per la seva devoció a Sant Francesc d'Assís, patró dels animals i de la natura. Així mateix, Francesc ha posat l'èmfasi en el fet que els més pobres en el món són els que estan patint els problemes ambientals com el canvi climàtic, la desertització i la contaminació.

Així el títol de l'encíclica és el càntic de les criatures de Sant Francesc d'Assís (“Laudato Si', mi' Signore”) amb què el Papa Francesc comença el text:²⁹²

²⁹⁰ “Ecosocialismo o Teologia da Libertação. Entrevista especial com Luci Faria Pinheiro”, dins revista digital *IHUonline*, d'Institut Humanitas Unisinos, publicada el 16 de gener del 2009. Podeu llegir-la en aquest enllaç: <http://www.ihu.unisinos.br/entrevistas/19342--ecosocialismo-e-teologia-da-libertacao-entrevista-especial-com-luci-faria-pinheiro>

²⁹¹ “Pope Francis's Ecology Encyclical-What Can We Expect?”, article d'Henry Longbottom publicat al web *The JesuitPost.org* el 10 de desembre de 2014. Podeu consultar-ho: <https://thejesuitpost.org/2014/12/pope-franciss-ecology-encyclical-what-can-we-expect/>

²⁹² Hem consultat la versió en castellà de l'encíclica: *Carta encíclica Laudato Si' del Santo Padre Francisco sobre el cuidado de la casa común*. El Vaticà: Tipografia vaticana, 24 de maig del 2015.

“Alabado seas, mi Señor, cantaba san Francisco de Asís. En ese hermoso cántico nos recordaba que nuestra casa común es también como una hermana, con la cual compartimos la existencia, y como una madre bella que nos acoge entre sus brazos: ‘Alabado seas, mi Señor, por la hermana nuestra madre tierra, la cual nos sustenta, y gobierna y produce diversos frutos con coloridas flores y hierba”

Francesc comença l'encíclica tot recordant els antecedents papals en la reflexió sobre la relació entre l'home i la natura. Així el Papa Joan XXIII fa cinquanta anys va escriure en plena crisi nuclear *Pacem in terris*. I vuit anys després, el 1971, Pau VI es va referir a la problemàtica ecològica com una crisi “conseqüència dramàtica” de l'activitat descontrolada dels humans. El Papa Joan Pau II ja va advertir en la seva primera encíclica que l'ésser humà semblava “no percibir otros significados de su ambiente natural, sino solamente aquellos que sirven a los fines de un uso inmediato y consumo”. En aquest sentit, el Papa Francesc afirma que Joan Pau II “sucesivamente llamó a una *conversión* ecológica global” mentre que el seu predecessor, Benet XVI, “nos propuso reconocer que el ambiente natural está lleno de heridas producidas por nuestro comportamiento irresponsable”.

L'encíclica està farcida de referències conceptuals que trobem en diversos dels autors que analitzem en aquesta tesi (Murray Bookchin, John Barry, Andrew Dobson, Michael Löwy, Joan Martínez-Alier, entre altres). El Papa Francesc també esmenta conceptes molt arrelats ja en el pensament ecologista de les darreres quatre dècades: la necessitat de l'ecologia en la vida quotidiana, la responsabilitat de l'individu, l'aposta per un altre estil de vida, el retorn a la simplicitat o l'educació ambiental per crear una “ciudadania ecològica”, concepte que, d'altra banda, Andrew Dobson va desenvolupar a *Citizenship and the Environment* (2003).

El text posa èmfasi en el fet que l'espiritualitat cristiana proposa “un modo alternativo de entender la calidad de vida” per evitar caure en l'obsessió consumista i en aquest sentit el Papa apel·la a la convicció que “menys és més” -es podria interpretar com el seu suport a les teories del “decreixement”-, un dels lemes preferits dels ecologistes en la línia d'altres expressions com ara “small is beautiful”:

“La espiritualidad cristiana propone un crecimiento con sobriedad y una capacidad de gozar con poco. Es un retorno a la simplicidad que nos permite deternernos a valorar lo pequeño, agradecer las posibilidades que ofrece la vida sin apegarnos a lo que tenemos ni entristecernos por lo que no poseemos. (...) La sobriedad que se vive con libertad y conciencia es liberadora. No es menos vida, no es una baja intensidad, sino todo lo contrario. En realidad, quienes disfrutan más y viven mejor cada momento son lo que dejan de picotear aquí y allá, buscando siempre lo que no tienen y experimentan lo que es valorar cada persona y cada cosa, aprenden a tomar contacto y saben gozar con lo más simple. (...) La sobriedad y la humildad no han gozado de una valoración positiva en el último siglo”

El Papa vincula el deteriorament de la natura a la mà de l'home i als models econòmics productivista i consumista de la Modernitat. De fet, en diversos fragments de l'encíclica analitza tant la Modernitat com la Postmodernitat. Per a Francesc, “lo que le está pasando a nuestra casa”, títol del capítol primer, és el

resultat dels canvis en la Modernitat amb l'acceleració dels canvis de la humanitat i del planeta i la "intensificació" dels ritmes de la vida i del treball (la "rapidació" de la vida moderna) com també la "cultura del descarte".

Francesc insisteix al llarg de l'encíclica que avui dia tot està connectat i veu que la crisi ecològica actual és d'arrel humana. Hi ha hagut una "globalització del paradigma tecnocràtic" que ha tendit també a exercir el seu domini sobre l'economia i la política que unit a les conseqüències de l'antropocentrisme modern hauria portat l'ésser humà a declarar-se "autónomo de la realidad y se constituye en dominador absoluto". I afegeix:

"Si la crisis ecológica es una eclosión o una manifestación externa de la crisis ética, cultural y espiritual de la modernidad, no podemos pretender sanar nuestra relación con la naturaleza y el ambiente sin sanar todas las relaciones básicas del ser humano"

Aquest antropocentrisme "desviat", segons el terme utilitzat per Francesc, dona lloc a un estil de vida desviat tal com havia analitzat Francesc en l'exhortació apostòlica *Evangelii gaudium* quan va parlar del relativisme de la nostra època que col·loca l'ésser humà en el centre. Per a Francesc al costat de l'omnipresència del paradigma tecnocràtic i l'adoració del poder humà sense límits s'ha desenvolupat aquest relativisme en els subjectes "donde todo se vuelve irrelevante si no sirve para los propios intereses inmediatos":

"Hay en esto una lógica que permite comprender cómo se alimentan mutuamente diversas actitudes que provocan al mismo tiempo la degradación ambiental y la degradación social. (...) La cultura del relativismo es la misma patología que empuja a una persona a aprovecharse de otra y a tratarla como mero objeto, obligándola a trabajos forzosos, o convirtiéndola en esclava a causa de una deuda (...) Es la misma lógica del 'usa y tira', que genera tantos residuos sólo por el deseo desordenado de consumir más de lo que realmente se necesita"

El Papa Francesc emplaça a una "justícia entre generacions" per evitar que les "prediccions catastròfiques" -que "ya no pueden ser miradas con desprecio e ironía", subratlla- es facin realitat, i adverteix:

"La dificultad para tomar en serio este desafío tiene que ver con un deterioro ético y cultural, que acompaña al deterioro ecológico. El hombre y la mujer del mundo posmoderno corren el riesgo permanente de volverse profundamente individualistas, y muchos problemas sociales se relacionan con el inmediatismo egoísta actual, con las crisis de los lazos familiares y sociales, con las dificultades para el reconocimiento del otro. Muchas veces hay un consumo inmediatista y excesivo de los padres que afecta a los propios hijos.(...) Necesitamos una reacción global más responsable, que implica encarar al mismo tiempo la reducción de la contaminación y el desarrollo de los países y las regiones pobres. El siglo XXI, mientras mantiene un sistema de gobernanza propio de épocas pasadas, es escenario de un debilitamiento de poder de los Estados nacionales, sobre todo porque la

dimensión económico-financiera, de características transnacionales, tiene a predominar sobre la política.”

Francesc crida a apostar per un altre estil de vida per evitar “la posibilidad de terribles fenómenos climáticos o en grandes desastres naturales, sino también en catástrofes derivadas de crisis sociales, porque la obsesión por un estido de vida consumista, sobre todo cuando sólo unos pocos puedan sostenerlos, sólo podrá provocar violencia y destrucción recíproca”.

En el capítol quart, “Una ecologia integral”, el Papa, segons la interpretació d'aquest doctorand, desenvolupa la tesi central de l'ecosocialisme -sense que faci referència en cap moment a aquest terme- quan afirma:

“No hay dos crisis separadas, una ambiental y otra social, sino una sola y compleja crisis socio-ambiental. Las líneas para la solución requieren una aproximación integral para combatir la pobreza, para devolver la dignidad a los excluidos y simultáneamente para cuidar la naturaleza”.

En aquest mateix capítol, el Papa parla literalment de la necessitat d'una “ecologia social” que ha de ser, segons ells, “institucional, y alcanza progresivamente las distintas dimensiones que van desde el grupo social primario, la familia, pasando por la comunidad local y la nación, hasta la vida internacional”.

En el capítol cinquè, apartat quart, titulat “Política i economia en diàleg per a la plenitud humana”, el Papa escriu:

“La política no debe someterse a la economía y ésta no debe someterse a los dictámenes y al paradigma eficientista de la tecnocracia. Hoy, pensando en el bien común, necesitamos imperiosamente que la política y la economía, en diálogo, se coloquen decididamente al servicio de la vida, especialmente de la vida humana. La salvación de los bancos, a toda costa, haciendo pagar el precio a la población, sin la firme decisión de revisar y reformar el entero sistema, reafirma un dominio absoluto de las finanzas que no tiene futuro y que sólo podrá generar nuevas crisis después de una larga, costosa y aparente curación. La crisis financiera de 2007-2008 era la ocasión para el desarrollo de una nueva economía más atenta a los principios éticos y para una nueva regulación de la actividad financiera especulativa y de la riqueza ficticia. Pero no hubo una reacción que llevara a repensar los criterios obsoletos que siguen rigiendo al mundo”

Es veu en aquests darrers fragments la influència de bisbes llatinoamericans -són dels més citats en l'encíclica-, especialment del Brasil i Bolívia, amb una retòrica que ens recorda una línia de discurs oficial del president Evo Morales i el seu partit MAS sobre la mare terra, la Pachamama, que apareix fins i tot en la nova Constitució impulsada sota el govern de Morales.

El Papa reconeix la tasca feta per l'ecologisme militant -durant l'encíclica, però, no utilitza l'expressió “ecologista” sinó “ecològic”- i arriba a suggerir que no ha aconseguit més influència política pels poderosos i la manca d'interès “de los demás”, en què aquesta darrera cita es podria arribar a interpretar per la manca

d'atenció mediàtica:

“El movimiento ecológico mundial ya ha recorrido un largo y rico camino, y ha generado numerosas agrupaciones ciudadanas que ayudaron a la concientización (sic). Lamentablemente, muchos esfuerzos para buscar soluciones concretas a la crisis ambiental suelen ser frustrados no sólo por el rechazo de los poderosos, sino también por la falta de interés de los demás. Las actitudes que obstruyen los caminos de solución, aun entre los creyentes, van de la negación del problema a la indiferencia, la resignación cómoda o la confianza ciega en las soluciones técnicas”

Pablo Ordaz, periodista del diari *El País*, explica que el mes de maig de 2014, davant d'uns 100.000 pelegrins arribats de tot el món, Bergoglio va advertir: “La natura no és una propietat de la qual poguem abusar al nostre gust, ni encara menys és la propietat d'uns quants, sinó un do de tothom que hem de custodiar. Si destruïm la creació, la creació ens destruirà a nosaltres. No ho oblideu mai!”. El Papa -afegia Ordaz- ha tret a col·lació en diverses ocasions una dita popular: “Déu perdona sempre; els homes, de vegades; la natura, mai”. I, el mes de juliol de 2014 va declarar: “Estem destruint la Creació. Matem la natura sense adonar-nos que ens estem quedant amb un desert, no amb un jardí”.

Aquest tema connecta amb el bisbe Kräutler, que inspirat per la teologia de l'alliberament des de finals de 1960, es va convertir en missioner al Brasil defensor de les minories indígenes. El mateix Papa Francesc, en unes paraules adreçades en la Universitat de Molise, al sud d'Itàlia, el 5 de juliol de 2014, va afirmar després de criticar la deforestació de l'Amazones que “l'explotació de la natura és un pecat”.²⁹³

En una entrevista de Rafael Díaz Salazar a Michael Löwy²⁹⁴ centrada en l'anàlisi de la religió i, especialment, del “cristianisme d'alliberament” en relació amb el marxisme²⁹⁵ i l'ecosocialisme, Löwy argumenta que a partir d'interpretar Walter Benjamin a la llum de les revolucions llatinoamericanes i viceversa es va adonar que al Brasil i en altres països de l'àrea (El Salvador, Nicaragua) “los cristianos revolucionarios están en el corazón de todos los movimientos de emancipación social” i considera que l'ecosocialisme ha de buscar la inspiració en aquesta diversitat de cultures revolucionàries i, concretament, el “cristianisme d'alliberament”, que posa el medi ambient en un lloc important, en particular al Brasil.

La seva aportació, afirma Löwy, és relacionar l'ecologia -i alguns d'ells,

²⁹³ Vegeu notícia publicada per l'agència Reuters: <http://uk.reuters.com/article/2014/07/05/uk-pope-environment-idUKKBN0FA0BC20140705>. També es pot consultar un article en la revista digital *Thinking Faith* explicatiu dels motius que haurien empès el Papa Francesc a fer aquesta encíclica: www.thinkingfaith.org/articles/'-fragile-world'-church-teaching-ecology-and-pope-francis

²⁹⁴ Publicat a *Papeles de relaciones ecosociales y cambio global*, N° 125 2014, pp. 179-186.

²⁹⁵ Rafael Díaz Salazar recorda en aquesta mateixa entrevista que Löwy, en el seu text *Marxisme et religion: la figure du Christ* (no cita ni data ni lloc de publicació) analitza “la relevància que tuvo Jesucristo en algunos pensadores y corrientes del marxismo clásico. Los profetas bíblicos, Cristo, San Francisco, son portadores de un mensaje utópico en el sentido noble de la palabra ético, humanista, anti-autoritario, de rebelión contra la injusticia, de amor a los seres humanos”.

l'ecosocialisme- amb la tradició cristiana, amb el franciscanisme. En el cas de Leonardo Boff, aquest ha plantejat la convergència de la causa dels pobres i la causa de la Terra en contra del seu enemic comú: el sistema capitalista, explotador i destructor:

“No se puede defender a los pobres sin luchar por la Madre Tierra, y vice-versa. El compromiso de Leonardo Boff con los Pobres y con la Tierra tiene sin duda una matriz religiosa, pero cualquier ecosocialista puede aceptar sus argumentos y sus tesis, sea o no creyente”

Löwy destaca que existeix un anticapitalisme d'esquerres en totes les confessions cristianes, però “de forma más desarrollada en el catolicismo.” I afegeix que Max Weber tenia raó en destacar “una hostilidad permanente de la ética católica hacia el espíritu del capitalismo”. En el cas actual del Brasil, les comunitats cristianes de base són “uno de los principales componentes del ecologismo de los pobres en América Latina”. I afegeix:

“Hoy en día se desarrollan en toda América Latina luchas eco-sociales campesinas, muchas veces indígenas, en contra de los proyectos destructores de multinacionales del petróleo, o de latifundistas del agronegocio. Tienen un carácter implícitamente anticapitalista, y por eso son de una gran importancia desde el punto de vista ecosocialista. El modo de vida de las culturas indígenas, el *buen vivir*, y su manera de relacionarse con la Madre Tierra, son una referencia importante para el ecosocialismo. Como decía el peruano Hugo Blanco, uno de los más importantes dirigentes indigenistas de América Latina, en un encuentro ecosocialista internacional en Belém do Para (Brasil) en 2009: «nosotros los indígenas ya practicamos el ecosocialismo desde hace siglos».(...)Tenemos mucho que aprender de estas culturas y religiones indígenas. Ellas están en total contradicción con el espíritu del capitalismo. Representan tradiciones colectivistas, lo que ya apuntaba Mariátegui al hablar del «comunismo inca». Propugnan formas de vida sencillas, sin obsesión consumista (el *kawsay sumak*, o buen vivir), y una relación de profundo respeto con la Madre Tierra. Estas culturas inspiran las luchas indígenas en contra de las empresas multinacionales y los megaproyectos destructores del medioambiente. Superando el contexto local, impulsaron la consigna de la lucha en contra del capitalismo y la defensa de la Pachamama en la Conferencia de los Pueblos sobre el Cambio Climático, celebrada en Cochabamba en 2010. El ecosocialismo en América Latina se inspira en estas culturas, en las cuales reconoce las fuentes de un socialismo ecológico indoamericano”

A Amèrica Llatina, doncs, l'“ecomarxisme” i “ecosocialisme” sovint els trobem identificats amb un “ecoindigenisme”. Així, Hugo Blanco²⁹⁶ (Wall, 2010: 10) afirma que s'ha demostrat la incompatibilitat entre el capitalisme i la protecció del medi ambient i assegura que “the capitulation of many green parties to capitalism has converted them into anti-ecologists”. Per a Blanco, quètxua d'adopció que va liderar

²⁹⁶ Agraïxo a Derek Wall l'intercanvi d'*emails* sobre la meua tesi doctoral. Wall destaca la figura d'Hugo Blanco per a l'ecosocialisme a Sud-amèrica i un web que és una font d'informació sobre l'activisme ecosocialista en aquella regió: <http://www.luchaindigena.com/hugo-blanco-galdos/>

la revolució camperola a Perú el 1961, en el món de l'any 2010 "it is imposible to have coherent socialism which does not incorporate ecology".

Una de les darreres aportacions teòriques a l'ecologisme ideològic i les seva hibridació "ecoteològica" és la del català d'origen brasiler Dídac P. Lagarriga (Abdel-lafit Bilal ibn Samar) en el seu llibre *Eco-yihad. Apertura de consciència a través de la ecología y el consumo halal* (2014) en què recull influències interdisciplinars per reflexionar sobre el paper dels musulmans en qüestions vinculades al medi ambient i al consum. Lagarriga fa un repàs de l'ecologisme des d'una perspectiva islàmica i de com pot contribuir l'Islam a un futur sostenible.²⁹⁷

Lagarriga subratlla que la "Primavera àrab" de 2011 a Egipte durant i després de les protestes que van col·lapsar el règim, els manifestants proclamaven crits també ecologistes com ara "No als pesticides i fertilitzants cancerígens", "No a la contaminació de l'aigua" i "No a la destrucció del camp" i que aquelles revolucions àrabs també ho van ser per criticar la manca de consciència ecològica de governs negligents.

Aquest autor, que subratlla la hipocresia del règim de Qatar país amb una "petjada ecològica" de les més grans del món, recorda al místic sufí senegalès Cheikh Ahmadu Bamba, que va proposar una *ecogihad* en el moviment fundat per ell, el muridisme, on la renovació agrícola i pastoral va conèixer un auge considerable durant les primeres dècades del segle XX. Lagarriga recorda que al Magrib és habitual declarar inviolable l'espai natural que envolta els santuaris perquè són espais de *baraka* i pelegrinació, una realitat que també trobem al Japó en els santuaris sintoistes²⁹⁸ i budistes que hi ha a les muntanyes.

Lagarriga subratlla la importància del *ja*, una exclamació reconciliadora que es dona en un espai predominat pel verd, el jardí, la *jannah* (d'aquí, per exemple, la importància en la cultura andalusí dels patis, "ejemplo rabiosamente contemporáneo de inteligencia ecológica") que també coincideix amb el paradís.

Hi ha, emfatitza Lagarriga, un auge de la literatura ecologista lligada a la tradició d'aquest Islam. Hashim I. Dockrat, per exemple,²⁹⁹ ha proposat un seguit de punts

²⁹⁷ Lagarriga comença aquest estudi deixant clar que el terme "gihad" vol dir "esforç" i que es tracta d'un dels termes claus de l'Islam: "Reividindicar el *yihad* en nosotros mismos y en cualquiera de nuestros actos implica también una lucha para no dejar que el término quede para siempre fijado en un escenario bélico. De hecho, es todo lo contrario, pues *yihad* implica el esfuerzo para terminar con todo aquello que obstaculiza la paz (salam) y no una agresión. Una paz interior (que se denomina el gran *yihad*, el trabajo espiritual) y una paz social y con el entorno natural, esto es, donde el *yihad* se vuelve lucha por la equidad y en contra de la corrupción de todo tipo" (*Idem*, pàgina 16).

²⁹⁸ El sintoisme és una religió ètnica (japonesa) que aplega un conjunt de creences que existeixen a l'arxipèlag japonès des de temps molt antics.. "Són unes creences que es refereixen a la fecunditat, els ritus agraris i també al culte als morts i a unes divinitats anomenades *Kami* o esperits de la natura. Alguns són molt locals i coneguts com a esperits o genis d'un lloc en particular, però altres representen objectes naturals majors i processos, com per exemple Amaterasu, la divinitat del Sol. Actualment, aquesta religió està dividida en un sintoisme culte, lligat a la casa imperial, i en un de popular, lligat als santuaris i a l'interior de les cases. Continua vigent al Japó actual i modern. (...) El xintoisme afirma l'existència d'éssers espirituals (*kami*) que poden trobar-se a la natura o en nivells superiors d'existència. (...) Cada santuari té la seva pròpia raó de ser, darrere de la seva creació hi ha sempre algun mite o relació amb els *kami*".

²⁹⁹ Article esmentat per Lagarriga (*Idem*, pàgina 70) titulat "Islam, Muslim Society and Environmental Concerns: A Development Model Based on Islam's Organic Society", dins Richard C. Foltz (et al.). *Islam and Ecology*. Harvard University Press, 2003.

concrets per al canvi gradual de l'estil de vida actual en les societats musulmanes per la qual cosa ha mirat de recuperar alguns aspectes d'aquestes societats abans del colonialisme i de la implantació de l'economia capitalista: el tradicional suport mutu dels gremis d'artesans, l'anul·lació de la usura, el replantejament del model urbà per reintegrar-lo de nou a una relació social més orgànica i centrada en les dimensions d'allò local per sobre d'allò global. Tot això perquè "necesitamos -diu Dockrat- un modelo de existencia que nos asegure una saludable simbiosis entre el corazón y la mente, lo humano y lo no humano". En aquest intent de Dockrat de buscar afinitats que enllacen amb el medi ambient, la justícia social i la dimensió sagrada, Lagarriga apunta al bioregionalisme -del que en pàgines posteriors en parlarem- com a model a seguir "como espacio político permeable sin centralidad dominante".

Lagarriga recull en el capítol titulat "Eco-islam: de la teoría a la práctica" (*Ibid*: 105-110) les primeres crítiques al creixement econòmic per part d'intel·lectuals musulmans ja a finals de 1960 com el cas de Seyyed Hossein Nasr,³⁰⁰ que va alertar dels problemes d'aquest creixement, la crisi medioambiental sense precedents i el límit dels recursos naturals. Recorda Lagarriga que la jurisprudència islàmica (*fiqh*) és molt rica en qüestions mediambientals com també en la gestió comunitària dels recursos i el dret dels animals, i que bona part d'aquesta legislació continua aplicant-se en grans zones rurals.

Afegeix Lagarriga que hi ha hagut en els darrers anys un augment de la sensibilitat ecologista en països musulmans com ara l'Iran, i que cimeres, programes i declaracions són cada cop més freqüents des de les dues darreres dècades com també l'auge en alguns països musulmans de moviments ecologistes fins poder dir que s'ha construït un discurs ecologista en termes islàmics que ha donat pas a una xarxa col·laborativa global que alguns denominen "eco-islam". El 2009, en la Cimera sobre el Canvi Climàtic celebrat a Istanbul, el Secretari General del Programa de Desenvolupament de Nacions Unides, Olav Kjørven, va afirmar:

"El papel del islam podría ser uno de los factores decisivos para que el planeta vaya hacia un futuro sostenible. Podría convertirse en el movimiento de la sociedad civil más amplio de la historia"³⁰¹

Ecoanarquisme

Els contemporanis ecologistes radicals van trobar una inspiració substancial en els treballs del rus Piotr Kropotkin (1842-1921) en contra de l'Estat i en l'articulació de l'ideal anarquista basat en la no-violència i el coneixement de la natura.

L'autor referent d'aquest corrent és l'anarquista nord-americà Murray Bookchin (1921-2006), filòsof social i ambientalista que va defensar que els principis ecològics es podien aplicar a l'organització social i va lligar la comunitat anarquista amb l'ecosistema perquè tots dos es distingeixen pel respecte als principis de la

³⁰⁰ Entre les seves obres, destaca Lagarriga, el llibre publicat el 1968 amb el títol *Man and Nature: the Spiritual crisis of Modern Man*.

³⁰¹ Citat per Lagarriga (*Ibid*: 107) del llibre d'A.M. Schwencke. *Globalized Eco-Islam. A survey of Global Islamic Environmentalist*. Universitat de Leiden, 2012.

diversitat, l'equilibri i l'harmonia. De fet, Eric Laferrière i Peter J. Stoett (1999: 54) classifiquen l'"ecoanarquisme" dins el *radical ecology* i altres corrents que formen part de moviments de dissidència.

Heywood (2012: 270-271) assegura que "potser la ideologia que més ha reivindicat la sensibilitat ecologista és l'anarquisme" i el moviment verd li deu molt a anarco-comunistes com Piotr Kropotkin i a William Morris. Bookchin escrivia el 1977 que l'equilibri ecològic és el més segur perquè es pugui fundar l'estabilitat social.

Bookchin, autor que va aconseguir popularitat a partir de la publicació de *Post-Scarcity Anarchism* (1971), va defensar l'ecoanarquisme basat en l'ecologia social i el municipalisme llibertari a *The Ecology of Freedom* (1982). Altres autors han seguit aquesta tendència com ara Bob Black, a *Anarchy after Leftism* (1997), tot i que acompanyat sovint com en aquest cas d'una crítica oberta a Bookchin a qui qualifica no pas de radical anarquista sinó d'estalinista.

L'ecoanarquisme advoca per la construcció de societats descentralitzades, organitzades a partir de comunes o pobles, prop de la natura, amb una economia diversa però de producció de proximitat (autosuficient). Antonio López Campillo³⁰² argumenta que Bookchin s'adona que el problema ambiental és tan important que posa en perill la integritat de la humanitat i que la gran amenaça és el capitalisme. Això el porta -ja en els anys 1950- a defensar les lluites ecologistes "antes que se geneneralizara la palabra *ecología*".

En el seu llibre referent, *The Ecology of Freedom* (1982),³⁰³ posterior en dos anys a l'actualització de *Toward an Ecological Society*, Bookchin tracta de la dissolució de les jerarquies i del concepte d'"ecologia social" quan diferencia ecologia -que "trata sobre el equilibrio dinámico de la naturaleza"- de l'ambientalisme i subratlla que l'"ecologia social radical" ha de donar lloc a una "societat ecològica" basada en la llibertat social i la llibertat natural.

Dos dels conceptes més utilitzats per Bookchin, el de "democràcia confederal" i "municipalisme llibertari", han tingut molta influència en la darrera dècada en el Partit dels Treballadors del Kurdistan (PKK) des que el seu fundador i líder, Abdullah Öcalan, va ser arrestat a Kènia i va abraçar a la presó l'anarquisme en detriment del marxisme-leninisme en paral·lel que va fer una crida a la fi de la lluita armada i abandonar la idea d'una revolució violenta per instaurar un Estat independent Kurd estalinista.³⁰⁴ En un article d'Öcalan,³⁰⁵ aquest defineix la seva opció preferida per al Kurdistan com una organització social i política basada en el "confederalisme democràtic":

³⁰² Pròleg al llibre de Murray Bookchin. *Historia, Civilización y Progreso (esbozo para una crítica del relativismo moderno)*. Madrid: ediciones Madre Tierra/Nossa y Jara Editores, 1997.

³⁰³ Hem consultat la traducció al castellà (1999).

³⁰⁴ "The New PKK: unleashing a social revolution in Kurdistan", article de Rafael Taylor en la revista digital *Roarmag.org*. Podeu consultar-ho en línia: <http://roarmag.org/2014/08/pkk-kurdish-struggle-autonomy/>

³⁰⁵ Article titulat "Democratic Confederalism", dins el web del PKK: <http://www.pkkonline.com/en/index.php?sys=article&artID=169>

“Democratic confederalism is open towards other political groups and factions. It is flexible, multi-cultural, anti-monopolistic, and consensus-oriented. Ecology and feminism are central pillars. In the frame of this kind of self-administration an alternative economy will become necessary, which increases the resources of the society instead of exploiting them and thus does justice to the manifold needs of the society.(...) Democratic confederalism can be described as a kind of self-administration in contrast to the administration by the nation-state. However, under certain circumstances peaceful coexistence is possible as long as the nation-state does not interfere with central matters of self-administration. All such interventions would call for the self-defence of the civil society.”

John Zerzan, un dels ideòlegs del moviment alterglobalització sorgit a Seattle l'any 1999, també segueix una línia ideològica ecoanarquista que ha estat batejada com a anarquisme-primitivista.³⁰⁶ Aquest “anarcoprimitivisme”³⁰⁷ que defensa el filòsof Zerzan és una crítica a la nostra civilització i un clam a les formes de vida no domesticades en una recerca de societats primitives que es poden descriure pel seu igualitarisme i vida comunal. La seva filosofia defensa l'ecologia a partir de la crítica (deforestació, forat d'ozó, contaminació del mar, escalfament global) rebutja la tecnologia i la indústria farmacèutica en el que altres autors han trobat un exemple de “postleftism” en l'actual societat postmoderna. Zerzan rebutja la ideologia dominant del progrés i el desenvolupament, en la línia, segons ell, d'Agnes Keller a *Can Modernity Survive?* (1990), i considera el moviment antiglobalització com “an antidot to postmodern surrender”.

Aquest corrent ecoanarquista, però, ha tingut molts crítics com ara un dels autors referents de la filosofia política verda, John Barry, que en el capítol quart del seu llibre *Rethinking Green Politics. Nature, Virtue and Progress* (1999), fa una crítica a l'ecoanarquisme per considerar que ha inspirat una actitud negativa dels verds cap a l'Estat (*Ibid*: 78):

“Firstly, the strong influence of anarchism on the early development of green political theory underwrites a rejection of the state on the grounds that it is inextricably bound up with the ecological, political, social and ethical problems that greens are concerned with solving. (...) Secondly, a suspicion of approaches that give a prominent place to formal political and legal institutions is tied up with the authoritarian nature of previous green defences of the state, wich stands at odds with its self-professed libertarian and democratic character”

El cas català -un dels referents de l'anarquisme internacional- ha estat analitzat per Eduard Masjuan, a *La ecología humana en el anarquismo ibérico* (2000), en què destaca la preocupació dels anarquistes ibèrics (en el període entre 1869 i 1937)

³⁰⁶ El 23 de maig del 2009 la Universitat de Tampere, a Finlàndia, va celebrar el seminari sobre primitivisme, anarquisme i antropologia amb el subtítol “John Zerzan and the postmodern world”. El títol de la presentació que va fer John Zerzan “Complexity” és un al·legat contra les conseqüències de la ideologia progressista dominant: <https://archive.org/details/JohnZerzanComplexity>

³⁰⁷ L'argumentari sobre el “primitivisme” es pot veure en el seu article: <http://www.johnzerzan.net/articles/why-primitivism.html>

per l'equilibri entre la població i els recursos naturals i per l'aparició d'una nova escala de valors humans a partir d'una existència basada en el naturisme. En aquell període múltiples activitats del moviment anarquista revelen l'existència d'un ecologisme popular i un alt grau de percepció i lluita ecològica del moviment obrer anarquista enfront dels desequilibris ecològics i injustícies socials originades pel liberalisme econòmic.

En aquest llibre -en el pròleg, Joan Martínez-Alier parla del "protoecologismo anarquista"- s'analitzen els continguts ecològic-humans del moviment social i polític que va representar l'anarquisme amb les arrels històriques de l'urbanisme ecològic davant l'expansió urbana il·limitada que ha arribat fins als nostres dies. L'objectiu final d'una part del llibre de Masjuan és demostrar que durant el primer terç de segle XX, va existir a Catalunya "un modelo de planteamiento urbano socio-ecológico que constituyó una verdadera alternativa a la urbanística 'burguesa'".

L'anarquisme català va tenir en el seu si un corrent higienista que, segons Masjuan, "en realidad en sus principios teóricos es una de las precursoras de la Ecología Humana actual". L'activitat dels anarquistes catalans davant els desastres de l'urbanisme capitalista contra la natura i el procés creixent de proletarització, va atraure a aquesta causa la col·laboració de figures del camp científic que van dur a terme una tasca ecologista "décadas antes de que la palabra 'ecologista' fuera incorporada al lenguaje social":

"Este tipo de colaboraciones científicas que enriquecen al movimiento obrero anarquista, que piensa que mediante la extensión cultural popular se puede proceder a la emancipación de las clases populares urbanas, lleva en sus escuelas y ateneos al estudio de las ciencias naturales lo que generará la aparición de numerosos colectivos que llegarán a constituir una verdadera corriente sociológica, con un alto grado de conciencia y lucha ecologista ante la progresiva destrucción del entorno natural" (*Ibid*: 163)

Masjuan arriba a la conclusió que aquest corrent de pensament dins l'anarquisme català estava encaminat a aconseguir "una existencia humana digna en consonancia y equilibrio con la naturaleza para terminar con el envenenamiento del agua, el aire y la tierra".

La idea que el creixement dels nuclis urbans capitalistes va contra la cultura i civilització dels pobles explicarà el primer assaig "urbà ecològic igualitarista" a Catalunya en els anys 1936-1937 a partir de l'ideal urbanístic social que s'havia forjat en el primer terç del segle XX per aconseguir la igualtat i l'estabilitat entre el camp i la ciutat, el reequilibri i la rehabilitació regional, la descentralització i la descongestió de les àrees metropolitanes. Durant aquest curt període revolucionari, els anarquistes tenien com a objectiu intentar la reconstrucció urbana a Catalunya.

Masjuan, en un altre llibre seu titulat *Urbanismo y ecología en Cataluña* (1992), acaba per analitzar la sensibilitat que part de l'anarquisme català va tenir envers l'urbanisme com a factor clau per al benestar dels ciutadans.

Ecocentrisme

L'ecocentrisme més que una subideologia dins l'ecologisme polític és una aproximació a la filosofia política i ecològica que va impregnar els inicis de l'ecologisme polític.³⁰⁸ L'ecocentrisme argumenta que la natura en termes sistèmics existeix per si mateixa fins i tot més que per al benefici dels humans i pel disseny que aquests puguin fer d'aquesta natura des del punt de vista econòmic, científic o d'esbarjo. El més important, defensen els ecocentristes, és el benestar dels ecosistemes locals i globals. Però la primera barrera és l'antropocentrisme, ja que aquest ha infectat tothom, des dels urbanistes a pagesos fins als mateixos ambientalistes.

Aquesta conscienciació ecocèntrica neix entre finals dels anys 60 i principis dels 70 a l'Europa Occidental, Nord-amèrica i Austràlia.

L'ecocentrisme topa, afirmen els seus detractors, amb les concepcions de propietat que ja es troben en la filosofia des de Plató a Locke i Marx per la qual cosa han reivindicat una revolució ideològica basada en les relacions dinàmiques de l'ecosistema.

De fet, l'estudi de la natura en l'obra de Marx no cal buscar-la en els anys de sorgiment del moviment ecologista ni tampoc en el maig del 68. L'alemany Alfred Schmidt, el 1962, publica *Der Begriff der Natur in der Lehre von Marx*, que es tradueix a l'anglès el 1971 amb el títol *The Concept of Nature in Marx*. En aquesta interpretació filosòfica de Marx -n'hem fet esment en pàgines anteriors- des de la perspectiva del que va dir sobre la natura, malgrat que en la seva obra no s'hi va referir excessivament, impregna part de la seva teoria especialment quan parla d'utopia i la relació entre home i natura i en la relació entre història i natura en el materialisme dialèctic.

Ecofeminisme

L'ecofeminisme té una trajectòria més antiga que l'ecosocialisme i una literatura teòrica molt més àmplia que podem trobar fins i tot en els diccionaris terminològics de ciència política i sociologia. L'escriptora francesa Françoise d'Eaubonne (1920-2005) encunya aquest terme el 1974 en el seu llibre *La féminisme ou la mort*. Segons les ecofeministes, el dualisme en el pensament occidental ha tendit a denigrar les dones oposant-les als homes pel que fa a cultura, raó, pensament, natura i finalment públic i privat en què la dona ha tingut reservat l'espai privat, l'espai de la família i la llar.

Per a Lucy Sargisson³⁰⁹ les crítiques a l'ecofeminisme han anat des de les que han qualificat d'"essencialista, biologista i mancat d'eficàcia política" a les que han censurat la seva inconsistència intel·lectual i més com una reacció al "patriarcat" que una ideologia. Sargisson analitza l'ecofeminisme com una utopia ideològica que té el

³⁰⁸ Sheryl D. Breen, "Ecocentrism, Weighted Interest and Property Theory", dins Mathew Humphrey (2001: pp. 36- 51).

³⁰⁹ "What's Wrong with Ecofeminism?", Mathew, Humphrey (2001: pp. 52-64)

seu propi vocabulari en què aplica a la natura conceptes del cicle biològic humà per la qual cosa considera que el pensament ecofeminista és “profundament essencialista”.

Una de les fonts filosòfiques i ideològiques de l'*environmentalism* és precisament, l'ecofeminisme, que segons Michael Mayerfeld Bell (1998: 164-165), “explores the links between the domination of women and the domination of the environment and argues the domination of the environment originates together with social domination of all kinds –across not only gender but also race, ethnicity, class, age, and other forms of social difference”.

Alguns dels líders més importants del modern moviment ecologista -recorda Mayerfeld Bell- han estat dones: Rachel Carson, als Estats Units; Petra Kelly, a Alemanya; Vandana Shiva, a l'Índia i l'exprimera ministra de Noruega, Gro Bruntland. A l'Índia, l'ecofeminisme està representat per intel·lectuals i activistes com a Vandana Shiva i Arundhati Roy. Els problemes mediambientals i l'impacte de l'accident de Bhopal van ser essencials per aquest ascens de l'ecofeminisme en un país on malgrat no haver encara una xarxa ecosocialista té arrels que estan en tradicions ecologistes religioses com Bishnois.³¹⁰

Val Plumwood, a *Feminism. A Mastery of Nature* (1993), deconstrueix el pensament polític verd (sobretot la *deep ecology*) i arriba a la conclusió que els principis ètics d'aquesta *deep ecology* fracassen en intentar posar-se d'acord amb les crítiques feministes al racionalisme.

Per a Laferrière i Stoett (1999:69-71), ecofeminisme combina un esquema intel·lectual i un moviment polític els dos marcats per la problemàtica d'una defensa: la defensa de la dona i la defensa de la natura. Amb un argument bàsic molt fort que es pot qualificar de radical: la societat patriarcal històricament ha volgut controlar i “subordinar” totes les formes de vida, inclosa les dones i la natura. L'opressió de les dones es pot explicar, en part, amb el mateix esquema que la crisi ecològica “as women are subjected to the same dynamics by which value is extracted from *passive nature*”.

Derek Wall (1994: 178) dedica un capítol a l'ecofeminisme que segons ell “argues that the struggle for ecological survival is intrinsically linked with the Project of women's liberation” i recorda que la ideologia verda va rebre moltes contribucions de les dones ja durant el Romanticisme del segle XIX quan va tenir moltes simpaties pel medi ambient. Wall assegura -i esmenta la paraula “ecosocialisme”- que “many of the 1880s generation of eco-socialists combined feminist radicalism with their ideas”.

Wall cita entre les figures més importants per impulsar l'ecofeminisme, ecofeministes com l'anarquista russa Emma Goldman (1869-1940) -que va publicar la revista *Mother Earth*-, Dora Russell i Susan Griffin, autora de *Women and Nature* (1978).

³¹⁰ Consulteu web: www.bishnoism.com

Per a Sharon Stephens,³¹¹ l'ecofeminisme es tradueix en el compromís social de moltes dones per la seva condició de mares preocupades. Així, assegura que s'ha estimat que prop del 80% del líders de les protestes populars als EUA són dones i cita Lois Gibbs -líder de l'organització nacional Citizens' Clearinghouse for Hazardous Waste - i el seu llibre *Love Canal: My Story* que descriu que va entrar a militar en moviments socials motivada com a esposa i mare preocupada per la salut de la seva família, quan la seva filla va desenvolupar una rara malaltia de sang.

Peter Dickens (1992: 139), de la seva banda, relaciona d'aquesta manera feminisme amb ecologisme: "Some branches of ecofeminism make a particular case for a close connection between women and nature". Hi ha nocions com "mare terra", "mare natura" i expressions que uneixen gènere amb medi ambient o natura, el fet de tenir un fill.

En un estudi sobre el concepte "sostenibilitat", (Roger Keil et al., 1998: 240-255), en el capítol 12 Catriona Sandilands³¹² analitza l'ecofeminisme com a terme encunyat per Françoise d'Eaubonne per referir-se al moviment de les dones necessari per contrarestar la devastació medioambiental. Per a Eaubonne i altres ecofeministes les dones són un grup fonamental en el projecte de rehabilitació ecològica perquè, segons aquesta autora, cap altre grup "was so directly concerned at all levels' with nature", ja que les dones estan compromeses en la reproducció, sostenint la vida, tenen cura del procés de la natura, dels cicles de la vida. Altres autores recorden que en la tradició grega i judeocristiana el món esta dividit en dos parts: homes-dones, cultura-natura, rao-emoivitat, pensament-cos.

Per a Barry (1999)³¹³ "Eco-feminism suggest that a less 'arrogant', dominating and patriarchal interaction with the non-human world starts from an explicit recognition of the ineliminable vulnerability, neediness and dependence of human beings in relation to each other and the non-human world". Barry acaba dient: "The development and integration of a materialist eco-feminism constitutes a major and pressing issue both theoretically and practically for green politics".

Carolyn Merchant repassa a *Earthcare. Women and the Environment* (1996), les teories sobre la dona, la terra, els símbols femenins de la natura i el més important el moviment ambiental des dels anys 60. Diu que l'"ecofeminisme" va apareixer en els 1970 amb l'augment de la conscienciació de les connexions entre dona i natura i el terme ecofeminisme va ser encunyat el 1974 per l'escriptora Françoise d'Eaubonne que va fer una crida a les dones per liderar una revolució ecològica per salvar el planeta.

El concepte ecofeminisme va ser desenvolupat per Ynestra King a l'Institute for Social Ecology, a Vermont, al voltant del 1976, fins convertir-se en moviment el 1980 a partir del congrés "Women and Life on Earth", a Amherst, Massachussets. Durant aquells anys 80 es construeix tot un cos teòric sobre ecofeminisme que duu a

³¹¹ En el seu article "Reflections on Environmental Justice: Children as Victims and Actors", dins el llibre de Christopher Williams (1998: 48-71).

³¹² "The good-natured feminist. Ecofeminism and democracy".

³¹³ Entre els autors que cita hi ha M. Mellor. *Feminism and Ecology*, (Cambridge: Polity, 1997) i A. Salleh. *Ecofeminism as Politics: Nature, Marx and the Postmodern* (London: Zed, 1997).

dir a la filòsofa Karen Warren, en un article publicat el 1988, que “An ecofeminist is both a critique of male domination of both women and nature and an attempt to frame an ethic free of malegender bias about women and culture”.

Sobre l'ecofeminisme, Pepper (1996: 106) el qualifica com “a perspective within environmentalism, influenced by the general development of feminism” i destaca que des dels anys 1970 els debats dins de l'ecofeminisme han estat protagonitzats en dues escoles de pensament: “Cultural/ radical ecofeminism” i “social ecofeminism”, la primera d'aquestes escoles tipificada per H. Pietila en un llibre col·lectiu (1990).

Per a Clare Colebrook (Delanty, G; Turner, S.P., 2011: 177-188), el “feminisme social” s'associa a la natura a més dels drets de les dones i assenyala que passa de ser un moviment d'alliberament a una segona onada de feminisme, “Radical separatist” o “post-liberal feminism” en què hi ha una reclamació per la inclusió i la igualtat i un intent de transformar la natura de la política. D'aquest feminisme radical sortirà l'ecofeminisme.

Un dels estudis més extensos i aprofundits sobre l'ecosocialisme -sobretot en la seva relació amb la natura, el moviment verd i l'ambientalisme- és el llibre editat per Karen J. Warren, *Ecofeminism* (1997), que abasta des del paper de l'ecofeminisme en el moviment anticolonial fins a les arrels filosòfiques d'aquest moviment. Des d'una perspectiva radical, Denise Thompson analitza el feminisme radical (2001).

Per a altres autors (Tasker, Y; Negra, D., 2007) el feminisme s'ha endinsat en un “postfeminisme” una vegada que la dona ha aconseguit molts drets. Com passa amb el Postmodernisme, el “postfeminisme” abraça una relació particular en la cultura del “late capitalism” pel que fa a les formes de treball, oci, consum i cultura. Aquests autors fan una reflexió de com aquest “postfeminisme” s'està fent compatible amb una “hiperestetificació” de la vida quotidiana amb el que això suposa per a la dona tornar a identificar-se amb la bellesa (aquí es parla del fenomen de sèries de televisió adreçades a les dones on apareixen dones independents, sí, però pendents del seu físic, de l'atracció pels homes i del consum).

Així, termes com ara “new sexism” i “retrosexism” s'estan usant per descriure el “postfeminisme”, fet que en part, diuen, és una contradicció amb el discurs feminista. De fet, en un repàs que fan de la publicitat dels anys 1990 presenten una dona independent però alhora tradicional pel que fa a la recerca de l'home partir de l'exposició del seu cos.

Ariel Salleh (1997) analitza l'aliança entre ecologia, pacifisme, feminisme, socialisme i moviments postcolonials des d'una perspectiva de la crítica postmoderna a la tradició marxista. Les crítiques d'Ariel Salleh a l'ecopolítica són conegudes internacionalment, sobretot la seva defensa que l'ecofeminisme seria en el futur el corrent dins l'ecologisme amb més força al món en la lluita contra la depredació ambiental, l'explotació econòmica i la globalització cultural.

Salleh també analitza l'ecosocialisme i critica que les objeccions a l'ecofeminisme hagin vingut també a partir de l'ascens de noves “ecofilosofies” com la *deep ecology*, l'ecologisme social i el mateix ecosocialisme. I diu que no li sorprèn perquè “since each has developed within an unexamined androcentric framework” a més de

destacar que aquests corrents s'han dedicat a trivialitzar l'ecofeminisme amb insults com ara "essencialisme" o "reduccionisme biològic".

També el 1997, Mary Mellor publica *Feminism and Ecology*, un dels primers llibres a analitzar la relació entre el feminisme i l'ecosocialisme. Concretament, en el seu capítol setè és molt crítica amb visions ecocentristes de l'esquerra marxista radical que, al capdavant, segons manté ella, legitimen el domini del discurs androcentrista. A pesar d'algunes crítiques, Mellor concideix a dir que les ecofeministes tendeixen a compartir la perspectiva dels verds radicals que la humanitat no només depèn del seu medi físic, sinó que el món natural, inclosa la humanitat, cal que es vegi com un tot interconnectat i interdependent.

D'altra banda, a l'ecofeminisme li devem també que hagi incorporat tota una línia de reflexió sobre els límits del treball i les seves propostes per la seva reconceptualització des d'una perspectiva de gènere en què l'organització de la feina es faci en relació amb una autèntica democratització de la vida quotidiana i la seva conciliació amb l'horari domèstic. Això ha desembocat en els darrers anys en iniciatives per la reducció i repartiment del temps de la feina per aconseguir una redistribució dels temps per al benestar personal i familiar.

L'ecofeminisme ha arribat a convertir-se en un pilar important dins el moviment global feminista i també dins l'ecologisme polític. Però, no són pocs els teòrics que subratllen que malgrat la seva influència, no hauria aconseguit esdevenir una doctrina política pròpia (Antrobus, Peggy, 2004).

Ecoglobalisme

Tot ecologisme en el segle XXI sembla evident que és global perquè el clima no entén de fronteres i les amenaces mediambientals cada vegada han adquirit unes proporcions més grans. No es pot parlar de l'ecoglobalisme com un corrent ideològic sinó més aviat com una tendència transversal a diferents tipus d'hibridacions ecologistes.

Dins de l'anàlisi del "globalisme" com a nova ideologia que fa Manfred Steger (2004),³¹⁴ Timothy Luke explora les dimensions ideològiques de la globalització en relació amb les intervencions ecologistes. Contràriament a reduir la globalització en una dimensió única econòmica, es redueix la multidimensionalitat d'aquesta (ecologia, cultural, política, societat civil) i Luke qualifica d'ideologia aquest "ecoglobalisme" que promou una "resourcification" per a l'economia global i la societat nacional

Econazisme, ecofeixisme, ecoautoritarisme

Ens recorda Jules Ferry a *El nuevo orden ecológico* (1994) que les legislacions més elaborades que la humanitat hagi conegut en matèria de protecció de la natura i dels

³¹⁴ Veure article de Timothy W. Luke. "Ideology and Globalization: From Globalism and Environmentalism to Ecoglobalism", pp. 67- 77.

animals van ser promulgades el novembre de 1933, juliol de 1934 i juny de 1935 pel règim de Hitler.

El nazisme va cultivar un cert ecologisme inspirat en el misticisme d'Emerson i Thoreau que coincidia amb les fonts romàntiques del nacionalisme alemany. Els nazis van promoure el conservacionisme, les granges orgàniques i exaltaven les pràctiques vegetarianes. I amb l'objectiu de prevenir el dany al medi ambient van protegir boscos i animals a partir de la Llei de Protecció de la Natura del Reich, promulgada el 1935.

Anna Bramwell va escriure la biografia de Richard Walther Darré -ministre d'Agricultura sota el govern nazi entre 1933 i 1942- titulada *Blood and Soil* (1985), en el que segons ella va ser el líder d'un grup d'"agrarian radicals" que entre altres temes estaven preocupats pel que avui dia ara diem "ecological problems". El grup de "Verds nazis", segons expressió d'Anna Bramwell, en el govern van convertir l'Alemanya nazi en "the one country in western Europe where radical agricultural policies were actually introduced, not just demanded".

El concepte de "blood and soil" encara és vist com un dels elements fonamentals de la ideologia nazi. Avui dia és difícil ignorar -deia Bramwell el 1985- la por a les conseqüències de l'erosió, de la destrucció de les espècies animals, l'angoixa per la indústria agrícola i els efectes de la tecnologia i la pèrdua de la terra destinada a la pagesia. Aquests aspectes, que ja van ocupar el règim nazi, van situar-se en els mitjans de comunicació a partir del best-seller de Rachel Carson *Silent Spring*, en focalitzar en la destrucció ecològica provocada pels pesticides i la indústria química.

Algunes -i podem dir bastantes- de les idees actuals relacionades amb el medi ambient van ser idees seguides per Darré dins el partit nazi i després en el Ministeri, sovint usant les mateixes expressions i arguments que el moviment verd utilitza avui dia. Darré, explica Bramwell, va començar la campanya per convertir les granges en granges orgàniques, va mantenir una lluita per l'erosió de la terra i va advertir dels perills dels fertilitzants artificials.

Eric Laferrière i Peter J. Stoett (1999) argumenten que l'etiqueta *ecofeixisme* es relaciona amb el debat reaccionari sobre la superpoblació i els efectes sobre el medi ambient del planeta, i per una altra banda per la ideologia del "sang-i-terra" influïda pel romanticisme del segle XIX. Els nazis van mostrar un compromís amb l'harmonització entre natura i societat i van defensar la idea d'una llar nacional basada en la superioritat natural de la "raça ària", un tema que de fet ja es va començar a divulgar un segle abans que apareguessin els nazis, concretament a Prússia.

El vegetarisme i els aliments orgànics de granja van ser reverenciats pel sistema nazi, així com la vida de pagès i la preservació dels boscos i muntanyes. La natura era símbol de la nació i molta de la propaganda nazi està basada en aquesta èpica creació del "nou home i la nova dona" alemanys. Aquest pensament ambientalista dels nazis procedia de la tradició idealista alemanya molt influïda per historiadors i filòsofs nacionalistes i romàntics. Aquí Eric Laferrière i Peter J. Stoett (*Ibid*: 47) associen aquestes idees amb el pensament i la filosofia antimodernista i anticapitalista de Nietzsche.

En aquest sentit, Victor Klemperer (2012: 208) en el seu estudi-assaig sobre la llengua del Tercer Reich assegura tenir “la certeza de la estrecha relación existente entre el nazismo y el romanticismo alemán”:

“Todo cuanto constituye el nazismo ya está contenido en germen en el romanticismo: el destronamiento de la razón, la animalización del ser humano, la glorificación de la idea del poder de la fiera, de la bestia rubia... (...) La terrible acusación se mantiene con razón, a pesar de todos los valores creados por el romanticismo. ‘Volamos muy alto y caemos mucho más bajo’. La característica determinante de la corriente espiritual más alemana se llama: ausencia de límites”

La importància de l’“ecofeixisme” no és merament històrica i així Eric Laferrière i Peter J. Stoett, recorden que un dels ecologistes alemanys contemporanis més influents, Rudolph Bahro, va ressuscitar els arguments de l’extremadreta quan va usar l’ecologia com a base argumentativa del seu nacionalisme i per rebutjar el multiculturalisme.

Així mateix, en la segona part del llibre de Doherty i De Geus (1996: 97-114), amb el títol, “Green Politics and Democratic Theory”, Mike Mills escriu l’article titulat “Green Democracy. The search of an ethical solution” on analitza la perspectiva de l’ecoautoritarisme (Ophuls, Hardin). Segons Mills, per als *ecoautoritaris* “the ecological crisis presents us with the need to manage the finite resources of the planet effectively to trust in political or technocratic decisions that will, presumably, secure and distribute goods and control the ecological effects of their consumption”.

John Barry, en el capítol setè del seu llibre *Rethinking Green Politics. Nature, Virtue and Progress* (1999) parla de “Green Politics and Democracy: Green Citizenship and Ecological Stewardship”, on analitza la relació entre democràcia i teoria política verda. Parla dels arguments de l’ecoautoritarisme que es podrien enllaçar amb les idees de Hobbes i Malthus, ja que, segons Barry, l’ecoautoritarisme “argument turns on the prioritization of ‘survival’ and ‘security’ over ecologically unsustainable and crisis-producing material affluence and the democratic political arrangements that affluence sustains” (p. 196).

Altres autors que han analitzat els llaços entre l’ambientalisme filosòfic i la ideologia nazi són Janet Biehl i Peter Staudenmaier, a *Ecofascism*, i Franz-Joseph Bruggemeier, a *How Green Were the Nazis*.

Ecopacifisme

Aquest corrent de l’ecologisme associat al pacifisme arrela en paral·lel -en la dècada de 1960 i 1970- dels dos principals moviments socials d’aquelles dues dècades: ecologisme i pacifisme. Fins al punt que sovint sembla un pleonasma l’ús d’aquesta hibridació. No obstant, des del punt de vista polític són escassos els exemples de partits polítics que hagin abraçat l’ecopacifisme com a autodefinició ideològica principal. Un d’aquests pocs exemples el trobem el 1995 quan es va fundar a Sud-àfrica The Ecopeace Party amb el lema de Che Guevara “A true revolutionary is motivated by feelings of love”.

No obstant, l'ecopacifisme es pot trobar en l'origen de la "reinvençió" d'antics partits comunistes europeus durant els anys 1980 com en el cas del PSUC que en la seva transició de l'eurocomunisme a l'ecosocialisme va tenir uns primers anys en què va alçar la bandera de l'ecopacifisme, sobretot per la seva oposició a la permanència d'Espanya a l'OTAN que va tenir el punt àlgid en el referèndum de 12 de març del 1986 que els partidaris del Sí van guanyar per un 53,09% davant el 40,3% del No, tot i que a Catalunya i Euskadi va guanyar el No.

Ecopolulisme

Alguns autors crítics, sobretot aquells que ho són amb l'ús mediàtic que han vingut fent les organitzacions ecologistes, parlen d'ecopolulisme, que segons Andrew Szasz, defineix aquells grups -partits o bé ONG- que busquen impactar amb les imatges que arriben a la població per atraure's no només simpaties, sinó més fons econòmics, més socis i seguretat per als seus activistes en obtenir legitimitat mediàtica i finalment social.

Com veurem en apartats següents que tractarem la relació del'ecologisme amb els mitjans de comunicació, l'ús de certes estratègies comunicatives dels ecologistes per obtenir ressò mediàtic els acosten sovint a ser qualificats i classificats com a "ecopolulistes".

Així mateix, aquest "ecopolulisme" també s'ha relacionat sovint amb aquelles postures més aviat de la dreta i l'extrema dreta que han subratllat que un dels principals problemes del planeta serà el control de la població. Aquests arguments ja els trobem en el segle XIX i durant tot el segle XX i ha arribat fins als nostres dies. Per exemple, a partir de les dades que el maig de 2011 va oferir un document de Nacions Unides, que calculava que el planeta podia arribar a finals del segle XXI als 10.000 milions d'habitants, algunes veus han tornat a reclamar un control demogràfic, sovint utilitzat com a argument contra l'arribada d'immigrants. Davant d'aquestes veus, autors com ara de Chris Williams, en el seu llibre *Ecology and Socialism* (2010),³¹⁵ han advertit de la tornada del posicionament neomalthusià.

³¹⁵ Chicago: Haymarket Books, 2010. Precisament, el 30 de novembre de 2014, Suïssa va votar en referèndum la limitació d'entrada d'immigrants amb l'argument dels qui havien portat la campanya que la sobrepoblació és un perill per al medi ambient i la sostenibilitat de Suïssa perquè essent un petit territori s'hauria de construir més i més i sobretot edificis amb l'impacte visual afegit. Aquella va ser una iniciativa del moviment "Ecopop", (ECologie et POPulation) que porta 40 anys lluitant -des d'una perspectiva d'ecologistes malthusians- i fent campanya relacionant la protecció ambiental amb el control del creixement demogràfic. El resultat final va ser d'un 74% en contra d'aquesta iniciativa. L'Ecopop es presenta com una organització no partisana de defensa del medi ambient i es desmarca categòricament de les teories xenòfobes i racistes. Però el cert és que apunten no pas al control demogràfic dels suïssos sinó que centren la seva iniciativa a reduir el nombre d'immigrants que arriben a Suïssa.

Dos dies després, Ian Angus recordava la recent aparició en francès d'*Une planète trop peuplée? Le mythe populationniste, l'immigration et la crise écologique* (Ecosociété, 2014), escrit amb Simon Butler -codirector de la revista australiana ecosocialista *Green Left Weekly*- originalment en anglès en què aquestes dos teòrics de l'ecologisme social o ecosocialisme rebutgen aquesta idea malthusiana que segons ells divideix el moviment ecologista des dels seus inicis en els anys 1960. En aquesta obra, Angus i Butler miren de desmuntar el mite poblacionista que ha seduït els ecologistes conservacionistes de dreta. I defensen els dos autors que la causa primera dels problemes ecològics actuals no són per la població

Ecoregionalistes (o bioregionalistes) i econacionalistes

Eric Laferrière i Peter J. Stoett (1999: 66) qualifiquen el bioregionalisme -podríem parlar també d'ecoregionalisme- com una síntesi entre *deep ecology* i *social ecology*. Un dels autors teòrics de referència d'aquest corrent és el periodista americà Kirkpatrick Sale,³¹⁶ que reivindica des d'un posicionament "neoludista"³¹⁷ el valor de la Gaia i la seva compatibilitat amb la política descentralitzada i el programa econòmic. Rebutja el concepte "ecosistema" per reduccionista i utilitari. Sale reivindica viure dins bioregions com la millor manera perquè els humans estiguem en harmonia amb la natura.

Sale, afirmen Laferrière i Stoett, ens recorda els posicionaments de Bookchin, Schumacher i altres autors associats a la tradició de la *radical ecology* per la seva defensa de la descentralització i la crítica al procés històric de reemplaçar la propietat comunitària per la propietat privada i per la crítica a com la vida impersonal urbana trenca els lligams amb la comunitat interdependent, substituïda per una dependència fonamental entre consumidor i el proveïdor.

John Barry, en el capítol quart del seu llibre *Rethinking Green Politics. Nature, Virtue and Progress* (1999), parla del "bioregionalisme" i del "myth of social harmony", aquest últim rebutjat pels teòrics anarquistes realistes com ara M. Taylor, eco-anarquistes com E. Goldsmith i bioregionalistes com K. Sale: "All these anarchist theorists agree that the provision of the public goods such as social order and environmental protection depends on getting people to do things the might not want to do", diu Barry (p. 84).

També es parla d'"eco-localisme" i dels seus límits (Gregory Albo)³¹⁸ que en el cas d'Albo la crítica la fa en el sentit que els projectes eco-localistes tendeixen a creure que l'autèntic espai de democràcia és el local mentre que els altres nivells de representació democràtica els veuen com a falsos i mediatitzats. Per a Albo, el repte polític de l'ecosocialisme és connectar les lluites particulars locals amb el projecte universal de transformació socioecològica, contra la universalització del neoliberalisme i dels mercats capitalistes com a reguladors de la natura i la societat. No es pot competir, doncs, ideològicament contra el neoliberalisme des d'una visió eco-localista tot i que això, subratlla Albo, no vol dir que les polítiques antineoliberals no siguin importants a nivell local, sinó que la batalla es juga en el terreny global o com va explicar Marx sobre el que va simbolitzar la Comuna de París per al capitalisme: allò que va començar darrera les barricades d'una mobilització local va acabar tenint unes implicacions internacionals.

mundial ni per la immigració, sinó per un sistema econòmic i social que es basa en una creixent perpetuació d'un consumisme excessiu.

³¹⁶ Autor, entre altres, de *The Green Revolution: The American Environmental Movement, 1962-1992* (1993).

³¹⁷ El "ludisme" va ser un moviment de treballadors anglesos que a principis del segle XIX van lluitar contra les noves tecnologies introduïdes durant la Revolució Industrial. Els "neoludistes" s'han oposat a les modernes tecnologies com els ordinadors. Associat amb la tecnofòbia, aquest moviment s'ha relacionat amb la *deep ecology*, l'anarcoprimitivisme, el moviment alterglobalització i els verds més radicals.

³¹⁸ Article publicat pel web canadenc "Socialist Project" (www.socialistproject.ca).

Així mateix, també comptem amb el corrent “econacionalista”. Des de Catalunya, Santiago Vilanova i Tané també ha definit aquest “econacionalisme” en un llibre publicat el 1981 amb el títol *L'econacionalisme*.

El 2014, en el context del debat sobre la independència de Catalunya i com a impulsor de la sectorial E3 per la independència (ecologia, energia i entorn) de l'Assemblea Nacional Catalana, Vilanova va publicar *L'Estat ecològic* (2014) com una de les característiques que hauria de tenir un nou Estat català, que respondria a una alternativa a l'Estat militaritzat i nuclearitzat del model espanyol.

També al País Basc hi ha hagut en els darrers 30 anys un moviment ecologista sovint vinculat al moviment independentista. Iñaki Barcena, Pedro Ibarra i Mario Zubiaga, de la Universitat del País Basc,³¹⁹ assenyalen la relació entre ecologia i nacionalisme d'esquerres i el moviment d'alliberament nacional i arriben a dir que a Euskadi “the most important organization and campaigns of the ecology movement, as a result of a series of coinciding factors, connect up with identity or, in some cases, simply the strategy of radical nationalism”.

Ecosocialisme (vegeu apartat 2.5 en aquest capítol)

2.3.2. L'ecologisme polític en el sistema de partits

L'ecologisme polític neix com a “moviment” a partir de la mobilització de diferents grups, sovint ideològicament contraposats, en una amalgama que ha estat alhora un dels factors del seu creixement i, finalment, èxit com a partits polítics, tot i que també un factor de desestabilització i d'oscil·lacions electorals.

Per a alguns teòrics dels partits polítics com ara Herbert Kitschelt,³²⁰ moviments, grups d'interès i partits són els tres vehicles principals d'articulació i intermediació de l'interès polític. I situa l'ecologisme dins el grup de “movement parties”, que defineix com a “coalicions d'activistes polítics que des de moviments socials intenten aplicar les pràctiques organitzatives i estratègiques d'aquests moviments en l'arena de la competició política”.

L'evolució d'un moviment cap a un “partit moviment” és el que explica l'experiència de l'ecologisme i la seva conversió en partit polític. L'èxit o fracàs d'aquesta conversió, segons Kitschelt, té a veure amb la capacitat dels moviments ecologistes en formar “partits moviment” gràcies a equilibrar les diferents postures de les faccions internes.

Una de les fonts ideològiques de l'ecologisme polític ha estat l'esquerra ideològica, sovint amb els partits radicals d'esquerra. En el seu estudi sobre els partits

³¹⁹ “The evolution of the relationship between ecologism and nationalism”, dins Michael Redclift i Graham Woodgate (*Ibid*: 300-315).

³²⁰ “Movement parties”, dins Richard Katz i William Crotty. *Handbook of Party Politics* (2006: pp. 278-290).

d'esquerra radical a Europa després de la caiguda del Mur de Berlín, Luke March (2011) analitza la mutació dels partits comunistes al postcomunisme, el nou populisme d'esquerres i els partits d'esquerra en el nou escenari de globalització i interconnexió que li fa dir si que anem cap a una "nova Internacional".

March, professor de Polítiques a la University of Edinburg, se centra en l'anàlisi de l'esquerra radical europea des del col·lapse de la URSS i argumenta que aquests partits d'esquerra radical encara estan patint la crisi existencial sobre la naturalesa del "socialisme" i de com el futur dels partits comunistes està amenaçat. Els partits radicals d'esquerra més exitosos ja no són els més extremistes, sinó aquells que s'autopresenten com a defensors dels valors i les polítiques que els partits socialdemòcrates han anat abandonant pel pragmatisme ideològic orientat cap a la governança.

Aquest mateix, aquest teòric assegura que hi ha una tendència clara cap a la "desradicalització" dels partits radicals d'esquerra a Europa i els més extremistes són generalment entre els més marginats políticament -posava l'exemple, quan publica el llibre, el 2011, de Grècia- i això també cal afegir que la integració europea de països com ara Bulgària i Romania ha fet que aquesta dinàmica de desradicalització hagi estat més òbvia. També aquest fenomen s'ha donat en països com Sèrbia i Albània on també els partits socialistes s'han mogut de ser membres de la família de l'esquerra radical a la Internacional Socialista.

En aquest context, com veurem més endavant, partits comunistes com el PSUC a Catalunya es reinventaran a partir de l'ecologisme i d'una actualització de les idees radicals d'esquerres. Fet i fet, aquells anys d'abans i després de la caiguda del Mur de Berlín suposaran el consolidament de l'ecologisme polític i les seves derivacions i hibridacions dins el sistema de partits liberal a Occident.

2.3.3. Els Verds a Occident: de "moviments protesta" a "partits sistema"

El 1993, els partits verds europeus reunits a Hèlsinki del 18 al 20 de juny, van crear una Federació Europea de Partits Verds amb 26 partits membres. Aquell esdeveniment indicava clarament que els partits ecologistes ja estaven implantats a Occident i que volien ampliar la seva influència en el futur.

És en aquella dècada de 1990 que sorgeixen sobretot els partits verds i d'esquerra llibertària i "verds alternatius", impulsats en part per la força dels nous moviments socials, especialment pels moviments ecopacifistes i com a adaptació a les conseqüències de la caiguda del "socialisme real" (1989-1991).

Que l'ecologisme s'ha convertit en un dels moviments socials més important en l'era Moderna -i per alguns autors com Brian Doherty en el més important-³²¹ ho demostra que, sobretot a Europa Occidental, diferents partits estan jugant un paper

³²¹ "Environmental Movements", article dins el llibre de Chukwumerije Okereke (2007: 71-86).

important en el Govern. Doherty destaca que hi ha hagut la transformació dels partits verds i el creixement a escala global de organitzacions com Greenpeace.³²² No són homogenis i podem trobar organitzacions no governamentals fins a altres que han treballat en governs neoliberals.

Brian Doherty, de la Keele University, autor d'*Ideas and Actions in the Green Movement* (2002) i *Beyond borders: environmental movements and transnational politics* (2008), recorda que la primera onada de campanyes sobre medi ambient va emergir a Europa Occidental i els EUA a finals del segle XIX moltes d'aquestes relacionades amb el conservacionisme de la vida salvatge, la biodiversitat i el paisatge.

Sovint aquestes iniciatives van ser molt radicals i algunes de les organitzacions conservacionistes més importants avui dia tenen les arrels en aquests moviments com ara la Royal Society for the Protection of Birds i la National Trust, al Regne Unit, i Sierra Club, als EUA. La segona onada emergeix en la dècada de 1960 amb la derrota dels EUA al Vietnam, els nous moviments guerrillers a llatinoamèrica i l'Àfrica -que obren la possibilitat a noves formes de socialisme- i a Occident moviments com els dels estudiants, associats a una "nova Esquerra".

Paulatinament, hi haurà una certa institucionalització dels moviments amb la consecució de partits verds de seients als parlaments nacionals des de mitjans dels anys 1980 en països on existeix un nivell de representació proporcional com Àustria, Bèlgica, Finlàndia, Alemanya, Itàlia i Suïssa. En altres, com ara el Regne Unit o França, els partits verds van quedar restringits als parlaments regionals o bé van formalitzar coalicions com els Verds amb els socialistes francesos el 1997.

L'ascens de l'ecologisme polític s'emmarca en el context de la dècada de 1960 i especialment el 1970 quan segons alguns autors com ara Anderson (1997) i Eyerman i Jamison (1991) trobem la transformació dels "old movements" en "new social movements" (NSM). En aquests nous moviments socials no només hi ha el moviment ecologista sinó també el moviment feminista, el dels drets civils i el pacifista, entre els principals. Aquests "nous" moviments es diferencien dels "vells" en quatre elements: posicionament en l'estructura sociopolítica, objectius i ideologia, marc organitzatiu i estratègia política.

Mentre que els "vells moviments" es caracteritzaven pel protagonisme de la política (lloc d'acció), de la integració política i drets econòmics (ideologia i objectius), jerarquització (tipus d'organització) i participació en les institucions polítiques (mitjà de canvi), els "nous moviments" es caracteritzaran pel protagonisme de la societat civil, l'objectiu d'aconseguir autonomia de la societat civil i promoure nous valors i nous estils de vida, una organització més democràtica i menys rígida i, finalment, com a mitjà per aconseguir el canvi social l'acció directa i la cultura política.

³²² Douglas Torgerson (1999) assenyala que Greenpeace neix el 1969 com a petita aliança entre ecologistes i activistes del moviment pacifista oposats a les proves nuclears a Alaska, a l'Amchitka Island.

Segons les aproximacions de Touraine i Habermas³²³ sobre la capacitat social dels moviments d'aconseguir transformacions a escala general, aquests autors suggerien en la segona part de la dècada de 1970 que els moviments socials estaven produïts per contradiccions estructurals dins el sistema social i que l'ascens de noves formes d'acció col·lectiva reflectia canvis institucionals en el capitalisme industrial. Essencialment, els moviments socials eren vistos com l'ascens de la resposta a la crisi socioeconòmica i/o a la política dominant.

La puixança del moviment Verd a Europa Occidental i als Estats Units s'ha de situar en el cas americà en el context de principis de 1960 i els moviments antigüerra i pels drets civils, que reflectien una profunda insatisfacció amb les estructures polítiques i el sistema bipartidista. Això sumat a l'increment de les evidències científiques sobre el deteriorament del medi ambient i l'impacte d'obres com *Silent Spring* (1962), de Rachel Carson, va mobilitzar sobretot gent jove, de classe mitjana i de nivell educatiu universitari.

L'ascens d'aquests moviments socials coincideix amb el consolidament dels mitjans electrònics -sobretot la televisió- en detriment de la premsa escrita com a principal font d'informació de la societat, fet que queda demostrat amb la derrota de Nixon en el famós "cara a cara" televisiu contra J.F. Kennedy i per la guerra del Vietnam, la primera guerra televisada en directe i l'impacte que les imatges va tenir per donar centralitat al moviment pacifista.

Durant la dècada de 1970, explica Anderson (1997: 81), el medi ambient es va anar institucionalitzant amb polítiques ambientals i amb la creació d'agències i de ministeris com ara el Department of the Environment (DOE), creat al Regne Unit el 1970. Alhora, aquest període estarà marcat per la creació de comitès i comissions encarregats de fiscalitzar els temes ambientals. Mentre que el 1970 només 15 països havien creat algun tipus d'institució de gestió ambiental, el 1980 ja eren 115 els països que ho havien fet.

Explica Ferdinand Müller-Rommel (1994) que en alguns països europeus, la politització dels temes ambientals va estar liderat per grups ecologistes locals i regionals motivats per protestes sobre canvis urbanístics, construcció d'autopistes i plantes nuclears. Aquests grups encapçalen en alguns països la formació d'organitzacions paraigües per obtenir més força i impacte a nivell nacional. Així surt la Federal Association of Environmental Citizen Initiatives-BBU a Alemanya (fundat el 1972), Amis de la Terre, a França (1971), Miljövarsgruppernas Riförbund-MIGRI, a Suècia (1971), i Vereinigung Milieudefensive-VMD, als Països Baixos (1972). El primer candidat verd -i sota la denominació de "verd"- en el món que va guanyar un escó en un parlament nacional va ser l'octubre de 1979 a Lausana, Suïssa. És a dir, que el moviment verd té representació política des de fa només 36 anys. A partir d'aleshores i en les tres dècades següents hi ha hagut verds als parlaments alemanys -abans i després de la reunificació-, França, Bèlgica, Països Baixos, Àustria, Luxemburg, Suïssa, Suècia, Finlàndia, Itàlia, Grècia, Irlanda, Portugal i Malta. Entre les absències encara a Europa Occidental hi ha Espanya on a espera de les eleccions generals previstes per a desembre de 2015, mai hi ha hagut representació d'un

³²³ A. Anderson (1997: 79) cita A. Touraine. *La voix et le regard*. Paris: Editions du Seuil, 1978., i J. Habermas. *Legitimation crisis*. London: Heinemann, 1976.

partit Verd o ecologista. Tot i que, al Parlament espanyol -com explicarem més endavant-, ICV ha estat abanderat de l'agenda ecologista des del seu "ecosocialisme".

Ja des de les eleccions europees de 1984, al Parlament Europeu sempre hi ha hagut un bloc "verd" actiu que ha anat augmentant a pesar que amb la crisi econòmica a partir de 2008 els partits verds semblen haver perdut força dins la UE motivats perquè els temes econòmics s'imposen i prevalen per davant dels ecològics i mediambientals.

Michael O'Neill (1997: 17-19) agrupa en el període de 1973-1997 un total de 40 "principals partits verds" a l'Europa Occidental i descriu dues fases: de l'"optimisme" dels anys 80 (del segle XX) a la "Green fatigue" dels anys 90. Divideix el mapa dels partits verds europeus en el que ell anomena "fase formativa", entre el 1973 i el 1989, en quatre grans línies: "ecosocialistes" (partits comunistes, socialistes i socialdemòcrates), "antipartits" (llibertaris, conservacionistes i grups de protecció de la natura), "pragmàtics" (grups d'interès ecologistes com ara World Wildlife, Greenpeace, Friend of Earth; partits regionals i de centre i liberal i fins i tot de dretes) i "purs verds". Una línia vertical de divisió entre "ecosocialistes" i "purs verds" i una horitzontal entre "antipartits" i "pragmàtics" on situa diferents partits (verds o no) que han incorporat en els seus programes l'agenda ecologista. Per a O'Neill, alguns d'aquests partits verds o partits que han incorporat l'agenda ecologista, ho han fet per mirar d'atraure nous electors, per la qual cosa els classifica en el grup d'aquells "catch-all parties".

El moviment ecologista a Europa, doncs, és molt jove i l'aparició de partits verds molt recent, sobretot a partir de les preocupacions derivades de les conseqüències de tres dècades de guerra freda, amb un creixement econòmic continuat seguit de l'amenaça de la recessió econòmica per la crisi del petroli. La clau per a l'embranchida del moviment verd va ser el document Meadows per al Club de Roma de 1972, titulat "The Limits to Growth", que recollia aquesta preocupació a la qual s'havia de sumar el debat sobre les armes nuclears i dels límits de la dependència energètica i el paper de l'energia nuclear.

Aquests múltiples ansietats en aquella dècada de 1970 van alimentar l'aparició de moviments de protesta radical al llarg d'Europa Occidental originalment localitzats en grups actius, però petits, de ciutadans que van començar a fer servir les accions directes. Les protestes van incloure "sit-ins", campanyes de propaganda i "lobbying". A pesar que van topar des del principi amb l'antipatia i sovint resposta hostil de les autoritats, no van tenir una contestació violenta per part d'aquests grups que lluny d'estar formats per "outsiders" anòmics o grups de persones marginals estaven integrats per membres de la societat d'un nivell i estatus cultural alt.

Això fa dir a O'Neill (*Ibid*: 3) que darrere la motivació d'aquests grups no hi havia una acció portada per l'enveja, la malèmia ni l'amargor ni tampoc per un intent de canviar l'ordre polític sinó que aquells primers activistes que van prendre part a favor de l'ecologisme van posar èmfasi en el seu compromís amb la societat. Estaven preocupats per salvar la societat, segons el seu punt de vista, de la seriosa amenaça ecològica per evitar un "eco-desastre" imminent. O'Neill afirma que Europa més aviat es trobava davant d'una "nova política" expressada per una facció dels partits

d'esquerra guiats per una expressió de romanticisme convencional de la classe mitjana.

L'ecologisme i la seva cosmovisió pel que fa a la tecnologia, la ciència, la filosofia, l'ètica i la política va començar a ser observada com a una nova ideologia -com sosté A. Dobson a *Green Political Thought*, 1990- quan es comença a presentar com una revolució no violenta contra la contaminació la qual cosa volia dir una revolució contra la societat industrial materialista. Es demana una nova economia i un nou ordre social en què els humans visquin en harmonia amb el planeta i en aquest sentit el moviment verd es presentarà com "la força cultural i radical més important des del naixement del socialisme" (*Idem*: 5).

El teòric Derek Wall, activista polític verd (va ser portaveu del partit verd d'Anglaterra i Gal·les), parla dels partits verds com a "fenomen recent" (1994: 228) i recorda que el primer candidat britànic en una plataforma verda va ser el reverend John Papworth en anys 70, tot i que l'ascens de l'ecologisme al Regne Unit arriba en els anys 1980 gràcies a la influència positiva de l'èxit dels verds alemanys.

Sobre el vessant utòpic del moviment verd, Wall (*Ibid*: 240-241) recorda que René Dumont, el candidat ecologista el 1974 en les eleccions presidencials franceses, va titular el seu llibre sobre la crisi ecològica *Utopia or Else* (1975) i també va publicar un Manifesto per a una Cultura Alternativa, en suport a la seva candidatura, que Wall diu que es un dels exemples moderns de programa verd. En aquell manifest, s'apostava per la descentralització del poder en els diferents nivells geogràfics (regions, departaments, comunes, quartiers), una comunicació de proximitat (televisions locals), equilibri entre producció, consum, població i recursos, ús de fonts renovables d'energia com l'energia solar i protecció de la natura.

Com a moviment, l'ecologisme obté l'impuls -com hem dit anteriorment- pel document del Club de Roma i a partir dels problemes causats i derivats de la crisi del petroli de 1973-74 i s'estén per la societat en la línia en què Ronald Inglehart va explicar per definir com a "Silent Revolution"³²⁴ "underway in the cultural and social fabric of advanced industrial societies". Inglehart va basar aquesta conclusió sobre el fenomen universal de protesta política no pas per una suposada desorientació de la societat, sinó com un símptoma molt més profund i estructuralment localitzat "unease with the fabric of modernisation". Un desencant "racional" i "ètic" amb el materialisme postindustrial.

Aquests nous moviments van abraçar un espectre de problemes ètics que anaven del feminisme a la discriminació racial, del pacifisme a les llibertats civil. Sovint classificats entre "subcultures alternatives de protesta" i "activistes de la democràcia directa", se'ls ha associat i se'ls associa encara amb "l'esquerra radical" però també se'ls ha vist sovint -inclosos els moviments de protesta pel medi ambient- més lligats a la mobilització puntual del "Not in my back yard" (Nimby) de les classes mitjanes que no pas a postures de partits o grups anarcoecologistes o ecososocialistes.

³²⁴ "The Silent Revolution in Europe: Intergenerational Change in Post Industrial Societies", *American Political Science Review*, 65, 1971, citat per O'Neill (*Ibid*: 9)

En paral·lel, a aquests moviments de defensa del medi ambient, en les darreres tres o quatre dècades hi ha hagut un *boom* d'una literatura sobre la vida simple amb multituds de *bestsellers* com ara el de Sarah Ban Breathnach, *Simple Abundance*, on s'explica de com disfrutar dels petits plaers de la vida amb harmonia per aconseguir la pròpia transformació espiritual i així transformar el nostre entorn. En part, aquest fenomen és la resposta a la "societat de consum" i del "cansament", com ha teoritzat recentment el filòsof sud-coreà afincat a Alemanya Byung-Chul Han.

Aquesta filosofia de vida que fa una crida a canviar a petita escala per aconseguir canvis més grans se centra a trobar solucions personals, individuals. Lligat a això també hi ha hagut, en paral·lel a la crisi econòmica, un *boom* d'iniciatives d'autogestió a nivell local que, en el cas de Catalunya, enllacen amb una economia autàrquica o de bescanvi, model de l'anarquisme ibèric durant la Guerra Civil espanyola.

Per a Barbara Goodwin (2014: 254) un dels principals problemes als quals s'enfronta els Verds és la dificultat de transformar "l'actitud Nimby" en un pronòstic polític més global. Però queda clar que des dels anys 1970 fins almenys el desastre de les inundacions de New Orleans, el 2005, hi ha hagut una conscienciació sobre l'amenaça ambiental que ja s'ha instal·lat a nivell internacional.

Per a Neil Smith³²⁵ la principal victòria en els anys 90 del segle XX per part dels activistes ecologistes, marxistes i feministes, entre altres, havia estat aconseguir posar la natura en l'agenda política i assegurava que ara "tots som ecologistes" i que els partits havien incorporat en els seus programes visions ecologistes:

"The radical genie of the environmental challenge to late capitalist nature destruction has been stuffed back into the bottle of institutional normality just in time to calm millennial jitters about nature. The challenge for the twenty-first century is to start again, to make environmental politics subversive again"

Sobre el futur dels partits ecologistes, almenys en el cas de França, Bruno Latour³²⁶ assegurava en els anys 90, que aquests -aleshores no comptaven ni amb el 5% del total de vots- en el futur:

"I would like to advance the hypothesis that the rise in power of political ecology is hindered by the definition it gives itself, as both politics and ecology! As a result of this self-definition, the practical wisdom acquired after years of militant action is incapable of expression by a principle of classification and ordering –about which I shall say more below- that would be politically effective"

I mantenia aquest mateix autor que l'aliança entre conservadors i conservacionistes ho era per rehabilitar la qualitat del domini privat i augurava que els partits

³²⁵ "Nature at the Millenium. Production and re-enchantment" (pp. 271-72), dins llibre de Noel Castree i Bruce Braun, *Remarking Reality* (1998).

³²⁶ Capítol 10 titulat , "To modernize or ecologise? That is the question" (pp. 221-242) dins el llibre de Noel Castree i Bruce Braun, *Remarking Reality* (1998).

ecologistes fracassarien perquè, entre altres raons, “outside the ‘civic regime’ a party has no chance of situating itself within the classic framework of the left-right scenography” en què aquest concepte de “civic regime” el contraposava a “domestic regime”.

Per a Latour (*Ibid*: 229-230), els partits ecologistes pretenen parlar sobre tot “but only succeeds in shaking up opinion and modifying relations by attaching itself to particular places, biotopes, situations and events: two whales trapped in the ice, one hundred elephants in the Amboseli National Park”.

En aquest sentit, Latour criticava el “fonamentalisme ecologista” i la seva pretensió de tenir més poder, ja que això no es traduirà en més representació política: “And to embody the political life of the future, but it is everywhere reduced to the smallest share of the electoral ejector and jump seats. Even in countries where it is a little more powerful, like Germany, it only brings to bear a secondary force”. Per a aquest autor, “Political ecology has, unfortunately, remained marginal until now because I has not yet grasped either its political or its ecology”.

Més enllà del poc encert de Latour en pronosticar el futur, com veurem en l'apartat següent és el llegat dels Verds alemanys allò que realment obre el camí al moviment ecologista per entrar en la vida parlamentària arreu d'Europa, amb sort diferent tant pel que fa als països com als cicles electorals.

2.3.4. Alemanya: 36 anys d'ecologisme parlamentari

Chris Barrow (1997) recorda que la República Federal Alemanya va ser el primer país europeu, en concret el 1971, a iniciar la valoració d'impacte ambiental. Els Països Baixos no ho van fer fins al 1980. En tots dos països trobem alguns dels partits verds més forts en les darreres tres dècades.

Michael O'Neill analitza la fundació, auge i consolidament del Partit Verd alemany, Die Grünen (1997: 53-97), que en els anys 90 -i encara dues dècades després- estava considerat el partit verd a Europa “most politically succesful and conspicuous”.

Fundat el 1980 a partir d'una aliança de moviments socials radicals i grups alternatius molts dels quals representaven diferents subcultures allunyades de la política i dels “corrents burgesos” que, no obstant, van provocar una cultura ideològica eclèctica dins el moviment. Com recorda una frase escrita per un activista: “Nosaltres no som d'esquerres ni de drets, nosaltres estem al capdavant... Al final, fins i tot, molts de nosaltres estàvem i estem convençuts que el Partit Verd ha d'unir pensament ecologista i nova esquerra”.

El frenètic creixement industrial de l'Alemanya Occidental va donar origen en els anys 70 a una sensibilització de més gent respecte a l'impacte ecològic que va anar associat a l'auge de moviments socials i de resposta en la Universitat (contra la

guerra del Vietnam, les bases de l'OTAN en territori alemany, l'amenaça nuclear, el feminisme). El 1977, a partir de grups de ciutadans ecologistes i antinuclears, es fa una llista alternativa per a les eleccions del *länder* de Baixa Saxònia. En aquells primers anys no van obtenir cap resultat però sí que “la veritable tàctica guanyada va ser un constant interès dels mitjans de comunicació que va mantenir viva la curiositat ciutadana”.

Per a les primeres eleccions directes al Parlament Europeu, el 1979, es va crear una llista conjunta a partir de llistes verdes i partits minoritaris que va donar origen al Politische Vereinigung “Die Grünen” (Aliança Política Alternativa), que va aconseguir un resultat del 3,2% del vot nacional que no va ser suficient, però, per obtenir representació ja que es va quedar per sota del 5% que donava dret a un escó. No obstant, aquella campanya electoral va posar els ciments per al futur sobretot quan l'octubre de 1979 la llista Verda de Bremen va aconseguir superar el 5% i aconseguir representació en el Parlament d'aquella ciutat-estat. Han passat 36 anys des d'aleshores fins al 2015 i en aquestes tres dècades l'ecologisme polític en forma de partits polítics s'ha convertit en un actor imprescindible per entendre la política alemanya.

D'iniciativa de tots aquells activistes ecologistes, pacifistes i feministes de l'Alemanya de la dècada de 1970 es funda el 13 gener de 1980, a Karlsruhe, el nou partit verd, Die Grünen, nascut de la convergència o confluència del moviment ecologista -dels oposats a la contaminació i a l'energia nuclear- però també dels oposats a les accions militars de l'OTAN i de moviments alternatius de diferent mena com els Okupes. Però també hi haurà seguidors que ocuparan llocs de responsabilitat i que mantindran un perfil més conservador o pragmàtic. No obstant, en aquell congrés fundacional es va adoptar un programa nacional, amb un prefaci eclèctic de les influències ecologistes, llibertàries i socials tal com els orígens del moviment. El perdedor va ser la facció ultraconservadora *ecopurista*, liderada per Herbert Gruhl, molts dels quals van abandonar Die Grünen.

Aquella nova coalició va ser menystinguda per molts comentaristes polítics que veien en el seu suport electoral una forma de llançar el vot. En les eleccions federals de 1980 obté només un 1,5% del vot nacional, la qual cosa no va ajudar a alimentar la impressió de Die Grünen com a força emergent. Però aquell comportament electoral nacional va ser diferent en l'àmbit local on els verds començaven a tenir força. Així el març de 1980 van guanyar 6 escons en el parlament estatal de Baden-Württemberg; el maig de 1981, 9 escons a Berlín; el març de 1982, 11 escons al Parlament de Baixa Saxònia; 9 escons a Hesse, el setembre de 1982, i finalment 8 escons, el desembre de 1982, a Hamburg.

O'Neill (*Ibid*: 26) destaca les diferències d'orientació política dins el partit verd alemany, Die Grünen, en una tensió en aquesta organització per la centralitat política que també s'ha donat en altres partits verds europeus. De fet, les tensions entre “pragmàtics” (o realistes “green reals”) i “fonamentalistes” (“green fundis”) sobre la mateixa organització dels verds alemanys ja es troba en nombrosos congressos d'aquest partit durant la dècada dels 80. El conflicte es va intensificar el 1983 quan Die Grünen va guanyar representació al Bundestag i la facció pragmàtica va respondre buscant canvis que poguessin amplificar l'impacte dels Verds en la

política parlamentària. Mentrestant, la facció "antipartit" es va resistir perquè veia perillós l'intent d'una elit acomodada de professionals de la política dins Die Grünen. No obstant tots aquests conflictes, Alexander (2003) qualifica el període comprès entre 1978 i 1989 com a "Green Decade" en la història de l'Alemanya de postguerra.

Aquesta progressió local va permetre al partit presentar-se amb una base sòlida a les eleccions federals de març de 1983 on els Verds van aconseguir per primera vegada superar el 5% (amb un 5,6% del vot nacional) i guanyar 27 escons en el Bundestag. En les eleccions europees de 1984 van arribar al 8,2% i aconseguen 7 eurodiputats. En les eleccions federals de 1987 assoleixen el 8,3% del vot nacional i 44 escons al Bundestag, a pesar que en les eleccions de 1994 cauen al 7,3%. Des d'aquell moment, els Verds mantenen en diferents conteses electorals un 10% en els enclavaments de Berlín, Hamburg i Bremen.

Però Die Grünen, que s'havia destacat i definit des de la seva creació als anys 70 com a "partit radical", es va anar escindint en dos grups principals, segons O'Neill: els "pure Greens" i els "red-greens". En els anys finals de la dècada del 80, els pragmàtics "realos" es van imposar als "fundis", fet que no va ser impediment perquè en els 90 acabessin formant coalicions "roig-verdes".

La reunificació suposa per als Verds una crisi després de quedar-se fora del Bundestag en arribar només al 4,8% dels vots³²⁷ el desembre de 1990, fet que va obrir una guerra interna entre les faccions "realos" i "fundis", unes disputes que s'han allargat fins el dia d'avui com demostra que en les darreres eleccions de 2013, després del retrocés dels Verds, dins el partit, veus crítiques van assegurar que la pèrdua de suport havia estat per fer una "campanya d'esquerres".

Amb la reunificació d'Alemanya i el fracàs electoral de Die Grünen el 1990, el congrés de Neumunster (1991) proposa un seguit de canvis per rescatar el partit del decliu electoral i legitimar el seu rol com a partit de quadres, i que va resumir una moderada, Christine Weische, dins el sector dels *realos*, en recomanar una imaginativa però sobretot "una aproximació pràctica als problemes estructurals immensos del país".

La decisió del congrés de 1993 d'unir Die Grünen i Bündnis 90 (el Partit Verd de l'antiga República Democràtica Alemanya)³²⁸ en un mateix partit anomenat Bündnis 90/Die Grünen va confirmar la tendència a un "realisme organitzatiu", segons O'Neill (*Idem*: 27). Els "nou" Verds van utilitzar aquesta refundació per restablir les seves credencials amb el seu electorat. Com a conseqüència no només van tornar al Parlament nacional el 1994 sinó que van avançar l'FDP com a tercer principal partit de la nova Alemanya. Els Verds continuaran arrelant en els diferents nivells, i el 1995 aconseguen el 13,2% dels vots a Berlín.

³²⁷ Sí que van aconseguir representació, amb 8 escons, els verds dels antics *länder* de l'Alemanya de l'Est amb Alliance 90.

³²⁸ Per conèixer l'evolució dels Verds alemanys els anys posteriors de la caiguda del Mur podeu consultar Geoffrey K. Roberts (1997).

Aquests bons resultats i les bones experiències a nivell local van obrir la porta perquè en les eleccions federals de setembre de 1998 es pogués formar una coalició roig-verda entre SPD (liderat per Gerhard Schoreder) i els Verds (liderat per Joschka Fischer). Aquella coalició passaria a ser referent d'Iniciativa per Catalunya Verds per implantar un model semblant en el Govern de la Generalitat, com així finalment va passar el 2003.

Instal·lats més aviat en un "pragmatisme ideològic", els Verds alemanys han influït en aquests darrers 20 anys en l'agenda política alemanya, fos amb la seva acció de govern o bé indirectament com a estratègia tant de conservadors com de socialdemòcrates de resultar més atractius per a un nucli més ampli de votants. Diferents governs tant nacionals com federals han incorporat en les seves agendes l'adopció de polítiques verdes.

El pragmatisme dels verds alemanys sovint ha respost a una estratègia per distanciar-se de socialdemòcrates i cristianodemòcrates (Dolbeare, Kenneth M; Cummings, Michael S: 2004) i que es resumeix en la proclama: "We are neither left nor right but in front".

Els Verds a Alemanya són un exemple de triomf dels ideals ecologistes portats a l'acció de govern que els va permetre en els anys 90 convertir-se en el tercer partit amb més suport electoral en la nova Alemanya. El 1998, Aliança Verds formava part dels governs en cinc *länder* (Bremen, Hamburg, Hessen, Nord Renània-Westfàlia i Schleswig-Holstein), en l'oposició en altres sis *länder* a més de ser la força majoritària en la política local de l'oest i en moltes parts de l'est d'Alemanya.

El seu punt àlgid en les darreres tres dècades li va arribar, com hem avançat abans, quan de la mà de l'SPD va formar coalició "roig-verd" en el govern federal després de les eleccions de setembre de 1998, expliquen Andrei Markovits i Stephen Silvia.³²⁹ En aquell govern -que va acabar amb l'era Kohl- va destacar com a ministre d'Exteriors Joschka Fischer, líder de l'ala "Realo". És durant aquella dècada dels 90 que els Verds influeixen més en la política alemanya i en les polítiques i no només pel que fa a mesures ambientals sinó de política externa i pacificisme com el paper que van tenir durant la guerra dels Balcans a partir de la independència d'Eslovènia i Croàcia.

El posicionament dels "Realos" -l'Aliança dels Verds advocava per l'autodeterminació dels pobles- sobre l'enviament de tropes de l'OTAN va provocar un debat intern que va tenir el punt culminant en la carta adreçada per Joschka Fischer als seus col·legues (2 d'agost de 1995) en què els demanava repensar el que fins ara havia estat una mena de dogma sacrosant" de la no-violència i el pacificisme després que es conegués les massacres a Bòsnia. Fischer argumentava que davant un genocidi com el que s'estava produint als Balcans els Verds tenien l'obligació moral i política de donar suport a la intervenció militar multilateral que incloua fins i tot personal militar alemany.

³²⁹ Per a l'anàlisi d'aquest govern de coalició "roig-verd", consulteu article d'Andrei S. Markovits i Stephen J. Silvia, "Green Trumps Red? Political Identity and Left-wing Politics in United Germany", dins Christopher S. Allen (1999: pp. 133-159). També podeu consultar Jon Burchell (2002) en la seva anàlisi de l'evolució dels verds en la dècada de 1980 i 1990 a Alemanya, i també a França, Suècia i Regne Unit.

Al final, el més “sacrosant” dels tabús dels Verds es va trencar i van acceptar la intervenció militar malgrat les veus crítiques dins l'Aliança dels Verds i l'esquerra alemanya que van acusar Fischer de ser un “eurocentrista” i van recordar-li dins els Verds que en la convenció extraordinària del partit, l'octubre de 1993, una àmplia majoria va acordar la no-intervenció a Bòsnia. Fischer i els seus suports van guanyar, però al final van perdre en l'intent de derrotar els seus oponents dins l'Aliança.

Els partidaris del pacifisme absolut van continuar una campanya interna fins a la convenció extraordinària del 13 de maig de 1999, a Bielefeld, en què Fischer va rebutjar abandonar la coalició de govern amb l'SPD. D'aquella trobada es van treure dos conclusions: Primera, els Verds s'havien transformat de moviment de protesta en partit de Govern “responsable”. Segona, la divisió “realo-fundi” no es va suavitzar durant aquella dècada i s'havia demostrat que, en el futur, podia paraitzar i dividir de nou el partit.

A. Markovits i S. Silva acaben dient que l'Aliança dels Verds havia sobreviscut a moltes malalties infantils provocades sobretot pel seu origen “participatiu” (a Catalunya es parlaria d'assembleari) però que la dècada de 1990 havia desmantellat el partit dels Verds com a moviment. I més enllà d'afirmar que els Verds havien entrat en una nova fase de “redefinició” de la seva identitat, el rol de Fischer com a ministre d'Afers Exteriors -ho avançaven i el temps els ha donat la raó- “represents a microcosm of the current major redefinition of German power and democracy in Europe”.

Aquella coalició “roig-verda”, que tindria el seu final amb les eleccions al Bundestag de 2005, com s'explicarà en el capítol sobre la història de la conversió d'Iniciativa per Catalunya en formació ecosocialista, va tenir un impacte molt important en l'esquerra europea, en el moviment ecologista -que va entendre finalment que la millor manera de canviar la realitat és fent política- i en la política catalana, que va veure néixer el 2003 una coalició entre socialistes (PSC), ecosocialistes (ICV) i independentistes d'esquerres (ERC), que oficialment es va batejar com a “Govern d'Entesa” però que ha passat a la història recent com a “Govern Tripartit”.

Resultats dels Verds al Parlament Federal (*Bundestag*)

Election year	# of constituency votes	# of party list votes	% of party list vote	# of overall seats won	+/-
1980		569,589	1.5	0 / 497	
1983		2,167,431	5.6 (#5)	27 / 498	▲ 27
1987		3,126,256	8.3 (#5)	42 / 497	▲ 15
1990		2,347,407	5.0 (#4)	8 / 662	
	Results of <i>Alliance '90/The Greens</i> (East) and <i>The Greens</i> (West)				
1994		3,424,315	7.3 (#4)	49 / 672	▲ 41
1998		3,301,624	6.7 (#4)	47 / 669	▼ 2
2002		4,108,314	8.6 (#4)	55 / 603	▲ 8
2005	2,538,913	3,838,326	8.1 (#5)	51 / 614	▼ 4
2009	3,974,803	4,641,197	10.7 (#5)	68 / 622	▲ 17
2013	3,177,269	3,690,314	8.4 (#4)	63 / 630	▼ 5

Font: Wikipèdia (desembre de 2014)

Governos formats pels Verds als estats (*Länder*)

The Greens, Alliance 90 and Alliance 90/The Greens in government		
Length	State/Federation	Coalition partner(s)
1985–1987	Hesse	SPD (Cabinet Börner III)
1989–1990	Berlin	Alternative List for Democracy and Environment Protection with SPD (Senate Momper)
1990–1994	Lower Saxony	SPD (Cabinet Schröder I)
1990–1994	Brandenburg	Alliance 90 with SPD and FDP (Cabinet Stolpe I)
1991–1999	Hesse	SPD (Cabinets Eichel I and II)
1991–1995	Bremen	SPD and FDP (Senate Wedemeier III)
1994–1998	Saxony-Anhalt	SPD (Cabinet Höppner I), minority government supported by PDS
1995–2005	North Rhine-Westphalia	SPD (Cabinets Rau V, Clement I and II, Steinbrück)
1996–2005	Schleswig-Holstein	SPD (Cabinets Simonis II and III)
1997–2001	Hamburg	SPD (Senate Runde)
1998–2005	Federal Government	SPD (Cabinets Schröder I and II)
2001–2002	Berlin	SPD (Senate Wowereit I), minority government supported by PDS
since 2007	Bremen	SPD (Senates Böhrnsen II and III)
2008–2010	Hamburg	CDU (Senates von Beust III and Ahlhaus)
2009–2012	Saarland	CDU and FDP (Cabinets Müller III and Kramp-Karrenbauer)
since 2010	North Rhine-Westphalia	SPD (Cabinets Kraft I (minority government with changing majorities) and II)
since 2011	Baden-Württemberg	SPD (Cabinet Kretschmann)
since 2011	Rhineland-Palatinate	SPD (Cabinets Beck V and Dreyer)
since 2012	Schleswig-Holstein	SPD and SSW (Cabinet Albig)
since 2013	Lower Saxony	SPD (Cabinet Weil)
since 2014	Hesse	CDU (Cabinet Bouffier II)
since 2014	Thuringia	SPD, Linke (Cabinet Ramelow)

Font: Wikipèdia (desembre de 2014)

La trajectòria dels verds a Alemanya en els darrers anys, especialment des de les eleccions federals de 2005 és d'estar a l'oposició en el govern estatal i formar governs -a partir de juny de 2007- en els *länder*. Així a Bremen van entrar a formar part d'una coalició amb l'SPD i en altres coalicions com a l'estat d'Hamburg, el 2008, amb els democristians de la CDU -que es va trencar el 2010- o al land de Sarre, el 2009, amb un acord de Govern de centredreta amb el CDU i FDP després de renunciar a l'opció "roig-verd" amb l'SPD i Die Linke.

Una de les darreres coalicions dels Verds és la que es va acordar el desembre de 2014 quan Die Grünen van formar un Govern "roig-verd" al *land* de Turíngia amb Die Linke i l'SPD.

El 2015, els Verds alemanys comptaven amb 61.000 militants i tenien 248 diputats regionals, 63 diputats al Bundestag -la major xifra només superada en les eleccions prèvies del 2009 amb 68- i 11 eurodiputats.

2.3.5. Altres països, altres continents: altres experiències d'ecologisme polític

Ángel Valencia (2006: 190-214) analitzava els partits ecologistes en el període comprès entre 1979 i 2005 tot tenint en compte els seus precedents, que situava en els Nous Moviments Socials (NMS). El primer ecologista elegit representant d'un Parlament nacional va ser el suís Daniel Brélaz, pel Groupement pour la Protection de l'Environnement, el 1979. Dos anys després, quatre verds belgues van formar part per primera vegada d'un Parlament nacional en un país membre de la UE.

L'ascens dels Verds a Europa es pot visualitzar en les eleccions al Parlament Europeu quan van passar en el període comprès entre 1979-1995 de no tenir representació a oscil·lar entre 21-27 escons, fet que els va donar dret a tenir grup parlamentari propi al Parlament Europeu el 1989. En aquelles eleccions de 1989 els partits verds europeus van obtenir el vot de més de 10 milions d'electors, un 7,7% dels 135 milions de sufragis davant el 2,7% de les eleccions de 1984. En les eleccions europees de juny de 1999 van obtenir 36 escons al Parlament Europeu d'un total de 626 escons. Mentre que el 2004 van assolir 33 escons.

El 2005 els partits verds estaven implantats en 28 països europeus (dins i fora de la UE) i en les eleccions generals nacionals celebrades durant el període dels primers cinc anys del nou segle XXI els resultats oscil·laven entre un escó a Xipre i un màxim de 51 a Alemanya.

Les disputes que havia patit Die Grünen entre pragmàtics i radicals, "pure Greens" i "red greens" es van repetir en molts altres països europeus durant els anys de la dècada dels 80 i 90, però amb conseqüències sovint diferents com en el cas dels verds a la Gran Bretanya on l'esquerda entre elements "antipartit" (ecosocialistes o ecotòpics radicals) i els "electoralistes" -més pragmàtics fins al punt d'acceptar acords amb el Liberal Party- ha estat una gran ombra per als verds en aquell país des de l'inici (O'Neill, 1997: 27-28).

Com a conseqüència, les batalles internes en els verds de la Gran Bretanya, de vegades guerres obertes, es van incrementar durant els anys 80. El partit, però, va passar de capitalitzar un remarcable 14,9% (2,25 milions de vots) en les eleccions europees de 1989 a patir un fracàs electoral en les generals de 1992, que va encetar l'enfrontament entre la facció "pragmatists" i la dels "fantasists". A partir d'aquest últim grup es va formar la Green Alliance, grup de militants format per llibertaris anarquistes i "mètics".

En els Països Baixos, el moviment ecologista va ser des del principi una amalgama radical d'alternatius, antinuclears i ecologistes que gràcies a una cultura política il·lustrada combinada amb una resposta positiva des del govern a l'agenda ecologista i un sistema electoral favorable als partits petits va afavorir els verds a jugar un cert paper polític. Però, segons O'Neill (Idem: 28-29), en aquest cas va ser una combinació de guerres internes i la competència d'altres partits polítics progressistes d'esquerra millor organitzats que van reduir els Verds holandesos a un simple partit radical. L'activa tendència "antipartit" i les guerres internes han aflebit els Verds tant De Groenen com els ecosocialistes Groen Links.

Aquest "antipartidisme" també ha caracteritzat el partit Die Greng de Luxemburg, fundat per una xarxa d'activistes ecologistes locals i grups actius de ciutadans preocupats per la salut democràtica del país en un inici i que han pogut conciliar les diferents faccions i construir un consens sobre les polítiques fins consolidar-se com un petit partit en la realitat política luxemburguesa.

En el cas suís, els dos partits ecologistes són una imatge de la tendència de la cultura política conservadora en aquell país. El GPS/FPE va néixer com a federació de medioambientalistes de classe mitjana mentre que els més radicals GRAS/GBS va obtenir el suport d'un ampli ventall d'activistes radicals i alternatius. Però el pragmatisme s'ha imposat en la trajectòria d'aquests dos partits que van acabar fusionant-se en el Grüne Partei Schweiz.

Un patró similar es va donar a Àustria on el Partit Unit Verd (VGO) va coexistir amb una llista alternativa (ALO), que malgrat les diferències ideològiques van acabar en la formació unitària del Partit Verd Alternatiu. Jorge Riechmann va publicar el 1994 un estudi sobre els verds austríacs on indicava que, contràriament a Alemanya, els ecologistes austríacs "en su confrontación con los poderes políticos y económicos de su país, han obtenido éxitos prácticos mucho más importantes que sus homólogos alemanes, impidiendo la nuclearización de Austria y reestructurando su política energética". A pesar de tenir un sostre més baix que els ecologistes alemanys, aquests s'havien consolidat sòlidament en el paisatge electoral austríac ajudats també pel seu sistema polític de representació.

Riechmann posa èmfasi en el fet que els nous moviments socials a Àustria van aconseguir en la dècada de 1980 reestructurar la política energètica en aquell país "lo cual supone un éxito notable, del que no hay muchos ejemplos a nivel internacional". No obstant, l'abril de 1983 quan els partits verds austríacs participen per primera vegada en unes eleccions generals, ALO i VGO van concórrer per separat tot obtenint els primers l'1,4% dels sufragis i els Verds Units l'1,9%, percentatges que els van deixar fora del Parlament.

Va ser a partir de la formació del Die Grüne Alternative (Alternativa Verda), nascuda de la unificació de la majoria dels verds en aquest partit nacional en l'entorn del període 1985-1987, que van aconseguir representació al Parlament nacional després de les eleccions generals de novembre de 1986 tot obtenint el 4,8% dels sufragis i 8 escons. El període 1987-1993, indica Reichmann, va ser el del consolidament de Die Grüne com a partit verd parlamentari, sobretot a partir de febrer de 1987 quan té lloc el primer congrés federal d'aquest nou partit.

Per la seva banda, els Verds dels països mediterranis han viscut tensions internes similars en la seva aproximació a l'ordre polític establert, recorda O'Neill (*Idem*: 29-30), amb Liste Verdi a Itàlia, amb tendències endèmiques "antipartit".

En el cas espanyol, l'amalgama de l'ecologisme ha anat de conservacionistes moderats a radicals antinuclears –no socialistes- i grups de "pure ecology". Però tots els intents dels Verds espanyols d'accedir al Parlament nacional han resultat fins al 2014 totalment fracassats, tal com veurem en l'apartat 2.3.6. d'aquesta tesi.

A Grècia i Portugal els partits ecologistes han estat minimalistes i dividits entre puristes i radicals. A Portugal van tenir un paper d'enfrontament a la dictadura de Salazar però més que posar les seves forces en un partit els ecologistes en el país lusità han invertit les seves energies en grups de pressió verds (Amiga de Terra). En les eleccions legislatives d'octubre del 2015, el Partit Comunista + els Verds van aconseguir el 8,27% dels vots (17 diputats) mentre que el Bloco de Esquerda, amb referències ecosocialistes el 10,22% (19 diputats).

A Irlanda, els verds han estat una amalgama d'activistes utòpics i pacifistes, ecologistes d'Earth Watch i *lobbistes* de Friends of the Earth amb una implantació bàsicament urbana. El 1983 adopten el nom de Green Alliance i malgrat que també tenen les mateixes discussions que els altres partits verds europeus sobre ser o no un partit radical, a Irlanda es va resoldre a favor de triar per la direcció pragmàtica més que per la utòpica. En els anys 1990 obtenen representació al Senat i al Parlament.

En la primera dècada del segle XXI, el 2007, el Green Party forma coalició de govern amb els conservadors del Fianna Fáil en uns anys que va coincidir amb l'inici de la crisi econòmica a Irlanda i la fi de l'anomenat "Celtic Tiger". Després de quatre anys de govern, els verds irlandesos van perdre els 6 diputats al Dáil (Parlament irlandès) en les eleccions generals de febrer de 2011, fet que va provocar una forta crisi interna que va derivar en canvi de líder. Des d'aleshores les expectatives dels sondejos electorals els han donat sempre un percentatge per sota del 5%.

Qui va ser líder dels verds a Irlanda durant el govern de coalició d'aquests amb el conservador FF, John Gormley, publicava 17 anys abans d'arribar al poder el llibre *Green Guide For Ireland* (1990), una mena de guia dels problemes ambientals i les possibles solucions "A Guide to Practical Action" com es presenta en el subtítol que volia donar resposta a la pregunta "What does it mean to be green?"

En la introducció, Gormley afirmava que per a la gent del moviment "verd" pertànyer no significa únicament ser "ambientalista" sinó anar un pas més

endavant: ser ecologista. Ser ecologista no volia dir retornar a una existència espartana en absolut. Ans al contrari, en realitat "if governments implemented truly green policies and people adopted green lifestyles, the quality of life would improve for everyone". Entre els elements que tenia en compte era l'agricultura. Però en un país on el pes d'aquest sector és tan important els va resultar molt complicat una vegada instal·lats en el Govern posar èmfasi en aquest punt i es van quedar en l'intent de crear una taxa sobre l'aigua i la seva acció de Govern i la seva gestió ecologista encara és recordada només per les ajudes a la compra d'una bicicleta per anar de casa a la feina.

Liam Leonard, professor de Polítiques Ambientals i Moviments Socials a la Universitat de Galway, analitzava a *Green Nations* (2006), un anys abans que el Partit Verd arribés a governar a la República d'Irlanda, les protestes en un país que s'havia transformat en dues dècades d'una societat agrària i rural a una economia industrialitzada. En la seva descripció del que ell anomenava "emergència del moviment ecopopulista" situa l'auge dels Verds a Irlanda a partir de les protestes "No Nukes" contra la decisió de l'Estat de construir una central nuclear a Carnsore Point, al sud de l'illa, el 1979: "Many of the initial networks of the Irish eco movements were established as a result of the Carnsore campaigning". I afegia que "the anti-nuclear issue would become an iconic one, characterized by an energetic alliance of many of the 'new left' social movements such as feminist, anti-war and student groups, as well as environmentalists who would go on to form the basis of the new social movements of the modern era".

Carnsore va ser, segons Leonard, la primera protesta col·lectiva pel medi ambient a Irlanda. Es va organitzar un cap de setmana de protesta on milers de persones van participar en un festival anomenat "Get to the Point" que va estar liderat pel cantant *folk* Christy Moore i on una cançó, "The Ballad of Nuke Power", es va convertir en himne. Petra Kelly, dels Verds Alemanys, va donar suport personal i físic a la protesta. D'aquella mobilització va quedar el lema "No Nukes", i Leonard arriba a dir que aquella protesta va coincidir amb l'ascens d'una nova classe mitjana a Irlanda durant els anys 1970 que va ser un sector de la població que es va educar i va entendre la potencial amenaça del poder nuclear. I afegeix:

"Culturally, these new middle class activists were conditioned by local and international events ranging from the 1960s new left student, feminist and anti-war movements to the emergence of an environmental consciousness in the aftermath of the first Earth Day in 1970"

La clau per al sorgiment dels partits verds va ser, doncs, aquell moviment: la fundació el 1981 de l'Ecology Party of Ireland que el 1983 va prendre el nom de Green Alliance per posteriorment adoptar el d'An Comhaontas Glas i l'Irish/Green Party. Va ser durant la campanya contra la construcció d'una incineradora al comtat de Galway en els anys 90 que l'An Comhaontas Glas va convertir-se en partit amb representants al *Dail* (Parlament irlandès) i al Parlament europeu. Diu l'autor que curiosament mentre que a les eleccions locals del 2004 els Verds doblaven el número de escons en les autoritats locals, amb un 15% dels vots en els suburbis de Dublin, en les zones rurals com a Roscommon no arribaven ni a l'1 per cent (p. 167). En un exemple més que el moviment verd a Europa creix i es consolida en els entorns urbans.

Leonard assegurava el 2006 que les conseqüències de l'activisme ambiental a Irlanda es podien veure amb l'increment de la regulació o eliminació de les toxines en els processos de producció, la introducció d'una ecoeficiència en els processos en el sector, l'augment dels controls sobre la salut pública, una més gran conscienciació ambiental i, al capdavant, que s'hagués expandit la participació cívica en la decisió i presa de mesures ambientals (p. 234). Leonard afegia que el creixement del Partit Verd a nivell local, nacional i europeu també havia estat lligat al paper positiu del compromís puntual de celebritats com Bono (U2) per ajudar al creixement del moviment de conscienciació ambiental a Irlanda.

Un dels elements que cal tenir en compte quan parlem de la realitat del moviment ecologista, partits i organitzacions, en cada país és que la realitat regional imposa diferències. Per tant, per exemple, mentre que per als verds espanyols els camps de golf ha estat sovint camp de batalla reivindicatiu, a Irlanda no ho és per dues raons: l'aigua no falta i el golf no és un esport elitista, sinó fins i tot popular.

En aquest sentit, Mary Kelly (2007) analitza els debats ambientals a Irlanda en uns anys que coincidien amb un alt creixement econòmic pel qual el país es va guanyar el qualificatiu de "tigre celta" i que l'any següent de la publicació d'aquest llibre va desembocar amb la caiguda de la bombolla immobiliària i el rescat posterior del país. Segons Kelly, hi ha diversos tipus de discursos ambientalistes: discurs moral (la relació entre humans i natura i les conseqüències morals), discursos radicals polítics (global responsabilitat ambiental), discurs estètic i romàntic (amb èmfasi en el subjecte, vista del món natural, del camp), el discurs científic (protecció del medi ambient) i el discurs regulador.

En el capítol sobre el "discurs romàntic" qualifica David Pepper -referent teòric de l'ecosocialisme- de "romàntic" i lliga romanticisme a nacionalisme per argumentar que en el cas irlandès (p. 83) els moviments culturals van tenir un paper determinant en la conscienciació a favor de la independència, sobretot a partir de la dècada de 1890 amb l'augment de l'interès per la llengua irlandesa però també per la literatura, l'arqueologia, el folklore, la història i la història natural, incloent botànica, geologia i ornitologia.

En l'estudi d'aquest primer i únic govern de coalició entre els conservadors del Fianna Fáil i el Green Party a Irlanda (2007-2011), la periodista Mary Minihan titula el llibre *A Deal with Devil. The Green Party in Government* (2011). Aquesta és una història repetida en els governs de coalició de partits amb ideologies contraposades (dificultats per al petit de sobreviure a unes eleccions) o entre ideologies similars (el gran es menja l'espai polític del petit). El resultat final: l'enfonsament electoral dels Verds que es van quedar sense representació al Parlament.

En el cas d'Irlanda, el Green Party, el novembre de 2010, quasi tres anys i mig després d'haver format govern, a través del seu líder, John Gormley, admetia les dificultats per sobreviure de la seva formació després de l'acord de rescat econòmic a Irlanda imposat per la *troika* formada pel Fons Monetari Internacional, la Unió Europea i el Banc Central Europeu que va comportar unes mesures econòmiques i uns pressupostos antipopulars, començant pels presentats l'octubre de 2008, amb importants limitacions a l'accés de la targeta sanitària als més grans de 70 anys i retallades en el sector de l'educació.

De fet, l'entrada al govern de coalició dels Verds el juny de 2007 ja es va definir que seria "un pacte amb el diable". I no obstant, i a pesar d'acceptar les retallades en polítiques socials i econòmiques, els Verds van tirar endavant diferents iniciatives que constaven en el programa electoral (subvencions a la compra i ús de la bicicleta per anar a treballar, aplicació de mesures d'eficiència energètica a la llar, pla de reducció d'emissions de CO₂).

Els votants del Green Party tenen en comú amb els d'ICV que estan concentrats en les grans àrees urbanes. En el cas dels verds irlandesos aquesta implantació encara era més òbvia perquè dels 6 diputats aconseguits el 2007, 5 eren per "constituències" (circumscripció) de Dublín i 1 per una "constituency" de Cork, la capital i la segona ciutat en població de la República d'Irlanda. El fenomen dels partits verds com a formacions de classe mitjana, professionals liberals i "urbanites" és una constant en la majoria de països europeus. En les zones rurals, el vot ecologista i ecosocialista és residual i compta només amb el suport de joves "neorurals".

El primer revés electoral fort va arribar en les eleccions locals i europees de maig de 2009 quan els verds irlandesos perden els dos eurodiputats que tenien i passen de 15 "councillors" a només 3 en l'àmbit local. El resultat de les eleccions generals de 2011 no va ser només un daltabaix pel que fa a la representació (de 6 a 0 diputats) sinó que també un cop econòmic molt fort ja que a situar-se per sota del 2% (1,8%), no va rebre els fons de l'Estat.

Pel que fa als partits verds a Escandinàvia aquests han tingut experiències d'èxit i fracàs molt diferents. Així el moviment nacional danès De Gronne, dominat per "antipartits" i amb posicions llibertàries, ha provocat una situació paradoxal en l'ecologisme danès: la marginalitat de política verda en un país on els ciutadans són molt susceptibles als debats mediambientals més que en cap altre país europeu. Els verds a Finlàndia i Suècia han tingut experiències millors. En tots dos països, les arrels del moviment en la conservació de la natura i de la causa antinuclear inicialment va reforçar la tendència "antipartit" en la Finnish Vihrea Litto (Associació Verda) i en la Swedish Miljöpartiet de Gröna (Partit del Medi Ambient, fundat el 1981). Però, en el cas suec van tenir influència en el Riksdag pel que fa a les polítiques nuclears impulsades pels socialdemòcrates.

Pel que fa a Dinamarca, l'Aliança Roig-Verda (Enhedslisten - De Rød-Grønne) és un partit ecosocialista que el 2015 tenia 12 diputats (de 175) al Parlament danès (Folketinget), el 6,7% dels vots, i que en les darreres eleccions municipals i regionals va aconseguir un gran resultat tot obtenint representació en 79 de les 98 municipalitats en les cinc regions de Dinamarca. Com passa amb ICV, el seu féu és Copenhaguen on van obtenir en les eleccions locals de 2009 el 10,9% dels vots. En les eleccions generals de juny de 2015 va continuar creixent fins convertir-se en quarta força.

L'Aliança Roig-Verda, es va fundar el desembre de 1989 a partir de la fusió -una vegada més trobem la confluència en l'origen dels partits ecosocialistes- del Partit Socialista d'Esquerres, el Partit Comunista de Dinamarca i el Partit Socialista dels Treballadors i socialistes independents. Actualment té 9.200 militants i el seu

programa està marcat per la seva oposició a les corporacions internacionals, les polítiques neoliberals i la privatització del sector públic.

Al Regne Unit, Paul Mohan (1999) destaca que el suport a partits verds ha tingut una forta correlació amb el suport de la classe mitjana i l'autor suggereix que és el suport a una agenda política "postmaterialista", una agenda que inclou feminisme, antiracisme, armes nuclears, centrals nuclears i medi ambient. L'anàlisi destaca que el suport als punts de vista ecologistes no ha tingut tant a veure amb la composició social de les circumscripcions on s'han presentat sinó als problemes concrets, fet que explica que aquest suport electoral hagi estat sobretot al sud-est. El Partit Verd Britànic només va aconseguir el 1995 uns 54.000 vots, una xifra baixa que també s'explica perquè els Liberals es van presentar com a guardians del medi ambient. Un dels majors èxits dels verds britànics an estat les eleccions generals del 8 de maig del 2015 on els Verds d'Anglaterra i Gal·les van obtenir 1.157.613 vots; però, castigats pel sistema electoral uninominal, només van aconseguir 1 diputat, Caroline Lucas.

Angel Valencia (2006: 205-212) indica que a mitjans de la dècada de 1990 una part important dels partits ecologistes a Europa havien passat del rebuig a la integració en els governs, sobretot locals i regionals. En els parlaments nacionals els partits verds van obtenir representació a Alemanya, Bèlgica, Luxemburg, Finlàndia, Itàlia, Irlanda, Àustria, Suïssa, Grècia i Holanda, mentre que no van aconseguir representació parlamentària a França, Suècia, Espanya, Gran Bretanya i Dinamarca. A Espanya, en les eleccions generals de 2004 la Confederación de Los Verdes es va presentar en coalició amb el PSOE, tot obtenint dos escons al Congrés.

Les conclusions de Valencia el 2006 respecte a l'evolució dels partits verds europeus des de 1979 a 2005 és que al llarg de vint anys havien aconseguït un suport de la ciutadania creixent que s'expressava en un èxit electoral en 9 dels 15 països on havien participat en eleccions generals o nacionals. Alhora, aquest fet havia produït importants canvis tant en l'organització com en els programes dels partits polítics tradicionals així com també en l'estratègia de la competició partidista.

Valencia també conclou aleshores que semblava que una determinada estructura territorial de l'Estat (Estat Federal), algunes característiques dins el sistema de partits (pluralisme moderat) i certs factors econòmics (taxes de desocupació baixes i taxes de creixement altes) eren aplicables en molts dels casos on s'havia produït un èxit dels partits verds a l'Europa Occidental. Valencia semblava suggerir que els verds creixen a Europa quan l'entorn econòmic és favorable i impulsat per les classes mitjanes urbanes.

Així mateix, Valencia destaca que els processos de creixement i consolidament dels partits verds a Europa van lligats també a la funció diferent en períodes diferents. Des de mitjans de la dècada de 1990 els partits ecologistes van deixar de ser petits partits mobilitzadors de conflictes socials i polítics (com en el període 1978-1994) i es van transformar en partits que des de dins del sistema polític estaven canviant l'agenda política de les societats occidentals tot desplaçant el seu interès cap a les qüestions mediambientals.

En un llibre posterior d'Ángel Valencia, *Política y medio ambiente* (2014), en el pròleg, Andrew Dobson recorda la influència d'un discurs de Margaret Thatcher davant la Royal Society, el 1988, en què afirmava que protegir l'equilibri natural era "un dels grans desafiaments del segle XX". Des d'aleshores, i vint anys després, el tema medioambiental ja s'ha generalitzat i la nostra forma de pensar en aquests problemes i en com tractar-los ha canviat. La política verda és avui dia més present que mai i que el medi ambient no és una moda passatgera, sobretot a Europa, sinó que constitueix un dels temes claus de la política del segle XXI, subratlla Valencia.

El medi ambient ha deixat de ser patrimoni de l'ecologisme i tot i que l'ecologisme polític continua sent l'actor polític fonamental en aquesta matèria, "el discurso político medioambiental ha calado en los gobiernos, los partidos, las instituciones políticas y en la opinión pública", afegeix Valencia.

En aquesta atmosfera ha crescut l'esquerra verda, especialment a Europa, amb l'exemple del govern de coalició roig-verd alemany en el període 1998-2005. A Europa, doncs, l'esquerra verda, manté Valencia, és part d'una "tercera izquierda" que "aglutina a la izquierda alternativa que va más allá del *nuevo reformismo socialdemócrata*".

Pel que fa al continent americà, l'ascens d'una esquerra indigenista s'ha associat a l'ecosocialisme (Bolívia, Equador i Veneçuela). Andrés Basart, a *Ecosocialismo* (2009), afirmava que a principis de segle XXI estava neixent un "socialismo en un espacio bastante preciso del planeta que José Martí llamó *Nuestra América*" i ho emmarcava en un "proceso transformador" molt gran en tot el continent, tot i que subratllava que encara "frágil" perquè "gigantescas son las fuerzas que se están armando para hacer que fracase".

La gran esperança "verda" per al continent americà va ser Marina Silva, que en les eleccions generals d'octubre de 2014 al Brasil va quedar eliminada en la primera volta i finalment va donar suport al candidat liberal.

A Europa, les darreres eleccions de la UE, el maig de 2014, els partits verds que integren el grup The Greens-European Free Alliance (on hi ha ICV, Equo, ERC, Bloc Nacionalista Valencià, Eusko Alkartasuna, Bloque Nacionalista Galego) va aconseguir 50 eurodiputats (6,7%) de 751 seients, el penúltim grup per darrere dels grup dels no-inscrits i per davant del populista Europe of Freedom and Direct Democracy.

En un article d'Ernest Urtasun -eurodiputat per ICV- i Laia Ortiz -aleshores diputada al Congrés-³³⁰ lamentaven que hi havia massa països on actualment els verds no existeixen, especialment al sud d'Europa en els països que estan patint en major grau la crisi i en aquest context aquests partits verds i ecosocialistes s'haurien d'adaptar per ser "part del nou paisatge de forces emergents al Sud amb Syriza, el Movimiento 5 estrellas, Podemos i altres". L'ecologisme s'ha situat fora de l'agenda política en aquests països del sud d'Europa i les lluites purament ecològiques com la nuclear o el canvi climàtic ja "no són en el centre del debat públic" tot i que alhora "contemplava una nova onada de moviments socials sorgits de les conseqüències de

³³⁰ "Parlem dels verds del sud d'Europa?", article publicat al web de la Fundació Nous Horitzons (21/11/2014): <http://noushoritzons.cat/articles/9382>

les respostes economicistes a la crisi que representen una oportunitat per a les forces de l'ecologia política”.

Perquè la crisi econòmica dels darrers anys a Europa està fent aflorar un cert lideratge dels partits “red” per davant dels “green” en l'aixecament de la bandera ecosocialista. Així està passant amb els grecs de Syriza, amb el Partit de Gauche francès i amb el *Die Linke* alemany, aquest últim fundat el juny de 2007 amb una clara definició antiliberal (Landwehrle, Th., 2010) i fins i tot vist com l'esquerra radical que desafia a la socialdemocràcia alemanya amb un programa eminentment social que té en l'horitzó superar el capitalisme. En paraules d'Oskar Lafontaine, el juny de 2009, *Die Linke* reivindica un “socialisme democràtic” que suposi “un ordre econòmic permettant a l'individu de participar a la vida social, garantint la pau i protegint l'entorn”.

Per a Landwehrle (*Ibidem*: 22), *Die Linke* -que integra una gran amalgama de corrents i plataformes com ara Alternativa Anticapitalista, Plataforma Comunista, Esquerra Emancipatòria i la Xarxa d'Esquerra Reformista- “combine des revendications classiques de la ‘vieille gauche’, c'est-à-dire de la gauche sociale principalement préoccupée par les rapports de classes et dont le programme est essentiellement d'ordre économique (...) à des objectifs programmatiques caractéristiques de la ‘nouvelle gauche’” com a ara la promoció de la democràcia directa, la protecció de les minories i l'emancipació de les dones.

El 2015, almenys a Europa, alguns partits verds i també ecosocialistes -com el cas d'ICV- estaven buscant la confluència amb partits a l'esquerra dels tradicionals partits socialistes i socialdemòcrates que ara trobem etiquetats com d'extrema esquerra, esquerra alternativa, nova esquerra, esquerra radical i altres denominacions. Algunes d'aquestes formacions, fundades en un context de greu crisi econòmica, com ara Podemos a Espanya, s'han volgut voluntàriament allunyar de qualsevol adscripció ideològica per situar-se en un nou eix: “els de dalt-els de baix”/“elits-ciutadans”, els que estan en contra de “la casta”.

2.3.6. L'ecologisme polític a Espanya: “moviment” sense Parlament

A Espanya, a partir de mitjans dels anys 1960, es detecta un interès creixent per la ciència de l'ecologia amb l'obra del primer catedràtic d'ecologia a Espanya, el català Ramon Margalef, i la fundació d'Adena (amigos de la Naturaleza), filial espanyola del Fondo Mundial para la Protección de la vida salvaje (WWF), gràcies a l'impuls de Felix Rodriguez de la Fuente, figura molt important per apropar al gran públic, a través del seu programa de televisió, la reflexió sobre el respecte a la natura i els animals, subratllen Javier Fernández Sebastián i Juan Francisco Fuentes.³³¹

En la dècada de 1970 cal subratllar el paper dels primers activistes ecologistes com ara el biòleg català Ramon Folch i Guillem (*Sobre ecologismo y ecología aplicada*, 1977) i el sociòleg valencià Josep Vicent Marquès, aquest últim un dels primers

³³¹ *Diccionario político y social del siglo XX español* (2008)

activistes ecologistes i antinuclears del País Valencià, amb accions protesta com el sabotatge amb herbicides al camp de golf d'El Saler, el 1971.

En els anys 70 més que "ecologistes" els activistes espanyols s'anomenaven "defensores" o "amigos del medio ambiente". El vocable "ecologista" s'incorpora en el DRAE el 1984 amb l'accepció de "perteneiente o relativo a la ecología" i serà en l'edició de 1989 quan es defineix l'ecologisme com "un movimiento sociopolítico que, con matices muy diversos, propugna la defensa de la naturaleza y, en muchos casos, la del hombre en ella".

No obstant això, a Espanya, els conceptes "ecologista" i "ecologisme" ja són freqüents el 1974 i tres anys després, el 1977, es constitueix la Federacion del Movimiento Ecologista del Estado Espanol.

Javier Sebastián i Juan Francisco Fuentes subratllen que des de finals dels anys 1970 es va anar relacionant ecologisme amb l'esquerra alternativa tot i que sovint sense vincular-ho a l'ecologisme polític. Així, el diari *El País* qualificava una organització com ADEN d'"ecologistas".³³²

Ja en la dècada de 1980 quedava clara l'adscripció ideològica de l'ecologisme espanyol.³³³ I fins i tot, subratllen els autors (*Ibid*: 415), l'ecologisme incorporarà a Espanya un fort component autonomista i fins i tot nacionalista, especialment en aquelles comunitats com Catalunya i Balears amb forta tradició turística i en les quals la preservació de l'entorn de la natura ha anat sovint lligat a la defensa de la llengua i cultura autòctones.

Destaquen que el Partido Ecológico Espanol, creat el 1977 per Damián Téllez i Fernando Enebral, va acabar repudiat per la majoria d'organitzacions ecologistes quan es va integrar després del seu fracàs en les eleccions de 1977 a la Coalicio Democratica liberada per Alianza Popular.

Aquests dos autors (*Ibid*: 415-416) no citen en cap moment ICV i sobre l'"ecosocialisme" només diuen que "a partir de mediados de los ochenta lo ecológico sirve a menudo para calificar una multitud de realidades. Se hablara de papel ecológico, agricultura ecológica, arquitectura ecológica, eco-auditorias y, en el campo político, ecosocialismo y ecofeminismo", i afegeixen que "aunque a principios del siglo XXI el ecologismo no esta consolidado como ideologia, cada vez es mas patente su influjo".

Sí que hi havia ja, a finals dels anys 1970, especialment després de la mort de Franco i la recuperació de la democràcia, una sensibilitat ecologista. Però, per exemple, malgrat el títol *Ecología y política en España* (1978),³³⁴ aquest llibre, un clàssic de l'ecologisme primerenc a Espanya, se centra en els problemes del medi ambient en l'Espanya d'aquells anys (explotació del medi rural, crisi pesquera i recursos del litoral, contaminació i esgotament de recursos i energia nuclear). Aquesta situació es connecta amb el "desarrollo":

³³² "Grupos ecologistas españoles", 17-IX-1977.

³³³ Citen com un col·laborador del diari ABC escrivia ("Escenas política", 7-V-1985): "contestatarios y manifestantes contra la OTAN, huelguistas, sindicalistas, ecologistas, antinucleares y pequeñas manadas de lesbianas y mariquitas".

³³⁴ S. Castroviejo; M.A Murado; R, Silva, i R. Xordo. Publicat per Hermann Blume, Madrid, 1978.

“Porque es cierto que el ‘desarrollo’ elevó el nivel de consumo de amplios sectores sociales, pero a costa de hacer lamentablemente inhóspito el hábitat de los mismos, habiéndole sometido a una creciente degradación. Por el contrario, la oligarquía pudo atesorar inmensas ganancias, olvidándose de cualquier otra cuestión. La existencia de una Administración corrupta lo permitió. Los problemas ecológicos sólo fueron motivos de su preocupación cuando se convertían en problemas de orden público. O cuando podían ser utilizados como distracción de las masas populares para evitar que éstas se fijasen en otros fraudes que llegaban más al fondo de sus propios intereses”
(*Ibid*: 6)

En aquell 1978 ja hi havia organitzacions, associacions i institucions que utilitzaven la paraula “medi ambient”, tot i que políticament encara estava allunyat de l’agenda dels partits, fins i tot dels d’esquerres.

La sensibilització cap a l’ecologisme -sostenen Javier Sebastián i Juan Francisco Fuentes- ha anat lligat sovint únicament a catàstrofes naturals com ara Aznalcóllar, Doñana, incidents en centrals nuclears i sobretot el 2002 el vessament de cru del *Prestige* davant les costes gallegues, considerat un dels més greus a Europa. És en aquells moments que partits polítics i moviments han adaptat ni que sigui per dies el discurs ecologista. De fet, la victòria de la confluència Marea Atlántica en diversos ajuntaments gallecs en les eleccions municipals de maig del 2015 té les seves arrels en el moviment ecologista que va sorgir pel desastre del *Prestige*.³³⁵

En un estudi sobre els verds a Àustria, Jorge Riechmann (1994) parlava d’“insignificancia política de los verdes” a Espanya pel fet que els partits verds-alternatius -partits associats als nous moviments socials com ara l’ecologisme, pacifisme, antinuclear, feminisme, solidaritat, etc- que sovint tenen la seva gènesi en aquests nous moviments “comparten con ellos activistas y objetivos sociopolíticos, y vehiculan sus demandas e intereses dentro del sistema de representación política”. I per això, afegia:

“las más de las veces no se entienden bien los partidos verdes si se extraen de su contexto ‘natural’ de movimientos sociales; y en el caso de que los segundos sean muy débiles o exista desconexión entre ellos y los partidos verdes, el resultado es típicamente la insignificancia política de los verdes (precisamente la situación que se da en la Península Ibérica)”

Però, aquest discurs com a veu pròpia en els parlaments no ha tingut prou volum excepte en els casos dels parlaments de les Illes Balears i de Catalunya, molt especialment en aquest darrer on ICV va formar govern de coalició el 2003 amb socialistes (PSC) i independentistes (ERC) que es va allargar fins al 2010.

³³⁵ En la seva pàgina web [consulta del 15 de setembre del 2015] es definien així: “A organización dun desexo común. É unha iniciativa cidadá para a construción dun espazo político común que permita a confluencia das cidadás non afiliadas a partidos políticos coas cidadás afiliadas a partidos políticos que desexen dar un paso adiante na construción democrática e, con xenerosidade e sen protagonismos, a unha iniciativa na que quen manda é a cidadanía. O punto de partida foi este”. Participen en aquesta confluència: Anova e Esquerda Unida (AGE), Podemos, Compromiso por Galicia, Equo, Espazo Ecosocialista i Partido Humanista.

El 2006, quan ICV feia tres anys que estava governant a Catalunya, Ángel Valencia en un llibre coral impulsat per la Fundació Nous Horitzons, diu sobre l'ecologisme polític espanyol: "Presenta una muy baja representación política", amb les excepcions de les experiències al Parlament de Catalunya, de les Balears i d'Andalusia. Així, Miquel Àngel Llauger, en aquest mateix llibre (Valencia, 2006:221-243)³³⁶ analitza el cas balear amb una alta sensibilitat ambiental especialment respecte a la protecció del territori amb Els Verds, des dels seus orígens en la dècada dels 80 fins que va obtenir representació en les institucions.

Més important que la realitat política de l'ecologisme a les Illes Balears és la presència i rellevància dels debats i conflictes que hi ha hagut a l'entorn de les qüestions ambientals (protecció del territori i dels espais naturals). Aquest impacte el va resumir el geògraf Ivan Murray que va aplicar la metodologia de la "petjada ecològica" per denunciar la insostenibilitat del sistema econòmic a les illes. El resultat, el 1998, és que el dèficit ecològic de les Balears era de 5,7 arxipèlags equivalents: és a dir que la societat balear i els seus visitants necessitaven quasi sis vegades el seu territori per mantenir les pautes de consum.

Els Verds van néixer a Palma de Mallorca a finals de la dècada de 1980 a partir de moviments ciutadans com l'ecologisme, el pacifisme i el feminisme. L'aparició en l'escena política té lloc amb motiu de les eleccions generals de 1989 amb el nom d'Els Verds/Llista Verda de les Balears i amb l'advocat laboralista Rafel Miquel com a líder. Van obtenir 8.751 vots (el 2,54%). El 1990 va tenir lloc a Sóller el congrés fundacional amb les vistes posades a les eleccions autonòmiques de 1991 on es van presentar només a Mallorca. Però amb 4.471 vots municipals i 6.948 en les autonòmiques no els va permetre ni en l'Ajuntament ni al Parlament.

En la legislatura 1991-1995 malgrat no tenir presència institucional, explica Llauger, sí que van aconseguir "un considerable espacio mediático gracias a su capacidad de hacerse presente mediante acciones diferentes y apostando por temas que, si bien ahora pertenecen al campo del debate político habitual, eran nuevos entonces" com ara la pacificació del trànsit a la ciutat, les energies renovables o l'agricultura ecològica.

Els Verds arriben al parlament de les Balears gràcies a la candidatura del ecologista Josep Ramon Balanzat Torres per Eivissa. Cara visible de la campanya "Salvem Ses Salines", va obtenir el 6,91% dels vots en les autonòmiques que li van fer guanyar l'acta de diputat i la de regidor a Eivissa i es convertia en el primer diputat autonòmic d'un partit ecologista elegit -en aquest cas de l'àmbit de la Confederación Española de Los Verdes-: "Su presencia en el Parlamento de las Illes Balears significó que Els Verds se hicieran con un sitio en el espacio mediático y en el debate político, familiarizó a los miembros del partido con el entremado institucional, y les permitió algunos recursos para la actividad política".

A partir de la tardor de 1995, Els Verds de les Illes esdevenen una estructura confederal en què participen Els Verds de Mallorca i Els Verds d'Eivissa com a partits sobirans. En les eleccions autonòmiques i municipals de maig de 1999 van significar un canvi de signe polític quan van concórrer a les eleccions com a coalició electoral. Com a resultat es va signar un pacte de govern entre Els Verds, PSOE, el

³³⁶ Capítol titulat "El ecologismo político de las Islas Baleares".

PSM (Partit Socialista de Mallorca-Entesa Nacionalista), Unió Mallorquina i Esquerra Unida, amb la conselleria de Medi Ambient per a Els Verds:

“La presencia de Els Verds en la Consejería de Medio Ambiente supuso un impulso a las políticas sectoriales tendentes a la sostenibilidad. En política hidráulica, se oyó hablar por primera vez en las Islas Baleares de gestión de la demanda. En política de residuos, se aprobó para Mallorca un plan que renunciaba a incrementar la incineración (...). En protección de la biodiversidad, se multiplicó por tres la superficie protegida y se introdujeron criterios modernos de conservación de espacios naturales” (Ibid: 233)

La crisi entre Els Verds i els seus socis van marcar la legislatura sobretot per la crisi de les dessaladores, la crisi dels parcs naturals i la crisi de la llei de Biodiversitat i que, segons Llauger, el factor que va contribuir significativament a la imatge que Els Verds tenien permanentment un peu dins del govern i un altre fora, fet que el dirigent d'ICV, Jaume Bosch,³³⁷ quan la seva formació portava un any en el Govern tripartit a Catalunya, s'hi referia com un factor a evitar en l'experiència de l'esquerra plural.

No obstant, Llauger destaca que la política del Pacte de Progrés, vista des de la perspectiva ecologista va ser “valenta” per iniciatives com les anteriors i la d'un imposta, “ecotaxa” que gravava amb un euro cada pernocta en establiments turístics com a emblema de reconciliació del model turístic amb la protecció ambiental. Però la legislatura va acabar el 25 de maig de 2003 amb Els Verds amb un únic diputat i la impossibilitat de no revalidar el Pacte de Progrés ja que el PP de Jaume Matas va obtenir la majoria absoluta. Entre les causes que apunta Llauger:

“Del lado de los deméritos del Pacte de Progrés, hay que señalar la incapacidad de lograr una imagen de acción de gobierno cohesionada y de contrarrestar así la acusación (por lo demás excesiva y por tanto injusta) de ser un ‘barullo’ en que cada partido estaba atento sobre todo a sus intereses” (Ibidem: 237-238)

En les eleccions generals de març de 2004, el PSM-EN, Esquerra Unida, Els Verds i Esquerra Republicana de Catalunya van presentar la candidatura “Progressistes per les Illes Balears” que tot i no obtenir diputat va aconseguir 40.179 vots (un 8,59%). Els Verds de Mallorca van celebrar l'octubre de 2004 un congrés extraordinari que va adoptar una nova política polèmica i un nou equip de direcció amb Miquel Àngel Llauger com a coordinador. La nova línia estratègica va apostar per estabilitzar la coalició amb Esquerra Unida i a partir d'aquí crear un ampli espai d'esquerra verda, de confluència entre l'esquerra alternativa i l'ecologisme polític, segons paraules del mateix Llauger.

L'altra experiència d'ecologisme polític a Espanya és l'andalusa. José Larios Martón (Valencia, 2006: 273-298)³³⁸ assegura que la presència d'ecosistemes amplis singulars (Doñana, Sierra Morena, Sierra Nevada o el Cabo de Gata) ha contribuït a l'aparició d'un moviment ecologista ampli en defensa d'espais i espècies. L'origen el situa en el fort moviment autònom antiOTAN i antibases que es transforma en

³³⁷ “ICV, un año gobernando”, a *El País*, 20 de gener de 2005.

³³⁸ Article titulat “La experiencia andaluza de los verdes”.

moviment ecopacifista després de la derrota del referèndum de l'OTAN. Així, el gruix dels comitès antiOTAN van donar lloc a la Confederación Ecologista y Pacifista (CEPA).

El primer partit ecologista important són Los Verdes de Andalucía (LVA). El seu origen el maig de 1983 quan Petra Kelly en un viatge a Tenerife al Festival de Cinema Ecològic durant la seva estada té un contacte amb persones que tenen interès per crear un partit verd. Los Verdes es constitueixen el 1984 a partir de grups a Màlaga, Sevilla i Cadis. Aquests tres nuclis participen en la construcció de Los Verdes en l'àmbit estatal i envien representants en el primer congrés celebrat el 23 de febrer de 1985 a Cardedeu (Barcelona).

En el III Congrés de Los Verdes a nivell espanyol, el desembre de 1988, aquests tenen presència a Màlaga, Sevilla, Granada, Cadis i Almeria. Los Verdes es presenten a les eleccions al Parlament Europeu el 1989 amb la gaditana Purificación González de la Blanca com a cap de cartell de la Lista Verde, una de les tres candidatures verds que es presenten en aquelles eleccions i que va obtenir 164.557 vots mentre que Los Verdes Ecologistas van obtenir 161.993 vots.

En les generals de 1993, Los Verdes participen amb Francisco Garrido-portaveu de LAV- com a cap de cartell per Madrid. Obté 33.295 vots per Madrid i un total de 200.000 vots al conjunt d'Espanya. La fragmentació torna a ser el pitjor enemic per als ecologistes per poder entrar al Congrés dels Diputats.

El desembre de 1993 LAV firmen un protocol de relacions polítiques amb Izquierda Unida-Convocatoria por Andalucía fruit del qual sorgirà una nova formació política: Izquierda Unida-Los Verdes-Convocatoria por Andalucía i a l'anagrama d'IU se sumarà el sol somrient de la LAV. La idea dels dirigents de LAV, assegura Larios, era "transformar a IU en un partido de corte ecosocialista". Gràcies a aquest acord LAV obtindrà per primera vegada presència institucional pel bon resultat electoral d'IULV-CA, que passa en les eleccions autonòmiques de 1994 de 11 a 20 escons i d'uns 350.000 vots a 690.000, un 19,19% dels vots.

El 3 de març de 1997 se celebren noves eleccions autonòmiques i la gran perdedora és IULV-CA que baixa a 13 escons. Mesos després, el novembre, Los Verdes celebren una assemblea a Sevilla on s'acorda trencar el pacte amb IUCA. En les europees de 1999 aniran en la candidatura conjunta amb Iniciativa per Catalunya-Verds (IC-V), la Chunta Aragonesista, Izquierda Andaluza i Izquierda Galega, amb un programa nítidament verd els representants de la qual s'integrarien en el Grup Verd Europeu. Per uns pocs milers de vots, el cap de llista, Antoni Gutiérrez Díaz, no va aconseguir l'acta d'eurodiputat.

En les municipals de 2003, LAV es presenta en solitari i aconseguix només el 2,6% dels vots. Més tard va tornar a acordar anar a les generals de la mà del PSOE i gràcies a la pujada del Partido Socialista a Sevilla va permetre Paco Garrido obtenir l'acta de diputat a les Corts Generals. José Larios fa un balanç crític de Los Verdes d'Andalucía en els seus orígens per la feblesa orgànica i el seu purisme a una etapa on apareix un partit ecosocialista o roig-verd, segons les seves paraules, amb la creació d'IULV-CA i la seva entrada al Parlament andalús, ajuntaments de capitals i pobles importants. A aquesta etapa li va seguir una més pragmàtica amb les aliances amb el PSOE.

A més d'aquestes experiències parlamentàries a les Illes Balears i a Andalusia cal destacar el moviment ecologista a Euskadi -contra projectes com la connexió de l'AVE entre Madrid i Bilbao-, Castella-Lleó i Castella-laManxa -amb la defensa puntual dels espais protegits-, Canàries -on hi ha hagut un moviment contrari el 2014 contra les prospeccions petrolíferes davant les costes de les illes- com a Galícia i el País Valencià i l'Aragó -en aquesta última Comunitat Autònoma contra el transvasament del riu Ebre.

Joaquín Fernández, a *El ecologismo español* (1999), emfatitza en la falta d'unitat i l'ambigüïtat ideològica del moviment ecologista espanyol tot i que ha conquerit un cert espai gràcies a l'impacte mediàtic i les amenaces ambientals que han provocat campanyes de ressò com ara Lemóniz, Riaño, Cabañeros, Cabrera o Doñana.

A pesar que Izquierda Unida no ha arribat a fer la transformació cap a l'ecosocialisme sí que ha impulsat un cert debat ja des de principis dels anys 1990. Com recorda Jorge Riechmann³³⁹ IU va organitzar a Madrid del 12 al 14 d'octubre de 1990 les I Jornadas sobre Ecología y Política Ambiental on Riechmann va titular la seva ponència "El socialismo puede llegar solo en bicicleta", una frase del jurista i polític xilè José Antonio Viera-Gallo, qui va ser subsecretari de Justícia durant la presidència de Salvador Allende.

En la tesi doctoral de Julio J. López Ruiz, *El ecologismo político en España: de la crisis ecológica, a la acción política*,³⁴⁰ defensada el 2013 a la Universitat de València, aquest inclou els "antecedents filosòfics i ideològics de l'ecologisme espanyol" en què analitza tant els corrents anticapitalistes com l'anomenat "capitalisme verd", aquest últim entès com la integració de les temàtiques ambientals en l'economia i els processos de producció mitjançant la creació de nous mercats per tal de trobar una sortida a la crisi econòmica i energètica.

El 2013 ja afirmava -en la introducció- que els partits verds continuaven sense trobar un forat en el panorama bipartidista espanyol. Malauradament i malgrat que amb l'escenari de la crisi econòmica -assenyalava l'autor- "se pone de manifiesto una nueva realidad en la que la sociedad, la política y la economía evolucionan hacia un nuevo modelo, anunciado desde el comienzo de la denominada *crisis ambiental*", per a aquests partits verds, els sondejos electorals el gener de 2015 apuntaven que el bipartidisme es trencava a Espanya, però a través d'un nou partit, Podemos, i d'un altre originari de Catalunya, Ciutadans-Ciudadanos, cap dels dos amb el medi ambient com a reivindicació principal del seu programa.³⁴¹

³³⁹ Entrevista de Salvador López Arnal a Jorge Riechmann per a la revista *Papeles de relaciones ecosociales y cambio global*, número 119, 2012, pp. 175-190.

³⁴⁰ Agraïxo el suport de Julio López amb els seus comentaris personals via telefònica i per haver-me facilitat còpia de la seva tesi doctoral.

³⁴¹ Enquesta publicada pel diari *El País* (11 de gener de 2015) en què donava a Podemos una estimació de vot del 28,2%, seguit del PSOE (23,5%), PP (19,2%), Ciudadanos (8,1%), IU (5,3%) i UPyD (5%) i Equo estava en el bloc d'altres partits més vot blanc (5,6%). El líder d'Equo, Juanxo López de Uralde comptava amb un coneixement de només el 10% i una valoració fins i tot negativa entre els propis votants. No obstant, en les eleccions municipals i regionals del 24 de maig de 2015, Equo, es va integrar en plataformes de confluència a la ciutat de Madrid i Barcelona, que finalment van aconseguir l'alcaldia de les dues capitals.

Julio J. López havia fet aquesta valoració en la introducció de la seva tesi doctoral dos anys abans:

“En este sentido, el caso de España es una “anomalía” en el contexto europeo pues las fuerzas políticas que aglutinan el ecologismo político apenas han tenido representatividad en el arco parlamentario y, cuando la han tenido, ha sido de la mano de los grandes partidos. Así pues, ¿se muestra el ecologismo en España como un agente de cambio social minoritario? Rotundamente no, el ecologismo como ideología ha triunfado, impregnándolo todo.

Contradictoriament, en las pasadas elecciones generales celebradas en 2011, la opción política ecologista obtuvo únicamente 215.776 votos, lo que supuso el 0'88 % de los votos escrutados. Estos datos muestran una paradoja ya que, mientras los valores ecologistas, según las encuestas, han calado profundamente en la sociedad, no se puede decir lo mismo, a la vista de los resultados electorales, de la opción política que los representa.”

Certament, es tracta d'una paradoxa que mentre els valors ecologistes haurien impregnat en la societat espanyola i han entrat en les agendes dels grans partits, el 2011 l'opció política ecologista aconseguí només 215.776 vots en les eleccions al Congrés dels Diputats. I insistia en aquest punt:

“Si bien las movilizaciones sociales a favor de un determinado objetivo con tintes ecologistas tienen gran repercusión mediática, ésta no se materializa en resultados políticos significativos para los partidos verdes, los cuales ven cómo los grandes partidos políticos capitalizan los beneficios electorales propiciados por las movilizaciones impulsadas por ellos.(...) ante las nuevas circunstancias sociales que están emergiendo y su previsible evolución conducente a significativos cambios sociales, políticos y económicos pueden propiciar que el ecologismo político en España, sea una alternativa política real como lo es en el resto de países de nuestro entorno. Por lo que respecta a los cambios sociales, su vinculación a los cambios económicos es evidente y, por ello, el empobrecimiento generalizado de la población y el paro en tasas superiores al 27 %¹, están suponiendo una clara reducción de la llamada clase media y, en consecuencia, modificando las reglas de juego existentes hasta el momento. La percepción social de los problemas está viéndose modificada de forma acelerada y, con ello, los valores vigentes hasta el momento, están mutando también aceleradamente.”

En els antecedents de l'ecologisme polític a Espanya podem trobar la resposta a aquesta manca de representació institucional dels partits verds. Argumenta Julio J. López que entre els fonaments d'aquest ecologisme polític hi ha l'anticapitalisme, el feminisme, el pacifisme i altres ideologies afins que ell qualifica de “fundamentos ideológicos heterodoxos”, tot i que subratlla, que segons els diversos autors, no es pot parlar d'un únic ecologisme a Espanya, sinó de diversos i sovint enfrontats entre ells “pues cada uno de ellos tiene como fundamento ideológico o filosófico, corrientes de pensamiento, diversas y en ocasiones divergentes o contrapuestas” (*Ibid*: 144). En aquest sentit, Ramon Folch ja destacava el 1997 -a *Sobre ecologismo y ecología aplicada*- els inicis del moviment ecologista a Espanya en relació amb els tensions entre conservacionistes i ecologistes.

El capítol tercer, "Ecologismo en la sociedad: el movimiento ecologista español", Julio J. López l'introdueix tot argumentant que els orígens ideològics de l'ecologia política i aquest nou pensament va fer possible el sorgiment d'una nova "consciència ecològica" a través de diferents canals com l'ordenament jurídic, les polítiques públiques i una nova Administració. En paral·lel a aquest procés, "una parte de la sociedad española asumió como propia está nueva *conciencia ecológica*, lo que propició el surgimiento, en torno a este concepto, de un nuevo movimiento social: el *movimiento ecologista*". I afegeix:

"El proceso de interiorización del ecologismo político en la sociedad española, aunque ha discurrido de forma paralela al de otros países de nuestro entorno, ha manifestado resultados muy distintos, pues, si bien ha sido un ecologismo preocupado por los problemas ambientales y crítico con el sistema político y económico vigente, no ha visto premiados sus esfuerzos con una representación en la esfera política como ha sucedido en algunos países de Europa, donde el ecologismo se ha consolidado como una fuerza social y política con significativa representación parlamentaria. En este sentido, podemos afirmar que el ecologismo español, por lo que respecta a su grado de implantación social y política, se manifiesta como una anomalía en el contexto del ecologismo de nuestro entorno cultural y político." (*Ibid*: 411)

L'autor d'aquesta tesi doctoral argumenta que, a Espanya, mentre s'ha consolidat un "ecologisme institucional", l'"ecologisme social" ho rebutja i fins i tot ho combat de diverses maneres com ara la mobilització i la contestació social, sobretot sota l'argument de la lluita contra la globalització capitalista i el pensament únic neoliberal:

"Como respuesta a este fenómeno unificador, el movimiento ecologista propugna una serie de medidas de marcado carácter económico como el decrecimiento económico, la supeditación de las multinacionales al control político democrático por parte de los ciudadanos o la reforma o supresión de las instituciones financieras internacionales como el Fondo Monetario internacional, la Organización Mundial del Comercio o el Banco Mundial, entre otras. En este sentido, el movimiento ecologista se encuentra en las antípodas ideológicas de los planteamientos propuestos por la Escuela económica Neoclásica. Así, surgen escuelas y movimientos que propugnan modelos económicos alternativos en el que el capital deja de ser factor preponderante de la producción" (*Ibid*: 413)

Per a Julio J. López, mentre l'ecologisme institucional és, en essència, globalitzador, els moviments ecologistes -no confondre amb els partits verds, sinó que es refereix a ONGs, plataformes cíviques, associacions veïnal, etc- són antiglobalitzadors. A això cal afegir que la base organitzativa del moviment ecologista ha respost a Espanya des dels seus orígens a "la activación coyuntural de grupos locales, de acuerdo con la aparición en su ámbito de acción de problemas ambientales concretos" i en aquells primers anys també responien a les dinàmiques pròpies de moviments alternatius que es van dotar d'estructures organitzatives reduïdes al temps que defensaven l'assembleisme i la improvisació, tot i que malgrat l'aparença anàrquica

pel que fa a la forma d'organització, aquestes organitzacions ecologistes han mostrat sovint una gran capacitat d'organització i coordinació en accions col·lectives de protesta davant problemes ambientals concrets com ara casos de contaminació, construcció d'infraestructures i abusos urbanístics, per exemple.

A partir de 1978, amb la recuperació de la democràcia, s'obre una nova etapa per al moviment ecologista en què el moviment comunista acapara part del patrimoni del moviment ecologista quan assumeix la lluita antinuclear. Així, subratlla Julio J. López, el moviment ecologista quedarà escindit en tres grans nuclis: els antinuclears -pacifistes i antimilitaristes-, els naturalistes i una minoria desorganitzada d'ambientalistes urbans: "A partir de este momento, comienza la continua dinámica de creación y extinción de grupos que se ha mantenido como una constante del movimiento ecologista".

Aquell 1978 té lloc la "Propuesta de Daimiel" -escrit per l'escriptor i activista ecologista valencià Josep Vicent Marqués- como a declaració de principis del moviment ecologista, que recull les conclusions de la tercera assemblea del Moviment Ecologista espanyol celebrada a Daimiel, el juliol, a iniciativa del grup Asociación para el Estudio, Protección y Defensa de la Naturaleza (AEPDEN). Els assistents a aquella trobada defineixen l'ecologisme com a "un movimiento socio-económico basado en la idea de armonía de la especie humana con su medio, que lucha por una vida lúdica, creativa, igualitaria, pluralista y libre de explotación y basada en la comunicación y la cooperación de las personas".

Entre els anomenats per Julio J. López com a "precursors intel·lectuals" del discurs ecologista a Espanya trobem:

"desde la perspectiva filosófica a Manuel Sacristán, Humberto da Cruz, Francisco Fernández Buey, Jesús Ballesteros, Jesús Mosterín, Salvador Paniker, y Jorge Riechmann. En materia de ecología a Santiago Castroviejo, Ramón Folch, Francisco Bernis Madrazo, José Antonio Valverde, Ramón Margalef, Fernando González Bernáldez, Miguel Delibes de Castro o, en un plano divulgativo, a Joaquín Araujo, Benigno Varillas y Félix Rodríguez de la Fuente. En materia económica a Ramón Tamames, José Manuel Naredo, Joan Martínez Alier, Artemio Precioso y Luis Jiménez Herrero. En materia de análisis sociopolítico a Josep Vicente Marqués, Mario Gaviria, Pedro Costa, Ángel Valencia y Manuel Arias Maldonado. En el ámbito jurídico, especialmente por lo que respecta a las aportaciones doctrinales en materia de derecho ambiental, a Martín Mateo y la escuela de Alicante (Juan Rosa, Germán Valencia,...), Jesús González Pérez, Jesús Jordano y Demetrio Loperena."

I entre les ONGs ecologistes més representatives a Espanya Julio J. López destaca Greenpace -100.000 socis a Espanya el 2010, amb 24.412 socis a la província de Madrid i 20.317 a la província de Barcelona-, WWF Adena, Sociedad Española de Ornitología (SEO Birdlife), Amigos de la Tierra i Ecologistas en Acción.

En el capítol quart "La 'cuestión verde' en la política española: el ecologismo en los partidos políticos" Julio J. López ja entra a analitzar els partits verds a Espanya com també l'ecologisme en el si dels partits polítics, inclòs el Partit Popular, perquè "el

espacio que ocupa el ecologismo no es patrimonio exclusivo de los denominados *partidos verdes* que tan pocos éxitos electorales han cosechado en nuestro país, sino que, al contrario de lo que pudiera pensarse, se ha convertido en un patrimonio inalienable del contenido ideológico de los grandes partidos de ámbito nacional”.

I segueix argumentant sobre els motius de la manca de representació parlamentària dels partits ecologistes a Espanya:

“La explicación no es sencilla pero, sin duda, podemos adelantar que el fracaso de un proyecto político verde en España, si realmente ha existido, se debe a la conjunción de numerosos y variados factores entre los que se encuentran, por un lado, la percepción que la ciudadanía española tiene del espacio político verde y, por otro, la inexistencia de un liderazgo fuerte en el seno de las organizaciones políticas verdes que haya podido aglutinar en un partido político sólido y con posibilidades reales de éxito electoral las diferentes sensibilidades y corrientes existentes en el ecologismo español. Sobre esta cuestión, lo que es evidente es que, hasta el momento, no ha existido en España una demanda social extendida de un partido verde al estilo de los partidos verdes europeos, circunstancia que se ha manifestado de forma evidente en el ámbito de la política española a través de los escasos resultados electorales obtenidos por las formaciones políticas estrictamente verdes.

No obstante, fruto de la nueva coyuntura política y económica existente en la actualidad en España, se empieza a vislumbrar una evidente desafección de los ciudadanos por los grandes partidos tradicionales, por lo que, la posibilidad de éxito del nuevo intento reunificador del segmento político verde no puede descartarse, pudiendo propiciar, en un futuro próximo, la consolidación de un espacio verde con un relativo peso específico en la política española. En este sentido, a la luz de los acontecimientos que nos está tocando vivir no puede ignorarse que, como consecuencia de la actual ‘crisis’, podamos encontrarnos ante el surgimiento un ‘nuevo paradigma’ que modifique los valores que han venido a estructurar la sociedad y la política española, hasta la actualidad.”

Quin potencial electoral té l’espai polític verd?, es pregunta Julio J. López que respon que en contra juga el baix número d’activistes i simpatitzants de les organitzacions ambientals a Espanya (uns 150.000 membres al voltant de 2013), molt per sota del compromís associatiu en altres països europeus i per una altra banda perquè molts vots verds no es troben adscrits al moviment ecologista sinó a partits que han assimilat aquesta opció en la seva oferta política. En aquest sentit, el “vot útil” també juga en contra de l’èxit electoral dels partits verds.

En els darrers anys, la fundació d’Equo -el 7 i 8 de juliol de 2012-³⁴² ha estat l’esperança per al moviment ecologista espanyol que un partit purament verd entrés

³⁴² Creiem que els documents -inclosa la Carta Constituent- té molts punts en comú amb els documents de fundació de Podemos dos anys després fins i tot en l’ambigüitat ideològica o com s’evita identificar-se en l’eix ideològic. Així, en la “Carta Constituyente” d’EQUO es llegeix: “se constituye en una organización política a la altura de los retos del sigloXXI, para contribuir de manera decisiva a la transformación de la

per primera vegada al Congrés dels Diputats. Liderat per els seus resultats han estat molt minoritaris i l'ascens de Podemos no augura que per a les eleccions generals previstes per a desembre de 2015 pugui obtenir representació si no va integrat en plataformes de confluència. Davant aquest escenari, la formació de Juanxo López de Uralde ha buscat -en la línia d'ICV- la confluència amb Barcelona en Comú i Podemos en les eleccions municipals del 24 de maig de 2015 en les ciutats de Barcelona i Madrid, capitals on aquestes dues formacions finalment van aconseguir formar govern.

De fet, en les darreres eleccions generals celebrades el novembre de 2011, Equo va obtenir 216.748 vots i el Partido Animalista Contra el Maltrato Animal (PACMA1040) 102.144 vots, que si considerem ecologista aquest segon donaria un total de 318.892 vots. Pel que fa a Equo -partit format per una trentena de formacions ecologistes entre les quals la Confederación de Los Verdes- es va presentar en 43 províncies, en coalició a les Balears (amb PSM-Iniciativa Verds-Entesa), Comunitat Valenciana (amb Compromís) i a Tenerife (amb Socialistas por Tenerife i Alternativa Sí Se Puede).

Mentre que a Catalunya, Equo no es va presentar perquè van considerar que el seu referent és ICV-EUiA. La formació ecosocialista va obtenir en les eleccions generals del 2011 un total de 279.599 vots (8,09%) i 3 diputats, 63.000 vots més que Equo a tot Espanya. Comparant els millors resultats de totes dues formacions, a les províncies de Barcelona i Madrid, respectivament, ICV-EUiA va aconseguir a la província de Barcelona 236.916 vots (9,07%), 77.092 a la ciutat de Barcelona (10,4%). Mentre que Equo va aconseguir 65,928 vots a la Comunidad de Madrid (1,29%), 38.420 dels quals a Madrid ciutat (2,25%). Un altre exemple que el vot ecologista és molt urbà i, en el cas de l'ecosocialisme, hegemònicament urbà, molt centrat a la ciutat de Barcelona, on en alguns dels seus barris van arribar a superar aquest 10% (barri de Gràcia, Poblenou i Gòtic).

Aquells resultats d'Equo -partit que havia aconseguit aplegar com mai abans un nombre tan alt de partits i grups ecologistes al seu entorn- contrastaven amb el Barómetro del Centro de Investigaciones Sociológicas de gener de 2012, dos mesos després de les eleccions generals, que mostraven, afirmava Julio J. López, que “una cosa es lo que se piensa y, otra, en ocasiones, bien distinta, lo que se vota”. En aquest sentit, tot i que el 5,2 % dels enquestats s'identificava a si mateix com a ecologista “en las urnas, esta adscripción ideológica no tiene una correlación directa con los votos obtenidos, apreciándose una distorsión entre el espacio político verde y el espacio electoral”.

El líder d'Equo, davant diverses enquestes, va obrir un debat a principis de 2015 a través del seu compte Twitter i del seu blog per conèixer si tal com indicaven algunes enquestes els espanyols tenen un interès molt baix pel medi ambient i argumentava així:

sociedad hacia la sostenibilidad ambiental, la equidad social y la democracia real: radicalidad democrática, laicidad, republicanismo, ética ciudadana, responsabilidad, autonomía y solidaridad.” Podeu consultar els documents d'aquell primer congrés: <http://www.equova.org/i-congreso-equo/>

“Contrasta radicalmente con la encuesta del CIS (enero 2015), según la cual los problemas del medio ambiente no preocupan absolutamente nada a los españoles (0,1%). Sin embargo, en este caso el truco también está en la pregunta. Cuando te dan a elegir entre treinta posibles preocupaciones ¿quien puede negar que el paro, la situación económica, la corrupción o la salud de tus hijos no están por delante de la preocupación medioambiental? Así que, tampoco seamos tan pesimistas. Puede que no sea lo que más preocupa...;pero un 0% es demasiado bajo!

Otro dato interesante: en la encuesta del CIS el 4,8% de los españoles se define como ecologista en primera opción, y el 5,8% como segunda opción; en total el 10,6% se siente ecologista. Tal vez este dato sea el que nos puede servir mejor como orientativo de por dónde va la conciencia ecológica en nuestro país. De hecho se mantiene bastante constante a lo largo del tiempo, sin demasiadas oscilaciones. No cabe duda de que hay una minoría concienciada, que vota verde, apoya organizaciones ecologistas, y se moviliza, al menos en las redes sociales por las causas ambientales. Tal vez ese sea el porcentaje. (...)

Es evidente que la situación social, y cuestiones como el empleo, la vivienda la sanidad o la pensión, ocupan el primer lugar entre las preocupaciones de los españoles. En segundo lugar emerge con fuerza la corrupción, y las consecuencias derivadas de la crisis política. Sería absurdo no tener en cuenta la inmensa preocupación que estos hechos generan para cualquier fuerza política.

Ello sigue sin explicar, no obstante, que la cuestión ecológica esté tan abajo entre los problemas que importan a los españoles. Necesariamente otros factores influyen, y hacen que no estemos a la altura de los países más cercanos e nuestro entorno en la materia. Es falso, en primer lugar, que sea una preocupación prioritaria solo en los países ricos. No es verdad: la cuestión ecológica preocupa en latinoamérica o en China mucho más que en España. Eso es más una excusa que una causa.

Desde mi punto de vista para explicar el bajo nivel de interés y preocupación por los temas ambientales en España, hay que ir a la Educación. Pienso que nuestro sistema educativo elude desde hace décadas (¿siempre?) la realidad del ser humano como parte de un todo superior que es la Naturaleza. Asumir que necesitamos de nuestro entorno para sobrevivir, y que no estamos solos en este mundo sino que nos acompañan muchas otras criaturas, es una labor que debe afrontarse desde la cuna. Como no lo hacemos, seguimos llegando a adultos ignorando cada vez más lo que nos rodea.

Seguiré dando vueltas a las encuestas, pero creo que la clave está en la educación. Por otro lado, cada vez es más evidente que no hay solución a las dos grandes crisis -económica y social- si no se hace una apuesta decidida por la economía verde. Es ahí donde están los mayores yacimientos de empleo, y las nuevas posibilidades de mejorar la calidad de vida. Pero sin duda esto tampoco ha llegado -todavía- a la gente.

Aquí viene mi segunda conclusión: otra clave está en la comunicación.”

Finalment, Juan txo López de Uralde feia una valoració de les eleccions municipals i regionals del 24 de maig de 2015 a Espanya, prèvies a les generals previstes per al mes de deembre d'aquest mateix any. Uralde, a través d'un vídeo-twitter afirmava:³⁴³

“En estas elecciones municipales, las candidaturas de confluencia han sabido representar la marea de cambio. Candidaturas como Ahora Madrid, Barcelona En Común, Ganemos Salamanca, Valladolid toma la palabra... y tantas otras, han demostrado que, como decíamos en la campaña, el total es mucho más que la suma de las partes. Para Equo, han sido unas buenas elecciones porque hemos conseguido concejales en 14 capitales de provincia y más de 100 concejales por toda España. Esto nos va a permitir hacer política en verde y comenzar en verde el cambio que Equo preconiza”

En relació amb aquesta dissonància entre ideologia i vot, Julio J. López cita David Hammerstein³⁴⁴ que posa de relleu que:

“pocos votantes están dispuestos a priorizar electoralmente las respuestas atinadas a la crisis ecológica de supervivencia y defender con ello los valores de freno, autolimitación, respeto al mundo viviente, ahorro, reutilización, reciclado, y cuidado ambiental en general. Muy poca ciudadanía opta electoralmente por el compromiso ambiental por encima de otras preocupaciones sociales y económicas, y más allá del crecimiento económico a cualquier coste. Además, con las escasas posibilidades de conseguir representación con las leyes electorales actuales la inmensa mayoría de votantes simpatizantes de Los Verdes no quieren ‘tirar el voto’ y optan por un ‘voto útil”

Aquesta actitud electoral afegida als orígens del procés de democratització a Espanya durant la Transició són els dos elements que explicarien “el singular fracaso de las formaciones políticas verdes en España”, diu Julio J. López, que pel que fa al segon punt argumenta que després de la mort de Franco i amb la nova democràcia:

“(...) el proceso de democratización que tuvo lugar en España propició la invasión del espacio político verde por formaciones políticas que habían estado hasta ese momento en la clandestinidad, como los comunistas. Este fenómeno supuso la usurpación por parte de los partidos de izquierda del espacio que, de forma natural, correspondía al ecologismo político.”

Dit això, tampoc a la resta d'Europa els partits verds han tingut un èxit aclaparador i tenen un sostre al voltant dels 10% que en les eleccions europees pot arribar al 15%, segons paraules de Joaquim Sempere citades per Julio J. López.

³⁴³ Enviat en forma de tuit el 27 de maig del 2015.

³⁴⁴ David Hammerstein. “*Reflexión sobre el espacio político verde en España*”. Document disponible a: <http://www.davidhammerstein.com/article-30235457.html>.

Tot i que semblaria que en un context de crisi econòmica i ecològica els partits verds poguessin créixer a Espanya, Julio J. López recorda l'anàlisi que Jorge Riechmann feia el 1991 sobre l'auge dels verds a Alemanya en els anys 1980:

“Una de las causas que facilitaron el éxito y, posterior consolidación de los verdes en Alemania fue, en opinión de Jorge Riechmann, el fracaso de los grandes partidos y del sistema político alemán, lo que propició ‘demandas de mayor participación política y democratización expresadas por sectores considerables de la población, marginados políticamente por el propio mecanismo político’ caracterizado, en opinión de este autor, por ‘un estado de partidos y corporaciones fuertemente autoritario, donde los intereses sociales generales son casi automáticamente proscritos en beneficio de los grandes grupos económicos’”³⁴⁵

La contradicció espanyola, segons Julio J. López és que, d'alguna manera, l'ecologisme polític és “subsidiari” del moviment ecologista puntual:

“No hace falta irse muy lejos para encontrar “incidentes”, planes públicos o infraestructuras que, en nuestro país, han removido la conciencia ecologista y, en consecuencia, a la sociedad y a la clase política. El desastre de Aznalcóllar producido por un vertido de residuos tóxicos en el Parque nacional de Doñana en 1998 o, las imágenes de miles de voluntarios ayudando a limpiar las costas gallegas tras la tragedia del Prestige en 2002, también han contribuido a la formación de nuestra 'conciencia ecológica' y al desarrollo del movimiento ecologista.

Por lo que respecta al plano de acción más inmediato, el ámbito local, es difícil encontrar un aldea, pueblo o comarca que no haya padecido de un incidente, ya sea la construcción de un infraestructura o un desastre ambiental consumado que no haya propiciado la movilización de plataformas cívicas defensoras del medio ambiente. Trasvases, como el del río Ebro, construcción de almacenes de residuos nucleares, embalses, aeropuertos, carreteras, han sido objeto de movilizaciones ecologistas, pero no los únicos. También las actividades han merecido su atención a lo largo y ancho de la geografía nacional: cementeras, cultivos de alimentos transgénicos, etc., (...)”

Mentrestant passi això, els partits d'embrió ecologista continuen tenint un marc de referència local. Com a exemple de com partits ecosocialistes poden sorgir a partir d'un mobilització ecologista local destaquem en els darrers anys l'aparició d'*Alternativa Sí Se Puede por Tenerife*, fundat el 2007 -a partir de la iniciativa d'Alternativa Popular Canària, Acción Verde i Plataforma contra el Puerto de Granadilla- i que s'autodefineix com a ecosocialista i part de “la izquierda alternativa”. En el seu document ideològic (II Congrés) assegura que “persigue la transformación y la superación de la actual sociedad capitalista y productivista en un sentido democrático, social, igualitario y sostenible”.

³⁴⁵ Jorge Riechmann. *¿Problemas con los frenos de emergencia? Movimientos ecologistas y partidos verdes en Holanda, Alemania y Francia*. Madrid: Revolución, 1991. Pàgina. 89. Citat en la tesi de Julio J. López, pàgina 607.

De fet, va néixer arran de les mobilitzacions ciutadanes contra la construcció del Port de Granadilla. En les eleccions municipals de 2011 va obtenir representació en 10 ajuntaments de Tenerife. En les eleccions al Parlament autonòmic de les Canàries es va presentar el 2011 amb la marca Alternativa Ciudadana Si se Puede, a Tenerife, a La Gomera i en coalició a Gran Canària i Lanzarote. No va obtenir representació com tampoc en les generals de 2011 on es va presentar en coalició amb Equo i Socialistas por Tenerife.

En l'apartat "Ecosocialista y plural" s'afirma que *Sí se puede* es defineix com a organització ecosocialista i entén aquest "como una corriente de pensamiento y acción que se opone al modo de producción, consumo y acumulación capitalista y defiende la planificación social y democrática de la producción y la vida a partir de las necesidades materiales de la población y la protección del medio ambiente". També es defineix com a "feminista, pacifista, antipatriarcal, vecinal, republicano, laico, igualitarista, democrático-participativo, canario, solidario, internacionalista".

Julio J. López fa un cens dels partits polítics verds a data de 2013, a partir del "Registro de Partidos Políticos del Ministerio de Interior", des de la inscripció en aquest registre del primer partit ecologista, el 29 de març de 1978, fins al 31 de maig de 2012, i es constata que s'havien inscrit 129 formacions polítiques (sota les formes de partit polític, federació o unió) de les quals 46 són d'àmbit nacional, 53 d'àmbit autonòmic i la resta formacions constituïdes en l'àmbit municipal. Aquesta proliferació de partits verds, per a Julio J. López, "ha distorsionado la oferta verde hasta el punto de hacerla electoralmente inviable, convirtiendo, de hecho, el espacio político verde, en una auténtica quimera". La conclusió més significativa que extreu d'aquest cens és que:

"la creación de partidos y más partidos, coaliciones y federaciones en todos los ámbitos, estatal, autonómico y local, no ha supuesto otra cosa más que el fracaso del proyecto político verde en España y ello, fundamentalmente, porque esta situación ha conducido a la desintegración del movimiento verde en múltiples facciones sin posibilidades reales de éxito electoral y, en consecuencia, ha propiciado el agotamiento del electorado por falta de un referente político y un liderazgo claro en el ámbito del ecologismo político español."

Segons aquest registre, les comunitats autònomes amb un major dinamisme en la creació de formacions ecologistes són la Comunidad de Madrid i Catalunya, a data de 2013 amb un total de 32 formacions ecologistes registrades cadascuna des de 1978, seguides d'Andalusia, amb 15 partits, i Comunitat Valenciana. Pel que fa a Catalunya, Julio J. López afirma:

"Este dinamismo en la creación de partidos en la Comunidad Catalana responde, por una parte, a la existencia de un dinámico activismo político verde en Cataluña, pero también, en alguna medida, al afán de 'marcar' una frontera en el espacio político verde catalán, cuestión que ha dificultado la posibilidad de un proyecto político verde conjunto para todo el ámbito estatal."

Però, la conclusió final és que l'ecologisme polític a Espanya -argumenta Julio J. López- "se ha caracterizado por la carencia de un espacio político propio y ello, como consecuencia, por una parte, de la asimilación de los valores ecologistas por las formaciones políticas nacionalistas y de la izquierda tradicional, como comunistas y socialistas y, por otra parte, por la propia la tendencia de una parte significativa del ecologismo a identificarse con la izquierda tradicional".

Julio J. López es mostra d'acord amb l'argument del polític ecologista i exeurodiputat pel PSOE com a candidat verd dins la candidatura, David Hammerstein, segons el qual "la tentación de usar un lenguaje y unas viejas consignas, mimetizadas e importadas de la izquierda, además de añadir leña a la confusión social, acaba eliminando la singularidad, la diferencia, y la identidad propia del espacio verde, es decir, su mejor capital político y electoral, y con ello se acaba invisibilizándolo y homologándolo falsamente con otras fuerzas políticas de la izquierda".

I afegeix Julio J. López que "si el solapamiento de los partidos verdes con las corrientes ideológicas de izquierdas es evidente en todo el ámbito nacional, el solapamiento con las opciones nacionalistas se hace también patente en aquellas comunidades autónomas donde este tipo de sentimiento es notorio como el País Vasco, Cataluña Valencia o Baleares".

Un altre factor que Julio J. López destaca com a important -i menys evident- per explicar el fracàs de les formacions polítiques verdes és el que ell anomena "èxit de la cosmovisió ecologista" i que argumenta d'aquesta manera:

"Desde que se formalizó el advenimiento del ecologismo, a principios de la década de los setenta del pasado siglo XX, la cosmovisión ecologista ha impregnado de forma sutil, pero absolutamente irreversible, todos los aspectos de la vida. La sociedad ha aceptado la existencia la una crisis ambiental como consecuencia lógica del insostenible modelo de consumo aunque no haya una especial predisposición a renunciar a él. La política ha sido impregnada por el discurso ecologista, de tal forma que, en el plano formal, todas las formaciones políticas han homologado sus objetivos políticos sobre la cuestión de la sostenibilidad y el medio ambiente. Los poderes públicos concienciados de la problemática ambiental y de la necesidad de tomar medidas sobre la misma, han instaurado mecanismos de todo tipo para paliar los ineludibles efectos negativos de nuestras acciones. Con tal fin, se ha desarrollado un abultado cuerpo normativo, se ha creado una Administración ambiental y un eficaz cuerpo de funcionarios que da respuesta inmediata a las exigencias legales vigentes en materia ambiental. Ante esta realidad, consecuencia del evidente éxito de la ideología ecologista sobre todas las manifestaciones humanas, no parece que, en el momento actual, el activismo de los partidos verdes aporte novedad alguna al contundente discurso institucional que las organizaciones ambientales internacionales proponen y que parece compatibilizar, aunque solo sea formalmente, el vigente modelo económico con las tesis doctrinales 'verdes'. En este contexto, ante el éxito del ecologismo como corriente de pensamiento dominante, los partidos verdes, por lo menos en España, parecen haber perdido el tren de un posible éxito electoral."

Però si hi ha un factor determinant per a Julio J. López per explicar la manca de consolidament d'aquest espai polític verd és el fet que els grans partits haurien assimilat diversos punts centrals del programa ecologista com el concepte de "sostenibilitat". Així, fins i tot el Partit Popular, segons l'autor d'aquesta tesi doctoral, ha adaptat alguns punts de la doctrina ecologista que defensen amb el concepte d'"ecologismo sensato", encunyat en forma de llibre per Verónica Lipperheide,³⁴⁶ assessora de l'expresident del Govern, José María Aznar, en política medioambiental, que indica en la seva obra:

"Hay muchas maneras de ser ecologista. Hay ecologistas que llevan cada semana el papel y el vidrio a los contenedores de recogida selectiva. Los hay que reclaman la moratoria en la construcción de autovías y líneas ferroviarias de alta velocidad. Y también hay ecologistas que buscan compatibilizar el respeto por nuestro entorno con las necesidades de crecimiento y de mejora en la calidad de vida de las personas"

En la presentació d'aquest llibre, l'expresident Aznar -Julio J. López recorda que va ser sota el seu mandat quan es va crear el 1996 el Ministerio de Medio Ambiente- va assegurar que "el ecologismo sensato y la racionalidad del mercado no son ideas excluyentes. Aunque algunos lo pretendan, la ecología no puede ser sinónimo de intervencionismo publico prohibicionista".³⁴⁷

Per a Julio J. López, "el medio ambiente también es una cuestión de derechas" i si això no s'ha vist és perquè "la hegemonía de la izquierda sobre el discurso ambiental ha sido, sino aplastante, si evidente desde que entró la *cuestión ambiental* en la arena política española". Segons diu Verónica Lipperheide en el seu llibre, aquesta situació ve donada per l'assimilació de l'ecologisme per l'esquerra ideològica i destaca que "en España, la mayor parte del movimiento verde sigue impregnado de sus relaciones con la izquierda, mientras que en el resto de Europa está abierto a un debate ideológico muy interesante sobre su evolución".

En relació amb aquesta opinió, Julio J. López destaca que no és encertada la identificació de l'ecologisme espanyol amb l'esquerra, ja que "el ecologismo *rojiverde*, aunque, sin duda mayoritario, es solo una de las corrientes existentes dentro del ecologismo español". Sobre aquesta "esquerra verda", l'autor de la tesi es pregunta si es pot parlar d'"usurpación" o bé d'"asimilación" del concepte "sostenibilitat" i respon que aquest no és "patrimonio de la izquierda, aunque a simple vista lo parezca". I subratlla:

³⁴⁶ *Ecologismo sensato en España*. Madrid: FAES, 2010. En aquest llibre de Lipperheide hi ha un apartat que, de forma sintètica, resumeix els programes electorals en matèria de medi ambient i sostenibilitat del Partit Popular.

³⁴⁷ Julio J. López cita la intervenció de José María Aznar en la presentació del llibre *Ecologismo sensato en España*. Disponible en: <http://www.youtube.com/watch?v=eFytkrVORGk>

No obstant, en el llibre de Jorge Riechmann, *Biomimesis* (2006: 10), Francisco Fernández Buey recorda que l'anomenada Estrategia Española de Desarrollo Sostenible (EEDS) presentada el 2003 pel govern Aznar va ser immediatament criticada com a model de política *insostenible* per les principals organitzacions ecologistes espanyoles. Julio J. López, però, no recull en la seva tesi doctoral aquestes crítiques rebudes per les organitzacions ecologistes.

“En la cosmovisión de la *sostenibilidad*, nos encontramos ante un patrimonio común, en una encrucijada por donde pretenden discurrir todas las corrientes ideológicas. La *cuestión ambiental* y todo lo relacionado con el *espacio político verde* se convierte en uno más de los numerosos retos con los que tiene que enfrentarse la izquierda, en un contexto de constante cambio en el que los principios ideológicos de la izquierda tradicional no tienen ya cabida, sin la debida adaptación doctrinal que se ajuste a las nuevas tendencias de cambio social, económico y político que nos toca vivir. Los fracasos del socialismo real, materializados en la caída del muro de Berlín, obligaron a reformular los principios ideológicos de la izquierda y, en cierto modo, a invadir ideologías emergentes que de forma natural empezaban a ocupar su espacio político.”

Per a Julio J. López, la nova *izquierda verde* és, “en definitiva, una construcción ideológica y doctrinal que, impulsada desde la propia izquierda tradicional, lucha por hacerse un hueco en el *espacio político verde* aprovechando la dimensión política que la cuestión de la sostenibilidad y el medio ambiente han alcanzado en la actualidad”. I afegeix:

“Nos encontramos pues, ante la construcción de un *marxismo ecológico*, una operación ideológica de reformulación de la izquierda mediante el *asalto* al ecologismo, controlado y perfectamente planificado desde la década de los setenta y ello, en base a dos cuestiones; por una parte, a la vigencia y frescura de las tesis ecologistas frente a las, en algunos casos, caducas tesis de la izquierda y, por otro lado, al referente que constituyen los éxitos electorales que los verdes han cosechado por toda Europa, a excepción de España y algunos otros países del sur de Europa”

I abans d'introduir l'apartat sobre “ecosocialismo” en el final de la seva tesi, subratlla:

“No obstante lo anterior, la consolidación en el arco ideológico vigente de un *marxismo ecologista* es más que evidente. Así pues, en nuestra opinión, el triunfo es, sin duda, del ecologismo que como corriente de pensamiento autónoma y dominante ha logrado ocupar el espacio que las ideologías tradicionales no lograban ocupar, transformando, al mismo tiempo, su esencia doctrinal mediante la adaptación de sus idearios, a menudo contra natura, a las nuevas necesidades sociales y políticas que exigen los tiempos actuales. Por tanto, la asimilación de las corrientes de pensamiento ecologistas por el marxismo ha permitido su renovación ideológica y, como consecuencia de esta”

Així, en l'apartat titulat “Ecosocialismo: ¿ecologismo socialista o socialismo ecologista?” (*Ibid*: 705-714) afirma que l'ecosocialisme -que ell defineix com a “hibrido resultante de la ideología socialista, como manifestación del marxismo doctrinal decimonónico modulado por la caída del muro de Berlín y, de la ideología ecologista, como corriente de vanguardia superadora de muchas de las contradicciones del socialismo real”- a Espanya cal diferenciar-lo com a “corriente autónoma dentro del ecologismo” i destaca que a pesar de “los problemas de

coherencia que llevan aparejado el proceso de hibridación ideológica, la izquierda ha sabido establecer en su nueva oferta doctrinal un nexo *rojiverde* que, hábilmente, ha propiciado la lenta pero imparable usurpación por parte de algunas de sus formaciones políticas (Izquierda Unida, Iniciativa per Catalunya, Bloc Nacionalista Valencià...)].

Quines són les aportacions doctrinals de l'ecosocialisme? Per a Julio J. López, sobretot aporta "su peculiar modo de concebir el modelo de producción y consumo". I quina és la visió que tenen els ecologistes de l'ecosocialisme, segons aquest mateix autor? Per part dels ecologistes "puros" la percepció que tenen de les ideologies convencionals és de distanciament. No obstant, admet que ICV ha tingut "el monopolio del voto verde" a Catalunya i Izquierda Unida -des de la seva fundació el 27 d'abril de 1986- "asume desde su constitución las tesis del nuevo paradigma ecológico propuesto por el ecologismo político". I afegeix:

"Desde su constitución el 27 de abril de 1986, Izquierda Unida ha tenido propuestas ecologistas en su programa, así como coaliciones y contactos con Los Verdes. En relación a esta cuestión, cabe destacar que en las elecciones municipales de 2003 y 2007 Izquierda Unida se presentó en coalición con ICV y en algunas zonas con Los Verdes, por lo que respecta a las elecciones generales de 2004 y 2008 y en las europeas de 2004 y 2009, Izquierda Unida también se presentó en coalición con Iniciativa per Catalunya Verds (ICV). En la actualidad, *Ecosocialistas de la Región de Murcia* se encuentra adscrita a la plataforma de partidos que constituye Izquierda Unida. En las elecciones generales de 2011, el cabeza de lista en Murcia fue Pedro Costa Morata,³⁴⁸ premio nacional de medio ambiente y uno de los fundadores del movimiento ecologista en España" (*Ibid*: 729)

Sobre la "identitat política" dels votants d'Izquierda Unida, Julio J. López subratlla que la composició de la formació és heterogènia en què destaca que un 27% dels seus votants es declara ecologista –segons Baròmetre del CIS d'octubre de 2011- tot i que una majoria simpatitza amb aquesta opció ideològica:

"(...) la sensibilidad política ecologista en España tiene una clara sensibilidad *rojiverde*, es decir, se encuentra en la denominada *izquierda verde* ya que milita y vota esta opción política. Como consecuencia de ello, tanto Izquierda Unida como Iniciativa por Catalunya Verdes ocupan un importante espectro del espacio político verde español, lo que imposibilita un proyecto autónomo ecologista que aglutine la bandera ecologista en un proyecto unificado. Así pues, en nuestra opinión, un proyecto de unificación ecologista que tuviese éxito, supondría para Izquierda Unida una pérdida significativa de votos. Tanto el de todos aquellos militantes que se definen dentro de esta formación política como mayoritariamente ecologistas, como el de aquellos otros votantes que, aun no sintiéndose enteramente ecologistas, pudieran ser

³⁴⁸ Pedro Costa Morata és autor de l'assaig *Ecologizada: 100 batallas. Medio ambiente y sociedad en la España reciente* (Madrid: Editorial Biblioteca Nueva, 2011) on es fa balanç de 100 conflictes medioambientals a Espanya en què ha participat el moviment ecologista. Es pot veure vídeo de la presentació d'aquest assaig al Casino d'Aguilas, Múrcia, el 18 de maig de 2011 en aquest enllaç de Youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=m52-53iCG7Y>

seducidos por un proyecto autónomo de estas características. (...) no podemos decir que el ecologismo político haya fracasado en nuestro país de la mano de los partidos verdes, sino que más bien que el espacio político verde se ha aglutinado en torno a las formaciones políticas de izquierdas representadas por Izquierda Unida e Iniciativa por Cataluña.” (*Ibid*: 735-736)

En aquest punt, Julio J. López introdueix l'apartat dedicat a ICV amb el títol “El marxismo verde en Cataluña” que comença amb aquesta afirmació:

“Es importante destacar la importancia del ecologismo político en Cataluña, en cuanto el mismo supone una fractura en la necesaria cohesión del ecologismo en el ámbito estatal. En este sentido, Iniciativa per Cataluña supone el máximo exponente del ecologismo político en esta comunidad autónoma y, en consecuencia, una traba para la consolidación de un proyecto político verde en el ámbito estatal, al margen de pactos políticos que puedan suscitarse entre diferentes formaciones políticas.” (*Ibid*: 736)

Aquest doctorand està absolutament en desacord amb aquesta afirmació que ICV hauria suposat “una traba para la consolidación de un proyecto político verde en el ámbito estatal” ja que, entre altres coses, per posar un exemple recent, ICV va donar suport a la fundació d'Equo i Equo no es va presentar a Catalunya en les eleccions generals de 2011 per creure que ICV representava l'ecologisme en aquesta comunitat autònoma.

De fet, prenent aleatòriament les notes de premsa elaborades des del Gabinet de Premsa d'ICV en la IX Legislatura del Congrés dels Diputats, en el període comprès entre l'1 d'abril de 2008 i el 29 d'octubre d'aquell mateix any, de les 138 notes de premsa, 31 van estar estretament lligades amb iniciatives ecologistes (22% del total), seguides de les notes relacionades amb les iniciatives economicosocials/mediambient amb 6 (4,3%) i les iniciatives animalistes amb 5 notes de premsa (3,6%). Per tant, el 29,9% de les notes de premsa en aquell període van tenir com a protagonista la temàtica ecologista.³⁴⁹

2.3.7. Catalunya: l'ecologisme amb representació parlamentària

L'experiència d'ICV en el Govern de coalició al Parlament de Catalunya entre el 2003 i el 2010 és un dels pocs casos a Europa i al món d'un partit autodenominat “ecosocialista” que hagi governat en un parlament. Però, en el context espanyol i català, l'ecologisme polític com a partit ecologista independent d'altres sigles, ha estat inexistent després de 35 anys de recuperació de la democràcia. L'ecologisme, doncs, encara és extraparlamentari.

No obstant això, a Catalunya l'ecologisme polític representat per ICV en forma d'ecosocialisme ja té vint anys -sense comptar aquelles aliances que altres partits

³⁴⁹ Anàlisi elaborada per aquest doctorand expressament per aquesta tesi doctoral a partir de les notes de premsa elaborades per ell mateix quan era cap de premsa d'ICV al Congrés. He pres aquesta mostra en aquest període, de manera aleatòria, ja que eren les úniques que he pogut recuperar en els meus arxius informàtics.

han arribat amb formacions ecologistes com ara ERC-, tot i que sovint els petits partits verds i moviments ecologistes semblen ometre, silenciar i fins i tot menysprear la tasca d'ICV com a abanderat de l'ecologisme al Congrés i al Parlament de Catalunya.

L'interès per l'activisme ecologista a Catalunya el podem trobar en paral·lel a la transició política i com un dels moviments que tot i no arrossegar grans majories porta present en la societat catalana des de l'inici de la democràcia. Això es pot exemplificar en les figures intel·lectuals que trobem en tres àmbits diferents com són la biologia, la sociologia i l'economia.

En el primer dels camps tenim l'exemple del biòleg català Ramon Folch i Guillem, que el 1977 publica *Sobre ecologismo y ecología aplicada*.

En el camp de la sociologia cal destacar la figura de Santiago Vilanova i Tané, que és un altre dels històrics activistes ecologistes. Membre del Movimiento Ecologista de l'Estat espanyol (Cercedilla, 1977), va ser director de la revista ecologista *Userda* (1977-81) i cofundador del Moviment Ecologista Català (1982), d'Alternativa Verda (1983), de la Confederación de Los Verdes i d'Els Verds-Alternativa Verda (1999) i autor, entre d'altres, d'*El combat ecologista a Catalunya* (1979) *Leconacionalisme* (1981), *L'onada ecològica* (1991) i *Catalunya sota el perill de l'urani* (1981).

Mentre que des de l'economia el referent a Catalunya -però també un referent internacional de primera fila- és Joan Martínez-Alier, catedràtic d'Economia i Història Econòmica de la Universitat Autònoma de Barcelona i autor del llibre *L'ecologia i l'economia*, traduït a l'anglès i el japonès entre altres llengües, i un clàssic de la crítica ecològica en la ciència econòmica. Martínez Alier també ha estat un dels impulsors de l'ecologisme polític a l'Estat espanyol i va ser candidat --ense èxit- pels Verds al Parlament espanyol.

Martínez-Alier va publicar el 1992 *De la economía ecológica al ecologismo popular*, llibre també referent on comença a desenvolupar una teoria sobre l'*ecologisme dels pobres* -n'hem parlat en pàgines precedents- que estarà molt lligada a la construcció d'un moviment mundial de justícia ambiental nascut i desenvolupat en les dècades de 1980 i 1990 que van permetre que ja en la dècada del nou segle moviments locals com ara "la guerra del agua" a Cochabamba (Bolívia), l'abril de 2000, esdevingués un conflicte amb suport global.³⁵⁰

En el pròleg d'Andrew Dobson per al llibre coral d'Àngel Valencia, *La izquierda verde* (2006), aquest subratlla que dins l'ecologisme, l'ecosocialisme es desenvolupa d'acord amb la naturalesa singular de cada sistema polític en què s'insereix que en el cas espanyol està influït per la transició de la dictadura a la democràcia i per la influència que el marxisme va tenir en l'antifranquisme. Això va permetre que el marxisme es fusionés amb les idees dels nous moviments socials a partir d'autors

³⁵⁰ Llegiu article de Joan Martínez-Alier (et al.). "Between activism and science: grassroots concepts for sustainability coined by Environmental Justice Organizations", *A: Journal of Political Ecology*, Vol. 11, 2014. Íntegre en aquest enllaç: http://jpe.library.arizona.edu/volume_21/Martinez-Alier.pdf

com Manuel Sacristán. Per aquest motiu, l'ecossocialisme a Espanya -i nosaltres afegim Catalunya- hagi estat el resultat de l'esquerra que s'ha unit a l'ecologisme polític, mentre que en altres països ha estat més normal que l'ecologisme polític s'hagi afegit al socialisme.

Catalunya ha estat una de les regions no només d'Europa, sinó del món on la teoria política verda i la seva simbiosi amb el pensament d'esquerres ha tingut més pes. Això, no obstant, no s'ha arribat a traduir encara en l'aparició d'un partit verd autònom fort, sinó de partits molt minoritaris -sovint formats per grups d'amics i familiars- que han acabat fent la guerra cadascú pel seu compte. També ha estat molt important els moviments puntuals en contra d'intervencions en el territori que han despertat la reacció contrària de la ciutadania que s'ha expressat en forma de col·lectius, grups activistes i moviments (contraris a camps de golf, construcció de torres d'alta tensió, desplaçament de la desembocadura de rius, ampliació de l'aeroport... i un llarg etcètera d'iniciatives semblants en les darreres dècades).

Fins que Iniciativa no es transmuta en una formació ecossocialista i s'alia amb petits partits ecologistes catalans, l'ecologisme polític a Catalunya des de la recuperació de les llibertats democràtiques, havia tingut una gairebé inexistent dimensió política i escassa representació mediàtica -com a partit polític- que pogués descriure un "espai polític verd".

Els primers partits verds es presenten en unes eleccions a Catalunya en les legislatives de 1986 -ho fan tres llistes- i posteriorment en les europees de 1987 -també tres llistes- i les catalanes de 1988 -quatre llistes-. Montserrat Baras explicava en un estudi publicat el 1992 amb el títol *Los partidos verdes en Cataluña* que constata que durant aquells anys les divisions dels verds a Espanya no responien a l'enfrontament a Alemanya entre "fundies" i "realos" ni tampoc, a Catalunya, en relació amb el posicionament nacional, ni tampoc per aliances polítiques amb altres partits, sinó que els problemes principals eren personals entre líders, "muy comprensible en grupos tan pequeños, cerrados y que ya tienen diez años de existencia y coexistencia".

No obstant, afegia, més enllà de les disputes persones, hi havia també idees polítiques diferents. El tret més diferent respecte als homònims europeus, apuntava Baras, especialment als alemanys és que contràriament a Die Grünen -que neix de moviments socials forts, de baix cap amunt-, els partits verds espanyols ho fan de dalt a baix: "Es la voluntad de una élite", remarcava.

Els quatre principals partits ecologistes que des de 1986 es van anant presentant fins al 1992 a Catalunya van ser Alternativa Verda, Els Verds, "Los Verdes Ecologistas" i P.E.C.V.E.R.D.E.

El Partit Ecologista de Catalunya (PEC) va ser la branca catalana de Vértice Español de Reivindicación del Desarrollo Ecológico (V.E.R.D.E), grup conservador fundat a Madrid de caràcter conservacionista que es va presentar per primera vegada en les eleccions legislatives de 1982.

"Los Verdes Ecologistas", afirmava Montserrat Baras, "han sido organizados desde la secta argentina La Comunidad de Silo" i apareix per primer cop com a partit polític

en les eleccions autonòmiques de 1988 -anteriorment s'havia presentat com a "Partido Humanista".

Mentre que Alternativa Verda -creat com a partit l'octubre de 1983- va ser el fruit d'un grup d'associacions, grups verds i alternatius. Associat a altres partits verds regionals a través de "La Confederación de Los Verdes", un dels nuclis centrals en la creació del partit d'àmbit espanyol Los Verdes, el 1984.

En aquells anys 1980 noms com el de Josep Puig, Josep Congost, Santiago Vilanova i Marc Viader s'han d'associar al nou moviment de partits verds. La rellevància de l'ecologisme política a Catalunya -en relació amb la resta d'Espanya- va fer que el primer congrés de Los Verdes se celebrés, el 1986, a Cardedeu, organitzat per Alternativa Verda i amb l'assistència de quasi 283 activistes ecologistes, 136 procedents dels quals de Catalunya.

Pel que fa a la presència electoral, la primera llista verda que es presenta en unes eleccions a Espanya és la del Vèrtex Espanyol de Reivindicació del Desenvolupament Ecològic (partit VERDE) en les eleccions autonòmiques de Catalunya de 1984 amb una única candidatura per la circumscripció de Barcelona (8.714 vots, el 0,30%). En les eleccions generals de 1986 es van presentar quatre llistes de les quals els dos millor resultats van ser de Los Verdes (31.909 vots, 0,16%) i Alternativa Verda (29.567, 0,15%).

En les eleccions al Parlament de Catalunya de 1988 Alternativa Verda va ser la llista més votada amb 16.346 vots (el 0,61%), seguida de Los Verdes Ecologistes, amb 8.730 vots (el 0,33%), Els Verds, amb 8.105 vots (0,30%) i Partido Ecologista de Catalunya, amb 5.927 vots (0,22%).

Pere Mora, en la seva tesi doctoral titulada *El moviment ecologista a Catalunya: el seu origen, evolució i inserció a la societat catalana* (2012), defensada a la UAB, pretén recollir un procés històric on es reflecteix el consolidament del moviment ecologista a Catalunya a partir de la dècada de 1970 i la seva influència tant en la societat catalana com en el discurs polític i institucional.

En el capítol cinquè, "El procés d'inserció de l'ecologisme a la societat catalana" assegura que el desenvolupament de la conscienciació ecològica a Catalunya "és fruit d'un procés en el que els moviments socials, culturals i polítics incorporen diversos corrents de pensament que procedents d'Europa plantegen la necessitat de canvis estructurals en el model de societat establert". Moviments amb fort arrelament a Catalunya com ara l'anarquisme, el naturisme, les societats geogràfiques, l'escoltisme i l'excursionisme tenen com a element comú el retorn a la natura i la recuperació de la salut de les persones, mentre que el moviment obrer i l'anarquisme protagonitzen la denúncia enfront les condicions de vida de la classe obrera conseqüència dels efectes destructius del model d'industrialització de l'emergent societat capitalista al segle XIX.

L'assumpció del paradigma científic ecològic -argumenta Pere Mora- es produirà a Catalunya a partir de la segona meitat del segle XIX amb la introducció del Positivisme, les ciències socials i l'evolucionisme. Serà el Modernisme que representi el sector del catalanisme progressista en defensa de la protecció de la

natura i de ruptura amb el model de societat defensada per la burgesia industrial dominant.

Aquestes són algunes de les bases de l'ecologisme a Catalunya gràcies als quals s'entén que l'ecologisme polític emergeixi en aquesta part del territori espanyol amb més força fins avui dia amb la configuració d'un moviment ecologista que per a Pere Mora també s'origina per les conseqüències en el procés d'industrialització i urbanització propis de Catalunya, associat a fenòmens com la immigració als centres urbans, el despoblament de nuclis rurals, la substitució de zones agrícoles per polígons industrials als quals se sumarà el turisme i la seva pressió urbanística.

Els inicis del moviment ecologista a Catalunya el situa Pere Mora en la franja compresa entre 1970 i 1990 i el model d'ecologisme hereta en gran part moltes de les tendències dominants a Europa i nascut de la convergència de diversos sectors (científics, crítics, progressistes, periodistes, llibertaris, contraculturals, associacions de veïns, grups proteccionistes...), reivindicacions mediambientals que com va mantenir Fernández-Buey van coincidir amb un moviment de base urbana, organitzat en els barris, que reclamen millores en les infraestructures i serveis.

D'aquest encreuament -reivindicacions del moviment obrer, ecologista, feminista, pacifista i veïnal- sorgeix l'ecologisme a Catalunya que es desenvoluparà al marge dels partits polítics que durant la Transició gairebé no recolliran cap dels problemes plantejats pels ecologistes més enllà de la contaminació.

No obstant, la dècada dels anys 1980 significarà per a l'ecologisme "la intensificació i radicalització de les mobilitzacions reivindicatives", la publicació de llibres i revistes de caire ambiental, l'aparició de partits verds, les campanyes contra l'energia nuclear. Entitats ecologistes de caràcter local temporal de tipus reivindicatiu van sorgir en la dècada de 1990 en diferents comarques catalanes per tal de fer front a problemàtiques ecològiques i ambientals locals en un període que s'allargarà fins al 2000 i que Pere Mora anomena de "procés d'institucionalització del moviment ecologista i la consolidació de la reivindicació ambiental".

Aquesta tesi de Pere Mora, però, de 600 pàgines d'extensió, no esmenta en cap moment l'ecosocialisme quan parla de l'ecologisme polític, els nous moviments socials i l'ascens dels partits verds a Catalunya ni tampoc en l'apartat de la institucionalització del moviment ecologista.

En canvi, subratllem, si hi ha un exemple a Catalunya de partit polític que ha defensat l'ecologisme i que més enllà d'incorporar-ho al seu logo en forma de sol, i al seu color corporatiu, en forma de verd, ho ha incorporat en la seva agenda política i electoral, aquest partit ha estat Iniciativa per Catalunya: verds i ecosocialistes, oficialment, des del mes de novembre de 1996.

2.4. Ecologisme i mitjans de comunicació

L'ecologisme ha utilitzat els mitjans de comunicació des de l'inici de la seva ascensió com a moviment polític en els anys 1970. Un dels primers exemples va ser l'activista francès René Dumont -com hem esmentat en pàgines anteriors- durant la campanya presidencial de 1974. Patrick Salmon (2001) analitza l'ascens d'un ecologisme polític a l'inici de la dècada de 1970 i ho relaciona amb la seva contribució a situar el concepte "desenvolupament" en l'agenda dels partits tant d'esquerra i dreta.

En la construcció dels Verts francesos, els mitjans han jugat un paper fonamental, sosté Salmon, que arriba a argumentar que aquests són totalment dependents del món dels mitjans a risc de quedar marginats. En la primera part del seu llibre, titulada "Une histoire médiatique de l'écologie politique (1974-1995)", Salmon situa el naixement de l'ecologisme polític francès a partir del naufragi del petrolier "Torrey Canyon", el març de 1967, en les platges bretones, que va fer néixer la sensibilitat per l'ecologia en l'opinió pública. El 1970 es va fundar "Pollution Non" i l'any següent "Amis de la Terre" seguint el model americà de "Friends of the Earth".

Van ser les lluites antinuclears de principis de 1970 el factor determinant per la "représentation médiatique des écologistes" que va dur a René Dumont a presentar-se com a candidat a les presidencials en el que va ser la primera campanya a França en què es van integrar els nous mètodes de campanya electoral amb el paper determinant de la televisió. René Dumont sempre apareixerà amb un jersei vermell i amb un discurs "dramatitzat". El 30 d'abril de 1974 es va emetre el primer vídeo electoral de René Dumont, probablement el primer spot electoral en la història de l'ecologisme polític.³⁵¹

La formació d'una opinió pública ecologista, afirmaven Jorge Riechmann i Francisco Fernández Buey ara fa 21 anys (1994: 123-141), ha estat durant anys centrat només en algunes regions dels EUA, Alemanya Occidental, Gran Bretanya, Països Baixos i els països nòrdics. En la resta del planeta, la legislació a penes preveia fins i tot l'existència del delictes ecològic. Anys després de la conferència d'Estocolm (del 5 al 16 de juny de 1972), afegeixen aquests dos autors espanyols, diaris liberals seriosos europeus encara "ironizaban sobre el carácter folclórico de los grupos ecologistas".

La catàstrofe de Txernòbil i el final de la Guerra freda van servir, entre altres coses, per posar fi a aquest argument en els mitjans de comunicació i que aparegués la sensibilització ecologista, sobretot a partir de la conferència de Rio de Janeiro, el juny de 1992. En aquella reunió també es consolida, segons aquests dos autors, "la ecología política de la pobreza", a partir d'un ecologisme social conscient alhora dels límits del creixement i de viure en un món de desigualtats. És l'ascens d'un "ecologisme social internacionalista".

Tony Brenton, a *The Greening of Machiavelli* (1994), analitza l'evolució de les polítiques internacionals medioambientals i situa en el primer gran congrés internacional sobre medi ambient, a Estocolm, el 1972 (que no va comptar amb la participació del bloc comunista), l'inici d'una agenda pròpia verda ajudada per

³⁵¹ Podeu visualitzar-ho en aquest enllaç: <http://mediatheques.dlva.fr/EXPLOITATION> fent una cerca per "René Dumont". També a través de YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=DN9ByZ-cXfk>

l'ascen d'un "new environmentalism" en aquella dècada i quan grans partits com el Laborista britànic i el Demòcrata nord-americà incorporen a les seves agendes preocupacions ecologistes. En països com el Japó, els moviments ciutadans locals van emergir a finals de 1960 per fer front als enormes problemes de contaminació en algunes localitats.

Volem subratllar que entre la cimera d'Estocolm, el 1972, i la cimera de Rio, el 1992, en aquesta franja de 20 anys es va desenvolupar tant el moviment ecologista i la seva transformació en partits polítics com també l'ascens de la conscienciació medioambiental, la globalització de la temàtica i la universalització d'una "agenda temàtica verda" en els mitjans.

En aquest "road to Rio", segons expressió de Brenton, va tenir molta importància a finals de 1980 quan molts estudis d'opinió van recollir en diferents països l'augment de la conscienciació ecologista en paral·lel que organitzacions com ara Greenpeace o Friends of the Earth van incrementar per sis els seus socis al Regne Unit entre 1985 i 1989. El 1989, el British Green Party va aconseguir per sorpresa el 14,5% dels vots en les eleccions al Parlament europeu.

Un dels primers autors que va estudiar el moviment verd des del punt de vista comunicatiu va ser el filòsof alemany Niklas Luhmann, el 1986. Hans-Georg Moeller (2006) analitza l'obra de Luhmann que qualifica "més postmoderna que moderna" i se centra a analitzar el llibre sencer que va dedicar als verds alemanys: *Ecological Communication* (1986), un estudi del moviment ecologista des del punt de la perspectiva de la comunicació, al qual va seguir un altre estudi (2000) i publicacions posteriors del filòsof.

Luhmann, ens diu Moeller, analitza el tema nuclear i diu que a pesar del moviment antinuclear i dels partits ecologistes les centrals nuclears encara operaven a Alemanya i ho continuarien fent. El moviment verd ha tingut un gran èxit, reconeix Hans-Georg Moeller, però només polític en marcar agenda. Però un cop arribat a arribat al poder, diu aquest autor en relació amb el govern de coalició "roig-verd": "The immense political success of the Green Party did not translate into the elimination of nuclear power plants". Afegeix Moeller (*Ibid*: 104-105):

"The success of the Green Party was much more a political than an environmental success. It is very doubtful that the environment would be any different without the Green Party in the German government -but German politics would be. Society can only react to ecological problems with ecological *communication* -this is Luhmann's main point, as is reflected in the title of his study. Society is a communication system; it can only communicate about its environment. Society cannot *act* more or less ecologically -it can only have a more or less ecologically communicating politics, laws, economy, and so forth"

Segons Moeller, "Today, movements, protests, and activisms are, after all, communications within a functionally differentiated society and can never be immediate 'action'". Interpreta Moeller que la màxima preocupació de Luhmann en relació amb el moviment ecologista "is therefore its presumptuousness" perquè per a Luhmann en el nou ordre no hi ha primàcies naturals dins del sistema i afegeix que el problema sobre la comunicació dels ecologistes és, segons interpreta Moeller, que

“produces a lot of social irritation without being able to directly connect this communication to the issues that it addresses”.

La comunicació ecològica, com altre tipus d'activisme social, produeix al mateix temps “too little and too much resonance at the same time”, diu Moeller. Amb l'alarma social que crea la comunicació ecologista només estimula que tingui més activitat però sense ser capaç de traslladar aquestes demandes dins del llenguatge de la funció dels sistemes.

Douglas Torgerson (1999: 129-158) analitza en el capítol central del seu llibre, titulat “The Green Public Sphere”, el que entén per “ecological communication” com a via per crear una esfera pública verda potser en la línia d'Habermas. En aquesta “green public sphere” cal que hi hagi una reconfiguració de les relacions entre la creativitat humana i el món natural i ofereix polítiques concretes i assegura que el moviment verd ofereix una via creativa per tal de reconsiderar moltes accions i teories polítiques.

Torgerson, professor a la Trent University Peterborough, Ontario, Canada, assegurava el 1999 que el potencial de l'esfera pública ha crescut a partir dels anys 60 amb els nous moviments socials i afegia:

“the diversity of these movements has provoked talk of a plurality of public spheres, differing according to a range of perspectives and identities. Especially with postmodern and feminist intervention, the prospect and desirability of a unitary public sphere, a homogeneous we of citizens, have become dubious”.

Sense les imatges impactants segurament no s'hauria creat una consciència ecològica. El dramatisme de les imatges, que han explotat les ONG's ecologistes des dels anys 70, ha anat en paral·lel a l'auge de la globalització de les comunicacions, primerament amb les cadenes internacionals i avui dia amb les xarxes socials i els “social media”.

Maxwell T. Boykoff³⁵² analitza que fins a la dècada de 1990 hi ha un clar creixement de la recerca sobre la influència dels *mass media* en la política mediambiental, sobretot centrat en el periodisme ambiental i en la cobertura de crisis ecològiques. Aquesta atenció encara s'accentuarà més en la primera dècada del segle XXI amb desastres naturals com l'huracà Katrina, que impulsarà encara més a fer créixer la literatura sobre riscos ambientals.

Més enllà de l'anàlisi ètica de l'ús de la comunicació per algunes organitzacions per atraure's fons i nous socis, no sembla que les idees ecologistes poguessin créixer en una societat sense l'omnipresència de les pantalles. Sense imatges no hi ha problemes ambientals o queden en una atmosfera d'ambigüïtat i manca de concreció.

Com analitza Marjorie Mayo (2005) els moviments socials dels anys 60 i 70 aniran construint la seva imatge en relació amb la globalització i l'eclosió del “ciudadà global”. Aquestes ONG's utilitzaran campanyes efectives i efectistes -amb accions

³⁵² “Mass Media and Environmental Politics”, dins Chukwumerije Okereke (2007: 101- 115).

directes i l'ús dels famosos- per guanyar l'atenció mediàtica "sense perdre el control del missatge".

Les accions directes de grups ecologistes com Greenpeace en els anys 70 i 80, que van obtenir una gran difusió sobretot gràcies a la globalització de les comunicacions i el paper de les cadenes d'informació internacionals, van conscienciar molta gent dels problemes ecològics amb l'increment del suport a aquestes organitzacions no governamentals que es van convertir en importants grups de pressió.

Dos fets que van tenir gran impacte mediàtic global va ser la bomba en el vaixell de Greenpeace, Rainbow Warrior, a Auckland, Nova Zelanda, el juliol de 1985, i l'accident nuclear a Txernòbil, l'any següent.

Hannigan (1995: 58-75) analitza la comunicació sobre el medi ambient i els mitjans de comunicació en el capítol "News Media and Environmental Communication" perquè la "visibilitat mediàtica és crucial" si es vol conscienciar dels problemes ambientals. De fet, afirma que les dues grans institucions socials que construeixen els riscos ambientals, les crisis i també les mateixes solucions, són la ciència i els mass mèdia.

Aquest sociòleg recorda que ja el 1971 A.W. Murch en l'article titulat "Public concern for environmental pollution"³⁵³ conclouia que el 73% dels americans s'informaven del medi ambient a través de la televisió, el 62% per la premsa escrita mentre que el 21% per amics i un 12% per altres fonts. Resultats que Hannigan interpretava com que:

"Without media coverage it is unlikely that an ertswihle problem will either enter into the arena of public discourse or become part of the political process. In fact, most of us depend on the media to help make sense of the often bewildering daily deluge of information about environment risks, technologies and initiatives"

Alhora, el rol dels mitjans de comunicació com un "agent d'educació ambiental i d'agenda-setting és bastant complex" perquè com han demostrat A.C. Schoenfeld (et al.)³⁵⁴ la premsa diària nord-americana ha estat molt interessada a l'hora de fer el seguiment del medi ambient.

Recull Hannigan que en l'estudi de Schoenfeld havia demostrat que anteriorment al 1969 la premsa diària nord-americana havia tingut dificultats considerables per reconèixer el medi ambient com un tema o assumpte separat de la conservació, el conservacionisme i la preservació de la natura i del camp i pocs periodistes connectaven els problemes del medi amb l'aire contaminat, vessaments de petroli o altres desastres ecològics.

Però aquesta realitat va canviar entre finals de la dècada de 1960 i inici de 1970 quan la cobertura mediàtica del medi ambient va augmentar considerablement tant a la Gran Bretanya com als Estats Units. Els periodistes van començar a veure els

³⁵³ *Public Opinion Quarterly*, 35: 100-106.

³⁵⁴ A. C. Schoenfeld; R.F. Meier, i R.J. Griffin. "Constructing a social problem: the press and the environment", dins *Social Problem* 27 (1): 38-61, 1979. Recollit per Hannigan (1995).

problemes aïllats mediambientals com un problema del Medi Ambient, més en general.

Quina va ser la clau que explica el canvi? Hannigan esmenta C.E. Roth³⁵⁵ (1978), que argumenta que un únic però el més efectiu missatge ambientalista del segle va passar inadvertit: la visió el 1969 des de la lluna d'una fràgil i finita Terra que va donar una poderosa metàfora amb la qual emmarcar el missatge ecològic i medioambientalista.

Efectivament, la cobertura mediàtica del medi ambient després de l'arribada a la Lluna de l'home va començar a incrementar-se i amb la crisi energètica de 1973-4 encara serà més evident quan es comenci a parlar de les alternatives al petroli i el debat sobre l'ús de l'energia nuclear. A partir d'aquella dècada hi ha tres escenaris o tipus d'esdeveniments ambientalistes que permeten "emmarcar" els problemes del Medi Ambient: trobades internacionals (Dia de la Terra, cimera de Rio), catàstrofes (fuites de petroli, accidents nuclears, incendis tòxics) i fets legals/administratius (judicis, estudis ecològics, sessions parlamentàries).

Un dels esdeveniments mediàtics més importants i influents en la cobertura del Medi Ambient va ser la cimera de la Terra a Rio de Janeiro, el 1992, que va aplegar més d'un centenar de caps d'Estat, inclòs el dels EUA (George Bush), Gran Bretanya (John Major), Alemanya (Helmut Kohl) i Cuba (Fidel Castro), 12.000 representats d'ONG's i cares famoses i populars del món de la política i de l'espectacle com ara Jeremy Irons i Jane Fonda.

Aquella trobada havia vingut precedida del debat obert sobre un nou problema, l'escalfament global, que el 1988 es va poder il·lustrar amb les imatges relacionades amb el calorós estiu de 1988, amb desastres naturals com incendis, sequeres i inundacions... imatges que van afavorir un gran seguiment informatiu i van donar un protagonisme tal a la situació de la natura que va fer que la portada del 2 de gener del 1989 de la revista *Time* fos per als perills que amenaçaven la Terra amb el titular "Planet of the Year". En aquell mateix any, es va cobrir especialment el tema de l'"efecte hivernacle" com un problema que podia arribar a provocar un desastre climàtic.

L'augment de la força i influència de les ONG ecològiques i ambientalistes i aquesta predisposició dels mitjans a fer-se'n ressò ha afavorit que els temes del medi ambient siguin ja habituals als mèdia, ara ja no tan sols en negatiu (catàstrofes, debats sobre el canvi climàtic) sinó que, com indica Hannigan (*Ibid*: 71-75), fins i tot la premsa econòmica ha tendit a presentar el medi ambient i l'ecologia com una "oportunitat econòmica" amb les noves energies renovables, els productes ecològics, l'estalvi energètic, tot sota l'etiqueta o *framing* del "desenvolupament sostenible". Tal com ha passat també amb el *framing* "canvi climàtic, aqueste temes han obtingut una legitimitat gairebé absoluta malgrat uns inicis controvertits sobretot en el cas del "canvi climàtic" per l'enfrontament entre els "negacionistes" i els "ecologistes", en una victòria clara dels segons.

³⁵⁵ "Off the merry-go-around on the escalator", a W.B. Stapp (ed.). *From Ought to Action in Environmental Education*. Columbus, OH: ERIE/SMEAC, 1978.

Un altre element important que explica el salt dels temes ambientals a l'agenda mediàtica ha estat la "dramatització" dels temes ecològics, amb la indústria del cinema i del llibre explotant o incentivant l'interès del públic. I en aquest sentit, Hannigan afirma:

"Employing a series of medical metaphors, our planet is depicted as facing a debilitating, perhaps terminal illness. Overpopulation, loss of biodiversity, rainforest destruction, ozone depletion and global warming are all linked causally to this impending ecological crisis. Despite the caution expressed in scientific media discourse, journalists give considerable news space to the popularized accounts of global threats formulated by Paul Ehrlich (overpopulation, biodiversity loss), Steven Schneider (global warming) and Norman Myers (tropical deforestation) and other prophets of doom"

Així mateix, entre els factors que han tingut a veure amb un creixement en la conscienciació sobre el medi ambient i l'activisme ecologista no només han estat els mitjans de comunicació convencionals sinó també el cinema i, més concretament, el cinema "catastrofista". I no parlem només de Hollywood. Així, al Japó, després de la Segona Guerra Mundial, aquest gènere va tenir una influència molt important per explicar les conseqüències de les dues bombes nuclears caigudes el 1945 sobre les ciutats d'Hiroshima i Nagasaki. Mallory Wober, a *Television and nuclear Power* (1992), ha analitzat el rol de la petita pantalla en relació amb l'auge de l'ecologisme.

També en la novel·la hi ha un subgènere que Andrew Dobson qualifica d'"eco-apocalipsi" amb títols que apareixen a partir de final de la Segona Guerra Mundial amb l'obra de George R. Stewart, *Earth Abides* (1949). Molts altres autors fins als nostres dies ficcionaran situacions relacionades amb les catàstrofes naturals, l'acció humana sobre la natura i els efectes dels conflictes militars.³⁵⁶

Per tant, la combinació d'uns mitjans de comunicació oberts a tractar ja habitualment els temes medioambientals -i a dramatitzar-los-, el món del cinema i la literatura, unes ONG molt influents, celebritats i famosos que posen cara i ulls a problemes ecològics i que se sumen a grans mobilitzacions són factors que han contribuït a fer que l'ecologisme i l'ecologia hagi estat capaç de situar-se en l'agenda temàtica dels mitjans i finalment en l'agenda política.

Dos anys després de la publicació del llibre d'Hannigan, Alison Anderson (1997), professor aleshores de Sociologia a la University of Plymouth, analitzava el paper dels grups de pressió polítics i *lobbies* medioambientalistes i els seus discursos en la construcció de problemes i debats públics (crear "agenda verda") a través dels mitjans de comunicació sobre el medi ambient. Segons Anderson, l'estudi del risc i del medi ambient mereix ocupar un lloc central dins els estudis culturals i mediàtics, ja que els mitjans estaven jugant un paper molt important "framing" (enquadrament, emmarcament) aquesta realitat en forma de temes ambientals com ara l'escalfament global, el forat d'ozó -descobert per Joe Farman (1930-2013) a principis dels anys 1980-, l'augment del càncer de pell, la contaminació de l'aire, la pluja àcida i els desastres nuclears de Three Mile Island, als Estats Units (1979), i de Txernòbil, a Ucraïna (1986).

³⁵⁶ Podeu consultar el blog d'Andrew Dobson en l'apartat referit a les novel·les catastrofistes: <http://www.andrewdobson.com/eco-apocalypse-novels.html>

Parteix de l'anàlisi que els mitjans de comunicació i els nous mitjans, tecnologies com el vídeo, satèl·lit, cable i internet han modificat els límits de les nacions i han canviat profundament el comportament polític i la naturalesa de la negociació política en què les campanyes electorals són l'exemple de la política-espectacle on la imatge del partit és més important que els continguts polítics.

Algunes, per no dir moltes, d'aquestes tècniques comunicatives modernes han estat adaptades per ONG, especialment les ecologistes. Recordem que al Regne Unit, ja des de la dècada de 1960, alguns d'aquests grups com Child Poverty Action Group i sobretot Shelter -una entitat benèfica caritativa "housing" creada el 1966- van adoptar des dels seus inicis estratègies d'aproximació als mitjans de comunicació. En el cas de Shelter, el seu director, Des Wilson, un antic periodista amb experiència en el camp de les relacions públiques, va posar l'èmfasi en la importància d'usar els mitjans de comunicació per guanyar suport popular i governamental.

Pel que fa als grups ecologistes, Greenpeace i Friends of Earth també exploten des de l'inici la seva relació amb els mitjans de comunicació i durant la dècada de 1980 incrementen les seves accions "visuales" per atraure l'atenció mediàtica. Per exemple, la Campaign for Nuclear Disarmament (CND) va utilitzar l'encerclament de centrals nuclears com a símbol de resistència pacífica i Greenpeace va utilitzar el seu propi vaixell, el Gondwana, per llançar la seva campanya de salvació de les balenes a l'Antàrtic.

L'aparició de més grups en defensa del medi ambient també ha anat provocant una competència entre elles per aconseguir espai mediàtic amb l'objectiu final de fer arribar les seves reclamacions però també per obtenir més ingressos per donatius i pels seus militants.

G. Alderman, a *Pressure groups and government in Great Britain*,³⁵⁷ analitzava a principis de la dècada de 1980 les campanyes dissenyades per aquests grups de pressió per incrementar la conscienciació com a part vital de la seva activitat de pressió i subratllava que "any form of public campaigning depends crucially on the reaction of the media". Aquesta visibilitat d'aquests grups en els mitjans de comunicació i de com s'emmarcaven els seus temes influïa en les actituds del públic i dels polítics a l'hora de prendre decisions.

La importància que donaven aquests grups a l'atenció mediàtica queda demostrat per la quantitat d'estudis publicats en la dècada de 1980 sobre l'ús estratègic que de la comunicació feien aquestes ONG.³⁵⁸ En els darrers anys molts d'aquests grups encara s'han professionalitzat més tant pel que fa al nombre de persones que treballen en el departament de comunicació com en els mitjans tècnics que tenen al seu abast.

Anderson (*Ibid*: 41) destaca que, no obstant, si en paral·lel no hi ha una feina sobre les activitats dels polítics, especialment de l'activitat parlamentària per guanyar credibilitat en l'accés a la "maquinària política" i, finalment, poder influir en l'agenda

³⁵⁷ (London: Longman, 1984). Citat per A. Anderson (*Ibid*: 40).

³⁵⁸ Entre molts altres R. Eyerman i A. Jamison. *Social Movements: a cognitive approach*. Cambridge: Polity, 1991; W. GAMSON. *The strategy of social protest*. Belmont, Calif: Wadsworth, 1990; i Des WILSON i L. Andrews. *Campaigning: the art of public advocacy*. London: Hawksmere, 1993.

d'aquests partits i dels seus diputats: "In addition to campaigning through the media, lobbying is absolutely fundamental to bringing about political change".³⁵⁹

Aquestes relacions "font-mèdia" en el context de l'ascens d'un "lobby ecologista" Anderson ho situa a finals de la dècada de 1980 en el terreny de les polítiques internacionals mediambientals. El sentiment de crisi global, les diferències entre Nord-Sud i el debat obert sobre el canvi climàtic expliquen aquest ascens de l'ecologisme, que de moviment social es transforma en acció política parlamentària.

No obstant, Anderson col·loca la comunicació i sobretot l'ús de la nova realitat comunicativa global com l'element bàsic per explicar que el lobby ambientalista o ecologista, a principis de 1990, posi la seva atenció en l'organització tàctica i estratègica de campanyes elaborades amb complicitats internacionals (i pensades globalment).

Aquest rol dels grups de pressió i d'interès com ara Greenpeace s'ha de contextualitzar en les noves formes d'organització social i de la seva nova relació amb els mitjans de comunicació. Les relacions públiques, el màrqueting, els gabinets de premsa i de comunicació tenen un desenvolupament en les darreres dècades en una ascensió que va en paral·lel a la crisi del periodisme tradicional amb pèrdua de llocs de treball. La piràmide gairebé s'ha invertit i en algunes regions del món occidental ja podem trobar una proporció igual o superior dels professionals (periodistes, publicitaris, relacions públiques, politòlegs, entre altres) que treballen en "la comunicació a l'altra banda" que periodistes en els mitjans tradicionals convencionals.

L'afebliment de les condicions laborals dels periodistes en els mitjans i la inseguretat per mantenir els seus llocs de treball també pot explicar que aquests professionals tinguin una relació més cordial que el que, segons els codis deontològics, hauria de mantenir respecte a les "fonts". Pensar que silenciar o no donar cobertura mediàtica mínima a aquest tipus d'organitzacions pot tancar portes en un futur si perds el teu lloc de treball en el mitjà.

La informació "verda", que en els anys de la dècada 1970, estava sobretot relacionada amb l'ecologisme i els nous problemes medioambientals, en les dècades següents s'obre a un ventall de temes que es poden classificar sota la mateixa categoria (menjar sa i ecològic, teràpies alternatives, agroturisme, ecoturisme). Pel que fa a la salut, Anderson (*Ibid*: 55-56) destaca que un director de comunicació de Greenpeace li va suggerir en una entrevista per a la seva tesi doctoral, titulada *The production of environmental news: a study of source-media relations* (1993), que les revistes femenines van jugar un rol en estimular la conscienciació ecològica durant el final dels anys 1980:

"The women's press, and that's the women's press in the wider sense, from the sort of general lifestyle magazines right through to the feminist magazines, were one of the sort of front runners in taking up environmental issues and the whole ozone debate really brought it home to peoples' attention. And that was really because the lifestyle magazines were running

³⁵⁹ Per analitzar la pressió sobre els polítics i els mitjans de comunicació pels grups de pressió a la Gran Bretanya podeu llegir: M. Moran. *Politics and society in Britain*. Londo: Macmillan, 1989; i C. Ryan. *Prime-time activism: media strategies for grassroots organizing*. Boston: South End Press, 1991.

articles on the hole in the ozone layer. And now what you find is it is very difficult to open them up and find, you know, nothing connected with the environment”

A això cal afegir el “boom” de revistes de natura, ecològiques, d'estils de vida alternatius que com a *leitmotiv* han tingut el respecte al medi ambient i la conscienciació per una vida quotidiana que no tingui impacte negatiu sobre la natura en el nostre entorn per finalment ajudar a reduir l'impacte global sobre el planeta Terra.

Els orígens de l'ascens d'un “modern ambientalisme” el situa Anderson (*Ibid*: 81) en aquell context social, econòmic i polític de la postguerra, la recuperació econòmica en els anys de 1960 i les mobilitzacions contra la guerra del Vietnam i pels drets civils. Però hi ha un element sense el qual no haguessin aconseguit guanyar “nova força simbòlica”: la televisió.

Sí, tot i que els moviments socials durant el segle XIX ja van explotar la seva pròpia publicitat (als Estats Units amb les campanyes sufraguistes i per l'abolició de l'esclavisme), és gràcies als beneficis dels moderns mass mèdia que les mobilitzacions per causes socials aconseguen un ressò gairebé immediat fins i tot superant les fronteres locals i nacionals. Així va passar al Regne Unit amb l'emissió televisiva de la primera marxa del Campaign for Nuclear Disarmament (CND) des d'Aldermaston a Trafalgar Square, el 1958, considerat per Seymour-Ure com l'anunciament de la nova edat de la “política visual”.³⁶⁰

Les accions directes espectaculars de Greenpeace han estat un exemple a seguir per moltes altres organitzacions tant ecologistes com d'altres tipus. Sovint buscades amb una molt professional planificació prèvia, però també de vegades involuntàries com les espectaculars imatges de 1985 --onvertides en una icona- del vaixell de Greenpeace *Rainbow Warrior* a Nova Zelanda, enfonsat per un atemptat dels serveis secrets francesos.

La realitat mediàtica és que aquests grups ecologistes s'han guanyat amb els anys l'autoritat de “font amb credibilitat” i són utilitzades pels mitjans amb una freqüència major que les mateixes fonts oficials. Anderson (*Ibid*: 140-147) va analitzar l'impacte mediàtic de la mort de 18.000 foques entre abril i desembre de 1988 en les costes del Nord d'Europa, des de Noruega i Dinamarca a la Gran Bretanya. L'estudi d'aquell cas és il·lustratiu del paper que sovint està jugant la premsa en moldejar l'agenda política ambiental. No es tracta simplement d'una correlació entre “agenda política” i “agenda mediàtica”, sinó que, afirma Anderson, “there are complex interactions between the political, public, scientific and media agendas”.

Anderson se centra a analitzar la campanya que el diari *Daily Mail* va llançar a partir d'agost de 1988 amb el nom “Save our seals” -que es va allargar un any- i que va provocar que polítics del Partit Conservador britànic mostressin la seva preocupació pels problemes ambientals i la qualitat del medi. Fins i tot la mateixa primera ministra Margaret Thatcher va fer un discurs “verd”. En l'anàlisi del *Daily Mail* per

³⁶⁰ C. Seymour-Ure. *The press and broadcasting since 1945*. London: Basil Blackwell, 1992. Citat per A. Anderson (*Ibid*: 82).

conèixer l'origen de les fonts en la cobertura durant l'agost de 1988 de la mort de les foques, el resultat (Anderson, *Idem*: 157) és que de les 45 informacions analitzades, 19 van ser de "fonts ambientalistes i organitzacions animalistes", 12 "fonts científiques" i 5 "fonts governamentals" (9 d'"altres fonts").

Entre les conclusions és que el públic està interessat pels temes ambientals si es mantenen en l'agenda dels mitjans, i també es va donar un cert efecte de "carro guanyador" per part del *Daily Mail* que va abocar els altres diaris a seguir la notícia. Però, Anderson subratlla que la història de les foques no es va convertir en un tema mediàtic per l'extensa cobertura dels mitjans, sinó que les activitats de les fonts va tenir una importància crucial: "The seals issue was sustained by the various social actors who where involved because it was, for different reasons, in their interests to do so".

Així, en el capítol "The agenda-building role of sources", Anderson (*Ibid*: 161-169) afirma que el procés pel qual el virus que va provocar la mort de milers de foques es va transformar des d'una notícia purament científica a ser un "tema" polític, és complex (activitats de les fonts, ja fossin científics, polítics o ecologistes) i subratlla el paper cabdal que va jugar la "institucionalització dels temes ambientals a través dels departaments governamentals i de les organitzacions no-governamentals".

Una de les fonts principals utilitzades pels mitjans va ser la font de Greenpeace, que va desenvolupar una èxitosa estratègia en usar les morts per malaltia de les foques per atraure l'atenció cap a una campanya anticontaminació. Van muntar ràpidament una campanya de publicitat, l'agost de 1988, en les diaris nacionals que suggeria que la contaminació havia estat responsable de la plaga que havia mort milers de foques.

Dos anys després, Greenpeace encara mantenia que la contaminació havia estat el factor principal de la mort de les foques -tot i que matisaven el seu posicionament- malgrat que els científics holandesos dubtaven que aquell fos el motiu -ja assimilat i acceptat pels mitjans de comunicació-. De fet, diu Anderson, que la teoria que la contaminació havia causat el virus de les foques havia facilitat la dramatització de la història per part dels *tabloid* i això va portar a dir a D. Lavigne, a *BBC Wildlife*³⁶¹ que:

"The Media and some environmentalists were not interested in theories that might take months or even years to examine; they wanted instant explanations and immediate action"

Finalment, molts científics de departments de medi ambient tant dels països afectats com d'altres van certificar que la contaminació no havia estat la causa del virus que havia provocat la mort a les foques. Això fa dir a Anderson (*Ibid*: 167) que a llarg termini els ecologistes poden perdre credibilitat si no proven les seves denúncies com la relació entre la contaminació i el virus trobat en les foques. En una carta publicada al *Sunday Times*, el Dr. Sidney Holt, científic de les Nacions Unides, mantenia³⁶²:

³⁶¹ "Dead seals and quick sand", a *BBC Wildlife Magazine*, juliol de 1989: 438-9. Citat per A. Anderson (*Ibid*: 164).

³⁶² Publicada el 4 de setembre de 1988 quan el Dr. Sidney Holt col·laborava amb la International Whaling Commission.

“Constructive responses to both saving the sea and saving seals may be impeded by precipitate actions. Some environmentalists have opportunistically used the seal deaths to support their anti-pollution campaigns. But if no clear link is demonstrated, politicians will be able to say that the need to deal with pollution is less urgent. That is, of course, untrue because other harm to marine life and to us is undoubted”

L'exploació de la por per part d'organitzacions ecologistes també ha estat analitzat i críticat a partir del concepte d'“estigma” (Flynn, J; Slovic, P; Kunreuther, H, 2001) entès com “to a mark placed on an individual to signify infamy or disgrace”. Aquests autors estudien diferents formes i casos d'estigma social i el paper jugat pels governs, el sector dels negocis i els mitjans de comunicació en la formació d'actituds en el públic. Defensen la tesi que els beneficis de la moderna tecnologia sovint afecta o pot afectar la salut i el medi ambient, fet que provoca suspicàcies.

Conscienciació però també estigmatització, és el preu de mirar de cridar l'atenció al públic, com indica A. Bell: “Public exaggeration considerably exceeds anything for which the balance of media reporting can be held directly responsible”.³⁶³ D'aquí que en la comunicació d'esdeveniments, pseudoesdeveniments i notícies s'utilitzi comunicativament la força de les metàfores i els estereotips. El poder de la comunicació, especialment de les imatges, s'imposa a l'hora de crear consciència sobre el medi ambient: “Much of people's knowledge about the world is gathered from the reading of visual images in television and newsprint media”.³⁶⁴

Això és així, sobretot, quan cal fer front a “risk events” que hem vist en les darreres tres dècades amb epidèmies i malalties (mal de les vaques boges, l'èbola) i desastres mediambientals (centrals nuclears, huracans, terratrèmols). L'ecologisme i la conscienciació ecològica creix gràcies a les comunicacions globals? Aquesta és la tesi que defensa Anthony H. Birch (2002: 46-48) que afirma que el problema de la televisió i les notícies que s'emeten és que habitualment les imatges i les males notícies són més interessants visualment que les bones. Els desastres com ara terratrèmols, les inundacions, els atemptats terroristes, la fam a Somàlia, les guerres civils a Àfrica o la destrucció de pobles als Balcans... Com a conseqüència d'aquest impacte sentimental -com hem pogut comprovar el setembre del 2015 amb la foto del nen sirià mort en una platja turca- l'opinió pública pressiona perquè hi hagi una “intervenció transnacional”.

George Robertson i Melinda Mash (1996) analitzen a partir de diversos autors les filosofies postmodernes i els seus lligams amb l'ecologisme (no surt, però, l'expressió ecosocialisme en cap moment del llibre). Neil Smit explica en el capítol “The production of nature” (pp. 35-54) el cas de l'actriu Mary Tyler Moore, que el novembre del 1994 va oferir 1.000 dolars de rescat a un restaurant de Malibú, Califòrnia, perquè alliberés una vella llagosta Spike, de 65 anys, capturada en un tanc d'aigua. Moore i l'organització People For the Ethical Treatment of Animals van dir aleshores als mitjans que volien retornar a la costa del Maine aquella llagosta de 4 quilos de pes.

³⁶³ *The Language of Newsmedia*. Oxford: Blackwell, 1991. Citat per Flynn (*Ibid*: p. 243).

³⁶⁴ “From vision to catastrophe: A Risk Event in Search Images”, capítol de Celio Ferreira, Asa Boholm i Ragnar Tötstedt dins J. Flynn (*Ibid*: pp. 283-299).

I diu Smith: “Numerous claims have been made that the new environmental movement of the last two or more decades is a kindred spirit of postmodernism”. En aquest sentit, cita Zimmermann i Gare, entre altres autors que han lligat medi ambient amb Postmodernisme. Però, afegeix Smith, que el cas de la llagosta Spike va en una altra direcció:

“In fact this animalist vision combines an Enlightenment romancing of nature (the natural harmony that will be restored upon Spike’s return to ‘his native waters’) with a thoroughly pre-modern spiritualism of nature: Spike is endowed with a smattering of feelings, comprehension and preferences; indeed, during his captivity, he even appears to have undergone religious conversion, having acquired a ‘christian’ name” (*Ibid*: 35).

Afegeix Smith (*Ibid*: 35-36) que aquest tipus d’accions lligats a un “famós en defensa del medi ambient” que acostumen a aparèixer davant les càmeres de televisió salvant llagostes o pintant abrics fets de pell d’animals:

“is a symptom of the pervasive commodification of nature as much as a visceral emotion response to it. It is as much about making its advocates feel good about themselves and their world as it is about lobsters. It is by no means clear, for example, that Spike could even survive the secular nativity of the waters of Maine after decades in the mellow, effortless confines of a Malibu window tank”

Smith també posa l’exemple d’aquest tipus de pràctiques a The Nature Company, una multinacional que ven natura amb la promesa als seus consumidors urbans de classe mitjana d’“a recuperative re-immersion in nature”. I continua dient:

“The paradoxical hallmark of The Nature Company’s visió is the simultaneous idolization and commodification of nature combined with an aggressive exaltation and effacement of any distinction between real and made natures”.

Aquest autor (*Ibid*: 39-40) qualifica el “saving nature” com una idolatria que en alguns casos no és més que una exhortació conservadora a salvar la natura: “Implicitly or explicitly it appeals to the politics of apocalypticism on which so much of the new environmental”.

Però, si hi ha hagut un element clau en els darrers anys per atraure l’atenció mediàtica i així augmentar la consciència ciutadana respecte al medi ambiental han estat les cimeres sobre el canvi climàtic,³⁶⁵ que han ajudat a la divulgació de l’ecologisme i la conscienciació global. Ian Burton i E. Schipper (2009) ho destaquen àmpliament. També Wolfgang Sachs (et al., 1998) a *Greening the North. A post-industrial blueprint for ecology and equity*, posen l’èmfasi en el *desenvolupament sostenible*, concepte sorgit a finals dels anys 1980 i especialment des de la cimera de Rio de Janeiro.

³⁶⁵ Per una anàlisi de la història de les cimeres i trobades sobre canvi climàtic vegeu Bert Bolin (2007). I sobre els escenaris de futur podeu consultar: Mark Hertsgaard. *Hot. Living Through the Next Fifty Years on Earth* (2011).

Per a Thierry Libaert (2012), la comunicació i el medi ambient és un “pacte impossible”. Malgrat que el concepte de “sostenibilitat” ha estat incorporat per moltes empreses i organitzacions públiques i privades en un discurs centrat en la responsabilitat social corporativa i l'ètica empresarial, per a Libaert “lejos de dar paso a un mundo encantado, la comunicación sobre el desarrollo sostenible acrecienta la desconfianza, genera su propio cuestionamiento y puede contribuir al bloqueo de los avances medioambientales y sociales”.

Manté Libaert com a tesi central d'aquest llibre que el desenvolupament sostenible³⁶⁶ és “una invención de la comunicación” impulsat per les relacions públiques que ha fet que en pocs anys el desenvolupament sostenible s'hagi convertit en un dels temes dominants en la comunicació de l'empresa tant la interna com l'externa.

Hi ha, al costat de la mediatització de l'ecologisme gràcies a la globalització de les comunicacions, un altre fenomen que també està relacionat en part amb la comunicació: l'etiqueta “eco”. L'ecologisme convertit en negoci lligat a la salut i a l'oci. Es parla de “turisme verd” o “ecològic” i així tenim “ecoturisme” -o turisme mediambiental- que exploten països (Irlanda, a partir del seu paisatge verd), “turisme ètnic” (amb l'objectiu d'observar les expressions culturals i estils de vida exòtics de la gent), “turisme de salut” (associat també a un entorn natural), etc.

En les darreres dues o tres dècades, aquest “ecoturisme” s'ha relacionat amb els conceptes de “community” i “sustainability”, com assenyalen Greg Richards i Derek Hall (2002). Però, aquest ecoturisme també està donant arguments (Cater, E.; Lowman, G., 1995) sobre la sostenibilitat del model. Hi ha una preocupació creixent per l'impacte del turisme en el medi ambient i el desenvolupament de l'oci. Curiosament, l'increment de la conscienciació ambiental ha anat en paral·lel a l'increment de viatges a destinacions que ens ofereixen natura pura i gairebé salvatge. Aquesta marca de “ecoturisme”, per exemple, a les Galapagos, que és un ecosistema fràgil, ha provocat problemes mediambientals. Com també ha passat en una altra destinació preferida per a molts ecologistes: l'Himàlaia, que també ha hagut de prendre mesures davant el resultat de la massificació: l'augment dels residus que els mateixos muntanyencs deixen darrere la seva marxa.

Així, Cater assegura que no tot el turisme alternatiu es sostenible ni responsable. En la novel·la de David Lodge, *Paradise News*, aquest proclama que el turisme s'ha convertit en una mena de nova religió global on la gent vol anar a llocs sagrats com Disneyland o el Caire, tocar el Parthenon, pujar a la Torre Eiffel i mirar la Capella Sixtina.

³⁶⁶ Recorda que el “desenvolupament sostenible” va ser definit en l'informe encarregat per l'ONU al primer ministre noruec, Gro Harlem Brundtland, qui anteriorment havia estat ministre de Medi Ambient. Aquest informe, titulat *Our Common Future*, que es va publicar l'abril de 1987, defineix aquesta noció com “el desarrollo que responde a las necesidades del presente sin comprometer las capacidades de las generaciones futuras de reponer a las suyas”. Libaert puntualitza que aquesta definició de Brundtland “no es más que la reformulación ‘onusiana’ del principio de responsabilidad propuesta en 1979 por el filósofo alemán Hans Jonas (1903-1993)”. El terme es va consagrar després de la Cimera de la Terra que va aplegar 171 delegacions governamentals a Rio de Janeiro entre el 3 i el 14 de juny de 1992.

2.4.1. El 'framing' de la informació ecològica

A partir de la teoria de la construcció social de la realitat en què la premsa té un paper cabdal per explicar la realitat des de les rutines organitzatives del periodisme (segons G. Tuchman, 1978) i dels periodistes que acostumen a treballar cada vegada més amb una agenda rutinària d'històries predictibles, Hannigan focalitza en el concepte de *framing* adaptat pels sociòlegs de la comunicació a finals dels anys 1970³⁶⁷ i, especialment, en el concepte de “media package”, de W. Gamson i A. Modigliani,³⁶⁸ segons el qual els mèdia “embalen” o “empaqueten” la realitat per ajudar a organitzar aquests “mecanismes de framing” en els casos de temes complexos de polítiques com ara l'energia nuclear. En l'estudi de Gamson i Modigliani sobre la cobertura mediàtica de la televisió, revistes, tires còmiques i articulistes sobre energia nuclear des del 1945, aquests dos autors aïllaven set diferents “interpretive packages” cadascun representat per una metàfora ben traçada, un lema o eslogan o bé algun altre mecanisme simbòlic entre els quals destacaven “progrés”, “independència energètica” i “contracte amb el diable”.

Podem destacar aquestes vies principals per les quals els temes ecològics, mediambientals i del respecte a la natura es tematitzen als mitjans: l'acció política dels partits verds i d'altres tendències, els moviments i ONG's ecologistes, els estudis científics, el paper dels personatges populars i famosos i, molt especialment, el que apuntem anteriorment: les “rutines productives” dels periodistes.

Pel que fa al discurs, Pedro Ibarra i Alberto de la Peña (Valencia, 2006: 147-179) analitzen la presència del discurs mediambiental dins dels moviments socials en general i dins els medioambientals en un estudi en què van utilitzar el *Frame Analysis*. Entre les conclusions que recollien és que els moviments socials ecologistes adaptaven el pensament verd als límits de l'escenari en el que havien de dur a terme la seva acció col·lectiva i això suposava “cierto inmediateismo, lo que implica que la reflexión teórica, y con ella el utopismo, es frecuentemente relegada a un segundo plano”.

P. Weingart³⁶⁹ demostra com el discurs dels mitjans de comunicació sobre la ciència tendeix a convertir les incerteses científiques en certeses i així en el debat sobre el canvi climàtic les hipòtesis científiques van ser transformades en evidències d'una pròxima “catàstrofe”.

Pedro Ibarra i Alberto de la Peña distingeixen en aquest discurs dues fases diferenciades que -afegeix aquest doctorand- coincideixen amb els moments àlgids on l'ecologisme polític va aconseguir emmarcar o marcar agenda temàtica: la primera (1975-1987) revela que en els mitjans alemanys hi ha un baix però continu nivell d'atenció a les causes antropogèniques del canvi climàtic. La segona fase

³⁶⁷ Vegeu el tercer capítol d'aquesta tesi, que analitza la vigència de l'Espiral del Silenci en la ‘societat xarxa’.

³⁶⁸ “Media discourse and public opinion on nuclear power”, a *American Journal of Sociology* 95: 1-37, 1989.

³⁶⁹ Article escrit conjuntament amb A. Engels i P. Pansegrau titulat “Risks of communication: discourses on climate change in science, politics, and the mass media”, *Public Understanding of Science*, 9: 261-283, 2000. Citat per Miaguel Alcázar Cuello en l'article titulat “Ciencia, política y comunicación. Una aproximación a la construcción social del cambio climático en An Inconvenient Truth”, dins DD.AA: *Cultura verde. Ecología, cultura y comunicación* (2007).

(1988-1995) es consolida l'interès mediàtic pel canvi climàtic. El pic d'atenció se situa el 1992 tot coincidint amb la conferència de Rio de Janeiro.

No obstant, estudis que han tingut lloc en altres països donen resultats una mica diferents i així als EUA es poden diferenciar dues fases en la cobertura informativa sobre el canvi climàtic: "fase creixent" (1986-1989) on l'atenció mediàtica es va centrar bàsicament en les controvèrsies científiques i "fase decreixent" (1991-1993) en què l'interès mediàtic va recaure en els previsibles costos econòmics.

El poder de la representació del medi ambient pels mitjans de comunicació ha pogut condicionar el *framing* ecologista cap a un cert sensacionalisme com han demostrat Ramón Reig i José Luis Alcaide³⁷⁰ en analitzar l'impacte del documental d'Al Gore, *Una veritat incòmoda*, en la premsa espanyola, que demostren la forta influència de l'exvicepresident dels EUA per situar el canvi climàtic en l'agenda dels mitjans espanyols. Però, subratllen que "una vez más, el periodismo ambiental, queda supeditado a una coyuntura mediática donde se atisba la figura de la catástrofe como consecuencia a medio y a largo plazo".

Per tant, el periodisme ambiental té dos ingredients a l'hora de visualitzar problemes ecològics: "El tirón mediático de ciertos personajes y la innegable ayuda que proporcionan las calamidades -o la incertidumbre de las mismas". El problema principal, apunten, que percebre la realitat en "clau catastrofista" no afavoreix la comprensió dels riscos naturals i antròpics, sinó "más bien propicia que la latencia y desencadenamiento de los riesgos al trastorno destructivo terminen por estabilizar dicha realidad en una situación caracterizada por estar siempre al borde del colapso".

En un llibre poc conegut però que ha donat origen a una expressió força utilitzada per partits verds i d'esquerra radical, el "casino global", Nick Middleton escrivia el 1995³⁷¹ que en tot el Planeta podíem trobar diferents problemes ecològics (desertització, deforestació, sobreexplotació pesquera, pluja àcida, ús dels fertilitzants, agricultura sostenible, etc). Totes aquestes problemàtiques formen part del *framing* de la informació ecològica (ista).

Hannigan (1995: 46-47), analitza a partir d'autors com S. Staggenborg (1993)³⁷² i C. H. Enloe (1975),³⁷³ els orígens de l'ús mediàtic dels grups ambientalistes o ecologistes. En el cas de Staggenborg identifica sis tipus principals de "critical events" que afecten tant els moviments socials com els moviments ecologistes entre els quals destaca esdeveniments a gran escala socioeconòmica i política com les guerres, depressions i eleccions generals -que influeixen en les oportunitats per a l'acció col·lectiva d'aquests moviments per alterar percepcions de queixa i amenaces- i desastres naturals i epidèmies -que permeten aquests moviments focalitzar en un tema i créixer-. Mentre que Enloe, el 1975, determinava que un

³⁷⁰ "El calentamiento de la prensa ante el cambio climático: el caso de Al Gore y la tendencia al catastrofismo", dins *op.cit.*

³⁷¹ *The Global Casino. An introduction to Environmental Issues*. London and New York: Oxford University Press. Hem utilitzat edició de 2003.

³⁷² "Critical events and the mobilization of the pro-choice movement", dins *Research in Political Sociology* 6: 319-345 (1993).

³⁷³ *The Politics of Pollution in a Comparative Perspective. Ecology and Power in Four Nations*. New York: David McKay Co Inc., 1975.

esdeveniment podia provocar un tema ecològic quan estimulava l'atenció mediàtica, comprometia d'alguna forma al Govern i l'exigia prendre decisions, i aquest no era vist pel públic com un assumpte baladí o una ocurrencia. I, finalment, quan estava relacionat amb interessos personal d'un nombre significat de ciutadans.

En presentar els objectius ecològics, els líders del moviment s'havien d'ocupar en el que D.A. Snow³⁷⁴ anomenava procés de "frame alignment" en què "environmental groups tap into and manipulate existing public concerns and perceptions in order to broaden their appeal" com fa Greenpeace que la seva elecció de temes i d'organització de companyes coincideix principalment "in areas that can lend themselves to the widest public resonance".

Hannigan (*Idem*: 48) subratlla que els objectius ecologistes poden quedar legitimats quan els seus promotors es converteixen en fonts d'informació legitimades i amb autoritat com fa Greenpeace que ha aconseguit convertir-se en un "claims-maker" en diferents moments: actuant com a conductor de la divulgació d'un nou desenvolupament científic entre la comunitat investigadora i els mitjans, convertint-se en "shortland signifier" per tot allò que té a veure amb el medi ambient (estil de vida verd, cura del medi ambient, actituds de conscienciació ambiental) i produint coneixement i informació que es pugui utilitzar més tard estratègicament en els debats públics.

Quins són els factors necessaris per a l'existosa construcció d'un problema ambiental? Hannigan (*Ibid*: 54-56) enumera sis: 1) el problema ambiental ha de tenir autoritat científica per validar l'objectiu; 2) és crucial tenir un o més "popularisers" científics els que facin de pont entre "environmentalism" i "science" i transformin allò que quedaria com a "esoteric piece" de recerca en "proactive environmental claim" per la qual cosa es poden utilitzar tant científics com "activistes" (esmenta Jonathan Porritt, Jeremy Rifkin) que tenen com a missió "reframing and packaging claims so that they appeal to editors, journalists, political leader and other opinion-makers"; 3) el problema ha de rebre atenció mediàtica "in which the relevant claim is framed as both real and important"; 4) dramatitzar el problema en clau de "símbol visual"; 5) hi ha d'haver un component econòmic per tal que el problema pugui generar presa de decisions; i 6) per aconseguir l'èxit futur del problema ambiental cal que hi hagi un promotor institucional que asseguri tant la legitimitat del problema com la seva continuïtat.

Hannigan destaca el paper de les organitzacions ecologistes per emmarcar el problema que es vol explicar al públic i així s'entén l'èxit en els anys de la dècada de 1990 de temes que es van fer populars gràcies al fet que el públic els va entendre a través de l'explicació mediàtica: forat d'ozó, pèrdua de biodiversitat, destrucció dels boscos per la pluja àcida, escalfament global. Mentre que altres problemes ecològics importants van fracassar a l'hora d'obtenir ressò en l'agenda pública perquè no se'ls va considerar interessants des del punt de vista mediàtic. Un exemple d'això va ser el problema en moltes ciutats del Canadà per la manca de tractament urbà d'aigües residuals que és endèmic i equivaldria (el volum d'aquestes aigües contaminades que es llença als rius locals canadencs i que arriben a les badies) a 32 petrolers de

³⁷⁴ D.A. Snow (et al.). "Frame alignment processes, micromobilization and movement participation", a *American Sociological Review* 51: 464-81, 1986. Citat per J.A. Hannigan (1995: 47)

la mida de l'Exxon Valdez, segons una denúncia del director executiu -no escoltada pels mitjans- de Sierra Legal Defense Fund.

Pel que fa al desenvolupament estratègic de la comunicació dins el moviment i els partits ecologistes, Anderson (*Ibid*: 85) posa d'exemple Greenpeace, que com cap altre ONG o grup de pressió, ha reconegut el rol dels mèdia globals per pressionar globalment institucions, partits polítics i obtenir bona imatge davant de l'opinió pública internacional. En la dècada de 1990, Greenpeace tenia 30 oficines arreu del món, les més importants al Regne Unit, Països Baixos, Alemanya i els Estats Units. Greenpeace Communications, una divisió de Greenpeace International amb seu a Amsterdam, tenia un edifici destinat només a la producció de cinema, vídeo i fotografia, amb un estudi de televisió, tres sales d'edició i un estudi de so digital i un arxiu de televisió i cinema. L'oficina de premsa de Greenpeace treballa les 24 hores oferint continguts als mitjans de tot el món.

Moltes organitzacions ecologistes, com la britànica "Small World", donaven cursos als seus activistes per saber utilitzar aquestes tecnologies i que fossin capaços d'elaborar els seus propis vídeos.

Totes aquestes tècniques comunicatives, amb el desenvolupament de les tecnologies de la comunicació i la implantació de les xarxes socials i els "social media" gràcies a internet encara han guanyat un pes més important en totes aquestes organitzacions i moviments.

Una altra de les vies per emmarcar la realitat dels temes ecologistes i ambientalistes és el paper dels personatges famosos. Aquí cal destacar la figura d'un polític, Al Gore, i d'un sociòleg i pensador, A. Giddens, per donar credibilitat a aquests "marcs" conceptuals que han arribat a integrar-se dins programes electorals de partits de centre i dreta.

Al Gore va obtenir la primera elecció a la House of Representatives dels Estats Units el 1976 i al Senat el 1984 i 1990. Elegit 45è vicepresident dels Estats Units el 20 de gener de 1993 va mantenir-se en el càrrec vuit anys. Quan deixa la política activa comença el seu "activisme" ecologista amb la publicació dels *bestsellers* *Earth in the Balance: Ecology and the Human Spirit*, *An Inconvenient Truth* i *The Assault on Reason*.

Mentre que al Regne Unit, Anthony Giddens, a través de llibres com ara *The Politics of Climate Change* (2009) ha pretès conscienciar de la importància de la intervenció i l'acció política en el nivell local, nacional i internacional per limitar l'escalfament global.

La importància d'Al Gore i de Giddens és haver contribuït a la normalitat en la circulació i ús de conceptes en el *framing* per part d'altres autors i finalment dels periodistes i dels mitjans de comunicació. Conceptes com "canvi climàtic" "taxa verda", "erosió del sol", "deforestació", "energia eòlica", "pesticides", "biomassa energètica", "desertificació", "eficiència energètica", entre molts altres, ja són d'ús habitual pels mitjans i entenedors per una part important de la població. Molts d'aquests conceptes ja eren realitat i un problema real des de feia molt dècades. Però no ha estat fins les darreres dues dècades que s'han "normalitzat" per al públic en general i s'han situat en l'agenda política i mediàtica.

Així, Giddens (2009: 49) destaca el pes d'autors com Nicholas Stern -amb el seu *Stern Review on climate change*- per destapar i conscienciar sobre problemes mediambientals com el canvi climàtic. Però el paper d'Stern és la d'un líder d'opinió i un referent per a una minoria que treballa els temes ambientals. Per fer arribar aquests "conceptes" al públic en general cal els altres tres elements o factors: mitjans de comunicació, moviments i partits ecologistes i, finalment, "celebritats" que d'alguna manera tradueixin a un llenguatge més "senzill" els conceptes científics complexos.

Aquest ús dels famosos i celebritats -fins i tot dels qui han estat immersos en escàndols mediàtics³⁷⁵ per part d'ONG's per atraure l'atenció dels mitjans i per tant del públic amb l'objectiu final d'aconseguir donatius i captar nous socis va tenir com a primer exemple d'èxit global la campanya coneguda com "Live Aid", que es va llançar per cridar l'atenció sobre la fam a Etiòpia. Amb el cantant de pop Bob Geldof al capdavant i com a punt culminant un concert de rock en directe alhora als Estats Units i Regne Unit el juliol de 1985.

La campanya "Live Aid" va comportar un important augment de donacions a ONG's d'ajuda al Tercer Món. El ressò global -gràcies al tractament mediàtic- d'aquella campanya amb imatges molt dures de mort, sequera i destrucció encara és un exemple de com uns temes i problemàtiques concretes si aconseguen entrar en l'*agenda-building* dels mitjans i convertir-se en *framing* poden tenir uns efectes materials i simbòlics que poden prolongar-se durant molts anys.

William Baarschers, a *Eco-Facts and Eco-Fiction. Understanding the Environmental Debate* (1996), examina les "percepcions sobre la salut humana i el medi ambient" en el que és un llibre que es presenta com "antídot" contra "la febre de les protestes dels *lobbies* verds". Acusa Ralph Nader i al seu grup d'advocats que des de finals anys 1960 hagin pres una creuada sobre el medi ambient. Nader va introduir la idea de "The Polluters". També apunta a Rudolf Bahro, un dels fundadors del partit verd d'alemany, i Vance Packard, autor de *The Waste Makers*. Els qualifica a tots tres d'"activistes catastrofistes" que han provocat la "chemophobia", fòbia a la química.

En les conclusions (*Ibid*: 224), diu que "The debates and arguments concerning the environment will still continue between the three main groups of participants, the catastrophists, the cornucopians and the pragmatics". I que en paral·lel que es parla si augmenten més els càncers la gent arriba a gran edat i molts càncers són ja controlats, les malalties estan bastant controlades i detergents i xampús són biodegradables. Per a Baarschers, estem caient en la hipocresia perquè consumim molt cafè i cacau i després critiquem la deforestació dels boscos i de l'Amazones.

En l'estudi sobre el discurs mediambiental, titulat *Greenspeak* (1999), Rom Harré, Jens Brockmeier i Peter Mühlhäusler, exploren els aspectes lingüístics, filosòfics, psicològics i històricoculturals del discurs ecologista. Basat en estudis que van tenir

³⁷⁵ Podeu consultar el treball de James Lull i Stephen Hinerman (1997) que van analitzar escàndols mediàtics en diversos contextos (polític, religiós, esportiu, entre altres), globalitzats en tots els casos (Clinton i la becària, Charles i Diana, Hugh Grant, O.J. Simpson, M. Jackson) protagonitzat per gent famosa.

lloc entre el 1992 i el 1996, parlen de les expressions “globals” que ara ja usem amb naturalitat gràcies a ser “discursos globals en un món global”.

La globalització mediàtica ha ajudat a estendre i legitimar moltes expressions mediambientals, especialment a partir de la reunió de Rio quan neix una “global perspective on environment” gràcies a l'assistència de 7.000 periodistes d'arreu del món. Ajudat per l'ascens dels canals de televisió internacionals 24 hores com ara la CNN, les organitzacions ecologistes són capaces d'imposar per primera vegada les seves “metàfores”, algunes de les quals neixen en aquell moment, el 1992.

Hi ha, segons aquests tres autors, un “discurs” metafòric del medi ambient que hauria de servir de pont en la bretxa entre discurs *surrogational* i discurs *nonsurrogational*. Hi ha hagut una transició entre el discurs de la geofísica i el de la moral. Les narratives ambientalistes s'han centrat a crear metàfores poderoses com en un dels primers estudis va tractar Bryan Cartledge a *Monitoring the Environment* (1992).

Recorden que W.T. Mills va identificar el 1982³⁷⁶ les tres principals metàfores de la natura a Occident, tres metàfores centrals de la natura amb les quals han viscut les societats occidentals en els darrers 1.000 anys i que haurien definit, segons ell, diferents etapes en el desenvolupament del pensament occidental des de l'Edat Mitjana:

- En l'Edat Mitjana, la natura va ser vista com un llibre escrit per Déu.
- En el Renaixement, la natura va ser vista com a reflex del cos humà: Microcosmos correspon al macrocosmos.
- Des de la Il·lustració en endavant, el Món és vist com una màquina: primerament com un rellotge de paret, després com una mena de màquina de vapor i més recentment com un ordinador.

Així, en les darreres dècades hem trobat narratives sobre la pluja àcida, la desertització, l'escalfament de la terra i el més important: el canvi climàtic. Aquest “poder de la metàfora” -com titulen aquests autors en el capítol cinquè- quan el subjecte de la metàfora és el medi ambient. Occident ha imposat, diuen aquests autors, les seves metàfores des de la cultura judeocristiana. Destaquen el llibre d'A.W. Crosby, *Ecological Imperialism* (1986),³⁷⁷ amb un precedent sense el qual no s'entendria tota la literatura sobre les metàfores: I.A. Richards, *The Philosophy of Rhetoric* (1936).³⁷⁸

Rom Harré, Jens Brockmeier i Peter Mühlhäusler (*Ibid*: 70) parlen d’“Environmental Narratives” i ho defineixen d’aquesta manera:

³⁷⁶ “Metaphorical vision: Changes in Western attitudes to the environment”, dins *Annals of the Association of American Geographers*, 72, 237-253, 1982. Citat per Rom Harré, Jens Brockmeier i Peter Mühlhäusler (*Ibid*: 93-96)

³⁷⁷ *Ecological Imperialism: The biological expansion of Europe, 900-1900*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986. Citat per aquests autors (*Ibid*: 41).

³⁷⁸ En el capítol tercer d'aquesta tesi aprofundim en el concepte de metàfora associat al “framing analysis”.

“Narratives, which appear in a variety of forms, constitute a linguistic, psychological, social and philosophical framework for our attempts to come to terms with the nature and conditions of our existence”

Així mateix, Anabela Carvalho i Tarla Rai Peters, a *Climate Change Politics. Communication and Public Engagement* (2012), destaquen també la importància de les campanyes de màrqueting social com un instrument de comunicació persuasiva per situar en l'agenda temes com el canvi climàtic i destaca la perspectiva de Lakoff i Nisbet que posen l'èmfasi en el fet que un “appropriate framing is basic tool for persuading citizens to support climate change policy”.

L'“explotació simbòlica de la natura” -explica Fernando R. Contreras-³⁷⁹ demostra que “el medio ambiente no escapa al simulacro mediático, o sea, a la representación subjetiva de los medios de comunicación”. Per a aquest autor, els mitjans donen suport a les estructures socials dominants, la reproduïxen i la mantenen tot participant en el procés de formació social. Com s'ha representat la natura? es pregunta:

“La naturaleza siempre ha sido atractiva para los medios de comunicación y la producción cultural. La literatura, el arte, la fotografía, las publicaciones, el cine o la televisión han visto recompensados sus esfuerzos creativos frente a una audiencia que consumía sus discursos mediáticos. Los informativos de televisión han mostrado incendios espectaculares o la violencia irracional del hombre en la captura de especies en vía de extinción. El agua (o la sequía) y la propia sobrevivencia humana (inundaciones, tifones, huracanes) llenan todos los años las redacciones informativas. En términos de informaciones, la naturaleza es un tema de la agenda de los medios que aparece cotidianamente en las noticias o en la ficción de las industrias culturales. Nuestras sociedades, basándose en un conservadurismo subjetivo, parecen construir los discursos de la vida sobre los fundamentos del capitalismo mundial. Los medios globales plantean problemas ecológicos globales, es decir, cuestiones de política internacional (o transnacional) que de nuevo recuperan el paradigma de una ética planetaria”

Per al periodista ambiental José María Montero Sandoval,³⁸⁰ en el imaginari col·lectiu “medi ambient” sovint s'associa a “televisió” i aquesta als documentals que ensenyen i consciencien sobre problemes de conservació en llocs molt llunyans mentre s'obliden d'ensenyar les problemàtiques més pròximes. Montero situa la informació del medi ambient més aviat en el terreny de la “divulgació” que de la “informació” que com els documentals tenen una vocació divulgadora (molt sovint que deriva en espectacle pur i dur) mentre que la informació sol trobar-se en els gèneres periodístics més clàssics com les notícies, els reportatges, les cròniques o les entrevistes.

La divulgació, sosté Montero, no té per què estar relacionada amb l'actualitat i, per tant, no es vincula a una notícia. La informació ambiental, assenyala, “se sigue

³⁷⁹ Article titulat “Cultura de vida. Lógicas (ideo) culturales sobre la ecología”, dins DD.AA: *Cultura verde. Ecología, cultura y comunicación* (2007).

³⁸⁰ Article titulat “Análisis de experiencias mediáticas sobre medio ambiente”, dins *op.cit.* Montero era aleshores director del programa “Espacio protegido” (Canal 2 Andalucía).

nutriendo, con demasiada frecuencia, no de periodistas sino de esas perlas que suelen ser los expertos en medio ambiente, procedentes de diferentes campos científicos o técnicos, que, además, se dedican a la divulgación". Això fa que aquests "divulgadors", que sovint no trepitgen mai la redacció i que no participen en la presa de decisions del mitjà, no han de convèncer cap redactor-cap perquè inclogui una notícia en l'agenda temàtica del mitjà.

Aquesta distinció entre divulgació i informació també afecta la presència del medi ambient i del seu *framing* perquè la divulgació contràriament a la informació no està lligada a la continuïtat temàtica, al seguiment en el temps per part de l'informador, sinó que es mou amb productes ben elaborats "situados con frecuencia en ese limbo de lo intemporal y aporlemático".

Montero fa una crida als periodistes que tracten temes de medi ambient a aspirar a competir en igualtat de condicions amb altres notícies i formar part de l'oferta diària dels mitjans sense limitar-se a les seccions tancades que no permeten abundar en la continuïtat temàtica i temporal i, per tant -diu aquest doctorand-, aconseguir "emmarcar la realitat" per bé que s'han donat casos com tot el debat al voltant del Plan Hidrológico Nacional a Espanya en què aquesta dinàmica s'ha trencat. Això s'explica perquè el conflicte era eix central d'aquella problemàtica i responia a un dels criteris principals de la selecció de les notícies mentre que en la divulgació documental s'escapa d'aquest conflicte.

Però, com demostren en aquest mateix volum Leonarda García i Marcela Farré en una anàlisi "sociosemiòtica" de la informació sobre l'aigua en la premsa centrada en el problema de la falta d'aigua a Múrcia³⁸¹ -en aquest cas els problemes d'escassetat d'aigua- els temes ambientals representants en els mitjans nacionals i regionals es presenten de manera fragmentària i el lector ha de compondre l'argument a través d'uns textos en què els actors s'oposen i contradiuen.

En les conclusions d'aquest estudi s'assenyala que, en general, les construccions simbòliques aparegudes en les informacions no detecten per exemple cap relació entre el canvi climàtic i la sequera -relació que sí posa de manifest els estudis de referència impulsats des de Nacions Unides amb el Programa Mundial per l'Avaluació dels Recursos Hídrics que promou la Unesco-. La sequera, un problema real en diversos punts de la geografia peninsular, es mostra en la premsa com una situació fortuïta, sense causes aparents i, en aquest sentit, en la mostra analitzada s'arriba a negar la problemàtica de la manca d'aigua en la zona, ja que "toda España padece las mismas carencias".

El discurs sobre l'aigua queda sovint reduït al debat polític, sense causes, però també sense conseqüències -aquestes últimes únicament representades en els mitjans regionals- en què la premsa nacional ho ensenya en termes de "la guerra de l'aigua", és a dir: en clau de confrontació política dels principals partits del país tot obviant la naturalesa real del problema i centrant-se en l'àmbit de la metapolítica (un discurs que recull els discursos dels actors polítics).

³⁸¹ Titulat "La desertización del discurso. Análisis sociosemiótico de la información sobre el agua en la prensa (*El País, El Mundo, La Verdad, La opinión*)", dins *op.cit.*

Així, indiquen, el conflicte queda representat com un dilema, sense solució. El tema queda representat com un “teatro de oponentes políticos, mientras la necesidad real queda banalizada”.

En un altre estudi de camp publicat en forma de llibre, coordinat per Bienvenido León, amb el títol *El periodismo ante el cambio climático. Nuevas perspectivas y retos* (2013) -una dels pocs títols publicats a Espanya en aquesta temàtica a partir d'una recerca empírica- els autors també posen l'èmfasi en el fet que malgrat la importància de fenòmens com el canvi climàtic “los medios prestan poca atención al medio ambiente, en general, y al cambio climático en particular”. I malgrat que l'anàlisi del número d'articles sobre canvi climàtic publicats per 50 periòdics de 22 països reflecteix que, entre el 2004 i el 2012, es va produir un increment en la cobertura, aquests coincideixen majoritàriament amb les cimeres de Copenhaguen (desembre 2009), Cancun (2010), Durban (2011) i Doha (2012) com amb l'estrena de la pel·lícula d'Al Gore, *An Inconvenient Truth* (2006) i la publicació del quart informe de l'IPCC (febrer de 2007).

Pel que fa a la cobertura mediàtica dels mitjans de comunicació espanyols del problema del canvi climàtic, només cal veure l'escassa cobertura (també l'escassa participació ciutadana) en les manifestacions prèvies de diumenge 21 de setembre de 2014, Dia Mundial contra el Canvi Climàtic, arreu del planeta. Va contrastar l'escassa mobilització a Madrid i Barcelona amb Nova York, que va viure la concentració més multitudinària mai vista contra el canvi climàtic amb 1.600 organitzacions que van aplegar 300.000 participants -la marxa era per pressionar els líders mundials que s'havien de reunir a Nacions Unides dos dies després per preparar la cimera- i que va tenir un impacte mediàtic important no només per aquesta xifra sinó també perquè van assistir polítics, empresaris, actors (Leonardo DiCaprio) i activistes politicsocials com ara Al Gore.

A Espanya,³⁸² les concentracions van ser molt minoritàries en què va destacar la de Madrid i Barcelona amb uns 500 assistents. Però mentre que alguns diaris com *El País*, *La Vanguardia* i *El Periódico* parlaven en portada dilluns 22, TV3 en el telenotícies vespre de diumenge 21 no només no va dedicar cap espai sinó que va fer un ampli reportatge sobre una concentració a favor del projecte d'ampliació del Bulli Foundation en un espai protegit de la Costa Brava que ha aixecat mobilitzacions de grups ecologistes!.

La recerca sobre aquesta presència mediàtica de l'ecologisme també demostra, com fa Bienvenido León, l'escassa atenció dedicada pels mitjans al medi ambient, en general, i al canvi climàtic, en particular. En els resultats de l'anàlisi de contingut sobre els informatius de televisió realitzat entre juliol de 2005 i juny de 2006 tan sols l'1,88% de les 15.150 informacions analitzades van tractar sobre el medi ambient i entre aquests únicament set es van centrar en el canvi climàtic.

Pel que fa a la qualitat de la informació diferents recerques avalen la hipòtesi que la principal raó per la qual alguns ciutadans no tenen interès per temes relacionats amb la ciència i la tecnologia és “No ho entenc”, una percepció dels ciutadans, subratlla León, que coincideix amb les apreciacions dels mateixos periodistes ambientals per als qui la complexitat dels afers relacionats amb el medi ambient és

³⁸² “Grito mundial para salvar la Tierra”, noticia a *El País*, 22 de setembre de 2014, página 35.

una de les dificultats per dur a terme una informació ambiental de qualitat. A aquesta mancança s'afegeix la falta de contextualització, la superficialitat i el catastrofisme.

En la recerca dirigida per León, a partir de l'anàlisi de contingut de les informacions en premsa i televisió a Espanya, destaca entre les conclusions la gran dependència dels successos en les notícies i l'escassa explicació dels processos. Així mateix, pel que fa als conceptes científics usats en la cobertura ambiental, el de "canvi climàtic" és predominant tot i que presentat superficialment amb un ús, especialment a la premsa escrita, de les metàfores i les comparacions com a recursos recurrents per explicar un succés més tècnic.

Aquest estudi coincideix amb altres fets en altres països en què els mitjans exageren l'alarmisme amb la prevalència d'un to pessimista i reiterant la idea que el món està prop de la seva fi. Un discurs apocalíptic que, assenyala León, pot provocar apatia sobre els temes ambientals. Això es dona sobretot en les informacions aparegudes a televisió on la majoria de les notícies es construeixen sense fer cap referència a la font i on hi ha un predomini de caps d'Estat per davant dels científics i experts en temes medioambientals.

Així mateix, en l'estudi es conclou que només el 13,8% de les notícies en premsa sobre el canvi climàtic i les seves causes estan contextualitzades, xifra que puja al 15,1% en les de televisió. Una de les causes possibles d'aquesta falta de contextualització és l'èmfasi en notícies imprevistes (*breaking news*) però, afegeix León, aquesta dada és un indicador de baixa qualitat en les informacions i un element que dificulta la comprensió adient per part del públic. A més, el fet que l'ésser humà no aparegui com a responsable del canvi climàtic en la gran majoria de les informacions "es otro signo de falta de rigor científico".

En una altra recerca sobre la informació ambiental en televisió (Cerrillo, 2008), José María Montero Sandoval manté que en televisió el periodisme ambiental troba difícil encaix ja que requereix més temps d'elaboració i té el perill de caure en la reducció de la complexitat dels problemes ambientals quan no en la frivolització. A la televisió només l'interessa, pel que fa al medi ambient, el catastrofisme: successos ambientals que com els incendis forestals compten amb imatges d'impacte.

Montero Sandoval es fa ressò de l'anàlisi de contingut que la revista *Consumer* va fer dels continguts dels informatius de televisió a Espanya el 1998, 2002 i 2006. En la darrera d'aquestes anàlisis (gener i febrer de 2006) es van analitzar un total de 684 telenotícies que contenen 16.752 notícies que s'havien emès tant en cadenes nacionals (TVE1, TVE2, Tele5, Cuatro i Antena 3) com autonòmiques (TV3, Telemadrid, TVG, ETB2, IB3, CMT i Canal 9). Les conclusions del treball són molt clares: "Los telediarios de las cadenas de televisión españolas renuncian a tratar contenidos tanto los relacionados con la vida de los ciudadanos como el medio ambiente".

I a la pregunta "De quins temes parlen els informatius de les nostres cadenes de TV?" els continguts sota l'epígraf "medi ambient" ocupava el 2002 el 2,3% mentre que el 2006 va ocupar el 2%.

No obstant això, internet podria revolucionar la informació ambiental com manté Joaquim Elcacho³⁸³ :

“Si la Cumbre de Río de Janeiro de 1992 supuso una primera transformación para el periodismo ambiental -con la entrada masiva de informaciones de esta materia en espacios y medios que hasta aquel momento se mostraban reacios-, la aparición de Internet se ha convertido en los últimos diez años en la gran revolución.(...) la información ambiental ha encontrado en Internet un nuevo instrumento de trabajo -con múltiples utilidades- y, al mismo tiempo, un canal interactivo que facilita y multiplica las posibilidades de comunicación”

De fet, gràcies a internet han aparegut una multitud de diaris digitals i blogs centrats en el medi ambient que ofereixen informació, estudis, entrevistes que s'han convertit en alternatives a les publicacions tradicionals³⁸⁴ com les revistes sobre natura com ara *National Geographic*, *Natura*, *Integral* o *Geo*.

Antonio Cerrillo acaba aquest llibre sobre el periodisme ambiental amb un seguit de conclusions entre les quals aprecia que hi ha més continuïtat en la informació ambiental que sembla anar en paral·lel a l'increment de l'interès social per les qüestions ambientals i l'estat de salut del planeta. A això, afegeix, que els mateixos periodistes són conscients que per incrementar i millorar la qualitat de la informació ambiental caldria una més gran especialització i una formació permanent a més d'un enfocament transversal.

En un llibre acabat de publicar per Jonas Anshem i Martin Hultman, *Discourses of Global Climate. Apocalyptic framing and political antagonism* (2015), aquests dos professors d'història mediambiental a les universitats de Linköping i Umeå ofereixen des del context suec com estan circulant globalment els discursos sobre el canvi climàtic en la darrera dècada i critiquen el discurs dominant “ecomodernista” que suggereix que el canvi climàtic es pot controlar amb les innovacions tecnològiques, els mecanismes del mercat i els canvis en el nostre comportament individual, sense haver de modificar el sistema socioeconòmic actual i el seu compromís amb el creixement inesgotable.

Aquests dos autors estudien el debat sobre el canvi climàtic a partir de l'anàlisi de 3.500 articles de diaris i revistes opinatius (editorials, articles d'opinió, comentaris) entre 2006 i 2009 a més d'una vintena de llibres. L'estudi identifica i analitza quatre discursos que circulen globalment per aconseguir la sostenibilitat: “The discourse of Industrial Fatalism; the Green Keynesian discourse; the Eco-socialist discourse and the Climate Sceptic discourse”.

Els dos professors es pregunten “How can an apocalyptic framing of climate change dominate at the same time that politics is ruled by conservative business-as-usual strategies?” O com és possible que mentre hi ha un reconeixement remarcable del canvi climàtic en el paisatge polític global, aquesta urgència no hagi provocat un acció política comparable.

³⁸³ “Internet revoluciona la informació ambiental”, article dins aquest llibre d'Antonio Cerrillo, *op.cit.*

³⁸⁴ Podem posar molts exemples però destaquem www.ecoport.net. No obstant, moltes d'aquestes iniciatives han acabat tancant per manca d'ingressos.

Anshem i Hultman asseguren que a partir d'inicis de la dècada de 1990 va començar a imposar-se una hegemonia en les polítiques ambientals en forma de "discurs ecomodern" en el sentit que el canvi climàtic es podia controlar gràcies a la tecnologia, el consum verd i la reducció del mercat del carbó fins avui dia en què es presenta aquesta lluita contra el canvi climàtic en termes dels efectes concrets de la vida de la gent i de com cadascú de nosaltres ho pot mitigar amb els canvis en el seu estil de vida:

"As a result, journalists, politicians and others shaped the issue as a matter of individual morality. Contrary to the political framing of the late 1980s, this ecomodern framing left less room for controversy. NGOs, journalists, the educational system and some scientists promoted lifestyle changes, which translated into greener daily practices"

Però, des de la tardor de 2006 fins al 2009, el tema del canvi climàtic es va presentar de manera apocalíptica i durant els darrers 10 anys ha emergit un consens científic "about human, or *anthropogenic*, influences on the global climate and the significant risks posed to humans and non-human life by the rising levels of greenhouse gases in our atmosphere that are causing climate change".

Els dos professors suecs analitzen la teoria de la "societat de risc" i el concepte de "postpolítica" i la relació entre canvi climàtic, poder i polítiques medioambientals en la cultura del "late capitalism" (o el que és sinònim: Postmodernitat) a partir de l'estudi d'aquell any 2006 quan l'efecte hivernacle va ser reconegut arreu del planeta com la major crisi de la història humana -a partir de la catàstrofe de Nova Orleans com a resultat de l'huracà Katrina- i de com el canvi climàtic podia colpejar en el cor del país més ric del planeta.

És des d'aquell moment que l'atenció mediàtica ha tendit a focalitzar en aquests drames i a prestar més atenció a problemes com inundacions, el desglaç del Pol Nord, la reculada de glaceres als Alps, les sequeres a Austràlia... fins arribar a les onades de calor al centre i sud d'Europa.

Els quatre discursos que han estat hegemònics en els darrers anys són criticats per aquests dos autors. El discurs "of Industrial Fatalism" perquè a pesar de la perspectiva apocalíptica els proponents mantenen que la crisi climàtica es pot controlar només amb canvis marginals en la indústria capitalista; el discurs del "verd keynesià" perquè emmarca el canvi climàtic com a símptoma de la crisi en el sistema econòmic mundial del món ric industrialitzat -la qual cosa inclou la confiança en què el mercat pugui ser regulat pròpiament per les institucions- mentre que el "discurs ecosocialista" -que subrallen els autors, només està articulat per una minoria a Suècia- ha quedat limitat a assumir que el canvi climàtic és un símptoma de la patologia ideològica del creixement en la societat industrial capitalista. I sobre aquest discurs ecosocialista, almenys a Suècia, afegeixen:

"the green socialism discourse rested on the assumption that climate change is a productive force that not only allows for change in the pathological growth ideology of industrial capitalist society, but also unmasks unjust global Exchange relationships. The Eco-socialist discourse evoked the image of climate science as a fixed point, an authority, which compels extensive and immediate changes in basic economic structures, relationships, lifestyles,

transport and energy systems, and forms of production in contemporary capitalist society. (...) Essentially, this was a global climate change movement from below, demanding a transition and leading the way”

En el pròxim apartat 2.5 entrem a analitzar en profunditat l'ecosocialisme, la identitat ideològica sorgida de la fusió d'idees d'esquerra radical, sovint una hibridació de corrents com ara el pacifisme, el feminisme i l'alterglobalització amb les de l'ecologisme. Alguns partits polítics com ara Iniciativa per Catalunya Verds -en aquest cas des del 22 de novembre de 1996- han assumit aquest corrent de pensament com a propi per autodefinir-se ideològicament.

2.5. L'ecosocialisme a estudi: ascens i consolidació de l'esquerra verda a finals de segle XX

L'ecosocialisme -més enllà de l'explicació que és un híbrid de les expressions “ecologia” i “socialisme”- sorgeix entre finals de la dècada de 1970 i principis de 1980 quan sobretot es desenvolupà un primer cos teòric en paral·lel al sorgiment i popularització dels conceptes “Postmodernitat i “Postmodernisme”.

Un dels objectius d'aquesta tesi és aportar a la ciència política els arguments per incorporar el concepte o terme “ecosocialista” i “ecosocialisme” a l'ús quotidià dels manuals com altres termes equivalents com ara “socialisme ecològic”, “ecologisme social” i “ecologisme socialista”. Però la realitat és que després de quatre dècades d'existència d'aquesta expressió, encara hi ha molta més literatura i presència en la teoria política d'altres expressions híbrides com ara l'“ecofeminisme” i l'“ecomarxisme” que no pas de l'“ecosocialisme”.

El fet que la bibliografia sobre l'ecosocialisme sigui escassa és conseqüència de diferents factors que sintetitzem en: 1) la joventut del mateix concepte; 2) la manca d'anàlisis teòriques des de la Universitat; 3) el limitat nombre de partits que s'autoqualifiquen d'ecosocialistes; 4) els pocs exemples de partits “ecosocialistes” que han aconseguit arribar als Parlaments democràtics, i 5) l'absència del terme en els manuals de ciència política.

Els dos autors que avancen l'ecosocialisme -sense utilitzar, però, aquest terme explícitament- entre les dècades de 1960 i el 1970 són el francès René Dumont i el seu concepte “ecologia socialista” -de la que ja n'hem parlat- i el nord-americà Murray Bookchin i la seva “ecologia social”, aquest últim concepte creiem que inspira diversos fragments de l'encíclica del Papa Francesc de 2015.

Bookchin, que amb Joel Kovel va fundar el Partit Verd dels Estats Units, va ser crític amb els verds que no reconeixien els efectes destructius del capitalisme en el medi ambient, és autor de tres clàssics del pensament verd anticapitalista: *Ecology and*

Revolutionary Thought (1970),³⁸⁵ *Post-scarcity Anarchism* (1971) i *Toward and Ecological Society* (1974). És seva és l'expressió "social ecology", que va utilitzar per primera vegada el 1964 en la primera versió de l'assaig *Ecology and Revolutionary Thought*.

John Clark³⁸⁶ qualifica la "Social Ecology" com una teoria social contemporània que investiga la interrelació entre institucions socials i el món de la natura i que intenta demostrar que els problemes ecològics locals, regionals i globals són creats per institucions socials autoritàries, explotadores i jerarquitzades. Com a ecologisme polític, el "social ecology" s'ha preocupat de promoure canvis socials que puguin posar fi a la dominació i explotació de la natura per part dels humans i establir una relació ecològica entre humanitat i el "natural world".

Des del punt de vista filosòfic, Clark defineix el concepte "social ecology" així:

"has adopted a holistic and dialectical position, while its politics have tended toward communitarianism, decentralism, anarchism and libertarian socialism. Its dialectical roots can be found in the tradition of Hegel, Marx and critical social theory, while its holistic and organicist dimension is in the tradition of thinkers such as Élisée Reclus and Lewis Mumford.³⁸⁷ Political theorist Murray Bookchin is its best-known contemporary proponent"

De fet, el primer llibre de Bookchin, *Our Synthetic Environment* (1962), es publica pocs mesos abans de *Silent Spring*, de Rachel Carson, sota el pseudònim de Lewis Herber, on ja presentava alguns dels trets del radicalisme ecologista-libertari posterior on l'ecologisme se situa en el centre de la radicalitat ideològica al costat de la descentralització (*ecocomunitats* o municipalisme llibertari basat en assemblees de veïnats) i l'aposta per les energies alternatives a la nuclear (solar i eòlica). Si a finals dels anys 60 i 70, Bookchin va influir en els moviments contraculturals perquè abraressin l'ecologisme, en els anys 1980 va influir en els nous partits verds emergents tant als EUA com a Europa, especialment a Alemanya.

A partir de la seva crítica a l'anarquisme nord-americà -per considerar-lo individualista- va construir un nou corrent ideològic que va batejar com a *Communalism*. Un any després de la seva mort apareix el llibre titulat *Social Ecology and Communalism* on descriu l'ecologia social³⁸⁸ com la doctrina que es basa "on the conviction that nearly all of our present ecological problems originate in deep-seated social problems". Així els problemes econòmics, ètnics, culturals i de gènere, entre altres "lie at the core of the most serious ecological dislocations we face today -apart, to be sure, from those that are produced by natural catastrophes".³⁸⁹

³⁸⁵ El mateix Bookchin, en un article publicat en la revista *Harbinger* (primavera de 2003), situa la primera publicació d'aquest assaig el 1964 i diu que va ser la primera vegada que va usar l'expressió "social ecology". Vegeu article d'aquest mateix autor: <http://www.social-ecology.org/wp/wp-content/uploads/2010/09/Harbinger-3.pdf>

³⁸⁶ "Social Ecology", entrada dins *Encyclopedia of Religion and Nature*, editat per Bron Taylor (2008).

³⁸⁷ Algunes de les teories de l'historiador i sociòleg nord-americà Lewis Mumford (1895-1990) van influir en autors com ara Jacques Ellul, Herbert Marcuse, Thomas Merton i el mateix Murray Bookchin.

³⁸⁸ Llibre publicat el 2007, edició a càrrec d'Eirik Eiglad. Aquest concepte de "social ecology" l'usa Bookchin per primer cop el 1964 i en títols de llibre i articles durant els anys 1980 com ara *What Is Radical Social Ecology?* (1984).

³⁸⁹ Podeu consultar el text de 2007 en aquest document: <http://www.social-ecology.org/wp/wp-content/uploads/2009/12/What-is-Social-Ecology1.pdf>

Bookchin situava les seves idees d'*ecologia social* el 1965 amb la primera publicació en el diari socialista-libertari *Comment* del que es convertiria en llibre el 1970 amb el títol *Ecology and Revolutionary Thought*. Bookchin es mostra conscient de les dificultats per canviar l'estil de vida en una societat antiecològica nascuda a l'entorn del capitalisme modern que ens prescriu una ètica basada en el "Business is business". Per "Social Ecology" Bookchin entén la crida "no només a la regeneració moral, sinó sobretot per la reconstrucció social que avanci en la línia ecològica".

Llegint molts apartats de l'obra de Bookchin podríem intercanviar allà on fa servir l'expressió "ecologia social" per "ecosocialisme". No obstant, Laure Devleeshouwer sosté a *Écosocialisme ou Écologie Sociale*³⁹⁰ que l'"ecologia social" és un "corrent" -fa servir tant aquest terme com també "moviment" per referir-s'hi- creat per Bookchin que concilia ecologia i socialisme mentre que l'ecosocialisme és el resultat de les necessitats del moviment socialista després de la caiguda del bloc soviètic d'integrar les aportacions ecologistes desenvolupades des dels anys 1970. Però mentre l'ecologia social beu de les fonts de l'anarquisme (federalisme, autogestió, municipalisme llibertari), l'ecosocialisme fa servir un llenguatge marxista i mundialista.

El pensament d'"ecologia social" es manté als EUA a través de l'Institut for Social Ecology. Popular Education for a Free Society,³⁹¹ fundat per Bookchin i l'antropòleg Daniel Chodorkoff el 1974 a Vermont (www.social-ecology.org). Aquesta institució defineix "social ecology" com a defensora de la reconstrucció i transformació de les coses socials i ambientals i promotora de la democràcia directa i la política confederal a partir d'una economia moral, una societat que superi les jerarquies i un món encaminat a reharmonitzar les comunitats humanes amb el món natural dins el respecte a la diversitat, la creativitat i la llibertat.

Entre els primers teòrics que se'ls identifica ja plenament amb els orígens del nou ecosocialisme trobem l'austriac francès André Gorz³⁹² i els alemanys Rudolf Bahro (1936-1998) i Frieder Otto Wolf. Aquest últim, que publica el 1986 a la revista *New Left Review* l'article titulat "Eco-socialist Transition in the Threshold of the 21st Century", és qualificat per Jorge Riechmann i Francisco Fernández Buey (1994: 102) de "filòsof ecosocialista", ja que va defensar que en la societat *tardocapitalista* els moviments emancipatoris han de trobar-se amb una pluralitat no-jerarquitzable de contradiccions estructurals. Per tant, advocava per la confluència i la hibridació ideològica.

³⁹⁰ Publicat a: <http://www.barricade.be/publications/analyses-etudes/ecosocialisme-ou-ecologie-sociale>

³⁹¹ <http://www.social-ecology.org/wp/wp-content/uploads/2009/12/What-is-Social-Ecology1.pdf>. Des del 2004, l'ISE en col·laboració amb Prescott College (Arizona), ofereix dins el Master of Art, estudis en Environmental Studies or the Humanities que se centra en l'ecologia social.

³⁹² L'autèntic nom de Gorz era jueu, i el seu origen austriac. Va néixer a Viena el 1923 com a Gerhard Hirsch. La seva mare el va enviar a un internat a Suïssa durant la Segona Guerra Mundial i pressionat per ella va canviar el seu cognom pel de Horst. Es va suïcidar el setembre de 2007. Amb ell, recordava Joaquín Valdivieso, es tancava un cicle de pensadors de l'ecologisme polític en què Gorz havia estat pioner el 1975 amb la publicació d'*Ecologia i Política*, a més de René Dumont (1904-2001) i el seu llibre *Seule une écologie socialiste*, publicat el 1977, Ivan Illich (1926-2002), Murray Bookchin (1921-2006) i Jane i Garrett Hardin (2003).

André Gorz és probablement el primer autor que va relacionar ecologisme i revolució quan el 1972 va escriure després d'un congrés organitzat per *Le Nouvel Observateur* -revista que havia cofundat el 1964 amb Jean Daniel- sobre el tema "Ecologia i revolució" que "la ecologia es una disciplina fundamentalmente anticapitalista y subversiva".³⁹³

A *Los caminos del paraíso* -obra d'André Gorz publicada originalment en francès el 1983-³⁹⁴ aquest sociòleg i periodista cita el llibre de Rudolf Bahro, *La alternativa*, en l'apartat titulat "Cambiar el socialismo". Ho fa quan assegura que en la fi de l'època industrialista es produeix una crisi que és comuna tant al capitalisme com al socialisme i que té sentit que sigui a la RDA, el país més industrialitzat del món soviètic, "haya originado con Rudolf Bahro, una contestación ecosocialista, que discute la civilización occidental en lo que ésta tiene de productivista e industrialista". I afegeix Gorz tot seguit: "El socialismo del futuro será postindustrialista y antiprodutivista o no será. Su definición es otro envite fundamental, a escala mundial, o sea, más allá de las fronteras entre los tres mundos".

Aquesta interpretació de Gorz de l'obra *La alternativa* ha provocat -segons aquest doctorand- un enorme malentès en la literatura sobre l'origen de l'expressió "ecosocialisme", ja que Bahro no esmenta en cap moment aquest terme, tot i que sí que teoritza sobre la idea d'un socialisme postindustrial i antiprodutivista compatible amb el medi ambient.

En una conferència pronunciada en el Congrés del Partit Socialista Suís el novembre de 1984 -recollit en aquest llibre- amb el títol "El proceso de remodelación del estado de bienestar", Gorz descriu aquest Estat de Benestar "como un conjunto de políticas sociales que pretendían corregir y atenuar el funcionamiento de la economía capitalista" mentre que per la dreta va ser considerat "como una ruinoso invención socialista". Gorz, davant el que ell ja considerava que s'estava desmantellant l'Estat de Benestar, proposa una "alternativa socialista" que en aquella dècada no es va implementar, però que sí que podem trobar en països com Holanda i en programes electorals com ICV: mesures tals com el repartiment del treball i l'autogestió del temps, és a dir, reduir el nostre horari laboral a canvi de reducció de salari però amb el guany de temps per fer altres coses en la jornada diària.

Però, insistim, Rudolf Bahro, a *Die Alternative* (1977),³⁹⁵ almenys ni en l'edició en castellà de 1980 ni en francès, el 1979,³⁹⁶ no utilitza l'expressió "ecosocialisme" ni "ecosocialista", però sí que argumenta a favor de l'harmonització i la fi dels desequilibris ecològics per la responsabilitat de l'home que passa per una modificació dels hàbits de producció per afrontar la "crisi ecològica".

³⁹³ Última entrevista que André Gorz va concedir abans del seu suïcidi al costat de la seva dona el 22 de setembre de 2007. Publicada a *Le Nouvel Observateur*, el 14 de desembre de 2006 i reproduïda per la revista *Viento Sur: Por una izquierda Alternativa* (número 94, novembre de 2007).

³⁹⁴ Hem consultat versió en castellà de 1986. Aquesta citació la trobem a la pàgina 17.

³⁹⁵ La versió en francès és de 1978. Hem consultat la versió en castellà de 1980, *La alternativa. Contribución a la crítica del socialismo realmente existente*. Madrid: Alianza Editorial, 1980.

³⁹⁶ La versió en francès: *L'Alternative*. Paris: Éditions Stock, 1979.

De fet, a *Je continuerai mon chemin* (1979), on reconstrueix la seva entrada a la presó, l'agost de 1977, i les protestes que organitzacions com Amnistia Internacional i el Pen-Club International van fer arribar a Erich Honecker, fa una definició de les societats postcapitalistes i apel·la a un "socialismo realment existent" per la protecció i restauració de les particularitats nacionals, contra la influència destructiva de la industrialització capitalista i reclama una revolució cultural:

"Les problèmes actuels d'environnement et de ressources sont le résultat de deux siècles seulement de progrès industriel, réalisé par une fraction de l'humanité"

En aquest llibre -on tampoc parla d'"ecosocialisme"- fa una crida a la revolució político-social basada en una alternativa econòmica que passi per la transformació de les necessitats.

A pesar de no utilizar l'expressió "ecosocialisme" a *La Alternativa*, tot i que el model de societat que superi el comunisme i el capitalisme coincideix amb el que posteriorment el mateix Bahro va argumentar sota l'expressió ecosocialisme en llibres com ara *Por un comunismo democrático*, Bahro afirma que "el sistema socialista mundial y el movimiento comunista mundial están desgarrados por profundas contradicciones internas que hundan sus raíces básicamente en la no explicada historia de la Unión Soviética". En la tercera part, titulada "Para la estrategia de una alternativa comunista" (pàgines 263-472), Bahro situa la conscienciació per l'explotació del recursos del planeta en el centre del futur de la civilització:

"Nos estamos alimentando de lo que otros pueblos y las generaciones futuras necesitarán para vivir.(...) Los actuales problemas de materias primas y de medio ambiente son el subproducto de sólo dos siglos de actividad industrial de una fracción de la humanidad. (...) la generación ahora viviente puede vivir de créditos que no tendrá que reintegrar ella misma. Puede ganar tiempo derrochando un material en cuya recuperación tendrán que invertir las generaciones futuras cien veces más tiempo. Evidentemente esto se refiere a la problemática del medio ambiente en su conjunto, que no se agosta ni de lejos con la cuestión del carácter finito de los recursos materiales obtenidos mediante un gasto soportable (...).

Rudolf Bahro, a *Por un comunismo democrático* (1981), tampoc fa servir la paraula "ecosocialisme" / "ecosocialista" tot i que en aquells anys fa intervencions, concedeix entrevistes i escriu textos relatius a la reorientació de l'esquerra socialista i la discussió de la relació entre ecologia i socialisme.

Tampoc va utilitzar l'expressió "ecosocialisme" -a pesar que en moltes referències i citacions se situa erròniament l'origen del concepte aquí en el seu llibre *From Red to Green* (1984), que és l'aplec de tres entrevistes a Bahro (primavera de 1980, tardor de 1981 i estiu de 1983). En cap moment d'aquest llibre, insistim, utilitza el concepte tot i que apel·la a un compromís "in the face of the crisis -atom bomb, nuclear power, ecological disaster- that threatens us all" (*Ibid*: 117) i afegeix que creia que "the ecological crisis will bring about the end of capitalism, and that is why I have associated my self with the Greens in West Germany".

Bahro mantenia en aquelles entrevistes que el moviment ecologista “in its true complexity, ultimately conforms to the communist perspective” i apostava perquè el moviment abraçés tendències com el moviment pacifista, el moviment tercermundista i la recuperació dels principis cristians. Bahro, a *From Red to Green*, utilitza els conceptes “eco-pacifist”, “eco-communities”, “eco-reformist” i “left social-democratic programme” i la necessitat de trobar una solució als problemes plantejats pel capitalisme a partir dels grups petits, el companyerisme humà en la recerca de les mútues necessitats. I acaba el llibre-entrevista amb aquesta resposta a la pregunta “Do you think that socialism as a political concept is also finished?”:

“In reality socialism is what exists in Eastern Europe, or it is the practice of the French Socialist Party, the British Labour Party, or Craxi. It is also the theories defended by the left Social Democrats and the extreme left, the function of which is to cover up the actual practice of social democracy. So to this extent I am green and not red. The socialist concept, in theory and in practice, was tied to industrialism and statism. And since its theory is tied to the perspectives and historical practice of the disintegrating labour movement, it would be quite illogical for me to call myself a socialist. Like Marxism, socialism has become a quarry from which we can take various things, such as the concept of self-management which socialists have dropped in any case. The best and the permanent elements have been bequeathed to us” (*Ibid*: 235)

Bahro explica a *The Alternative in Eastern Europe* (1977)³⁹⁷ les arrels burocràtiques del comunisme a l'Europa de l'Est i com superar-ho. En el llibre -on, insistim, no surt l'expressió “ecosocialista” o “ecosocialisme”- també explora les conseqüències de la “unitat de producció” i la “comunicació” en cadascuna de les activitats socials, en unes societats on la informació general estava confinada rigorosament en mans del poder. Bahro demana una transformació del sistema estatal comunista cap a un socialisme genuïnament basat en els principis democràtics. L'agost de 1977 després de la publicació del llibre a l'Alemanya occidental, Bahro va ser arrestat i acusat de ser un espia de l'Alemanya oest. Sentenciat a vuit anys va ser alliberat l'octubre de 1979 després d'una campanya internacional. Bahro va integrar-se a l'Alemanya occidental en l'ala més fundamentalista dels Verds, en un canvi que el va portar del marxisme al fonamentalisme Verd radical (corrent *fundit*).

Aquest llibre sembla la llavors del que el 1984 serà el seu *From Red to Green*, origen d'una certa “popularització” del terme ecosocialisme gràcies al títol triat -ja fos per ell o per l'editor- i el seu primer plantejament ideològic. A *The Alternative in Eastern Europe* -considerat per alguns autors com el llibre més important en la teoria socialista publicat des de la Segona Guerra Mundial- Rudolf Bahro reclamava una “nova transformació de la societat” però no parlava en cap moment del paper del medi ambient i les idees ecologistes en els canvis proposats en les societats comunistes.

Barbara Goodwin, en la sisena edició d'*Using Political Ideas* (2014), només esmenta l'ecosocialisme quan descriu que Rudolf Bahro va abandonar el 1985 el Partit Verd

³⁹⁷ Hem consultat edició de 1981.

alemany per diferències sobre la vivisecció, i quan faltaven quatre anys pel col·lapse “espectacular” del comunisme el 1989 a Europa que contrastava amb els enfrontaments entre universitaris amb l'establishment del PC xinès a Tianannmen. Dues dècades després, el comunisme d'Estat havia quedat circumscrit a la Xina, Corea del Nord i Cuba.

D'altra banda, un altre dels referents ideològics del nou ecossocialisme, Frieder Otto Wolf –que va ser eurodiputat pels Verds alemanys entre el 1994 i 1999-, considera que la història moderna “no puede reducirse a la historia del modo de producción capitalista, sino que las dimensiones de género, ecología y relaciones interpersonales constituyen inesquivables contextos explicativos de la presente crisis” (ho escrivia el 1986). En aquest context, Wolf creia que la qüestió ecològica tindria una centralitat estratègica per a les forces d'emancipació en el període que s'estava obrint de desmembrament del “socialisme real” i això per dues raons: per la urgència i la magnitud de la crisi ecològica (que al costat de la bretxa entre Nord i Sud suposaven els dos principals problemes del Planeta) i segon, perquè cap capa social és en si mateixa la portadora de la qüestió ecològica, sinó que aquesta és universal.

El marxista iconoclasta André Gorz, a *Adiós al Proletariado (Más allá del socialismo)*, llibre original publicat en francès el 1980, i d'*Ecología i Política*, publicat en francès el 1980 a partir de treballs publicats entre 1972 i 1977 en revistes com ara *Le Nouvel Observateur*, tracta dels problemes ecològics provocats pel capitalisme i analitza per sobre l'ecologisme polític.

La visió que donava aleshores de països que avui dia són model de sostenibilitat (el Japó, Alemanya, Holanda) era preocupant. No obstant, en cap d'aquests dos llibres Gorz esmenta el concepte “ecossocialisme”/ “ecossocialista”, tot i que a *Adiós al Proletariado* subratlla que la utilització de les nocions de “comunismo” i “socialismo” s'havien devaluat per culpa dels règims i partits “que pretendien representarlo”, tot i que matisava:

“La crisis del marxismo, que alcanza hasta el lenguaje, no debe, sin embargo, hacer renunciar a pensar el capitalismo, el socialismo, su crisis y su más allá. Los instrumentos conceptuales del marxismo continúan siendo insustituibles y rechazarlos en bloque es el resultado de una actitud infantil como la de considerar El Capital, a pesar de su aparatosidad y de su inconclusión, como la Verdad revelada” (*Ibid*: 20)

Gorz, a *Adiós al Proletariado*, afirmava que el marxisme estava en crisi “porque hay una crisis del movimiento obrero” a partir del fet que en les dècades de 1960 i 1970 s'havia trencat el fil entre desenvolupament de les forces productives i desenvolupament de les contradiccions de classe. La crisi del socialisme és, per a Gorz, primer que res, la crisi del proletariat i l'ascens de “la no-clase de los proletariados postindustriales”:

“Esta no-clase engloba, de hecho, al conjunto de individuos que se ven expulsados de la producción por el proceso de abolición del trabajo, o subempleados en sus capacidades por la industrialización (es decir la

automatización y la informatización) del trabajo intelectual (...) Esta clase obrera tradicional no es más que una minoría privilegiada. La mayoría de la población pertenece a ese proletariado postindustrial de los sin-estatuto y de los sin-clase que ocupan precarios empleos de auxiliar, de suplencias, de obreros ocasionales, de interino, de empleado a tiempo parcial; empleos que en un futuro no muy lejano serán abolidos en gran parte por la automatización" (*Ibid*: 77)

El 1983, André Gorz, a *Les Chemins du Paradis*³⁹⁸ -que en aquest llibre tampoc no parla d'ecosocialisme-, intenta redescobrir una visió postcapitalista de la societat fundada en l'automatització del treball i transcendint l'economia de l'intercanvi i assegurava que el futur socialisme "will be post-industrial and anti-productivist or it will not be". Visionava que la "revolució microelectrònica" ens conduïa a l'abolició del treball, en una tesis coincidint amb Alvin Toffler.

En un llibre posterior, *Capitalisme, Socialisme, Écologie* (1991),³⁹⁹ Gorz s'ajuda a teoritzar sobre la fusió entre ecologisme i socialisme. De fet, en la introducció ja diu clarament que "as a system, socialism is dead. As a movement and an organized political force, it is on its last legs". En aquest llibre, Gorz defensa la Modernitat enfront la nova societat postindustrial que ha significat la decadència de la classe treballadora. Arriba a afirmar que el socialisme és "without doubt, totally obsolete if it is reduced to this traditional contents: to the 'full development of the productive forces'".

Per això aposta -i ho escriu el gener de 1991- per una reestructuració ecològica de la societat que demana una racionalitat econòmica que estigui subordinada a una "eco-social rationality". Una esquerra necessitada d'una redifinició (la "post-industrial left", segons la seva mateixa expressió) ja que com explicava Gorz en una entrevista publicada a *Grand Street 38*⁴⁰⁰ no pot haver societat complexa sense "relacions de comoditat" o "mercats" perquè "the total abolition of market relations would presuppose the abolition of the social division and specialization of labour, and thus the return to autarkic communities or a society of kibbutzim".

En la seva tesi doctoral sobre la filosofia política d'André Gorz, Joaquín Valdivielso (2001)⁴⁰¹ analitza en el capítol cinquè l'ecologisme polític de Gorz i el considera un dels pioners en aquest camp "y más concretamente, en el ecosocialismo". I afegeix:

"En el contexto francés, el que no suele usarse el término 'ecosocialismo', Gorz, junto a René Dumont, dieron al primer ecologismo de izquierdas un cariz utópico. En 1981 nace la primera coalición arcoiris en Francia, más allá del PCF de Marchais y de la socialdemocracia de Mitterrand; unificada en 1984 como Les Verts. En aquel momento, Guattari y Juquin, al poco expulsado del PCF, llevan el liderazgo teórico, representado posteriormente en el

³⁹⁸ Hem consultat la versió en anglès de 1985: *Paths to Paradise*.

³⁹⁹ Hem consultat la versió en anglès de 1994: *Capitalism, Socialism, Ecology*.

⁴⁰⁰ New York, 1991. Citat en aquest llibre de Gorz (1994: 81).

⁴⁰¹ Tesi doctoral dirigida pel Dr. Bernat Riutort i defensada a la Universitat de les Illes Balears. Es pot consultar:

<http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/9428/tjvn1de1.pdf.txt;jsessionid=392B8621834B0E7DB15F406A737B5A8E.tdx1?sequence=2>

partido verde de Brice Lalonde Génération Écologie. En los noventa el ecólogo Paul Déleage, y Alain Lipietz, el regulacionista, son la cabeza visible de la teoría verde en Francia. En general, y más allá del contexto francés, Gorz forma, junto con Bookchin, Illich, Hazel Henderson, Karl Hess, Amory Lovins y E.F. Schumacher, el primer esfuerzo serio por enfocar la ecología desde el punto social”

Quan Gorz publica en anglès, el 1983, *Ecology as Politics*, el llibre -afirma Valdivielso- “ràpidamente puso a Gorz entre los referentes del ecologismo de izquierdas al otro lado del Atlántico”, fet que va obrir també un debat amb altres pensadors d’aquesta línia ecologista i la seva fusió amb el marxisme i l’anarquisme, però també pot explicar per què l’ecosocialisme no va destacar en aquella dècada com a nova ideologia:

“Cuando uno descubre la violencia verbal explícita en la réplicas y contrarréplicas entre Gorz, Castoriadis, Bahro, Bookchin, descubre también una buena razón para explicar por qué no ha emergido antes un ecosocialismo fuerte, o que la Nueva Izquierda no pudiera hacer frente al neoconservadurismo en los ochenta”

El concepte d’“ecosocialisme” neix entre finals de la dècada de 1970 i primera meitat de 1980, tot i que es desenvolupa i consolida en el context de la dècada dels anys 1990 en paral·lel als debats oberts sobre l’escalfament del planeta i el canvi climàtic (escalfament global, desertització, pluja àcida, defosteració, *peak-oil*). També es consolida en paral·lel als efectes de la globalització, de les revoltes indígenes a Amèrica Llatina, de la necessitat de rearmar l’esquerra després de la caiguda del Mur de Berlín i la influència del pensament neoliberal de la “Fi de les ideologies”. Un altre dels esdeveniments històrics recents que contribuiran a aquest ascens de l’ecosocialisme són les mobilitzacions globals en contra de les intervencions occidentals a l’Iraq que desembocaran en la reivindicació “Un altre món és possible”, un lema que d’alguna forma podria ser la versió de “la Internacional” per aquell ecosocialisme emergent.

Un fet cabdal que també explica que emergeixi l’ecosocialisme és l’impacte de l’accident de Txernòbil, i això per dos motius principals: l’impacte sobre l’opinió pública mundial -i la conscienciació sobre les conseqüències del desenvolupament- i perquè té lloc dins l’URRS, la qual cosa provoca dins el mateix comunisme dels països occidental que sorgeixi el debat sobre la viabilitat del sistema comunista i la seva manca de sensibilitat per la natura. La protesta antinuclear, però, era anterior com descriu el sociòleg francès Alain Touraine el 1980 a *La Prophétie anti-nucléaire*.⁴⁰²

Malgrat que ja en els anys 1990 hi ha una literatura acadèmica sobre l’ecosocialisme tot i que reduïda -en alguns llibres, capítols de llibres, documents polítics, articles en revistes marxistes i ecologistes-, la teoria política no l’esmentarà fins als anys de la primera dècada del segle XXI. Diccionaris en ciències polítiques referents i altres especialitzats en medi ambient no inclouen el terme en els anys 1990. Així a *The International Handbook of Environmental Sociology* (1997), editat per Michael

⁴⁰² Hem consultat la versió en anglès, *Anti-nuclear Protest*, publicat el 1983.

Redclift, Michael i Graham Woodgate, una obra referent per als conceptes i teories socials i polítiques del medi ambient i l'ecologia es parla d'"ecofeminisme", "econacionalisme", de "partits verds" (no hi apareix el cas d'Espanya com passa en la majoria d'obres sobre ecologia i mediambientalisme en llengua anglesa), però cap cita a l'"ecosocialisme".

Tres obres publicades en la dècada de 1990 són imprescindibles perquè es produeixi un primer cos teòric des de l'àmbit acadèmic. La més important i que hem citat en apartats anteriors d'aquest capítol és el llibre de David Pepper, *Eco-socialism* (1993), al qual segurià Michael O'Neill amb *Green Parties and Political Change in Contemporary Europe. New Politics, Old Predicaments* (1997) i el de Saral Sarkal amb *Eco-socialism or Eco-capitalism? A Critical Analysis of Humanity's Fundamental Choice* (1999) en què presenta el segon intent -reeixit, segons la nostra opinió- de donar un cos teòric a l'ecosocialisme com a ideologia.

També ha estat important per a la construcció del cos ideològic de l'ecosocialisme l'ascens de l'ecologisme polític, els moviments i organitzacions ecologistes, informes (Brundtland Report per a les Nacions Unides, 1987), trobades internacionals (Rio de Janeiro, 1992) i el creixent interès dels mitjans de comunicació per tots aquests temes.

És amb l'augment de l'interès per la "societat ecològica" o per la dimensió ecològica de les societats, gràcies sobretot a l'ascens del moviment ecologista i la seva transformació en partits polítics, que també el medi ambient i la natura van deixar de formar part d'una visió filosòfica i acadèmica romàntica -i fins i tot premoderna- per saltar a l'arena política i a situar-se en les agendes polítiques locals, regionals, nacionals i internacionals.

Els orígens de l'ecosocialisme, doncs, van en paral·lel a l'ascensió de l'ecologisme i, per tant, ja s'han de trobar en els anys de 1970 amb el debat sobre la superpoblació, l'amenaça nuclear sota la "Guerra Freda" i els límits del creixement econòmic i energètic i les conseqüències de tot plegat per a la sostenibilitat del planeta Terra. Aquest debat no es va centrar només en l'impacte sobre el medi ambient, sinó que va afectar moltes altres esferes com les relacions internacionals (Eric Laferrière i Peter J. Stoett, 1999), en la interdependència energètica entre països i els riscos d'enfrontaments militars (com el debat sobre el control de les reserves).

El fet que la salut de la Terra estigui en perill per diferents amenaces procedents de l'acció humana (escalfament del clima, forat d'ozó, pèrdua de biodiversitat, erosió de la terra, desertificació, pluja àcida...) ha anat sensibilitzant polítics, periodistes, intel·lectuals, líders d'opinió i a la societat en general.

L'ecosocialisme ha contribuït, des del punt de vista ideològic, perquè situats en 2015 cada vegada siguin més escasses les veus "negacionistes"⁴⁰³ del canvi climàtic i perquè, a pesar dels avenços aconseguits en diferents trobades internacionals, sigui un tema de debat per a la comunitat científica mundial en allò tocant al procés de degradació del planeta.

⁴⁰³ En alguns casos, els negacionistes han estat becats per fundacions directament o indirectament relacionades amb partits polítics de dreta o d'empreses energètiques. Susan George (2004) qualifica d'antiambientalista Wilfred Beckerman, autor de *Small is Stupid: Blowing the Whistle on the Greens* (London: Duckworth, 1995) on acusa els ecologistes de fabricar "melodramatic disaster scenarios".

2.5.1. Definicions d'ecosocialisme: paradigma, doctrina, corrent de pensament, ideologia?

Què és l'ecosocialisme? Michael Löwy,⁴⁰⁴ un dels principals teòrics de l'ecosocialisme i activista impulsor d'aquest nou corrent d'ideològic, es preguntava el 2005 què era i responia a partir d'alertar-nos que ens estàvem confrontant a una "crisi de civilització" que obligava a fer canvis radicals més enllà de les propostes de l'ecologisme polític -especialment a Europa- per ser aquestes insuficients perquè no connecten el productivisme i el capitalisme, sinó que ens condueixen a "la il·lusió de un capitalismo verde". L'ecosocialisme, responia, és "una corriente de pensamiento y de acción ecologista que hace suyos los fundamentos principales del marxismo".

En un assaig breu posterior,⁴⁰⁵ es preguntava directament què és l'ecosocialisme i responia que socialisme i ecologia, tots dos, fan una crida als valors qualitius en què els socialistes ho fan per la satisfacció de les necessitats i la igualtat social mentre que els segons per la protecció de la natura i l'equilibri ecològic. L'ecosocialisme el descriu aquí com "a current of ecological thought and action that appropriates the fundamental gains of Marxism".

Löwy recordava que l'ecosocialisme s'havia desenvolupat majoritàriament en els darrers 30 anys -això ho deia el 2005- gràcies a pensadors com Raymond Williams, Rudolf Bahro (en els seus escrits inicials) i André Gorz (també en els escrits inicials) i les contribucions posteriors -esmenta ell- de James O'Connor, Barry Commoner, John Bellamy Foster, Joel Kovel, Joan Martínez-Alier, Francisco Fernández Buey, Jorge Riechman, Jean-Paul Déléage, Jean-Marie Harribey, Elmar Altvater i Frieder Otto Wolf.

A aquests noms, aquest doctorand afegeix els de David Pepper (1993), Derek Wall (1994, 2010), Michael O'Neill (1997), John Barry (1999, 2000), Andrew Dobson (2003), Saral Sarkar (1999), Ian Angus i el mateix Michael Löwy com a principals autors que han analitzat i teoritzat l'ecosocialisme i que utilitzen l'expressió i el concepte per agrupar i definir partits verds europeus o bé partits excomunistes que han incorporat en la seva agenda política els problemes i les preocupacions pel medi ambient.

Podem dir que fa poc més de 22 anys -a partir sobretot del llibre de David Pepper, *Eco-socialism*, publicat el 1993- que s'està analitzant, des de la sociologia política i la ciència política, l'ecosocialisme com a nova ideologia o corrent de pensament, tot i que les arrels teòriques es posen en la dècada de 1970 i 1980, com ja hem vist i com veurem tot seguit. Això ens permet dir que la teoria sobre "ecosocialisme" -sota aquesta denominació- s'ha anat construint en els darrers 35 anys, concretament des de 1980.

Alan Scott, en el seu *Ideology and The New Social Movements* (1990: 93- 97), analitzava en un subapartat l'ecosocialisme a partir de R. Bahro i André Gorz, dos autors que estan en els orígens de la teorització d'aquesta hibridació ideològica, que

⁴⁰⁴ En aquest document http://anticapitalistas.org/IMG/pdf/TC_Ecosocialismo.pdf de Michael Löwy publicat el 2004.

⁴⁰⁵ "What Is Ecosocialism?", dins *Capitalism Nature Socialism*, Volum 16, número 2, Juny 2005.

pensaven que la classe treballadora ja no era per més temps la força per provocar un canvi progressista, la qual cosa implicaria profundes conseqüències, assenyalava Scott, que destacava com a "arguments que representen l'ecosocialisme" els seus dos treballs *Strategy for Labour* (1967) i *Farewell to the Working Class: an Essay on Post-Industrial Socialism* (1982). Aquests dos llibres, segons Scott, criticaven el consumisme i l'alienació i feien una crida a un estil de vida no capitalista.

La dificultat per a l'ecosocialisme, assenyalava Scott el 1990 (*Ibid*: 96-97), era:

"how to differentiate itself from traditional revolutionary socialism on the one hand and eco-fundamentalism on the other. Many of the arguments of eco-socialists sound identical to the more labourist position from which they attempt to distance themselves. They remain distinctive in identifying capitalism, rather than industrialism, as the source of environmental damage"

I citava W. Hülsberg i el seu llibre *The German Greens*, publicat el 1988,⁴⁰⁶ quan aquest afirmava:

"The eco-socialists take a more radical position vis-à-vis largescale private property. They emphasize that the destructive tendencies of the production system have their origin in the frenzy of capital accumulation, which derived not from the individual entrepreneur nor from the politician who defends his or her interests but from the demands of competition"

El punt culminant de l'ecosocialisme ideològic i també la seva expressió política el trobem quan Joel Kovel i M. Löwy publiquen *The Ecosocialist Manifesto* (2001). Tant Kovel, a *The Enemy of Nature* (2007), com Löwy (2009), han estat d'alguna forma "ideòlegs" de l'ecosocialisme en una dècada -la primera del segle XXI- en què també destaquen les obres de John Bellamy Foster, *Marx's Ecology* (2002) i *The Ecological Revolution* (2009), en la recerca dels orígens d'aquesta nova esquerra verda en el pensament marxista.

L'ecosocialisme forma part d'aquesta divisió i fragmentació del "pensament ecologista", emmarcat més aviat en l'anomenada "ecologia social" en què el pensament verd (ecologista) i roig (socialista) se sintetitzen -i no només entre si, també s'hibriden amb altres corrents com el pacifisme i el feminisme⁴⁰⁷ per crear un corrent nou que com a objectiu principal té vetllar pels drets del medi ambient i dels ciutadans.

En aquesta fusió d'ecologisme i socialisme sembla que el primer concepte o expressió sigui invasiu del segon. Així B. Nardi i V. O'Day, V (1999: 56) a

⁴⁰⁶ *The German Greens: a social and political profile*. London: Verso, 1988., pàgina 185. Citat per Scott (*Ibid*: 96-97)

⁴⁰⁷ Carolyn Merchant, a *The Death of Nature. Women, Ecology and the Scientific Revolution* (1989), reivindicava l'ecosocialisme que, segons ella, ha cridat a la dona a liderar des dels anys 80 el moviment o revolució ecologista per restaurar l'ecologia planetària. Durant el llibre incideix en la idea que "nature as female", analitza el concepte d'ecologia i utopia i recordava el llibre d'Ernest Callenbach, *Ecotopia* (1976) basat en els ideals del moviment ecologista del nord de Califòrnia, Oregon i Washington.

Information Ecologies tracten sobre la neutralitat de la tecnologia i els autors usen “ecology” perquè diuen que es mes “evocador” que la paraula “comunitat” a pesar que tenen semblances:

“Ecology suggest diversity in a way that community does not. Communities can be quite homogenous, or defined along a single diversion (the gay community, a community of scholars, a religious community) (...) Ecology implies continual evolution. The idea of community des not put the same emphasis on change”

Philip W. Sutton (2007)⁴⁰⁸ assegura que hi ha hagut un canvi d'actitud des que el mot “ecology” fou encunyat pel biòleg alemany Ernst Haeckel el 1866 fins al “new environmentalism” dels anys 1970 i la influència ideològica dels partits verds⁴⁰⁹ amb la fundació del primer partit verd reconeixible, el Values Party, a Nova Zelanda, el 1972, format per persones i grups locals. A Europa, el primer partit verd va ser el UK Green Party, nascut amb el nom de “People”, el 1973, com a simbòlica referència als moviments de ciutadans locals. El 1975 “People” es va convertir en Ecology Party i en British Green Party el 1985. A principis dels anys 1990, el BGP va haver d'afrontar una crisi, amb la dimissió de la meitat de la seva executiva i una caiguda en els socis dels 20.000, el 1990, als 10.000, el 1992.

Per a Sutton (*Ibid*: 113), l'ecosocialisme es podia considerar una nova ideologia i concedeix una breu referència en aquest llibre quan afirma: “Some have worked for an ‘eco-socialism’ or ‘left-biocentrism’ that connects environmental issues with a socialist analysis of the damage wrought by capitalist economic systems”.

Michael Howes (2005) posa èmfasi en el fet que la preocupació pel medi ambient està molt relacionat amb l'impacte d'alguns dels pitjors incidents ecològics des del 1950, entre els quals la planta química i la fuga que va matar 3.500 persones i va deixar ferides unes 15.000 d'Union Carbide a Bhopal, el 1984; la fuga nuclear de Txernòbil, el 1986; el petrolier Exxon Valdez, a Alaska, el 1989; fins al naufragi del Prestige, el 2002. Mentre que la preocupació sobre el canvi climàtic i els gasos d'efecte hivernacle no apareixen fins la conferència internacional científica el 1985 a Villach, Austràlia, i el 1988 amb l'establiment de nacions unides del Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC).

Una altra de les fonts d'impuls de l'ecologisme polític i de l'ecosocialisme han estat les iniciatives al nord d'Europa, especialment als països escandinaus. Així, Anna Bramwell, a *Ecology in the Twentieth Century* (1989) equipara la crida d'alguns verds nòrdics a adoptar una particular *lifestyle* ecologista amb una forma de Calvinisme.

Efectivament, l'ecologisme i l'ecosocialisme també s'expliquen per l'augment de la conscienciació individual pel que fa al medi ambient. Jonathan Harrington (2008) parla de “Climate Diet”⁴¹⁰ o de com cadascú de nosaltres pot contribuir a “salvar el planeta”. Potser si això s'hagués escrit fa 40 anys sonaria a poc rigorós però només

⁴⁰⁸ Vegeu capítol sisè: “Defending environment”

⁴⁰⁹ Per fer un repàs d'aquests primers partits verds vegeu el llibre citat per Sutton: Charlene Spretnak i Fritjof Capra. *Green Politics: The Global Promise*, London: Hutchinson and Co. Ltd, 1984.

⁴¹⁰ El llibre el va publicar www.earthscan.co.uk

cal veure les botigues de comerç just, de menjar ecològic i sostenible i la gran quantitat de publicitat que posa l'èmfasi en allò "verd" per adonar-nos de la importància que ha pres, almenys als països desenvolupats, tot el que té a veure amb marca verda, ecològica.

Defensa Harrington que per fer front a aquest món d'excessos -l'emissió de gasos d'efecte hivernacle i l'escalfament global- la solució passa per consumir menys i conservar més, restablir la salut planetària a partir de posar fi a estils de vida materialistes. L'autor, doncs, defensa que darrera de milions d'actes individuals irresponsables la suma també explica la crisi climàtica actual: "We all share some personal responsibility to modify the way we live".

En aquesta mateixa línia, David Goldblatt analitza a *Social Theory and the Environment* (1996) l'obra del sociòleg A. Giddens i conclou que a *The Consequences of Modernity* argumenta que la industrialització ha estat la principal causa de la degradació ambiental contemporània i ho lliga també a la globalització.

Per altra part, O'Neill (1997: 32-40) diferencia entre "cucumbers" (cogombres) i "watermelons" (sandries) per situar les dificultats del moviment verd com a moviment polític en la seva adscripció a l'espectre europeu d'esquerra-dreta. Cap a quin eix s'ha decantat l'ecologisme polític? Ha trobat les seves coordenades? En els anys 1990 els socialistes dirigeixen la seva atenció a l'ecologisme a partir de l'evidència d'una crisi mediambiental i l'augment de la conscienciació de la gent en general sobre l'ecologia unit això a un emergent electorat Verd.

Per a O'Neill, ecosocialisme "is a generic term which covers a wide ideological spectrum from post-Keynesian social democracy to the further reaches of militant eco-anarchism or bioregionalism".⁴¹¹ Els "pur verds", que han percebut l'ecologisme com un compromís únic amb la natura, i han rebutjat la divisió política de dretes i esquerres, sembla que no es troben del tot incòmodes amb el concepte d'ecosocialisme a pesar que observen l'ecologisme des d'un únic paradigma polític: per sobre de la classe política i allunyat de les estretes mires ideològiques.

En alguns partits polítics, apunta O'Neill, hi ha una forta tendència "antipartits" combinada amb fonamentalisme, mentre que en altres hi ha un temperament de pura ideologia "roig-verd". Però a pesar d'aquesta adaptació ideològica de l'ecologisme la combinació més improbable que es dona és el de l'extrema dreta com en el cas de Herbert Gruhl, un desencantat dels alemanys democristians que va flirtejar primerament amb Die Grünen per finalment impulsar el Partit Democràtic Ecologista Alemany com abans havia fet amb Futura Acció Alemanya (GAZ), el 1978. L'austríac ALO i la suïssa GPS van mostrar la seva proximitat a una dreta ecològica en els seus inicis.

⁴¹¹ Esmenta entre els autors que han analitzat la dimensió radical de l'ecologisme, Murray Bookchin (*The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy*), Kirkpatrick Sale (*Dwellers in the land: The Bioregional Vision*, 1985), R. Bahro (*Building the Green Movement*, 1986), T. Roszak (*Person/Planet: The Creative Desintegration of Industrial Society*, 1988) i E. Goldsmith (*The Great U-Turn: De-industrialising Society*, 1988).

L'ecosocialisme s'ha de situar en l'eix de l'ecologisme polític que s'estén des dels purs verds ("cogombres") al roig-verd, o ("sòndria") on el grau de predisposició dels verds "sòndria" cap a l'estratègia de l'ecosocialisme com també la tendència purista dels "cogombres" està dictada per diversos factors entre els quals el més important, subratllat O'Neill (*Ibid*: 36-37), és el mateix origen del moviment ecologista nacional. Per exemple, si un determinat moviment ecologista nacional té els seus orígens en el moviment llibertari o el de "nova esquerra" o bé en moviments ciutadans o antinuclear amb afinitats ideològiques amb els partits polítics esquerrans.

Aquest va ser el cas d'un nombre important de partits verds europeus on l'orientació d'esquerres es va incorporar en la seva identitat des de l'inici. Però, no obstant, no tots els partits van abraçar aquest ethos "roig-verd" amb la mateixa efusió. Efectivament, en cada cas, tensions profundes i ambivalències sobre l'esquerra i la seva complicitat amb la industrialització ha matisat el discurs polític.

Totes aquestes crítiques dels anys 1990, però, ja es trobaven en els autors pioners de l'ecosocialisme ideològic, com ara André Gorz, que en el llibre *Ecology as Politics* (1975) arribava a la conclusió que les conseqüències medioambientals del capitalisme econòmic estaven relacionades amb la crisi de la sobreacumulació.

D'altra banda, en el llibre editat per Michael Redclift i Graham Woodgate, *The International Handbook of Environmental Sociology* (1997), que cobreix els conceptes, teories socials i polítiques del medi ambient i l'ecologia, des de l'emergència a la sociologia ecologista o mediambiental dels anys 1970 es parla d'ecofeminisme, d'econacionalisme, de partits verds -no apareix el cas d'Espanya com en la majoria de llibres en llengua anglesa- però cap esment a "ecosocialisme".

En obres més recents, que s'han publicat en la dècada de 2000 i 2010 ja hi ha més aparicions del terme "ecosocialisme"/"ecosocialista". Però la majoria de manuals de ciència política i diccionaris encara no incorporen l'entrada "ecosocialisme".

Entre els manuals que podem trobar la veu "ecosocialisme" hi ha *Political Ideologies. An Introduction*, d'Andrew Heywood, en la seva cinquena edició (2012) on a més d'analitzar les tradicionals ideologies del segle XIX (liberalisme, conservadorisme i socialisme) s'ocupa del que qualifica de "new ideologies" com ara l'ecologisme, l'Islam polític i el multiculturalisme, ideologies que també qualifica de la "globalització" per haver nascut i haver-se desenvolupat en les darreres dècades sota l'impacte de la globalització econòmica, cultural i de les informacions.

Pel que fa a l'ecosocialisme l'adscriu al capítol dedicat a l'"ecologisme"⁴¹² i més concretament a l'ecologisme modern i al corrent "Social Ecology". Perquè un corrent de pensament es pugui qualificar d'"ideologia" Heywood (2012: 5) esmenta aquests sis trets principals:

- un sistema polític de creences.
- una acció orientada a partir d'idees polítiques.
- la visió particular del món d'un grup social o una classe social.

⁴¹² Analitza l'ecosocialisme dins el subapartat "Nature and Politics: Modernist ecology. Social Ecology", amb l'ecoanarquisme, l'ecofeminisme i el "Deep Ecology" (pp. 267-275).

- idees polítiques articulades per una classe social o interessos socials.
- idees que situen l'individu dins un context social i genera coneixement per la pertinença col·lectiva.
- una doctrina política que reivindica el monopoli de la veritat.

Entre les ideologies que destaca en el segle XIX i XX hi ha el liberalisme, el conservadorisme, el socialisme (el comunisme l'inclou dins d'aquest), el feixisme, l'anarquisme, el feminisme, l'ecologisme, el multiculturalisme, el nacionalisme i el fonamentalisme religiós. Una altra de les primeres divisions ideològiques de la modernitat la situa en la separació entre dreta i Esquerra, termes que deriven de la Revolució Francesa.

En el capítol sobre "ecologisme ideològic", Heywood (*Ibid*: 251-280) analitza l'ecosocialisme dins l'apartat "ecologia moderna", en una etapa postmaterialista que comença pel que fa a aquesta ideologia amb el reconeixement internacional que cal posar límits al creixement econòmic per evitar que l'increment d'emissions de CO₂, la contaminació i que la fi de les energies no-renovables siguin una amenaça per a la humanitat i per al planeta Terra.

Per a Heywood les dues influències principals en aquesta "ecologia moderna" han estat el liberalisme i el conservadorisme. El liberalisme ha mantingut una relació d'ambivalència amb l'ecologisme. Els ecologistes radicals han criticat l'individualisme com a exemple cru d'antropocentrisme i han condemnat l'utilitarisme i la filosofia que ha defensat i equiparat la felicitat amb el consum material. No obstant, dins el liberalisme podem trobar exemples de crítica a les conseqüències de la industrialització (John Stuart Mill).

Pel que fa al conservadorisme, Heywood assenyala que ha tingut simpaties pels temes ambientals. Primerament, l'ecoconservacionisme es va submergir en el romanticisme i la nostàlgia cap al món i la vida rural amenaçada per les ciutats en una clara reacció contra la industrialització i la idea de progrés. Això no vol dir que defensessin la idea de construir una societat postindustrial fundada en els principis de la cooperació i l'ecologia, sinó un retorn o un manteniment a una societat més familiar, preindustrial. En aquest punt, els conservadors van relacionar la defensa d'aquesta natura a la defensa dels valors i institucions tradicionals.

Enfront aquest liberalisme i conservadorisme creix la "Social Ecology",⁴¹³ terme encunyat per Murray Bookchin per referir-se a la idea que els principis ecologistes s'havien d'aplicar a l'organització social. Però aquests avenços dels principis ecològics requereixen d'un procés de canvi social radical. Aquest "Social Ecology" ha donat origen a tres tradicions principals: ecosocialisme, ecoanarquisme i ecofeminisme.

Per a Heywood (*Ibid*: 269-270), l'ecosocialisme té les seves arrels en el "socialisme pastoral" de pensadors com William Morris, com a reacció que es va donar en països com Anglaterra i Alemanya a la ràpida industrialització del segle XIX i que en el cas

⁴¹³ La bibliografia sobre "social ecology" és molt extensa i abraça diferents regions del món. A l'Índia cal destacar el llibre editat per Ramachandra Guha. *Social Ecology* (1994).

alemanya va donar origen a un moviment de “tornada a la natura” i el sorgiment d’un pastoralisme romàntic que està en l’origen del que després seria la doctrina del “Blood and Soil” del nazisme. El pastoralisme creia en les virtuts de l’existència rural (simplicitat, comunitat, proximitat a la natura) en contrast amb la influència corrupta de la vida urbana i industrialitzada.

No obstant, Heywood puntualitza que l’ecosocialisme s’associa molt més amb el marxisme i aquí destaca la figura de l’escriptor alemany i activista verd Rudolf Bahro que va intentar reconciliar el socialisme amb les teories ecològiques a *Socialism and Survival* (1982). En aquesta obra presenta el capitalisme com el causant de la crisi ambiental i el socialisme com la seva solució i ho relacionava amb la justícia social i la sostenibilitat ecològica. Dos anys més tard, a *From Red to Green* (1984), va evolucionar amb la idea que l’ecologisme havia de ser prioritzat per davant fins i tot de la lluita de classes davant la crisi ecològica mundial.

L’anàlisi de les idees teòriques i els programes polítics dels autors crítics amb el comunisme com ara André Gorz o Rudolf Bahro és l’objecte d’estudi de Boris Frankel a *Post-Industrial Utopians* (1987). Frankel examina la viabilitat de les noves relacions socials i institucionals reclamats per ecosocialistes, feministes i pel moviment verd i pacifistes i mira de demostrar que les idees desenvolupades pels pensadors en aquestes “utopies postindustrials” calia que es prenguessin amb “molta seriositat per qualsevol interessat en el canvi social radical”.

En aquest llibre, potser el primer o dels primers que relacionen “ecosocialisme”, moviment pacifista, feminisme i moviment ecologista amb “postmodernitat”, Frankel -que anteriorment havia escrit *Beyond the State? Dominant Theories and Socialist Strategies* (1983)- mostra una visió positiva sobre la viabilitat d’aquestes “alternatives sociopolítiques”.

Boris Frankel, aleshores professor de Sociologia a la Victoria College, a Malvern (Austràlia), ja havia mostrat en el llibre de 1983 la seva preocupació per un “cansament” dels corrents de l’esquerra i com havia focalitzat en les noves alternatives: “small-is-beautiful” i el moviment dels Verds. Crític i insatisfet amb les conseqüències de la fragmentació dels moviments socials anticapitalistes -especialment per l’oberta hostilitat entre el moviment Roig i Verd-, preconitzava una “dretanització” dels partits parlamentaris d’esquerra.

Entre els teòrics que han analitzat l’“ecosocialisme” trobem que el qualifiquen de paradigma, doctrina (Andrés Bainsart), corrent polític (Michael Löwy), escola i ideologia o d’utopia (Arno Münster). Aquest últim, en el recent *Utopie, écologie, écosocialisme* (2013) fa un recorregut des de l’utopisme d’Ernest Bloch a l’ecologia socialista de André Gorz, a qui Münster qualifica de “cofondateur et précurseur de l’écossocialisme”.

Però si hi ha un autor que ha intentat bastir un ecosocialisme ideològic aquest és el filòsof i sociòleg Michael Löwy, a qui ja ens hem referit anteriorment en diversos apartats d’aquesta tesi. Löwy (1938), sociòleg i filòsof marxista franco-brasilera, director d’investigació emèrit del CNRS i professor de l’EHESS de París, va ser coautor amb el filòsof nord-americà Joel Kovel del Manifest Ecosocialista Internacional el

2001⁴¹⁴ que serviria de referència per a la fundació a París, el 2007, de la Xarxa Ecosocialista Internacional.

Löwy ha escrit recentment en un assaig titulat *Ecosocialismo. La alternativa radical a la catástrofe ecológica capitalista* (2012) que l'ecosocialisme és “un corrent polític” i un “corrent de pensament i acció ecològica” que fa seus els fonaments del marxisme “pero eliminando sus escorias productivistas”. A partir de l'argument que la lògica del mercat i del benefici és incompatible amb les necessitats de salvaguarda de l'entorn natural, els ecosocialistes es caracteritzen per criticar la passivitat de l'ecologia política i es presenten com una proposta radical que no només pretén una transformació de les relacions de producció, de l'aparell productiu i dels models de consum dominants, sinó també crear un nou paradigma de civilització que trenqui amb els fonaments de l'actual civilització capitalista-industrial occidental.

Per a Löwy (2012: 9), des d'una perspectiva revolucionària, l'ecosocialisme és una “proposta radical”, “una corriente política fundada sobre una constatación fundamental: la salvaguarda del equilibrio ecológico del planeta; la protección de un medio ambiente favorable a las especies vivas -incluida la nuestra- es incompatible con la lógica expansiva y destructiva del sistema capitalista. La búsqueda del ‘crecimiento’ bajo los auspicios del capital nos conduce a corto plazo -en los próximos decenios- a una catástrofe sin precedentes en la historia de la humanidad: el calentamiento global”, perquè aquesta protecció és incompatible amb la lògica expansiva i destructiva del sistema capitalista.

A partir de la crítica al fracàs de les conferències internacionals sobre el canvi climàtic de Copenhaguen (2008) i Cancún (2010), en les quals tant els EUA com la Xina van rebutjar cap compromís concret de reducció de les emissions de CO₂, Löwy recupera Marx i la seva *La ideologia alemanya* per emfatitzar que les forces productives s'estan convertint en forces destructives.

Per a Löwy, la premissa central de l'ecosocialisme, “implícita en la misma elección del término”, és que “todo socialismo no ecológico es un callejón sin salida (...) una ecología no socialista es incapaz de tomar en consideración los retos actuales”. Aquesta associació entre el “roig” (la crítica marxista del capital i el projecte d'una societat alternativa) i el “verd” (la crítica ecologista del productivisme) que per a Löwy ha de donar lloc a una proposta “radical” entesa aquesta que faci front d'arrel la crisi ecològica i que creï un “nuevo paradigma de civilización”.

Entre les fites de l'ecosocialisme, Löwy -que situa el naixement del socialisme ecològic o d'una ecologia socialista en els anys 1970- destaca entre altres les aportacions de Manuel Sacristán, Raymond Williams, André Gorz, Jean-Paul Deléage i Barry Commoner. A més dels dos portaveus del partit alemany Die Grünen, Rainer Trummer i Thomas Ebermannsdorf, que abans de 1980 ja fan servir el concepte “ecosocialista”. També destaca l'investigador nord-americà James O'Connor -fundador de la revista *Capitalism, Nature and Socialism*-, Frieder Otto Wolf -diputat i dirigent d'un corrent d'esquerres del Partit Verd alemany- i Pierre Juquain, aquests dos últims autors el 1992 del llibre *Europe's Green Alternative*.

⁴¹⁴ Fet públic el setembre de 2001, el manifest assegurava que l'ecosocialisme “mantiene los objetivos emancipadores de la primera versión del socialismo y rechaza las metas temperadas y reformistas de la socialdemocracia” i acabava dient que l'ecosocialisme “será internacional, universal, o no será”.

Löwy afirma que l'ecosocialisme és un “proyecto de futuro, una utopía radical, un horizonte de lo posible” i també “una acción *hic et nunc*, aquí y ahora, que se fija objetivos concretos e inmediatos”. Entre els moments més importants per l'ascens d'aquest ecosocialisme ell situa les mobilitzacions de Seattle, el 1990, quan es va veure la convergència dels ecologistes i els sindicalistes abans que nasqués el moviment altermundialista.

No obstant, Löwy ja situa les arrels de la intersecció entre marxisme i ecologisme el 1928 amb el llibre de Walter Benjamin, *Einbahnstrabe* (*Sentit únic*), on el filòsof de l'Escola de Frànkfurt, denuncia la idea de domini de la natura com una “enseñanza imperialista” i proposa un nou concepte en el domini de la natura perquè l'home sigui el domini de la relació entre natura i humanitat. En aquest escrit, Benjamin fa una denúncia de les amenaces del progrés i proposa com a alternativa una utopia revolucionària.

El mateix Michael Löwy definia així a finals de 2014 el terme “ecosocialisme”, en un article amb un títol metafòric: “L'ecosocialisme com el fre abans d'anar cap al precipici”:⁴¹⁵

“Ecosocialism is an attempt to provide a radical, civilizational alternative to capitalism, rooted in the basic arguments of the ecological movement, and in the Marxist critique of political economy. It opposes to capitalism's destructive progress (Marx) an economic policy founded on non-monetary and extra-economic criteria: social needs and ecological equilibrium. This dialectical synthesis, attempted by a broad spectrum of authors, from James O'Connor to Joel Kovel and John Bellamy Foster, and from André Gorz (in his early writings) to Elmar Altvater, is at the same time a critique of “market ecology,” which does not challenge the capitalist system, as well as of “productivist socialism,” which ignores the issue of natural limits.”

L'ecosocialisme o la fusió “roig-verda” no s'entendria sense aquests autors que Löwy esmenta ni tampoc amb altres figures -que ja han aparegut anteriorment- cas d'Arne Naess i Ernst Friedrich Schumacher i sobretot de Murray Bookchin -que va liderar la proposta d la idea del “social ecology”-, Caroline Merchant -ecofeminista nord-americana i autora de *Radical ecology* (1992)- i Rudolf Bahro.

Robyn Eckersley presentava el 1992 la teoria ecosocialista com la més influent teoria del pensament socialista en els cercles Verds i que havia ascendit des del diàleg crític entre l'ortodòxia marxista, alguns corrents del Marxisme occidental i la socialdemocràcia a Occident, per una banda, i el moviment radical ambientalista, per una altra banda. En un dels primers llibres on l'ecosocialisme té una aparició destacable és a *Environmentalism and Political Theory* (1992), de Robyn Eckersley,

⁴¹⁵ “Ecosocialism: Putting on the Brakes Before Going Over the Cliff”, A: *New Politics*, Volum XIV-4, Winter 2014. Podeu consultar-ho en web: <http://newpol.org/content/ecosocialism-putting-brakes-going-over-cliff>

que dedica a aquest concepte el capítol 6, titulat "Ecosocialism: The Post-Marxist Synthesis" (119-144). Aquest autor inclou l'ecosocialisme dins l'"ecomarxisme" i situa entre els orígens de la seva definició un article de Raymond Williams⁴¹⁶ quan defineix ecosocialisme com a "represents a concerted attempt to revise and reformulate the democratic socialist case in the light of the ecological challenge". També en aquell mateix 1986, Frieder Otto Wolf publica l'article titulat "Eco-Socialist Transition on the Threshold of the Twenty-First Century",⁴¹⁷ que ja hem esmentat anteriorment.

En una de les primeres definicions que tenim d'"ecosocialisme", Robyn Eckersley (1992: 119-120) el qualifica com una teoria el cos de la qual:

"may be described as largely post-Marxist insofar as it is highly critical of orthodox Marxism (and much Western Marxism) but is not *anti-Marxist*. That is, many theorists within this tradition occasionally draw on Western Marxist insights alongside other older traditions and contemporary strands of socialist thought, including utopian socialism, the self-management ideas of the New Left, and socialist feminism. While ecosocialists also share the anti-capitalist and self-management orientation of ecoanarchists"

La influència de les idees ecosocialistes per a Robyn Eckersley, el 1992, es donava sobretot dins el moviment Verd europeu i australià fet que entrava en contradicció amb un dels lemes dels verds fins aleshores "neither left nor right" (ni d'esquerres ni de dretes) que il·lustrava el pragmatisme de molts dels dirigents de l'ecologisme polític emergent.

Si hi ha un autor i un llibre que ha estat i encara és el referent per a la construcció d'una teoria ecosocialista des de l'àmbit acadèmic és David Pepper i el seu llibre de 1993 *Eco-socialism. From deep ecology to social justice*. Aquesta obra és hereva del que havia escrit el mateix Pepper el 1984, tot i que no es va arribar a publicar fins al 1990, amb el títol *The Roots of Modern Environmentalism*, on repassa la història, els aspectes filosòfics i ideològics del concepte "mediambientalisme", la perspectiva marxista i els conceptes d'"ecosocialisme" i "ecofeixisme".

Pepper cita el llibre de T. O'Riordan, *Environmentalism* (1981), en què aquest autor parla de l'"ecocentric" i "ecocentrism" que té les arrels en les filosofies dels romàntics transcendentalistes de mitjans segle XIX als Estats Units que advocaven per una democràcia entre les criatures de Déu amb obligacions morals dels homes cap a la natura. O'Riordan parlava de diferents corrents que anirien des del "ecocentrisme conservador" als "ecocentristes liberals" i altres distincions com entre "new environmentalists" i "conservationists".

Environmentalism, que es publica per primera vegada el 1976⁴¹⁸ i és conseqüència de l'èxit de l'obra prèvia del mateix autor, *Perspectives on Resource Management* (1971), arrenca amb l'evolució del modern "environmentalism" amb les contradiccions de dos temes ideològics -"ecocentrisme" versus "tecnocentrisme"-

⁴¹⁶ "Hesitations Before Socialism", dins *New Socialist*, setembre 1986, 35-36.

⁴¹⁷ En la revista *New Left Review* 158, 1986. Podeu llegir-lo en aquest enllaç: <http://newleftreview.org/static/assets/archive/pdf/NLR15403.pdf>

⁴¹⁸ London: Pion Limited, 1976.

que van sortir en el naixement del moviment conservacionista i que ja va descriure G. McConnell el 1965 com a

“resting upon the supposition of a natural order in which all things moved according to natural law, in which the most delicate and perfect balance was maintained up to the point at which man entered with all his ignorance and presumption. Thereafter the ‘web of life’ was broken by a degenerative succession of a ‘disturbed harmonies’ leading ultimately to the destruction of man himself”

En contrast a aquest ecocentrisme se situava la postura “technocentric” definida per S.P. Hays a *Conservation and the Gospel of Efficiency*⁴¹⁹ com “the application of rational and ‘value-free’ scientific and managerial techniques by a professional elite, who regarded the natural environment as a ‘neutral stuff’ from which man could profitably shape his destiny”.

L’ecocentrisme està preocupat per la responsabilitat, la cura i la humilitat. I per això demana menys impacte de la tecnologia i un codi de conducta. Fins fa poc -assegurava O’Riordan- l’ecocentrisme ha estat més una croada moral i espiritual amb una preferència dels qui ho proposen per saltar a l’arena política. Mentre que la ideologia tecnocèntrica, en contrast, és arrogant perquè assumeix que l’home és capaç d’entendre i controlar els esdeveniments i admira el poder de la tecnologia en l’aldea global des d’una visió d’una elit “urban-dwelling”.

Pepper fa un repàs dins *Eco-socialism* als orígens o arrels del mediambientalisme tecnològic des de la cosmologia medieval governades per les idees d’Aristòtil fins a la revolució científica de Copèrnic i Newton. També analitza la concepció romàntica de natura al segle XIX tant a Europa com als EUA així com també la perspectiva marxista sobre la natura i el medi ambient quan Marx parlava d’alienació i deshumanització, que Pepper contrasta amb els efectes del “desastre stalinista” per al medi ambient en els països de la Unió Soviètica.

Recorda Pepper les crítiques marxistes al moviment ecologista que ho eren, segons la interpretació de Pepper, pel seu idealisme, oposat al materialisme marxista i perquè la ideologia ecologista és profundament conservadora des que demana mesures per reforçar l’estabilitat i l’ordre social i negaria la importància de la lluita de classes i la necessitat de la revolució: “In fact, the environmental movement is a defensive one, in which middle classes and capitalist entrepreneurs are attempting to protect their interests” (p. 173).

En el capítol 7 d’*Eco-socialism*, titulat “The Political Roots of Ecological Environmentalism”, Pepper posa de nou sobre la taula les paradoxes en el debat sobre el medi ambient:

“The paradox is that in the popular perception ecocentrics are usually seen as radical proponents of social reform, and as essentially progressive” (p. 187)

I introdueix el concepte “ecosocialisme” (pp. 188-204): les idees derivades de Kropotkin i dels més “políticament romàntics reaccionaris” que van tenir molta influència en el moviment britànic Garden City en l’intent de “mix town and country,

⁴¹⁹ Cambridge: Harvard University Press, 1959.

and to combine the advantages of both" (p.190) i en això va ser pioner Ebenezer Howard (el 1902). També Rousseau, per a Pepper, estaria en les arrels d'aquest ecosocialisme amb el seu llibre *El contracte social* (1743), on veu elements de l'ecosocialisme", quan destaca que hi ha "a considerable degree of coincidence between ecological visions of the future and the vision and practices of anarchists and socialists".

A *Eco-socialism* (1993), Pepper lamentava la cimera de la Terra de Rio de Janeiro de 1992 i el sentiment de frustració entre molts ecologistes i dona com a única sortida a la degradació dels ecosistemes i per aconseguir la justícia social global establir els elements d'un ecosocialisme radical des del rebuig al biocentrisme, l'aposta per l'antropocentrisme a partir del marxisme, l'anarquisme i el *deep ecology* en una fusió o síntesi per afrontar els reptes del planeta.

En el primer capítol "Read and green; old or new politics?" (*Ibid*: 1-31), Pepper assegura que després de la Cimera de la Terra de Rio de Janeiro "yet the green movement largely continues to reject Marxism, regarding it as a cause rather than a cure for environmental problems". Partint del que ell considerava les lliçons que s'havia que extreure de la reunió fracassada de Rio de Janeiro, Pepper veu en l'ecosocialisme com la resposta ideològica a obtenir més justícia social, el prerrequisit per combatre el forat d'ozó, l'escalfament global i la resta de problemes medioambientals .

Pepper (*Ibid*: 4) recorda que alguns acadèmics com A. Atkinson (*Principles of Political Economy*, 1991), A. Bramwell (*Ecology in the Twenty Century: a History*, 1989) o A. Dobson (*Green Political Thought*, 1990) mantenen que ecologisme és "a political ideology in its own right' because the descriptive and prescriptive elements in the political ecology programme cannot be accommodated within other political ideologies (such as socialism) without substantially changing them".

Diu l'autor que en el seu llibre anterior, *Roots of Modern Environmentalism*, va subratllar un aspecte fonamental de la "green psyche": creu realment que l'ecologisme està relacionat amb un nou ordre mundial i a una nova "politics of life". Pepper reconeix que en el seu llibre anterior va recomanar als verds la necessitat de assimilar les perspectives marxistes en la seva anàlisi. Ell defensa, però, que hi ha molts punts en comú entre els roig-verds i els verds-verds. La qüestió és si els roig-verds usen més el marxisme mentre que els verds-verds s'inclinen cap a l'anarquisme.

Pel que fa la perspectiva marxista sobre la natura i el medi ambient, Pepper (*Ibid*: 59-151) assegura que el Marxisme li ha estat útil a la perspectiva "ecocèntrica". Però distingeix entre la visió del *deep ecology* de l'alienació de la natura -una concepció dualística de la relació entre humans i natura- de la dialèctica marxista, que és veritablement monística. Pepper, des d'aquesta visió marxista, criticava al final del capítol sobre el marxisme i la filosofia mediambientalista, part del moviment verd per haver-se convertit en "contrarevolucionari" en no tenir com a repte canviar les bases materials de la nostra societat capitalista que està degradant el planeta, sinó convertint-se en una part important del problema. Així el consumisme és acceptable si és "consumisme verd" i entra a formar part del capitalisme "verd". I alhora, el "radicalisme verd" es converteix en un útil mecanisme de correcció i advertiment

per al capitalisme “allowing it to adjust to its ecological contradictions and to assimilate protest”. I acabava Pepper:

“Excluded middle-class, professional groups therefore mobilize at grass-roots level to pursue various causes -peace, feminism, civil rights and ecology- feeding also into the new ‘classless’ politics of liberal democrats and greens. Their prediction for green causes is rooted in ecology’s anti-industrialism: it is anti the main actors in present society. By contrast, in the ecotopia which they desires, *they* -academics, scientists, teachers, carers, community activists and planners- would be the most politically influential people. This, then, is a new sub-class, struggling for the political-economic power to match its social position”

Veiem, doncs, que Pepper a *Eco-socialism* tracta l’ecosocialisme com una nova ideologia que vol superar veritablement el capitalisme. En les conclusions, Pepper anomena els principis de l’ecosocialisme:

“Eco-socialism is anthropocentric (though not in the capitalist-technocentric sense) and humanist. It rejects the bioethics and nature mystification, and any anti-humanism that these may spawn, though it does attach importance to human spirituality and the need for this to be satisfied partly by non-material interaction with the rest of nature” (*Ibid*: 232)

En la pràctica, l’ecosocialisme, defensa Pepper, ha de desenvolupar una producció alternativa i un municipalisme -que lluiti contra el centralisme i que suposi tant una política com un comerç de proximitat-. Un dels exemples que posava Pepper era el del complex de cooperatives Mondragon, al País Basc.

No obstant, ja advertia Pepper al final d’*Eco-socialism* (p. 248) que el projecte roig-verd estava també en perill si rebutjava l’existència d’una classe social treballadora i el seu potencial en el canvi social i ho reemplaçava pel fenomen “burgès” dels nous moviments socials:

“In other words, it may be abandoning much of Marxism altogether. As I have said, this would not worry me at all, if it nonetheless creates a coherent eco-socialism. However, I think that there is still much in relatively orthodox Marxism, as interpreted by the sources I have seen and cited, which is vital to eco-socialism and should not be summarily rejected. Though it does not constitute a complete eco-socialist theory of itself, to cast Marxism’s perspectives on the green problematique can at the very least constantly provide an antidote to the vagueness, incoherence, woolly-mindedness and occasional vapidity that can invade mainstream and anarchist green discourse”

Sis anys després de la publicació d’*Eco-socialism* per David Pepper, Eric Laferrière i Peter J. Stoett (1999: 16-17) situen el nou corrent ecosocialista dins el “radical ecology” (els altres dos grans corrents serien l’utilitarista i l’autoritari) i subratllen que “perhaps the only strand of radical ecology that still clings openly to an anthropocentric worldview”.

Aquests dos autors defensen que en la seva relació amb el Marxisme i amb la preservació de la natura l'ecosocialisme s'aboca a la visió d'abolir el capitalisme per ser el sistema que ha explotat totes les formes de vida entre les quals la natura. No pot estranyar que alguns teòrics hagin adoptat els principis de l'ecosocialisme a partir de la crítica ecosocialista a les relacions de poder entre Nord i Sud, sobretot pel que fa a l'explotació de la natura en benefici del creixement econòmic del Nord. De fet, com podrem observar en aquest mateix capítol, Iniciativa per Catalunya Verds va abraçar l'ecologisme a partir del discurs, en la dècada de 1980, sobre el Tercer Món.

Eric Laferrière i Peter J. Stoett situen tant l'ecosocialisme com l'ecoanarquisme -seguint Murray Bookchin- dins el *social ecology* perquè creuen que comparteixen punts com l'intent de rehabilitar allò individual amb el conjunt de la natura i perquè la construcció d'una "societat ecologista" passa per una política igualitarista i per la democràcia directa dins d'un context modern.

Coincideixen amb Pepper (1993: 247) que ecosocialisme s'entén millor com "una aproximació a la societat ecològica basada en els temes marxistes tradicionals i en l'activisme socialista". Però, Pepper, en el llibre de referència per a la teoria de l'ecosocialisme, *Eco-socialism*, no arriba a definir-lo ni tan sols al final, sinó que es limita a proposar unes bases teòriques perquè es doni l'ecosocialisme.

Eric Laferrière i Peter J. Stoett (*Ibid*: 51) situen l'ecosocialisme -que qualifiquen com altres hibridacions d'"ecos" d'"escoles" que tenen com a objectiu aconseguir un "estatus radical"- dins el corrent *radical ecology*, al costat d'altres "escoles" com ara el *deep ecology*, l'ecoanarquisme, el bioregionalisme i l'ecofeminisme.

L'ecosocialisme, segons Laferrière i Stoett (*Ibid*: 67-69) veu més de la visió del Marx humanista que del Marx materialista (del progrés, la ciència i la tecnologia). "Els Ecosocialistes no veuen raons per menystenir la seva identitat ecologista degut al seu antropocentrisme", asseguren aquests dos autors, que coincideixen amb A. Lipietz (1995) a dir que els ecosocialistes "estan horroritzats pel despiadat atac de la modernitat contra la natura" i argumenten que si bé la "societat ecològica" necessita planificació no comparteixen la visió del liberalisme econòmic que creu genuïnament en l'administració del medi ambient.

També el 1999 trobem un altre dels llibres referents de l'ecosocialisme ideològic. Saral Sarkar, membre dels verds alemanys, escriu el 1999 *Eco-socialism or eco-capitalism*, on defineix l'ecosocialisme com a "síntesi" -ho prefereix, diu, al terme "fusió"- però subratlla que abans que es produeixi aquesta síntesi entre socialisme i ecologisme el socialisme ha d'aprendre la lliçó de l'ecologia:

"I believe that ecological politics, unless it undergoes a synthesis with the egalitarian, anti-exploitative ideals of socialism, can, in a superficial form, become very much an integral part of the present world economic order" (*Ibid*: 201)

Saral Sarkar, nascut el 1936 a l'oest de Bengala, graduat a Calcuta però que des del 1982 ha viscut a Colònia (Alemanya), va seguir la petjada de James O'Connor, fundador i editor de *Capitalism, Nature, Socialism*. La seva teoria sobre l'ecosocialisme la basteix a partir de l'anàlisi del model socialista i la burocràcia

soviètica i la seva pregunta de per què va fracassar. Per a Sarkar una de les explicacions del fracàs és perquè aviat va anar acumulant accions contra el medi ambient i els límits als recursos al creixement.

El seu llibre *Eco-socialism or Eco-capitalism?* neix a partir de la caiguda del Mur de Berlín i el seu efecte dominó i en paral·lel a la frustració que van patir molts ecologistes alemanys quan el 1985 el Partit Verd va acordar entrar en coalició amb els socialdemòcrates al govern de Hessen tot abandonant les postures radicals.

Davant la caiguda del Mur de Berlín i d'aquests moviments pragmàtics que participen en governs de coalició amb partits conservadors, alguns líders ecologistes van visualitzar l'"ecocapitalisme" com un objectiu. Així ho lamentava Sarkar:

"They combined the idea of an ecological restructuring of industrial society with their traditional leftist politics. But today, the Green Party's ideal is just eco-capitalism with a slightly stronger social component" (*Ibid: 2*)

Contra aquest tendència dels verds alemanys Sarkar defensava que "només una veritable economia ecològica pot donar-se en una veritable societat socialista ecologista" i rebutjava l'ecocapitalisme perquè "els valors del capitalisme són explotació, competència bestial, el profit i la cobdícia com a motivació".

Diu que el "socialisme" en majúscules ha mort, però no pas el socialisme en minúscula i que cal que, en el futur, aquest socialisme aprengui la lliçó ecològica perquè:

"It is my thesis that 'socialism' failed in the USSR and Eastern Europe mainly because it encountered the limits to growth" (*Ibid: 5*)

El model soviètic de socialisme va fracassar per no posar fre al creixement però també, afegeix Sarkar, per la degradació ecològica. A això se li ha d'afegir el principal element de fracàs: l'ascens d'una "nova classe" de buròcrates que ja no mantenien l'idealisme dels primers anys de la revolució soviètica.

Defensa Sarkar, com ja havia fet anys abans a *Green Alternative Politics in West Germany* (1993), fusionar l'ecologia radical amb els moviments socialistes amb l'objectiu comú de la crítica a la societat industrial i els límits al creixement com havia fet Gandhi. Però, subratlla, a pesar de les semblances entre ecosocialisme i ghandisme, el primer no pot ser simplement un retorn al segon, sinó que ha de ser "un socialisme científic per al segle XXI".

Aquesta idea de fusió -que James O'Connor i Sandy Irvine rebutjaven a *Red Sails in the Sunset* (1995)- ho argumenta Sarkar en l'apartat "Eco-socialist Politics for Today and Tomorrow" (*Ibid: 226-230*) quan defensa la síntesi teòrica del moviment ecologista i socialista -"A new eco-socialist movement must be built. This is primarily the task of activist in these two fields", afirma- tot i que subratlla que els activistes ecosocialistes han de realitzar una diferència respecte els moviments socialistes i socials del passat: per primera vegada en la història, un moviment social promet un "lower standard of living".

En aquest sentit, assegura que els socialistes i comunistes radicals tindran un “gran problema” després d’haver après la lliçó de l’ecologisme i convertir-se en ecosocialistes:

“They would no longer be able to fight for the material interests of the working class in the same way as before. They would have to tell workers that their standard of living is too high for the health of the environment, for the survival of other species, and for the rights of future generations” (*Ibid*: 227)

I això s’afegeix a un altre problema, segons Sarkar: els ecosocialistes no poden ni han de transferir les conseqüències del seu benestar al Tercer Món. I subratlla que l’èmfasi s’ha de posar no tant en la creació de partits ecosocialistes sinó en un moviment ecosocialista que ha de lluitar per una moral de creixement diferent, basat a sacrificar el luxe i el confort sense abandonar, però, la lluita per la seguretat laboral i social.

Sarkar defensa a *Eco-socialism or Eco-capitalism?* que l’ecosocialisme s’ha de preocupar més a crear un moviment que no pas partits ecosocialistes i afegeix que és “improbable” que el moviment ecosocialista pugui triomfar en cap país petit perquè amb la globalització es pot trobar amb els interessos de cada nació. Per tant, opta perquè aquest moviment se centri a treballar per gran regions com a Europa occidental.

Aquests moviments ecosocialistes regionals han de crear “noves cultures” en què l’imperatiu sigui l’ecologisme que estigui guiat pels límits al creixement econòmic i de la població, la igualtat i el respecte a la biodiversitat. Com crear aquestes noves cultures”? A través d’un canvi de valors perquè sense canvi de valors no pot donar-se cap gran canvi ni nacional ni regional.

El 2004, Sarkar escriurà en alemany, amb Bruno Kern, *Eco-Socialism or Barbarism. An up-to-date Critique of Capitalism*,⁴²⁰ títol que s’ha convertit en un slogan per al moviment ecosocialista internacional. En la versió en anglès de 2008, argumenten que el capitalisme ha fracassat i a partir de la idea d’“un altre món és possible”, llançada per l’organització internacional ATTAC, emplacen a construir un “nou socialisme” que per a ells pot ser aquest ecosocialisme -ja que l’ecocapitalisme no ens pot ajudar per ser un terme contradictori en si mateix, diuen- i descriuen aquesta societat ecosocialista d’aquesta manera:

“In order to ensure that an eco-socialist society does not become an authoritarian one, suitable forms of active popular participation at all levels must be created. Since the economic regions would be small -or of a manageable dimension- and largely self-provisioning, the political units would also be small or of manageable dimension. So it can be made possible that the concerned people are included in the decision-making process. A socialist society is not only a necessity that arises from the growing scarcity of resources and the imperative of conservation of the natural basis of life, it is also desirable if we consider equality, justice, co-operation, solidarity and

⁴²⁰ Aquest és el títol amb què es va publicar el 2008 en anglès per Iniciative Eco-Socialism. Aquest títol s’ha convertit en una mena de lema per al moviment ecosocialista internacional. El 2006 Jane Kelly i Sheila Malone (eds.) publiquen el llibre col·lectiu titulat precisament *Ecosocialism or Barbarism* (London: Socialist Resistance, 2006).

freedom to be highly important values. A solidary and peaceful coexistence of individuals and the peoples of the world requires an eco-socialist society, in all countries of the world”

Pel que fa al paper que podria tenir la religió en aquest canvi de valors, contràriament a Michael Kern (1996) que diu que sí que podria contribuir-hi, Sarkar argumenta que les religions no poden ser la font d'inspiració que necessitem per resoldre la crisi ecològica. Sarkar (*Ibid*: 277-278) conclou el seu llibre amb la disjuntiva “eco-socialism or barbarism”-convertit des d'aleshores en un lema dels activistes ecosocialistes arreu del món- i assenyala:

“Unlike the theory of Marxist socialism, the theory of eco-socialism -the scientific socialism for the 21st century- gives no guarantee of success. Although necessity may demand eco-socialist adaptation, human societies may fail to adapt. One society after another may break down; many are already breaking down and sinking in chaos and barbarism”

Un altre dels teòrics de la filosofia verda que han tingut en compte l'ecosocialisme ha estat Derek Wall (2010: 1-2) que defineix aquest concepte com “an emerging political alternative that links socialism and ecology, arguing that ecological problems cannot be solved without challenging capitalism, and that a socialism which does not respect the environment is worthless”. Wall accepta la definició de Wikipèdia (febrer 2010) segons la qual:

“Eco-socialism, green socialism or socialist ecology is an ideology merging aspects of Marxism, socialism, green politics, ecology and alter-globalization. Eco-socialists generally believe that the expansion of the capitalist system is the cause of social exclusion, poverty and environmental degradation through globalization and imperialism, under the supervision of repressive states and transnational structures; they advocate the dismantling of capitalism and the state, focusing on collective ownership of the means of production by freely associated producers and restoration of the commons”

De fet, en l'entrada “eco-socialism” en la versió en anglès de Wikipèdia, després d'aquesta definició que esmenten de J. Kovel i M. Löwy a *An ecosocialist manifesto* (2001), en l'apartat “Ideology” destaca que sovint els ecosocialistes han estat descrits com “red greens” en la seva adhesió a les polítiques verdes amb una visió clarament anticapitalista sovint inspirat pel Marxisme. Tot seguit se centra en l'expressió “watermelon” com a terme “sovint aplicada de forma pejorativa”.

Un dels autors que ha teoritzat més abastament sobre ecosocialisme, el canadenc Ian Angus, editor de la revista *Climate and Capitalism* -revista digital sobre capitalisme, canvi climàtic i l'alternativa ecosocialisme-, defineix l'ecosocialisme així després de recordar que en la capçalera de la seva revista es llegeix la divisa “Ecosocialism or barbarism: There is no third way”:⁴²¹

“There is no copyright on the Word ecosocialism, and those who call themselves ecosocialists don't agree about everything. (...) Ecosocialism

⁴²¹ “How to make an ecosocialist revolution”, dins *Climate and Capitalism*, 10 de juliol de 2011.

begins with a critique of its two parents, ecology and Marxism. (...) Ecosocialist will be pluralist and open (...) Ecosocialism is not a separate organization. It is a movement to win existing red and green groups and individuals to an ecosocialist perspective. (...) Ecosocialists will be internationalist and anti-imperialist (...) Ecosocialists will actively participate in and build movements for a better world”

En aquesta línia, el mateix Angus va criticar obertament en una conferència a Sidney, el 2009, titulada “Confronting the climate change crisis: an ecosocialist perspective”, els “green ecocapitalists” aquells que, segons la seva postura, han provocat l’error de rebutjar la identificació del capitalisme amb les arrels del problema de la crisi climàtica.

Mentre que en la seva intervenció en la trobada “Socialism 2013” conferència de Xicago, el 29 de juny de 2013, Angus va apostar per una revolució ecosocialista i va argumentar que l’ecologia havia de situar-se en el centre de la teoria socialista, en el programa socialista i en l’activitat del moviment socialista, ja que el capitalisme “has driven us to a crisis point in the relationship between humanity and the rest of nature”.⁴²²

Per a Angus, “in our time the fight against environmental destruction is *central* to the fight against capitalism”. Si fa un segle els fundadors de la Internacional Comunista van haver de fer front a l’imperialisme, un segle després aquesta lluita és contra la destrucció del medi ambient. En la seva revista digital *Climate and Capitalism*, Angus explica què és l’ecosocialisme en aquests termes:

“Ecosocialism is not a new theory or brand of socialism -it is socialism with Marx’s important insights on ecology restored, socialism committed to the fight against ecological destruction.(...) ‘ecosocialism’ is an appropriate term. You may call this perspective ecosocialism or ecological Marxism or socialist environmentalism, or just socialism: it’s the ideas, not the labels, that count.”

I tot seguit esmenta els 10 articles i els 5 llibres “essencials” sobre ecosocialisme, en què a més d’ell mateix cita escrits de John Bellamy Foster, Chris Williams, Daniel Tanuro, Phil Ward, Joel Kovel, Simon Butler i Fred Magdoff.⁴²³

També des de posicions radicals d’esquerra, Carl Boggs (2012) defineix el que s’ha etiquetat com a “ecosocialisme” com a “una nova síntesi teòrica” que integra elements del neomarxisme, l’ecologia social i el *deep ecology* amb sensibilitats democràtiques i afegeix, relacionant el terme amb la Postmodernitat, que:

“The era of organized state capitalism differs qualitatively from the classic model insofar as it brings to fore intensifying *ecological* contradictions within the globalized economy. A multiplicity of social movements and ideological currents shapes the ‘postmodern’ milieu, undermining political formulas based on single theoretical structures or political vanguards. Hopes for a

⁴²² Podeu veure el vídeo en aquest enllaç: <http://climateandcapitalism.com/2013/07/18/video-why-we-need-an-ecosocialist-revolution/>

⁴²³ Vegeu la relació completa d’aquests articles i llibres “essencials” per entendre què és l’ecosocialisme: <http://climateandcapitalism.com/ecosocialism-ten-essential-articles-and-five-essential-books/>

global ecological revolution depend on the mobilization of wide support around plural identities, goals, interests and appeals, precisely what the European Greens set out to achieve in the early 1980's. Today, as the ecological predicament reshapes the world landscape, humanity faces the imperative of radical change fueled by dramatic changes in economic, social, and political life. This in turn requires a developed *political strategy* that to date has attained only partial, uneven, localized expression" (*Ibid*: 154)

Des de Llatinoamèrica, Andrés Bansart, en el seu llibre *Ecosocialismo* (2009: 157), en l'apart de lèxic, defineix la veu "ecosocialismo" d'aquesta manera:

"Doctrina política que integra, en una misma perspectiva, los ideales del socialismo y los de la ecología política. El ecosocialismo toma en consideración, en una misma óptica, las dinámicas de las sociedades y las dinámicas ambientales en un proyecto político que tiende hacia el equilibrio entre el ser humano y la naturaleza, la equidad en el seno de la sociedad y una conservación o mejoría de la calidad de vida. Relaciona, de manera estrecha, la ecología, la economía y la política. El ecosocialismo milita para una 'Polis', una Ciudad, una sociedad donde reina la armonía, la justicia y la belleza"

Bansart -que assegura que a principis de la dècada dels anys 1990 ja havia utilitzat el terme "eco-socialisme"- també qualifica l'ecosocialisme com a "teoria política" que "corresponde a una cierta visión del mundo y a una cultura ecológica, económica y política". A partir de fusionar els Drets Humans amb els Drets de la Natura, l'economia i l'ecologia, fins confondre's en aquest terme anomenat ecosocialisme.

El 2009 assegura que reprèn el concepte "ecosocialisme" per tal de "resaltarlo, definirlo y proponer nuestro estudio" i tot seguit assegura que no és la seva intenció suggerir la creació d'un partit ni d'un moviment sinó "proponer una cierta dimensión de lo que será o podría ser el socialismo en este siglo XXI" (*Ibid*: 13).

En el capítol "El ecosocialismo" (*Ibid*: 13-19), Bansart, professor de la Universidad Simón Bolívar de Venèçuela, defensa que el socialisme ha de ser plural, no pot ser fruit d'una teoria rígida, un "socialismo plural pero, al mismo tiempo, unido y unificador, un socialismo autóctono y endógeno":

"Ser esencialmente creativo y adaptarse a los diferentes contextos ecológicos y humanos de este continente (hablamos principalmente del Sur), un continente que fue invadido, donde los indígenas fueron aniquilados o maltratados durante más de cinco siglos, donde los europeos trajeron a varios millones de africanos como esclavos, un continente que fue colonizado y explotado (...)"

Com a resposta a la caiguda de la Unió Soviètica, els canvis a la Xina i les transformacions a Europa, Bansart assegura que grups que es consideraven socialistes han quedat obsolets i que, per tant, existeix un gran buit en relació amb les teories polítiques. La seva aposta:

"El hecho de hablar de *eco-socialismo*, en una primera instancia, es insistir sobre el carácter autóctono de este socialismo. No se trata de un socialismo importado, de un modelo traído desde el exterior, sino de un socialismo que se va haciendo a partir de la realidad, las necesidades, las potencialidades, las

luchas, las vivencias y las experiencias de los pueblos indígenas, afrodescendientes y mestizos que viven en *Abya Yala*"

A partir d'expressió *Abya Yala*, que explica Bansart era el nom donat pels Kunas i altres pobles com els Maies, a la Pachamama, la terra viva, la terra fèrtil, la terra madura, l'ecosocialisme és el socialisme resultant de l'encontre a *Abya Yala* dels pobles originaris i d'altres vinguts de tots els continents del planeta, la llar a partir de la qual s'està creant "una nova proposició de societat basat en valors propis, en una voluntat d'equitat, justícia i pau":

"El *ecosocialismo* es un socialismo profundamente enraizado en un espacio y una cultura que aquí llamamos *Abya Yala*, un espacio político también que, según la fórmula de José Martí, llamamos *Nuestra América*. Este *ecosocialismo* -lo repetimos- es plural y respeta profundamente la diversidad de este continente, de sus pueblos y de sus múltiples mestizajes. Nace, se implementa y se desarrolla de manera endógena adaptándose a los diversos contextos físicos y humanos de *Nuestra América*. Consideramos el *ecosocialismo* como la convergencia de cinco expresiones culturales, tomando aquí el término *cultura* como un modo de hacer, pensar y pensarse a sí mismo como ser colectivo, un modo de identificarse, conocerse y hacerse reconocer, un modo de construirse como un ser colectivo en función de su *oïkoç* (*el hogar*). Así, hablaremos de 'cultura ecológica', 'cultura económica', 'cultura estética y ética', 'cultura social' y 'cultura política'"

En els capítols següents a *Ecosocialismo*, Andrés Bansart analitzarà aquestes cinc diferents "culturas", des d'una perspectiva ecosocialista amb la reivindicació de la biodiversitat i l'etnodiversitat de *Nuestra América*. Per a Bansart, l'ecosocialisme és "la necesidad de que el socialismo debe venir de nuestro propio *hogar*" (*oïkoç*), és a dir, "de nosotros mismos, que debe ser endógeno y adaptado al siglo en que vivimos, y que tanto las normas como las prácticas deben responder a una voluntad de equidad para el presente y de preocupación para las generaciones futuras".

Aquest ecosocialisme ha de desenvolupar una "ètica ecosocialista" i una "cultura política" per la qual cosa insta a articular una teoria basada en la fusió d'una "cultura ecosocialista" amb la ideologia i l'ètica socialistes. Es tracta de crear un sistema de pensament i de praxis que relacioni l'ecologia i l'economia amb la "polis". I defineix l'ecosocialisme com a "sistema polític":

"El *ecosocialismo* es un sistema político que se preocupa, al mismo tiempo, del equilibrio ecológico y de la equidad social, que adopta una economía al servicio de todos los seres humanos (los de hoy y los de mañana) en armonía con la naturaleza de la cual el ser humano forma parte" (*Ibid*: 66)

Bansart considera que "es imposible solucionar los problemas ambientales sin solucionar los problemas sociales y viceversa" i, tot seguit, critica els ecologistes europeus i nord-americans perquè, segons ell, són "muy estudiosos de los desastres ambientales" però "no están dispuestos a considerar una intervención radical contra el sistema económico y político. No solamente no son revolucionarios sino que son antirevolucionarios (...) insistimos los movimientos y partidos verdes europeos y euro-norteamericanos son antirevolucionarios".

Per a Bansart, els ecologistes d'Europa i dels EUA són "falsos revolucionarios" -"forman parte del sistema social, económico y político responsable de las grandes catástrofes sociales y ambientales del mundo"- quan l'ecosocialisme ha de ser revolucionari. Per tant, no serà mai en els països capitalistes que es produeixi aquesta revolució ecosocialista, sinó que aquesta es farà "desde los países capaces de tumbar el capitalismo" especialment en aquells llocs del planeta on hi ha més concentració de pobres:

"El *ecosocialismo* endógeno no tiene nada que ver -lo repetimos- con los movimientos ecologistas que existen en 'el norte'. Éstos no tienen nada que ver con lo que se está proponiendo aquí" (*Ibid*: 74)

L'ecosocialisme que vol Bansart per al que anomena *Nuestra América* és també una "teoría política" que no ha de ser antropocèntrica, sinó una teoria "biopolítica" (Bio, vida; polis, ciutat) que relacioni la protecció de la natura amb la justícia social. Per això cal una "bioètica" o "ètica de l'ecosocialisme":

"El hecho de definir el proyecto político de ecosocialismo consiste, para el ser colectivo, en proclamar la voluntad de modificar su naturaleza antropocéntrica, fragmentada y egocéntrica en una naturaleza de integración, comunicación y equidad estrechamente ligada con el ambiente natural y humano del cual forma parte" (*Ibid*: 86)

En la conclusió del seu llibre, "Perspectivas del *ecosocialismo*" (*Ibid*: 151-153), Bansart relaciona l'ecosocialisme amb els drets dels pobles a l'Amèrica "plural", de la diversitat del continent:

"El *ecosocialismo* quiere ser un socialismo endógeno anclado en el *oikos* americano, un socialismo que reconozca sus raíces en esta tierra y la gente que la puebla, un socialismo que relacione íntimamente entre sí la *economía* con la *ecología*, un socialismo enraizado en las tierras americanas y cuyos frutos de la tierra sirvan para el desarrollo de su gente (...) El *ecosocialismo* se sitúa cerca de otras corrientes socialistas, pero, al mismo tiempo, tiene características propias. Así, relaciona muy especialmente entre sí y de manera muy íntima los fenómenos sociales, ecológicos y económicos. Considera que los tres forman parte de un mismo proceso sin que uno tenga más importancia que los otros dos"

En un llibre posterior d'Andrés Bansart, titulat *Ecosocialismo: Información, Comunicación, Educación* (2012), publicat pel Ministerio del Poder Popular para la Comunicación y la Información del Govern de Veneçuela, analitza la relació de la informació i comunicació amb l'auge de l'ecosocialisme.⁴²⁴

En la presentació per part dels editors aquests destaquen que en la campanya presidencial veneçolana de 2012 el cinquè gran objectiu "històric" del candidat Huho Chávez va ser "construir e impulsar el modelo económico productivo ecosocialista, basado en una relación armónica entre el hombre y la naturaleza, que garantice el uso y el aprovechamiento racional, óptimo y sostenible de los recursos naturales" i "diseñar un ambicioso Plan Nacional de Adaptación acorde con el

⁴²⁴ Es pot consultar a internet: <http://www.minci.gob.ve/wp-content/uploads/downloads/2012/11/WEB-ECOSOCIALISMO-INF-Y-COMUNIC-8-11-2012.pdf>

compromiso ético bolivariano ecosocialista, que permita a nuestro país prepararse para los escenarios e impactos climáticos que se producirán debido a la irresponsabilidad de los países industrializados, contaminadores del mundo”.

En aquest mateix “assaig” -promogut pel Govern veneçolà- es defineix l'ecosocialisme com “un sistema polític que articula, entre sí, la buena gestión de los ecosistemas” i aquí Bansart situa la comunicació com un element cabdal al costat de l'educació per tal de superar -argumenta- les fracassades experiències de socialisme que es van dur a terme en altres parts del món i en altres temps.

Per a Bansart, és al continent americà, Abya Yala, segons el nom que els aborígens van donar al continent abans de l'arribada de Cristòfol Colón, “donde tiene que nacer, crecer y dar frutos un socialismo inédito que llamamos ecosocialismo”. Aquest ecosocialisme és “ alternativa” -segueix argumentant Bansart- als fracassats socialismes que no van respectar la natura, van acceptar guerres i que es van tancar en lluites pel poder:

“El ecosocialismo es un modelo de sociedad estrechamente ligado con la naturaleza que exige la soberanía, el respeto y la autonomía de los pueblos, un modelo que considera al ser humano (a todos los seres humanos) como la razón de ser las luchas, un modelo de sociedad que rechaza las discriminaciones, que impulsa nuevas formas de poder popular, que promueve la participación voluntaria y voluntarista por parte de quienes desean, exigen y se exigen a sí mismo la inclusión, la participación y la cooperación. El ecosocialismo no es cualquier tipo de socialismo. Articula, dentro de un proceso de desenvolvimiento comunitario e igualitario, la economía, la ecología y la cultura. (...) El ecosocialismo tiende a lograr una relación equilibrada entre el ser, el estar y el hacer. Tiende a producir bienes y servicios sin lastimar la naturaleza (....) El ecosocialismo es un socialismo que se preocupa por preservar la naturaleza, que se esmera por producir sólo lo que se necesita (...) El ‘eco-socialismo’ es un sistema político, pero también social y cultural, garante de la armonía del *oikos*, de la paz en el hogar, de la convivialidad entre todos los que coexisten en este hogar. Desde luego, el individualismo no cabe ni por casualidad en este sistema. Nadie puede pretender tener más que otro, gastar más recursos o acumular por beneficio propio. El individualismo es inconcebible en tal sistema. (...) en esta época de la historia de la humanidad, es totalmente imprescindible adoptar el ecosocialismo. Pero, agregamos un adjetivo a este nombre compuesto: revolucionario (...). Los pueblos de ‘Abya Yala’, los países de Nuestra América, se encuentran actualmente en una cierta posición de fuerza que permite emprender un movimiento verdaderamente revolucionario. Por esta razón es aquí y ahora que, de manera urgente y sin vacilar, debemos implantar el ecosocialismo revolucionario”

L'economista català Joan Martínez-Alier és -ho hem explicat en pàgines anteriors- un dels primers autors que va definir en el nostre entorn el concepte “ecosocialisme”. Referent mundial en la crítica ecològica a la ciència econòmica -i creador de la “teoria de l'ecologisme popular” que veu en molts dels conflictes ambientals, els pobres s'alienen al costat de la preservació dels recursos naturals no pas per

ideologia ecologista sinó per supervivència- responia així fa pocs anys a la pregunta si “un ecosocialisme es posible en nuestra sociedad”:⁴²⁵

“Me parece bien el ecosocialismo, y también el eco-feminismo, pero será un socialismo sin referencia alguna a los partidos leninistas del pasado. Me interesa más bien algo que se base en el gran movimiento por la justicia ambiental y social que hay en el mundo. El sistema de mercado no garantiza que la economía encaje en los ecosistemas, ya que los mercados no valoran las necesidades futuras ni los perjuicios externos a las transacciones mercantiles, como ya señaló Otto Neurath contra Von Mises y Hayek en el famoso debate sobre el cálculo económico en una economía socialista en la Viena de 1920. El conflicto entre economía y medio ambiente no puede solucionarse tampoco con jaculatorias tales como “desarrollo sostenible”, “eco-eficiencia” o “modernización ecológica”. Ahora bien, si el mercado daña a la naturaleza, ¿qué ocurrió en las economías planificadas? No sólo explotaron a los trabajadores en beneficio de una capa burocrática de la sociedad, sino que preconizaron el crecimiento económico a toda costa, y además les faltó la posibilidad, por ausencia de libertades, de tener grupos ecologistas que protestasen. Hay que inventar algo nuevo, pero eso no lo hará un partido, sino una suma de movimientos sociales.”

Martínez-Alier, des de la seva preocupació per l'ecologisme dels pobres i indígenes empobrits, va tirar endavant des del 1990 a Barcelona la revista *Ecologia Política*, agermanada amb *Capitalism, Nature, Socialism*, revista impulsada des del 1988 a Califòrnia pels l'economista marxista James O'Connor, i on Martínez-Alier va publicar alguns articles titulats amb el terme “ecosocialisme” ja en el període 1988-1989.

Per a un altre autor espanyol que ha analitzat l'ecosocialisme, el catedràtic Ángel Valencia,⁴²⁶ “el ecosocialismo constituye una corriente dentro del pensamiento político verde en la que se intenta elaborar una crítica convergente al capitalismo, tanto por sus efectos en la desigualdad social como su responsabilidad en la degradación medioambiental, que conduzca a una estrategia política y a un proyecto político dentro de la izquierda en el que el objetivo fundamental sea conseguir una sociedad sustentable e igualitaria”. El problema, però, afegeix, “es el desacuerdo en la estrategia política que produzca la convergencia entre dos movimientos políticos tan diferentes”.

Aquesta evolució del roig al verd dels teòrics marxistes i militants de l'esquerra cap als ideals de l'ecologisme, segons Valencia, “expresa una creencia por la cual la nueva sociedad no se deriva ya exclusivamente de la crisis del capitalismo sino también de la crisis ecológica”.

⁴²⁵ Entrevista de Monica di Donato a Joan Martínez Alier titulada “El ecologismo igualitarista enraizará sobre todo entre los desposeídos del mundo”, din revista digital de la fundació Fuhem, “Papeles”, número 104, 2008/2009:.. Es pot consultar en aquest enllaç: http://www.fuhem.es/media/cdv/file/biblioteca/Entrevistas/Entrevista_Joan_Martinez_Alier.pdf

⁴²⁶ “Pensar una sociedad sostenible en el siglo XXI”, resum de la ponència presentada en el VII Congreso Español de Ciencia Política y de la Administración: Democracia y Buen Gobierno. Podeu consultar aquesta ponència a: http://www.aecpa.es/uploads/files/congresos/congreso_07/area01/GT01/VALENCIA-SAIZ-Angel%28UniversidaddeMalaga%29.pdf

Per a València, en el cas de la relació de l'ecologisme amb l'esquerra existeixen tres grans corrents dins del pensament polític verd: l'ecofeminisme, l'ecoanarquisme -en l'obra de Murray Bookchin especialment- i l'ecosocialisme. Pel que fa a aquest últim els plantejaments teòrics i trajectòries polítiques són diferents a Europa (amb les obres d'Elmar Altvater, Rudolf Bahro o Alain Lipietz) i als Estats Units (amb autors com James O'Connor i la seva teoria del marxisme ecològic i la seva tesi de "les dues contradiccions del capitalisme").

Mentre que per a un altre autor espanyol, José Luis Haro García,⁴²⁷ ecosocialisme és "una de las sensibilidades principales del ecologismo político" i "una de las corrientes ideológicas del ecologismo político" i afegeix:

"En el marco de las diferentes sensibilidades ideológicas que convergen en el ecologismo político, el ecosocialismo se ha erigido como una de las que cuenta con mayor desarrollo teórico y repercusión política. Se trata de una teoría política de carácter emancipador que se alinea sin excesivos problemas con los postulados tradicionales de la izquierda política.

El ecosocialismo puede ser entendido como una reformulación del socialismo democrático bajo la luz del desafío ecológico donde convergen elementos provenientes del marxismo, la socialdemocracia y el movimiento medioambiental. Su tesis principal sostiene que el capitalismo está en el origen tanto de la injusticia y el conflicto social como de la degradación medioambiental"

Totes aquestes definicions d'ecosocialisme podria fer pensar que, per un efecte d'acumulació, hi ha una extensa bibliografia. Però cal precisar, de nou, que el cos teòric no és gaire abundant fet que explica que encara trobem absències en diccionaris, enciclopèdies, tractats de ciència política i, fins i tot, de teoria de l'ecologisme. Així, en el *Dictionary and introduction to Global Environmental Governance* (2007), que recopila uns 5.000 termes, entre organitzacions i acrònims sobre medi ambient, desenvolupament sostenible i ecologisme surten les veus "ecoterrorisme", "ecoturisme", però ni "ecosocialisme" ni "ecofeminisme" ni res que relacioni ecologia i ecologisme amb ideologia.

En un altre llibre de caire enciclopèdic, a càrrec de Robert Garner, Peter Ferdinand i Stephanie Lawson (2009), sobre termonologia política els autors se centren -en una primera part- en conceptes i ideologies tradicionals (liberalisme, socialisme, conservadorisme, nacionalisme, feixisme, anarquisme) i posteriorment dels canvis en les ideologies dominants que comença amb "the end of History?" i segueix amb el postmodernisme, feminisme, ecologisme, multiculturalisme i fonamentalismes religiosos, segons la distribució de capítols. L'entrada "ecosocialisme" té unes breus línies en una pàgina que comparteix amb les entrades "ecoliberalisme" i "ecofeminisme". Precisament, Robert Garner,⁴²⁸ professor de Polítiques a la University de Leicester, és autor del capítol on se cita ecosocialisme i es pregunta

⁴²⁷ "Ecologismo y democracia en el centro de trabajo: un análisis de la argumentación ecosocialista a favor de la democracia industrial ", A: *Revista Española de Ciencia Política*. Núm. 34, Marzo 2014, pp. 119-143.

⁴²⁸ Garner és autor, entre altres, d'*Environmental Politics* (2000), *Animal, Politics and Morality* (2004) i *Animal Ethics* (2005).

(*Ibid*: 149-150) si relacionat amb el medi ambient l'ecologisme es una ideologia diferent.

I en un altre llibre de referència en anglès dels diccionaris de conceptes ideològics com és l'obra d'Alan Finlayson (2003), a *Contemporary Political Thought*, cita una vegada "ecosocialisme" per dir que dins l'ecologisme han sortit "híbrids" com ecosocialisme i ecofeminisme. Aquí la definició, doncs, queda reduïda a un simple "híbrid ideològic".

No només trobem absències en aquests tractats sinó també en autors que han analitzat la filosofia política verda i l'ecologisme polític. Així llibres de "capçalera" del "pensament verd" publicats durant la dècada de 1990 per autors com ara George Sessions (1995) i Brian Doherty (1996) no esmenten en cap moment el terme "ecosocialista", en un exemple més que el concepte no era familiar en l'àmbit acadèmic, tot i que sí en l'ideològic al voltant dels partits polítics, tal com hem vist.

Douglas Torgerson, a *The Promise of Green Politics* (1999: 40), només dedica unes línies a l'ecosocialisme i és per fer una valoració al pensament de Rudolph Bahro en la seva obra *Building the Green Movement* (1986): "The problem with green realism, from Bahro's fundamentalist perspective, is that it amounts merely to tinkering with a mechanism that needs to be scrapped. From an ecosocialist viewpoint, there is a parallel though quite different difficulty".

Andrew Dobson, en la primera edició del seu llibre referent *Green Political Thought* (1991), no incorpora la veu "ecosocialisme". De fet, no apareix amb més extensió fins la quarta edició. En la segona edició (1995: 167) hi apareix una vegada dins el capítol cinquè, titulat "Ecologism, Socialism and Feminism" quan afirma:

"Reactions, though, have varied from country to country. In West Germany, where the greens' leftist orientation has been marked from the beginning, debate between 'red' and 'green' that has now begun elsewhere hardly needed to be initiated explicitly because it was present at the start. More accurately, those on the left in Germany who were comfortable in green company were those with a decentralist and 'Utopian' socialist heritage -precisely the heritage that has been 'rediscovered' by those socialists outside Germany who have taken the ecological challenge seriously. The result in West Germany was a flood of thinking around the issue of eco-socialism (now complicated by reunification and the current successes of 'reform communists'), while the wider ideological and institutional divide between red and green in Britain, for example, has taken some time to bridge"

Quan Dobson parla de la pluralitat d'ecologismes -en la segona edició ja presenta l'ecologisme dins el camp general de les ideologies polítiques- es pot intuir que el més semblant a ecosocialisme és quan entra a analitzar les "manifestacions radicals" de l'ecologisme. En l'edició de 2007⁴²⁹ no aprofundeix gaire més en aquesta aproximació a l'ecosocialisme i, de fet, ho fa per esmentar Pepper i Sarkar.

⁴²⁹ Només hi ha una breu referència a "ecosocialisme" en les pàgines 173 i 149.

Mentre aquests dos autors que hem destacat anteriorment, David Pepper i Saral Sarkar, contribueixen a donar un cos teòric al corrent ecosocialista, altres teòrics referents del pensament ecologista trigaran a incorporar-ho en els seus escrits. En aquest sentit, és simptomàtic que un dels principals teòrics del pensament ecologista, Andrew Dobson, no arriba a esmentar el concepte "ecosocialisme" fins a la quarta edició de *Green Political Thought* (2007) i ho farà dins l'apartat dedicat al "socialisme":

"Early responses to the environmental movement from the socialist left were certainly hostile and often focused on its middle-class nature, either so as to illustrate its marginal relevance to the working class in particular and thus to socialism in general, or, more aggressively, to cast in the role of a positive distraction from the fundamental battles still to be fought between capital and labour. Either way, the nascent green movement was generally presented as a blip on the screen of radical politics, which would probably soon disappear and which certainly had nothing to say to the left that was worth listening to" (*Ibid*: 165-176)

De fet, introdueix el concepte "ecosocialisme" només per citar Pepper i Sarkar i dir de manera succinta que:

"Ecologism cannot be 'reduced' to any of the ideologies discussed here, with the faintly possible exception of feminism, and none of these ideologies may be said successfully to have appropriated ecologism for itself. Unlike any other ideology, ecologism is concerned in a foundational way with the relationship between human beings and their natural environment. More specifically, the two principal and distinguishing themes of ecologism, its belief in the limits to material growth and its opposition to anthropocentrism, are nowhere to be found in liberalism, conservatism and socialism -and they are nuanced in ecofeminism, where anthropocentrism is replaced by androcentrism, for example. Our conclusion must be that ecologism is an ideology in its own right, partly because it offers a coherent (if not unassailable) critique of contemporary society and a prescription for improvement, and partly because this critique and prescription differ fundamentally from those offered by other modern political ideologies" (*Ibid*: 188)

En les conclusions, Dobson (*Ibid*: 189-202) torna a dir que en el llibre ha establert les diferències entre ecologisme i les altres ideologies polítiques i la incompatibilitat entre ecologia i medi ambient (environmentalism) en què l'ecologisme busca radicalment preguntes sobre una sèrie de pràctiques polítiques, econòmiques i socials que l'*environmentalism* no fa. I afirma que diverses classes d'*environmentalism* (conservació, contaminació, control, reciclatge d'escombraries) "can be slotted with relative ease into more well-know ideological paradigms".

També expressa la tensió entre "ecologisme" i "environmentalism" en aquest punt:

"Green reformers need a radically alternative picture of post-industrial society, they need deep-ecological visionaries, they need the phantom studies of the sustainable society, and they need, paradoxically, occasionally to be brought down to earth and to be reminded about limit to growth. Dark-green politics remind reformists of where they want to go even it they don't really

think they can get there. On this view there is what we might call a 'constructive tension' between ecologism and environmentalism" (*Ibid*: 190).

Del que sí que es felicita Dobson en el prefaci a la quarta edició (2007) del seu llibre publicat el 1990 és que el medi ambient "ja té ara una presència habitual en les portades dels diaris i els sumaris dels telenotícies", fet que el 1990 hauria estat inimaginable. La paradoxa, diu, és que aquest increment en l'exposició als problemes ambientals no ha donat un millor enteniment de les causes i conseqüències, i de les solucions, a aquests problemes ecològics.

El 2007, diu, ja és habitual veure en els mitjans de comunicació el canvi climàtic, la deforestació, la pluja àcida i els pesticides... Dobson creu que ha estat conseqüència del moviment ecologista que ha estat capaç de construir una influència tant en la societat civil com en la seva participació parlamentària. I que en paral·lel hagi augmentat la literatura acadèmica que ha analitzat tot aquest moviment, des de diferents perspectives.⁴³⁰

En els només 17 anys que separaven la primera de la quarta edició de *Green Political Thought*, Dobson destaca que el 1990 els partits verds eren una novetat i a penes ningú havia sentit parlar de "canvi climàtic". El 2007 parla d'una nova ideologia -no pas en referència a l'ecosocialisme, sinó a l'ecologisme polític- i afegeix:

"One of the most striking political transformations of the past two decades has been the way in which environmental concern has moved from the margins to the mainstream of political life. (...) Thus my principal objective here is the same as it was in 1990: to describe and assess that set of ideas regarding the environment which can properly be regarded as an ideology – the ideology of ecologism. This book about 'ecologism', then, in the same sense as you might read a book about liberalism, socialism, conservatism or fascism" (*Ibid*: 2)

Perquè Dobson, el 2007, encara centra la discussió principal en l'àmbit de l'estudi del "pensament verd" en la distinció entre "environmentalism" i "ecologism" en què el primer "argues for a managerial approach to environmental problems, secure in the belief that they can be solved without fundamental changes in present values or patterns of production and consumption" mentre que l'ecologisme "holds that a sustainable and fulfilling existence presupposes radical changes in our relationship with non-human natural world, and in our mode of social and political life".

Per a Dobson, hi ha ministres que a penes han cregut que les polítiques ecologistes i que han cregut que ser ecologista era canviar les seves limusines per cotxes híbrids. Contràriament, defensa i argumenta que ambientalisme i ecologisme han de mantenir les distàncies ja que no només difereixen en el grau de compromís sinó en la classe de compromís. En unes altres paraules, diu Dobson, "they need to be kept

⁴³⁰ Dobson assenyala aquests camps i autors: "polítiques del medi ambient" (Doyle and McEachern, 1998; Dryzek and Schlosberg, 1998; Garner, 2000; Carter, 2001; Connelly and Smith, 2003), "partits polítics verds" (Muller-Rommel and Poguntke, 2002), "moviment ecologista" (Doherty, 2002), "relacions internacionals i medi ambient" (Thomas, 1992; Paterson, 2000), "idees socials i moviment verd" movement (Dryzek, Barry, Baxter, etc).

apart for the same reasons that liberalism and socialism, or conservatism and nationalism, need to be kept apart (...) environmentalism is not an ideology at all”.

Segons Dobson, “ambientalisme” no és una ideologia política com sí que ho és l'ecologisme. Com tampoc ho és el fet que portem a terme en la nostra vida diària comportaments sostenibles. Seguint el que diu Jonathon Porritt,⁴³¹ Dobson subscriu que “the recycling of waste is an essential part of being green but it is not the same thing as being radically green. Being radically green involves living a different kind of collective life”.

Pel que fa a l'adscripció de l'ecologisme a la dreta o a l'esquerra ideològica, Dobson (*Ibid*: 19) afirma:

“In some respects we can talk of the green movement quite happily in terms of left and right because the terms we use to discuss the difference between the two can easily be applied to it. If, for example, we take equality and hierarchy as characteristics held to be praiseworthy within left-wing and right-wing thought respectively, the ecologism is clearly left-wing, arguing as it does for forms of equality among human beings and between human beings and other species. However, to argue that ecologism is unequivocally left-wing is not so easy”

Recorda Dobson que autors com John Gray (1993) i Roger Scruton (2006) han vist afinitats entre els ecologistes i l'ecologia com a ideologia i el pensament conservador, entre altres coses perquè totes dues teories veuen la vida dels humans des d'una perspectiva “multigeneracional”. I també perquè tots dos rebutgen “the shibboleth of liberal individualism” I perquè, com defensa sobretot John Gray⁴³² verds i conservadors consideren “risk-aversion the path of prudence when new technologies, or new social practices, have consequences that are large and unpredictable”.

Acaba dient Dobson (*Ibid*: 26) que “Ecologists and environmentalists are inspired to act by the environmental degradation they observe, but their strategies for remedying it differ widely. Environmentalists do not necessarily subscribe to the limits to growth thesis, nor do they typically seek to dismantle ‘industrialism’. They are unlikely to argue for the intrinsic value of the non-human environment and would balk at any suggestion that we (as a species) ‘nurture our spiritual capacity’” .

Segons Dobson, l'ecologisme polític també ha derivat d'alguna forma en el pragmatisme que guia qualsevol acció de govern -és a dir, que es governa no per als associats de la teva ONG sinó per al conjunt de la població- i per aquest motiu s'explicaria -i aquí segueix els arguments de P. Curry-⁴³³ que en el que ell anomena “fonamentals filosòfics” de l'ecologisme el “deep ecology” -considerat la pedra filosofal del pensament polític ecologista més radical- hagi derivat des d'una preocupació del que passa al món natural més que no pas l'humà a una ètica “més descentrada en favor de reptes més polítics”.

⁴³¹ *Seeing Green*. Oxford: Blackwell, 1984.

⁴³² *Beyond the New Rights: Markets, Government and the Common Environment*. London: Routledge, 1993.

⁴³³ *Ecological Ethics: An Introduction*. Cambridge: Polity Press, 2006.

Dobson (*Ibid*: 119), al costat del fenomen de l'ecologisme polític subratlla també un canvi en la mentalitat de molts ciutadans, el "lifestyle" ecologista, és a dir, la conscienciació que el comportament entre el que fem individualment i el que fem socialment es reforcen (p. 119). Així, sosté que en els darrers anys almenys hi ha hagut a la Gran Bretanya -podem dir que en molts altres països no només de l'Europa Occidental- una explosió en la popularitat del "green lifestyle" amb la idea que tot allò que fem en la vida quotidiana en el nostre comportament quotidià influeix en la vida diària nostra i del nostre entorn.

Tenir cura de les coses que comprem, en què inverteixes els teus diners, com tracten la gent, quins mitjans de transport uses, etc. "Products in green packets sell significantly better than similar products packaged in any other color. In this context, green has rapidly become the colour of capitalist energy and enterprise", afirma Dobson, que afegeix que "from the point of view of lifestyle changes, the spaces for political action are in principle infinite".

Dobson argumenta (*Ibid*: 120) que amb aquesta conscienciació en els darrers anys més botelles i diaris s'han reciclat, es ven més gasolina sense plom i els detergents són menys danyosos per al medi ambient, tot i que subratlla que s'estan donant contradiccions a pesar de les millores:

"It is true that consumer pressure helped bring about a reduction in the use of CFCs in aerosol sprays. It is true that the Body Shop will supply you with exotic perfumes and shampoos in reusable bottles and that have not been teste on animals. It is true that we can help extend the life of tropical rainforests by resisting the temptation to buy mahogany toilet seats. There is also evidence that consumer resistance in Europe to genetically modified (GM) food is damaging GM companies (...)"

El problema per a Dobson és que cal consumir menys perquè al capdavant el que busca The Body Shop és que la gent consumeixi molt els seus productes i aposta en la línia del que defensa John Seymour i Herbert Girardet⁴³⁴ que mantenien que això provocava que "even the toilet is a potential locus for radical politics" i que la radicalitat ha de començar per la nostra actitud a la llar com el fet de ser conscients que una quarta part de l'aigua consumida a la llar es perd en el lavabo i que cada vegada que tirem la cadena són 20 litres d'aigua que es perden. I suggerien que seguíssim aquest lema: "If it's brown wash it down. If it's yellow let it mellow".

Dobson arriba així al capítol cinquè on analitza l'ecologisme en relació amb les altres ideologies i situa l'ecosocialisme dins el suabapartat de "socialisme". Defensa Dobson que l'ecologisme és una ideologia independent de la resta. Però que la resta, des de liberals, feministes i socialistes s'han intentat apropiat del pensament ecologista.

Pel que fa al liberalisme cita Eckersley i Mark Sagoff⁴³⁵ que asseguraven que els mediambientalistes podien ser liberals. Per a Dobson "the answer to the compatibility question depends entirely on one's terms of reference: environmentalism and liberalism are compatible, but ecologism and liberalism are

⁴³⁴ *Blueprint for a Green Planet*, London: Dorling Kindersley, 1987.

⁴³⁵ *The Economy of the Earth: Philosophy, Law and the Environment*, Cambridge: Cambridge University press, 1988.

not". Dobson es mostra d'acord en el fet que les tensions entre liberalisme i ecologisme estan centrades sobretot en el tema de la llibertat perquè la llibertat de mercat estaria en contradicció amb l'ecologia radical que mira la resolució dels problemes ambientals com un problema col·lectiu.

Una altre dels darrers títols teòrics que han analitzat -en anglès- l'ecosocialisme és el llibre editat per Qingzhi Huan, *Eco-socialism as Politics. Rebuilding the Basis of Our Modern Civilisation* (2010). Huan, investigador de l'Institut del Marxisme i del Centre for Environment Politics Research de la Univesitat de Pequín, analitza l'ecosocialisme com a "red-green politics" que en la primera dècada del segle XXI ha progressat ràpidament en l'elaboració d'un diagnòstic distintiu i la seva prescripció pel deteriorament medioambiental arreu del món.

No obstant, subratlla que aquest ecosocialisme no pot funcionar com a discurs polític i influent moviment pràctic per a la transformació verda fins que efectivament doni resultats a les dificultats que està significant la globalització del capitalisme. L'ecosocialisme necessita posar l'èmfasi en tres punts: 1) polir una interpretació coherent i convincent de l'actual procés de globalització; 2) fer esforços per assimilar allò substancial de l'ecologisme; i 3) prestar més atenció al potencial polític de les idees i pràctiques no capitalistes (o anticapitalistes) en l'orient contemporani.

Per a Huan, l'ecosocialisme és, efectivament, moltes coses per a molta gent. Des de la perspectiva de les polítiques ecologistes o ambientalistes es pot descriure àmpliament com un "radical homocentric" (diferent de l'ecocentrisme) aplicat a l'ecologisme per a l'anàlisi socialista. Hi ha, doncs, un model o patró "red-green" del socialisme, dissenyat per tal de crear una societat justa i ecològicament sostenible.

El llibre coral de Huan, resultat d'una recerca impulsada pel Ministeri d'Educació de la Xina i culminat en un Conferència Internacional sobre Medi Ambient i Socialisme que va tenir lloc a Jinan el 17-19 de maig de 2008, comença amb un capítol d'Huan titulat "Eco-socialism in an Era of Capitalist Globalisation: Brinding the West and the East" on argumenta que a pesar que l'ecosocialisme ha progressat ràpidament com a política roig-verda en la darrera dècada, no obstant en la seva elaboració d'una diagnosi distintiva i la prescripció pel que fa al deteriorament ambiental en el món d'avui "it seems quite clear that eco-socialism cannot function as a more convincing political discourse and influential practical movement for the green transformation until it effectively overcomes the enormous difficulties brought about by a capitalist globalisation".

Huan destaca que el desenvolupament de l'ecosocialisme té lloc en la meitat de la dècada de 1990 i assegura que va tenir influència per provocar transformacions en els ecologistes com a alternativa al "green capitalism". L'explosió en aquells anys de la literatura ecomarxista (Burkett, Foster, Kovel, Benton, O'Connor i Löwy, entre els autors principals) es va donar, especialment, al voltant de la revista nord-americana *Capitalism Nature Socialism*.

No obstant, Huan subratlla la feblesa de l'ecosocialisme i emplaça a la necessitat de construir un pensament ecosocialista des d'una perspectiva global tot seguint la sentència encunyada pels Verds "think globally and act globally"

Un altre dels autors que ha defensat l'ecosocialisme i que ha contribuït a crear un cos teòric és Daniel Tanuro, veterà militant de la Lliga Comunista Revolucionària belga, que a *Cambio climático y alternativa ecosocialista* (2009) critica la naturalesa productivista, irracional i malbaratadora del capitalisme però també del "socialismo irreal" i aposta per un moviment d'esquerres de masses que federi el conjunt del moviment ecologista i que sigui capaç d'establir una aliança entre aquest i el moviment obrer organitzat per imposar una agenda alternativa a la dels governs i les multinacionals.

Tanuro, que publica aquest llibret per a l'organització política Izquierda Anticapitalista,⁴³⁶ que es presentava com a organització que lluitava per aconseguir crear al conjunt de l'Estat espanyol un projecte revolucionari, centra l'objectiu de l'ecosocialisme a evitar l'amenaça del canvi climàtic amb tots els impactes socials i ecològics que representarà per al planeta Terra. Tanuro defensa que l'expressió "canvi climàtic" és "tramposa" perquè evoca una modificació gradual "cuando en realidad estamos confrontados a una alteración brutal, que se está acelerando".

Argumenta en aquest llibre que el trastorn climàtic no es deu a l'activitat humana en general, sinó "a las modalidades de actividad desde la Revolución Industrial Capitalista" als quals cal afegir els països del "socialismo real" que també tenen una gran responsabilitat, ja que van renunciar a la revolució mundial i es van adherir al productivisme i van copiar les tecnologies capitalistes. El que és més preocupant, diu Tanuro, és que els pobles del Sud paguen un alt preu pel trastorn climàtic i que ells seran les víctimes principals.

La solució per Tanuro és construir un moviment ecosocialista de lluita contra el canvi climàtic i que uneixi aquest problema amb la justícia social, un desafiament per a l'esquerra radical perquè implica anar més enllà de la lluita per la redistribució de la riquesa.

Un altre dels teòrics importants per al "pensament verd", Derek Wall, il·lustra també la lentitud per incorporar l'expressió "ecosocialista". I de fet no ho fa obertament fins a la publicació, el 2010, de *The Rise of the Green Left* i per "rescatar" d'alguna forma el Marx sensible a l'ecologisme.

Wall situa el consolidament de l'ecosocialisme en la reunió dels partits verds, moviments socials, grups socialistes i indigenistes que es va celebrar a Belém (Brasil), el gener de 2009. Tot i que localitza les arrels d'aquest ecosocialisme en el marxisme -malgrat que sovint a Marx se l'ha rebutjat com a antiambientalista-, recorda que Marx a *The Condition of the English Working Class* ja alertava del perill de la contaminació per a la salut dels treballadors.

Subratlla Wall que John Bellamy Foster, a *Marx's Ecology* (2002), al llarg dels seus escrits i a pesar de no fer servir el concepte "ecologia" és essencial en el seu pensament ideològic, especialment el seu concepte de "metabolic rift" entre humanitat i la resta de la natura.

Altres autors com ara Peter Gould (1988), Ted Benton (1993), Paul Burkett (1999), Jonathan Hughes (2000) i David Pepper (1993) han trobat moltes afinitats entre les

⁴³⁶ Izquierda Anticapitalista es va dissoldre mesos després de les eleccions europees de maig de 2014 quan Podemos va aconseguir representació. Els seus membres es van integrar a Podemos.

obres de Marx i l'ecologia política, entre el socialisme original i la preocupació per l'explotació de la natura, subratlla Wall, que afegeix que durant el segle XX, la noció d'un Marx "de pensament verd" es va enfortir a mesura que es va estudiar la seva obra. Així, cita de Marx *Paris Manuscripts* on es refereix als perills per a la humanitat d'estar alienada de la resta de la natura. Els temes ecològics també són importants en el seu *Grundrisse*, el seu pla per a un projecte de vida, a més de totes les reflexions sobre economia i societat que trobem a *El Capital*.

Això porta a dir a Derek Wall que l'acusació d'un Marx antimedioambientalista és totalment falsa. Wall (*Ibid*: 75-76) afirma que mentre sovint oblidem que Marx va ser un ecologista, també oblidem sovint que el més prestigiós ecologista polític britànic, William Morris, va ser marxista. Morris va ser, al costat d'Engels i Marx, un actiu membre de la Social Democratic Federation, primer partit socialista britànic, fundat en la dècada de 1880. Morris, ens recorda Wall, argumentava que la destrucció del medi ambient i l'explotació dels treballadors estaven conduïts pel procés d'acumulació de capital i creia que només una revolució podia alliberar la terra i la humanitat d'aquesta servitud.

Punts de vista similars a Morris van compartir altres escritors socialistes britànics com ara Edward Carpenter (1844-1929) -membre del Sheffield Socialist Society i un demòcrata radical que es va atrevir en aquells temps de presentar-se obertament com a homosexual- qui va advocar per l'alliberament de la dona, va donar suport als drets dels animals i va ser un vegetarià convençut.⁴³⁷

Wall (*Ibid*: 77-84) també subratlla els corrents ecologistes dins el Partit Bolxevic de Lenin, mentre que a Alemanya, el pensador marxista Walter Benjamin va rebutjar en el seu llibre *One-Way Street* la "dominació imperial" de la natura. Però tot aquest corrent ha quedat a l'ombra de les conseqüències de les polítiques antiambientals de Stalin i en els dirigents posteriors soviètics, assenyala Wall.

L'Escola de Frankfurt també va tractar l'anàlisi de la relació entre la humanitat i la natura (Adorno i Horkheimer, Marcuse i Erich Fromm) i recorda que Herbert Marcuse, ja en la seva etapa americana, va alertar de les conseqüències ambientals de les accions militars nord-americanes al Vietnam en un seminari a París, el 1972, titulat "Ecologia i Revolució".

No obstant totes aquestes aproximacions al que es podria intuir com a pensament

⁴³⁷ En el seu perfil biogràfic a la Wikipèdia podem llegir: "Se unió a la Social Democratic Federation (SDF) en 1883 e intentó formar una delegación en la ciudad. Pero el grupo eligió ser independiente y se convirtió en la sociedad socialista de Sheffield. Socialist Society. Al mismo tiempo trabajó en varios proyectos entre los que destaca la de dar a conocer las pobres condiciones de vida de los trabajadores de las fábricas. En mayo de 1889 Carpenter escribió un artículo en el *Sheffield Independent* calificando a Sheffield de ser la vergüenza del mundo civilizado y diciendo que la gigantesca nube de humo negro que se levanta sobre la ciudad era como la del juicio final, en el que miles de vidas eran sacrificadas. Afirmó que cien mil adultos y niños a duras penas recibían luz solar ni aire puro, llevando vidas miserables y muriendo de enfermedades que esto les producía. (...) En 1884 abandona el SDF con William Morris y se une a la liga socialista (...) En los últimos veinte años de su vida fue radicalizando su pensamiento político y se implicó implicándose en materias innovadoras para la época entre las que se incluyen la protección medioambiental, los derechos de los animales, la libertad sexual, el movimiento feminista y la difusión de vegetarianismo. Escribió contra el sistema capitalista, contra la aristocracia latifundista y sobre su visión del socialismo."

“ecosocialista”, entre els “pioners ecosocialistes”, Wall (*Ibid*: 84-89) inclou l'escriptor nord-americà Murray Bookchin, que va passar en la seva joventut de ser membre del Partit Comunista al trotskisme i d'aquí a l'anarquisme. En la dècada de 1960, sota el pseudònim de Lewis Herber, Bookchin va escriure *Our Synthetic Environment*, on denunciava l'ús de contaminants i pesticides. Paradoxalment, malgrat que Bookchin va atacar els corrents alternatius del pensament verd, socialista i anarquista, el seu treball teòric és important per entendre el desenvolupament de l'ecosocialisme.

A aquest autor es pot afegir l'historiador britànic E.P. Thompson, que va abandonar el Partit Comunista el 1956 després de la invasió soviètica d'Hongria i que va treballar per crear una Nova Esquerra. Thompson va rescatar en forma de llibre (1976) la figura de William Morris i posteriorment, el 1991, va publicar una altra obra, *The Making of the English Working Class*, que segons Wall és un treball que es podria etiquetar com a ecosocialista. Altres autors que esmenta Derek Wall que han contribuït a construir un nou pensament “roig-verd” i que han donat un salt a la política es troba l'alemany Danny Cohn-Bendit, el francès Alain Lipietz -líder dels verds francesos i autor de *Green Hopes* (1995)- fins arribar a Joel Kovel i el seu clàssic *The Enemy of Nature* (2007) on es detalla els perills del capitalisme per al medi ambient i es fa una crida a crear un moviment ecosocialista que transformi el món.

2.5.2. El consolidament global de l'esquerra verda i el sorgiment d'una xarxa ('network') ecosocialista

En la dècada de 1970, en països com ara Holanda i Suècia, en paral·lel als moviments ecologistes, apareixen xarxes de grups “primitius” ecosocialistes com el cas del Socialistiska Miljönätverket a Suècia (La Xarxa Socialista Ecologista), una de les expressions ecosocialistes que publicaven el diari *Miljöbulletinen*.

No obstant aquest precedent, la majoria dels autors que han analitzat l'ecosocialisme no situen fins als anys 1990 l'auge i consolidament d'aquest corrent. Així en una nota editorial al número de març de 1992 de la revista *Mientras Tanto*, titulat “¿Ahora todos somos ecologistas?”, Jorge Riechmann i Enric Tello ja pronosticaven que aquell decenni seria el de diferenciació dins l'ecologisme i anunciaven:⁴³⁸

“(…) preparar cultural y políticamente el terreno para una transición ecosocialista auténtica, más allá de cualquier capitalismo ‘verde’. Reconozcamos, de entrada, que para ese viaje estamos ahora enormemente desarmados. La tarea de reconstruir un sujeto colectivo y una red de instrumentos capaces de poner al orden del día una alternativa ecosocialista planetaria deberá ser larga y paciente. Involucra un cambio de valores y pautas individuales muy profunda, que hay que promover desde ahora mismo a contrapelo de la cultura dominante. Implica un nuevo internacionalismo que hay que empezar a tejer casi desde la nada”

⁴³⁸ Pàgina 12 del número 49 de *Mientras Tanto*, març-abril de 1992.

Andrew Dobson, en la introducció a *La izquierda verde* (2006),⁴³⁹ afirmava que -escriu això deu anys després que ICV hagués abraçat l'ecosocialisme en la IV Assemblea Nacional de 1996- les característiques de l'ecosocialisme estaven en “construcció” i afegia que era una “autèntica alternativa política”, ja que “tiene suficiente fuerza, tanto en la teoría como en la práctica, dentro y fuera de las instituciones políticas de todo el mundo, para que podamos afirmar que es una verdadera alternativa política para el presente y el futuro”.

Dobson argumenta que el “perfil de l'ecosocialisme” es desenvolupa d'acord amb la natura peculiar i específica dels sistemes polítics i socials en què s'integra. En el cas espanyol, diu, està influït per l'experiència històrica de la transició cap a la democràcia i per la forma com el marxisme va influir en l'oposició d'esquerres al franquisme. Això va permetre que el marxisme donés lloc a “algunas de las más sofisticadas ideas acerca de la relación entre el marxismo y los nuevos movimientos sociales” com en el cas de Manuel Sacristán i *Mientras Tanto*. Mentre que l'ecosocialisme espanyol és el resultat de l'esquerra que s'ha unit a l'ecologisme polític, en altres llocs d'Europa i del món normalment ha estat l'ecologisme polític que s'ha unit al socialisme.

En aquell mateix volum, Ángel Valencia, en el capítol titulat “Izquierda sí pero sostenible” es feia ressò de la reflexió sobre l'esquerra europea en els darrers anys, centrada en una identitat en crisi que a més havia d'afrontar nous desafiaments polítics en la recerca d'un nou espai polític. Des de la dècada dels noranta fins al 2006, escriu aleshores, es podien distingir tres línies de reflexió i acció polítiques: el nou reformisme, els moviments antiglobalització o altermundista i l'esquerra verda.

Sobre aquesta esquerra verda, Valencia considerava que era alguna cosa més que “un fenómeno estratégico”, sinó que responia a una major importància del medi ambient en la nostra concepció de la política i per una transformació de l'espai polític de la política verda:

“Este contexto hace más inteligible lo que entendemos y definimos por *izquierda verde* y desde aquí analizar su aportación y sus desafíos dentro del debate actual sobre la izquierda. No cabe duda que las experiencias de los verdes en el gobierno en los casos de Alemania, Francia, Bélgica, Italia y Finlandia hacen plausible la tesis que desde finales de la década de los noventa se ha producido un avance de la *izquierda verde* en los países del centro y del norte de Europa” (Ibid.: 14-15)

No obstant, subratllava que l'ecosocialisme -que definia com “una corriente de pensamiento importante dentro de la teoría política verde”- connectava amb amb el denominat “espacio político de la izquierda verde”, espai compartit per les forces polítiques roig-verdes però també pels moviments i partits ecologistes. I afegia que tot i que l'esquerra verda té un marcat caràcter ecosocialista, en l'àmbit dels principis “su espacio político es más amplio y sus conexiones tanto ideológicas como estratégicas con el ecologismo político son más fluidas que en el pasado”.

⁴³⁹ Llibre impulsat per la Fundació Nous Horitzons, adscrita a ICV, va estar editat per Ángel Valencia amb l'aportació de diversos autors.

En el capítol de Joaquín Valdivieso titulat "'El ser natural humano'. Ecologismo, marxismo y socialismo"⁴⁴⁰ aquest autor començava destacant que la intersecció entre ecologisme i socialisme verd venia sent objecte de disputa intel·lectual entre els teòrics de les dues tradicions des de feia almenys tres dècades i de com el sentit de termes com "ecosocialisme", "ecologia social", "socialisme ecològic", "roig-verd", "esquerra verda", "ecomarxisme" o "marxista verd" "a menudo se decide en pequeños matices propios de las diferencias específicas de cada tradición: ambientalista, conservacionista, marxista, comunista, socialdemócrata, etc".

En el seu llibre *The Rise of the Green Left* (2010), Derek Wall analitza l'ecosocialisme com a "worldwide phenomenon" i, de fet, el subtítol, *Inside the Worldwide Ecosocialist Movement*, situa l'esquerra verda o ecosocialista en la segona dècada del segle XXI en l'estadi polític encara d'un "moviment" que trobem com a tal des de les protestes a l'Amazònia peruana, la transició verda a Cuba fins a la creació de partits "roig-verds" a Europa.

Wall (*Ibid*: 14-15), exportaveu del Partit Verd d'Anglaterra i Gal·les i professor d'Economia Política al Goldsmiths College (University of London), analitza aquesta ascensió de l'ecosocialisme en el context dels anys 90 del segle XX, amb les crítiques cap al capitalisme però també al comunisme -sobre el que afirma quan parla de la Unió Soviètica que acabava de descompondre's "not only failed economically and socially, it was also associated with devastating environmental consequences"-, amb l'efecte que va tenir l'explosió nuclear de Txernòbil i altres catàstrofes ambientals com la desaparició del Mar d'Aral.

És el debat sobre el "canvi climàtic"⁴⁴¹ i els resultats parcialment decebedors de les conferències de Rio, Kioto i Copenhagen que impulsen una línia de reflexió ideològica que connecta l'ecologisme amb el socialisme (o les idees socials d'esquerra). En aquest context, Wall (*Ibid*: 44-48) parla d'ascens del "New Green Power" que planti cara i que sigui alternativa al capitalisme per evitar la "catàstrofe climàtica" i que aposti per un canvi en el model econòmic i energètic a nivell mundial.

I és en aquest escenari mundial, amb les particularitats locals i regionals, que alguns partits polítics assumeixen el discurs ecosocialista i, fins i tot, es proclamen oficialment ecosocialistes, com és el cas d'Iniciativa per Catalunya Verds, que ho incorpora en els documents polítics i resolucions en la seva IV Assemblea Nacional de 1996.

La transformació d'ICV en partit "roig-verd", d'"esquerra verda" o "ecosocialista" -segons les diferents denominacions que utilitzarà internament i externament la formació des de 1997- anirà en paral·lel a l'ascens i consolidació de l'ecosocialisme com a nou corrent ideològic en diverses regions del món, tot i que caldrà esperar encara deu anys, l'octubre de 2007, per trobar el primer intent internacional d'agrupar les experiències ecosocialistes quan es funda a Montreuil, petit suburbi de París, l'International Ecosocialist Network (EIN), amb la presència de 50 activistes de diferents països. Aquesta xarxa no es podria haver creat sense la iniciativa, anys

⁴⁴⁰ Pàgines 29-65, dins *op.cit.*

⁴⁴¹ Per consultar les discussions en les diferents cimeres sobre canvi climàtic en el llibre de Joan Herrera (2010)

abans, concretament el 2001, del Manifest ecosocialista del brasiler Michael Löwy i el nord-americà Joel Novel. El gener del 2009, l'EIN es reuneix per segona vegada, ara en el World Social Forum de Belém, Brasil, amb una presència molt important d'activistes indigenistes, d'esquerra i verds de Llatinoamèrica. En aquella trobada es decideix crear un moviment global ecosocialista, inspirat en el Manifest Ecosocialista publicat el 2001.

El 2010, Derek Wall (*Ibid*: 96-99) encara afirmava que “today, ecosocialism is a patchwork of different groups, networks and political parties”. Però a Europa és on l'ecosocialisme ha agafat més embranzida, conjuntament amb Austràlia (la Socialist Alliance es defineix com a ecosocialista) i els Estats Units.

L'escassa existència de partits polítics que s'autodefineixin com a “ecosocialistes”, 25 anys després de la teorització de Pepper a *Eco-socialism* pot ser també una de les explicacions de la manca d'una xarxa internacional ecosocialista i de l'impuls d'aquest corrent ideològic que podria haver substituït (o pot encara) l'hegemonia del socialisme democràtic o socialdemocràcia que ha donat origen a noves etiquetes com ara *New Labourism*.

Com a corrent ideològic l'ecosocialisme sembla -fins i tot que en aquells partits que l'han assumit i que s'autopresenten davant els seus militants, electors i la resta de la societat a través dels mitjans de comunicació com a tals- que no ha agafat embranzida com a denominació. Un exemple d'aquesta manca d'autoreferencialitat la trobem en la X assemblea nacional d'ICV -celebrada el 2013- on en el document polític de 100 pàgines no apareix ni una sola vegada l'expressió ecosocialisme-ecosocialista.

A Espanya destaca el paper de la Fundació Fuhem, nascuda sota el règim franquista com a Fundación del Hogar y del Empleado, que s'ha convertit en les darreres dues dècades en un referent com a espai de reflexió i debat sobre l'ecologisme social o ecosocialisme. Es presenta com una fundació independent que promou la justícia social, l'aprofundiment de la democràcia i la sostenibilitat ambiental a través de l'activitat educativa -gestiona algunes escoles concertades a Madrid- i de la feina en temes ecosocials amb la *Revista Papeles de Relaciones Ecosociales y Cambio Global* – revista d'aparició trimestral- i de Fuhem Ecosocial, que organitza conferències, xerrades i jornades sobre aquestes temàtiques i per on han passat teòrics ecosocialistes com ara Michael Löwy. Fuhem entén per ecosocial “un bienestar, calidad de vida y buen vivir asentados en el respeto de los límites ecológicos, en la equidad, cohesión social y solidaridad”.

A Catalunya, des del punt de vista intel·lectual cal destacar l'impuls portat a terme per l'editorial Icària en la publicació de llibres en castellà de temàtica sobre ecosocialisme i esquerra verda i de la Fundació Nous Horitzons en la publicació de documents, informes i llibres a més de la convocatòria d'actes de temàtica ecosocialista.

A la Gran Bretanya, la quarta Resistència Socialista Internacional ha abraçat l'ecosocialisme i hi ha un fort grup ecosocialista en el Partit Verd d'Anglaterra i Gal·les, Green Left, i un partit ecosocialista independent, the Alliance for Green Socialism.

Wall continua dient que hi ha partits verds a Portugal, part d'Espanya -aquest autor no esmenta l'experiència d'èxit d'ICV- i Itàlia, explícitament ecosocialistes. A Holanda, quatre partits polítics, inclòs el Partit Comunista, van crear el 1989 el Green Left. Mentre que a Suïssa el 2009 es va crear The Left, un nou partit ecosocialista. El Bloc d'Esquerres a Portugal també va abraçar l'ecosocialisme mentre que a Turquia existeix una xarxa ecosocialista.

A Noruega, es va formar una coalició "roig-verda" (Partit Laborista, Partit Socialista d'Esquerra i el Partit de Centre) sorgida de les eleccions de 2005. A Islàndia, després de 18 anys de govern neoliberal, una coalició "verdes-esquerra" va guanyar les eleccions amb l'Aliança Socialista (27%) i el Moviment d'Esquerres-Verd (21%).

A Alemanya, el Die Linke té un programa polític fundacional que tot i que no arribar a parlar d'ecosocialisme fa servir l'expressió societat "socio-ecològica" i en aquest sentit aposta per reconstruir Alemanya i la UE amb l'impuls de la democràcia, la societat del benestar, l'ecologia i la pau amb la confrontació de la ideologia neoliberal.⁴⁴²

Pel que fa a Austràlia, Wall el considera un dels països més importants per al pensament ecosocialista i la seva acció. Però és a Llatinoamèrica, amb l'ascens del moviment indigenista, on Wall situa el futur exitós de l'ecosocialisme. Per a Wall (*Ibid*: 104-121), les comunitats indígenes estan millorant la seva organització política i la seva acció internacional, des del Canadà fins a Papua Nova Guinea i des del Perú a Austràlia. A Groenlàndia, un partit indigenista ecosocialista va arribar al poder el 2009.

Wall se centra en l'experiència de l'anomenada "revolució bolivariana" i el seu suport a la "salvació de la humanitat" i també a la "salvació de la natura", amb les figures d'Hugo Chávez (en el poder des del 1998 fins a la seva mort), Evo Morales, Rafael Correa i d'altres com el socialista peruà Hugo Blanco, radicalitzat en "la direcció verda" després d'estar temps amb els Zapatistas a Mèxic.

Efectivament, el 1994 els Zapatistes es revoltaren contra l'acord de lliure comerç de Mèxic amb Nord-Amèrica, la NAFTA, en un moviment que va donar impuls als "anticapitalista" en el Primer Món a partir d'una retòrica contra els efectes de la colonització europea de les amèriques, especialment en els pobles que hi habitaven i en la natura. Originaris de la regió de Chiapas, en la frontera de Mèxic amb Guatemala, els Zapatistas van rebutjar els conceptes leninistes de revolució i s'identificaven més aviat amb una amalgama d'influències anarquistes, marxistes, indigenistes i fins i tot d'inspiració cristiana.

A pesar que els Zapatistes mai van utilitzar el concepte "ecosocialista", no obstant, subratlla Wall, van assumir d'alguna manera les claus del moviment ecosocialista.

Al Brasil, l'elecció i reelecció del líder del Partit dels Treballadors, Luiz Inácio Lula da Silva, el 2002 i 2006, va acabar amb un cert desencant de l'esquerra amb els seus governs pels casos de corrupció política. Malgrat això, Wall considera que aquest

⁴⁴² Podeu consultar el programa polític aprovat primer com a resolució en el congrés del partit l'octubre de 2011 a Erfurt: <http://en.die-linke.de/die-linke/documents/party-programme/>

país és “an excellent illustration of ecosocialism emerging from the grassroots”. El Partit Verd brasiler va formar part de la coalició de govern amb el PT que va portar a la presidència Lula da Silva. Hi ha molts militants de moviments socials al Brasil que donen suport als objectius ecosocialistes: des de militants indigenistes a defensors de l'Amazones o del moviment sense terra (MST).

En l'Executiu de Lula da Silva va estar com a ministra de Medi Ambient Marina Silva - que havia estat col·laboradora de Chico Mendes-, des del 2003 fins que va acabar deixant el càrrec i va ingressar al Partit Verd el 2009. L'octubre de 2013 el líder del Partit Socialista, Eduardo Campos, va anunciar una aliança programàtica amb Red Sostenibilidad, de Silva. En plena campanya presidencial, l'agost de 2014, Campos va morir i va ser reemplaçat per Silva, considerada per alguns analistes polítics del Brasil com una “ecosocialista”.

Sobre Hugo Chávez, Wall afirma que “has become the most influential socialist leader in the world and is sympathetic to much of the ecosocialist vision”. Pel que fa a Equador, Rafael Correa va ser elegit el 2006 i reelegit el 2009. Amb el suport dels moviments indigenistes, Correa ha introduït polítiques en favor la protecció ambiental i la conservació de la vida salvatge. Però, subratlla, Wall, Correa ha estat com en el cas de Chávez, l'exemple de les contradiccions en dos països depenents del petroli, tot i que reconeix els esforços per canviar realitats i ho contrasta amb els verds alemanys i altres partits europeus verds que han fracassat en introduir canvis estructurals en els seus estats.

Al Paraguai, país governat durant 34 anys pel dictador de dretes Alfredo Stroessner, va donar pas el 2008 a una plataforma liderada per l'exarquebisbe catòlic Fernando Lugo, amb el suport de moviments indigenistes. Mentre que a l'Uruguai, el president entre el 2010 i el 2015 ha estat José Mujica, un exguerriller al qual la BBC l'ha arribat a qualificar del “president més pobre del món” per les condicions en què ha viscut durant el seu mandat en la seva casa als afores de Montevideo.

Evo Morales, segons Wall, és el líder llatinoamericà que “most explicitly advocating ecosocialism”. Elegit president el 2005, el seu “background” està relacionat no pas amb la defensa dels indígenes sinó amb el sindicalisme bolivià.⁴⁴³ Morales va canviar la Constitució per donar més drets als pobles indígenes i utilitza una retòrica molt centrada en la defensa indígena a partir de la seva relació amb la natura, “la Pachamama”, la Mare Terra.

El 'network' ecosocialista: en construcció

Michael Löwy, com hem indicat en pàgines anteriors, és un dels més destacats intel·lectuals de l'esquerra internacionalista i impulsor de l'ecosocialisme en diversos països, especialment a Europa i Amèrica Llatina, des que el 2001 va escriure amb Joel Kovel el *Manifest Ecosocialista* i el 2007 va impulsar la celebració a París de la primera Trobada Ecosocialista Internacional.

⁴⁴³ Podeu consultar la biografia autoritzada d'Evo Morales, titulada *Jefazo* (2008) escrita pel periodista argentí Martín Sivak.

En una entrevista publicada l'abril de 2014, tot coincidint amb la publicació en castellà del seu llibre *Ecosocialismo*,⁴⁴⁴ Löwy defensa l'objectiu del socialisme, segons Marx, que no és produir una quantitat infinit de béns, sinó reduir la jornada de treball, donar al treballador més temps lliure per participar en la vida política, estudiar, jugar i estimar. Löwy aposta per superar el sistema productiu capitalista i entrar en un procés de transició a l'ecosocialisme que només serà possible quan se substitueixin les fonts d'energia fòssils, responsables de l'escalfament global, per formes d'energia renovables.

A això cal afegir una transformació que va més enllà de l'economia, a una altra forma de viure: crear un nou consum i una nova forma de vida basada en la satisfacció de les veritables necessitats socials “que es algo completamente diferente de las falsas necesidades producidas artificialmente por la publicidad. Tenemos que pensar la revolución ecosocialista como una revolución de la vida cotidiana, como una abolición de la cultura del dinero impuesta por el capitalismo”.

Per fer possible aquesta transició del capitalisme a l'ecosocialisme, Löwy subratlla que cal que la població tingui el control dels principals mitjans de producció, finances i distribució. I també emplaça a combatre la publicitat, el fetitxisme de la mercaderia i l'obsessió consumista. El capitalisme, diu, tendeix a la mercantilització del món, a la transformació de tot el que existeix (la terra, l'aigua, l'aire, les espècies vives, els cossos humans, l'amor, la religió) en mercaderia.

I finalment reivindica una “pluralitat de cultures emancipadores” en l'esquerra anticapitalista entre les quals el cristianisme d'alliberament:

“Es importante la relación que se establece entre la ecología y la tradición cristiana, el franciscanismo, la Biblia. Dentro de la Teología de la Liberación, Leonardo Boff ha planteado, de manera muy impactante, la convergencia de la causa de los Pobres y la causa de la Tierra en contra de su enemigo común, el sistema capitalista. Muchas pastorales populares de las Iglesias en diversos países del Sur, que son una componente importante del cristianismo de la liberación, están en la vanguardia de las luchas ecologistas. Algunos teólogos de la liberación como Frei Betto, entre otros, son anticapitalistas y ecosocialistas”

Un dels primers intents de crear una xarxa ecosocialista va ser en el context del Fòrum Social Mundial de Porto Alegre el 27 de gener de 2003 -explica Löwy (2012: 157-159)- i impulsada per l'impacte que havia tingut *El manifest ecosocialista*, de Joel Kovel i Michael Löwy. Es tira endavant la creació de la Xarxa Brasileira Ecosocialista, una iniciativa que es va discutir durant les dues jornades del taller “La sostenibilitat de l'ecosocialisme”, promogut pel centre d'estudis mediambientals de la ciutat de Pelotas i l'institut A Terrazul, amb la participació de 250 persones procedents de 16 estats brasilers.

Aquella xarxa estava constituïda com associació de militants ecosocialistes i va elaborar una declaració de principis i objectius entre els quals una definició

⁴⁴⁴ Publicat per Biblioteca Nueva. Entrevista de Rafael Díaz-Salazar a Löwy per a *El Viejo Topo* 315, abril 2014, pp. 33-39.

d'ecosocialisme com “la realización del socialismo liberado de los errores burocráticos y centralizadores del supuesto socialismo real”.

El següent intent de crear “xarxa ecosocialista” té lloc a Belém (Brasil), el gener de 2009, quan es fa una Declaració Ecosocialista Internacional que comença així: “La humanidad se enfrenta hoy a una alternativa crucial: ecosocialismo o barbarie” i s'apela a crear un moviment ecosocialista que sigui una “alternativa ecosocialista” amb l'objectiu de detenir i revertir el “desastroso proceso de calentamiento global y el ecocidio capitalista” i alhora pretén construir aquesta alternativa “radical y práctica al sistema capitalista”.

Derek Wall (2010: 89) assegura que *El manifest ecosocialista*, de Joel Kovel i Michael Löwy (2001), “has been used to launch a global ecosocialist network”. Wall (*Ibid*: 144- 148) focalitza en la necessitat de l'ecosocialisme de ser capaç de tenir una “existència institucional”. L'acció ecosocialista necessita enfortir l'organització i influir en els partits verds i altres formacions perquè promoguin polítiques “radicals” ecosocialistes. Esmenta l'efecte positiu de l'existència d'una xarxa ecosocialista en el Green Party de la Gran Bretanya.

A Austràlia, la creació d'un dels principals diaris polítics del país, el *Green Left Weekly*, publicat pel Democratic Socialist Perspective, ha tingut una forta influència tant en la Socialist Alliance com en el Green Party.

Però, l'Ecosocialist International Network, quan el 2010 Wall publica *The Rise of the Green Left*, encara era “molt modest” (pp. 146-147):

“The institutional existence of ecosocialism must be both real and paradoxically rather modest. The crisis we face is so immediate and pressing that work must be carried out with very diverse political movements, networks and parties. Political purity equals sterility. Ecosocialist need to work with Greens who are not socialists and socialists who are not green. Equally in many parts of the world, ecosocialism is not a label used but the daily political practice of strong efforts for ecology, social justice and direct democracy. Ecosocialist need to participate in indigenous organizations, trade unions and broad social movements where appropriate. So putting effort into creating specifically ecosocialist networks or political parties at the expense of working with others is inappropriate. None the less, while part of much broader campaigns, it would be equally wrong not to organize ecosocialist bodies that participate in broader movement for change. Ecosocialists need to set up ecosocialist networks. These are vital for creating practical political alternatives. However, ecosocialists should participate flexibly with other Greens and other socialists, where possible. Ecosocialist politics is about struggles over land rights, where environmental destruction is linked to social injustice and human rights abuse. Ecosocialism is also centrally about building green trade union activity. Ecosocialists should be involved in self-education, the promotion of ecosocialist ideas and the development of ecosocialist theory”

Per a Wall, l'ecosocialisme és un fenomen global que està redefinint el futur de l'esquerra i de l'ecologisme polític i assegura que la força del moviment ecosocialista està al darrere de la realitat del canvi climàtic. Sobre la xarxa ecosocialista a Europa

diu que a la Gran Bretanya el Fourth International's Socialist Resistance ha abraçat l'ecosocialisme i que ara hi ha forts grups ecosocialistes dins el partit verd d'Anglaterra i Gal·les i que partits verds a Portugal, parts d'Espanya i Itàlia són explícitament ecosocialistes (tot i no esmentar-ne cap, tampoc ICV). I que en Groenlàndia, un partit ecosocialista indígena va prendre el poder el 2009.

Els pocs exemples que Wall oferiria en aquest llibre seu de 2010 ja ens indica, no obstant, la mateixa feblesa del moviment internacional ecosocialista.

Des d'ICV s'han tirat endavant diverses iniciatives per crear aquesta "xarxa" ecosocialista. En la primera part del 2009,⁴⁴⁵ ICV a través de la seva fundació *Nous Horitzons -think tank* o laboratori d'idees d'aquesta formació- i del seu president aleshores, el diputat al Parlament, Jaume Bosch, va tancar convenis de col·laboració amb fundacions d'altres partits com el del brasiler Luiz Inácio Lula da Silva, el del bolivià Evo Morales, el de l'uruguaià Tabaré Vázquez, el de l'equatorià Rafael Correa i el del paraguaià Fernando Lugo. "La idea és actuar com una xarxa que contingui tant partits d'esquerra moderada i altres amb una línia més radical" i sense tancar la porta a altres opcions afegia que "ens sentim còmodes en la nostra posició intermèdia entre comunistes i socialistes". Però, deixava fora el sandinisme nicaragüenc, el chavisme veneçolà i la Cuba castrista. Aquesta xarxa passava per celebrar trobades entre els diferents aliats i l'intercanvi d'experiències entre els dos costats de l'Atlàntic.

Una altra trobada destacable és la que va tenir lloc a Ginebra impulsat pel grup de treball ecosocialista Solidarité per analitzar l'ecosocialisme després de la publicació del V informe del GIEC (Grup Intergovernamental d'Experts Climàtics de l'ONU) el setembre de 2013. La reunió, segons Josu Egireun,⁴⁴⁶ a Ginebra el 24, 25 i 26 de febrer de 2014, volia ser una crida per tal de fer possible la creació d'una "conferència ecosocialista europea",⁴⁴⁷ subscrit per desenes d'activistes de tot el continent europeu pertanyents a diverses organitzacions i corrents i plantejava això:

"El ecosocialismo es una tentativa original de articular las ideas fundamentales del socialismo con los avances de la crítica ecológica. Su objetivo es una nueva civilización, un modo de vida alternativa, fundada sobre nuevos valores sociales y éticos. El ecosocialismo no es compatible con el capitalismo. Nuestro ecosocialismo es anticapitalista y feminista"

D'altra banda, en la reunió del grup European Left -que agrupa 27 partits d'esquerres i que es va formar el 2004 per participar en les eleccions al Parlament d'Europa- que va tenir lloc del 13 al 15 de desembre de 2013, a Madrid, a més d'escollir el seu candidat a la presidència de la Comissió Europea, que finalment va recaure en Alexis Tsipras, president del partit grec Syriza, es va aprovar una resolució que feia una crida a l'ecosocialisme:⁴⁴⁸

⁴⁴⁵ Podeu consultar la notícia publicada el 18 d'agost de 2009 per José Rico a *El Periódico*: <http://www.elperiodico.com/es/noticias/politica/20090818/internacional-ecosocialista/88806.shtml>

⁴⁴⁶ Veure article en el número 132 (febrer de 2014) de la revista *Viento Sur*: http://www.vientosur.info/IMG/pdf/VS132_J_Egireun_Propuestas_transicion_ecologica.pdf

⁴⁴⁷ Consulteu aquest enllaç: http://alterecosoc.org/?page_id=24&lang=es

⁴⁴⁸ Podeu consultar-ho íntegrament en aquest enllaç: <http://climateandcapitalism.com/2013/12/15/european-left-congress-calls-ecosocialism/>

“Ecosocialism, meaning socioecological transformation, is at the junction of anti-capitalist ecology and productivism-free left movements; it is a project that raises the possibility of an alternative society of hope. This is no utopia with which reality should comply, but a rational human response to the double dead-end of social-liberalism and capitalism. (...) Ecosocialism is an international and universal struggle which recognises the ecological and social debt caused by quick industrialisation and its effects on the climate, the plundering of natural resources, land grabbing, and the accountability rules imposed by the Troika.(...) Ecosocialism, meaning socioecological transformation, is a new synthesis to face the challenge of both social and environmental crisis -which have the same roots. It is the way to allow a shift in the economic model and to come out the present system dead-end on top. It implies the use of practical radicalism and measures that we call environmental planning, based on the redistribution of existing wealth and a radically different productive system that will take into account environmental limits, on the rejection of all kinds of domination and oppression, and on popular sovereignty within democratic, republican and secular states”

També el 2013, concretament el 5 d'octubre, The Socialist Party of Great Britain va organitzar a Manchester la conferència “EcoSocialism 2013: Ideas for Action”, amb la participació entre altres del corrent ecosocialista del Green Party. Tot i que aquesta formació TSPGB no s'autodefineix explícitament com a “ecosocialista” sinó que:⁴⁴⁹

“In the future socialist society, the protection and improvement of the planet's environment would certainly be given a very high priority. Genuine socialism will involve production of goods and services for human need. Very clearly, it is a basic need, not just for human beings, but also for other living beings to have, at the very least, a reasonable living environment.

Capitalism is totally incapable of significantly protecting and enhancing the planet's environment. The experience of environmental conferences over the last 20 years gives ample proof of that statement. It is capitalism's inbuilt profit driven monetary system which is the reason why capitalism cannot protect the environment sufficiently.

In socialism, there will be no profit motive for production and no monetary system. Instead, human need and the environment will be given priority, in the production process.”

Un dels activistes ecosocialistes més actius per crear un xarxa global per divulgar l'ecosocialisme és el canadenc Ian Angus que defensa el corrent roig-verd a través de la seva revista *Climate&Capitalism* i de l'enviament periòdic d'un *newsletter*. La xarxa ecosocialista canadenca es troba entre els grups més actius en l'organització d'actes i trobades per posar en comú l'ideari ecosocialista.

⁴⁴⁹ Correu electrònic de resposta de Vincent Otter, membre del TSPGB, a la pregunta d'aquest doctorand si The Socialist Party of Great Britain s'autodefineix com a “ecosocialista”.

Però, malgrat els intents de posar unes bases per anar construint una xarxa ecosocialista global, el fet és que factors abans indicats sumats al no reconeixement encara per part de la teoria política ha estat un obstacle. Així, a principis de la segona dècada del segle XXI, el llibre de Gerard Delanty i Stephen P. Turner, *Routledge International Handbook of Contemporary Social and Political Theory* (2011), on aquests dos autors acompanyats d'altres analitzen el llegat marxista i el postmarxisme en una obra de 500 pàgines no apareix en cap moment l'entrada ecosocialisme/ecosocialista.

Un dels elements que podria ajudar a crear un “network” ecosocialista internacional és l'ús per part de referents de l'esquerra global crítics amb el capitalisme. En aquest sentit, Noemi Klein, mesos abans de l'aparició del seu llibre *This Changes Everything. Capitalism vs The Climate* -obra que *The New York Times* descrivia com el més important des de *Spring Silent*- escrivia un article a *The Nation*⁴⁵⁰ en què alertava dels negacionistes del canvi climàtic alguns dels quals veuen “that climate change is a Trojan Horse designed to abolish capitalism and replace it with some kind of eco-socialism” i posava l'exemple de Larry Bell, que en el seu llibre *Climate of Corruption*, afirmava que el canvi climàtic “has little to do with the state of the environment and much to do with shackling capitalism and transforming the American way of life in the interests of global wealth redistribution.”

El que no queda clar és que el *boom* de best-sellers sobre canvi climàtic, nous estils de vida i alternatives al model capitalista pugui impulsar l'ecosocialisme, ja que en la majoria dels casos les crítiques no vénen acompanyades de la descripció d'una alternativa al model capitalista, com és el cas de *This Changes Everything. Capitalism vs The Climate*.

Des d'ICV -hem subratllat anteriorment- s'han tirat endavant diverses iniciatives per crear un principi de “xarxa” ecosocialista, però sense que s'hagi traduït en cap realitat concreta. ICV participa en la Xarxa Europea Ecosocialista i així el 13 de desembre de 2014 va acollir en la seu de Barcelona la quarta trobada amb una representació del Partit de Gauche de França, Rood (Bèlgica), el Green Left (Regne Unit) i Syriza (Grècia) per debatre com articular a la UE propostes i campanyes en contra del Tractat de Lliure Comerç entre els EUA i la UE i de quina estratègia seguir en la Conferència sobre el clima (COP21) que s'havia de celebrar a París a finals del 2015.

2.5.3. L'ecosocialisme en el context de la Postmodernitat

Si l'ambientalisme i el socialisme neixen en el context de la Modernitat, l'ecosocialisme ho fa i es desenvolupa en paral·lel a la Postmodernitat de les darreres tres dècades impulsat per l'auge del moviment ecologista entre finals de 1960 i la dècada següent i la seva conversió en ecologisme polític en els anys 1980.

⁴⁵⁰ Article titulat “Capitalism vs Climate”, aparegut el 28 de novembre de 2011 en l'edició de *The Nation*. Es pot recuperar aquí: <http://www.thenation.com/article/164497/capitalism-vs-climate>

Quan Joan Saura essent líder d'ICV va dir que els "tomàquets ja no saben a tomàquet" es va originar un debat que va quedar en la mofa i la caricatura. Però, com a anècdota explicava d'una manera senzilla un dels elements més importants de la Postmodernitat i també de l'ecologisme: la globalització.

Wolfgang Sachs, Reinhard Loske i Manfred Linz, a *Greening the North* (1998), parlaven del "global supermarket" i posaven l'exemple de com tenir a casa nostra kiwis de Nova Zelanda, vi de Califòrnia o bé formatges d'Itàlia representa també un increment de la contaminació pel transport, mètodes de preservació dels aliments i energia intensiva en el cultiu i posaven l'exemple que un quilo de tomàquets que creix a l'aire lliure significa un alliberament al cel de 0,1 quilos de CO₂, mentre que un quilo de tomàquets en la producció d'hivernacles amb energia intensiva allibera 3 quilos de CO₂ per quilo de tomàquets. L'aposta d'ells: passar al mercat de granges regionals i locals amb els aliments orgànics.

Per a Toulmin (1990),⁴⁵¹ en la línia d'altres autors, la idea central de la Modernitat és la "doctrina del progrés" sobretot per l'expansió del capitalisme econòmic i una certa hegemonia del "culte al progrés" en tant creixement de les nacions i la transformació de la societat i l'increment del domini de l'home sobre la natura.

Les crítiques a la Modernitat, no obstant, no són de la dècada de 1970 i 1980 en paral·lel al sorgiment del concepte "Postmodernitat". De fet, ja a partir de finals del segle XIX, autors com Nietzsche, Heidegger, Adorno, Simmel i Weber ja van qüestionar la Modernitat i així Glover (*Idem*: 38) subratlla que Georg Simmel ha estat considerat el primer "sociòleg postmodern".

Precisament Leigh Glover, investigador del Center for Energy and Environmental Policy de la University of Delaware (Estats Units), analitza el 2006 a *Postmodern Climate Change* Glover, les arrels filosòfiques de la Modernitat i la Postmodernitat en la seva relació amb l'ambientalisme i l'ecologisme.

Sociòlegs i historiadors han identificat els elements claus de la societat moderna (Marx, Weber, Durkheim, Luckmann, Hobsbawm):⁴⁵² les funcions socials especialitzades com ara néixer, morir, educació, medicina, religió, la producció de menjar, tenen lloc fora de la llar; desenvolupament d'institucions socials i professionals; pluralisme en la xarxa social, diversificació de les activitats econòmiques i més gran fracturació de les activitats socials; alta mobilitat social, canvis socials ràpids i dinamisme en les xarxes socials; racionalitat, eficiència, planificació i burocràcia, i individualisme i un cultiu dels elements bàsics de la individualitat.

Però, per a Glover, els esforços de la comunitat internacional per controlar el canvi climàtic -i el mateix problema del canvi climàtic- defineix la fi de la Modernitat ecològicament parlant. Aquest mateix autor (*Ibid*: 31-35) analitza "modernitat i ecologisme" en què cal diferenciar -com també fan en la mateixa línia altres autors com Dobson i Baxter- entre "environmentalism" i "ecologism" en què el primer reconeix els valors del medi ambient en l'activitat social sense demanar canvis

⁴⁵¹ Citat per Leigh Glover (2006: 20-31).

⁴⁵² Glover (2006: 20-21)

socials, mentre que el segon demana canvis radicals per acomodar els valors ambientals en l'activitat política i social.

L'ecologisme critica la Modernitat a partir del desenvolupament d'una ètica ambientalista que reconeix el caràcter finit dels recursos naturals. La ciència i la tecnologia han estat fonamentals per al funcionament de la societat moderna, però també han provocat un impacte en el medi ambient que amb la globalització s'ha convertit en un problema no només local sinó planetari. L'ecologisme també troba que "modernity alienates modern society and its members from nature", una preocupació expressada per la filosofia ambientalista i pel moviment romàntic, en què la Modernitat hauria creat una sèrie de divisions artificials entre la realitat social i natural -d'aquí que encara distingim freqüentment entre "social" i "natural"- a pesar que l'ecologisme també veu del concepte de justícia, drets humans, igualtat social, conceptes paradoxalment fills de la Il·lustració.

Diu Glover que els principals proponents de la postmodernitat (els quatre francesos Jean Baudrillard, Jacques Derrida, Michel Foucault i Jean-Francois Lyotard) no van considerar l'ecologia o el medi ambient en la seva influència en les implicacions en les condicions socials contemporànies (*Ibid*: 8).

Per a Glover, l'ecologisme primer que res reconeix el caràcter finit dels recursos naturals i la necessitat de limitar-les, especialment en les modernes societats industrials marcades pel consum massiu d'objectes; en segon lloc, l'ecologisme reconeix explícitament els valors intrínsecs en ecologia; i en tercer lloc, l'ecologisme troba que la Modernitat aliena la societat moderna i els seus membres de la natura. I diu que podem trobar aquest problema expressat en les arrels del moviment romàntic.

En la seva anàlisi de la Postmodernitat i la relació amb el medi ambient, Glover manté (*Ibid*: 46) que ha rebut atacs des dels socialistes, liberals i conservadors:

"Socialist critics locate in postmodernity an enthusiasm for capitalism and an indifference to free-market failures. Progressives have considered postmodernity as enshrining a moral indifference and a social apathy that abandons any commitment to social progress. And conservatives reject postmodernity for questioning and abandoning traditional values and social relationship"

Recorda aquest autor que Pepper, a *Eco-socialism* (1993: 57), manté que "therefore green politics have much in common with postmodernism" i també cita Starke (1995: 275) que "is disturbed by the parallels between postmodernity and the philosophy of deep ecology".

Glover es fa ressò de l'aportació de T. W. Luke a *Ecocritique: Contesting the Politics of Nature, Economy, and Culture* (1997),⁴⁵³ d'A. Escobar (1996),⁴⁵⁴ qui fa una crida a la "poststructural political ecology" i argumenta que els discursos ecologistes estan relacionats amb el "green romanticism" (format per *deep ecology*, bioregionalismes, ecocomunalisme, ecoteologistes) corrents que no accepten la Modernitat.

⁴⁵³ Minneapolis and London: University of Minnesota Press.

⁴⁵⁴ En un article titulat "Construction nature: Elements for a post-structuralist political ecology", a *Futures*, 28, 4: 325-343.

Glover també es fa ressò del llibre d'A. E. Gare, (1995) *Postmodernism and the Environmental Crisis* (1995)⁴⁵⁵ per dir que Gare relaciona l'anàlisi de la crisi ecològica a finals segle XX amb l'impacte de la informació i la comunicació tecnològiques i la globalització i suggereix que el sorgiment de la Postmodernitat i el decliu de les grans narracions està lligat amb els canvis revolucionaris en la comunicació global.

Un altre autor que explora la relació entre Postmodernisme i "deep ecology, social ecology, eco-feminism i radical ecology" és M. E. Zimmermann (1994).⁴⁵⁶ Segons la interpretació que fa Glover del llibre de Zimmermann, aquest reconeix l'antipatia entre *deep ecology* i Postmodernisme perquè acusa els postmodernistes d'"antropocentristes, ignorants ecologistes i nihilistes".

En el capítol 3, "Climate Change Science. Modern Knowledge of a decreasingly natural world", Glover (*Ibid*: 69-136), fa un repàs al concepte de canvi climàtic des del punt científic, les reunions internacionals, etc. A la conclusió, Glover diu que en els darrers temps l'ecologisme ha emergit com a crítica en identificar la degradació del medi ambient i expressa que alguns aspectes de l'ecologisme i del Postmodernisme comparteixen "a common rejection of modernity" (p. 243). Glover argumenta que "Ecological justice is central to this view of nature-society relations and accordingly constructs an interpretation of postmodernity at odds with interpretations of postmodernity that present it as an endorsement of a 'hyper-modernity'" (p. 244).

Per tots aquests motius abans argumentats és, potser, que la Postmodernitat està considerada més aviat una "condició" -argumenta Glover- o un camí per entendre les condicions socials contemporànies. Podríem dir que Glover i altres autors veuen la Postmodernitat com una mena de "moviment" (amb una sensibilitat cultural, artística, mediàtica, social concretes) d'un temps històric concret (naixeria ja en les crítiques d'autors del segle XIX a la Modernitat però no es faria hegemònic fins a finals del segle XX) que modela una societat concreta (sobretot l'Occidental i l'occidentalitzada).

Com conviu l'"environmentalism" en aquesta Postmodernitat i en la dialèctica Modernitat-Postmodernitat? Segons Glover (*Ibid*: 47- 65), ambientalistes i sociòlegs com ara Borgmann, Cheney, Gare, Harvey, Kuehls, Luke i Zimmermann⁴⁵⁷ accepten el primer argument que la vida contemporània és diferent de la fase moderna i alguns sostenen que la condició postmoderna és "ecològicament o socialment indesitjable".

Potser perquè el Postmodernisme neix per plantejar problemes filosòfics amb el llenguatge, el coneixement i la representació, sobretot entre pensadors estructuralistes, postestructuralistes i semiòtics -és a dir, en el debat en el camp

⁴⁵⁵ London and New York: Routledge.

⁴⁵⁶ *Contesting the Earth's Future: Radical Ecology and Postmodernity*. Berkeley, CA: University of California Press.

⁴⁵⁷ Tots aquests autors citats publiquen les obres en la dècada de 1990. Destaquen les d'A. Borgmann. *Holding on to Reality: The Nature of Information at the Turn of the Millennium* (1999) i *Crossing the Postmodern Divide* (1991); d'A.E. Gare. *Postmodernism and the Environment Crisis* (1995); de D. Harvey. *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change* (1992); de T. Kuehls. *Beyond Sovereign Territory: The Space of Ecopolitics* (1996); de T.W. Luke. *Ecocritique: Contesting the Politics of Nature, Economy, and Culture* (1997), i de M.E. Zimmerman. *Contesting the Earth's Future: Radical Ecology and Postmodernity* (1994).

acadèmic sobre la cultura i la societat- molt més que amb la política i encara menys amb l'ecologisme. Com afirmen Best and Keller:⁴⁵⁸

“No major postmodern philosopher or social theorist, in other words, has explored the connections between the deification of the Western rational self, the alienation from the natural world, and the modern project of the domination of nature”

Només uns pocs autors postmodernistes han considerat les qüestions ecològiques i han contribuït al debat mediambiental. Tot i que la Postmodernitat, no obstant, ha exercit una gran influència sobre un extens camp de disciplines acadèmiques diferents interessades en qüestions de polítiques ambientals, sobretot en la relació amb els discursos del poder, el rol de la cultura contemporània, la representació d'idees i el rol dels símbols.

Així trobem autors que han analitzat la Postmodernitat en relació amb temes ambientals en geografia (Doel; Harvey), ecofeminisme (Spretnak; Haraway; Plumwood), polítiques ambientals (Escobar; Gare; Ross), filosofia (Cheney; Zimmerman), relacions internacionals (Kuehls; O'Tuathail), ciència (Latour; Oreskes), espiritualitat (Griffin) i en molts altres camps.

Glover destaca l'"anàlisi del discurs" de l'ecologia política d'A. Escobar⁴⁵⁹ que aquest anomena "poststructural political ecology" on és essencial l'anàlisi política basada en "una articulació del coneixement i poder" i en què Escobar veu en els canvis socials i econòmics contemporanis el responsable de la decadència ecològica com a resultat del capitalisme global. La seva visió enllaça amb la figura dels dos representants de l'ecomarxisme, James O'Connor i Martin O'Connor, que també van escriure les seves obres de referència en la dècada de 1990.

Sota la "condició postmoderna", Escobar -afirma Glover (*Idem*: 53)- identifica la transició en les relacions entre Natura i Societat. James O'Connor i Martin O'Connor argumenten també en aquells anys que el capitalisme:

“is riven by an ecological contradiction in which the productive capacities of nature, space, and labor are diminished over time. Capitalism responds to this condition, which produces a falling rate of profit, by finding new fields for exploitation, thereby staving off these contradictions' effects. This *postmodern* form of capitalistic response, supplemental to the first, find its apotheosis in sustainable management. In this transformation, capitalism is not restricted to exploitation. But extends its interests to ecological management and conservation under the rubric of 'sustainable development”

L'ecologisme també identifica que un dels fracassos de la Modernitat és no haver pogut posar límits per les pràctiques insostenibles i que l'antropocentrisme ha erosionat la convivència entre la realitat natural i la social. Veiem que la crítica a la Modernitat fa caure l'ecologisme en freqüents incoherències sobretot perquè, com

⁴⁵⁸ Citat per Glover (*Idem*: 48).

⁴⁵⁹ "Construction nature: Elements for a post-structuralist political ecology", a *Futures*, 28, 4, 1996. I també destaca el llibre *Encountering Development: The Making and the Unmaking of the Third World* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 1995

subratlla Glover, en l'anàlisi anterior, aquesta Modernitat ha donat origen a conceptes bàsics en la ideologia de l'ecologisme.

Però situats en la Postmodernitat, quina és la relació que s'estableix aquest nou període amb l'ecologisme? Glover (*Ibid*: 36-65) destaca que el terme "postmodern" es converteix en ús extens en la dècada de 1970 -en paral·lel a l'auge de l'ecologisme social i polític- a partir sobretot l'ús per a l'arquitectura de Charles Jencks, el 1975, i especialment amb la publicació de *La condició Postmoderna*, de Lyotard (1979), i de *The Language of Post-Modern Architecture*, de Jencks (1984).

Però, des del punt de vista filòsofic, "postmodern" es començarà a usar àmpliament en la dècada de 1980 primerament en referència als postestructuralistes francesos i per descriure una reacció més general contra el "fonamentalisme". Com arriben a la conclusió Best and Kellner el 1997⁴⁶⁰:

"As we conceptualize it, the 'postmodern paradigm' signifies *both* specific shifts within virtually every contemporary theoretical discipline and the artistic field and the coalescing of these changes into a larger worldview that influences culture and society in general, as well as the values and practices of everyday life"

En la dècada de 1990 el terme "postmodern" ja és d'ús popular, sovint utilitzat per expressar canvi social i confusió. Els filòsofs de la "Postmodernitat" -especialment Baudrillard, Derrida, Foucault i Lyotard- han assentat el "cos ideològic" d'aquest nou corrent d'explicació de la societat, de la cultura, de l'art i també de la política.

Segons Glover (*Idem*: 40-46), la filosofia postmoderna es va covant durant la dècada de 1960 sota la filosofia francesa on un "moviment radical" va rebutjar les condicions de societat moderna, industrial i capitalista. Una posició radical centrada en el Marxisme, Freud, l'existencialisme i la fenomenologia amb formulacions de Jean-Paul Sartre, Maurice Merleau-Ponty i altres. Capitalisme, naturalisme científic, repressió psicològica, cultura de masses, burocràcia i religió -argumentaven- havien alienat la gent de les experiències autèntiques i del seu "ésser". El conductisme i el naturalisme de les ciències convencionals no servien per entendre la condició humana en les societats modernes i van ser rebutjades per aproximacions focalitzades en l'experiència individual des de la perspectiva individual.

Aquest pensament radical situava l'individu en el centre de la vida social per tal de canviar les estructures socials -així com les relacions de classe-, culturals i morals -rebuig de l'excessiva repressió- per un nou accés permès a viure les experiències de la vida.

Glover (*Ibid*: 8), però, assegura que els principals teòrics de la Postmodernitat (Baudrillard, Derrida, Foucault i Lyotard) "did not considerer ecology or environmentalism as having any major implications or relevance for contemporary social conditions. Nor have the majority of its scholars and promoters done much to alter this situation". Els estudiosos de la Postmodernitat han focalitzat en la cultura,

⁴⁶⁰ En el llibre *The Postmodern Turn* (New York and London: Guildford Press, 1997), citat per Glover (*Ibid*: 36). Aquests dos autors també havien publicat el 1991 *Postmodern Theory: Critical Interrogations* (New York: Guildford Press) i posteriorment *The Postmodern Adventure: Science, Technology, and Cultural Studies at the Third Millennium* (New York and London: Guildford Press, 2001).

arquitectura, art, llenguatge, literatura, política i vida urbana però únicament en la relació de la Postmodernitat amb l'ètica ambiental ha estat objecte d'anàlisi com en el cas de J. Cheney (1989) i Oelschlaeger (1995) i ha augmentat l'interès pel discurs ambientalista en alguns altres (Bennet i Chaloupka, 1993; Cantrill i Oravec, 1996).

La Postmodernitat ha estat controvertida i ha estat diana dels atacs tant des de socialistes, liberals com de conservadors -segons a parer d'aquest doctorand perquè aquestes ideologies són part d'un sistema ideològic i de partits nascuts i consolidats en la Modernitat- un fet que també explica que cap corrent ideològic s'hagi apropiat del "pensament postmodern" i que en tot cas poguem parlar de partits polítics sota la Postmodernitat, fragmentació i hibridació d'ideologies -com el cas de l'ecosocialisme- però sense poder arribar a dir que hi ha una ideologia política "postmoderna".

Glover (*Ibid*: 46-48) argumenta que la crítica des de la dreta a la Postmodernitat s'ha centrat en el fet que creu que aquesta és "un esforç de reestimar el programa socialista com a conseqüència de la mort del veritable Socialisme existent", mentre que els socialistes han criticat de la Postmodernitat "el seu entusiasme pel capitalisme i la seva indiferència amb el lliure mercat". Els progressistes han considerat la Postmodernitat com el santuari de la indiferència moral i l'apatia social i la seva manca de compromís amb el progrés social. I els conservadors rebutgen la Postmodernitat per qüestionar i abandonar els valors tradicionals i les relacions socials. Per als defensors dels credos de la "política modernista" -expressió que usa Glover-, especialment del comunisme i el socialisme, la seva obsessió amb el "postmodernisme" ha estat en l'activitat política en trobar aquest postmodernisme com a relativista, nihilista, cínic i moralment ambivalent o fins i tot immoral.

Que no hi hagi cap corrent polític ni cap partit que assumeixi la Postmodernitat com a seva i en tot cas el que hagi ha són crítiques és significatiu. No obstant això -com sosté aquest doctorand- hi ha uns elements que ens fan dir que hi ha una "política postmoderna" o bé que la Postmodernitat actual està modelant un "esquema d'acció política postmodern".

D'altra banda, Tom Jagtenberg i David McKie (1997) situen el sorgiment de l'era postmoderna en la "societat post1945" que ells qualifiquen d'"era de l'ecologia", ja que ha estat protagonitzat per la por a la guerra nuclear i més tard per l'ecocatàstrofe a nivell planetari.

D'acord amb l'historiador ecologista Donald Worster,⁴⁶¹ l'"edat de l'Ecologia" va començar el 16 de juliol de 1945 al desert d'Alamogordo, a New Mexico, amb el bolet atòmic. Més tard, Rachel Carson, a partir de la possibilitat de l'extinció humana per una guerra nuclear, va qualificar el problema com el més important de la nostra era.

Aquesta era de l'ecologia ha estat socialment promoguda pels moviments socials (moviments indigenistes, feministes, contra la guerra, contraculturals) i no només d'esquerres, sinó també d'ambientalistes desil·lusionats amb l'esquerra. Neix una

⁴⁶¹ *Nature's Economy: A history of ecological ideas*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1985. Citat per Tom Jagtenberg i David McKie (1997: 84).

conscència ecologista que dóna com a conseqüència moviments ecologistes a Nova Zelanda, Austràlia, Estats Units, Canadà i Europa Occidental, sobretot al nord d'Europa. En aquest sentit, Andrew Jamison (et al., 1990) analitzen el moviment ecologista a Suècia, Dinamarca i Països Baixos cadascun amb diferents orígens. Per exemple, l'èxit de l'ecologisme a Dinamarca s'ha de connectar amb el moviment cooperativista; mentre que en els altres dos països l'explicació a l'ascens és diferent.

El que uneix aquests tres països amb la realitat d'altres països occidentals és que a finals de la dècada de 1980 es desperta la consciència ambientalista que es traduirà en l'actuació en l'ordre polític després d'una sèrie de catàstrofes ecològiques que van portar a tenir representació com en el cas suec amb un partit verd que es va convertir en el segon amb més representació parlamentària a Europa després dels partits verds alemanys.

La por nuclear és un altre dels factors que expliquen la Postmodernitat i l'ascens del moviment ecologista. El sociòleg francès Alain Touraine analitza el naixement de la protesta antinuclear com a "moviment social" i situa la lluita contra l'energia nuclear i la seva conversió en moviment -dins l'"era postindustrial", subratllava- després de la mort d'un militant durant la manifestació contra la construcció d'una central nuclear a Malville, el 31 de juliol de 1977.

Aquell moviment donarà origen a l'ecologisme polític, que a França té l'embrió, segons Touraine, en els "Amis de la Terre" i "La Gueule ouverte", que el 1971, van declarar el conflicte nuclear com el conflicte central amb el sistema de dominació social. L'argument de l'ecologisme polític contra l'energia nuclear focalitzava en la seva oposició als conceptes de societat autoritària, centralitzada i tecnicista. Touraine profetitzava que l'esquerra acabaria incorporant la protesta antinuclear en el seu programa polític en aquesta nova fase o era "postindustrial" alhora que rebutjava que es convertís en partit polític:

"The anti-nuclear movement cannot become a party, not because its object is tot specific, but on the contrary because it is a disturbance which displaces the ideas and the forms of action of the opposition parties, because it is carried forward by the immense transformation of the experiences, ideas and feelings created by mass industrialization, the birth of the programmed society and the crisis of the hegemonies" (*Ibid*: 195)

El mateix Touraine a *El Postsocialismo. Los nuevos caminos de la izquierda más allá del socialismo* (1982)⁴⁶² afirma que el socialisme va ser la millor expressió del moviment obrer en la societat industrial capitalista, però es descompon quan apareix la societat postindustrial i es perverteix quan esdevé ideologia d'un Estat industrialitzat. Touraine mantenia el 1980 que ens trobàvem en el "postsocialisme" i analitzava els "nous moviments socials", especialment el feminisme i la lluita antinuclear, de la qual deia que "heredera del movimiento de Mayo, ha hecho surgir, más allá del catastrofismo, una crítica más exacerbada de la tecnocracia" (*Ibid*: 132).

Però no és pas Glover el primer a associar i analitzar l'ecosocialisme amb la Postmodernitat. És Boris Frankel a *Post-Industrial Utopians* (1987) el primer autor

⁴⁶² Original en francès: 1980.

que analitza l'ecosocialisme -conjuntament amb el feminisme i el moviment pacifista i ecologista- com a "utopia postindustrial" o "postmoderna". A partir de l'anàlisi de l'obra d'André Gorz i Rudolf Bahro, dos dels principals líders defensors d'un "socialisme postindustrial" -o "postmodern", afegeix aquest doctorand- Frankel situa el debat en si les idees de Bahro eren una "revolta contra la modernitat" en la defensa d'una societat socialista tranquil·la, simple, harmoniosa en contra de la complexa, burocratitzada i alienada societat present. Però, situa Bahro -com també Gorz i Alvin Toffler- com a encara adherits a la tradició de la Il·lustració europea.

Però malgrat que autors com Bahro i Gorz critiquessin la racionalitat tècnica de la societat industrial o com en el cas de Gorz ataqués el fonamentalisme ortodox de la moral absolutista marxista, Frankel (*Ibid*: 180) subratllava:

"theorists believe that their model of post-industrialism will maximize democracy, freedom, tolerance, equality and other rationalist values which made their appearance in Europe a few hundred years ago. In this respect they stand in stark contrast to the nihilism, relativism and loss of direction which characterizes much of post-structuralist and 'post-modern' thought"

En aquest punt, Frankel advertia de la creença que dones, homosexuals i ecologistes definissin les seves prioritats i valors dins una mena d'"esferes interpersonal" sense identificació amb les tradicions del moviment obrer o altres moviments com si aquests nous moviments no visquessin en la mateixa societat, no s'enfrontessin als mateixos problemes (guerra, poder econòmic, administració pública, religió, educació, pobresa, drets legals o qualsevol dels temes públics interconnectats). I subratllava:

"The answers may be different, but any 'post-modern' or post-industrial society will also have to resolve issues of the public application of reason, as well as solve the issues of how plural identities are to be reconciled with public identities and rights. That is, it is hoped that a future society will be much freer and diverse, and yet each citizen in his or her sub-cultural identity must also *share* a sense of belonging, of citizenship, of common rights and responsibilities -unless we accept an alternative nightmare of fragmentation, particularism and separatism" (*Ibid*: 184)

Així, en el capítol "Getting From Here to There. The Politics of Post-Industrialism" i en les conclusions posteriors, Frankel (*Ibid*: 199-201), que escriu això dos anys abans de la caiguda del Mur de Berlín i la desintegració del bloc comunista, augurava un reajustament de les lleialtats polítiques i una caiguda de la participació pública, fet que abocaria tant els sindicats com els partits a una "transició" en aquesta societat Postmoderna i defensava una "semiautarquia" a partir d'una estructura político-social basada en la petita-escala de les institucions:

"A semi-autarkic strategy would recognize that an alternative, eco-socialist society must have new democratic state institutions at the local, regional and national levels. These new state institutions may be organized along federal and non-federal lines, depending on the particular society concerned, for exemple, Australia or France. (...) If one believes that greater democracy also requires the corresponding material structures for local and national sovereignty, then semi-autarky is the only means whereby the political

economy of direct and semi-direct democracy can flourish. A socialist internationalism is unlikely to develop from conditions where local co-operation is absent, let alone international co-operation”

Frankel advertia -ja al final del seu llibre- als teòrics que demanen una descentralització radical, unes alternatives pròximes i uns moviments socials i partits radicals que la democràcia no podria sobreviure si arribava a abolir les institucions estatals:

“Health democratic, post-industrial socialist public spheres require all the corresponding legal, cultural, educational and administrative structures which guarantee adjudication, mediation, representation, and checks and balances. I also support the notion of direct democracy in small-scale institutions, and semi-direct democratic representation and recallable delegates in state institutions at city, regional and national levels. There are many imaginative alternatives based on federations of consumer and producer councils, mixes of individual, group and institutional representation, dual forms of checks and balance at regional and national levels, and other realizable proposals for the expansion of citizen democracy”
(*Ibid*: 263-264)

I acabava advertint als partits radicals i revolucionaris que el seu error i fracàs era i seria mantenir-se com insignificants per la qual cosa aconsellava que qualsevol d'aquests nous partits -també als verds de l'Alemanya occidental i d'altres parts del planeta- incorporessin els problemes exposats per ecosocialistes i ecofeministes alhora que els recomanava abraçar una “utopia concreta” basada en els principis ecosocialistes i de la semi-autarquia.

Aquesta perspectiva marxista s'ha mantingut fins la segona dècada del segle XXI. Així, Carl Boggs (2012) parla en un subapartat de l'evolució “From Marx To Ecosocialism” i manté que alguns teòric ecologistes, entre els quals Chris Williams i John Bellamy Foster, tenen molt en compte el Marxisme en la seva anàlisi de la crisi ecològica com una manifestació del món capitalista.

Matthew Gandy analitza els discursos del Postmodernisme i l'“environmentalism” dins *The International Handbook of Environmental Sociology* (1997)⁴⁶³ i assenyala les àrees d'intersecció: noves aproximacions a la planificació urbana i disseny arquitectònic basat en els principis de la diversitat; el pluralisme i la sostenibilitat ecològica; renovat interès en el romanticisme i en el llegat del fin-de-siècle europeu a través de la crítica de les societats urbanes industrials; unió entre les tesis postindustrials i les tesis de la sostenibilitat ecològica; debat sobre com la crisi ambiental com a resultat del projecte de modernitat; consumisme verd com a mercat elitista en resposta a la diversificació del paràmetres de consum; visió constructivista de la natura; recuperació del coneixement local o els valors d'allò bioregional; tensió entre essencialisme i no essencialisme de l'ecofeminisme, i sospita cap a la tecnologia i les formes universalistes de racionalitat, entre altres paral·lelismes discursius.

⁴⁶³ “Postmodernism and environmentalism: complementary or contradictory discourses?”, dins Michael Redclift i Graham Woodgate (eds.: 150-157).

També des d'una perspectiva romàntica, Chaia Heller, a *Ecology of Everyday Life* (1999), fa una reflexió de la natura des del "desig", un "desire for nature" que arrela en el pensament feminista, anarquista i de la teoria social ecològica. Des d'una postura activista respecte a la defensa de la natura, aquesta psicòloga especialitzada en els abusos domèstics de les dones, manté que l'ecologia "is a much about desire as it is about need" i ho argumenta en el fet que quan el moviment ecologista de la dècada de 1960 es va adreçar a la necessitat de tenir un aire pur i aigua per la supervivència, això també expressava un desig popular per millorar la qualitat de vida.

Ecologia per Heller "is also the demand for a particular quality of life worth living". I en aquest sentit es mostra a favor dels moviments puntuals contra les nuclears i altres demandes dels ecologistes però el més important per a ella és viure en un "ecological way of life" per les implicacions revolucionàries que això suposa. L'acció personal de cadascú pot provocar en la suma una profunda transformació de les institucions socials, econòmiques i polítiques.

Heller segueix Murray Bookchin, creador de la teoria social ecològica, especialment el seu llibre *Post-Scarcity Anarchism* (1969), per haver estat capaç de sintetitzar raó i passió a l'hora de teoritzar sobre l'ecologisme. Aquesta autora, però, adverteix que sovint una postura massa romàntica sobre la natura i la seva protecció ha adreçat els promotors activistes a postures radicals fins i tot violentes com el grup Earth First! La persecució del desig per la puresa -que ella lliga amb el romanticisme ecologista- de la natura i la recerca de la destrucció de la corrupció dins la societat ha portat a una crítica d'aquests puristes a la "Modernitat" però també a la "Postmodernitat".

La recerca d'aquesta "vida ecologista" ha de suposar una congruència entre les nostres pràctiques consumistes (reciclatge, estalvi energètic, vegeterianisme, consum de productes ecològics...) i aquests ideals de "everyday ecological life" i afirma (*Ibid*: 23):

"Consumer ecology is a postmodern brand of asceticism based on romantic values of idealization, protection and constraint. Promoting an *idealized* commodity that is chemical and waste-free, consumer ecology encourages the never ending search for the 'pure commodity' that contains as much 'pure nature' as possible, while making the least impact on the natural world"

Aquest rebuig a les comoditats de la "Modernitat" de la qual parla Heller enllaça amb les idees anarquistes (Pierre Proudhon, Piotr Kropotkin, Emma Goldman, Errico Malatesta i tot el corrent espanyol de pensament anarquista) i anteriorment del "bon salvatge" de Rousseau. Què proposa Heller? Una transformació política que passi per la reconstrucció de l'esfera pública per aconseguir una "societat ecològica" a la qual, segons Heller, es pot arribar a tenir si intentem -especialment la gent més privilegiada- simplificar els nostres estils de vida. Heller ho anomena "the complexity of complicity".

En l'ascens de l'ecologisme com a moviment, en la dècada de 1970, i convertits en partits polítics en la dècada de 1980, alguns autors -explica Anderson en un article

també a *The International Handbook of Environmental Sociology*.⁴⁶⁴ ho van interpretar com a part del canvis profunds en la societat cap a la Postmodernitat. Aquesta Postmodernitat que rebutja grans metarelats o visions totalitàries del món i que posava l'èmfasi en la fragmentació de corrents d'imatges en la cultura i l'art contemporanis.

Un altre dels autors que han invertit més esforços per analitzar ecologia en la política de la "condició postmoderna" és E. Gare i el seu llibre *Postmodernism and the Environmental Crisis* (1995), que s'atreveix a definir una "ecologia postmoderna" que generi una nova ètica, noves polítiques i una nova economia dins una "nova gran narrativa".

En la seva anàlisi -diu Glover (*op.cit*: 56-57)- Gare reconeix que una de les explicacions de la crisi ecològica en la Postmodernitat són els canvis econòmics i socials a finals de segle XX. Aquests canvis -un dels principals, la globalització, provocat per l'impacte de les noves tecnologies de la informació i la comunicació- en l'economia internacional han reordenat les condicions econòmiques i socials dins el món Occidental, reconfigurant el caràcter de les economies nacionals, canviant les pautes de producció, la composició de les classes socials, tecnologia, cultura i coneixement.

En aquest context, Glover (*Ibid*: 65-210) introdueix el debat del canvi climàtic, com a "repte de la Modernitat", ja que "Modernity is indivisible from the discours of science; science shapes and enables modern society and is a market that distinguishes the pre-modern from the modern". El canvi climàtic és, d'alguna manera, el darrer dels estadis del capitalisme industrial nascut en la Modernitat del segle XIX i XX i no pot estranyar tampoc que sigui aquest "canvi climàtic" l'eix central sobre el qual els moviments ecologistes i partits verds han crescut en importància i influència. I en una etapa posterior, aquest "canvi climàtic" ha entrat a formar part de les agendes de la resta de formacions -fins i tot les ideològicament més conservadores- en major o menor mesura.

Ideòlegs i *spin doctors* de diferents tendències polítiques, especialment d'esquerres, han fet seu aquest discurs contra el "canvi climàtic", entre els quals cal destacar la figura del sociòleg britànic A. Giddens, pare intel·lectual de la "Tercera Via" laborista, i del demòcrata nord-americà Al Gore, que va canviar la política per passar a exercir d'"activista global" contra les conseqüències de l'escalfament global amb llibre convertits en *best-sellers* i conferències arreu del món.

No queda clar que aquest *boom* d'autors famosos i de llibres que estan relacionats amb el canvi climàtic i les alternatives a l'estil de vida consumista puguin ser un impuls per a l'ecosocialisme. De fet, en la majoria es deixa de costat la política i la ideologia com si no tingués cap relació aquesta situació amb les polítiques que es tiren endavant.

Al costat d'aquest tipus d'escriptors que no posen l'èmfasi en la dimensió política i ideològica del problema no són pocs els autors que escriuen sobre literatura "eco" com, entre altres, Frances Moore Lappé, que en un dels seus últims llibres *Ecomind*

⁴⁶⁴ Pàgina 84.

(2011), fa una defensa del no creixement com a resposta des d'una perspectiva *eco-friendly*.

Malgrat la resposta internacional al canvi climàtic en les darreres dues dècades, Glover considera que les iniciatives acordades són insuficients i poc reeixides i ell ho atribueix que els esforços de la comunitat internacional per aturar el canvi climàtic amb l'ús d'eines científiques, econòmiques i governamentals modernes són "inherently flawed", és a dir, que són inherentment imperfectes perquè el problema del canvi climàtic "defineix la fi de la modernitat en termes ecològics".

L'anàlisi que fa està destinat a entendre el canvi climàtic en relació amb els problemes de la Modernitat i la Postmodernitat en el context del pensament ambientalista contemporani. Glover identifica aquest canvi climàtic amb un dels resultats de la Modernitat nascuda en la societat industrial ja que les societats premodernes no tenien la capacitat tecnològica per alterar el clima global. Simplement, aquests canvis sense el consum de petroli i les emissions de CO₂ a l'atmosfera no s'haurien donat. Glover conclou:

"environmentalism and postmodernity sharing a common rejection of modernity have had seemingly little in common, having arisen from widely divergent sources, been preoccupied with different concerns, issues, and conceptualizations, and following quite distinct trajectories (...) Environmental discourses grounded in modernity and pursuing reform agendas include sustainable development, market rationalism, and democratic rationalism, while radical political ecology, social ecology, environmental justice, animal liberation, eco-feminism, bioregionalism, and ecotheology are irreconcilable with key aspects of modernity" (*Ibid*: 241-254)

I assenyala tres arguments que per a ell han d'anar relacionats per definir Postmodernitat en termes ecològics: primer, seguint l'ecologisme, la cultura no pot ser definida independentment de les relacions entre natura-societat. Fins i tot aspectes de la cultura considerada en termes purament social com la llengua, l'art o l'economia no es poden veure com artefactes aïllats de la natura. Segon, la Modernitat no pot reproduir la natura, no pot gràcies a la ciència, subsituir el rol del que és natural per l'artificial. I tercer, la societat ha de separar Modernitat i ecologia per evitar la destrucció ecològica.

Glover acaba advertint que els canvis en el clima global i els canvis socials i ecològics que pot produir com a conseqüència de l'activitat humana marca una divisió en la història humana i la nostra relació amb la natura. Per això reclama una redefinició -a partir de la filosofia de l'ecologisme- de les institucions essencials que han definit la Modernitat:

"In seeking to control the global climate it is clear that society is past the boundary of what modernity can achieve -there is a postmodern nature in which postmodern society now lives. Postmodernity is an ecological condition wherein modernity has become bankrupt as a sole form of knowledge, social organization, and society- nature relations. As we now live under a postmodern sky and in a postmodern climate, we must put down the modern tools of global environmental management and search for more

appropriate instruments for understanding, organizing, and considering our social relations with nature" (*Ibid*: 254)

John A. Hannigan, a *Environmental Sociology* (1995: 178-191), relaciona "construccionisme ambiental" i "condició postmoderna" i analitza el debat teòric sobre Modernitat versus Postmodernitat. A partir de la descripció de la Postmodernitat -caracteritzat per Baudrillard com un ordre social dominat per "simulacions" o representacions artificials o còpies dels objectes o esdeveniments reals- i de si el Postmodernisme diu molt sobre els canvis econòmics i polítics que la Modernitat està patint i si la Postmodernitat és, com defensa el marxista crític Fredric Jameson, "un moment dins un nou estadi del capitalisme", Hannigan es pregunta què té a veure amb la construcció social dels problemes medioambientals.

Hi ha hagut una "deconstrucció" del discurs de la Modernitat sobre la racionalitat i el domini sobre la natura en un procés -el de la "deconstrucció" d'aquest paradigma- que Hannigan localitza el 1962 amb la publicació de *Silent Spring*, una condemna i una alerta de Rachel Carson a l'ús de pesticides per la indústria agroquímica, seguit per Barry Commoner, amb *Science and Survival* (1963) i *The Closing Circle* (1971), crític amb les tecnologies industrials de després de la Segona Guerra Mundial i els seus efectes sobre l'ecologia del planeta. En el llibre de 1971 on utilitza el concepte "ecofera" i enumera un seguit de lleis de l'ecologia entre les quals "tot està connectat amb tota la resta" i "Tot va a algun lloc". Mentre que a *En paz con el planeta*, Commoner defensava el principi de "qui contamina, paga".

Però, contràriament a Rachel Carson, Commoner -en l'obituari que va fer *Climate and Capitalism* es diu que mai es va dir a si mateix ecosocialista però els seus escrits i activitats van servir per posar les bases al moviment ecosocialista i convertir-lo en un dels seus precursors-⁴⁶⁵ va veure la crisi ambiental com un símptoma de la fallida del sistema social i econòmic i va associar els temes ambientals a una visió més àmplia centrada en la justícia social i econòmica alhora que va prestar atenció i va connectar la crisi ecològica amb els problemes de pobresa, injustícia, racisme, seguretat nacional, guerra i salut pública. Commoner va ser un activista contra pesticides, detergents i herbicides que posaven en risc la salut humana i va alertar dels efectes negatius de les centrals nuclears, la contaminació i els productes químics tòxics.⁴⁶⁶

Els esdeveniments calamitosos de les darreres dècades (Bhopal, Txernòbil, Love Canal, Three Mile Island) han incrementat la sensació objectiva de "risc" en la societat més enllà que el món de la ficció cultural (llibre, cinema, manga) hagi contribuït a generar un clima de por i desconfiança entre la població. Tal com argumenta Hannigan (*Ibid*: 180), aquesta percepció es va amplificar i explotar a través d'un corrent constant de "pseudoesdeveniments" creats per organitzacions ecologistes com Greenpeace que han representat de forma maligna els baleners, empreses nuclears, companyies d'explotació forestals, entre altres:

⁴⁶⁵ "Barry Commoner: 'Pollution begins in the boardroom, not in bedroom'", dins <http://climateandcapitalism.com/2012/10/01/barry-commoner-1917-2012/>

⁴⁶⁶ Article de Peter Dreier: "Remembering Barry Commoner", a *The Nation* (1 d'octubre de 2012).

“The upshot was the weakening of confidence in science and industry much as the Watergate affair in the United States destroyed people’s faith in the conduct of politics and government”

Com a conseqüència allò que els postmodernistes han anomenat “grans relats” o “metarelats” (Lyotard) del passat s’han anat deslegitimant. Institucions i organitzacions que havien tingut sempre una alta confiança han perdut credibilitat i han caigut en un “profund nivell d’ambivalència” que s’ha de reconèixer com “la condició essencial del postmodernisme” i com han assenyalat S. Lash i J. Urry⁴⁶⁷ això coincideix amb la proclamació –inherent de la Postmodernitat- de “la fi de la seguretat i de les certeses”.

Per P. Harries Jones,⁴⁶⁸ l’èxit de Greenpeace i d’altres organitzacions ecologistes està que com a moviment han sabut emmarcar els seus “coneixements d’interessos” en primer lloc a través d’imatges mediàtiques en el que Harries qualifica de “praxis icònica” amb la construcció molt sovint artificialment amb “ecodrames” que busquen impacte amb la fi d’aconseguir fons i per la seguretat dels seus membres. Així, seguint Baudrillard, Harries situa Greenpeace en el terreny de l’“hiperreal” on res és com sembla ser i regna els pseudo-esdeveniments. No obstant, aquesta tàctica d’usar la simulació no és única de les organitzacions ecologistes sinó que, de fet, en els anys 1920 es va originar una forta controvèrsia durant un temps sobre el moviment americà conservacionista sobre les tàctiques de “nature fakers” amb escriptors que atribuïen característiques de la personalitat humana i habilitats als animals salvatges.

És l’anomenat “ecopopulisme” -del que ja hem parlat anteriorment- que segons Andrew Szasz⁴⁶⁹ neix en la construcció icònica per crear històries mediambientals que se signifiquen per ser “repetitives, altament estereotipades i imatgeria aterridora”. Els consumidors de notícies formen les seves actituds cap als residus tòxics, les centrals nuclears, els efectes de gasos hivernacle i altres temes ecològics “almost totally on the basis of these superficial images rather than on a more sustained cognitive assessment of non-visual information”.

Un altre dels autors (Hannigan: 182) que ha analitzat la Postmodernitat en relació amb l’ecologisme és Ulrich Beck i la seva tesi de la “societat de risc” que comença amb la premissa que les nacions occidentals s’han transformat des d’una societat “industrial” o de “classe” -on el tema central era com socialment produir benestar i distribuir-lo de manera igualitària i alhora minimitzar els efectes negatius (pobresa, gana)- a una “societat de risc” en què els riscos i l’atzar produïts com a part de la modernització, sobretot la contaminació, han de ser previnguts, minimitzats, dramatitzats o canalitzats. Tots dos, tant l’antiga “societat distribuïdora de benestar” com l’emergent “societat distribuïdora de risc” contenen desigualtats. En aquest context, aquesta “scientisation of protest against science” produeix una varietat d’un nou públic-científic que en política es converteixen en partits especialitzats en

⁴⁶⁷ *Economies of Signs and Space*. London: Sage, 1994 (citat per Hannigan, *Ibid*: 180).

⁴⁶⁸ “Between science and shamanism: the advocacy of environmentalism in Toronto”, dins K. Milton (ed.). *Environmentalism: The View from Anthropology*. London and New York: Routledge, 1993 (citat per Hannigan: 180).

⁴⁶⁹ *Ecopopulism: Toxic Waste and the Movement for Environmental Justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1994. Citat a J. Hannigan (*Ibid*: 182).

ecologia i d'aquí la transformació dels moviments ecologistes en partits que a Alemanya van començar a tenir representació parlamentària en la dècada de 1980.

Beck també apunta que la dinàmica d'una modernització reflexiva porta a un més gran individualisme. A pesar que avui dia hi ha més oportunitats per a l'individu per guanyar més llibertat i elegir el seu estil de vida, subcultures, identitats i llaços socials, irònicament això només ens condueix a portar una existència privada individualitzada i ens enfronta amb conflictes de risc més difícils de resoldre individualment.

Una altra teoria ecologista de la darrera Modernitat és la teoria de la "modernització ecològica", desenvolupada pels sociòlegs holandesos Gert Spaargaren i Arthur Mol el 1992 en articles acadèmics (Hannigan, *Ibid*: 183) que contribueixen a l'escola de la "modernització reflexiva" (Beck, Giddens, Wynne). Aquesta teoria rebutja la idea de "cicles de consum" de Schumacher (1974) -que va inspirar el concepte de "small is beautiful" (1973) en favor de la reestructuració de la producció a llarga escala- amb un ús de noves i més netes tecnologies. L'anglo-alemany Ernst F. Schumacher va atacar el pensament econòmic convencional per la seva obsessió amb el creixement per sobre de tot i va condemnar el sistema basat en el divorci amb la natura.

Hannigan acaba la seva "sociologia ecològica" (*Ibid*: 1919) posant l'èmfasi en les grans contradiccions de la societat Postmoderna en relació amb la natura on gràcies al consum global s'estarien reduint desigualtats en el Tercer Món però alhora s'estaria afectant negativament el medi ambient. I també és paradoxal defensar una protecció de la natura quan això es fa des d'una visió exclusivista de classe mitjana del Primer Món que es pot permetre viatges ecològiques a les illes Galápagos o a Costa Rica: "Environmental sensitivity thus emerges as a symbolic badge of a progressive middle-class lifestyle bestowing both status and collective identity".

Neil Carter, professor de Polítiques a la Universitat de York i editor de la revista *Environmental Politics*, publicava l'any 2001 l'obra *The Politics of the Environment*⁴⁷⁰ on afirmava que la literatura de la ciència política sobre les noves polítiques mostra un cert "postmaterialisme" preocupat per la qualitat de les condicions de vida i el desenvolupament de moviments ecologistes. D'aquí que hagin sorgit canvis en l'estil de vida (el "consum ecològic", per exemple) que són conseqüència d'un nou "pensament verd" i afegeix (en edició de 2007: 8):

"Political ideologies, including conservatism, liberalism, socialism and feminism, have had to respond to the environmental challenge, giving rise to several new hybrid concepts, such as ecosocialism and ecofeminism"

També situa l'ecosocialisme en el context de la Postmodernitat un dels ideòlegs del nou partit fundat el 2014 a Espanya, Podemos, Juan Carlos Monedero -qui havia estat assessor del coordinador general d'Izquierda Unida, Gaspar Llamazares, entre el 2000 i el 2005 i assessor polític a la Veneçuela d'Hugo Chavez- qui el 2006 titulava el seu capítol dins el llibre d'Ángel Valencia (2006: 301-340) "Verde Izquierda desbordante: apuntes para un socialismo posmoderno".

⁴⁷⁰ Hem consultat la segona edició, de 2007, on inclou diverses cites d'ecosocialisme tot i que en el glossari final no incorpora la veu "ecosocialista" o "ecosocialisme".

Monedero, un dels fundadors del nou partit polític Podemos, liderat per Pablo Iglesias, començava aquest capítol amb una cita de Boaventura de Sousa Santos en el seu llibre *Crítica de la razón indolente*: “Si todo está tan mal, ¿por qué es tan difícil construir una teoría crítica”. Afirma explícitament Monedero que l'ecologisme és un fenomen de la Postmodernitat i ho argumenta a partir de la crítica al capitalisme, a la raó moderna i al desenvolupament dels estats nacionals, que han estat marcats “por su propia definición, como ilimitados”.

Els tres han establert lleis fora de les quals no hi havia esperança i les tres són “depredadoras”, son “tres manifestaciones desmesuradas de la desmesura, de la *hybris* que siempre está detrás del ser humano”, segons paraules de Jorge Riechmann. D'aquí que qualsevol pensament o acció que vulgui replantejar aquestes tres lògiques hegemòniques “debe plantear los nuevos (o reconsiderados) límites”.

Així, Monedero comparteix la visió de Murray Bookchin que presenta l'ecologia com a ecologia social o “como una lógica integral que entiende la raíz compartida entre la dominación de clase, de género, de la naturaleza, de edad, administrativa...”. Monedero apel·la a “desbordar el capitalismo” i també “desbordar los estados nacionales, desbordar la manera de pensar moderna”:

“No se trata de más capitalismo, más modernidad, más Estado, sino de otra economía, otra razón, otro Estado y otra democracia. Posmodernidad porque entiende que las respuestas de la Modernidad están agotándose; pero que asume la validez y vigencia de la tarea no resuelta de la emancipación. Es aquí donde el ecologismo, como fenómeno político, como ideología y como movimiento, como constructor de una nueva identidad, como realidad y pensamiento plurales, como reclamación de otro tipo de democracia, como creador esencial de límites es un fulcro para repensar esos tres procesos que explican la parálisis de la transformación en el mundo occidental desarrollado” (Valencia, 2006: 308-309)

Així, Monedero afirma que l'ecosocialisme pot ser la “reinvenición de lo político”:

“En definitiva, si el socialismo de los siglos anteriores buscaba que la mano de obra dejara de ser una mercancía, el ecosocialismo incorpora la sustentabilidad. La naturaleza no es una mercancía. Si el socialismo del siglo XX manejó la tesis de la abundancia, el socialismo del siglo XXI trabajará con la tesis de la medida. Este nuevo socialismo reclama una nueva cultura que incorpore la frugalidad, un menor consumo de energía en todos sus aspectos, el uso de fuentes de energía no contaminantes, mayor austeridad en definitiva” (*Ibidem*: 323)

Aquest ecosocialisme, Monedero el veu com a “reforma, revolución y rebeldía” enfront el vell paradigma del capitalisme neoliberal que està en crisi “pero el nuevo paradigma del socialismo aún no ha llegado”. La construcció del socialisme, segons Monedero, es converteix en una “necesaria transición, donde se irán superando lugares propios del capitalismo gracias a modelos regidos por una lógica no sólo anticapitalista, sino superior en términos de emancipación”.

Cal posar en marxa “lógicas anticapitalistas”, ja que la transformació circularà per tres grans avingudes: la lluita contra el capitalisme, la lluita contra el

desenvolupament de l'Estat nacional i la lluita contra la raó moderna. Per a Monedero, cal anar cap a un "Estado socialista posmoderno, desde una ciudadanía empoderada" i contraposa capitalisme i ecosocialisme com a "proyectos excluyentes" i afegeix:

"Frente al socialismo de Estado construye socialismo de pueblo. Frente al estatismo paralizador, socialismo libertario. Frente al socialismo liberal, un socialismo libertino. Frente al Estado moderno productivista, un Estado posmoderno ecologista. Frente al Estado moderno patriarcal, autoritario, clasista, alienador, un Estado posmoderno donde todos los géneros tengan su voz y mirada. (...) En definitiva, un Estado posmoderno precisamente porque sabe que las repuestas que la modernidad ofreció para responder a la pregunta de la emancipación hoy están profundamente debilitadas" (*Ibidem*: 336)

En el seu llibre *El Gobierno de las palabras. Política para tiempos de confusión* (2009)⁴⁷¹ Monedero fa una crida a "superar el capitalismo, superar la modernidad, superar el Estado nacional" i retrobar-se amb la política en aquesta "era confusa, convulsa, plena de alteraciones y perplejidades". I per això proposava aquest "viatge":

"(...) vivimos en una época de transición en donde conviven y se confrontan un mundo que no termina de marcharse -y se defiende con uñas y dientes al tiempo que grita su incapacidad-, y otro que no termina de llegar -pero vocea su necesidad y deja entrever sus velas leves en el horizonte-. Como en todo momento de *crisis* -ese momento *parteaguas* en donde el cuerpo enfermo sana o muere-, la confusión se apodera del imaginario colectivo, la incertidumbre se ahonda por esa condición líquida de la época donde ya nada es *para siempre* y el desarrollo tecnológico acelera su velocidad aumentando los vacíos tras su veloz estela."

Monedero defensa en aquest assaig publicat el 2009 que "ni los partidos sirven tal cual hoy se hallan configurados ni es posible sustituirlos por una visión idílica de los movimientos sociales" i alhora qualifica de "fracàs" l'anomenat "socialismo realmente existente" que obliguen a reconduir el divorci durant el segle XX de les tres ànimes de l'esquerra: reforma (socialdemocràcia), revolució (comunisme) i rebel·lia (pensament llibertari) per tal de "refundarlas para que quepan más sensibilidades (ecologismo, feminismo, poscolonialismo, etc.)". Aquesta superació ¿en què consistiria, segons Monedero?:

"Esta superación (...) pasa por una nueva estrategia que no niegue, ignore o dinamite ni el capitalismo ni el estado nacional ni la modernidad, sino que los desborde. Tarea nada fácil y que explica la parálisis de las fuerzas políticas de izquierda en prácticamente todo el planeta (con salvedad de Sudamérica, si bien la izquierda latinoamericana en el gobierno, partiendo de sociedades y economías muy desestructuradas, está, a lo sumo, sentando las bases para la transición hacia un modelo alternativo).

⁴⁷¹ Les citacions següents són del prefaci (pàgines 11-18).

Veiem que aquest “desborde” ja apareixia el 2006 en l'article del mateix Monedero sobre l'esquerra verda (“Verde izquierda desbordante: propuestas para un socialismo posmoderno”) i aquest mateix autor s'autocita i afirma que “ahí aprendí cómo el análisis ecologista se junta con el análisis realizado por una posmodernidad crítica que, partiendo del marxismo, ha ido escalando en complejidad aquilatándose a la propia complejidad del mundo y sus nuevas exigencias”.

En aquest context postmodern, Jorge Riechmann alertava el 2012 que el planeta s'estava abocant al segle XXI a desastres que poden ser pitjors que les dues guerres mundials, els genocidis o els totalitarismes del segle XX i afegia:

“Pero avanzamos, eso sí, con una sonrisa idiota en los labios, un *smartphone* en las manos y una canción de Lady Gaga en los auriculares. Posmodernismo como filosofía, neoliberalismo como teoría económica (ampliamente divorciada de la práctica, eso sí: habría que llamarla más bien -con José Manuel Naredo- “neocaciquismo”), nihilismo y *marketing* como cultura, vuelos baratos como herramienta de control social: así hemos vivido. ¿Queremos seguir viviendo así?

I com a resposta i possible solució, Riechmann recupera la noció de “societat decent”, del periodista i escriptor anglès George Orwell, un dels “besavis” de la noció “red green” o ecosocialista:

“Diría que la raíz del concepto hay que buscarla en la noción de *common decency* que usaba aquel socialista heterodoxo que fue George Orwell: decencia humana común. En *Homenaje a Cataluña* George Orwell escribió: «Si me hubieses preguntado por qué razón me involucré en las milicias, te habría respondido: para combatir el fascismo. Y si me hubieses preguntado por qué ideal me batía, habría respondido: la decencia común.» Tras la *common decency* de Orwell, Isaiah Berlin habló en más de una ocasión de la necesidad de garantizar una sociedad decente, aunque no podamos acercarnos a ideales de justicia absoluta. Luego, ya en los años setenta, un politólogo israelí llamado Avishai Margalit [⁴⁷²] fue teorizando *La sociedad decente* (así se titula un libro suyo de 1996, traducido al español por Paidós). Para Margalit, una sociedad decente es aquella cuyas instituciones no humillan a las personas. Es una definición sencilla, pero le da mucho juego, y llega bastante lejos...

El punto de partida de Margalit –lo cuenta al comienzo del libro– fue una observación de Sidney Morgenbesser que le impresionó mucho: el problema más acuciante no es la sociedad justa, sino la sociedad decente. Sin llegar a esa muy ambiciosa meta de una sociedad justa, hay mínimos básicos sin cubrir los cuales una sociedad debería avergonzarse de sí misma. El primer artículo de la Constitución española de 1978 habla de España como «Estado

⁴⁷² Avishai Margalit (Afula, Israel, 1939) és professor emèrit de Filosofia a la Universitat Hebrea de Jerusalem. Hem consultat el seu llibre *The Decent Society* (1996) en la versió en castellà de 1997, *La sociedad decente* (Paidós). Margalit, que va començar treballant en el camp de la filosofia del llenguatge, es va doctorar el 1970 en aquesta universitat amb la tesi doctoral titulada *The Cognitive Status of Metaphors*.

social y democrático de derecho»: bueno, si fuéramos eso –que desde luego no lo somos, y nos estamos además alejando todavía más con las actuales contrarreformas y recortes del Partido Popular– no seríamos todavía una sociedad justa, pero probablemente sí una sociedad decente. También hay que recordar que en años recientes la Organización Internacional del Trabajo (OIT) lanzó la consigna de trabajo decente. Esa decencia mínima, de la que hoy estamos tan alejados, nos situaría a años luz del inaceptable mundo capitalista, patriarcal y productivista que padecemos hoy.”⁴⁷³

2.5.4. El corpus ètic i ideològic: l'agenda ecosocialista

El corpus ideològic de l'ecosocialisme s'ha anat construint primerament per les aportacions teòriques d'un reduït nombre de pensadors, filòsofs i escriptors d'arrel diversa però amb un pes predominant del pensament marxista i anarquista; més tard, a partir dels anys 1990 i endavant, en manifestos i documents fundacionals i els programes polítics i electorals dels partits que s'han autodefinits com a tals com en el cas d'ICV.⁴⁷⁴

Aquest cos teòric ha estat possible per l'impuls dels pioners de l'ecosocialisme que per a Jorge Riechmann són:

“(…) amén de bisabuelos más lejanos como el gran William Morris, podríamos llamar padres pioneros del ecosocialismo (de lo que desde los años setenta/ochenta del siglo XX hemos llamado ecosocialismo) a Manuel Sacristán en España, Raymond Williams en Gran Bretaña, René Dumont y André Gorz en Francia, Barry Commoner y Murray Bookchin en EEUU, Wolfgang Harich y Rudolph Bahro en Alemania oriental, Erhard Eppler en Alemania occidental... Entre estos pensadores se dio por lo demás un amplio abanico de posiciones políticas: hay un largo trecho entre el ecosocialismo autoritario centralista de un Wolfgang Harich y el ecosocialismo libertario municipalista de un Murray Bookchin. (...)”⁴⁷⁵

Jorge Riechmann,⁴⁷⁶ en un text de presentació a la intervenció de M. Löwy en l'acte “Crisis civilizatoria y ecosocialismo” realitzat en l'Espacio Abierto FUHEM, a Madrid, l'11 de febrer de 2013, caracteritzava l'ecosocialisme en 10 trets que reproduïm aquí baix:

⁴⁷³ Entrevista en la revista *Papeles de relaciones ecosociales y cambio global* N° 119 2012, pp. 175-190.

⁴⁷⁴ Tots els programes electorals d'Iniciativa en les diferents conteses electorals des de les autonòmiques de 1999 com també els informes polítics i ponències des de la primera assemblea d'IC, el 1987, es poden consultar en el seu web: <http://www.iniciativa.cat/ca/icv/programes-electorals>

⁴⁷⁵ Entrevista en la revista *Papeles de relaciones ecosociales y cambio global* ., *Ibidem*.

⁴⁷⁶ El 2013 exercia de professor de Filosofia Moral a la Universidad Autónoma de Madrid. Aquest text es pot consultar en PDF: http://www.fuhem.es/media/cdv/file/biblioteca/Analisis/2013/para-una-caracterizacion-del-ecosocialismo-en-diez-rasgos_J_RIECHMANN.pdf

“1. Frente al nihilismo contemporáneo, el ecosocialismo propugna *una moral igualitaria basada en valores universales*, arrancando en el primero de ellos: la dignidad humana. Más allá de la moral capitalista de poseer y consumir, más allá de su moral, la nuestra: vincularse y compartir. El pensador marxista franco-brasileño Michael Löwy, uno de los teóricos del ecosocialismo moderno, ha argumentado la necesidad de una *ética ecosocialista* con los siguientes rasgos: social, igualitaria, solidaria, democrática, radical y responsable.

2. Frente a la deriva biocida de las sociedades contemporáneas, el ecosocialismo apuesta por *vivir en esta Tierra, “haciendo las paces” con la naturaleza*. El socialismo, como sistema social y como modo de producción (sobre la base de la producción industrial), se define esencialmente por las condiciones de que el trabajo deja de ser una mercancía, y la economía se pone al servicio de la satisfacción igualitaria de las necesidades humanas. El valor de uso ha de dominar sobre el valor de cambio: esto es, la economía ha de orientarse a la satisfacción de las necesidades humanas (y no a la acumulación de capital). El ecosocialismo añade a las condiciones anteriores la de sustentabilidad: modo de producción y organización social cambian para llegar a ser ecológicamente sostenibles. (No mercantilizar los factores de producción – naturaleza, trabajo y capital—, o desmercantilizarlos, es la orientación que un gran antropólogo económico como Karl Polanyi sugirió en *La Gran Transformación*).⁴⁷⁷

3. Frente a la pérdida de horizonte alternativo (tanta gente que ya sólo concibe la vida humana como compraventa de mercancías), el ecosocialismo es *anticapitalista en múltiples dimensiones, incluyendo la cultural*, y está comprometido con la elaboración de una cultura alternativa “amiga de la Tierra”. Hablaremos de “socialismo” en el sentido propio e histórico del término, un socialismo radicalmente crítico del capitalismo que busca sustituirlo por un orden sociopolítico más justo (y hoy hay que añadir: que sea sustentable o sostenible). No nos referimos, por tanto, a la profunda degeneración de la corriente política socialdemócrata que ha terminado desembocando en partidos políticos nominalmente “socialistas” aunque practiquen políticas neoliberales.

4. Frente a la tentación de refugiarse en los márgenes, el ecosocialismo mantiene la *lucha por la transformación del Estado*. Me impresionó, hace no mucho, un artículo de Ignacio Sotelo donde, tras decretar la inviabilidad de la revolución –“mitología decimonónica de una clase obrera supuestamente revolucionaria”– y también de la mera reforma –ya que “la rebelión y la protesta no van a cambiar el capitalismo financiero establecido”-- el catedrático de sociología –que se supone representa de alguna manera la izquierda del PSOE, no lo olvidemos– concluye que “no queda otra salida que trasladarse a otro país –la emigración vuelve a ser el destino de muchos españoles– o bien encontrar acomodo en la economía alternativa, saliendo del sistema” . Es llamativa la coincidencia de esa propuesta de supervivencia en los márgenes, altamente funcional al desorden establecido, con la tentación de una parte considerable de los movimientos alternativos indignados: organicémonos por nuestra cuenta al margen del Estado (si destruyen la sanidad pública, creemos cooperativas de salud autogestionadas, etc.). Frente a esa tentación, el ecosocialismo afirma: no renunciamos a la transformación del Estado, de manera que llegue a ser alguna vez de verdad social, democrático y de Derecho.

⁴⁷⁷ Es refereix a aquest llibre publicat el 1944 que discuteix la forma com el mercat capitalista fa malbé o destrueix les seves pròpies condicions socials i ambientals.

5. Frente a la dictadura del capital que se endurece a medida que progresa la globalización, el ecosocialismo defiende *lademocracia a todos los niveles*. Desmercantilizar, decíamos antes: y también democratizar. El ecosocialismo trata de avanzar hacia una sociedad donde las grandes decisiones sobre producción y consumo sean tomadas democráticamente por el conjunto de los ciudadanos y ciudadanas, de acuerdo con criterios sociales y ecológicos que se sitúen más allá de la competición mercantil y la búsqueda de beneficios privados.

6. Frente al patriarcado, *ecofeminismo crítico*. Como ha señalado Alicia Puleo, el ecofeminismo no se reduce a una simple voluntad feminista de gestionar mejor los recursos naturales, sino que exige la revisión crítica de una serie de dualismos que subyacen a la persistencia de la desigualdad entre los sexos y a la actual crisis ecológica. El análisis feminista de las oposiciones naturaleza/ cultura, mujer/ varón, animal/ humano, sentimiento/ razón, materia/ espíritu, cuerpo/ alma ha mostrado el funcionamiento de una jerarquización que desvaloriza a las mujeres, a la naturaleza, a los animales no humanos, a los sentimientos y a lo corporal, legitimando la dominación del varón, autoidentificado con la razón y la cultura. El dominio tecnológico del mundo será un último avatar de este pensamiento antropocéntrico (que sólo otorga valor a lo humano) y androcéntrico (que tiene por paradigma de lo humano a lo masculino tal como se ha construido social e históricamente por exclusión de las mujeres). La negación y el desprecio de los valores del cuidado, relegados a la esfera feminizada de lo doméstico, ha conducido a la humanidad a una carrera suicida de enfrentamientos bélicos y de destrucción del planeta. Un ecofeminismo no esencialista y decidido a realizar una “ilustración de la Ilustración”, como el que propone Alicia Puleo, hemos de considerarlo imprescindible aliado del ecosocialismo que aquí se propugna.

7. Frente a la idea de un “capitalismo verde”, *el ecosocialismo defiende que no tenemos buenas razones para creer en un capitalismo reconciliado con la naturaleza a medio/ largo plazo*, aunque en el corto plazo sin duda serán posibles reformas ecologizadoras que permitirán básicamente “comprar tiempo” con estrategias de ecoeficiencia (“hacer más con menos” en lo que a nuestro uso de energía y materiales se refiere). La razón de fondo de tal incompatibilidad es el carácter expansivo inherente al capitalismo, ese avance espasmódico que combina fases de crecimiento insostenible y períodos de “destrucción creativa” insoportable. Hoy ya estamos más allá de los límites, y por eso suelo decir que “el tema de nuestro tiempo” (o al menos, uno de los dos o tres “temas de nuestro tiempo” prioritarios) es el violento choque de las sociedades industriales contra los límites biofísicos del planeta. (y hoy “sociedades industriales” quiere decir: el tipo concreto de capitalismo financiarizado, globalizado y basado en combustibles fósiles que padecemos). Si se quiere en forma de consigna: *marxismo sin productivismo, y ecologismo sin ilusiones acerca de supuestos “capitalismos verdes”*.

8. Frente a la quimera del crecimiento perpetuo, *economía homeostática*. Una economía ecosocialista rechazará los objetivos de expansión constante, de crecimiento perpetuo, que han caracterizado al capitalismo histórico. Será, por consiguiente, un *steady state economy*: un “socialismo de estado estacionario” o “socialismo homeostático”. La manera más breve de describirlo será: todo se orienta a buscar *lo suficiente en vez de perseguir siempre más*. En los mercados capitalistas se produce, vende e invierte con el objetivo de maximizar los beneficios, y la rueda de la acumulación de capital no cesa de girar. En una economía ecosocialista se perseguirá, por el contrario, el equilibrio: habrá que pensar en algo así como una economía de subsistencia modernizada, con producción industrial pero sin crecimiento constante de la misma.

9. Frente al individualismo anómico y la competencia que enfrenta a todos contra todos, frente a la cultura “empresadora” que convierte a cada cual en empresario de sí mismo presto a vender sus capacidades al mejor postor, el ecosocialismo defiende *el bien común y los bienes comunes*. Esta consigna apunta a priorizar los intereses colectivos (¡no solamente los de los seres humanos, y no solamente los de las generaciones hoy vivas!), y a gestionar las riquezas comunes más allá de las exigencias de rentabilidad del capital. Educación, sanidad, energía, agua, transportes colectivos, telecomunicaciones, crédito –ninguno de estos servicios básicos deberían ofrecerlos empresarios privados en mercados capitalistas. Tendrán que proveerse mediante empresas públicas y cooperativas gestionadas democráticamente.

10. Frente a la fosilización dogmática, ecosocialismo es *socialismo revisionista*. Pero es que, como decía Manuel Sacristán, “todo pensamiento decente tiene que estar siempre en crisis”. Aquí también es de utilidad la categoría pasoliniana de *empirismo herético* que le gustaba recordar a Paco Fernández Buey. Yendo a lo nuestro: lo esencial del marxismo, como repetían estos grandes maestros, es el vínculo de una idealidad emancipatoria con el mejor conocimiento científico disponible. Cada elemento teórico concreto del pensamiento socialista es revisable en función de lo que hayamos logrado saber recientemente: lo que resulta irrenunciable es la moral igualitaria que aspira a acabar con el patriarcado y con el capitalismo.”

Riechmann afegia “veinte elementos para un programa de transición poscapitalista” que ja havia descrit en el capítol 8 del seu llibre *El socialismo puede llegar sólo en bicicleta* (2012) i que ampliava un any després. Ho reproduïm aquí baix:

“1. *Reforma ecológica de la Contabilidad Nacional*, para disponer de indicadores adecuados que permitan evaluar la economía en su comportamiento biofísico (más allá de la esfera del valor monetario).

2. *Socialización del sistema de crédito*. Banca pública fuerte que canalice la inversión necesaria para la transición económico-ecológica.

3. Entre los mecanismos más interesantes para la *planificación indirecta no burocrática de la inversión* en economías con sectores de mercado importantes se hallan los descuentos y recargos en los tipos de interés. La banca pública presta dinero a las empresas con ciertos descuentos o recargos en el tipo de interés, *decididos para cada sector de bienes de consumo en función de criterios sociales y ecológicos*.

4. *Reforma fiscal ecológica*, para “internalizar” una parte de los costes externos que hoy provoca nuestro insostenible modelo de producción y consumo. La figura central será un fuerte *ecoimpuesto sobre los combustibles fósiles*.

5. *Distribución más igualitaria de la riqueza y los ingresos*. “Nuevo contrato fiscal” que globalmente aumentará la tributación de las rentas altas y del capital, y pondrá más recursos en el sector público (y desde luego eliminará los paraísos fiscales).

6. Intensa *reducció* de las *disparidades salariales*.
7. *Reducció del tiempo de trabajo*, de manera que se pueda *disfrutar de mucho más ocio* (entendido no como consumismo en el tiempo libre, sino como *actividades autotélicas* –aquellas que se buscan por sí mismas, no como medio para otros fines--, que son una de las claves principales de la vida buena)...
8. ...y buscando las condiciones para que la reducción del tiempo de trabajo se traduzca en nuevo empleo (ello dista de ser automático). *El pleno empleo* volverá a ser un objetivo esencial de las políticas económicas. *Trabajar menos* (solidaridad social) y *consumir menos bienes destructores de recursos escasos* (solidaridad internacional e intergeneracional) *para trabajar todos y todas, y consumir de otra forma*.
9. *Políticas activas de empleo; formación continuada a lo largo de toda la vida laboral; sistemas renovados de recalificación profesional*.
10. “*Tercer sector*” de *utilidad social, semipúblico*, para atender a las demandas insatisfechas (por ejemplo las que se refieren a la “crisis del cuidado”).
11. “*Segunda nómina*” que el Estado abonará a los asalariados que no trabajasen a jornada completa o lo hicieran por debajo de un salario mínimo decente.
12. *Fiscalidad sobre el consumo lujoso*, ya sea por medio de impuestos sobre el gasto (tipos impositivos crecientes por encima de cierto nivel de gasto), ya mediante tipos altos de IVA a los bienes de lujo.
13. Estrategia de *fomento de los consumos colectivos* para mantener un alto nivel de satisfacción de necesidades con mucho menor impacto ambiental.
14. Provisión de *bienes y servicios públicos de calidad por parte de un sector de la economía socializado*: energía, transporte, comunicaciones, vivienda, sanidad, educación...
15. *Infraestructuras para la sustentabilidad*: energías renovables, transporte colectivo, ciudades y pueblos sostenibles...
16. *Fuertes restricciones a la publicidad comercial*. Para empezar, una reforma impositiva: no permitir a las compañías declarar la publicidad como gastos de empresa desgravables.
17. *Reducción de la escala física de la economía* hasta los límites de sustentabilidad. Economía “de estado estacionario” en ese sentido (no necesariamente en cuanto a la “creación de valor”). Yo prefiero la expresión *economía homeostática*, una economía dinámica que deja de expandirse materialmente (y estabiliza su “flujo metabólico” de materiales y energía en niveles de sustentabilidad).

18. Aplicación del *principio de biomímesis* (reconstruir los sistemas humanos imitando algunos rasgos importantes de los sistemas naturales, de forma que los primeros sean más compatibles con los segundos), generalizando estrategias que ya han dado sus frutos en algunos sectores y disciplinas (agroecología, química verde, ecología industrial, etc.)

19. Estrategia de *ecoeficiencia*.

20. *Desglobalizar y relocalizar lo esencial de la producción.*”

Un altre document on trobem descrita la doctrina ecosocialista es el Primer Manifest de les Assemblees pel Socialisme en la Línia del Manifest Internacional de l'Ecosocialisme publicat el 2002 com també en la declaració ecosocialista de Belém de 2009. Aquest text es va sotmetre a debat en el marc de les assemblees per l'ecosocialisme organitzades pel Parti de Gauche, el desembre de 2012. El Manifest va ser discutit al llarg de tot l'any i va donar lloc a nous debats coincidint amb les segones assemblees que va tenir lloc el desembre de 2013, amb l'assistència de personalitats com ara Michael Löwy. El reproduïm en castellà aquí baix:

“¿QUÉ ES EL ECOSOCIALISMO?

1. Una alternativa concreta y radical. El ecosocialismo no es una utopía a la cual lo real debería conformarse. Es la respuesta humana razonada al doble callejón sin salida en el cual se encuentra encerrada la humanidad hoy en día por sus modos de producción y consumo que esclavizan al ser humano y agotan al medio ambiente. Esta respuesta apela a un pensamiento y una acción política radical, en el sentido de que debe ir a la raíz de las causas. Así pues nosotros combatimos entonces los 2 motores del sistema actual: el capitalismo y el productivismo. El capitalismo impone la mercantilización para hacer de cualquier cosa una nueva fuente de dividendos. Es así responsable del incremento de las iniquidades sociales y de la globalización en marcha, liberal y liberticida, donde reina el dumping social y medioambiental con la deslocalización de las contaminaciones y de las alteraciones del ecosistema. El productivismo agota los recursos naturales y afecta negativamente al clima. La ideología consumista es su corolario. Esta eleva la acumulación material al rango de ley, a grandes golpes de publicidad para generar necesidades jamás satisfechas. Nosotros señalamos a los verdaderos culpables de ese sistema: la oligarquía financiera globalizada, los gobiernos sometidos a los lobbies de las multinacionales sin control democrático, los ideólogos de la libre competencia, del capitalismo verde y del libre intercambio. Frente a ellos, el ecosocialismo es una alternativa para salir de la crisis e imponer el interés general humano: compartir las riquezas sin demora, fundar una nueva economía de las necesidades y de la sobriedad, preservar el clima, el ecosistema y su biodiversidad.

2. Un paradigma del interés general. De hecho, previo a cualquier idea humana sobre el tema, el ser humano es parte integrante del ecosistema en el que vive, ambos no pueden disociarse. No hay más que un solo ecosistema global compatible con la vida humana. De allí que todos somos iguales en nuestra dependencia con respecto al ecosistema. Esta verdad se impone a todos, más allá de nuestras diferencias de todo tipo. Hay, por tanto, un interés general humano que está ligado al de otras especies vivas: preservar el ecosistema que hace la vida humana posible. ¿Cómo identificarlo si no es por la libre deliberación colectiva? ¿Cómo podría ésta ser libre si los unos dominan a los otros, si verdades reveladas se imponen previamente? El paradigma ecologista necesita, pues, la democracia, la igualdad

social, la laicidad y el feminismo, condiciones imprescindibles para que el debate ciudadano pueda tener lugar sin la intrusión de fuerzas oligárquicas, dogmáticas o patriarcales. Para concluir, en la deliberación para determinar el interés general humano, cada uno de nosotros está llamado a decir no lo que es bueno para sí mismo, sino lo que es bueno para todos. Ello instituye la universalidad de derechos humanos, la ciudadanía como deber y la República como necesidad. Tal es el lazo de unión razonado entre la ecología política y la República social universal. Es esta teoría política global lo que llamamos ecosocialismo. Se trata de un humanismo y de un universalismo socialista y concreto.

3. Una nueva síntesis política de izquierda. El ecosocialismo es un nuevo proyecto político que sintetiza una ecología necesariamente anticapitalista y de un socialismo necesariamente liberado de las lógicas del productivismo. Permite de esta forma la unión de grandes corrientes de la izquierda en un nuevo paradigma político. Necesitamos este nuevo proyecto de sociedad alternativo al capitalismo. Traza una línea de horizonte en la lucha por una sociedad de emancipación y de progreso donde el pillaje del medio ambiente y la explotación del hombre por el hombre habrán desaparecido. Nuestro proyecto ecosocialista toma en cuenta las necesidades humanas y los límites del planeta, replantea la utilidad social de la producción, nuestras maneras de consumir, nuestras necesidades reales, la finalidad de nuestros productos y la manera de producirlos.

4. La renovación del socialismo. El socialismo siempre pretendió la emancipación de la persona humana. Esta pasa por la repartición de la riqueza, la democratización del poder y la educación global de cada mujer y cada hombre. Ese programa es aún el nuestro. Pero ahora sabemos que la emancipación no se puede obtener por el crecimiento sin fin: el ecosistema que hace posible la vida humana no lo permite. Ese principio nos obliga a definir un nuevo modelo de progreso en ruptura con el sistema capitalista. Deber volverse a plantear no sólo el sistema de producción e intercambio, sino además el contenido de las producciones y los modos de consumo. Esto implica, por consecuencia, al conjunto de la organización social y política. Nos obliga a pensar de una forma nueva qué es verdaderamente el progreso humano en la perspectiva de la preservación del ecosistema. En esas condiciones, proponemos un nuevo enunciado a la estrategia emancipadora por el futuro de la humanidad. Esta nueva conciencia y su programa de acción son el ecosocialismo. Sus métodos son la radicalidad concreta, la planificación ecológica y la revolución ciudadana.

II SALIR DE LOS CALLEJONES SIN SALIDA IDEOLÓGICOS

5. La mentira del capitalismo verde, los riesgos de medioambientalismo. Nuestra ecología es social, ella prolonga las luchas históricas de la izquierda. Rechazamos la mistificación representada por una cierta visión de la ecología que se quiere compatible con el liberalismo. Denunciamos el "capitalismo verde", que bajo el disfraz del desarrollo sostenible, ofrece un nuevo espacio al poder de la búsqueda del lucro máximo, alimenta la dinámica imperialista y el corto plazo. Rechazamos el discurso ecologista que se contenta con culpabilizar a los individuos. Así evita destacar la mayor responsabilidad del productivismo sin freno, renuncia a atacar a los modelos de producción o de consumo capitalistas y rechaza ver que ellos explotan a los más precarios y saquean a los países del Sur. Rechazamos lo que sería una ecología de salón separada de las clases populares, sin crítica seria de la economía globalizada, desprovista de visión social y por tanto, de eficacia medio ambiental. Nuestra ecología aborda las cuestiones del medio ambiente relacionándolas sistemáticamente con la crítica económica y con las luchas sociales implicando en ellas a todos los ciudadanos.

6. El callejón sin salida de la socialdemocracia. Rechazamos la doctrina socialdemócrata que querría que toda redistribución de riquezas pasara previamente por la reactivación del crecimiento del PIB y el alza del consumo material global. Esto es un doble contra sentido. Primero, permite que se mantenga el poder del capital financiero y supone que la repartición de la riqueza se organiza a partir de los “frutos del crecimiento”. No se ataca a la acumulación ya operada. Sin embargo, sabemos que las riquezas existen y que no hay lugar a esperas para redistribuirlas. Lo que se cuestiona es la acaparación de esas riquezas vía la predación del capital. Por otro lado, esa doctrina se basa en sobre un modelo de expansión infinita, lo que es un suicidio de la civilización humana. El PIB es un indicador que no refleja el bienestar de una sociedad. Es obviamente un imperativo que cada ser humano pueda acceder a los bienes fundamentales. Por supuesto, la reactivación de las actividades de interés general es indispensable. Sin embargo, esta reactivación de un crecimiento económico ciego no responde a las urgencias sociales por propia naturaleza y es aún menos deseable y soportable desde el punto de vista de la preservación del ecosistema, los recursos naturales y el clima. No esperamos por tanto ni retomar el crecimiento ni los efectos benéficos de la austeridad: nosotros no creemos ni en lo uno ni en lo otro.

III INSTAURAR UNA NUEVA ECONOMIA POLITICA AL SERVICIO DEL PROGRESO HUMANO

7. Poner la economía al servicio de las necesidades. El ecossocialismo quiere poner la economía y el sistema productivo al servicio de las necesidades humanas; en eso, se opone a la “política de la oferta” defendida por los liberales. Rechazamos esta lógica productivista que consiste en producir todo y no importa qué, en cualesquiera condiciones para verterlo en un mercado a través de gastos publicitarios. ¿Cómo no ver también que con ese objetivo, para aumentar las ganancias, el sistema nos vende productos programados para romperse y volverse obsoletos cada vez más rápido? ¿Cómo soportar más tiempo el derroche de los desperdicios crecientes de nuestra civilización? ¿Cómo cerrar los ojos al hecho de que muchos son exportados a países del Sur en perjuicio de la salud de sus poblaciones y de su medio ambiente? Nuestras decisiones colectivas se deben guiar, al contrario, por la satisfacción de las necesidades reales; ése es el sentido de la planificación ecológica que invierte esta lógica, partiendo de las necesidades, del deber de preservar el ecosistema y del derecho de todos a vivir en un medio ambiente sano. Dicha planificación ecológica pone el sistema productivo en adecuación a estos imperativos.

8. Romper con los esquemas de pensamiento tradicionales. El ecossocialismo cuestiona la dictadura de los intereses particulares y de la propiedad privada de los medios de producción. Cuestiona la relación al trabajo. Nosotros preconizamos la apropiación social de los medios de producción y las propuestas alternativas de la economía social y solidaria en términos de autogestión y de cooperativas. Defendemos la soberanía presupuestaria y la nacionalización como herramienta de política pública, particularmente en materia de servicios bancarios y crediticios. Índice de progreso humano, desmundialización y proteccionismo social y ecológico, dotación incondicional de autonomía salarial socializada, ingreso máximo autorizado, son algunas de las perspectivas que tenemos en el espíritu para salir de los caminos trillados y evitar la trampa de ser guiados por el sistema. Nos hace falta ir más lejos en materia de reducción drástica del tiempo de trabajo: “trabajar menos para trabajar todos mejor”, fijarse el pleno empleo como meta siempre cuestionándose las finalidades del trabajo. No sirve de nada trabajar más tiempo que el tiempo útil para producir aquello de lo que tenemos necesidad. El tiempo así liberado podría ser eficazmente utilizado para realizar actividades consideradas hoy como “improductivas” y sin embargo, tan esenciales al buen vivir.

9. Producir de otra manera. La revisión de nuestro sistema de producción se basa en lo que llamamos “4 R”: Relocalización de la actividad, reindustrialización ecológica, reconversión del aparato industrial y redistribución del trabajo. Existen numerosas necesidades no satisfechas: en una industria relocalizada, en los servicios a personas, en la agricultura ecológica y la agricultura campesina al servicio de la soberanía alimentaria y de la salud de todos, en la investigación y sus sectores “verdes” que apuntan a reducir nuestra dependencia de los recursos agotables (eco construcción, eficacia energética, renovación térmica, energías renovables...). Con el aumento del desempleo y de la crisis social, el argumento del empleo es utilizado con demasiada frecuencia contra el imperativo de la protección del medio ambiente. Es absurdo: estamos viendo el costo económico y social del “dejar hacer” liberal, allí donde la relocalización y la transición ecológica permitiría al contrario conservar, transformar o crear numerosos empleos, locales y estables en todos los países.

10. Instaurar la regla verde como brújula política. La “regla verde” es nuestro indicador central del pilotaje de la economía; reemplaza a la “regla de oro” de las políticas de austeridad y “de ajuste estructural” impuestas por el Banco Mundial, el Fondo Monetario Internacional, la Comisión Europea y la Banca Central Europea; pretende asegurar nuestra responsabilidad ante la humanidad y su ecosistema suprimiendo la deuda ecológica; asocia la necesaria reducción de ciertos consumos materiales y el necesario relanzamiento de ciertas actividades tomando en cuenta de forma sistemática la huella ecológica generada. Además de los destrozos ya cometidos a reparar en materia de emisión de gases de efecto invernadero y de pérdida de biodiversidad, adoptamos como modo de evaluación de las políticas públicas, retrasar cada año el “día de superación global”. Se trata del día en el que hemos tomado a escala mundial el volumen de recursos renovables igual a lo que el planeta es capaz de regenerar y hemos producido la cantidad de desperdicios que ella sea capaz de asimilar. Nuestro objetivo es de llevarlo al 31 de diciembre, es decir, neutralizar nuestra huella ecológica. Esto implica la reducción drástica de emisiones de gases de efecto invernadero y la suspensión de lo nuclear que produce desperdicios radioactivos que nadie sabe manejar y que comporta riesgos inaceptables tanto para los seres humanos como para el ecosistema.

IV: CONSTRUIR LA REVOLUCIÓN ECOSOCIALISTA

11. Las luchas deben converger. Nuestro objetivo de ruptura en cuanto a cultura ecosocialista impone que la acción política sea cosa del pueblo. Se trata de reunir y actuar, no de contentarse con tener razón entre los afectos, o lo que es peor, de poner los unos contra los otros: nos situamos del lado de los trabajadores y los excluidos del sistema que resisten y llevan proyectos alternativos sociales y medio ambientales. La reconversión ecológica no se hará sin ellos, ni mucho menos en su contra. Nuestros adversarios en esta bifurcación radical de sociedad no son los investigadores o los trabajadores de la industria, sino más bien los bancos, las multinacionales y los accionistas que orientan la producción en función de sus intereses privados y no en el interés general.

12. Luchar y resistir para inventar. La revolución socialista combina propuestas programáticas y presencia en las luchas sociales y medioambientales, al lado de todos y todas que resisten. Los ciudadanos comprometidos en este proyecto se implican en el desarrollo de experimentos y alternativas concretas: circuitos cortos, asociaciones por el mantenimiento de la agricultura campesina, sostén a los cinturones de agricultura de subsistencia y acciones contra la desnaturalización de los suelos, colectivos de ciudades en transición, retoma de empresas por parte de los asalariados, sistemas de intercambio locales, ahorro ciudadano y monedas complementarias, hábitat colectivo y conducción

automotriz compartida... Ser activos en las acciones de desobediencia civil y no violenta, operaciones anti publicidad u ocupación de viviendas vacías. Los elegidos del pueblo por el proyecto ecosocialista se comprometen con una línea de acción coherente entre sus discursos y sus actos. Hacen vivir la izquierda por el ejemplo tomando medidas como la prohibición de publicidad, la vuelta a la gestión pública del agua, la penalización del mal uso o incluso la extensión de la gratuidad de los servicios públicos.

13. Poner en marcha la planificación ecológica. La planificación ecológica impone tener en cuenta el largo plazo y el dominio público, todo dispuesto bajo el control de los ciudadanos, trabajadores y usuarios. El problema no es la industria, la investigación o la técnica en sí, sino la ausencia de elecciones y de control ciudadano. Una revolución ciudadana es necesaria para conquistar esta capacidad de control. Tal es la mezcla detonante de utopismo revolucionario y de técnica a la que aspiramos. El Plan ecológico da la posibilidad de organizar el cambio de dirección hacia otro modo de desarrollo, interrogándonos por nuestras necesidades y reorientando la producción, intercambio y consumo en virtud de su utilidad social y ecológica. El sector de la investigación debe reorganizarse en torno al interés general y de las necesidades reales, e inventar nuevas formas participativas por la vía por ejemplo de convenciones de ciudadanos. La escuela pública, a través de los centros educativos profesionales, tecnológicos y generales, debe organizar la elevación de los conocimientos y calificaciones a todas las edades para alcanzar el éxito en este cambio de dirección y hacer emerger nuevos centros. “Conferencias de participación popular” deben ser organizadas para redefinir los criterios de utilidad social y medioambiental y la articulación entre sus diferentes peldaños, desde las políticas europeas hasta las acciones locales. La planificación ecológica organiza la intervención continua de los asalariados en la gestión de las empresas en la prolongación de la convergencia creciente, de las luchas sociales y medioambientales.

14. No hay igualdad y República social posibles sin un proceso constituyente! Afirmamos la exigencia de un alto nivel de cultura común por la escuela pública incluyendo la educación medioambiental. Si no, ¿cómo hacer posible la emancipación individual y colectiva, única que permitiría el consentimiento de un contrato social compartido por todos? El proyecto socialista reafirma el rol del Estado, de la colectividad y de los servicios públicos, indispensables para planificar la ruptura, construir una sociedad emancipadora y garantizar la igualdad de acceso a los derechos fundamentales para todos, y en todas partes. Estos deben ser refundados por la vía de una asamblea constituyente que debe renovar profundamente las formas institucionales e instalar los medios democráticos que harán posibles la implicación ciudadana permanente y la soberanía popular en todos los dominios, puesto que la tarea revolucionaria es inmensa. Apoyamos en efecto, la puesta en práctica de un “management” del territorio inverso al esparcimiento urbano, de la concentración de las poblaciones en las megalópolis y de las competencias entre los territorios. Militamos por un nuevo urbanismo que acerque las funciones indispensables al “bienestar” (servicios públicos de salud y educación, vivienda, actividad profesional cultura y esparcimiento, biodiversidad, agricultura campesina). Rechazamos la mercantilización de lo vivo y los OGM, tanto como la especulación de bienes comunes como el agua, la energía y el saber, y la privatización de servicios públicos. Estos deben ser objeto de una gestión pública repensando la articulación entre el Estado, garante de la igualdad republicana, las colectividades locales y la acción de los ciudadanos, sindicatos, asociaciones y usuarios.

15. Guiar la batalla cultural. El proyecto ecosocialista conduce su combate ideológico mediante la educación popular. Pretende descolonizar el imaginario. Denuncia la programación de un individuo consumidor dócil, sometido al punto de vista de los supuestos expertos y a los imperativos del productivismo que nos hace desear producciones

perjudiciales e inútiles, fabricadas en el otro extremos del planeta en condiciones de trabajo indignas y bajo legislaciones medioambientales deficientes, cuando no inexistentes. Combate el brazo armado del productivismo que son la publicidad, con su cortejo de mercantilización y de sexismo, la moda y los medios de comunicación, retomados por los organismos de crédito, que nos condicionan y nos someten a un mandato de compra y desperdicio permanentes. Esta batalla ideológica es también una batalla de vocabulario. Rechazamos la política del oxímoron y la neolengua liberal: el "precio del trabajo" que se convierte en un "coste", las cotizaciones sociales en las "cargas", los "guardianes de la paz" renombrados "fuerzas del orden", la video vigilancia "video protección", o incluso lo nuclear disfrazado en energía "limpia y sin carbono".

16. Hacer saltar los cerrojos de los tratados liberales. A escala mundial, denunciamos los acuerdos promovidos por la Organización mundial del comercio, acuerdos de libre intercambio y acuerdos de asociación económica que contribuyen al agotamiento de los recursos naturales, a la explotación de los pueblos del Sur y al dumping social en los países llamados desarrollados. Porque es la primera zona económica del mundo, la evolución de la Unión Europea implica a todo el planeta. Su política liberal es presa por los candados de los planes actuales y las políticas de austeridad. Establecidas bajo el latrocinio de los lobbies económicos y financieros, los cuales tienen todos en común la previsión de la desaparición de los servicios públicos, la extensión del dominio mercantil y del libre intercambio. Ello provoca a la vez los daños debidos a las competiciones mercantiles, y la destrucción de los servicios públicos y bienes comunes para el beneficio de intereses privados. La Europa liberal y "austeritaria" impide también el manejo y orientación de la producción y del intercambio hacia objetivos de progreso humano. En esas condiciones, asumimos que una política ecosocialista en Europa pasa por la desobediencia a la Europa liberal y a sus directivas. Hace falta para ello construir otras correlaciones de fuerzas entre los ciudadanos, el poder de la finanza y de las instituciones anti democráticas de la Unión europea. Si la escala europea puede ser pertinente para grandes políticas medioambientales y sociales, su puesta en marcha no será posible sino por la construcción de otra Europa, bajo el control democrático de los pueblos.

17. Llevar a cabo un combate internacionalista y universalista. No hay más que un solo ecosistema posible para la vida humana. Es necesario discernir las consecuencias en todos los dominios. Las decisiones tomadas en un extremo del planeta tienen repercusiones en todas partes. El proyecto ecosocialista implica el reconocimiento de la responsabilidad de los países llamados del Norte, de la Organización mundial del comercio, del Fondo Monetario Internacional y del Banco Mundial de cara a los pueblos del Sur. Denunciamos la competencia organizada en lugar de la cooperación, el productivismo y sus efectos sobre el clima mundial, el saqueo de los recursos naturales, la acaparación de tierras cultivables o incluso la austeridad impuesta por la Troika. Induce el reconocimiento de la Declaración universal de los derechos del hombre y la creación de un tribunal internacional de crímenes contra el medioambiente. El ecosocialismo nos impone contribuir en los debates que ligan políticas de desarrollo y de progreso social, y la preservación del medioambiente. Para ello, sostenemos y nos inspiramos en las alternativas en el extranjero: revoluciones ciudadanas y "primaveras" árabes, rechazo de la deuda y de los monopolios mediáticos en Argentina, asamblea constituyente en Islandia y en Venezuela, iniciativa Yasuni ITT para dejar el petróleo bajo tierra en Ecuador... Los saberes, la experiencia y los métodos adquiridos en esas situaciones deben poder convergir. El proyecto ecosocialista debe poder ser llevado por un foro mundial que tenga por objetivo la revolución ciudadana de nuestro tiempo.

18. Hacer la revolución ciudadana por el ecosocialismo. Teniendo en cuenta la amplitud de su objetivo, el cuestionamiento del modelo productivista capitalista no puede resultar de una simple alternancia electoral y de decisiones venidas desde las cúpulas. Esto implica una refundación radical de las instituciones incluyendo escrutinios proporcionales, paridad y no acumulación de mandatos permitiendo al pueblo ser efectivamente representado en todas sus características. Se trata de derribar a la oligarquía y asegurar, en todas las circunstancias, la soberanía popular por una democracia real. Esto exige que las mayorías parlamentarias ecosocialistas conjuguen su acción con los movimientos de implicación popular en todos los dominios de la vida de la sociedad. Esta reapropiación de la iniciativa política y ciudadana por cada mujer y cada hombre, con el objetivo de determinar en todos lados y en todos los temas cuál es el interés general, eso es a lo que llamamos revolución ciudadana. Es una revolución. Pues se propone cambiar las formas de la propiedad, el sistema institucional y la jerarquía de normas jurídicas, sociales y medioambientales que organizan la sociedad y la economía. Es ciudadana. Pues ella quiere dar el poder a cada uno, no para usarlo en el interés de una categoría social en particular sino por el bien de todo humano, y puesto que se da formas institucionales y se somete al sufragio universal en el pluralismo político. Nos negamos a que la desesperanza y la cólera basculen hacia el odio. Ni vanguardia iluminada, ni dictadura verde, ni repliego étnico, defendemos la vía democrática de la revolución ciudadana. El pueblo no es el problema, es la solución. El peor daño de la crisis actual de la civilización humana sería que la humanidad sea incapaz de abrirse el camino de un futuro diferente. El ecosocialismo puede ser ese futuro. Qué florezca!”

Des de la perspectiva d'ICV i la seva contribució importantíssima al perfil programàtic de l'ecosocialisme, Ricard Gomà i Marc Rius (Valencia, 2006: 255-256) destaquen l'inici de la construcció del nou concepte ideològic en el període comprès entre 1996 i 2000:

“el ecosocialismo o izquierda verde nacional, que no sólo supera los planteamientos clásicos del viejo PSUC, sino también las formulaciones poscomunistas de los primeros pasos de IC. ICV hereda la síntesis de la izquierda clásica con el catalanismo popular. El ecosocialismo implica una segunda síntesis de esa izquierda transformadora catalanista, con el ecologismo político y el feminismo. Emerge así un espacio ideológico de nuevo cuño, ecologista y de izquierdas, que acaba completando sus referentes de identidad con las aportaciones de la nueva política, ese polo crítico alternativo construido alrededor de los foros y los movimientos sociales altermundialistas”

Quins continguts incorpora aquest ecosocialisme d'ICV? L'ecosocialisme, explicaven el 2006 Ricard Gomà i Marc Rius, proposa un camp de valors basat en el diàleg pel compromís radical amb la igualtat, amb el reconeixement de la diversitat i la generació de vincles forts tant en el terreny ecològic com en el comunitari. Argumenten -seguint Beck- que en el context de la primera Modernitat va cristal·litzar al llarg del segle XX una cultura d'esquerra radical aliena a la dimensió ecològica i defensora d'un valor d'igualtat reticent a la diferència i a l'autonomia personal. ICV proposa superar aquesta cultura i articular un nou escenari de valors i en el context de la “segona modernitat”, un terme que es podria fer servir com a sinònim de Postmodernitat.

Aquest marc de valors s'oposa al creixement econòmic productivista, defensa que el desenvolupament humà requereix polítiques de sostenibilitat, enfront les desigualtats socioeconòmiques situa el valor de la igualtat que demana polítiques de redistribució. També revivindica el valor de l'autonomia i la llibertat personal, la solidaritat -davant les lògiques de la fragmentació- i la cohesió.

Entre els perfils programàtics de l'agenda ecosocialista destaca la dimensió ecologista (polítiques d'habitabilitat sostenible, transició a un model de producció i consum ecològic), l'espai crític i altermundialista (acció contra la pobresa i la fam al món), l'estat de benestar (defensa d'una renda bàsica i aprofundir en els drets de la ciutadania social), les relacions de gènere i l'agenda multicultural.

En relació amb aquesta "agenda ecosocialista", per a Ricard Gomà i Marc Rius, la història recent d'ICV com a ecosocialista és la "crònica d'un èxit", ja que aquesta transformació ideològica havia coincidit amb els millors resultats electorals que van portar els ecosocialistes catalans a formar govern de coalició a la Generalitat el 2003:

"No es casualidad que los mejores resultados electorales hayan venido cuando ICV ha logrado saber qué es, a donde quiere ir y cómo quiere alcanzar sus objetivos. En el discurso de ICV no hallamos las seguridades ideológicas y doctrinales propias de la izquierda clásica. El ecosocialismo de ICV es una mixtura de conceptos, algunos de origen marxista, otros provenientes del ecologismo político e incluso del movimiento alterglobalizador, que confluyen en una síntesis de tradiciones (...).No son pocos los que entienden lo rojo y lo verde como proyectos transformadores, aunque no necesariamente reconciliables entre sí. Para comprender la trayectoria de ICV el punto de partida es que lo uno no es posible sin lo otro. De ahí la insistencia en definirse como izquierda verde y actuar en consecuencia. A la afirmación de que el estricto ecologismo o la izquierda postcomunista son más comprensibles o puros que el ecosocialismo, cabe oponer a que la presencia pública e institucional de ICV es muy superior a la que los sucesivos intentos electorales habidos de formaciones estrictamente ecologistas o de la izquierda de matriz comunista" (*Ibidem*: 269)

La proposta ecosocialista d'ICV és un diàleg entre el compromís radical per la igualtat i l'aposta per l'autodeterminació personal amb el reconeixement de la diversitat. Són les dimensions verd, roig i violeta de l'espai polític crític i alternatiu que el 2006 estava en construcció, segons Gomà i Rius, i en els quals ICV es reconeixia identitàriament.

Per a Ricard Gomà i Marc Rius, el posicionament estructural ideològic i el programa ecosocialista d'ICV havien facilitat un marc útil de treball polític quotidià que havia permès la interlocució amb els moviments socials com també la visualització pública del projecte de l'esquerra verda catalana o ecosocialisme. Els resultats electorals de 2003 semblaven indicar que havia estat així amb l'accés d'ICV al Govern de la Generalitat de Catalunya.

També el 2006, Joaquim Sempere analitzava els desafiaments de l'ecosocialisme en el nou mil·lenni.⁴⁷⁸ Les tres principals perspectives que assenyalava era desenvolupar una "economia ecològica", denunciar l'engany del pseudoambientalisme i tirar endavant una "cultura alternativa" fent front a les nocions dominants de benestar, riquesa i felicitat perquè "inducen a comportamientos insostenibles y se basan en valores frágiles e inconsistentes".

Es tractaria de fer front al "modo de vida predominante", un malestar que tot i acceptar Sempere que "aún es cosa de minorías", avançava des de molts fronts i apuntava entre els canvis en les concepcions populars la creixent preocupació per una dieta sana, l'afició a l'exercici físic o l'alarma social davant la mortalitat a les carreteres i la lluita contra el tabaquisme.

Però per a Sempere, el desafiament més important per a l'ecosocialisme seria l'assumpció de valors cívics que facin possible "una elevación de la calidad democrática de nuestra vida política" per la qual cosa instava l'esquerra verda a aprofitar les experiències participatives per fonamentar la politització de la gent. Aquesta "democràcia participativa" ha d'anar unida a l'impuls d'un model tècnic i energètic alternatiu i la solidaritat i unitat entre Nord i Sud amb el moviment altermundista.

Per a la descripció en aquest apartat de la tesi de l'"agenda ecosocialista" també utilitzem dos llibres del líder d'ICV, Joan Herrera: *Economia i ecologia* (2010) i *Quanta desigualtat pot suportar la democràcia* (2013). Escrits durant el període més dur de la crisi econòmica i coincidint el primer amb el darrer any del Govern tripartit.

A *Economia i ecologia*, Herrera analitza l'impacte sobre l'ecologia de les tres crisis que estaven sacsejant el 2010: l'econòmica, la climàtica i l'energètica. I planteja el repte ambiental i energètic com una oportunitat per recuperar l'espai públic i una sortida col·lectiva a la crisi. Entre les propostes per sortir d'aquesta triple crisi situa l'aposta per una "economia verda" que permeti generar també ocupació i avançar-nos a la pròxima crisi provocada pel *peak oil*. Avançar en un nou acord verd, un "Green New Deal", segons l'expressió utilitzada per Barack Obama, que aquest va posar en el centre del debat durant la campanya presidencial del 2008 amb la promesa de crear als EUA una societat més ecològica per reactivar l'economia i per ajudar a salvar el planeta de l'amenaça de canvi climàtic.

Herrera també aposta per una nova cultura energètica amb la redifinició del sector per aconseguir que la societat redueixi els consums i posa com a exemple la iniciativa d'"èxit" del departament de Medi Ambient -sota la gestió dels ecosocialistes durant el govern tripartit- d'establir un canon de l'aigua a Catalunya. Estalvi, eficiència i gestió de la demanda energètica, impuls de les energies renovables, fixar una taxa CO₂, renunciar a l'energia nuclear i, finalment, una nova aposta pel transport basada en la gestió de la mobilitat quotidiana i la renúncia a la "lògica faraònica de fer grans infraestructures" com el tren d'alta velocitat (AVE), cavall de batalla de Joan Herrera en els seus anys com a diputat al Congrés contraposant el model AVE al "tren de proximitat", regionals i de rodalies.

⁴⁷⁸ Capítol X "La izquierda verde ante los desafíos del nuevo milenio", dins Angel Valencia (2006: 341-363).

Una altra de les iniciatives que defensa Herrera -i que va impulsar ICV des del Govern tripartit- és la reducció a 80km en les entrades a la ciutat de Barcelona per reduir la contaminació. La mesura, lamenta Herrera, va tenir una forta oposició per part de CiU i d'articulistes i tertulians d'alguns mitjans de comunicació que es van acabar alienant amb les postures dels negociacionistes del canvi climàtic: "Sense ser-ne conscients, acaben fent escarni del que és i representa l'ecologisme". Això, afegit als *lobbies* -sense esmentar-ho es refereeix al RACC- que van pressionar perquè no minvi la quantitat de cotxes que omplen diàriament les carreteres. Es tractava, assegura Herrera, de triar entre el model de ciutats com Amsterdam, Copenhaguen o Berlín -que havien apostat pel tramvia, la bicicleta i per la disminució de la contaminació acústica i de l'aire- o bé per Madrid, Buenos Aires o Los Angeles.

Herrera demana passar "de la cultura del no a la cultura del sí", dels crítics a tota mesura ecologista, i ho argumentava així:

"La suma d'aquestes actituds s'acaba traduint en una caricaturització de les opcions ecologistes contra la cultura del no. Un no que sovint s'ha expressat quan els errors han estat estrepitosos i que en algunes ocasions ha plantejat alternatives"

Per a Herrera, que defensa l'experiència de govern d'ICV en el Govern tripartit en relació amb el medi ambient, el problema és que el desenvolupament de Catalunya s'ha construït "sobre la filosofia de consumir més sense plantejar nous horitzons" que va provocar una gran oposició a projectes com el del túnel de Bracons, el Pla Hidrològic Nacional o els controvertits camps de golf de l'Escala o Torrebonica:

"Sovint s'han volgut reduir anomenant-los pejorativament la cultura del no. Designant d'aquesta manera les plataformes en defensa del territori se'ls imputava una posició 'anti' amb voluntat clarament de menyspreu i, com si això no fos prou, se les titllava d'immadures i irresponsables, arribant a acusar-les de frenar la innovació i el progrés. Cal recordar-ho, gràcies a la mobilització ciutadana es van salvar els aiguamolls de l'Empordà, la platja del Castell, Gallecs, la Via Verda a Cerdanyola o Pinya de Rosa a Blanes. Val la pena valorar la tasca importantíssima dels que es van oposar al transvasament de l'Ebre, o als macroabocadors a la Conca de Barberà; els que van preservar el curs baix i el delta del Llobregat o el Gorg de Creixell; els que s'han oposat a operacions urbanístiques especulatives i a la destrucció d'elements del patrimoni arquitectònic fins i fora de la regió metropolitana; el que han aconseguit modificar o soterrar traçats del TGV imposats des de Madrid amb la complicitat del govern català del moment. (...) Molts d'aquests moviments es van traduir en un 'sí' a la gestió sostenible de l'aigua i el manteniment dels rius com a ecosistemes; un 'sí' al planejament urbanístic; un 'sí' a la protecció d'espais naturals i del paisatge, i un 'sí' a una idea de la mobilitat basada en criteris de sostenibilitat econòmica i ecològica. En definitiva, un 'sí' a una nova cultura de l'aigua, un 'sí' a una nova cultura de l'energia i un 'sí' a una nova cultura del territori"

Però, aquestes reivindicacions, assenyala Herrera, tot i haver estat positives per al conjunt de la ciutadania i el territori, no es podien comparar amb les mobilitzacions de certs grups que tenen "un objectiu insolidari de fons contra una actuació pública sense pensar si és una actuació necessària i útil, sense buscar ni plantejar

alternatives” i posa l'exemple de les mobilitzacions perquè no s'instal·lés una sala de venopunció (narcosala) o perquè no es construís una gossera pel sol fet de ser al costat de casa seva: “És la lògica del ‘que es faci sí, però no aquí’ o ‘no al meu pati del darrere’, també coneguts com a moviment *Nimby* obeïnt a les sigles en anglès *not in my backyard*”.

El repte per a Joan Herrera és “saber traduir aquestes mobilitzacions amb propostes del sí”, construir i articular “un veritable plantejament positiu i propositiu alternatiu al trinxament del territori, que ha dominat fins ara”. Però per fer possible el procés de transformació en aquest sentit cal noves aliances i nous lideratges, tot i que advertia, el 2010, i d'alguna forma era una advertència profètica, que:

“Aquest canvi de lideratges no passa, evidentment, pel populisme. No volem l'aparició de personatges mediàtics més o menys berlusconians. Ni es pot basar en gesticulacions buides de contingut. És quelcom més complex: cal recuperar la necessària complicitat entre acció innovadora en el camp econòmic, en el camp intel·lectual i en el camp polític. L'experiència històrica ens demostra que Catalunya ha estat capaç d'avançar i d'innovar en el camp econòmic, social i cultural, que s'ha donat el retrobament entre gent que tenia propostes a fer amb una visió més enllà dels límits de la pròpia empresa, del propi partit o de l'interès sectorial, científic o tècnic. El canvi econòmic i social necessita la política, però la política només es renova des de la societat. És en aquest context on necessitem construir una altra forma de fer, de governar, de transformar la realitat, on ens cal definir estratègies compartides”

Tres anys després, ja amb ICV de nou a l'oposició al Parlament de Catalunya, Herrera escriu *Quanta desigualtat pot suportar la democràcia* -on, significativament, no esmenta en cap moment l'expressió “ecosocialisme”/“ecosocialista”-, una anàlisi de la situació de crisi en què ens trobàvem (crisi econòmica i social, crisi política i de representativitat i crisi nacional) i les alternatives que proposa per sortir-ne. Defensa la tesi que la crisi és una “crisi de la democràcia” fruit d'una profunda desigualtat que el capitalisme financer només contribueix a augmentar i una desigualtat afavorida per una democràcia on decideixen els diners i no pas la gent. Si en l'anterior llibre Herrera focalitzava en l'ecologisme, en aquest ho fa en allò social.

Contrari a l'austeritat imposada -ja que, segons Herrera, no serveix per sortir de la crisi, sinó “perquè alguns se n'aprofitin, aprimant drets com mai i privatitzant allò que fins ara era públic”- i contrari a un creixement il·limitat que no té en compte els límits físics del planeta, Herrera nega que amb aquestes dues fórmules es pogués sortir de la crisi.

En aquests dos llibres d'Herrera hi ha tres dels eixos principals de l'ideari d'ICV: el fet social, el fet nacional i el fet ecològic. Aquests tres eixos s'han bastit ideològicament amb l'aportació de les assemblees nacionals d'ICV, jornades programàtiques, el paper de la revista *Treball* i de la Fundació Nous Horitzons, a més de la publicació de múltiples llibres i documents.⁴⁷⁹

⁴⁷⁹ Destaquem, entre moltes altres, les publicacions de la Fundació Nous Horitzons dins la col·lecció “El pensament i l'acció” i els llibrets *Revolucions quotidianes per una Barcelona ecològica i solidària* (Ricard Gomà, 2009), *Green New Deal amb perspectiva de gènere* (Maria Freixenet, 2010) o *Iniciativa per*

Finalment, i com a mostra de la tendència ideològica d'ICV en el context del debat sobre la independència de Catalunya, l'1 de febrer de 2014 va celebrar l'Assemblea Oberta "Ara és Demà", a Barcelona, amb l'assistència de 1.700 persones que van debatre al voltant de dos eixos principals: a) les lluites i accions que cal promoure en el moment actual i b) la construcció d'una alternativa política.

Un altre dels elements que estan servint per bastir una ètica ecosocialista és la seva relació amb l'encaix en l'hegemonia del sistema capitalista global i fins i tot en aquells països que com Veneçuela proclamen que estan en transició cap a un sistema socialista de tarannà ecologista. En aquest cas, Veneçuela és un dels països amb les reserves de petroli més grans del planeta fet que resultaria paradoxal amb els intents de la "revolució bolivariana" d'anar cap a una transició ecosocialista.

En aquest camp està actualment treballant en la seva tesi doctoral Vladimir López, sota la direcció de Jorge Riechmann:⁴⁸⁰ bastir un cos ètic a partir de l'ecosocialisme per justificar una disminució de la producció del petroli, l'increment del seu preu i l'explotació d'energies alternatives, una autèntica revolució que no podrà ser possible sense el compromís dels països productors i que passa per una pèrdua dels nivells de confort associats al consumisme en els països desenvolupats.⁴⁸¹

Seguint la trilogia de l'autocontenció de Jorge Riechmann (*Un mundo vulnerable*, 2000; *Todos los animales somos hermanos*, 2003; *Gente que no quiere viajar a Marte*, 2004) on defensa un desenvolupament en "equilibrio dinámico, autocentrado, racionalmente planificado y, en la medida de lo posible, basado en la biomímesis, es decir, en la imitación de la economía natural de los ecosistemas", es tracta d'aprofundir i aclarir els conceptes de "desenvolupament sostenible" i "sostenibilitat" en la línia de bastir una nova filosofia de l'economia com Francisco Fernández Buey destacava de l'economista José Manuel Naredo (Riechmann, 2006: 13-14), un dels pioners de l'economia ecològica a Espanya. Naredo ha criticat, en aquest sentit, la trivialització habitual de la paraula *sostenible* i de l'expressió *desenvolupament sostenible*.

Aquestes idees apareixen en part en el llibre de Vladimir López, *El fin de la Era Petrolera* (2013), una anàlisi de la crisi estructural que viu l'economia mundial tot adscriuint-la a la crisi energètica producte de l'esgotament accelerat del petroli (*peak oil*), la disminució de la seva qualitat energètica i la incapacitat de substituir-lo com a principal font d'energia a principis del segle XXI sense amenaçar el model econòmic i social de la nostra era. En la seva anàlisi de l'impacte del canvi climàtic, Vladimir López té en compte el creixement d'economies com la xinesa i les estratègies de transició energètica plantejades per l'ecologisme per tal de construir des d'una perspectiva ecologista i/o ecosocialista l'escenari crític que es pot presentar en les pròximes dècades.⁴⁸²

Catalunya Verds i la qüestion nacional. Elements, materials i propostes (2010).

⁴⁸⁰ Riechmann té una extensa obra centrada en els límits ètics del creixement i la responsabilitat individual i social. Llibres com ara *Gente que no quiere viajar a Marte. Ensayos sobre ecología, ética y autolimitación* (2004), *Comerse el mundo. Sobre ecología, ética y dieta* (2005), *Biomímesis. Ensayos sobre imitación de la naturaleza, ecosocialismo y autocontención* (2006) i *Vivir (bien) con menos* (2007), posen l'accent en aquesta temàtica de l'ecologisme social.

⁴⁸¹ Conversa mantinguda per aquest doctorand amb Vladimir López el 28 de desembre de 2014 a Barcelona.

⁴⁸² Algunes veus dins Veneçuela argumenten -com la sociòloga de la Universidad Simón Bolívar de Caracas, María Pilar García-Guadilla en el seu article "Ecosocialismo del siglo XXI y modelo de desarrollo

Segueix, doncs, Vladimir López, l'anàlisi que Jorge Riechmann descriu en el seu estudi sobre la Biomimesi o "producción conjunta o gestión generalizada de la demanda" i argumenta que "sostenibilidad no es solo ecoeficiencia", sinó que defensa una idea de "sostenibilidad como viabilidad ecológica y de desarrollo sostenible como buena vida dentro de los límites de los ecosistemas".

Riechmann defensa que qualsevol teoria social adequada als desafiaments de la nostra època ha de ser necessàriament una "teoria socioecològica", ja que la crisi ecològica és una crisi social: "Lo que está fallando no es la naturaleza, es nuestra sociedad: su estructuración interna y sus formas de intercambio con la naturaleza". Per a Riechmann, seguint Ted Benton, professor emèrit a la University of Essex i autor de *The Greening of Marxism* (1996), la hipòtesi de l'abundància "es, a la vez, central para las corrientes principales del marxismo e indefendible" i es mostra com una de les mancances teòriques de Marx i Engels, com dels principals corrents marxistes posteriors: la incomprensió dels límits naturals imposats al desenvolupament de les forces productives.

Per aquest motiu, Riechmann defensa que "una perspectiva ecosocialista" ha de posar l'èmfasi en el caràcter de "pensamiento de los límites" que és propi de la raó ecològica com havia defensat en la seva *trilogía de la autocontención*. Vivim en un "món ple" que hem omplert i saturat pel que fa a espai ecològic i a sobre som molt ineficients en el nostre ús de les matèries primeres i l'energia. Consumim més recursos dels que la natura pot regenerar i cal un moviment d'*autolimitació* per part de les societats humanes que es podria concebre, segons Riechmann, sota la idea de "gestión global de la demanda", fet que exigeix "una reconstrucción de la tecnosfera de acuerdo con principios de *biomímesis*".

Seguint la proposta que des de fa decennis ecòlegs com ara Ramon Margalef, H. T. Odum i Barry Commoner -en relació amb el fet que l'economia humana hauria d'imitar l'"economia natural" dels ecosistemes-, Riechmann desenvolupa el concepte de *biomimesi* o imitar la natura a l'hora de reconstruir els sistemes productius humans "con el fin de hacerlos compatibles con la biosfera". Defensa Riechmann (2006: 251) una *cultura de la suficiencia* que defineix així

"O nos apretamos el cinturón (lo cual tiene su lado bueno en una época en que las sociedades ricas padecen una epidemia de sobrepeso), o lo empleamos para ahorcar a quines definiremos como nuestros enemigos, y que son seres humanos como nosotros excepto que han tenido la mala suerte de nacer en el lugar equivocado. Ésa es, por desgracia, la opción real a la que hacemos frente en nuestro 'mundo lleno' en términos ecológicos"

bolivariano: los mitos de la sustentabilidad ambiental y de la democracia participativa en Venezuela", A: *Revista Venezolana de Economía y Ciencias Sociales* v.15 n.1 Caracas abr. 2009- que "ha habido, durante la última década, una contradicción acentuada entre la retórica de un ecossocialismo en función de un desarrollo endógeno sustentable (que refleja las promesas de la Constitución de 1999), y la realidad de un modelo de desarrollo efectivo que abarca megaproyectos energéticos vinculados al intento de promover una integración latinoamericana y una mayor independencia de Estados Unidos.(...) los conflictos ambientales suscitados por estos megaproyectos se vienen resolviendo sin la menor evidencia de la aplicación de una democracia participativa".

La crítica ecosocialista que fa Riechmann al capitalisme es basa en el fet que a pesar de la conscienciació sobre els problemes ecològics i totes les mesures de política ambiental que des de fa més de 30 anys -això ho deia el 2006- implementaven les nacions, la devastació ha seguit imparable. Riechmann defensa que “sólo una transformación profunda en el modo de organización socioeconómica, que 'dome' o domestique o someta al capitalismo hasta poner en sordina algunos de sus aspectos esenciales, será capaz de detener la devastación ecológica que hoy sigue imparable”.

Per a Riechmann, “la actual economía capitalista mundial es incompatible con la preservación de una biosfera capaz de acoger, en condiciones aceptables a la humanidad futura” i així defensa que “la política y la ética han de prevalecer sobre la economía” i la idea de la “producción ecosocialista” enfront la “producción capitalista” de valors de canvi. Es tracta de canviar el model, de dur a terme una revolució o “transformación radical de las formas de producción y consumo, y revolución cultural en el ámbito de los valores y los deseos”.

Riechmann descarta que es pugui desenvolupar un “capitalisme ecològic” i per això defensa una “estrategia ecosocialista” que seria capaç de desplegar els quatre principis de sostenibilitat: autocontenció (gestió generalitzada de la demanda), biomimesi, ecoeficiència i precaució. I afegeix: “Por razones obvias, también el principio de igualdad social es coherente con la estrategia ecosocialista, pero no con la ecocapitalista”.

Així Riechmann (*Ibid*: 288-289) proposa que per avançar cap a polítiques ecosocialistes cal avançar vers un sistema social i un mode de producció on la natura deixa de ser una mercaderia. Així defineix ecosocialisme com a “socialismo que (a) toma nota del fracaso del ‘socialismo realmente existente’ y del fracaso de las socialdemocracias europeas, sin atenuar por ello su voluntad revolucionaria; (b) sigue manteniendo el ‘núcleo duro’ de la identidad socialista (los valores de la igualdad, libertad, comunidad y autorrealización, y la tesis de que el cumplimiento de esos valores resulta incompatible con el capitalismo; y (c) asume hasta el fondo la falsedad de la tesis de la abundancia, central para los modelos clásicos de socialismo”.

En aquesta mateixa línia, interpretem, Andrew Dobson -actualment professor de Polítiques a la Keele University- ha tirat endavant amb altres teòrics i activistes el *Think Tank* “Green House”, que defensa posar límits al creixement avui dia amb un canvi en l'ús dels recursos naturals. El més urgent, defensen, és aturar el canvi climàtic, per la qual cosa emplacen a canvis estructurals en la vida econòmica i social.

Aquests arguments s'exposen en el llibre col·lectiu publicat el 2014 amb el títol *The Post-Growth Project: How the end of economic growth could bring a fairer and happier society*. El repte, segons els autors del llibre, és superar la idea que és una mala notícia que l'economia no creixi. Ans al contrari, aquí volen demostrar per què el nostre sistema econòmic demana la insostenibilitat ecològica i ells proposen com a solució una millor vida basada en tenir menys possessions materials, menys producció i treballar menys. Un “way of life” basat en el benestar, en la comunitat, la seguretat i la convivència. Es tracta de pensar en una “economia del Postcreixement” i d'aquí aquest projecte impulsat des d'aquest nou *Think Tank*:

“Everyone agrees that we are in the midst of a massive financial and economic crisis. We have suffered the biggest ‘crash’ since the 30s, and it may get far bigger yet. How ought this ongoing crisis to be understood, and resolved? On the mainstream view: We have vast government deficits, and stagnant economies. We have a dire need for economic growth – and a deep-set need for austerity, bringing with it massive cuts in public services.

But what if that diagnosis, which reflects mainstream wisdom, is all wrong? What if the crisis that we are currently experiencing is one which casts into doubt the entire edifice of capitalist economics, which sets growth as the primary objective of all policy? What if the fight between those who say that without austerity first there can be no growth and those who say that we must invest and borrow more now in order to resume growth is a false dichotomy - because both sides are assuming ‘growthism’ as an unquestioned dogma?

The aim of the Green House Post-Growth project is to challenge the common-sense that assumes that it is ‘bad news’ when the economy doesn’t grow and to anatomise what it is about the structure of our economic system that means growth must always be prioritised. We need to set out an attractive, attainable vision of what one country would look like, once we deliberately gave up growth-mania – and of how to get there. And we need to find ways of communicating this to people that make sense, and that motivate change.”

Per a alguns activistes com ara Ian Angus⁴⁸³ aquests canvis de les relacions entre els humans i la Terra no passa per una reorganització del capitalisme ni canvis en les propietats i possessions, sinó que caldria una revolució per aconseguir, segons paraules de Fred Magdoff, “a truly ecological civilization” que conviski en harmonia amb els sistemes naturals i enumera una llista amb vuit característiques que un tipus de civilització “ecosocialista” hauria de tenir:

- 1) “stop growing when basic human needs are satisfied;
- 2) not entice people to consume more and more;
- 3) protect natural life support systems and respect the limits to natural resources, taking into account needs of future generations;
- 4) make decisions based on long-term societal/ecological needs, while not neglecting short-term needs of people;
- 5) run as much as possible on current (including recent past) energy instead of fossil fuels;
- 6) foster human characteristics and a culture of cooperation, sharing, reciprocity, and responsibility to neighbors and community;
- 7) make possible the full development of human potential, and;
- 8) promote truly democratic political and economic decision making for local, regional, and multiregional needs.”

⁴⁸³ “How to make an ecosocialist revolution”, article d’Ian Angus a partir d’una conferència seva a Melbourne, Austràlia, el 2 d’octubre de 2011. Consulteu-ho en la revista digital *Climate and Capitalism*: <http://climateandcapitalism.com/2011/10/07/how-to-make-an-ecosocialist-revolution/>

Ian Angus coincideix amb Fred Magdoff que aconseguir una societat amb aquestes característiques no és tasca “ni fàcil ni ràpida”, ja que suposaria “the opposite of capitalism in essentially all respects”. Però Angus assegura que no és capaç d’explicar com fer una revolució ecosocialista “because the necessary changes will take decades, in circumstances we can’t predict”. I afegeix: “To paraphrase Marx, there is no recipe book for the chefs of the ecological revolution”.

John Bellamy Foster, un dels primers teòrics de l’ecologisme social o socialisme ecològic, apuntava el 2008 en l’article titulat “Ecology and the Transition from Capitalism to Socialism”⁴⁸⁴ que aquesta transició és el problema més difícil per a la teoria i la pràctica socialista i política, però alhora la relació dels humans amb la natura és el lligam més estret al cor d’aquesta mateixa transició i donava tres arguments principals per justificar-ho:

“First, it is crucial to understand the intimate connection between classical Marxism and ecological analysis. Far from being an anomaly for socialism, as we are often led to believe, ecology was an essential component of the socialist project from its inception -notwithstanding the numerous later shortcomings of Soviet-type societies in this respect.

Second, the global ecological crisis that now confronts us is deeply rooted in the “world-alienating” logic of capital accumulation, traceable to the historical origins of capitalism as a system.

Third, the transition from capitalism to socialism is a struggle for sustainable human development in which societies on the periphery of the capitalist world system have been leading the way.”

I acabava argumentant aquesta transició així:

“(...) here is little real prospect for the needed global ecological revolution unless these attempts to revolutionize social relations in the struggle for a just and sustainable society, now emerging in the periphery, are somehow mirrored in movements for ecological and social revolution in the advanced capitalist world. It is only through fundamental change at the center of the system, from which the pressure on the planet principally emanates, that there is any genuine possibility of avoiding ultimate ecological destruction.

For some this may seem to be an impossible goal. Nevertheless, it is important to recognize that there is now an ecology as well as a political economy of revolutionary change. The emergence in our time of sustainable human development in various revolutionary interstices within the global periphery could mark the beginning of a universal revolt against both world alienation and human self-estrangement. Such a revolt if consistent could have only one objective: the creation of a society of associated producers

⁴⁸⁴ Publicat a *Monthly Review* (novembre de 2008) a partir d’una conferència del mateix J.B. Foster a Sidney el 12 d’abril de 2008. Reproduït a *Climate and Capitalism*: <http://climateandcapitalism.com/2008/11/29/ecology-and-the-transition-from-capitalism-to-socialism/>

rationally regulating their metabolic relation to nature, and doing so not only in accordance with their own needs but also those of future generations and life as a whole. Today the transition to socialism and the transition to an ecological society are one.”

2.5.5. El futur de l'ecosocialisme

Un dels teòrics referents de la literatura ecosocialista, l'alemany Saral Sarkar, afirmava recentement (Huan, 2010)⁴⁸⁵ en relació amb el futur de l'ecosocialisme que aquest s'ha de postular com una alternativa al capitalisme però això ha de passar per l'acceptació per part dels ciutadans que hauran de fer sacrificis com reduir els estàndards de vida material. “¿Podrà reemplaçar l'ecosocialisme al capitalisme?”, es pregunta Sarkar, que respon:

“Although the prospects today are bleak, we can still speculate on the prospects in future. All the crises we are experiencing today will further intensify in course of time. Chaos, disorder, conflict may lead to the breakdown of the prevailing political regime in one country after the other. Of course, as of today, there is not much hope that eco-socialist regimes will take their place But there is no compelling reason to be pessimistic either. (...) The number of eco-socialists may rise rapidly and they may become more realistic in their thoughts. It depends largely on us, today's ecosocialists, on our commitment and on how intensively and intelligently we are for our cause”

Sarkar creu que hi ha poca esperança perquè l'ecosocialisme pugui canviar els signes dels temps, tot i que veu senyals d'esperança per aquest ecosocialisme en les societats industrials desenvolupades per raons ecològiques i morals com és viure una vida modesta i reduir l'estil de vida. Tot i que és més probable que això passi en societats del Tercer Món que no han viscut amb els estàndards del capitalisme.

Ángel Valencia (2006: 23) afirmava fa només vuit anys que “la variedad de experiencias de la *izquierda verde* determina, al menos, dos conclusiones: por un lado, la existencia de un espacio político ecosocialista emergente dentro de la izquierda en nuestro país y, por otro, la necesidad de seguir buscando fórmulas de articulación política a través de una difícil política de alianzas que obtengan mejores resultados electorales y también una participación en la gobernabilidad que permita seguir haciendo políticas ecosocialistas”.

Situats a finals de 2015, el cert és que pocs partits polítics s'autodefineixen com a “ecosocialistes” i encara són menys els que han tingut experiència de govern (un d'aquests casos és el d'ICV com analitzem en l'apartat següent 2.6). Tot i que en les eleccions generals de finals de gener de 2015, la coalició grega d'esquerres alternativa Siryza va guanyar i va formar un govern amb un programa que va obtenir el suport dels partidaris de l'ecosocialisme dins la confluència de Syriza.

⁴⁸⁵ Capítol 14, conclusions, titulat “Prospects for Eco-socialism”, pàgines 207-222.

Per bé que és cert que trobem mencions a l'ecosocialisme en molts documents polítics de partits d'esquerra verda, també és cert que són pocs els que encara es presenten davant la societat i el seu electorat com a ecosocialistes. No obstant, és en aquesta era de la globalització on les idees i les ideologies circulen tan ràpid i es mundialitzen amb tanta facilitat que l'ecosocialisme pot emergir en els pròxims anys com a corrent de pensament alternatiu als ja consolidats, alguns dels quals en hores baixes com ara el socialisme i la socialdemocràcia.

En el cas d'Espanya, partits com Podemos -resultat de la confluència amb partidaris de l'ecosocialisme com hem vist en el cas de Monedero- i, a Catalunya, Barcelona En Comú -que beu de bona part dels principis defensats des de l'ecosocialisme d'ICV-com Catalunya Sí que es Pot -coalició entre Podemos, ICV, EUiA i Equo que es va presentar a les eleccions catalanes del 27 de setembre del 2015- poden obrir un camí almenys a l'Europa del Sud colpejada per la crisi econòmica, a la "via ecosocialista".

En aquest context de globalització, Heywood (2012: 278-279) subratlla que l'ecologisme sovint és vist com l'exemple arquetípic. Això és perquè el medi ambient no entén de fronteres i té un caràcter intrínsecament transnacional. Hi ha països que no estan contribuint a la degradació del medi ambient però són vulnerables a les activitats que realitzen els altres països, especialment els veïns.

De fet, com es va veure amb Txernòbil, la mala gestió d'una central nuclear va acabar per repercutir amb l'arribada de radioactivitat als països escandinaus, models de societats sostenibles. Aquesta realitat sense fronteres, que en el cas de l'energia nuclear encara és més crua, fa que l'ecologisme sigui una ideologia de la globalització, de la Postmodernitat, de la societat de risc.

Cap a on va l'ecologisme i l'ecosocialisme en aquesta era global? Pel que fa a l'ecologisme, Heywood afirma que la globalització és "una forma d'hiperindustrialisme" i que el moviment ecologista és global per aquest mateix motiu però dubta que es pugui convertir en "una veritable ideologia global". Una de les raons és perquè tot i que l'acció sobre el medi ambient ha de tenir un caràcter internacional o global, la cooperació en aquest nivell global és molt difícil d'aconseguir, sobretot pel pes encara dels Estats-nacionals i els seus interessos propis.

Un dels problemes futurs és que aquesta problemàtica sobre el medi ambient quedi circumscrita únicament al món desenvolupat i aquí ja s'està donant la pressió per part dels països occidentals d'exigir als països en vies de desenvolupament que prenguin mesures per controlar el medi ambient i els efectes del seu creixement.

I finalment, afegeix Heywood (*Ibid*: 279) que és questionable que el moviment verd, fins i tot amb el suport del moviment anticapitalista, tingui una capacitat de controlar l'avenç de la globalització econòmica. A més de l'enorme interès i poder de les corporacions per dirigir la globalització, el missatge anticreixement amb què està associat l'ecologisme presenta dificultats polítiques:

“The politics of zero, sustainable, growth may be so electorally unattractive to populations (in both the developed and developing worlds) that it proves to be democratically impossible. If this is the case,, ecologism may simply prove to be an urban fad, a form of post-industrial romanticism, which is likely to be restricted to the young and the materially affluent. A further challenge facing the green movement is the very scale of the changes it calls for. Ecologism - especially, but not only, in the guise of deep ecology- is associated with theories, values and sensibilities that are entirely at odds with those that have traditionally dominated industrialized societies. The problem confronting ecologism may therefore be that it is based on a philosophy that is deeply alien to the culture that it must influence if it is to be successful. However, this may also be the source of its appeal”

Sobre l'ecosocialisme i la seva orientació “antiglobalització” i “anticapitalista” -i seguint aquesta mateixa reflexió de Heywood- resulta il·lustratiu que una de les crítiques que ha fet ICV a la sortida de la crisi sigui el de l'austeritat perquè, han argumentat els seus dirigents, això provoca la baixada del consum i impossibilita la recuperació econòmica. Més que una contradicció ideològica és el resultat de la complexitat de la política i la societat postmodernes actuals.

El futur de l'ecosocialisme en la dècada de 1980 semblava que es jugava a l'Europa occidental amb l'ascens del'ecologisme, la necessària evolució dels vells partits comunistes i una socialdemocràcia assetjada pel neoliberalisme. Tres dècades després, encara és Europa la zona geopolítica del planeta que concentra la majoria d'experiències ecosocialistes. Així és en el grup Verd de la UE i de l'esquerra que trobem més exemples de partits que es podrien classificar com a ecosocialistes.

El 2006 era l'European Green Party que aplegava partits verds d'arreu d'Europa on trobàvem el gruix de partits que o bé s'autodenominaven "verds", alguns ecosocialistes i altres d'esquerra verda. No obstant, en la “Charter of the European Greens”, aprovada l'octubre del 2006, no es fa cap menció ideològica quan s'explica qui són, tal com reproduïm aquí baix:

“The European Greens proudly stand for the sustainable development of humanity on planet Earth, a mode of development respectful of human rights and built upon the values of environmental responsibility, freedom, justice, diversity and non-violence.

Green political movements emerged in Europe while the continent was divided by the Cold War and amidst the energy crises of the mid-seventies. At that time, it became clear that the pattern of economic development was unsustainable and was putting the planet and its inhabitants in grave environmental, social and economic dangers. Existing political parties were incapable of dealing with this challenge.

Our origins lie in many social movements : environmentalists and anti-nuclear activists concerned with the growing damages to our planet; non-violent peace activists promoting alternative ways to resolve conflicts; feminists, struggling for real equality between women and men; freedom and

human rights movements fighting against dictatorial and authoritarian regimes; third-world solidarity movements supporting the end of colonization and more economically balanced relations between the North and the South of our planet; activists campaigning against poverty and for social justice within our own societies.

From these origins, European Greens have come together to form our own political family. We stand for a free, democratic and social Europe in a peaceful, equitable and environmentally sustainable world. We defend values like justice, human and citizen's rights, solidarity, sustainability and the right of each individual to lead their own lives, free from fear.”

Actualment, a la UE, el grup europeu dels Verds, Els Verds Europeus/Aliança Lliure Europea (Verds-ALE) no s'autodefineix ideològicament més enllà de fer servir conceptes o blocs temàtics. Sembla que respongui al vell adagi ambigu de l'ecologisme primerenc “Ni d'esquerres ni de dretes...”.

A Dinamarca, actualment els dos partits que representen l'esquerra verda o ecosocialisme és el Socialistik FolkeParti (SF) i especialment l'Aliança Roig-Verda (Enhedslisten – De Rød-Grønne) que el 2015 va passar de tenir 12 diputats a 14 (de 175) al Parlament danès (Folketinget), del 6,7% dels vots al 7,8%. Mentre que als Països Baixos és el GroenLinks (Esquerra Verda) que es postula com a formació ecosocialista.

Al Regne Unit, Socialist Resistance (SR), fundat el setembre del 2002 a partir de dues organitzacions (Socialist Solidarity Network i International Socialist Group), és una formació que s'autoproclama ecosocialista, feminista i revolucionària. Al Regne Unit també destaca el corrent Green Left, dins el Green Party of England and Wales, una branca que es defineix com a anticapitalista i ecosocialista.

A França, el Front de Gauche que lidera Jean Luc Mélenchon,⁴⁸⁶ coalició entre el Partit Comunista Francès i el Parti de Gauche (Partit d'Esquerra), entre altres, es va crear el 2009. El 30 de novembre de 2012 es va celebrar una assemblea dedicada exclusivament a l'ecosocialisme perquè segons Mélenchon,⁴⁸⁷ copresident de la formació i impulsor de l'assumpció de l'ecosocialisme, després que els dos grans models d'organització del pensament i l'acció socialista (el comunisme d'Estat i la socialdemocràcia) s'hagin esfondrat cal refundar la doctrina socialista en l'ecologisme. Mélenchon es felicita haver trobat un text de Marx en què descriu amb

⁴⁸⁶ Richard, Eugénie. “La Revolución francesa en marcha: storytelling en la campaña de Mélenchon para las elecciones presidenciales”, A: *Opera*, número 13, 2013. Podeu consultar-lo íntegrament: <http://ssrn.com/abstract=2443568>. L'article analitza la utilització de l'*storytelling* pels quatre principals candidats a l'elecció presidencial francesa de 2012. Entre aquests, Mélenchon va saber aplicar en la seva campanya estratègies d'*storyline*, de *framing* i de *networking*. L'autor diu que l'11% final de vots aconseguits per Mélenchon va ser, però, un resultat decebedor, ja que les enquestes donaven un 17%. I afegeix: “Las encuestas reflejaron principalmente el dinamismo de la campaña del candidato del Front de Gauche y su habilidad momentánea para movilizar a un electorado mucho más amplio que el que reunía la extrema izquierda tradicionalmente. El estilo de Mélenchon, su retórica y su energía congregaron a numerosos electores que no encontraban en la izquierda tradicional un candidato que supiera, a través de su campaña, movilizar las pasiones”.

⁴⁸⁷ Entrevistes publicades per *Rue89*, publicació digital promoguda per *Le Nouvel Observateur* (28 de novembre del 2012) i *Libération* (29 de novembre del 2012), recollit al web www.sinpermiso.info

detall el fet que l'home i la natura constitueixen una sola identitat enfront a la qual el capitalisme exerceix un efecte d'esgotament: "El ecosocialismo no es otra cosa que la doctrina del movimiento socialista refundada en el paradigma de la ecología política".

Mélenchon diferencia entre "social-ecologia", que preveu una ecologia amb la preocupació per allò social -defensada pel Partit Socialista- i "ecosocialisme" que toca el fons del sistema, és socialisme però "és la nova definició de la gestió socialista". És objectiu de Mélenchon refundar la doctrina socialista, modernitzar-la passant per l'ecologisme polític. Així en l'assemblea "fundacional" de l'ecosocialisme com a ideologia del Partit de Gauche explicava un dia abans aquesta síntesi:

"(...) aportamos la herencia de la primera izquierda, del socialismo histórico: sus métodos, su disciplina de pensamiento, el vínculo entre luchas, toma de conciencia y dictatorial. Es lo que yo llamo ecosocialismo. El fin emancipador del socialismo actuando en el marco del imperativo ecológico"

No obstant, en el manifest-programa del Front de Gauche⁴⁸⁸ presentat per les eleccions europees de 2014 amb el títol "Rompre et refonder l'Europe"⁴⁸⁹ no s'esmenta en cap moment "ecosocialisme" i són molts cops la necessitat de lluitar contra el "neoliberalisme" i l'austeritat que està agreujant els problemes socials i ecològics.

En contrast, la Gauche Anticapitaliste, una organització política membre del Front de Gauche fundat el novembre de 2011 com a corrent del Nouveau Parti Anticapitaliste -fundat el 2009 i que va tenir com a primer portaveu Olivier Besancenot-, es presenta com a "corrent unitari per l'ecosocialisme" com queda explicat en el seu web (<http://www.gauche-anticapitaliste.org/>). En el seu text fundacional del 5 de novembre de 2011 es presenta com una "alternativa anticapitalista, ecologista i feminista" en la construcció d'una "alternativa ecosocialista".⁴⁹⁰

A Grècia, l'ascens de Syriza en paral·lel a la crisi econòmica que ofega aquell país i les conseqüències de les polítiques d'austeritat imposades per la troika i l'FMI, és l'exemple de coalició amb un ampli ventall de partits polítics d'esquerres que inclou l'Esquerra Innovadora Comunista Ecologista, AKOA, organització ecocomunista, el Moviment Democràtic Social -escissió del PASOK-, grups trotskistes i maoistes fins a Ecosocialistes de Grècia (fundat el 2007 però dissolts el 2013). Liderat per Alexis Tsipras, el seu ideari beu del socialisme democràtic, llibertari, l'eurocomunisme, l'altermundisme i l'ecosocialisme.

Fundat el 2004 per participar en les eleccions generals va obtenir els seus millors resultats en les legislatives de juny de 2012 (amb 1,6 milions de vots i el 26,89% dels vots) i en les europees de maig de 2014 quan va ser la formació més votada

⁴⁸⁸ El 2014 estava integrat per aquestes vuit formacions: Parti communiste français, Parti de Gauche, Gauche unitaire, FASE, République et Socialisme, PCOF, Convergences et Alternative et la Gauche Anticapitaliste.

⁴⁸⁹ Podeu consultar en aquest enllaç: http://www.placeaurope.fr/wp-content/uploads/2014/05/livre_europeennes-11.pdf

⁴⁹⁰ Es pot consultar a: <http://www.gauche-anticapitaliste.org/?q=node/10>

amb 1,5 milions de vots (26,58%). Liderada per Alexis Tsipras ha participat en els darrers anys en diferents trobades ecosocialistes i en actes de campanya d'ICV. Syriza va guanyar les eleccions generals de gener de 2015 i va tornar a fer-ho mesos després, concretament en les noves eleccions generals del 20 de setembre d'aquell mateix any -després d'acceptar les condicions de la UE-, on va aconseguir el 35,5% (145 diputats) i només una pèrdua de 0,9 punts respecte a les eleccions de gener.

Als EUA, el Socialist Party of USA es presenta amb diferents accepcions com a "radicals democràtics" i "ecosocialistes" i han tirat endavant campanyes per defensar l'ideari ecosocialista. Pel que fa al Green Party of the United States (GPUS) -fundat el 1991 però nascut a partir de l'experiència de la federació de partits estatals verds el 1984- es presenta com a "moderate left-libertarian party" bastit sobre quatre pilars: "Ecological Wisdom, Social and Economic Justice, Grassroots Democracy, and NonViolence and Peace". No obstant, el GPUS no fa cap referència a l'ecosocialisme. En les darreres eleccions presidencials de 2012, la seva candidata, Jill Stein, va obtenir 468.907 vots (el 0,36%).

A Sud-amèrica, un dels pocs exemples de partit en el govern que usa sovint l'expressió ecosocialisme és el Partido Socialista Unificado de Venezuela (PSUV). L'actual president Nicolás Maduro, en el Congrés del PSUV de 2014, en una llarguíssima intervenció i després de moltes cites i referents ideològics va dir que el PSUV era "ecosocialista".

De fet, Nicolás Maduro impulsa el que ha assegurat ell mateix en més d'una ocasió la "conciencia ecosocialista"⁴⁹¹ una xarxa de moviments socials organitzada per protegir i preservar la natura tal com estableix el cinquè punt del "Plan de la Patria 2013-2019", llegat del Comandant Hugo Chávez. I en aquest context va anunciar la creació de l'Escuela Nacional de Formación de Líderes Ecosocialistas de Venezuela.

Des del seu govern s'estan tirant endavant iniciatives com ara congressos i trobades sobre la biodiversitat biològica com el V Congreso Venezolano de Diversidad Biológica, celebrat el juliol de 2014 a la Universidad Bolivariana de Venezuela, amb 2.000 participants i que perseguia l'objectiu de l'edició anterior de plantejar "la tarea de dibujar nuestro ecosocialismo, con su economía y su política, su ética, su tejido social, su cultura y su visión de la tierra y el territorio".⁴⁹² En la declaració final d'aquesta cinquena edició, el 25 de juliol de 2014, s'afirma:

"Nuestro ecosocialismo se construye sobre las tierras y los territorios indígenas, campesinos, afrodescendientes, urbanos, costeros y comunales, donde hacen vida los pueblos, donde se construye y donde se defiende la soberanía de los pueblos, de la nación y de Nuestramérica. Conscientes del compromiso que exige el momento histórico que vivimos, y con la firme voluntad de consolidar nuestro ecosocialismo, avanzando en la construcción del Poder Popular, el Poder Comunal y el Estado Comunal, desde las múltiples perspectivas de la diversidad biológica y sociocultural"

⁴⁹¹<http://www.eljoropo.com/site/nicolas-maduro-destaca-la-importancia-de-fortalecer-la-conciencia-ecosocialista/>

⁴⁹² Vegeu la notícia a: <http://www.eljoropo.com/site/proximo-congreso-de-diversidad-biologica-apostara-por-la-semilla-campesina-y-sera-en-carabobo/>

I més endavant s'afegeix:⁴⁹³

“Que en nuestra América venimos desarrollando luchas y disputas históricas antihegemónicas por la construcción del ecosocialismo, de profundas raíces de vinculación armónica con la Madre Tierra, capaz de trascender las formas también históricas de explotación, colonización y racismo generadas por el capitalismo y el patriarcado.

Que estas luchas por la construcción del ecosocialismo debe enfrentar el reto de debatir y resolver la tensión con el modelo económico productivo imperante basado en los planes minero extractivistas y de desarrollo territorial, visibilizada en la contradicción entre el tercer y el quinto objetivo histórico del Plan de la Patria, en los que se contraponen el desarrollismo industrial y la defensa de la vida en el planeta.

Que la Constitución de la República Bolivariana de Venezuela, así como el resto de las leyes, contiene elementos estructurales de reconocimiento de los derechos de los pueblos originarios, garantizando el marco para la construcción de condiciones que permitan el desenvolvimiento pleno de su existencia para el autogobierno y la autodemarcación de sus tierras y territorios.

Que la comuna, y otras formas de convivencia y agregación comunitaria, son la tierra y el territorio del ecosocialismo, con sus distintos significados mágico-religiosos, sus realidades, carencias, necesidades, complejidades, riquezas, oportunidades y posibilidades específicas, donde se está fortaleciendo un modelo político para el manejo y el cuidado de la vida. La comuna como la máxima expresión de la apropiación y construcción colectiva y solidaria de las tierras, como los espacios materiales, y de las territorialidades, como la construcción de los sistemas de relaciones económicas, políticas y socio culturales que ocurren en los territorios, y donde las estructuras que sustentan el egoísmo tenderán a desaparecer.

Que las formas de aprovechamiento de los elementos de la naturaleza, orientadas hacia la construcción de nuestro ecosocialismo, deben estar en consonancia con el respeto a los derechos de la madre tierra, las culturas que ella alberga y la suprema felicidad, como alternativas al desarrollo capitalista.

Que la ética de nuestro ecosocialismo es la del cuidado de la vida: el reconocimiento y la incorporación de la diversidad funcional, cognitiva, neuronal, la diversidad de género, sexos, sexualidades y formas de organización familiar. El reconocimiento de las abuelas y los abuelos, las y los maestros pueblos, garantes del conocimiento cimarrón y ancestral -- medicinal, alimentario y psicosocial-- para la gestación, el nacimiento, el amamantamiento, la crianza y la vida en común unidad, a través de métodos de enseñanza y aprendizaje desarrollados por los mismos pueblos, para evitar las representaciones colonialistas y el desplazamiento de las cosmogonías y los saberes locales.

⁴⁹³ <http://diversidadbiologica.minamb.gob.ve/eventos/ver/7/>

L'autora i activista socialista Marta Harnecker, a *Un mundo a construir: Nuevos Caminos* (2013),⁴⁹⁴ dedica l'obra al Comandante Chávez de qui destaca que va tenir el coratge de seguir defensant el "socialisme" amb l'afegitó "socialisme del segle XXI" i situa Maduro, Evo Morales i Correa en aquest nou socialisme del segle XXI que descriu amb molts elements de l'ecosocialisme com a praxi política.

El 5 de setembre de 2014, Maduro va fusionar els ministeris de la Vivienda y Hábitat amb Ambiente tot creant el Ministerio del Poder Popular de la Vivienda, Hábitat y Ecosocialismo "para potenciar el ecosocialismo para el desarrollo de un hábitat integral que favorezca la calidad de vida de los venezolanos". I així ho justificava el ministre, Ricardo Molina:⁴⁹⁵ "El Presidente Nicolás Maduro, como buen hijo del Hugo Chávez está dando un paso adelante, no hay ministerio en ninguna parte del mundo, que anteponga la palabra ecosocialismo".

Molina defineix l'ecosocialisme com "el ambiente considerado algo más contemplativo". "Es el desarrollo humano en consonancias, armonía con la naturaleza, es el aprovechamiento de los recursos naturales para la satisfacción de las necesidades humanas, prevaleciendo la conservación de nuestro ambiente para generaciones futuras". I afegeix: "Hoy por primera vez en Venezuela, en la Revolución Bolivariana y Chavista, donde se toma en serio el tema del ecosocialismo y se vincula ecosocialismo con hábitat y vivienda, porque debemos tener por delante la preservación de nuestro entorno".

Maduro -assegura Molina- no fa més que seguir el que estableix el cinquè punt del Plan de la Patria 2013-2019, un llegat del Comandant Hugo Chávez que vol conscienciar en l'ecosocialisme el poble veneçolà per organitzar els moviments socials per tal de protegir i preservar la natura.

D'altra banda, i en relació amb Bolívia, també Evo Morales, líder del MAS, apel·la sovint a la Pachamama, i de fet en el preàmbul de la Constitució de 2008 apareix la mare terra com a base de la refundació de la nació boliviana. Un dels seus eslògans favorits el 1988 davant el sindicat va ser el de "Ser honesto y sincero con las bases y estar al frente de las movilizaciones" (Sivak, 2008: 69).

Pel que fa Brasil, en les darreres eleccions presidencials al Brasil, alguns analistes qualificaven la candidata del Partido Socialista Brasileiro, Marina Silva, com a "ecosocialista", tot i que en els estatuts del partit no apareixia cap referència. Sí que s'hi troben, però, en alguns documents de la Juventude Socialista Brasileira. Exministra de Medi Ambient entre 2003 i 2008, Silva va ser col·laboradora de Chico Mendes i va convertir-se amb Lula da Silva en ministra de Medi Ambient fins que va abandonar el càrrec per discrepàncies sobre la línia seguida. La seva carrera política es va impulsar quan va substituir el candidat del Partit Socialista l'agost de 2014 mort en accident d'avioneta. Però va quedar truncat en la primera volta després d'una campanya ambigua en les seves propostes morals i socials.

⁴⁹⁴ Publicat per Casa del Libro (2013). Va rebre el 15 d'agost a Caracas (Veneçuela) el Premi Libertador al pensament crític. El gener del 2015 es va publicar en anglès amb el títol *A World to Build. News Paths toward Twenty-First Century Socialism* (Monthly Review Press).

⁴⁹⁵ Vegeu http://www.minvih.gob.ve/index.php?option=com_content&view=article&id=1798:el-ministerio-de-vivienda-habitat-y-ecosocialismo-esta-enmarcado-en-el-plan-de-la-patria&catid=91:sala-de-prensa&Itemid=516

En el cas d'Equador, el Movimiento Alianza PAIS-Patria Altiva i Soberana és l'organització política que serveix a la denominada "revolució ciutadana" impulsada pel president Rafael Correa. Aquesta organització es va fundar a Quito el 19 de febrer del 2006. El seu projecte polític és la "revolució ciutadana" que se sintetitza en 10 eixos principals a través dels quals Alianza PAIS vol transformar l'Equador cap al "socialismo del segle XXI" o "Socialismo del Buen Vivir" com ells mateixos en diuen. Aquests 10 eixos són la revolució constitucional, ètica (lluita contra la corrupció), econòmica, social, per la integració llatinoamericana, judicial, ambiental, del coneixement, urbana i cultural.

No obstant que diversos autors situen a Llatinoamèrica el futur per a la consolidació de l'ecosocialisme, Jean Luc Mélenchon,⁴⁹⁶ sobre l'ascens de l'ecosocialisme a Llatinoamèrica, es mostra escèptic i, sobretot, crític:

"Para mí la principal fuente de enseñanzas de América Latina es la gestión de la conflictividad como método de gobierno en un marco democrático. Pero en el plano ecológico no ha sido (...) un lugar de grandes revelaciones. O más bien, he visto que puede costarles muy caro no haberse tomado un tiempo para llevar a cabo una reflexión ecologista bastante profundizada. Tenemos un ejemplo de inmadurez ecológica en Venezuela: me fastidia mucho decirlo, pero es la verdad. En Bolivia, estamos más en las relaciones de fuerza, está la historia de la Pachamama, a la que no me adhiero del todo. En cuanto a los argentinos, me hacen el efecto, como los uruguayos, en el mejor de los casos, de ser indiferentes. Desde luego, son los ecuatorianos los que han ido más lejos en una visión militante de la ecología política. Han inventado incluso el informe Yasuni ITT, esta voluntad de no explotar el petróleo y pedir una parte del valor de ese petróleo a la comunidad internacional como aportación a la emisión de gases de efecto invernadero. Es una idea que encuentro más competente que el derecho a contaminar"

Però, si hi ha un partit que des de fa més de 20 anys va començar a parlar d'ecosocialisme per acabar-lo abraçant i arribar al govern d'un país, aquest ha estat, a Europa, i de la mà d'Iniciativa per Catalunya Verds.

Efectivament, ICV és exemple de partit que ha estat en el govern d'un Parlament (regional), a l'ajuntament d'una gran ciutat capital (Barcelona), en ajuntaments de poblacions mitjanes, i que ha tingut representació al Congrés i al Senat de les Corts espanyoles i al Parlament Europeu. I des del 1996 ho ha fet com a partit "ecosocialista". Com a partit autodefinit ideològicament com a ecosocialista va formar part d'un govern parlamentari, el de Catalunya, on durant dues legislatures va tirar endavant (o ho va intentar) iniciatives vinculades al seu ecosocialisme ideològic.

L'estudi de l'evolució política i ideològica d'ICV (amb el seu precedent del comunista PSUC) fins al 2015 es tracta en l'apartat següent (2.6) i en diferents apartats del capítol quart d'aquesta tesi, amb al cas pràctic, també centrat en ICV en el context del debat sobre la independència de Catalunya, la convocatòria d'una consulta (9 de

⁴⁹⁶ Entrevista al diari francès *Libération*, 29 de novembre del 2012.

novembre del 2014) i, finalment, les eleccions al Parlament de Catalunya (27 de setembre del 2015).

2.6. L'ecosocialisme a Catalunya: del comunisme del PSUC a l'ecosocialisme parlamentari d'ICV

El Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) va obtenir el 18,2% dels vots en les primeres eleccions democràtiques a les Corts espanyoles, el juny de 1977, en contrast amb el 7% per al PCE a la resta d'Espanya. "El PSUC constituïa la joia de la Corona en el movimiento comunista español", assegura Antonio Elorza.⁴⁹⁷ En aquella primera contesa electoral el PSUC va obtenir el 30% dels vots en moltes localitats fet que demostrava la fortalesa i solidesa del suport dels treballadors com també es pal·lesava la seva força interclassista amb un 18,5% a la ciutat de Barcelona.⁴⁹⁸ En les eleccions al Parlament de Catalunya de 1980, un cop aprovat l'Estatut, el PSUC aconseguí el 18,5% dels vots. Però no van formar un Govern d'esquerres amb els socialistes i es va obrir la porta a l'ascens del nacionalisme de Jordi Pujol.

Començava l'hegemonia de CiU que es va estendre fins al 2003 quan es va formar un govern de coalició entre ICV, PSC i ERC. Però aquesta llarga travessa pel desert que va durar 23 anys també havia de suposar l'inici de la pèrdua de l'hegemonia política i social del PSUC a Catalunya que es va accentuar a partir del V Congrés del PSUC, el gener de 1981, un partit que havia passat de 30.000 a 21.000 militants en els darrers anys.

La crisi del PSUC va obligar -en paral·lel al desencís per l'"eurocomunisme" i la decadència dels països del Bloc Soviètic- aquesta formació a reinventar-se en un altre partit que va néixer el 23 de febrer de 1987: Iniciativa per Catalunya. Aquesta nova "marca" del PSUC abraçaria l'ecosocialisme 9 anys després, concretament el 1996. Tot i que, com veurem més endavant, el debat sobre la transformació ideològica en la línia de l'ecosocialisme la trobarem alguns anys abans a través d'articles de dirigents i intel·lectuals afins en revistes com ara *Treball* i *Mientras Tanto*.

⁴⁹⁷ "Comunismo y nacionalismo en la Transición (PCE y partidos comunistas de nacionalidad)", article d'Antonio Elorza en el llibre de Rafael Quirosa-Cheyrouze y Muñoz (Ed.). *Los partidos de la Transición*, 2013, pàgines 235-247.

⁴⁹⁸ Comparem aquesta xifra amb el 25,21% dels vots (176.337) que va aconseguir Barcelona En Comú en les eleccions municipals a la ciutat de Barcelona el 24 de maig de 2015. Durant la campanya, tant alguns dirigents d'aquesta confluència com analistes polítics van veure en BeC "una reencarnació del PSUC dels barris" el 2015.

2.6.1. Història del PSUC (1936-1987): El frontpopulisme, el comunisme estalinista, el marxisme-leninisme i l'eurocomunisme a Catalunya

El Partit Socialista Unificat de Catalunya va ser fundat el 23 de juliol del 1936 com a resultat de la unificació de quatre petits partits marxistes catalans: el Partit Comunista de Catalunya, la Federació Catalana del PSOE, el Partit Català Proletari i la Unió Socialista de Catalunya de Joan Comorera, aquest últim la força més important.⁴⁹⁹ De fet, Comorera va ser el secretari general del PSUC durant la Guerra Civil sota el qual el PSUC va orientar-se a la “bolxevització” i la conversió d'un partit “comunista-estalinista”. No obstant, a *PSUC: Per Catalunya, la democràcia i el socialisme* (1976: 67), el grup d'historiadors de l'equip d'estudis històrics de l'Avenç que escriuen aquesta història, asseguren que “des de la seva constitució, el PSU es definí com un partit marxista-leninista”.

El PSUC -a l'inici de la fundació va tenir la seu a l'hotel Colón, a la Plaça Catalunya- neix en una Catalunya que el 1936 era l'únic territori europeu on el moviment obrer organitzat estava enquadrat majoritàriament en l'anarquisme, a través de la CNT-FAI, “dinàmica que també explicava el fet que la gran majoria dels integrants del marxisme català procedís de files anarquistes”, assenyala Josep Puigsech (2001:31), que afegeix que l'espai marxista català era “molt minoritari i estava àmpliament dividit i marginat”.

Hi ha un acord historiogràfic general, diu Puigsech (*Ibidem*: 34-35), que considera que la formació del PSUC “estigué lligada a la necessitat de crear, dins l'obrerisme català, una alternativa a la totpoderosa CNT” i també com a conseqüència del VII Congrés de la Internacional Comunista (25 de juliol-20 d'agost de 1935) i l'estratègia del “frontpopulisme” i com a tercer factor els fets d'octubre de 1934, que va demostrar que la unitat obrera era viable i que va posar les bases d'un nou moviment obrer al marge de la CNT.

El PSUC, un any després de la seva fundació, ja era “partit de Govern”, com assenyala Gregorio López Raimundo (1976: 12-13) i tenia representació en el Consell de la Generalitat, amb Joan Comorera, Miquel Serra Pàmies i Rafael Vidiella. La tasca més urgent del PSUC era “aixafar l'aixecament” del 17-18 de juliol, és a dir, cinc dies abans de la fundació del PSU (denominació sense la “C” de Catalunya com es coneix aquells primers anys).

Per tant, l'objectiu en el naixement del PSU és guanyar una guerra tot organitzant i posant en marxa l'Exèrcit Popular i en el Govern “col·laborà amb els altres partits del front popular, i amb la CNT, amb les autoritats de Catalunya i de la República i especialment amb el President Lluís Companys”.

Andreu Mayayo, a *La nostra utopia. PSUC: cinquanta anys d'història de Catalunya* (1986: 12-13), subratlla que el PSUC és un partit que “neix de la revolució”, és “fill del frontpopulisme antifeixista general a Europa al bell mig dels anys trenta i de

⁴⁹⁹ Per reconstruir aquells anys primers del PSUC que coincidiran amb la sublevació militar del 19 de juliol de 1936 podeu consultar el llibre de Josep Puigsech. *Nosaltres, els comunistes catalans* (2001). Puigsech manté que la data de fundació del PSUC va ser el 24 de juliol, data que Joan Comorera va presentar a la direcció de la Internacional Comunista en l'informe del 20 de febrer de 1938.

l'auge de l'acció política i cultural dels moviments revolucionaris catalans -socialisme, sindicalisme, bolxevisme...- pregoners d'un poder socialista català”.

Carme Cebrián, a *Estimat PSUC* (1997), subratlla en aquest treball sobre la història del PSUC que “qualsevol disciplina que des de les ciències socials vulgui analitzar la Catalunya contemporània i els seus fenòmens polítics i socials ha d'interessar-se per la vida de la formació més representativa de les esquerres en alguns dels moments crucials de la història del país”.

En l'estudi reconstrueix la història del PSUC durant el franquisme i els primers anys de la transició democràtica amb la greu crisi de l'any 1981 que va estar a punt de provocar la desaparició del PSUC. Aquest estudi d'antropologia política va analitzar el sentit del “significat que el PSUC va tenir per al seus militants i per a la societat catalana en general”, segons Cebrián, que argumenta que va ser un sentiment “amb unes dimensions que ultrapassen les estrictament polítiques, de tal manera que es pot considerar el PSUC ‘més que un partit’”.

I un element que destaca Cebrián a l'hora de fer aquest llibre -a partir de les entrevistes en profunditat contrastades amb la lectura dels documents i de *Treball-és* “la distància que hi havia entre la ideologia que emanava de la direcció i la pràctica política concreta que els militants reinterpretaven i aplicaven”. “Es pot dir que hi havia molts PSUC dins del PSUC” i per això segurament, afirma Cebrián, “en arribar la legalitat al conjunt del partit, li va costar assumir que hi havia, ara sí, un centre dirigent fort. Perquè el militant ‘psuquero’ era poc disciplinat” com si la tradició anarquista catalana de no acceptar directrius ni lideratges hagués penetrat el partit”.

Cebrián analitza els inicis del PSUC quan aquest nou partit passa dels 6.000 militants a 60.000⁵⁰⁰ en acabar la guerra civil -tot i que Puigsech (*Ibidem*: 135) assegura que tenia 90.000 a finals de 1938-, quan la UGT, controlada pel PSUC, sobrepassarà la central anarquista, CNT, per primera vegada. Durant la guerra va ser un partit plural en la seva composició, unitari i unit a l'entorn de la classe treballadora però obert a altres classes i sectors socials que creien en la democràcia i la llibertat.

Acabada la guerra civil el gruix del partit va sortir a l'exili però centenars de militants que havien passat a França amb la fugida de l'exèrcit republicà van tornar a Catalunya per incorporar-se a les guerrilles i a les organitzacions clandestines que es volien crear al voltant del PSUC.

Cebrián, a *Estimat PSUC* (*Ibidem*: 16), destaca aquestes elements fundacionals per entendre la història del PSUC: es funda com a partit unificat que neix de la fusió de quatre partits marxistes catalans i no com a escissió per l'esquerra del partit socialista, assumeix el fet nacional català i la lluita del moviment obrer i popular per assolir-ne la direcció -i la seva aposta per la unitat dels treballadors catalans, tot evitant la divisió entre catalans d'origen català i catalans d'immigració-, la defensa decidida de la cultura i de la llengua catalanes, això últim fins i tot en contra d'altres forces d'esquerres que confonien cultura catalana amb cultura burgesa.

⁵⁰⁰ No obstant aquesta dada, en el IV Congrés del PSUC, el 1977, cita Carme Cebrián (*Ibidem*: 197), López Raimundo va dir: “El próximo congreso, el quinto del PSUC, podrá ser el de los 90.000 militantes que ya tuvimos en la guerra”.

“El PSUC va ser un partit que recollia no sols la classe obrera i sectors de la intel·lectualitat sinó també amplis sectors de les classes mitjanes interessades en la construcció d’una democràcia profunda, amb un fort contingut reformista”, assenyala Cebrián, en una proposta política que era “un projecte nacional que ambicionava convertir-se en hegemònic de la nació catalana”.

Per aconseguir aquesta hegemonia, des de la seva fundació va treballar ja fos amb la lluita per la república democràtica o amb la reconciliació nacional, amb les polítiques unitàries, amb l’objectiu d’elaborar “una estratègia basada en la revolució de la majoria com a única via per arribar al socialisme en llibertat”. I afegeix Cebrián:

“El gran encert estratègic del PSUC, que es va convertir en una part fonamental de la seva essència, va ser saber lligar estretament les reivindicacions nacionals amb les socials. És a dir, la premissa que no pot existir llibertat nacional sense justícia social, i sobre aquesta base teòrica edificarà la seva força com a partit que recollia una bona part de les aspiracions de les classes populars i de les classes mitjanes emergents els anys seixanta-setanta” (*Ibidem*: 18)

Aquests elements també expliquen que el PSUC com a partit unitari sòlid anés marcant distàncies amb el partit comunista d’Espanya. Cebrián destaca com a problema “central” en tota la història del PSUC la seva relació amb el PCE. Per tant, ens trobem amb dos partits independents entre ells però vinculats tant per la història com per l’existència d’un projecte comú de transformació de la societat.

A això cal afegir, segueix argumentant Cebrián (*Ibidem*: 17), que el PSUC i PCE “pertanyen a unes dinàmiques socials distintes, estan imbricats en un teixit social diferent, la qual cosa els fa ser uns partits essencialment diferents perquè obeeixen a unes realitats que no són iguals, però també essencialment coincidents ja que comparteixen el mateix projecte polític”. Per a Cebrián, “les relacions entre PSUC i el PCE s’han d’entendre a partir de la comparació amb l’encaix de Catalunya a l’Estat espanyol”.

Una altra de les originalitats del PSUC és la de ser l’únic partit no estatal que va formar part de la Internacional Comunista, tal com recorda Cebrián, que seguia la doctrina heretada de Lenin “una classe obrera, un Estat, un partit”. Però en la III Internacional va reconèixer el PSUC com a partit nacional català. No obstant, Stalin va dissoldre la Internacional l’any 1943 i amb aquesta les relacions internacionals del PSUC van quedar supeditades al PCE.

El PSUC del 1936, afirma Cebrián, mor el 1949 amb la defenestració de Joan Comorera -que el 1951 va tornar a Catalunya en la clandestinitat per posar dempeus el PSUC que ell defensava i que el 1954 va ser detingut i condemnat a trenta anys de presó al penal de Burgos on va morir el 7 de maig de 1958- i les purgues que van seguir. Durant uns anys el PSUC serà poc més que el PCE a Catalunya i la direcció quedarà en mans de dirigents procedents de les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya (JSUC), formats sota l’ombra de Santiago Carrillo. Des del 1949 fins al 1956, aquesta direcció del partit sota les ordres de Carrillo, converteix el PSUC en un altre partit: “Disciplinat, monolític, ortodox, estalinista, dependent”.

Cebrián situa l'any 1956, amb la celebració del primer congrés del PSUC, les bases de la refundació del partit que es consolidarà en la dècada de 1960. En aquell I Congrés es va aprovar la política de reconciliació nacional, es van elaborar els primers estatuts i es va dur a terme una renovació profunda del Comitè Central. Els anys que van de la segona meitat dels seixanta fins a l'any 1980 "seran els de màxim creixement de l'activitat del partit".

En aquell I Congrés del PSUC el 1956 -amb Gregorio López Raimundo, Cipriano García, Ángel Rozas, Joan Keyer, Manuel Sacristán, Francesc Vicens, Joaquim Jordà i Miguel Núñez, entre altres vells i nous dirigents-, que es va celebrar mesos després del XX Congrés del PCUS on Khruscov va presentar l'"Informe secret" en què denunciaven els crims de l'estalinisme, va significar el començament de la superació de l'estalinisme i s'aproven els primers estatuts que refermen el caràcter nacional i marxista-leninista del partit com també la seva condició d'avantguarda de la classe obrera i del poble de Catalunya.

Aquell I Congrés -explica Cebrián- també introdueix canvis organitzatius que seran les bases en el futur de l'organització del PSUC. Però, l'evolució principal serà generacional quan amb el temps el pes quantitatiu i qualitatiu dels veterans anirà disminuint i els militants que refundaran el partit no necessitaran "desestalinitzar-se", perquè com a generació ja es podran classificar com a "generació postestalin" tot i que això "no vol dir que no perdurés la vella cultura leninista-estalinista en els rengles del partit i en una part de la seva direcció".

Partit hegemònic del moviment antifranquista a Catalunya

Si el PSUC es pot definir per alguna cosa més que per la seva ideologia comunista i pel seu catalanisme és per la seva lluita antifranquista. El PSUC va ser el partit de l'antifranquisme, com descriuen des del mateix títol Carme Molinero i Pere Ysàs a *Els anys del PSUC. El partit de l'antifranquisme (1956-1981)*.

Durant bona part d'aquests anys, afirma Cebrián (*Ibidem*: 14-15), "el PSUC serà l'únic partit organitzat a l'interior del país en el marc de la clandestinitat" fet que l'antifranquisme portarà a les files del PSUC i als seus cercles d'influència persones sovint amb ideologia difusa, no comunista, units per l'objectiu d'acabar amb la dictadura. Això farà que al PSUC conflueixin diversos sectors socials i diverses cultures polítiques: "En aquestes circumstàncies el PSUC es va constituir en el partit hegemònic de l'antifranquisme a Catalunya".

El reforçament del PSUC el situa Cebrián sobretot en la dècada de 1960, amb els elements explicats anteriorment i altres com la creació el 20 de novembre de 1964 a l'Església de Sant Medir de Barcelona, en una assemblea de 300 treballadors, de Comissions Obreres procedents del PSUC i d'organitzacions catòliques com la JOC i l'HOAC, però també del MSC i del Front Obrer de Catalunya. El PSUC havia reforçat les seves posicions tant en el moviment obrer com en la universitat.

L'agost del 1965 se celebra a França el II Congrés del PSUC on Gregorio López Raimundo fou escollit secretari general i Josep Moix president. Es va continuar impulsant el canvi organitzatiu que havia de conduir el PSUC a ser un partit marxista-leninista de masses amb l'esforç de captar el màxim nombre d'obrers,

d'estudiants i d'"avantguarda", assenyala Cebrián, que també posa èmfasi en la decisió en aquell moment de donar un impuls a les Comissions Obreres "com un moviment obert a les lluites estudiantils" com també a les incipients comissions de barris i a tots els organismes de masses existents o que es puguin crear "de cara a la lluita unitària contra el franquisme".

Carme Cebrián parla de "nou partit" quan cada vegada és menys el vell partit comunista i més el "vehiculador de la nova oposició franquista". El curs 1965-66 els estudiants de Barcelona aconsegueixen trencar amb les jerarquies del Sindicat Espanyol Universitari (SEU). El moviment democràtic dels estudiants celebra eleccions lliures a totes les facultats (excepte Farmàcia) i d'aquí sortiran consells de curs, cambres de facultat i una junta de delegats de districte. La nova Junta que presidirà el desenvolupament de l'Assemblea constituent del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la Universitat de Barcelona estava integrada entre altres per Paco Fernández Buey (facultat de Lletres) -25 anys després, un dels primers a teoritzar a Catalunya l'emergent ecosocialisme- la majoria d'aquests delegats militaven al PSUC, en un altre exemple de la influència i el pes del partit en aquell moment.

La Caputxinada, el fets que van tenir lloc al convent dels Pares Caputxins de Sarrià a Barcelona, entre el 9 i l'11 març de 1966, amb motiu de l'assemblea constituent del Sindicat Democràtic d'Estudiants de la UB amb l'assistència de 450 representants d'estudiants, professors i intel·lectuals entre els quals Manuel Sacristán i Francisco Fernández Buey, va fer emergir tota aquesta nova generació de futurs líders polítics.

És una nova generació de joves que reneguen del franquisme, de l'anticatalanisme i de l'autoritarisme i es desperta sentiments de rebel·lia:

"El PSUC, amb la seva organització, amb la seva política de reconciliació nacional i de superació del passat, amb les seves propostes realistes de canvi social, amb la seva defensa de la catalanitat, recollirà les necessitat sociopolítiques d'aquests joves i es convertirà en la força hegemònica a la universitat" (*Ibid*: 88)

La Caputxinada va tenir un gran ressò mediàtic a l'estranger i va suposar un punt d'inflexió en l'antifranquisme català. El PSUC, a partir d'aquell moment, "es convertirà en el motor i màxim protagonista de la política unitària catalana". Fins i tot les relacions del PSUC amb l'Església eren bones, especialment amb l'Abadia de Montserrat i amb els sacerdots que defensaven la catalanitat i la justícia social com amb els capellans que exercien als barris obrers. L'impuls del Concili Vaticà II també va ajudar al diàleg dins Catalunya entre cristians i marxistes i el 1974 Bandera Roja - amb un fort component de "Cristians pel socialisme" encapçalats per Alfons Carles Comín- van entrar al PSUC.

L'etapa compresa entre 1968 i 1977 Carme Cebrián la qualifica de "socialització en la democràcia i la catalanitat" en el camí que durà a la llibertat. El PSUC es converteix en "una escola de democràcia" i assegura que la majoria d'homes i dones que entren a militar al PSUC ho fan amb "un pràctic desconeixement del que és el marxisme i el comunisme" com també de la Unió Soviètica, que no és un referent per la majoria d'ells ni un model a seguir "tot i que els documents oficials del partit fan, encara, una contínua exaltació del model soviètic".

El maig del 68 va suposar un impuls a les idees d'esquerres però també la necessitat de replantejar els vells models i continguts proposats per l'esquerra tradicional. També es formen grups radicals i avantguardistes que tenen com a objectiu la ruptura revolucionària que “després de progressives escissions aquests grups varen decantar-se per entrar, col·lectivament en molts casos, als partits de l'esquerra tradicional”, entre els quals el PSUC.

Aquella actitud sorgida del maig del 68 va posar els ciments, argumenta Cebrián (*Ibid*: 102), de la futura societat democràtica i “és aquesta cultura democràtica la que va impregnar la jove militància del PSUC, la confrontació d'idees a les assemblees en les quals s'han de defensar les posicions del partit i guanyar-les pels propis arguments, on aprenen el joc de les minories i de les majories”.

El PSUC actua dins el moviment obrer, a la Universitat, en els barris, i el partit es presenta no tan sols com una eina de lluita antifranquista i per millorar les condicions de vida dels treballadors, sinó també com una xarxa de relacions i de suports socials. Entrar a militar al PSUC suposava l'obertura a noves maneres de veure les coses, de conèixer un altre món respecte al de fora, ocupat pel franquisme.

Amb la Primavera de Praga, el PSUC es posiciona en contra de la intervenció militar del Pacte de Varsòvia i portarà a l'inici de la ruptura oficial amb la Unió Soviètica i l'acostament a les posicions del comunisme italià, que es va convertir en el mirall on es mirarà el PSUC a partir d'aleshores.

Els primers anys de la dècada de 1970 van ser d'un fort creixement de la militància al PSUC i així s'arriba al III Congrés del PSUC -celebrat el gener de 1973- amb una assistència majoritàriament de joves menors de 35 anys tot i que la mitjana d'edat era entorn dels 40. Segons *Treball*,⁵⁰¹ de les 49 intervencions sobre l'informe polític, 20 es van fer en castellà i 29 en català. I segons les activitats professionals hi ha un 46% d'obriers, un 14% d'empleats, 18% d'intel·lectuals i poca presència de camperols i de dones. Els estatuts aprovats posen l'èmfasi en l'enderrocament de la dictadura, la democràcia, les llibertats nacionals del poble català, la pau i contra el centralisme opressor.

A partir d'aquell congrés s'impulsa decididament la sortida de la clandestinitat, s'aposta organitzativament pels territoris en comptes que pels sectors i com a fet curiós però significatiu, destaca Cebrián, els Estatuts aprovats substitueixen la paraula “camarada”, “amb unes connotacions ideològiques potents”, per la més laica de “company”. El III Congrés escull un Comitè Central de 62 persones que conduirà el partit a la legalitat amb Gregorio López Raimundo com a secretari general.

El 20 de novembre del 1975 moria el dictador Francisco Franco i en l'editorial de la revista *Treball* -que va tenir una tirada de 50.000 exemplars- el partit es posiciona en contra del “continuisme” de Juan Carlos i s'aposta per la ruptura amb el règim. El 22 de gener del 1976, Gregorio López Raimundo, conjuntament amb Pere Ardiaca, Alfons Carles Comín i Miguel Núñez van fer la primera roda de premsa del PSUC en un pis del carrer Muntaner, prop de la plaça Adrià, davant una vintena de periodistes. L'acte més significatiu dels celebrats aquell 1976 va ser el míting al

⁵⁰¹ Número 362, 28 de febrer del 1973. Ressenyat per Carme Cebrián (*Ibid*: 129).

poliesportiu de Terrassa, el 29 de maig, davant 6.000 militants, un any en què, segons Cebrián, el PSUC tenia uns 10.000 militants.

Els partits comunistes de l'Europa occidental des de la invasió de Txecoslovàquia l'agost de 1968 s'havien començat a allunyar dels postulats clàssics del comunisme soviètic. A aquest fet, assenyala Cebrián, se li va afegir el cop d'Estat al Govern d'Unitat Popular de Salvador Allende, el 1973, en el sentit que va fer reflexionar a l'esquerra revolucionària europea que el camí cap al socialisme "només podia ser possible a partir d'una àmplia aliança de les forces de progrés, en què és bàsic el concepte d'hegemonia desenvolupat per Gramsci".

En les societats occidentals "no és possible un canvi revolucionari si abans no s'ha desenvolupat una lluita hegemònica al si de la societat civil; és a dir, prèviament a la presa del poder polític, el proletariat, a través del partit, haurà d'haver obtingut per a la seva pròpia concepció del món el 'consens actiu' d'altres classes i capes socials" (*Ibidem*: 152), seguint l'esquema de Gramsci.

El PSUC signa la Declaració de Livorno del juliol de 1975, que es considera l'acta de naixement de l'Eurocomunisme. I en el projecte de Programa del 1976, que servirà com a tesi per al primer congrés del PSUC celebrat en la legalitat, encara no s'anomena en cap moment la paraula "eurocomunisme", subratlla Cebrián, i sí que desapareix el concepte ideològic de "marxisme-leninisme".

Hi havia un objectiu de convertir-se en partit hegemònic, però s'apuntava que "la majoria que ha de construir la societat socialista és, per definició, una majoria plural" i que l'avanç cap al socialisme, continuava indicant el projecte de Programa, "no es pot fer, doncs, sota l'impuls avantguardístic d'una minoria, ni sota la direcció d'un partit únic, ni amb la imposició d'una ideologia oficial, ni amb la liquidació de les llibertats democràtiques", sinó ans al contrari "es tracta de potenciar totes les institucions que expressin el pluralisme, és a dir, la llibertat plena de funcionament dels partits polítics, el pluralisme ideològic, el ple reconeixement de les llibertats polítiques i la seva ampliació amb formes noves de democràcia".

El juliol del 1976, Adolfo Suárez substitueix Carlos Arias en la Presidència del Govern espanyol. Els dies 8 i 9 de gener del 1977 es va reunir a Barcelona per primera vegada després de la guerra, encara clandestinament, el Comitè Central del PSUC. Aquest mes de gener es va constituir un comitè electoral clandestí. Jordi Solé Tura va ser nomenat responsable de temes electorals i parlamentaris mentre que Rafael Ribó era responsable de cultura.

El 9 d'abril del 1977 el president Suárez va legalitzar el Partit Comunista d'Espanya i aquella mateixa nit, a la Rambla de Barcelona, enmig d'una concentració espontània, Antoni Gutiérrez Díaz enfilat en un arbre es va dirigir a la multitud -explica Cebrián (*Ibidem*:165)- "per celebrar l'esdeveniment amb l'esperança que el PSUC fos també aviat legalitzat". Finalment, el 3 de maig del 1977 el PSUC va ser legalitzat i el secretari general, Gregori López Raimundo, surt a saludar els militats i simpatitzants des del balcó de la seu del Comitè Central, al carrer Ciutat de Barcelona.

Les eleccions generals del 15 de juny de 1977 seran les primeres a Espanya després de quaranta anys de dictadura franquista. El PSUC havia encarregat un estudi electoral que dona com a resultat que aquest partit és un dels pocs partits coneguts,

en general, per la població i no presenta una imatge extremista ni se l'identifica amb postures totalitàries. Una imatge de “partit seriós, estable i important, amb la imatge de cosa feta”. Però al mateix temps l'informe indicava que hi havia una imatge molt negativa del comunisme que es relaciona amb manca de llibertats i amb totalitarismes. Així que la comissió electoral del PSUC va advertir als candidats que no parlessin de “comunisme” per “no espantar la gent”, segons explica en una entrevista Rafael Ribó per al llibre de Cebrián (*Ibidem*: 173-74).

L'entrada en la legalitat va suposar l'intent d'homogeneïtzar -argumenta Cebrián- les diferents cultures que havien conviscut dins el PSUC fins aquell moment en allò que es va conèixer com a “política d'integració” per tractar d'adequar el PSUC a la nova situació de competència democràtica entre partits:

“I uns militants i uns quadres que s'havien socialitzat políticament en l'elaboració i aplicació de la seva pròpia política amb una gran autonomia, es van veure abocats a conèixer quina era la ‘seva’ política a través dels mitjans de comunicació” (*Ibidem*: 19)

Per tant, el PSUC s'enfrontava a un “món nou”, el de la legalitat i la competència pública entre partits, per tal d'aconseguir el suport de l'electorat: “Es partia d'una situació hegemònica en la clandestinitat, a part dels mèrits innegables del PSUC, també per manca d'oponents. Ara es tractava de veure si aquesta hegemonia es relacionaria amb els vots” (*Ibid*: 175).

El PSUC es presenta a la campanya electoral a les eleccions del 15 de juny al Congrés dels Diputats amb mítings multitudinaris com el que va aplegar al Palau d'Esports de Barcelona 50.000 persones i els eslògans que han passat a la història de la política catalana en democràcia amb els tres cartells “Venim de lluny i anem més lluny encara”, “Anem a canviar les coses” i “Mis manos, mi capital”.

El 15 de juny el PSUC va rebre més de mig milió de vots (18,31%) que li van suposar vuit diputats: Gregorio López Raimundo, Antoni Gutiérrez Díaz, Cipriano García, Jordi Solé Tura, Joan Ramos, Josep Maria Riera i Dolors Calvet, per Barcelona, i Josep Solé Barberà, per Tarragona. A Lleida li van faltar 11 vots perquè Pere Ardiaca obtingués el seu escó, mentre a Girona els resultats el van deixar lluny de l'escó. Per comarques, el Baix Llobregat i el Vallès Occidental és on el PSUC va obtenir més suport seguides per la resta de les comarques de Barcelona.

Catalunya. Resultats de les eleccions legislatives al Congrés dels Diputats (15 de juny de 1977)

	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Catalunya
PSUC	%vots/escons	%vots/escons	%vots/escons	%vots/escons	%vots/escons
	19,85/ 7	10,10/ ---	12,21/ ---	16,37/ 1	18,31/ 8

Font: Parlament de Catalunya

Però si els resultats del PSUC van estar fins i tot per sobre de les expectatives, els del PCE van ser decebedors. En conjunt, el PCE-PSUC arriba a un 9,2% i 20 diputats, 8 dels quals del PSUC per les províncies de Barcelona i Tarragona. Al conjunt d'Espanya va guanyar la UCD (34,7%), seguida del PSOE (29,2%) mentre que a Catalunya van guanyar les forces d'esquerres i nacionals amb la coalició Socialistes de Catalunya com a formació més votada (28,4%), seguida del PSUC i tercer lloc i quart per UCD (16,7%) i CDC (16,6%). Cebrián (*Ibidem*: 178) interpreta:

“Els resultats electorals constataren a la direcció del PCE la forta implantació del PSUC a Catalunya, mentre que a la resta d'Espanya el PCE quedava a un cinquanta per cent per sota dels resultats obtinguts pels catalans. Això despertà les velles desconfiances històriques, mai no resoltes, sobre les relacions entre ambdós partits. El PSUC apareix com un partit sòlid, nacional i fet, que marcarà la seva independència en relació amb el PCE i defensarà les seves diferències quan existeixin”

A més, la forma de liderar el partit diferia entre el PCE i el PSUC. El primer amb Santiago Carrillo, en paraules de Jordi Solé Tura, “despotisme il·lustrat”, mentre que el PSUC intentarà portar una direcció col·lectiva i democràtica.

El IV Congrés, celebrat entre el 29 d'octubre i l'1 de novembre del 1977, és el primer després de sortir de la clandestinitat i amb la legalitat reconquerida mesos abans. Un congrés que es va celebrar sota l'eufòria de la legalització i dels bons resultats aconseguits en les primeres eleccions democràtiques. Però, subratlla Cebrián, aquell congrés “no va ajudar a resoldre els problemes i les contradiccions que el PSUC venia arrossegant des de feia anys”. Es va refermar per àmplies majories la via plural i democràtica d'avenç cap al socialisme i es va adoptar de forma oficial l'eurocomunisme.

No obstant, aquell congrés també va expressar diferències i tensions sobretot en el moment de l'elecció del nou Comitè Central que finalment va quedar encapçalat per Gregorio López Raimundo (president) i Antoni Gutiérrez Díaz (secretari general), qui va apostar per la “total democratització del PSUC i per fer possible la integració de les diferents sensibilitats en el mateix partit” (*Ibidem*: 190).

El PSUC havia passat d'11.139 militants, el mes de març, a 29.850 el mes de novembre de 1977. Havia triplicat en vuit mesos els seus efectius. L'estudi dels delegats i delegades al IV Congrés⁵⁰² mostra una militància “psuquera” molt heterogènia amb una gran majoria de joves junt als vells militants (la mitjana d'edat en els homes és de 33,5 anys i en les dones de 29,5 anys). Tres de cada quatre delegats havien entrat al PSUC abans de la mort del dictador, la majoria entre 1970-75 (el 42,8%) i entre 1976-77 (25,8%). El major desequilibri seria el de la composició per sexes -un fet semblant als altres partits- amb un percentatge d'homes del 85,8% i només el 14,2% de dones.

Per professions, els més nombrosos són els obrers industrials (38,2%), seguits pels tècnics i funcionaris (23%), empleats (20%) i professionals liberals (8%). En aquell IV Congrés el 53,5% són nascuts a Catalunya i el 44,7% procedeixen de la

⁵⁰² *L'electorat comunista a Catalunya. 1977-1980*. Tesi doctoral de Joan Botella (1982), citat per Carme Cebrián (*Ibidem*: 190-191).

immigració, sobretot d'Andalusia. Les dades indiquen, segons Joan Botella, que el PSUC el 1977 era un partit format per les àmplies classes mitjanes urbanes que s'estan conformant al país, un electorat predominantment d'esquerres, però d'una esquerra moderada que tendeix a situar-se en posicions de centreesquerra i netament catalanista.⁵⁰³

Abraçar l'eurocomunisme en aquell IV Congrés, sense arribar a quedar explícit, semblaria indicar que s'apostava per un model de partit -descartat el model de partit leninista com a organització molt cohesionada i guiada per l'adoctrinament com també el model de la socialdemocràcia alemanya, amb una organització més oberta- de "tercera via", l'eurocomunista: el partit de masses, democràtic, amb un component ideològic fort però no totalitzant:

"El PSUC a la pràctica havia deixat de ser un partit comunista clàssic, de model leninista, per convertir-se en l'embrió d'un futur partit de masses, que tractava d'instaurar els mecanismes necessaris perquè la democràcia interna fos una realitat" (*Ibidem*: 192)

No obstant, un dels temes plantejats en la preparació dels documents del IV Congrés era l'eliminació formal de la consideració del caràcter "leninista" del partit. Finalment, per evitar conflictes entre els partidaris de l'eliminació de la denominació "marxista-leninista" i els qui apostaven perquè el partit reflectís les diferents sensibilitats que havien confluït en els darrers anys, el primer punt dels nous Estatuts va quedar així:

"El Partit Socialista Unificat de Catalunya, partit nacional català, és l'organització política que, basada en els principis del marxisme, del leninisme i d'altres aportacions de la pràctica i el pensament revolucionaris, constitueix la unió voluntària i combatent dels homes i dones avançats de la classe obrera, dels camperols, dels professionals i intel·lectuals, de les forces del treball i de la cultura de Catalunya" (*Ibidem*: 193)

Així, el PSUC "mantenia el leninisme dins de l'imaginari col·lectiu però buidava de contingut el model leninista de partit" i com altres aportacions que van contribuir a allunyar el PSUC programàticament del comunisme clàssic van ser la substitució del concepte "internacionalisme proletari" per la fórmula "solidaritat entre els treballadors i pobles de tot el món". Aquest "internacionalisme proletari" era des del temps de la III Internacional, segons Cebrián, "la paraula 'màgica' que portava els partits comunistes a seguir els dictats de Moscou". En aquell IV Congrés també es va abandonar la formulació de "dictadura del proletariat" com la forma de l'Estat de transició al comunisme, es va rebutjar la mística de "partit únic" per reconèixer la pluralitat de les esquerres i la diversitat de tendències socialistes.

Dins el PSUC de 1977 s'havia anat conformant uns corrents de pensament, cultures polítiques i tradicions no coincidents. Com va descriure Manuel Vázquez Montalbán el 1985, dos anys abans de la transformació del PSUC en Iniciativa:⁵⁰⁴

⁵⁰³ Podeu comparar aquest perfil amb el dels votants d'ICV el 2012 a partir d'anàlisi de Marc Rius sobre estudis d'opinió del CEO i molt especialment contrastar-ho amb els resultats de l'enquesta elaborada per a aquesta tesi el febrer del 2015. Vegeu capítol quart d'aquesta tesi doctoral.

⁵⁰⁴ A revista *El Temps*, 21 de gener de 1985. Citat per Carme Cebrián (*Ibidem*: 197).

“El partit que treu el cap a la legalitat la Setmana Santa de 1977 és en realitat un partit d'al·luvió de radicalitats i cultures, en el qual conviuen bolxevics ‘in pectore’ amb austromarxistes de segona instància, més cristians socialitzants, nacionalcomunistes, titoistes malaguenys, Hare Krisna postmarxistes, gramscisme càntabro-astur i subjectivismes encara més diferenciables; tot plegat i rebotat amb el factor amalgama del patrimoni moral i sentimental de la principal força política en la lluita clandestina contra el franquisme”

Veiem que Vázquez Montalbán no arriba a citar l'ecologisme perquè era un moviment que encara no formava part ni com a corrent ideològic ni encara menys política dins el PSUC, però descriu aquest PSUC com un partit de confluència de corrents molt diverses.

En aquell IV Congrés la línia oficial del partit, amb López Raimundo i el Guti, és eurocomunista. També el llibre que escriu Santiago Carrillo el 1977, *Eurocomunismo y Estado*, on defineix l'eurocomunisme com una concepció estratègica en vies d'elaboració aposta per aquesta sortida. Carrillo, en una conferència a la universitat nord-americana de Yale a finals de novembre de 1977, anuncia que el PCE abandonaria el leninisme, explica Carme Cebrián (*Ibidem*: 204).

En les següents eleccions a les Corts espanyoles, l'1 de març de 1979, l'UCD (19%) pren el segon lloc al PSUC amb el 17,4% i 8 diputats (perd un 1,1%: 80.000 vots), mentre que el PSOE serà el partit més votat amb un 29%. El PCE va aconseguir un lleuger avanç (400.000 vots) que es tradueixen en tres diputats més (23 en total, vuit dels quals del PSUC).

Tanmateix, a la decepció de l'1 de març va seguir, explica Cebrián, l'alegria del 3 d'abril de 1979 quan a les eleccions municipals el PSUC va treure profit de tants anys de treball als barris, pobles i fàbriques tot aconseguint 34 alcaldes i 536 regidors i es va convertir en la primera força política de la comarca del Barcelonès (excepte Barcelona ciutat, on ho va ser el PSC-PSOE).

Cebrián destaca que en un informe intern de CDC, Jordi Pujol considerava potencialment perillós i no convenient que el PSUC arribés a ser l'autèntic protagonista de la política catalana amb la recuperació de la Generalitat i per això s'havia de constituir una aliança entre els socialistes i els convergents que trenqués el bloc que formaven als ajuntaments el PSUC i el PSC. Pujol també lamentava que la política catalana s'hagués posat sota la direcció del PSUC i que calia evitar la iniciativa política del PSUC.

La identitat “psuquera”, segons Cebrián (*Ibidem*: 249), entra en crisi en el bienni 1980-1981. Les primeres eleccions al Parlament de Catalunya suposen “una inflexió en la política catalana” ja que s'acaba la “falsa imatge d'unitat del govern provisional” que havia durat poc més de tres anys i cadascun dels partits del nou sistema polític català “lluita per constituir-se en l'alternativa que governi Catalunya, si pot ser en solitari, oblidant definitivament la política d'unitat que havia conduït a la recuperació de les llibertats i de l'Estatut”.

Només el PSUC continuarà defensant la necessitat d'un Govern d'unitat per assegurar la reconstrucció nacional de Catalunya. Pocs dies abans de les eleccions

apareixen algunes enquestes que reflecteixen la possibilitat que Convergència pugui guanyar les eleccions:

“Els socialistes, que es consideraven els guanyadors, es proposen erigir-se en l'eix vertebrador de l'esquerra catalana, davant d'un PSUC que pel fet d'haver estat hegemònic en la lluita antifranquista sembla no adonar-se que l'escenari ha canviat i que ara són els vots aconseguits els que donen la primacia. Per la seva banda, Convergència havia abandonat qualsevol vel·leïtat 'socialdemòcrata' i desenvolupa una campanya electoral amb un fort contingut anticomunista. Les patronals catalanes, Foment del Treball i Sefes, desfermen una ofensiva anti-PSUC (...) La dretanització de la vida política catalana es reflecteix també en la desaparició, o la crisi, d'alguns mitjans de comunicació més progressistes i tradicionalment favorables a les posicions del PSUC. Mentrestant, els diaris conservadors abandonen l'actitud respectuosa i més o menys neutral que havien mantingut els primers anys de la transició per passar clarament a l'ofensiva (...). Aquesta serà també una nova situació a la qual els comunistes catalans s'hauran d'acostumar, el paper mediàtic, de creació d'opinió, dels mitjans de comunicació “ (*Ibidem*: 251-52)

El 20 de març de 1980 se celebren les primeres eleccions al Parlament de Catalunya i Convergència es converteix en el primer partit amb el 27% dels vots, seguits dels socialistes, amb el 22,3% ,i el PSUC, amb el 18,7%, (més de mig milió de vots i 25 diputats, tot i que molt centrats a la circumscripció de Barcelona, on aconsegueix el 20,7%). Pujol formarà un govern amb la minoria majoritària de CiU i els suports parlamentaris d'ERC i l'UCD, una hegemonia que va donar origen a 23 anys de “pujolisme”. Mentre el PSUC, el partit que havia vertebrat l'oposició al franquisme i que havia elaborat les alternatives polítiques, socials i culturals més “acurades”, diu Cebrián, quedava fora del Govern de Catalunya, “una tasca per a la qual se sentia preparat, tant o més que cap altre partit”. “Un sentiment (inconscient) d'injustícia històrica s'instal·larà en una bona part de la militància, fins i tot entre la més crítica”, afegeix.

Catalunya. Resultats de les eleccions al Parlament de Catalunya (20 de març de 1980)

	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona	Catalunya
PSUC	%vots/escons	%vots/escons	%vots/escons	%vots/escons	%vots/escons
	20,7%/ 20	9,3%/ 1	10,6/1	15,0%/3	18,7%/25

Font: Parlament de Catalunya

Així s'arriba al V Congrés -celebrat del 2 al 6 de gener de 1981-, que ja es desenvolupava dins la normalitat de partit legal, però on van esclatar totes les contradiccions internes -polítiques i personals- del PSUC. En aquell congrés es van enfrontar -explica Cebrián- dues concepcions polítiques i dos projectes de partit, però també "el cúmul de frustracions que es venien acumulant, els vells ressentiments, els problemes mai resolts, les diferències personals, les simpaties i antipaties. I també la lluita pel control del partit, la lluita pel poder".

Per a Cebrián (*Ibidem*:283) també va ser un problema de definir la identitat política. Ser del PSUC volia dir, abans que res, ser antifranquista i aquesta identitat s'havia forjat en la lluita contra la dictadura "amb uns símbols que enllaçaven amb l'anterior etapa democràtica del país (República i guerra civil) i que servien de referent de continuïtat". Els dirigents del PSUC "voldran construir una nova identitat eurocomunista", però alhora molts vells militants mantindran "una vella identitat" que arrelava més en els anys 40 o 50 que en el PSUC fundacional i de la Guerra Civil "i amb ells arrossegaran la part més descontenta de la militància" i neix el "nosaltres" i l'"ells" que "s'aniran autoalimentant fins a esdevenir irreconciliables".

Això va abocar el PSUC a una autodestrucció que significava el trencament d'un partit que havia estat un projecte polític per molts ciutadans com s'havia comprovat en les primeres conteses electorals:

"El PSUC havia estat a la vegada un partit i un moviment social que perseguia aconseguir l'hegemonia política i cultural. Però per la lògica del sistema de democràcies de partits competitius el que havia constituït la força del PSUC, que era la inserció dels seus homes i dones en el teixit social català, esdevé un problema perquè passa a ser més important la política feta des de les institucions. La seva ambigüitat política, que provenia de la pluralitat de la seva militància i que constituïa la riquesa que va fer del PSUC un partit obert, plural i heterodox, va esdevenir també un problema quan en arribar a la legalitat es volgué homogeneïtzar el partit" (*Ibidem*: 20)

A més, l'hegemonia que havia tingut el PSUC durant l'antifranquisme la perd amb els nous competidors, especialment la dels socialistes que passen a ocupar bona part de l'espai polític que el PSUC pensava que obtindria en la nova democràcia. Les urnes van acabar amb "el somni italià del PSUC" de convertir-se en el partit hegemònic de les esquerres catalanes.

Cebrián argumenta que a la crisi interna de 1981 -que va provocar que el partit es partís per la meitat i que el va portar a perdre la major part dels militants- s'ha d'afegir la situació internacional d'augment de la guerra freda i com va afectar aquest fet als partits comunistes a l'Europa occidental. És una crisi a principis dels anys 1980 quan hi ha un retrocés de les idees d'esquerres que ens abocaria a una "crisi de civilització" a finals del segle XX. I a més, a Catalunya començarà l'hegemonia de CiU que donarà origen a l'era del "pujolisme".

"El descontentament s'organitza" dins el PSUC, afirma Cebrián (*Ibidem*: 289), es discuteix molt sobretot a partir de la tardor de 1980 quan es realitzen reunions "de caràcter plenament fraccional": els militants que es reuneixen només tenen en comú la seva posició contrària a la política oficial del Comitè Central. A nivell polític, descriu Cebrián, la competició interna es manifesta en quatre punts fonamentals: la

relació amb la Unió Soviètica i la política internacional; la defensa d'una política reformista o el manteniment del caràcter revolucionari del partit; defensa del centralisme democràtic o iniciar una profunda democratització interna, i finalment la independència del PSUC respecte al PCE.

Quan comença el V Congrés, el PSUC compta amb 20.549 militant. És una important davallada, i la mitjana d'edat havia crescut respecte a l'anterior congrés com altres indicadors de la militància. Per a Cebrián, "no seria agosarat pensar que el partit que havia aparegut a la legalitat el 1977 havia canviat substancialment", ja que ens trobem el 1980 amb un partit més obrer, més perifèric, més vell, amb molts catalans de la immigració i amb poca experiència política. "Aquesta composició explicaria l'obrerisme que s'ha anat obrint camí al PSUC, el retrocés a unes posicions d'un comunisme tradicional", indica Cebrián.

Va haver-hi una ofensiva del sector prosoviètic i una actitud defensiva i de desconcert de la direcció sortint, "euros" i "leninistes". El secretari general, Antoni Gutiérrez, proposa crear un ampli moviment popular que fos referència per lluitar contra les divisions lerrouxistes i contra el catalanisme conservador que presideix la Generalitat. Així mateix, alguns delegats proposen la supressió del terme "eurocomunisme", però el secretari general i la resta de la direcció eurocomunista es van negar a votar per separat la permanència del terme "eurocomunisme" i es va votar el conjunt de l'informe polític que finalment es va aprovar per 419 vots a favor, 78 en contra i 282 abstencions.

Un dels elements més interessant d'aquell V Congrés i que enllaça amb aquesta tesi doctoral és que es van incorporar temes tan poc tradicionals com una esmena sobre el moviment gai -es demana que ningú no sigui discriminat per raó o motiu de la seva orientació sexual-, la qüestió feminista i l'ecologia sobre la qual es diu: "Desenvolupament de noves formes d'energia, de consum i de vida alternativa a l'actual sistema" i es posiciona contra la utilització de l'energia nuclear.

Els resultats d'aquell V Congrés va tenir un fort impacte en tots els mitjans de comunicació i el dirigents del PSUC "es llancen a defensar les seves posicions de forma desenfrenada, també mitjançant la premsa, en un afany que es podria qualificar d'exhibicionista", segons Cebrián.

En aquell ambient -que es va suavitzar per les conseqüències mediàtiques del cop d'Estat de Tejero el 23 de febrer- el Comitè Executiu del PCE emet un dur comunicat en què demana la convocatòria d'un nou congrés del PSUC que torni el partit a l'eurocomunisme i recorda que l'abandonament de l'eurocomunisme "quebranta los acuerdos de este partido y el PCE". El Comitè Central, reunit els dies 10 i 11 de gener, acorda rebutjar la celebració d'un congrés extraordinari "ahora que reconeix que el PSUC es troba en una situació d'excepcionalitat derivada dels resultats del V Congrés".

El postcongrés deixarà el PSUC en una situació "autodestructiva que resultarà imparabile". En menys de dotze mesos el PSUC s'autodestruirà: les tendències flexibles es constituïran en fraccions organitzades i "la pluralitat, l'heterodòxia, la democràcia interna, desapareixeran en la lluita per assolir el poder al partit", diu Cebrián, que afegeix que "cadascuna de les fraccions cercarà la seva autoritat

política per liderar el partit i per això cal desqualificar els 'altres' i cal dotar-se de la legitimitat de ser el 'veritable PSUC'".

Així, el PSUC demoleix en pocs mesos la cultura política que els seus militants i simpatitzants havien construït al llarg de dècades en una crisi d'un partit, afirma Cebrián, que "s'ha presentat en societat com un partit de transformació social amb un contingut de reformisme fort, però que no ha sabut gestar adequadament l'equilibri entre el seu passat, el seu present i el seu programa polític".

Després del V Congrés, el PSUC funcionarà "a base de consignes, sense discussió política" amb les dues fraccions enfrontades (eurocomunistes i prosoviètics) i tindrà tres direccions: la direcció oficial, sorgida del V Congrés, liderada per Paco Frutos, que rebrà el suport dels leninistes; la direcció dels eurocomunistes de López Raimundo i el Guti; i una tercera prosoviètica, amb Josep Serradell i Pere Ardiaca.

El VI Congrés, que se celebrarà del 19 al 21 de març de 1982, un cop formalitzada l'escissió prosoviètica, va suposar la lluita pel control del partit de les dues altres famílies: leninistes i eurocomunistes. Amb clara majoria dels eurocomunistes entre els 1.127 delegats i delegades el document polític presenta el PSUC com "un partit comunista, una política eurocomunista" i es referma en la pràctica del centralisme democràtic i rebutja les fraccions i tendències a més d'apostar per un "catalanisme popular" basat "en un ampli moviment de masses, més enllà dels límits dels partits polítics" i que aplegui les diverses experiències participatives adreçades a construir "una Catalunya de progrés". Antoni Gutiérrez Díaz i Gregorio López Raimundo seran escollits de nou secretari general i president i es formarà un Comitè Executiu amb una clara majoria eurocomunista.

Però la lluita d'aquells anys entre fraccions, les conspiracions d'unes contra altres va desmoralitzar la militància i va deixar desorientat l'electorat. El 28 d'octubre del 1982 es convoquen eleccions legislatives i el PSUC pateix una davallada política espectacular quan obte menys del 5% dels vots i un únic diputat, Gregorio López Raimundo, dels vuit que tenia. Més de 350.000 persones van deixar de votar el PSUC. Mentre el PCE obté només tres diputats -suposarà la dimissió de Santiago Carrillo i la seva substitució per Gerardo Iglesias- davant d'un PSOE que guanya per majoria absoluta (10 milions de vots).

El 1984 seran les segones eleccions al Parlament de Catalunya amb una campanya electoral agressiva en què en els seus cartells el PSUC ataca CiU i PSC i amb un lema central "Hi ha una altra Catalunya". El 29 d'abril CiU arrasa amb el 47% dels vots, el PSC es quedarà 17 punts per sota i el PSUC aconseguirà menys del 6% tot passant de 25 a 6 diputats:

"El resultat d'aquestes eleccions marquen una inflexió en la situació sociopolítica catalana i del PSUC. S'obre el període de plena hegemonia del 'pujolisme' pel que fa a Catalunya. (...) Una hegemonia que no és només electoral sinó també social i política" (*Ibidem*: 390)

El 1986, després d'unes legislatives on el PSUC encara perd més vot, el secretari general Antoni Gutiérrez Díaz presenta la dimissió: "És l'assumpció d'un fracàs col·lectiu i la fi definitiva d'una època", afirma Cebrián. Gregorio López Raimundo anunciarà que no es presentarà a la reelecció en el pròxim congrés en un gest que

volia fer entendre la necessitat que tenia el PSUC de refundació i d'una profunda renovació.

Aquesta refundació passarà el febrer de 1987 per la creació d'Iniciativa per Catalunya, quan mesos abans el PSUC havia celebrat el seu cinquantè aniversari, commemorat amb el llibre coral *La nostra utopia. PSUC: cinquanta anys d'història de Catalunya*.

En aquest llibre no trobem cap cita a l'ecosocialisme, de l'ecologisme polític ni tan sols de l'ecologia com a problema. De fet, en la contraportada hi ha un dibuix-esquema titulat "PSUC: la quadratura i el cercle" en què apareixen sindicats, associacions, federacions i moviments (CCOO, AJEC, FAVB, moviments de renovació pedagògica, feminisme, moviments per la sanitat pública, Unió de Pagesos, moviments per la pau, Federació de Municipis de Catalunya i Cristians pel Socialisme). Per tant, feminisme i pacifisme eren els dos "nous moviments socials" que ja estaven plenament incorporats a la praxi ideològica del PSUC pocs mesos abans de la seva transformació en Iniciativa per Catalunya.

Sí que hi ha dins aquest llibre una anàlisi dels canvis en la societat catalana, especialment en relació amb el treball, de José Luis López Bulla (*Ibidem*: 144-148), que va més enllà de la constatació de la "ruptura del model clàssic del mercat de treball", l'aparició de "desenfrenades mesures" de liberalització, la creixent ampliació del nombre de treballadors "no fixos". López Bulla constata els canvis que està patint el "vell estat social" i el seu lliscament cap a "l'estat empresarial" (menys protecció per la desocupació, més atur, contrareforma de les pensions,).

Per a López Bulla, "la desagregació del mercat de treball clàssic" estava provocant "l'aparició de noves reivindicacions i de noves demandes socials" que "no sempre l'esquerra real i el moviment sindical tenen en compte la diversitat d'aquestes reivindicacions". L'esquerra real i el moviment sindical "estan d'esquena a la realitat" com a conseqüència sobretot de "la seva dispersió política i organitzativa" amb l'absència d'un projecte global "unificador de totes les necessitats i reivindicacions de les masses del món del treball".

El problema principal que havia de resoldre l'esquerra, segons López Bulla, en aquest escrit de 1986, és "superar la seva realitat fragmentària i taifal" i sobre el PSUC afirmava:

"Aquest vell partit, el PSUC, si vol recuperar la seva crisi de representació política (a l'igual d'altres forces polítiques de l'esquerra real de Catalunya), si vol mitjançar entre les masses i el poder, si aspira a ser un partit de govern, ha de tenir una estratègia unificada en relació a totes les exigències, antigues i actuals, dels treballadors i ciutadans de casa nostra" (*Ibidem*: 148)

En una entrevista a Teresa Pàmies inclosa dins aquest mateix llibre, la companya de Gregorio López Raimundo apel·la a un "ressorgiment" del PSUC amb la integració de persones joves que "s'orienten pels ideals comunistes" i que es promoguin "noves maneres de fer política, un lèxic renovat que connectés amb la societat emergent", una alternativa d'esquerres a Catalunya que hauria de passar que fos ja no una suma de militants escindits en dos partits sinó "la força generadora de nous militants amb nous conceptes de la militància, de joves iniciatives, de procediments organitzatius

imaginatius que tinguessin en compte els canvis en la manera de viure de la societat (atur, marginació, TV, vídeo, oci disgregador, etc.)”.

La pèrdua de l'hegemonia del PCE-PSUC

En les eleccions de 1977 el Partido Comunista de España (PCE) va quedar molt lluny d'erigir-se com a força hegemònica de l'esquerra i es va situar amb el 9,3% dels sufragis en el conjunt d'Espanya. Mentre que el PSUC va aconseguir el 18,3%. La conseqüència és que el partit que va marcar la clandestinitat i l'oposició al franquisme va quedar per darrere del Partido Socialista Obrero Español (PSOE), que havia abandonat el marxisme i s'havia refundat sota la consigna “socialismo es libertad” i en conseqüència “las elecciones que teóricamente debían convertir al PCE-PSUC en fuerza hegemónica de la izquierda se convirtieron en el primer tramo del trayecto que llevó al comunismo español a ser una fuerza casi testimonial y dividida internamente” (Casals, 2013: 25).

Però va ser en el període 1980-82, a partir sobretot de la supressió del terme “eurocomunisme”⁵⁰⁵ en les tesis aprovades pel V Congrés del PSUC (gener de 1981), que es va obrir una greu crisi que va amenaçar les relacions entre el PSUC i el PCE com es pot comprovar en el llibre d'entrevistes de Manuel Campo Vidal a Gregorio López Raimundo i Antoni Gutiérrez amb el títol *El PSUC y el eurocomunismo* (1981). En relació amb l'impacte que sobre la societat catalana i també espanyola va tenir aquell congrés Campo Vidal arriba a dir en el capítol introductori que “llegó a invadir incluso los niveles de conversación cotidiana en centros de trabajo, transportes públicos, en los cafés y en la sobremesa familiar”.

Hi ha un altre element que destaca del resultat d'aquell V Congrés: la posició adoptada per la premsa en el tractament postCongrés. I aquí Campo Vidal assegura que durant tota l'etapa de “canvi democràtic” en les publicacions de signe conservador s'havia apreciat un “fenómeno de contención” en el tractament d'alguns temes. Però aquest període va començar a canviar poc després de les eleccions legislatives de 1979 i a Catalunya sobretot en les primers eleccions al Parlament de Catalunya. Això, afegit a la desaparició dels diaris més progressistes de Barcelona, “supuso ya una tentativa de ruptura de la moderación ambiental, aunque por diversos factores no llegase a consolidarse una nueva situación”. I afegeix (*Ibidem*: 17):

“Un años después, con la luz de alarma encendida en diversos indicadores de derechización en la vida política y económica del país, una parte significativa de la prensa española -la de origen conservador especialmente- ha aprovechado la coartada que le ofrecían los resultados del V Congreso del

⁵⁰⁵ El terme “eurocomunisme” el va utilitzar per primera vegada Enrico Berlinguer, en un míting conjunt celebrat pel PCF i el PCI, a Porte de Pantin, en la perifèria obrera de París, el 3 de juny de 1976. Per recuperar la seva història, desenvolupament i els seus protagonistes es pot consultar el llibre de M. Cesarini Sforza i Enrico NASSI. *El eurocomunismo* (1978). En aquest llibre rastregen l'origen de l'expressió que apareix tanmateix com a “neologisme” en premsa l'octubre de 1975. La paternitat és per a Zbigniew Brzezinski, conseller especial del president dels Estats Units per a política exterior, expert en temes de comunisme europeu.

PSUC para cerrar sin contemplaciones una etapa y resituarse en posiciones de mayor beligerancia ideológica”

En un polèmic article publicat per Jordi Borja (sector de Bandera Roja del PSUC), a *El Periódico* el 8 de gener de 1981, per tant, poques hores de la cloenda del Congrés, amb el títol “Ha ganado la derecha” afirmava:

“El Congreso del PSUC ha significado una derrota para la izquierda en Catalunya. La violenta campaña anticomunista que realizó CiU antes de las elecciones, cuestionada después en nuestro país e incluso en su propio electorado, parecerá ahora más explicable. Un PSUC más prosoviético y no eurocomunista es más fácil de aislar y puede contribuir, a pesar suyo, a consolidar un gobierno conservador en Catalunya durante muchos años”⁵⁰⁶

En un moment de l'entrevista de Campo Vidal a Gregorio López Raimundo i Antoni Gutiérrez i a una pregunta sobre la crisi econòmica el 1981 contestaven (i donaven pistes del que seria la deriva que prendria el PSUC i que acabaria en l'aparició d'Iniciativa el 1987):

“La crisis económica actual no es pasajera (...). Una premisa para el avance de nuestra vía democrática al socialismo, la vía eurocomunista, es que se desarrolle una acción común a escala europea de partidos comunistas, socialistas, cristianos progresistas y otros; de movimientos sindicales, feministas, juveniles, ecologistas, etc., de todas aquellas asociaciones, grupos y movimientos partidarios del socialismo que tienen una presencia en Europa” (*Ibidem*: 121)

I els dos dirigents del PSUC advertien de les conseqüències de la crisi econòmica i per això asseguraven que calia introduir amb força entre els treballadors i les capes populars “la idea de solidaridad, evitando los fenómenos de disgregación social, de corporativismo, de involución ideológica y cultural”.

Entre crides a la unió internacional, la contradicció més sagnant -segons opinió d'aquest doctorand- és que a mesura que la globalització s'anirà expandint amb totes les seves conseqüències, el moviment dels partits polítics comunistes en les seves diferents corrents anirà afeblint-se en paral·lel a la decadència del Bloc Soviètic.

Els resultats negatius del PCE-PSUC en les eleccions legislatives de 1982 van contrastar amb la majoria absoluta de Felipe González que va obrir una etapa d'hegemonia socialista i alhora de decadència del PCE amb Gerardo Iglesias que va passar a ser secretari general en substitució de Santiago Carrillo.

Manuel Sacristán observava d'aquesta forma la societat espanyola en una entrevista el desembre de 1984 i publicada a *Mundo Obrero* (febrer de 1985), que per a Fernández Buey i López Arnal (2004: 211) va ser l'última que va concedir a un mitjà de comunicació:

“el rasgo principal de la situación para una persona de mi trayectoria y de mis convicciones es el hundimiento de la izquierda. Éste es el rasgo decisivo

⁵⁰⁶ Citat per Manuel Campo Vidal (*Ibidem*: 25).

de la situación.(...) lo más doloroso de toda la evolución ha sido el hundimiento completo del PCE sobre la base de una falta de política *que se podía ver* desde los años setenta.(...) Se me ha olvidado decir otro aspecto de la situación, que es la traición del PSOE. Pero el que se asombre de la traición del PSOE no ha leído nunca historia. Un partido socialdemócrata está hecho para eso, para evitar que haya un triunfo de los trabajadores, para eso está hecho el partido socialista. No desde que nació, ni mucho menos, no cuando era II Internacional, pero sí desde que existe la tercera”

Félix Ovejero, a *Intereses de todos, acciones de cada uno* (1989), analitza la crisi del socialisme i els diferents intents per mantenir la seva supervivència. En aquest sentit, deia en el pròleg (la primavera de 1988) que en paral·lel a la crisi de projectes polítics que “alimentaron esperanzas (el socialismo) y el desarrollo de procesos sociales (la revolución tecnológica y la fragmentación de los mercados de trabajo)” hi ha hagut l’aparició de moviments socials nous (ecologistes, feministes) i el que ell considerava “mitologías políticas (los socialismos del Sur, el eurocomunismo, etc) que no han resistido el paso de poco más de diez años, en general, a la pobreza analítica, con la se abordan los nuevos procesos”.

Ovejero subratllava que “cualquier proyecto social ha de procurar interesar a unos hombres que, con frecuencia y por lo general, antes que ángeles son razonablemente egoístas” i en aquest sentit el primer capítol del llibre portava per títol “Crisis del socialismo y comportamiento egoísta”.

La crisi de la socialdemocràcia, per a Ovejero (*Ibid*: 11-24), està vinculada a una “ruptura del orden de preferencias egoísta” i parla del fenomen del *free rider*, molt pròxim al que posteriorment es coneixeria com a “Not in my back yard” (Nimby) de les classes mitjanes. Ovejero recorda que Hobbes descrivia la conducta humana com la dels àtoms, el moviment dels quals és produït per “l’autointerès”, mentre que Adam Smith va parlar en la seva *Teoria dels sentiments morals* de com els individus, en perseguir els seus propis interessos, produeixen un ordre emergent.

La crisi de la socialdemocràcia, explicava Ovejero el 1989, és la seva separació dels treballadors. S’estava produint una circumstància excepcional des de la perspectiva de la història dels moviments socials i de les idees polítiques: el capitalisme no va veure amb bons ulls l’ascens de la socialdemocràcia perquè equivalia a un augment de la pressió fiscal -no gaire popular tampoc entre la ciutadania- i a això afegit a l’atomització de la classe obrera explicaria aquesta decadència de la socialdemocràcia.

Hi ha una línia de pensament que considera -argumenta aquest doctorand- que la socialdemocràcia només pot ser viable en països on la ciutadania accepti una alta pressió fiscal perquè sap que això repercutirà en el bé comú, es farà una redistribució justa, funcional, seriosa i eficient i no s’invertirà a fer carreteres on no circulen cotxes o en camps de futbol en cada poble. Com indicava Ovejero (*Idem*: 60):

“El despilfarro de los recursos o la hipoteca de la vida de las generaciones futuras no está entre los propósitos de nadie, pero son el resultado de la acción de todos. Y de nada sirve el altruismo, abstenerse de contaminar o procurar salarios altos, cuando el vecino no hace lo mismo -y no lo hará

porque no es uno sino mil y el acuerdo es imposible-, lo único que conseguimos es poner en peligro nuestra supervivencia”

Per a Ovejero, s'estava passant del “dilema socialdemòcrata” al “dilema ecologista”. Va haver-hi un temps en què per a la gent d'esquerres la qualificació de “socialdemocràcia” era gairebé un insult. Amb els anys, la situació ha canviat: formacions polítiques que abans assumien explícitament la socialdemocràcia s'han tornat “impúdicos paladines de un neoliberalismo escasamente consecuente” mentre que aquell programa socialdemòcrata abans denostat per l'esquerra comunista ha estat abraçat per aquesta.

La socialdemocràcia, el 1989, per a Ovejero, havia mort i no obstant, “pocas veces como en el presente el anticapitalismo ha dispuesto de argumentos más poderosos”: desequilibris ecosistèmics -que posen fins i tot en perill la supervivència de l'espècie-, la fragmentació dels mercats de treball (i augment de l'economia submergida), la pèdua de la solidaritat entre els treballadors:

“no sólo se han extinguido las condiciones (comunicación continua, cultura solidaria) que dificultaban las conductas egoístas, de los comportamientos que anteponen el interés propio al colectivo (*free rider*), sino que el egoísmo es la regla de comportamiento que garantiza la supervivencia en el mercado de trabajo. Y cuando esa estrategia de comportamiento se generaliza, la acción colectiva se hace imposible: todos esperan que los demás asuman los costes de participación en la lucha y disfrutar gratis de beneficios que serán indivisibles en su distribución, con lo cual la acción no se realiza” (*Ibid*: 59)

Ovejero apuntava cap als moviments ecologistes -amb la seva idea d'una (contra)societat dins de la societat- a la possibilitat de sortir tant del dilema socialdemòcrata com de l'ecologista. El germen d'aquests moviments, subratllava Ovejero, estava en els falansteris dels socialistes utòpics, comunitats que demostraven el “desastre a que conduce el comportamiento egoísta, escaso número que impide el anonimato en el que se amparaba el *free rider*, emergencia de una moral compartida (de lealtad, de sentido de la pertenencia a la comunidad) que intimida en comportamiento egoísta”.

En el capítol titulat “La crisi ecològica y la vigencia del marxismo”, Ovejero (*Ibid*: 100-111) argumenta que és a finals dels anys 1970 que “empieza a percibirse en Occidente la presencia de una crisis que delataba el núcleo esencialmente perverso de la civilización burguesa”: la crisi ecològica.

Ovejero interpreta el fracàs del comunisme perquè l'èxit d'aquest sistema depenia de la bondat humana, de la naturalesa humana. I malgrat que Marx era un revolucionari, la major part de la seva reflexió teòrica, la d'*El Capital*, “puede servir para basar la acción, pero no para entender y organizar la acción”.

I aquí (en el final del llibre) situava els nous moviments socials postmarxistes i/o postcomunistes i alertava de la tendència a una “irreflexiva actitud antisistema” per la qual tot el que està en contra d'un sistema imprecisament perfilat es valora positivament i emplaçava a evitar la “resolució retòrica” mitjançant “simples fórmules buides” (“un modo nuevo”, “alternativo”, “diferente”) i finalment denunciava que això podia abocar-nos al “populisme” que “se compadece muy bien

con la creencia de que las ideas buenas se gestarán cuando se deje escuchar la 'auténtica voz de las gentes' mediante 'discusiones' y reuniones de todos los que están contra 'esta sociedad'". El nou perill, per a Ovejero, estava en:

“las vaciedades programáticas que creen decir algo sobre idearios con la simple proclama 'de que hay que procurar una sociedad libre, pacífica e igualitaria e internacionalista', como si con ello se hubiese dicho algo sobre el modo de resolver todas las contradicciones, sin reparar en los problemas de definición y de compatibilidad, y reforzando a la vez la viciosa costumbre de vender quimeras 'a las masas'. (...) la presunción de que basta la gestación democrática y 'alternativa' para garantizar la existencia y calidad de las ideas, olvidando que con métodos democráticos y 'alternativos' se pueden forjar ideas fascistas y con métodos tradicionales (Marx) ideas interesantes”
(*Ibid*: 209-210)

Acabava Ovejero aquest llibre -publicat el mateix any que va caure el Mur de Berlín- situant la ideologia en mans de la naturalesa humana: “No hay efectos indeseados sino individuos indeseables. La perversión social es la suma de las perversiones de cada uno”.

2.6.2. El Naixement d'IC i els primers 10 anys de transició del postcomunisme a l'ecosocialisme (1987-1997)

En quin context politicoideològic es trobava el PSUC a mitjans de la dècada de 1980 i en quin context es va fundar Iniciativa per Catalunya el 23 de febrer de 1987?

El febrer de 1986, Mikhail Gorbatxev va llançar el seu programa de reforma de l'Estat socialista que implicava una reconstrucció (perestroika) de la Unió Soviètica. Però, només dos anys després de la caiguda del Mur de Berlín (novembre de 1989), el desembre de 1991, l'URRS es desintegrava en 15 estats independents.⁵⁰⁷ Començava la transició del comunisme cap a alguna cosa diferent, “a process legitimated in terms of freedom, electoral democracy, and the market”, sintetitza el professor de la Cambridge University, David Lane (2011).

Després de vint anys de transformació, Lane (2011) examina les forces que des de la caiguda del comunisme han liderat Rússia i quines s'han beneficiat i quines han perdut en el canvi de l'estat comunista a la Rússia postcomunista. Des que la bandera roja va ser arriada de la torre del Kremlin el dia de Nadal de 1991, la Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques deixava d'existir. Les societats dels estats socialistes van experimentar una conversió econòmica, social, política, i de les elits (aquesta, en bona part, es van reproduir en una “nomenklatura elite”).

⁵⁰⁷ La bibliografía sobre la caiguda de la Unió Soviètica i els seus satèl·lits i l'ascensió del postcomunisme és inabastable. Per aquesta tesi hem consultat, entre altres, aquesta obres: Holmes, 1997; Batt, 1991; Bremmer & Taras, 1993; Brown, 1996; McAuley, 1992; Miller, 1993; Pei, 1994; Sakwa, 1999; Sherman, 1995; Scribner, 2003; Anievas, 2010.

Segons interpreta Lane (*Ibid*: 13-16) des d'una perspectiva global la classe capitalista dirigent sota l'hegemonia de les elits polítiques occidentals (Ronald Reagan, Margaret Thatcher i Helmut Kohl) van tenir una influència cabdal en la direcció de la transició econòmica cap a la privatització a la nova Rússia i els seus antics satèl·lits. La implantació de polítiques econòmiques neoliberals va ser l'objectiu dels poders hegemònics occidentals. A Rússia, va emergir un tipus de capitalisme "caòtic" i "desorganitzat" que va desembocar en la imposició del president Putin d'una forma d'"elite settlement" que està guiant Rússia cap a un tipus de capitalisme "state-led corporatist" que, segons Lane (*Ibid*: 14), en un futur escenari -això ho escrivia el 2011- en què Rússia podria convertir-se en "counterpoint" en el sistema mundial.

En una de les obres més importants sobre el marxisme en aquella dècada on finalment el model de sistema comunista es va enfonsar, almenys a Europa, Michael Ryan, a *Marxism and Deconstruction* (1982), intenta desenvolupar una nova forma d'anàlisi, marxista i deconstructionista, de com organitzar les institucions polítiques i socials. Aquest intent de mostrar que hi ha una relació entre la filosofia de Derrida i la de Marx, com també entre la deconstrucció i la dialèctica, marcaven un punt d'inici en les reflexions sobre el postmarxisme i el postcomunisme en relació amb la Postmodernitat.

Per a Ryan, la filosofia deconstructiva va emergir al mateix temps que la Nova Esquerra, una "New Left" caracteritzada per posar l'èmfasi en el pluralisme sobre l'autoritarisme, una disposició més gran a criticar que no pas a obeir, un rebuig a la lògica del poder i la dominació en totes les seves formes, una defensa de la diferència en contra de la identitat i el qüestionament de l'estatus d'universalitat.

Ryan, que va estudiar a l'Ecole Normale Superieure amb Jacques Derrida, acaba el llibre amb la suggerència de discutir que "deconstructive philosophy and the New Left are confronted with a similar political problem". Aquest problema és assumir que la veritat pot ser absoluta i racional, universal i transcendental perquè pot ser vista com la paràlisi. Així com també si la crítica a la naturalesa monolítica de l'autoritat pot ser vista com a anarquia. I subratllava sobre la Nova Esquerra (*Ibid*: 215-221):

"The New Left has been dogged by charges of excess, of excessive antiauthoritarianism especially, and of an excessive multiplication of inessential, 'partial' (i.e., nontotal, nonabsolute) struggles -socialist feminism, ecology, nuclear energy, ideology, housing, health, among others. What has justifiably been called the 'Left's Right' would see these excesses curbed for the sake either of returning to older values (the family, patriarchy, authority, party discipline) or of returning to a more organized, authoritative, less diverse movement, if not Leninist disciplinarianism, then something close. (...) The Left's Right's position is founded on an absolute binary opposition between absolutism and anarchy.(...) Antiauthoritarian socialist organizing takes the capitalist weapons of democracy and freedom one step further, radicalizing them as demands against capital. (...)"

També Barry Smart (1992: 183-221) analitza el marxisme i el Postmodernisme molt centrat en la idea de la mort dels grans relats ideològics, segons la teoria de Lyotard. Per a Smart, no hi havia fe ni garanties per al marxisme després d'aquesta Postmodernitat a Occident si no era dins l'ascens dels diferents "post", especialment del "postmarxisme" i de com podia tractar les noves formes de conflicte social com ara l'ecologia, l'etnicitat i la religió.

Zygmunt Bauman parlava onze anys després del llibre de Ryan i quatre després de la caiguda del Mur de Berlín del que havia passat en el bloc soviètic com de "revolució postmoderna".⁵⁰⁸ El mateix Bauman, el 2000, publica *Liquid Modernity*, on a partir de comparar la fluïdesa com la qualitat de líquids i gasos que es distingeixen dels sòlids afirma que "fluidity as the leading metaphor for the present stage of the modern era". Mentre els sòlids tenen unes dimensions espacials clares i delimitades, els líquids no mantenen cap forma estable i per tant estan constantment exposats als canvis.

Aquesta "metàfora" -com ell mateix qualifica aquesta teoria- serveix per descriure la natura del temps present, en diferents sentits, nous temps o nova fase en la història de la Modernitat. Bauman veu semblances en la seva teoria en la frase que Marx i Engels utilitzen a *El Manifest Comunista*, "melting the solids" o "the permanent feature of modernity".

Aquella dècada de 1980 va viure enfonsar-se una ideologia i emergir-ne una altra, el neoliberalisme, amb aquella frase-consigna de Margaret Thatcher ("There is no such thing as society") que Bauman considera "una declaració d'intencions i una profecia: el desmantellament de les normes i proteccions dels "networks".

El "No society" de Thatcher significa dir no a les utopies i a les distopies i caure en mans d'un mercat sense regulacions on el ciutadà esdevé consumidor. Com recorda el mateix Bauman, en el seu llibre *Life in Fragments* (1996), "postmodern society engages its members primarily in their capacity as consumers rather than producers": la vida organitzada al voltant del rol de la producció tendeix a estar regulada per normatives; però la vida organitzada al voltant del consum ho fa sense normes, guiada per la seducció, sempre construint desitjos i promeses volàtils. Falses necessitats.

En aquells anys 1980 on comença a aparèixer una Nova Esquerra en paral·lel a la paulatina decadència política i econòmica del bloc soviètic és quan emergeixen els moviments socials globals, tal com explica Ron Eyerman (Haferkamp, H; Smelser, N., 1992), els quals -els moviments socials- són per a ell central en la Modernitat. Ell, com altres autors com ara A. Melucci en articles de 1980, distingeixen entre "old" (moviment obrer) i "new" moviments (moviment feminista), aquest últim representa i expressa conflictes de representativitat en la nova societat postindustrial.

⁵⁰⁸ "A Post-modern Revolution?", a Frenzel-Zagozrska, 1993, pp. 31-19. Citat per Leslie Holmes (1997).

Dana L. Cloud, en l'article "Socialism of the Mind: the New Age of Post-Marxism",⁵⁰⁹ analitzava el 1984, a partir de la visió postmarxista d'Ernesto Laclau i Chantal Mouffe, la retòrica del "New Age" i el postmarxisme en què tots dos representen un canvi pel que fa a la política de consum, identitat i vida quotidiana, en què els dos moviments ja no representen tant l'emancipació de la classe treballadora com -i això és important per entendre els canvis del vot i el votant del PSUC dels anys 1970 i 1980 fins a la ICV actual- una forma d'animar i fomentar la classe mitjana professional "to consume politically and environmentally correct products as the panacea for social change".

La filosofia "New Age" beu de la meditació del misticisme oriental, el vegeterianisme, el mediambientalisme per centrar l'atenció en la cura d'un mateix en la societat opressora. En aquest sentit, aquest "New Age" és el típic moviment social dels Estats Units de les dècades de 1960 i 1970 i es pot dir, segons Cloud, que representa els límits hegemònics del compromís polític en el "late capitalism America".

Com havia argumentat Mark Satin el 1978,⁵¹⁰ el moviment "New Age" als Estats Units era plural i amb expressions antagonistes respecte les relacions de subordinació. Feia una crida a una estratègia nova revolucionària apropiada als nous temps i enfocava els seus esforços en el pla discursiu en el nivell de conscienciació. El seu objectiu era la democràcia plural radical malgrat la seva manca de criteri específic per un ideal del món o ideal de política. I rebutjava, explícitament, la classe treballadora com a primer agent de canvi, i posava l'èmfasi en les forces plurals des de la diversitat de punts de vista.

Dana L. Cloud argumentava en aquest article que des d'aquesta perspectiva, el "New Age" no podia representar una resposta política adequada a les condicions del "late capitalism" (ella utilitza aquesta expressió per Postmodernisme) i construeix una analogia entre els discursos del "New Age" amb el postmarxista per mostrar que "both are ideological rhetorics generated to console activists after the failure of post-1968 revolutionary movements and to legitimate participation in liberal politics".

Cloud vincula els supòsits centrals del postmarxisme al rebuig de l'eurocomunisme a posar en el centre de les polítiques d'esquerra la lluita de classes. De fet, equipara l'idealisme, el relativisme, l'Humanisme i l'individualisme del "New Age" (antiguerra, defensa del medi ambient, profeminisme i antinuclear) al postmarxisme en què tots dos són una "contracultura d'esquerres".

Segons Cloud, i coincidint amb Alex Callinicos, a *Against Postmodernism: a Marxist Critique* (1990: 162-3), el Postmarxisme com el postestructuralisme, postfordisme, postindustrialisme o la teoria del moviment New Age (citada a *Ibid*: 245):

"are ideological buttresses of an upwardly-mobile intellectual elite, disillusioned over the failure of revolutionary politics since 1968 and distant from the revolutionary project. The late capitalist epoch is characterized by a 'process of personalization'"

⁵⁰⁹ Dins el llibre de Herbert W Simons i Michael Billig (edited by). *After Postmodernism. Reconstructing Ideological Critique*. London: Sage Publications, 1994 (pp. 222-251).

⁵¹⁰ *New Age Politics*. New York: Dell. Citat per Cloud dins Simmons i Billig (*Idem*: 225).

Aquesta visió de Callinicos també la comparteix Giddens a *Modernity and Self-identity* (1991), destaca Cloud, quan coincideixen tots dos que la personalització no és un procés d'alliberament per a l'individu, sinó que redueix l'esfera pública a una mera closca. I acaba Cloud (*Ibid*: 246-247) amb una postura radical que rebutja el capitalisme per estar encara fonamentat en la expropiació de la feina dels treballador per a profit dels capitalistes:

“Like post-Marxism, the New Age movement offers a definition of resistance as consumption and self-therapy. The New Age clearly fits the model of struggle within the democratic imaginary posited by Laclau and Mouffe and others post-Marxists. (...) In the face of such a system, a project like the New Age movement is revealed to be a pacifier, a discourse of therapeutic consolation over deeply felt effects of the system. The goal of radical democracy-socialism is something to be achieved through real-world struggle against capitalist relations of power, not ‘articulated’ into being out of a collection of social movements –‘shards of the self’- without structural power to overthrow the system. Without a foundation in the working class, radical democracy will be, like the New Age, a ‘socialism of the mind’”

Aquests nous moviments socials que s'associen també, segons Eyerman,⁵¹¹ amb un particular tipus de política, de fet, són expressió de rebuig a la política de l'administració i la seva representativitat tant en la feina com en el capital. En aquest sentit diu que són postmoderns perquè “rebutgen la identitat de classe i la ideologia del modernisme polític”. En l'emergència d'aquests nous moviments socials els mass mèdia han tingut un paper molt important a l'hora d'impulsar-los:

“New social movements are shaped by the mass media in several ways. Activists are conscious of media attention. They are also aware of their own importance in making and shapping ‘events’ and in catching the public eye. To be noticed by the media is to gain legitimacy and significance and the ability to influence policy as well as the public at large. Modern movements must learn to use the media; otherwise the media will use and abuse them”

Així Eyerman es preguntava el 1992 si una organització com Greenpeace hauria crescut tant com a moviment ecologista sense els *mass media* i les tècniques de comunicació. De fet, Eyerman posa altres exemples, tots d'organitzacions ecologistes, per acabar dient que “no modern movement can hope to gain influence and can afford to ignore the mass media”.

De la seva banda, Alain Touraine⁵¹² també creia que a cavall de la dècada de 1980 i 1990 estàvem vivint un període de transició entre el decliu del moviment obrer i la formació de nous moviments socials (utilitzava el terme “moviments postsocials”) en la societat postindustrial o “postmoderna”. Aquests nous moviments socials en els anys 1970 i principis de 1980 expressaven en molts casos la crisi dels valors industrials, empenyent cap a una societat més permissiva i amb preocupacions profundes pel perill de guerra en l'enfrontament entre blocs ideològics. Però

⁵¹¹ Dins el llibre d'H. Haferkamp i N. Smelser, *op.cit*, 1992, pàgina 362.

⁵¹² “Two Interpretations of Contemporary Social Change”, capítol dins llibre de Haferkamp, H; Smelser, N., (*Ibid*: 55-77).

subratllava que “Postmodernity corresponds to decreased creativity and a crisis of collective action”.

Per a Richard Sakwa, professor expert en Rússia a la University of Kent (Canterbury), a *Postcommunism* (1999), examina els orígens del postcomunisme i els reptes que té en un “món cada vegada més fragmentat”. Sakwa diferencia entre postcomunisme i postmarxisme. Pel que fa al segon concepte coincidirà amb autors que deu després consideren que no està lligat a la caiguda del Mur de Berlín,⁵¹³ sinó que s'endinsa en el 1968 com un conjunt d'anàlisis sobre el capitalisme més allà de la rigidesa i exclusivitat de centrar-ho en la lluita de classes.

Sakwa recorda a l'inici del llibre -escrit el 1999- que Eric Hobsbawm va descriure el període entre 1914 i 1991 com “l'edat dels extrems”, un període caracteritzat per la lluita d'ideologies i entre ideologies i també dins les ideologies. Segons Václav Havel, “la caiguda de l'imperi comunista és un esdeveniment de la mateixa magnitud que la importància històrica de la caiguda de l'Imperi de Roma”.⁵¹⁴ Per a Sakwa (*Ibid*: 2), “the fall of European communism in 1989-91 not only signified the end of the political confrontation between competing social systems, but also suggested the transcendence of the ideological conflict between socialism and capitalism”.

Per “Postcomunisme” ens referim no només específicament a l'impacte sobre l'ordre ideològic establert en els 27 països dins Euràsia, sinó que al final esdevé un fenomen universal que afecta tots els països. En el sentit universal, postcomunisme suggereix que la caiguda dels règims comunistes va provocar canvis en el terreny polític i de la filosofia política no només en aquells països directament afectats sinó en tots aquells amb formacions comunistes. Sakwa defineix les principals característiques del postcomunisme:

- La fi del monopoli del partit comunista en la política, economia i el conjunt de la societat.
- L'ascens de societats plurals però que tindran molts problemes per establir un genuí pluralisme multipartit.
- Introducció desigual dels elements del mercat dins una economia burocratitzada fet que facilita les relacions econòmiques corruptes.
- Canvis ràpids en l'estructura de classe amb l'ascens d'una “nova classe” que disfrutarà d'un nivell de vida elevat gràcies a haver-se beneficiat de la propietat estatal i les privatitzacions.
- Proliferació de noves institucions i pràctiques, sovint híbrides entre l'orientació anterior i nous propòsits però amb un *modus operandi* que sovint es manté en el passat.
- Feblesa del nou Estat emergent inclòs la capacitat de recaptació d'impostos.
- Enfrontament entre “identitats polítiques”, incloent-hi la identitat nacional, ètnica i cultural que provoquen tensions entre tendències “locals” o pròpies amb “cosmopolites”.

Per a Sakwa, el col·lapse del bloc soviètic va aparèixer davant del món com l'inici de

⁵¹³ Com és el cas de Gregory, Deth; Johnston, Ron; et al. (2009).

⁵¹⁴ “The Post-Communist Nightmare”, a *The New York Review*, 27 maig 1993, p. 10. Citat per Richard Sakwa (1999: 1).

l'hegemonia global del capitalisme liberal occidental a pesar de les dificultats internes de les transicions dels estats comunistes. I això ho relaciona amb el Postmodernisme:⁵¹⁵

“Like Jean François Lyotard’s definition of postmodernism -no centres, no metanarratives- so, too, postcommunism is a multi-faceted, heterogeneous phenomenon, shot through with paradoxes while at the same time revealing the underlying paradigmatic shifts, not only in theory but also in reality, of our times” (*Ibid*: 7)

I seguint en aquesta línia afegeix que (*Ibid*: 89-90):

“Postcommunism is postmodern in the paradoxical sense that it returns to pre-modern traditions truncated by the triumph of modernity from the late eighteenth century. The link forged in the furnace of the industrial revolution between social conditions and social classes and mass political action has been broken, and now once again ‘postmaterialist’ (or more accurately ‘pre-materialist’) values come to the fore”

L’agonia de l’“experiència comunista”, segons l’expressió de Sakwa, es basa en el fracàs dels sistemes comunistes per la manca de viabilitat política, social i econòmica i per la seva ampla incapacitat de resoldre els problemes de justícia social, inclusió política i modernització econòmica. El 1989, simplement, la gran majoria de les seves poblacions no tenien cap interès que el seu sistema continués funcionant. Però, per a Sakwa, la paradoxa principal de la fi del poder comunista és que el discurs polític va estar obsessionat pel concepte de “revolució” va venir de la mà d’una onada o rampell de revolucionari activisme dedicat a posar fi no només a aquesta revolució específica sinó també a les pràctiques tradicionals revolucionàries:

“The anti-communist revolutions of 1989-91 transcended the logic of modern vanguardist revolutions by espousing specific rather than universal goals, by transcending sectarian agendas with national ones, and by rejecting rather than innovating (although the very logic of rejection was a major innovation). If the 1980s had been characterized by the notion of ‘anti-politics’, whereby ‘actually existing socialism’ as to be transcended by indifference rather than by confrontation, then these were ‘anti-revolutions’, repudiating the dynamic of revolution and counter-revolution in their entirety. In short, postcommunism is post-revolutionism” (*Ibid*: 91)

Hi ha socialisme després del comunisme? La caiguda del comunisme, subratlla, afecta també al socialisme, que busca adaptar-se als nous temps i evitar fins i tot que l’activisme socialista quedi deslegitimada. Així tenim la “Tercera via” de Tony Blair, com el primer ministre socialista Michel Rocard va parlar de “mercat lliure socialista” o Felipe González de “supply-side socialism”.

⁵¹⁵ Altres autors han analitzat aquest postmarxisme en el context dels corrents de pensament postmoderns i “after postmodernism” (Simons; Billig, 1994).

L'elecció del New Labour el maig de 1997 signava l'inici d'una "new era of deregulatory society-centred socialism". La victòria a la cancelleria alemanya per part de l'SPD i del seu candidat Gerhard Schröder, el setembre de 1998, havia usat eslògans de Blair com ara "the new centre", "social responsibility" i "modernity". Sakwa treu aquesta conclusió final (*Ibid*: 122-125):

"The fall of communism has been represented as the collapse of modernity in its entirety, but it could with equal plausibility be taken to represent the vindication of modernity. The great transformative 'metanarratives' of modernity appear to have exhausted themselves, above all revolutionary socialism (...) The collapse in 1989-91 respresented the dissolution not only of a modernistic political order but also of Western Europe's own past, a society permeated by the high-mind-enedness and seriousness about ideas that had long ago been eroded in the West. For Jean Baudrillard, '(h) he iron curtain was drawn to reveal an insatiable appetite for simulation"

Un altre dels elements que expliquen la decadència del Bloc Soviètic i el deteriorament de la imatge del comunisme en el món capitalista occidental fins i tot entre els partits comunistes és la seva passivitat davant els desastres mediambientals.⁵¹⁶

En el capítol titulat "Environment" (Holmes, 1997: 223-231) s'afirma -i coincideix amb molts altres autors- que l'àmbit de les polítiques en què els comunistes han estat més severament criticats va ser en la gestió ambiental. Per a Leslie Holmes això s'explica en part per la creença marxista-leninista que la humanitat pot quasi totalment controlar la natura. La fe per la ciència va tenir en el mandat de Stalin l'apogeu, qui va criticar i penalitzar els científics que advertien i suggerien posar límits naturals, especialment a l'agricultura, la producció i la productivitat. A més de Txernòbil, una de les icones de la destrucció medioambiental ha estat la dessecació del Mar d'Aral, el quart mar interior més ampli de la Terra, entre Kazakhstan i Uzbekistan.

L'octubre de 1992, el president Ieltsin en una intervenció davant el parlament rus, va arribar a dir: "Per primera vegada en 70 anys, diem a la gent obertament i honestament la magnitud del desastre ecològic que hem heretat".

És el postmarxisme dels anys 1990 un tipus de postmodernisme? Ben Agger (1992) afirma que el discurs del postmodernisme respecte la perestroika i el postmarxisme, "is merely the latest, trendiest attack on the left". Per a aquest autor, la "postmodernització" de la vida quotidiana és una petita mostra del que després ha suposat la "despolitització". Per tant, el postmodernisme ja és en si una ideologia: el seu rebuig als valors absoluts, l'etern present de la història, l'antipolítica, l'individualisme, el seu postracionalisme...

En el llibre d'Alan Sokal i Jean Bricmont, *Imposturas intelectuales* (1999: 217-223), obra de gran impacte quan es va publicar, distingeixen tres tipus de "fonts

⁵¹⁶ Sobre la destrucció de la natura sota el comunisme i els desastres mediambientals hem consultat: Komarov, 1978; Marples, 1987; Singleton, 1987, i Medvedev, 1990.

intel·lectuals” relacionats amb el naixement del postmodernisme en el si de l’esquerra política: els nous moviments socials, el “desànim” polític i la ciència com a “blanc fàcil”.

Argumenten que en els anys 60 i 70 neixen els nous moviments socials (antiracistes, feministes, drets pels homosexuals, etc) que lluitaven contra formes d’opressió que “durante mucho tiempo, la izquierda tradicional había subestimado” i asseguren que tendències dins aquests moviments “han llegado a la conclusión de que el posmodernismo, bajo una u otra forma, es la filosofía que responde de un modo más adecuado a sus aspiraciones”.

Per què? Per a aquests dos intel·lectuals un factor clau que hauria conduït aquests nous moviments socials cap al Postmodernisme va ser “el descontento con las viejas ortodoxias de la izquierda”. L’esquerra tradicional, en les variants marxista i no marxista, s’havia vist habitualment a si mateixa com l’hereva legítima de la Il·lustració i com l’encarnació de la ciència i la racionalitat. El nexa sociològic entre el Postmodernisme i els nous moviments socials es troba en “la situación desesperada y la desorientación general de la izquierda” com a conseqüència de l’ensorrament dels règims comunistes i el fet que els partits socialdemòcrates en el poder apliquen polítiques neoliberals.

De fet, aquest “postcomunisme” que es converteix en “ecosocialisme” emergeix amb més força a partir de la desfeta del Bloc Soviètic, però també per l’ascens del neoliberalisme i l’afebliment de la socialdemocràcia.

La crisi de la socialdemocràcia i el dèbil ascens de l’ecosocialisme

Si la dècada de 1980 va veure el col·lapse del comunisme i la desfeta del bloc soviètic i la dècada següent l’ascens del postcomunisme i l’adaptació dels vells partits comunistes a la nova situació, la primera dècada del nou segle XXI té com a protagonisme un cert col·lapse de la socialdemocràcia amb resultats electorals negatius quan no catastròfics.

Així, en les eleccions federals d’Alemanya del 2009 l’SPD cau a un baixíssim 23%, els laboristes britànics en les eleccions generals del 2010 cauen al 29% -el pitjor resultat des de 1918-, i aquell mateix anys els socialdemòcrates suecs registren en les eleccions generals el seu pitjor resultat des de 1911. Aquesta dinàmica especialment negativa per a la socialdemocràcia a Europa fa que veus pròximes a partits socialdemòcrates critiquin que la causa d’aquest ocàs hagi estat que governs de perfil socialdemòcrata hagin abraçat principis econòmics liberals que han minat la solidaritat (Meyer, H; Butherford, J., 2012).

Amb aquests resultats electorals negatius, el *Financial Times* especulava sobre un “end of social democracy”. El 9 d’abril de 2009, el vicepresident de l’alemany SPD, Andrea Nahles, i un diputat del partit laborista britànic, Jon Cruddas, impulsen una declaració en favor de la socialdemocràcia a Europa, a la qual segueix una trobada europea celebrada el gener del 2010 a Londres sota el títol “Building The Good Society”.

En un llibre que recull un seguit d'entrevistes entre Eduardo Giordano (1995) i James Petras sobre l'esquerra abans i després de la caiguda del Mur de Berlín, Petras reflexiona sobre les conseqüències ètiques i socials dels canvis profunds provocats per l'ascens del neoliberalisme i la decadència dels partits socialdemòcrates. Aquest tipus de crítica és una constant en els darrers 20 anys: la incapacitat ideològica de la socialdemocràcia de presentar batalla davant el neoliberalisme.

Al costat de la crítica a haver acceptat tirar endavant polítiques liberals i neoliberals mentre han governant els partits socialdemòcrates a això se l'acompanya de la crítica de no haver estat capaç de crear una "forta narrativa comuna". Així, George Lakoff i Elisabeth Wehling⁵¹⁷ suggereixen que el principal motiu d'aquesta pèrdua d'influència de la socialdemocràcia a Europa és haver assumit les "metàfores" del conservadorisme i per aquest motiu demanen un "nou llenguatge" per a fer front a la crisi de la socialdemocràcia.

En un estudi centrat en la campanya electoral al Regne Unit el 2010, aquests dos autors mostren els lligams entre cervell, pensament polític i llenguatge, en un altre exemple de la teoria de les "metàfores" (vegeu capítol tercer d'aquesta tesi) que manté com el llenguatge evoca les idees en les nostres ments i com els partits socialdemòcrates estaven promovent els valors conservadors a l'acceptar les metàfores conservadores com les relacionades amb els "impostos":

"The general lack of value-based framings from liberal movements and parties is probably one of the major reasons for the defeat of social democratic ideology in Europe over the past years"

Un altre dels factors que atribueixen alguns autors a la crisi de la socialdemocràcia està en la fragmentació de l'espectre polític. Així, Dimitris Tsarouhas⁵¹⁸ subscriu la tesi de R. Inglehart en un article citat de 1987 en què manté que s'estaven donant canvis cap a valors materialistes i així Tsarouhas assenyala que el resultat ha estat un trencament de la socialdemocràcia i les divisions en diferents temes, afegit a la manca de carisma de les noves generacions de líders socialdemòcrates -respecte a les generacions de la Segona Guerra Mundial- i les seves preocupacions més aviat per l'escrutini dels mitjans de comunicació les 24 hores al dia que no pas tenir en compte la direcció del moviment polític.

Així, posa l'exemple del moviment verd i la seva expressió en els poderosos partits verds que ha reflectit "the split in social democratic constituents and go beyond it at the same time". Els problemes mediambientals i la necessitat de l'equilibri en el creixement ha suposat per als socialdemòcrates que les aproximacions postideològiques als temes socioeconòmics creessin una aliança amb partits verds en una precària elecció:

"At the heart of social democracy's dilemma in the modern era stands therefore the question of how to combine its left-wing credentials with the new agenda brought forward by new social movements and by the rise of identity politics. Furthermore, 'modern' conservatives and liberals alike have been quick to try and claim the 'green' agenda for themselves in a number of countries"

⁵¹⁷ "The New Language of Social Democracy", article dins H. Meyer i J. Butherford, (2012: 93-106).

⁵¹⁸ "Social Democracy and Trade Unions", article dins H. Meyer i J. Butherford (*Idem*: 107-119).

Com mantenien recentment Elisabeth Wehling i George Lakoff cal que els socialdemòcrates es moguin endavant des d'un electorat basat en els models d'elecció racional a un que es mou segons els valors. Així, Henning Meyer⁵¹⁹ posa l'exemple de com els Verds alemanys van saber explotar l'accident de la central nuclear de Fukushima per situar en l'agenda la fi de l'energia nuclear. De la mateixa manera, insta la socialdemocràcia a beneficiar-se de la crisi financera per ser associada amb una alternativa política plausible. Meyer conclou (*Ibid*: 164-165):

“Furthermore, it is essential for social democrats to develop new concepts of justice, equality and sustainability. (...) I think that social democracy needs to become a transformative political force again. This does not mean becoming unrealistic! But it should not be too difficult to imagine a better world than the one we live in. Social democrats need to fashion a concept of the good society and then compete in elections to punt it into practice. Social democracy also needs to become more social and more democratic in its policies and organization. Apart from becoming again a transformative rather than a reactive political force, it needs to re-establish its societal roots by creating new alliances as well as new forms of communication and organization. The challenges in economic, environmental and social policy are well known, as are the systemic reforms that are needed at the local, national, regional and global level”

La conclusió final al llibre editat per Henning Meyer i Jonathan Rutherford (*Ibid*: 195-197) és que contràriament als anys 1990, la crisi econòmica ha permès a la socialdemocràcia no haver d'enfrontar-se a la poderosa hegemonia de l'ordre econòmic neoliberal, però alerten que el neoliberalisme no ha estat derrotat políticament. Cal oferir una alternativa a la política econòmica neoliberal, però el problema ara en la segona dècada del segle XXI és la fracturació del terreny polític i el creixement de la dreta xenòfoba, amb també partits d'esquerra i verds, que estan prenent vots a la socialdemocràcia:

“In the post-crash era we need to engage with the new conditions, rebuild political movements and national coalitions and transform our cultures and societies around social and democratic values and priorities”

De fet, Ulrich Beck, a *The Brave New World of Work* (2000), teoritza sobre una “Brazilianization of the West” en què amb la desaparició de la “societat del treball”, en la “second modernity” els individus defineixen el patró de les seves pròpies vides i es forma una “self-active civil society”. Anem -deia a finals de 1990- cap a una “societat cosmopolita postnacional” però alertava que la utopia del lliure mercat promès pel neoliberalisme ens abocava a Occidente a la “brazilianization”: només una minoria de la població té un treball fix *full-time*, la majoria té un sou que l'aboca a viure en condicions precàries i una majoria és nòmada amb múltiples activitats per acabar de guanyar-se la vida.

El mantra neoliberal de la flexibilitat i desregulació del mercat laboral -indicava el 1999 quan escriu el llibre en alemany- ens aboca a una política econòmica insegura i el concepte de “treball per sempre” estava naufragant com el Titànic. Coincideix

⁵¹⁹ *Op.cit.*, 2012.

Beck, i ell mateix així ho argumenta, amb el “pessimisme optimista” anys abans d'André Gorz sobre la desaparició de la “societat del treball”.

Postcomunisme i Postmodernitat: la clau de l'ascens de l'ecosocialisme

Des de la perspectiva postmoderna, Gill Hands (2010) recorda que Louis Althusser, contràriament a les idees de Gramsci sobre les hegemonies culturals, proposava que hi ha estructures ideològiques en la societat les quals la gent “comply with”. El concepte d'ideologia i la idea d'hegemonia va ser rebutjada pels filòsofs postmodernistes i pensadors postmarxistes per ser massa simple. Aquests han mantingut, per exemple, que en el món postmodern la gent és bastant capaç de veure la manipulació dels mitjans de comunicació.

Hands recorda Ernesto Laclau (1939-2014) i Chantal Mouffe, dos dels autors més coneguts del postmarxisme després de la publicació el 1985 del llibre-manifest *Hegemonía y estrategia socialista. Hacia una radicalización de la democracia*,⁵²⁰ on analitzen el marxisme clàssic però des de la perspectiva postmoderna. Rastrejant en les teories del llenguatge i la deconstrucció de Derrida i també explorant la teoria de les hegemonies de Gramsci, Laclau i Mouffe -dos dels autors de capçalera dels líders fundacionals de Podemos a Espanya, Pablo Iglesias, Iñigo Errejón i Juan Carlos Monedero- creuen que els conflictes socials emergeixen fora dels “antagonismes”.

El pensament postmodern veu l'individu com una sèrie de narratives i per exemple, ells van veure que una persona de la classe obrera mai és només “una persona de la classe obrera”: pot ser un solter, d'una ètnia minoritària, una dona i treballadora, tot al mateix temps. Cadascuna d'aquestes facetes diferents en la personalitat poden ser antagoniques i estar en conflicte entre si, segons Laclau i Mouffe.

La classe social, doncs, no és una estructura unificadora en absolut en els temps postmoderns. Tothom té una visió subjectiva que depèn de la nostra experiència i la identitat de classe tan sols és una part petita de tota aquesta. Per tant, una revolució basada només en la classe social està cridada a fracasar en la Postmodernitat, segons interpreta Hands, que afegeix que “conflicts will always be a part of society and it will always be unstable and changeable but people can group together, despite antagonisms, to take action at a local level”.

Marx va ser una de les primeres persones a escriure sobre la “modernitat” quan analitza l'ascens de la tecnologia i els efectes de la Revolució Industrial. Però, en la Postmodernitat, es pregunta Hands (*Ibid*: 180-181) ¿pot el món sencer transformar-se sota un mateix i únic sistema de creences que intenta trobar una solució a tots els problemes del món? La resposta dels autors postmoderns és que ja no hi ha una teoria que expliqui tot. El marxisme és només una de les nombroses alternatives per veure el món, una gran narració, sí, però subjectiva.

No obstant això, contràriament, subratlla Hands, els marxistes radicals no estan d'acord amb això. Creuen que la teoria postmodernista és només una altra forma d'hegemonia i un intent de despistar la gent dels seus problemes reals que

⁵²⁰ Podeu consultar-ho en internet: http://www.perio.unlp.edu.ar/catedras/system/files/laclau_ernesto_-_hegemonia_y_estrategia_socialista_pdf.pdf

existeixen en el món del “late capitalism”. Creuen aquests marxistes radicals que aquests filòsofs i pensadors postmoderns “are too busy celebrating popular cultura and ignoring the fact that there are still many families living in poverty, even in the Western world, and this will not stop until the capitalist system has been overthrown”.

Roger Burbach, Orlando Núñez -antic resistent al règim de Somoza i col·laborador del sandinisme a Nicaragua- i Boris Kagarlistsy, a *Globalization and its Discontents. The Rise of Postmodern Socialism* (1997), argumenten que el col·lapse del comunisme a finals del segle XX va suposar la decadència dels moviments revolucionaris i progressistes i el control del camp polític pel neoliberalisme i la globalització. Fins i tot, afirmen, les forces socialdemòcrates i liberals que en la post-segona guerra mundial van oferir aproximacions a la reforma del capitalisme, estan ara a la defensiva i són incapaços d'implementar polítiques que es comprometin amb les societats en vies de desenvolupament:

“All the social and economic surveys of the past decade and a half reveal that we are entering a period in which capital is so powerful that its beneficiaries enjoy a ‘grand banquet’ while ever-increasing numbers of the world’s population are forced into poverty and misery” (*Ibid*: 1)

La globalització és un element central per entendre cap o s'estava dirigint aquesta tendència neoliberal. Aquests autors manllevan el títol del llibre de l'obra de Sigmund Freud *Civilization and Its Discontents*, perquè de la mateixa que Freud creia que molta gent era hostil a la civilització per ser la gran responsable de la nostra misèria, a finals del segle XX “elites and rulers of the planet have made globalization virtually synonymous with civilization”.

En nom del progrés i de la globalització estan destruint el medi ambient, guanyant grans fortunes i esgotant els recursos. Però, a pesar que pensem que el capitalisme és hegemònic en aquesta nova època, les bases fundacionals polítiques i socials d'aquest neoliberalisme en el postcomunisme, són imperfectes. No hi ha hagut un “New World Order” com declarava George Bush a l'inici de la guerra del Golf, ans al contrari ha augmentat la inestabilitat i la incertesa.

Això ho escrivien quatre anys abans dels atemptats contra les torres bessones a Nova York i asseguraven que aquesta nova era del capitalisme podria conduir la humanitat al caire d'un “new barbarism” on el medi físic és destruït i la violència social s'incrementaria per les diferències.

Davant aquest “new barbarism”, aquests autors exploraven els nous valors i la política que estava emergint com a alternativa. I anomenen la perspectiva que utilitzen en aquest context com a “postmodern Marxism” per tal d'analitzar més enllà del tradicional anàlisi d'esquerres per tal de discutir les noves formes de fragmentació, alienació i destrucció provocat pel modernisme i el capitalisme global. Des del rebuig a la tradició històrica del comunisme que ha portat a l'autoritarisme i a un sistema econòmic no gaire diferent al capitalisme en el sentit que ha destruït el medi ambient i ha alienat la classe treballadora, emplacen a crear un nou món que replaci la ideologia del capitalisme i el seu sistema d'explotació.

Així, segueixen Fredric Jameson quan escrivia que “a postmodern capitalism necessarily calls a postmodern Marxism into existence over and against itself”, i són optimistes que l'esquerra pugui desenvolupar alternatives a la globalització i al “barbarisme” basat en l'ascens de “new postmodern economic realities”.

La crisi del Marxisme i l'ascens del Postmodernisme -es pregunten el 1997- com pot ajudar a revifar l'esquerra? Vista la Postmodernitat com una hibridació o variant del nihilisme i l'existencialisme modern i seguint el punt de vista de molts postmodernistes que han fet crítiques molt fortes a la dominació occidental i la seva cultura de poder mentre demanaven un nou alliberament de la humanitat, aquests autors justifiquen escollir el concepte “postmodernisme” com a forma de construir un bloc que sigui una ideologia alternativa:

“Postmodernity is strongly rooted in the call for an end to the genocidal destruction of ‘premodern’ indigenous societies, in the demand for feminist liberation, an in the cry that militarism and the tyranny of the modern state must end. Moreover, we believe that the very term postmodernism should not be monopolized by those who are inclined to nihilism and a rejection of philosophic worldviews. Postmodernism can be a powerful concept to use against the existing order if one recognizes that capitalism is the essence of what constitutes modernity” (*Ibid*: 49)

Citen Richard Falk i el seu llibre *Explorations at the Edge of Time* (1992),⁵²¹ on va argumentar que començava a emergir una “nova societat civil global” per supplantar la tradicional antiga societat civil del món occidental. Moviments per la democràcia i els drets humans, per la protecció del medi ambient, per l'alliberament de la dona, eren alguns dels exemples d'aquesta “nova societat civil global” que ja pensa i actua a escala global.

En paral·lel emergeix una “nova individualitat”, que com l'antic individualisme arrela en la recerca d'allò personal, però ara va més enllà de l'esfera econòmica, ja que es relaciona també en la recerca personal per la pròpia identitat sexual, social, ètnica, ambiental. Perquè el vell individualisme va estar identificat amb el capitalisme i l'egoisme, els progressistes han ignorat el poder que té l'individu dins el cor dels moviments socials.

Roger Burbach, Orlando Núñez i Boris Kagarlistsy revidinquen, doncs, aquesta “nova individualitat” com a cor dels nous moviments socials, que ells veuen com actors d'una “llarga transició” cap al “Postmodern Socialisms”. Adverteixen, però, que cal aprendre de les lliçons del col·lapse socialista que ells atribueixen al fracàs tant polític com econòmic per mantenir unes formes de govern jerarquizades i autoritàries on l'individu estava subjecte al “col·lectiu” i aquest liderat pel partit i l'Estat:

“Democratic capitalism triumphed over socialism because it proved far more adept at placing the individual in the center of its system, and then endowing that individual with certain freedoms and liberties that were compatible with capitalist economic growth and expansion. Any new historic alternative to

⁵²¹ Philadelphia, Pa: Temple University Press.

capitalism has to take this as its starting point, placing individual initiative, creativity and self-reliance at the center of the new project” (*Ibid*: 156)

És en aquesta atmosfera social, política i ideològica que acabem de descriure en les darreres pàgines que entre la segona part de la dècada de 1980 i la dècada següent, que ens adreçava a un nou mil·lenni, que el PSUC es va transformar de partit comunista en partit ecosocialista en un període de 10 anys en els quals va regnar una inconcreció ideològica (1987-1993) fins abraçar definitivament l’ecosocialisme com a identitat ideològica pròpia (1996-1997).

2.6.2.1. Iniciativa per Catalunya: de la inconcreció ideològica postcomunista (1987-1993) a l’ecosocialisme emergent (1993-1996/7)

El cas d’Iniciativa és també l’estudi d’un partit comunista que de manera pionera s’avança a la caiguda del Mur de Berlín per dur a terme una transformació no només de nom i logo, sinó una redefinició ideològica per tal de superar el comunisme.

Rafel Ribó argumenta (Franch, 2014) que l’aposta del canvi del PSUC a Iniciativa va ser per una:

“esquerra més radical en temes com la democràcia, el progrés social o l’ecologisme. Que és el que intenta ser Iniciativa, a les palpentes. Creem Iniciativa al 86 i es funda al 87 i em sembla que triguem quatre o cinc anys a fer el llibret que és com el catecisme d’Iniciativa”

Quin punts fonamentals defensa IC en aquell llibret? Ribó respon:

“Tres coses fonamentals. La primera, un projecte que no és comunista, que és Iniciativa, per tant anem més enllà de la fallida del comunisme ortodox. La segona, un projecte que apunti a sumar esquerres i que acabarà amb el tripartit. I la tercera, un projecte que sigui independent, no dependre de ningú, i que sigui català. Aquest tercer punt va provocar que tornéssim a la falsa batalla ideològica de la concepció d’Estat. Des de la direcció d’Izquierda Unida es van tallar les relacions amb Iniciativa, i es va muntar una sucursal a Catalunya, que és EUiA. Ara ICV i IU són independents. ICV no depèn per res d’IU. Tenen un acord de treball conjunt al grup parlamentari a Madrid, però ja està”

Per a Josep Maria Vallès, catedràtic de Ciència Política de la UAB (Franch, 2014), després de l’escissió del PSUC per una suma d’errors tàctics i de relacions personals que havien dur el PSUC a “una marxa cap al precipici” va provocar l’aparició d’IC:

“El que era inevitable era la transformació del partit, de la mateixa manera que em sembla inevitable la transformació dels partits polítics tal i com els entenem ara. Sense la crisi, la transformació del partit hagués esdevingut molt més lenta i gradual, no tant sobtada ni dramàtica. (...) El meu punt de vista és que la creació d’ICV va ser una bona idea. Significava avançar-se

respecte als altres partits, reaccionar davant la percepció que la forma de partit clàssica, ja no era atractiva en societats on havien canviat totes les formes de relació social menys la política. Aquesta percepció la va tenir alguna gent del PSUC, i va intentar trobar una forma diferent de tirar endavant una opció política semblant, excepte en la qüestió mediambiental i amb les formes de relacionar-se amb la gent. El problema és que no ha quallat. Aquest tipus de transformació és fàcil veure que s'ha de fer, però és bastant complicat portar-la a la pràctica sense recaure en hàbits i formes d'organització anteriors. ICV conserva alguns elements bàsics de les opcions programàtiques que tenia el PSUC, però adaptats a les noves circumstàncies. Intenta explorar nous camins pel que fa a les formes d'organització i té dificultats per convertir-les en una realitat”

El periodista Enric Company⁵²² recordava quan IC va complir 20 anys que la marca política “Iniciativa per Catalunya” va néixer el desembre de 1986 en l'apartament del periodista i escriptor Manuel Vázquez Montalbán, a la plaça Villa de Madrid, al centre de Barcelona, en una trobada amb Rafael Ribó -secretari general del PSUC-, la seva dona, Teresa Planes, i Pere Portabella i Sebastià Guirado. Diu Company:

“El nombre no es la cosa, pero resultó funcional para un objetivo que parecía imposible: metamorfosear en otro el partido de los comunistas catalanes, el PSUC, salvando lo poco que le quedaba de una organización, presencia institucional y cuota electoral que amenazaban con quedar reducidas a cero”

Company posa en boca de Jordi Guillot -el 2007 secretari general d'ICV- que allò que va permetre “transustanciar lo que quedaba del PSUC” en un altre partit va ser resultat de dos factors: “La osadía de Ribó para romper con el comunismo y el acierto de Joan Saura al imaginar un nuevo espacio político”. A això li afegeix per explicar l'èxit de la nova “marca política” el fet que “en paralelo había nacido una elaboración teórica e ideológica alternativa, que estaba disponible, a punto de llenar el hueco” i que havia sorgit en la perifèria del PSUC, en el grup intel·lectual cuallat a l'entorn del filòsof Manuel Sacristán i en la revista *Mientras Tanto*, que va donar lloc a l'ecosocialisme:

“Eso les permitió conectar con un nuevo electorado, con las generaciones nuevas y los nuevos problemas sociales, que no son sólo los de la clase obrera, y consolidar a partir del ciclo electoral de 2003 un espacio político-electoral en torno al 10%, que era el objetivo soñado hace dos décadas por el núcleo dirigente agrupado en torno a Saura”

En l'estudi de Marc Rius, *Iniciativa per Catalunya Verds (1987-2004). Una història de l'esquerra verda de Catalunya* (2005), aquest analitza la transformació del comunisme a l'ecosocialisme en aquest període comprès entre 1987 i el 2004, uns anys que defineix de “convulsa i vibrant vida interna, resultats electorals molt dispars, llargs anys a l'oposició per acabar avui sent força de govern” tot i que després de repassar aquesta curta vida d'ICV on es descobreix “una evolució complexa i difícil”, a dia de 2004 ho qualificava de “reeixida”.

⁵²² “De eurocomunistas a ecosocialistas”, *El País*, 11 de març de 2007.

En els antecedents i les causes que expliquen l'aparició d'Iniciativa, Marc Rius destaca tres processos previs en què s'emmarca aquest procés: la redefinició de l'espai de l'esquerra europea, el context català i espanyol i la clarificació de l'espai comunista català.

Pel que fa a la redifinició de l'espai de l'esquerra europea aquest venia precedit des de la meitat dels anys 1970, d'un seguit de reflexions en el si del Partit Comunista d'Espanya, el PSUC, el Partit Comunista d'Itàlia (PCI) i el Partit Comunista de França (PCF) sobre l'opció d'una via democràtica cap al socialisme, la col·laboració amb forces polítiques socialistes i cristianes i sobre la independència de cada partit comunista per definir el seu propi model cap al socialisme. Aquest procés de redifinició es va allargar durant els anys 1980 i va passar per interrogar-se sobre el camí a seguir que, en el cas del PCI, va ser buscar una fórmula "per trencar les limitacions de l'espai comunista clàssic i presentar-se com a alternativa real i creïble de govern, contra els partits que es mantenien al poder des de feia quasi quaranta anys", explica Rius, que afegeix:

"En definitiva, aquest nou rumb polític significava optar no tant per una societat alternativa fruit d'un canvi bruscat en les formes i en el temps, sinó per una transformació gradual de la societat capitalista. És ara quan apareixen, encara de forma molt incipient, els nous temes del medi ambient, la igualtat de gènere o la desmilitarització. El PSUC era un dels que es situava en aquest moment de necessària clarificació. La naturalesa del procés de transició democràtica a l'estat espanyol, ja l'havia portat a fer un recorregut similar d'integració en el sistema institucional democràticoliberal. La crisi orgànica i electoral que va patir el PSUC a primers dels vintanta va fer més palesa aquesta necessitat de redifinició ideològica" (*Ibid: 7*)

En relació amb el context polític i social català i espanyol, Rius destaca diversos esdeveniments que van tenir un efecte que van ajudar a crear una "massa crítica suficient" per impulsar un nou projecte com IC. Van ser les mobilitzacions pel referèndum de l'OTAN, que van activar l'espai social i polític de l'esquerra no socialista que IC volia representar:

"A Catalunya, la campanya de diferents organitzacions socials i forces polítiques d'esquerra a favor del vot negatiu, permet visualitzar un espai fins aquell moment poc articulats i esmorteïts pel predomini ideològic del PSOE a l'Estat espanyol i de CiU a Catalunya. Per al PSUC i el Partit dels Comunistes de Catalunya (PCC) la campanya del referèndum suposa un lloc de trobada que no està totalment condicionat pel traumàtic trencament del 1982" (*Ibid: 7*)

A banda d'això, les polítiques que el PSOE va començar a impulsar des del Govern -especialment les econòmiques- van obtenir contestació des de diferents forces d'esquerres i els sindicats. A Catalunya, el PSC, condicionat per l'acció de govern socialista en l'àmbit de l'Estat, no semblava una alternativa real a CiU per la qual cosa, diu Rius, "aquest escenari també empenyia el PSUC a pensar sobre un projecte nacional d'esquerres que superés el bipartidisme i l'hegemonia de CiU".

Mentre que pel que fa a l'espai comunista català, Rius considera que el procés de constitució d'IC no es pot considerar "una mera plataforma electoral del PSUC o un instrument amb l'única finalitat de recompondre les relacions amb el PCC", tot i que

calia per a la credibilitat de la nova formació, IC, arribar a un acord entre els comunistes catalans. Però resultava igual o més important que la recomposició d'aquest espai comunista perfilar IC com "una opció de catalanisme popular i d'alternativa nacional d'esquerres".

El primer pas per al naixement d'IC, expliquen Ricard Gomà i Marc Rius,⁵²³ va ser la coalició electoral de la Unió de l'Esquerra Catalana (UEC) per les eleccions legislatives de 1986 entre el PSUC i l'Entesa dels Nacionalistes d'Esquerra (ENE), que va obtenir uns modestos resultats, fet que va abocar IC a reflexionar sobre la necessitat d'incorporar més organitzacions polítiques al projecte, entre les quals el PCC, que tot i que extraparlamentari havia obtingut 50.000 vots. Així mateix, també l'objectiu era atraure's persones independents representatives dels moviments socials i associacions ciutadanes amb la idea de recomposar l'espai comunista a Catalunya alhora de ser una opció de catalanisme popular i d'alternativa d'esquerres.

Així, el 23 de febrer 1987 -fruit de l'impuls del PSUC, el PCC i l'Entesa dels Nacionales d'Esquerra (ENE), a més d'independents i persones procedents dels moviments socials- es funda Iniciativa per Catalunya que per a Marc Rius (2005: 9) no només es deu a la crisi de tot el bloc comunista sinó que el seu naixement "està lligat fonamentalment a la voluntat de construir un nou discurs i una formació, amb totes les dificultats que això comportarà".

El període 1987-1989 marca l'etapa fundacional de la federació Iniciativa per Catalunya, que va tenir com a primer president Rafael Ribó (secretari general del PSUC)-, que va tenir un mal començament amb les eleccions europees quatre mesos després del 23 de febrer quan el PCC va optar per coaligar-se amb IU mentre que l'ENE opta per fer-ho amb la coalició Esquerra dels Pobles (integrada per ENE, Euskadiko Ezkerra, Unitat del Poble Valencià, Partit Socialista de Mallorca i Esquerda Galega).

Així mateix, el juliol de 1987 el PCC va desencadenar una crisi en oposar-se que IC donés suport al candidat socialista a l'alcaldia de Barcelona. Però el fet que les eleccions autonòmiques de 1988 fossin convocades als pocs mesos va ajudar a rebaixar les tensions. Els resultats, subratlla, Rius, van ser ambivalents perquè si de fet IC va augmentar la representació obtinguda pel PSUC (de 6 a 9 diputats), els vots obtinguts no arribaven a sumar els que separadament van aconseguir els partits impulsors d'IC el 1984.

A partir de 1989 van començar les convulsions internes d'IC amb el PCC que van derivar en un trencament final. Explica Marc Rius (2005: 11) que mentre la majoria d'IC (PSUC, ENE i independents) "considerava que la federació havia de ser una resultant amb personalitat pròpia, el PCC entenia que IC no podia significar renunciar a la identitat de cada partit integrant, i menys ser un instrument en mans del PSUC".

Així, després del VIII Congrés del PCC, l'abril de 1989, es va confirmar la ruptura que es va accelerar quan els dos diputats del PCC integrats a IC es van negar a votar una

⁵²³ Capítol titulat "Iniciativa per Catalunya Verds (ICV). La izquierda verde en Cataluña", dins llibre coordinat per Àngel Valencia (2006: 245-271).

moció contra el terrorisme al Parlament de Catalunya. Es va consumir així el segon trencament dins del comunisme català des de la Transició.

En aquest context -al qual cal sumar la decisió d'“hivernació” del PSUC dins IC a qui se l'encomanava la tasca d'“intel·lectual col·lectiu”- el 31 de març de 1990 va començar a Castelldefels la I Assemblea Nacional d'IC on és escollit Rafael Ribó conjuntament amb un equip de direcció del que formaran part Joan Saura, Jordi Guillot, Jaume Bosch i Imma Mayol, entre altres.

És aquest equip que dirigirà la transformació ideològica d'IC fins abraçar l'ecosocialisme, tot i que per arribar a aquest punt caldrà que passin dues assemblees més: la II (celebrada a Molins de Rei entre el 30 de novembre i l'1 de deembre de 1991) i la III (celebrada a Barcelona els dies 5, 6 i 7 de març de 1993). No obstant, és entre el 1990 i el 1993, és a dir, en el període de tres anys en què es van celebrar les primeres tres assemblees nacionals d'IC que es prepara el camí per a la conversió ideològica a l'ecosocialisme.

De fet, les bases ideològiques del que serà l'ecosocialisme es posen en l'Informe Polític aprovat en la Tercera Assemblea Nacional. En aquell document -on encara, però, no apareix l'expressió “ecosocialisme”- s'insistia en prosseguir per tenir un “perfil clar” i “definir la nostra identitat transformadora davant els nous reptes de la humanitat” i proposava centrar l'acció d'IC sobre quatre eixos: treball i qualitat de vida, medi ambient, dones i una proposta nacional.

2.6.2.1.1. L'opció de l'ecosocialisme

“L'evolució ideològica d'ICV ha estat la història d'una organització a la recerca de la seva identitat, inconcreta en els primers moments, més clara i reixida en la darrera època”.⁵²⁴ Així descrivia Marc Rius (2005: 26) el camí d'Iniciativa des de la seva fundació, el 23 febrer de 1987, fins que abraçarà finalment l'ecosocialisme, el novembre de 1996, és a dir, un període de 9 anys la qual cosa ja és “un reflex de les dificultats que suposa per a ICV passar del comunisme a l'ecosocialisme”.

Una de les constants de la vida interna d'Iniciativa -subratlla Marc Rius (*Ibid*: 26)- ha estat el debat sobre la pròpia autodefinició, que per a ell es pot resumir en la recerca d'un espai que “sense renunciar als postulats de justícia social incorpori sensibilitats pròpies de la *nova esquerra*, com ara l'ecologisme, el feminisme o el pacifisme”.

IC s'aproxima en tots aquells 9 anys fins que abraça l'ecosocialisme a discursos que han construït el seu cos ideològic (ecologisme, radicalitat democràtica, pacifisme, feminisme) fins que en la darrera etapa “ha superat la simple suma de nous conceptes per definir una ideologia pròpia, l'ecosocialisme, que ha pivotat en dos

⁵²⁴ Aquest apartat s'ha elaborat a partir d'una recerca que ha portat a terme el doctorad amb el buidat del contingut de la revista Treball en l'espai comprès entre el 1990 i e 1996. A més de les entrevistes personals mantingudes per aquest doctorand amb Joan Saura, Jordi Guillot, Joan Herrera i Marc Rius i de l'apartat "La ideologia d'ICV: l'ecosocialisme", dins Marc Rius (2005: 26-31).

eixos: la sostenibilitat i l'explosió del moviment *antiglobalització*, el qual ha servit de connexió amb un discurs renovat de l'esquerra alternativa”.

No es tracta -continuava dient Marc Rius el 2005- d'una simple estratègia electoral sinó d'un procés “gradual de lenta i complexa transformació ideològica” que va anar en paral·lel a les tenses relacions entre el PCC i IC i les dificultats de convivència entre “les inèrcies del comunisme clàssic” d'uns i les posicions properes a la *nova esquerra* dels altres, que no responien, subratllava Rius, “a la divisió entre socialdemocràcia i comunisme”.

Aquesta definició ideològica que acabarà abraçant l'ecosocialisme és progressiva des de 1987 amb expressions diverses que es poden trobar en documents, missatges i articles (“alternativa nacional d'esquerres”, “esquerra roig, verda, violeta”, “esquerra no socialista”). Aquesta indefinició és molt elevada en el Protocol polític d'IC de 1987 (els tres elements són: la participació democràtica, l'increment de la vinculació entre els ciutadans i la política i el poder local i l'impuls d'autogovern) mentre que en els documents de la I Assemblea Nacional no concreta més i s'autoafirma com a “plural” (en el sentit que vol recollir sensibilitats ideològiques, filosòfiques i religioses diverses per tal d'allunyar-se de la rigidesa des les formacions comunistes).

És amb els estatuts d'IC -subratlla Rius- que es comença a establir una certa constant ideològica en declarar la formació que “*té per objectiu i finalitat un projecte nacional d'articulació de les forces d'esquerra per a Catalunya*”. Més endavant s'enumeren els seus principis configuradors”, resumits en: la transformació social, la defensa de la pau, la distribució de la riquesa, la defensa de les llibertats, l'aprofundiment de la democràcia i la participació, el desenvolupament de l'autogovern i el dret de l'autodeterminació, i la consecució dels objectius de la classe obrera i dels sectors populars”. Veiem que encara no apareixen elements que anys després sí que s'incorporaran amb força i que seran eixos bàsics del cos ideològic d'IC: l'ecologisme i el feminisme.

Rius (*Ibid*: 27) subratlla que no serà fins a la II Assemblea Nacional de novembre de 1991 que s'arriba a la primera definició clara d'IC en el terreny ideològic: es tracta del document “Principis d'Iniciativa per Catalunya” -on en el primer apareixen com a valors fonamentals la llibertat, la justícia, la igualtat, la solidaritat, la pau, els drets nacionals i la defensa i la preservació del medi ambient- i del “Manifest-Programa” o “Llibre Blau” -una anàlisi de la realitat existent des de la convicció que els canvis que es produeixen en els anys vuitanta com ara la crisi del sistema soviètic reclamen una revisió de les propostes de transformació social-. Sobre els *Principis d'Iniciativa per Catalunya*, Rius afirma:

“Si bé demostren que IC s'allunya de la socialdemocràcia o el postcomunisme, no acaben de transmetre un rumb ideològic clar i intel·ligible ni per als seus electors ni, fins i tot, per als propis militants. (...) Es tracta del moment del contacte d'IC amb noves sensibilitats, de la seva visualització i primera inclusió al discurs polític de la formació. Podríem dir que el document Principis d'Inicativa per Catalunya ve a enumerar les intencions ideològiques d'IC, però encara no s'hi troba una síntesi de tots els elements ja incorporats” (*Ibid*: 28)

El Manifest-Programa o “Llibre Blau” tampoc concreta quina ideologia és la pròpia d’IC i això no vol dir, subratlla Rius, que estiguéssim davant una manca de propostes programàtiques, sinó que es tenen en compte un seguit de principis, alguns més clàssics dintre de l’esquerra i d’altres més novedosos “que dibuixen un model ideològic que està en transició i que, a la vegada, es nodreix de diferents fonts”. En definitiva, diu Rius (*Ibid*: 29): “S’està en procés de deixar el model comunista però sense entrar de forma clara en el terreny ni de la socialdemocràcia ni de l’ecologisme polític”.

De fet, són aquells cinc primers anys de la dècada de 1990 que localitzem les influències “intel·lectuals” de l’ecosocialisme en dirigents d’IC i que contribuiran perquè en el 1996 la direcció liderada per Rafael Ribó abraçi els postulats ecosocialistes.

Quins són aquests precedents? Jorge Riechmann i Francisco Fernández Buey a *Redes que dan Libertad. Introducción a los nuevos movimientos sociales* (1994) analitzen l’ecologisme polític i parlen de “corrents ecosocialistes”. De fet, el llibre l’acaben l’estiu de 1993 i és important analitzar quins arguments donen per conèixer les arrels d’aquest ecosocialisme que aquests dos autors ho identifiquen en tot moment amb el concepte de “nous moviments socials” i als canvis en l’estructura econòmica, social i comunicativa de les societats (incorporen el concepte de societat “xarxa de xarxes”).

En el pròleg al llibre d’aquests dos autors comencen amb les conseqüències socials de la catàstrofe de Txernòbil i analitzant la dinàmica de les modernes societats industrials que hauria posat en marxa un procés “probablement irreversible” de “disolución de los vínculos sociales y las identidades tradicionales”. Allò que fins feia poc era familiar semblava desintegrar-se i per tant, argumentaven, “lo social parece adquirir una forma más fluida y amorfa, recorrida por poderosas corrientes que chocan, que se traban en luchas de nuevo tipo”.

Més enllà que aquí avançaven la teoria o concepte de “societat líquida” de Bauman, els dos autors assenyalen que aquests “nous moviments socials” són –ho escriuen l’estiu de 1993- “en realidad viejos” com el pacifisme i el feminisme. La novetat, sobretot, és que adquireixen nous trets entre els quals: guanyen “racionalitat estratègica” (es coordinen voluntats i els mobilitzen recursos per aconseguir objectius prèviament determinats), assagen “noves formes organitzatives” (com ara les ONG’s) i guanyen també en “autoreflexivitat” (aprenen a actuar sobre si mateixos per obtenir efectes sobre el seu entorn).

Fins i tot l’ecologisme no era nou. El que era nou el 1993, segons Jorge Riechmann i Francisco Fernández Buey, “lo radicalmente nuevo, es la situación de la humanidad en la segunda mitad del siglo XX” que els fa parlar d’una “crisi de civilització”, un dels seus components principals és la “crisi ecològica global”.

En aquest context, els partits verds-alternatius europeus s’havien consolidat, ja en els anys 1989, i en molts casos havien obtingut representació municipal i parlamentària. És l’ascens del que els dos autors denominaven “partits dels nous moviments socials”. En aquest context, ells dividien aquests “nous moviments socials” en dos grans grups: “moviments de supervivència” (ecologisme/ecologistes) i “moviments d’emancipació” (feminisme/feministes”).

En els nous partits verds-alternatius, assenyalaven:

“habitualmente se aglutinan en ellos colectivos o personas, que podemos adscribir más bien al elemento de emancipación, como grupos feministas, militantes pro-derechos humanos, colectivos de solidaridad con el Tercer Mundo, corrientes ecosocialistas y ecoautogestionarias, activistas del movimiento alternativo urbano; y otros cuya lucha se orienta más bien a la supervivencia -sobre todo pacifistas, antinucleares y ecologistas” (*Ibid*: 13)

En aquells primers anys de la dècada de 1990 dirigents d'IC i futurs dirigents com ara Joan Herrera tenen contacte amb l'ecosocialisme. I ho tindran sobretot amb l'assistència a cimeres mundials alterglobalització i amb moviments socials globals com el que es va construir contra la primera guerra de l'Iraq.

Un dels documents més importants per la influència que va tenir entre els dirigents d'Iniciativa va ser la publicació el 1990 d'un manifest ecosocialista a la revista *Mientras Tanto* per part d'un dels teòrics de l'esquerra verda, l'alemany Frieder Otto Wolf, i del sindicalista francès, Pierre Juquin, amb el nom de *Manifest Ecosocialist*.⁵²⁵

Però al costat d'aquest manifest, de trobades, documents polítics, llibres i capítols d'obres que serveixen perquè els dirigents d'IC es comencin a familiaritzar amb l'expressió “ecosocialisme” trobem els primers escrits a la revista *Treball* -la revista portaveu d'IC i anteriorment del PSUC- que esmenten aquest concepte.

De fet, des de principis de 1990 trobem a *Treball* articles i editorials reivindicatius del que seria l'àmbit o eix ideològic ecologista. Així, a la segona quinzena d'octubre de 1991, l'editorial es titula “Treballar per una Terra habitable” i es pot llegir:

“Quan diem que volem viure en una Terra habitable i no en un immens femer sorollós, químic i radioactiu estem expressant la nostra convicció de la importància clau de garantir les bases naturals per al desenvolupament d'una humanitat justa i lliure. (...) A Iniciativa ja vàrem posar la qüestió ecològica en el centre de la nostra reflexió política al Manifest que vam aprovar a l'anterior Assemblea Nacional”

En la primera quinzena de desembre de 1991 -pocs dies abans que comencés la II Assemblea Nacional d'IC- l'editorial es titula “Feminitzar la transformació social” i afirma que en aquella segona assemblea es tractava de:

“Posar de debò el fil violeta en peu d'igualtat amb el fil verd, el fil roig i les altres fibres que vitalitzen i acoloren la nostra opció de transformació no és cosa d'un dia”

Sobre la cimera de Rio de Janeiro, en el número de la 2a quinzena de juny de 1992, es diu en l'editorial titulat “Ecologia i desenvolupament després de Río”:

“A Iniciativa per Catalunya estem convençuts de la centralitat de la qüestió ecològica per al programa i la pràctica de l'esquerra cultural i política avui necessària”

⁵²⁵ Publicat originalment a la revista *Mientras Tanto* (número 41, 1990) amb el títol “Por una alternativa verde en Europa. Manifiesto ecosocialista” i en forma de llibre el 1991 per La Catarata.

Mentre que en la segona quinzena de novembre de 1992, *Treball* publica un article sobre els reptes que IC ha d'afrontar davant la Tercera Assemblea Nacional convocada per a març de 1993 on és significatiu que es posi èmfasi en l'encara inconcreció ideològica de la formació:

“Iniciativa per Catalunya és una força política que encara li costa definir el seu espai social i polític. Estem en uns moments de crisi i de transició al món que dificulten el procés de necessària renovació de les esquerres. És més fàcil quedar-se en les veritats del passat, tant si són de tradició socialdemòcrata o de tradició comunista, o bé donar el salt cap a opcions que no han demostrat ser alternatives. L'ecologisme, el pacifisme, el nacionalisme d'esquerres, etc. Són parts del discurs global de l'esquerra però no en són el centre”.

El gener de 1992, en el número previ a aquella 3a assemblea nacional, l'editorial de *Treball* es titula “Cap a la Tercera Assemblea Nacional” i s'insistia en la necessitat de trobar una definició ideològica:

“Iniciativa va néixer com una il·lusió, una esperança d'obertura de creació d'una nova esquerra realment síntesi superadora del passat. (...) Una nova esquerra transformadora que sigui realment això: nova i transformadora. És a dir, ni el model comunista desfasat ni la socialdemocràcia incapaç ni de reformar ni de transformar”

Després de la celebració de la 3a Assemblea Nacional, la portada del número de la 1a quinzena de març de 1993 de *Treball* es va titular “L'esquerra de debò” -va ser l'eslògan de l'assemblea- i s'afirmava que “Catalunya necessita una esquerra de debò (...) Un gir radical de política econòmica per sortir de la crisi. Un gir radical de les polítiques medioambientals. Un gir radical de la política que ha de deixar de ser sinònim de corrupció i irregularitats”.

Però no serà fins al novembre de 1993 que trobarem l'expressió “ecosocialisme” en boca d'un dirigent d'IC. Es tracta de l'article de Jordi Guillot en el número 29 de novembre de 1993 de la revista *Treball* (en aquella època es va passar a dir *Iniciativa i Treball*) titulat “Què som? Ecosocialistes. Un projecte roig-verd mancat de cognoms”.

En aquest article Guillot recorda que un dels compromisos de la 3a Assemblea Nacional d'Iniciativa va ser aprofundir en un projecte polític situat en els nous paràmetres de renovació de l'esquerra: “La confluència del roig i del verd com a expressió nacional que lluita per la llibertat i la democràcia, la justícia social, la solidaritat entre les persones i els pobles, la igualtat entre els sexes, els drets del nostre poble i la preservació de l'ecosistema”.

Aquest projecte polític d'esquerres nou, però, per a Guillot en aquell moment patia d'un defecte essencial: “La manca d'una etiqueta clara i definidora del que som i volem, d'un adjectiu que ens permeti definir amb claredat un espai polític alternatiu amb les altres opcions”. I afegia:

“En una societat mediàtica com la nostra, aquesta manca d'un nom que adjectivitzés el que som és un greu inconvenient. Inconvenient, per a mi, fins i tot superior al perill present sempre a l'hora de classificar de reducció i empobriment una realitat tan rica i plural com la que avui expressa IC. És per

això, i en coherència amb el nostre projecte, amb la nostra pràctica política, amb els nostres interlocutors en l'escenari europeu i internacional, que crec que ja avui estem homologats a l'espai ecosocialista. I el que cal ara és verbalitzar-lo, fer-lo nostre, apropiari-nos d'aquest espai, definir-lo des del nostre projecte i cultura política, omplir-lo de continguts des de la nostra reflexió i pràctica política”

Per a Guillot era un “fals dilema” si IC representava un projecte “neocomunista” o bé del “reformisme d'esquerres”, ja que ell defensava que IC es movia en una altra lògica: la de la nova esquerra alternativa en què el projecte vertebrador sigui l'ecosocialisme.

De fet, recorda Guillot en aquest article, en els documents aprovats en la 2a Assemblea d'Iniciativa (celebrat el 30 de novembre a l'1 de desembre de 1991 a Molins de Rei), tant al llibret vermell dels principis com al blau del Manifest-Programa, el que es recollia i definia era “la interpretació d'IC d'un projecte ecosocialista” com a projecte d'esquerres que vol la transformació de la societat en un sentit socialista, democràtic, nacional, transformador, solidari, pacifista, feminista, ecologista. I afegia: “Resumint què és l'ecosocialisme: la lluita per un món d'homes i dones lliures i iguals en una terra habitable”.

Guillot defensava crear aquesta identitat ecosocialista per la “cimentació interna del nostre projecte plural” i en positiu:

“Fins ara, moltes vegades apareixem més afirmant el que no som que no pas revalidant un espai i una identitat forta i clara. Un espai i una identitat que no tan sols representa fer nostres conceptes i definicions homologables en les nostres posicions polítiques, sinó també, i de forma fonamental, pràctiques polítiques que donin coherència i credibilitat entre que diem i el que fem. (...) es proposa un procés assumit pel conjunt d'IC d'acceptació real d'un espai polític, el *roig-verd*, i del seu desenvolupament en la reflexió i en la pràctica polítiques. Projectar aquest procés amb una imatge pública homologable a l'espai que volem definir i construir. (...) Assumir aquesta afirmació d'un projecte ecosocialista des de la base del Manifest-Programa de Molins de Rei tindrà que ser una decisió que prenguem col·lectivament, fugint de debats nominalistes i amb la voluntat d'ocupar un espai i omplir-lo de continguts i de pràctica política”

De fet, Jordi Guillot ja en un article també a *Treball*, escrit el 1991 a partir de la primera trobada del Fòrum de la Nova Esquerra Europea -celebrat a Madrid i on va participar IC i IU i altres organitzacions europees d'esquerres- avançava l'ecosocialisme reivindicant “un nou espai roig-verd”. En aquell article, titulat “Fòrum per la nova esquerra europea”, Guillot apostava per:

“Un projecte de renovació de les esquerres en el que podríem denominar un nou espai roig-verd. Projectes de renovació amb punts de partida diferents ja siguin partits que evolucionen a partir de la tradició comunista, del socialisme d'esquerres, de l'ecologisme, etc... però confluents en anar definint projectes equidistants tant de la socialdemocràcia com del comunisme del PCP o PCF”

En el número següent (desembre de 1993) a l'article sobre ecosocialisme de Jordi Guillot, la revista *Iniciativa i Treball* publicava un article de Xavier Torrens titulat "Joves d'esquerres i verds" en què s'explicava que les joventuts d'IC ja havien abraçat l'ecosocialisme:

"Joves amb Iniciativa és la primera organització política juvenil que a l'Estat espanyol s'ha definit com a ecosocialista, que ha decidit impulsar un programa roig-verd i, en definitiva, que aposta per una esquerra verda. Ja el 1990 se sentaven les bases per a la creació d'un nou moviment juvenil d'esquerres. Més tard, durant l'Assemblea Constituent de Joves amb Iniciativa, i amb la presència significativa d'una diputada verda alemanya, es va aprovar el Manifest fundacional on s'hi llegeix: 'La nostra aposta inequívoca per construir i aprofundir una democràcia política, econòmica i social, mitjançant la transformació de la societat en un sentit ecosocialista'"

I Josep Vendrell, en aquell número d'*Iniciativa i Treball* de desembre de 1993, publica l'article titulat "Una esquerra juvenil, roja i verda" en què explica que en la segona assemblea nacional de Joves amb Iniciativa celebrada a Sabadell el 18 i 19 de desembre de 1993:

"hem volgut fer un salt endavant i fer la nostra particular aportació al procés de constitució d'una nova esquerra, a la creació d'una nova cultura política que és en definitiva allò que Iniciativa representa quasi des de la seva fundació. A l'igual que IC, JIC pateix un problema d'identitat difusa, de manca de resposta clara al què som i què volem. Se'ns identifica més en negatiu, allò que no som o en relació a altres forces. En definitiva tenim, com a joves, una dificultat per definir un espai polític, perquè se'ns identifiqui més enllà de la nostra relació amb IC. (...). El Projecte 94-95, aprovat pel Consell Nacional com a document per l'Assemblea pretén situar-nos clarament en l'espai d'una esquerra no convencional, una esquerra que a Europa comença a tenir noms i cognoms: ecosocialista, roja i verda. Una nova radicalitat basada en l'estreta interrelació entre la qüestió social i ecològica"

Per tant, podem dir que IC a partir de les seves joventuts adopta la "identitat ideològica" ecosocialista el 18-19 de desembre de 1993, tot i que encara caldrà esperar al 22 de novembre de 1996, és a dir, tres anys després, perquè IC abraçi oficialment l'ecosocialisme. En el número de febrer de 1994 d'*Iniciativa i Treball* apareix un article del "Grup Ecosocialista d'IC" titulat "Un espai roig-verd a Europa" on es reflexiona sobre el model de la UE davant les pròximes eleccions europees.

Caldrà esperar, repetim, al novembre de 1996 perquè l'ecosocialisme esdevingui la "marca" d'IC-EV. Prèviament, l'abril d'aquell any 1996, se celebra a Cornellà la 3a assemblea de Joves amb Iniciativa amb l'eslogan "L'espai per transformar" i on es va triar un nou equip coordinador, amb Joan Herrera en substitució de Josep Vendrell al front de les joventuts. Entre els acords d'aquella tercera assemblea de les joventuts es va concretar que passaven a definir-se com a "força transformadora ecosocialista o roig-verda-violeta".

Després d'aquella assemblea, Joan Herrera com a nou coordinador nacional de Joves d'IC, escriu a la revista *Treball* (maig) un article titulat "Valors, idees i propostes" en

què afirma que respecte a l'assemblea anterior hi ha hagut un relleu generacional acompanyat d'un "aprofundiment en la nostra identitat".⁵²⁶

El pas decisiu cap a l'ecosocialisme: la IV Assemblea Nacional (22-24 de novembre de 1996)

En el número de *Treball* de novembre, previ a la 4a Assemblea Nacional del 22-24 de novembre de 1996, Eulàlia Vintó escriu l'article "L'ecosocialisme, una aposta de futur" en què deia que aquella quarta assemblea havia de ser:

"un bon moment per demostrar que les dones i els homes d'IC apostem, una vegada més, per fer política, política d'esquerres transformadores (...) Hem de perdre la por a defensar les nostres idees i a ser coherents amb elles des del govern i des de l'oposició. L'espai roi-verd-violeta, l'ecosocialisme és la patria de demà. Som-hi!"

Des del 19 de desembre de 1993 IC ja s'havia començat a fer "ecosocialista" quan les seves joventuts van assumir l'ecosocialisme com a identitat ideològica pròpia. Però no serà fins al 22 de novembre de 1996 que oficialment IC es proclamarà ecosocialista. ¿Què va passar aquell dia?

Aquell 22 de novembre Joves amb Iniciativa presenten una esmena perquè ICV adapti l'ideari "ecosocialista". Amb aquella esmena aprovada, IC es definia des d'aquell moment també com a esquerra ecosocialista. Rius (2005: 29) destaca que l'ecosocialisme com a "teorització política" ja havia estat adoptat per altres partits o corrents i que gaudia "d'un cert cos teòric definit". L'experiència referent era la de Groën Links (Esquerra Verda), a Holanda, una formació impulsada per petits partits socialistes, pacifistes i comunistes "que van saber evolucionar cap a posicions ecosocialistes".

Aquesta esmena és aprovada el 22 de novembre i l'endemà, el diari *El País*⁵²⁷ titulava així: Ribó se define ante Anguita como dirigente de una fuerza "ecosocialista". El periodistes començaven així la crònica:

"Rafael Ribó inauguró ayer la IV Asamblea de Iniciativa per Catalunya (IC) con un discurso centrado en la defensa del Olivo catalán, en el que asumió como propia la definición propuesta para IC por sus juventudes: una fuerza ecosocialista. A Ribó le precedió en la palabra el coordinador de IU, Julio Anguita, que habló en un tono inusualmente conciliador. La asamblea deberá ratificar la modificación de la estructura organizativa de IC y su estrategia política y elegir un presidente, cargo al que opta, además de Ribó, el anguitista Ramon Luque."

⁵²⁶ Joan Herrera assegura que si en l'anterior assemblea de Joves s'havia fet una aposta per ser una "força roig-verda" en aquesta s'havia seguit en aquesta mateixa línia. Tot i no esmentar en cap moment de l'article l'expressió "ecosocialisme", en la columna del costat, signada per Marc Andreu -posteriorment periodista del diari *El Periódico de Catalunya*-, aquest sí que ho fa.

⁵²⁷ Crònica dels periodistes Francesc Arroyo i Pere Rusiñol a *El País*, dissabte 23 de novembre de 1996 (elpais.com/diario/1996/11/23/espana/848703601_850215.html)

La iniciativa havia partit de les joventuts d'ICV, que dirigia des d'aquell mateix any Joan Herrera,⁵²⁸ que posteriorment va ser diputat al Congrés, secretari general i finalment diputat al Parlament i president d'ICV. Pocs mesos abans d'aquella IV Assemblea, les joventuts d'IC havien celebrat la seva III Assemblea on s'havien declarat "ecosocialistes".

Però aquella esmena⁵²⁹ de les joventuts va venir instigada per la mateixa direcció d'Iniciativa per evitar-ne el rebuig. Presentada pels joves tenia més oportunitats de ser acceptada com així va ser, en una jugada d'estratègia de Rafael Ribó, Jordi Guillot i Joan Saura.

En el *Treball* de desembre 1996, posterior a la 4a Assemblea Nacional, Rafael Ribó escriu una carta adreçada als adherits i adherides d'IC –el terme "militant" també s'havia decidit abandonar-lo- en què felicita pel treball realitzat durant la 4a assemblea i posteriorment diu:

"Ara som una única direcció i ens hem d'articular per aplicar una sola política. Voldria, al mateix temps, subratllar-te la importància d'alguns dels temes aprovats: l'afirmació de la pròpia identitat com a formació política de l'esquerra transformadora, roig-verd-violeta, que es vol ubicar en l'espai de l'ecosocialisme".

Mentre que l'editorial -titulat "Postassemblea"- d'aquell número de desembre de *Treball*, diu textualment que "el projecte d'IC s'ubica en l'espai de l'ecosocialisme". En aquell número trobem també un reportatge titulat "IC s'ubica en l'espai de l'ecosocialisme". Per tant, IC-EV va celebrar el febrer de 1997 el seu desè aniversari sent obertament una formació "ecosocialista". Però subratllem que IC va començar a abraçar l'ecosocialisme oficialment el 1993 a través de les seves joventuts.

El pas següent es va produir en la V Assemblea Nacional (celebrat a Barcelona entre el 27 i el 29 de novembre de 1998) quan s'aproven els *Principis bàsics per a un programa d'esquerres ecosocialista en la transició al segle XXI*⁵³⁰ o "Manifest ecosocialista", un text que representa la sistematització ideològica i de valors d'IC des d'una perspectiva ecosocialista.⁵³¹

⁵²⁸ Herrera havia començat a militar a IC el 1991 en el barri popular del Besòs de Barcelona i va ser coordinador nacional de Joves amb Iniciativa entre 1996 i el 2000. En paral·lel va participar en el moviment estudiantil (concretament a l'AEP-ACE), el moviment pel 0,7% i en contra de la primera guerra del Golf. També va ser representant d'ICV al Fòrum Social Mundial i des de la 6a Assemblea Nacional, el novembre del 2000, va ser designat portaveu de la formació ecosocialista, i també responsable de Moviments Socials, fins al gener de 2004. Totes aquestes experiències i les seves reflexions van quedar recollides a *L'aparició de la ciutadania global. Quan les mobilitzacions han canviat consciències, quan els vots han canviat governs* (2005).

⁵²⁹ Explicació a partir de les entrevistes mantingudes per aquest doctorand amb dirigents i exdirigents d'ICV.

⁵³⁰ "Principis bàsics per a un programa d'esquerres ecosocialista en la transició al segle XXI", Fundació Nous Horitzons, Barcelona, 1998.

⁵³¹ Aquest document "Principis bàsics (...)" va ser elaborat per la Comissió Ecosocialisme després de l'acord de la Comissió Política Nacional del 31 de gener de 1998 per crear una Comissió de Treball que aprofundís en les línies bàsiques del perfil ecosocialista d'IC.

En aquell text -"que respon a la necessitat de formular els grans eixos que guien l'acció política d'IC-V i que defineixen el seu espai polític", segons es diu en la introducció- es presenta l'ecosocialisme com "un projecte de transformació i progrés" i se'l defineix com la suma de "la lluita per la igualtat social i per la sostenibilitat ambiental" que implica també "la feminització de la societat". Així mateix s'afegeix que l'ecosocialisme "aporta a l'esquerra d'avui nous paradigmes per propiciar la renovació dels seus plantejaments i estratègies".

Explica Marc Rius (2005: 30) que el text evidencia que l'esquerra necessita nous paradigmes que puguin propiciar la renovació dels seus plantejaments i estratègies i en aquest sentit s'estableixen quatre punts fonamentals: els drets civils i socials, sobretot la lluita per l'ocupació i la conquesta del benestar i les garanties socials; la defensa del medi ambient i un desenvolupament sostenible; el moviment i la cultura de les dones i el feminisme, i l'emancipació nacional(*Ibid*: 30) :

"El més destacable d'aquests quatre eixos és, per un costat, la formalització del que es venia definint com a fil roig, verd i violeta, és a dir, la suma dels valors d'esquerra transformadora de l'ecologisme polític i del feminisme, que ara quedaven recollits de forma integral en l'ecosocialisme. I, per l'altre costat, la qüestió nacional, que segueix pivotant al voltant del dret a l'autodeterminació de Catalunya i la defensa d'un model federal de l'estat"

Aquest "Manifest ecosocialista" de 1998, segons Marc Rius, "suposa la superació de les fases anteriors d'evolució ideològica d'ICV, basades més en la suma superposada de conceptes polítics que en una perspectiva global de la qual es deriven aspectes concrets". Així, segons Rius, IC aconseguia tenir "una línia ideològica més clara que té com a fruits immediats una millor definició de les estratègies i de les relacions amb els altres actors polítics i socials".

Salvador López Arnal⁵³² destaca que els autors del "Manifest Programa d'Iniciativa per Catalunya" de 1996, mitjançant el qual ICV es defineix a si mateix com a ecosocialista és obra de dos deixebles del filòsof marxista Manuel Sacristán, Francisco Fernández Buey i Víctor Ríos. En aquest context, IC "se encuentra, claramente, en la encrucijada de la construcción, desde el comunismo, de un marxismo ecologista".

La 6a Assemblea Nacional (celebrada a Barcelona el 25 i 26 de novembre del 2000) va venir marcat pel canvi en la presidència d'IC de Joan Saura per Rafael Ribó i per l'impacte en la formació del sorgiment del moviment antiglobalització. Però també va certificar, subratlla Rius (*Ibid*: 31), un primer pas "ideològic-estratègic veritablement autònom, producte d'una nova organització que ja no es pot explicar només en funció del PSUC".

Mentre que en la 7a Assemblea Nacional (febrer de 2002) i en la 8a Assemblea (juliol de 2004) els documents assemblearis s'expressen clarament en el sentit que l'ecosocialisme o esquerra verda és una esquerra no dogmàtica, no és ni un cos

⁵³² Ressenya del llibre *La Izquierda Verde* d'Ángel Valencia Sáiz". Disponible en: <http://altersocialismo.wordpress.com/2007/03/14/resena-del-libro-la-izquierda-verde/>

doctrinal ni una enumeració de principis sinó que es tracta d'una síntesi de tradicions i de la modernització de l'aspiració d'emancipació que ICV vol representar per Catalunya.

Així, quan Iniciativa formarà Govern de coalició el 2003 la formació ja havia adoptat els principis del moviment antiglobalització i s'havia apropiat amb força als moviments socials. Segons Rius, "és un apropament a l'esquerra alternativa, a la nova esquerra o al que la pròpia ICV anomena esquerra verda, la qual gira al voltant dels conceptes d'esquerra transformadora, ecologisme polític, radicalitat democràtica i una relació fluida amb els moviments socials que s'adscriuen a l'anomenat esperit de *Porto Alegre*".

Ricard Gomà i Marc Rius (Valencia, 2006: 245-271) en el capítol "Iniciativa per Catalunya Verds (ICV). La izquierda verde en Cataluña" analitzen l'origen d'ICV i la seva evolució cap a l'ecosocialisme. El naixement d'Iniciativa per Catalunya s'ha d'emmarcar en un context caracteritzat per tres processos previs: 1) la redefinició de l'espai polític de l'esquerra europea en general -i de determinats partits comunistes-, 2) l'hegemonia de CiU a Catalunya amb la falta de credibilitat del PSC com alternativa i en el context espanyol unes polítiques del PSOE que provoquen una forta resposta per part de sectors de l'esquerra, especialment les mobilitzacions contra l'ingrés d'Espanya en l'OTAN i el naixement d'Izquierda Unida i 3) la situació de fragmentació de l'espai comunista a Catalunya i la necessitat de superar la crisi del PSUC arran la seva escissió el 1982.

L'evolució ideològica cap a l'ecosocialisme, segons aquests dos dirigents d'ICV, "ha sido la historia de una organización en busca de su identidad, inconcreta en los primeros momentos, más clara y exitosa en la última época". Des de la fundació coma a IC fins definir-se com a ecosocialista passen 9 anys, "un reflejo de las dificultades que supone para ICV pasar del comunismo al ecosocialismo".

Això, segons Gomà i Rius, ha estat una de les constants de la vida interna d'IC: el debat sobre la pròpia autodefinició, la recerca d'un espai que sense renunciar als postulats de la justícia social incorporés sensibilitats de la nova esquerra com ara l'ecologisme, el feminisme o el pacifisme:

"Este proceso de construcción de un cierto cuerpo ideológico propio, ha ido ligado al mismo tiempo a la evolución de las corrientes de pensamiento de la izquierda. Al desconcierto inicial de los años ochenta de la mayoría de fuerzas provenientes del comunismo, le ha seguido después una aproximación a discursos que han ido dando grueso a ICV: ecologismo, radicalidad democrática, pacifismo, feminismo, etc. En la última etapa, ICV ha superado la simple suma de nuevos conceptos para definir una ideología propia, el ecosocialismo, que ha pivotado sobretodo en dos ejes: la sostenibilidad y la explosión del movimiento antiglobalización, el cual ha servido de conexión con un discurso renovado de la izquierda alternativa. Los esfuerzos de una nueva identidad también reafirman que no estamos ante una simple estrategia electoral, sino en un proceso gradual de lenta y compleja transformación ideológica" (*Ibidem*: 249)

Aquestes paraules són de 2006. Ja havien passat, doncs, 10 anys des que ICV havia abraçat l'ecosocialisme i en aquell temps Ricard Gomà i Marc Rius subratllaven que aquesta nova definició havia estat progressiva.

De fet, com hem subratllat en pàgines anteriors, el PSUC havia estat una escullera de moviments i corrents socials i polítics diferents. Com analitza Andreu Mayayo, a *La nostra utopia. PSUC: cinquanta anys d'història de Catalunya* (1986: 114-115), el moviment feminista, per exemple, nascut a Catalunya als anys 1960, és vist per diversos partits a partir de 1975 -la "qüestió feminista"- com "una línia nova a incorporar en la lluita política general a través de la lluita contra la carestia de la vida". "Aquesta és la praxi del PCE en aquells moments", segueix Mayayo, que afegeix que "val a dir, però, que és l'únic partit que considera aquesta qüestió, ja que la resta de l'esquerra considera la lluita feminista com a petitburgesa". I sobre el paper del PSUC afirma:

"El PSUC potser orientà erròniament la lluita feminista, però la resta de partits d'esquerra ni tan sols se la plantejaren, tans sols després de la puixança del moviment el 1976, la resta de partits d'esquerra canviaren els seus plantejaments"

Però, pel que fa a l'ecologisme i/o l'ecologia, el PSUC quan compleix 50 anys el 1986 no té cap pes. De fet, en el capítol d'Antoni Gutiérrez Díaz sobre "drets i llibertats" en el llibre *La nostra utopia. PSUC: cinquanta anys d'història de Catalunya* (*Ibidem*: 129-137) no apareix cap referència (sí als drets dels homosexuals i de les minories ètniques, dones i l'avortament).

Amb l'esmena aprovada en la IV Assemblea d'IC, expliquen Ricard Gomà i Marc Rius (Valencia: 253), es defineix des d'aleshores com a esquerra ecosocialista. L'ecosocialisme el 1996 ja disfrutava d'un cert cos teòric definit amb un referent polític a Europa: Gröen Links (Esquerra Verda), a Holanda, una nova formació impulsada per petits partits socialistes, pacifistes i comunistes que va suposar evolucionar cap a posicions ecosocialistes.

Per què va escollir IC aquesta denominació?, es pregunten Ricard Gomà i Marc Rius. Primerament, és molt important que havien estat persones i moviments procedents del marxisme que van començar a definir què era l'ecosocialisme: fer compatible postulats del marxisme amb l'ecologisme.

Aquella denominació no va ser ben rebuda per tothom dins IC especialment entre antics "psuqueros". Així, l'històric dirigent del PSUC Gregorio López Raimundo es referia així a l'"ecosocialisme", 10 anys després que ICV ho comencés a utilitzar per identificar-se ideològicament, en la introducció al llibre *Gregorio López Raimundo. Para la historia del PSUC. La salida a la superficie y la conquista de la democracia* (2006: 26-27), amb pròleg de Carlos Jiménez Villarejo:

"Después, el PSUC, el PCC y militantes nacionalistas e independientes de izquierda constituyeron Iniciativa per Catalunya con la ambición de convertirla en un movimiento político-social alternativo, capaz de disputar al centro-derecha la hegemonía que mantenía a través del Gobierno de

Convergència i Unió y de abanderar la lucha por las transformaciones correspondientes a las necesidades y aspiraciones de la mayoría de la población de Cataluña. Pero IC perdió poco a poco su carácter original de movimiento político-social unitario que presidió su nacimiento y se convirtió en un partido más, lo que los miembros del PSUC que la dirigían utilizaron como pretexto para paralizar y congelar la vida independiente de nuestro Partido, romper su vinculación histórica con el Partido Comunista de España y con el Movimiento Comunista Internacional y para convertirla explícitamente en una formación 'ecosocialista', hermanada a 'los verdes europeos'

López Raimundo considera en aquella introducció del seu llibre que "la caída del Muro de Berlín, el hundimiento de los regímenes del llamado 'socialismo real' de los países de la Europa del Este y, finalmente, de la Unión Soviética, fue una tragedia para los comunistas del mundo entero e hicieron más difícil aún una recuperación del PSUC, que IC considera congelado para siempre, pero que el PSUC-Viu sigue impulsando contra viento y marea".

Aquesta transformació ideològica a l'ecosocialisme, per a López Raimundo, explica que un número important de militants del PSUC rebutgés la congelació del Partit i constituís el PSUC-Viu, hereu i continuador del PSUC de sempre, que va reprendre la relació històrica amb el PCE. Aquest PSUC-Viu, junt amb el PCC i altres col·lectius d'esquerres van formar Esquerra Unida i Alternativa, equivalent i referent d'Izquierda Unida a Catalunya.

Però la transformació era imparable i l'ecosocialisme va passar a ser l'element de definició ideològica fins avui dia. El desembre de 2014, ICV es definia així ideològicament en la seva pàgina web: ⁵³³

"Iniciativa per Catalunya Verds és una força ecosocialista, sobirana i plural. Iniciativa per Catalunya Verds és una formació política democràtica, catalanista, republicana, d'esquerres, ecologista, feminista, municipalista, d'homes i dones que fan seu el patrimoni i la història del PSUC i de l'ENE i del moviment obrer, compromesa amb totes les persones que volen transformar el món, superar el capitalisme i que comparteixen els valors de la justícia social, la pau, la igualtat, la radicalitat democràtica, la llibertat, la laïcitat i la solidaritat i que vol construir una societat basada en la democràcia i el socialisme. Iniciativa per Catalunya Verds és una força ecosocialista, sobirana i plural. Iniciativa per Catalunya Verds pretén la construcció d'una majoria nacional, social i política d'esquerres a Catalunya."

⁵³³ Podeu consultar: <http://iniciativa.cat/web/transparencia/index.html#tab-2>

2.6.3. Iniciativa per Catalunya-Els Verds: un “nou” partit ecosocialista “en construcció”, en l’oposició parlamentària a CiU (1997-2003)

Els anys compresos entre 1997 i 2000 són segurament els més complicats en la història política d'ICV -com el període 1980-1981 ho va ser per al PSUC- i no perquè des del 22 de novembre de 1996 hagués abraçat l'ecosocialisme, tot i que hi va ser un factor que va jugar en contra davant el PCC que veia aquesta transformació ideològica amb desconfiança.⁵³⁴

La coalició Iniciativa per Catalunya-Els Verds (IC-EV) va afrontar el cicle de les eleccions locals de 1995, les autonòmiques del mateix any i les legislatives de 1996 amb uns resultats electorals finals positius, els millors resultats obtinguts per IC des de la seva fundació el 1987. En aquell clima positiu es va emmarcar la 4a Assemblea de novembre de 1996.

Però, en paral·lel a aquest optimisme van créixer les tensions per una banda amb Izquierda Unida a Madrid mentre que en clau interna es consolidava –explica Marc Rius (2005: 16) l’existència del corrent “Plataforma d’Esquerres d’IC- que van decidir constituir-se en un pol alternatiu a la direcció i que el 1996 funden el Col·lectiu Roig, Verd i Violeta -que va obtenir el suport d’IU i que establirà relacions bilaterals amb els Verds i el PCC- que defensaven una major vinculació amb IU i que eren escèptics davant impulsar un diàleg amb els socialistes com propugnava la majoria d’IC en una estratègia que alguns mitjans van batejar com “l’olivera catalana”, és a dir, l’entesa de PSC, IC i ERC per tal de posar fi a l’hegemonia de CiU i assolir un govern d’esquerres en la Generalitat.

La presència d’aquestes dues sensibilitats -argumenta Rius- es va traduir en la 4a Assemblea Nacional -on es va adoptar formalment l’ecosocialisme com a identitat pròpia- en dues llistes que van augurar el principi del trencament d’IC. La llista majoritària -que va obtenir el 67% dels delegats- va estar encapçalada per Rafael Ribó, Joan Saura, Jordi Guillot, Jaume Bosch, Imma Mayol, Eulàlia Vintró i Quim Mestre i alcaldes com ara Francesc Baltasar i Lluís Tejedor mentre que la llista alternativa del Col·lectiu -que va obtenir el 32% dels delegats- estava encapçalada per Ramon Luque i Antoni Luchetti.

En el IX Congrés del PSUC, convocat el maig de 1997 per resoldre l’enfrontament, es va formalitzar el trencament entre els dos sectors amb la sortida del corrent minoritari que va fundar el PSUC Viu, que serà reconegut pel PCE. Per la seva banda, IU farà públic el seu suport a les posicions del Col·lectiu i els instarà a crear un anova

⁵³⁴ Aquestes dificultats en les relacions han estat marcades ja des de la Guerra Civil per les diferències de percepció entre Barcelona i Madrid. Les dificultats arrelen ja en la mateixa fundació del PSUC. Com argumenta Puigsech (2001: 149), les relacions entre el PSUC i la Internacional Comunista (i el PCE) durant la Guerra Civil “no foren ni idíl·liques ni, precisament, una bassa d’oli” començant que per al PSUC s’apostava per un partit unificat, un partit marxista suma de socialistes i comunistes, una bona part dels quals eren allora nacionalistes. Els mateixos components del PSUC s’autoanomenaven “unificats” i no pas “comunistes” i no serà habitual trobar manifestacions de militants que s’autoqualifiquin de “comunistes”, sobretot en els dos primers anys de vida del partit.

formació política junt amb el PCC i Els Verds, que comptaria amb IU com a referent estatal.

Finalment, el 22 de setembre de 1997 la Presidència Federal d'IU decideix posar fi a tota relació amb IC i té com a primera conseqüència l'expulsió dels dos diputats d'IC del grup parlamentari d'IU-IC, a principis de 1998. Pocs dies després, el Col·lectiu Roig, Verd i Violeta abandona IC i funda junt amb el PCC, el PSUC Viu i d'altres col·lectius i petits partits una nova formació política que s'anomenarà Esquerra Unida i Alternativa (EUiA), que es funda el maig de 1998. A això es va sumar que Els Verds també van patir un procés de divisió interna i una part va abandonar la coalició IC-EV i els qui van decidir de restar-hi van fundar Els Verds-Opció Verda per acordar un procés de nova confluència amb IC.

S'havia obert un període, entre 1997 i 2000 -que Mar Rius defineix de "crisi i desconcert"- que va provocar convocar la 5a Assemblea Nacional el juliol de 1998 i que va tenir dos grans objectius: en primer lloc, aconseguir la confluència amb l'ecologisme polític i l'adopció del nom d'Iniciativa per Catalunya-Verds (IC-V) amb la intenció de "consolidar a nivell polític i orgànic l'aposta per l'ecosocialisme". En segon lloc, articular una majoria d'esquerres alternativa a CiU amb una fórmula que passés per alguna mena d'acord amb el PSC.

IC-V afronta el cicle electoral 1999-2000 amb la incertesa provocada per aquest trencament. Els resultats de les eleccions municipals i europees de juny de 1999 van ser la primera cita per aconseguir la fita de mantenir l'espai electoral i això ho va aconseguir IC-V a nivell local a pesar d'una davallada important dels resultats però no va poder evitar perdre la representació europea en unes eleccions on havia anat -amb el "Guti" com a cap de llista- amb altres formacions com ara Els Verds de l'Estat espanyol i la Chunta Aragonesista, liderada pel cantautor José Luis Labordeta.

En les eleccions autonòmiques de 1999, IC-V s'acosta al PSC que presenta una candidatura encapçalada per l'exalcalde de Barcelona, Pasqual Maragall. En una decisió gairebé unipersonal de Rafael Ribó a finals d'agost de 1999 IC-V formarà una coalició amb el PSC a Tarragona, Lleida i Girona, però no pas a Barcelona on les dues formacions competiran electoralment. IC-V va patir un descens electoral que la va col·locar al llindar d'obtenir els 5 diputats necessaris per aconseguir grup parlamentari propi (3 per la circumscripció de Barcelona i 1 per la de Tarragona i 1 per la de Girona). Aquells resultats van obrir un debat intern a IC-V sobre si l'estratègia passava per confluïr amb el PSC o bé reforçar l'autonomia davant les imminents eleccions legislatives de març de 2000. La decisió, recorda Rius, va ser "preservar el perfil propi concorrent en solitari". IC-V va perdre un dels dos diputats al Congrés i amb ERC, PSC va constituir una coalició en les eleccions al Senat amb el nom d'Entesa Catalana de Progrés, que es va convertir en una mena de banc de proves o experiment del que tres anys després seria la coalició tripartita per al Govern de la Generalitat.

En aquest context de dificultats viscudes en aquest cicle 1999-2000, IC-V celebra la 6a Assemblea Nacional el novembre de 2000 per, segons Rius (Ibid: 19), "formalitzar que IC-V corregia el seu rumb cap a posicions favorables a l'alternativa d'esquerres però des de la pròpia personalitat". Ribó va renunciar a la reelecció com a president i Joan Saura va ser escollit president després d'un procés d'eleccions primàries on únicament ell va presentar candidatura. Aquella assemblea també va

avaluar les relacions iniciades en les anteriors eleccions europees amb Els Verds de l'Estat, la Chunta i altres petites formacions, principalment expulsades d'IU i procedents de Nueva Izquierda. El procés va culminar el juny de 2001 amb la creació de la federació de partits Los Verdes-Izquierda Verde que permetia Iniciativa jugar algun paper en l'escenari estats i consolidava les relacions amb el món de l'ecologisme polític.

Durant el 2001, explica Marc Rius, se succeixen un seguit de decisions que "consoliden el tomb estratègic de la formació" adoptat en la 6a Assemblea com ara el suport a la moció de censura que el candidat Pasqual Maragall va presentar el mes d'octubre per visualitzar una alternativa al Govern de CiU i quan el mes de desembre els tres partits d'esquerra, IC-V, PSC i ERC van signar conjuntament un document sobre la millora d'autogovern de Catalunya. El 2001 també va estar marcat per un altre fet que acabaria per tenir unes conseqüències molt importants per a IC-V però també per a la política catalana en el seu conjunt (i la contribució a la suma que va permetre un canvi de govern a la Generalitat després de 23 anys): a partir de juliol es comencen a normalitzar les relacions entre IC-V i IU amb un procés d'acostament que de retruc va afectar EUiA.

Aquest canvi en les relacions es devia en gran mesura, segons Rius, a l'Assemblea d'IU celebrada el 2000 que va suposar el canvi de lideratge d'U, ara encapçalada per Gaspar Llamazares, i que va fer autocrítica de les conseqüències de la ruptura amb IC-V que havia contribuït a un greu daltabaix electoral. S'obria el camí per la confluència en una sola llista electoral d'IC-V, presidida per Joan Saura, amb EUiA, amb Jordi Miralles.

De la ruptura a la nova coalició amb EUiA

Els anys compresos entre 1996 i 2001 són els més complicats en la història política del PSUC i d'ICV amb la ruptura i creació d'EUiA. Aquestes relacions complexes i difícil arrelen ja en la mateixa fundació del PSUC, com hem explicat anteriorment.

El 1998 es funda la nova formació anomenada Esquerra Unida i Alternativa, amb Antoni Lucchetti com a coordinador general,⁵³⁵ i que es definirà ideològicament com "un moviment polític i social nacional, federal i anticapitalista". Aquesta nova organització, segons Ricard Ribera (2014) a l'estudi *El funcionament de la coalició entre Iniciativa per Catalunya Verds i Esquerra Unida i Alternativa (2002-2012)*, "té un discurs a l'esquerra d'Iniciativa i una estratègia de confrontació amb aquesta i amb el centreesquerra, en línia amb l'estratègia de les 'dos orilles' adoptada per Izquierda Unida".

Els recels entre les dues formacions es mantindran durant quatre anys en què el president d'IC era Rafael Ribó fins que el 2000 va ser substituït per Joan Saura. En aquest període el cicle electoral per separat, IC-V perd amb l'escissió 190.000 vots en les eleccions autonòmiques de 1999 i 6 diputats, tres en solitari per la circumscripció de Barcelona. Aquests resultats dolents en el cicle electoral 1999-

⁵³⁵ El 2000 serà rellevat com a coordinador general per Jordi Miralles, que mantindrà el càrrec fins al 2012, quan serà succeït per Joan Josep Nuet.

2000 fa meditar les dues forces especialment quan el 2000 Ribó abandona la direcció i és substituït per Joan Saura que amb Gaspar Llamazares substituent Julio Anguita com a coordinador general en la VI Assemblea Federal d'IU.

Un any abans que ICV sumés amb PSC i ERC per formar el primer govern d'Entesa, els ecosocialistes van reconstruir els ponts amb els escindits excompanys d'EUiA, trencats el 1997 i que va abocar ICV a un cicle electoral molt complicat.

El 2002 es firma el primer acord de coalició que intentava posar fi a 7 anys de distanciament que, segons Ribera, situa precisament a l'entorn del debat de la proposta de definició ideològica "ecosocialista" i sobretot per la crisi entre IU i IC degut al diferent discurs enfront el Partit Socialista. És quan els sectors crítics funden el Col·lectiu Roig, Verd, Violeta en el si d'IC, que va rebre el support d'IU, i que aplegava el 32% de l'organització, segons els suports obtinguts per la llista encapçalada per Ramon Luque a la IV Assemblea d'IC de 1997.

Es donaven les condicions per negociar un acord electoral per fer front al pròxim cicle electoral i això va tenir lloc el juliol de 2002, quan arriben a un acord per presentar-se conjuntament en les eleccions municipals i autonòmiques de 2003 i les generals de 2004. Des d'aleshores la coalició s'ha mantingut amb diferents acords però "sempre en un desequilibri intern que ha afavorit Iniciativa", afirma Ribera.

D'aquesta forma, les dues formacions tancaven aquesta etapa negra que a Iniciativa li va estar a punt de suposar la desaparició del mapa polític català. Però en aquesta nova etapa consolidaria la marca ideològica "ecosocialista" sota el paraigua de la darrera versió, i fins l'actualitat el 2015. vigent d'Iniciativa per Catalunya Verds.⁵³⁶

2.6.4. ICV, partit ecosocialista al Govern de la Generalitat (2003-2010): l'ecosocialisme al poder

Des del 1980 fins al 2003, ICV va estar a l'oposició al Parlament de Catalunya i va oscil·lar entre el seu màxim històric de 25 escons el 1980, al mínim, amb 3 (5 amb els dos en la llista conjunta amb el PSC) en les de 1999. Però, amb només 9 diputats en les eleccions de 2003 va poder sumar per fer possible el primer Govern d'Entesa, amb PSC i ERC. S'obria una etapa de 7 anys en què ICV es converteix en un partit de Govern i amb això esdevé un dels pocs casos a Europa i el món d'un partit que s'autodefineix oficialment com a "ecosocialista" que forma part del govern d'un país.

Escons aconseguits per IC/ICV en les eleccions al Parlament de Catalunya (1980-2003)

1980	1984	1988	1992	1995	1999	2003
25	6	9	7	11	3*	9

Font: Parlament de Catalunya

*Aquests 3 se'ls va sumar els 2 que es van presentar amb el PSC a Tarragona i Girona.

⁵³⁶ El gener de 2002, un mes abans de la 7a Assemblea d'IC-V, es decideix "per raons d'imatge corporativa", afirma Marc Rius (2005: 21), el canvi de les sigles d'IC-V per les d'ICV, i el nom d'Iniciativa per Catalunya-Verds per Iniciativa per Catalunya Verds.

En les “Normes bàsiques de funcionament d'ICV”, aprovades en la 8a Assemblea Nacional, celebrada a Barcelona els dies 9, 10 i 11 de juliol de 2004, la formació ecosocialista ja feia alguns mesos que formava part d'un govern de coalició amb el PSC i ERC. En el títol primer, titulat “De la nostra identitat” s'afirma que ICV és:

“una formació política democràtica, catalana, d'homes i dones que fan seu el patrimoni i la història del PSUC, de l'ENE, de l'ecologisme polític i del feminisme, compromesa amb totes les persones que volen transformar el món i que comparteixen els valors de la justícia social, la pau, la igualtat, la radicalitat democràtica, la llibertat i la solidaritat. Iniciativa per Catalunya Verds té definida la seva identitat en els principis d'esquerra nacional transformadora i ecosocialista, aprovats en la 2a, en la 4a i en la 5a Assemblea Nacional. Iniciativa per Catalunya Verds és una organització democràtica, sobirana, plural i programàtica. Iniciativa per Catalunya Verds pretén la construcció d'una majoria nacional, social i política d'esquerres a Catalunya”

Queda clar que un dels tres partits que forma el Govern d'Entesa és una formació ecosocialista.

El camí que porta a un Govern (Tripartit) d'Entesa

Reconfigurat l'espai propi d'ICV (i del seu antecessor PSUC) amb el pacte a Catalunya amb EUiA i amb la restat de l'Estat amb IU, el 2003 comença un cicle electoral que serà històric en tres àmbits o nivells diferents. Per a Catalunya perquè obrirà un primer govern d'esquerres des de la recuperació de les llibertats democràtiques i la reinstauració de la Generalitat. Per a ICV perquè li permetrà actuar com a partit de govern -les seves experiències de gestió de govern s'havien limitat a l'espai local dels ajuntaments-. I per al'ecosocialisme com a nova ideologia o corrent ideològic perquè serà una de les primeres experiències d'un partit autodefinit com a ecosocialista en la gestió d'un govern d'un país (tot i que d'un govern regional).

Aquell cicle electoral de 2003, analitza Marc Rius (2005: 22), s'inicia amb les eleccions municipals del mes de juny en què ICV concorre en una coalició electoral amb EUiA i l'Entesa de Progrés Municipal amb uns resultats satisfactoris: passa del 9,7% al 10,4% i de 344 a 400 regidors. A la ciutat de Barcelona la llista encapçalada per Imma Mayol obté els segons millors resultats des del 1979, amb el 12% dels vots. Rius subratlla que s'observa arran d'aquelles eleccions una implantació del vot cada vegada més equilibrada territorialment, tot i que l'àrea metropolitana de Barcelona seguirà sent la principal bossa de vots.

En un escenari de campanya electoral permanent s'arriba al 16 de novembre de 2003 quan se celebren les eleccions al Parlament de Catalunya. La coalició d'ICV-EUiA passa de 5 a 9 diputats, i del 2,5% al 7,2% dels vots. Per primera vegada des de 1980 obté diputat per Girona, es consolida la representació per Tarragona i a Lleida, malgrat no obtenir escó, aconsegueix el segon millor resultat des de 1980.

El 15 de desembre es formalitza al Saló del Tinell de Barcelona el pacte polític pel qual es crea un govern catalanista i d'esquerres a la Generalitat de Catalunya. En el

decurs de la negociació, ICV accepta la responsabilitat de dos departaments: el de Relacions Institucionals i Participació Ciutadana, encapçalat per Joan Saura, de nova creació i de clar perfil polític; i el de Medi Ambient i Habitatge, que encapçalà Salvador Milà, exregidor d'ICV a Mataró. El rang de la conselleria de Saura farà que el president d'ICV se situï com a número 3 del Govern, després de Pasqual Maragall com a President i de Josep Lluís Carod-Rovira com a Conseller en Cap.

El nou conseller de Relacions Institucionals i Participació tindrà l'atribució de coordinar les tasques de redacció d'un nou Estatut, la nova ordenació territorial i la llei electoral. Mentre que el departament de Medi Ambient incorporarà l'àrea de l'Habitatge "en resposta a la demanda d'ICV d'assolir la gestió d'alguna responsabilitat de tipus social", afirma Rius (2005: 24).

Destaca Rius que a més dels dos consellers tot un seguit de dirigents d'ICV (molts procedents del món local) es van incorporar a alts càrrecs de l'Administració de la Generalitat com ara Francesc Baltasar, Genoveva Català, Ricard Fernández, Carme Tolosana, Maria Comellas o Josep Vendrell.

El cicle electoral va acabar amb les eleccions generals de març de 2004, que es van celebrar en una situació d'anormalitat per l'atemptat gihadista de l'11 de març a Madrid on moren quasi 200 persones i que provoca un moviment de vot útil cap al PSOE per la nefasta gestió política del govern de José María Aznar. ICV aconsegueix passar d'1 a 2 diputats (un dels quals per a un jove Joan Herrera), però IU retrocedeix de 8 a 3 diputats i necessitarà la incorporació d'ICV per poder formar grup parlamentari propi. Aquest fet donarà molt més protagonisme i, per tant, visibilitat política i mediàtica a ICV al Congrés de Madrid i permetrà -com reconeix Joan Herrera en entrevista personal-⁵³⁷ situar en l'agenda política i mediàtica temes medioambientals propis de l'ecologisme polític que fins aleshores havien estat gairebé inexistents al Parlament de Madrid.

Pel que fa al Senat, en aquelles legislatives ICV aconsegueix per primera vegada dos senadors gràcies a la reedició de la coalició entre ICV, PSC i l'Entesa Catalana de Progrés que guanya en les quatre províncies catalanes. Els resultats en aquelles generals de març de 2014 donen la victòria al PSOE. El candidat socialista José Luis Rodríguez Zapatero serà finalment escollit gràcies a un acord entre PSOE, IU-ICV i ERC.

El cicle electoral s'acaba amb els eleccions europees de juny de 2004 quan ICV i IU acorden presentar-se conjuntament. ICV obté bons resultats a Catalunya que li permeten recuperar l'escó que el 1999 Antoni Gutiérrez Díaz -eurodiputat des de 1987- no havia pogut mantenir. El candidat Raül Romeva s'incorporarà al Grup Verd del Parlament Europeu.⁵³⁸

Finalitzat aquell cicle electoral, ICV celebrarà la seva 8a Assemblea Nacional el 9 i 11 de juliol de 2004 amb la renovació de Joan Saura com a president i com a vicepresidents a Jaume Bosch, Jordi Guillot, Imma Mayol i Mercè Rivadulla. Marc Rius (2005: 25) subratlla, i així acaba aquest estudi d'ICV entre el 1987 i el 2004, que:

⁵³⁷ Entrevista personal per a aquesta tesi doctoral mantinguda el 7 de novembre de 2014 a Barcelona.

⁵³⁸ ICV, el febrer de 2004, havia estat un dels partits fundadors a Roma del nou Partit Verd Europeu.

“L'èxit del cicle electoral i l'assumpció de noves responsabilitats institucionals propicien també una certa renovació generacional de la direcció d'ICV, amb l'entrada de persones que no van viure la transició del PSUC a IC (com són Joan Herrera, Dolors Camats, Màrius Garcia o Maria de la Fuente, per exemple). Enfortida organitzativament i cohesionada internament, ICV expressa la seva voluntat de seguir treballant per incrementar el creixement electoral, mantenir l'arrelament social amb un 'peu al carrer, un peu a les institucions', i establir mecanismes de relació partit-societat-govern per assumir amb garanties la nova i esperançadora etapa d'ICV”

Dues legislatures, un Estatut

Les dues legislatures van estar marcades sobretot pel procés de reforma de l'Estatut de Catalunya i una oposició molt bel·ligerant de CiU que el 2003 amb el 30,9% dels vots i 46 escons va tancar un cicle de 23 anys al Govern de la Generalitat. Antoni Segura (2013: 177-179) argumenta que l'aritmètica parlamentària feia impossible un nou govern de CiU perquè no podia sumar amb el PP (15 escons) i “amb ERC resultava inviable qualsevol mena de pacte després d'haver rebutjat l'oferiment dels republicans el 1999. Durant uns mesos la irritació de CiU fou més que evident”.

La irritació s'explicava en insistir en el fet que CiU havia guanyat les eleccions (amb 4 diputats més que el PSC) tot i que va obtenir menys vots que el PSC (30,9% per 32%). El pacte entre PSC, ERC i ICV-EUiA es va visualitzar el 14 de desembre de 2003 amb el document “Acord per a un nou govern catalanista i d'esquerres a la Generalitat de Catalunya” i la candidatura de Pasqual Maragall a la presidència.

Proposaven quatre objectius principals del nou Govern d'Entesa: més qualitat democràtica, un nou impuls econòmic per a Catalunya; Catalunya, una nació socialment avançada, una nova política territorial i ambiental. I amb dos eixos principals: elaborar un nou Estatut i adoptar un nou sistema de finançament.

La redacció del text estatutari es va convertir -explica Antoni Segura- en la principal tasca parlamentària i del Govern durant el 2004 i el primer semestre del 2005. A la tardor del 2004 es va consensuar un acord de mínims entre totes les forces polítiques que Maragall va escenificar amb una trobada dels cinc presidents dels grups parlamentaris al castell de Miravet.

Les negociacions de l'Estatut mereixen un capítol apart⁵³⁹ però qualsevol dels protagonistes com qualsevol analista polític coincidiria a dir que va ser un focus d'erosió del Govern d'Entesa i la llavors de l'auge del sobiranisme, que serà molt important, especialment en el període 2010-2015.

El 4 d'octubre del 2005, el text de l'Estatut va ser lliurat al president del Congrés per a la seva tramitació i finalment després de passar per la Comissió Constitucional i que el TC rebutgés admetre a tràmit el recurs del PP contra la tramitació al Congrés, el text reformat de l'Estatut es va aprovar en el Ple del Congrés del 30 de març del 2006. El 10 de maig quedava aprovat pel Senat.

⁵³⁹ Podeu consultar el capítol setè del llibre d'Antoni Segura. *Crònica del catalanisme* (2013).

L'endemà Maragall va anunciar la sortida del Govern dels sis consellers d'ERC i la convocatòria d'eleccions anticipades abans que acabés el 2006. El referèndum de l'Estatut es va fixar per al 18 de juny amb tres partits a favor (CiU, PSC i ICV-EUiA) i dos en contra per motius diferents (PP i ERC). Els ecosocialistes van fer campanya sota el lema "Sí a l'Estatut". El referèndum va comptar amb una participació del 49% i va ser aprovat amb el 73,2% dels vots a favor i un 20,6% en contra. El 9 d'agost va entrar en vigor però, com indica Segura, "les vicissituds que patiria a partir de llavors llaurarien el camí de la desafecció".

Quines van ser les conseqüències de l'Estatut? Per a Segura,⁵⁴⁰ a partir que ERC surt del Govern el maig i el president Maragall convoca eleccions per a l'1 de novembre de 2006 es va obrir la caixa dels trons. Afegit al fet que el PP va presentar un recurs d'inconstitucionalitat davant el TC contra el nou Estatut i aprofitar així erosionar el Govern del PSOE. En un ambient de tensió *in crescendo*, el 21 de juny Maragall anuncia que no serà candidat a les eleccions de novembre, i aquest va ser reemplaçat per José Montilla mentre que repetien Artur Mas (CiU), Josep-Lluís Carod-Rovira (ERC) i Joan Saura (ICV-EUiA).

La participació en aquelles eleccions va davallar a un mínim històric del 56%, només més baix el 1992 amb el 53,4%. Aquesta dada, per a Segura "denotava la fatiga de l'electorat davant d'un procés estatutari inacabat i el desconcert provocat pels canvis d'orientació i les confrontacions internes del PSC i ERC". Tots els partits van recular excepte ICV-EUiA -va guanyar més de 41.000 vots- i Ciutadans, que es presentaven per primera vegada després d'haver fet campanya en contra del nou Estatut.

Amb els resultats a la mà semblava que CiU formaria govern en minoria però finalment Montilla i Carod-Rovira van pactar reeditar el Govern d'Entesa amb ICV-EUiA. Així, el 21 de novembre els tres partits van signar el "Document Programàtic Entesa Nacional de Progrés" que entre els principals objectius apostava per: el progrés social i atenció a les persones, l'aprofundiment de l'autogovern, la qualitat democràtica i nous valors i per l'impuls econòmic.

Però aquell segon tripartit, afirma Segura, "aguditzà la crisi interna d'ERC, radicalitzà l'oposició de CiU i distancià encara més el PSC del PSOE, que veia com la reedició de l'aliança dels socialistes catalans donava munició al PP per desgastar el govern de Rodríguez Zapatero". Però, el PSOE va tornar a guanyar les legislatives el març de 2008 gràcies als 25 escons que va obtenir el PSC a Catalunya.

Aquell segon tripartit va tenir una legislatura difícil amb les friccions PSOE-PSC, la incertesa del nou Estatut i el TC i els efectes de la crisi econòmic que ja es començaven a notar. En aquest context, ICV va ser dels tres partits el que va estar més sovint i amb més cruïra en el centre de l'atenció mediàtica. Aquests factors associats als efectes de la sensació d'un augment de la catalanofòbia a Espanya i l'augment de la desafecció política i el malestar social van alimentar la mobilització d'una part de la societat civil catalana a favor del "dret a decidir".

⁵⁴⁰ Podeu consultar el capítol vuitè titulat "L'Estatut sota sospita. Camí de la desafecció", dins *op.cit.*, pp. 211-239.

L'1 de desembre de 2007, la Plataforma pel Dret a Decidir (PDD) va convocar una manifestació sota el lema "La nació catalana diu prou! Tenim el dret de decidir sobre les nostres infraestructures" que va ser un èxit de participació i va obrir el camí a bastir un moviment dins la societat catalana que tindrà continuïtat en la campanya de consultes (2009-2011) i en la constitució de l'Assemblea Nacional Catalana. La primera de les consultes va tenir lloc a Arenys de Munt el 13 de setembre de 2009 i es van anar celebrant fins al 10 d'abril de 2011 amb una participació de 884.508 ciutadans. El 28 de juny de 2010 el TC va fer pública la sentència sobre l'Estatut i el 28 de novembre els catalans van tornar a les urnes per aquesta vegada donar una majoria suficient a CiU (es va quedar a sis escons de la majoria absoluta) per fer impossible reeditar un tercer tripartit.

Resultats d'ICV-EUiA en les eleccions al Parlament de Catalunya (2003, 2006 i 2010)

2003			2006			2010		
Vots	% vots	escons	vots	%escons	vots	vots	%vots	escons
241.163	7,3	9	282.693	9,5	12	229.046	7,39	10

Font: Parlament de Catalunya

A Quanta desigualtat pot suportar la democràcia? (2013), Joan Herrera fa un breu balanç del govern d'Entesa que reivindica especialment per la forta inversió en serveis públics en un moment en què la població catalana s'incrementa en més de 700.000 habitants. Un dels elements que més es critica ara a aquell tripartit, l'endeutament, per a Herrera es produeix a partir de 2008 -quan tornen a pactar govern gràcies que els bons resultats d'ICV salven el tripartit- amb la caiguda d'ingressos derivats dels efectes de la crisi.

Però per a Herrera hi ha un element que va fallar al govern d'Entesa: "el relat". En els governs d'Entesa, especialment en el segon a partir de 2008 "es va renunciar a un relat d'alternativa d'esquerres". I afegeix: "Les polítiques eren diferents, però el relat no. Si analitzem les trifulgues entre el govern d'esquerres i el principal grup de l'oposició, veiem que no es van produir grans controvèrsies en l'eix esquerra-dreta".

Herrera posa com a exemple de "manca de relat" i de renúncia a una política diferent l'exemple del debat sobre el manteniment en el concert a les escoles que segreguen per sexe i el debat sobre fiscalitat especialment sobre l'impost de successions. En el primer cas, afirma Herrera, "un govern d'esquerres, d'això n'hauria fet un element irrenunciable" com també va renunciar a liderar un canvi en una política fiscal diferent. A aquests exemples s'ha de sumar "una certa continuïtat en determinades polítiques" com ara el model d'infraestructures sobredimensionat.

Un segon escenari d'aquest relat és que, segons Herrera, alguns van veure que després del retrocés electoral del PSC i ERC i el desgast de la figura de Maragall que ICV -que s'havia mantingut- era "la peça a debilitar" dins la coalició en el segon Govern tripartit: "Això explica moltes actituds, com la de construir una imatge que

es volia que fos negativa, criticant els desencerts, fins al punt de titlar d'errors polítiques que eren simplement altres maneres de fer política”.

Herrera revela que després de la constitució d'aquell segon govern “en una conversa es diu o s'accepta el debilitament d'Iniciativa”. Des de l'entorn del PSC i des de qui controlava la maquinària de poder del carrer Nicaragua -continua explicant Herrera- “es va ordinar un acord, amb un gran grup mediàtic, que preservava la figura del president a canvi de la barra lliure, com a mínim, amb un dels socis”.⁵⁴¹

Però aquell pacte -que està descrit per Herrera com si hagués estat un contuberni dels socis en contra d'ICV per ser la diana de totes les crítiques- va ser “miop” pensant que es podria preservar el president “com si el desprestigi d'un dels socis no l'hagués acabat afectant”. Al final el que va succeir, apunta Herrera, va ser tan desproporcionat que les crítiques van acabar per blindar un espai “que se sentí agredit”, tot i que “el mal ja estava fet” amb “la degradació de la marca del govern d'Entesa” que va acabar per esquitxar el conjunt del govern.

Un altre dels “pecats” del Govern d'Entesa va ser, segons Herrera, “mantenir massa compartiments estancs” i l'experiència posterior li fa dir que en un govern de coalició ni ho pot haver-hi aquests compartiments insolidaris: “No pot ser que una conselleria sigui d'un partit i una altra d'un altre, sinó que hi ha d'haver una cultura de compartir”.

I finalment, i centrats a ICV, un tema controvertit va ser l'entrada en el Departament d'Interior tot i que Herrera diu que aquella decisió va ser “l'última decisió del PSUC”, el partit d'ordre per assumir-ho tot: “Una força política que aspira a canviar la realitat ha de tenir la capacitat i la voluntat de poder assumir les polítiques de seguretat, sabent que la seguretat és un concepte transversal que va més enllà de les polítiques de seguretat o d'interior”.

Però aquella decisió no va calcular bé, segons Herrera, que per agafar una conselleria d'aquestes característiques “has de tenir força acompanyament social i mediàtic”. Però presa la decisió es va traduir en pràctiques i polítiques que no s'havien fet fins aleshores com posar càmeres a les comissaries tot i que ICV es va trobar “amb un debat mediàtic molt desigual”.

Herrera assegura que tornaria a fer un Govern de coalició i reivindica les inversions en educació i salut, les polítiques dels dos departaments en mans d'ICV i finalment el capítol nacional perquè és el Govern d'Entesa qui intenta canviar les relacions amb l'Estat canviant l'estratègia del peix al cove per aconseguir un altre estatus:

“Novament, les esquerres agafaven la bandera de l'autogovern (com el 1932 i el 1979) i deixaven en evidència l'estratègia seguida fins aleshores per la dreta. De fet, una de les causes principals de la crisi del govern d'Entesa (i de l'actual crisi interna del PSC, i la del PSC amb el PSOE) es troba en les tensions de l'Estatut. El balanç, per tant, és clarament positiu, perquè es van orientar les polítiques més a favor de les classes populars” (*Ibidem*: 82)

⁵⁴¹ Herrera es refereix, sense esmentar-ho al grup Godó, especialment pel paper jugat per *La Vanguardia* i *Rac1* a l'hora de criticar les polítiques dels dos departaments gestionats per ICV, molt crítics amb la figura del conseller Joan Saura a Interior.

ICV o la veu minoritària “ecosocialista” al Congrés (2004-2011/14)

Aquesta etapa de tripartit conviu amb els governs del PSOE del president José Luis Rodríguez Zapatero (abril de 2004-desembre de 2011). ICV aconsegueix dos diputats en les eleccions generals de 2004 (Carme Garcia i Joan Herrera) que es quedaran reduïts a un únic, Joan Herrera, en les eleccions de 2008.

L'arribada a Madrid de Joan Herrera dona definitivament un perfil ecosocialista -va ser ell l'impulsor des de les joventuts de l'esmena aprovada el 1996- amb una sensibilitat pels temes mediambientals. Es pot dir que la veu de l'ecologisme polític en aquella etapa la va representar exclusivament el diputat ecosocialista abanderat d'iniciatives parlamentàries relacionades amb la sostenibilitat, el canvi de model energètic, la lluita contra l'energia nuclear, entre altres.

A *Quanta desigualtat pot suportar la democràcia?* (2013), Joan Herrera analitza l'origen de la crisi econòmica, social i política en què Espanya i Catalunya estava instal·lada, però també fa balanç del govern tripartit. Herrera retreu als governs de José Luis Rodríguez Zapatero⁵⁴² que durant els anys de creixement no es fes una política de redistribució de la riquesa que hagués posat les bases d'un model “molt més sostenible, ambientalment i socialment”.

Herrera retreu que l'augment de la desigualtat amb relació amb la distribució de la renda es va disparar entre el 2001 i el 2007 la qual cosa “posa de manifest que el miracle econòmic espanyol no ho va ser per a tothom” i culpabilitza tant els executius conservadors d'Aznar com els de les esquerres majoritàries inclòs el govern d'Entesa que “no van encarar la política distributiva perquè l'esquerra majoritària mai va entendre que aquesta fos una prioritat”.

Per a Herrera, a més d'aquest factor que explica la crisi hi ha una realitat que hi va influir poderosament: la pèrdua del sentiment de classe. El debat sobre les classes socials va desaparèixer completament durant els anys vuitanta, noranta i dos mil i així “des del moment que tot té un preu i tot es pot comprar, la consciència d'allò públic deixa de tenir sentit”. I afegeix:

“I que crec que en els anys dos mil, en un moment de creixement econòmic en què tot es podia comprar i tot es podia mercantilitzar, això ha fet que un determinat model de capitalisme entrés a les llars i es perdés el sentiment de classe.(...) Aquesta pèrdua de sentiment de classe va permetre que la possible especulació, la compra d'un pis per vendre'l al cap de dos anys, s'apoderés de l'esfera més íntima des d'on es fa política: de les llars, de les converses a l'hora de dinar, de l'últim que li dius a la teva parella abans de dormir. Aquesta pèrdua del sentiment de classe, el miratge que tot rutllava, va fer possible el país que mai no hem fet” (*Ibidem*: 18-19)

⁵⁴² Herrera va ser elegit diputat al Congrés el març de 2004 per la llista d'ICV-EUiA. Anteriorment, el novembre del 2000, va ser designat portaveu de la formació ecosocialista, i també responsable de Moviments Socials. A l'abril de 2007 va ser triat vicepresident d'ICV i va encapçalar la candidatura d'ICV a les eleccions generals de març de 2008.

Per a l'increment de les desigualtats, el funcionament democràtic s'ha anat apropant, afirma Herrera, a una plutocràcia, és a dir que la nostra democràcia no decideix la gent, sinó que les decisions es prenen en funció dels diners que hi ha al darrere. I si no hi ha instruments de democràcia participativa, d'interacció i de control sobre els nostres representants, "la democràcia és tan sols escollir un representant i al cap de quatre anys ja passarem comptes".

En aquest sentit, per a Herrera la crisi econòmica és, per tant, "també una crisi de la representativitat i una crisi de la política, que se supedita a determinats interessos que semblen econòmics però que, en realitat, són interessos purament financers, sense base en l'economia real".

Un dels elements que expliquen la corrupció i l'esclat de la crisi "i els seus extrems més obscurs" a Espanya -i que durant les dues legislatures en què Herrera va ser diputat al Congrés va ser especialment bel·ligerant- és la proliferació de grans infraestructures faraòniques absolutament inútils:

"Quin és l'origen de la proliferació de grans infraestructures faraòniques i absolutament inútils? Em refereixo a trens sense passatgers, a aeroports sense avions o a autopistes sense cotxes. Unes infraestructures que, a més, no donen resposta als problemes de la gent, que sobretot agafa trens de rodalies i transport públic en general. Com s'explica que siguem un dels països més dependents energèticament de l'exterior i, en canvi, es posin totes les traves a les energies renovables mentre es paga a preu d'or l'energia contaminant? Com s'explica que davant l'amenaça de la bombolla immobiliària no s'actués per impedir el sobreendeutament, per controlar les pràctiques de risc que es donaven, per regular els sous dels directius? Com s'explica que no es persegueixi el frau fiscal i es decreti una amnistia, i no es prenguin mesures per impedir l'enginyeria fiscal per pagar menys impostos? Com s'explica, en definitiva, un sistema que permet dedicar milers de milions a salvar bancs però diu que no té diners per aplicar una renda garantida de ciutadania, mentre les pimes i la gent treballadora paguen religiosament tot el que els toca? En definitiva, no és que de sobte es descobreixi que hi ha corrupció, és que el model de creixement dels últims anys alimenta i necessita l'acte corrupte de dir que defenses l'interès general, quan de fet representa interessos ben particulars. Aquest model s'aprofita de la debilitat de la nostra democràcia, d'un Estat dèbil i de la connivència de certs partits polítics que defenses i promouen aquest model, i que operen en un funcionament al·lèrgic al control i la transparència. Aquestes pràctiques són els exemples clars de la 'corrupció legal' del mateix sistema. La llei hipotecària, les preferents, el rescat dels bancs, la venda dels serveis públics -sigui l'aigua o la sanitat- a preu de saldo, l'amnistia fiscal.. només es poden entendre des d'un model que necessita còmplices per permetre un espoli dels recursos cap a les butxaques d'uns pocs. Així, crisi i corrupció formen part d'ela mateixa estafa. La resposta fàcil és la mala gestió dels polítics. La paradoxa és que poques vegades ens fixem en les cares dels responsables econòmics" (*Ibidem*: 21-22)

Herrera ha criticat que quan Rodríguez Zapatero finalment va reconèixer que el país estava en crisi ell ja portava alguns anys denunciant amb preguntes i iniciatives parlamentàries el que després molts economistes, periodistes, líders d'opinió van

denunciar.⁵⁴³ Però que no va tenir ressò mediàtic ni tampoc va formar part de l'agenda política. Aquestes iniciatives i el discurs que les acompanyades, defensades al Congrés al costat d'IU, són molt semblants a les que els líders de Podemos han esgrimit i que ara sí que han aconseguit ressò mediàtic.

El maig de 2010, el govern de Zapatero pren les primeres mesures d'austeritat, un fet que argumenta Herrera era la conseqüència de l'oportunitat perduda en la primera legislatura, la que va anar de 2004 a 2008. En aquell període "vam fer un país que va guanyar en el terreny de les llibertats individuals" però que "en el terreny econòmic i social, el seu pensament va ser feble, molt feble". I segueix:

"El programa electoral del PSOE del 2004 deia que érem en un escenari de bombolla immobiliària i que el que calia era desinflar. Però quan van arribar al poder van decidir *surfejar* damunt l'onada, perquè no es va aplicar cap meusra en el terreny econòmic que canviés mínimament les coses. Haurien pogut desinflar la bombolla, però no ho van fer, i al final va acabar esclatant" (*Ibidem*: 24)

Argumenta Herrera que veníem d'una societat que fins i tot en els anys de creixement s'havia fet profundament desigual. I la manera de guanyar la igualtat era fent una fiscalitat més justa. Des d'ICV-Izquierda Unida al Congrés van insistir en aquest punt, però "mentre Zapatero pactava totes les polítiques socials i de drets civils amb nosaltres, pactava totes les polítiques econòmiques amb Convergència i Unió" i "d'aquesta manera, no es va encarar la base d'una política d'esquerrers, que era la redistribució".

Així mateix, el govern de Zapatero va gaudir, segons Herrera, d'una oportunitat perduda per fer "més democràcia" però "del 2004 al 2008 les polítiques sobre l'obra pública, l'energia o el sector financer es prenién més en el consell d'administració de determinades empreses que no pas a les seus dels ministeris". Així, Herrera posa l'exemple del terreny de l'obra pública que amb l'esclat de la crisi se n'ha parlat molt però després que durant anys es lloés: "L'AVE no era una obra racional, però fa tan sols cinc anys gairebé ningú la criticava, i aquells que ho fèiem érem titllats de ser els que aturàvem el progrés".

Això no només passava en el dia a dia de la política al Congrés sinó també en la relació amb els mitjans. Anys després molts economistes, periodistes i fins i tot polítics del PSOE, CiU i PP han criticat el model de l'AVE després que especialment ICV al Congrés ho criticqués reiteradament amb poc d'èxit tant polític com mediàtic, silenciats en la majoria de casos totes les iniciatives i intervencions relacionades amb el model de les infraestructures.

En el període 2004-2005, quan ICV-IU plantejava la legislació per evitar el sobreendeutament familiar, apunta Herrera, "el menyspreu per aquestes idees era absolut". Cinc anys després, Zapatero va haver de fer un gir en acceptar que estàvem en crisi. Era el 2010 i aquell gir, afirma Herrera:

"va matar el relat de Zapatero. Però potser el problema no va ser el canvi de relat, sinó que aquell relat no era coherent amb la política financera,

⁵⁴³ L'autor d'aquesta tesi doctoral va ser cap de premsa d'ICV al Congrés en el període comprès entre juny de 2007 i febrer de 2011.

energètica i econòmica que feia. El 10 de maig de 2010 és per a molts la gran traïció de ZP. El deia que es desdiu dels seus propòsits. El moment en què tot canvia. Però això no és ben bé així. És el dia que comença a caure el mite potser perquè abans abans aquell relat no havia anat acompanyat d'un canvi profund d'allò que cal fer i s'havia de fer. Fins al 2010 es navega sense rumb en el terreny econòmic, i el que ens trobem el 2010 en són les conseqüències. (...) La traïció més sublim és l'article 135 de la Carta Magna: abans les polítiques de dèficit que les polítiques fiscals. La pèrdua de sentit absolut dels valors, de la socialdemocràcia. El 2010 Zapatero podria haver-se plantat i haver convocat eleccions. Però va triar el pitjor dels camins: va renunciar a fer política" (*Ibidem*: 35)

El resultat és l'acceptació d'unes polítiques d'austeritat contra les quals ha lluitat ICV i que, com hem indicat en diferents moments d'aquest segon capítol de tesi doctoral, forma part del "framing" ideològic ecosocialista. Però amb un altre sentit. Així, Herrera afirma que "les polítiques d'austeritat ens han manllevat el mot" i en aquest sentit reivindica una austeritat com la que va defensar Enrico Berlinguer, dirigent del Partit Comunista Italià (PCI) l'any 1977, en plena crisi després de l'augment dels preus dels carburants quan aquest va explicar:

"L'austeritat no és avui un mer instrument de política econòmica al qual cal recórrer per superar una dificultat temporal, conjuntural, per permetre la recuperació i la restauració dels vells mecanismes econòmics i socials. Així conceben i presenten l'austeritat els grups dominants i les forces polítiques conservadores. Per a nosaltres, per contra, l'austeritat és el mitjà d'impugnar des de l'arrel i assentar les bases per a la superació d'un sistema que ha entrat en una crisi estructural i de fons, no conjuntural, les característiques distintives de la qual són el malbaratament i el desaprofitament, l'exaltació dles particularismes i dels individualismes més exacerbats, del consumism més desenfrenat. Austeritat significa rigor, eficiència, serietat i també justícia, és a dir, el contrari del que hem conegut i sofert fins ara i que ens ha conduït a una gravíssima crisi, els danys de la qual fa anys que s'acumulen i es manifesten avui a Itàlia en tot el seu dramàtic abast"⁵⁴⁴

Contràriament a aquesta definició, afirma Herrera, en la crisi espanyola a partir de maig de 2010 "l'austeritat s'aplica a tot allò que és públic i compartit". Aquestes polítiques d'austeritat, defensa Herrera,⁵⁴⁵ serveixen per desmantellar l'Estat del benestar, "per privatitzar el que abans era públic i per llançar un missatge al món i especialment als anomenats països emergents: el model social europeu és un model a extingir, no a copiar". I una altra raó, segons Herrera:

"el capitalisme, aquest sistema que tendeix a autodestruir-se, l'única manera que té de perpetuar-se és a partir de fer negoci allà on fins ara no feia negoci. A Europa el capitalisme no feia negoci -o no tant com altres llocs- de determinats sectors: educació, salut, serveis socials. En el moment que s'estreny el marge de beneficis, el que han fet és buscar en sectors en els quals fins ara no havien entrat. La demanda de reformes estructurals

⁵⁴⁴ Citat per Joan Herrera (*Ibidem*: 45-46).

⁵⁴⁵ La denúncia de les polítiques d'austeritat ha estat un dels eixos centrals de la batalla ideològica d'ICV tant al Congrés com al Parlament des de 2010.

obeeixen al mateix objectiu: afebliment de l'Estat del benestar i privatització de sectors estratègics (*Ibidem*: 47)

Aquest context global, sobretot europeu, té, segons Herrera, una traducció pròpia a Espanya i amb altres característiques també a Catalunya: s'està produint la fi d'un règim, un canvi en el sistema de partits. Les enquestes ho apuntaven i els resultats de les eleccions europees del 26 de maig de 2014 i municipals i regionals a Espanya el 24 de maig de 2015 ho van confirmar. A Espanya, indica Herrera, el PP, el PSOE i CiU, els partits que han liderat els diferents governs amb el suport de tercers, "estan en caiguda lliure".

El bipartidisme imperfecte en el qual hem viscut a Espanya arriba a la seva fi, com el pluripartidisme català, sempre liderat per CiU i PSC, també "està tocant a la seva fi", afirmava el 2013 Herrera, que apuntava entre altres factors que s'ha degradat la democràcia: "La corrupció, la manca de controls públics, la crisi d'una institució com la monarquia, la reacció d'un poder judicial que encara manté sectors franquistes o neofranquistes en les seves estructures de poder, més la fatxanderia amb què es respon a aquesta degradació democràtica".

L'ecosocialisme, substitut de la socialdemocràcia?

Herrera situa la crisi de la socialdemocràcia a partir dels anys 80. En l'assaig *Quanta desigualtat pot suportar la democràcia?* diu que aquesta crisi comença "a partir d'una renúncia a les polítiques redistributives, com si ser d'esquerres només es reduís a una escala de valors diferent, amb l'assumpció matisada d'un capitalisme financer que s'havia acabat imposant".

Quina és la sortida? Per a Herrera, "hauríem de ser capaços de trobar el camí per guanyar una nova majoria que doni pas a un nou projecte polític per a una integració europea més intensa i integral, més democràtica i social" i subratllava, el 2013, que això "no és possible des de les dinàmiques organitzatives dels partits tradicionals". En aquest punt, Herrera apostava pels moviments socials perquè els partits "ja no són suficients" i, per tant, "els partits que vulguem expressar i construir una alternativa hem de ser conscients que no podem caminar sols".

El "partit-màquina electoral" o "partit-empresa" "no serà qui articuli el futur de l'esquerra si aquesta ha d'aconseguir una nova majoria". Cal, subratllava Herrera ara fa dos anys i abans de l'aparició de Podem/Podemos, "dissenyar, treballar i confluïr, per tal de construir".⁵⁴⁶ Per tant, estem en un canvi d'època i de paradigma en què en els pròxims anys els sistema de partits no serà el mateix perquè "ens trobem immersos en tot un canvi d'època".

I quin paper té l'ecosocialisme com a alternativa a la socialdemocràcia en aquest "canvi d'època"? Poc o res, almenys sota aquesta denominació, perquè Herrera al llarg d'aquest assaig no esmenta en cap moment l'ecosocialisme com a recanvi ideològic. Però subratlla que:

⁵⁴⁶ Aquest concepte de "confluències" no és nou. I de fet, durant la transició els comunistes catalans parlaven d'"interseccions". Podeu llegir el llibre de Xavier Domènech. *Temps d'interseccions. La Joventut Comunista de Catalunya (1970-1980)*. Barcelona: Fundació Francesc Ferrer i Guàrdia, 2008.

“Venim del segle XX i estem en trànsit cap a un nou segle que encara no sabem com serà. I que el món d’avui sigui millor o pitjor que el món d’ahir dependrà de si som capaços de definir els interessos de la majoria, i articular-los políticament. Necessitem actors nous i sumar el millor que hi ha. I ens cal política, molta política, perquè més enllà del moment de moviment, efervescent i màgic, puguem aconseguir un canvi profund” (*Ibidem*: 63)

L’articulació del canvi en el paradigma al voltant d’un cos ideològic no queda expressat per Joan Herrera. Sí que assenyala que “és fonamental que l’esquerra institucional no renunciï al carrer” tot observant l’experiència històrica del 15-M de 2011 en què es va popularitzar l’expressió “ningú no ens representa”, una expressió que condensava, segons Herrera, l’allunyament dels partits, però que també significava moltes altres coses.

Al cap d’uns mesos, el 20 de novembre de 2011, hi va haver unes eleccions generals que malgrat les mobilitzacions socials dels mesos anteriors va guanyar el PP amb majoria absoluta. Herrera analitza com construir una alternativa tant a Catalunya com a Espanya a CiU i PP i les seves polítiques d’austeritat -Herrera i per afegit ICV utilitzarà en tots aquests anys l’expressió “austericidi”- però abans analitza el paper d’ICV en la gestió del govern tripartit: “Saber d’on venim per saber on anem”.

Herrera assegura tenir la impressió que “molta gent no ens veu com a part del problema, perquè sap que no l’hem causat” i fins i tot en alguns debats ICV s’ha avançat a allò que alguns han reivindicat després com ara en matèria de democràcia, de fiscalitat, de regulació del sector financer, del sector energètic, entre altres.

El dirigent ecosocialista creu que hi ha opcions per construir una alternativa per fer una opció de canvi i que sense ICV veu difícil que això pugui passar. Assegurava el 2013 que calia aprendre dels traumes del passat, especialment de dos que com hem explicat en pàgines anteriors han marcat la història d’Iniciativa: la batalla dins el PSUC entre eurocomunistes, prosoviètics i leninistes, a principis dels anys 1980, i el segon trauma, a finals de 1990 quan Izquierda Unida decideix trencar amb Iniciativa.

En aquest segon trauma és quan “va mutar el codi genètic d’Iniciativa” amb l’entrada de gent jove i un relleu generacional amb un nou tipus de lideratge afegit a un altre element fonamental d’aquell final de dècada de 1990: assumir que cal tenir un peu a les institucions i un peu al carrer:

“La Iniciativa moribunda de finals dels noranta i principis del 2000, després de l’escissió, va aixecar el cap a partir d’un escenari en què es mobilitza. Aquell espai polític es referma a partir de la seva presència en el conflicte, a partir de la mobilització. Aleshores, a Catalunya hi havia cinc espais polítics i no els set que tenim ara (es refereix al 2013). Es deia que quedaria un espai d’esquerres espanyolista que seria l’espai socialista, un espai d’esquerres sobiranista que seria Esquerra, un espai de dretes espanyolista que seria el PP, i un espai de dretes catalanista que seria Convergència. Iniciativa estava condemnada a desaparèixer. Però la realitat és tossuda, vam representar –i continuem representant- un corrent històric de pensament i acció” (*Ibidem*: 75)

Herrera assegura que “l'esquerra que volem ha de ser capaç de construir una alternativa” des del combat per la salut, per l'educació, pels serveis socials bàsics i la resposta passa per l'apodament de la ciutadania i afegeix que “aquesta nova esquerra no només ha de recuperar l'articulació col·lectiva, sinó que ha d'incorporar la dimensió del compromís individual, perquè amb un canvi de pautes de consum, fent que els estalvis estiguin a la banca ètica, apostant pel consum a cooperatives d'energia(...), podem aconseguir canvis en les relacions econòmiques poderosíssimes”.

“Com es construeix una alternativa política?”, es pregunta Herrera -que insisteixo, no esmenta l'ecosocialisme com l'alternativa ideològica- que respon que s'ha de fer no limitat a l'espai institucional i que cal articular una “nova aritmètica de carrer”, ja que el gran error de l'esquerra dels anys vuitanta a Catalunya tant per part del PSC com del PSUC va ser “centrar-se en l'espai institucional”:

“Quan Lula da Silva va arribar a la presidència del Brasil, el primer que va expressar en un míting al Fòrum Social Mundial va ser que havien conquerit el govern, però no el poder. Assumia que, sense algú que t'empenyi, algú que et pressioni, algú que t'acompanyi també, no ets capaç de canviar les coses. (...) Es tracta, doncs, de construir una nova aritmètica de carrer amb l'aspiració d'una nova aritmètica a les institucions. El risc que podríem cometre és, com si de la llei del pèndol es tractés, renunciar a la batalla institucional. És des d'una aritmètica de carrer potent que podem plantejar-nos l'aritmètica institucional” (*Ibidem*: 87)

Seguint el que avançava Jeremy Rifkin fa més de vint anys en el seu llibre *La fi del treball*, cal redistribuir per viure millor, per viure diferent. Cal, segons Herrera, canvis més profunds per transformar un sistema econòmic basat en el creixement insostenible i en el consumisme, l'individualisme i el culte al lucre. Dissenyar un sistema econòmic basat en el consum de béns relacionals i de proximitat, una nova organització social que afavoreixi compartir béns i serveis en comptes de posseir-los, transitar cap a una economia del servei, de l'ús:

“La proposta suposa un canvi cultural profund, com tots els grans canvis, però pot acabar representant destinar la nostra riquesa a allò que ens pot permetre acumular un benestar més sostenible en termes ambientals, humans i socials” (*Ibidem*: 95)

Herrera també aposta per una banca pública, per l'ecologia -diu que està “expulsada de l'escena i del debat polític, i sovint pintada com un caprici en una societat depauperada”-, i per una democràcia econòmica -“es tracta que les decisions econòmiques es prenguin en funció de l'interès general i no en funció de l'interès particular”-, tot i que per construir aquesta alternativa s'ha de fer des de l'àmbit europeu i alhora connectat al món.

Com construir un escenari d'alternativa? Per a Herrera, això s'ha de fer amb organització i estratègia, amb unitat i novetat:

“és urgent que, des de l'esquerra social, l'esquerra política, l'esquerra articulada i també des dels nous agents i moviments socials que van apareixent, reflexionem sobre quins són els espais unitaris per aconseguir

anar junts i construir un escenari per canviar-ho tot.(...) O anem a un escenari nihilista i de fragmentació, si no populista i feixista –tot combinat-, o anem a un escenari de construcció d’alternativa. En aquest canvi d’època ja no n’hi ha prou amb una bona proposta o un bon debat. Cal mobilització. No n’hi ha prou amb propostes que plantegin canvis legislatius per garantir un mínim legal i els subministres bàsics, per modificar la normativa hipotecària o per al registre de lobbies.(...) Hem de determinar com superem dinàmiques que silencien. I com evitem caure en la dinàmica que vanagloria els moviments, sempre que no traspassin el llindar de la voluntat de fer política, o que ho fien tot a dinàmiques movimentistes, sabent que aquestes dinàmiques seran innòcues per al poder si no poden disputar l’hegemonia a qui l’ostenta. Ens calen estratègies no només per resistir, sinó per aspirar a guanyar. (...) Quin és el problema de fons? Potser és un element de conjuntura, però és molt real. Com que l’espai que deixa el socialisme és molt gran, són molts els que poden créixer, i d’altres resistir (...) Ens cal confluència i novetat” (*Ibidem*: 103)

Herrera s’està adreçant -segons la nostra interpretació i en la nostra entrevista personal-⁵⁴⁷ a moviments i noves organitzacions que pocs mesos després, concretament en el primer semestre de 2014, van donar origen a Podemos i Guanyem que des d’ICV es va apel·lar a arribar a una confluència. Sotmetre la “marca ideològica” pròpia, com veurem més endavant, era un risc a pesar que com hem vist, un dels fundadors de Podemos, Monedero, abraçava l’ecosocialisme el 2006.⁵⁴⁸

Aquest espai de confluència i novetat, Herrera el veia el novembre de 2013 en la construcció d’una nova Assemblea de Catalunya, “amb el nom que sigui”, però en una assemblea “en què tothom reconegui l’altre”. Es tracta de definir un nou subjecte polític, argumentava Herrera, “un espai que sigui realment nou, però hem d’entendre que venim de molt lluny, i que tenim arrels molt profundes que van molt més enllà del que som nosaltres, que són tradicions històriques”. I afegia:

“Per construir una alternativa ens cal una nova esquerra: repensada i articulada de nou. Repensada i articulada sobre els principis de la igualtat i la llibertat. I a la vegada, amb una reflexió profunda sobre allò que no ha sabut llegir i interpretar. Les dues batalles que hem de lliurar, la de recuperar la política i la de reinventar-la, s’han de donar en paral·lel. Difícilment podem recuperar la política –i la democràcia- sense reinventar-la. Difícilment podem reinventar-la si no la recuperem” (*Ibidem*: 108)

L’aparició primer de Podemos en les eleccions europees de maig de 2014 i la de Guanyem Barcelona (finalment amb el nom de “Barcelona en Comú”), en un acte fundacional el juny, va posar cara i ulls al terratrèmol que, el novembre de 2013, Joan Herrera semblava augurar que s’hi acostava. Però encara hi havia un altre

⁵⁴⁷ Entrevista que va tenir lloc el 7 de novembre, dos dies abans de la consulta del 9 de novembre.

⁵⁴⁸ Així mateix, en una entrevista el desembre de 2012 en la cadena de ràdio veneçolana 24Horas Monedero afirmava que “una de las claves centrales del socialismo es que es ecosocialismo o no lo es”. En aquella mateixa entrevista Monedero lloava la figura d’Hugo Chávez sobre qui deia: “Así Chávez se vaya, siempre será recordado como el último libertador de América”. Podeu veure informació a: <http://www.noticias24.com/venezuela/noticia/142574/juan-carlos-monedero-conversa-sobre-el-futuro-del-socialismo-en-venezuela-en-n24-radio/>

terratrèmol que el 2014 havia de sacsejar tota la política, la societat i els mitjans de comunicació catalans: la convocatòria d'una consulta per la independència de Catalunya, que va anar precedida l'11-S per una concentració milionària per fer una V (de votar i victòria).

2.6.5. El retorn de l'ecosocialisme a l'oposició (2010-2014): l'horitzó de la consulta del 9-N

El 28 de juny del 2010, el Tribunal Constitucional va emetre la sentència sobre la constitucionalitat de l'Estatut de Catalunya de 2006 a instàncies d'un recurs del PP. El 10 de juliol una manifestació multitudinària a Barcelona "va posar de manifest que la via estatutària estava totalment morta i que la sentència havia precipitat la ruptura del darrer punt de connexió: el sentimental. Per molts catalans el 10 de juliol fou el dia de la ruptura sentimental amb Espanya, el dia en què es convenceren que Catalunya i els ciutadans de Catalunya no tenien cabuda a Espanya" (Segura, 2013: 32).

Així s'arribarà a les eleccions catalanes del 28 de novembre de 2010. Dels tres socis del tripartit ICV-EUiA és qui aguanta millor amb la pèrdua de dos diputats (10 diputats). La davallada del PSC i ERC va fer impossible la reedició del Govern d'Entesa. CiU torna al Govern de la Generalitat de la mà d'Artur Mas amb un programa electoral que inclou la demanda d'un pacte fiscal similar al concert basc. És el final de l'experiència "ecosocialista" d'ICV al front del Govern català.

La legislatura va ser molt curta perquè, com assenyala Antoni Segura, "la política de retallades que emprengué el govern de CiU i la contradicció que suposava defensar el pacte fiscal i governar amb el suport del PP va desgastar molt aviat el capital d'aquell Govern que Mas havia denominat el Govern dels 'millors'".

Només dos anys després i com a conseqüència de l'èxit de la manifestació multitudinària de la Diada de 2012 convocada per l'Assemblea Nacional Catalana (ANC) sota el lema "Catalunya, nou estat d'Europa" en una demostració, segons Segura, que "com en altres moments d'incertesa i de dificultats en la història recent de Catalunya, la societat civil i els moviments socials anaven per davant de la política".

L'èxit d'aquella Diada de 2012 i el "no" del Govern de Mariano Rajoy a obrir cap tipus de negociació sobre el pacte fiscal va abocar el president Mas a convocar eleccions avançades el 25 de novembre amb una campanya en clau "messiànica" que tanmateix va ser un càstig per a CiU, que va perdre 12 escons. En aquella campanya CiU es va presentar defensant la convocatòria d'una consulta ciutadana per decidir el futur de Catalunya.

Mentre que ERC es va recuperar respecte a les eleccions de 2010 i va guanyar tres diputats, ICV va guanyar-ne 3 fins a 13. SI va desaparèixer i la Candidatura d'Unitat Popular (CUP) va entrar amb 3 diputats. El resultat a la baixa de CiU, amb 50 diputats, va fer que arribés a un acord amb ERC que va posar com a condició la celebració de la consulta per al 2014, any en què es commemorava el tercer

centenari de la derrota de 1714 i on els escocesos també anaven a votar en un referèndum la seva permanència o separació del Regne Unit.

Resultats de les eleccions al Parlament de Catalunya. 25 de novembre de 2012

candidatura	CiU	ERC	PSC	PPC	ICV-EUiA	C's	CUP
vots	1.116.259	498.124	524.707	471.681	359.705	275.007	126.435
% vots	30,70	13,79	14,43	12,79	9,89	7,56	3,47
Diputats	50	21	20	19	13	9	3

Font: Parlament de Catalunya

Anteriorment, i ja ICV com a partit d'oposició de nou al Parlament de Catalunya, en les eleccions municipals del 22 de maig de 2011, ICV no pot sumar a la ciutat de Barcelona amb el PSC i passa a l'oposició tot i haver aconseguit 5 regidors, amb 62.939 vots (el 10,39%). S'acabava així una etapa en què l'ecosocialisme d'ICV va gestionar quotes de poder en el govern de la capital de Catalunya.

Mesos després, en les eleccions de novembre de 2011 al Congrés dels Diputats, ICV va obtenir els millors resultats en gairebé vint anys i va aconseguir tres escons, un llistó que no havia assolit des del 1993. La candidatura liderada per l'exsindicalista Joan Coscubiela va obtenir 278.760 vots, xifra molt superior als 183.338 en les generals de 2008. L'impuls del 15-M, l'enfonsament del PSOE i la crisi econòmica van ser claus per aquests bons resultats de la formació ecosocialista.

El desembre de 2011, Joan Marcet i Xavier Casals, editors de l'estudi titulat *Partidos y elecciones en la Cataluña del siglo XXI*,⁵⁴⁹ asseguraven que després dels tres cicles electorals que havien tingut lloc a Catalunya des de l'inici del nou segle (2003-2004, 2006-2008, 2010-2011) el sistema política català havia experimentat canvis significatius: s'haurien alterat pautes de vot, despuntaven noves formacions, els espais de competència política entre partits tendien a variar i la "desafecció" cap a les grans formacions catalanes s'havia fet més palpable amb el suport a noves opcions o el creixement del vot nul o en blanc. Aquests dos autors arribaven a dir que "incluso su sistema de partidos tiende a distanciarse cada vez más del de España".

En el capítol "Las claves de las elecciones autonómicas catalanas" (1980-2010), Carles Castro analitza el comportament electoral fins les eleccions de novembre de 2010 al Parlament de Catalunya que segons ell van marcar tres "derivats de futuro" que van ratificar les eleccions municipals del 2011: l'estancament del nacionalisme dominant -"que enmascaran la hegemonía de CiU y una radicalización independentista estéril"-, l'avanç de l'espanyolisme i la descomposició electoral de l'esquerra.⁵⁵⁰ Manté aquest estudi que hi havia una "doble desafecció" que imperava

⁵⁴⁹ Publicat per l'Institut de Ciències Polítiques i Socials.

⁵⁵⁰ Els resultats electorals de les eleccions municipals i regionals del 24 de maig de 2015 contradiran

en significatius sectors socials de Catalunya pel que fa a la llunyania respecte als grans partits i l'afebliment del sentiment de pertinença a Espanya.

Joan Herrera, a l'assaig *Quanta desigualtat pot suportar la democràcia?*, escrivia el novembre de 2013 que "el dret a decidir és l'oportunitat, el canal que connecta amb un estat d'ànim: la necessitat i la voluntat de canviar-ho tot. El sistema polític, les relacions amb l'Estat, Europa i l'ordre social i econòmic".

I es preguntava: "Per què on som on som?" Segons Herrera, si Catalunya estava com estava en el terreny nacional el novembre de 2013 era per "la incapacitat d'Espanya de reconèixer-se a si mateixa" i per la sentència del Tribunal Constitucional del 2010, que va trencar molts anys d'intentar buscar l'acord.

La interpretació en síntesi que fa Joan Herrera del conflicte entre Espanya i Catalunya està que Catalunya és part fundacional del contracte social, territorial i democràtic de la Transició i l'Espanya de les Autonomies no deixa de ser un invent català. En aquest pacte fundacional hi havia un marc per a una concepció gradualista i per a un encaix en què, per la via de la interpretació flexible, "Espanya es podia anar federalitzant, amb un desenvolupament normal de l'Estat". Què passa doncs?

"Però a partir de la victòria del PP, aquell pacte es comença a trencar. El període de José María Aznar del 1996 al 2004 no és un parèntesi més. Crec que aquelles redefineix la història d'Espanya, es dinamita la cultura del pacte i es fossilitza la Constitució. (...) Però qui marca clarament l'esdevenir de l'Espanya del segle XXI és José María Aznar i el seu projecte no només conservador, sinó reaccionari. Aznar va provocar una ruptura molt abans de la sentència del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut, amb una idea recentralitzadora i un discurs antiautonòmic. Introduï elements que fan de l'anticatalanisme un factor de vot en grans regions del territori espanyol, i especialment a Madrid regió" (*Ibidem*: 112-113)

La sentència del Tribunal Constitucional és fruit de la mobilització contra l'Estatut amb el recurs del PP "i això dona peu a una sentència que no permet un encaix gradualista d'una opció més federalitzant a l'Espanya contemporània":

"El simbolisme d'aquella sentència és extraordinari. Uns magistrats deroguen preceptes, no només pactats entre els representants de la sobirania, el Parlament i el Congrés, sinó un text ratificat pel conjunt de la ciutadania en referèndum.(...) Malauradament, el discurs de l'Espanya plural no es tradueix en res concret. Després de les eleccions del 2008 el PSOE arriba a la conclusió que el debat territorial l'havia desgastat i fou incapaç de definir una estratègia per liderar aquest debat territorial. Encara recordo les converses al Congrés després de les eleccions del 2008. Malgrat els 25 diputats del PSC, des de les files socialistes van atribuir el resultat ajustat a la resta de l'Estat al debat sobre l'Estatut. De fet, si alguna cosa va fallar, va ser la incapacitat d'explicar la realitat, un cert complex respecte a una realitat territorialment tan diversa" (*Ibidem*: 114)

aquesta "descomposició" de l'esquerra, en unes dinàmiques que es van donar més aviat de recomposició a partir de l'impuls de Podemos i altres noves formacions nascudes de confluències de corrents ideològics diferents dins d'aquesta mateixa esquerra.

En paral·lel, Herrera afirma que CiU ha governat en aquest període tirant endavant polítiques que han anat desfent el país amb polítiques d'austeritat (polítiques de retallades, escenaris de privatització entre els quals aspectes bàsics a qualsevol país com la política d'aigua) i el lament dels consellers de Mas sobre les finances intervingudes quan si això és així subratllava Herera, és perquè CiU va votar al costat del PP la Llei d'Estabilitat Pressupostària. Herrera avisava que en paral·lel a un país que anàvem fent amb l'actiu de la mobilització hi havia un país que s'estava desfent amb la fractura social de la crisi econòmica a la qual es podria afegir una fractura identitària pel conflicte al voltant de la consulta.

El líder ecosocialista -insistim que això ho afirma el novembre de 2013 quan es publica l'assaig- diu que l'única sortida era la "resposta democràtica" del referèndum, de la consulta que s'havia de fer "s'ho s'hi com a instrument i manera de "desencallar-ho tot". Però advertia Herrera:

"Hauríem de fer una consulta amb totes les garanties i el convenciment democràtic: que permeti una discussió sensata i serena sobre els pros i els contres. I, el que és més important, que permeti valorar diferents escenaris, ja no només el sí o el no, sinó quines són les diferents ofertes dels partidaris d'una i altra opció. (...) És la consulta, el que millor ens permetria poder canviar-ho tot. Amb la força de la democràcia. Sense haver d'acabar allà on ens volen portar, en una via unilateral que acabés trencant la unitat del catalanisme. Potser per això crec que no val cap posició que ignori l'opció de la consulta. No hi ha succedanis ni substitius. Sigui amb un acord de mínims sota el paraigua d'una tercera via, o mitjançant la declaració unilateral d'independència (DUI), o amb unes eleccions plebiscitàries" (*Ibidem*: 126-127)

Un mes després, ICV signava l'acord d'organitzar una consulta, el 9 de novembre de 2014. Joan Herrera, però, advertia en el seu assaig *Quanta desigualtat pot suportar la democràcia?* de com era d'important per aquell procés la pluralitat informativa, un factor central en l'anàlisi que portem a terme en el capítol següent d'aquesta tesi :

"Si volem fer un procés pulcre i impecable cal exigir pluralitat informativa als mitjans de comunicació catalans, especialment als públics, perquè si volem fer aquest procés bé, s'ha de fer des de la pluralitat que altres neguen" (*Ibidem*: 130)

I més endavant -en el final d'aquest assaig d'Herrera el 2013- alertava de la divisió entre independentistes i la resta⁵⁵¹ i avisava que la qüestió es tractava o bé de " cercar adhesions incondicionals a la independència" o bé "de permetre, sense paternalismes, sense imposicions ni relats miraculosos sobre el futur que ens espera amb la independència, un debat franc i serè amb persones que estan reflexionant sobre el futur que volen per a ells, per als seus fills i filles i per als seus pares i mares". I afegia:

⁵⁵¹ Herrera recordava que l'independentisme havia crescut des de la sentència de l'Estatut, d'un 15-17% a més d'un 40%.

“La pregunta que cal fer a alguns sectors de l'independentisme és si volen sumar la diversitat que representa el país o només els plenament i decididament convençuts. Tinc la impressió que hi ha un independentisme que pot acabar caient en la confortabilitat de creure que són una majoria, però jo crec que és insuficient per fer el que hem de fer, i en qualsevol moment pot acabar esdevenir una immensa minoria. No podem oblidar la complexitat de la societat catalana, creuada per gravíssims problemes socials i per sentiments de pertinença diversos. Sovint determinades formulacions restrictives provoquen que no se sumi tot el que es podria haver sumat. Per altra banda, no puc deixar d'expressar la preocupació pel risc d'un cert clima d'intolerància i de crispació en el debat, que de moment només s'expressa a través de les xarxes socials i que tendeix a estigmatitzar aquell que no expressa una adhesió incondicional a la independència. Tenim el risc que determinades actituds intolerant creïn rebuig o cansament, si no alimenten o donen arguments als plantejaments immobiliers” (*Ibidem*: 112-113)

Aquella crida a evitar la crispació i el linxament, el mateix Joan Herrera l'ha hagut de suportar (com llegirem en el capítol quart d'aquesta tesi, en l'apartat d'entrevistes 4.3.) en diferents moments dels tres anys que ha durat tot el procés, com en el cap de setmana del 25-26 d'octubre, a falta de només 14 dies del 9 de novembre i en un escenari on aquella pluralitat informativa a Catalunya continuava només ensenyant majoritàriament, d'una banda, els favorables a la nova consulta i al SCS, d'altra, els seus més fermes detractors. Els extrems tenien el protagonisme, com ha estat durant aquests tres anys de debat.

En aquest context -com es va dir durant la presentació a Barcelona del llibre del periodista Francesc-Marc Álvaro, *Ara sí que toca! El pujolisme, el procés sobiranista i el cas Pujol*- en la societat catalana havíem passat dels dos eixos tradicionals de la recuperació de la democràcia (l'eix esquerra-dreta i l'eix que va de menys a més catalanista) a un únic eix: “unionistes-independentistes”.⁵⁵² Aquesta interpretació, que s'havia de confirmar en les eleccions al Parlament de Catalunya del 27 de setembre del 2015, va quedar de moment desautoritzada amb els resultats de les eleccions municipals del 24 de maig de 2015 quan a la ciutat de Barcelona guanya la plataforma-partit Barcelona En Comú que va situar l'eix social en el centre de la seva campanya electoral. En aquest nou únic eix -o millor dit, en la seva visualització mediàtica- ICV s'ha trobat molt incòmode, una realitat a la qual cal sumar l'aparició d'aquests nous moviments que amb un llenguatge semblant a l'utilitzat per ICV i Izquierda Unida durant les dues darreres dècades amenaçava el 2014 la formació ecosocialista d'atraure una part important del seu electorat.

El desembre de 2014, un mes després del 9-N, les enquestes donaven una pèrdua molt important de votants per a ICV que oscil·laria entre el 40% en les eleccions al Parlament de Catalunya i el 60% en les generals espanyoles. El debat del 9-N i l'ascens de Podemos podrien explicar aquest desgast electoral. Segons l'enquesta del CIS de gener de 2015, el 40,6% dels qui asseguraven haver votat Izquierda Plural (IU-ICV) en les generals de 2011 deien que havia decidit votar Podemos en les pròximes eleccions.

⁵⁵² Acte de presentació d'aquest llibre a la Llibreria Casa del Llibre, amb F.M. Álvaro i Alfons Comín, el 20 d'octubre de 2014.

El gener del 2015, ICV va centrar la seva estratègia en insistir en l'eix social en paral·lel a les expectatives electorals de Syriza, partit que en els darrers anys ha participat en diversos actes i mitjans electorals d'ICV. En aquest sentit, a finals de gener, els ecosocialistes catalans van celebrar el I Fòrum del Sud d'Europa amb la presència d'un grup de membres de Syriza, coalició electoral fundada a partir de partits d'esquerres i ecosocialistes. També el gener va arribar a un acord per confluïr en una plataforma electoral a les eleccions municipals a Barcelona amb Guanyem i Podem, que finalment es va presentar amb el nom "Barcelona En Comú" i que el 24 de maig va aconseguir la victòria per davant de CiU a la ciutat de Barcelona.

Però, les expectatives electorals entre desembre de 2014 i maig de 2015 van caure tant en les projeccions per unes eleccions catalanes com espanyoles. En una enquesta publicada el cap de setmana del 2-3 de maig de 2015 per *La Vanguardia*, la formació ecosocialista obtindria en les eleccions al Parlament de Catalunya un màxim de 8 diputats, cinc menys, per darrere de Podemos -si aquest partit es presentés en solitari- i només per davant de la CUP. Finalment, ICV es va presentar a les eleccions autonòmiques del 27 de setembre del 2015 amb Podemos/Podem i Equo sota el nom de Catalunya Sí que es Pot.

El posicionament d'ICV davant la consulta del 9-N, la forma com es va visibilitzar ICV a través dels mitjans de comunicació -i de com han viscut el debat els seus militants- i, finalment, l'aparició desbordant de Podemos són algunes de les claus que explicarien aquesta situació, com analitzem en el capítol quart d'aquesta tesi, on hem dut a terme una enquesta entre la militància d'ICV per conèixer si durant el debat s'ha pogut donar el fenomen d'"espiral del silenci" entre els seus militants -el *hard core* d'un partit polític- tot afectant en canvis en les opinions i actituds d'aquests.

CAPÍTOL TERCER

La vigència de la Teoria de l'Espirai del Silenci en la Postmodernitat política i comunicativa d'inicis del segle XXI

“The moment we want to believe something, we suddenly see all the arguments for it, and become blind to the arguments against it”

“La por pot dur els homes a qualsevol extrem”

George Bernard Shaw

(Dublin, Irlanda 1856-Ayot St Lawrence Hertfordshire, Anglaterra 1950)

Introducció

Aquest capítol tercer⁵⁵³ se centra en l'anàlisi de la Teoria de l'Espirai del Silenci i la seva vigència actual. Per al nostre cas pràctic del capítol quart volem comprovar si aquest fenomen d'Espirai de Silenci es pot donar en l'actual context polític, social i comunicatiu. El nostre objecte d'estudi és ICV i la seva representació mediàtica en el debat de la consulta per un referèndum sobre el futur polític de Catalunya i si aquesta representació i el debat en general hauria provocat entre els militants de la formació ecosocialista -per tant, entre el *hard-core* o nucli dur, el més reticent als canvis d'opinió i actitud i menys influenciable pels mitjans- aquest efecte que descriu la teoria formulada per la sociòloga i politòloga alemanya Elisabeth Noelle-Neumann el 1972.

Així mateix, aquest capítol deconstrueix la teoria sota la hipòtesi que contràriament a la seva classificació molt sovint -encara avui dia- entre les teories comunicatives dels "màxims efectes" aquesta s'ha de situar entre les teories dels "efectes limitats" segons el corrent majoritari en les darreres quatre dècades en la recerca en comunicació. Es tractaria d'una teoria pròpia de les teories del grup de les "mediacions" que defensen que els mitjans tenen poder a l'hora de seleccionar i jerarquitzar una realitat concreta sobre la qual es forma l'opinió pública.

La nostra hipòtesi és que aquestes teories de les "mediacions" són pròpies de la societat Postmoderna que emergeix amb els seus factors característics a partir de la dècada de 1970 i que s'ha consolidat en les dècades següents.

3.1. Elisabeth Noelle-Neuman, sociòloga de la "pell social" en una societat en transició a la Postmodernitat

La Teoria de l'Espirai del Silenci -avancem una definició- explica el fenomen que es pot donar en el comportament individual i grupal quan percebem que les nostres opinions, actituds i comportaments són minoritaris respecte als majoritaris i decidim, per por a l'exclusió i a l'aïllament social, mantenir-los en silenci o bé canviar-los en la línia de la majoria.

La formulació de l'Espirai del Silenci, teoria de nom poètic, el 1972-74, per la sociòloga alemanya Elisabeth Noelle-Neumann (1916-2010), no és pas una idea nova. De fet Alexis de Tocqueville, un dels autors de referència de Noelle-Neumann, analitza el paper de les "majories" i "minories" associat a les opinions publicades o bé silenciades, per explicar la Revolució Francesa del 1789 i la democràcia a Amèrica sobre la qual deia que estava basada en el fet que "entre els americans les lleis

⁵⁵³ Aquest capítol té l'origen en el llibre de la col·lecció de divulgació acadèmica de la Universitat Oberta de Catalunya, "Vull Saber", escrit per aquest doctorand, que porta per títol *Elisabeth Noelle-Neumann. La vigència de l'Espirai del Silenci en la "societat xarxa"* (2014). Hem ampliat extensament el contingut d'aquell llibre tot afegint també una anàlisi i interpretació, absent en la publicació de 2014, de la recerca aplicada més recent vinculada a la teoria.

polítiques fan que la majoria regeixi sobiràniament la societat” i alertava que en els països democràtics s'estigués imposant l'individualisme.

Tocqueville analitza aquest nou individualisme que qualifica de “sentiment reflexiu i apacible que indueix a cada individu a allar-se de la massa dels seus semblants” i augura que l'individualisme és “propi de les democràcies i amenaça amb desenvolupar-se a mesura que les condicions s'igualin”. Per a Tocqueville, “a mesura que les condicions socials s'igualen es dona un major nombre d'invidus que, tot i que no són prou rics ni poderosos per exercir la seva gran influència sobre la sort dels seus semblant, tanmateix, han adquirit o han conservat coneixements i béns suficients per tenir-ne prou amb si mateixos. Aquests homes no deuen res a ningú, ni esperen, per dir-ho d'alguna manera, res de ningú”.

Com veurem més endavant, altres filòsofs com ara Hobbes, Rousseau, Bentham i Stuart Mill també han analitzat amb més o menys profunditat la manera com es crea consens dins la societat i de com, en aquest procés, hi ha minories que queden al marge. Alguns d'aquests autors van ser referent per a Noelle-Neumann en la formulació de la seva Teoria de l'Espirall del Silenci.

El precedent més pròxim a la formulació d'Elisabeth Noelle-Neumann és el llibre de V.O.Key, *Public Opinion and American Democracy* (1961), on analitza la relació entre opinió pública, conformitat -indueïda per una opinió de la majoria- i la tendència de les minories al “silenci”.

Però, la iniciativa d'integrar dins el model de l'opinió pública la idea que la tendència a la conformitat està en la por a les sancions socials no es pot atribuir a Noelle-Neumann (Splichal, 1999: 172-173), sinó a l'antropòleg anglès Tom Harrison, fundador del British Institute of Public Opinion, primer que descriu com es dona aquest procés d'espirall del silenci (sense fer servir el concepte d'“espiral”) en el seu article “What is Public Opinion?”, publicat el 1940 a *The Political Quarterly*, en el qual afirma:

“At all ordinary times and places, there is a tendency for most ordinary people to follow what they believe to be the majority, to voice in public mainly those sentiments and opinions which are generally acceptable and respectable... Public opinion is only a part of private opinion and only that part which, so to speak, dare show itself at any moment”

Noelle-Neumann no té una obra teòrica i acadèmica extensa i diversa. De fet, ella portava treballant 25 anys en el disseny d'enquestes i sondejos d'opinió quan formula la teoria de l'Espirall del Silenci en el període de 1972-74 tot i que la mateixa autora assegura que ja en parla el 1965. No obstant, no serà fins que no apareix publicada la primera edició en anglès, el 1984, *The Spiral of Silence*, i que es converteix segons *l'American Political Science Review* en un dels llibres més llegits sobre Opinió Pública, que aquesta teoria i la seva autora es converteixen en referent internacional fins a l'actualitat.

Com tantes altres teories, com tants altres llibres, molt experts, periodistes, sociòlegs, psicòlegs, escriptors, polítics l'utilitzen sense haver-ho llegit acuradament

o senzillament, sense haver-ho llegit mai. Això provoca que sovint es llegeixin interpretacions errònies, en alguns casos per mesclar la trajectòria intel·lectual i professional de l'autora amb la seva trajectòria vital i ideològica.

Als habituals errors a l'hora d'analitzar la teoria s'afegeix el perfil biogràfic d'Elisabeth Noelle-Neumann. La seva joventut, que transcorre en una Alemanya sota el règim nazi, també ha alimentat una llegenda d'aquesta investigadora social, presentada sovint com la sociòloga que va prendre te amb Hitler quan la veritat és que va prendre te uns minuts amb el führer però acompanyada d'altres estudiants de secundària i quan encara no tan sols no era politòloga sinó que ni tan sols havia arribat a la Universitat on estudiaria Periodisme.

Per elaborar aquest capítol hem utilitzat l'edició del 2010 en castellà⁵⁵⁴ de *L'Espirale del Silenci* i la primera en anglès, de 1984. La primera edició del llibre, en alemany, va aparèixer el 1980 amb el títol *Die Schweigespirale: Oeffentliche Meinung-unsere sozilaie Haut*. Aquella edició va tenir una posterior revisada i més extensa el 1989.

En aquest capítol analitzem la Teoria de l'Espirale del Silenci des de diferents perspectives acadèmiques perquè, al capdavall, la mateixa teoria respon a una interdisciplinarietat que va de l'estudi de l'opinió pública a la teoria del poder, de la sociologia a la psicologia, de la recerca en comunicació política als estudis psicosocials. És difícil entendre aquesta teoria si no es vincula a la realitat que trobem en qualsevol societat (democràtica o autoritària) de les elits econòmiques, mediàtiques, intel·lectuals de crear hegemonia sobre uns temes, uns debats i posar-los en l'agenda pública (dels mitjans) perquè finalment hi hagi climes i corrents d'opinió que tinguin una influència sobre l'Opinió Pública.

La Teoria de l'Espirale del Silenci es pot adscriure a la Sociologia de la Comunicació, a la Comunicació Política, a la Psicologia Social, entre altres àmbits d'estudi. És transversal i ens ajuda a explicar tant el comportament individual com el col·lectiu, de com es forma l'opinió majoritària dins una empresa i una institució fins com actuem el dia de les eleccions quan dipositem el nostre vot en una urna.

Aquesta teoria també ens pot ajudar a explicar per què el poble alemany va donar suport a una ideologia minoritària que es va convertir en majoritària en menys d'una dècada en una espiral del silenci que va provocar que fins i tot simpatitzants de l'esquerra i catòlics acabessin acceptant el Nazisme en un fenomen d'alienació col·lectiva analitzat abastament per estudiosos com ara Ian Kershaw (1983).

Però la Teoria de l'Espirale del Silenci és sobretot un paradigma de la Psicologia Social entesa aquesta disciplina (Myers, 2013) en la seva relació amb el pensament social (el "Jo" en el "món social", creences socials i judicis, comportament i actituds), la influència social (conformitat i obediència, persuasió, la influència del grup) i les relacions socials (prejudicis, conflictes). Des de les ciències de la comunicació la recerca centrada en la psicologia social és indispensable per entendre l'evolució de la comunicació política i la propaganda. I també és motor en el desenvolupament de les tècniques de màrqueting, publicitat i relacions públiques.

⁵⁵⁴ Hem traduït al català molts dels fragments tant de l'edició en castellà del 2010 com també de l'anglesa, del 1984.

La psicologia social -com la resta de les ciències socials, no és pas una ciència exacta- perquè les persones, els grups, les societats i fins i tot els països canvien, evolucionen. Un país com el Japó ha passat d'estar associat a uns clixès violents (Japó fins a la Segona Guerra Mundial) a ser percebut com un país educat i cívic de comportament gregari (tsunami del 2011). En les societats d'Occident l'individualisme preval com a signe d'identitat mentre que a l'extrem orient el valor més important és el col·lectiu o grupal.

El Japó, abans de dir-se Nippon, es coneixia com a Yamato (Gran Harmonia) o Wa-Koku (País en harmonia). Però per obtenir aquesta harmonia -que té les arrels en la filosofia budista zen- cal posar el grup per davant de l'individu amb els resultats que això comporta en una societat que com la japonesa provoca en l'individu occidental un xoc en la primera visita. Un japonès en la seva vida quotidiana en el carrer pensa com afecta els seus comportaments en el grup i per això està mal vist i fins i tot prohibit fumar mentre es camina i parlar pel mòbil en el metro. La sanció social per tenir un comportament radicalment oposat a les normes del grup és l'afollament.

Què explica que a la societat catalana de principis segle XX l'anarquisme fos una ideologia hegemònica entre les classes populars i treballadores i que un segle després sigui un moviment minoritari? Per què l'estereotip dels catalans passa d'estar relacionat amb la violència durant l'edat mitjana per convertir-se cap al segle XVIII i XIX en l'actual on se l'associa a la iniciativa empresarial, les actituds del botiguer i el pactisme?

Les societats i els grups canvien. El pensament racista i el suport social del Ku Klux Klan al sud dels Estats Units era fins als anys 60 si no majoritari força hegemònic. La imatge d'Alemanya el 2015 ja no té res a veure amb la que el món es va formar durant, abans i després de la Segona Guerra Mundial. Però tampoc la imatge d'Alemanya el 2015 és la mateixa que l'anterior a la Caiguda del Mur de Berlín. Els alemanys que van donar suport majoritàriament al Partit Nazi, en uns anys on la gent més decent va acceptar la política racista cap als jueus, són els alemanys que avui dia tenen una imatge de treballadors i eficients allunyada de la imatge negativa acabada la Segona Guerra Mundial.

La Catalunya medieval i la imatge dels catalans no és la mateixa que la moderna nascuda de la modernització i especialment de la industrialització enfront una Espanya menys desenvolupada i agrària. Les imatges i els estereotips poden mantenir-se durant segles però també canviar en pocs anys. Aquest és un element d'estudi central en l'activitat acadèmica i professional d'Elisabeth Noelle-Neumann.

Té raó la psicòloga social Hazel Markus (Myers, 2013: 8) quan diu "People are, above all, malleable"? o el que és el mateix: ens adaptem al context social? Les nostres actituds i comportaments estan modelats per forces socials externes?

La psicologia social posa èmfasi en la influència del nostre clima social. Els prejudicis (és indispensable la lectura del clàssic publicat el 1954 *The Nature of Prejudice*, de Gordon W. Allport) i els estereotips redueixen la realitat per fer-la més fàcil d'entendre-la però també per adaptar-la als nostres interessos. La discriminació racial, de gènere, de classe i ideològica es dona molt habitualment i sovint per mantenir el propi *status quo*.

De fet, la reducció d'un col·lectiu a un estereotip rígid és el que explica la manca de sensibilitat i empatia de la població alemanya cap als jueus prèvia deformació d'aquests per part de la propaganda oficial que els va presentar amb característiques d'animals. L'ús de la violència i l'agressió passen a ser una eina acceptada per la majoria per tal de destruir els "paràsits" o amputar un càncer per al grup majoritari.

En *Stigma* (1963), el sociòleg E. Goffman analitza el caràcter públic de l'estigma social i recorda que estar prim en algunes cultures és un signe positiu però en altres ho és de falta d'atractiu i que un estigma s'institucionalitza o s'estableix quan les societats o grups socials han de construir una imatge racional de les desaprovacions per tal de legitimar el càstig o qualsevol acte punitiu contra l'estigmatitzat.

El paper de la comunicació en la formació de la nostra idea i imatge de la realitat social, especialment del paper de la premsa, és central per entendre la Teoria de l'Espirall del Silenci i saber interpretar el paradigma que ens anuncia el 1972 la sociòloga i politòloga alemanya. Aquesta realitat representada pels mitjans de comunicació per tal d'ordenar la realitat desordenada a partir que els mitjans trenquen els límits contingents de l'espai i el temps de les sensacions (Albert Sáez), com els mitjans contribueixen a la construcció social de la realitat (Berger i Luckman) o quin és el paper de les representacions socials (Serge Moscovici) amb l'estudi de la influència de les minories i la psicologia de les multituds.

En la seva teoria de les representacions socials, Moscovici, autor d' *Influència social i canvi social* (1976) -on ja parla de la dialèctica majoria-minoria i viceversa-, *La invenció de la societat* (1988) i de *Conflicte i consens* (1994), teoria hereva del pensament de Durkheim, aprofundeix en l'estudi de les minories i les majories i la seva relació entre totes dues. Moscovici assegura que l'estat d'una minoria és l'estat d'un grup al qual se li ha denegat autonomia i responsabilitat i que no té ni la confiança ni el reconeixement per part d'altres grups, per estar dominat o per la seva dissiidència o posicionament herètic.

En la seva defensa de les minories -coneguda com a "Teoria de la innovació"- Moscovici diu que les minories no només són "innovadores" sinó que al llarg de la història s'han presentat com els principals agents de la innovació en art, ciència i política, entre altres àmbits. I posa l'exemple dels cristians, que van passar de ser una minoria perseguida a convertir-se en Església.

En aquesta línia, Moscovici també recorda que el seu primer treball sobre psicologia social va ser un estudi sobre innovació i canvi social i posa l'èmfasi en el fenomen del desenvolupament i circulació de coneixement dins una societat que s'explica per la difusió i divulgació per contagi (com va analitzar Gustave Le Bon), propagant idees per "imitació" (aquí es parla de com grups inferiors miran d'imitar grups dominants en gustos i idees i que en aquest intent de reproducció es produeix la dominació dels grups dominants) i per "conformitat". En aquest sentit, Moscovici analitza l'obediència a l'autoritat i el concepte de "l'obediència cega" a líders com ara Hitler o als Khmers Rojos.

Moscovici, que a *Social Representations* (2001) no esmenta ni un sol cop la Teoria de l'Espirai del Silenci ni la seva autora Elisabeth Noelle-Neuman, es posa clarament al costat d'aquestes minories "innovadores" -esmenta Socrates, Jesucrist, Galileo i Giordano Bruno- i així mateix recorda que no sempre l'apreciació social d'un col·lectiu com a una "minoria" vol dir ser menys nombrosa i posa l'exemple de la dona.

De fet, a *L'Espirai del Silenci*, l'autora alemanya gairebé no té en compte el paper dels individus que neden contracorrent en la societat i quan els esmenta és per qualificar-los de "disfuncionals" o antisocials.

Contràriament, si repassem la història dels tres darrers segles veurem com hi ha nombrosos casos en què el canvi neix des d'abaix. Com es pregunta Daniel C. Hallin, de la Universitat de Califòrnia (Sampedro: 11) si el control dels mitjans determina l'opinió pública ¿com expliquem el fet que la meitat de l'electorat mexicà votés per l'esquerra Cuatémoc Cárdenas el 1988 quan el monopoli de la companyia de televisió li va donar donar un 2% del temps de pantalla, o com explicar l'èxit del moviment pels drets civil a situar la igualtat racial en l'agenda política dels EUA durant els anys 60 o dels moviments dels drets de la dona i homosexuals o l'èxit del moviment minoritari contra el servei militar obligatori a Espanya?

La realitat és sempre més complexa però força sovint sembla que les persones ens volgüem quedar amb la simplicitat, el lloc comú, l'estereotip o simplement, com indica l'Espirai del Silenci, amb el que diu la majoria.

Això explica que si ets membre d'un petit poble de l'Amèrica profunda i la majoria dels teus veïns creu que Obama és musulmà (el 2010, el 31% dels republicans als EUA així ho creia) i que ha nascut fora dels EUA (el 43% dels republicans així ho creia el 2010) entra dins la lògica que bé acabis creient el que manté la majoria o bé silenciaràs el teu punt de vista oposat per no entrar en conflicte amb els teus veïns.

L'Espirai del Silenci és, també, una aproximació teòrica a la *conflictologia*, però en la forma és un tractat sobre la condició humana i el poder i de com es forma l'opinió pública a partir de l'acció del poder. La naturalesa d'aquest poder intervindrà en la formació del tipus de règim polític i les relacions de poder que s'hi donin explicaran el grau de qualitat democràtica. L'Espirai del Silenci també és una teoria que analitza com s'estructura el poder, i de com i qui ho legitima.

C. Wright Mills, a *White Collar* (1951) i *The Power Elite* (1956), va analitzar aquestes relacions de poder i es va centrar en les elits hegemòniques. Antonio Gramsci (1891-1937) des d'una perspectiva marxista -recordem que Marx a *La ideologia alemanya* afirma que "les idees dominants són, sempre, les idees de la classe dominant"- va parlar de la "teoria de l'hegemonia" en la línia del pensament de Marx. La dominació no s'efectua tant per mitjans coercitius -com havia passat en l'edat mitjana- sinó per mitjans simbòlics i aquí Gramsci va parlar del rol dels intel·lectuals en la producció d'ideologies hegemòniques (Risquete, 1998).

En les societats democràtiques actuals, de la coerció s'ha passat a la dominació de les idees a través de la manipulació i la persuasió sota control dels mitjans de comunicació, la publicitat, el món editorial, el que és la fabricació del consentiment

per mitjans no violents. La por ja no està en el càstig públic en forma de càstig físic, sinó en el psicològic. Aquí es torna a aparèixer amb força de nou la Teoria de l'Espirall del Silenci, quan se centra en com l'individu accepta unir-se a hegemònies per la por psicològica a sentir-se sol, en minoria.

El filòsof i sociòleg alemany Herbert Marcuse (1898-1979), autor de *l'Home unidimensional* (1964) i de l'assaig *Repressive Tolerance* (1965), va ser un dels pensadors d'esquerra que més han reflexionat sobre la coerció i les hegemònies en l'adoctrinament cultural i la manipulació ideològica a través dels mitjans de comunicació. Noelle-Neumann, però, no el va tenir en compte en la formulació de la seva teoria com tampoc a Adorno a qui considerava -amb la resta de membres de l'Escola de Frànkfurt- el referent intel·lectual de la revolució cultural del maig del 68.

El poder polític -en dictadura o en democràcia- vol controlar aquesta Opinió Pública. Primer, vol saber com es comporta per evitar que es giri en contra. La majoria de la societat francesa segurament, si s'hagués fet un sondeig d'opinió poc abans de la Revolució del 1792, hauria donat suport majoritàriament a la Monarquia. Aquella opinió pública, però, no estava sotmesa a la velocitat actual. Eric Hobsbawm explica a *The Age of Revolution: Europe 1789-1848*, com la notícia de la presa de la Bastilla el 14 de juliol del 1789 va trigar a arribar onze dies a pobles a menys de 200 quilòmetres de distància de París. Ara tot és instantani, immediat i aquesta realitat pot posar en qüestió vells paradigmes i teories que fins fa poc temps funcionaven.

No només el concepte "espai-temps" ha saltat pels aires en aquesta "societat xarxa" emergent, definida i analitzada per Manuel Castells (1996, 2000, 2004, 2009, 2010), sinó que la comunicació i els actors que hi treballen s'ha situat en el centre de les nostres vides. Cada vegada hi ha menys espai per la improvisació. Això ho saben fins i tot institucions mil·lenàries com l'Església o la Monarquia, que en els darrers anys s'han adonat que cal adaptar-se als nous temps. Així la Monarquia britànica durant els dies posteriors a la mort de la princesa Diana va estar a punt de tirar per la borda 1.000 anys de suport gairebé incondicional del poble anglès per una mala gestió simbòlica i comunicativa i per no voler o no poder entendre què volia el poble. Malgrat que és una pel·lícula, però *The Queen* retrata bé com els assessors d'imatge i els *spin doctors* del primer ministre, aleshores el laborista Tony Blair, juguen a influir (i manipular) en la construcció de l'opinió pública.

Vivim en la complexitat més absoluta, però els fenòmens poden ser antics. L'anomenada "Primavera àrab", precedida per la "revolució verda" a l'Iran que al final no es va concretar en res, va néixer d'un detonant, un noi a qui no deixaven vendre en un mercat de Tunis la seva mercaderia. Sovint els processos revolucionaris neixen d'un detall, d'una anècdota. No és nou. Però el que és nou és la velocitat com es propaga la informació i les seves conseqüències.

El conflicte i consens en societat, la construcció social de la realitat, el paper de les elits polítiques, econòmiques i mediàtiques, són alguns dels conceptes sobre els quals està construïda l'Espirall del Silenci. Perquè Noelle-Neumann, no oblidem, va ser una "pollster", una enquestadora que es va dedicar des del 1947 i fins a la seva mort el 2010 a la tasca de preguntar als alemanys.⁵⁵⁵

⁵⁵⁵ En aquest capítol i en la resta d'aquesta tesi doctoral ens referim a ella com a sociòloga i politòloga, tot i que el seu únic títol universitari era el de periodista. L'exercici de la professió periodística per part de

Les relacions humanes es basen en el principi de confiança (això ho sap qualsevol publicitari però també qualsevol periodista). Com argumentava un dels pares de la sociologia, Durkheim, “viure en la societat ens demana confiar en els altres” perquè no podem estar en alerta constant davant la complexitat. El simple acte de comprar una hamburguesa no ens ha de provocar preocupació per pensar si podem confiar en totes les baules de la cadena que ha portat la carn d'un animal viu des d'una granja fins a l'escorxador, la manufacturació, el control sanitari, el transport, l'arribada al punt de venda, el punt de venda... Aquesta realitat que fins fa poques dècades no era complexa perquè la carn o la llet la compraven allà mateix on se sacrificava l'animal (encara podem veure i viure en persona aquest tradicional procés, per exemple, a pocs quilòmetres de la Península Ibèrica, a la medina de Fes, al nord del Marroc).

La pèrdua d'aquest contacte directe se supleix amb la confiança, amb la credibilitat en termes periodístics. Però la complexitat de la societat ens ha abocat al que el sociòleg alemany Ulrich Beck ha definit com a “societat de risc”. Viure en la Modernitat ha portat una multiplicació de riscos, però viure en la Postmodernitat ens ha abocat a redefinir les estructures de poder, la comunicació, la identitat. Aquí és on la Teoria de l'Espiral del Silenci ha començat a trontollar.

Un apunt final abans d'entrar en l'obra d'Elisabeth Noelle-Neumann: la sort o l'atzar és un element indispensable en la vida i sobretot en la ciència, com ella mateixa defensava, però també, sobretot en les ciències socials, ser capaç d'elaborar una teoria a partir d'unes observacions. Tot i que el reconeixement internacional de la seva teoria li arriba coincidint amb la publicació del llibre *La Teoria de l'Espiral del Silenci* en anglès, el 1984, un any després que s'hagi jubilat al front de l'Allensbach Institut i només tres anys que hagués sortit en alemany, és cert també que haver estat capaç de trobar una “etiqueta” per a la seva teoria va ajudar a donar-hi un gran impuls.

Des del 1984 la seva teoria es converteix en objecte d'anàlisi i s'aplica en molts àmbits de la recerca no només en comunicació política, sinó en segregació racial, projectes de canvi social, prejudicis de gènere com a exemples d'investigació aplicada de la teoria.

Sense arribar a tenir una obra àmplia ni monumental ni tampoc complexa com la dels també comunicòlegs alemanys Niklas Luhmann i Jürgen Habermas, nascuts respectivament el 1927 i 1929, Elisabeth Noelle-Neumann, nascuda el 1916, és amb aquests dos filòsofs un dels estudiosos de la comunicació humana més importants d'Alemanya al segle XX (d'una llarga llista d'origen alemany: Horkheimer, Adorno, Walter Benjamin, Lazarsfeld, Dovifat, entre molts altres), en el seu cas per l'impacte de la seva teoria i la influència del seu Allensbach Institut, que des de 1947 i fins l'actualitat s'ha dedicat a conèixer i analitzar el que pensen els alemanys.

La vida d'Elisabeth Noelle-Neumann va en paral·lel a la història dramàtica, tràgica i al final d'èxit de l'Europa Occidental durant el segle XX i principis del XXI que en el

Noelle-Neumann es va limitar a uns pocs anys de joventut i la seva carrera professional va estar vinculada des de finals de la Segona Guerra Mundial fins a la seva mort als estudis sociològics sobretot els relacionats amb la política i la comunicació política.

seu cas transcorre des de l'Alemanya Imperial de la I Guerra Mundial, passant per la dura postguerra, l'ascens del nazisme, la Segona Guerra Mundial, l'ocupació i la divisió, la recuperació com a potència europea i mundial, la reunificació i el lideratge. I aquesta és la seva obra, que a partir d'investigar què pensaven els alemanys, va donar origen a l'elaboració de la teoria comunicativa que l'ha feta famosa: l'Espiral del Silenci.

La Teoria de l'Espiral del Silenci encara funciona perquè, al capdavall, es basa en una realitat molt humana que l'escriptor i periodista anglès Daniel Defoe (1660-1731) va explicar en forma de novel·la d'èxit en el seu *Robinson Crusoe* (1719): els humans som socials perquè no som animals i no som animals perquè som socials.

S'estigui o no d'acord amb la seva teoria o se sigui crític amb la trajectòria personal de Noelle-Neumann, el fet que és el seu llibre és un petit *best-seller* en els estudis de comunicació i ella un dels comunicòlegs més citats en el terreny de la sociologia de la comunicació, especialment en l'àmbit d'estudi d'aquest concepte tan definit i alhora encara tan indefinible com l'opinió pública: "la nostra pell social", com definia ella aquesta opinió pública.

3.1.1. La trajectòria intel·lectual d'Elisabeth Noelle-Neuman: "La pitonissa del Bodensee"

Elisabeth Noelle-Neumann neix el 19 de desembre de 1916 al pròsper suburbi berlinès de Dahlem. Orgullosa de la seva família, el seu pare, Ernst Noelle, va ser un advocat que va fundar la companyia fílmica Tobis-Filmgesellschaft. Per part de mare, Eva Schaper, el seu avi, Fritz Schaper (1841-1919), va ser un escultor conegut per les seves estàtues de Goethe, Lessing, Luther i Krupp, algunes de les quals encara avui dia les podem trobar en parcs de Berlín.

Batejada amb el nom d'Elisabeth Margarethe Dorothea Nölle viu al número 8 del Limonenstrabe Berlin Lichterfelde, al costat del jardí botànic i de la Freie Universität Berlín. Estudia al Liceu Rothenburg de Berlín i, posteriorment, al Reinhardswaldsschule, a Kassel. Descrita com una jove intel·ligent de família mitjana benestant, escolaritzada a Berlín, Elisabeth Nölle va anar a la famosa escola Scholoss Salem i va completar la seva graduació a l'escola secundària Goettingen Oberlyzeum, a Göttingen, la Setmana Santa de 1935. Estudia arts gràfiques i pintura al Breuhaus Studio a Berlín i posteriorment es desplaça a Lauenburg, Pomerania, a fer labors de voluntariat.

Quan Hitler arriba al poder el 1933 està estudiant a Salem i ella mateix assegura en una entrevista a *Die Welt* (26 desembre 2006) que el "meravellós" director de l'escola, Kurt Hahn, els va dir que Hitler seria una amenaça i portaria la misèria a Alemanya. Hahn, definit per Noelle-Neumann, com un home de conviccions demòcrates que va ser una llum per a ella per mantenir-se allunyada dels nazis i participar amb ells "el màxim com em va ser possible", expressió ambigua que contrasta amb el nivell de compromís que va mantenir amb el règim.

Va anar posteriorment a estudiar filosofia, història i estudis de periodisme americà a les universitats de Berlín, Königsberg i Munic. Va estudiar periodisme a Berlín amb Emil Dovifat, un dels pares de la "publicística" i un dels investigadors en comunicació més importants durant els anys 20 del segle XX amb l'anàlisi dels nous mitjans de comunicació i les activitats comunicatives associades com ara la propaganda política, la publicitat i altres formes d'influència social.

La sociòloga alemanya recorda les classes de Dovifat i la seva insistència -fins i tot quan Hitler i Goebbels ja estaven al poder- de diferenciar i separar la informació i l'opinió. Per a Dovifat, el concepte de publicística és "tota intervenció espiritual, públicament condicionada i exercida en el públic, a fi de determinar totalment o parcialment la seva acció mitjançant la lliure convicció o amb opinions sobre el saber i la voluntat". Així el "públic" és element central acompanyat de l'actualitat i les opinions en l'estudi de la publicística com a "mitjà de direcció de l'opinió i de la formació de la voluntat en totes les qüestions de la vida pública". Les seves idees sobre el públic i l'opinió pública van tenir una influència central per a la trajectòria professional de la jove Elisabeth.

De fet, Noelle-Neumann neix el mateix any que l'economista Karl Bücher funda l'Institut de Periodisme de Leipzig (1916), el primer d'aquest tipus en una universitat alemanya i que va impulsar la investigació de la comunicació de masses des de l'àmbit del periodisme i de les ciències de la comunicació quan fins aleshores havia estat en el context de les ciències socials.

Elisabeth també va estudiar filosofia i història a Königsberg i Munic. Mentre estudia a Königsberg, el maig del 1936, publica el seu primer article periodístic al *Königsberger Allgemeine Zeitung*, històries d'un viatge per Finlàndia.

Va ampliar estudis de periodisme a la Universitat de Missouri (on no es va doctorar contràriament a alguns dels perfils equivocats que circulen sobre ella). Després d'aconseguir un intercanvi que la va portar als Estats Units del 1937 al 1938, on es va familiaritzar amb els mètodes demoscòpics de George Gallup, va retornar a Alemanya via el Japó, Corea, Manxúria, la Xina i Egipte. Es va doctorar en periodisme a Berlín, el 1939, precisament amb un treball sobre la recerca en opinió pública als EUA.

La seva producció periodística entre el 1936 i el 1939 és aquesta: publica tres articles al *Deutsche Allgemeine Zeitung* (1938/1939), un al *Frankfurter Zeitung* (1939), tres al *Königsberger Allgemeine Zeitung* (1939/1937), un al *Die Bewegung* (1936), dos al *Kölnische Zeitung* (1937) i un al *Berliner Tagblatt* (1939). I un article a la revista *Deutsche Zukunft*, al 1939.

Diferents fonts bibliogràfiques asseguren que es va unir al Partit Nazi quan tenia 19 anys. De fet va militar a la Unió d'Estudiants Nacionalsocialistes fins al 1935 -no queda aclarit quan comença la militància- quan va desaparèixer aquesta associació. Es dona d'alta el setembre de 1937, quan té 20 anys, al Sindicat d'Estudiants nacionalsocialistes. En total, va formar part de tres associacions d'estudiants: Nationalsozialistischer Deutscher Studentenbund, Arbeitsgemeinschaft Nationalsozialistischer Studentinnen i Nationalsozialistische Studentenkamphilfe des Nationalsozialistischen Deutschen Studentenbundes.

Quan fa l'estada als Estats Units en tornar professa la seva admiració pel ministre de la Propaganda, Dr. Goebbels. Aquestes paraules són de Elisabeth Nölle (encara sense el Neumann de casada), el 1940:

“According to the Reichminister Dr Goebbels, public opinion ‘is largely the result of a willful influence’. From this recognition a duty derives for German publicists and their intellectual head office, Propagandaministerium, to establish a close contact with the whole people as the holder of public opinion in order to control the effectiveness of different influences on the formation of opinions, to recognize in time an abuse of the formability of public opinion, and to determine the limits of the formability” (*Amerikanische Massenbefragungen über Politik und Presse*, citat per Slavko Splichal, 1999: 169).

Va treballar breument en el famós setmanari nazi *Das Reich*, que el 8 de juny de 1941, va publicar el seu article “Qui informa als Estats Units?” on Elisabeth Nölle (després de la guerra i ja casada adaptaria el cognom Nölle al Noelle per evitar la dièresi) arriba a la conclusió que són els jueus que controlen l'opinió pública als EUA. En aquell any se li presenta l'oportunitat d'entrar a treballar pel ministre de Propaganda, Dr Joseph Goebbels, però una malaltia li ho impedeix.

Treballa al *Frankfurter Zeitung* fins que va ser prohibit el 1943. Entre el 1940 i el 1945, però de la Segona Guerra Mundial, va escriure a més del *Das Reich* i *Frankfurter Zeitung* a *Deutschen Allgemeinen Zeitung*, *Illustrierten Blatt* i *Tele*.

Abans que l'Exèrcit soviètic entrés i ocupés Berlín el maig del 1945 es refugia cap a l'oest, concretament al sud-oest, en la petita localitat d'Allensbach, al Llac Constança, Bodensee en alemany. Quan arriba la pau definitivament té la sort que el coronel francès assignat per l'ocupació de l'àrea del sud-oest s'interessa pels seus estudis sobre l'opinió pública i creu que li pot ser útil per mesurar l'opinió pública alemanya. De fet, les tres potències occidentals ocupants estaven interessades a estar al dia dels canvis d'opinió de la població alemanya.

Ja casada amb Erich Peter Neumann -qui després de treballar per al pacifista diari *Die Weltbühne* abans que els nazis arribessin al poder el 1933 es va unir al Partit Nazi i va tenir un lloc destacat al setmanari *Das Reich*- estableixen el primer centre d'investigació en opinió pública a Alemanya. És el el 8 de maig de 1947 quan amb el seu primer marit funda en un garatge llogat a la riba del llac Constança l'“Institut de Allensbach”. Amb els anys, “Allensbach” es va convertir a tot Alemanya Occidental en sinònim d'“estudis d'opinió”.

Erich Peter Neumann es fa militant de la Christlich-Demokratische Union Deutschlands (CDU) o Unió Cristianodemòcrata, el partit que té el suport dels Estats Units, l'Església catòlica i la classe econòmica dirigent un cop acabada la Segona Guerra Mundial. Treballa per a la CDU com a membre del parlament federal del 1961 al 1965. Ell i la seva dona, Elisabeth, consoliden la seva relació amb Konrad Adenauer, líder de l'Alemanya oest. Posteriorment, Elisabeth Noelle-Neumann tindrà també una relació estreta amb el canceller Helmut Kohl. D'aquí que els detractors de la sociòloga, ja a finals dels anys 60, li retreguin que sigui una investigadora “dòcil i domesticada per la CDU”.

Però el que és cert que el seu Institut für Demoskopie Allensbach va jugar en temps de Kohl no només un paper important en la recerca en comunicació política i sondejos d'opinió sinó en la recerca en publicitat i mercats. Aquest institut, conegut popularment com Allensbach Institut (www.ifd-allensbach.de) encara és dels més prestigiosos d'Alemanya i Europa en estudis i sondejos d'opinió i investigació de mercats. Al front d'aquest, Elisabeth Noelle-Neumann va assessorar els cancellers Konrad Adenauer (1949-1963), Ludwig Erhard (1963-1966) i Helmut Kohl (1982-1998).

El 1961 va començar a exercir la docència a la Universitat Lliure de Berlín i el 1964 es trasllada a la Universitat Johannes Gutenberg de Mainz, on el desembre de 1965 pronuncia la seva primera lliçó com a professora de "Publizistik" i on va obtenir la seva càtedra de Periodisme que va mantenir fins al 1983 quan es jubilarà com a emèrita. A Mainz funda l'Institut für Publizistik, que va dirigir fins al 1983.

Elisabeth Noelle-Neumann és una dona coneguda i intel·lectualment reconeguda a l'Alemanya Oest i ho començarà a ser internacionalment en la dècada dels anys 70 a partir de la formulació de la Teoria de l'Espirall del Silenci. El 1972, a Tòquio, en el marc d'un congrés internacional de Psicologia, formula en públic per primera vegada aquesta teoria, que desenvolupa en forma d'article acadèmic amb el nom "Return to the concept of powerful mass media".

Dos anys després, el 1974, apareix per primera vegada publicada en una revista acadèmica de prestigi en la recerca en comunicació la Teoria de l'Espirall del Silenci, concretament a *Journal of Communication*, amb el títol "The Spiral of Silence: a Theory of Public Opinion" on descriu per què els individus que se senten en minoria respecte a un tema en participar tendeixen a estar poc disposats a fer públiques les seves opinions i, per tant, entren en una espiral de silenci on el punt de vista de la minoria desapareix. Aquell 1974 en què es comença a fer popular -però no pas a Alemanya on anteriorment ja havia estat portada de *Der Spiegel* dues vegades amb el sobrenom de "La senyora de l'Opinió Pública"- coincideix amb la mort del seu primer marit.

Va rebre diferents premis -la majoria d'institucions conservadores- fet que encara va contribuir més a fer-li guanyar la imatge de dona conservadora i a influir en la interpretació de la seva Teoria de l'Espirall del Silenci com un paradigma comunicatiu reaccionari. Que la dreta alemanya li té simpaties ho demostra que rebés la Medalla Alexander Rüstow, en memòria del sociòleg alemanya Alexander Rüstow (1885-1963). Rüstow va ser qui el 1938 va encunyar el terme "neoliberalisme" en el Col·loqui Walter Lippmann que es va celebrar a París l'agost d'aquell any i que va aplegar intel·lectuals partidaris de construir un liberalisme que rebutjava frontalment el col·lectivisme i el socialisme.

De 1978 a 1980 és presidenta de la World Association for Public Opinion Research (WAPOR), que ella mateixa amb altres havia fundat. I va ser coeditora de la revista científica *International Journal of Public Opinion Research*. A partir de 1979 va col·laborar habitualment al diari *Frankfurter Allgemeine Zeitung*.

En una entrevista que concedeix a la revista *Stern* (octubre de 2006), coincidint amb l'aparició de les seves memòries, *Die Erinnerungen* ("Els Records"), quan té 89 anys,

afirma que “només l’autocontrol fa que l’home sigui veritablement lliure” i mostra la seva admiració per Helmut Kohl, amb qui va mantenir una relació professional i d’amistat, per la seva gran capacitat de predicció i de previsió.

Aquesta entrevista, l’octubre de 2006, coincideix amb la sortida al mercat de les seves memòries, quatre anys abans de la seva mort. Just abans del seu 90è aniversari, al desembre, convertida en una de les figures femenines més importants d’Alemanya, ara reunificada. En aquestes memòries, de 320 pàgines i amb una presentació a càrrec de Michael Stürmer, historiador alemany de dretes, exassessor i “speech-writer” del canceller Helmut Kohl, autor d’una biografia de Vladimir Putin-, mostra orgull pel seus pares i per la seva carrera -es vanta d’haver fet la seva tesi doctoral en només tres mesos- i passa de puntetes per la seva relació amb el règim nazi, la seva visió de Hitler i gairebé no parla dels anys de la Segona Guerra Mundial. Per a Elisabeth Noelle-Neumann la primera part del segle XX van ser anys miserables per a Alemanya, una situació que va començar a canviar a partir de la dècada dels 50.

En els anys 90, quan ja tenia més de 80 anys s’obre el debat sobre el seu passat de joventut nazi, quan l’agost de 1991 el sociòleg i comunicòleg nord-americà Leo Bogart (1921-2005) publica l’article titulat “The Pollster and the Nazis” on li retreu el seu passat nazi i els seus articles antisemites publicats en la premsa alemanya sota el nazisme. *The New York Times* publicarà el 2 de desembre d’aquell mateix any una carta de defensa de Noelle-Neumann.

L’article de Bogart té molt d’impacte, sobretot a Alemanya i en la comunitat internacional d’investigadors en comunicació, però sobretot a partir de 1997 quan el comunicòleg nord-americà Christopher Simpson (de l’School of Communication American University Washington) recull en una pàgina web (<http://www1.american.edu/radiowave/noelle/noldir1.htm>) documents que acrediten les simpaties i lligams de joventut de Noelle-Neumann amb el règim nazi i insinua que els seus certificats de desnazificació aparentment van ser parcialment falsificats. Sobre Bogart i Simpson, Noelle-Neumann diu en les seves memòries que han format part d’una “campanya” de desprestigi de la seva persona a partir de construir una imatge d’ella falsa com a antisemita i simpatitzant del nazisme.

Entre els documents que aporta Simpson hi ha la petició d’Elisabeth Nölle, el maig del 1939, per accedir a ser membre del Reichsschrifttumskammer (RSK) o Cambra Imperial dels Escriptors i on ella puntualitza que és membre de l’organització d’estudiants del Partit Nazi (NSDStB) des de la tardor del 1935. Aquesta petició hauria estat rebujtada el juliol del 1939 atesa la seva manca d’experiència professional com a periodista. Segons les còpies dels documents originals, obtingudes per Simpson, el pare de Noëlle-Neumann es dona d’alta com a militant del Partit Nazi el 1940.

El setembre de 1997, un advocat d’Elisabeth Noelle-Neumann va enviar un *email* a Simpson instant-lo a retirar aquests documents -que a principis del 2015 encara eren públic i accessibles a través de la xarxa- i l’amenaçava de prendre accions legals especialment per la signatura de la sociòloga alemanya el 1939 amb un “Heil Hitler” a sota, un dels milions de pàgines capturades per les forces aliades després de la Segona Guerra Mundial relacionats amb el govern de Hitler i el govern nazi.

El 1937 s'uneix al Nationalsozialistische Studentenkampfvereine der NSDAP (Sindicat d'Estudiants del Partit Nazi) i després de tornar dels EUA intenta el 1939 donar-se d'alta en la Cambra Imperial d'Escriptors amb una carta de presentació on posa èmfasi que és una "líder de la cèl·lula del Sindicat d'Estudiants nacionalsocialistes" i signa amb un "Heil Hitler". Tots aquests documents –es defensarà Simpson- són d'accés públic i oberts a qualsevol ciutadà amb còpia als arxius nacionals dels Estats Units.

Recentment, el comunicòleg alemany Jörg Becker (2013) ha analitzat la figura d'Elisabeth Noelle-Neumann en un llibre que porta per títol *L'enquestadora entre la ideologia nazi i el conservadorisme*, que ha rebut crítiques en diferents passatges per no provar el que diu i que ha arribat a ser qualificada com "antibiografia" d'una pionera. Un familiar de Noelle-Neumann va interposar una denúncia contra Becker per no provar que hagués falsificat el seu document de desnazificació. El jutge va donar la raó i finalment Becker va retirar després de l'estiu de 2013 el llibre de la circulació.⁵⁵⁶

Becker es refereix a ella amb el sobrenom de "pitonissa del llac de Constança" -de fet la mateixa Elisabeth Noelle-Neumann utilitza aquesta expressió en la contraportada del seu llibre de memòries-, i la qualifica com a representant típica de les elits alemanyes que van sobreviure a la caiguda del Nazisme.

Aquest comunicòleg alemany analitza la tesi doctoral de la jove Noelle-Neumann -que qualifica de "tesi nord-americana, antisemita i nacionalsocialista"- per confirmar el seu suport total al règim nazi. Al final del llibre resumeix el seu perfil amb aquesta definició: "nacional-conservadora, *deutschvölkisch* (d'ètnia alemanya, pura alemanya, nacionalista), antiparlamentària, corporativista i antisemita".

És cert que l'ascens de la figura de Noelle-Neumann té molt a veure amb l'obertura de la República Federal d'Adenauer de les velles elits nazis per tancar ferides i que per a alguns autors aquesta integració explica l'exitosa història de la postguerra d'Alemanya Occidental. Per a Becker, l'impuls del seu Institut a Allensbach només va ser possible gràcies a ser part d'aquesta elit que havia format part de l'aparell nazi però no en la maquinària de guerra sinó en els negocis, els mitjans de comunicació.

En aquests darrers 20 anys, doncs, ha quedat comprovat que va estar implicada i compromesa com a periodista amb la maquinària de propaganda nazi més del que va admetre almenys fins als anys 90 del segle XX quan ja tenia 80 anys. Arran de la polèmica encetada per l'article de Bogart el 1991, el març de 1992 estudiants de la University of Chicago -on també feia classes periòdiques- convoquen manifestacions en contra de la seva tornada.

Però més enllà de les crítiques, Noelle-Neumann no només va ser una pionera en el camp de la recerca de l'Opinió Pública aplicada a la política i el màrqueting i publicitat sinó una dona pionera que va destacar durant la postguerra com a dona intel·lectual i respectada pel seu treball. El seu Institut für Demoskopie Allensbach

⁵⁵⁶ Aquest doctorand va intercanviar diferents *emails* el novembre de 2013 amb Jörg Becker per conèixer com s'havia desenvolupat aquest conflicte. Per desig de Becker no puc revelar més informació que la que he aportat en el paràgraf d'aquí dalt.

(Allensbach Institute) és dels més prestigiosos d'Alemanya i Europa i tot i que avui té competència durant els anys 60 a la República Federal Alemanya va tenir el monopoli dels estudis d'opinió.

Entre els seus col·legues comunicòlegs hi ha hagut una barreja d'admiració i crítica, massa sovint centrat en el seu passat nazi parcialment amagat. Però de fet, després de la seva mort, *l'International Journal of Public Opinion Research* -que ella havia fundat- afirmava en el número de 2010 *In Memoriam* que havia estat "una de les personalitats més destacades del segle XX" (a Alemanya) i "una icona per a la dones alemanyes".

Christian Fuchs (Becker, 2013), professor de Social Media a la University of Westminster, recorda que el comunicòleg Jack McLeod, crític amb la Teoria de l'Espirall del Silenci, admetia en el 85è aniversari del naixement de Noelle-Neumann la seva "important contribució, directa o indirecta, a la teoria i la recerca de l'opinió pública". I Hans Mathias Keppinger, professor de Comunicació Política a la Universitat de Mainz i antic ajudant de Noelle-Neumann, un any abans que aquesta es retirés definitivament, el 2009, deia que ella havia escrit "una de les poques teories elaborades des d'Alemanya que han guanyat importància després de la guerra".

Fuchs, però, creu que és alarmant que en 67 anys des del final del règim nazi cap representant dels estudis en comunicació a Alemanya no hagi parlat dels lligams d'Elisabeth Noelle-Neumann amb el nacionalsocialisme i assegura que això és així pel caràcter conservador dels estudis en comunicació en el món germanoparlant. La crítica, però, a la figura de Noelle-Neumann, per la seva afinitat a la CDU ja va començar a finals dels anys 60 amb els moviments d'esquerra als campus alemanys i de mà d'un deixeble de la sociòloga alemanya, Manfred Knoche, també de la Universitat de Mainz.

L'herència de Noelle-Neumann a més de la formulació de la Teoria de l'Espirall del Silenci és l'IfD Allensbach, que té el més gran registre d'entrevistes cara-cara a Alemanya amb 100 professionals que hi treballen avui dia al centre i 1.600 entrenadors que s'encarreguen de les entrevistes arreu del país. Cada any porta a terme uns 100 estudis amb un total de 80.000 a 90.000 entrevistes/any i és l'únic centre alemany de recerca que té un acord de col·laboració amb l'Arxiu Federal Alemany de Koblenz. Actualment dirigit per la Dra. Renate Köcher, entre els seus clients hi ha organitzacions privades (Nestlé, BASF, BMW) i públiques com ara agències governamentals, (ministeris), corporacions mediàtiques (Axel Springer AG, Bertelsmann), associacions i fundacions.

La seva jubilació també al capdavant de l'Institut del llac Constança va posar punt final a una carrera professional que es pot recuperar en imatges a través de l'arxiu fotogràfic (<http://archiv.ammannundsiebrecht.com>). Quan Noelle-Neumann mor el 25 de març de 2010, als 93 anys, portava 60 anys fent preguntes als alemanys. Mai ningú ha fet tantes preguntes als alemanys per conèixer com pensen i com ha evolucionat el seu pensament des de la Segona Guerra Mundial.

Prenent un te amb el Führer

Un altre dels elements que ha distorsionat la imatge de Noelle-Neumann i finalment les interpretacions de la seva teoria –molt sovint errònies– és la seva relació amb el règim nazi.

Així Wolfgang Donsbach⁵⁵⁷ (2014) lamenta que la controvèrsia al voltant de la figura de Noelle-Neumann originada per aquells comunicòlegs que han criticat les relacions de l'autora amb la propaganda nazi des de 1991 (Bogart) i 1996 (Simpson) sovint ha entelat els mèrits acadèmics i científics de la teoria.

En els 18 capítols del llibre de Becker (publicat el maig de 2013 i retirat pocs mesos després) aquest assegura que probablement la trobada que va tenir amb Hitler el juny de 1937 no va ser espontània sinó organitzada per l'Associació de Dones Estudiants Nacionalsocialistes. En les seves memòries, Noelle-Neumann situa l'encontre en l'hivern de 1936/37 i insinua que va ser una trobada espontània quan van anar a passar una jornada a la localitat bavaresa d'Obersalzberg, àrea muntanyosa on Hitler i altres mandataris nazis tenien les seves residències d'esbarjo i on Hitler havia escrit la segona part del *Mein Kampf*. Van passar dues hores amb ell prenent el te i menjant pastís fins que es va disculpar per haver d'atendre una comitiva del govern xinès.

No obstant, en una entrevista publicada el 26 de desembre de 2006 a *Die Welt* titulada “Què és el més important en la vida?”, Noelle-Neumann explica al periodista que la trobada va succeir quan estudiava a Munic en el semestre de l'hivern del 1935-36 quan ella i altres companyes de l'Associació d'Estudiants Nacionalsocialistes es van trobar amb Hitler. Aquest les va invitar a prendre te. La impressió és que era “calurós, cordial i amigable” i afegia que “encara és dur creure que aquest home havia de convertir-se en el responsable dels horribles assassinats massius. Però ningú veient aquella persona podia pensar que era un monstre”.

Hitler va mirar intensament Elisabeth Noelle-Neumann i la va portar fins a la barana d'una terrassa on es veia paisatge i li va dir: “Sempre em pregunto si no seré com un Moisès, que va veure la Terra Promesa, però mai va poder entrar-hi”. La sociòloga també recorda que quan havia arribat a l'estació de tren de Munic hi havia una foto de Hitler i li va semblar un home “avorrit, pla i lleig”. Però després de la trobada personal “el vaig veure molt diferent, molt més simpàtic”.

En la estada de Noelle-Neumann als EUA, Becker interpreta que va divulgar la ideologia nazi com ara l'article publicat el novembre de 1937 al *Columbian Missouri* on parlava de la influència dels jueus en la cultura, l'economia, la premsa i molts altres àmbits de la vida alemanya i Noelle-Neuman afirmava que el nacionalsocialisme

“is the reaction to the loss of national pride, to complete helplessness of a disarmed Germany amidst feverishly rearming nations, to the disappearance of national self-preservation, to the rapidly decreasing birth rate, to overruling of the cultural and economical life through extending influence of

⁵⁵⁷ Wolfgang Donsbach va morir el 26 de juliol del 2015, a l'edat de 65 anys.

jews, caused by the fact that in Germany after the war about 70-90 per cent of key positions in medicine, law, the press, the theatre and a large part of government positions were in the hand of the Jews, although they constituted only one per cent of the population. This situation endangered German cultural life and national unity”

L'article no deixa cap dubte de la visió que tenia la jove Elisabeth Nölle dels jueus. Així mateix, Becker analitza 25 articles publicats per Noelle-Neumann entre 1940-1942 al setmanari *Das Reich* i arriba a la conclusió que “òbviament simpatitzava amb els temes, persones, arguments, tradicions i opinions del Nacionalsocialisme”. De fet, el que li retreu Becker és que mai expressés una paraula de penediment per les seves activitats durant el nazisme.

Sobre aquest llibre de Becker, la revista *Der Spiegel* ha dit que pels documents “no hi ha dubtes sobre la visió del món d'Elisabeth Noelle-Neumann quan era jove” i per al conservador *Die Welt*, el llibre de Becker “no és cap secret que ella com a jove periodista va escriure al setmanari *Das Reich*, de gran valor per al ministre de Propaganda Joseph Goebbels”.

No queda cap dubte de la joventut d'Elisabeth Noelle-Neumann que quan fa l'estada als Estats Units escriu un article on assenyala el decliu de les grans nacions que tenen barrreja de races. Esclar que això ho diu a Missouri, estat esclavista on el 1937 hi havia encara segregació racial. El novembre de 1937, *Columbia Missourian* la descriu com una “gran simpatitzant del programa de Hitler”. També queda comprovat que fins al final del Tercer Reich va mantenir la seva adhesió als principis ideològics del nazisme.

Un dels arguments dels simpatitzants d'Elisabeth Noelle-Neumann sobre les seves relacions amb la classe política dirigent alemanya en la postguerra és que la integració d'aquells alemanys que sense tenir les mans tacades de sang va formar part del gran aparell del règim nàzim és part de l'exitosa història de la postguerra d'Alemanya Occidental.

El 1963 s'enfronta a Gelsenkirchen als escriptors Erich Kuby i Ernst Glaser que defensen que una bandera és un tros de tela tot qualificant-los d’“analfabets en psicologia social” perquè “una bandera és un senyal per a una idea per a tothom”. 20 anys després escriuria l'article “Who Needs a Flag?” (*Encounter*, 60, 1, gener 1983), on assegura estar preocupat per l'auge del nacionalisme alemany i afirma textualment que “una nació no necessita una bandera com a símbol d'identitat nacional i orgull”. No obstant, en el llibre de 1987 *Die Verletzte Nation* defensa que un alemany té tot el dret de sentir-se orgullós del seu país i no per això ser qualificat de “nazi”.

A principis dels anys 70, coincidint amb l'auge de les idees d'esquerres a la Universitat, té diferents enfrontaments amb col·legues i sobretot amb estudiants de Periodisme d'esquerres que l'acusen d'haver-se refugiat en la teoria i la demoscòpia per la seva incapacitat com a periodista, a més d'acusar-la de ser partidista i buscar amb el seu institut només el lucre.

Des del SPD se l'acusa -ho recull *Der Spiegel* (juny, 1971)- d'"una estranya combinació d'estudis de mercat, política partidista i ciència independent" i que el seu Institut és "només un institut per a la propaganda política de la CDU". El 1974, l'any que la seva teoria apareix publicada per primera vegada amb aquest nom, el professor Manfred Knoche, de la Universitat de Munic, lidera des de l'esquerra una campanya contra ella pels mètodes empírics que utilitza a la Universitat de Mainz que qualifica de "febles" i per l'orientació conservadora i al servei dels interessos econòmics privats.

Quan surt en anglès *L'Espirai del Silenci* comença a retirar-se de la vida acadèmica tot i que participarà en alguns congressos i seminaris internacionals i continuarà treballant a Allensbach durant la dècada dels 80 i 90. Quan li arriba el reconeixement internacional coincidirà també que es destapa el seu passat filonazi, una polèmica que ja es mantindrà fins a la seva mort i posteriorment. Ella, a *Die Erinnerungen*, insisteix que des de l'article de Leo Bogart va viure una persecució per les seves acusacions d'antisemitisme que ella nega.

3.1.2. De com es forma i conforma l'opinió pública

El concepte d'Opinió Pública sorgeix i es popularitza durant els segles XVII i XVIII amb les aportacions dels pensadors i filòsofs John Locke, David Hume i Jean-Jacques Rousseau.

En la introducció a la segona edició americana, en anglès, de la *Teoria de l'Espirai del Silenci* (vegeu Noelle-Neumann, 2010: 9-10), l'autora recorda -està signat a Allensbach l'agost de 1992- que des dels anys 80 del segle XX la història del concepte "opinió pública" és més antiga del que es creia després que s'hagués descobert una carta enviada a Àtic l'any 50 a.C en què Ciceró es disculpa per un error que havia comès tot assenyalant que s'havia deixat portar per la *publicam opinionem*. I en textos xinesos del segle IV d.C s'han trobat -explicava la politòloga alemanya- junts els ideogrames que representaven els conceptes "opinió" i "públic".

Des de Michel de Montaigne (el primer que va utilitzar l'expressió "opinió pública", el 1588), Maquiavel (la fama del Príncep), David Hume, Adam Smith (el govern es basa en l'opinió), John Locke (la llei de l'opinió pública) fins a John Stuart Mill i Alexis de Tocqueville. Tots ells han parlat de l'opinió pública i de com influeix en el manteniment en el poder dels governs i dels líders polítics.

"Què és l'opinió pública?", es pregunta Noelle-Neumann (2010: 83-238) en el que és l'eix central del seu llibre *L'Espirai del Silenci* on analitza els dos conceptes per separat: "opinió" i "públic".

La sociòloga alemanya repassa el concepte d'opinió (*meinung*, en alemany) des de Plató -per a qui l'opinió es troba en una situació intermèdia entre el coneixement i la ignorància-, a Kant -"l'opinió és un judici insuficient, tant subjectivament com objectivament"- passant per David Hume -que va parlar de l'opinió pública com a *common opinion*- fins aturar-se en la interpretació anglesa i francesa segons la seva teoria de l'espirai del silenci en què l'opinió és "expressió d'alguna cosa considera acceptable, tot tenint en compte, doncs, l'element de consens o acord".

Cap al final de la primera edició del llibre *L'Espiral del Silenci* i després de subratllar que el concepte "opinió pública" té moltes definicions com les més de 50 que recull Harwood Childs, Noelle-Neumann diu que va buscar una definició "operativa" a partir de la qual plantejar investigacions i derivar-ne proposicions comprovables i ofereix aquesta definició (2010: 234), en plural:

"Les opinions públiques són actituds o comportaments que s'han d'expressar en públic per no aïllar-se. En àmbits de controvèrsia o de canvi, les opinions públiques són les actituds que poden expressar-se sense córrer el perill d'aïllar-se"

Cal fixar-se que posa en cursiva el verb d'obligatorietat "haver de" i el verb de probabilitat "poder" i tot seguit assegura que aquesta definició "pot verificar-se amb els mètodes de recerca mitjançant enquestes i amb les observacions representativament distribuïdes". I afegeix una altra definició d'"opinió pública", aquesta en singular i que lliga la por a l'aïllament a l'"acord social":

"L'opinió pública és l'acord per part dels membres d'una comunitat activa sobre algun tema amb càrrega afectiva o valorativa que han de respectar tant els individus com els governs, tot transigint almenys en el seu comportament públic, sota l'amenaça de quedar exclosos o de perdre la reputació davant la societat"

Sobre el concepte "públic", Noelle-Neumann se centra en el sentit psicosociològic i a partir de la distinció del filòsof i sociòleg alemany Ferdinand Tönnies (1855-1936) entre *Gemeinschaft* i *Gelleschaft* (Comunitat i Societat) en què l'individu no viu sol en l'espai interior en el qual pensa i sent sinó que la seva vida també està abocada cap a fora, l'individu en determinades circumstàncies queda protegit per la intimitat i per la familiaritat com ara una religió compartida.

L'individu, diu Noelle-Neumann, seguint Tönnies, està exposat a les "exigències de la societat" que vol dir "atendre la dimensió social del su medi" i això es tradueix en el fet que té por a la conseqüència final -"necessitat de consens"- que provoca l'acció de tres circumstàncies: l'aïllament, la mala fama i la impopularitat.

L'opinió pública, segons Noelle-Neumann, són opinions i comportaments que cal expressar o adoptar si l'individu no vol aïllar-se. L'ordre vigent és mantingut, d'una banda, per la por individual a l'aïllament i la necessitat d'acceptació; per una altra banda, per l'exigència pública, que té el pes de la sentència d'un tribunal, que ens adaptem a les opinions i als comportaments establerts. I així per a ella, l'opinió pública és l'"aprovació i desaprovació" de les opinions i comportaments que observem al nostre voltant i el fenomen de l'espiral del silenci és "una reacció davant l'aprovació i la desaprovació patent i visible en el marc de constel·lacions canviants de valors" (2010: 90).

Noelle-Neumann, per comprovar si el concepte d'opinió pública s'ha desenvolupat a partir de l'espiral del silenci, fa un recorregut per Maquiavel, Shakespeare, Montaigne (el descobridor de la "dimensió pública" on l'individu "ha de seguir estrictament les modes i formes rebudes del costum") i Choderlos de Laclos i la seva

novel·la *Les liaisons dangereuses* (1782). I se centra en Montaigne per haver inventat múltiples conceptes relacionats amb l'"esfera pública" com ara el terme "le publique", "opinion publique" i "opinion commune".

Els següents autors que cita (John Locke, David Hume i Jean-Jacques Rousseu) tenen en comú que van llegir Montaigne i en aquest sentit Noelle-Neumann se centra en les idees que van escriure que li serveixen arguments per confirmar la seva teoria de l'Espiral del Silenci.

Així de John Locke destaca que lamentava que les noves opinions sempre resulten sospitoses i solen trobar oposició sense cap més raó que la de no ser encara comunes. L'autor anglès distingia entre tres tipus de lleis: la "lei divina", la "lei civil" i la "lei de la virtut i el vici, de l'opinió o la reputació, la llei de la moda". A *Assaig sobre l'enteniment humà* Locke escriu: "Molts homes han buscat la solitud, i s'han trobat amb ella; però ningú que tingui seny pot viure en societat amb la contínua aversió i mala opinió dels familiars i les persones amb les quals tracta. És un pes massa gran per poder patir-ho". Per a Noelle-Nemann (2010: 99), aquesta descripció és completa: el tribunal de l'opinió pública obliga els homes a adaptar-se per por a l'afollament.

De David Hume i James Madison, la sociòloga alemanya se centra en la idea de tots dos que "el govern es basa en l'opinió". Hume recull les idees de Locke i les converteix en una teoria de l'Estat en què la gent pot haver renunciat a l'ús de la força a partir de la fundació d'aquest Estat però no ha lliurat la seva capacitat d'aprovar i desaprovar. Així el poder concentrat d'opinions semblants mantingudes per persones particulars produeix un consens que constitueix la base real de qualsevol govern i arriba a afirmar: "El govern només es basa en l'opinió". Una sentència, que segons Noelle-Neumann (*Ibid*: 106), "va arribar a ser doctrina dels pares fundadors dels Estats Units".

En Hume, l'anàlisi d'aquesta "opinió" es desplaça de la pressió que exerceix sobre els individus a la que exerceix sobre els governs, sense oblidar els càstigs amb què amenaçava la llei de l'opinió a la fama i reputació dels individus. James Madison (1751-1836), quart president dels Estats Units, a *The Federalist*, va analitzar les implicacions de l'afirmació "tot govern es basa en l'opinió" i Noelle-Neumann se centra en la seva "valoració realista" de la naturalesa humana quan aquest va escriure que:

"tot govern es basa en l'opinió, però el poder de l'opinió sobre cada individu i la seva influència pràctica sobre la seva conducta depèn en gran mesura del nombre de persones que ell creu que han compartit la mateixa opinió. La raó humana és tímida i prudent quan se la deixa sola. I adquireix força i confiança en proporció al nombre de persones amb les quals estigui associada".

A partir d'aquestes idees, Noelle-Neumann justifica (2010: 107) ocupar-se de l'espiral del silenci i la seva relació amb la formació de l'opinió pública: "Perquè només l'amenaça, el temor de l'individu a trobar-se sol, tan intuïtivament descrit per Madison, pot explicar també el significatiu silenci que vam descobrir (...), aquest silenci que tant influeix en la construcció de l'opinió pública".

Altres autors que té en compte per formular la seva teoria són l'anglès Joseph Glanvill -com a creador del concepte "clima d'opinió"- i Descartes, que segons Noelle-Neumann va comprendre "intuïtivament" l'espiral del silenci. Així arriba a Jean-Jacques Rousseau qui des del 1750 s'interessa pel poder de l'opinió pública i com ho relaciona sovint amb l'expressió "respecte públic" en la línia d'associar l'opinió pública amb la reputació com també van fer Maquiavel, Locke i Hume.

Però per a Rousseau, ens explica Noelle-Neumann (2010: 116), "tot i que l'opinió pública fos tan benèfica en el seu paper de guardiana de la moralitat pública [guardiana de la moralitat i les tradicions] la seva influència sobre l'individu era desastrosa", ja que la corrupció de la societat humana va començar amb aquesta necessitat de l'amor a la fama, a ser reconeguts, de tenir prestigi. A aquest individu corromput per la societat el contraposava amb el "bon salvatge", lliure de l'impuls devorador de la reputació i l'honor que converteix els homes en rivals quan no en enemics.

Així Noelle-Neumann arriba al punt central de la seva teoria quan analitza la creació del concepte de "control social" i la marginació del concepte d'"opinió pública". La sociòloga afirma que a partir de la publicació entre 1896 i 1898 d'uns articles d'Edward A. Ross a l'*American Journal of Sociology* l'opinió pública va perdre la seva centenària connotació de pressió cap a la conformitat i va seguir només amb el significat reduït a tribunal que critica i controla el govern.

Per què a partir d'aquests articles? Noelle-Neumann afirma que Edward A. Ross "parlava com un segon John Locke, i és realment sorprenent que mai esmentés aquest autor" quan diu que "per a la massa de la gent la condemna i la lloança de la seva comunitat són els verdaders senyors de la vida". Aquest autor veu l'opinió pública com a subordinada al "control social", que actua sota la forma de la llei, la religió, les festes nacionals, l'educació dels nens però també sota la forma d'opinió pública.

Noelle-Neumann (2010: 132) comença a associar opinió pública i control social (que explica amb detall en les seves memòries) un diumenge d'estiu de 1964 a Berlín quan abans d'esmorzar va escriure en un tros de paper "Opinió pública i control social", que es convertiria en el títol de la lliçó inaugural un any i mig després, el desembre de 1965, a la Universitat de Magúncia on s'havia traslladat com a professora d'investigació en comunicació.

Va ser aquell tros de paper que la va impulsar a tornar al tema de l'opinió pública i buscar els seus orígens històrics i preguntar-se per què s'havia oblidat tractar el concepte com s'havia entès "durant segles" -vinculat a la naturalesa humana, la dependència humana a l'aprovació i la desaprovació- i per què la por a l'aïllament s'havia evitat com a tema de recerca. En aquell matí de diumenge de 1964 es troben les arrels del llibre que publicaria el 1980, en alemany, amb el títol de *L'Espiral del Silenci*.

Noelle-Neumann introdueix a *L'Espiral del Silenci* -després de situar l'opinió pública en el camp del "control social"- la idea d'"el cor de llops udoladors" (2010: 131-135) a partir de la conducta que explica Erik Zimen de l'udol dels llops que ho fan a la tarda, abans d'anar de caça, i a primera hora del matí com a preparació de les

activitats del dia. Aquest udol és un estímul poderós perquè els altres llops de la manada s'uneixin i com a cohesió, però queden exclosos els llops oprimits que queden marginats amb el risc de quedar-se sense menjar. Aquesta conducta de la bandada també la va descriure Konrad Lorenz a *Sobre l'agressió* quan explica el comportament col·lectiu dels peixos, ja que actuar aïllament els condemna a estar exposats a depredadors més grans.

En el capítol següent (*Ibid*: 137-144), se centra en l'antropologia i l'anàlisi de la construcció de l'opinió pública en algunes de les tribus d'Àfrica i del Pacífic a partir del llibre *The Forest People* (1961), de Colin M. Turnbull -que va estudiar la vida dels pigmeus a les selves del Congo i com funciona el control social i com es castiga la desviació- i de Margaret Mead, que el 1937 va escriure els mecanismes de l'opinió pública en els pobles primitius centrat en els habitants de la illa de Bali que tenen una forma de procedir que recorden el sistema judicial i els manaments en algunes circumstàncies ja que no deixen a l'individu cap marge de maniobra per escapar a la condemna a l'aïllament.

Aquest capítol li serveix a Noelle-Neumann (*Ibid*: 145-152) per introduir el concepte de "psicologia de masses" o estudi del comportament col·lectiu, que ha fascinat científics i intel·lectuals des de la Revolució Francesa. ¿Quina relació hi ha entre les explosions psicològiques de les masses i l'opinió pública? A partir de la descripció que va fer l'historiador francès Hippolyte Taine de la presa de la Bastilla, la sociòloga alemanya torna a situar l'estudi de l'opinió pública en el terreny de les actituds i els comportaments i afirma:

"Tots els fenòmens d'opinió pública impliquen una amenaça d'aïllament. Ens trobem amb una manifestació de l'opinió pública sempre que els individus no tenen llibertat per parlar o actuar segons les seves pròpies inclinacions i han de tenir en compte les opinions del seu medi social per evitar quedar-se aïllats"

Aquesta definició és molt confusa i ambigua, segons aquest doctorand, perquè sembla dir que l'opinió pública només es dona en dictadures o bé que no hi ha opinió pública si no hi ha la possibilitat de quedar-se aïllats. D'aquí s'oposa similis amb l'actualitat: des del comportament dels aficionats d'un camp de futbol a la decisió de l'àrbitre fins a les protestes per la mort d'una víctima de la brutalitat policial... les masses excitades a les quals Goebbels -a qui la sociòloga cita d'aquesta manera- va fer una crida en un estadi al crit de "Voleu una guerra total?"

En aquestes situacions en què l'individu és part d'una massa concreta, aquest individu, segons Noelle-Neumann (*Ibid*: 165-176), no té necessitat de comprovar amb cura allò que pot o no expressar en públic, ja que el motiu principal, la por a l'aïllament, desapareix. Així mateix, també analitza posteriorment la "polarització com a divisió de l'opinió pública" i de com la gent mira d'organitzar la seva vida tot evitant trobar-se amb persones amb una opinió diferent a la seva.

Però, adverteix la sociòloga, que intentant evitar els qui no pensen com nosaltres, les persones podem perdre la capacitat d'avaluar correctament les opinions del medi (teoria comunicativa coneguda com a "pluralistic ignorance") i d'aquí es passa a

sobrevalorar les característiques distintives de la facció a la qual ens adherim o sentim identificats en una “percepció especular” (teoria comunicativa coneguda com a “looking glass perception”).

En aquest punt, Noelle-Neumann assegura que podem mesurar aquest fenomen estadísticament: com més s’allunyen les estimacions sobre “què pensa la majoria”, més polaritzat està una qüestió. Els partidaris de les opinions contràries senzillament no es parlen i per això jutgen incorrectament la situació. És quan la sociòloga afirma que l’objectiu de les campanyes electorals és “precisament no deixar temps per reflexionar fins al moment de la decisió”, sinó “sacsejar l’opinió pública de manera que l’excitació no s’apagui fins que l’objectiu s’hagi aconseguit i consolidat.

Sobre la naturalesa de l’Opinió Pública, la mateixa Elisabeth Noelle-Neumann en un article basat en la revisió de l’edició anglesa de *The Spiral of Silence* publicada el 1993 per la University of Chicago Press⁵⁵⁸ dedica a clarificar el concepte d’Opinió Pública i afirma que fins i tot a les acaballes del segle XX la discussió sobre el concepte encara estava com en l’inici: s’utilitza tant en l’àmbit científic com en les discussions del dia a dia però encara “no està clarificat”.

Recorda de nou el segon capítol del llibre de Harwood Childs *Public Opinion: Nature, Formation, and Role* (1965), que conté més de 50 definicions d’Opinió Pública. Però aquestes 50 definicions, segons Noelle-Neumann, es poden recollir en dues concepcions principals: Opinió Pública com a “racionalitat” és una eina en el procés de formació de l’opinió i en la presa de decisions en una democràcia. I segon, l’Opinió Pública com a control social en què el seu rol és promoure la integració social i assegurar que hi ha un nivell de consens per la presa de decisions.

Noelle-Neumann afirma que des del punt de vista acadèmic encara estem -ho diu a principis dels anys 90 del segle XX- en una fase dominada pel concepte de l’Opinió Pública del segle XVIII amb la idea de “racionalitat” nascuda a bressol de la Il·lustració en aquell segle. Des de l’aleshores s’ha escrit molt sobre el concepte, des del ministre d’Economia de França Jacques Necker -que va ser elegit per mantenir estable les finances governamentals a pesar que s’estava coent la Revolució Francesa- passant per Herbert Blumer, Paul Lazarsfeld (*Public Opinion and Popular Government*, 1957) fins Pierre Bourdieu qui el 1979 escriu l’article “L’opinió pública no existeix”.

Pel que fa a l’Opinió Pública com a control social, Noelle-Neumann diu (*Ibid*: 41) que aquest concepte com a “racionalitat” no explica el poder d’aquesta Opinió Pública de la que sense utilitzar aquest nom Aristòtil va dir que “qui perd el suport de la gent no pot reinar per gaire temps”. Noelle-Neumann recorda la lliçó inaugural que va fer a la Universitat de Mainz (Magúncia) el desembre de 1965 en què va presentar un recull sistemàtic de literatura sobre l’Opinió Pública com a “control social” i ella mateixa afirma: “Based on this, further empirical studies were described in 1973, ultimately leading to the development of the concept of the ‘spiral of silence’”.

⁵⁵⁸ Article publicat dins el llibre de T. Glasser i Ch. Salmon (pp.33-54)

Cal destacar aquesta afirmació perquè és la mateixa Noelle-Neumann que relaciona directament la seva teoria de l'*Espirai del Silenci* amb la funció de control social i de fet, un dels autors més citats per ella al llarg de la seva obra és Robert Merton i el seu estudi del 1949 *Social Theory and Social Structure*.

El procés de la formació de l'Opinió Pública en un sistema democràtic és estudiat per Elisabeth Noelle-Neumann que al seu article de 1979 "Public Opinion and the Classical Tradition: A Re-evaluation"⁵⁵⁹ assenyala les "funcions específiques" de l'Opinió Pública (Saperas, 1992b: 1987) que en primer lloc seria permetre la realització de la integració social dels individus "por cuanto el individuo en la sociedad moderna no puede permanecer aislado, y se orienta hacia una actividad de consensuar su acción social y sus opiniones con las del resto de individuos que integran su entorno social inmediato" per la qual cosa "la opinión pública ocupa una función social para el mantenimiento de la estabilidad del sistema social".

Aquesta funció permet desenvolupar la segona funció: "La opinión pública genera la estabilidad social, más allá del simple proceso de integración social, por cuanto fundamenta el establecimiento de diversas formas de consenso social y político que permiten el normal desarrollo de la actividad social". En tercer lloc, l'Opinió Pública compleix la funció d'establir les prioritats tot orientant-les cap a la necessitat de resoldre alguns problemes o temes que es manifesten com els més urgents en cada moment. Això enllaçaria amb la capacitat d'establir l'agenda temàtica que caracteritza l'acció informativa dels mitjans de comunicació de masses. I finalment, l'Opinió Pública exerceix una funció de legitimació mitjançant el consens al voltant de problemes generals que afecten al sistema social.

Sobre les dificultats per arribar a una definició precisa d'opinió pública, Wolfgang Donsbach -deixeble d'Elisabeth Noelle-Neumann- i Michael W.Traugott (2008) també intenten recollir en forma de diccionari la recerca al voltant del concepte d'Opinió Pública. En la introducció els editors parlen de l'opinió pública com a "nebulous concept" perquè "the definitional situation has certainly not become any clearer; and after almost half a century of empirical research, not much as changed". I afegeixen: "Public opinion continues to be one of the fuzziest terms in the social sciences".

Slavko Splichal (1999: 20-21), estudis de la Teoria de l'Espirai del Silenci, recorda que molt abans dels conceptes de "public opinion" i "the public sphere", Kant va definir en el seu assaig *Perpetual Peace* la "publicity" com un "concepte transcendent del dret públic" basat en la sobirania de la moral i la dignitat dels individus per la qual cosa la publicitat és un dret humà fonamental i per a Kant el principi de publicitat també representa un principi fonamental de l'ordre democràtic.

I molt més tard John Dewey va definir "the public" en termes semblants tot argumentat que el públic consisteix en "all those who are affected by the indirect consequences of transactions to such an extent that is deemed necessary to have those consequences systematically cared for" la qual cosa implica que el públic pot

⁵⁵⁹ Publicat a *Public Opinion Quarterly*.

estar democràticament organitzat només sobre la base d'una total publicitat respecte a totes les "transactions with indirect consequences" pel que respecta al públic i la seva llibertat d'expressió.

John Locke (1632-1704) és el primer pensador que posa l'èmfasi en la importància de l'opinió com a element principal d'una societat regulada per tres tipus de lleis: la llei divina, la llei civil i la llei de l'opinió i la reputació. I davant la concepció autoritària i absolutista de Hobbes o les de Maquiavel i el seu *Príncep* defensa un sistema democràtic de govern basat en la voluntat del poble expressada per la majoria.

David Hume també focalitza en l'opinió com un dels elements principals per explicar el manteniment dels governs ja sigui democràtic o despòtics. Mentre que Jean-Jacques Rousseau (1671-1741), al Quart Llibre d'*El Contracte Social*, introdueix la noció d'"opinió pública".

Els francesos són els impulsors de la recerca comunicativa centrada a explicar què era l'opinió pública i, com recorda Saperas (1992: 69), des de la publicació d'*El Contracte Social* de Jean-Jacques Rousseau, l'any 1762, el concepte d'Opinió Pública va convertir-se en central en el projecte de la Il·lustració francesa. Saperas afirma:

"A diferència de l'opinió pública arrelada a la tradició anglosaxona iniciada per John Locke -*Assaig sobre el govern civil* (1689) i *Assaig sobre l'enteniment humà* (1690)- de caire individualista i amb predomini de la privacitat per sobre del concebiment públic, la tradició francesa veu en l'opinió pública una de les representacions socials de la comunitat o de la nació formada per ciutadans lliures, iguals, fraternals i racionals. En aquest sentit, l'opinió pública, ja des dels dies de la Revolució Francesa, ha estat entesa com una mena de tribunal suprem i universal que representa un contrapès a l'acció de l'Estat a través de la lliure discussió dels afers socials i col·lectius pels públics opinants".

A cavall del segle XIX i XX presenciem l'anàlisi de l'opinió pública a partir del fenomen de les masses i d'adveniment de la sociologia. Així Gustave Le Bon (*Psicologie des foules*, 1895) estudiarà el comportament de les masses a través de "la llei psicològica de la unitat mental" (Saperas, 1992: 70) i posteriorment Gabriel Tarde (*L'opinió i la multitud, l'opinion et la foule*, 1901) i Émile Durkheim, que van començar a estudiar l'opinió pública.

Sobre l'estudi de la por a les masses, Moscovici (1985) fa un recorregut pel que van dir Guy de Maupassant, Napoleó, Rousseau, Gramsci, Simone Weil, Freud, Le Bon, Tönnies, Flaubert, Marx, Ortega y Gasset, Hobsbawm, Baudelaire, Weber, Canetti, Marcel Mauss, Nietzsche, entre el segle XVIII i XX, en alguns casos aproximacions des de la por a les masses i el perill de revolucions, altres pel cas contrari de com majories silencioses i silenciades es podien revoltar contra una minoria hegemònica. Després de la Segona Guerra Mundial i amb el que havia passat amb Hitler s'estudia el concepte de lideratge, de carisma, la propaganda i la persuasió

Moscovici (2001: 184-207) afirma que la novel·la *Guerra i Pau*, de Tolstoi, és un

assaig sobre el rol de les masses i veu en l'*affaire* Dreyfus (1898) el paper d'una minoria intel·lectual valenta a fer aflorar la veritat en contra d'una massa manipulada, cegada pels estereotips i els prejudicis i guiada cap a la revenja. Aquesta idea gramsciana (i leniniana) que una elit intel·lectual guia un moviment d'alliberament que provoca una revolució.

En l'anàlisi de l'*affaire* Dreyfus, Moscovici s'interessa per la relació que s'estableix entre la majoria antidreyfus i la minoria que està a favor del capità i de com una minoria, amb escriptors com ara Marcel Proust i Émile Zola, surten en defensa seva. Per analitzar la minoria dissident que es posa en contra d'una majoria contraposa la "percepció" de la realitat -que és una activitat individual- amb la "memòria" -que és altament una activitat col·lectiva- i se centra en la "memòria col·lectiva" que defineix com "un magatzem dels prototips humans".

En un procés com el linxament públic al capità Dreyfus, Moscovici (*Ibid*: 191) veu dos principis que es donen en la relació entre la majoria i la minoria:

"The first is that, whenever we deal with a dissenting minority, society passes against it and its members a verdict before any trial. (...) The second principle entails a strict. I should even say a classical opposition, between public sociability and private sociability. In the former, people are the symbols of a family, class, nation, or else finance, et. In their every relation, what they seem to be is more important than what they are"

Els prodreyfusistes podien ser-ho i continuar una vida normal en la vida social sense passar a ser "invisibles" (aquí s'acostaria a la Teoria de l'Espirall del Silenci i el temor a l'aïllament). Això permet dir-li a Moscovici que el cas Dreyfus és un altre exemple en la història de com una "minoria enèrgica" va aconseguir guanyar a una majoria.

La pregunta és ¿què passa per tal que aquests moviments o posicionaments minoritaris es converteixin en un moviment o posicionament majoritari? O centrats en el cas Dreyfus: ¿com un moviment minoritari va acabant convertint-se en una "causa"? Proust va definir que la minoria és "activa" i la majoria és "reactiva" i Moscovici es posiciona amb els sociòlegs que van parlar del "pluralistic ignorance" per explicar com es produeix una conversió.

Així mateix, un altre dels elements centrals dels autors que com Elisabeth Noelle-Neumann han estudiat el fenomen de la formació de l'opinió pública és el del comportament dels individus en la nova societat urbana massificada. La "societat de masses" (Tarde, Le Bon, Ortega y Gasset) es caracteritza respecte la societat tradicional perquè s'incorporen masses de ciutadans procedents del medi rural a les ciutats per treballar en els grans centres industrials que formen grans conglomerats. Aquesta societat parteix del segle XVIII amb la Revolució Industrial, a Occident, i es consolida durant el segle XIX. Alexis de Tocqueville descriu l'emergència d'aquesta "societat de masses" a *Democràcia a Amèrica*.

En aquella societat les masses emigrants que arriben als nous Estats Units, es culturitzen en anglès i es familiaritzen amb la premsa groga. Les masses consumeixen cultura en les gran ciutats, entren en política, s'organitzen. D'aquí la

por a aquestes masses i dues postures en principi oposades però que tindran punts de coincidència uns per la por a les conseqüències de revoltes i altres per com afectarà a la gran cultura.

Quan i com entra aquest estudi de les masses i l'opinió pública a la Universitat? Aquesta tradició francesa tindrà en Jean Stoetzel un dels autors principals en la seva vessant científica psicosocial amb la seva obra *Théorie des opinions* (1943) on aplica la psicologia social a l'estudi de l'opinió pública. Stoetzel dirigeix l'Institut Français de l'Opinion Publique, fundat el 1938, i amb Alfred Sauvy (*Le pouvoir de l'opinion*, 1949) estudiarà el comportament col·lectiu enfront dels mitjans de comunicació de masses (Saperas, 1992: 73).

Però serà de la mà de l'obra de Serge Tchakhotine, *Le viol des foules par la propagande politique* (1939), que s'aplicarà la psicologia a l'estudi del comportament dels col·lectius i de la comunicació de masses. Saperas (*Ibid*: 73-74) recorda que aquest text, publicat dos mesos abans de l'esclat de la Segona Guerra Mundial, és una anàlisi de la propaganda política del nacionalsocialisme alemany i va ser confiscat pels nazis. En aquest llibre Tchakhotine "intenta demostrar com els canvis radicals de l'entorn immediat poden provocar transformacions en l'estimulació de l'escorça cerebral fins a provocar formes reactives prèviament preestablertes pel comunicador". Aquest text serà un dels exponents de la "teoria hipodèrmica dels efectes dels mitjans", que dominarà la recepció comunicativa internacional fins la segona meitat dels anys 40 del segle XX.

És la Universitat de Chicago que comença la recerca comunicativa a partir del 1919 durant el període d'Entreguerres. L'anomenada Escola de Chicago, recorda Saperas (1992: 105-110) "ocuparà el primat de la sociologia i la psicologia social que només s'afeblirà amb la formació del funcionalisme a les universitats de Harvard i Columbia i del conductisme a Yale". Però la formació de la "Mass Communication Research" es consolida durant els anys 30 del segle XX amb l'hegemonia de les grans universitats de la costa Est quan es produirà l'ascens de dos mètodes adaptats a les necessitats del coneixement de la societat americana: el funcionalisme en sociologia i el conductisme en psicologia social.

Als EUA, per a l'anàlisi del concepte d'Opinió Pública resulta bàsica la figura de W. Lippmann amb *Public Opinion* (1922) i *The Phantom Public* (1924), un dels autors més influents per a Elisabeth Noelle-Neumann en l'elaboració de *L'Espirale du Silence*.

Aquesta "Communication Research" (a les universitats de Columbia, Princeton, Yale i Harvard) s'inicia el 1927 amb la publicació de *Propaganda Technique in the World War*, de Harold D. Lasswell, que posteriorment escriurà *Democracy through public opinion* (1941) i que en els anys 30 s'afegeixen Bernard Berelson, Paul F. Lazarsfeld, Kurt Lewin i Carl I. Hovland.

Una altra de les figures indispensables en la recerca en comunicació del segle XX va ser Paul F. Lazarsfeld, nascut a Viena el 1901 i que va fer la recerca a Àustria fins que la Fundació Rockefeller el fitxa i es trasllada als EUA. Arriba a ser director del Bureau of Applied Social Research (Universitat de Columbia, Nova York) en col·laboració amb un altre professor de Colúmbia, Robert K. Merton. Tant Lazarsfeld com Merton van ser dos científics socials admirats per Noelle-Neumann.

L'anàlisi de la formació de l'Opinió Pública ha estat una de les protagonistes de la recerca en comunicació, sobretot per l'impuls durant el període d'entreguerres amb la finalitat de conèixer com pensem els individus i com ens formem l'opinió. La perspectiva de la psicologia social, en què s'inscriu la Teoria de l'Espirall del silenci, beu d'aquest intent de sistematitzar els mecanismes de control de l'opinió a partir de conèixer la nostra psicologia individual i grupal. En aquest sentit, l'obra de Leonard W. Doob *Public Opinion and Propaganda* (1948)⁵⁶⁰ és de les més importants en el segle XX per a la perspectiva psicosocial dels estudis de l'opinió pública i per ser conscients que en qualsevol règim (democràtic, monàrquic, autoritari) els qui dirigeixen la societat volen controlar també la seva opinió pública.

3.1.2.1. Cap a una “democràcia comunicativa”?

Parlar d'Opinió Pública és parlar de democràcia? Una opinió pública veritable només es pot donar en societats democràtiques on hi hagi circulació lliure d'idees i informacions i on cap minoria pot quedar silenciada. Cal puntualitzar-ho perquè, contràriament a algunes interpretacions que afirmen que la Teoria de l'Espirall del Silenci no és democràtica, és aquest punt precisament el que Elisabeth Noelle-Neumann defensa quan defineix el concepte a *L'Espirall del Silenci*.

La *Demokratia* (“demos”, gent, poble; Kratos, “govern”, “normes”) es basa en la participació lliure dels ciutadans en la “cosa pública” que té com a moment més important l'elecció dels representants. Giddens (2013) recorda que a mitjans de la dècada del 1970 més de dos terços de les societats del món es podien considerar “autoritàries”. Des d'aleshores, quan Elisabeth Noelle-Neumann formula la seva teoria, la situació ha canviat radicalment i no només en els països occidentals després de la caiguda del Mur de Berlín, sinó en altres regions del planeta com ara Llatinoamèrica.

No obstant aquesta extensió de la democràcia i de la democratització, en els països amb més arrelament democràtic s'ha produït en els darrers anys moviments de disconformitat amb la qualitat d'aquesta democràcia, una desafecció cap als partits polítics tradicionals i la demanda d'una democràcia més directa i participativa més enllà del dret a votar. ¿Estem demanant una democràcia perfecta impossible de realitzar-se?

Per a Rousseau mai existirà una democràcia veritable perquè en el món real s'haurien de donar un nombre de condicions que semblen improbables que es puguin realitzar començant per la mateixa condició humana i el conflicte d'interessos que xoquen diàriament en la nostra vida interpersonal i en altres nivells de la vida social, econòmica i política. Una visió pessimista que autors intel·lectuals i pensadors posteriors han volgut esmenar amb propostes de millores en la “democràcia deliberativa”, basada basada en ciutadans que voluntàriament i amb total llibertat participen en les discussions dels temes públics.

⁵⁶⁰ Podem trobar articles de Leonard W. Doob en els llibres de Wilbur Schramm (1969) i de Miquel de Moragas (1986).

Aquí tornem a enllaçar amb la teoria sobre l'Opinió Pública i les principals teories de l'Esfera Pública i de la Democràcia Deliberativa (Kim, 1997: pp. 17-66), entre les quals destaca l'obra d'un altre alemany, Habermas, que ha apostat per una veritable "esfera pública" on hi hagi un intercanvi lliure d'informació i opinió per tal d'aconseguir una autèntica democràcia.

La idea que la democràcia és un impossible excepte en petits grups és un corrent de pensament que s'estén des d'Aristòtil fins a Rousseau potser per la imatge de l'àgora o fòrum atenenc. En el corrent liberal, J.S. Mill, a *Considerations on Representative Government*, va suggerir substituir el concepte de "deliberació" entre tots els ciutadans per entre "a subset of participants that accurately reflects the demography and rang of views of jury".

Per a Víctor Sampedro (2000: 36) hem passat d'aquella "esfera pública ideal" que Habermas va situar a principis del capitalisme i amb el sorgiment de la Il·lustració (a finals del segle XVII) a la degeneració d'aquesta esfera pública, segons Habermas, que va començar a meitat del segle XIX fins col·lapsar-se per l'expansió de l'Estat i dels interessos econòmics. Avui, per a Sampedro, la informació s'ha transformat en mercaderia sensacionalista i impera la "política de relacions públiques".

Sampedro (2000: 24-28) diferenciava entre "democràcia representativa" -on prima l'opinió pública agregada en què la suma d'opinions individuals dona la majoria- i la "democràcia directa" -que apel·la a una opinió pública discursiva on el diàleg de tots els ciutadans tendeix cap a consens que sumen els interessos privats en un únic interès públic o en interessos col·lectius enfrontats-. Davant el realisme positiu de la democràcia representativa, la democràcia directa proposa una utopia inabastable i per això la democràcia deliberativa es mostra com una utopia positiva, però implica reclamar per al ciutadà la possibilitat d'anar més enllà del rol de votant, espectador i enquestat (*Ibid*: 28).

Altres autors han lamentat que vivim en una falsa democràcia participativa i que el que tenim és una "democràcia demoscòpica" en què les enquestes i sondejos es converteixen en el punt central perquè els polítics prenguin decisions.

Perquè hi hagi una veritable democràcia caldria que hi hagués una veritable "democràcia mediàtica" seguint els teòrics que han situat la bona salut democràtica en aquelles societats formades per ciutadans ben informats que s'interessin per la política en general i que tenen els mateixos drets per expressar la seva opinió i prendre decisions que anteriorment s'han sotmès aquestes opinions a la discussió pública. Això és precisament el que diu la Constitució americana. I recordem el document final que la Comissió McBride, promoguda per la Unesco, va presentar el 1980 amb el títol *Many voices, one world* sobre la democratització de la comunicació:

"the process whereby: a) the individual becomes an active partner and not a mere object of communication; b) the variety of message exchanged increases; and c) the extent and quality of social representation or participation in communication is augmented"

Una democràcia “saludable”, segons aquest informe -que es publica abans de la invenció d'internet i de la generalització de l'expressió globalització i abans d'assistir a la desregulació de les comunicacions i la fi del monopoli dels ens de ràdio i televisió públic- no és possible si cap segment de la societat “is prevented from either adding its own message of another segment”.

De com els mitjans estarien afectant la comunicació interpersonal, la formació d'opinió, la participació i, al capdavant, la “democràcia deliberativa” i l’“esfera pública”, Joohoan Kim (1997) en un treball dirigit per Elihu Katz intenta demostrar empíricament la validesa de la teoria de la “democràcia deliberativa”. Identifica quatre components de l'esfera pública: mitjans de comunicació, debat polític, formació d'opinió i participació.

Tot seguint la literatura teòrica de Gabriel Tarde, Habermas i Bryce, Kim (*Ibid*: 288-292) analitza aquests quatre components i afirma: “News media use encourage people to hold political conversations, news media use and political conversation tend to enhance the quality of opinions and this, in turn, encourages political participation”.

L'estudi empíric de Kim arriba a la conclusió que (1) la llar s'ha convertit en el lloc on la gent té més conversa sobre política que en cap altre lloc, (2) els consumidors de nous mitjans seleccionen activament què acceptar o rebutjar enmig múltiples missatges que reben des dels mitjans, (3) la percepció de clima d'opinió no té una correlació amb l'ús d'aquests nous mitjans (assegura que probablement a causa de l'efecte de “looking-glass”), tot i que “aquells que creuen que les seves opinions són les de la majoria estan més disposats a discutir contra les altres opinions”, (4) l'ús de nous mitjans i el debat polític contribueixen a una opinió de qualitat i, finalment, (5) aquests nous mitjans i el debat polític estan contribuint de manera significativa a la participació política.

Kim acaba afirmant que “and as an embodied expression of public opinion, political participation too is a kind of communicative action. In this sense, a deliberative and participatory democracy is a *communicative democracy*” (1997: 292).

Ara es tracta de veure com internet i les xarxes socials s'han convertit o no en una “nova plataforma” per expressar opinions i, per tant, una nova esfera pública, com explica Bernhard Debatin (Donsbach, 2008: 64-72). És quan parlem de “ciberdemocràcia” (i tots els conceptes amb què es relaciona: fragmentació de les audiències i dels temes que es parla, nou periodisme, la blogosfera, la tuitesfera). I diu Debatin que en aquest context “classic model such as the spiral of silence that are solely based on the distinction between conventional mass media and the audience will need to be thoroughly reevaluated”.

D'alguna forma, el debat dels darrers anys sobre la salut democràtica i el paper dels vells i nous mitjans de comunicació (estem en una “societat xarxa” on el principal valor de la democràcia és la comunicació), s'estaria reproduint l'esquema que va descriure Umberto Eco amb “apocalíptics” i “integrats” davant la societat de masses.

Què s'entén per “societat xarxa”? Felix Stalder ho analitza en un llibre dedicat a la figura i l'obra de Manuel Castells (2006). Recorda que arriba a construir la seva teoria a partir dels seus treballs sobre canvi urbà i moviments socials.

Així trobem els qui proposen reconstruir la democràcia gràcies a una comunicació allunyada de la “indústria de la persuasió”, sense passar pels filtres dels mitjans, de la publicitat i de les relacions públiques. És el que proposa l'equip de James S. Fishkin, director del Center of Deliberative Democracy de la Stanford University: passar de la veu democràcia com a “we the people” al “we all the people”. Fishkin (2009) és optimista respecte als mecanismes que tenim per aconseguir aquesta democràcia sempre que siguem capaços de neutralitzar la “indústria de la persuasió” que busca crear majories artificials. Per a ell, cal evitar la “tirania de la majoria” tot seguint la línia de Madison, Tocqueville i Mill, però també rebutjant el que anomena “Elite deliberation”, aquella elit que “filtra” les idees i opinions que han de tenir la majoria.

Si la Teoria de l'Espiral del Silenci -formulada en l'Alemanya de 1972- té vigència en la societat europea i mundial 43 anys després, especialment en aquest context de “societat xarxa” on els individus estan hiperconnectats i on les tecnologies de la informació i la comunicació estan posant les bases perquè els “vells” paradigmes de la comunicació es posin en dubte, és el que analitzem en els apartats següents a partir de la “deconstrucció” del paradigma de Noelle-Neumann.

3.1.3. La pell social: el “clima de doble opinió”

Al final de la primera edició de *L'Espiral del Silenci*, llibre que segons aquest doctorand és poc ordenat en l'estructura i encara menys en edicions posteriors quan va anar sumant capítols nous, Noelle-Neumann situa com a nou punt de partida per a la recerca sobre els efectes dels mitjans el que ella anomena “funció d'articulació” dels mitjans de comunicació (2010: 205-238) que defineix -i veiem com coincideix parcialment amb la definició de la teoria del *framing*- així

“La manera com els mitjans subministren a la gent les paraules i les frases que poden utilitzar per defensar un punt de vista. Si la gent no troba expressions habituals, repetides amb freqüència, en favor del seu punt de vista, cau en el silenci; es torna muda”

I d'aquí que afirma: “Aquells individus o col·lectius els punts de vista dels quals no estan representats en els mitjans de comunicació estan realment muts”. Però aquesta regla té excepcions, subratlla la sociòloga, i en aquestes excepcions es produeix l'efecte d'“espiral del silenci”. A partir de la idea que els efectes per avaluar els mitjans de comunicació no procedeixen d'un únic estímul assegura que aquests són “acumulatius” -i aquí coincideix parcialment amb la teoria de Gerbner- segons els principis que “moltes gotes d'aigua desgasten la pedra”:

“La gent barreja les seves pròpies percepcions directes i les percepcions filtrades pels ulls dels mitjans de comunicació en un tot indivisible que

sembla procedir dels seus propis pensaments i experiències com va predir Walter Lippmann. La major part dels efectes dels mitjans succeïxen indirectament, com de rebot, en la mesura que l'individu adopta els ulls dels mitjans i actua en conseqüència”

La idea de Noelle-Neumann és que la influència dels mitjans és “inconscient” i que “la gent s'enganya sobre la gent” -connecta amb la teoria de “la ignorància pluralista”- és a dir que els individus pensem que el que el que ens passa individualment només ens passa a nosaltres i les informacions negatives succeïxen alienes a nosaltres.

Diu Noelle-Neumann que “la gent porta molt de temps qüestionant els efectes dels mitjans de comunicació en creure que hi ha una relació molt simple i directa entre la causa i l'efecte” i s'ha suposat que les afirmacions que es transmeten per qualsevol mitjà produeïxen canvis d'opinió o reforcen l'opinió de l'audiència. Però, “la influència real dels mitjans és molt més complexa i molt diferent del model de la conversa individual” i aquí aposta per donar sobretot crèdit a Walter Lippmann (com els mitjans graven els estereotips a partir de la repetició i que sorgeïxen pseudorealitats entre la gent i el món exterior) i Niklas Luhmann (funció de *tematització*).

Per a la sociòloga alemanya, l'observació de l'entorn té dues fonts principals que nodreïxen l'opinió pública: l'individu que observa directament el seu medi i aquest mateix individu que rep informació sobre l'entorn a través dels mitjans de comunicació, que han seleccionat prèviament la realitat. Tot això ho decideïxen els mitjans i a més, diu Noelle-Neumann, “els mitjans influeïxen en la percepció individual del que pot dir-se o fer-se sense perill d'aïllament”.

I en aquest punt torna a les enquestes d'Allensbach i, concretament, a les eleccions alemanyes de 1976. El març d'aquell any, els seguidors de l'SPD tendien a mostrar-se més pessimistes sobre el resultat dels seu partit (només un 27% responia SPD a la pregunta “qui creu vostè que guanyarà les pròximes eleccions federals?”), mentre que els seguidors de la Unió Cristianodemòcrata responia amb un 47%, 20 punts de diferència.

El juliol, Noelle-Neumann rep una segona enquesta i el resultat diu que els seguidors de l'SPD a la pregunta responen a favor del seu partit en un 33% mentre que els de la CDU baixen al 40%. En l'onada següent, dos mesos després, el setembre, es va girar el resultat quan el seguidors de l'SPD responien en un 39% que guanyaria el seu partit per un 36% la CDU.

Es tractava d'una disposició dels partidaris cristianodemòcrates a donar suport públicament al seu partit, però que no explicava el canvi en el “clima d'opinió”, ja que s'evidenciava que els que donaven suport a la CDU no semblaven gaire disposats a manifestar el seu suport entre la primavera i l'estiu de 1976. ¿Què havia passat? Noelle-Neumann explica -i connecta així amb la teoria del *framing*- que a partir de l'anàlisi del que havien consumit de premsa escrita i de televisió els enquestats donava com a correlació que “només els qui havien observat l'entorn amb major freqüència a través dels ulls de la televisió havien percebut un canvi en el clima

d'opinió; els qui havien observat l'entorn sense els ulls de la televisió, no havien notat cap canvi en el clima”.

¿El filtre de la realitat per part de la televisió va canviar el clima d'opinió en l'any electoral de 1976? Noelle-Neumann afirma que els mateixos periodistes no creien que els cristianodemòcrates poguessin guanyar aquelles eleccions federals del 3 d'octubre. En realitat, els dos partits arribaven igualats i la CDU hagués guanyat les eleccions si 350.000 dels aproximadament 38 milions de votants (un 0,9%) haguessin canviat el seu vot de l'SPD o el Partit Demòcrata Lliure cap a la CDU. A la pregunta “qui creu que guanyarà les eleccions?” feta als periodistes aquests van respondre amb més del 70% que ho faria la coalició socialdemòcrata-liberal mentre que només un 10% esperava una victòria cristianodemòcrata.

“Els periodistes veien el món d'una forma molt diferent a l'electorat i, si Lippmann té raó, només podien mostrar el món tal com ho veien ells”, afirma Noelle-Neumann, que argumenta que l'audiència tenia dues visions de la realitat, dues impressions diferents sobre el clima d'opinió: la pròpia, basada en observacions de primera mà, i la basada en l'ull de la televisió. Es va produir un fenomen –que ella qualifica de “fascinant”- d'un “clima doble d'opinió”.

Una de les raons que ho explica és que la població i els periodistes tenien conviccions polítiques i preferències diferents i, “com deixa clar Lippmann, les conviccions van guiar els seus punts de vista”. És aleshores que Noelle-Neumann va dur a terme una enquesta amb els càmeres de televisió que havien seguit la campanya en què els 2/3 asseguraven que farien un pla frontal a l'alçada dels ulls als polítics que els agradés, ja que en la seva opinió, això tendria a despertar simpatia i a causar una impressió de calma i d'espontaneïtat. Cap d'ells enfocaria des de dalt (pla picat) o des de sota (pla contrapicat), ja que aquestes posicions tenderien a provocar antipatia i a produir una impressió de feblesa.

Un grup de col·laboradors de Noelle-Neumann van estudiar aleshores les gravacions televisives de la campanya electoral segons havien fet la cobertura les cadenes ARD i ZDF entre l'1 d'abril i les eleccions del 3 d'octubre de 1976. Entre els resultats: Helmut Schmidt (SPD) va aparèixer només 31 vegades en plans picats o contrapicats, mentre que Kohl (CDU) va aparèixer 55 vegades. Noelle-Neumann, sense afirmar-ho, arriba a la conclusió que aquestes imatges devien influir en aquest “doble clima d'opinió” que al final va acabar per afavorir el candidat Schmidt.

La sociòloga alemanya revela aleshores que els estratèges de la CDU van intentar fer funcionar l'espiral del silenci en aquelles eleccions (en la convenció del partit a Hamburg el desembre de 1973 es van mostrar els resultats de l'estudi de Noelle-Neumann i el 1974 es van repartir entre els seus activistes resums de la teoria). Però si el 1976 no va haver-hi “espiral del silenci” ¿per què sis setmanes després del 3 d'octubre la majoria creia que els cristianodemòcrates havien estat més actius en campanya que el SPD? Què havia passat doncs?

Per a Noelle-Neumann, el clima de doble opinió -la diferència entre el clima percebut per la població i el clima representat pels mitjans- va ser prou fort el 1976 com per impedir un “efecte de carro guanyador” en la direcció del vencedor previst. La sociòloga afirmava aleshores que no tenia “prou experiència” com per dir que la CDU

podria haver guanyat si el clima dels mitjans de comunicació no hagués estat en contra seva i afegia:

“El clima doble d'opinió és un fenomen fascinant. És tan interessant com una situació meteorològica infreqüent o un ampli panorama com el que el vent càlid de primavera només deixa aparèixer potser una vegada a l'any, com un arc de sant martí doble o una aurora boreal, ja que només es dona en circumstàncies molt especials. Només es produeix quan el clima d'opinió entre la gent i el predominant entre els periodistes són diferents”

El 'hard-core' (nucli dur), al marge de l'espirai del silenci

Qui queda al marge quan es desencadena un procés d'“espirai del silenci”? El que Noelle-Neumann qualifica de “nucli dur”, una minoria que queda al final d'aquest procés tot desafiant l'amenaça d'afiliament. Aquest “nucli dur” l'identifica amb “l'avantguarda”, ja que “considera l'afiliament com un preu que ha de pagar”, però també pot ser un grup que es tanca en si mateix com fan les sectes.

Noelle-Neumann situa en el camp psicosocial aquest “nucli dur”, en els comportaments actituds, i subratlla que com el leprós, “ser menyspreat, ser expulsat” pot ser pitjor que la mateixa malaltia i afirma que “no podem exigir als qui tenen por de convertir-se en leprosos socials que resisteixin totes les pressions socials cap a la conformitat, totes les invitacions a unir-se a la multitud”. De fet, en edicions posteriors a 1980, l'autora (2010: 276) es defensa del fet que “hi hagi crítics que sostenen que jo vaig inventar el nucli dur per tenir una excusa sempre que les dades no confirmessin la teoria”.

I és quan esmenta -al final de *L'Espirai del Silenci*- la psicòloga social austríaca-britànica de família jueva Marie Jahoda (1907-2001) que, segons la interpretació de Noelle-Neumann, va qüestionar en l'article “Conformity and Independence”⁵⁶¹ que “un inconformista radical que mantingui la seva postura amb completa independència pugui ser considerada una persona normal” i que només fins que una persona així hagi demostrat la seva capacitat per amotllar-se, es pot reconèixer el seu comportament independent i inconformista com una virtut cívica.

És sobretot aquest final del llibre -on utilitza aquest article de Jahoda, dona d'esquerres que va fugir el 1937 als EUA després d'estar empresonada a Àustria i que va estudiar després de la Segona Guerra Mundial els prejudicis i l'antisemitisme- que ha servit perquè autors d'esquerra l'hagin titllat de conservadora en un passatge que acaba dient -i no queda clar si ho diu ella o Jahoda- que “tampoc s'hauria de condemnar simplement a una societat com a intolerant o liberal quan amenaci l'individu desviat amb l'afiliament per protegir el valor de les seves conviccions recíprocament sostingudes”.

En aquest punt (2010: 238) acabava la primera edició de *L'Espirai del Silenci*, amb el desenvolupament del subtítol *opinió pública: la nostra pell social*:

⁵⁶¹ “Conformity and Independence: A Psychological Analysis”, dins *Human Relations*, 12, 1959.

“L’opinió pública, la nostra pell social’ caracteritza aquests dos aspectes. D’una banda es refereix a la nostra societat, protegida i unificada per l’opinió pública com per una pell. D’una altra banda es refereix als individus, ja que els que pateixen per l’opinió pública pateixen per la sensibilitat de la seva pell social. ¿No va expressar de fet Rousseau, que va introduir el concepte d’opinió pública en el llenguatge modern, el més important d’aquesta quan la va descriure com l’enemiga de l’individu i la protectora de la societat”

Aquest final, amb una ambigüitat potser calculada per part de Noelle-Neumann en citar aquest article de Marie Jahoda⁵⁶² va ser, i encara és, l’excusa perfecta per a molts dels crítics de la teoria que no han llegit el llibre o que ho han fet per sobre amb una atenció final en la darrera pàgina.

L’Espiral del Silenci és una teoria conservadora? Tenint en compte els elements del conservadorisme clàssic, la tradició (el desig de conservar els valors i les institucions per continuar l’estabilitat i la seguretat), el pragmatisme, la jerarquització, l’organicisme (visió de la societat com un tot orgànic en què les institucions tradicionals com ara la família i la nació són la font de la estabilitat), autoritat i propietat, la Teoria de l’Espiral del Silenci es podria associar més al conservadorisme que no pas al liberalisme (basat en la creença en la importància suprema de l’individu per sobre del grup social i el col·lectiu, la llibertat individual, la tolerància) i del socialisme (el centre de la societat és la comunitat), comunisme o la socialdemocràcia.

Però aquesta classificació com a teoria “conservadora” quedarà ara matisada en l’apartat següent “Deconstruint la Teoria de l’Espiral del Silenci”. Certament, el final de la primera edició del llibre *L’Espiral del Silenci* encara és una llosa i el millor argument per als qui han acusat la teoria de ser funcionalista, conductista i finalment conservadora i reaccionària.

3.1.4. Deconstruint la Teoria de l’Espiral del Silenci

Segons la mateixa Elisabeth Noelle-Neumann,⁵⁶³ ella formula per primera vegada -té aleshores 48 anys- la hipòtesi central de la Teoria de l’Espiral del Silenci arran de la recerca que fa sobre les eleccions federals a Alemanya Occidental el 1965 i que publicaria el 1966 en forma de llibre titulat *Oeffentliche Meinung und soziale Kontrolle*. És a dir, *Opinió Pública i control social*.

L’expressió, però, no es comença a popularitzar fins que l’utilitza per primera vegada en un congrés a Tòquio el 1972 amb una comunicació titulada “Return to the concept of powerful mass media”, basat en les observacions realitzades durant les eleccions federals alemanyes del 1965.

⁵⁶² Citat anteriorment.

⁵⁶³ Article abans citat dins Theodore Glasser i Charles Salmon, *op.cit.* pàgina 42.

És a dir, la mateixa Noelle-Neumann en el primer article on formula l'espiral del silenci incorpora la seva teoria al grup de les teories que formen part del paradigma dels "efectes poderosos" i gairebé il·limitats dels mitjans. En l'article que encunya el nom de la teoria (1973), aquests mitjans legitimen opinions i conductes a través de la pseudorealitat que construeixen i destaca tres característiques dels mitjans: acumulació, consonància i omnipresència. Per tant, els mitjans en repetir uns temes aconseguen uns efectes sobre el públic vinculats a la mateixa repetició.

Noelle-Neumann escriu: "I have proposed the term 'spiral of silence' to describe this social-psychological mechanism". Per tant, segons ella, és una teoria dels efectes dels mitjans de comunicació, de la formació i consolidament de l'opinió pública, dels mitjans com a constructors socials de la realitat que porten a terme una funció d'integració i cohesió. No obstant, per a autors com Elihu Katz, l'Espirall del Silenci no formaria part dels paradigmes del retorn als efectes poderosos dels mitjans.

En aquella primera contesa electoral que va estudiar el 1965, quan s'arriba al final de la campanya, les dades obtingudes sobre les intencions de vot indicaven que els dos grans partits de l'Alemanya Occidental estaven pràcticament igualats en la cursa electoral. Però al mateix temps les expectatives de qui podria guanyar les eleccions van començar a canviar. En un primer moment de la recerca, a l'inici de la campanya, tots dos partits obtenien el mateix resultat però dos mesos abans del dia de votar, més del 50% de la població pensava que un dels dos partits guanyaria mentre només un 16% estava convençut que l'altre guanyaria.

No era intenció de vot però el clima d'opinió havia canviat radicalment. La recerca indicava que els dos partits havien arribat molt igualats pel que fa al suport del seu electorat a poques setmanes abans del dia de l'elecció però mentre els qui donaven suport a un partit publicitaven de manera explícita i en veu alta les seves conviccions polítiques, els altres incrementaven el seu silenci i aquest comportament d'autoconfiança, segons paraules de Noelle-Neumann,⁵⁶⁴ va crear entre el públic "the impression of one party's strength and other's weakness".

De fet, Noelle-Neumann, com abans altres comunicòlegs, construeix una teoria gràcies a seleccionar una campanya electoral com a objecte d'estudi. En el seu cas, a partir de la recerca de les campanyes electorals alemanyes de 1965 i 1972 descobreix que el control social és el principal mecanisme que activa el fenomen d'"espiral del silenci" i connectat a aquest control social: la por de l'individu a sentir-se sol i a sentir-se estar en minoria.

⁵⁶⁴ Article abans citat dins llibre de Theodore Glasser i Charles Salmon, *op.cit.*, pàgina 40.

3.1.4.1. Els orígens: Opinió Pública i control social

Elisabeth Noelle-Neumann situa l'origen de la seva teoria en un matí de diumenge a principis d'estiu de 1964 en el restaurant d'un hotel de Berlín. Dilluns havia de fer classe a la Universitat Lliure de Berlín i segons explica en les seves memòries, *Die Erinnerungen* (2006: 245-246), es va quedar mirant a la paret i li va venir la frase "opinió pública i control social". Ho va escriure en un paperet que tenia perquè segons ella, l'èxit de la recerca científica té més a veure amb la combinació d'imaginació, fantasia i creativitat que a la feina constant. "Aprenem sovint a través dels somnis", diu, i posa l'exemple del suro de l'ampolla de vi que submergit en l'aigua si el deixem anar surt disparat cap a la superfície.

Per a la sociòloga alemanya el concepte d'opinió pública -ho escrivia en l'ocàs de la seva vida, el 2006- "encara no sé què és" però apuntava que no hi havia millor manera per conèixer i per saber com s'expressa l'opinió pública com l'estudi d'una societat durant unes eleccions generals. Recorda el que alguna vegada havia dit el seu professor Emil Dovifat sobre aquest concepte: "No podem matar el concepte d'Opinió Pública" a pesar que poguem dubtar que sigui un concepte científic.

Els orígens de la formulació de la seva teoria el situa en la connexió que va establir entre opinió pública i control social i que dos anys després donaria títol al llibre *Oeffentliche Meinung und soziale Kontrolle*, on associa opinió i control social.

En la introducció a l'edició americana de *l'Espiral del Silenci* (1984: 8), ja indica:

"We act as if being in possession of a common rich historical and cultural tradition and of institutions protected by the law did not require a constant effort of adjustment and even 'conformity' if that possession is to be kept alive and if we are to remain capable of acting and making decisions on a community level"

En aquesta mateixa primera edició en anglès, la politòloga alemanya esmenta John Locke per a qui hi ha una llei de l'opinió, de la moda i de la reputació i que aquestes se segueixen com una llei divina o de l'Estat i que actuem sent conscients de la nostra "naturalesa social". Alhora introdueix Gabriel Tarde (i la seva idea que "la conducta imitativa és que la que fem servir per trobar la solució correcta i així evitar l'error") i en tercer lloc Tocqueville que va escriure que la gent "té més por a l'afollament que no pas a l'error" per explicar per què a finals del segle XVIII els francesos ja no defensaven l'Església. I afirma que la descripció tocquevilliana de "l'espiral del silenci" era tan precisa com la d'un botànic. No obstant això, Tocqueville no va utilitzar aquesta expressió, tot i que va descriure el procés pel qual unes opinions esdevenen majoritàries amb el risc que en la societat s'imposi "la tirania de les majories".

Quan i per què Elisabeth Noelle-Neumann elabora la hipòtesi de l'Espiral del Silenci? En les eleccions de 1965, el segon canal de la televisió alemanya (ZDF) va celebrar una trobada amb les prediccions electorals de l'Institut Allensbach i de l'EMNID. Noelle-Neumann va escriure en una pissarra: Unió Cristianodemòcrata-Unió Cristianosocial: 49,5%; Partit Socialdemòcrata: 38,5%. Al final, la diferència encara

va ser més gran a favor dels conservadors: un 8%. Raona la sociòloga que la intenció de vot va romandre invariable durant molts mesos amb un empat entre CDU-CSU i SPD, però a Allensbach havien detectat el fenomen d'efecte de "carro guanyador" o *bandwagon effect* que va fer que s'estengués la idea entre els votants que CDU-CSU guanyaria.

En aquell moment, Noelle-Neumann no se n'adona que tenien la clau en les mans per explicar els dramàtics canvis d'intenció de vot de l'electorat i va ser gràcies a un article sobre opinió pública que escriu el 1968 W. Phillips Davison, professor de comunicació i periodisme de la Columbia University de Nova York a *International Encyclopedia of the Social Sciences*, que troba l'argument: "El coneixement de l'estructura interna de les opinions públiques, no obstant, continua sent limitat i va molt per darrere de les mediacions". Aquesta va ser la mateixa situació de 1965 i l'objecte d'estudi l'enigma de per què entre el 3-4% dels votants es van afegir a una mena de corrent de l'expectativa general que pensava que al final guanyaria CDU-CSU.

És a dir, que mentre va canviar radicalment les expectatives sobre el partit guanyador, les intencions de vot dels electors el 1965 va romandre constant. Per explicar-ho van dissenyar un qüestionari especial per aplicar a les eleccions federals de 1972. De fet, la hipòtesi de l'Espiral del Silenci ja havia estat formulada, explica Noelle-Neumann, i l'havia presentat el Congrés Internacional de Psicologia celebrat l'estiu de 1972 a Tòquio.

La campanya electoral de 1972 es desenvolupa exactament igual que la de 1965 i els dos grans partits anaven igual en intenció de vot mentre que l'expectativa de victòria per al SPD s'anava disparant. Al final, va tornar-se a produir un "last minute swing" ("vuelco en el último minuto") i la gent va pujar al "carro guanyador" esperat, que en aquesta ocasió era l'SPD.

La hipòtesi de l'Espiral del Silenci, explica Noelle-Neumann (2010: 21-25), se la suggereix l'agitació estudiantil de finals dels anys 1960 i principis 1970 gràcies a una estudiant que portava un *pin* cristianodemòcrata a la jaqueta. Poc després la va tornar a veure i ella li diu que se l'havia tret per les crítiques que havia rebut. Potser els seguidors cristianodemòcrates i socialdemòcrates estaven igualats en número però "no comptaven amb la mateixa energia, entusiasme ni ganes d'expressar i exhibir les seves conviccions", subratlla Noelle-Neumann.

Eren els partidaris de l'SPD que mostraven els seus símbols i per tant quedaven legitimats públicament fet que provocava una percepció errònia sobre la força de cadascun dels dos partits. Així es va desenvolupar una dinàmica en què les persones que expressaven obertament el seu suport a l'*Ostpolitik* de l'SPD no tenien cap temor a fer públic el seu suport mentre que els que rebutjaven l'*Ostpolitik* es van sentir marginats, es van retirar i van mantenir silenci. Això va provocar que l'opinió de suport a l'SPD semblés més forta del que era realment i l'altra opinió més febla. És quan la sociòloga veu clarament com s'origina el procés de l'Espiral del Silenci: un punt de vista va arribar a dominar l'escena pública i l'altre punt de vista va desaparèixer de la consciència pública ja que els seus partidaris van emmudir.

Noelle-Neumann esmenta Paul F. Lazarsfeld per explicar què havia passat en les eleccions de 1965 i 1972: al final, un determinat “clima d’opinió” va fer sentir el seu efecte i es va produir aquest “last minute swing” en la direcció de la pressió del clima que va provocar finalment un desplaçament rellevant del 3-4% dels vots. Aquest efecte de “carro guanyador” ja l’havia observat Lazarsfeld en les eleccions presidencials nord-americanes de 1940 i que va donar origen a la teoria del “two step flow” o dels efectes limitats dels mitjans (Moragas, 1986).⁵⁶⁵

El que diferencia Lazarsfeld de la sociòloga alemanya és que en les conclusions de la segona la major part de la gent que s’apunta al “carro guanyador” per tal d’evitar l’abandonament”. També puntualitza que “és probable que els qui tinguin menys confiança en si mateixos i menys interès per la política canviïn el seu vot en el darrer minut”. Però subratlla que “sembla que la por a l’abandonament és la força que posa en marxa l’espiral del silenci” i recupera Thomas Hobbes a *The Elements of Law* (1650) quan deia que el silenci pot interpretar-se com a senyal de conformitat, ja que és fàcil dir “no” quan no s’està d’acord, tot i que Noelle-Neumann (2010: 24) puntualitza: “Hobbes està sense cap dubte equivocada quan afirma que és fàcil dir no, però té raó en suposar que el silenci es pot interpretar com a conformitat”.

Quin instrument fa servir Noelle-Neumann per analitzar el fenomen que havia captat en les eleccions de 1965? Les enquestes. Gràcies als seus estudis demoscòpics descobreix el concepte de “percepció del clima d’opinió” segons el qual la gent té la capacitat de percebre la distribució de freqüència dels punts de vista favorables i contraris. El gener de 1972 introdueixen en una enquesta d’Allensbach la pregunta “Pegar als nens és un error. Es pot educar qualsevol nen sense pegar-lo? Pegar als nens forma part de la seva educació i mai ha fet mal a ningú?” En la resposta del 40 per cent de les mestresses de casa alemanyes va mostrar-se d’acord amb la primera opinió mentre que el 47% a favor de la segona i un 13% indecisos.

Però, la pregunta crucial va ser quan va formular la qüestió en el context del “test del tren”, és a dir, quan començava així: “Suposi que està començant un viatge en tren de cinc hores, i hi ha una dona en el seu comportament que pensa...” i així ho van aplicar en la formulació de preguntes sobre l’apartheid a Sud-àfrica, la cohabitació entre joves no casats, el perill de les drogues il·legals fins a la identificació amb els cristianodemòcrates i els socialdemòcrates.

Aquest tipus de preguntes en un context de “pressió” (que coincideix amb el concepte de “pressió molecular” definit en la teoria dels “dos esglaons” de Lazarsfeld) com és viatjar en tren o en una reunió (un sopar) on hi ha desconeguts mostraven que com a resposta es confirmava que els qui confien en la victòria (del seu posicionament) es pronuncien i els perdedors tendeixen a mantenir el silenci però que ens adaptem al nostre entorn, sobretot quan ens adonem o intuïm com poden pensar els nostres veïns. Així portar un periòdic determinat sota el braç, un pin de partit polític, vestir pantalons texans o portar el pèl llarg ens pot donar informació a partir de la qual emetre les nostres opinions segons l’interlocutor que tenim davant.

⁵⁶⁵ “La campaña electoral ha terminado”, de Paul F. Lazarsfeld, pàgines 20-39.

Els resultats de les enquestes també demostraven que independentment del tema que es tracti, de la intensitat i la convicció, algunes persones són més propenses a parlar i altres a quedar-se callades, i aquest fenomen també passa en grups sencers de població. Per exemple, en una situació pública, els homes estan més disposats a participar en una conversa sobre temes controvertits que les dones, els joves més que la gent gran i les persones de classe social superior més que els pertanyents a estrats socials inferiors, la qual cosa portava a dir a Noelle-Neumann (2010: 44) que "això té repercussions evidents sobre la visibilitat pública dels diversos punts de vista".

La pregunta essencial per determinar la salut democràtica d'una societat -però també la salut d'una relació entre companys de feina, per exemple- és si estem disposats a defensar públicament una opinió malgrat que aquesta sigui minoritària. Noelle-Neumann recorda que per conèixer la resposta van incorporar noves preguntes a partir de 1975 en les enquestes d'Allensbach molt semblant als experiments que dues dècades abans havia fet Solomon Asch per determinar que pocs individus confien en si mateixos i que tendim a imitar per dos motius: l'aprenentatge i la por a l'aïllament.

A partir de l'afirmació de Tocqueville -"Tenien més por a l'aïllament que no pas a l'error"-, Noelle-Neumann recupera els estudis de Gabriel Tarde sobre la imitació i de com la tendència humana de mostrar-se d'acord en públic amb els altres. La sociòloga alemanya duu a terme l'experiment de "fumar en presència de no-fumadors" per detectar l'amenaça de l'aïllament social i que donava una resposta afirmativa (2010: 65-73).

Perquè per a Noelle-Neumann, un dels elements més importants de l'opinió pública és que "produeix integració" (2010: 177-182) i per això esmenta Werner S. Landecker i Talcott Parsons, teòrics de la integració i del paper en els sistemes socials humans, com també el jurista Rudolf Smend. I afegeix que, per aquest motiu, en temps de perill i crisi en una societat augmenta la pressió cap a la conformitat.

Qui no canvia i es mostren desafiant a una opinió pública majoritària? "Avantguardistes, heretges i disconformes" (2010: 183-187) o aquells que no tenen por a l'aïllament o bé estan disposats a pagar-ne un preu. Són els introductors d'una nova música, de noves formes de pintura, heretges, "desviats" -Noelle-Neumann fa servir aquesta darrera expressió manllevada de la terminologia de la sociologia funcionalista-. Aquí també ella parla de "científics i artistes que obren camí a allò nou" i que se'ls rebí amb comprensió o bé amb hostilitat apenes influeix en el que fan.

Noelle-Neumann també es refereix a aquests individus -sobretot com a professionals- amb el qualificatiu de "reformadors" entre els quals també situa els que busquen la provocació del públic per aconseguir atenció. Per a aquests, segons ella, la por és "ser ignorat" no sentir por a estar aïllat. Noelle-Neumann també parla en aquest capítol del cas del líder terrorista àrab Wadi Hada, a qui el servei secret israelià el va descriure com una persona que experimentava una satisfacció quasi mística en l'aïllament de la resta del món.

3.1.4.2. Influències intel·lectuals de l'Espiral del Silenci

L'expressió "Espiral del Silenci" és nova? Amb aquesta denominació, sí. Però la mateixa Elisabeth Noelle-Neumann ens descobreix tant en el llibre com en les seves memòries els seus referents intel·lectuals. L'estiu de 1964 se'n porta de vacances un bagul ple de llibres per preparar les classes en la Universitat de Mainz, on començava la docència. Què es va dur? Llibres d'autors que van parlar d'opinió pública i control social: John Locke, David Hume (*Treatise of Human Nature*, 1739), Rousseau i Tocqueville.

Destaca en les seves memòries que el seu llibre de capçalera és *An Essay Concerning Human Understanding*, de John Locke, i les seves reflexions sobre "les lleis de l'opinió i la reputació" i com la gent per por a l'afollament evita fer públic els judicis individuals quan no coincideixen amb els dominants de la majoria, és a dir, si no estan en consonància i connectats amb la resta del grup. A partir de Locke, Noelle-Neumann destaca (2006: 250) que l'opinió pública "com a judici racional és producte d'un procés psicosocial". Per tant, l'opinió pública emergeix, segons ella, com a mecanisme de "control social" resultant de veure constantment què pensen els altres ciutadans (fa referència constant a *bürger*, "ciudadà" en alemany).

De Tocqueville manlleva la tensió entre minories i majories per explicar la revolució francesa i la posterior nord-americana:

"When an opinion has taken root in a democracy and established itself in the minds of the majority, it afterward persist by itself, needing no effort to maintain it since no one attacks it" (...) "It is true than when a democratic majority does change its mind, a sudden, arbitrary, and strange intellectual revolution may ensue (...) The majority no longer believes, but it looks as if it believe, and this empty ghost of public opinion is enough to chill the innovators and make them maintain their silent respect"

Per Tocqueville (1998: 195-202), a meitat del segle XVIII els intel·lectuals nord-americans es converteixen en els líders polítics del país i això tindrà com a resultat un distanciament respecte a Londres i la voluntat creixent d'independència respecte la metròpoli (sovint la societat i els seus líders van per davant de la classe política com demostra Tocqueville i com es pot veure en l'actualitat en països on els governants no són capaços de calcular les conseqüències de la desafecció, el malestar i la decepció dels ciutadans).

Sovint han estat les masses les que han provocat revolucions però en la majoria de casos han comptat amb un detonant que ha estat provocat per un clima d'opinió creat pels líders, ja siguin intel·lectuals, filòsofs, polítics o escriptors (Risquete, 1998).

Noelle-Neumann (2010: 24-25) situa la descripció precisa de la "dinàmica de l'esprial del silenci" en la història de la Revolució Francesa de Tocqueville (1856) perquè aquest autor descriu la decadència de l'Església a França a mitjan segle XVIII i de com el menyspreu per la religió es va convertir en una "passió general i

imperant entre els francesos". El silenci de l'Església es va interpretar fins i tot pels creients -que temien més la por a la solitud que a l'error- que declaraven compartir les opinions de la majoria de tal manera que allò que era només l'opinió d'una part de la nació va arribar a ser considerat com a voluntat de tothom i a semblar, per això mateix, irresistible, argumenta la sociòloga alemanya.

L'Espirai del Silenci és la intel·lectualització en forma de paradigma del concepte o expressió vulgar d'"apuntar-se al cavall guanyador" és a dir, apostar pel cavall que en les previsions surt com a favorit. Òbviament, a la majoria de nosaltres ens agrada sentir-nos part d'una opció guanyadora perquè d'aquesta manera assolim un premi que pot ser metàl·lic (guanyar diners), d'autosatisfacció (sentir-nos contents i feliços per unes hores, dies o setmanes) o el premi de formar part d'un grup guanyador (victòria del teu equip, de la teva selecció) que sovint es converteix en la victòria d'un país.

Però en la formulació intel·lectualitzada d'aquest concepte (formulat per Lazarsfeld com a "efecte del carro guanyador" o *bandwagon effect*, el 1940), la sociòloga d'Allensbach situa en la idea de "la por" i més concretament en la "por a l'aïllament" el motor del seu paradigma", la gasolina que posa en marxa la seva teoria.

En el seu llibre *La Teoria de l'Espirai del Silenci*, Noelle-Neumann cita els autors que han influït en la formulació del seu paradigma: John Locke i la seva "lleï de la moda", Jean-Jacques Rousseau i Walter Lippmann -tots tres en el concepte d'opinió pública- i Solomon Asch en la vessant psicològica amb els seus experiments on quedava pal·lès que la majoria de les persones tendeixen a optar pel punt de vista acceptat per la majoria fins i tot quan són conscients que és fals.

Per al concepte de "clima d'opinió" destaca Glaville (que ho va formular per primer cop a l'Anglaterra del segle XVII) mentre que per analitzar les opinions i actituds i els seus canvis ressenya el sociòleg alemany Tönnies que va qualificar aquestes opinions i actituds com a "estats líquid i sòlid" i segons aquests estats actuem. Així quan les opinions són relativament definides i estàtiques com ara els "costums", tendim a expressar-nos segons aquestes per evitar quedar aïllats. En canvi, quan les opinions estan en procés de canvi o en disputa, l'individu tractarà d'esbrinar quina opinió pot expressar sense que això li provoqui aïllament.

Altres autors que van influir intel·lectualment en Noelle-Neumann (De Plató a Maquiavel, de Landecker a Mead...) i molt especialment, i pel fa a la difusió de l'opinió pública, Walter Lippmann i el seu estudi dels estereotips. Per a Noelle-Neumann (2010: 189-198), *Public Opinion* té poc a veure amb l'opinió pública però és un "llibre revelador", ja que, "desemmascara el nostre engany racionalista sobre la forma com les persones suposadament s'informen i formen els judicis que guien les seves accions en el món modern".

Lippmann -segons Noelle-Neumann- no va dir res de l'opinió pública en relació amb l'espirai del silenci ni tampoc va dir res sobre el paper de la pressió cap a la conformitat en l'establiment del consens, ni sobre la por a l'aïllament; però, la Primera Guerra Mundial li va permetre identificar "la pedra angular de l'opinió pública": la cristal·lització de les concepcions i les opinions en estereotips amb

càrrega emocional. El que l'interessa i fascina a Noelle-Neumann de Lippmann és que l'observació dels fets està filtrada fins i tot moralment per punts de vista selectius, molt sovint guiats per estereotips i molt sovint les avaluacions morals estan canalitzades pels estereotips, ficcions i símbols carregats d'emoció. Per a la sociòloga alemanya, i ho subratlla (2010: 198):

“Per a nosaltres, tanmateix, el seu màxim guany va consistir a mostrar com es transmet i com s'imposa l'opinió pública. L'estereotip, sigui negatiu o positiu, és tan concís i tan poc ambigu que permet a tothom saber quan parlar i quan quedar-se callat. Els estereotips són indispensables per posar en marxa els processos de conformitat”

Per a Lippmann, d'alguna forma allò que no s'explica no existeix i el paper i efecte principal dels mitjans de comunicació és el procés de selecció que porten a terme de la realitat amb les conseqüències que té aquestes imatges simplificades de la realitat que malgrat no haver estat viscudes directament per l'individu s'instal·len en el cap com una realitat experimentada realment. Aquest “pseudoentorn” que conviu amb el nostre entorn viscut realment està format per estereotips, símbols, imatges, ficcions, versions estereotipades.

Per tant, allò que no percebem a través dels mitjans no existeix o les possibilitats de formar part de la realitat percebuda són mínimes, indica Noelle-Neumann, que esmenta el seu col·lega comunicòleg Hans Mathias Kepplinger (autor de *La cultura real i la cultura mediàtica*, 1975)⁵⁶⁶ per diferenciar entre la realitat objectiva, que existeix fora de la nostra consciència, i la “pseudorealitat” que ens arriba a través de la selecció del món que ens ofereixen els mitjans. Dues dècades després, arran de la primera guerra d'Iraq, aquest concepte es va fer popular en la sociologia de la comunicació a partir de la denúncia sobre l'ús de les imatges que l'aparell de propaganda dels EUA havia fet -subministrant-ho a través dels canals de notícies internacionals com ara la CNN- per legitimar la intervenció militar.

“Aquests estereotips afavoreixen l'eficàcia dels processos de l'opinió pública”, afirma Noelle-Neumann, ja que “orienten la percepció tot atraient l'atenció sobre alguns elements -normalment negatius- i produint una percepció selectiva”. El gran avanç de Lippmann sobre altres autors del segle XX que havien escrit sobre opinió pública, diu la sociòloga alemanya, és el seu “realisme, la seva concepció propera al terreny de l'enteniment i les emocions humanes”. Gràcies al seu ofici de periodista, va captar la diferència entre les percepcions que obtenen les persones de primera mà i les que procedeixen d'altres fonts, especialment dels mitjans de comunicació. I de com la gent tendeix a adoptar l'experiència indirecta sovint completament aliena a les seves concepcions del món.

És en aquest punt que Noelle-Neumann ja introdueix obertament a *L'Espirall del Silenci* el paper dels mitjans de comunicació en la construcció de l'opinió pública (havia esmentat algunes teories de la comunicació) sobretot per la reflexió de Lippmann de la proporció tan petita de les nostres observacions directes en comparació amb les observacions que ens transmeten els mitjans. 50 anys després,

⁵⁶⁶ L'original en alemany es titula *Realkultur und Medienkultur*.

Niklas Luhmann va desenvolupar la idea central de Lippmann en la seva teoria de la "reducció de la realitat" i la sociòloga alemanya ho analitza (2010: 199-202) en el seu interès per "com es realitza el consens social, la reducció de la complexitat que fa possible l'acció i la comunicació".

Luhmann afirma que la nostra atenció és efímera i que les persones i els temes tenen que consolidar-se en la consciència pública en una forta competència. Els mitjans de comunicació creen "pseudocrisis" i "pseudonovetats" i l'opinió pública compleix la funció social de posar sobre la taula una selecció de temes. Per a Luhmann, interpreta la sociòloga alemanya, la importància de l'opinió pública és que aquesta selecció de temes es desenvolupa segons unes "regles d'atenció". Però aquesta versió d'opinió pública només s'aplica a esdeveniments breus "a situacions fluïdes d'agregació, com les va anomenar Tönnies".

Els processos històrics prolongats, que es desenvolupen durant dècades i fins i tot segles com ara la lluita per la igualtat o les actituds davant la pena de mort apenes resulten afectats. Des de la seva "teoria dels sistemes", Luhmann dona un contingut nou i diferent al terme "opinió pública" on el més important és l'estructuració de l'atenció i la selecció de temes, tasques assumides pels mitjans de comunicació. Noelle-Neumann afirmava que els investigadors nord-americans McCombs, Shaw, McLeod i Kepplinger havien arribat a resultats similars a Luhmann i "s'han inventat" l'expressió "agenda-setting function" que la sociòloga alemanya qualifica de "procés".

Noelle-Neumann destaca "la uniformitat de les regles de selecció del periodista" i de com es porta a terme aquesta reconstrucció de la realitat a partir del psicòleg social Kurt Lewin, que el 1947 va encunyar el terme *gatekeeper* (guardabarrera, porter) o aquell que selecciona de la realitat a partir d'uns elements que en la periodística coneixem com a "elements de noticiabilitat". Aquí introdueix el concepte de "percepció selectiva" (Lazarsfeld, Heider, Festinger) i de com les persones amb actituds diferents veuen els mateixos esdeveniments de manera diferent.

De fet, per a alguns teòrics l'Espiral del Silenci s'acosta a la teoria de la comunicació social de Leon Festinger, encunyada el 1950 amb el nom de *dissonància cognitiva*, on argumenta que la gent està motivada per veure les seves pròpies opinions com a vàlides i que la vigència i validesa es dona observant com les nostres opinions són compartides pels altres. Quan els altres estan en desacord, argumenta Festinger, "people engage in communications that will pressure greater uniformity". Això explica la pressió del grup per aspirar a la uniformitat perquè així es creu que el grup funcionarà millor i rebutjar el que surti de la norma.

La teoria de Festinger (formulada en llibre el 1957 amb el títol *A theory of cognitive dissonance*) explica que els individus busquem reduir les discrepàncies i prediu que el grup pressiona comunicativament perquè cessi la discrepància i eliminar-la. En síntesi, la hipòtesi de la teoria defensa que per evitar la dissonància tendim a la conformitat en l'opinió fet que provoca uniformitat.

Però ¿tots els individus tenim aquesta inclinació a abandonar les nostres pròpies idees i visions del món si no coincideixen amb la dels nostres veïns? No. Depèn de diferents factors, un dels principals és la mateixa personalitat de l'individu.

Thomas Adorno -autor i obra que la sociòloga alemanya no esmenta a *L'Espirai del Silenci* però s'eu en les seves memòries amb un to un cert menyspreatiu- ja va analitzar a *The authoritarian personality* (1950) l'esquema mental en el comportament de les persones que tenen més resistències als canvis i que intenten fins i tot imposar les seves opinions malgrat ser minoritàries, en un estudi adreçat a explicar com la personalitat de Hitler havia estat capaç de seduir el conjunt de la població alemanya.

També Erich Fromm, un altre sociòleg i psicoanalista d'origen alemany, que a *La por a la llibertat* (publicat als Estats Units el 1941, a Anglaterra el 1942) analitza, des del punt de vista de les condicions psicosocials, el per què de la pujada del nazisme i ho situa en l'Alemanya de després de la I Guerra Mundial. En aquell moment es va alimentar el desig per un nou ordre per restaurar l'orgull de la nació fet que va donar lloc al "nacionalsocialisme" que explicaria la submissió de la majoria del poble alemany a la personalitat autoritària i les seves idees i l'esperit col·lectiu de conformitat i la ràpida desaparició de la dissensió.

La llibertat és un problema psicològic?, es pregunta Erich Fromm (1960: 1) que respon en la primera línia del primer capítol a aquesta pregunta dient que la història europea i americana modernes està centrada al voltant de l'esforç de guanyar llibertat des de la política, l'economia i l'espiritual "shackles that have bound men" i que la llibertat per la llibertat s'havia lliurat entre els oprimits que volien noves llibertats contra aquells que defensaven els seus privilegis. I centrat a explicar la puixança del feixisme i el nazisme a Itàlia i Alemanya assegurava que no només era un problema resultant de les condicions econòmiques i socials sinó que hi havia un "problema humà" i recordava John Dewey que a *Freedom and Culture* expressava que l'amenaça seriosa per les nostres democràcies no era l'existència d'estats totalitaris sinó de les nostres pròpies actituds personals i de les nostres institucions.

I en aquell primer mateix capítol de *La por a la llibertat* se centra en la naturalesa humana per explicar la por a la llibertat que és la necessitat d'estar vinculats al món de fora de nosaltres mateixos, evitar l'aïllament ja que "to feel completely alone and isolated lead to mental desintegration just as physical starvation leads to death" (*Ibid*: 15-16). Fromm afirma que aquesta necessitat d'evitar l'aïllament i sentir-nos sols ja està descrita per Balzac a *Les souffrances de l'inventeur* i és una força poderosa de motivació en la vida.

Per a Fromm -a *L'Espirai del Silenci* la sociòloga alemanya només l'esmenta dos cops, un per relacionar-lo amb Freud i un altre per criticar el seu concepte d'"home-massa"- aquest sentiment d'aïllament condueix els homes a la devoció i la submissió a l'estat o a una organització totalitària. Les democràcies són la suma de les individualitats i en moments de crisi social i econòmica hi ha el risc de cedir la nostra autonomia per por de sentir-nos perduts en una societat aïllada i per això en certs moments podem cedir i preferir sentir-nos en un grup homogeni que no pas aïllats.

Però, llavors, ¿com és la "personalitat democràtica"? Des de la psicologia social es parla de "persones conformistes" o "personalitat conformista" que diferents investigadors han relacionat a partir dels resultats d'experiments amb la baixa autoestima, necessitat d'aprovació social.

Això connecta amb la idea o concepte de “tirania de la majoria”, terme utilitzat per primer cop pel segon president dels nous Estats Units, John Adams, el 1788, en una carpopularitzada per Alexis de Tocqueville a *Democràcia a Amèrica* (1835). Entre els autors que es poden considerar pioners en la reflexió sobre la construcció de l'opinió pública i el paper de les minories hi ha l'anglès John Stuart Mill, a qui Elisabeth Noelle-Neumann no va esmentar ni en la primera ni en cap de les edicions posteriors de *L'Espirall del Silenci*.

El 1859, John Stuart Mill, a *On Liberty*,⁵⁶⁷ dedica les primeres 10 pàgines a parlar-ne. Subratlla que hi ha un límit en la legitimitat de l'opinió col·lectiva quan interfereix amb la independència de l'opinió individual. Segueix dient Mill que cal fer ajustar la independència individual i el control social i defensa la llibertat individual a expressar opinions que no coincideixen amb la de les majories malgrat que això li suposi patir la força física en forma de pena legal o bé “la coerció moral de l'opinió pública”. Llibertat de consciència, de pensament i de sentiment, absoluta llibertat per opinar de tots els temes: “No society in which these liberties are not, on the whole, respected, is free”.

En el capítol sobre el “benestar dels individus” diu que és un imperatiu que “els humans puguin ser lliures per formar-se opinions i expressar-les sense reserves”. I avança d'alguna manera la Teoria de l'Espirall del Silenci quan diu que malgrat que una de les dues opinions tingui més adeptes, l'altra ha de ser tolerada, només per estar en minoria i que no per estar en minoria vol dir que no tingui la raó. Quan trobem persones que són excepció respecte a la unanimitat del “món” (vol dir una opinió o idea absolutament majoritària) respecte a qualsevol tema:

“even if the world is in the right, it is always probable that dissentients have something worth hearing to say for themselves, and that truth would lose something by their silence”

Ens diu Stuart Mill que si tota l'espècie humana no tingués més que una única opinió i només una persona fos de l'opinió contrària, “no sería más justo que la humanidad impusiera silencio a esta sola persona, que si ésta misma, si tuviese poder suficiente para hacerlo, lo ejerciera para imponer silencio al resto de la humanidad”.⁵⁶⁸

En la recensió de Stuart Mill (1991: 239-388) als dos volums de *La democràcia a Amèrica*, d'Alexis de Tocqueville, aquest argumenta que un grup, fins i tot dissident, mantingui el silenci, és una pèrdua per a la bona salut o benestar de la democràcia -per a Noelle-Neumann eren un “desviats”- i enumera un seguit de raons per respectar la llibertat d'opinió i d'expressió d'aquestes opinions:

“First, if any opinion is compelled to silence, that opinion may, for aught we can certainly know, be true. To deny this is to assume our own infallibility. Secondly, though the silenced opinion be an error, it may, and very commonly does, contain a portion of truth; and since the general or prevailing opinion on any subjects is rarely or never the whole truth, it is only by the collision of

⁵⁶⁷ Hem consultat edició en castellà de 1991 (Madrid: Espasa Calpe) i també edició de 2001 en anglès, en aquest enllaç: <http://socserv.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/mill/liberty.pdf>

⁵⁶⁸ Veure pàgina 87 de la versió en castellà (Madrid: Espasa Calpe, 1991).

adverse opinions, that the remainder of the truth has any chance of being supplied”

Resulta poc comprensible explicar per què Elisabeth Noelle-Neumann no cita John Stuart Mill i *On Liberty* ni en la primera edició de l’Espiral del Silenci ni en les següents quan va recuperar autors que segons ella havien parlat de la por i del silenci però que ella no havia llegit. Costa d’explicar quan es tracta clarament del primer autor que associa formació d’opinió amb opinions silenciades i silenci de grups dissidents. I no resulta creïble pensar que no el devia llegir. Per contra, Noelle-Neumann sí que cita el terme “clima d’opinió”, del filòsof anglès Joseph Glanvill (1636-1680), autor de *The Vanity of Dogmatizing* (1661).

Mill no arriba a desenvolupar plenament aquesta relació d’opinions minoritàries per por a l’afollament (càstig moral), sinó per por al càstig de multar o empresonar algú i ho rebutja per considerar que marginar qualsevol opinió va en detriment de la bona salut de la democràcia (ell parla de “benestar de la democràcia”). Recorda Mill que Sòcrates va ser condemnat a mort però la seva filosofia es va imposar en el “firmament intel·lectual” i que els cristians van ser llençats als lleons però l’Església cristiana “va créixer com un arbre majestuós” i postil·la en el que és l’aproximació a la Teoria de l’Espiral del Silenci perquè (p. 60):

“Our merely social intolerance kills no one, roots out no opinions, but induces men to disguise them, or to abstain from any active effort for their diffusion”

D’altra banda, des de la psicologia social, Noelle-Neumann (2010: 59-63) destaca la influència de Solomon Asch i de les seves investigacions com el famós experiment de les tres línies amb longitud diferent i la semblança a una quarta en què dos de cada 10 subjectes van respondre segons la seva pròpia percepció però sis dels 10 adaptaven l’opinió emesa per la majoria. No obstant, aquests experiments s’han posat en dubte per creure que la resposta tenia a veure amb la tendència a la conformitat dels nord-americans com els treballs duts a terme el 1961 per Stanley Milgram (1961) entre francesos i noruecs.

3.1.4.3. Turbulències en el “clima d’opinió”

Cinc anys després de formular la Teoria de l’Espiral del Silenci i tres abans que sortís publicat la primera edició del llibre en alemany, Noelle-Neumann publica l’article “Turbulències en el clima d’opinió” (1977) on analitza la relació entre els resultats de les enquestes i l’opinió pública. Assegura que gràcies a uns nous tipus de preguntes i models analítics basats en una interpretació del concepte d’opinió pública desenvolupats a l’Institut Allensbach poden “observar el desenvolupament del clima d’opinió i de les actituds dels individus, abans i més clarament que mitjançant els resultats de les enquestes convencionals”.

En l’article classifica els intents de definir el concepte d’opinió pública en dues “tesis”: la línia que diu que l’opinió pública és el judici fonamentat en una discussió racional de ciutadans informats i responsables i la línia que la relaciona amb la

pressió al conformisme. Assegura que va ser Rousseau qui va encunyar el concepte d'opinió pública el 1750 connectat al concepte de "pressió al conformisme".

Noelle-Neumann decideix usar la definició de l'opinió pública en tant que "pressió cap a la conformitat social" i recupera com es dona aquest procés, que va descriure en l'article de 1974 i que sintetitza d'aquesta manera: 1) com a éssers socials, la majoria de les persones tenen por a aïllar-se del seu entorn. A tots ens agrada ser populars i respectats; 2) per tal d'evitar l'aïllament i no perdre aquesta popularitat i estima, les persones observen constantment el seu entorn per esbrinar quines opinions i formes de comportament són freqüents i populars. Les persones es comporten i expressen en públic d'acord amb aquestes opinions i conductes preponderants; 3) quan les opinions són relativament definides i estàtiques com ara els costums, actuem o expressem en públic d'acord amb aquestes ja que si no fem correm el risc de quedar aïllats; i 4) les persones observem l'entorn i si notem que la nostra opinió personal s'està estenent i és assumida pels altres tindran autoconfiança de fer-la pública i, viceversa, individus que adverteixen que les seves opinions estan perdent terreny, s'inclinaran a adoptar una actitud més reservada a expressar les seves opinions; resultat: es dona un procés en espiral que impulsa a altres persones a percebre els canvis d'opinió i a fer-se'n ressò fins que l'opinió que s'estableixi esdevingui actitud preponderant mentre que l'altra opinió serà refusada i rebutjada per tothom excepte el nucli dur. I acaba dient: "He proposat el terme *espiral del silenci* per descriure aquest mecanisme socio-psicològic".

Noelle-Neumann qualifica l'opinió pública com a "fenomen basat en la percepció quasi-estadística" i a partir d'aquesta tesi defineix aquesta opinió pública com "opinions en controvèrsia que hom pot expressar en públic sense aïllar-se per això". Per tant, aquí trobem que -sense fer-ho explícit- relaciona democràcia amb actituds, opinions i formes de comportament que un pot expressar sense por a quedar-se aïllat, com Stuart Mill havia expressat a *On Liberty* -en el seu cas per aconseguir "benestar social"- i Eric Fromm a *La por a la llibertat* -en aquest cas per evitar les dictadures.

En aquest article, Noelle-Neumann introdueix la possibilitat que -sobretot en etapes revolucionàries- una opinió parcial es converteixi en general i afirma que no és estrany que els diferents conceptes d'opinió pública s'hagin encunyat en temps de revolució inclosa l'expressió "clima d'opinió" que segons Robert Merton va ser utilitzats per primer cop per Glanville a meitat del segle XVII a Anglaterra: "Aquest terme definitivament apunta en la direcció correcta, ja que expressa la noció d'un món exterior que envolta l'individu i que influeix en ell, en la seva conducta i sentiments, li agradi o no".

La sociòloga alemanya reivindica els nous instruments de mediació del clima d'opinió més enllà de les preguntes convencionals a l'opinió dels enquestats. Ella aplica la hipòtesi de l'Espiral del Silenci en el que va passar en les eleccions al Bundestag el 1965 i 1972: els partidaris de la CDU i del SPD estan igualats, però no respecte a la confiança en l'èxit final i per tant no són iguals en la seva disposició a defensar les seves posicions. Va demostrar que el patró de 1965 es va repetir el 1972: durant els darrers dies de campanya un 3% de votants -principalment d'escàs interès en la política- canvien les seves intencions de vot d'acord amb la pressió del clima.

Noelle-Neumann subratlla que hi ha el fenomen conegut que després d'unes eleccions victorioses per a un determinat partit, més persones afirmen que van votar pel partit guanyador, de les que resulten del recompte final oficial, que és l'efecte del "carro guanyador". Però aplicat aquest efecte a les eleccions al Bundestag de 1972 la recerca de Noelle-Neumann demostra a través de l'anàlisi de *panel* que no va haver una tendència general a mantenir que s'havia votat a favor del victoriós Partit Socialdemòcrata (SPD) i que aquesta tendència només va aparèixer entre els membres dels grups la majoria dels quals havia votat SPD com ara els joves i treballadors.

La politòloga alemanya també elabora un instrument per mesurar la polarització amb el plantejament d'aquesta hipòtesi: quan més controvertida és una discussió sobre un tema els partidaris de punts de vista oposats més s'eviten mútuament i com més s'eviten els punts de vista oposats entre si, més diferents són les estimacions del clima d'opinió ja que es jutja més i més sobre la base de les impressions en cercle socials diferents.

La conclusió de l'experiment de Noelle-Neumann i els seus col·laboradors de l'Institut Allensbach és que si definim l'opinió pública com l'opinió controvertida que un és capaç d'expressar en públic sense caure en l'afectament, i si observem la tendència dels individus a avaluar el clima d'opinió i les seves tendències, per tal de no quedar afectats del mateix, obtenien noves eines per mesurar l'opinió pública a través de la investigació mitjançant enquestes.

3.1.4.4. Entre el funcionalisme i el sentit comú

A principis del segle XX, un precepte central va ser que les accions socials no podien ser explicades pel significat que tenen pels individus sinó per la "funció" que aquestes serveixen per al grups socials més amplis ("wider social groups"). Les pràctiques col·lectives s'expliquen des de les funcions que compleixen en el sistema de vida social.

El funcionalisme concep la societat com un tot sistemàtic organitzat que funciona a partir dels òrgans individuals que en la suma permet el funcionament general del sistema. La societat s'autoregula a partir de funcions latents i manifestes i disfuncions. Per a Harold Lasswell les funcions principals dels sistema són la vigilància de l'entorn, l'atribució d'estatus, l'enfortiment del prestigi i de les normes socials i la denúncia de les desviacions. Wright afegirà l'entreteniment, mentre que Lazarsfeld i Merton van incloure la disfunció "narcotitzant". A aquesta recerca, base de la Mass Communication Research, se l'ha conegut amb el terme de "recerca administrada".

Per al funcionalisme, tot sistema ha d'aconseguir conservar el model social i controlar les tensions en el seu interior; que els individus s'adaptin a l'ambient i interioritzin les pautes de conducta; i finalment, integrar totes les parts que formen part del sistema. La posterior teoria comunicativa dels "usos i gratificacions" és hereva del funcionalisme però canvia d'enfocament en analitzar no pas que fan els mitjans amb les persones sinó què fan les persones amb els mitjans. Aquesta línia

entrarà en crisi provisionalment amb la guerra del Vietnam quan es torni a parlar dels efectes poderosos dels mitjans.

A principis dels 70 es comença a qüestionar el paradigma dels míxims efectes i la teoria dels usos i les gratificacions per basar-se en supòsits individualistes i ignorar l'entorn social. És en aquest context que apareix l'article de Noelle-Neumann, *Return to the concept of powerful mass media* (1973), on ja parla del procés d'espiral del silenci i on critica el concepte "exposició selectiva".

A *L'Espiral del Silenci* s'atorga als mitjans la funció de "control social" i, per tant, converteix aquests mitjans en "institució" que assegura la cohesió de la societat en uns mateixos valors i objectius i que actuen finalment com a "memòria col·lectiva" d'un país.

Noelle-Neumann en bastants articles es posiciona en la línia dels funcionalistes Robert K. Merton i Talcott Parsons. Merton, autor de *Mass Persuasion* (1946) i *Social Theory and social structure* (1949), potser el sociòleg nord-americà més important del segle XX.

La Teoria de l'Espiral del Silenci explicaria per què la majoria dels individus tendeixen a la conformitat, és a dir, a respectar les normes socials, les lleis. En aquest sentit, el paradigma d'Elisabeth Noelle-Neumann té antecedents en el camp de la psicologia com els experiments del psicòleg turc Muzafer Sherif, que va estudiar com la gent canviava les seves opinions segons estiguessin en sintonia i en la línia de les opinions del grup.

Entre les crítiques a la deriva funcionalista de la Teoria de l'Espiral del Silenci hi ha les que l'han qualificada de "darwinista" i ho han enllaçat amb el fet que l'Escola Sociològica de Chicago, que va mantenir l'hegemonia des del 1920 fins els anys 40, va veure en el "neoDarwinisme" o el "biologisme col·lectiu" la font de justificació de les seves teories funcionalistes.

T. Parsons, a *The Social System* (1951), analitza la conformitat i la desviació en el capítol "El comportament anormal i els mecanismes de control social". I posteriorment, Daniel Bell, sociòleg que enllaça l'Escola de Chicago i els funcionalistes, explica a *The End of Ideology* (1962) que les utopies del comunisme i del feixisme estaven "exhaustes".

L'Espiral del Silenci surt en alemany un any abans que Jürgen Habermas (1929) publiqui *Teoria de l'acció comunicativa* (publicada en alemany el 1981 amb el títol *Theorie des Kommunikativen Handelns*, i en anglès el 1984), una elaborada teoria de la modernitat argumentada sobre les possibilitats d'una transformació democràtica a través de la noció de l'acció social com a acció comunicativa. Aquell mateix any publica *Modernity versus Postmodernity*.

També el concepte de comunicació serà clau en la "teoria dels sistemes" de Niklas Luhmann, que havia començat a desenvolupar el seu pensament en els anys 1960 en diàleg amb el funcionalisme de Talcott Parsons. El seu principal llibre el publica el

1984, *Social Systems*. Per a Luhmann la societat no és una col·lecció de persones sinó la seva noció de societat consisteix en la relació que s'estableix entre un sistema social i el seu ambient i per a ell allò que fa "funcional" un sistema (especialment en la societat moderna) és la seva capacitat d'organitzar comunicació i disseminar aquestes perquè altres sistemes les usin i així s'evita el caos en la recerca d'aquests múltiples subsistemes de reduir la seva complexitat a través de la comunicació.

Però si la Modernitat s'entén com l'ordre racional i el control per part d'una burocràcia, la importància de la classe social, la identitat configurada dins la societat, l'ordre social coherent en el cas de la Postmodernitat explica una naturalesa social basada en una estructura més irracional i anàrquica o fragmentada (que supera la burocràcia), d'economia postindustrial, on la individualitat és plural i una elecció personal i on el desordre s'imposa a l'ordre en unes realitats socials fragmentades i amb una cultura calidoscòpica.

Per a McQuail (1994), a principis de la dècada dels anys 90 del segle XX ens trobàvem pel que fa la recerca en comunicació en una etapa que ell anomenava d'"influència mediàtica negociada" on els efectes dels mitjans ja no són absoluts ni relatius i, per tant, els mitjans no tenen una capacitat totpoderosa o limitada d'influir. En un context de fragmentació, globalització, aparició de noves formes de comunicació instantànies, el poder dels mitjans ara cal trobar-lo en la construcció de significat i com els públics i audiències (els individus exposats a aquests mitjans) arriben coincidir i donar credibilitat i legitimitat a aquestes construccions. És una dialèctica complicada en què l'individu té un paper principal però que no es troba absolutament al marge de la influència de les construccions socials dels mitjans.

En el seu repàs històric a la recerca dels efectes dels mitjans, McQuail (1994: 328-351) situa la Teoria de l'Espirall del Silenci en la fase 4 dels processos de canvis a curt termini en què el principal efecte d'aquests mitjans és la construcció de coneixements i oferir aquestes construccions a les audiències a través de diferents formes de negociació en un procés de "mediació" que suposa un compromís entre l'interès social de les institucions i el context de forta influència del receptor. En aquesta nova fase de recerca inclou la teoria del cultiu de Gerbner i la teoria de Noelle-Neumann, aquesta última, segons McQuail, és una mediació entre el poder dels mitjans i el poder de la gent a l'hora d'elegir en un terreny de contínua negociació.

Aquesta fase de "negociació" ens allunyaria dels mitjans i periodistes com a "gatekeeper" en què els efectes estan relacionats amb la influència d'aquests per filtrar els temes i per tant de marcar l'agenda (efecte *agenda-setting*).

Ens trobaríem en una etapa constructivista on l'atorgament al poder que Elisabeth Noelle-Neumann donava als mitjans de comunicació en la seva teoria de l'Espirall del Silenci queda relativitzat. No obstant, la teoria de la sociòloga alemanya no funcionaria en absolut si acordem que els mitjans de comunicació ja no tenen un paper fonamental en la formació de l'opinió pública i en la construcció de la realitat social. És en aquest punt que l'Espirall del Silenci rep més crítiques en la seva aplicació en els darrers anys, fet que també puntualitzarem en apartats següents.

Ara l'individu, amb les noves tecnologies, té poder per seleccionar i interpretar i fins i tot convertir-se en emissor. Però, com indica Felipe Alonso Marcos (2010: 59):

“sigue siendo cierto que los medios crean consenso y legitiman unos discursos que pueden silenciar las opiniones contrarias. Por otro lado, en los últimos años estamos viviendo una explosión de lo políticamente correcto, del eufemismo y del uso cada vez más encubierto, del lenguaje político y mediático, que, como consecuencia, coarta la libertad en el discurso individual ante la amenaza de quedar aislado, aun cuando la mayoría piense de la misma manera pero no se atreva a pronunciar su opinión ante la dictadura de aquellos discursos políticamente correctos”

Si la influència mediàtica -per a Elisabeth Noelle-Neumann- es basa en la consonància i acumulació i això explica que els mitjans acostumin a tractar els mateixos temes i que provoquin un efecte de pressió ambiental, això avui dia s'estaria trencant i d'aquí que la vigència de la teoria es pot qüestionar al punt que els individus ja no veuen en els *mass media* el baròmetre (per la pressió) de la discussió pública tal com ho entenia Noelle-Neumann que els dona gairebé tot el poder per fabricar i transmetre les opinions.

Des d'un punt funcionalista, en la Modernitat, els mitjans han estat una de les institucions més importants per integrar els individus d'una societat. Però, ¿què passa en la Postmodernitat del segle XXI?

3.1.4.5. Contra l'Espirall del Silenci

Si entenem que la conformitat vol dir obediència i que aquesta respon a una actitud conservadora, la Teoria de l'Espirall del Silenci argumenta que tendim a buscar la conformitat i rebutjar el conflicte. En Psicologia Social l'estudi dels grups de pressió o grups d'influència (no els *lobbies*), s'ha centrat en la capacitat coercitiva d'aquests en el seu medi i, per tant, en el paper de construcció social de la realitat i l'hegemonia d'uns valors, opinions i actituds determinats.

Als pobles i localitats petites, per l'anomenada “pressió molecular” és més difícil manifestar actituds i opinions molt diferents. La conformitat busca la cohesió del grup i un dels mètodes utilitzats és la persuasió (mitjans de comunicació, publicitat, propaganda). Una actitud de discrepància pot suposar el nostre aïllament.

La Teoria de l'Espirall del Silenci, a partir de 1984, ha estat analitzada, afirmada, contestada i qüestionada per diversos autors, la majoria comunicòlegs, entre molts altres Glynn, McLeod, W. Donsbach, J.M. McLeod, C.J. Glynn, H.P. Huang (al Japó), C. Katza, M. Baldassare, M. McCombs, L. Willnat i Dietram A. Scheufele.

Entre les crítiques més dures són les que veuen darrera la formulació de la teoria la trajectòria vital i ideològica de Noelle-Neumann, especialment el seu paper de suport al règim nazi en la seva joventut. Així per a Becker (2013) la Teoria de l'Espirall del Silenci està profundament arrelada en un predemocràtic sistema referencial del líder i de com s'ha de dirigir una societat, en el darwinisme social.

Noelle-Neumann va respondre la majoria d'aquestes crítiques sobretot defensant el paper dels mitjans de comunicació tot i que està d'acord que la teoria pot tenir una aplicabilitat diferent segons la cultura. Segons l'Espiral del Silenci l'opinió pública és com la pressió atmosfèrica que no ens hi fixem però que té una influència enorme sobre el nostre comportament i que funcionaria com un mecanisme que ens aboca els individus i, per tant, els grups humans, a la cohesió i la integració.

Dietram A. Scheufele analitza en el capítol "Spiral of Silence Theory" (Donsbach, 2008: 175-183) que anys després de la formulació d'aquesta teoria, "is one of the true macroscopic theories in our field. It assumes that social Settings and individual predispositions interact, and that interaction over time is what drives public opinion and helps build public consensus". Per a ell, aquesta teoria "is one of the most prominent theoretical models of opinion formation and consensus Building in modern societies".

Kim (1997: 126-168) analitza els efectes dels mitjans en el debat polític i assegura que una de les variables per explicar com aquest debat s'incrementa per l'ús dels mitjans és el "willingness to argue", expressió manllevada de Noelle-Neumann. Per a Kim, la Teoria de l'Espiral del Silenci "with regard to the willingness to hold a political discussion with others, is provocative":

"According to this theory, people get information -through mass media and interpersonal communication- about the general opinion climate and use the information to evaluate whether their opinions belong to a majority. If they judge that they belong to a majority, they are more likely to speak out their opinions; otherwise they will remain silent, without necessarily changing their minds, which produce a spiral of silence. In other words, Noelle-Neuman puts an intervening variable, namely opinion climate perception, between news media use and political conversation" (1997: 126-127)

Per a Stephen Littlejohn (1996: 337), les teories de la difusió de la informació i la influència comencen amb Lazarsfeld i Katz i el seu clàssic treball *Personal Influence* i seguiria amb Everett Rogers.⁵⁶⁹ Rogers va estudiar el 1973 el cas del programa de planificació familiar a Corea del Sud, establert el 1968, amb Mother's club al llarg de 12.000 poblacions coreanes amb l'objectiu de disseminar informació sobre la importància de la planificació familiar i fer créixer el nombre de naixements. El pla va ser un èxit i en l'estudi de Rogers del 1973 es van entrevistar 1.000 dones en 24 pobles per recollir informació per saber quina xarxa de contactes van fer servir per entendre i acceptar aquest pla de planificació. Aquest autor i els seus col·legues van trobar que els líders del poble primerament rebien la informació sobre la planificació familiar des dels mitjans de comunicació i les visites dels treballadors socials encarregats d'explicar el pla, però que les relacions interpersonals al final eren la baula més important per disseminar i acceptar aquest procés. L'adopció d'aquest pla amb èxit es va donar en aquells pobles que la líder parlava amb més gent personalment. Rogers havia trobat que la gent parla sobre idees i així s'accepta la introducció dels canvis. Però en certes circumstàncies la gent no parla. I aquí la Teoria de l'Espiral del Silenci permet donar una explicació.

⁵⁶⁹ *Diffusion of Innovations*. New York: Free Press, 1962.

“L'opinió pública com a Panoptíco” és una altra de les interpretacions que també s'han fet de la Teoria de l'Espirall del Silenci. Així Splichal (1999: 169-219) qualifica aquest model de la teòrica alemanya com “el primer model integrat de la formació de l'opinió en la tradició empírica sociològica, a pesar que algunes de les idees del seu model no són noves. Fins i tot la idea d'equiparar l'opinió pública amb l'ull públic és una reminiscència de la idea de Bentham i Foucault de Panoptíco”, és a dir, tenir un gran nombre de persones sota vigilància permanent.

Aquesta interpretació acostava la Teoria de l'Espirall del Silenci a la idea de George Orwell del “Gran Germà” segons la qual la societat en el seu conjunt està controlada i el poder sap en tot moment què pensa tothom i on els que pensen diferent acaben convertint-se en una minoria dissident clandestina constantment perseguida. La crítica principal de Splichal és que la teoria de Noelle-Neumann generalitza els casos marginals d'individus que estan relativament aïllats i no es pronuncien ni discuteixen sobre els temes socials ni polítics. Per a ell, aquesta generalització pressuposa una “nondemocratic polity that spurs the spiral of silence”.

Des d'una perspectiva clarament d'esquerres i radical, hi ha tota una línia d'autors que han vist que aquest consens social no té tant a veure amb un component individual (la por a l'aïllament) com s'amb d'unes elits que tenen no només l'hegemonia política i econòmica sinó la cultural. Així Noam Chomsky (1988) analitza com es “fabrica” el consens social i lluny de situar-ho en el comportament individual i les seves expectatives el filòsof nord-americà ho situa fora, en el context dels mitjans de comunicació i el poder d'aquests per moldejar una Opinió Pública.

Analitza Chomsky a partir de la importància que va donar a la propaganda Walter Lippmann -qui ja es va referir al “manufacture of consent”- com els mitjans de masses estan al servei de la comunicació missatges i símbols a la població i que la seva funció és divertir, entretenir i informar però considera que hi ha una elit que domina els mitjans i que imposa les seves visions. Els mitjans tindrien com a objectiu social inculcar i defensar “l'agenda econòmica, social i política” dels grups privilegiats que dominen i controlen la vida social i les estructures de l'Estat. El també comunicòleg Herbert I. Schiller segueix aquesta línia de crítica cap les indústries culturals de comunicació i la fabricació d'hegemonies en llibres com ara *Avís per a navegants* (1996).

En la seva teoria, Noelle-Neumann passa de puntetes a l'hora d'analitzar els grups de persones que són immunes al procés d'espirall de silenci que ella divideix en dos: avantguardes i el *hard-core*. Als primers la sociòloga els considera els únics que poden canviar l'opinió pública malgrat estar en minoria. Són individus innovadors (artistes, científics) que s'estimen obrir nous camins que pagar el preu o càstig de l'aïllament social.

Un dels primers a criticar durament la Teoria de l'Espirall del Silenci va ser el teòric de la comunicació Elihu Katz, que el 1981 i el 1983, en revistes especialitzades va posar l'èmfasi en la crítica al model de Noelle-Neumann fet que provocaria que aquesta (1985) presentés a partir d'aleshores l'Espirall del Silenci com un model “as not related to public opinion theory” i que finalment substituís en els articles posteriors sobre la teoria el concepte “Opinió Pública” per “clima d'opinió”.

La por a l'aïllament, que és l'eix central o motor de l'Espirall del Silenci, també és un dels punts que ha rebut més crítiques de la teoria, ja que aquest argument pugui explicar com es forma l'opinió pública quan la decisió a expressar o no les opinions en públic poden ser conseqüència de factors com el mateix interès pel tema del subjecte, el coneixement previ i no pas en la por a l'aïllament social.

Per a Splichal (1999: 182), el model de formació de l'opinió pública que defensa Noelle-Neumann incorpora totes les principals característiques de la tradició de la psicologia social: l'individu aïllat està al centre, mentre que les interaccions grupals, el discurs racional i els valors morals de l'opinió pública i les seves "fonts de poder" estan fora del focus principal:

"The Noelle-Neumann model is a rather representative example of the erroneous (implicit) assumption widespread in social psychology that different aspects of power are closely associated with influence and that conformity increases influence"

Un altre dels elements que critica Splichal (1999: 188) és que el model de l'Espirall del Silenci representa el "típic exemple de la conformitat bias" que va dominar la psicologia social i les teories de la influència social durant dècades. En aquest sentit, recupera el pensament del pensador alemany Ferdinand Tönnies, que el 1922 va teoritzar sobre la relació entre l'opinió pública i la conformitat humana, que s'origina en el temor a l'aïllament social. L'opinió del públic per a Tönnies -cal recordar que autor de referència de Noelle-Neumann- demana un alt grau de consens i com passa amb la religió exerceix una pressió en els individus per assolir la conformitat:

"On a difficult question, when the majority 'agree', a person can form a judgment and truly entertain the view whose grounds s/he knows; but the others only express it when they faithfully repeat it. People follow and subordinate themselves to the 'authorities'. The objection is suppressed either because it is considered irrelevant to the judgment or because of the fear of disapproval and unfavourable 'consequences'; particularly when we are not confronted with the individual's opinion that is widely unknown, but rather with an unanimous and published opinion of the many (...) The opinion of the public always appears with a claim to be deciding, it demands consent and obliges at least to the silence, to the omission of a resistance. With greater or smaller success; the more perfect the success, the more it proves to be the opinion of the public, despite the resistance that is more or less compelled to silence. This is most clearly indicated by the questions linked with religion."

No obstant aquestes similituds entre les idees de conformitat en el comportament humà que tenen Tönnies i Noelle-Neumann en els seus models o idees de la formació de l'opinió pública, els marcs conceptuals, però, són diferents. La teoria de Tönnies representa "a basis to falsify the spiral of silence theory" perquè per a ell la personal "firmness" de l'individu té una vital importància tant en els canvis com en la conformitat en tot allò que es posa de moda, ja sigui roba, mobles o bé opinions i accepta que hi ha pluralitat de grups de referència i situacions que poden afectar l'individu i la seva presa de decisions.

Per a Noelle-Neumann, la conformitat és la base de la formació de l'opinió pública (dels climes d'opinió, a partir de finals dels anys 80) com si es tractés d'una mena de llei comuna o natural. Com ella mateixa va escriure "howling in chorus is just as common among dogs as among wolves, and chimpanzees too will sometimes howl in chorus". La conformitat, doncs, és un principi bàsic del comportament humà i també animal. En contrast a aquest universalisme biològic de Noelle-Neumann, l'opinió del públic representa per a Tönnies un fenomen socialment i històricament determinat que forma part central del desenvolupament d'un nou ordre social emancipat o separat del control de partits polítics i, particularment, de l'Església.

Contràriament a Noelle-Neumann, que no considera, segons Splichal, rellevant la llibertat humana per la formació de l'opinió pública, Tönnies (*Idem*: 196) "explicitly stresses the moral (and aesthetic) foundation of an opinion of the public: it is always closely connected with humanism". I posa l'èmfasi en el fet que la relació entre la racionalitat i l'opinió del públic:

"as a result of a general endeavor for knowledge and freedom in the spiritual and ethical sphere, whereas 'rare solid components' of an opinion of the public in the political sphere are mainly exhibited by the opinion that the substance of the state is in that it acts for citizens' benefit, and thus -similarly to Kant- by the support to the 'republic' as the only environment in which a political opinion of the public can exist in its 'firm form'"

La diferència entre la teoria de l'opinió pública formulada per Tönnies representa doncs una oposició a la teoria de l'Espirall del Silenci perquè mentre que a Tönnies hi ha una visió humanística de l'opinió del pública com a tribuna o institució social fonamental en la crítica raonada, el model de Noelle-Neumann representa un exemple notable d'una "obsession with dependence" característic dels estudis psicosocials dels processos de la influència.

Per a Noelle-Neumann el control social està acceptat per la majoria per evitar i reduir les conseqüències de la dissensió. Per tant, la majoria acceptem la institucionalització de la societat i la nostra incorporació al sistema institucionalitzat. Com expliquen Peter Berger i Thomas Luckmann (1966), a *La Construcció Social de la Realitat*, "the existence of institutions commonly yields primary social control. When a sphere of human activity is institutionalized, it means *eo ipso* that it is under social control". La Teoria de l'Espirall del Silenci només assumeix la validesa de la conformitat a causa de la influència de les normatives i del control social i conclou Splichal que l'opinió pública com a "control social" no sembla que coincideixi amb la idea que tenien Robert Park, Ferdinand Tönnies o Floyd Allport.

Splichal (1999: 219) acaba la seva crítica a la Teoria de l'Espirall del Silenci dient que aquest model és "uncritically based on the mass society model in which individuals are separate from each other and directly dependent on and influenced by the mass media as the most powerful agents of social control". I per recolzar aquesta opinió sobre la Teoria de l'Espirall del Silenci recupera del prefaci de la dissertació doctoral de Noelle-Neumann, defensada el 1940 a la Friedrich-Wilhelms-Universität de Berlín, titulada *Amerikanische Massenbefragungen über Politik und Press*:

“The roles the public plays in America and Germany are very different. In the great ‘democracy’ across the ocean it has the position of a share-holding company in which millions of shareholders dictate the policy of company. In the national-socialist Germany it appears as the nation’s body (ella utilitza l’expressió *Volkskörper*) that receives instructions from its head and is the guarantor of their accomplishment... In the former case the public rules, in the latter it is directed”

I afegeix Splichal (1999: 219) que la seva “deconstrucció” de la Teoria de l’Espiral del Silenci i de la seva autora a partir d’aquest text anterior de la seva dissertació doctoral:

“In contrast to the assumptions and visions of democratic theories that attempt, when facing undemocratic practice, to ‘reconstruct’ it, at least theoretically, her theory (by generalizing the tendency to conform found among, in many societies rather numerous, relatively isolated individuals with low self-confidence and less interest in politics) actually legitimizes media manipulation and fear of social isolation as the key mechanisms by which individuals may retain adherence to society”

Splichal retreu a Noelle-Neumann que les relacions individuals amb altres membres dels seus grups de referència estigui totalment absent de la seva Teoria de l’Espiral del Silenci i argumenta que això es deu al fet que aquest model implica l’acceptació d’una “German comprehension of the essence of public opinion, according to which, as the Reichminister Dr Goebbels put it, public opinion ‘is largely the result of a willful influence’”.

Les crítiques a la Teoria de l’Espiral del Silenci han posat èmfasi en els seus principis i conceptes. Per exemple, Carroll Glynn i Jack McLeod (1985) creuen que la por a l’aïllament pot no motivar la gent a expressar les seves opinions i que no queda prou demostrat per les investigacions demoscòpiques de Noelle-Neumann. També critiquen que la sociòloga alemanya no reconeix la influència que els grups de referència i comunitats tenen sobre les opinions de les persones. Ells creuen que la Teoria de l’Espiral del Silenci està massa orientat i focalitzat en els *mass media*. I no creuen que els seus experiments a Alemanya pugin donar els mateixos resultats als EUA. En el seu estudi sobre les eleccions presidencials als EUA, Glynn i McLeod descobreixen un suport molt petit i limitat en relació als mitjans i creuen que la teoria de Noelle-Neumann, segons en quina cultura política s’apliqui, no funciona.

Helmut Scherer, a *Massmedien, Meinungsklima, und Einstellung: Eine Untersuchung zur Theorie der Schweigespirale* (1990), arriba a la conclusió que la Teoria de l’Espiral del Silenci actualment seria errònia en el seu punt principal d’explicar els canvis en les opinions personals almenys pel que fa a la relació a l’exposició dels individus a la influència dels mitjans de comunicació. Les recerques de Scherer conclouen que no hi ha una clara connexió entre “els mitjans de comunicació i el clima d’opinió que pressuposen els individus ni tampoc entre el clima d’opinió i l’opinió individual”.

A aquestes crítiques, Splichal (1999: 214) n’afegeix una altra que qualifica de

“fal·làcia metodològica” del model de la Teoria de l'Espirai del Silenci en la predicció del comportament per la mesura de les actituds. En la crítica a la conversa entre estranys al tren assegura que la relació entre actituds i accions “is much less reliable when more complex issues are set down for attitude objects, mainly due to situational constraints and influences” i recorda que Lindsay Rogers, el 1949, a *The Pollsters: Public Opinion, Politics, and Democratic Leadership*, va interpretar els canvis d'opinió en les campanyes electorals com la conseqüència d'una contínua transformació de les opinions privades en opinions públiques en la qual les enquestes d'opinió eren incapaces de discriminar. En unes eleccions democràtiques els votants no canvien les seves preferències pels candidats a pesar de controvèrsies públiques sobre diferents temes i que sovint les opinions privades poden diferir de les opinions públiques. En eleccions, els sondejos revelen les opinions públiques dels votants “whereas voters express thir private opinions in the polling booth”.

A Espanya, les crítiques a la Teoria de l'Espirai del Silenci han vingut especialment en la darrera dècada i a partir de les grans mobilitzacions ciutadanes i l'ús de noves formes de comunicació “alternatives” als mitjans de masses tradicionals. Altres s'han centrat també en la idea de “por a l'aïllament”.

Rubén Dittus⁵⁷⁰ posa en qüestió la teoria ja que “afirmar que el ser humano biológicamente quiere ser aceptado y teme el rechazo de sus pares tiene una connotación esencialista” i critica que el principal argument en el que es basa la teoria de Noelle-Neumann és el de “una visión individualista de las relaciones sociales”. Dittus proposa una relectura de l'Espirai del Silenci perquè:

“Pretender, por un lado, que el temor al aislamiento es natural a la condición de ser humano, y no identificar, por otro, el papel de la opinión pública como mecanismo de control social, otorga una visión simplista y poco crítica de la vida en sociedad. Es no abrazar la idea de que gran parte de lo que nos rodea es fruto de lo simbólico de nuestras relaciones y de los imaginarios sociales que las sustentan. Asimismo, no es menos importante el rol de los medios de comunicación en la construcción de la agenda y su influencia en esta especie de opinión pública que juzga y condena los actos del hombre”

Víctor Sampedro (2000: 102-152) recorda que en les eleccions generals de 1993 i 1996 les enquestes i el “clima mediàtic” donaven al PSOE una derrota gairebé segura, però el 1993 van acabar guanyant i el 1996 perdent per un escàs marge, fet que porta a dir-li que potser votants del PSOE van amagar el seu vot per vergonya pels casos de corrupció però finalment van votar PSOE. Davant de casos així Noelle-Neumann, interpreta Sampedro, argumenta que la gent intueix els canvis futurs, les tendències de la majoria.

“Però aleshores el model perd consistència perquè resulta bastant inversemblant doblegar-se a una espiral que no se sap ben bé cap a on girarà”, diu Sampedro, que rebutja el concepte de “por a l'aïllament” perquè en la societat contemporània no abunden les masses extenses, homogènies i unànims i s'han proliferat les majories heterogènies, disperses i apàtiques. I afegeix que per complicar la Teoria de

⁵⁷⁰ “La opinión pública y los imaginarios sociales: hacia una redefinición de la espiral del silencio”, dins *Athenea Digital*, número 7, 61-76 (primavera 2005).

l'Espiral "les nocions de majoria i minoria depenen més de la percepció social que dels números reals" i posa l'exemple del grup de poc més de 40 insubmissos el 1989 que va acabar generant un flux constant de desobedients civils que van fer possible que se suprimís a Espanya el servei militar obligatori a pesar de ser molts menys que els joves reclutats, uns 14.000 el 1994.

També dona l'argument que el nivell de controvèrsia de vegades el marca el tema en concret i depèn del nivell d'informació de la minoria i el grau de desacord, factors que rebaixen o anul·len la pressió cap a la conformitat. I segueix criticant l'autora alemanya quan diu que l'efecte de pujar-se al carro guanyador (*bandwagon effect*) molt sovint té més a veure a motivacions positives com el desig d'identificar-se i col·laborar amb qui es perfila com a guanyador que no pas amb la por a l'aïllament.

Així mateix, Sampedro també rebutja "absolutitzar el silenci" com a via "natural de consens" i critica que Noelle-Neumann nega i ignora aquelles societats molt fragmentades com ara els Països Baixos. Sampedro també assegura que sovint les minories guanyen no perquè s'hagin convertit en majoritàries sinó perquè les polítiques que defensen obtenen consens econòmic i posa l'exemple de les polítiques ecològiques que segons ell han sorgit no pas per les mobilitzacions d'ecologistes o perquè els ciutadans hagin votat formacions ecologistes sinó com a resultat que els científics han demostrat que els nivells de contaminació amenacen el desenvolupament social i econòmic.

I finalment, pel que fa a la proposició del model que assenyala que els mitjans ofereixen una versió de la realitat que coincideix amb l'opinió pública majoritària, Sampedro subratlla que el públic té altres fonts d'informació a més de la pròpia experiència, els missatges mediàtics es discuteixen i reelaboren en grups petits tot generant agendes i opinions particulars, els ciutadans poden contraatacar amb missatges oposats a la majoria.

Sampedro cita Timur Kuran, autor que el 1995 parla del concepte d'"espiral de la mentida prudent" com la tendència que tenim els individus a dir el que la majoria vol escoltar perquè mentir és més efectiu que callar. Per a Kuran, l'opinió pública majoritària es forma i s'imposa en la tensió entre la dissidència i la conformitat, la raó i la força, la discussió oberta i la censura, la inèrcia i el canvi social. Mentre que Noelle-Neumann considerava el consens per autocensura com l'estat natural de l'opinió pública, Kuran proposa un model de formació de l'opinió pública basat en la "falsificació de preferències" en què mentim perquè busquem l'aprovació social i no només per escapar de l'ostracisme i s'origina una "espiral de la prudència", que funciona igual en una dictadura, en les societats tradicionals i en les democràcies. Per a Kuran, totes les societats fomenten el conservadorisme social, de qualsevol signe polític, a costa de les preferències privades i, fins i tot, de l'eficiència.

Però el que és cert és que la Teoria de l'Espiral del Silenci, malgrat continuar generant opinions encontrades, encara és utilitzada com a mètode de recerca, com veurem en alguns apartats més endavant. Pel que fa a l'aplicació en comunicació política i en els partits polítics minoritaris, els resultats d'aplicar la teoria no demostren en diferents casos que si els simpatitzants i votants perceben que estan en minoria tendeixin a silenciar o canviar el sentit del vot. Ans al contrari, es pot donar una reacció de mobilització.

Aquest últim és un dels arguments que es van donar per mirar d'explicar per què en el govern de coalició tripartit a Catalunya format per PSC, ERC i ICV el partit que havia rebut més crítiques (ICV) va ser l'únic que no va perdre suport electoral fet que s'explicaria perquè aquest partit té uns seguidors ideològicament més fidels i alhora reacis al canvi. Per tant, aquelles crítiques en comptes d'afeblir ICV va reforçar l'afinitat, la lleialtat i la confiança dels militants i simpatitzants. Això es podria interpretar amb la Teoria de l'Espiral del Silenci a la mà com que hi ha minories -en aquest cas al voltant d'un partit polític- que són reticents als canvis fins i tot en les situacions més extremes d'opinió pública i clima d'opinió contràries. En el cas pràctic dins el quart capítol de la tesi, analitzarem si el *hard-core* d'ICV va mantenir aquesta fidelitat després del debat sobre la consulta del 9-N.

3.1.4.6. Afirma Elisabeth Noelle-Neumann

Amb la publicació de la primera edició en anglès (1984) de *L'Espiral del Silenci*, l'autora obté molt de ressò i prestigi, especialment en el camp de la recerca en comunicació. En paral·lel a aquesta popularitat començaran les crítiques tant a la seva teoria -a partir de les interpretacions d'altres comunicòlegs i dels primers treballs d'implementació de la teoria de l'Espiral del Silenci- com a la seva figura en relació amb el seu passat filonazi de joventut.

De fet, la teoria -presumeix Noelle-Neumann en una edició posterior- s'ha arribat fins i tot a aplicar en una tesi doctoral titulada *La opinión pública en Don Quijote de la Mancha. Una comprobación de la teoría de la espiral del silencio*, d'Elisa Chulià Rodrigo, per interpretar la novel·la a partir de la relació de Cervantes amb l'opinió pública de l'època.⁵⁷¹

La sociòloga incorpora en edicions posteriors a 1980 i 1984 autors que no havia esmentat en l'obra original i que a partir de l'èxit de *L'Espiral del Silenci* altres acadèmics li recomanen o bé ella descobreix, amb l'ajuda de col·laboradors, autors que havien parlat de la por a l'aïllament o bé sobre opinió pública.

Així parla d'Erasme de Rotterdam després que el 1989 preparant unes classes per la Universitat de Chicago va començar a investigar si "Erasme havia conegut Maquiavel" i recupera la seva idea que el poder del governant es basa essencialment en el *consensus populi*. Algunes de les obres d'Erasme i Maquiavel tenen punts en comú i sembla que Noelle-Neumann es vulgui disculpar per aquells autors que no havia esmentat i els qui en el futur es podien descobrir que no ho havia fet. Així esmenta Max Frisch qui havia afirmat el 1958 en un discurs inaugural de la Fira del Llibre de Frankfurt que "l'esfera pública és soledat al descobert".

Cita Joan de Salisbury i el seu *Policraticus* (1159) on l'escolàstic anglès utilitza les expressions *publica opinio* i *opinio publica* i també fa un recorregut per l'Antic Testament -potser a partir de les crítiques que li començaven a fer sobre el seu passat nazi- i sobre la capacitat del rei David de conduir el seu regnat a partir de

⁵⁷¹ *Die öffentliche Meinung in Cervantes' Roman 'Don Quijote'*, tesina de llicenciatura presentada en la Universitat Johannes Gutenberg, Magúncia, el 1989. Citat per Noelle-Neumann (2010).

l'opinió pública, aquest exemple sembla ficat per Noelle-Neumann amb calçador per potser tenir arguments per rebutjar el seu suposat antisemitisme.

A aquests nous autors que cita en edicions posteriors se sumen Homer, Tucídides, Aristòtil, Richelieu, François Rabelais, Edmund Burke (que seria el creador de l'expressió *in the public eye*, davant l'ull públic o a la vista de tothom) fins a Nietzsche, sobre qui Noelle-Neumann diu que va inspirar Lippmann en algunes idees principals com el paper dels estereotips com a vehicle de l'opinió pública.

En aquests capítols afegits a la primera edició també destaquen els que escriu sobre la teoria de l'opinió pública i especialment quan es defensa de les crítiques rebudes de la Teoria de l'Espiral del Silenci en la línia que no és un paradigma democràtic. Noelle-Neumann (2010: 256-257) argumenta que "era previsible que no fos rebuda com un progrés cap a una teoria de l'opinió pública", ja des del moment que va presentar la teoria al Congrés Internacional de Psicologia de Tòquio de 1972, se la va criticar perquè no hi havia lloc per al "ciudadà informat i responsable", l'ideal en què es basa la teoria democràtica, però ella es defensa dient que la teoria democràtica clàssica "no té en compte la por del govern i de l'individu a l'opinió pública" ni tampoc "tracta temes com la naturalesa social de l'home, la psicologia social o l'origen de la cohesió social".

Noelle-Neumann es defensa de les crítiques a la teoria perquè relaciona tesis de diverses ciències socials que tradicionalment es consideraven separades i lamenta que els acadèmics hagin estat tan poc interessats en el diàleg entre disciplines.

Sobre alguns investigadors que han posat a prova el procés de l'espiral del silenci, Noelle-Neumann defensa que les minories sovint, a pesar de ser-ne conscients de la seva situació minoritària, de vegades estan més disposades a parlar que la majoria, sobretot quan la majoria sent que li falta el suport dels mitjans de comunicació -factor que influeix en la predisposició d'una persona a expressar-se- fet que converteix en aquell moment la majoria en una "majoria silenciosa".

Noelle-Neumann insisteix, perquè no quedi cap marge a l'especulació ni a la malinterpretació, en la definició de la formulació de la teoria (*Ibid*: 2010: 259):

"La teoria de l'espiral del silenci se sosté en el supòsit que la societat -i no només els grups en què els membres es coneixen mútuament- amenaça amb l'aïllament i l'exclusió els individus que es desvien del consens. Els individus, de la seva banda, tenen una por en gran mesura subconscient a l'aïllament, probablement determinat genèticament. Aquesta por a l'aïllament fa que la gent intenti comprovar constantment quines opinions i formes de comportament són aprovats o desaprovats en el seu medi, i quines opinions i formes de comportament estan guanyant o perdent força. La teoria postula l'existència d'un sentit quasiestadístic que permet realitzar aquestes estimacions. Els resultats de les seves estimacions influeixen en la inclinació de la gent a expressar-se, com també en el seu comportament en general. Si la gent creu que la seva opinió forma part d'un consens, s'expressa amb confiança en converses públiques i privades, tot manifestant les seves conviccions amb pins i enganxines, per exemple, però també mitjançant la

roba que vesteixen i altres símbols públicament perceptibles. I, a la inversa, quan la gent se sent en minoria es torna prudent i silenciosa, tot reforçant així la impressió de feblesa, fins que el bàndol aparentment més feble desapareix, i quedant només un nucli dur que s'aferra als seus valors anteriors, o fins que l'opinió esdevé tabú”

Per comprovar si l'opinió pública exerceix un amenaça a l'actament, l'equip de col·laboradors de Noelle-Neumann va aplicar posteriorment a l'edició del llibre de 1980 i 1984 un test centrat sobre el tema de l'energia nuclear. S'ensenyava dos oradors en una reunió pública sobre energia nuclear, un dels quals parlava a favor i l'altre en contra i es preguntava “quin dels dos creu que va ser escridassat pel públic?” El 72% dels alemanys opinaven que va ser el defensor de l'energia nuclear i només l'11% qui s'oposava. Els indecisos van ser el 17%. El mateix test es va aplicar a la Gran Bretanya amb uns resultats semblants que feien dir que hi ha un clima d'opinió clarament en contra de l'energia nuclear. Però si s'hagués aplicat al Japó no es podria haver formulat amb l'escridassada perquè en la cultura japonesa això és improbable i es va canviar per un “al final del debat un dels ponents va escoltar que s'havia criticat a les seves esquenes la seva intervenció, qui dels dos creu que va ser criticat?” Amb aquest exemple Noelle-Neumann no explica com funciona l'amença a l'actament, però sí que potser que hi ha cultures on la seva teoria potser no funciona o bé que l'anàlisi s'ha de fer manera diferent.

Més endavant posa exemples d'altres investigacions de col·laboradors seus que intenten mesurar la por a l'actament i Noelle-Neumann assegura que l'espai del silenci no pretenia ser una teoria determinista que només té en compte un factor exclusiu com únic determinant del comportament d'un individu, factor que afectaria de la mateixa manera a totes les persones i subratlla: “La por a l'actament públic és un dels diversos factors que determinen el procés de l'opinió pública”.

I finalment, en l'epíleg a la segona edició en anglès (2010: 298) torna d'alguna forma a buscar la comprensió dels col·legues i lectors que van trobant autors no citats per ella que ja havien parlat d'alguns dels conceptes que sostenen *L'Espirai del Silenci*. Així s'ocupa de l'angloirlandès William Temple (1628-1699), predecessor de David Hume en més de 50 anys, que ja va tractar el tema principal de Hume: la caiguda dels governs quan no tenen autoritat o no compten amb la confiança del poble. I així 100 anys abans que Madison, trobem també en l'obra de Temple, amb el títol *An Essay Upon the Original and Nature of Government* (1672), la idea central de l'espai del silenci quan diu que l'home “diffícilment esperarà o s'arriscarà a introduir opinions noves on no conegui ningú o pocs que les comparteixin, i on pensa que tots els altres defensaran les que ja havien rebut”.

3.1.5. La por a l'aïllament, motor de la vida en societat i de la Teoria de l'Espirai del Silenci

La desconfiança i el desconeixement són dos potents motors que alimenten les pors socials com bé se sap en la psicologia social. El no coneixement immediat que els individus tenim de la majoria de les coses fa que els mitjans de comunicació siguin els mitjancers entre aquestes realitats no properes i la nostra cosmovisió. La vivència no presencial i, per tant, indirecta de la realitat, alimenta prejudicis, estereotips i falses imatges, molt sovint pel paper mitjancer dels mitjans de comunicació.

La Teoria de l'Espirai del Silenci té un vessant psicosocial bioantropològic que ha estat un dels punts més criticats. No obstant, en els darrers anys algun estudi com el del Dr. Steve Illardi, professor de Psicologia a la Universitat de Kansas, semblaria donar la raó a Noelle-Neumann. Illardi assegura haver localitzat una zona del cervell on s'allotjaria la por a l'aïllament i lligat a aquest un dels factors que explica la depressió seria una amígdala que segons la seva grandària afecta el nostre estat de benestar. En circumstàncies de solitud i marginació respecte al grup (tot i que també en situacions on hi ha manca d'equitat entre els membres del grup) augmenten les condicions cerebrals que ens aboquen a la depressió i, en situacions extremes, al suïcidi.

Així el Dr. Illardi ha desenvolupat un tractament contra la depressió a partir d'una teoria centrada en l'estudi dels nostres avantpassats que conclou que els humans rarament han viscut sols i sempre com a membres de comunitats a la recerca de companyia, comoditat, seguretat i suport. En els seus estudis sobre l'estil de vida primitiu dels humans usa el terme "teràpia de l'home de les caveres" per combatre els desordres depressius a partir d'apuntar que el nostre estil de vida modern ha provocat en el darrer segle l'augment de la depressió fins convertir-la en una epidèmia (100 anys abans, diu, només l'1% dels nord-americans se li diagnosticava depressió una vegada en la seva vida, una taxa que s'ha incrementat avui dia fins al 23%).

En el seu tractament antidepressiu un dels elements més importants és anul·lar l'aïllament social i el sentiment de solitud tot i que diu que "in today's global village of 6.5 billion people, nobody is the best at anything".

¿Aquest tipus d'investigacions demostrarien que la Teoria de l'Espirai del Silenci és certa en la seva aplicació a qualsevol cultura humana ja que seria inherent a la condició humana més que al context social i cultural i els seus imaginaris?

A *La Teoria de l'Espirai del Silenci*, l'autora analitza textos de Rousseau, Hume, Locke, Luter, Maquiavel i Hus per trobar antecedents a l'element central o "nucli dur" de la teoria: la por a l'aïllament.

Cap a la segona part del llibre *L'Espirai del Silenci* (2010: 203), Noelle-Neumann reprèn el fil central de la seva teoria -la por a l'aïllament i el control social- i ho relaciona per primera vegada directament amb la tasca i la funció dels mitjans de comunicació i de la professió periodística. Després de dir que l'espirai del silenci -"hi

ha múltiples ocasions per observar aquest comportament tan humà de conformitat”, afirma en referir-s’hi- es pot confirmar des de l’interior d’un equip de voleibol, en un club o en una empresa, però quan aquest espirall del silenci comença a desenvolupar-se en públic succeix això:

“Els mitjans de comunicació de masses són formes de comunicació unilaterals, indirectes i públiques. Contrasten, doncs, amb la forma de comunicació humana més natural, la conversa. Per això els individus se senten tan desvalguts davant els mitjans de comunicació”.

De fet, recordem que Paul Lazarsfeld (1968) ja va afirmar que “ningú vol sentir-se aïllat” i el psicòleg i sociòleg d’origen alemany Erich Fromm assegura a *La Por a la llibertat* (1941) que l’home pot donar suport a idees i institucions totalitàries per evitar sentir-se aïllat i prefereix sacrificar la seva llibertat per tal de sentir-se part d’un grup.

A *Communication and Persuasion* (1953), Hovland ens descriu l’efectivitat d’apel·lar a la por per tal de provocar un canvi en les actituds. Però altres investigacions recollides en aquest llibre de referència en la sociologia de la comunicació també indicaven que un alt grau de tensió emocional provoca reaccions espontànies de defensa. Traslladar a un grup d’individus la idea que alguna cosa en concret negativa et pot passar a tu si arriba amb un missatge persuasiu massa impactant pot provocar una reacció contrària de rebuig. Hi ha dos corrents oposats: un que diu que els forts temors produeixen menys canvis i el corrent que indica el contrari.

La Teoria de l’Espirall del Silenci se sosté en aquest concepte de la “por”, especialment de l’aïllament de l’individu en la seva comunitat i societat. Els experts en canvi social estudien la psicociologia dels “temors” per aplicar-ho en les campanyes institucionals per introduir modificacions en els hàbits de la població. I se sap que no és gens fàcil fer canviar d’actitud, d’opinions i, finalment, sobretot d’hàbits, com en el cas de les campanyes per reduir els accidents de trànsit o el consum de tabac o altres drogues.

Noelle-Neumann parteix de l’experiment del psicòleg social polonès Solomon Asch -un altre dels autors de capçalera de Noelle-Neumann- per arribar a la conclusió que fins i tot sent conscients que una realitat és falsa, si la percebem com majoritària ens inclinem a unir-nos a aquesta en un comportament emotiu de sensació a pertinença en la recerca de la conformitat que ha passat a conèixer-se com a “paradigma d’Asch” i que en els seus experiments de laboratori durant la dècada de 1950 va demostrar que en un alt percentatge les opinions individuals estaven influïdes per les del grup majoritari.

Salomon Asch va publicar un estudi en forma d’article titulat “Effects of Group Pressure upon the Modification and Distortion of Judgments” (1951) en què -en la línia de la tesi de l’Espirall del Silenci que el temor a l’aïllament és la clau i factor que motiva la disponibilitat d’una persona a expressar les seves opinions personals- va concloure que només una petita minoria dels entrevistats acceptaven cedir a l’opinió majoritària i Asch advertia contra la injustificada assumpció que “a theory of social influence should be a theory of submission to social pressures”. I aquest mateix

autor suggeria que el “character of group forces” i “personality characteristics” pot influir en l’acceptació de la conformitat i en la disposició de parlar obertament i clarament en públic.

Elisabeth Noelle-Neumann i la seva teoria també estan fortament influïdes, com hem emfatitzat anteriorment, per l’obra del sociòleg alemany Ferdinand Tönnies, especialment pel seu llibre *Gemeinschaft und Gesellschaft (Comunitat i Associació)*, publicat en alemany en una primera versió reduïda el 1887 quan tenia 32 anys. En aquesta obra, Tönnies defensa que tots els nostres actes estan conduïts a sentir-nos individus en associació amb la resta de la societat. Tönnies descriu com hi ha zones geogràfiques més propenses perquè la gent estigui més aïllada i que hi hagi menys circulació i intercanvi d’idees i contraposa la gent que viu en la costa a l’interior, pobles i ciutats, localitats en el camí de les arteries de comunicació, gent que viu en les valls més que en les muntanyes, gent que viu en ciutats capitals i metròpoli que en pobles de província.

En el pensament sociològic de Tönnies -molt important la seva contribució a l’estudi del canvi social, l’opinió pública i els costums- el comportament humà mai està motivat només pel racionalisme i la raó, sinó que passions i emocions juguen un rol en com ens associem. Dues de les principals esferes que destaca com a vitals en la vida quotidiana dels grups és el de les normes socials, perquè segons Tönnies sense una regularitat en el comportament dels individus no pot haver-hi vida de grup i descriu tres classes de normes (ordre, llei i moralitat) i l’esfera dels valors socials (valors econòmics, polítics i intel·lectuals o espirituals).

Tönnies destaca com els éssers humans defugim l’aïllament i per aquest motiu hem elegit controlar la natura. El problema és que els altres també volen controlar-la i no sempre coincideix la manera de com fer-ho. Per això ens donem lleis (la seva influència de Hobbes i de Rousseau és evident) per evitar el conflicte. I per això vivim en associació: per aprofitar-nos de la cooperació.

I acaba el seu llibre precisament parlant de l’Opinió Pública que, per a ell, està representat en la premsa (“els diaris fan possible la producció, multiplicació i distribució de fets i pensaments de la mera més ràpida possible, com la cuina d’un hotel proporciona menjar i beguda en tot moment i en quantitat”). La premsa és el veritable instrument o eina perquè s’expressi l’Opinió Pública. Tönnies apel·la a tots aquelles institucions que aprofundeixen d’alguna manera en la connexió dels individus en comunitat per evitar la principal amenaça o temor final: la guerra i la restricció de la llibertat i la submissió a un altre.

El populisme polític, el fanatisme i els extremismes ideològics s’alimenten sovint de pescar en aquestes aigües de la confusió i la ignorància. També els mitjans. Potser la interpretació de la teoria de l’Espiral del Silenci s’ha de fer també per la por a l’ascens de minories que acaben per imposar autoritàriament la seva percepció de la realitat. Però el que és cert és que a *L’Espiral del Silenci* no es parla en cap moment del nazisme ni del feixisme ni del comunisme i s’evita dels riscos de la dissidència dins una societat que demana conformitat com a prevenció a patir lesions en els interessos del grup.

Un altre sociòleg, posterior a Noelle-Neumann, Giddens (2013: 922-925) recorda el concepte de "desviació" definit com la no-conformitat amb les normes que estan acceptades per un número significant de persones en una comunitat o societat. La majoria de la gent segueix aquestes normes com a resultat de la socialització, i també per la por a sentir-se aïllats, a ser marginats.

També hi ha el risc de voler transgredir (excedir el límit de velocitat, parlar per telèfon, guanyar diners amb el tràfic de drogues...). Totes les normes socials estan acompanyades de sanció (des de la material a la social) en el que Giddens qualifica de "promoció de la conformitat i protecció contra la no-conformitat".

Sembla evident que grups professionals com els militars tenen una realitat interna basada en la disciplina, l'homogeneïtat, les jerarquies, l'extirpació de cap esperit crític, l'obediència cap al que està per sobre en la jerarquia. La menor desviació comporta en molts casos un dels pitjors dels càstigs: l'ostracisme o aïllament absolut. Potser només superat per la pena de mort per alta traïció a la pàtria que funcionaria com el déu a dalt de la piràmide de la institució militar. Sociòlegs com ara Durkheim han posat l'exemple dels soldats com un col·lectiu definit per la impersonalitat i l'hàbit de la submissió passiva. De fet, hi ha tota una "sociologia de la desviació", que neix amb el sociòleg Durkheim, que en la dècada dels 80 del segle XX passa a ser reemplaçat pel concepte de "censura social".

En alguns àmbits, com l'artístic, la desviació és quasi normal. Així a partir de les avantguardes estètiques de finals del segle XIX i principis del XX, les conductes desviades acostumen a desembocar en nous estils i corrents com ho va ser el futurisme, el cubisme o l'impressionisme o l'expressionisme. De la marginalitat i la desviació es pot arribar a la legitimitat i l'hegemonia.

També es pot donar el fenomen que una conducta socialment desviada acabi sent "democratitzada" i finalment assimilada com a cultura popular com ha passat de vegades als Estats Units i a la resta d'Occident com ara amb el moviment *hippie* i diferents formes d'expressió cultural alternatives.

Quan parlem de la Teoria de l'Espirall del Silenci no ho fem sobre el concepte d'"anomia" –segons el concepte d'Emile Durkheim-. Però Robert K. Merton utilitzava aquest concepte d'anomia de Durkheim per descriure "the strain which occurs when widely accepted cultural values conflict with people's lived social reality".

¿Podem demostrar que realment la por a l'aïllament és realment el que produeix la tendència a mantenir el silenci? Noelle-Neumann i el seu equip de col·laboradors van fer una prova a partir del cas del consum de tabac en presència dels no fumadors en una enquesta de població elaborada amb 2.000 entrevistes i posar a prova la hipòtesi que els fumadors que defensen el dret a fumar en presència dels no-fumadors són més propensos a romandre en silenci si l'amenaça a aïllar-se amb aquesta actitud se'ls fa especialment present.

La mateixa Noelle-Neumann, quinze anys després de la publicació en alemany de *L'Espiral del Silenci* es reafirma en un article⁵⁷² en el mateix sentit: "The central assumption of this theory is that all societies threaten with isolation individuals who deviate from the consensus, and that individuals, in turn, experience fear of isolation". I afegeix (*Ibid*: 42):

"it is the combination of these two aspects that ensures integration and cohesion in a society, thus guaranteeing a society's ability to make decisions and take action. According to this hypothesis, the individual members of a society constantly observe their environment, in order to see which opinions and modes of behavior will win the approval of society and which will lead to their isolation. When one side in a political or social controversy is highly visible in public, other individuals adopt that position as well, displaying their convictions in public and thus reinforcing the impression that everyone else thinks that way too. When there is only low public visibility, there is a tendency for people to conceal their position in public, making this position appear even weaker than it really is and prompting others to fall silent as well"

Per a la sociòloga alemanya, l'efecte de "cavall guanyador" (*bandwagon*) explica que els individus volen estar en el costat guanyador i segons la Teoria de l'Espiral del Silenci, fins i tot el motiu i el desig final és d'evitar l'aïllament i les sancions negatives.

Continuava explicant Noelle-Neumann, el 1995, que el mateix fenomen que es va observar respecte a les eleccions de 1965 es va tornar a observar en les eleccions federals del 1972 aquesta vegada a favor de l'altre partit majoritari. Quines són les raons per a una espiral del silenci? Segons ella, hi ha diferències segons edat, sexe, educació, tarannà, la disposició individual a mostrar les opinions en públic... però tots aquests factors tot i poder tenir un rol important en el procés de la formació de l'opinió pública no expliquen el fenomen de l'Espiral del Silenci. Per a ella, el més important és el temor a l'aïllament i això ho relaciona amb el concepte de "l'opinió pública com a control social":

"Rather, social control is powerful, it exerts pressure on the individual, who fears isolation, and on the government as well, which will also be isolated and eventually toppled without the support of public opinion" (*Ibid*: 43)

El concepte d'opinió pública com a "control social", recorda Noelle-Neumann, no és estrany i ja apareix des de la Renaixença (Erasmus i Maquiavel) fins a Sir William Temple, John Locke, David Hume, Madison, Rousseau i Tocqueville. I entre finals segle XIX i inicis XX, subratlla Noelle-Neumann, Edward Ross, Gabriel Tarde, Durkheim i el biòleg i filòsof alemany Ernst Haeckel analitzen el control social en molts casos com a "regulació" i "socialització". L'estudi dels agents de socialització (la família, comunitat, feina, escola, religió, amics, mitjans de comunicació) ens introdueix en l'estudi de la conformitat i l'obediència tant dins els petits grups (estudis de Georg Simmel i de Michel Foucault) com en els grans (cas extrem: el nazisme).

⁵⁷² Citat anteriorment. Dins Theodore Glasser i Charles Salmon, *op.cit* (1995), pàgines. 42-45.

I la mateixa sociòloga alemanya (*Ibid*: 48) reconeix que des de mitjans 1960 hi ha intents de revifar aquest concepte d'opinió pública com a "control social" i posa com a exemple el seu llibre de 1966 *Oeffentliche Meinung und soziale Kontrolle*, tot i que "with astonishingly little success".

Efectivament, diferents investigadors socials com Paul Lazarsfeld han descobert, en la seves recerques centrades en períodes electorals, que sovint el nostre comportament està guiat perquè "ningú vol sentir-se aïllat". Aquesta por dels individus a l'aïllament fa que la gent contrasti si les seves opinions i comportaments són acceptats en el seu medi (sigui el professional de l'empresa, la família, els amics o els veïns).

Mostrar un comportament, actitud o opinió desviada, viure aïllat o sentir-se en minoria té conseqüències diverses depenent del medi on et trobis. En una empresa, en una institució o fins i tot en un partit polític, unes opinions que vagin en contra d'una doctrina majoritari pot costar molt car a l'individu: la marginació, l'expulsió, l'acomiadament.

Kim (1997: 126-168) analitza els efectes dels mitjans de comunicació en el debat polític i assegura que una de les variables per explicar com aquest debat s'incrementa per l'ús dels mitjans és el "willingness to argue", expressió manllevada de Noelle-Neumann i el seu Espiral del Silenci:

"According to this theory, people get information -through mass media and interpersonal communication- about the general opinion climate and use the information to evaluate wheter their opinions belong to a majority. If they judge that the belong to a majority, they are more likely to speak out their opinions; otherwise they will remain silent, without necessarily changing their minds, which produce a spiral of silence. In the other words, Noelle-Neuman puts an intervening variable, namely opinion climate perception, between news media use and political conversation"

Per a Kim, la Teoria de l'Espirai del Silenci "with regard to the willingness to hold a political discussion with others, is provocative". ¿Per què "provocativa"?: perquè el model teoritza que aquells que perceben que les seves opinions esten en minoria tendeixen a abstenir-se a expressar les seves opinions lliurament per por a sentir-se aïllat.

Per aquest motiu, Noelle-Neumann esmenta Tocqueville i Tarde -i resulta curiós la constant referència a autors clàssics que van viure en règims predemocràtics i que són molt anteriors a la invenció de la televisió i dels sondejos d'opinió- per argumentar que la gent té por de sentir-se aïllat en la societat i recorda com Tocqueville va dir que tenir més por a sentir-nos aïllats que al terror i del sociòleg Gabriel Tarde que va dedicar part del seu treball a estudiar la tendència humana a imitar per aquesta necessitat tan humana de sentir-se d'acord amb els altres.

Seria per aquest motiu, segons Noelle-Neumann que s'explica que la gent necessiti constantment observar i esbrinar els climes d'opinió que hi ha al seu voltant per tal de determinar quines són les opinions majoritàries i quines les minoritàries. I

segons ella hi ha dues fonts per obtenir la informació sobre les opinions majoritàries i minoritàries: primerament s'observa la realitat a través de la comunicació interpersonal i després s'observa a través dels ulls dels mitjans.

Kim (1997: 152-168) manlleva dues hipòtesis de l'Espirai del Silenci per aplicar en la seva recerca. Primer, que usen els mitjans de comunicació i la comunicació interpersonal per ajudar-nos a saber quin és el clima d'opinió correcte a seguir. Segon, si la gent pensa que les seves opinions coincideix amb la majoria estaran més disposats a a discutir sobre aquest tema.

Pel que fa a la primera hipòtesi de l'Espirai del Silenci que indica que la gent té una habilitat "màgica" per detectar el clima d'opinió altres investigadors abans i després que es formulés ho han relativitzat.⁵⁷³ Per a McLeod i Chaffee "people tend to be quite inaccurate in assessing the opinions of others". I Kim afirma que això es deu perquè "this inaccuracy is thought to com mainly from the fact that people tend to project their own opinions onto others".

A aquest comportament Kim li diu "looking glass" en la línia de S. Lenart⁵⁷⁴ aquest "looking glass perception means that others think the same as oneself". Contràriament a la hipòtesi de Noelle-Neumann, la teoria "looking glass perception" "suggest that people are not only inaccurate in guessing the opinion climate, but that they may reinforce their inaccuracy as they read more newspapers and have more conversations on the issue". És a dir, la tendència a pensar que la majoria de la gent pensa com un mateix, efecte o fenomen que també es coneix com a "consensus effect".

La teoria del "looking glass" argumenta que aquells que tenen unes opinions clares sobre un tema tendeixen a projectar les seves pròpies opinions "onto perception of the general climate of opinion" i Kim (1997: 162) en la seva recerca arriba a demostrar que hi ha una "looking glass perception people tend to believe that others think the same as themselves". Finalment, en la seva recerca, Kim (1997: 164-165) arriba a la conclusió que s'hi ha connexió entre "willingness to argue and perceiving oneself as a majority opinion holder either within a local opinion environment".

Kim analitza les diferents hipòtesis amb les cinc variables demogràfiques (edat, sexe, raça, ingressos i educació) i les orientacions polítiques (strength of partisanship and ideology) i diu que "the main predictor -degrees of perceiving themselves as majority opinion holders in national and local opinion climate- was entered followed by previous experience of discussion and news media use".

D'altra banda, l'anàlisi que fa Splichal (1999: 199-219) del cas empíric que presenta Noelle-Neumann en el seu llibre *L'Espirai del Silenci* en què arriba a la conclusió que entre el 3-4% dels votants alemanys el 1965 i el 1972 van canviar la seva intenció de vot en el darrer minut i van canviar per l'opció del partit guanyador (en el poder en

⁵⁷³ Vegeu McLeod, J; Chaffee, S, a "Interpersonal approaches to mass communication research", dins *American Behavioral Scientist*, 1973, 16, 469-499. Citat per Kim (1997: 152)

⁵⁷⁴ *Shapping political attitudes: the impact of interpersonal communication and mass media*, Beverly Hills, CA: Sage, 1994)

el moment de les eleccions) és comparable al cas presentat per Festinger per explicar el procés pel qual es dona una consonància cognitiva.

Noelle-Neumann infereix que és el *temor a l'aïllament* (*fear of isolation*) el motor que explica com es genera l'opinió pública. Splichal assegura que malgrat les "deficiències teòriques" del model de l'Espirall del Silenci des de la seva publicació el 1973, aquest paradigma es va popularitzar -i tot i estar d'acord que l'amenaça a sentir-se aïllats existeix i que la gent pot sovint identificar-se amb opinions que no coincideix amb les pròpies per ser les majoritàries-, recorda que els comunicòlegs Denis McQuail i Windahl Sven, a *Communication Models* (1981) afirmen que el procés de formació de l'opinió pública segons el model de Noelle-Neumann esdevé sota *algunes condicions* i sota *algunes condicions consensuades*, però la clau de la qüestió no és saber si el silenci existeix -que certament, existeix- sinó *per què existeix*, sota *quines condicions* i *qui ho genera*.

En aquest sentit, Adam Jaworski, a *The Power of Silence: Social and Pragmatic Perspectives* (1993), argumenta que "silencing a group (or an individual) through creating and maintaining their ambiguous status is *deliberate* and forms an inseparable part of every power struggle" i per a ell el silenci està causat per l'amenaça potencial o real a un grup (per exemple una minoria ètnica, les dones, etc) fabricada per un altre grup de poder. Un grup dominant pot suprimir la veu d'una minoria i canviar la percepció social sobre aquesta minoria, per exemple, preguntant-se pels drets d'aquestes minories (això és propi dels règims totalitaris).

Un nombre important d'estudis demostra que l'augment dels nivells de conformitat s'esperen en situacions on els membres d'un determinat grup veuen que les seves normes no donen resposta a una situació concreta, però finalment els diferents nivells que un individu accepta i es conforma amb les expectatives de la societat depèn en alt grau de factors de la personalitat com ara l'autoritarisme, la persuasió, l'autoestima social i l'autoconfiança, com defensen Vincent Price i Hayg Oshagan en l'article "Social-Psychological Perspectives on Public Opinion" (Glasser; Salmon: 1995).

Una altra dimensió de l'aïllament és el que analitza Rusciano (1998) a partir de la Teoria de l'Espirall del Silenci de Noelle-Neumann. Rusciano introdueix una alternativa a la noció de "públic" en la seva definició d'opinió pública com "un sentiment d'exposició a l'observació i judicis dels altres" que li permeten parlar de l'existència d'una "opinió mundial" i sobre el temor a l'aïllament que aplicat a aquesta noció implica que els líders de les nacions i les seves opinions públiques s'exposen a ser sancionades amb l'aïllament internacional si violen els dictats de l'opinió pública.

Quins són els components d'aquesta "opinió global o mundial"? El no compliment d'uns valors (occidentals) i de comportament poc democràtics comporta sancions per la comunitat internacional. És en aquest punt que Rusciano analitza el concepte d'aïllament en relació amb l'opinió global i una recerca feta pel seu equip a partir d'articles publicat a *International Herald Tribune* sobre el govern racista de Sud-àfrica que troba que el concepte d'"aïllament" apareix en el 29.5% dels textos analitzats. Aquest percentatge encara és més alt quan s'analitza per exemple altres figures com la d'Iasser Arafat i Ferdinand Marcos.

En l'anàlisi de la invasió de Kuwait, Rusciano (1998: 37) analitza les referències del diari *The New York Times* a "Iraq" i troba que el 79% de les referències després de la invasió parlen de l'aïllament de l'Iraq i un 37% de les referències explícites a Saddam Hussein usen la paraula "aïllat" o sinònims d'aquest mot: "References to isolation and references to world opinion follow a similar pattern; directing the threat of isolation toward a nation requires a clear international consensus".

Observem que allò que la Teoria de l'Espirall del Silenci explica sobre l'individu i les conseqüències de no comportar-se segons les normes de la majoria és aplicat a les nacions les mateixes conseqüències: la comunitat internacional et condemnarà a l'ostracisme i l'aïllament. En l'estudi de la Guerra dels Balcans i la crisi a Bòsnia, l'equip de Rusciano analitza les referències entre el 28 d'abril del 1995 i el 28 de novembre d'aquell mateix any a *The New York Times* i el *Frankfurter Allgemeine Zeitung* i que dóna també com a resultat que el concepte d'aïllament és un dels que apareix en més ocasions.

En un altre capítol analitza la consciència nacional, la imatge internacional i la construcció de la identitat. En l'estudi de per què estan ressorgint els nacionalismes assegura que la construcció d'una identitat nacional sorgeix de la negociació entre la consciència nacional d'un grup de ciutadans que tenen atributs comuns com l'herència cultural, la memòria històrica, la llengua, l'etnicitat, entre altres possibles atributs, i la imatge internacional (les característiques i atributs assignats a una nació en els fòrums internacionals i les imatges positives i negatives que apareixen en els mitjans internacionals). En aquesta dialèctica és vital per a un país que vulgui ser reconegut no ser explicat des del concepte de l'"aïllament".

Fins i tot, Rusciano (1998: 108) aplica el concepte d'Espirall del Silenci a les preferències globals dels consumidors i de com marques globals com Coca-Cola, Rolex o Sony han de prevenir el pitjor escenari mundial a causa d'una crisi local com va passar a l'Exxon Valdez o Nestlé i que van comportar un boicot internacional. En l'eclosió d'aquest mercat global entès com l'aparició també d'un públic que respon a una "opinió global", les "global corporations, like nations, may find themselves the subject of international isolation and boycotts when the dysfunctional consequences of marketing activities to world societies become so critical as to create outrage among global consumers".

Finalment, com a mostra de les possibilitats a l'hora d'aplicar la Teoria de l'Espirall del Silenci, en sociolingüística algunes hipòtesis sobre la caiguda de l'ús social d'una llengua han acabat determinant que sentir-se minoritaris respecte a una altra llengua o sentir que es parla una llengua que no és l'habitual de les elits dirigents pot ser un element fonamental per entendre l'auge o decadència d'un idioma.

El cas de la decadència del gaèlic a la República d'Irlanda -on és llengua oficial i hi ha nombrosos mitjans públics que s'hi expressen però que la seva comunitat de parlants s'ha reduït a menys de 100.000 entrant el segle XXI- fins i tot en aquelles zones anomenades "gaeltach" s'ha comprovat que les generacions més joves deixen de parlar la llengua dels pares perquè perceben que són una minoria en el conjunt del país i s'avergonyeixen de fer-lo servir fins i tot dins la seva comunitat minoritària. Aquests fenòmens de "llengua minoritzada", segons l'argot

sociolingüístic, es podrien també analitzar a partir de l'aplicació de la Teoria de l'Espirall del Silenci i les conseqüències de sentir-se en minoria.

A Catalunya, la sociolingüística ha posat l'èmfasi des de fa tres dècades en la importància que l'ús del català es vegi com a útil i no només per integrar-se en la mateixa societat catalana (i no sentir-se aïllat, aliè a la cultura o en minoria en el teu medi) sinó com a mecanisme per trobar feina i finalment per ascendir socialment.

Finalment, alguns dels aspectes que descriu la teoria de Noelle-Neumann es poden trobar en algunes obres universals de la literatura com *Un enemic del poble* (1882), del dramaturg noruec Henrik Ibsen, on se'ns explica a finals del segle XIX les vicissituds del doctor Tom Stockmann en la seva lluita en solitari per fer prevaler la veritat per sobre dels interessos econòmics i l'individu que s'enfronta a les masses. Al final, Ibsen defensa que l'home més fort del món és el que és capaç d'estar més sol en aquest món.

El final no l'hauria pogut escriure ni subscriure Elisabeth Noelle-Neumann.

3.1.6. La investigació en comunicació política i la Teoria de l'Espirall del Silenci com a objecte de recerca aplicada

Aquesta tesi doctoral s'emmarca en l'extensa trajectòria en la investigació en comunicació política i més concretament dels estudis de l'opinió pública. Es tracta d'una tesi que també vol contribuir a conèixer com es construeix l'opinió pública en un context de "societat xarxa".

És a finals del segle XIX, amb l'adveniment de la sociologia i la psicologia com a ciències positives, que comença la recerca en el camp dels mitjans de comunicació sobretot amb l'estudi dels seus efectes. Aquesta recerca en comunicació té quatre fases principals durant el segle XX: l'hegemonia de les teories del poder absolut dels mitjans (de l'inici fins als anys 30); el paradigma dels efectes mínims o limitats d'aquests mitjans (entre anys 40-50); una tercera fase a partir dels anys 70 on torna a aperèixer la idea que els mitjans tenen moltes influència i una quarta actual que amb la combinació de globalització, noves tecnologies de la informació i la comunicació en què ens trobem en un altre paradigma que s'està definint però encara sense etiquetar i que trenca amb la tradicional relació més aviat unidireccional entre emissor-receptor per anar a un esquema radicalment oposat en què qualsevol receptor és emissor i tot emissor és receptor al mateix nivell (Twitter).

Els primers estudis aplicats als mitjans de comunicació se centren en la premsa, la publicitat i la propaganda i l'eclosió de les masses i estan impulsats a partir de l'experiència de la Primera Guerra Mundial i el consolidament de la ràdio com a mitjà de comunicació de masses. Els interessos militars permeten que la ràdio avanci com a mitjà de difusió massiu i és quan es comença a estudiar els efectes des d'una perspectiva conductivista (paradigma sociològic dominant en l'època) que imposa l'esquema "estímul-resposta".

La “psicologia de les masses” i el conductisme expliquen el paradigma de “l’agulla hipodèrmica” (conegut també com *bullet theory* o teoria de la bala màgica) o estudi dels efectes totpoderosos dels mitjans enfront uns individus solitaris i fàcilment manipulables en el si d’unes masses que actuen per la influència de la propaganda.

Sovint oblidat per les ciències polítiques, la comunicació i la recerca en comunicació política encara són uns desconeguts per altres disciplines de les ciències socials. El camp d’estudi més pròxim a la comunicació ha estat la psicologia política -els precursors Nicolàs Maquiavel al seu *El Príncep* (1513) o sobre les qualitats que ha de tenir un líder, i Thomas Hobbes i *The Leviathan* (1615) o la seva visió de la naturalesa humana i del règim polític que mereix governar- amb la intencionalitat de conèixer el nostre comportament polític i electoral per tal d’influir-hi (propaganda política) o bé conèixer com actuarem en un futur pròxim (enquestes i sondejos) en tots dos casos per saber com es forma i conforma l’opinió pública.

L’estudi del lideratge, de la psicologia de les masses, de la personalitat autoritària, de com actuen les elits polítiques, la participació política i electoral han estat alguns dels àmbits d’estudi de la psicologia política. Però encara, fins i tot en l’àmbit de la ciència política, Elisabeth Noelle-Neumann i la seva Teoria de l’Espiral del Silenci no apareix –i si ho fa és gairebé testimonial- en les majories de manuals ni en les antologies ni tampoc en els diccionaris recentment publicats.

Algunes de les principals teories de la comunicació del segle XX s’han formulat sota l’impuls de la recerca en comunicació en període de guerra i de fet les grans línies de recerca que han donat lloc a les teories de la comunicació estan vinculades als grans esdeveniments històrics que han sacsejat el segle XX: des de la Primera Guerra Mundial fins a l’actualitat (Saperas, 1992: 5).

El que coneixem com a “Sociologia de la Comunicació” té els orígens en la recerca europea entre el 1910 i el 1945 en paral·lel al consolidament dels mitjans audiovisuals. Fins a la Primera Guerra Mundial sociòlegs i acadèmics com ara Weber, Pareto, Tarde, Durkheim i Ortega y Gasset havien analitzat o bé comentat el fenomen de la comunicació de masses en la formació de l’Opinió Pública. Serà durant el període d’entreguerres que es comença a analitzar la comunicació en l’activitat empresarial i professional del periodisme i en una etapa posterior els científics socials es comencen a preocupar sobre l’impacte dels mitjans de comunicació sobre la política, la moral i la cultura i de com controlar aquests mitjans per obtenir uns resultats predeterminats.

La figura de Harold D. Lasswell, amb la seva obra *Propaganda Technique in the World War* (1927), és essencial per la fundació de l’anomenada “Communication Research” nord-americana que com recorda Saperas (1992b: 17) corre en paral·lel al consolidament dels EUA com a principal potència política, econòmica i militar al món:

“No debe ignorarse que la comunicación de masas ha actuado como vehículo de integración social y expansión imperialista en el ámbito interno y como medio de expansión imperialista en el ámbito exterior de la política norteamericana”.

“Lasswell inició [amb *Propaganda Technique in the World War*] una modalitat de anàlisis de tipus comprensiu i analític segur del potencial todopoderós de los efectes de la comunicació ubícu, que él describió como ‘balas mágicas’ capaces de influir decisivamente en la opinión pública de la población sometida a nuevas formas de persuasión surgida en las redacciones de los periódicos, en los estudios de radio y en el montaje cinematográfico: se rompió así las formas tradicionales de la actividad política” (Saperas, 1992b: 43).

Lasswell elaborarà un paradigma que en la seva versió definitiva, el 1948, a *The Structure and Function of Communication in Society*, és el primer paradigma descrit per explicar la comunicació de masses. Segons aquest paradigma qualsevol acte de comunicació es pot descriure amb la formulació d'aquestes preguntes i l'obtenció de respostes: “Who (qui) says what (di què) in which channel (en quin canal) to whom (a qui) with what effect? (amb quin efecte?)”.

Aquest paradigma -conegut després com a “**paradigma de Lasswell**”- permetia establir un “patró” o “guia” per a la recerca en comunicació en què l'esquema pressuposava la unidireccionalitat de la comunicació sense incorporar cap element de resposta (*feed-back*) per part del receptor (audiència o audiències). Aquest paradigma va exercir -recorda Saperas (1992b: 79)- la seva influència en la recerca de la comunicació durant 30 anys.

Quins són els principals motors que impulsen la recerca en comunicació als EUA? La demanda dels nous mitjans audiovisuals i les del mateix sistema polític liberal nord-americà en la recerca dels instruments comunicatius per a la consecució de rèdits polítics especialment en les campanyes electorals, com també les demandes de fundacions privades com ara la Rockefeller Foundation i les procedents de la realitat sorgida amb la Guerra Freda i les intervencions dels EUA per frenar l'expansió del comunisme.

Aquest ús partidista de la recerca en comunicació, afegit a l'ús totalitari que el feixisme i el comunisme van fer dels mitjans de comunicació de masses (ràdio i cinema) per adoctrinar les societats ajudats per les tècniques de les ciències socials - especialment la sociologia i la psicologia- va provocar que els mitjans siguin observats a partir d'aleshores amb desconfiança (Saperas, 1992: 19) i això fins al dia d'avui en què una part molt important dels ciutadans creuen que els mitjans manipulen la realitat.

El gran protagonista d'aquelles primeres tres dècades del segle XX -i l'autor amb més influència sobre Elisabeth Noelle-Neumann- va ser Walter Lippmann, considerat “creador de la recerca comunicativa nord-americana” (Saperas, 1992: 156-160) a partir de la publicació de *Public Opinion* (1922), amb un primer capítol titulat “The World Outside and the Pictures in Our Heads” en què la premsa passa a ser considerada objecte d'estudi acadèmic per la importància en la construcció social de la realitat.

Segons Saperas, “la primera idea bàsica de la qual parteix l'anàlisi de Lippmann és afirmar que el problema bàsic que cal plantejar no és el de la llibertat d'informació i de comunicació. Aquesta llibertat no està garantida en un sistema social que

formalment estableix tots els mecanismes per a la lliure circulació i debat de les informacions. Tampoc la informació no és perfecta si es produeix en un sistema de llibertats. La realitat és molt més complexa: la llibertat es garanteix, sobretot, en la manera com es produeix la notícia, en la qualitat de pensament de l'audiència i en els criteris de selecció dels professionals del periodisme”.

Per tant, per a Lippmann, els individus no podem conèixer la totalitat del nostre entorn si no és gràcies a una institució mediatra, que són els mitjans de comunicació. Amb Lippmann cal centrar la recerca en l'anàlisi de la premsa i dels periodistes a l'hora de seleccionar, tractar i difondre els fets de l'actualitat.

Harold D. Lasswell és l'altre comunicòleg referent en aquells anys. Per a Saperas (1992: 143), el model de comunicació que “més influència ha aconseguit en el conjunt de la recerca comunicativa” és el model de Harold D. Lasswell, elaborat en els anys 30 però fet públic el 1948, model que s'ha arribat a conèixer com a paradigma i que no és més que una actualització de la definició que Aristòtil va fer del discurs. “Lasswell planteja la comunicació com un acte unidireccional que s'inicia amb el comunicador i finalitza amb els efectes derivats de l'impacte del missatge sobre el receptor” (Saperas, 1992: 144), on la idea de persuasió és central en aquest model conductista que un comunicador emet uns missatges per uns canals que arriben a un receptor i que obté uns efectes. Aquest esquema o paradigma es mantindrà com a paradigma dominant fins als anys 70.

Lasswell a *The Structure and Function of Communication in Society* (1948) planteja (Saperas, 1992: 166) que les aportacions “funcionals primàries” dels mitjans de comunicació sobre el sistema social són tres: els mitjans de comunicació vigilen l'entorn per a la societat i mobilitzen als grups socials segons les notícies publicades i així també transmeten el patrimoni cultural entre generacions. Aquestes tres funcions ja havien estat explicades pel sociòleg també nord-americà Robert Ezra Park, de la Universitat de Chicago per a qui “la notícia forma l'espai i el temps de la societat industrial i l'omple de sentit amb l'opinió pública” (Saperas, 1992: 166). Aquesta imatge dels mitjans com a “totpoderosos”, sobretot després de la Primera Guerra Mundial per l'ús de la propaganda de guerra, va provocar una línia d'estudi crítica (**teoria crítica**) que va tenir com a representant l'Escola de Frànkfurt que va tenir posteriorment, en les dècades 60 i 70, una influència determinant en el corrent de pensament d'esquerres que van veure els mitjans com a institucions al servei del capitalisme amb l'objectiu de mantenir l'*status quo*. Alguns dels deixebles d'aquesta escola van emigrar als Estats Units coincidint amb l'hegemonia del nazisme i sobretot a partir del nomenament el 1933 d'Adolf Hitler com a canceller d'Alemanya.

Com va plantejar un dels pares de la “Mass Communication Research”, Paul F. Lazarsfeld, es pot parlar de dos tipus de sociologia o dos tipus de tradicions teòriques en el si de les Teories de la Comunicació: la Teoria Crítica (Kritische Theorie) europea i la Sociologia de la Comunicació de Masses nord-americana, dos projectes de recerca oposats pel que fa a la metodologia i les finalitats socials a les qual es destina la recerca.

En els anys 60, Marcuse va continuar aquesta línia que veu en l'estudi de la comunicació de masses una eina de lluita per la transformació social. La mort

d'Adorno (1969), Horkheimer (1973) i Marcuse (1980) no suposa la fi d'aquest corrent teòric ja que altres investigadors prenen el relleu com ara Jürgen Habermas, que crea una teoria crítica de la societat com a **teoria de l'acció comunicativa**. Habermas comença als anys 60 a estudiar el concepte de l'opinió pública (publica el 1962 *Història i crítica de l'opinió pública*) i a finals d'aquella dècada se centra a construir una *teoria de l'acció comunicativa*, títol també del seu llibre publicat el 1981 (Saperas, 1992: 228) que recull aquest canvi de rumb de la teoria crítica a una teoria de l'acció comunicativa en què la realitat social es fonamenta en dues formes d'interacció social: el treball (interacció estratègica) i la comunicació (interacció simbòlica).

De fet, la recerca comunicativa a Alemanya, ja abans de la Primera Guerra Mundial, va influir decisivament per "al desenvolupament madur de les teories funcionalistes de rang intermedi, i de la psicologia social conductista, que donaran lloc a la Mass Communication Research americana com a conseqüència de l'exili intel·lectual provocat pel nazisme" (Saperas, 1992: 27).

Posem l'èmfasi en el fet del pes d'Alemanya en la sociologia de la comunicació i un altre exemple és que el primer estudi sobre comunicació el trobem a l'Alemanya del segle XVII quan el 8 de març del 1690 es llegeix la primera tesi doctoral dedicada a l'estudi del periodisme amb el títol de *De relationibus novellis* (sobre els relats periodístics), de Tobias Peucer, a la Universitat de Leipzig. Tot i que com subratlla Saperas (1992: 28) no serà fins a finals del segle XIX quan Alemanya s'aboca a la recerca comunicativa quan sociòlegs i economistes de l'època se n'adonen dels canvis socials que impulsen els mitjans de comunicació moderns sobre la política, l'economia i la cultura de l'època centrades en l'estudi de l'opinió pública i de l'empresa periodística.

De fet, és gràcies a Max Weber (Saperas, 1992: 32), un dels pares de la sociologia, que s'impulsa la recerca sobre la "ciència del periodisme" i d'aquí neix un model teòric més complex i ambiciós: la "publicística" (Publizistikwissenschaft) o ciència de la comunicació pública, amb les aportacions de Karl Jaeger i Emil Dovifat, qui va ser professor d'Elisabeth Nölle i autor molt influent en la seva visió de l'opinió pública: "La publicística volia superar les evidents limitacions de les propostes anteriors incorporant l'estudi de la totalitat de la publicitat moderna (conjunt de mitjans de comunicació creadors dels missatges de gran abast i formadors de l'opinió pública) i proposant la creació d'una vertadera ciència de la comunicació".

Un altre jueu alemany, Kurt Lewin, que va exercir una influència molt gran en la psicologia nord-americana i també en el pòsit intel·lectual de Noelle-Neumann, va abandonar Alemanya el 1933 davant l'ascens del nacionalsocialisme per establir-se als EUA on estudiarà les influències i les percepcions socials. A partir del seu estudi sobre els líders d'opinió arriba a descriure el paper dels "gatekeepers" "aquelles subjectes que tenen la capacitat de seleccionar d'entre totes les informacions disponibles aquelles que es creuen de més importància per als receptors als qual hom s'adreça" (Saperas, 1992: 116-117). Aquesta funció cognoscitiva la porten a terme els líders d'opinió, sobretot els periodistes.

L'hegemonia de les **teories hipodèrmiques** de la comunicació es trenquen amb la formulació dels “dos esglaons de la comunicació” quan P.F. Lazarsfeld, B. Berelson i H. Gaudet publiquen *The People's Choice* (1940) i *Personal Influence* (1955) en què el receptor passa a tenir veu i paraula i deixa de respondre al receptor passiu descrit en les teories hegemòniques de la societat de masses resultat de l'aplicació de la propaganda durant la Gran Guerra, la revolució bolxevic i el feixisme italià i el nazisme.

Fins aquell moment la línia que s'havia imposat era pensar en el poder dels mitjans com a poder il·limitat i el receptor poc més que individus passius que formaven part d'una massa. De fet, com recorda Saperas (1992: 194-195), l'autor francès Serge Tchakhotine publica el 1939 *Le viol des foules par la propaganda politique* segons el qual el comportament del públic es classifica segons les “pulsions” que actuen en cada moment i que donen lloc a formes de comportament diferents: les pulsions combativa, alimentària, sexual, maternal. Influït per Pavlov, Tchakhotine investiga la propaganda nazi i afirma que “l'ambient social provoca criteris d'adaptació que impliquen noves estimulacions de l'escorça cerebral”. La **teoria hipodèrmica** “es basava, doncs, a afirmar que els mitjans de comunicació creen sistemes d'imitació que poden generar formes massives de comportament”.

Comença una nova etapa en els estudis de la comunicació, batejada com a *recerca administrada*, que, segons Lazarsfeld, és una recerca social que es posa al servei de les demandes de coneixement pràctic en amb la voluntat d'aplicació immediata dels seus resultats i en què “la psicologia i la sociologia esdevenen un instrument ideològicament neutre, però científicament racional, al servei d'aquells que necessiten un assessorament per aconseguir determinades finalitats amb l'ús dels mitjans de comunicació” (Saperas, 1992: 127).

Aquesta *recerca administrada*, en el marc de les institucions universitàries, és paral·lela a la de mercat i té com a finalitat, entre altres, que institucions usin els mitjans de comunicació per aconseguir promoció, publicitat, planificar la comunicació per resoldre problemes socials, assessorar institucions públiques i privades per engegar programes socials per aconseguir canvis socials (des d'apaivagar tensions socials i racials, disminuir desigualtats econòmiques) fins assessorar les administracions per canviar la imatge exterior dels EUA.

La moderna recerca d'audiències va arribar al primer estadi de desenvolupament amb el treball empíric sobre comportament electoral durant una campanya presidencial als EUA. L'estudi, titulat *The People's Choice* (Lazarsfeld, Berelson i Gaudet) va triar el comtat d'Erie, a Ohio, representatiu de la societat nord-americana en petita escala (vegeu explicació a Saperas, 1992b: 133-140; Moragas, 1981;1986). Es tractava d'estudiar el comportament electoral davant la contesa electoral entre el candidat demòcrata F.D. Roosevelt contra el republicà Wendel Willkie. Els resultats van ser sorprenents perquè trencaven amb la idea generalitzada en la recerca comunicativa del poder absolut dels mitjans. Entre les conclusions: els mitjans no eren una causa necessària ni suficient per al canvi d'actituds polítiques de cada individu i que el canvi d'opinió depenia sobretot de la influència personal d'altres persones, especialment els “líders d'opinió”.

Les relacions interpersonals, doncs, són “potencialment” més influents que els mitjans de comunicació i el cara a cara permet obtenir gratificacions. La “pressió molecular” entre persones psicològicament és més forta que la que uneix l'individu amb un mitjà de comunicació per més credibilitat que aquest tingui. Aquesta influència personal, però, està també mediatitzada, en aquest cas pels líders d'opinió, aquells individus amb més gran interès social o cultural. Aquests líders d'opinió es defineixen com aquelles persones que exerceixen una influència sobre un cert nombre de persones en certes situacions.

Aquest “líder d'opinió” se li reconeix “autoritat” per parlar d'un tema concret i per tant esdevé referent per al seu grup. Així en aquest paradigma es redescobreix el grup social primari com a forma organitzada de la recepció individual en què hi ha grups socials primaris que actuen com una xarxa immensa de comunicació interpersonal. És en aquesta influència personal o lideratge d'opinió que posa èmfasi en el grup primari en la seqüència del flux comunicatiu que s'originaria en dues fases: la comunicació flueix des dels mitjans fins als líders d'opinió i d'aquests als individus menys actius (d'aquí que el nom de la teoria es conegui com a “The Two-Step Flow of Communication” o “Doble esglaió en la comunicació” o “teoria o llei dels mínims efectes”).

Elihu Katz (2006) assegura que Gabriel Tarde (1843-1904) ja va anticipar els “two-step flow of communication” i altres teories com la de la Influència Personal, formulada per ell mateix i Paul Lazarsfeld. Sobretot pel llibre de Tarde, *Les lleis de la imitació* (1880), especialment en el capítol titulat “Opinió i conversa”, perquè segons Katz la imitació és una de les formes que pren la influència i l'efecte final cal estudiar-ho si ha estat per persuasió, per identificació o per manipulació.

La forma més amable és, segons Katz, per “contagi” que és la manera que Tarde entenia la formació de l'opinió pública, per agregació d'opinions i tot i que no va parlar de “democràcia deliberativa” 50 anys abans que ho fes Habermas va analitzar el sistema de components que interactuen en l'espai públic: a) premsa b) conversa c) opinió d) acció. Per a Tarde, la premsa té el rol de crear el públic i construir l'agenda per a la conversa en els cafès. Les opinions cristal·litzen en aquestes converses i es converteixen en actes en el món dels polítics, la moda, el comportament consumista.

En aquest procés, les actituds i les opinions passen a formar part del centre de la recerca en comunicació per obtenir un efecte concret. En els estudis es conclou que les opinions són més fàcilment canviables, però les actituds, com va estudiar Gordon W. Allport, són un “estat mental i neuronal” de la nostra psicologia més profunda i que compleixen aquestes funcions.

Segons Daniel Katz,⁵⁷⁵ les actituds són responsables de la funció “utilitària”, d’“autodefensa” (enfront altres individus i enfront el seu entorn social), expressiva de valors (experimentem gratificacions a partir de l'expressió d'aquestes actituds) i funció de coneixement (ens permet ordenar i estructural el nostre univers i des d'aquí comprendre la resta dels individus).

⁵⁷⁵ En l'article *The Functional Approach to the Study of Attitudes* (citat per Enric Saperas, 1992 b: 141).

En la recerca en comunicació, el paper de les actituds, els prejudicis i estereotips ha estat central per millorar les tècniques de propaganda. Mentre els estereotips són creences o opinions sobre els atributs d'un grup social i dels seus membres, el prejudici és una actitud negativa que predisposa contra un grup social o ètnic i els seus membres fins i tot sense haver tingut contacte. La discriminació i la justificació d'aquesta es basa en la construcció d'aquests estereotips que provoquen prejudicis i finalment una actitud hostil.

La interiorització d'aquesta hostilitat també explica com grups i individus pertanyents a aquests grups silencien la seva adscripció al grup per evitar rebuig. La diferència entre ser rebutjat per la personalitat o per la pertinença a una ètnica, nació, Estat és òbviament que en el primer cas hi ha d'haver contacte amb l'individu mentre que en la segona no. Sovint, comunitats que comparteixen un mateix territori però que no es barregen ni interactuen en el dia a dia com ara el cas de palestins i jueus a l'Estat d'Israel poden guiar-se per estereotips comuns amb el resultat de la impossibilitat per la convivència i la formació d'una atmosfera social on l'únic aire que es respira és el de la mútua indiferència, l'exclusiu i finalment l'odi. Una altra teoria que va entrar a formar part de les "teories dels mínims efectes" és la dels "**Usos i Gratificacions**", definida per Elihu Katz, Jay G. Blumler i Michael Gurevitch, que defensa que ens exposem als mitjans segons unes expectatives que tenen com a objectiu obtenir us certs usos i gratificacions. Seleccionem l'oferta segons aquests interessos personals i les persones ja deixen de ser una massa amorfa a la qual es pot manipular fàcilment. Aquesta teoria, per tant, considera l'audiència com "un público activo de la comunicación que condiciona sus conductas de uso de los medios de comunicación a sus propias predisposiciones sociales y psicológicas" (Saperas, 1992b: 109).

Aquesta teoria, que Denis McQuail qualifica d'"aproximacions" (*approach*), dona un tipus de recerca centrada en allò que gratifica l'audiència i la comprensió de les conductes en l'ús dels mitjans de comunicació (si utilitzem els continguts dels mitjans per evadir-nos, per identificar-nos amb uns herois, amb una mateixa comunitat). Per tant, "la eficacia persuasiva de los medios de comunicación será mayor cuanto mayor sea su capacidad para canalizar la satisfacción de las necesidades de su audiencia y proporcionar una mayor gratificación psicológica" (Saperas, 1992b: 110).

Segons la "Teoria d'Usos i Gratificacions", entre les funcions de la comunicació de masses hi ha la funció d'evasió o disminució de les tensions psicològiques dels individus que tenen dificultats d'adaptació social, especialment per solitud, problemes a la feina; la funció de compensació emocional per la qual ens sentim connectats a altres persones; la funció de companyia i la funció de reafirmació individual (Saperas, 1992b: 111).

També s'inclou en aquest nou paradigma dels "mínims efectes de la comunicació" la "Theory of Cognitive Dissonance" (**Teoria de la Dissonància Cognitiva**), desenvolupada pel comunicòleg nord-americà Leon Festinger el 1957, segons la qual el receptor és selectiu davant l'oferta comunicativa i que la finalitat última és reduir o limitar les contradiccions entre les actituds prèvies d'aquest receptor i la informació que li arriba. Sovint es produeix dissonància entre les nostres actituds i

opinions i allò que rebem a través dels mitjans de comunicació que provoca que les persones intentem llavors reduir la dissonància i aconseguir una consonància.

Aquesta teoria -que Noelle-Neumann va estudiar en profunditat- estaria molt relacionada amb la de la Teoria de l'Espiral del Silenci en la idea que a les persones no ens agrada, en la majoria de casos, sentir que estem en dissonància cognitiva amb el nostre entorn amb la por de sentir-nos sols o aïllats i ser motiu de marginació. Festinger (Saperas, 1992b: 167-169) arriba a la conclusió que les comunicacions persuasives són molt eficaces quan redueixen la dissonància i bastant ineficaces si en deixar-se portar per la influència augmenta la dissonància.

En tots aquests estudis en comunicació podem observar que la psicologia (individual i social) se situa en el centre de la recerca comunicativa. I aquí destaca la psicologia de la comunicació de masses iniciada per Carl Iver Hovland i el seu equip de col·laboradors de la Universitat de Yale. La **Teoria Situacional** -en què la importància se situa en el contingut de la comunicació- va tenir en influència per la publicació dels estudis *Experiments in Mass Communication, Communication and Persuasion, Personality and Persuability* i *The Order of Presentation in Persuasion*, obres que es publiquen entre el 1949 i el 1970.

Al final d'aquests estudis se centraran en la credibilitat de la font d'informació (article de Hovland i Walter Weiss, *The Influence of Source Credibility on Communication Effectiveness*, 1970) en què es determina la importància del comunicador en el procés de persuasió i, per tant, l'eficàcia persuasiva no dependria tant del grau d'atenció, de compromís del receptor sobre el tema tractat com del reconeixement que les persones donem -en tant que exposats als mitjans de comunicació- a la credibilitat de la font d'informació.

Quan Joseph Thomas Klapper publica el 1960 *The Effects of Mass Communication*, els europeus se n'adonen com la recerca nord-americana ja tenia "una tradició plenament consolidada i amb resultats contrastats" (Saperas, 1992: 24). Klapper analitzarà a *Los efectos de la comunicación de masas*⁵⁷⁶ els efectes limitats de la comunicació de masses: "Els mitjans no poden modificar de manera arbitrària les actituds i les opinions dels grups socials, ja que el manteniment d'aquestes actituds garanteix l'estabilitat i la concordança normativa del grup" (Saperas, 1992: 197).

Per tant, la recepció partidista i les actituds prèvies fan que la influència del mitjà de comunicació es determini en el moment en què les seves opinions coincideixen amb les actituds del grup, segons ja s'explicava a *Personal Influence*. Només en situacions excepcionals els mitjans de comunicació poder aconseguir la modificació arbitrària del canvi d'opinió i que les actituds són difícils de modificar com analitzaria Daniel Katz en el seu estudi sobre actituds publicat per *Public Opinion Quarterly* el 1960.

La dècada dels anys 60 estarà marcada pel consolidament de l'hegemonia de la televisió que inaugura el seu primer text d'anàlisi gràcies al comunicòleg nord-americà Leo Bogart, el 1956, amb el títol *The Age of Television*, en què Bogart -que va destapar el passat nazi d'Elisabeth Noelle-Neumann- assegura que la recerca en

⁵⁷⁶ L'edició en castellà és del 1974.

comunicació “s’ha vist modificat pel domini absolut de la televisió” i fa les primeres anàlisis de l’impacte social d’aquest nou mitjà de comunicació. A mesura que la televisió pren un protagonisme més important en la societat dels anys 60 i es converteix en fenomen de masses durant els anys 70 les teories dels “mínims efectes” comencen a ser reemplaçats per altres que tornen a parlar d’un poder si no absolut, molt important en la influència dels mitjans.

És amb la campanya Nixon-Kennedy que la televisió se situa com a mitjà central en la recerca en comunicació, especialment de la comunicació política. El paper de la televisió en aquell debat i en la imatge guanyadora de Kennedy, afegit al rol jugat per aquell mitjà durant la guerra del Vietnam i el maig del 68 posen aquest canal en el punt de mira dels comunicòlegs i obren una via d’anàlisi crítica pròxima al marxisme que fundarà una línia de pensament que veu en els mitjans de comunicació instruments per legitimar el sistema capitalista. Aquell any, els comunicòlegs britànics Jay G. Blumler i Denis McQuail publiquen *Television in Politics: its Uses and Influence*.

Entrem en els anys 70 i trobarem noves tendències en l’estudi dels efectes de la comunicació de masses amb una fragmentació de la recerca que dona lloc a múltiples hipòtesis, algunes de les quals s’han considerat teories. Així tenim la teoria de la desigualtat de la informació o *Knowledge gap* (Tichenor, Donohue & Olien, 1970), de l’*agenda-setting* (McCombs & Shaw, 1972), l’Espiral del Silenci (1972-74), la teoria del cultiu (Gerbner & Gross, 1976), el model de dependència (Defleur & Rockeach, 1976) i la tematització (Luhmann, 1978). I en les dues dècades posteriors el *priming* (Iyengar & Kinder, 1987) i el *framing* (Iyengar & Simon, 1993), aquesta última, de fet, anunciada a cavall dels anys 70 i 80.

Per a Saperas (1992b: 176-179), en aquesta dècada de 1970 l’estudi dels efectes de la comunicació experimenten una “transformació notable mitjançant el desenvolupament de noves teories, encara en fase de desenvolupament” (ho deia el 1992) en què es té en compte els “efectes acumulatius” de l’activitat comunicativa de masses i orientat cap als estudis dels efectes cognitius (construcció del coneixement de la realitat, la força de l’agenda temàtica, formes d’acumulació del coneixement). I en aquest context cal destacar en els primers anys d’aquella dècada dues teories: la hipòtesi del distanciament (“The Gap Hypothesis”) i l’establiment de l’agenda temàtica de prioritats (“The Agenda-Setting Capacity”) a les quals seguirà la Teoria de l’Espiral del Silenci o de com la por a l’aïllament explica la formació de l’opinió pública majoritària i com els mitjans de comunicació contribueixen a legitimar uns “climes d’opinió”.

El 1970 apareix formulada la teoria o hipòtesi del “gap hypothesis” (hipòtesi del distanciament) o **“teoria del distanciament dels coneixements”** (*knowledge gap*) per part de P.J. Tichenor, G.A. Donohue i C.N. Olien amb el títol *Mass Media and Differential Growth in Knowledge*, article publicat també a la revista *Public Opinion Quarterly* (Vol. 34, número 3, 1970). La “gap hypothesis” proposa la hipòtesi que els mitjans de comunicació creen i amplien un distanciament de coneixements entre diversos segments socials i que amb l’increment de la difusió de la informació dels mitjans de comunicació de masses en el sistema social, els segments amb un alt status tendeixen a adquirir la informació de manera més àmplia i activa que els

segments amb un status mes baix i així s'amplia la distància dels coneixements entre sectors socials.

El 1972 es publica l'article *The Agenda-Setting Functions of Mass Media* -dins la revista *Public Opinion Quarterly* (Vol. 36, número 2, 1972)- de Donald L. Shaw i Maxwell E. McCombs, que analitzen l'agenda temàtica dels mitjans. Aquesta teoria afirma que segons la manera com els mitjans de comunicació (Saperas, 1992b: 179-180) presenten els temes informatius determinen la percepció d'aquests mateixos temes i l'establiment de la seva importància. La capacitat d'influència dels mitjans no està tant en dir-nos com hem de parlar sinó de què hem de parlar al donar rellevància a uns temes i no pas a uns altres.

El poder de la comunicació -com s'havia dit- no està tant en allò del que es parla sinó potser en allò del que no es parla perquè el poder l'interessa que no es creï opinió pública sobre un tema en concret. "Si la hipòtesis del distanciamiento se orienta hacia la adquisición de la información, el establecimiento de la agenda se orienta hacia los procesos de formación de la atención pública que vienen determinados por la presencia pública de los temas presentados, básicamente, según McCombs i Shaw, por la televisión y la prensa, caracterizados como los dos medios de comunicación más activos en el establecimiento de la agenda temática de discusión pública", analitza Saperas (1992 b: 178-179).

Pròxima a la teoria de l'*agenda-setting* trobem la *tematització*, formulada per Niklas Luhmann el 1978, o com els mitjans redueixen la complexitat de la realitat i l'estructuren en temes. Niklas Luhmann i la tematització com a resultat del criteri de selecció contingent de temes d'actualitat pel qual l'opinió pública "deixa de ser el resultat de la lliure discussió dels individus sobre els temes d'actualitat i passa a ser el resultat d'una reducció de complexitat temàtica de caire institucional" (Saperas, 1992: 39).

El 1978 apareix una altra de les teories que protagonitzen aquella dècada: els mitjans com a constructors de la realitat, amb el llibre de Gaye Tuchman, *Making News. A Study in the Construction of Reality*, un estudi que enllaça amb la teoria formulada per Peter Berger i Thomas Luckmann a la *Construcció Social de la Realitat* (1966).

La **Teoria de l'Espirall del Silenci** és una de les darrereres de les grans teories de la comunicació del segle XX i es podria afirmar que conjuntament amb les altres teories esmentades abans dels anys 70, a més de la teoria comunicativa de Habermas i de la "societat xarxa", de Manuel Castells, una de les més influents en els darrers 30 anys en la recerca en comunicació, sobretot a partir de la publicació en anglès del llibre *The Spiral of Silence* (1984).

A més de la Teoria de l'Espirall del Silenci, en els anys 70 i principis dels 80 trobem cinc altres aproximacions teòriques a la formació de l'opinió pública que no han arribat a ser considerades teories. La més influent ha estat el concepte de "**Pluralistic Ignorance**" (Fields and Schuman, 1976; O'Gorman and Garry, 1976), que explica la situació en què la posició minoritària sobre diferents temes és incorrectament percebuda per la posició majoritària i viceversa. De fet, Schanck

(1932) originalment va etiquetar aquest fenomen com “misperceived consensus” o “misperceived sharing”.

Per “**False Consensus**” es coneix el concepte o hipòtesi referet a la tendència dels individus “to see their own behavioral choices and judgments as relatively common and appropriate to existing circumstances, while viewing alternative responses as uncommon, deviant and inappropriate” (Ross, Greene, House, 1977).

El terme “**looking glass perception**” (Fields, Schuman, 1976) manté la hipòtesi que “people see significant others as holding the same opinions on issues as they themselves do. The 'looking glass perception' is assumed to operate quite apart from the actual distribution of opinion”.

Les altres dues hipòtesis és la de l’**“Impersonal Impact”** (“Unrealistic Optimism”) i la de la **“Third-Person Effect”**. En el primer cas, les investigacions troben que els individus pensem que els fets o esdeveniments negatius són poc o menys probable que ens passi a nosaltres que no pas als altres individus en societat mentre que els fets positius és més fàcil que ens passi a cadascú (Cullbertson; Stempel, 1985). En el cas de la “Third-Person Effect” (Davison, 1983; Tyler i Cook, 1984) la hipòtesi suggereix que en general “individuals tend to think that the media will have greater impact on others than on themselves”. Pensem que els mitjans influeixen en els altres més que a nosaltres.

El 1992, Saperas (1992b: 229) parlava de “crisi” de la “Mass Communication Research” nord-americana i es preguntava si anavem cap a una “balcanització” de la investigació comunicativa. Tot citant Juan F. Marsal (*La crisis de la sociología norteamericana*, 1977), aquest autor situa la crisi en les transformacions que el sistema social als EUA va experimentar amb els moviments de contestació juvenil, des dels moviments *beatnik* o *hippy* fins moviments en contra de la guerra del Vietnam, que va generar inestabilitat social i l’aparició d’una “sociologia radical” amb Herbert I. Schiller que des de finals anys 60 (*Mass Communication and American Empire*, 1969) porta a terme una crítica ferotge al finançament de la “mass communication research” pel complex industrial-militar i al rol polític i ideològic de la “recerca administrada”. En la línia de Schiller, altres autors com ara Edgar Morin, Pierre Bourdieu i Noam Chomsky han elaborat un pensament crític sobre els mitjans de comunicació, en el cas dels dos últims, des del seu camp de recerca principal: la lingüística.

En els anys 80 i 90 la línia de recerca teòrica es pot resumir en les teories, hipòtesis o aproximacions teòriques de les **“mediacions”** (entre les quals es pot destacar l’obra de l’hispano-colombià Jesús Martín-Barbero, especialment en el seu llibre *De los medios a las mediaciones*, publicat el 1987) en què l’objecte d’estudi es fixa en la recepció com a part més important del procés de la comunicació i en aquesta recepció com ens apropiem dels continguts dels mitjans fent-los passar per un entramat de filtracions o mediacions un dels més importants és el cultural.⁵⁷⁷

Aquesta “sociologia de la mediació en comunicació” que ha seguit entre altres

⁵⁷⁷ La versió en anglès d’aquest llibre porta per títol *Communication, Culture and Hegemony* (London: Sage, 1993).

comunicòlegs John B. Thompson (*The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*, 1995) i Roger Silverstone (*Television and Everyday Life*, 1994) relativitzen el poder dels mitjans i neguen que posin en perill la cultura popular.

Per a Josep Maria Carbonell (2008; 2011), els mitjans de comunicació social i les xarxes de comunicació electròniques funcionen cada vegada més com les principals “estructures de mediació” o “xarxes de mediació”. Les “xarxes de comunicació multimèdia” s’han convertit, segons Carbonell, en un element imprescindible per les condicions d’accés per a l’exercici de la ciutadania.

A cavall entre les teories de la mediació i les teories dels màxims efectes es pot classificar la teoria del *framing* o de com la realitat noticiosa que percep l’individu està en com els mitjans (a partir sovint del rol que juguen els polítics assessorats per *spin doctors*, publicitaris, consultors en comunicació, periodistes i altres actors de la comunicació política) mostren uns “marcs” que condicionen la nostra mirada i pensament sobre la realitat.

Tot i que és Erving Goffmann qui crea el concepte *framing* el 1974 amb el seu llibre *Frame Analysis* (1986), és el lingüista George Lakoff l’impulsor teòric d’aquest paradigma a partir del llibre *Metaphors We Live By*, que va passar desapercebut en l’àmbit de la recerca en comunicació però que ha estat obra de referència en la lingüística des que es va publicar el 1980. No serà fins que Lakoff desenvolupa les seves idees de la construcció de la realitat a partir de metàfores i metonímies al camp de la política i de les campanyes electorals en el seu best-seller *No pensis en un elefant. Llenguatge i debat polític* (2004) que el *framing* es comença a estudiar i a analitzar.⁵⁷⁸

La teoria del *framing* de Lakoff explica que la realitat no és objectiva ni subjectiva sinó “experientalista” i ho argumenta dient que “el mite de l’objectivisme ha dominat la cultura occidental”, especialment en la filosofia des dels presocràtics fins l’actualitat. Lakoff construeix una “teoria del prototip” com a nova teoria de la “categorització”, on sosté que no hi ha res més bàsic que categoritzar el nostre pensament, percepció, acció i parla i que constantment estem “categoritzant” la realitat.

La idea central de la filosofia de tradició objectivista ve directament d’aquest mite, segons ell, que el món està fabricat d’objectes amb propietat inherents i amb relacions fixes en cada instant quan per a Lakoff la lingüística evidencia, especialment amb les metàfores, que la filosofia objectivista fracassa “to account for the way we understand our experience, our thoughts, and our language”. D’aquí acaba dient que “les ideologies polítiques i econòmiques estan emmarcades en relació amb les metàfores” i que d’aquesta manera poden ocultar aspectes de la realitat. De fet, Lakoff (1980: 145) no amaga que crear (o fabricar) noves metàfores (sobretot en el camp de la comunicació política) “have the power to create a new reality”.

⁵⁷⁸ Cal dir que altres pensadors havien analitzat anteriorment les metàfores com a element lingüístic per crear ideologia com el filòsof israelià Avishai Margalit, que es va doctorar el 1970 amb la tesi titulada *The Cognitive Status of Metaphors*, op.cit.

Per a Lakoff, la gent pensa mitjançant marcs de referència (estructures mentals que conformen formes diferents de veure el món) i si els fets no encaixen en un marc determinat, el marc es manté i els fets reboten. Per tant, la personalitat individual influeix en la percepció d'un clima d'opinió però també altres factors com la credibilitat de la font de la informació, l'ordre i l'exhaustivitat en l'exposició dels arguments. I assegura que l'occidentalització de les cultures d'arreu del món ha reeixit en part per la introducció de metàfores vigents en la cultura occidental com ara la metàfora "time is money".

"Les metàfores són conceptes en la natura. Estan entre el nostre principal vehicle per entendre i juguen un paper central en la construcció social i política de la realitat" i subratlla que la majoria de les nostres metàfores estan incrustades en la nostra cultura des de fa temps, però adverteix que "moltes també estan imposades a la gent pel poder polític, pels líders polítics, religiosos, econòmics, publicitaris, els mitjans de comunicació, etc" (*Idem*: 158-160).

Lakoff, assessor dels demòcrates en les dues darreres dècades, arribava a la conclusió en el llibre de 1980 (*Idem*: 230-231) que davant el mite de l'objectivitat i la subjectivitat s'havia de fer una crida al mite de l'experientialitat o la perspectiva segons la qual l'home forma part del seu medi i no pas de manera separada en interacció constant amb el seu medi físic (ecosistema) on es produeixen canvis mutus: "Si tu canvies el medi el medi et canviarà a tu, i viceversa".

En el *best-seller* posterior, Lakoff aplica les seves teories al camp de la comunicació política i dels mecanismes que s'estan fent servir per manipular l'opinió pública. El *framing* és això: segons com s'enfoqui un tema els mitjans (o qualsevol emissor) pot influir en la percepció del públic aquesta aquesta temàtica. La Guerra del Golf de 1991 i altres esdeveniments s'han estudiat des d'aquesta perspectiva i s'ha arribat a la conclusió que els individus canviaven d'opinió respecte a una conflicte o a un problema segons l'enfocament que se'ls ensenyava.

És l'anàlisi de la narrativa com a control social (Mumby, 1993) en temps de Postmodernitat i de "crisi de la representació" on la pseudorealitat es percep pels ciutadans (a través d'uns mitjans de comunicació globalitzats, especialment la televisió) com la realitat. El control ideològic ja no cal fer-ho a través de la força ni de la grollera propaganda sinó a partir de transmetre el conflicte com a espectacle.

Per a Lakoff,⁵⁷⁹ en síntesi, els marcs són estructures mentals que donen forma a la manera com veiem el món. Pensem i actuem segons aquests marcs i, per tant, quan sentim una paraula, el marc al qual correspon se'ns activa el cervell. Modificar els marcs és canviar la manera que té la gent de veure el món. Però com que els llenguatge els activa, els marcs nous requereixen un llenguatge nou. Per tant, per pensar d'una manera diferent cal que parlem d'una manera diferent.

De fet, Elisabeth Noelle-Neumann en la primera edició del llibre de 1980 (en alemany) i 1984 (en anglès) presenta aquesta perspectiva a partir de l'estudi del *framing* en les eleccions alemanyes de 1976. Un altre exemple que l'Espirall del

⁵⁷⁹ La teoria de Lakoff es basa en la recerca que es porta a terme a l'Institut Rockridge on treballen sociòlegs amb cognitivistes i lingüistes per canviar els marcs de totes les qüestions des d'una perspectiva progressista.

Silenci és una teoria que aplega i sintetitza diverses teories de la comunicació que s'havien divulgat abans de 1974 i altres posteriors i que posen en qüestió que es pugui classificar -malgrat que la mateixa Noelle-Neumann ho va fer en la presentació a Tòquio el 1972- dins les teories del grup dels "efectes poderosos dels mitjans".

En els anys 90 i en la primera dècada del segle XXI Manuel Castells construeix una **teoria sobre la "societat xarxa"**, a partir de l'aparició i consolidament d'internet i de les xarxes socials. Ens trobem davant una nova realitat que pot construir una nova societat i que obliga a fer un replantejament dels paradigmes i teories de la comunicació. És una realitat que Elisabeth Noelle-Neumann ja havia vist néixer però que la seva edat no li va permetre analitzar de com es podrà adaptar la seva teoria de l'Espirall del Silenci a la nova situació.

La Teoria de l'Espirall del Silenci és, segons la definició que fa de paradigma T. I. Kunhn,⁵⁸⁰ un patró o model general referit a un objecte d'estudi de la realitat que és acceptat per una comunitat de científics, atès la seva capacitat per reconèixer i descriure els problemes més importants que es planteja un grup de professionals. Tot paradigma fonamenta la seva validesa en la seva major capacitat d'eficàcia respecte al grup de professionals.

¿Quin lloc ocupa la Teoria de l'Espirall del Silenci entre les teories comunicatives amb més influència durant el segle XX? Potser es trobaria entre les 10 teories comunicatives més importants del segle passat tant per l'impacte i ús del terme com per la recerca en àmbits acadèmics molt diversos. No obstant, podem matisar aquesta afirmació a partir d'un estudi empíric publicat el maig de 2011 en la revista acadèmica *Communication Theory* amb el títol "The Evolution of Media Effects Theory. A Six-Stage Model of Cumulative Research", elaborat per W. Russell Neuman i Lauren Guggenheim.⁵⁸¹

Parteixen aquests dos teòrics de l'afirmació que la literatura dels efectes dels mitjans de comunicació ha estat caracteritzat freqüentment per tres fases principals: la teoria dels *strong effects* seguida pel *new model of minimal effects* i substituïda pel redescobriments dels *strong effects*. Partint de la hipòtesi que s'ha tractat d'una simplificació entre dramàtica i romàntica, analitzen el model de citació de 20,736 articles en cinc revistes acadèmiques de la comunicació amb atenció especial en els 200 articles més citats per tal de proporcionar una alternativa: un model de sis fases al model de teories dels efectes acumulatius en el període 1956-2005.

Per tant, aquests dos autors tracten de definir les teories sobre els efectes de la comunicació més influents en un període de 50 anys. Rebutgen l'abundància de "teories" de la comunicació que no són tals. J.A. Anderson va arribar a identificar-ne 249 teories,⁵⁸² tot i que només el 22% d'aquestes apareixien en més d'un de cada 7

⁵⁸⁰ *La estructura de las revoluciones científicas*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica, 1971. Citat per Manuel Parés i Maicas (1992:25).

⁵⁸¹ Volume 21, Number 2, May 2011, pàgines 169-196. Es tracta de la revista de la International Communication Association.

⁵⁸² J.A. Anderson. *Communication theory: Epistemological foundations*. New York: Guilford, 1996. Citat en aquest article.

llibres i només el 7% s'inclouen en més de tres llibres especialitzats en comunicació i també esmenten un altre estudi posterior que va arribar a concloure que només el 25% dels articles en comunicació inclouen un esquema teòric explícit.

En el camp històric de la comunicació -expliquen W. Russell Neuman i Lauren Guggenheim- la recerca s'ha dividit en tres estadis o fases principals: la dels efectes hipodèrmics (des dels anys 1930 fins dècada 1950), l'escola dels efectes mínims (dècades de 1950 i 1960), consolidat a partir de la publicació el 1960 de l'obra de Josep Klapper *The Effect of Mass Communication* que va trobar que només una petita fracció de votants veritablement canviava la seva intenció de vot durant les campanyes electorals. I una tercera fase, en què encara estariem actualment, que rebutja la noció dels "mínims efectes" a partir d'instruments de recerca millorats.

W. Russell Neuman i Lauren Guggenheim descriuran una tipologia de teories comunicatives en els darrers 50 anys formada per 6 *clusters* i 29 subteories actives (que reproduïm en la pàgina següent).

El primer grup, *Persuasion Theories*, han estat caracteritzats pels efectes directes i no mediats basats en la persuasió de l'audiència.

El segon grup etiquetat amb *Active Audience Theories* inclou 9 subteories publicades entre 1944 i 1986 caracteritzades perquè no van prestar particular atenció a les posicions individuals en l'estructura social o l'organització social.

El tercer grup -*Social Context Theories*- agrupa les teories que han focalitzat fortament en els contextos socials i com els individus perceben els missatges "to be influencing other in their social sphere". Aquests estudis es van publicar entre el 1955 i el 1983 inclouen l'Espiral del Silenci.

La quarta etapa s'etiqueta amb *Societal and Media Theories* i presta atenció a la societat (hegemonia i teoria de l'esfera pública) i en el nivell d'acumulació individual en períodes llargs de temps. Aquest grup de teories s'associen amb visions polítiques progressistes i perspectives crítiques.

El cinquè grup, *Interpretive Effects Theories*, inclou les tradicions de l'*agenda-setting*, el *priming* i la teoria del *framing*. Els autors d'aquesta tradició investigadora proporcionen evidències importants dels efectes dels mitjans de comunicació a partir sobretot de com ens exposem a aquests mitjans perquè això pot determinar la nostra interpretació i finalment la nostra opinió.

I finalment, la sisena etapa o grup de teories s'inclouen sota l'etiqueta de *New Media Theories*. Es tracta d'una nova tradició de teories que focalitzen en les noves tecnologies i la interactivitat.

En l'apartat d'anàlisi i resultats de la seva recerca, W. Russell Neuman i Lauren Guggenheim destaquen els cinc articles més citats: McCombs i Shaw (1972), "Agenda-Setting Function of Mass Media" (560 citacions); Krugman (1965), "The Impact of Television Advertising: Learning Without Involvement" (384 citacions); Entman (1993), "Framing: Toward a Clarification of a Fractured Paradigm" (281 citacions); Gerbner, Gross, Morgan i Signorielli (1980), "The Mainstreaming of America: Violence Profile No11 (276 citacions), i Katz (1957), "The Two-Step Flow of Communication" (23 citacions).

El grup etiquetat com "Interpretive Effects Theories" és el que aplega els articles més citats (*Agenda-Setting, Priming, Framing*), seguit del grup "Social Context Theories" (*Two-Step Flow, Knowledge Gap, Espiral del Silenci*, entre altres). De fet, de les 29 teories dels efectes dels mitjans de comunicació seleccionats per W. Russell Neuman i Lauren Guggenheim, la Teoria de l'Espirall del Silenci, per número de citacions en revistes acadèmiques especialitzades en comunicació, compartiria el número 14 en importància conjuntament amb les teories del "Social Learning", "Media Dependency" i "Differential Media Exp".

Historial Stage

Theoretical Refinement

I. Persuasion Theories 1944-1963

Simple attitude change and behavioral modeling

1. Voting research (Lazarsfeld, Berelson and Gaudet, 1944; Campbell et al., 1960)
2. Shannon linear model (Shannon and Weaver, 1948)
3. Laswell linear model (Lasswell, 1948)
4. Persuasion/attitude change (Hovland, Janis and Kelley, 1953; McGuire, 1969)
5. Social Learning (Bandura and Walters, 1963)

II. Active Audience Theories 1944-1986

Motivated attention

6. Attribution Theory (Heider, 1958; Kelley, 1967)
7. Uses & Gratifications (Herzog, 1944; Katz, Blumler & Guveritch, 1974)
8. Parasocial theory (Horton and Wohl, 1956)
9. Cognitive dissonance/social identity (Festinger, 1957; Tajfel, 1982)
10. Minimal effects (Klapper, 1960)
11. Selective exposure (Sears and Freedman, 1967)
12. Disposition theory (Zillmann and Cantor, 1976)
13. Media dependency (Ball-Rokeach & De Fleur, 1976)
14. Elaboration likelihood model (Petty & Cacioppo, 1986)

III. Social Context Theories 1955-1983 *Interpersonal context of communication*

- 15. Two-step flow (Katz & Lazarsfeld, 1955)
- 16. Diffusion theory (Rogers, 1962)
- 17. Knowledge gap theory (Tichenor, Donohue, Olien, 1970)
- 18. Social networks/social capital (Granovetter, 1973; Putnam, 1995)
- 19. Spiral of Silence (Noelle-Neumann, 1974)
- 20. Third person theory (Davison, 1983)

IV. Society & Media Theories 1933-1978 *Long-term accumulation of effects*

- 21. Media hegemony/public sphere
(Gramsci, 1933; Habermas, 1962, 1989)
- 22. Channel effects (McLuhan, 1964)
- 23. Social construction of reality (Berger & Luckman, 1966)
- 24. Differential media exposure (Clarke & Fredin, 1978)
- 25. Cultivation theory (Gerbner, Gross, Jackson-Beeck,
Jeffries-Fox, & Signorielli, 1978)

V. Interpretative Effects Theories 1972-1987 *Beyond attitude change-salience,
Accessibility, and structure of
attitudes*

- 26. Agenda Setting (McCombs & Shaw, 1972)
- 27. Priming (Iyengar et al., 1982)
- 28. Framing theory (Iyengar et al., 1987)

VI. New Media Theories 1996- **Expanded two-way communication,
networking, expanded content choice**

- 29. Computer-mediated communication
(Walther, 1996)

Hem subratllat en diverses ocasions en apartats anteriors com Elisabeth Noelle-Neumann quan publica el seu llibre el 1980 s'alinea amb el grup de les "teories de les mediacions" tot rectificant-se a si mateixa quan el 1972 va formular-la i la va situar dins el grup de les teories dels "efectes il·limitats" dels mitjans. Ja hem assenyalat que Noelle-Neumann centra la contribució dels mitjans a la formació de "climes d'opinió" i especialment en el "clima d'opinió dual" no només a través del *framing*, de l'enquadrament dels esdeveniments i fenòmens a fi de determinar el seu "significat", sinó també per al compliment d'una veritable "funció d'articulació discursiva". Qui no trobi representat el seu punt de vista en els mitjans resultat desarmat ja que els mitjans, segons ens diu la sociòloga alemanya, subministren a les persones les paraules i les frases que poden utilitzar per defensar un punt de vista. Si la gent no troba expressions comuns, contínuament repetides per al seu propi punt de vista, cau en el silenci i es torna de fet muda.

Manllevant el títol del llibre de Lluís Badia, *De la persuasió a la tematització* (1992), la comunicació política moderna en les societats postindustrials ha tendit a situar-se -com també la recerca sobre la influència i els efectes dels mitjans de comunicació- en les hipòtesis centrades a subratllar la dimensió cognoscitiva de la comunicació de masses. Això "ha conduït a recuperar el problema de la influència política dels mitjans de comunicació, que la investigació sobre els 'efectes mínims' cancel·là amb la tesi del reforçament de les actituds, que és qüestionada".

És l'assignació al sistema comunicatiu de funcions merament de "mediació simbòlica" que es basen (i assumeixen) en la complexitat de la societat i aquí trobem els estudis sobre la funció d'*agenda-setting*, una hipòtesi que sosté que els mitjans de comunicació "no actuen directament sobre les opinions i les actituds dels individus, sinó que la seva funció bàsica consisteix a establir l'ordre jeràrquic dels problemes que, en conseqüència, seran percebuts com a col·lectivament vinculants i prioritaris".

Aquest replantejament teòric ho vincula Lluís Badia amb la "crisi-transformació" dels partits polítics de masses i el replantejament de les funcions comunicatives dels partits polítics en les societats contemporànies amb la tendència progressiva del partit d'integració de masses cen el sistema polític a l'evolució cap al model *catch-all party*, teoritzat per Otto Kirchheimer, "cosa que constitutivament té a veure amb la renúncia a la tasca de formació intel·lectual i moral de les masses i amb la concentració del focus de l'activitat política en objectius electorals immediats".

La tendència a la "tematització" com a resposta a l'augment de la complexitat social en l'àmbit de la comunicació política ha abocat la comunicació política, segons Carlo Marletti, a tenir la capacitat de tematització com a "recurs estratègic bàsic dels sistemes evolucionats".⁵⁸³

Toni Aira, Toni, Víctor Curto i Josep Rom, a *Comunicació política i d'institucions públiques* (2009) en un primer capítol titulat "Del màrqueting a la comunicació política" (pp: 13-51) argumenten que com ha expressat Robert Meadow "ja no es tracta de parlar de repercussions comunicacionals de la política, o de les relacions entre ambdós conceptes, sinó que cal contemplar la política com un procés

⁵⁸³ Citat per Badia, pàgina 174.

comunicacional". És a dir, la política és servei públic, gestió del bé públic, lideratge social, etc, però l'aspecte comunicatiu de la política ha esdevingut central.

La professionalització de la política (i de la comunicació de la política) amb consultors i assessors com els *spin doctors* guanyen pes decisiu per fer visible sobretot el líder. De l'èxit del màrqueting polític en els sistemes democràtics dels anys 60 ha fet -mantenen aquests autors- que s'hagi associat la comunicació política com un instrument del màrqueting polític en què periodistes, relacions públiques, publicitaris, politòlegs i sociòlegs figuren entre els professionals que tenen com a missió "vendre" el candidat o una determinada opció política.

La mercadotècnia política ha esdevingut imprescindible i les formacions polítiques hana anat adaptant i incorporant noves tècniques inspirades en la promoció comercial, en la venda, amb molts autors que des de la teoria ho han analitzat com ara Philippe Maarek, P. Kotler, Roldan Cayrol i Gabriel Thoveron, entre una llista molt llarga.

La introducció del màrqueting polític es fa amb l'elaboració d'una estratègia de comunicació política que és un complex procés que ha d'encabir diferents factors per mirar d'influir en l'opinió pública per finalment fer-ho entre els ciutadans.

En aquest punt és que aquests autors situen la importància cabdal de la construcció de l'agenda: de l'*agenda-setting* a l'*agenda-building*. Primer objectiu és construir agenda de cara a condicionar l'agenda mediàtica i l'opinió pública. És la base de la primera investigació sobre agendes de McCombs i Shaw fet el 1972 que demostrava "l'existència d'una important correlació entre la rellevància que atorgaven els mitjans a determinades qüestions i el que la majoria de la societat considerava que eren els problemes més importants del país" (*Ibid*: 47).

L'*agenda-setting* és, doncs, la "interrelació de les agendes mediàtica, política i pública". I aquí el paper i el treball dels gabinets de comunicació en empreses, associacions, institucions, ONG i partits polítics per mirar d'instal·lar els seus temes en els mitjans o per "emmarcar la realitat".

Per a Hamid Mowlana (vegeu Cees J. Hamelink, 1994) la recerca en comunicació per al segle XXI havia d'anar des del funcionalisme al Postmodernisme i més enllà. Quan s'entrava en la darrera dècada del segle XX, el comunicòleg deia que estaven apareixent dues àrees fonamentals en la recerca en comunicació: el ressorgiment de l'estudi de la filosofia de la comunicació i noves escoles epistemològiques de pensament i metodologies de recerca. Ens trobàvem, segons Mowlana, en una transició cap a un "nou paradigma".

Víctor Silva, a *Caos y catástrofe. Un debate sobre las teorías críticas entre América Latina y Europa* (2014), proposa una "nueva teoría crítica de la comunicación". Recordem Silva, a l'apartat titulat "Ideología y hegemonía" (*Ibid*: 51) que en la dècada dels anys 1980 arriben a Amèrica Llatina els estudis culturals (el *cultural studies* anglosaxons) amb les publicacions sobretot de Jesús Martín Barbero i Néstor García Canclini. En el cas del llibre de Martín Barbero, *De los medios a las mediaciones*, aquest

"marca un cambio para comprender el pasaje de los estudios de corte frankfurtianos, estructural-funcionalista, popular-comunitarios y educativos,

hacia un enfoque más centrado en la cultura, incorporando, de modo preferencial, las perspectivas hermenéuticas y fenomenológicas de Paul Ricoeur y revitalizando los conceptos de Antonio Gramsci sobre la hegemonía, como tejido de poder que se produce de forma activa en situaciones singulares y particulares”

Segons Martín Barbero, passem dels mitjans a les mediacions, dels mitjans de comunicació de masses a les mediacions en què convergeix allò popular-massiu, els espais de trobades i les noves estètiques. I recorda les paraules de Martín Barbero quan va proposar invertir el procés de dominació segons Antonio Gramsci per començar a pensar “el proceso de dominación como proceso de comunicación”.

Enric Saperas, un dels introductors a Espanya i Catalunya, amb Miquel de Moragas, de la història de la recerca en comunicació o “mass communication research”, analitza la situació actual teòrica i institucional de la investigació comunicativa en relació amb l'evolució de la teoria social contemporània i alhora de les transformacions imposades per la globalització.⁵⁸⁴

Argumenta Enric Saperas -amb Ángel Carrasco- que les disputes per organitzar teories instrumentals i aplicades, o per elaborar teories comprensives, crítiques o emancipatòries han centrat l'interès dels investigadors en comunicació amb un mateix objectiu: aconseguir el domini en aquesta disciplina. Aquests dos autors analitzen l'evolució del “paradigma dominant” en els seus tres períodes de disputa amb les teories crítiques i interpretatives: un primer període iniciat amb les polítiques intervencionistes i predictives en allò social del *New Deal*; una segona etapa caracteritzada per un procés de renovació enfront les tendències a la balcanització de la investigació en els anys seixanta i una tercera, actual, centrada en la formulació d'un paradigma dominant en temps de globalització.

Subratllen aquests dos investigadors que la recerca en comunicació s'ha caracteritzat no tant com a ciència específica sinó com un àmbit d'investigació pluridisciplinar amb un objecte d'estudi canviant (provocat pels canvis en el mateix sistema comunicatiu, però també a nivell econòmic, tecnològic, polític i cultural) i per la discussió acadèmica a l'hora de determinar un cos teòric comú:

“En este debate epistemológico, las teorías y sus usos por parte de los investigadores han desempeñado un papel determinante a la hora de definir el para qué de las ciencias de la comunicación”

L'etapa de desenvolupament d'aquesta recerca comunicativa i el seu consolidament es troba als EUA sota l'hegemonia de l'estructura-funcionalisme com a paradigma dominant d'investigació en forma de recerca administrada inscrita en un programa de cooperació entre les institucions i l'acadèmia. La teoria va quedar definida com un moment del procés investigador al servei instrumental dels interessos empírics i es postulava com a programa d'investigació d'integració amb la voluntat de superar debats com el proposat sobre els interessos emancipatoris defensats per la Teoria Crítica. Les dècades de 1940, 1950 i 1960 van estar dominades, doncs, per la

⁵⁸⁴ Article d'Enric Saperas i Ángel Carrasco titulat “Debate, confrontación y hegemonía en la disciplina de la comunicación. Nuevos tiempos para un paradigma dominante”, a la revista *Redes.com*, número 10, 2014.

perspectiva funcionalista però en aquestes dues darreres ja hi havia símptomes que avançaven les tendències que sobretot ens trobarem en la dècada de 1970 i les següents:

“La transformación del sistema político, económico, ideológico y mediático en la década de los años sesenta (evidenciado en el desarrollo de la Guerra Fría y los procesos de descolonización, la transformación del audiovisual, el cine en gran pantalla y la radiofórmula musical) situará a la investigación comunicativa ante su primera gran crisis teórica, por cuanto el principal modelo dominante hasta la fecha (investigación de efectos bajo el modelo de *Personal influence*, de Lazarsfeld y Katz, 1955) evidenciaba un 'desbordamiento de fronteras' (Bauer, 1959). El reto de afrontar desde la investigación social los cambios de la época situaban de nuevo a los usos de la teoría bajo la posibilidad de una fragmentación en grandes sistemas, situación que el propio Merton había diagnosticado como 'balcanización de la sociología' (Merton, 1949). Surgen en esta época diferentes propuestas para explicar y dar a comprender la nueva situación de los procesos comunicativos: el estructuralismo, desde sus raíces semióticas (Fabbri, 1973), los *Cultural Studies* (Hoggart, 1957) bajo la renovación de la izquierda (*New Left*), los *Technology Studies* a partir de las propuestas de Marshall McLuhan (1962 y 1964), o el resurgir de las debate, confrontación y hegemonía en la disciplina de la comunicación. Nuevos tiempos para un paradigma dominante sociologías interpretativas como propuesta de mirada hacia lo cotidiano (Goffmann, 1959).

Frente a esta diversificación de los usos de la teoría que ponía en riesgo la unidad ganada, el modelo estructural-funcionalista propondría un nuevo espacio de sistematización conceptual en torno a la idea de paradigma, a modo de agrupación de teorías de rango medio consistentes entre sí. Se trata de una propuesta de sistematización que, aun resultando más laxa, ofrece una alta eficacia en su capacidad de codificación de la teoría (“*codification of sociological theory*” — Merton, 1968: 69–72) a partir de la integración de teorías parciales solidarias. En el ámbito de la comunicación, el clásico *The Effects of Mass Communication* de Joseph T. Klapper (Klapper, 1960), resulta una pieza fundamental para comprender esta reorganización de la disciplina bajo el modelo de paradigma de investigación, incluyendo modelos teóricos afines para la investigación de efectos mediáticos: *the two-step flow of communication*, *Personal Influence*, *Opinion leaders mediate decisively between mass communicators and audiences*, *Theory of the Minimal Effects* y *Short term 'attitude change'*. Con ello, se consolida el modelo de un uso de la teoría como teorías de rango intermedio de carácter instrumental, explicativo y predictivo, agrupadas conforme a un paradigma de investigación con voluntad de hegemonía, a modo de paradigma dominante de investigación de la comunicación”

Quin és el paradigma dominant sorgit davant els reptes que proposava el segle XXI? Saperas i Carrasco assenyalen que des de finals dels anys 1980, en la dècada posterior fins iniciat el segle XXI cal parlar dels usos de la teoria en temps de globalització, una globalització que abasta l'àmbit cultural, político-econòmic,

tecnològic i fins i tot institucional. És un món interconnectat que arran la caiguda del Teló d'Acer i l'esfondrament del bloc soviètic ha facilitat l'hegemonia del model de cultura mediàtica nord-americana que globalitza els seus formats audiovisuals, continguts i fluxos comunicatius. Aquesta globalització de models culturals i mediàtics és possible també gràcies a la mundialització de les estructures econòmiques sota la forma d'un capitalisme neoliberal de caràcter informacional, tal com Manuel Castells argumentava en el primer dels volums de *L'era de la informació*.

En aquest context de globalització cultural, tecnològic-mediàtic i econòmic-polític el paradigma dominant en la investigació en comunicació ha patit, segons Saperas i Carrasco, una tercer procés de "necesaria renovación" fruit de l'aparició de nous fenòmens mediàtics, dels canvis en la mateixa estructura dels mitjans i en les polítiques i interessos econòmics que els regulen, en els canvis en les audiències i públics que els articulen. I així, des dels anys 1980 han aparegut noves propostes de sistematització teòrica a partir de les teories de rang mitjà i la renúncia al valor de la capacitat de generalització de la teoria amb la submissió a l'objecte d'estudi mitjançant aproximacions metodològiques estandaritzades. Aquesta tendència a la pèrdua del valor de la teoria com a fi en si mateixa ja es podia advertir, diuen Saperas i Carrasco, en la denominació de disciplines "por remisión pura a ámbitos y objetos de estudio particulares: *Media Studies, Communication Studies, Technological Studies, Communication System Studies, Gender Studies, Political Communication Studies, Journalism Studies, o Public Relations Studies*".

Saperas i Carrasco posen l'èmfasi en el fet que els canvis socials, i en especial els tecnològics, suposen que la investigació tingui un punt de vista global, mitjançant la comparació dels sistemes mediàtics del món per la qual cosa cal noves perspectives teòriques rigoroses amb base empírica i en aquesta necessitat de recerca de perspectives teòriques subordinades a la investigació empírica que facin possible estudis comparats es pot visualitzar l'actual model dominat de canon únic i hegemònic de recerca: l'estandardització del paradigma dominant. De forma resumida, aquests dos autors, sintetitzen aquest model dominant de l'ús de la teoria en la recerca en comunicació actual a partir de les característiques següents:

- “• Predominio de modelos de investigación empíricos, con alta capacidad de replicación (generalmente mediante técnicas cuantitativas y/o experimentales) que favorecen la explicación, predicción y comparación de resultados.
- Predominio de modelos teóricos débiles, de tipo intermedio, instrumentales (centralidad del dato frente a la síntesis teórica) y con escasa capacidad de generalización.
- Predominio de modelos teóricos apolíticos, con escasa capacidad de proyección e intervención en lo social.
- Predominio de modelos teóricos integradores, capaces de dar cuenta de una gran variedad de fenómenos, objetos y efectos, y de determinar los límites del campo disciplinario.
- Pérdida de la autonomía de la teoría, en su dimensión estructural y organizativa del campo disciplinario.”

Aquestes tendències accentuen -afegeixen els dos autors- el valor instrumental de la teoria i la imposició d'un model únic de ciència social a través de la institucionalització, estandardització i internacional del canon investigador en un context global. Així mateix, Saperas i Carrasco adverteixen que aquest procés redueix l'exercici teòric a tasques instrumentals "con el consecuente olvido o enmudecimiento de cualquier alternativa de teorización que aspire a proponer intereses de investigación distintos a los explicativos" com ara formulació d'hipòtesis, síntesi d'estats de la qüestió o generalització de resultats. I conclouen que:

"Nos encontramos, por tanto, ante el dominio internacional y legitimación institucional de procesos de investigación empíricos, descriptivos y predictivos, respecto a los que propuestas de teorización que aspiren a la comprensión o crítica de la realidad social quedan relegados a segundos planos marginales, o acaso expulsados de los circuitos hegemónicos de actividad profesional investigadora"

No són temps proclius, doncs, ni per a paradigmes ni per a teories generalitzadores com la que va formular el 1972 Elisabeth Noelle-Neumann. En l'apartat 3.1.7. passem a analitzar com s'està construint l'opinió pública en l'era d'internet i dels "Social Media" per entendre millor el context en què la teoria de l'Espirall del Silenci s'ha estudiat en els darrers anys i la vigència que pot tenir en l'actual "societat xarxa".

3.1.6.1. L'Espirall del Silenci com a àmbit de recerca en la "societat xarxa"

La literatura acadèmica centrada en la teoria de l'Espirall del Silenci, sobretot en l'àmbit de les ciències de la comunicació o sociologia de la comunicació, ha estat molt abundant fins al mateix 2015.⁵⁸⁵ I no només centrat en la comunicació política sinó en altres àmbits prou diferents com veurem tot seguit, ja sigui en els usos lingüístics, l'acceptació social de l'avortament o l'aprovació dels matrimonis entre membres del mateix sexe.

La validació científica de la Teoria de l'Espirall del Silenci ha anat més enllà de la seva aplicació i demostració en la comunicació política, perquè com a procés "psicosocial" el podem trobar en moltes facetes i àmbits de la vida quotidiana. Així el 2012 es va presentar a la Pontificia Universidad Javeriana de Colòmbia una tesi doctoral en filosofia⁵⁸⁶ que utilitzava l'expressió "espirall del silenci"-sense esmentar en cap moment la teoria de l'Espirall del Silenci ni la seva autora- per definir "l'època actual d'incomunicació", en paraules de la seva autora.

⁵⁸⁵ Coincidint amb el tancament d'aquesta tesi apareix publicat en el número d'estiu de 2015 *l'International Journal of Public Opinion Research* l'article de Jörg Matthes: "Observing the 'Spiral' in the Spiral of Silence".

⁵⁸⁶ Patricia Bernal Maz. *El imperio de la in-comunicación, el vacío y el aislamiento*. Tesis doctoral presentada en la Pontificia Universidad Javeriana Facultad de Filosofía(Doctorado en Filosofía), Bogotá, el 26 de abril de 2012.

Tot i que hem de subratllar que si l'interès per la teoria ha estat molt important en la recerca en comunicació política, en altres àmbits ho ha estat molt menys, fins i tot dins el camp de la Psicologia Social tant en la investigació aplicada com en el poc interès per la teoria. Així, en el llibre de Gary Collier, *Escenarios y tendencias de la Psicología Social* (1996), no s'esmenta en cap moment ni tan sols en l'extensa bibliografia final. En el capítol titulat "Psicología social en l'era postmoderna (1970-1990)" es parla d'una "psicología social postmoderna" i d'"enfocaments postmoderns en psicología social", però cap esment a la formulació de Noelle-Neumann.

Florida Coral (2014) subratlla que l'Espiral del Silenci s'ha intentat comprovar en molts diferents escenaris:

"mainly for opinion expressing regarding controversial political or social topics such as abortion (Salmon & Neuwirth, 1990), opinions on smoking (Shanahan, Scheufele, Yang, & Hizi, 2004), doctor-assisted suicide (Haddock, Rothman, Reber, & Schwarz, 1999), or affirmative action laws (Moy, Domke & Stamm, 2001) as well as in the footsteps of the original Spiral of Silence research, for elections outcomes and political opinions (McDonald, Glynn, Kim & Ostman, 2001; Neuwirth, Frederick, & Mayo, 2007)"

La Teoria de l'Espiral del Silenci, afegeix aquest doctorand, ha atret l'interès d'investigadors de diferents àmbits de recerca que l'han aplicat a temàtiques molt diverses com ara els mitjans de comunicació i el fenomen de l'espiral del silenci a les Filipines des de Marcos a Aquino (Hernando González, 1988), les amenaces a la llibertat sexual i la intolerància moral (D. L. Mosher, 1989), els efectes de la diversitat lingüística en les escoles britàniques (J. Nicholas, 1989), el debat sobre l'avortament (Salmon & Neuwirth, 1990), nens amb sida en les escoles i l'espiral del silenci (W. Gonzenbach; Robert Stevenson, 1994), opinió pública i franquesa política en el Hong Kong pre1997 i el test de l'espiral del silenci (Lars Willnat, 1995), per què els Estats Units haurien de declarar llengua oficial l'anglès (Lin & Salwen, 1997), la Guerra del Golf (Signorielli & McLeod, 1995), el judici a O.J. Simpson (Jeffres&Atkin, 1999), la popularitat de les cadenes de ràdio (Wedel, 1994), L'espiral del silenci i les opinions sobre biotecnologia als EUA (S. H. Priest, 2006), les actituds i l'expressió de les opinions polítiques minoritàries (Jörg Matthes, Kimberly Rios, Ch. Schemer, 2010), el "bullying" als homosexuals a internet (S. Gearhart, 2013), la identitat homosexual i les opinions polítiques a internet (J. Fox, 2014), Els aliments modificats genèticament a Corea del Sud i el rol d'internet en el procés d'espiral de silenci (S. Kim, 2014), religió, religiositat i sexe i la disponibilitat a expressar opinions polítiques en les eleccions presidencials als EUA de 2008 (S. Croucher; A. Spencer, 2014) o bé com afecta l'espiral del silenci en el *hard-core* a Twitter en relació amb la temàtica nuclear al Japó (K. Miyata, 2015).

També ha estat objecte de dissertacions i tesis doctorals en països molt diversos, des dels EUA, Egipte, el Japó o Espanya, la majoria de les quals centrades també a analitzar el paper d'internet i dels "Social Media". Així en els darrers tretze anys trobem, entre molts altres: *The Effect of Personality on the Spiral of Silence Process* (Kyoungtae Nam, 2002), *Political Bias: A Look into the College Classroom* (Lindsey Anne Harvell, 2007), *Spiral of Silence and the Iraq war* (Jessica Drake, 2008), *Public Opinion in the Social media Era: Toward a New Understanding of the Spiral of Silence*

(Daniel Lemin, 2010), *A test of the Spiral of silence theory on young adults's use of social networking sites for political purposes* (Kuan-ju Chen, 2011), *A Qualitative Approach to Spiral of Silence Research: Self-Censorship Narratives Regarding Environmental and Social Conflict* (Christopher John Ryan, 2011), *What Evokes Quality Opinions Online? An Exploratory Study of Online Political Discussion Content and Psychological Factors Influencing People's Intention to Express Disagreement* (Xudong Liu, 2011), *Mutting the masses: Effects of the spiral of silence in the college newsroom* (Blaire Ritter, 2013), *Opinion Expression on Social Networking Sites-Testing an Adapted Spiral of Silence Model for Political Discussion on Facebook* (Katharina Lang, 2014) fins a uns dels darrers, *Observing the "Spiral" in the Spiral of Silence* (Jörg Matthes, 2015).

Pel que fa a la sociologia de la comunicació, W. Donsbach, R.L. Stevenson, C. Glynn, J.M. McLeod, H. Huang, C. Katz, M. Baldassare i C. Salmon, A.F. Hayes, J. Shanahan, S. Moscovici, J. Matthes, M. Pfau, K. Neuwirth, E. Frederick, Jochen Peter i D.A. Scheufele,⁵⁸⁷ entre molts altres investigadors, han publicat estudis on han aplicat la Teoria de l'Espiral del Silenci en les dècades de 1990 i 2000 i ho han fet a través sobretot de la revista especialitzada *International Journal of Public Opinion Research* (IJPOR).

Un dels articles més importants dels darrers deu anys que s'han publicat sobre la Teoria de l'Espiral del Silenci precisament va aparèixer a l'IJPOR signat per Jochen Peter -aleshores investigador a l'Amsterdam School of Communication Research de la University of Amsterdam-⁵⁸⁸ on investigava si el concepte de "consonant media coverage" -concepte que usa Noelle-Neumann en la teoria per justificar parlar de "powerful media effects"- afectava el suport a la integració europea en 13 països de la UE.

La idea bàsica de la "consonància" és que "if all media depict and evaluate an issue similarly, citizens hardly have a chance not to be exposed to that information". Situats en el debat sobre la consulta sobiranista a Catalunya es podria argumentar que la permanència durant dos anys d'aquest tema (alguns polítics tant del bloc no sobiranista, com ara el PSC, com d'ICV, han parlat de "monotema") hauria fet difícil que la majoria de ciutadans de Catalunya no s'haguessin exposats a aquella informació. Tot i que posteriorment al 9-N membres de l'Assemblea Nacional Catalana han argumentat que la baixa participació en localitats com ara del "cinturó roig" de Barcelona s'hauria degut, precisament, a no haver estat exposats al debat sobre la independència de Catalunya per ser consumidors de mitjans de referència espanyol.

En l'estudi dut a terme per Jocham Peter aquest analitza si la cobertura informativa sobre la UE afectava l'avaluació en les opinions que els ciutadans europeus mostraven de la UE. Recerques anteriors⁵⁸⁹ havien mostrat que "the coverage of

⁵⁸⁷ D. Scheufele & P. Moy. "Twenty-five years of the spiral of silence: A conceptual review and empirical outlook" A: *International Journal of Public Opinion Research*, 12, 3-28, 2000.

⁵⁸⁸ Article titulat "Our long 'return to the concept of powerful mass media' A cross-national comparative investigation of the effects of consonant media coverage", a *International Journal of Public Opinion Research*, Vol. 16, N°2, 2004.

⁵⁸⁹ Jochen Peter cita el llibre de J.N. Cappella. i K.H. Jamieson. *Spiral of cynism. The press and the public good*. New York: Oxford University Press, 1997.

political actors plays an important role in shaping citizens' opinion about political issues". Intuïtivament es podia presumir que una cobertura positiva consonant de la UE hauria de representar opinions favorables sobre la integració europea mentre que una cobertura consonantment negativa conduïria a opinions desfavorables sobre aquesta integració.

Peter evidenciava que en les investigacions de Noelle-Neumann hi havia errors ja que no investigava els efectes dels mitjans quan la cobertura era "dissonant". A partir d'aquesta constatació, aquest investigador presenta tres objectius per a la seva recerca entre els quals establir si una alta visibilitat dels representants de la UE fa créixer l'efecte del tipus de cobertura mediàtica.

Centrat en la campanya electoral de les Europees de 1999 i la cobertura informativa de diferents canals de televisió i també dels diaris més prestigiosos dels 13 països (en el cas espanyol, *El País*), Peter presentava la discussió de les conclusions emfatitzant que s'havia de respondre segons si els efectes de la televisió i la premsa eren mínims (Klapper), no tan mínims o bé ens situaven en el cor dels "efectes poderosos" (Noelle-Neumann) i conclouia que: "The study provides evidence that consonant coverage is conducive to powerful effects".

Els mecanismes de la selecció cognitiva, doncs, semblaven no protegir els ciutadans de la UE de la influència del "consonant media coverage, which indicates powerful media effects". I afegia:

"Selective exposure and selective perception may serve as protection against undesired messages if the coverage as a whole is dissonant. However, if the coverage is consonant, selective processes may be circumvented. These findings are simple and may run counter to results based on more complex models of media effects advanced throughout the past decades. However, just because Noelle-Neumann's (1973) basic idea has never been adequately tested, it might be that we have lost track of simple, but parsimonious explanations of media effects. To avoid any misunderstandings, neither the findings nor the reasoning presented here advance a crude stimulus-response model. The emphasis is on the conditions (like consonance) under which media messages affect opinions more easily. As the results have shown, there is no evidence whatsoever that a positive or negative tone always and everywhere results in a positive or negative opinion about European integration"

Així mateix, l'estudi també demostrava -malgrat que Peter també assumia errors en l'estudi de l'anàlisi dels efectes- que la interacció entre "the consonance of the coverage as a whole and the tone of coverage that individuals are exposed to depend on the visibility of EU representatives". A pesar del baix nivell de coneixement que mostraven els europeus als qui se'ls va preguntar sobre els afers, tanmateix la informació subministrada actuava com a element altament persuasiu. Peter afirmava que semblava confirmar-se la idea descrita per Noelle-Neumann en el seu article de 1973 "of the circumvention of individuals' selective mechanisms in consonant media".

L'estudi demostrava, doncs, que trenta anys després de l'afirmació de Noelle-Neumann -quan va dir el 1972 que retornaven al concepte "of powerful mass

media"- els mitjans poden tenir aquest gran poder si la seva cobertura és "consonant":

"This study shows that the concept of consonance may be more important to media effects research than is reflected in current academic practice. Moreover, the study makes a plea not to forget the simple conditions that may enable media to exert powerful effects. In this respect, the context may be as important as the individual"

D'altra banda, i per oferir una actualització del que s'ha publicat pel que fa a la recerca aplicada de l'espiral del silenci -especialment des del 2004 fins al 2014-, tornem a citar el llibre editat, entre altres, pel deixeble d'Elisabeth Noelle-Neumann, Wolfgang Donsbach, *The Spiral of Silence. New Perspectives on Communication and Public Opinion* (2014).

En la introducció -"The Legacy of Spiral of Silence Theory"-, Wolfgang Donsbach, Yariv Tsfati i T. Salmon subratllen que la Teoria de l'Espirai del Silenci ha estat una de les més influents en les darreres quatre dècades en la recerca en comunicació i en comunicació política.

En un capítol d'aquest llibre, el comunicòleg Dennis McQuail⁵⁹⁰ situa la vigència de la Teoria de l'Espirai del Silenci en els debats sobre el model d'influència dels mitjans: entre el qui triaven parlar d'efectes poderosos o bé els que s'estimaven a parlar de mínims efectes. McQuail subratlla que Noelle-Neumann, amb la seva teoria, redescobreix el concepte de "Powerful Media" en què els mitjans tenen influència si la població queda exposada durant llarg temps "i de forma persistent i consistent" -subratlla McQuail- a uns esdeveniments determinats.

McQuail es pregunta si després d'una quarta etapa en la recerca dels efectes de la comunicació -segons ell, etapa del "Negotiated Media Influence"-⁵⁹¹ potser ara, el 2014, estem davant una nova fase caracteritzada per la gran diversitat de mitjans, tradicionals i *online*, la interactivitat. I si en aquest nou context podem parlar de mínims o màxims efectes, assenyala, tot i que McQuail no arribar a desenvolupar cap resposta.

En la part segona d'aquest llibre -amb el títol "Media Fragmentation, Internet, and Public Opinion"- s'analitza l'Espirai del Silenci en el context del segle XXI i dels canvis que s'han produït en diferents àmbits de la realitat política, econòmica i mediàtica des que el 1972 Noelle-Neumann formulés la teoria per primer cop.

⁵⁹⁰ "Paradigm Shifts in the Study of Media Effects", pp. 35-43, dins Wolfgang Donsbach, Charles T. Salmon i Yariv Tsfati (edited by). *The Spiral of Silence. New Perspectives on Communication and Public Opinion*. New York and London: Routledge, 2014.

⁵⁹¹ Un corrent *social constructivist* que destaca per la seva visió dels mitjans com a constructors de significats negociats amb unes audiències més o menys actives. McQuail cita l'article de W. Gamson i A. Modigliani: "Media discourse and public opinion on nuclear power: a constructivist approach", (2014). *Op.cit.* El capítol de Dennis McQuail es titula "Paradigm Shifts in the Study of Media Effects", pp. 35-43. McQuail.

Així, Diana C. Mutz i Laura Silver⁵⁹² comparen les idees centrals de la politòloga alemanya a l'*Espiral del Silenci* amb el llibre de D.C. Mutz, *Hearing the other side: Deliberative versus participatory democracy* (2006),⁵⁹³ llibre que focalitza en la importància de la influència social a l'hora de condicionar les actituds i comportaments polítics amb l'afegitó que en la teoria de Noelle-Neumann l'èmfasi es posa en com la mediació dels mitjans en les formes d'influència social actuen per silenciar opinions de vista minoritaris i en què els climes d'opinió tenen un important rol de autorepressió.

Aquests climes d'opinió tenen unes conseqüències molt rellevants no només en la formació de l'espiral del silenci sinó en general, en comunicació política, en la percepció de suport o falta de suport per a les opinions. Diana Mutz i Laura Silver suggereixen quatre categories generals de rellevància política que poden veure's afectades per la percepció de suport o d'oposició als punts de vista polítics: a) participació política, b) preferències pel candidat o pels tema, c) polarització dels punts de vista que s'acompanya d'intolerància vers la perspectiva de l'oposició, i d) nivell de benestar per estar fora de la controvèrsia política.

Diana Mutz i Laura Silver es pregunten quin tipus de "Media Environment" és millor per a les democràcies després de posar l'èmfasi que "Media are central to the spiral o silence theory because they are thought to be the main source of perception of the climate of opinion". I afirmen que fins i tot en l'actual escenari de fragmentació d'aquest "mass media environment, most political media still provide a range of political perspectives, far more so than interpersonal networks".

Encara, doncs, el nivell d'exposició política als mitjans -i als mitjans tradicionals- és molt important per entendre com percebem les opinions majoritàries tot i que també és cert, apunten, que aquesta exposició encara és molt selectiva a pesar de la fragmentació i multiplicació de mitjans. Però que alhora són pocs -almenys als Estats Units- que només s'exposen "estrictament" a programes en aquests mitjans de comunicació que "estrictament" coincideixin amb el seu punt de vista. Concretament, i segons un estudi de la mateixa Diana Mutz: el 2% dels americans. I afegeixen:

"The opinions that are (or are not) presented by media are directly relevant to the vibrancy of debat in a public sphere. There is a tendency to study representations of opinion in the media strictly when the concern is about persuading the public, and to study information in the media when the focus is on the quality of political debate or the state of the public sphere more generally. But the range of issue opinions offered is surely a meaningful indicator of the quality sphere, even if no one is persuaded by those opinions. Whether and how people are influenced by their perceptions of the distribution of mass opinion remains virgin research territory. (...) Toward that end, it is essential that the spiral of silence relinquish the notion that social influence is necessarily a silencing force. Social pressure is neither inherently a force for normatively negative nor for normatively positive outcomes, and both kinds of consequences are worthy of study"

⁵⁹² Capítol setè titulat "Normative Implications of the Spiral of Silence. Hearing the Other Side in the 21st Century", pp.75-91, dins Wolfgang Donsbach, Charles T. Salmon i Yariv Tsfati (2014). *Op.cit.*

⁵⁹³ Cambridge, England: Cambridge University Press.

Així mateix, Patricia Moy i Muzammil M. Hussain també es pregunten sobre la validesa de l'Espirai del Silenci en una societat fragmentada amb l'ascens del "Social Media", la descentralització dels canals de televisió, tecnologies mòbils i unes audiències cada vegada més atomitzades.⁵⁹⁴ I analitzen enmig d'aquesta societat fragmentada les dues claus assumides per la teoria de Noelle-Neumann: la por individual a l'aïllament i de com els individus observem i analitzem el nostre entorn per calibrar el clima d'opinió. Aquests dos autors emplacen a centrar l'estudi de la teoria de la sociòloga alemanya vinculada als conceptes d'especialització, segmentació, fragmentació i polarització perquè són els "terms that define today's mediated world" i, per tant: "Future theorizing and empirical assessments need to scrutinize the conditions under which citizens choose to simply engage with the public, whether this entity is defined for or by them".

William P. Eveland analitza els vincles entre l'Espirai del Silenci, la discussió política i les xarxes socials,⁵⁹⁵ una relació que creu que ha de ser prioritària en l'aplicació de la teoria. Mentre que Frank Louis Rusciano⁵⁹⁶ centra la validesa de la teoria en la formació de l'opinió pública mundial ja que "there is a global spiral of silence that operates in world affairs, and second, because nations, like individuals, fear isolation".

Fet i fet, i després de 43 anys de la formulació de la Teoria de l'Espirai del Silenci, la investigació empírica no ha obtingut resultats que permetin la seva validació definitiva com a eina d'estudi. Els resultats han estat força diversos tot i que en les darreres tres dècades hi ha predomini de resultats que donen poc o un nul suport a la teoria (Glynn i McLeod; Katz i Baldassare; Shamir, entre altres, arriben a aquesta conclusió).

Així en un estudi aplicat al debat de la dona a l'avortament legal (Breen; Shoemaker; Stamper: 2000) els investigadors es van proposar estudiar el rol d'aquesta "por a l'aïllament" en la formació d'opinió al voltant d'aquest debat a partir d'entrevistes telefòniques on es preguntava sobre l'exposició a la televisió, ràdio i premsa escrita. Entre els resultats s'arriba a la conclusió que hi ha semblança entre l'opinió individual i la percepció individual sobre l'opinió predominant en què els dos mostren suport al dret de les dones a l'avortament legal. Troben un modest suport al model de la Teoria de l'Espirai del Silenci i arriben a la conclusió en la línia de V. Price i S. Allen ("Opinion spirals, silent and otherwise", a *Communication Research*, 17, 1990) que almenys pel que fa als test fets al EUA a partir de la teoria de l'Espirai del Silenci no hi ha suport a la idea que les opinions minoritàries no s'expressen en públic per por a l'aïllament. Els autors acaben afirmant que la por social a l'aïllament opera i és anterior a desenvolupar les nostres opinions.

⁵⁹⁴ Capítol vuitè titulat "Media and Public Opinion in a Fragmented Society", pp. 92-100, dins Wolfgang Donsbach, Charles T. Salmon i Yariv Tsfati, *op.cit.*

⁵⁹⁴ Cambridge, England: Cambridge University Press.

⁵⁹⁵ Capítol desè titulat "Linking Social Network Analysis to the Spiral of Silence, Coorientation, and Political Discussion", pp. 119-128, dins Wolfgang Donsbach, Charles T. Salmon i Yariv Tsfati, *op.cit.*

⁵⁹⁵ Cambridge, England: Cambridge University Press.

⁵⁹⁶ Capítol 16 titulat "World Public Opinion", pp. 179-186, dins Wolfgang Donsbach, Charles T. Salmon i Yariv Tsfati, *op.cit.*

En els darrers anys els estudis empírics sobre el fenomen de l'Espiral del Silenci s'estan centrant cada vegada més en les xarxes socials. Els resultats aquí també són desiguals. Així, Xudong Liu i Shahira Fahmy⁵⁹⁷ exploren la voluntat de les persones a expressar les seves opinions *online* i *offline* i suggereixen que quan la probabilitat de parlar en línia augmenta, la possibilitat de parlar en un entorn real també augmenta, i viceversa. En altres paraules, comparat amb els contextos "reals", sobretot en aquells on ens trobem en minoria, la gent se sent menys aïllada en els contextos "online". No obstant:

"Although there is less social control and less experienced isolation sensed on the Internet, possible criticisms and negative responses from others online might discourage individuals to express their own opinions, especially if the online community holds a dominant opinion that disagrees with their views. It is possible that individuals would be less likely to express their opinions online when challenging opinions are likely to be present on the web, especially when these opinions could be considered extreme by the online community"

Aquests dos autors afirmen que en l'actual "era de democràcia digital" cal analitzar internet i les xarxes socials com un dels llocs on la gent volen trobar informació política i expressar les nostres opinions. Lligat a això coincideixen amb molts altres investigadors, com ara Andrew D. Pritchard⁵⁹⁸ que la Teoria de l'Espiral del Silenci s'hauria de "rellegir" o "reconceptualitzar" pel nou entorn dels "social media" definit per la seva fragmentació.

Per veure dos exemples de recerca empírica on s'ha analitzat si funcionava la teoria de l'esprial del silenci amb els "Social Media" i que han donat resultats oposats aportem aquí una síntesi d'un estudi fet sobre l'autocensura a la xarxa -elaborat pel centre Pew Research de Washington- i una tesi doctoral sobre les eleccions italianes del 2013.

El Pew Research Center a través del Pew Research Internet Project va publicar el 26 d'agost de 2014 l'estudi titulat "Social Media and the 'Spiral of Silence'⁵⁹⁹ - elaborat per Keith Hampton, Lee Rainie, Weixu Lu, Maria Dwyer, Inyoung Shin i Kristen Purcell- a partir d'una mostra de 1.801 adults focalitzat en un únic tema: les revelacions d'Edward Snowden el 2013 sobre la vigilància de telèfons i emails.

El centre volia descobrir si gràcies als "Social Media" les xarxes socials en comptes de servir per evitar l'esprial del silenci, contràriament encara accentuen més la manca de disponibilitat a fer públic la nostra opinió si creiem que no són populars o no són les majoritàries.

⁵⁹⁷ "Exploring the spiral of silence in the virtual world: Individuals' willingness to express personal opinions in online versus offline settings", A: *Journal of Media and Communication Studies*, Vol. 3(2), pp. 45-57, Febrer de 2011.

⁵⁹⁸ "Spirals into fragmentation: Rethinking the spiral of silence for reference groups in the new media environment". "Paper" presentat en la Communication Theory and Methodology Division, Association for Education in Journalism and Mass Communication conference, Chicago, IL, Agost de 2012.

⁵⁹⁹ Aquí teniu l'enllaç: <http://www.pewinternet.org/2014/08/26/social-media-and-the-spiral-of-silence/>

Entre les conclusions, el 86% dels enquestats acceptaria discutir un tema cara a cara, però només un 42% publicaria algun comentari sobre el tema en el seu Facebook o compte de Twitter. Per tant, els enquestats estaven menys disposats a expressar les seves opinions en les xarxes socials que davant d'una altra persona. Però, tant si era cara a cara com via *online*, la gent estava molt més disposada a compartir els seus punts de vista i pensaments amb aquella audiència que estava d'acord amb les seves idees.

Així mateix, conclouen que els "Social Media" no proporcionen una alternativa com a plataforma de discussió per a aquells que no estan disposats a discutir el tema de Snowden. Els autors de l'estudi determinen també que en el cas de Snowden, els "Social Media" no havien proporcionat nous fòrums per aquells qui prefereixen mantenir el silenci en aquest tipus de debat i subratllaven:

"This suggest a spiral of silence might spill over from online contexts to in-person contexts, through our data cannot definitively demonstrate this causation. It also might mean that the broad awareness social media users have of their networks might make them more hesitant to speak up because they are especially tuned into the opinions of those around them"

I a la pregunta següent -"I tenint en compte sis diferents contextos o escenaris per estar disposats a expressar les opinions"- el resultat és que el 40% preferia fer-ho en un sopar familiar, seguit del 32% en un restaurant amb amics, el 27% en una trobada de la comunitat o bé a la feina. Mentre que el menor percentatge es donava quan es tractava de fer-ho a través de les xarxes socials, amb el Facebook (16%) i Twitter (14%).

A la pregunta de si pensaven que els altres estaven d'acord amb les nostres idees sobre les revelacions de Snowden, el 53% afirmava que qui estava d'acord era el marit o la dona, el 37% els amics més íntims, el 36% altres membres de la família, el 24% tant els companys de feina com els seguidors de Facebook, mentre el 20% els seguidors de Twitter i només el 18% els nostres veïns.

Aquesta recerca -els resultats de la qual van ser interpretats per alguns mitjans i periodistes a Catalunya i Espanya com que eren l'exemple que el fenomen de l'espiral del silenci es dona en les xarxes socials, especialment a Twitter- asseguren els autors "did not directly explore why people might remain silent if they felt that their opinions were in the minority".

La visió tradicional de l'espiral del silenci és que la gent tria no parlar en públic per por a l'aïllament. Però altres estudis de la Pew Research han trobat que és comú per als usuaris dels "Social Media" estar equivocats sobre les creences dels seus amics i sorprendre's quan descobreixen la veritable visió dels amics via els "Social Media". I així apunten que podria ser que la gent no vol revelar els seus punts de vista per por a decepcionar els seus amics:

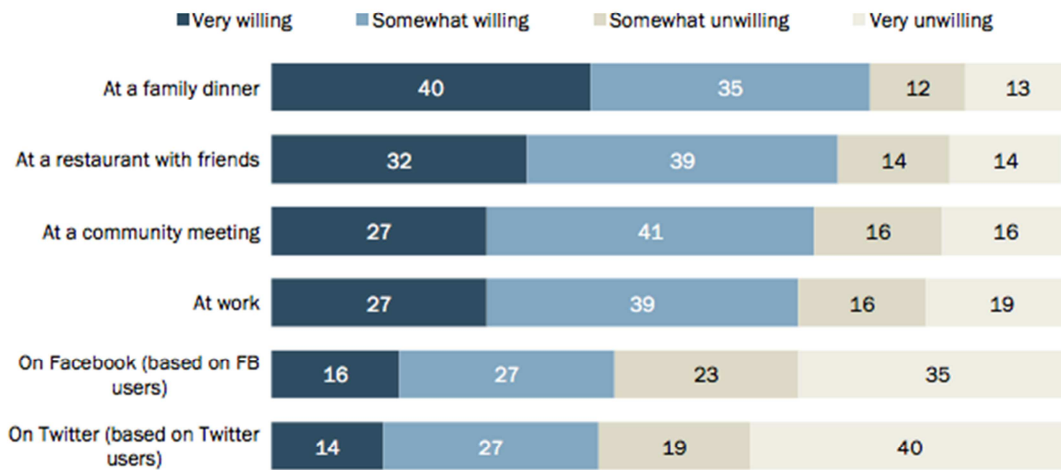
"Some people may prefer not to share their views on social media because their posts persist and can be found later –perhaps by prospective employers or others with high status. As to why the absence of agreement on social

media platforms spills over into a spiral of silence in physical settings, we speculate that social media users may have witnessed those with minority opinions experiencing ostracism, ridicule or bullying online, and that this might increase the perceived risk of opinion sharing in other settings”

La recerca també ensenya com el clima polític i social afavoreix (o no) que la gent comparteixi opinions i que aquesta decisió depèn entre altres factors de la nostra confiança en el grau de coneixement que tenim dels afers sobre els quals opinarem, de la intensitat de les nostres opinions i del nivell d'interès d'aquestes opinions.

If the topic of the government surveillance programs came up in these settings, how willing would you be to join in the conversation?

% of population

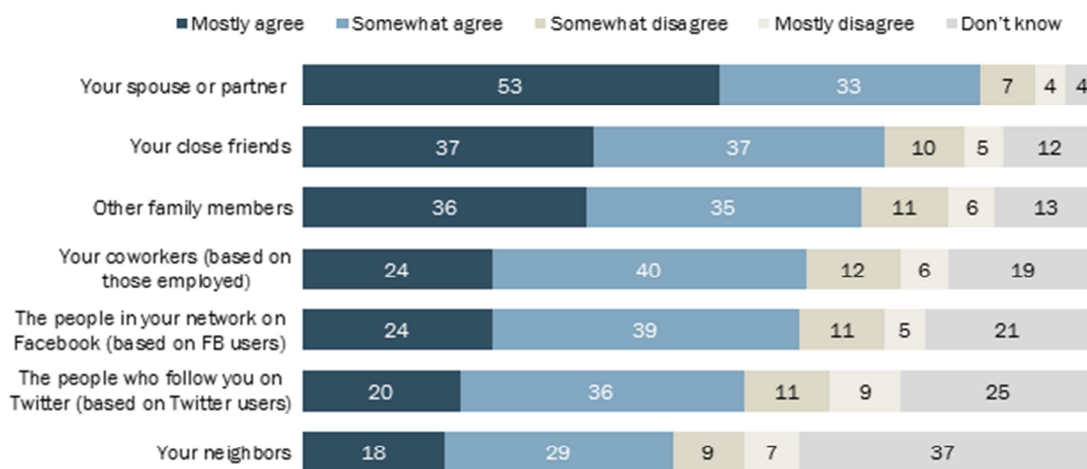

Source, Pew Research Center Internet Project Survey August 7-September 16, 2013. N=1,801 adults.

PEW RESEARCH CENTER

To what extent do you think others agree with your views about the Snowden-NSA revelations?

% of population who say various people agree or disagree with their views

Source, Pew Research Center Internet Project Survey August 7-September 16, 2013. N=1,801 adults

PEW RESEARCH CENTER

Pel que fa a l'afer Snowden, aquesta recerca va descobrir que la gent usava poc els "Social Media" per incrementar el seu accés a la informació i, de fet, eren els mitjans tradicionals les fonts principals. Concretament:

- El 58% dels adults s'informaven d'aquest tema per la televisió o la ràdio.
- El 34% dels adults s'informava a través de fonts online però no "Social Media".
- El 31% dels adults s'informava a partir dels amics i de la família.
- El 19% dels adults s'informava a través del diari.
- El 15% dels adults s'informava pel Facebook.
- El 3% dels adults s'informava per Twitter.

Els autors d'aquest estudi acabaven afirmant:

"An informed citizenry depends on people's exposure to information on important political issues and on their willingness to discuss these issues with those around them. The rise of social media, such as Facebook and Twitter, has introduced new spaces where political discussion and debate can take place. This reports explores the degree to which social media affects along-established human attribute- that those who think they hold minority opinions often self-censor, failing to speak out for fear of ostracism or ridicule. It is called the 'spiral of silence'"

Aquesta descripció final de l'Espirale del Silenci, però, segons el nostre parer és equivocada perquè el fenomen es desencadena per por a l'aïllament i a les conseqüències en l'entorn familiar i del lloc de feina derivades de les nostres opinions. El que descriu l'estudi del Pew Research és un fenomen semblant però

que no respon totalment al que definia Noelle-Neumann. Un fenomen molt habitual i de sentit comú: l'autocensura per evitar conflicte amb els altres, vergonya o ridícul.

L'argument anterior que defensem per posar en dubte la valoració final de l'estudi del centre Pew està en la línia de la conclusió a què va arribar un grup de comunicòlegs en un estudi comparatiu -publicat el 2012-⁶⁰⁰ entre nou països de continents i contextos democràtics i culturals diferents (EUA, Alemanya, Regne Unit, França, Xile, Corea del Sud, Mèxic, Rússia i la Xina) que conclouia que el fenomen de l'Espirai del Silenci és, en part, una manifestació de les diferències individuals en les característiques estables de la personalitat que pot ser mesurat universalment -sobretot la por a l'aïllament- malgrat les diferències entre països. Les persones que tenen un alta tendència a sentir por de sentir-se aïllats són més proclius a autocensurar les seves pròpies opinions quan les perceben hostils respecte el seu entorn.

A partir d'una recerca feta entre 2.200 individus d'aquests nou països dels quatre continents es confirmava la hipòtesi -excepte en el cas de la Xina- que la por a l'aïllament és una característica comuna entre països amb diferents cultures i que els individus tendim a autocensurar-nos en la nostra disponibilitat de fer públic les nostres idees i opinions davant de climes d'opinió hostils i contraris al nostre pensament. Però el que tampoc van trobar és una correlació entre la relació entre la por a l'aïllament i la disponibilitat d'expressar la nostra opinió en públic amb el nivell d'individualisme o el nivell de democràcia del país estudiat. Per tant, el component de la nostra personalitat tindria més a veure amb el fenomen de l'espíral del silenci que no pas el context polític-social i cultural en què viu l'individu:

“The positive correlation between Fear of Social Isolation (FSI) and Willingness to Self-Censor (WTSC) in eight of the nine countries we examined hints to the almost universal nature of basic spiral of silence processes. Interestingly, the size of these correlations did not depend on a country's democracy index or level of individualism”

Contràriament a les seves expectatives, van trobar que no hi havia correlació entre FSI i WTSC i ho argumenten amb la hipòtesi que aquesta FSI no és una força prou potent com per dirigir la decisió d'expressar-se o autocensurar-se a la Xina. Malgrat les limitacions en la llibertat d'expressió a la Xina, hi ha menys amenaça per a l'individu de sentir-se aïllat per ser una societat amb un alt nivell de gregarisme col·lectiu. Per tant, la FSI no és la causa a la Xina de l'autocensura.

L'altre exemple d'estudi recent per validar el fenomen de l'Espirai del Silenci en les xarxes socials és la dissertació que amb el títol *The Spiral of Silence and Social Media: analysing Noelle-Neumann's phenomenon application on the Web during the Italian Political Elections of 2013*, Cristina Malaspina va defensar a la London School of Economics and Political Science on examina si es va donar el fenomen descrit per

⁶⁰⁰ Jörg Matthes (et al.). “Exemplifying a Dispositional Approach to Cross-Cultural Spiral of Silence Research: Fear of Social Isolation and the Inclination to Self-Censor”, pp. 287-305, dins *International Journal of Public Opinion Research*, Vol. 24, N°3, 2012. Podeu consultar en el link de l'IJPOR: <http://ijpor.oxfordjournals.org/content/early/2012/06/07/ijpor.eds015>

Noelle-Neumann en els "Social Media" i en el marc de les eleccions italianes de febrer de 2013.

En l'estudi de Malaspina, aquesta assegura demostrar com els canvis en el clima d'opinió permesos pels "Social Media" poden afectar la disposició dels usuaris a parlar obertament sobre els temes controvertits de la política, almenys en el context *online* italià mentre sembla decaure la por a l'aïllament ja que els usuaris perceben el seu "empoderament" en poder expressar-se sobre política. Així mateix, els resultats semblen indicar que les discussions *online* són fortament irracionals i els individus semblen molt disposats a expressar les seves simpaties polítiques *online*.

Els estudis de la teoria de l'Espiral del Silenci aplicats als mitjans *online* -argumenta Malaspina- semblen contradir els resultats dels estudis originals de la teoria formulada en el context dels "mass media" on aquests mitjans eren vistos com poderosos a l'hora d'influir individualment i en la formació de l'opinió de la majoria. I perquè seguint la formulació de Noelle-Neumann, els missatges d'aquests *mass media* tenien tres principals característiques: la ubicuïtat, l'acumulació i la consonància.

I a pesar que la recerca sobre l'Espiral del Silenci i els mitjans *online* encara no és abundant, subratlla Malaspina, val la pena esmentar-ne alguns com el de McDevitt et al. (2003),⁶⁰¹ un estudi sobre la percepció del clima d'opinió *online* que mostrava que fins i tot les opinions radicals podien ser vistes com a moderades i d'aquesta manera desencadenar una "spiral of moderated expression".

Mentre que més recentment, Schultz i Roessler (2012)⁶⁰² en un estudi sobre canvi del clima d'opinió en les comunicacions *online* mostren com els individus seleccionen la informació *online* tot seguint una "pauta subjectiva-pluralista".

En les conclusions de la seva dissertació, Malaspina assegura que la Teoria de l'Espiral del Silenci, que originalment es va formular en un context dels mitjans de comunicació de masses, també es pot aplicar als "Social Media" i que en la recerca aplicada a les eleccions italianes de 2013 suggereix que alguns elements de la teoria com la pressió social i la percepció d'un clima d'opinió influeix en el comportament dels usuaris dels "Social Media", tot i que en la línia de les conclusions a què arriba (Heney, 2011),⁶⁰³ troba que l'anonimat afavoreix a Internet trencar amb la por a l'aïllament, per tant permetent incrementar l'expressió de les opinions.

En relació amb la idea que tenia Noelle-Neumann sobre l'opinió pública com a control social, les conclusions de l'estudi de Malaspina posa èmfasi en la naturalesa mediatitzadora de l'Espiral del Silenci en els mitjans *online* on es dona la dialèctica descrita d'efectes dels mitjans "efectes-rituals", segons la concepció de mediació

⁶⁰¹ McDevitt, M., Kioussis, S., & Wahl-Jorgensen, K. "Spiral of moderation: Opinion expression in computer mediated discussion", a *International Journal of Public Opinion Research*, 15(4), 2003: 454-70.

⁶⁰² A. Schulz i P. Roessler. "The Spiral of Silence and the Internet: Selection of Online Content and the Perception of the Public Opinion Climate in Computer-Mediated Communication Environments". a *International Journal of Public Opinion Research*, 24(3), 2012: 346-67.

⁶⁰³ Heney, V. "Isolated from the Fear of Isolation? Assessing the relevance of the Spiral of silence theory in an era of online communication", PC 8002 "Mapping Pro Com" Project: Paper, 2011.

(una sociologia de les mediacions) del malanganyat teòric britànic Roger Silverstone.⁶⁰⁴

La conclusió final a què arriba Malaspina és que la teoria de l'Espirall del Silenci encara és rellevant per al concepte d'Opinió Pública tant per als *mass media* com per als "Social Media" tot i que la recerca dels pròxims anys en comunicació hauria de continuar analitzant el treball de Noelle-Neumann en relació amb les noves formes de comunicar i de fer política.

D'altra banda, en un estudi publicat el 2011 per Xudong Liu i Shahira Fahmy,⁶⁰⁵ també centrat en la comprensió de l'Espirall del Silenci en la comunicació *online* i el seu impacte en el comportament de la motivació virtual ("Exploring the spiral of silence in the virtual world: Individuals' willingness to express personal opinions in online versus offline settings"), aquests autors exploren la voluntat de les persones a expressar les seves opinions -en aquest cas sobre la legalització dels matrimonis del mateix sexe- en aquest context de mitjans *online* a partir d'una enquesta. L'estudi conclou que quan la probabilitat de parlar obertament *online* augmenta, augmenta la probabilitat de parlar en un entorn real. I afegixen que:

"while experiencing fear of isolation predicted by the willingness to speak out online, it did not affect offline outspokenness. (...) This study sought to expand our understanding of the spiral of silence theory by exploring and testing the different modes of speaking-out regarding the legalization of same-sex marriage issue in offline and online settings. The focus on the Internet and the influence of new media on opinions deserves special attention for good reasons. The United States and other countries worldwide have already moved into a "digital democracy" era in which the Internet is playing a more crucial role in making the political agenda accessible to the public through the web. Accordingly, in recent years individuals have increasingly depended on the Internet to seek political information and to search for references to form their own opinions. Therefore, it has become important to understand whether the multi-platforms features of the Internet can help individuals counteract the spiral of silence effect and express personal opinions. Regarding experiencing fear of isolation on the Internet, for example, results of this study showed that respondents were significantly more likely to report feeling less isolated online than in a real environment. In other words, compared to a real setting, people might feel less isolated online if they are in the minority opinion groups. One possible explanation is that, while reported a number of heterogeneous groups online, more studies suggest that online groups share a common political perspective on issues.

⁶⁰⁴ Aquest doctorand va formar part durant dos anys (1997-1999) d'un equip de recerca europeu liderat per Roger Silverstone, The European media, Technology and Everyday Life (EMTEL), que va treballar de forma interdisciplinària aquesta "sociologia de les mediacions".

⁶⁰⁵ Liu, X.; Fahmy, S. "Exploring the spiral of silence in the virtual world: Individuals' willingness to express personal opinions in online versus offline settings", a *Journal of Media and Communication Studies*3(2), 2011: 45-57. Citat per Malaspina, *op.cit.*, es pot consultar online a: <http://www.academicjournals.org/jmcs>

Furthermore, it is easy to quit from an online discussion without the pressure of complying with the majority group. Despite this decrease in experiencing fear of online isolation, however, our findings suggested that experiencing fear of online isolation is related to speaking-out in a virtual setting. Although there is less social control and less experienced isolation sensed on the Internet, possible criticisms and negative responses from others online might discourage individuals to express their own opinions, especially if the online community holds a dominant opinion that disagrees with their views. It is possible that individuals would be less likely to express their opinions online when challenging opinions are likely to be present on the web, especially when these opinions could be considered extreme by the online community. That said however, some spiral of silence studies have found that while people are indeed reluctant to express views if they feel they are in a clear minority, if there is an immediate reference group willing to speak up for them they feel emboldened. One might be encouraged by one peer to speak out personal opinions, even if he/she has the lone opinion toward an issue. It is thus not surprising that the data further showed a lack of support for the hypothesis that predicted individuals would be more likely to speak out their opinions online compared to an offline setting. Indeed this is also in line with previous research that suggested the possibility that the spiral of silence theory might not be as effective in the virtual environment world as it does in the real world. (...)

Further, as confirmed by previous studies, the sense of social benefit was positively related to information contribution. The data analysis suggested this contribution could predict the willingness to speak out. Overall, individuals who were likely to feel they could contribute to a more profound issue cognition the public, were likely to speak out their opinions regarding the same-sex marriage issue both in online and in offline settings. When these individuals believed that expressing their opinions would help others better understand an issue, the motivation to monitor the climate of opinion and conform to others' opinions receded, influencing their determination to express their views in public. Thus, what this study suggests is that positive engagement of political discussion online predicts more real-setting political discussion. Therefore, by increasingly providing Internet service to the public and encouraging them to express their opinions virtually, we might increase offline political engagement. In this exploratory study, a clear limitation is that all participants were university students. However, regardless of the quality of the sample, the question arises as to whether our sample limited its generalizability. Despite the sample limitation, the relatively and specific measures used in this questionnaire was not available in large national datasets. In this study then, there was a tradeoff between the generalizability offered by largescale samples and the validity of measures we obtained in this sample. However, as mentioned earlier, past studies found that results from a random sample of the general population were consistent with those found from a student sample, suggesting that if a theory is supported in the general population, it should also stand the test through a student population. In addition, because this study did not intend to specifically measure public opinion but focused primarily on testing individuals'

willingness to express opinions online versus offline, we feel the quality of measurements in our questionnaire contributed heavily to the overall validity of our dataset.(...) Future studies could for example, use experimental techniques to test individual's accuracy of assessing public opinion and to examine the degree to which opinion-climate monitored online could help fortify or disperse experience with fear of isolation and speaking-out in public. More attention is clearly warranted to address the impact of the Internet on the public. Perhaps a combination of cultivation theory and the spiral of silence model might best explain how the use of the Internet as a democratic tool could be evaluated over the long term.”

Uns anys abans, concretament el 2007, al Departament de Comunicació del London School of Economics & Political Science, Jeong Kim presentava l'estudi titulat *The Spiral of Invisibility: Social Control in the South Korean Blogosphere*. Kim parteix de la hipòtesi que el creixement del weblog al voltant del món havia representat una de les formes de democratització més importants en el mèdia en la seva història i analitzava el rol dels polítics i la seva visibilitat en relació amb la teoria de l'Espirall del Silenci i en el context sociocultural de Corea del Sud.

Kim conclouia que la blogosfera “or at least some part of it, is a terrain contested from within, reflecting larger socio-political discourses and cultural currents within which such blog uses are embedded and become culturally appropriated. In relation to the disempowering silence in the Spiral of Silence model, invisibility is both a consequence of disempowerment by others and an empowering experience against visible flaming and social disapproval”.

En el número de tardor de 2012, la revista *International Journal of Public Opinion Research*⁶⁰⁶ dedicava dos anys després de la mort de Noelle-Neumann i per recordar la formulació de la seva teoria 40 anys abans (en el 20è Congrés de Psicologia a Tòquio) aquest volum especial 24 a l'actualització de la Teoria de l'Espirall del Silenci.

En l'editorial de Thomas Petersen, titulada “The Enduring Appeal of an Unwieldy Theory” (“L'aparent vigència d'una teoria poc manejable”),⁶⁰⁷ l'expresident de WAPOR -en el període 2008/2010- subratlla que la teoria, com han coincidit a dir investigadors americans, és aplicable sobretot en societats col·lectivistes més que no pas en països on l'individualisme és més present com el cas dels EUA. Però, no obstant, “the theory continues to fascinate researchers around the world” des de la seva primera formulació el 1972 a partir d'aleshores tres generacions d'investigadors han investigat aquest model teòric:

“For more than 4 decades, the theory has sparked researchers' imaginations, providing the impulse for scientific creativity and giving rise to scientific controversies. This alone makes the spiral of silence theory one of the most

⁶⁰⁶ Revista publicada per l'Oxford University Press en col·laboració amb The World Association for Public Opinion Research (WAPOR), associació que va ser cofundada per Elisabeth Noelle-Neumann, i Seymour Martin Lipset i Robert M. Worcester.

⁶⁰⁷ Hem traduït “unwieldy” com a “poc manejable” tot i que també entre les seves accepcions hi ha “poc útil” i “voluminós”. Creiem que l'autor, en el context del seu escrit, s'està referint a la teoria com a difícil de validar, complexa més que no pas a poc útil. Aquest doctorand ha argumentat en apartats anteriors que la teoria té contradiccions en la seva formulació per un cert desordre expositiu en l'edició en format llibre de la teoria.

important additions to the field of communication science over the past decades, a position it will presumably continue to hold for decades to come”

Aquell número especial de tardor de 2012, l'*International Journal of Public Opinion Research* inclou cinc articles sobre estudis elaborats recentment, i des de diferents perspectives, concretament de Tamás Bodor (University of Wisconsin), Sei-Hill Kim (University of South Carolina), Anne Schulz i Patrick Roessler (University of Erfurt, Alemanya) i Kurt Lang i Gladys Engel Lang (University of Washington), tots ells comunicòlegs que han dut a terme recerca pràctica en relació amb la teoria de l'Espiral del Silenci.

Així Tamás Bodor⁶⁰⁸ recorda que la teoria d'Elisabeth Noelle-Neumann té com a principal objectiu explicar per què es crea un clima d'opinió i com i per què es manté en l'agenda mediàtica. I subratlla Bodor, que quan es tracta d'un debat polèmic per mantenir-se en l'agenda cal que en paral·lel als qui són partidaris mostrin obertament el seu suport hi hagi una paulatina davallada dels qui obertament no estan disposats a defensar en públic els seus posicionaments: “The dominant group appears to increase in numbers while the pressured group loses ground. Finally, as a result of the spiral of silence process, an actual shift occurs in public opinion: The pressured party indeed becomes the minority”.

Però -i això ens serveix per al cas del debat sobre la consulta del 9-N de 2014 a Catalunya- subratlla Bodor que durant una controvèrsia pública com és un referèndum o una campanya electoral “no spiral of silence should occur before a *manifest* shift in the opinion climate that starts to exert pressure on one of the two camps”. Segons l'estudi de Bodor es demostra que “in line with Noelle-Neumann's conceptualization of the theory the timing of the test is critical in spiral of silence research” i de com una espiral de silenci no es pot detectar si es duta a terme massa d'hora o massa tard en el temps d'una campanya política o d'un referèndum.

Bodor se centra en el cas de la campanya de les eleccions presidencials nord-americanes del 2004 en el que va ser una amarga cursa per la Casa Blanca entre George W. Bush i John Kerry en el context post11-S i la justificació de la invasió de l'Iraq el 2003. Bodor arriba a la conclusió que, com mantenia la mateixa Noelle-Neumann, l'Espiral del Silenci és un “fenomen intrínsecament temporal” i no passa a tot hora ni sota totes les circumstàncies:

“The irony of the past four decades is that while the spiral of silence has invigorated various fields of the social sciences, profound understanding of the dynamic-moral character of public opinion is still to be achieved and thorough testing of the theory as a truly macroscopic framework is yet to be done”

En l'article de Sei-Hill Kim,⁶⁰⁹ analitza el rol de la por a l'aïllament en el procés de

⁶⁰⁸ “The Issue of Timing and Opinion Congruity in Spiral of Silence Research: Why Does Research Suggest Limited Empirical Support for the Theory”, pp. 269-286, dins *International Journal of Public Opinion Research*, Volume 24, Number 3, Autumn 2012.

⁶⁰⁹ “Testing Fear of Isolation as a Causal Mechanism: Spiral of Silence and Genetically Modified (GM)

fenomen d'espiral de silenci en l'estudi de l'opinió pública a Corea del Sud i el menjar modificat genèticament. Entre les conclusions: la influència dels climes d'opinió va ser molt gran sobretot entre aquells que tenien una por a l'aliment en general. A partir de la seva recerca, Sei-Hill Kim espera que en el futur s'obrin noves oportunitats de centrar la recerca en l'espiral del silenci a examinar el rol mediador de "la por a l'aliment" en la congruència entre l'opinió percebuda i la nostra disponibilitat a parlar obertament.

Per a Anne Schulz i Patrick Roessler,⁶¹⁰ a partir de la proposta de la Teoria de l'Espirall del Silenci que segons com els individus percebem un clima d'opinió aquesta percepció condiona la nostra disponibilitat a parlar obertament, 40 anys després de la seva formulació ara les persones permanentment observem dues fonts d'informació en la visualització d'aquest clima d'opinió: els mass media i el nostre entorn individual, als quals se'ls ha unit l'ascens dels "Social Media" amb l'aparició d'internet "as a hybrid medium became a natural part of the daily life in most households not only in Western countries".

En aquests mitjans *online* trobem un nombre molt important de nous espais de comunicació tan privats com públics -diuen aquests dos investigadors de la Universitat d'Erfurt- "where people read and discuss random subjects and much more importantly, moral issues of relevance for the general public". Ara es tracta de conèixer com intervenen aquests "new media" en la formació de l'opinió pública en la nostra societat, en general, i en la teoria de l'Espirall del Silenci, en particular.

Aquests dos autors asseguren que poc científics socials s'han compromès a verificar les línies centrals de la teoria de l'Espirall del Silenci en la comunicació "computer-mediated", per exemple comprovant la disponibilitat a parlar obertament en els "chat-rooms" virtuals i comparar-ho amb el "cara a cara" d'una discussió real.

Per a Anne Schulz i Patrick Roessler el rol dels web socials en la formació de l'opinió pública com també l'anàlisi dels processos de selecció amb una realitat molt més rica i complexa que la que existia pel que fa a mitjans de comunicació i d'informació el 1972, són determinants per la nostra percepció actual del clima d'opinió. Asseguren que cal pensar que els individus som capaços de distingir bé entre un clima d'opinió *online* o *offline* i que actuem de manera diferent depenent en quin ambient actuem. Però conclouen que caldrà fer més recerca centrada en aquest punt per determinar si funciona o no el fenomen d'espiral de silenci en la societat global actual.

El darrer dels articles d'aquest especial d' *International Journal of Public Opinion Research*, -revista de capçalera en la publicació d'estudis sobre la teoria de l'Espirall del Silenci- és de Kurt Lang i Gladys Engel Lang⁶¹¹ que avaluen la validesa del model

Foods in South Korea", pp. 306-324, dins *International Journal of Public Opinion Research*, Volume 24, Number 3, Autumn 2012.

⁶¹⁰ "The Spiral of Silence and the Internet: Selection of Online Content and the Perception of the Public Opinion Climate in Computer-Mediated Communication Environments", pp. 346-367, dins *International Journal of Public Opinion Research*, Volume 24, Number 3, Autumn 2012.

⁶¹¹ "What is Thing we Call Public Opinion? Reflections on the Spiral of Silence", pp. 368-386, dins *International Journal of Public Opinion Research*, Volume 24, Number 3, Autumn 2012.

que presenta l'Espiral del Silenci per explicar les funcions de l'opinió pública en la societat contemporània i subratllen que en una opinió pública genuïna depèn de com sigui d'oberta la discussió el debat per arribar a intimidar.

Així mateix, destaquem la tesi doctoral de Daniel Lemin, *Public Opinion in the Social Media Era: Toward a New Understanding of the Spiral of Silence* (2010), que explora la intersecció de la teoria i la recent ascens en eines comunicatives com ara Tumblr i Twitter. En aquest cas, entre les hipòtesis de sortida hi ha les que se centren en el trencament de la por a l'aïllament gràcies a l'ús d'aquestes xarxes socials que condueixen a la fragmentació en la formació de l'opinió. A més, l'increment de l'anonimat contribueix a poder expressar les opinions minoritàries amb més llibertat que les "cara a cara". La conclusió principal d'aquesta recerca és que no hi ha evidències que donin suport a la hipòtesi que la naturalesa del fenomen de l'espiral del silenci s'hagi alterat per l'efecte dels "social media".

En aquesta línia, la tesi doctoral llegida recentment per Florida Coral amb el títol *Opinion Expression on Social Networking Sites Testing and Adapted Spiral of Silence Model for Political Discussion on Facebook* (2014) aplica el "test del tren" d'Elisabeth Noelle-Neumann a les expressions polítiques a Facebook. Els resultats indiquen que hi ha nivells alts de disponibilitat a expressar la nostra opinió política a Facebook. La doctoranda tria com a cas de debat públic la reforma del sistema sanitari als Estats Units (l'"Affordable Care Act" o també coneguda com a "Obamacare"). Entre les conclusions, els enquestats que mostraven un nivell alt de por a l'aïllament social eren els qui ocultaven les seves opinions sobre aquest assumpte quan escrivien un "post" en el seu compte de Facebook que no pas aquells enquestats que mostraven nivells baixos de por a aquest aïllament. I conclou:

"This study found support for the claim that the Spiral of Silence may also exist in social media interactions on networking such as Facebook.(...) Opinions in their surroundings, even on Facebook, seem to influence whether an individual feels comfortable to post on Facebook about their viewpoints on a controversial political topic. Similar to findings by Hampton et al. (2014),⁶¹² this study therefore suggest that the change of modus of opinion expression (on a social networking site such as Facebook versus face-to-face) does not guarantee the absence of a Spiral of Silence."

Per acabar aquestes referències a estudis que han aplicat la teoria de l'Espiral del Silenci en el nou context comunicatiu, ens fem ressò de la tesi doctoral de Heba Tullah Salah Elshahed, defensada el juny de 2014 a Egipte, concretament a la School of Global Affairs and Public Policy de l'American University in Cairo.

Amb el títol *Revisiting the Spiral of Silence in a Social Media Environment: Egypt's 2014 Presidential Election as a Case Study*,⁶¹³ la recerca aplica l'Espiral del Silenci en un entorn mediàtic intervingut que semblaria ser propici per fomentar la por a

⁶¹² Es refereix a l'estudi de K. Hampton, L. Rainie i M. Dwyer, M, et al. *Social Media and the 'Spiral of Silence'*, 2014. En línia: <http://www.pewinternet.org/2014/08/26/social-media-and-the-spiral-of-silence/>

⁶¹³ Podeu consultar-la íntegrament en aquest enllaç: <http://dar.aucegypt.edu/bitstream/handle/10526/3999/Elshahed%20thesis.docx.pdf?sequence=3>

expressar opinions minoritàries durant les eleccions presidencials egípcies de 2014. I conclou que:

“This study considered online negative feedback on the users' profile as the form of fear of isolation, to accommodate new form of isolation in social media environment. Tests of negative evaluation fears showed no relation between sample's apprehension of a negative feedback on facebook and their tendency to express their political opinion on the presidential election, questioning spiral of silence's explanation of compelling social factors. Respondents with higher knowledge level showed higher tendency to express their views on the issue iv of the election than those with lower knowledge level regardless of their social belonging status. The perceived majority's opinion showed no influence on users' inclination to express views, nor did it influence willingness to enter a discussion with holders of opposing views. Willingness to speak out under a minority label was not affected in an online environment. Moreover, no statistical significance was found to indicate that spiral of silence existence is still embedded in a real-life setting. Contrary to literature on the spiral of silence, findings revealed equal attention paid to elements of close circle and community at large, and perceived importance of identifying their opinion on the presidential election prior to evaluating personal opinion”

En la presentació de l'estat del problema, Heba Tullah Salah Elshahed subratlla que teories com l'Espirall del Silenci estant sent reanalitzades a partir de l'aparició dels “Social Media”, entre els quals el que ella fa servir en el seu estudi de les presidencials egípcies de 2014: Facebook. Argumenta que contràriament quan Elisabeth Noelle-Neumann formula la seva teoria el 1974 (sic) avui gràcies als “Social Media” (Facebook, blogs) “the word isolated might simply stand for ‘a remove’ from a friends list or network”.

Un altre dels darrers estudis -i en un altre context geogràfic i cultura com és Àsia i concretament el Japó, país caracteritzat pel seu alt grau de gregarisme social- en què s'ha aplicat la Teoria de l'Espirall del Silenci és el centrat en el gran terratrèmol que va devastar el nord-est del Japó el març de 2011 i que va provocar el desastre a la planta atòmica de Fukushima. Es tracta d'un altre exemple que ens indica que, efectivament, l'aplicació empírica de l'espirall del silenci en contextos socials, culturals i mediàtics diversos arreu del món dóna resultats molt diversos.

Youichi Ito, professor emèrit a la Universitat de Keio, a Tòquio,⁶¹⁴ afirma que aquell desastre ha servit per familiaritzar-se amb la paraula japonesa *kuuki*, que segons S. Yamamoto⁶¹⁵ és un fenomen peculiar del Japó que sobretot s'aplica entre dues persones -es podria definir com “una pressió atmosfèrica”- quan aquestes es comuniquen i també en una situació determinada. Per a Ito, tant la teoria del *Kuuki* com la Teoria de l'Espirall del Silenci “are similar in the sense that they are both applicable at the micro and macro levels, which makes it possible to explain the influence of public and news media opinion on government policies”.

⁶¹⁴ Capítol 18 titulat “The *Kuuki* Theory and the Spiral of Silence”, pp. 201-209, dins dins Wolfgang Donsbach, Charles T. Salmon i Yariv Tsfati, *op.cit.*

⁶¹⁵ *Kuuki no Kenkyu* (un estudi del *Kuuki*). Tokyo: Bungei Shunju-Sha, 1977. Citat per Youichi Ito.

La diferència entre les dues teories és que -argumenta com a conclusió Ito- mentre l'Espiral del Silenci focalitza en la por a l'aïllament, la teoria *Kuuki* ho fa en les sancions, molèsties i inconvenients que pot afectar la reputació. A més, *kuuki* també parla del rol del líder grupal o nacional capaç de crear una atmosfera que provoca pressió sobre els membres del grup o d'un públic concret.

Elisabeth Noelle-Neumann, en l'edició en japonès -publicat el 1997- del seu llibre sobre la Teoria de l'Espiral del Silenci va prestar atenció a aquest concepte en el prefaci i va considerar que era molt semblant a la idea de *clima d'opinió* i per aquest motiu per als japonesos pot resultar fàcil d'entendre i acceptar la teoria de la politòloga alemanya.

Pel que fa al concepte de *hard-core* utilitzat per Elisabeth Noelle-Neumann en la seva teoria i que és l'objecte d'estudi de cas d'aquesta tesi, Kyoungtae Nam va defensar el 2002 la seva tesi doctoral en Filosofia titulada *The Effect of Personality on the Spiral of Silence Process*.⁶¹⁶ Com hem indicat en altres apartats d'aquesta tesi, el *hard-core* d'un grup són els que tenen menys predisposició a sentir por a l'aïllament. Com també van analitzar en un estudi C.J. Glynn i J.M. McLeod (1985)⁶¹⁷ sobre el *hard-core* arribaven a la conclusió que aquests tendien a tenir un nivell molt alt d'interès polític i una forta militància, fins i tot en aquells casos en què tenien menys coneixement i educació en política que els "*non-hardcores*".

Kyoungtae Nam recorda en la seva tesi les crítiques rebudes per la Teoria de l'Espiral del Silenci, especialment per assumir el 'quasi-statitcal sense' i pel concepte de 'fear of Isolation' (por a l'aïllament) i :

"A fundamental criticism is derived from skepticism on the first building block of the theory; the assumption that most people, except a small number of hardcores, live in a constant fear of isolation. This fear is supposed to drive people to scan their environment to assess the opinion climate in order to avoid social isolation. (...) Noelle-Neumann conceives fear of isolation as a constant in which every human has a fear of isolation intrinsically and perpetually"

L'estudi concloïa que els individus i grups que es podien qualificar com a "hardcores" també tendien a ser més grans en edat que la resta de la població i que posaven més atenció en els temes que defensava el candidat i les qualitats personals d'aquest que qualsevol altre criteri. En l'estudi de cas aplicat al debat sobre l'avortament i la pena capital, es demostrava que si la gent que no formava part del *hard-core* percebien que les seves opinions guanyaven suport entre la població nacional, estaven més disposats a discutir amb un oponent. Però, aquesta va ser l'única conclusió que coincidia amb el fenomen d'espiral del silenci entre els "non-hardcoreness" perquè la pauta de comportament contradeïa l'espiral del silenci:

"According to the spiral of silence theory, people who fear isolation should be less willing to speak out than people who do not fear isolation. However, in

⁶¹⁶ Llegida a la University of Tennessee, Knoxville. Accés digital a: http://trace.tennessee.edu/utk_graddiss/2176

⁶¹⁷ "Implications of the spiral of silence theory for communication and public opinion research", dins K. Sanders, L. Kaid i D. Nimmo (Eds.). *Political Communication Yearbook 1984*, pp. 43-65. Carbondale, IL: Southern Illinois University Press.

the topics of abortion and capital punishment, the level of a person's fear of isolation did not have a significant effect on his or her willingness to speak out. In the topic of affirmative action, the 'no fear' group was less willing to put a bumper sticker on a car than the 'afraid' group, which contradicted the spiral of silence phenomenon" (*Ibidem*: 93)

Així mateix, no es detectaven diferències pel que fa al gènere en la disponibilitat a parlar obertament en públic, excepte en les situacions d'entrevista per televisió pel que fa a la pena capital. Els homes estaven més disposats a ser entrevistats per aquest tema per un reporter de televisió que no pas les participants femenines.

Pel que fa a l'afiliació política i la disponibilitat a parlar en públic obertament examina també les diferències entre partits polítics (republicans, demòcrates i independents) i pel que fa a l'avortament, republicans i independents estaven més disposats a entrar a discutir amb un oponent que els simpatitzants pel Partit Demòcrata.

L'autor d'aquesta tesi conclou que el fenomen de l'Espirall del Silenci "may not represent the real world, at least the U.S. society" perquè en la línia que va argumentar Csikszentmihalyi,⁶¹⁸ el 1991, pel que fa a l'assumpció de l'espíral del silenci com a procés que es dona en una societat que penalitza els comportaments desviats amb l'aïllament, les societats tenen diferents definicions del desviament i per tant diferents nivells de tolerància cap al desviament. En el cas dels EUA, el nivell de tolerància per als qui tenen una visió minoritària és més gran que en altres regions del món. I a més, la societat nord-americana, destaca, ha canviat molt respecte al descrit per Tocqueville quan va descriure aquest procés de les minories i majories.

A pesar que les conclusions de l'estudi de Kyoungtae Nam més aviat no validaven la teoria de Noelle-Neumann, l'autor de la tesi afirma que:

"the current study revealed that the perception of the opinion climate was still an important factor which people used in determining their behavior in public. But contrary to the expectations of the spiral of silence process, the incongruent opinion climate made people to speak out rather than to be silent" (*Ibidem*: 117)

Nam conclou la seva tesi tot emplaçant que la futura recerca centrada en l'Espirall del Silenci focalitzi en la relació entre personalitats i temes específics per veure per què certs tipus de personalitat poden ser un factor significatiu perquè l'individu s'expressi en públic obertament o bé, contràriament, a mantenir el silenci o canviar l'opinió cap als corrents majoritaris. I finalitza:

"In general, the findings of the study indicate that if there are many independent self-construal and low-authoritarian individuals in a society, one opinion is not likely to dominate public opinion because these individuals who are more likely to be hardcores would be a catalyst for initiating another spiral of an opinion against the majority opinion. Therefore, the spiral of silence process may not be a universal manifestation

⁶¹⁸ Csikszentmihalyi, M. "Reflections on the 'spiral of silence'". J.A. Anderson (Ed.). *Communication Yearbook*, vol. 14 (pp. 288-297). Newbury Park, CA: Sage, 1991.

of human nature. Rather it is a social phenomenon which could be facilitated by certain kinds of personalities in a certain situation. All in all, the current study indicates that the spiral of silence process is not a manifestation of an unavoidable human nature but is more likely to be a manifestation of the democratic system's failure or certain cultures which emphasize harmony among social members over individuality. The current study showed a possibility of examining this societal phenomenon through comparing individual differences. Future researchers could look at the relationship between the spiral of silence phenomenon and the level of democracy in society by way of examining various personalities of each society" (*Ibidem*: 120)

El darrer dels estudis -coincidint amb el tancament d'aquesta tesi- que s'han dut a terme en relació amb la teoria de l'Espiral del Silenci és la recerca duta per Jörg Matthes, professor a la Universitat de Viena, publicada en el número d'estiu de 2015 de la revista *International Journal of Public Opinion Research* amb el títol "Observing the 'Spiral' in the Spiral of Silence".⁶¹⁹

Matthes vol validar un model estadístic per detectar el "temps" de duració d'un clima d'opinió i ho fa en relació amb el canvi del clima d'opinió i en l'expressió de l'opinió respecte a l'atur. Ho fa a partir de la concepció que Noelle-Neumann tenia de la naturalesa de l'opinió pública com a "limitada pel temps i l'espai". Hi ha, per tant "un factor temps" en el fet que un clima dominant es mantingui "more dominant and louder over time". En aquest sentit coincideix amb un altre estudi, de T. Bodor,⁶²⁰ quan aquest conclou que "No spiral of silence should occur before a manifest *shift* in the opinion climate that starts to exert pressure on one of the two camps". Per tant, diu Matthes, "without change, there can be no spiral of silence". En unes altres paraules, seguint Noelle-Neumann, els canvis en el clima d'opinió han de portar als canvis en la disponibilitat a parlar obertament sobre un tema.

L'estudi es va fer a Itàlia entre 2.198 persones i formava part d'una recerca europea sobre el tema de l'atur. Se'ls preguntava sobre les seves opinions i climes de percepció sobre les maneres de lluitar contra la desocupació. L'estudi es feia enmig de la crisi econòmica i la pujada de l'atur a Itàlia del 6,1%, el 2007, al 8,43%, el 2010. Com a resultat d'aquest increment es van discutir les mesures a prendre com les retallades socials, les polítiques d'austeritat i l'optimització de les agències d'ocupació.

Les preguntes se centraven en quin context i amb quines persones parlava l'enquestat sobre aquests temes relacionats amb la crisi econòmica i la desocupació. Els resultats semblen validar la vigència de l'espiral del silenci. Així, entre les conclusions es va comprovar que quan el canvi d'un clima d'opinió estableix una connexió amb el canvi en l'expressió de les nostres opinions, es dona un alt nivell de congruència amb el clima al principi que permet que estiguem molt oberts a expressar la nostra opinió:

⁶¹⁹ Volum 27, Número 2, Estiu 2015.

⁶²⁰ "The issue of timing and opinion congruity in spiral of silence research: Why does research suggest limited empirical support for the theory?", *International Journal of Public Opinion Research*, 24 (3), 2012.

“No spiral is likely to start when there is no variation at the initial levels of the variables of interest.(...) No spiral can unfold when we are unable to relate the changes in one construct over time to the changes of another construct over time. (...) panel data confirmed (...) that change in the opinion climate is related to change in opinion expression.(...) A spiral is started when people perceive themselves to be in the minority. When they are in the minority in reality but feel they are in a majority, a spiral seems rather unlikely.”

El “Bradley effect” i el “Shy Tory Factor”, ¿efectes d’espai de silenci?

En la dècada de 1980 i 1990, els experts en sondejos electorals van descriure dos fenòmens localitzats en la part final de les campanyes electorals que es podrien classificar com a efectes derivats d’una espirai de silenci. Són els anomenats “Bradley effect” i “Shy Tory Factor”.

El “Bradley effect”⁶²¹ -també conegut com a “Wilder effect”- és una teoria que observa les discrepàncies entre els sondejos d’opinió entre votants i els resultats finals en algunes eleccions governamentals als EUA on competien un candidat blanc i un que era d’una altra ètnia, especialment afroamericà.

La teoria proposa que alguns votants que tenien intenció de votar pel candidat favorit en les enquestes patien un efecte o fenomen de “social desirability bias” que feia que alguns votants blancs donessin respostes imprecises als sondejadors per por que en fer pública la seva veritable preferència fossin acusats de motivacions racials. Per tant, es detectava que alguns votants podien sentir-se pressionats a proporcionar una resposta que fos públicament acceptable o “políticament correcta”.

Aquesta teoria deu el seu nom a l’alcalde de Los Angeles Tom Bradley, un afroamericà que va perdre la cursa per ser governador de Califòrnia el 1982 tot i estar per davant en les enquestes. No obstant, alguns analistes rebutgen aquest teoria en argumentar que si bé s’ha pogut donar en eleccions anteriors en les més recents com les que va guanyar Barack Obama (2008 i 2012) queden desmentides.

D’altra banda, per “Shy Tory Factor”⁶²² (o “Factor del Tory Tímid”) les empreses britàniques d’enquestes d’opinió descriuen el fenomen observat pels experts en sondejos electorals en la dècada de 1990 quan el percentatge de vots obtinguts pel Partit Conservador (conegut com els *tories*) en les eleccions era substancialment més gran que la proporció de gent que en les enquestes preelectoralment havien dit que votarien per aquesta opció.

Aquest fenomen -que a Espanya es coneix com a “vot ocult” o “vot de la vergonya” i que ha patit tant el PP com el PSOE en diferents conteses electorals- es va observar clarament al Regne Unit en les eleccions generals de 1992 quan els sondejos van donar al Partit Conservador entre el 38% i el 39% dels vots, un 1% darrere del

⁶²¹ Vegeu explicació i definició en la versió en anglès de Viquipèdia: http://en.wikipedia.org/wiki/Bradley_effect

⁶²² Vegeu explicació i definició en la versió en anglès de Viquipèdia: http://en.wikipedia.org/wiki/Shy_Tory_Factor

Labour Party. Però els resultats finals van donar la victòria als conservadors amb un 7,6% per davant dels laboristes tot guanyant les quartes eleccions generals consecutives.

Com a conseqüència d'aquest error en la predicció de les enquestes, el Market Research Society va dur a terme una recerca per conèixer les raons per què els sondejos havien tingut aquest marge d'error tan gran. La investigació va concloure que el 2% del 8,5% d'aquest marge d'error final es podia explicar perquè votants conservadors havien rebutjat revelar les seves intencions de vot.

Després d'aquelles eleccions de 1992, la majoria de les empreses enquestadores d'opinió van canviar la seva metodologia per tractar de corregir aquest comportament observat en l'electorat. Algunes empreses com ara Populus, YouGov i ICM Research van adoptar la tàctica de demanar als seus entrevistats com havien votat en les eleccions anteriors per poder suposar com votarien de nou. Així mateix, aquestes empreses van concloure que les entrevistes telefòniques i personals tenien més probabilitats de trobar una resposta "tímida" d'ocultació del vot més que en les trucades automatitzades i les realitzades per internet.

3.1.6.1.1. Els 'Social Media' a estudi: ¿amplien o redueixen la polarització política?

La recerca en comunicació política està en els darrers anys focalitzant en la influència de les xarxes socials i els *Social Media* en la formació de l'opinió pública i si estan contribuint a ampliar o reduir la polarització política. Aquest, creiem, és un àmbit d'investigació que en els pròxims anys hauria de ser prioritari per tal de redefinir vells paradigmes i teories comunicatives com ara l'Espiral del Silenci.

Centrats a demostrar la vigència o no de la teoria de Noelle-Neumann -en el nostre cas a partir de l'estudi de cas sobre el *hard-core* d'ICV enfront un debat tan polaritzat com va ser el de la consulta del 9-N-, l'anàlisi d'aquests *Social Media* en la recerca en comunicació política -i en altres àmbits de les ciències socials- ha de tenir un lloc central.

Les primeres anàlisis fetes sobretot des de l'assaig, a partir de la Primavera Àrab i dels moviments com Occupy Wall Street o el 15-M a Espanya podien semblar indicar que aquestes xarxes socials contribuïen al ressò de posicionaments radicals, especialment des de l'esquerra i els moviments llibertaris. De fet, l'ascens de forces com ara Podemos, Barcelona en Comú i tantes altres, que han aconseguit grans resultats electorals en les eleccions municipals i autonòmiques de maig de 2015, són hereves del moviment 15-M.

No obstant, algunes recerques en comunicació semblen desmentir aquesta percepció. Així, Pablo Barberá⁶²³ ha analitzat si aquests *Social Media* redueixen o

⁶²³ "How Social Media Reduces Mass Political Polarization. Evidence from Germany, Spain, and the U.S.", Working Paper, New York University, presentat a APSA 2014. Podeu consultar-ho a: j.mp/BarberaPolarization ((www.pablobarbera.com)).

amplien la polarització política, en un estudi centrat a Alemanya, Espanya i els Estats Units els resultats mostren que els usuaris més habituals dels "Social Media" tenen "are embedded in ideologically diverse networks, and that exposure to political diversity has a positive effect on political moderation". Contràriament al que s'hauria cregut en els darrers anys, "social media usage reduces mass political polarization". Pablo Barberá parteix d'aquestes dues hipòtesis:

"First, social media platforms like Facebook or Twitter increase incidental exposure to political messages shared by peers. Second, these sites facilitate exposure to messages from those with whom individuals have weak social ties, which are more likely to provide novel information. Consequently, despite the homophilic nature of personal networks, social media leads to exposure to a wider range of political opinions than one would normally encounter offline. This induces political moderation at the individual level and, counter intuitively, helps to decrease mass political polarization"

Contràriament a resultats previs en la recerca en comunicació dels darrers anys que han arribat a la conclusió que els *Social Media* incrementarien la polarització política,⁶²⁴ Barberá conclou que aquests no incrementen l'extremisme polític i que els individus que tenen molts vincles en xarxes heterogènies i els quals estan exposats a continguts polítics dissonants esdevenen més moderats amb el temps.

Per a Barberá, els *Social Media* introdueixen dues claus en els canvis de com els individus ens comuniquem:

"first, it increases the volume of information to which individuals are exposed; and second, it affects the size and diversity of their personal communication networks. In isolation, the former is unlikely to exert large changes in voters' political behavior. More frequent contact with family and close friends – the peers traditionally thought to have a greater social influence – does not necessarily imply that citizens' exposure to political messages increases, since such information already flows through offline communication channels"

Barberá recorda les dades oficials de Facebook i Twitter el 2013: un de cada 10 persones al món es connecta a Facebook cada dia i cada setmana els usuaris de Twitter envien 3.500 milions de missatges de 140 caràcters, entre els quals molts polítics -subratlla que el 97 per cent dels congressistes dels EUA tene compte a les xarxes socials.

Tota aquesta heterogeneïtat que donen internet i els *Social Media* a la informació política estaria transformant els hàbits dels ciutadans i en aquest sentit les enquestes van mostrant que les xarxes socials són ja ara més populars que la premsa escrita per informar-se i estarien competint amb la televisió com a principal font d'informació.

⁶²⁴ Barbera cita article de Conover, Michael D; Bruno Gonçalves, Bruno; Alessandro Flammini, Alessandro; Filippo Menczer, Filippo: "Partisan Asymmetries in Online Political Activity." *EPJ Data Science*, 1, 2012.

Però, a pesar que la recerca sobre les conseqüències polítiques de les noves tecnologies de la informació i la comunicació en els darrers anys havia coincidit que aquestes, amb internet, democratitzarien el debat públic i augmentarien el compromís social i la tolerància política, Barberá conclou a partir del seu estudi que:

“Social media is transforming the way in which citizens consume political information. Individuals now have access to a wider span of viewpoints about news events, and most of this information is not coming through the traditional channels, but either directly from political actors or through their friends and relatives. Furthermore, the interactive nature of social media creates opportunities for individuals to discuss political events with their peers, including those with whom they have weak social ties. In this paper, I have examined how this two-fold change affects mass political polarization. Contrary to a growing body of work that suggests that the Internet functions as an “echo chamber,” where citizens are primarily exposed to like-minded political views, my findings demonstrate that most social media users receive information from a diversity of viewpoints. By developing a new method that allows me to estimate dynamic ideological positions of social media users and those in their communication networks, I have provided empirical evidence from a panel design showing that exposure to political diversity on social media has a positive effect on political moderation, and that it reduces mass political polarization”

Així mateix, en l'estudi d'Eva Herrero Curiel (2014) sobre l'ús de les xarxes socials pels periodistes espanyols en el període comprès entre els atemptats de l'11 de març de 2004 a Madrid fins als moviments socials del 15 de maig de 2011, es posa èmfasi en les conclusions que diferents estudis indiquen que més del 90% dels periodistes usuaris de Twitter la consideren la millor xarxa social per buscar informació i contactar amb fonts.

Sobre com estaria afectant l'agenda periodística i al capdavant la formació d'una opinió pública i els temes sobre els que la gent pensa, Eva Herrero assegura que “la realidad es que los medios de comunicación tradicionales siguen ostentando el poder de generar y difundir opinión sobre diferentes temas en la sociedad”, tot i que cal tenir en compte que “han aparecido otros actores nuevos que son las redes sociales y, aunque no se puede cuantificar la influencia que tienen para la opinión pública los temas generados en ellas, es evidente que a través de estos canales sociales el usuario generador de contenidos es capaz de generar ítems sobre los que hablar o debatir”.

Diferents estudis conclouen que Twitter estaria modificant el concepte que els periodistes tenien del públic i que la majoria de professionals en el marc d'aquesta xarxa social veuen el públic com a potencials col·laboradors i no només com a receptors. Twitter, doncs, ha potenciat el costat més participatiu de l'audiència en els mitjans de comunicació.

En l'enquesta que duu a terme entre periodistes espanyols, conclou que un 90,73% tenen un perfil a Facebook i el 88,29% un compte Twitter. Però si per a la majoria dels periodistes (55,37%) Facebook és “entreteniment” i només el 8,54% “informació”, el 6,83% “profunditat” i el 2,93% “credibilitat”, per a la majoria de

periodistes Twitter és “immediatesa” (83,17%), “informació” (44,39%), tot i que només l'11,71 “credibilitat” i el 4,39% “profunditat”.

Mentre que a la pregunta de si les xarxes socials són més o menys fiables que els mitjans de comunicació tradicionals o si bé tenen la mateixa credibilitat, la resposta és bastant previsible: un 67% dels periodistes enquestats afirmen que les xarxes socials són menys fiables que els mitjans tradicionals, un 31% diu que són igual de fiables i només un 2% creu que les les xarxes socials són més fiables que els mitjans tradicionals.

Aquesta dada -subratlla Eva Herrero- coincideix amb la percepció que els ciutadans espanyols tenen sobre les mateixes xarxes socials: confien més en la televisió, la ràdio i la premsa escrita (mitjans tradicionals) que en els nous mitjans com ara Facebook, Twitter o els blogs, segons enquesta del CIS publicada el 2013.

3.1.6.1.2. La recerca aplicada sobre la Teoria de l'Espirai del Silenci a Espanya i Catalunya

Pel que fa a la Teoria de l'Espirai del Silenci, no hem trobat cap tesi doctoral ni a Espanya ni a Catalunya que hagi aplicat en el nostre entorn la teoria de l'Espirai del Silenci per explicar algun fenomen social, psicosocial, polític, mediàtic, econòmic o de qualsevol altre àmbit o disciplina. En el llibre *La espiral del silencio* (2010) sí que trobem que Noelle-Neumann cita una tesina de llicenciatura defensada a la Universitat Johannes Gutenberg (Magúncia), amb el títol *La opinión pública en Don Quijote de la Mancha. Una comprobación de la teoría de la espiral del silencio*, d'Elisa Chulià.⁶²⁵

Sí que trobem dues tesis centrades a Mèxic que es van presentar en universitats espanyoles. Així, Elena Cuevas Gómez, *Prensa y coacción criminal: La espiral del silencio en los diarios de Tabasco (México) durant 2008, en el contexto latinoamericano* (Universidad de Sevilla, 2013). I la tesi de Germán Espino Sánchez, *El nuevo escenario de la comunicación política en las campañas presidenciales de Méjico* (UAB, 2007), en aquesta segona l'autor assegura que l'espirai del silenci és un fenomen que a Mèxic es coneix com *la cargada*, quan la majoria de la població segueix el nou candidat triat pel partit més important en un efecte de “cavall guanyador”. Però en cap d'aquestes dues tesis hi ha una anàlisi quantitativa o qualitativa a partir d'enquestes per detectar el fenomen de l'espirai del silenci.

Finalment, Felipe Alonso Marcos va defensar el 10 desembre de 2014, a la Universitat Pompeu Fabra amb el títol *Análisis de la investigación contemporánea sobre la Espiral del silencio (1990-2010)*, un estat de la qüestió de la teoria a partir de la hipòtesi que la investigació empírica encara no ha obtingut resultats que permetin la seva validació definitiva com a eina d'estudi.⁶²⁶ Alonso Marcos analitza 43 articles indexats en revistes acadèmiques amb *peer-review* publicats en anglès entre 1990 i 2010 així com també 61 tests empírics independents realitzats a tot el món.

⁶²⁵ Títol original: *Die öffentliche Meinung in Cervantes' Roman 'Don Quijote von der Mancha'*, defensada el 1989.

⁶²⁶ Aquest doctorand va mantenir una trobada amb Felipe Alonso Marcos alguns mesos abans de la defensa de la seva tesi doctoral. La informació que apporto aquí està extreta del web de la UPF.

Alonso arriba a tres conclusions fonamentals: “En primer lloc, que existeixen una sèrie de problemes interns de coherència en la teoria de l'espiral del silenci que la investigació, en lloc de solucionar, ha potenciat. En segon lloc, que hi ha problemes de la teoria que la investigació sí que ha solucionat, gràcies a la inclusió del grup de referència o la contemplació de factors alternatius a la por a l'aïllament, una de les bases de la teoria. I, finalment, que la teoria de l'espiral del silenci ha de ser resituada en les societats contemporànies, on el poder, les relacions entre els individus i els processos d'informació i creació d'opinió han canviat molt”.

Felipe Alonso Marcos⁶²⁷ ja havia analitzat prèviament a la tesi l'evolució de la teoria dels efectes dels mitjans de comunicació de masses des del seu origen, a principis del segle XX, en el context nord-americà de la Mass Communication Research, fins avui dia, i s'havia centrat en la teoria de Noelle-Neumann.

La proposta d'investigació d'Alonso Marcos passa per “transportar” la teoria de l'espiral del silenci “bajo otro paradigma”, concretament la quarta etapa, segons McQuail, dels estudis dels efectes: etapa de la influència mediàtica negociada, ja que, segons Alonso Marcos “el paradigma bajo el cual operaba la espiral del silencio ha evolucionado y ha perdido algunas connotaciones importantes” com per exemple la pèrdua de la credibilitat dels mitjans de comunicació tradicionals.

La manca d'interès a Espanya i Catalunya per la comprovació acadèmica de la teoria de l'Espiral del Silenci contrasta amb altres teories, molt especialment les que tenen a veure amb la construcció de l'agenda i els marcs interpretatius. A Catalunya, les tesis doctorals relacionades amb teories comunicatives defensades des de l'any 2000 fins al 2014 tenen com a protagonista indiscutible la teoria de l'*agenda-setting* i l'*agenda building*. Així, a la Universitat Ramon Llull, trobem la tesi de Josep Antoni Aira i Foix titulada *La construcció mediàtica de l'agenda política. El pes del màrqueting polític en les estratègies partidistes. El cas de l'enquadrament mediàtic de l'Estatut de Catalunya 2006*, dirigida pel Dr. Albert Sáez, que focalitza en l'*agenda-setting*, l'*agenda-building* i la teoria del *framing*.

L'*agenda-setting* -subratlla Aira- no arribaria fins els anys setanta del segle XX, quan s'inicia una tercera etapa de la recerca en comunicació que està marcada “per la complexitat i per la multitud de factors que es tenen en compte en fer l'anàlisi comunicativa”:

“La podem descriure com la recerca de la influència comunicativa en l'era de la complexitat, i hi destaquen dos corrents principals. Per una banda, un conjunt de teories de caire heterogeni que coincideixen a destacar un cert retorn a la teoria dels efectes de gran abast, i que tendeixen a subratllar la importància que els mitjans poden tenir en la vida social i cultural. D'altra banda, s'hi configura la teoria dels efectes de la mediació en la percepció mediàtica, que no nega la possible influència dels mitjans de comunicació social, però que subratlla la transcendència dels processos de lectura i d'interpretació que en fan els intèrprets.(...) la teoria de l'*agenda-setting* ha

⁶²⁷ “La evolución de la teoría de los efectos de los medios de comunicación de masas: la teoría de la espiral del silencio a partir de la construcción de la realidad social por parte de los medios de comunicación de masas”, treball de recerca dels programes de postgrau del departament de Comunicació de la Universitat Pompeu Fabra (curs 2009/2010).

incorporat o ha convergit amb una varietat d'altres conceptes i teories consolidades de la comunicació. Els conceptes incorporats inclouen la conferència d'estatus, els estereotips, la construcció de la imatge i el gatekeeping. Els complements teòrics a l'agenda-setting inclouen l'anàlisi del cultiu i l'espirall del silenci. I els atributs a l'agenda-setting vinculen la teoria amb el framing." (*Ibid*: 118-126)

Altres tesis presentades a Catalunya en aquests darrers anys que se centren en l'*agenda-setting/agenda building* i el *framing* són els treballs de Miguel Vicente Mariño, *La cobertura televisiva de la crisis del Prestige. Agendas, encuadres y discursos en los noticiarios españoles* (UAB, 2009); Marta Montagut Calvo, *L'agenda temàtica i la construcció de marcs interpretatius a la ràdio. El cas de la sentència de l'Estatut de Catalunya* (Universitat Rovira i Virgili, 2012) i Erika Guadalupe Álvarez Arámbula, *Usos y gratificaciones en el consumo de las aplicaciones de internet en personas mayores. Un estudi desde la perspectiva de género* (UAB, 2014).⁶²⁸

3.1.7. La vigència de la Teoria de l'Espirall del Silenci en l'era d'internet i dels 'Social Media'

Hem dit anteriorment que la formació de l'Opinió Pública durant la Modernitat havia respost a una societat industrial, urbana, massificada, amb uns mitjans de comunicació generalistes. Aquesta realitat va donar pas, a partir de la dècada del 1970, a una realitat que Lyotard va batejar com a "Postmodernitat" que descriu una nova època contemporània que es va convertint en hegemònica a partir dels canvis socials en les condicions de la Modernitat: transformació del capitalisme des d'una producció industrial massiva a la indústria dels serveis, noves formes d'informació tecnològica, la globalització, l'afebliment dels partits polítics tradicionals per un sorgiment de nous moviments socials i de l'etno-nacionalisme, ruptura dels grans relats, fragmentació i segmentació social.

Emergeixen nous valors socials, "postmaterials", que influeixen en la idea hegemònica de l'Estat-Nació fins a les qüestions d'identitat individual. Enmig d'aquesta nova realitat, a cavall de la darrera dècada del segle XX i les dues primeres del segle XXI, apareixen nous moviments socials i polítics que desborden els marcs polítics vigents i que s'expliquen, en bona part, per un canvi de paradigma en la comunicació: del model de masses al fragmentat provocat per internet i les xarxes socials. En aquest context cal analitzar el fenomen d'espirall del silenci formulat per Elisabeth Noelle-Neumann.

L'únic lloc on no hi ha política és en el *Robinson Crusoe* de Daniel Defoe fins que es troba amb Divendres i comença la vida en societat. Bastants anys més tard, el filòsof i sociòleg nord-americà George Herbert Mead (1863-1931), de la Universitat de Chicago, formulava durant els anys 1920 una de les teories més influents en la ciència social americana en mantenir que sense la participació social i en la vida del grup dels individus i sense el benefici de la comunicació amb els altres éssers humans, seríem com animals.

⁶²⁸ Totes aquestes tesis es poden consultar en línia en el web "Tesis doctorales en red": www.tdx.cat

Una teoria que lliga amb el *Leviathan* de Hobbes i la idea que els homes necessitem estar sota un règim polític per evitar les conseqüències dels nostre instint de supervivència. D'aquí que el control social és una eina indispensable per evitar l'anarquisme (en el sentit de caos, desordre) o bé els efectes negatius per al grup de les pràctiques individuals.

Perquè la política i la comunicació són la base de la vida en societat i per això la Teoria de l'Espirall del Silenci arrela en la comunicació política com una branca de la sociologia (sociologia de la comunicació) indispensable per entendre com funciona i com es construeix el món, des del nostre món interior al món que ens envolta aprop o lluny.

Sigui més o menys complexa, funcioni sempre o en algunes comptades ocasions, la teoria de Noelle-Neumann respon a situar l'individu com a "animal polític" dins el grup en la seva relació amb la política, la societat, l'economia, la psicologia i la comunicació. L'Espirall del Silenci utilitza un marc teòric basat en la psicologia social d'orientació conductista dels comportaments col·lectius sobre una metodologia d'investigació centrada en les enquestes i sondejos com a via per conèixer l'opinió pública.

L'Espirall del Silenci -com hem vist- malgrat que en un primer moment la mateixa Noelle-Neumann la integra en el grup de teories comunicatives dels "efectes totals", té elements del "doble esgló", del "framing", del "cultiu", de la "dissonància cognitiva", de la "tematització", de l'"agenda-setting", de la "Ignorància pluralista" i de la "construcció social de la realitat". Sembla difícil veure el procés d'espíral de silenci de Noelle-Neumann com una teoria "hipodèrmica" menys encara amb els resultats dels seus estudis d'opinió de 1965, 1972 i 1976 quan pels efectes dels mitjans, el canvi final en l'orientació del vot inicial va ser inferior al 4%.

Cal preguntar-se si la Teoria de l'Espirall del Silenci ens serveix avui dia quan estem redifinint el concepte d'allò públic, de democràcia, del paper de les institucions socialitzadores tradicionals, dels partits polítics, quan estem parlant de moviments organitzats per les noves tecnologies de la comunicació... Quan ens trobem en un moment històric apassionant on un personatge públic pot arribar a tenir més protagonisme i ser més conegut que el d'un país sencer (sabem més de Cristiano Ronaldo que de molts països africans), quan cada persona té les eines (si té mitjans esclar) per esdevenir una identitat complexa sense necessitat d'identificar-se amb la seva comunitat ètnica, nacional, estatal...

En aquest context, cal preguntar-se sobre la vigència de la Teoria de l'Espirall del Silenci, almenys, en el món occidental, ja que podria semblar que enmig d'aquesta atmosfera de la Postmodernitat no es donessin les circumstàncies per trobar el fenomen descrit per la politòloga Noelle-Neumann el 1972.

En aquesta nova societat postmoderna, J. Gibbins i B. Reimer (1999) subratllen que encara una part molt important de les nostres experiències de la vida quotidiana estan viscudes més que d'una forma directa per la mediació dels "mass media society" però la diferència sobretot de la Postmodernitat respecte a la Modernitat és que la societat postmoderna és molt més impredecible que era la societat moderna.

I això no només per les conseqüències de la globalització i els processos de transnacionalització econòmica i cultural, sinó també perquè el procés de mediació sobretot entre mitjans de comunicació i ciutadà esdevé molt més complex i impredecible i on el rol dels "gatekeepers" s'afebleix i fins i tot es transforma en una mena de "doorkeeper" o "acomodador". Podriem estar, segons el parer d'aquest doctorand, en una fase de "doorkeeper" en el sentit anglès de l'*usher* o acomodador, en què els mitjans (i els periodistes) porten la funció d'aquella persona encarregada d'acompanyar-nos als nostres seients en un cinema, en un teatre o en una boda, o aquell cambrer que ens acompanya a la nostra taula. El poder d'aquest "doorkeeper" es limita a deixar-nos entrar i seure'ns, però sempre podem negociar on seure i, per suposat, som lliures de triar a la carta malgrat que podem acabar triant el plat i el vi recomanats per aquest *usher* (el ujier castellà; l'uixier, en català).

Aquesta societat a la qual Elisabeth Noelle-Neumann va veure néixer quan ella va morir el 2010 ha evolucionat respecte a les dècades dels anys 40,50, 60 i 70. No obstant, que es formula la teoria ja hi havia tendències, almenys en comunicació política, que avui dia són una realitat com la creixent personalització de la política i de com les campanyes giren a l'entorn de construir la popularitat al voltant del candidat -un líder que contràriament als programes electorals que pocs o ningú es llegeixen més enllà dels mateixos membres del partit- que ha de tenir una bona imatge mediàtica per connectar amb una societat tan atomitzada com la de 2015.

En aquesta "societat fragmentada" (Abal Medina, 2004: 99-103) Postmoderna lluny de les societats modernes -que eren heterogènies també però on els partits polítics jugaven el rol de reunir i estructurar individus més o menys semblants pel que fa a l'estatus socioeconòmic, creences, religions, actituds i visons del món- es parla de crisi de la política, dels partits polítics i de crisi de la democràcia on sembla que es fa realitat la societat "diferenciada en subesferes" de Niklas Luhmann on les unitats homogènies que constitueixen la societat són cada vegada més reduïdes i més difícils d'ordenar segons patrons com ara l'ideològic i el dels valors.

Abal Medina (*Ibid*: 105-114) subratllava en aquest llibre escrit ara fa onze anys que en aquesta "representació postsocial" ja no hi ha subjectes o grups socials més o menys homogenis i els individus busquen una relació amb la política transparent i directa, sense les mediacions tradicionals que havíem vist a Occident des de la Il·lustració.

Quan el ciutadà visualitza la política com un món poc transparent, corrupte i hipòcrita tendeix a buscar autoreferències i altres mediacions la qual cosa no vol dir que anem cap a una societat sense pluralitat de partits i sense eleccions però sí que la representació i la legitimació política anirà canviant en la línia que la ciutadania també cada vegada és més diferent: més complexa i sense les fidelitats partidistes de la Modernitat. Per a Abal Medina (*Ibid*: 109-114), l'element central de la "representació postsocial" és l'opinió pública. Però, atenció, que aquesta noció s'està transformant progressivament de contrapoder en poder:

"En las dos formas de gobierno representativo anteriores (parlamentario y de masas), la opinión pública era un espacio que si bien se mantenía más o menos autónomo de los intereses políticos, actuaba de forma reactiva, expresándose frente a planteos o acciones que surgían de los actores

polítics. La nueva sociedad postindustrial ha transformado radicalmente esta situación. Con partidos políticos más débiles e incapaces de expresar intereses sociales coherentes, con gobiernos obsesionados por períodos electorales cada vez más breves, y ciudadanos desencantados y apáticos, replegados sobre su vida privada, la opinión pública parece transformarse, como diría Minc, en ‘una extraña *vox populi* tan irresistible como incierta, tan irrefutable como incompetente’”

Quin és el model de representació política avui dia? Hauríem passat del model parlamentari del segle XIX i inici del XX -que va donar pas al model de partits de massa que va començar a afeblir-se després de la Segona Guerra Mundial- a un altre model “electoral” -des dels anys 1980- implantat en unes societats del benestar que han entrat en crisi, cada cop més individualitzades i que han portat cap a un “descentrament” de la política (Abal Medina, *Ibid*: 81-103) en favor de l’economia i on el poder polític ha perdut caràcter representatiu entre altres motius pels canvis en el rol dels Estats producte de la crisi fiscal, el dèficit pressupostari i la competitivitat en una economia globalitzada.

Les polítiques neoliberals han provocat la desregulació, privatització i descentralització amb una reducció del paper de l’Estat: “En no poder garantir polítiques públiques específiques, el partit va perdent els seus referents socials (la classe obrera, els catòlics o els francoparlants), per la qual cosa es veu obligat a buscar suports més amplis i indefinits. Els electorats d’arreu del món es tornen més volàtils, menys lleials a partits i més propensos al canvi”.

Allò que alguns autors en els anys 60 del segle XX ja començaven a identificar com la teoria del *catch-all party* (“partit atrapa tot”), desenvolupat pel politòleg alemany Otto Kirchheimer (1905-1965), s’està produint i accentuant en el segle XXI fins a constituir-se en model de partit: el partit professional electoral.

Kirchheimer, un any després de morir va començar a ser reconegut a partir de la publicació d’un article titulat “The Transformation of Western European Political Parties”. De fet, el concepte de *catch-all party* l’introdueix el 1954 en l’anàlisi del sistema polític de l’Alemanya federal ocupada després de la Segona Guerra Mundial. Aquest mateix autor arribava a la conclusió que els partits d’esquerra, especialment el totpoderós socialdemocràta (SPD), es veurien forçats a la moderació ideològica per poder disputar el govern a la dreta i que per això es veurien abocats a “pescar vots” també entre els votants de la dreta. L’SPD s’havia de convertir en un partit *catch-all mass party* si volia sobreviure.

Recentment, un altre politòleg, Christopher S. Allen ha fet una recerca aplicada als partits socialdemocràtes de la República d’Alemanya i de Suècia (publicat sota el nom *Empty nets*)⁶²⁹ feta en el període 1996-2006 i arriba a la conclusió que des de la meitat dels anys 90 del segle XX aquests partits socialdemòcrates han abraçat les tècniques i estratègies centristes que els va portar al poder en un primer moment però que finalment els va suposar perdre el poder en les anys de la dècada del nou segle i fins l’actualitat. La raó és clara: van renunciar a aplicar els principis reformistes i van abandonar les polítiques socials.

⁶²⁹ Aquest autor ja havia teoritzat en la mateixa línia en un estudi anterior (1999) sobre la transformació del sistema de partits alemanys.

Comencem a veure a Espanya en els darrers anys el fenomen d'aquests partits *catch all* que estan creixent a partir d'una retòrica "antipartits" i "antipolítica" i que fonamenten el creixement en tot el que hem dit al llarg de diversos apartats d'aquesta tesi i, sobretot, en l'ús dels mitjans de comunicació i de les xarxes socials i internet afegit a un fort lideratge mediàtic.

Els partits suavitzen la seva expressió ideològica, flexibilitzen els programes i estandarditzen la seva imatge i ja no és important mantenir velles estructures amb molts afiliats, locals, periòdics, sinó que buscaran atraure's electors a partir dels mitjans de comunicació de masses i les noves formes de comunicació que permeten arribar als ciutadans estructurats cada vegada més no a partir de la seva adscripció i identificació a una classe social sinó a una multitud de grups, clubs, identitats que ja no fan política tant en el carrer com en el ciberespai o en el carrer després de mobilitzar-se en aquesta immensa xarxa intercomunicada.

En aquesta nova societat, molt més complexa i plural, emergeixen nous valors, noves polítiques, nous moviments político-socials, noves formes de socialització i noves estructures d'institucionalització del control social. Podem dir que en l'inici del segle XXI -almenys al món occidental- aquella soberania de l'Estat i dels seus mecanismes de poder s'han anat diluint en una suma de sobiranes sovint al mateix nivell on un ciutadà amb un tuit pot arribar a desestabilitzar tot el sistema. És, doncs, en aquest nou context que cal situar la definició d'Elisabeth Noelle-Neumann sobre l'opinió pública -"conjunt de les opinions sobre temes controvertits que poden expressar-se en públic, sense anar al subjecte que les emeti"- i que obliga a validar la Teoria de l'Espirall del Silenci en aquestes noves circumstàncies.

El sorgiment i puixança dels no elegits (Vibert: 2007) és un fenomen que creua el "món democràtic" i presenta un nou perill per a la democràcia tot i que Vibert assegura que aquest sorgiment més que un perill és un potencial per a la democràcia ja que fa al sistema democràtic més "robust" i assegura que el perill per a les modernes democràcies no està causat per la pujada dels no-elegits sinó "from failing to recognise the significance of the new separation of powers and from failing to adapt systems of government to it" (*Ibid*: 2). Per a aquest autor, el món dels no-elegits és un "món variat" que inclou des dels bancs centrals, reguladors econòmics i ètics.

En aquest nou context, ¿està resistint el temps la Teoria de l'Espirall del Silenci? Si com afirmava el 1964 el sociòleg Robert Blauner, a *Alienation and Freedom*, la identitat individual és més protagonista que mai, aquesta conformitat, essència de la Teoria de l'Espirall del Silenci per explicar el mecanisme de control social a fi d'evitar la por a l'alienament, surt damnificada i no pot estranyar els resultats negatius de recerques socials centrades a demostrar o negar un efecte de l'Espirall del Silenci.

L'emergència d'una "Era d'internet" i de com els nou mèdia estan influint en la democràcia i, per tant, en el rol de la comunicació política en les societats postindustrials, ha portat Pippa Norris (2000) a parlar de l'ascens d'unes campanyes polítiques postmodernes ja no tan obsessionades per la televisió ni els diaris de gran abast i de "referència dominant".

Així la fragmentació dels sistema informatiu fa que els líders tinguin més dificultats per arribar a tota la població (com passava quan l'hegemonia era dels mitjans amb grans audiències). Tony Blair i Bill Clinton van ser dels primers líders que van enfocar les campanyes per arribar i amb una superprofessionalització formada per *spin doctors*, publicitaris, *community managers*, periodistes empleats dels partits al servei de donar una imatge positiva de la formació política i molt especialment del líder (candidat) en què hi ha l'ascens de les comunicacions postmodernes.

El 1978, per tant, quatre anys després que *Journal of Communications* hagués publicat l'article sobre l'Espiral del Silenci, Jean Baudrillard escriu *A L'Ombre des majorités silencieuses ou la fin du social*⁶³⁰ on el pensador francès assegurava que en la societat dels mitjans electrònics poden i podran disfrutar l'espectacle i analitzava com el terrorisme radical d'esquerres de les Brigades Roges o de Baader-Meinhof intentaven arribar a les masses mitjançant accions espectaculars.

Baudrillard pronosticava el 1978 un "Rèquiem per les masses" com abans ho havia fet pels "mèdia" i contraposava les masses que van donar suport a una minoria intel·lectual que imposa canvis com en el cas de la revolució francesa, la independència dels EUA, les revolucions a Europa el 1848 on "allò social va guanyar" (Baudrillard, 2007: 47-48). Però el "referèndum" ha estat substituït per la "política referencial" amb sondejos, la simulació dels mèdia, que ell qualificava de "simuladors" de la realitat on aquestes majories silencioses s'expressen però que per al pensador francès no són l'expressió de la representació sinó només la simulació de la societat i el significat del silenci de la majoria de la societat.

Es tractava, deia el 1978 Baudrillard, d'una "arma absoluta", ja que aquest silenci no hi ha subjecte que representi aquesta majoria. L'estratègia del poder havia semblat estat fundada sobre l'apatia de les masses "com més passives siguin les masses, més segur està el poder". Però aquesta lògica és únicament característica de la fase centralista i burocràtica del poder. Ara es crea el simulacre que la societat en conjunt parla sense parar, s'expressa democràticament a través sobretot d'aquests mitjans de comunicació electrònics i dels sondejos d'opinió i enquestes i així se sent "els francesos pensen", "els anglesos creuen"... "però el que vivim és una despolitització, el triomf de la banalitat", afirmava.

Al final no hi ha diferència entre un terratrèmol a Guatemala o el segrest d'un Boeing amb 300 passatgers. La societat viu una "hiperrealització" i com a conseqüència -després de la no- guerra de l'Iraq i dels atemptats contra les torres bessones-, Baudrillard a partir de 2003 parlarà de "metamorfosi" del que és real en ficció. "Allò que és real és només l'horitzó asimptòtic del que és virtual". Passa com a Disneyland però en relació amb l'universal: "Disneyficació" de la vida ordinària. Tota la realitat convertida, per acció dels mitjans, en pueril, banal i irreal.

⁶³⁰ Vegeu-ne edició del 2007.

3.1.7.1. Majories i minories silencioses

Un altre dels elements que cal analitzar avui dia per comprovar la vigència de *L'Espirai del Silenci* és el concepte de "majoria silenciosa", que en el llibre de Noelle-Neumann s'analitza cap al seu final (2010: 258-259), un terme que com a expressió sovint s'utilitza de manera partidista i interessada segons les nostres idees i opinions estiguin representants o no en l'agenda dels mitjans. Durant el debat sobre la independència de Catalunya en el període 2010-2015 aquesta expressió de "majories i minories silencioses" ha estat molt present en la retòrica d'actors polítics i socials.

Per a la sociòloga alemanya, "la majoria silenciosa no refuta l'espirai del silenci", sobretot si l'individu és conscient que els mitjans donen suport a la seva opinió perquè serà un factor important que influeixi en la predisposició d'aquella persona a expressar-se. Però, això s'ha subratllat, si la majoria sent que li falta el suport dels mitjans de comunicació llavors esdevé "majoria silenciosa".

El concepte de "silent majority" l'utilitza Richard Nixon quan va demanar el suport dels nord-americans perquè pensava que la majoria dels americans no s'oposaven a la guerra de Vietnam i que l'opinió pública estava influenciada per una minoria de pacifistes molt sorollosos i mobilitzats. Però, Elisabeth Noelle-Neumann (2010: 43) ens recorda que el vicepresident alemany Spiro Agnew parlava de "majoria silenciosa" en l'any electoral de 1972. Segles abans diferents filòsofs i polítics ja n'havien parlat (Tocqueville, Madison, Stuart Mill, entre altres).

Quin és el paper de les minories en aquesta nova "societat xarxa" i com poden veure's afectades per un espirai del silenci davant de certs climes d'opinió pública? La idea que com més es crida més raó es té -com recordava Elisabeth Noelle-Neumann en la seva pròpia anàlisi dels resultats obtinguts de la recerca feta el 1965 a Alemanya- fa que es parli de "majories silencioses", "majories silenciades" i "espirai del silenci" per desacreditar un moviment en un moment donat.

Aquest debat sobre "majories silencioses" es va obrir a Catalunya en el context de la voluntat d'uns partits polítics de celebrar una consulta sobre la independència el 9 de novembre de 2014. Des de la posició contrària, el Partit Popular de Catalunya va insistir que els mitjans havien creat una visió deformatada de la realitat i que la "majoria social" que sortia en aquests mèdia no reflectia el conjunt de la societat perquè hi havia "una majoria silenciosa" que no apareix.

Aquests arguments sovint es discuteixen en el marc d'una atmosfera molt polaritzada la qual cosa provoca la malinterpretació del concepte "espirai de silenci" de Noelle-Neumann, perquè tal com diu el comunicòleg Albert Sáez,⁶³¹ aquesta teoria "no té res a veure amb el totalitarisme", sinó que "va fixar definitivament la idea que una societat és democràtica quan l'única pressió que sent un individu per prendre les seves decisions polítiques és la de la majoria expressada en l'opinió pública i, fonamentalment, a les urnes".

⁶³¹ "La premsa i el silenci", *El Periódico de Catalunya*, 24 de setembre de 2013.

Només cal repassar alguns comentaris la nit de l'11 de setembre de 2013 (Diada Nacional de Catalunya) o l'endemà com les paraules de la vicepresidenta del Govern espanyol, Soraya Sáenz de Santamaría, que va afirmar que el Govern central tenia l'obligació d'escoltar i vetllar per les llibertats i drets de tots, incloses "les majories silencioses que es queden a les seves cases".

En la manifestació del 12 d'octubre de 2013, dia de la Hispanitat, el PP convoca a manifestar-se a Barcelona amb un cartell que porta per lema "Trenca el teu silenci!", que estava en la línia del que alguns dirigents del PP havien criticat sobre la consulta. De fet, un any després, amb la celebració de la consulta del 9-N de 2014, el fil argumental que el Govern espanyol, encapçalat pel president Mariano Rajoy, farà servir per desacreditar i desautoritzar aquella jornada que els 2,3 milions de catalans que van votar formaven una minoria respecte la majoria dels 7,5 milions de catalans que es van quedar a casa. El Govern del PP insistirà en això fins a l'últim acte de campanya de les eleccions catalanes del 27-S. Així Mariano Rajoy, acompanyat de l'expresident francès Nicolas Sarkozy en l'acte final a Barcelona va demanar el vot d'aquesta manera: "Ells t'estimen a casa en silenci, com si això no anés amb tu. Si tu calles, ells guanyaran".⁶³²

Aquesta dialèctica entre "majories-minories", també central en la teoria de Noelle-Neumann, és encara més viva en l'actual "societat xarxa" postmoderna perquè molts fenòmens creixen ja no en els mitjans convencionals tradicionals fet que ho converteix en un element d'imprevisibilitat.

Posem un exemple que segurament fascinaria Elisabeth Noelle-Neumann. Va passar el 4 d'octubre del 2013 a la República d'Irlanda. Aquell dia quasi 4 milions d'irlandesos estaven cridats a participar en el referèndum per abolir el *Seanad*, el Senat irlandès. La victòria final va ser del "No" (51,7%) davant del "Sí" (48,3%). No tindria cap més importància si no fos que el febrer de 2013, a vuit mesos del referèndum, el sondejos d'opinió donaven un suport absolut als qui expressaven que votarien "Sí" a abolir el *Seanad* (80%). Tots els partits amb representació parlamentària únicament amb l'excepció del Fianna Fáil (FF), així com també la majoria de mitjans de comunicació apostaven, pel "Sí", que era el bàndol que havia gaudit de més visibilitat i suport públic.

Contràriament a a apuntar-se al "carro guanyador", una majoria d'irlandesos va capgirar el seu vot en les darreres setmanes, a pesar que el bàndol del "Sí" era el que es presentava com a majoritari i sense cap mena de dubtes, finalment resultaria guanyador. Per què els irlandesos van optar per l'opció minoritària? I, sobretot, per què un 30% dels irlandesos va canviar el vot Sí que era el bàndol guanyador, pel No final que tenia el suport del 20%?

No s'ha fet fins al moment cap recerca acadèmica per explicar aquell fenomen, però aquí apunto alguns factors com a analista que va seguir aquell debat a Irlanda.⁶³³

⁶³² Crònica d'Iñaki Ellakuría a La Vanguardia, dissabte 26 de setembre del 2015, pàgina. 18.

⁶³³ "Lecciones del Tsunami irlandés", article de Jaume Risquete publicat a *El Periódico de Catalunya* (versió digital), 7 d'octubre del 2013. Podeu recuperar-ho en aquest enllaç: <http://www.elperiodico.com/es/noticias/opinion/lecciones-del-tsunami-irlandes-por-jaume-risquete-2724309>

L'inesperat "No" en el referèndum irlandès va ser la conseqüència d'un fenomen psicosocial bastant anormal fins ara però que en el context actual pot començar a ser habitual l'actual "societat xarxa": una "majoria sorollosa" que apel·lava a introduir canvis o abolir el Senat pateix la influència d'una "minoría silenciosa-sorollosa" formada sobretot per alguns periodistes, opinadors i intel·lectuals que critiquen la campanya amb el resultat que es crea un corrent d'opinió -detectat en les darreres enquestes- que fa que la "majoria" acabi optant per un "No".

Es poden treure lliçons del resultat d'aquest referèndum de cara a altres referèndums i altres conteses electorals? El sentit del vot en unes eleccions o d'un "sí" o el "no" en un referèndum per més majoritari que pugui semblar per sondejos i enquestes pot patir un canvi si el mateix debat mobilitza-desmobilitza en un sentit o un altre. Això en comunicació política no és un fenomen nou, però potser pronostica i avança canvis més radicals de les tendències en les pròximes dècades.

Contràriament al paradigma de Noelle-Neumann, sobretot pel paper de les "minories", en el cas del referèndum irlandès la minoria contrària a votar en contra d'abolir el Senat no va tendir al silenci ni a canviar el sentit del vot, fet que es podria explicar pel fet que, avui dia, en aquesta "societat xarxa", si una part dels ciutadans d'un país o d'una comunitat senten que la seva opinió vol ser mantinguda com a minoritària per part del poder es pot originar una mobilització que reverteixi el procés dissenyat pels qui promouen la iniciativa.

Noelle-Neumann potser analitzaria aquest resultat final del referèndum irlandès com el resultat de l'acció d'uns mitjans que van situar el *framing* del debat en el "No" més que en l'angle del "Sí" i això al final provocar que la minoria acabés arrossegant a la majoria cap al canvi de tendència. Estaríem davant un procés d'espiral de silenci però a la inversa: la minoria no s'apunta al "carro guanyador" -no pateix el "bandwagon effect"- dels sondejos sinó al "carro perdedor" promogut pels mitjans i per una opinió pública reactiva a la coalició governamental.

Què va passar perquè en el darrer mes, especialment en la darrera setmana, el "No" avancés el "Sí"? El resultat va ser una victòria de la ciutadania que va visualitzar en aquest referèndum els defectes i disfuncions de les democràcies actuals sotmeses a un sistema de partits preocupats sobretot per la seva supervivència electoral i allunyats cada vegada més de la societat civil i dels canvis profunds d'una societat complexa i comunicativament hiperconnectada-hiperdemocratitzada. Segon, va ser la victòria d'una part de la premsa molt crítica amb la crisi econòmica a Irlanda. A aquests dos elements o eixos centrals se'ls ha d'afegir un seguit de raons que diferents analistes irlandesos van resumir com la victòria final del corrent d'opinió minoritari sobre el majoritari.

El referèndum també va accentuar el malestar de la societat civil que en temps de crisi pot votar contra el Govern de turn al marge de la temàtica. Com van afirmar membres del grup de pressió "Democracy Matters", la convocatòria havia desmotivats una part de la majoria que fins fa un mes pensaven votar "Sí" a l'abolició.

Com acostuma a passar en els canvis radicals d'actituds, sobretot quan la majoria vota en sentit contrari al que la mateixa majoria preveia, només un corrent d'opinió

basat en una profunda indignació, malhumor i desencant amb la classe política en el si d'una societat pot explicar un terratrèmol d'aquests característiques. La desafecció política, contràriament al que es pot pensar, no porta els ciutadans a renunciar a la política, sinó a demanar una altra política i, fins i tot, més política.

Un altre element molt important a tenir en compte i que el senador independent i multimediàtic, David Norris, s'havia referit durant el recompte electoral: el poder de noves formes de comunicació com ara Twitter que li havia permès multiplicar el seu missatge més enllà dels seus prop de 30.000 seguidors. Perquè el "No" d'aquell referèndum també es va interpretar com la victòria d'una Opinió Pública que ja no es basa en el poder absolut dels mitjans ni del poder polític, sinó que arrela en una complexitat que suma les "xarxes socials" i els "social media" i que trenca amb el tradicional flux informatiu unidireccional de dalt a baix.

Aquella derrota -que ho va ser clarament de les empreses demoscòpiques- ¿es pot analitzar com una derrota de la Teoria de l'Espirai del Silenci? Ens trobem amb un cas que segurament Elisabeth Noelle-Neumann li hagués fascinat i que potser hauria interpretat com un procés d'espai de silenci adaptat a aquesta nova realitat comunicativa en la "societat xarxa".

3.1.7.2. El llegat de la Teoria de l'Espirai del Silenci

Des de l'articulació original de l'Espirai del Silenci, entre 1972 i 1974, la teoria de l'Espirai del Silenci s'ha convertit en una de les teories de la comunicació i l'opinió pública referents en l'àmbit de la recerca. S'ha aplicat en diferents contextos sociopolítics, en diferents temàtiques que han atret investigadors de la comunicació, la política, la sociologia, l'opinió pública i la psicologia, i s'ha convertit també en tema de debat acadèmic arreu del món. També l'expressió "espai de silenci" ja és habitual entre periodistes i sociòlegs per interpretar algunes de les dinàmiques que es donen en les campanyes i referèndums electorals com en debats públics que s'allarguen en l'agenda mediàtica.

En un article de Noelle-Neumann dins un llibre sobre els efectes dels "mass media" -publicat el 1994-,⁶³⁴ la sociòloga i politòloga alemanya insistia que el seu punt de partida va ser la lliçó inaugural a la Universitat de Mainz el 1965 sobre el tema "Public Opinion and Social Control" en què es va centrar en la confusió sobre el terme *opinió pública*.

En aquest article afirmava que el desenvolupament de la teoria de l'Espirai del Silenci, amb els articles i llibres publicats entre el 1973 i el 1991 amb la recerca dels efectes dels *mass media* "today to study the effect of the mass media are being derived from this theory" i tornava a definir la seva teoria ara amb aquestes paraules:

⁶³⁴ "Are We Asking the Right Questions? Developing Measurement from Theory: The Influence of the Spiral of Silence on Media Effects Research", pp. 97- 120, article de Noelle-Neumann dins el llibre editat per Cees J. Hamelink i Olga Linné. *Mass Communication Research: On Problems and Policies. The Art of Asking the Right Questions*.

“From the perspective of the spiral of silence theory, public opinion is seen as a social psychological process lending cohesion to human communities – from small tribes of primitive peoples to the major industrial nations- a process in which agreement about the values of the community and the acts derived therefrom is continuously reestablished”

El poder de l'opinió pública, Noelle-Neumann diu tot seguit, “over the ruling class resides in the fact that any government depends upon the support of the governed”.

A continuació afegia que els mitjans -televisió, ràdio, diaris i revistes- juguen un paper molt important en el procés de l'opinió pública. Són ells mateixos el públic. Així és possible identificar en públic el punt de vista representat per una majoria d'aquests mitjans en l'àmbit de la moralitat política sense perill a l'afollament. Aquests mitjans també influeixen en els individus que observen el seu medi contínuament, i que aconseguen determinar com pensa la majoria de la gent. A més, aquests mitjans tenen un altre paper important amb la funció d'articular: proporcionen paraules i arguments tant per expressar-les en alt com en privat.

Per al comunicòleg alemany Wolfgang Donsbach (2014), deixeble de Noelle-Neumann, fins i tot els més crítics d'aquesta teoria reconeixen que ha estat una de les teories de la comunicació més influents en comunicació política i en la recerca de la comunicació en els darrers 40 anys i la situa en connexió amb la “pluralistic ignorance” i la “third person effect” i fins i tot amb la “two-step flow theory” i la “framing research”.

La validesa de l'Espirall del Silenci, almenys a Alemanya, on partits polítics han usat la noció d'Espirall de Silenci/majories silencioses per desenvolupar estratègies de campanya ha convertit la teoria de Noelle-Neumann en molt més visible que altres teories en el comportament social i electoral.

Entre els reptes de futur per l'aplicació d'aquesta teoria, Donsbach (2014: 15) apunta els canvis en l'escenari dels mitjans de comunicació ja que “l'atmosfera dels mitjans de comunicació de masses és avui dia marcadament diferent a l'existent quan Noelle-Neumann va formular la seva teoria a principis de 1970”. Els nous mitjans, la comunicació *online*, l'anonimat que proporciona internet i que redueix la por a expressar l'opinió i l'afollament social pot fer que algunes de les prediccions de la sociòloga alemanya puguin semblar obsoletes. A això cal afegir la creixent nova fragmentació i polarització del nostre medi que caldrà tenir en compte en la futura recerca empírica i l'aplicació de la seva teoria.

Tots aquests canvis en el terreny de la comunicació obliguen segons el comunicòleg Denis McQuail (Donsbach, 2014: 35-43) a introduir canvis en aquest paradigma de l'Espirall del Silenci i en altres en relació amb l'estudi dels efectes dels mitjans. El concepte de “societat massa”, etiqueta per explicar l'essència de l'emergent societat moderna de finals de segle XIX i principis del XX, en què els *mass media* tenien un paper molt important, en aquest segle XXI ha quedat reemplaçat per les aproximacions des d'un “social constructivist” als efectes dels mitjans que “veuen els efectes dels mitjans en la construcció de significats negociats amb unes audiències més o menys actives”.

Aquesta visió dels processos comunicatius és la sortida del paradigma dels mitjans de comunicació totpotent i una hegemonia de les tesis dels mitjans de comunicació, sobretot en el reconeixement del poder d'una audiència a resistir la influència. ¿Estem davant una nova etapa de l'estudi dels efectes dels mitjans de comunicació? Per a McQuail, alguns dels paradigmes i teories comunicatives s'han convertit en inadequades i obsoletes en aquesta nova realitat de mitjans *online* caracteritzats per la gran diversitat, interactivitat i llibertat de publicació com també les noves formes de comunicació interpersonal, tot i que puntualitza que:

“Ja no és possible per més temps, com indicaven les primeres teories de la comunicació, tractar la comunicació tant interpersonal com la pública com dues esferes separades per a la investigació. En societats que estan basades més en les formes de relació en xarxa, amb infinitat d'interseccions més que no pas una jerarquia de control, hi ha noves possibilitats per diferents patrons d'efecte (...). Les implicacions de totes aquestes observacions és que les teories dels poderosos efectes dels mitjans, com ara l'Espiral del Silenci, no estan en absolut obsoletes en aquesta nova etapa de la comunicació però necessiten ser repensades”

Per a Patricia Moy i Muzammil Hussain (Donsbach, 2014: 92- 100), l'opinió pública i els mitjans de comunicació en aquesta “societat fragmentada” posen a prova la vigència dels dos elements centrals de l'Espiral del Silenci: de com se sosté en aquesta nova era la por a l'aïllament social i el clima d'opinió. Aquesta realitat mediàtica tan fragmentada proporciona als ciutadans un gran control sobre la informació que consumim i podria evitar l'aïllament, tot i que sabem que com alertava després de la primera guerra del golf un dels profetes de la Postmodernitat, Jean Baudrillard, un excés d'informació produeix desinformació i un excés de comunicació incomunicació.

En la tercera part del llibre coral de Wolfgang Donsbach (2014) -amb el títol “Allied Research Traditions”- els diferents autors alineen la Teoria de l'Espiral del Silenci amb el grup de teories dels “efectes negociats”. Així Timothy K. F. Fung i Dietram A. Scheufele⁶³⁵ -aquest últim, catedràtic de la University of Wisconsin, un dels investigadors referents en els darrers anys en l'anàlisi de les teories del *Framing* i de l'Espiral del Silenci- afirmen que a pesar que les teories dels efectes dels mitjans de comunicació descrits en l'Espiral del Silenci i en el *Framing* responen a paradigmes diferents, “both share the idea that socially negotiated norms or schemas are critical for explaining the influence of socio-cultural environments on individual responses to opinion disagreement and on mediated message interpretation”.

Els dos models, segons aquests autors, atribueixen un rol important a les normes socials, com a factor de contextualització, a l'hora de conformar el nostre comportament quan ens agreguem al grup. Però afirmen -com també ha sostingut aquest doctorand en pàgines anteriors- que malgrat la crida que Noelle-Neuman va fer el 1974 al “return to the powerful effect model”, l'Espiral del Silenci ja es planteja en el context del model dels “efectes negociats”:

⁶³⁵ “Social Norms, Spirals of Silence and Framing Theory”, pp. 131-144, dins W. Donsbach (2014).

“The major distinctions of the negotiated effect model, which set it apart from the powerful effect model, are the recognition of the active role of the audience in the meaning-making process and the joint construction of message meaning between the media and the audience”

Per tant, si hi ha una representació selectiva, els mitjans poden ser influents en la definició social del fenomen. Els membres de l'audiència, fins i tot, poden decidir com interpretar el fenomen social i adoptar la representació mediàtica. El paradigma canvia des del model del “powerful effect” al “negotiated effect”, mantenen els dos autors, com a reflex del canvi en la recerca en els efectes dels mitjans en la comunicació política però tant l'Espirai del Silenci com el *Framing* comparteixen la noció que els individus estan situats enmig de la societat i que els contextos socials tenen una gran influència i impacte sobre la percepció individual, les opinions i el comportament.

En l'Espirai del Silenci, l'entorn de la teoria es construeix primerament sobre la noció de les normes socials i aquí Scheufele cita un article seu⁶³⁶ de l'any 2000 en què posava l'èmfasi en el fet que cada cultura té les seves pròpies normes i, per tant, l'estil com es negocia el conflicte és molt important a l'hora de tenir en compte l'aplicació de la teoria de Noelle-Neumann segons la cultura. Així trobarem resultats diferents en cultures com la japonesa, on el valor al respecte per la jerarquia i l'homogeneïtat porta als individus a evitar el desacord en les opinions que en una cultura com la nord-americana on la llibertat individual és un valor en si i, per tant, cal tenir en compte la diversitat.

Conclouen Timothy K. Fung i Dietram A. Scheufele que examinant les diferències i semblances entre els paradigmes dels efectes dels mitjans que proporciona l'Espirai del Silenci i el *Framing*, argumenten que “our sociocultural environment (i.e., social norms) exerts an influence on how we interpret mediated messages, form opinions on controversial issues, and publicly express our viewpoints on the issues”. I afegeixen:

“Social norms are cultural phenomena, and, as a result, individuals from different cultures responding to the same mediated messages may form different opinion and willingness to express their views about controversial issues. (...) Careful attention to the differences between universal and culturally specific processes can help the area of media effects develop more integrative, informed, and precise theories”

Mentre que Albert C. Gunther⁶³⁷ analitza l'Espirai del Silenci en relació amb la teoria del “Third-Person Effect”, formulada el 1983 per W. Philips Davison⁶³⁸ i que en la mateixa primera formulació reconeixia que “the third-person effect is probably involved in the spiral of silence”.

⁶³⁶ “Agenda-setting, priming, and framing revisited: Another look at cognitive effects of political communication”, dins *Mass Communication and Society*, 3, 297-316, 2000.

⁶³⁷ Capítol 12 titulat “The Intersection of Third-Person Effect and Spiral of Silence”, pp. 145-152, dins W. Donsbach (2014).

⁶³⁸ “The third-person effect in communication”, dins *Public Opinion Quarterly*, 47, 1-15, 1983.

Jacob Shamir⁶³⁹ analitza l'Espirai del Silenci en relació amb la "Pluralistic Ignorance Theory" -introduït com a concepte pel psicòleg social Floyd Allport en els anys 1920 i recuperat el 1975 per a les ciències de la comunicació per H.J. O'Gorman⁶⁴⁰ en els mateixos anys que Noelle-Neumann formulava la seva teoria- que comparteixen una mateixa tradició en focalitzar en l'estudi de l'opinió pública en les percepcions, és a dir, "how people view other people's opinions and values".

Per a Noelle-Neumann -subratlla Jacob Shamir- la percepció de l'opinió pública és clau en la seva teoria en què la gent constantment observa al seu voltant per veure quines opinions prevalen i estan en ascens. A més a més, el clima d'opinió, com a manifestació de la suma d'aquestes percepcions, està en el centre de la teoria de Noelle-Neumann sobre la formació de l'Opinió Pública. "L'Espirai del Silenci és una reacció als canvis en el clima d'opinió", afirma Shamir, que situa l'actualització de les dues teories en la fragmentació actual i l'abundància d'eleccions en el nostre entorn mediàtic.

Jacob Shamir presta atenció a noves aproximacions teòriques en els darrers anys que enllacen amb la fragmentació social i mediàtica actual com el concepte de *Swarm Intelligence* (que es podria traduir com "Intel·ligència d'Eixam" o "Intel·ligència de les multituds"), paradigma interdisciplinar formulat el 2011 per V. Trianni, E. Tuci i K.M. Passino,⁶⁴¹ autors que suggereixen -des de la perspectiva de la biologia- que "the new information and communication technologies may form a swarm-like entity of many individual actors with no centralized coordination which aggregate into a new intelligent entity that may be manifested in collective expressions of opinion or in a climate of opinion".

En aquest sentit, en els darrers anys s'està centrant l'anàlisi dels efectes dels mitjans en la fragmentació social per les noves tecnologies de la informació i la comunicació i en la vigència del concepte de "societat" com un agregat d'individus amb autonomia. ¿Com es comporta l'individu que viu alhora en societats massificades i en l'era d'internet i de les xarxes socials? El filòsof Byung-Chul Han, en el seu assaig *En el enjambre* (2014) -*Im Schwarm*, en l'original en alemany- diferencia entre "massa clàssica" i la nova massa a la que ell qualifica d'"eixam digital" que a diferència de la primera està format per individus aïllats, sense capacitat de caminar en la mateixa direcció i sense capacitat d'orquestrar una acció comuna. En la hipercomunicació digital es destrueix el silenci i només es percep soroll sense coherència. Aquesta realitat impediria, segons el pensador germanocoreà, la formació d'un contrapoder que qüestionari l'ordre establert.

Passem de l'època de la "biopolítica" a la de la "psicopolítica" on el poder intervé en els processos psicològics inconscients. Aquest "psicopoder" seria més eficient que el "biopoder" ja que vigila, controla i mou els homes ja no des de fora, sinó des de dins. Han, en l'assaig posterior titulat precisament *Psicopolítica* (2014), relaciona aquesta

⁶³⁹ "Pluralistic Ignorance and the Spiral of Silence. Mutual Lessons", pp. 153-160, dins W. Donsbach, *op.cit.*

⁶⁴⁰ "Pluralistic ignorance and white estimates of white support for racial segregation", dins *Public Opinion Quarterly*, 39, 311-330, 1975.

⁶⁴¹ "Special issue on swarm cognition", dins *Swarm Intell*, 5,1, January 2011. Podeu consultar article més desenvolupat (publicat el desembre de 2010) sobre l'autoorganització dels col·lectius biològics en aquest enllaç <file:///D:/tesi%20doctoral%202%2027%20de%20novembre/SwarmCognition-SI.pdf>

nova etapa amb el “poder del capitalisme neoliberal” que crea un sistema de dominació que en comptes de fer servir el poder opressor utilitza un poder seductor que fa que els homes acceptem el domini i el sotmetiment sense ser-ne conscients. Els individus ens creiem lliures quan en realitat és el sistema capitalista neoliberal que està explotant la seva llibertat i s'apodera de les seves dades més personals que entreguem de manera voluntària i de forma efusiva (opinions, fotos, crítiques, comentaris, experiències). Aquesta eina permet fer pronòstics sobre el comportament de les persones i condicionar-les a un nivell prereflexiu: la hipercomunicació esdevé en la xarxa control i vigilància totals.

Quan ara fa 43 anys Noelle-Neumann va articular definitivament la seva teoria que presentava com un retorn al concepte dels efectes totpoderosos dels mitjans, ja sorgien teories que han acabat desembocant en el model dels “efectes negociats”. En una realitat formada per cadenes de ràdio i televisió internacionals, regionals, locals, internet, dispositius mòbils (telèfon intel·ligent, tablets) l'impacte d'aquesta nova realitat sobre la construcció de climes d'opinió i, al capdavall, de l'opinió pública està a penes començant a ser explorat en la recerca en comunicació.

Però vista com una “teoria de la percepció social”, l'Espirai del Silenci supera la mateixa nova realitat creada en la “societat xarxa” perquè com indica Mihaly Csikszentmihalyi (Donsbach, 2014: 217) l'eix central de la seva teoria es basa a haver observat la naturalesa social de l'home:

“És una pena que per un temps les contribucions d'Elisabeth no hagin estat més conegudes únicament pels investigadors de l'opinió pública. Psicòlegs, sociòlegs i politòlegs es poden beneficiar de la profunditat de la seva teoria i avanços metodològics. Això ha estat en part degut, en la meua opinió, al fet que les ciències socials s'han convertit més aviat en rígides i parroquials a pesar del seu recent estatus com a ‘ciència’ (...). Com altres tants genis del passat, podem estar segurs que les seves idees viuran en les ombres per un temps, però aviat o tard seran reconegudes com a única i necessària perspectiva per entendre la condició humana”

CAPÍTOL QUART

**Estudi de cas:
els canvis en les opinions i actituds
de la militància d'ICV
durant el debat sobre la consulta
per la independència de Catalunya (2012-2014)
com a validació de la teoria de l'Espirai del Silenci**

"Una sociedad es decente sólo si su cultura hegemónica
no contiene representaciones colectivas humillantes
que sean usadas activa y sistemáticamente
por las instituciones de la sociedad"

(Avishai Margalit, filòsof israelià, del seu llibre *La sociedad decente*)

Introducció

En el capítol tercer hem analitzat en profunditat la teoria de l'Espiral del Silenci, formulada el 1972 per la politòloga i sociòloga alemanya Elisabeth Noelle-Neumann, i de com la recerca aplicada en comunicació l'ha feta servir en aquests darrers 43 anys.

En el nostre cas hem analitzat el debat de la consulta sobre la independència de Catalunya i el paper que ha jugat ICV a partir de la hipòtesi que durant el debat aquest partit i, més concretament, la seva militància, podria haver sofert el fenomen descrit per Noelle-Neumann.

Amb aquest estudi de cas també volem contribuir a la línia d'investigacions que en els darrers anys estan enfocant en la vigència d'aquesta teoria en l'actual *societat xarxa*.

4.1. La “infrarepresentació mediàtica” com a factor desencadenant d'un efecte d'espiral de silenci

Sosté Elisabeth Noelle-Neumann, en formular la seva teoria, que l'espiral del silenci quan comença a desenvolupar-se en públic -en contextos privats i pròxims tots podem tenir un comportament de conformitat- és el que li dóna una “força irresistible”. L'element d'atenció pública s'introdueix en el procés d'espiral del silenci amb la major eficàcia a través dels mitjans de comunicació de masses: “De hecho, los medios de comunicación encarnan la exposición pública, una ‘publicidad’ informe, anónima, inalcanzable e inflexible” (Noelle-Neumann, 2010: 203).

Els mitjans de comunicació, continua argumentant la sociòloga, són els màxims responsables de l'atenció pública i de condicionar el punt de vista de l'individu exposat a aquests. Un dels efectes d'aquests mitjans és tenir aquesta capacitat de concedir atenció pública. L'observació del nostre entorn -apuntava Noelle-Neumann en el seu llibre el 1980- té dos fonts que nodreixen l'opinió pública: l'individu que observa directament el seu medi i aquest mateix individu que rep informació sobre l'entorn a través dels mitjans. A més, afegia, “los medios influyen en la percepción individual de lo que puede decirse o hacerse sin peligro de aislamiento”.

Elisabeth Noelle-Neumann defensava al final del seu llibre la teoria de la “ignorància pluralista” en el sentit que la gent s'enganya sobre la gent en tenir una idea equivocada del que pensa la majoria de les persones i que els efectes dels mitjans són importants per acumulació en el sentit que ella diu que “moltes gotes d'aigua desgasten la pedra”. La principal funció dels mitjans de comunicació, per a Noelle-Neumann, és la d'articulació, és a dir, els mitjans subministren a la gent les paraules i les frases que puguin fer servir per defensar un punt de vista. Si la gent no troba expressions habituals, repetides amb freqüència, en favor del seu punt de vista, “cae en el silencio, se vuelve muda”.

Per tant, si en aquest debat sobre la celebració d'una consulta per la independència de Catalunya, el militant i simpatitzant d'ICV no ha vist en els mitjans les opinions la postura de la formació política o bé les ha vistes ridiculitzades o bé no ha acabat

d'entendre la formulació dels mateixos dirigents, aquest partit podria haver patit una espiral del silenci. Per al nostre estudi hem volgut focalitzar en els militants, el *hard-core* d'un partit polític, perquè en la formulació de la teoria de Noelle-Neumann són els que presenten més resistència als canvis d'opinió i d'actitud fins i tot quan no visualitzen les idees del seu partit en els mitjans.

El punt culminant de la teoria en allò tocant a la comunicació manté que aquelles persones els punts de vista de les quals no estan representats en els mitjans de comunicació "estan realment mudes". En el cas d'un partit polític, no tenir visibilitat restaria suport als seus possibles votants.

En el cas pràctic no hem fet una anàlisi de contingut per comprovar la presència (i visualització) d'ICV i hem optat perquè siguin els mateixos militants enquestats que donin suport o contradiguin la hipòtesi que formulem a partir de les entrevistes amb dirigents i exdirigents d'ICV, alguns periodistes que han treballat amb ICV i les enquestes i treballs publicats.

Aquesta hipòtesi és que ICV té una infrarepresentació mediàtica i que en el debat de la consulta del 9-N aquesta manca de representació i visibilitat (i la forma com també s'ha visualitzat) hauria estat motor -això no vol dir pas que l'únic factor- per generar canvis d'actituds i opinions en aquesta militància per por a l'aïllament en haver de defensar una postura percebuda com a minoritària a través dels mitjans de comunicació.

En centrar la nostra recerca en els militants focalitzem en el segment, el "nucli dur", més reticent a patir l'Espirai del Silenci segons la teoria de Noelle-Neumann. Per tant, el nostre estudi se centra en aquells que queden al final d'un procés d'espiral del silenci desafiant l'amenaça de l'aïllament: "El núcleo duro está, en un cierto sentido, relacionado con la vanguardia, ya que considera el aislamiento como un precio que debe pagar" (*Ibidem*: 225).

A partir d'aquesta descripció de com es forma (o no s'arriba a formar) un clima d'opinió la nostra hipòtesi a partir de les entrevistes amb dirigents i exdirigents d'ICV és que la "infrarepresentació mediàtica" de la formació ecosocialista és un dels factors que explica la seva dificultat per obtenir un grau major de simpaties i empaties i al capdavall créixer electoralment. Així mateix, mantenim que a Catalunya hi ha un gran distància entre la presència del *framing* independentista i el *framing* ecologista, entre la representació mediàtica d'un i altre. Sostenim, però, que no és tant que ICV aparegui més o menys als mitjans, sinó que l'agenda ecosocialista està infrarepresentada mediàticament.

ICV tindria una representació mediàtica molt per sota de la que es mereixiria segons els resultats obtinguts electoralment -almenys des de la seva fundació-, per la seva gestió de govern (en ajuntaments i en la Generalitat) i per l'agenda temàtica ecosocialista, formada per temes d'actualitat en els mitjans (contaminació ambiental, canvi climàtic, pobresa energètica, corrupció política i econòmica, crítica a les inversions faraòniques en infraestructures, entre molts altres "ítems").

Cal recordar, per exemple, que si comparem els resultats electorals d'ERC i d'ICV en les eleccions al Parlament de Catalunya (25 de novembre de 2012) les diferències entre independentistes i ecosocialistes no va ser gaire gran almenys en nombre de

vots rebuts: 498.124 per a ERC, 359.705 per a ICV. I tanmateix, afirmem que contràriament a l'hegemonia del debat independentista en els mitjans i del *framing* sobiranista, el debat ecosocialista i el seu *framing* disten molt tant políticament com mediàticament, d'aquesta realitat que mostren els vots aconseguits en unes eleccions.

En el cas del debat de la consulta, la nostra hipòtesi és que el posicionament d'ICV ha fluctuat entre la "invisibilitat" i la "visibilitat" distorsionada que hauria condicionat el discurs i finalment algunes de les decisions polítiques preses per la direcció d'aquest partit.

El fenomen de l'espiral del silenci, apunta Elisabeth Noelle-Neuman, es produeix en dos contextos sociopolítics diferents però que tenen comú la baixa qualitat democràtica: 1) en una societat no democràtica on se censura intencionadament per eliminar qualsevol opinió dissident a l'oficial, i 2) en una societat democràtica on algunes opinions desapareixen de l'espai públic i mediàtic de discussió expulsades per una hegemonia político-cultural.

El cas del debat de la consulta del 9-N i la manca de visualització de l'opció defensada per ICV correspondria, segons la nostra hipòtesi, al segon escenari de manca de qualitat democràtica.

En el període 2012-2014 i a l'entorn del debat sobiranista a Catalunya trobem l'ús de l'expressió "espiral del silenci" per argumentar -sobretot des de la banda no sobiranista- que la població catalana no independentista estava poc o gens representada en el debat i que això estaria provocant un efecte de "carro guanyador" que explicaria el creixement de l'hegemonia del sector que defensa la independència. El paper dels mitjans de comunicació hauria estat cabdal, segons la teoria de l'Espiral del Silenci, per eixamplar les simpaties cap a l'independentisme.

En un altre país, Irlanda, en el darrer any també s'ha parlat d'aquest fenomen d'espiral de silenci, en aquest cas al voltant del referèndum sobre la legalització dels matrimonis del mateix sexe (22 de maig del 2015). Des del costat dels partidaris del "No" van subratllar que els mitjans de comunicació irlandesos majoritàriament estaven al costat del "Sí" fet que estava provocant que molta gent que en principi estaria més disposada a votar pel "No" no sentís representat en els mitjans el punt de vista i per por a sentir-se aïllat per defensar públicament la postura s'haurien inclinat per no participar activament en el debat tot defensant l'opció contrària.

De fet, un dels eslògans de la campanya del "No" va ser "Don't be silenced". Des de la banda del "Sí" van argumentar que el bloc del "No" tenia veu en els debats dels mitjans però la majoria de la ciutadania estava a favor i apuntaven que els únics que havien estat silenciats i marginats durant segles per la seva condició sexual havien estat els homosexuals i lesbianes. El comentarista Bruce Arnold,⁶⁴² pocs dies abans del referèndum, subratllava que "those who have been browbeaten into silence by an aggressive Yes campaign can express their rational voice in the freedom of the ballot box".

A aquest article l'acompanyava una anàlisi titulada "Poll attempts to identify the

⁶⁴² "A Yes vote will bring irrational chaos into the Constitution", a *The Sunday Business Post*, 17 de maig del 2015, pàgina 16.

'shy' No voter" amb una entradeta ("Some voters are reluctant to tell pollsters that they will vote No") que focalitzava en la teoria de Noelle-Neumann i si es podia estar donant el fenomen en el bàndol del "No":

"According to the 'spiral of silence' theory developed by sociologist Elisabeth Noelle-Neumann, people may not be honest with a pollster because they fear isolation due to their opinions. (...) The idea behind this 'wisdom of the crowds' approach is that if anyone was reluctant to admit to being a Yes or a No voter, they could reflect this through pointing to the position of friends and family rather than necessarily owning up to their own views"⁶⁴³

En paral·lel, alguns columnistes van relacionar aquest debat de l'espai del silenci i el referèndum sobre els matrimonis del mateix sexe al de les majories-minories. Així, Liam Weeks⁶⁴⁴ recordava les paraules del pare de la nació irlandesa, Éamon de Valera ("the majority has no right to do wrong") per posar en dubte aquells referèndums on la majoria de la població decideix qüestions que tenen a veure amb una minoria i es preguntava si veritablement aquell divendres 22 de maig havia estat un "gran dia per a la democràcia irlandesa":

"It was yet another example of basic human rights being decided by majority opinion. This is the fundamental problem of rule by referendum and we need to question whether is it an appropriate mechanism to make political decisions. (...). What a majority had decided to vot NO and deny the LGBT community of the right to marry? (...) Would this have legitimised the denial of rights to this minority?"

4.2. Introducció i contextualització a l'estudi del cas: anàlisi dels canvis en les opinions i actituds de la militància ('hard-core') d'ICV durant la consulta sobiranista del 9 de novembre del 2014

Amb aquest estudi de cas volem validar la teoria formulada el 1972-74 per Elisabeth Noelle-Neumann i també contribuir a l'anàlisi d'Iniciativa per Catalunya Verds, ja que els treballs d'investigació acadèmics sobre la formació ecosocialista són escassos. Els pocs estudis han estat iniciativa de la mateixa ICV i molt relacionats amb la descripció històrica i l'evolució ideològica. És més abundant, però, la bibliografia centrada en el PSUC, especialment la històrica i les biografies de dirigents.

Pel que fa a la comunicació política, les poques anàlisis sobre ICV s'han de trobar en estudis d'opinió i treballs centrats en campanyes electorals. Dels pocs exemples hi ha l'estudi elaborat per Josep Gifreu i Francesc Pallarès, *Comunicació política i comportament electoral* (1998), amb l'anàlisi de les relacions entre els ciutadans i la política a través de la intermediació dels mitjans de comunicació i ho van centrar en les eleccions catalanes de 1995. En aquell estudi sobre la intermediació política ja parlaven del nou context i asseguraven que els quatre tipus tradicionals

⁶⁴³ Anàlisi de Jane Suiter, Johan A. Elkink, David Farrell i Theresa Reidy, directors del "2015 Voters, Parties and Election 2015 Referendum Study", que es pot consultar a referendumstudy.wordpress.com

⁶⁴⁴ "Rule by referendum is not best way to make decisions", *The Irish Times*, 2 de juny del 2015, pàgina 12.

d'intermediaris (família, escola, grups de relació i mitjans de comunicació de masses) continuaven constituint les quatre grans vies de relació entre el ciutadà i el món polític tot i que ells destacaven el paper de la televisió sobretot en l'impacte en les campanyes electorals.

En aquells anys 1995-1998, subratllaven que en una societat com la catalana “en què la gran majoria de la població s'informa a través de la televisió” per als partits i els candidats “resulta imprescindible de fer-se un lloc i una 'imatge' en l'agenda electoral televisiva (i televisada)”.

En el capítol d'anàlisi de la propaganda política en les eleccions autonòmiques de 1995⁶⁴⁵ en l'apartat d'estudi d'IC-EV arribaven a la conclusió que l'estructura narrativa del discurs de la formació que aleshores liderava Rafael Ribó “reprodueix, d'alguna manera, l'esquema ideològic dels partits marxistes” en què la funció del partit és fonamentalment “revelar la veritat per superar la seva alienació”. Pel que fa a l'estructura de fons del discurs, els autors la consideraven “molt agressiva” contra les forces que ostenten el poder i contra els sectors socioeconòmics vinculats al poder. A tots aquests se'ls caracteritza com a: mentiders, usupadors del poder, oligarquia corrupta, etc.

I una altra conclusió sobre el cas d'IC-EV és que els autors trobaven “un univers narratiu compost per un heroi que és el ciutadà”, un heroi que remet a un altre heroi que és el propi partit que, “en aquest cas és l'encarregat de construir al ciutadà com a l'heroi de la història”. Els objectius bàsics són dos en l'estratègia d'IC-EV: la felicitat personal del ciutadà i la grandesa de Catalunya a la qual s'arriba des de la felicitat individual.

Pel que feia als “factors de vot” en aquelles eleccions autonòmiques de 1995⁶⁴⁶ la qüestió nacional tenia una gran influència en la tria electoral dels catalans i afectava a tots els partits, excepte a IC-EV “amb un electorat molt plural en aquest terreny”. De fet, en aquella campanya electoral IC-EV va emfatitzar en el concepte dels “poderosos” contrastant-lo amb la necessitat de donar el poder al “ciutadà”, una retòrica que ens pot recordar molt la de Podemos en les eleccions europees de maig de 2014.

El segon estudi sobre ICV se centra en els canvis en l'ús de la propaganda política i l'assumpció de la nova Iniciativa de les tècniques de màrqueting que estan descrits en el recentment publicat llibre de F. Xavier Ruiz Collantes, Óliver Pérez i Pol Capdevila, *El relat polític. Els missatges audiovisuals a les campanyes electorals. Iniciativa per Catalunya Verds 1988-2012* (2015).⁶⁴⁷ Aquest és un llibre elaborat a partir de l'anàlisi dels espots i la cartelleria de la formació política IC/ICV des de la seva fundació fins a les eleccions parlamentàries del 2012 per tal d'identificar el relat polític de la formació ecosocialista. Es tracta del primer i únic estudi d'ICV des del punt de vista estrictament comunicatiu (en parlem en l'apartat 4.2.4. d'aquest capítol).

⁶⁴⁵ "La propaganda política en les eleccions autonòmiques de 1995. estructures narratives i estratègies argumentatives", escrit per Jordi Pericot, Xavier Ruiz Collantes i Lluís Prat, pàgines 111-140.

⁶⁴⁶ "Els factors de vot en les eleccions autonòmiques de 1995", capítol escrit per Joan Font i Mariona Ferrer, pàgines 141-172.

⁶⁴⁷ Podeu consultar les imatges i vídeos originals de les campanyes electorals en aquest període al web: www.iniciativa.cat/icv/campanyeselectorals

4.2.1. Les relacions entre periodisme i política: la comunicació política a Catalunya (2003-2014)

Entre els trets del periodisme polític a Espanya que destaquen molts teòrics de la comunicació i que comparteixen molts periodistes és la forta politització dels mitjans, un predomini de la bipolarització antagonista i un periodisme de declaracions. Si això és així, ¿com condiona aquesta realitat l'agenda dels mitjans?

Sobre aquesta relació, el periodista català Fidel Masreal, a *Game Over. Els partits polítics: corrupció i vicis del sistema* (2013: 195-205), destaca la dependència econòmica dels mitjans de comunicació i la penetració del poder polític. La dependència molt sovint de les subvencions, de la publicitat institucional, que fa que aquesta relació sigui "una simbiosi en el fons parasitària per a l'entorn".

El periodista català Enric Hernández ho explica així a Fidel Masreal (*Ibid*: 177-178):

"també ha estat així perquè la joguina de la democràcia, si se'm permet l'expressió, convertia els partits en herois, en els cridats a convertir un sistema dictatorial era una dinàmica saludable. Que senyors que estaven perseguits i empresonats poguessin estar a la tribuna del Congrés era important. Ara bé, hi ha hagut un excés de connivència dels mitjans amb els poders públics en general, per molts motius: perquè s'estava construint un espai comunicacional a Espanya i, per tant, hi havia adjudicacions de televisió, ràdios, hi havia subvencions... i això ha corromput una mica la presumpció de neutralitat que hem de tenir els mitjans. I per la dictadura d'allò *immediàtic* -el fet que el meu mitjà arribi ara, ja, i sigui efectista, a causa en bona mesura del món audiovisual- que ha provocat- que hàgim entrat en la pugna absolutament espúria de retrats entre partits que no aporta res al debat, en comptes d'anar al fons de la qüestió. (...) nosaltres, els mitjans, hem anat convertint-nos excessivament en corretja de transmissió de dalt a baix, dels poderosos als ciutadans. I ens hem acabat convertint en còmplices dels seus errors. La nostra obligació és ser corretja de transmissió en els dos sentits i ser capaços d'explicar el que hi ha al darrere dels polítics i els banquers, i també traslladar la veu de la ciutadania cap a dalt"

Un altre periodista amb àmplia experiència en el periodisme polític, Pere Rusiñol, parla a Masreal (*Ibid*: 179) de "sistema tancat i viciat" entre polítics i periodistes: "La informació política tradicional no deixa de ser teatre". Parla d'"ecosistema" en què el periodista pot influir sobre els actors en un *win-win* en què els periodistes fan veure que influeixen "la qual cosa permet mantenir la ficció que els polítics són molt influents. És una ficció que es retroalimenta. Els polítics fan veure que són molt influents i els periodistes, que també estan en mans dels bancs, fan veure el mateix. Però ara la gent comença a adonar-se'n".

La dinàmica que ha anat prenent la relació periodista-polític, segons Rusiñol, "s'ha deteriorat; la roda de premsa només serveix per a un tall de veu a la tele; qualsevol pregunta no té interès, sempre contestaran el que sigui, el que havien decidit, la consigna del dia, dues frases. La roda de premsa és el gènere més horrorós, com l'entrevista. S'ha contaminat. Són absolutament inservibles".

Davant d'aquesta realitat "endogàmica" amb dependències polítiques, relacions públiques i pressions publicitàries, el cercle ha quedat tancat "gairebé del tot amb un sistema d'empreses periodístiques sotmès a carències força semblants als dels partits", afirma Masreal, que afegeix que "no es tracta ja que els polítics no contestin preguntes incòmodes, sinó que tot sovint aquestes preguntes ja ni s'arriben a formular".

La meua experiència personal⁶⁴⁸ en comunicació política d'un partit, com a cap de premsa d'ICV al Congrés dels Diputats (2008-2010), em fa dir que hi ha un seguiment de la política de la foto final, del tall de veu, de la imatge final molt sovint en un context de conflicte, en comptes de seguir totes les comissions i estar pendents de tot el procés. A això cal afegir la gran quantitat d'espai que la política té cada dia en els mitjans espanyols i catalans i el periodisme de declaració-contradeclaració que contribueix a la percepció que els partits sempre estan barallats amb l'efecte que això té sobre el públic i que explica en part la desafecció.

Hi ha un seguit de factors molt diversos que van des del tarannà de les noves generacions, els canvis ideològics en la societat, la pèrdua del domini de la funció mediadora del periodista fins a la precarietat laboral, el control per part del poder polític a través de les subvencions... En un estudi comparatiu entre la comunicació en els dos governs tripartits i els dos posteriors de CiU, elaborat per Joan Ridao i Sandra Oriol (2014),⁶⁴⁹ destaquen -en la línia de molts altres analistes polítics en els darrers anys- el pes cada vegada més gran que tenen sobre la comunicació política les oficines o gabinets de comunicació, assessors, *spin doctors* i altres "actors" que intenten al capdavall "marcar l'agenda política i, per tant, també la dels mitjans de comunicació".

Ridao i Oriol analitzen els aspectes comunicatius dels governs de coalició en el període del dos tripartits (2003-2010) i destaquen que l'annex del Pacte del Tinell -no públic-, signat el 14 de desembre del 2003, regulava exclusivament els criteris de distribució intracoalicional del poder polític "obviant, entre d'altres, tota referència a la política comunicativa del govern. L'únic aspecte vinculat a la comunicació del Govern era el disseny i control de la publicitat institucional". I afegeixen:

"Aquesta manca de previsió, a més de les diferents tradicions polítiques, i sobretot l'heterogeneïtat d'opcions estratègiques amb les relacions Catalunya-Espanya (i els vincles organitzatius del PSC amb el PSOE), van ser l'origen del periòdics episodis de crisi, fins precipitar l'avançament electoral"

Òbivament, estan situant un problema de gestió de la comunicació com un dels factors que explicarien la inestabilitat d'aquell primer govern tripartit al qual afegeixen "l'hostilitat de determinats mitjans i grups de comunicació privats" cap a la figura de Pasqual Maragall. En l'estructura comunicativa va destacar la influència d'ERC -els autors parlen de "notable desequilibri de l'Executiu, a favor d'una ERC clarament sobre-representada gràcies al seu rol de pivot de la coalició i a la seva

⁶⁴⁸ Aquest doctorand ha treballat en vuit campanyes electorals per a IC-V (1999-2000) i ICV (2008-2010).

⁶⁴⁹ En part fet a partir d'entrevistes i aportacions de periodistes, alguns dels quals han tingut responsabilitats en la comunicació dels governs tant tripartit com de CiU des del 2003.

capacitat de *xantatge* en termes de negociació"- amb equilibris amb el PSC i la manca absoluta de cap membre pròxim a ICV en aquesta estructura comunicativa.

El president Montilla es va proposar com a objectiu primordial la millora de la coordinació i de la gestió de l'Executiu, amb la comunicació inclosa, però va resultar una legislatura agitada per l'espera de la sentència del TC sobre l'Estatut i l'acord sobre el model de finançament, elements als quals es va afegir –argumenten els autors del treball- “el lideratge discret, i fins i tot silent de Montilla, va dificultar tanmateix la tasca del Govern, a més d'irritar sovint l'oposició enmig de diferents crisis com l'incendi d'Horta de Sant Joan, les nevades o la perllongada sequera que afectà el Principat”. I continuen:

“En aquest context, el protagonisme va correspondre a alguns consellers socialistes i sobretot als socis d'ERC i ICV-EUiA, senyaladament durant el compàs d'espera de la sentència del TC. Prova d'això és que, després de les eleccions autonòmiques de 28 de novembre de 2010, el mateix president en funcions va assumir, durant una intervenció en el Consell Nacional del seu partit, que una de les causes de la desfeta electoral del 28-N havien estat els seus ‘problemes de lideratge’ i ‘certa incapacitat de comunicar bé” (*Ibidem*: 23)

En els dos governs de Mas, a diferència dels governs Maragall i Montilla, diuen els autors, “no es pot parlar d'una extrema competència en termes comunicatius entre els departaments i consellers” per raons d'homogeneïtat ideològica i perquè l'agenda política està condicionada per la crisi econòmica i el procés sobiranista.

Un dels elements que cal tenir en compte quan s'analitza la comunicació política a Catalunya és l'existència d'un doble sistema comunicatiu català: un de català seguit majoritàriament pels ciutadans catalanoparlants i un de castellà seguit majoritàriament pels ciutadans que tenen com a llengua habitual d'expressió el castellà. Això fa que uns s'informin preferentment de l'actualitat política a partir de televisions i ràdios principalment amb seu a Catalunya i que hi hagi un percentatge que sovint s'ha situat en el 40% de la població catalana que sobretot s'informa a partir de ràdios i televisions d'abast estatal i amb seu a Madrid (TVE, Antena 3, Tele5, la Sexta, RNE, Onda Cero, COPE i SER).

Aquest factor és molt important a l'hora d'analitzar el debat dels darrers anys sobre la independència de Catalunya i el referèndum que finalment es va convocar en forma de consulta no vinculant el 9 de novembre del 2014. Quan es parla des del bàndol contrari al sobiranisme s'ha utilitzat l'expressió “majoria silenciosa” per definir sobretot la població que s'informa pels canals comunicatius d'àmbit espanyol. Però des de l'altre bàndol s'ha contraargumentat que des dels mitjans de Madrid se silencien les veus catalanes a favor del “procés” i que la “majoria silenciosa” en tot cas és la dels catalans a favor de la independència.

En l'enquesta-sondeig de l'ICPS de desembre de 2014, a la pregunta per quina cadena veu les notícies -el 80% dels catalans responia que veia les notícies per televisió “Tots els dies o gairebé”- TV3 és la més seguida amb el 39,4%, seguida de TVE (11,6%), Antena-3 (10,8%), Tele-5 (10,6%), La Sexta (10,1%), Cuatro (5,3%), Canal 3/24 (4,3%), 8TV (2,5%) i Canal 24 Horas TVE (2,2%).

Pel que fa als diaris a través dels quals s'informa de política -el 27,6% responia que llegia els diaris "Tots els dies o gairebé"-, *La Vanguardia* (versió en català) era la font per al 18%, seguit de *La Vanguardia* (castellà), amb el 16,1%, l'ARA (10,4%), *El País* (10,2%), *El Periódico* (castellà), amb el 10,1%, *El Periódico* (català), amb el 9,8%, *El Punt AVUI* (7,7%) i seguien comarcals com *Segre* i *Diari de Tarragona*, *El Mundo* (1,7%) i ABC (0,3%).

Pel que fa a la ràdio -el 30,7% responia que escoltava la ràdio "Tots els dies o gairebé"-, l'emissora més escolta per informar-se de política era Rac1 (28,5%), seguida de Catalunya Ràdio (27,8%), Cadena SER (15,3%), Onda Cero (5,4%), Catalunya Informació (3,4%) i COPE i RNE (2,5%).

I finalment, pel que fa al seguiment de la informació política a través d'internet, el 26,1% indicava que ho feia "Tots els dies o gairebé" per aquest canal, tot i que els qui fan servir internet cada dia és el 60,5% dels catalans.

Els mitjans de comunicació han jugat i juguen un paper cabdal en tots aquests anys de debat, sobretot a partir de la sentència del Tribunal Constitucional. I l'anàlisi comparativa entre la imatge que es dona de tot aquest procés per part dels mitjans catalans respecte de la imatge oferta pels mitjans d'àmbit espanyol de Madrid i molts altres regionals i de províncies ens dona com a resultat dues realitats ben diferents sovint absolutament diferents.

Toni Aira subratllava en la seva tesi doctoral sobre l'*agenda-setting* (2008) i el debat sobre la reforma de l'Estatut de Catalunya -origen del debat posterior que va derivar en la convocatòria de la consulta del 9-N- que malgrat les diferències entre els rotatius de les mateixes ciutats de Madrid i Barcelona constatava en la seva anàlisi com els mitjans van condicionar el debat estatutari i més concretament, "com els mitjans de Madrid van exercir una major influència en aquest sentit i una major capacitat distorsionadora del debat polític". En les conclusions finals de la tesi apunta:

"Els mitjans de comunicació fan política. Construeixen política tal i com l'entendem en un context de democràcia mediàtica que s'imposa en les societats occidentals del segle XXI. Un lideratge polític és ja sinònim de lideratge mediàtic. O és així o no s'és. O el discurs polític s'elabora per a ser projectat a través dels mitjans o no existeix, no suma i per tant no serveix als polítics. (...) En aquest context, en una societat que creix i que s'informa en clau audiovisual, el pes de la imatge i de la simplificació dels missatges condicionen la manera d'interaccionar entre individus i institucions. (...) Polítics i periodistes, en la seva competició diària per configurar l'opinió publicada, acaben per concebre-la com la més important representació de l'opinió pública, davant la dificultat manifesta que aquesta oposa a l'hora de ser eficaçment identificada i quantificada. És així com els intents dels uns i els altres per confegir l'agenda pública acaba derivant en una batalla autista per la construcció de l'agenda mediàtica, sovint dibuixant-la com un món paral·lel al de la ciutadania. (...) La construcció de les agendes política i mediàtica esdevé, doncs, una lluita diària que lliuren polítics i comunicadors en un terreny no neutral: els mitjans. En aquest camp de batalla va decidir-se la sort de l'Estatut de Catalunya quan en realitat n'hauria de ser un retrat ajustat. Els debats polítics, doncs, esdevenen debats mediàtics. Si no és així,

no existeixen. I quan és així, malgrat tot el domini que els partits puguin tenir respecte de les rutines dels mitjans, n'acaben essent hostatges. (...) Inflats gabinets de premsa i de comunicació a totes les institucions i partits polítics demostren fins a quin punt la seva actuació ve marcada per l'opinió publicada. Els polítics comencen el dia amb dossiers de premsa i després dediquen bona part de la seva jornada a respondre, replicar, subratllar, confirmar o desmentir allò que han vist publicat. El marc de la investigació sobre l'agenda ens ha demostrat com els mitjans aconseguen projectar els seus frames⁶⁵⁰ de forma més eficaç que els polítics. Els mitjans aconseguen emmarcar, doncs, més eficaçment el relat polític, tot i que també és evident que en la decisió de quin frame trien aquests mateixos mitjans cada dia més hi intervenen criteris i actors polítics, a més dels estrictament periodístics. (...) l'efecte agenda-building dels mitjans aconseguix imposar-se amb força al mateix efecte generat pels polítics.”

4.2.2. El fenomen d'Espiral del Silenci i el debat de la consulta

Un dels temes habituals que han aparegut durant el debat sobre la consulta per la independència en el període comprès entre la sentència del Tribunal Constitucional i la celebració de la consulta del 9-N (2010-2014) té a veure amb l'afirmació per part d'alguns mitjans de comunicació, periodistes, analistes, partits polítics i dirigents segons la qual a Catalunya es vivia “una espiral de silenci” perquè una part de la població, majoritària, no tenia veu en els mitjans per expressar la seva postura respecte al debat.

Podem afirmar que una part molt important, almenys dels articles en premsa escrita, que parlaven d'espiral del silenci i que esmentaven la teoria de Noelle-Neumann n'han fet una descripció equivocada i, fins i tot, molt sovint han errat en la data de la seva formulació, fet que es pot interpretar com que no havien llegit directament el llibre de la sociòloga alemanya.

Arran de la primera Diada massiva de l'11 de setembre del 2012 es van escoltar i llegir molts comentaris comparant la representativitat dels manifestants amb la d'una suposada “majoria silenciosa” que no es manifesta, tal com Rajoy es va referir als qui van envoltar el Congrés en 15-M. A partir d'aquell moment també ha estat habitual escoltar i llegir l'expressió “espiral del silenci” relacionat al debat sobiranista plantejat a Catalunya. El mateix Rajoy va tornar a parlar implícitament de “majories silencioses” en el míting de tancament de campanya el 25 de setembre del 2015.

Àngel Castiñeira i Josep M. Lozano ho van analitzar en un article el novembre de 2012⁶⁵¹ a partir de les declaracions de Rajoy i d'Àlícia Sánchez-Camacho que va

⁶⁵⁰ Aira defineix “frame” com “els arguments decisius, certes maneres dominants d'organitzar i d'estructurar la percepció d'un objecte que gaudeix d'un alt seguiment entre el públic”. Una de les conclusions finals de la seva recerca centrada en el debat sobre l'Estatut de Catalunya és que es va confirmar que “la influència de l'agenda mediàtica sobre l'agenda política és superior a la que aquesta té sobre la primera” a l'hora d'emmarcar el debat i condicionar la seva interpretació.

⁶⁵¹ “La majoria silenciosa?”, *La Vanguardia*, 15 de novembre de 2012, pàgina 29.

parlar de “la majoria dels catalans; una majoria silenciosa, que no surt al carrer a manifestar-se, i a la qual el Govern de la Generalitat sembla menysprear”. I rebutjaven aquest posicionament amb les teories de B. Kellerman sobre el lideratge i d’E. Rogers sobre la sociologia de la difusió i adopció d’innovacions. Ambues, diuen Castiñeira i Lozano, es plantegen com es transmeten noves idees entre els membres d’un sistema social i s’acosengueix que s’imposin. Així, Kellerman distingeix cinc tipus de seguidors: els aïllats, els desinformatos, desinteressats i desmotivats -sense cap relació amb els seus líders i guarden silenci perquè estan separats i en guardar silenci són ignorats- i els tafaners, que observen però no participen.

Diversos filòsofs i líders d’opinió han descrit en forma de llibre i, sobretot, en articles d’opinió aquesta argumentació. El filòsof Manuel Cruz a *Una comunidad ensimismada* desenvolupa la teoria de Catalunya com una “olla de pressió”⁶⁵² en la qual “es troba a faltar en l’espai públic d’aquest país la defensa d’altres posicions (diferents a les independentistes) que sens dubte existeixen, però els partidaris de les quals solen comentar en privat, que de moment han decidit optar per un perfil baix, o que es reserven per a l’hora de la veritat, quan realment es posi en joc de manera irreversible el futur de la nostra comunitat”.

Cruz sosté -escriu Zarzalejos- que en aquest debat a Catalunya “sembla clar que pateix un considerable dèficit democràtic” en una societat en què els seus ciutadans acaben sotmesos -segueix argumentant- a allò que s’ha denominat, inspirant-se en Tocqueville, com a espiral del silenci, i prefereixen mantenir-se callats davant la por -manifestament induïda des del poder- a quedar aïllats o, pitjor encara, a rebre algun tipus de retret social.

Cruz arriba a la conclusió -segons l'article de Zarzalejos- que “juntament amb la tendència a l’unanimitat, probablement la segona premissa fonamental sobre la qual camina el discurs sobiranista mereix ser denominada homogeneïtat o tendència a considerar la comunitat catalana com una realitat homogènia”.

Zarzalejos critica que en el debat s’ha reduït tot a les apel·lacions a “tots els catalans” o “tots els espanyols”, una reducció i una simplificació on al final s’imposa els grans moviments d’opinió.

El conjunt d’articles que han sortit publicats amb el concepte “espiral del silenci”⁶⁵³ com a leitmotiv o argument d’alguns articulistes i opinadors en contra del debat de la consulta a Catalunya en entendre que els mitjans han jugat un paper determinant a l’hora de generar i reforçar aquesta “espiral del silenci” arrenquen amb el tertulià -que va acabar sent eurodiputat pel Partit Popular- Juan Carlos Girauta que utilitzava aquest concepte per argumentar que a Catalunya hi havia una majoria contrària a la independència que no es manifestava públicament.

⁶⁵² Explicat per José Antonio Zarzalejos en el seu article titulat “Tots els catalans”, *La Vanguardia*, 2 de març de 2014, pàgina 35.

⁶⁵³ “L’espiral del silenci, un pseudoargument unionista”, article publicat pel col·lectiu Contrastant (26 de juliol de 2014). Podeu consultar-ho: <http://contrastant.cat/2014/07/26/lespiral-del-silenci-un-pseudoargument-unionista/>

En el debat sobre la independència de Catalunya hi ha una divisió entre aquests dos pols: els que creuen que l'independentisme és -com mantenia l'octubre del 2012 Ferran Sáez a *El País*-⁶⁵⁴ un moviment massiu que aglutina la classe mitjana catalana o la postura que el desembre de 2012 Juan Antonio Cordero i Félix Ovejero defensaven en un llarg article titulat "La fractura catalana"⁶⁵⁵ en què argumentaven que el fons d'una crisi econòmica sense precedents serveix de combustible a discursos identitaris excloents a tot Europa, mentre que Catalunya "avanza a lomos del nuevo populismo independentista hacia una escisión social en dos comunidades divergentes".

La primera d'aquestes dues comunitats -mantenen Cordero i Ovejero- s'articula a l'ent de les bases tradicionals del nacionalisme i les seves classes dirigents experimenten una progressiva radicalització populista i desenvolupa una creixent bel·ligerància cap a "Espanya" en una "*desafección*" alhora cap a fora i cap dins de Catalunya "a la que las terminales mediáticas del nacionalismo, tanto públicas como privadas, sirven a la vez de pólvora, mecha y de humo". Mentre que la segona comunitat coincidiria amb l'econòmicament més vulnerable, escassament nacionalista (ni espanyola ni catalana) i d'identitat preferentment mixta, la comunitat que ha mostrat menys mobilització política en les eleccions autonòmiques i que han tingut "un acceso subsidiario a los medios de comunicación nacionalistas y al imaginario catalán que éstos han construido y difundido en las últimas décadas".

I afegien -en el que és la primera cita a la Teoria de l'Espiral del Silenci relacionat amb el debat sobre la consulta en aquest període entre l'11 de setembre del 2012 i el 9 de novembre del 2014- i que posteriorment, sobretot a partir de desembre de 2013, podrem trobar en altres articles sobretot en premsa escrita en la mateixa línia argumentativa:

"Esta comunidad ha sido -y sigue siendo- demográficamente mayoritaria. Sin embargo, su rol social y político en Cataluña ha sido históricamente el de una minoría -una minoría tolerada por el catalanismo dominante, pero sólo en la medida en que se mantuviera al margen de los asuntos públicos autonómicos: una mayoría minorizada, los más débiles socialmente y los ignorados -cuando no despreciados- culturalmente. La novedad de este curso político es que incluso este precario y muy desigual equilibrio resulta demasiado generoso para las élites dirigentes en Cataluña. Al catalanismo orgánico ya no le basta, como hasta ahora, con ser la única voz audible y oficialmente reconocida en Cataluña. La *espiral del silencio* que ha consagrado el monopolio mediático catalanista en las últimas décadas está dando paso a la imposición de un *falso consenso* en sus exactos términos: individuos que critican a otros con los que en el fondo están de acuerdo por temor a ser menospreciados en caso de manifestar lo que realmente opinan"

Acabaven l'article alertant de l'emergència d'un "nacional-populismo identitario" organitzat i potenciat per les elits catalanistes des de les institucions autonòmiques i

⁶⁵⁴ Entrevista a Ferran Sáez pel periodista Joan Foguet, citat en capítol segon d'aquesta tesi. *El País, Quadern*, 4 d'octubre del 2012.

⁶⁵⁵ Publicat a *El Viejo Topo*, 299, desembre del 2012.

locals i que resultava una amenaça per a la democràcia a Catalunya a l'haver apostat per la confrontació, la discòrdia i el seu menyspreu cap a les lleis, les institucions i els contrapoders democràtics. I afegien que "Cataluña asiste a una ruptura deliberada de su unidad civil y a un incremento planificado de la crispación social, la histeria colectiva y la tensión identitaria en la sociedad, en la que los espacios para la discrepancia, la pluralidad y el desacuerdo con el discurso oficial van desapareciendo con preocupante rapidez".

Però, la utilització de l'expressió "espiral del silenci" va començar a ser més habitual als mitjans sobretot a partir de dos articles del filòsof Manuel Cruz publicats a *El Periódico de Catalunya*, el 24 d'agost de 2013 ("Teoría de l'olla a presión") i el 9 de setembre del mateix any. Segons Cruz, una part dels catalans estaven amagant la seva opinió i recorria a Tocqueville per assegurar que el filòsof francès va usar el concepte d'"espiral de silenci" –afirmació que no és certa com hem argumentat en un apartat anterior d'aquesta tesi- en el sentit que els individus amaguen en públic allò que pensen i acomoden les seves manifestacions davant els altres al que perceben com l'opinió pública dominant.

Francesc de Carreras torna a fer servir aquest concepte en un article a *El País*, publicat el 30 de desembre de 2013 amb el títol "Cataluña: la espiral del silencio", que va tenir un ampli ressò. En l'article també atribueix a Tocqueville l'"espiral del silenci" tot i que cita Noelle-Neumann. Argumentava aquest professor de Dret Constitucional que el clima polític creat a Catalunya des de la reforma de l'Estatut sota el govern tripartit "ha alcanzado sus fines: ampliar el número de partidarios de la independencia" amb l'ús d'una "pedagogía del odio" a través de l'escola, mitjans de comunicació, institucions de la societat civil (com ara diferents directives del Barça), partits polítics fins als sondejos manipulats. Aquesta situació hauria contribuït a crear una "hegemonía cultural" perquè durant varies dècades s'ha produït una "espiral del silencio". La interpretació que feia Francesc de Carreras per justificar la tesi del seu article era aquesta:

"¿En qué consiste tal fenómeno? Consiste en que un punto de vista llega a dominar la escena pública cuando los demás -aunque en el punto de partida fueran mayoritarios- enmudecen. En efecto, ganan aquellos que tienen "energía, entusiasmo, ganas de expresar y exhibir sus convicciones" y pierden quienes callan. En la naturaleza humana hay una inclinación a formar parte del bando vencedor, nadie quiere quedar aislado. Ya lo observaba Tocqueville al referirse a la Revolución Francesa: "Temiendo más la soledad que el error, [los contrarios a la Revolución] declaraban compartir las opiniones de la mayoría". Años después, el sociólogo Tarde advertía que las personas tienen miedo al aislamiento de los demás y desean ser respetados y queridos por ellos.

Si lo dice la mayoría... es que es verdad: esta es la consecuencia de la espiral del silencio. La mayoría, naturalmente, está compuesta por quienes hablan, no por quienes callan. Y, como dice Noelle-Neumann, para que en una sociedad se produzca el fenómeno de la espiral del silencio es preciso que previamente se infunda miedo, que los individuos tengan la percepción de que si se desvían del clima de opinión que se supone mayoritario están amenazados con el aislamiento y la exclusión. Es en ese clima que los

individuos cambian de opinión: no tras un proceso en el que han sido convencidos mediante argumentos razonables sino debido a la presión social que amenaza al díscolo con el aislamiento y la expulsión.

En Cataluña, durante más de treinta años, ha habido y hay miedo a la soledad y a la exclusión. Miedo en las personas, en los grupos y en los partidos políticos. Miedo en la sociedad. El nacionalismo ha dominado la escena y ha excluido, cuidando de que no se notase, las voces críticas. Los callados, para autojustificarse, se van pasando al independentismo que creen está a punto de triunfar. Es la espiral del silencio. Frente a esta realidad, alguien con autoridad, en Cataluña y en España, debería superar el miedo y empezar a hablar.”

L'article de Francesc de Carreras va tenir força impacte perquè en els mesos següents almenys a *El País* van publicar-se d'altres que mantienien la mateixa tesi sobre el que passava a Catalunya a partir d'aplicar la teoria de l'espiral del silenci. Així, Aurelio Arteta publica també a *El País*, el 13 de maig de 2014, l'article titulat "El deber de persuadir" on argumentava que la "voluntad independentista" s'hauria format per l'adoctrinament del Govern català dels seus ciutadans i l'opinió pública catalana que ha relegat Espanya a la "categoría de enemigo". Davant d'això, Arteta emplaçava a utilitzar "el deber indudable de persuadir" perquè es visualitzi una majoria no nacionalista a Catalunya. Sense esmentar la teoria de l'espiral del silenci, Arteta torna a situar el moviment originat a Catalunya per la independència en el terreny de la propaganda i l'adoctrinament.

Dos mesos després, el 24 de juliol de 2014, *El País* publica una sèrie de reportatges amb l'encapçalament "¿Qué pasa en Cataluña?" a partir del darrer baròmetre de la Generalitat que dibuixava una societat dividida per la metitat en què el 47% se sent independentista i el 48,4%, no. Amb el títol "Habla la Cataluña silenciosa"⁶⁵⁶ afirmava que "Cataluña vive una ola independentista que se ha acelerado en el último año y medio" i les enquestes mostren un ascens de suport a la secessió i afegia que "sigue habiendo una parte importante de la sociedad que está en contra del 'proceso'" i es preguntava per què la veu d'aquests catalans no s'escoltava. I responia:

"Se ha creado una situación paradójica, y es que, por una parte, la presión social que dicen sentir muchos catalanes no nacionalistas es más fuerte que nunca. (...) Muchos catalanes, antes callados, temen las consecuencias, dice un bloguero que evita dar su nombre"

Jordi García Solé publica el 4 de març de 2014 l'article "Entre sordos y ensimismados"⁶⁵⁷ on a partir del llibre de Manuel Cruz, *Una comunidad ensimismada*, assegura que cada vegada és més excepcional trobar veus en públic que discrepin del discurs independentista quan en privat molts sí que ho fan i afegia que si a Catalunya un s'informa sobretot o exclusivament a través d'alguns mitjans públics sembla que tota la societat catalana defensa unànimament la independència de Catalunya.

⁶⁵⁶ Reportatge de Vera Gutiérrez Calvo, *El País*, 24 de juliol del 2014, pàgina 16.

⁶⁵⁷ Publicat al diari digital www.elplural.com

Els diaris de Madrid han publicat molts articles, especialment entre el 2013 i 2014, que han criticat el paper dels mitjans públics catalans, de TV3 i Catalunya Ràdio, i del grup Godó (La Vanguardia, Rac1 i 8TV), per considerar que estaven fent propaganda amb l'objectiu de construir un relat a favor de la consulta i posteriorment del vot "Sí-Sí" en la consulta del 9-N.

Així, l'articulista de *La Vanguardia* Antoni Puigverd, a "Caricatures del problema",⁶⁵⁸ argumentava que si bé la majoria d'analistes i polítics de Madrid després de la manifestació de la V a Barcelona l'11 de setembre de 2014 no reconeixien que hi havia un problema a Catalunya i caricaturitzaven la realitat catalana i explicaven que la mobilització es devia a la propaganda:

"(...) l'última caricatura de la realitat catalana sosté que les grans manifestacions s'expliquen per la propaganda. Es dona per fet que els catalans que han participat a les manifestacions són titelles que es deixen portar pels pèrfids propagandistes de TV3. La propaganda de la Generalitat ha estat certament abusiva i apegalosa, en els darrers temps. Però també és cert que mai no ha desaparegut dels mitjans catalans ni les veus discrepants ni la crítica, que tenen presència constant, mentre que en els mitjans públics espanyols és només puntual l'aparició de veus polítiques de l'independentisme i és nul·la la presència de persones favorables al catalanisme. L'únic català que políticament ha tingut i continua tenint presència regular i constant a les cadenes espanyoles és Albert Rivera, que arriba a ser, no ja propagat, sinó directament idolatrat. (...) La pluralitat mediàtica d'Espanya és una de les assignatures que la nostra democràcia no ha aprovat. Altrament, l'audiència catalana consumeix en un 80% mitjans amb seu a Madrid. La propaganda dels mitjans catalans és abusiva, sí, però els catalans tenen mans i saben fer zàping"

També Carme Chacón utilitzava el concepte "espiral del silenci" per argumentar en un article titulat "Rafael, l'espiral del silenci i Rahola"⁶⁵⁹ per defensar-se d'haver estat en la concentració convocada per Societat Civil Catalana a Tarragona, l'11 de setembre de 2014, quan a Barcelona es va fer la "V". Chacón defensa utilitzar l'expressió "trenca l'espiral del silenci" a favor de "la secessió desfermada a Catalunya":

"De la mateixa manera qu en altres zones d'Espanya es va alimentar durant anys i encara es manté viva una espiral de silenci a favor d'una visió monolítica i reductiva d'Espanya. Considero que tant una dinàmica com l'altra representen un obstacle per assolir l'ideal de societat que defenso: un país plural on coexisteixin sense excloure's cultures i identitats i on es combati la injustícia i la corrupció i prevalgui l'equitat i la decència. Aquest ideal rep en moltes latituds el nom de federalisme. La meua intervenció no era una queixa personal. Era una crida a trancar una espiral de silenci d'opinions confinant-les a un espai minoritari i que, per aconseguir-ho, utilitza sovint mitjans molt discutibles. Per exemple, el maneig abusiu dels mitjans de comunicació. O, per exemple, les intimidacions que es produeixen

⁶⁵⁸ *La Vanguardia*, 15 de setembre de 2014, pàgina 20.

⁶⁵⁹ *La Vanguardia*, 22 de setembre de 2014, pàgina 19.

quan algú s'atreveix a desafiar l'espiral del silenci. (...) Continuaré resistint a les espirals de silenci: a totes dues. La que nega la realitat de Catalunya en una Espanya monolítica i la que inventa una Catalunya igualment monòtona. Continuaré sostenint les meves opinions per convicció i també perquè la mateixa Noelle-Neumann va revelar l'única manera com s'atura una espiral del silenci: quan ensopega amb un 'nucli dur', un conjunt d'individus que, encara que aparentment sigui minoritari, es reafirma en les seves posicions i opinions i manté l'afany que la seva veu sigui escoltada”.

A través del diari *El País*, l'historiador Joan B. Culla responia aquest article de Carme Chacón amb un article titulat precisament *Espiral del silenci*⁶⁶⁰ on es preguntava on es podia trobar en el debat polític espanyol aquest pluralisme, la llibertat d'expressió o la discrepància sobre la qüestió catalana. I afegia:

“No es el asfixiante unanimismo antisoberanista imperante en Madrid y su vasto *hinterland* un ejemplo de libro de esa “espiral del silencio” estudiada por la socióloga alemana Elisabeth Noelle-Neumann?

¿Resulta normal que, ante el reto del 9-N, exista mayor diversidad de posturas explícitas y publicadas en un departamento universitario de la UAB —el mío, sin ir más lejos— que en toda la universidad española, de la que no ha emanado ni un solo papel favorable al derecho a decidir? ¿De verdad no hay en las Españas un escritor, artista o filósofo simpatizante con las aspiraciones de la mayoría parlamentaria catalana, pero que no osa hacerlo público por miedo a boicoteos y amenazas?”

Un dels “actors” del debat sobiranista en aquests darrers anys que han rebut més crítiques perquè hauria estat fomentant aquesta atmosfera a favor del procés són els mitjans públics depenents de la Generalitat. En l'article del crític literari Ernesto Ayala-Dip, a *El País* Catalunya,⁶⁶¹ aquest deia no sorprendre's que el sindicat de periodistes de TV3 cregui que els mitjans de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA) “se han pasado de la raya” i qualificava d’“agobiante” la sensació aquells dies al voltant de la Diada de l'11 de setembre de 2014 de veure permanentment als telenotícies “Migdia” i “Vespre” Francesc Homs, Oriol Junqueras i Carme Forcadell. I no només ho centra en els telenotícies sinó en altres programes.

També el periodista Daniel Arasa criticava, des de la seva columna de *La Vanguardia*,⁶⁶² que amb el debat sobiranista “no pocs han trencat l'elemental imparcialitat exigible als qui informen” tant a Madrid com a Catalunya:

“El fet d'haver convertit el sobiranisme en monotema ja implica adoptar una posició, però l'assumpte s'agreuja perquè en alguns mitjans resulta difícil trobar *informació*, és a dir, descripció de fets. Tot és interpretació, i molt sovint sectària. (...) A Catalunya un sectarisme tan generalitzat ha assolit cotes estratosfèriques a TV3. Es dona també en altres mitjans, però sempre

⁶⁶⁰ Publicat el 3 d'octubre. Podeu recuperar-ho a: http://ccaa.elpais.com/ccaa/2014/10/02/catalunya/1412271153_885744.html?rel=rosEP

⁶⁶¹ “Ese inmenso error”, 17 de setembre de 2014.

⁶⁶² “Periodisme derrotat”, dissabte 4 d'octubre de 2014, pàgina 6 “Viure”.

poden al·legar que els seus propietaris tenen una línia editorial i es juguen els seus diners defensant aquestes idees (...) Però a TV3 tot això portat a l'extrem ho fan amb els diners seus i meus (...). No sé com acabarà aquesta guerra entre independència o continuïtat de Catalunya a Espanya. Però del que no tinc cap dubte és que la professió periodista ha patit ja una gran derrota en molts mitjans. Almenys demano que alguns dels qui treballen tinguin l'honradesa de substituir en el seu currículum la professió de periodista per la d'expert en *agitprop*"

Pocs dies abans de la consulta del 9-N, l'Observatori Crític dels Mitjans de Comunicació Mèdia.cat publica un informe titulat "L'espiral del silenci a anàlisi. La pluralitat ideològica en l'eix nacional a les tertúlies catalanes i espanyoles", elaborat per Sílvia Martín i Daniel Camon, que analitza 14 programes de ràdio i televisió i la presència de tertulians classificats segons la seva opinió respecte a la consulta del 9-N i la independència de Catalunya: a favor, en contra o neutre.

L'estudi⁶⁶³ conclou que de les tertúlies analitzades de l'àmbit català sumen 110 tertulians, dels quals 69 estan a favor de la consulta i 41 en contra. Respecte a la independència de Catalunya, 60 tertulians es posicionen a favor, 42 en contra i 8 d'ells són neutrals. Mentre que en l'àmbit espanyol els debats han inclòs 146 tertulians, dels quals 12 estan a favor de la consulta i 134 en contra. 3 tertulians es manifestaven a favor de la independència, mentre 142 en contra. 10 tenen una postura neutra.

I una altra dada per contextualitzar el debat de la consulta, en l'Anuari Polític de Catalunya 2013 de l'ICPS, en l'apartat sobre la percepció dels principals problemes a Catalunya, els resultats deien que el 57,8% dels entrevistats opinaven que "atur i precarietat laboral" com a problema principal, seguit del "funcionament de l'economia" (18,8%), "la insatisfacció amb la política i els polítics" (14,6%) i "les relacions Catalunya-Espanya" (9,3%).

No obstant aquesta resposta, les persones que defensaven un Estat independent passen de ser el 15,7%, el 2008, al 42,3% el 2013. L'independentisme es convertia en primera opció mentre que l'opció federal o "tercera via" es mantenia estable des de 2008 (18,1%) fins a 2013 (17,6%).

⁶⁶³ Analitza la setmana que va de dilluns 29 de setembre a divendres 3 d'octubre.

4.2.3. El “mapa de públics” d'ICV (2009-2014): una realitat complexa

ICV ja no és aquell partit de “masses” durant la Guerra Civil ni a finals de la dècada de 1970 en la Transició. Després de la fractura de 1981 el seu descens va ser molt accentuat fins quedar-se amb un sostre al voltant dels 5.000 militants.

No obstant, a principis del 2015 continuava sent un dels partits catalans amb un perfil de votant més heterogeni fet que també explica canvis en l'orientació del vot segons si les eleccions són municipals, autonòmiques o generals. En aquest sentit, l'estudi que sobre l'evolució del vot dual a Catalunya va fer Pedro Riera (2009) constata quantitativament l'existència d'aquest fenomen i estableix els mecanismes que porten a alguns ciutadans a comportar-se de manera diferents en les eleccions generals i autonòmiques a Catalunya.

Una de les conclusions dels treball és que la valoració dels candidats a la presidència de la Generalitat és la variable que té més importància a l'hora d'explicar la propensió d'un català a emetre un vot dual. Així, pel que fa al vot dual PSC-CiU a finals dels anys vuitanta i principis dels noranta, Riera afirma que “els catalans que es decantaven per l'opció socialista a les eleccions generals i per la federació nacionalista als comicis autonòmics eren aquells que valoraven (pitjor) Jordi Pujol (Raimon Obiols)”.

Efectivament, des de la recuperació de la democràcia hi ha hagut un comportament força regular d'Iniciativa respecte a un altre partit d'esquerres, el PSC. Una metàfora que sovint s'ha fet servir en aquesta relació entre ICV i PSC és que són com una bicicleta que quan el pedal del PSC està dalt el dels ecosocialistes es troba abaix. És a dir, el creixement d'ICV ha acostumat a anar en paral·lel a un decreixement del PSC, i viceversa.

En relació amb el vot dual PSC-ICV, Riera assegura que és un “vot dual intrabloc” -que és el que té lloc entre opcions partidistes pertanyents a la mateixa família ideològica- “tant des del punt de vista ideològic com nacional”. Un altre element a tenir en compte és el component estratègic de les accions dels votants que explica el vot dual de molts dels votants gironins, lleidatans i tarragonins d'ICV-EUiA en alguns dels comicis autonòmics i, sobretot, en les eleccions generals, conscients de les dificultats que aquesta coalició obtingui un escó per la seva circumscripció prefereixen optar per altres opcions, sobretot pel PSC-PSOE.

Segons l'anàlisi de 30 anys d'eleccions democràtiques a Catalunya feta per Pedro Riera, el vot dual afectat tots cinc partits (CiU, PSC-PSOE, ERC, AP/PP, PSUC/ICV) amb representació sostinguda al Parlament de Catalunya en el quart de segle de comicis autonòmics tot i que en el cas del PSUC/ICV és el més difícil de catalogar ja que les fluctacions de vot que pateix són molt més petites que les de la resta de formacions polítiques: “En general, la pèrdua de vots que ha sofert tant el PSUC primer com ICV després a les eleccions generals es poden haver degut al fenomen del vot *útil* que es fa sentir especialment en aquest tipus de comicis”.

Riera també conclou que hi ha una relació evident sobre la relació entre la identitat nacional subjectiva i el vot a partits representants del nacionalisme perifèric. Així, afirma que els elements “adscriptius” (l'origen i l'ascendència) i “voluntaristes” (la

identificació nacional subjectiva i l'idioma) de la identitat fan créixer de manera estadísticament significativa la probabilitat de votar CiU i ERC.

En l'anàlisi que fa del perfil identitari i ideològic dels partits catalans en els períodes 1989-1992, 1996-1999 i 2004-2006 donava com a resultat per a ICV-EUiA que en el primer període el "perfil de vot identitari" se situava en 3,25 punts (entre 3. "tant català com espanyol" i 4. "més català que espanyol") un percentatge que creixia en el segon període fins a 3,75 punts i en el període 2004-2006 tornava a baixar fins a 3,37 punts. Per tant, es conclou que entre 1989 i 2006 el votant d'Iniciativa s'ha mantingut gairebé en la franja de sentiment de "tant català com espanyol" amb una lleu deriva cap a "més català que espanyol".

Mentre que pel que fa al seu "perfil de vot ideològic" en el període 1989-1992 se situava en l'escala entre 1 ("extrema esquerra"), 2 ("esquerra"), 3 ("centre esquerra") i 7 ("extrema dreta) en una escala de 2,17 (per tant, "esquerra), percentatge que baixava en el període 1996-1999 fins al 2,07 i que en el període 2004-2006 s'enfilava fins al 2,32, índex que indica un lleu acostament a postures més d'esquerra centrada.

Comparat amb la mitjana del perfil ideològic i identari dels cinc principals partits catalans en aquests tres períodes, es pot concloure que el votant d'ICV és el que se situa en l'eix esquerra-dreta més a l'esquerra i pel que fa al perfil identitari és el més pròxim a la mitjana dels cinc principals partits que se situaria al voltant del 3,25, és a dir: "tant català com espanyol" desplaçant-se lleument cap a l'opció "més català que espanyol".

Aquestes eren dades fins al 2006, és a dir, després que el Parlament de Catalunya aprovés el nou Estatut i que el Congrés el ratifiqués després de retallar-lo. També el 2006 és l'any de la reedició del segon Tripartit, de la fundació de Ciutadans i un any abans que la Plataforma Dret a Decidir convoqués l'1 de desembre de 2007 una manifestació amb el lema "La nació catalana diu prou!", germen de l'ANC.

Segons dades aportades al periodista Fidel Masreal⁶⁶⁴ (2013: 102-103), l'any 2013 ICV tenia 2.063 militants: els menors de 30 anys (4,06%), de 31 a 40 anys (9,52%), de 41 a 50 (12,53%), de 51 a 60 (17,4%) i de més de 60 (56,49%). El soci EUiA tenia aquell mateix any 2013, segons les dades aportades a Fidel Masreal, 3.626 militants.

Aquesta dada contrastava amb els 52.525 militants de Convergència, els 13.000 d'Unió, 33.567 militants del Partit Popular de Catalunya el 2012, 4.000 militants de Ciutadans-Ciudadanos, i els 1.100 de la CUP.

Es tracta, però, d'una militància –com el seu electorat– molt heterogeni com veurem en les pròximes pàgines.⁶⁶⁵

⁶⁶⁴ Aquests 2.063 corresponen als "adherits", sense sumar la figura del "simpatitzant". A finals de juny del 2015 ICV tenia entre adherits i simpatitzants un total de 5.704 militants (dades aportades a aquest doctorand pel director de Comunicació d'ICV, Marc Rius), terme aquest de "militant" que no utilitza la formació ecosocialista.

⁶⁶⁵ Les dades que s'aporten en les pàgines següents fins al final d'aquest apartat 4.2.3. procedeixen d'un estudi intern d'ICV -no fet públic- que la formació ecosocialista ha facilitat a aquest doctorand. Aquesta anàlisi que reproduïxo en les pròximes pàgines -titulada "Perfil dels i les votants d'ICV-EUiA 2012 (comparació amb els i les votants d'ICV-EUiA) 2009"- es va fer a partir de dades extretes d'enquestes del

1. Edat i gènere

1.1. Què es vota per cada franja d'edat?

	De 18 a 34 anys	De 35 a 49 anys	De 50 a 64 anys	Més de 64 anys
2009 (ICV-EUiA)	10,79%	8,19%	6,33%	2,35%
2012 (ICV-EUiA)	10,73%	7,58%	7,94%	2,64%

En aquest quadre es mostra el tant per cent del total d'enquestats per franja d'edat que han votat a ICV-EUiA, comparada amb la de l'any 2009. No es detecten canvis substancials.

Es pot observar el pes que té aquest partit en la població jove, on un 10,73% afirmen haver votat a aquest partit, xifra que no varia molt de l'any 2009. Pel que fa a les altres franges d'edat, la que es situa entre 35 i 49 anys s'ha vist reduït en nombre de votants, mentre que els que estarien entre 50 i 64 anys ha augmentat un 1.6%. Finalment es pot observar aquells que estarien en la franja de més de 64 anys, on el pes d'aquest partit és bastant reduït.

1.2. Quina edat tenen els votants d'ICV?

	De 18 a 34 anys	De 35 a 49 anys	De 50 a 64 anys	Més de 64 anys
2009 (ICV-EUiA)	35,81%	33,93%	21,76%	8,51%
2012 (ICV-EUiA)	30,19%	31,88%	28,26%	9,66%

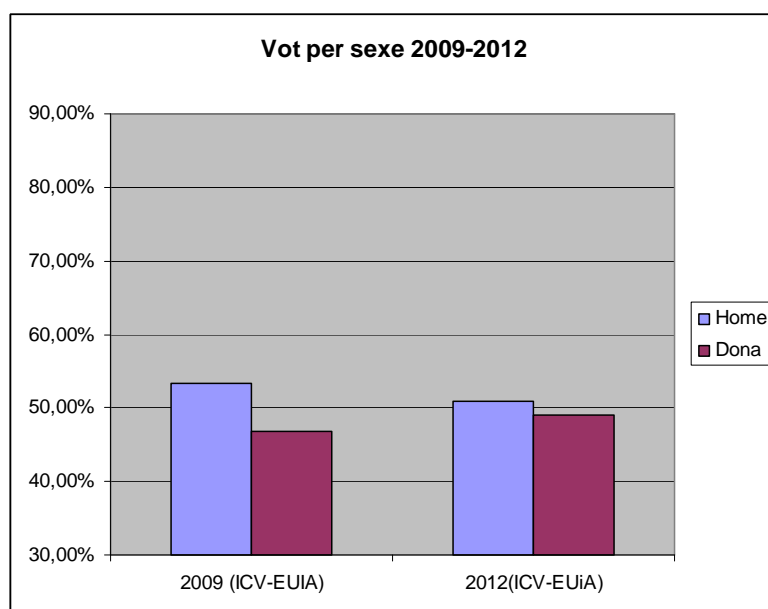
En aquest quadre es veu en quines franges d'edat es concentren els votants d'ICV-EUiA, comparat amb l'any 2009. És a dir, s'observa la distribució interna del vot a ICV-EUiA. El vot està menys concentrat dins la franja de 18 a 34 anys, on ha disminuït un poc més del 5%, mentre que la franja de 35 a 59 també s'ha vist disminuïda, amb un percentatge del 2,05%. Pel que fa a la franja d'edat de 50 a 64 anys, aquesta ha vist augmentat el percentatge de votants fins un 6,5% i la franja de més de 64 anys també ha augmentat un 1,15%.

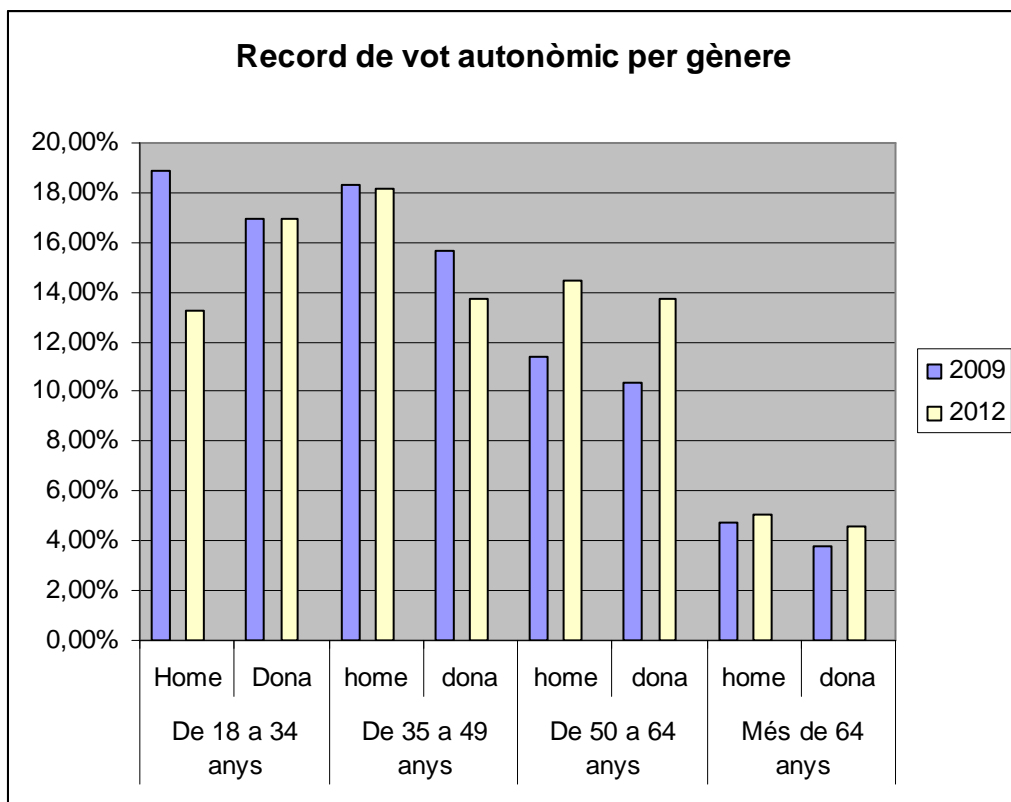
Centre d'Estudis d'Opinió combinades amb les del que té ICV. Aquest informe intern -s'afirmava en la introducció- és un explotació estadística de la matriu de dades acumulada dels baròmetres del CEO de l'any 2012 (677, 694, 705). Es tracta per tant d'una mostra de una mica més de 400 persones entrevistades durant l'any 2012 que declaren haver votat ICV-EUiA a les eleccions al Parlament de 2010. Així doncs, és una mostra adequada per observar el perfil sociodemogràfic dels votants d'ICV-EUiA, i no tant aspectes conjunturals. A més, es comparen les dades del 2012 amb l'estudi similar que es va fer sobre els votants d'ICV-EUiA de l'any 2009.

Això ens faria dir que si bé no hi hagut un canvi generacional, ja que el període de temps entre una enquesta i l'altra és reduït, sí que podem observar canvis de conjuntura que han modificat aquestes franges d'edat de forma relativament substancial.

1.3. Record de vot autonòmic per gènere

	Home	Dona
2009 (ICV-EUIA)	53,31%	46,69%
2012(ICV-EUiA)	50,97%	49,03%

En aquest gràfic podem observar l'evolució més detallada, relacionant edat amb gènere, des del 2009 fins al 2012 sobre els votants a ICV-EUiA. Es poden veure les diferències més importants en el grup d'homes d'entre 18 a 34 anys. El percentatge de votants d'aquesta franja ha disminuït fins un 5,6%, dada que no es repeteix en el cas de les dones.

Pel que fa a la franja que comprèn entre 35 i 49 anys, s'observa una lleu diferència entre el sector femení, on s'ha reduït gairebé un 2%, i no seria significativa. En canvi, s'observa que en el perfil d'ambdós sexes en la franja de 50 a 64 anys es detecta un canvi més important (augment d'un 3,12% en el sector masculí i un 3,38% en el sector femení).

2. Coneixement i valors polítics

2.1 Interès per la política

2.1.1. Interès per la política

	Molt	Bastant	Poc	Gens	NS	NC
2012 (ICV-EUiA)	24,40%	46,38%	21,01%	6,28%	0,72%	1,21%
Total record de vot	15,65%	39,56%	27,34%	16,06%	0,63%	0,76%

En aquest quadre es compara l'interès per la política que tenen els votants d'ICV-EUiA amb l'interès que tenen tots els enquestats per record de vot. S'observa que entre els electors d'ICV-EUiA hi ha un interès considerable respecte el total, on el 24,4% afirmen tenir molt d'interès i un 46,38% bastant. Mentre que sol un 21,01% afirmarien tenir poc interès i un 6,28% mostrarien molt poc interès.

2.1.2. Discussió de temes polítics

	Amb molta freqüència	Amb bastant freqüència	Amb poca freqüència	Mai o gairebé mai	NS	NC
2012 (ICV-EUiA)	29,23%	45,17%	20,05%	5,31%	0,24%	0,00%
Total record de vot	22,03%	37,26%	27,86%	12,14%	0,24%	0,47%

En aquest quadre podem observar que una àmplia majoria dels votants d'ICV-EUiA discuteixen sobre temes polítics amb molta o bastanta freqüència. Entre aquestes dues franges sumarien un 74,4%, davant d'un 25,36% que discutirien poc o gairebé mai. Això contrastaria amb el total d'enquestats per record de vot que, tot i que també són majoria els que consideren que discuteixen amb molta i bastanta freqüència, aquesta és un 15,11% inferior.

2.1.3. Grau d'informació dels enquestats

	Molt	Bastant	Poc	Gens	NS	NC
2012 (ICV-EUiA)	11,35%	60,63%	25,60%	1,45%	0,72%	0,24%
Total record de vot	10,79%	55,98%	27,73%	4,02%	0,71%	0,78%

Aquest quadre compara el grau d'informació que tenen els votants d'ICV-EUiA sobre temes polítics comparat amb el total d'enquestats. Es pot observar com, un altre cop, els votants d'ICV-EUiA estan per sobre de la mitjana. No obstant, les diferències entre aquests i el total són més lleugeres. Així, aquells que afirmen estar molt informats sobre la política en els votants d'ICV-EUiA serien un 11,35%, mentre que amb el total serien del 10,79%, és a dir, una diferència de poc més de l'1%. Pel que fa a aquells que afirmen estar bastant informats, serien un 60,63% per als votants d'ICV-EUiA i un 55,98% pel total. Pel que fa a aquells que afirmen estar poc informats serien un 25,60% per els votants d'ICV-EUiA i un 27,73% del total, una diferència de poc més del 2%. I finalment aquells que afirmen estar gens informats

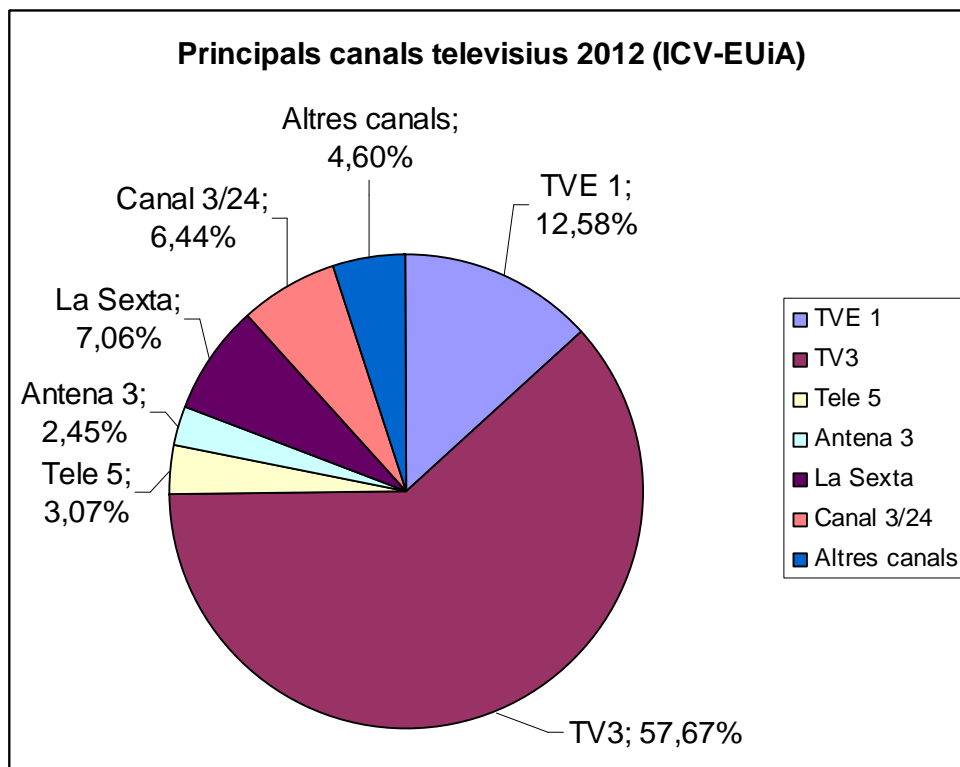
la diferència entre ICV-EUiA i el total seria del 2,5%, on aquets últims estan menys informats.

2.2 – Mitjans d'informació

2.2.1. Televisió

Principals cadenes de televisió	2012 (ICV-EUiA)
TVE 1	12,58%
TVE 2	0,31%
TV3	57,67%
Canal 33	0,00%
Tele 5	3,07%
Antena 3	2,45%
Digital Plus	0,00%
Cuatro	1,23%
La Sexta	7,06%
Canal 3/24	6,44%
8 TV	1,53%
Intereconomia	0,00%
Altres canals	1,53%
No té cap canal habitual	6,13%
NS	0,00%
NC	0,00%

En aquest gràfic podem observar les principals cadenes de televisió que utilitzen els votants d'ICV per tal de mantenir-se informats. S'han seleccionat les 6 cadenes televisives principals, agrupant aquelles que tenen un percentatge d'usuaris baix en la categoria altres.

Es pot veure, doncs, com TV3 és la principal cadena televisiva utilitzada per informar-se, amb un 57,67%. En segon lloc estaria Televisión Española (TVE 1) amb un 12,58%, seguida en tercer terme per La Sexta amb un 7,06%. Es podria observar, també, que de les principals cadenes televisives del país, les menys utilitzades per informar-se estarien Antena 3 i, tot i que no surt a aquest gràfic, també podríem incloure Cuatro.

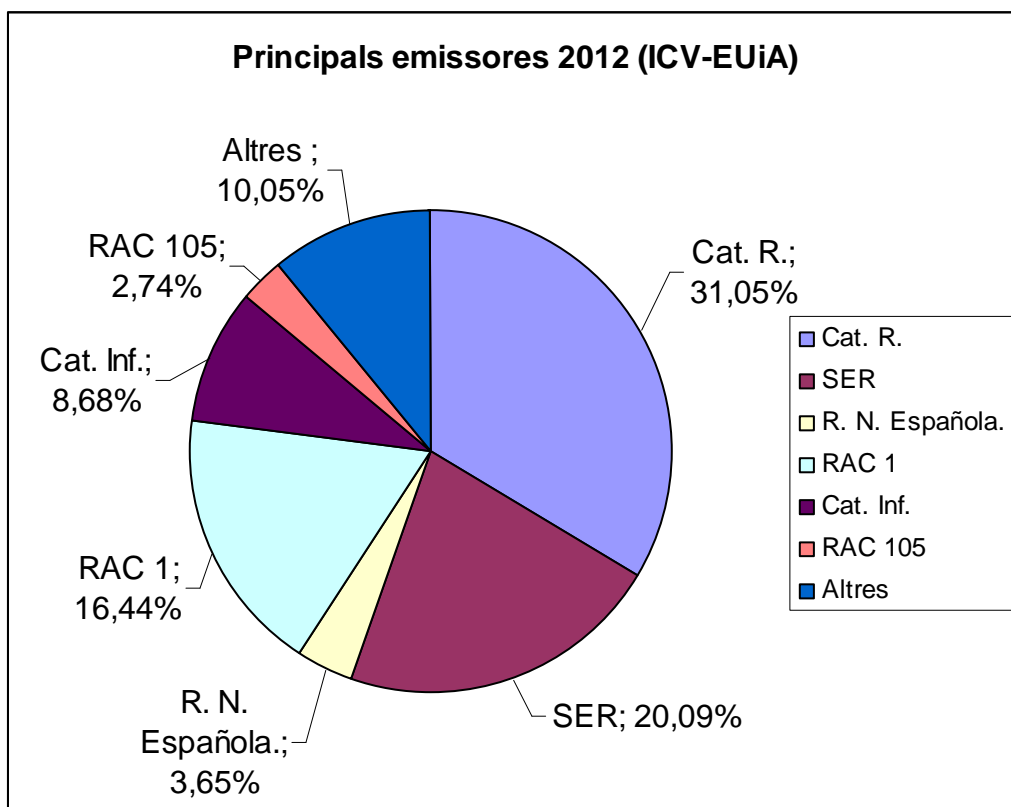
2.2.2. Ràdio

Principals emissores de radio	2012 (ICV-EUiA)
Catalunya Ràdio	31,05%
SER	20,09%
COPE	0,46%
Onda Cero	0,91%
Radio Nacional de España	3,65%
RAC 1	16,44%
COM Ràdio	1,37%
Catalunya Informació	8,68%

Radio Teletaxi	0,00%
Onda Rambla	0,00%
RAC 105	2,74%
Onda Catalana	0,00%
Altres emissores	7,31%
No té cap emissora habitual	6,85%
NS	0,46%
NC	0,00%

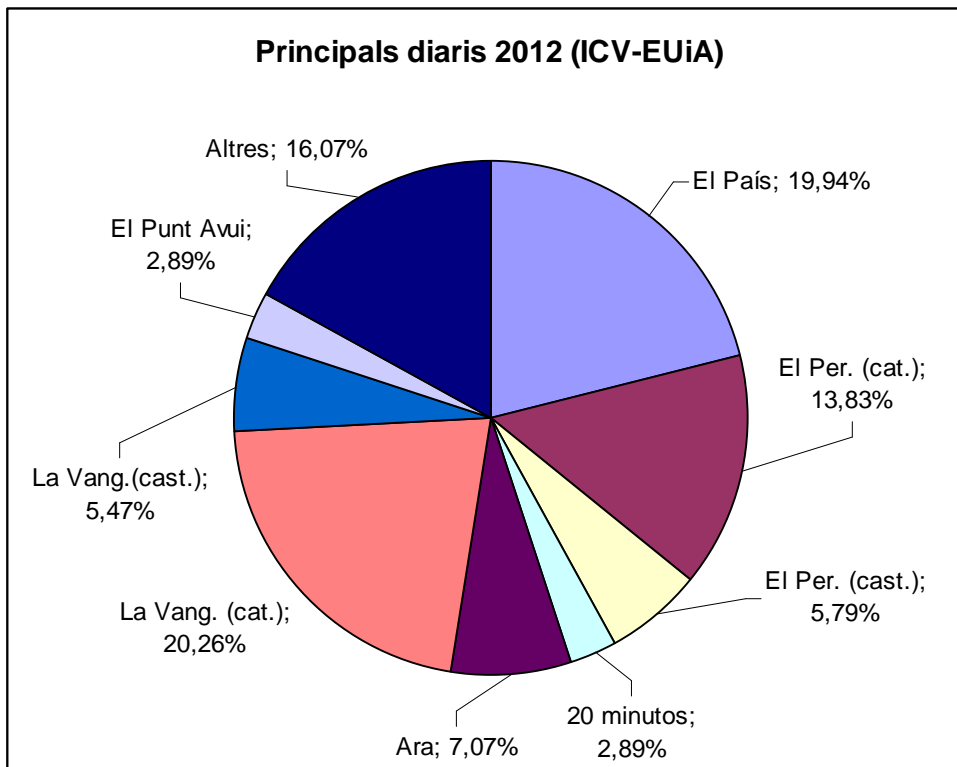
En aquest gràfic es mostren les sis emissores principals que utilitzen els votants d'ICV-EUiA per informar-se, agrupant la resta amb un percentatge de seguidor més baix en la categoria "Altres". Així, podem observar com d'aquestes emissores, la que fan servir en major proporció seria Catalunya Ràdio, amb un 31,05%, seguida de la cadena SER, que seria escoltada per un 20,09%. En tercer lloc estaria Rac 1, amb un 16,44%, i a continuació Catalunya Informació amb un 8,68%.

Una observació general sobre la dinàmica dels votants d'ICV-EUiA seria que el repartiment d'emissores estaria més dispers, amb diverses emissores on les diferències amb aquestes no són tant grans. Per aquest ordre: Catalunya Ràdio, la SER, RAC1.

2.2.3. Premsa

Principals diaris	2012 (ICV-EUiA)
El País	19,94%
El Periódico (català)	13,83%
El Periódico (castellà)	5,79%
El Mundo	0,64%
Metro (gratuït)	0,64%
20 minutos (gratuït)	2,89%
Qué (gratuït)	0,32%
La Mañana (diari de Ponent)	0,32%
El Público	2,25%
Ara	7,07%
La Vanguardia (català)	20,26%
La Vanguardia (castellà)	5,47%
El Punt Avui	2,89%
Altres	11,90%
No té cap diari habitual	5,14%

En aquest gràfic es mostren els principals diaris que utilitzen els votants d'ICV-EUiA per tal de mantenir-se informats. S'han seleccionat per a l'elaboració d'aquest gràfic els 8 diaris principals i la categoria altres per aquells que tenen un percentatge de seguidors més baix. Es pot observar com el principal diari que utilitzen els votants d'ICV per mantenir-se informats és *La Vanguardia* (en català) amb un 20,26%. Molt a prop està el diari *El País*, amb un 19,94%. En tercer lloc estaria *El Periódico* (en català) amb un 13,83%, seguit del diari *Ara* amb un 7,07%.

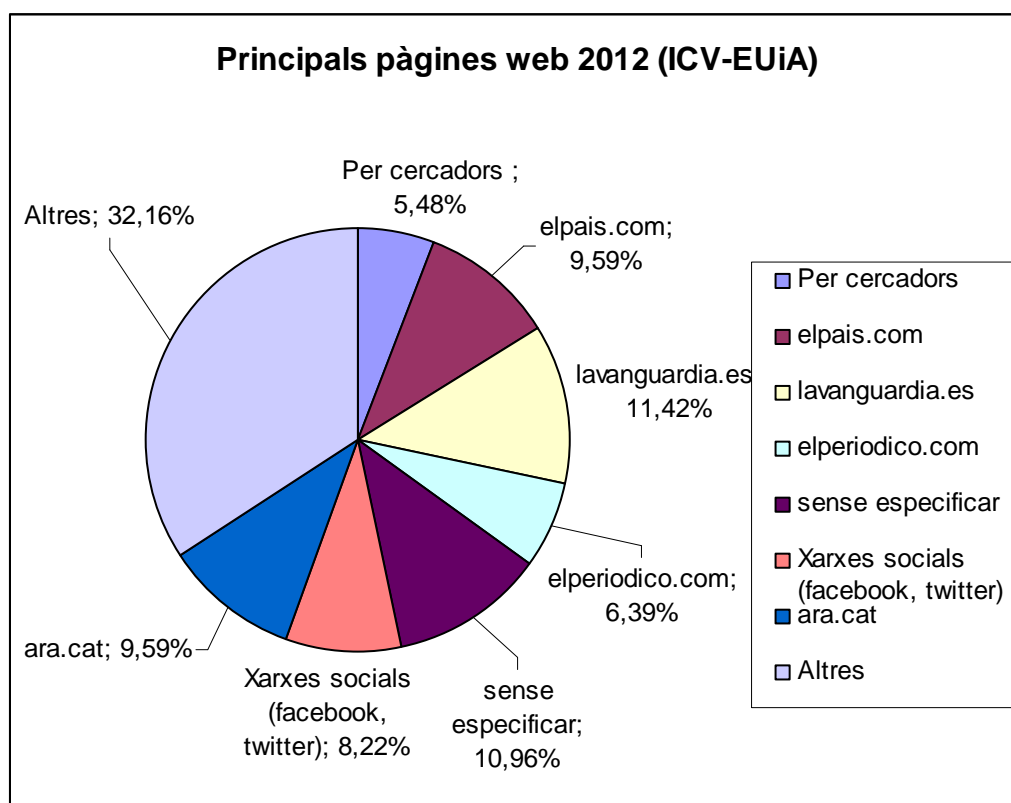
Els altres diaris més llegits serien *El Periódico* i *La Vanguardia* en les seves versions en castellà, el que ens indica la preferència dels votants d'ICV a llegir diaris en català. I finalment, dels principals diaris, els que mostren un percentatge més petit serien el 20 minuts i el Punt Avui.

Ara bé, si sumem les edicions de *La Vanguardia* i *El Periódico* en les dues llengües, observem que *La Vanguardia* es posiciona en primer lloc amb un 25,6% i *El Periódico* quasi empata amb *El País* amb un 19,5%.

Aquest resultat contradiu la creença -també formada a partir d'altres enquestes- assumida pels dirigents d'ICV que és *El Periódico* i *El País* els diaris més llegits pels seus militants i votants ja des de finals dels anys 1980.

2.2.4. Internet

Principals pàgines web	2012 (ICV-EUiA)
Per cercadors (google, yahoo)	5,48%
www.elpais.com	9,59%
www.lavanguardia.es	11,42%
www.elperiodico.com	6,39%
Diaris electrònics sense especificar	10,96%
Xarxes socials (facebook, twitter)	8,22%
www.ara.cat	9,59%
Altres diaris	32,16%
No té cap pàgina habitual	6,85%

En aquest gràfic es mostren les sis pàgines web principals que utilitzen els votants d'ICV-EUiA per tal d'estar informats, i en la categoria "Altres" aquells que tenen un percentatge de seguidors més petit. Podem observar així com la principal pàgina web que utilitzarien seria lavanguardia.es amb un percentatge del 11,42%, seguit de elpais.com i el ara.cat que tenen el mateix percentatge de lectors. En tercer lloc estarien les xarxes socials com Facebook, Twitter, amb un 8,22% i finalment elperiodico.com amb un percentatge de 6,39%. Observem també com la categoria "altres diaris" té un percentatge molt alt (37,64%) el que ens indica que a l'hora d'informar-se, aquests utilitzen molta varietat de pàgines, donada la quantitat de recursos que es poden trobar per Internet.

2.3. Confiança/satisfacció amb les institucions i la democràcia

2.3.1. Grau de confiança amb les institucions (escala de l'0 al 10)

2012	Mitjana nota (ICV-EUiA)	Mitjana nota (Total record de vot)
Tribunal de justícia	4,01	3,90
Partits polítics	3,36	3,60
El seu ajuntament	4,84	5,50
Govern central	2,19	2,32
Els sindicats	4,34	3,28
El Govern de la Generalitat	4,28	5,22
El Congrés dels diputats	3,11	3,29
El Parlament de Catalunya	4,66	5,26

En aquest quadre es pot veure el grau de confiança que els votants d'ICV-EUiA tenen a aquest seguit d'institucions en una escala del 0 al 10. Aquesta es compara, també, amb la mitja total dels enquestats per rècord de vot. Podem observar, doncs, la nota mitja que l'hi posen a aquestes institucions.

El grau de confiança amb les institucions per part dels votants d'ICV-EUiA no arriba a l'aprovat en cap dels casos, mostrant així un descontentament força elevat respecte d'aquests. Les institucions que mostren un grau de confiança més alt serien les institucions catalanes, així com els sindicats.

2.3.2. Grau de satisfacció amb el funcionament de la democràcia

	Molt satisfet/a	Bastant satisfet/a	Poc satisfet/a	Gens satisfet/a	NS	NC
2012 (ICV-EUiA)	0,97%	13,04%	60,14%	24,88%	0,97%	0,00%
Total record de vot	1,95%	23,18%	51,84%	19,52%	2,59%	0,92%

En aquest quadre es mostra el grau de satisfacció que tenen els votants d'ICV-EUiA respecte el funcionament de la democràcia i el total d'enquestats. La majoria dels enquestats se situaria entre poc satisfet/a i gens satisfet/a, que representarien el 85,02%. Si es compara aquest resultat amb el total, el que podem veure és que aquests últims tenen un grau de satisfacció més gran, tot i que entre l'opció poc satisfet/a i gens satisfet/a sumarien un 71,36%, per tant, continuarien sent també la majoria.

3.1. Valors polítics

3.1.1. Eix Esquerra- Dreta (Escala 0-10)

Autobuciació a l'Escala ideològica esquerra-dreta (1 E.Esquerra-10 E.Dreta)	2009	2012
PPC	6,5	7,2
CIU	5,2	5,4
ERC	3,5	3,3
PSC	3,9	3,7
ICV-EUIA	3,2	3,2
C-S	5,0	5,5
Altres partits	4,1	3,5
Blanc	4,2	4,2
PxC	**	7,1
CUP	**	3,4
TOTAL	4,2	4,6

** No es tenen casos de l'any 2009

En aquest quadre es pot observar com s'autoubiquen els votants de cada partit dins l'eix esquerra-dreta, calculant la mitja amb una escala de del 0 al 10, on 0 seria extrema-esquerra i 10 seria extrema-dreta. Mostra també la diferència que hi ha entre els enquestats l'any 2009 i els enquestats l'any 2012.

Així podem veure com els votants d'ICV-EUiA se situarien en el 3,2 dins l'eix esquerra-dreta. Prop d'aquest se situaria la CUP amb un 3,4 i ERC, on els seus votants se situen més a l'esquerra que l'any 2009. També seria seguit en quart lloc pel PSC amb un 3,7, on també els seus votants se situarien més a l'esquerra que l'anterior enquesta.

Pel que fa als partits més situats a la dreta de l'eix, estarien el PPC, on els seus votants se situarien encara més a la dreta en l'eix ideològic que les anteriors eleccions, passant de 6,5 a 7,2 i PxC amb dades d'aquest any, que seria el segon situat més a la dreta amb un 7,1. Els partits situats al centre serien CIU amb un 5,4 (dues dècimes més cap a la dreta de l'eix que les anteriors eleccions) i C-S amb un electorat situat al 5,5, que serien 5 dècimes més que en l'anterior enquesta.

3.1.2. Ubicació dels partits (Escala 0-10)

Aquest apartat respon a la pregunta sobre com ubiquen els enquestats d'ICV-EUiA als altres partits.

Record	2009	2012
PPC	8,83	8,93
CIU	6,76	7,74
ERC	3,57	3,45
PSC	4,64	4,86
ICV-EUIA	3,21	3,11
C-S	8,12	8,14

Aquest quadre respon a la pregunta sobre com ubiquen els votants d'ICV-EUiA als principals partits catalans, i també fa una comparació amb com els ubicaven l'any 2009. Els votants d'ICV-EUiA col·loquen el seu partit en el 3,11 dins l'escala ideològica.

El segon partit situat més cap a l'esquerra seria ERC, on el situarien en un 3,45 en l'eix ideològic. Aquest, juntament amb ICV serien els únics partits que se situarien lleugerament més cap a l'esquerra de l'any 2009 al 2012.

Els votants d'ICV col·locarien el PSC dins l'eix esquerra-dreta amb un 4,86, és a dir, bastant prop del centre, lleugerament més a la dreta que l'any 2009.

CiU seria situat bastant a la dreta, amb un 7,74, situant-lo fins i tot gairebé un punt més a la dreta que l'anterior any. No obstant, els partits que situarien més a la dreta serien PPC i C-S, tots dos amb una puntuació de més de 8 en l'eix ideològic, no obstant, la puntuació no ha variat molt d'un any a l'altre, situant-lo poques centèsimes cap a pa dreta.

3.1.3. Proximitat ideològica entre votants i partits

En aquest quadre es mostra la relació que hi ha entre com s'ubiquen els votants respecte a com ubiquen aquests mateixos als seus partits, per tant, calcula la proximitat ideològica entre votants i partits.

	2012	
	votants	Partit
PPC	7,21	7,68
CiU	5,43	6,52
ERC	3,26	3,04
PSC	3,68	3,74
ICV-EUiA	3,21	3,11
C'S	5,53	6,81

Com es pot observar en el quadre, la proximitat entre votants i partit és prou significativa en els casos d'ERC, el PSC i els votants d'ICV-EUiA.

Entre els que mostren una diferència més elevada entre votants i partits estaria, en primer terme, Ciutadans amb una diferència de 1,28, en segon terme CiU amb un 1,09 i, finalment, amb una intensitat més baixa estaria el PPC amb 0,47. Cal destacar d'aquests últims que succeeix el cas contrari, és a dir, els votants situen els seus partits més cap a la dreta del que es situen ells mateixos, on tindria més rellevància en el cas de CiU i Ciutadans.

3.2. Relació partits/enquestats

3.2.1. Simpatia dels votants d'ICV-EUiA cap als altres partits.

Simpatia	2012 (ICV-EUiA)
PPC	0,24%
CiU	1,69%
ERC	5,31%
PSC	4,35%
ICV - EUiA	64,49%
C's	0,24%
Reagrupament.cat	0,00%
SI	0,24%
PxC	0,00%
CUP	2,42%
Altres	1,21%
Cap	17,15%
NS	1,21%
NC	1,45%

En aquest gràfic es mostra els partits amb els quals els votants d'ICV-EUiA mostren més simpatia. La majoria de votants tenen més simpatia cap al seu propi partit, amb un 64,49%, i després estarien aquells partits situats cap a l'esquerra, on estaria primerament ERC amb un 5,31% i el PSC amb un 4,35%. La CUP obtindria una simpatia un 2,42%. Cal destacar, també, com dins dels votants d'ICV-EUiA hi ha un nombre bastant important de persones que no mostren simpatia per cap partit, un 17,15%.

3.2.1. Grau de proximitat dels votants d'Iniciativa per Catalunya Verds cap als partits.

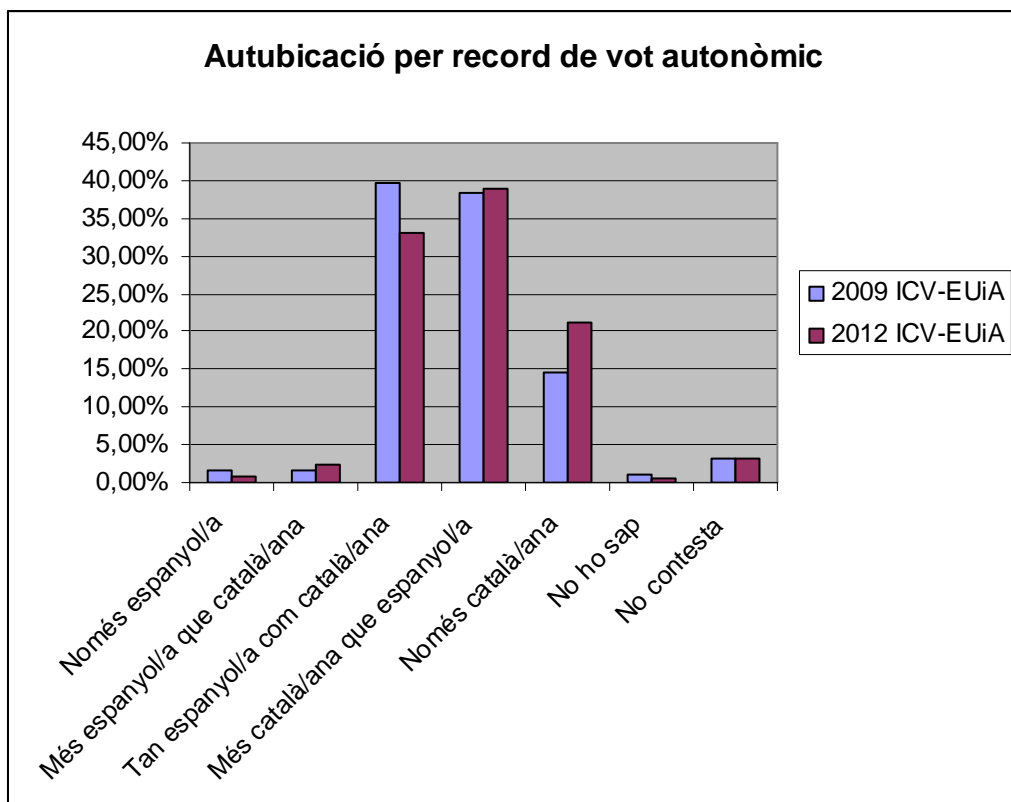
2012	Molt distant	Distant	Ni proper ni distant	Proper	Molt proper	NS	NC
ICV-EUiA	1,69%	7,25%	2,17%	56,04%	32,37%	0,48%	0,00%
ERC	5,94%	32,51%	2,97%	53,14%	4,62%	0,66%	0,17%
PSC	9,90%	33,38%	4,19%	44,92%	5,08%	2,41%	0,13%

En aquest quadre es mostra el grau de proximitat que tenen els votants d'ICV-EUiA cap als partits de ICV, ERC i PSC. Quan observem la proximitat dels votants d'ICV cap al seu propi partit veiem com la majoria se situen entre proper i molt proper, on serien el 88,41%, mentre que solament el 8,94% es mostrarien entre distant i molt distant, remarcant que solament un 1,69% es considerarien molt distants tot i votar a aquest partit.

3.3. Sentiment de pertinença

3.3.1. Autoubicació per record de vot autonòmic

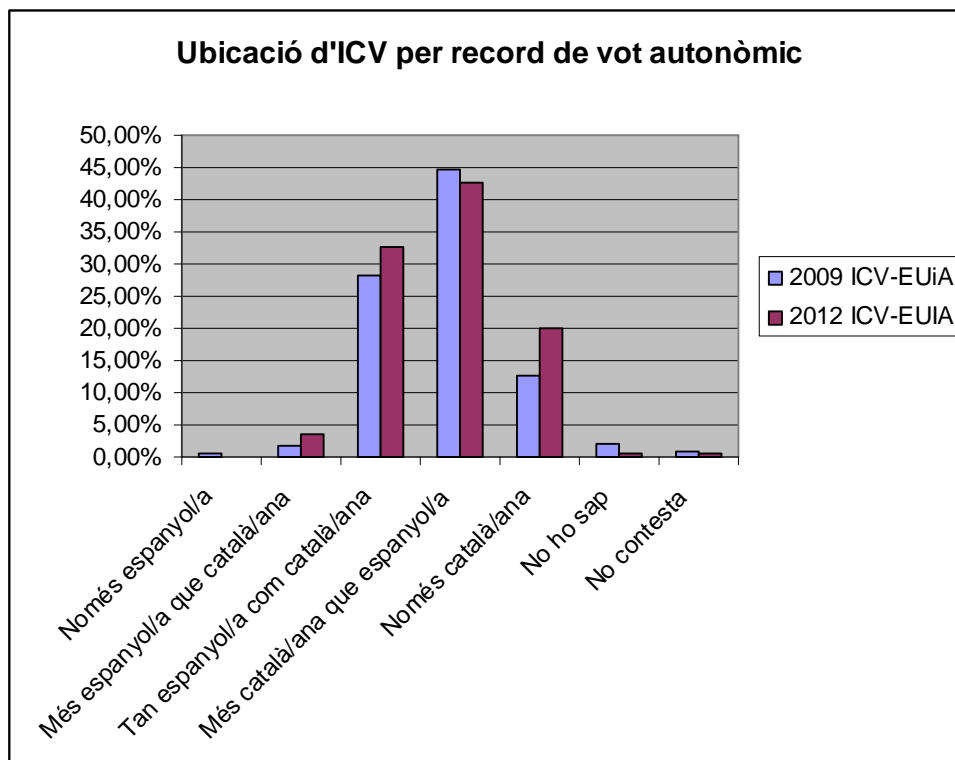
		AUTO 2009	AUTO 2012
		ICV-EUiA	ICV-EUiA
Escala	Mitjana	3,66	3,80
	Ubicació	%	%
	1 Només espanyol/a	1,58%	0,72%
	2 Més espanyol/a que català/ana	1,48%	2,42%
	3 Tan espanyol/a com català/ana	39,76%	33,09%
	4 Més català/ana que espanyol/a	38,28%	38,89%
	5 Només català/ana	14,54%	21,26%
	No ho sap	1,19%	0,48%
	No contesta	3,17%	3,14%

Pel que podem observar en el gràfic sobre el sentiment de pertinença que compara l'any 2009 amb l'any 2012, existeix un canvi substancial en el sentiment de pertinença cap a Catalunya. Els que es consideren "més català/na que espanyol/la" passen del 14% al 21% en aquest període que coincideix amb l'inici del debat sobiranista després de la sentència del TC el 2010.

3.3.2. Ubicació d'ICV-EUiA record de vot autonòmic

		Ubica	
		Ubica 2009	2012
		ICV-EUiA	ICV-EUiA
Mitjana		3,76	3,80
Escales	Ubicació	%	%
1	Només espanyol/a	0,59%	0,00%
2	Més espanyol/a que català/ana	1,78%	3,55%
3	Tan espanyol/a com català/ana	28,29%	32,62%
4	Més català/ana que espanyol/a	44,81%	42,55%
5	Només català/ana	12,66%	19,86%
	No ho sap	1,98%	0,71%
	No contesta	0,99%	0,71%

Pel que fa a l'autoubicació d'ICV-EUiA, s'ha vist incrementada la gent que l'ubica com a partit només català (un 7,20% més), no obstant, també s'ha vist incrementat el nombre de votants d'ICV-EUiA que opinen que és un partit tant català com espanyol (4,33%), per tant, hi hauria diversitat d'opinions respecte a la seva ubicació. De totes formes, aquest se situa majoritàriament en una posició catalanista.

3.3.3. Sentiment de pertinença dels votants respecte dels partits (escala de l'1 al 10)

En aquesta pregunta es fa una comparació dels votants respecte a com ubiquen els seus propis partits en referència el sentiment de pertinença.

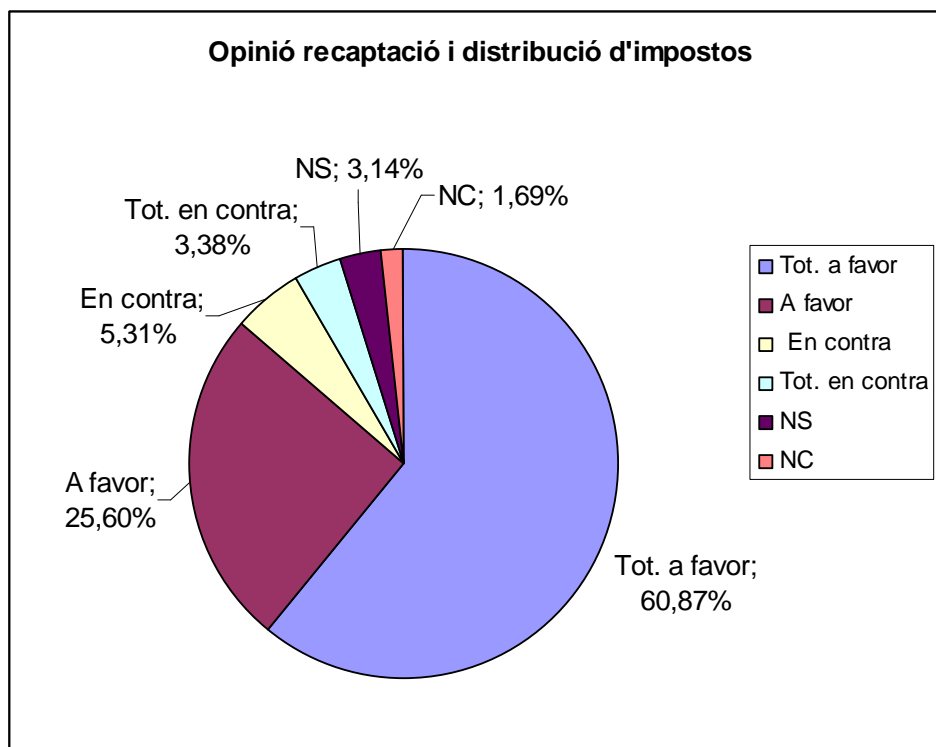
	2012	
	Votants	Partits
PPC	5,46	5,58
CiU	7,95	8,65
ERC	9,16	9,57
PSC	6,68	6,36
ICV-EUiA	7,61	7,60
C's	5,77	5,85

En aquest quadre que es pot veure la diferència que hi ha entre els votants i com ubiquen aquests el seu partit en quan al sentiment de pertinença. Podem observar que les diferències son bastant reduïdes entre els votants i els partits excepte en CiU que la diferència seria d'1,5, el que significa que els votants de CiU seria un perfil menys catalanitzat que el propi partit. Aquí també podem veure que els partits que se senten menys catalans serien C's i el PPC, on també destacaria el PSC que estaria prop també d'una posició intermèdia entre "tan espanyol com català". Entre els partits amb un sentiment de pertinença més catalana estaria ERC, i en una posició de pertinença a Catalunya però amb un grau menys important estarien els partits d'ICV-EUiA i CiU.

3.4. Valoracions sobre el model d'estat

3.4.1. Opinió sobre que el Govern recapti i distribueixi els impostos de ciutadans i empreses catalanes.

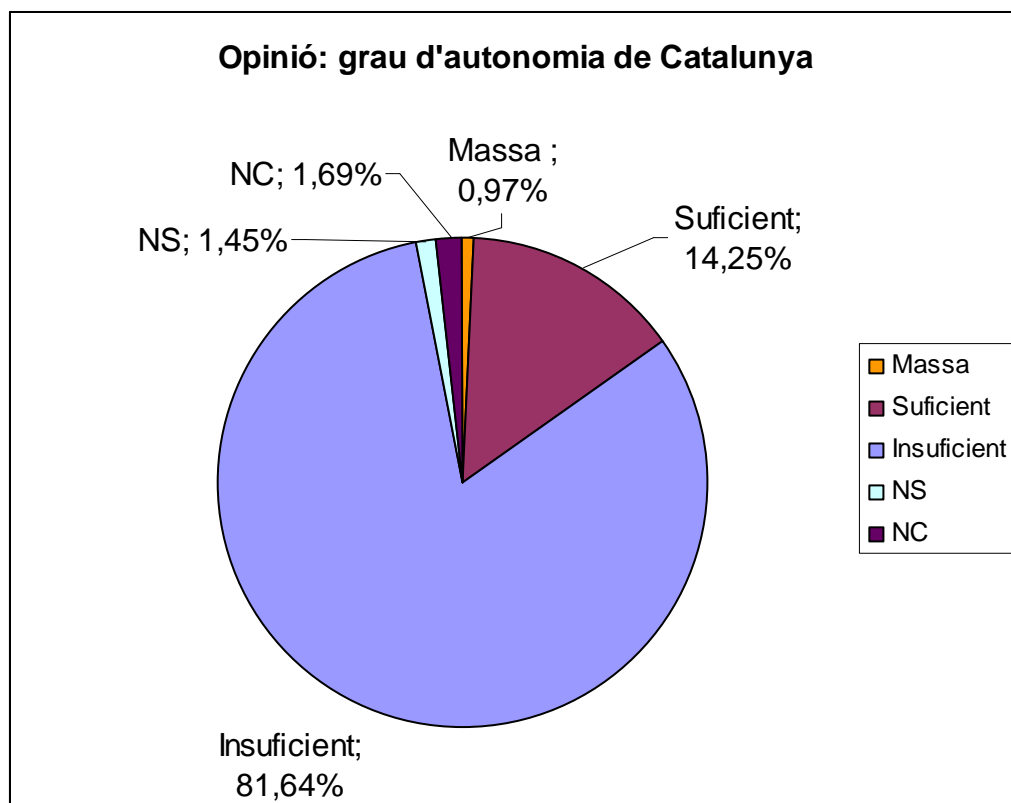
	Totalment a favor	Més aviat a favor	Més aviat en contra	Totalment en contra	NS	NC
2012 (ICV-EUiA)	60,87%	25,60%	5,31%	3,38%	3,14%	1,69%
Total Record de vot	60,25%	20,06%	7,78%	5,07%	4,90%	1,93%

En el següent gràfic circular es pot veure l'opinió que tenen els votants d'ICV respecte la recaptació i distribució d'impostos per part del govern autonòmic.

3.4.2. Relacions entre Catalunya i Espanya

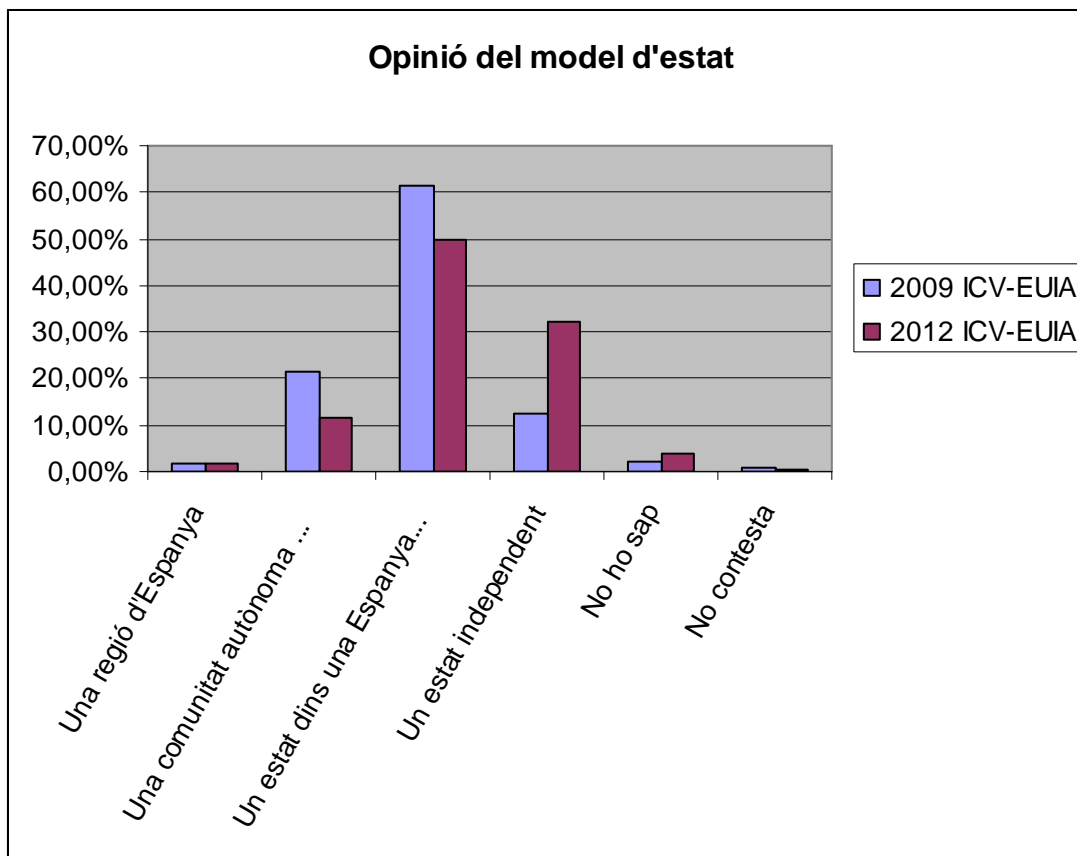
	Massa autonomia	Un nivell suficient d'autonomia	Un nivell insuficient d'autonomia	NS	NC
2012 (ICV-EUiA)	0,97%	14,25%	81,64%	1,45%	1,69%
Total Record de vot	3,54%	19,03%	71,82%	4,48%	1,14%

En aquest gràfic referent a la pregunta sobre el grau d'autonomia de Catalunya respecte del govern central, podem veure com una àmplia majoria opina que hi ha un nivell insuficient d'autonomia, mentre que només un 14,25% opina que hi ha suficient i el percentatge que opina que hi ha massa autonomia seria de poc menys de l'1%. Per tant, podem dir que els votants d'ICV exigirien més autonomia per al Catalunya.

3.4.3 Opinió del model d'Estat per record de vot autonòmic

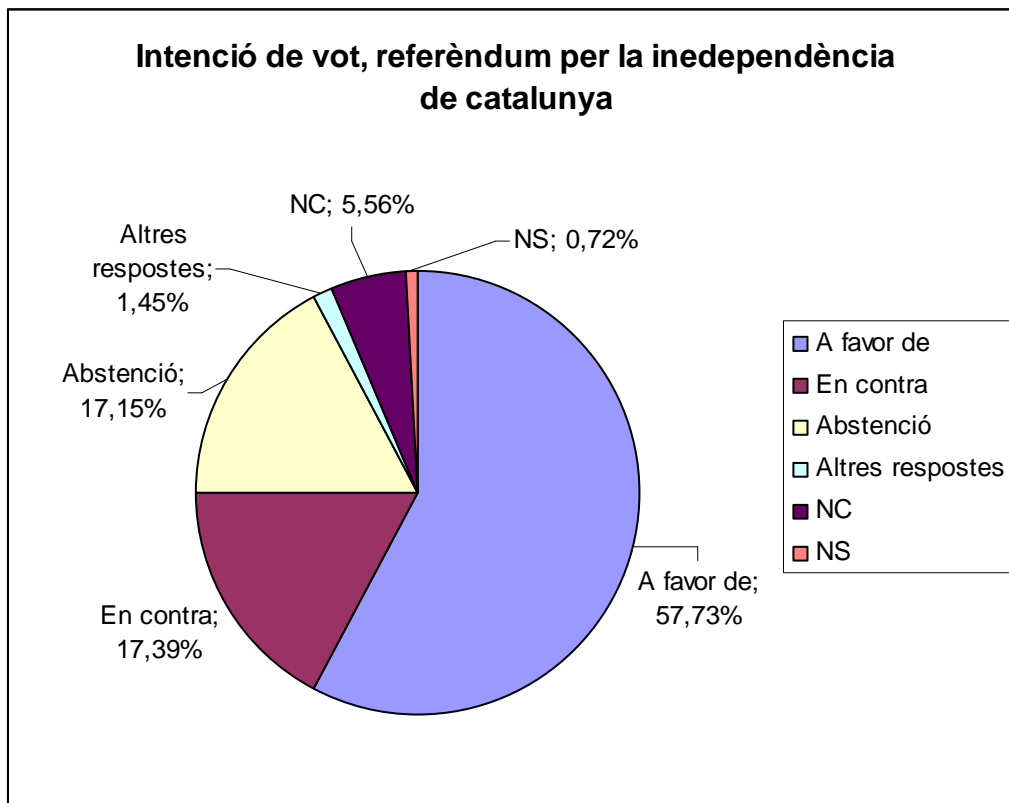
	2009	2012	Juny 2013
	ICV-EUiA	ICV-EUIA	ICV-EUiA
Una regió d'Espanya	1,88%	1,69%	1.9%
Una comunitat autònoma d'Espanya	21,66%	11,59%	19.8%
Un estat dins una Espanya federal	61,42%	50,00%	46.8%
Un estat independent	12,27%	32,37%	28.6%
No ho sap	1,98%	3,86%	1.3%
No contesta	0,79%	0,48%	1.6%

Aquest gràfic respon a la pregunta sobre quin creuen els votants d'ICV-EUiA que hauria de ser el model d'Estat per a Catalunya, comparant els resultats del 2012 amb el de l'any 2009. Observem l'increment en només tres anys dels partidaris de crear un "estat independent", del 12,27% al 32,37% (que baixa al 28,6% el 2013). Per tant, en el període 2009-2012 hi ha un creixement del sentiment identitari en paral·lel a l'aposta per un "Estat independent".

3.4.4. Intenció de vot en el cas que se celebrés un referèndum per la independència de Catalunya

	Votaria a favor de la independència	Votaria en contra de la independència	S'abstindria / no aniria a votar	Altres respostes	Ns	NC
2012 (ICV-EUiA)	57,73%	17,39%	17,15%	1,45%	5,56%	0,72%
CEO juny 2013	43,9%	33,2%	16,3%	0%	6,1%	0,5%

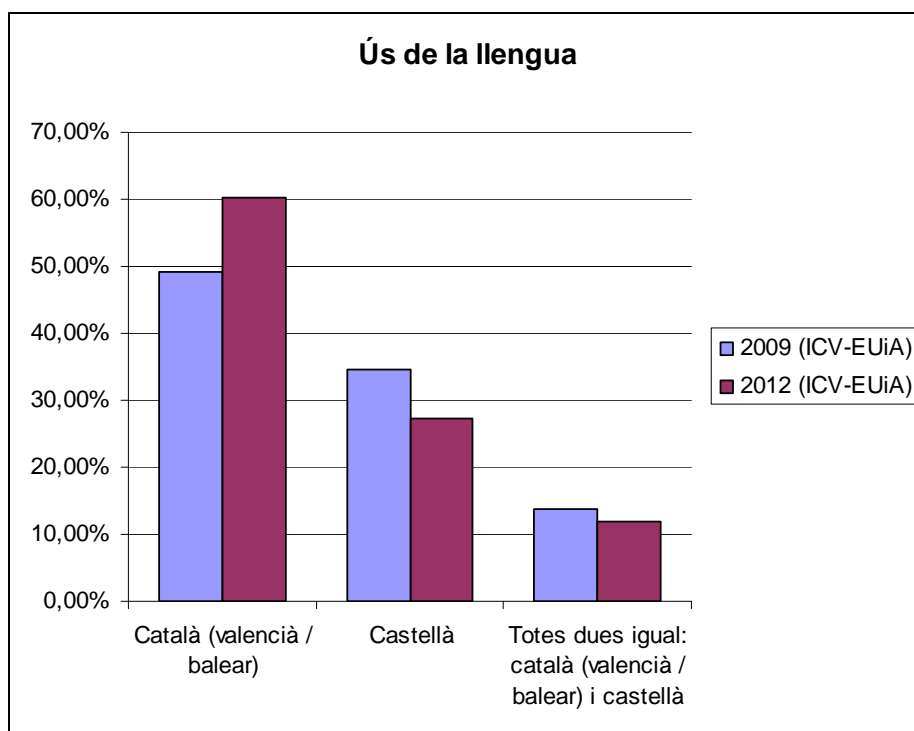

En el cas que se celebrés un referèndum per la independència de Catalunya, es pot observar com dins dels votants d'ICV-EUiA hi hauria una àmplia majoria que votaria a favor d'aquesta, amb un 57,73%, mentre que aquells que votarien en contra serien només un 17,39%, el que ens indica un percentatge de votants independentistes prou elevat.

4. Variables sociològiques

4.1. Ús de la llengua

	Català (valencià / balear)	Castellà	Totes dues igual: català (valencià / balear) i castellà	Aranès	Altres llengües o altres combinacions	No ho sap
2009 (ICV-EUiA)	49,26%	34,72%	13,65%	1,68%	0,20%	0,69%
2012 (ICV-EUiA)	60,14%	27,29%	11,84%	0,00%	0,72%	0,00%

Aquest gràfic mostra quina és la llengua habitual dels votants d'ICV-EUiA, on també apareix la diferència entre els enquestats el 2009 i els del 2012.

Podem veure com hi ha hagut un canvi en la llengua habitual, on el català sembla que s'utilitza més que el castellà. Així, es veuria incrementat el seu ús un poc més del 5%. El castellà sol ser utilitzat per un 27,29% dels votants d'ICV, mostrant així una ampla majoria de catalanoparlants.

4.1.1. Quin origen té el votant d'ICV?

	Catalunya	Altres comunitats autònomes	Unió Europea	Resta del món	No contesta
2009 (ICV-EUiA)	77,35%	18,89%	1,29%	2,47%	0,00%
2012 (ICV-EUiA)	78,26%	18,60%	0,72%	2,42%	0,00%

En aquesta taula ens mostra la procedència dels votants d'ICV l'any 2009 i el 2012. Com podem observar, són unes xifres força semblants les dels dos anys. Es pot veure com la majoria (78,26%) són nascuts a Catalunya, només un 18,6% són d'altres comunitats autònomes i un tant per cent molt reduït té procedència de fora de l'Estat espanyol. Podem dir, doncs, que el votant d'ICV té un perfil majoritàriament català i que aquest no ha variat gaire des de l'any 2009.

4.1.2. Autoubicació dins la classe social

	Classe baixa	Classe mitjana-baixa	Classe mitjana	Classe mitjana-alta	Classe alta	NS	NC
2009 (ICV-EUiA)	4,95%	21,46%	61,92%	9,79%	0,10%	0,49%	1,29%
2012 (ICV-EUiA)	7,97%	32,61%	51,69%	5,31%	0,48%	0,97%	0,97%

Pel que fa a la classe social en què s'ubiquen els votants d'ICV-EUiA, podem veure aquí com estan distribuïts entre cinc categories, podent comparar-les amb com s'autoubicaven l'any 2009.

Com podem veure la classe predominant és la classe mitjana i mitjana-baixa, on les classes mitjana-alta i alta són un nombre reduït. Una majoria del 51,69% s'autoubicaria dins de la classe mitjana, i un 32,61% dins la classe mitjana-baixa.

Per tant, podem veure com dels votants d'ICV del 2009 al 2012, el seu perfil per classe ha tingut una tendència a anar cap a les classes més baixes, perdent més pes la classe mitjana-alta i la classe mitjana amb un percentatge més elevat de fins a un 10%.

4.1.3. Situació laboral actual/record de vot

	Treballa per compte propi	Treballa per compte d'altri	No treballa	NS	NC
2009 (ICV-EUiA)	12,70%	60,80%	25,90%	0,00%	0,60%
2012 (ICV-EUiA)	9,18%	54,83%	35,99%	0,00%	0,00%

Aquest quadre mostra la situació laboral dels votants d'ICV comparada amb la de l'any 2009. Com podem veure, ha hagut un ascens encara més gran d'aquelles persones que afirmaven no treballar, arribant fins un 35,99%. No obstant, un 54,83% afirmaria treballar per compte d'altri i un 9,18% treballaria per compte propi. D'un any a l'altre hi ha una diferència prou important entre els que afirmaven no treballar, tot augmentant així al 2012 un 10,09%.

4.1.4. Record de vot/ Treballadors sector públic o privat

	Sector públic	Sector privat	Organització privada sense ànim de lucre	NS	NC
2009 (ICV-EUiA)	35%	62,70%	1,10%	0,00%	0,10%
2012 (ICV-EUiA)	31,45%	63,17%	4,57%	0,54%	0,27%

El quadre següent mostra com es distribueixen els treballadors que afirmen haver votat a ICV-EUiA dins el sector públic, el sector privat i organitzacions privades sense ànim de lucre.

Com podem observar, la majoria se situaria dins el sector privat (63,17%). No obstant, els treballadors del sector públic tindrien un pes molt important amb un 31,45% i aquells que treballarien en una organització privada sense ànim de lucre serien un 4,57%.

4.1.5. Ingressos familiars nets mensuals

	Fins a 1.000€	Entre 1.001€ i 2.000	Entre 2.001€ i 3.000	Entre 3.001€ i 4.000	Entre 4.001€ i 5.000	Més de 5.000€	NS/NC
2009 (ICV-EUiA)	8,10%	21,90%	29,30%	14,20%	5,20%	3,20%	18,10%
2012 (ICV-EUiA)	7,73%	33,09%	29,47%	12,08%	6,28%	2,42%	8,93%

Aquest quadre mostra la renda familiar dels votants d'ICV-EUiA classificats segons sis tipus de rendes mensuals comparant l'any 2009 amb el 2012.

El que es pot observar és que la majoria se situarien entre 1.001€ i 4.000€, sumant més del 50% del total. Aquells que tenen una renda mensual d'entre 4.001€ i 5.000€ només serien un 6,80%. Aquells que disposarien d'una renda mensual menor de 1.000€ serien un 7,73%. A l'hora de comparar amb les dades del 2009, veiem les diferències més elevades entre aquells que cobrarien entre 1.001€ i 2.000€, amb un increment de més del 10% per a l'any 2012, mentre que entre les altres categories la diferència seria solament inferior a l'1% excepte entre aquells que cobrarien entre 2.001€ i 5.000€, on també es veuria reduïda però amb poc més del 2%. Finalment, remarcar que entre un any i l'altre la diferència entre aquells que contestaven no sap/no contesta és bastant elevat, de fins a un 10%, el que fa que no es puguin captar part del canvi del salari d'un any a l'altre.

4.1.6 Religió

	Catòlic/a practicant	Catòlic/a no practicant	Altres religions practicant	Altres religions no practicant	Agnòstic/a	No creient / Ateu/ea	No ho sap	No contesta
2009 (ICV-EUiA)	4,40%	30,30%	0,60%	0,90%	27,50%	35,50%	0,20%	0,70%
2012 (ICV-EUiA)	4,11%	25,36%	0,48%	2,90%	24,40%	41,79%	0,72%	0,24%

Pel que fa al sentiment religiós dels votants d'ICV-EUiA, podem veure com la majoria se situa entre les categories de agnòstic/a i no creient/ateu/ea sumant entre aquestes dues categories un 66,19%. Aquells que es declararen catòlics no practicants serien un 25,36%, mentre que només un 4,11% serien practicants. Aquells que declararien ser d'una altra religió serien una proporció molt reduïda, no arribant al 3,5%. Si ho comparem amb l'any 2009, les diferències més importants estarien en aquells que declararien ser no creients, amb un augment de 6,29%, i dels catòlics no practicants, amb un descens del 4,94%. No obstant, també caldria remarcar l'augment d'aquells que afirmen tenir altres religions, que han passat de ser només un 0,90% a un 2,90%.

4.2.4. La comunicació a ICV: de la propaganda del PSUC al "màrqueting viral" de les xarxes socials

El PSUC s'havia destacat tant durant la Guerra Civil com durant la clandestinitat en el franquisme per l'ús de la propaganda política, molt especialment a través de la cartelleria i de la seva revista, *Treball*.

El paper de la propaganda va ser central durant la clandestinitat sota el franquisme. Carme Cebrián, autora del llibre de referència que explica la història del PSUC, *Estimat PSUC* (1997), recorda que les contínues detencions que van afectar al PSUC van fer que el Comitè Central no es reunís des del ple d'agost de 1959 fins al ple de gener de 1963. La direcció operacional en aquells anys es trobava a París -lligat al PCE- mentre que el Comitè Executiu real estava format per Gregorio López Raimunado, Román (organització) i Pere Ardiaca (propaganda).

El principal mitjà d'informació interna del PSUC durant dècades, sobretot en la clandestinitat, va ser la revista *Treball*, únic diari que sense interrupció va sortir en català durant tot el franquisme. Carme Cebrián (*Ibid*: 36-37) recorda que l'òrgan central del PSUC es va fer a França durant anys especialment en la dècada de 1950 tot i que sovint el que es feia era imprimir a Catalunya els clixés que passaven per la frontera. La impressió de la revista es feia normalment a la nit.

En aquells anys difondre *Treball* -principal vehicle per cridar a la mobilització de la militància i simpatitzants com per fer conèixer totes les resolucions i directrius de la direcció del partit per a l'orientació ideològica- tenia una importància fonamental i per això es va muntar una xarxa de connexions entre els militants per fer-la arribar arreu de Catalunya.

Treball sempre es va publicar en català a pesar de les discussions sobretot en la dècada de 1960 coincidint amb l'arribada massiva de la immigració a Catalunya sobre la necessitat de fer-ho també en castellà perquè la majoria només sabien llegir en castellà. Però en aquesta llengua només es van publicar aquelles resolucions considerades importants inserides com un full traduït al castellà.

Argumenta Carme Cebrián (*Ibid*: 110) que els anys que van des del 1966 fins al 1973 és l'etapa de consolidació de la producció i distribució de *Treball*. És una època en què es multipliquen els punts d'impressió de *Treball* i de la resta d'eines de propaganda. A més, moltes organitzacions territorials van començar a tenir les seves pròpies màquines de reproducció i s'imprimia propaganda en forma d'octavetes, manifestos, fulls volants: són les "vietnamites" que permeten de forma casolana a la militància complir la funció d'"agit-prop" (agitació i propaganda).

Les dades de l'Informe sobre Propaganda presentat al III Congrés del PSUC, el gener de 1973, era un índex del creixement del partit a començament d'aquella dècada: l'aparell central edita 6.000 exemplars de *Mundo Obrero* -que amb la reproducció autònoma que fan algunes organitzacions arriba a 10-12.000 exemplars-, *Treball* ha passat de 2.000 exemplars a 4.500 a partir de 1972, i *Nous Horitzons*, de 1.100 el 1971 a 1.800. El 1976, es van arribar a editar 15.000 exemplars de *Treball*.

El consell de redacció de la revista *Treball* -explica Cebrián- va estar compost des del primer trimestre de 1967 al quart trimestre de 1971 -considerada per Francesc

Vallverdú com l' "etapa d'or" de l'època clandestina- per Manuel Sacristán. Des del 1972 fins al setembre de 1976, la direcció estarà en mans de Pere Ardiaca i els secretaris de redacció van ser Joaquim Sempere i després Rafael Ribó. En la legalitat el seu director va ser Joaquim Sempere.

Així mateix, la primavera del 1960 -explica Carme Cebrián (*Ibid*: 60-61)- el Comitè Executiu del PSUC encarrega a Francesc Vicens la confecció d'una revista cultural i política i així neix *Nous Horitzons*, que tenia com a precedent la publicació entre 1957-1960 dels *Quaderns de Cultura Catalana*, impulsat pel Comitè d'Intel·lectuals del PSUC i coordinada per Josep Fontana. Segons Cebrián, "possiblement, la recent aparició de *Serra d'Or* serví d'estímul a la direcció del PSUC per impulsar una publicació que, des de l'esquerra, disputés l'hegemonia cultural sobre el creixent sentiment nacional català".

Nous Horitzons -revista editada a Mèxic sota la responsabilitat de l'organització mexicana del PSUC i distribuïda a l'interior de Catalunya per correu "mitjançant una imaginativa xarxa de corresponsals repartida per tot Europa- va impulsar el prestigi del PSUC dins del món intel·lectual català i va contribuir a la creació d'una "cultura marxista i nacional a Catalunya".

També la ràdio va ser important. Així Ràdio Espanya Independent -emissora clandestina de Bucarest- era molt seguida a Catalunya tot i que a Catalunya hi havia molt problemes per sintonitzar-la per les interferències.

Cebrián posa èmfasi en el fet que les informacions dels òrgans de comunicació del PSUC s'elaboraven a partir d'una xarxa de corresponsals que escrivien des de París.

En el marc universitari la revista *Universitat* -publicada en els anys 60- va jugar un paper important en l'orientació política a la universitat catalana.

El PSUC publica en l'exili a França *Treball* i *Reconquesta*, mentre que la premsa clandestina no aconsegueix recuperar-se fins a la segona meitat dels anys 1960 tal com explica Joan Busquet⁶⁶⁶ quan una nova generació d'espanyols entren a participar en la lluita política influïts per fenòmens com la revolució cubana de 1959, les vagues d'Astúries de 1962 i la creació de Comissions Obreres a més de la incorporació de les universitats a la lluita antifranquista que va revifar les publicacions dels partits d'esquerra.

La fi de l'autarquia, els intents de reforma interna com la Llei de Premsa i la fi de la censura prèvia fa que proliferin noves publicacions. El PSUC consolida la difusió de *Treball* comença a editar òrgans de caràcter local i sectorial com ara *Unitat, Veritat, Realitat* i *La Veu del Camp Català*, i revistes culturals i teòriques, la més important de les quals *Nous Horitzons*. Mentre el PCE publica *Mundo Obrero*, el seu òrgan central.

El 1972 *Treball* es torna a editar a l'interior del país, sota la direcció de Joaquim Sempere i Enric Vives. El 1975 se'n distribueixen 17.000 exemplars. A partir de 1976 *Treball*, que era un periòdic quinzenal, passa a ser setmanal. I també el 1972, el PSUC comença a imprimir a l'interior del país *Nous Horitzons*.

⁶⁶⁶ "Apunts per a una història de la premsa clandestina de la Transició", dins Rafael Aracil; Andreu Mayayo; Antonio Segura (2004: 49-57).

“Però amb les eleccions democràtiques de 1977, els periòdics dels partits perden definitivament aquesta funció identitària”, assenyala Busquet, que afegeix que “els mitjans de comunicació normals -la premsa, la ràdio i la televisió, públiques i privades- assumeixen en plena Transició la feina de relacionar els dirigents polítics amb els militants i simpatitzants, i amb el conjunt de la societat”.

Els partits d'esquerra han de passar de la propaganda a la comunicació. El problema -subratlla aquest doctorand- és que mentre partits com el PSOE aconseguïen tenir diaris pròxims com *El País*, el PSUC no va tenir cap mitjà afí tret del diari *Tele/eXprés* i a més va començar a perdre aquella hegemonia que havia disposat entre els periodistes molts dels quals van canviar d'orientació ideològica amb una aproximació al PSOE-PSC, però també a CiU i algunes altres formacions.

Joan Busquet -director de *Treball* entre el 1974 el 1981- afirma en una entrevista a Pau Franch Massó⁶⁶⁷ que la revista va arribar a transformar-se “en un altaveu fonamental de bona part de les classes populars catalanes”, fet que el convertia en quelcom més que una simple publicació. Diu Busquet: “De la mateixa manera que el Barça és més que un club, el PSUC era més que un partit. I *Treball*, encara que no era un diari, representava més que un diari de partit”.

Busquet assegura que quan s'incorpora a *Treball* era un setmanari fet amb una “cura extraordinària” però ho havien de treure al carrer i vendre'l, normalitzar-lo i afegeix:

“El que passava és que a *Treball* no solament hi col·laboraven militants del PSUC o gent propera al partit. Hi havia gent demòcrata, en general. Fins i tot gent de CiU. *Treball* pretenia ser un òrgan d'expressió obert. I els conflictes interns que jo tenia amb una part de gent del PSUC eren justament aquests, que el volíem convertir en un òrgan d'expressió que anava més enllà del PSUC. Miràvem de fer un setmanari periodístic en una etapa que hi havia moltes dificultats per explicar el que passava. Sobretot, des del punt de vista cultural i ideològic, *Treball* era un periòdic del PSUC i al mateix temps obert a gent d'opinions diverses”

Havia de ser una publicació molt més plural, afirma Busquet, “un periòdic més valoratiu i menys informatiu. No tenia sentit que repetís les coses que deia *Mundo Diario*. El paper fonamental de *Treball* era el valor que tenia com a organitzador. *Treball* et vinculava d'alguna manera a l'esquerra del PSUC. Era gairebé un element d'identitat. Aquest era el seu valor principal, més que no pas la seva capacitat d'informació, que era molt petita. Bàsicament difonia les reflexions polítiques que feia el partit”.

La premsa de partit entra en decliu en la dècada de 1980 en uns anys on hi haurà un *boom* de les revistes alternatives, àcrates i el que més tard es consideraria antisistema. Si bé arriben a un públic minoritari formen part de l'atmosfera d'aquells moviments musicals, político-ideològics i estètics, sovint tot barrejat. Són els anys del Moviment de Defensa de la Terra, la Crida, Mili K-K, sovint amb ús de

⁶⁶⁷ *Memòria oral del P.S.U.C a través d'Entrevistes amb els seus protagonistes*. Treball de Fi de Grau del Grau de Periodisme i dirigit pel professor Albert Chillón. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, juny del 2014.

l'humor, la sàtira i la ironia, seguint la rica tradició d'abans de la guerra civil a Catalunya.

La premsa local i comarcal també tindrà un auge en paral·lel a la recuperació de les llibertats democràtiques i l'alt nivell associatiu en barris i pobles a Catalunya, sobretot en la Transició, per entrar posteriorment en una certa decadència.

El malaguanyat periodista especialitzat en informació local i associanisme, Josep Maria Huertas Claveria, recordava (Aracil; Mayayo; Segura, 2004) que després de tants anys de silenci, l'agost de 1976 per fi poden entrevistar per al diari *Tele/eXprés* Gregorio López Raimundo, secretari general del PSUC. Aleshores hi havia bastants periodistes que militaven en partits com el PSUC però en el sopar del 40è aniversari del PSUC només Andreu Claret va dir públicament que hi militava. Altres periodistes que militaven hi havia Manuel Campo Vidal, Carles Pastor, José Luis Erviti, Georgina Cisquella i Manuel Vilaseró.

Amb l'enfonsament del grup Mundo -amb capçaleres com *Tele/eXprés*, de qui era subdirector Campo Vidal quan s'ensorra- hi ha terreny perquè s'obri una redacció del diari madrileny *El País*, que va començar la seva trajectòria a Barcelona l'octubre de 1982, el mateix any i mes que el PSOE guanyava les eleccions generals, amb el fitxatge com a director d'Antonio Franco, aleshores directord d'*El Periódico de Catalunya*, amb una línia editorial més popular. Amb Franco van marxar a l'edició catalana d'*El País* 20 redactors.

"Amb la Transició consumada -apuntava Huertas Claveria-, el sentiment estès entre molts periodistes era d'un cert fracàs". I en un article⁶⁶⁸ aparegut a la revista *Capçalera* (març de 1994), el mateix Huertas Claveria apuntaria:

"S'arraconaren les postures romàntiques, les ideologies es contemplaven com a antigalles, alguns van canviar de jaqueta... Psuqueros leninistes van esdevenir convergents convençuts, esquerranosos arrauxats van donar pas a apolítics convictes"

El que va venir en els anys següents, diu Huertas Claveria citant un treball d'Enric Company per a *Annals de Periodisme Català* (juliol 1990), va ser una "excessiva relació de familiaritat entre polítics i periodistes". D'aquesta relació hem parlat anteriorment.

En el llibre *La nostra utopia. PSUC: cinquanta anys d'història de Catalunya*, publicat el 1986 per celebrar el cinquantè aniversari del partit, hi ha diferents aportacions a l'anàlisi de la comunicació del PSUC. Jordi Guillot, en el capítol titulat "El PSUC i la comunicació" lamentava que a Espanya i Catalunya la tendència era "transformar els partits en màquines electoralistes, la funció de les quals és l'ocupació del poder i l'administració -per delegació del vot- dels interessos dels ciutadans", una situació que provoca "un distanciament dels partits i els ciutadans, fenòmens de gent que es desentén de la política, recels sobre el paper dels partits".

Aquella situació descrita el 1986 provocava entre els ciutadans la idea de "partitocràcia" i estaria provocant una crisi del sistema de partits. En aquest sentit, Guillot assegurava que el PSUC "opta per un model comunicacional bidireccional

⁶⁶⁸ Amb el títol "Els somnis arraconats, els orígens oblidats".

entre partit i societat, permanent, no alienant ni massificador". Guillot demanava "una política comunicacional pròpia".

Pel que fa a l'anàlisi de la presència d'homes i dones del PSUC en els mitjans de comunicació, Antoni Ribas (*Ibidem*: 123-127) diferenciava l'etapa fins a 1977, data de legalització del PSUC, quan se sabia l'existència de gent que era del partit però s'ignorava la seva identitat i es contactava amb fonts laboralistes, socials... hi havia l'existència del Grup Democràtic de Periodistes, nascut el 1966, que "facilitava l'existència d'una plataforma unitària dels periodistes progressistes".

Enric Juliana⁶⁶⁹ explica que el primer partit que va obrir les reunions del seu grup dirigent a la premsa va ser el PSUC, el 1978: "Els periodistes podien anar a la reunió del Comitè Central, al carrer Ciutat de Barcelona, i prendre notes de l'informe polític. Els altres punts eren tancats i no s'admetien preguntes. Una innovació que ben aviat van seguir els altres partits".

Per a Juliana, els comunistes catalans "van ser els primers a trencar, parcialment, el caràcter secret de les deliberacions" i dóna el mèrit a Antoni Gutiérrez Díaz, llavors secretari general, que pretenia que el PSUC es treïés de sobre la imatge d'hermetisme "tan característica dels comunistes, per disputar als socialistes renascuts la bandera de la modernitat".

Serà amb el naixement d'ICV i paulatinament al llarg de la dècada de 1990 que la formació va deixar enrere la comunicació basada en la propaganda per anar abraçant les tècniques del màrqueting a les quals els vells dirigents del PSUC eren molt reticents per equiparar-ho al capitalisme i, especialment, a les tècniques aplicades en comunicació política pels dos grans partits nord-americans, Republicà i Demòcrata. A finals dels anys 1990 s'aposta per contractar l'assessorament d'agències de comunicació i de publicitat per tirar endavant l'estratègia comunicativa, sobretot en període electoral.

Els canvis en l'ús de la propaganda política i l'assumpció de la nova Iniciativa de les tècniques de màrqueting estan descrits en el recentment publicat llibre de F. Xavier Ruiz Collantes, Óliver Pérez i Pol Capdevila, *El relat polític. Els missatges audiovisuals a les campanyes electorals. Iniciativa per Catalunya Verds 1988-2012* (2015).⁶⁷⁰

En l'anàlisi de les campanyes electorals, en les eleccions de 1988 es comprova l'ànima federal i federalista d'IC i la reivindicació de la "pluralitat i diversitat" a més d'enllaçar amb la visió ideològica global i els moviments altermundistes. També hi ha una crida, per part de Rafael Ribó, a recuperar l'hegemonia de l'esquerra i defensar Iniciativa com "una força d'esquerres nacional i de caràcter plural". També destaca en aquella campanya electoral les referències al medi ambient –"Un país on es pugui respirar"– i la crítica a la corrupció.

En les eleccions autonòmiques de 1992 Ribó reivindica durant la campanya el paper d'IC per tancar la central de Vandellòs, mentre Joan Saura critica la recent primera guerra del Golf. Entre els adversaris que protagonitzen els espots hi ha el capitalisme, els poders econòmics i el president Pujol. En aquella campanya, encara

⁶⁶⁹ "Quan la política va començar a ser plasma", *La Vanguardia* 4 d'abril de 2013, pàgina 14.

⁶⁷⁰ Op.cit. Podeu consultar les imatges i vídeos originals de les campanyes electorals en aquest període al web: www.iniciativa.cat/icv/campanyeselectorals

el logo d'IC no incorpora el sol (ecologisme), que ja trobem en les eleccions catalanes de 1995. En aquella campanya se centra el relat en posar èmfasi en l'oposició gran contra petit com ara "grans reformes laborals", "grans centrals nuclears", "grans negocis", "poderosos contra vulnerables". Hi ha una acusació de corrupció generalitzada al govern de CiU: contubernis, prebendes, enriquiments il·lícits, mentides, secretas i falta de transparència.

En les eleccions de 1999 s'insisteix en aquesta línia crítica -Jordi Guillot diu en un espot que "Convergència i Unió es creu que la Generalitat és la seva finca particular. Durant vint anys hi ha hagut massa casos de corrupció i irregularitats". En aquella campanya electoral l'espot remarca clarament "i de manera inequívoca i exclusiva en la posició de l'esquerra" quan es diu: "Nosaltres som els únics que plantegem un programa des de la perspectiva de l'esquerra verda nacional".

Aquesta reivindicació de l'eix esquerra-dreta -que ja és explícita en el lema del cartell electoral que acompanya un somrient Rafael Ribó, "Planta cara a la dreta"- se suma al protagonisme del logotip roig-verd que a sota s'acompanya del lema "Vota Iniciativa-Verds. L'esquerra verda".

En les eleccions autonòmiques de 2003, amb Joan Saura com a nou president i candidat a la presidència de la Generalitat, segons els autors d'aquesta anàlisi semiòtica, la campanya se centra en la idea de "canvi de debò" i suposa "un relat ecosocialista sobre el retorn als orígens". En l'espot Joan Saura afirma: "Un canvi de debò és tancar les nuclears i fomentar les energies renovables. Un canvi de debò és que els tomàquets tornin a tenir gust de tomàquet". L'eix narratiu fonamental del discurs d'aquest espot electoral és "un canvi de debò": ecologisme, aire fresc i autenticitat que mostra el perfil socialista i ecologista d'ICV-EUiA. Per als autors, amb el discurs d'aquella campanya Saura apel·lava "al mite dels orígens", que amb la metàfora del tomàquet sembla criticar que vivim "en un món de simulacres i artificialitat". En aquesta campanya, de nou "CiU apareix clarament com l'antissubjecte de la narració genèrica que s'enfronta a l'heroi del relat que ICV-EUiA proposa per al futur".

L'espot de campanya amb el lema "canvi de debò" està protagonitzat pel candidat Joan Saura que apareix enmig d'un prat -"vinculació simbòlica que els tons verds de l'herba i dels arbres estableixen entre el partit ecologista i la natura"- i amb un primer enunciat de Saura "Aquest país necessita aire fresc".

En la campanya de les autonòmiques 2006 -ICV formava part del Govern tripartit- es fa una crida a la integració social i el medi ambient. En l'espot electoral se sent la veu *en off* de Joan Saura -"Govern d'esquerres. Vota Iniciativa Verds-Esquerra Unida"- acompanyat per primera vegada d'un rètol amb el web del candidat (www.joansaura.cat). Es vol traslladar la idea que cal revalidar el govern d'esquerres per "seguir endavant" i així evitar tornar a la Catalunya governada per la dreta de CiU. La imatge de la campanya és la d'un Joan Saura amb "imatge presidencial", dret i amb corbata, i amb un predomini del verd per sobre del vermell.

En les eleccions autonòmiques de 2010 hi ha un retorn "a l'èpica de les grans mobilitzacions socials: contra la crisi i per l'autogovern". Segons la narració de l'espot els temes centrals són l'ecologisme, les relacions socioeconòmiques i l'àmbit de la conquesta de més autogovern per a Catalunya. El nou candidat, Joan Herrera,

està acompanyat de dos lemes: “Verd esperança, solucions d'esquerres” i “El futur no està escrit”.

Finalment, en les eleccions autonòmiques de 2012, amb Joan Herrera també com a candidat, la campanya se centra en la crisi econòmica i les solucions per sortir-ne amb un lema positiu “I tant si podem!”. En un dels espots, Herrera contraposa el “nosaltres” -“el cos social català”- i l’“Ells” -les elits dirigits i els seus enganys i discursos desmobilitzadors- en el que es pot interpretar com “la casta” de què parlarà dos anys més tard Podemos i els seus dirigits. Els autors de l'estudi afirmen que el discurs d'ICV-EUiA en aquella campanya “assumeix el discurs dels moviments alternatius i contestataris que s'havien desenvolupat al país en els mesos i fins i tot anys anteriors a la campanya electoral”. Pel que fa al debat nacional, hi ha una al·lusió cap al final de l'espot “mitjançant una frase breu i de forma aïllada”.

Per als autors de l'anàlisi “tot això redunda en la imatge d'escassa transcendència que ICV-EUiA dona al tema nacional”, tot i que hi ha una presència remarcable d'estelades en l'espot “empremta del ferm posicionament d'ICV a favor d'una consulta popular sobre la independència”. També és significatiu que Herrera “integra, en el seu discurs verbal, una frase extreta dels moviments socials contra les retallades: 'No és una crisi, és una estafa'”. Per als autors, aquella campanya electoral de 2012 “planteja un gir original en la construcció de la relació d'identificació electorat-partit: en aquest cas, la candidatura s'identifica amb les posicions d'un segment de l'electorat, aquell conjunt de la ciutadania que participa en els moviments reivindicatius contra les polítiques recents de retallades dels governs, espanyol i català”.

En les conclusions generals d'*El relat polític*,⁶⁷¹ els autors destaquen que generalment en les diferents campanyes l'aparició de líders i membres d'IC, ICV-EUiA en les imatges es fa “de manera individualitzada” i només en alguns espots (1995, 1999, 2006 i 2010) “es mostren de manera puntual imatges de personatges polítics” que formen grups reduïts:

“Majoritàriament, IC/ICV-EUiA es presenta com una organització en què cada individu posseeix una personalitat i una veu pròpies, de manera que cada personatge polític identifica IC/ICV-EUiA amb un sector social o un territori de Catalunya. En general, al llarg de les diferents campanyes, la formació política es mostra com un col·lectiu polític plural i divers, però a la vegada cohesionat i amb un lideratge que, encara que present, no acapara el protagonisme de la història relatada ni la relació amb els electors”

La característica fonamental de les campanyes és la definició de la formació política com una formació d'esquerres, “de vegades això s'especifica mitjançant qualitats com ara esquerra verda nacional (1999) o l'esquerra sense fronteres (1992).

També es conclou que en els espots de campanya (1995, 2003, 2006, 2010 i 2012) hi ha una “segona classe d'heroï de la narració”: els electors-ciutadans. En aquest sentit, en línies generals en els relats d'IC/ICV-EUiA els subjectes a qui s'assigna el rol de beneficiaris són “fonamentalment treballadors, dones, joves i altres sectors

⁶⁷¹ Pàgines 327-356.

socials febles amb necessitats o mancances, l'entorn natural, Catalunya, l'esquerra i tots els ciutadans i ciutadanes catalans”.

S'evidencia que al llarg dels discursos de les campanyes el component ecologista és present (eliminar o reduir la contaminació i la degradació del medi ambient; potenciar les energies netes i renovables; eliminar les petroquímiques i centrals nuclears; conservar ecosistemes singulars com ara el delta de l'Ebre; evitar el transvasament de l'Ebre, etc).

Però, pel que fa a les apel·lacions als objectius nacionals d'ampliar l'autogovern i la sobirania de Catalunya aquestes no són gaire nombroses i obtenen protagonisme només en les primeres campanyes (1988 i 1992) i en la campanya del 2010 a partir de la sentència del Tribunal Constitucional i en la de 2012 (aquí amb l'al·lusió al dret a decidir sobre el futur nacional de Catalunya).

Els discursos dels espots d'IC/ICV-EUiA “són recorreguts constantment per la referència a un seguit de valors”, metes que s'han d'assolir i principis que han de regir la vida política i social del país i dels ciutadans. Aquests valors més esmentats en aquestes diferents campanyes electorals són: igualtat, solidaritat, honestat, valor cívic de la participació, integració i convivència i progrés, aquest últim al·ludit de diverses maneres: com a creixement i reindustrialització o com a modernització intel·ligent.

Els autors de l'estudi estableixen la hipòtesi que els valors positius més diferencials d'ICV en les seves campanyes ha estat la igualtat i la participació dels ciutadans com a protagonistes de la vida política i la seva denúncia reiterada de “contravalors” com ara la desigualtat, l'egoisme, la cobdícia, el cinisme i el menfotisme.

Pel que fa als contrincants en els discursos de campanya d'ICV són sobretot dos: els polítics i els socioeconòmics i en aquest sentit indiquen que aquests són fonamentalment “la dreta catalana i els sectors més poderosos que manegen el mercat i el capitalisme i se'n beneficien”:

“El discurs d'IC/ICV-EUiA, mitjançant les imatges dels espots, al·ludeix al fet que el poder d'alguns líders coneguts i el poder anònim dels diners i del mercat condueixen a la destrucció del planeta i a la degradació de l'entorn de la humanitat i, específicament, de Catalunya”

La cloenda d'aquest estudi és un apartat titulat “El món d'IC/ICV-EUiA” a partir de la tesi que “els relats de ficció, documentals o històrics, els relats ideològics, els relats polítics i, més específicament, els relats electorals parteixen d'una construcció cultural sobre un món que és presentat als ciutadans-electors com el món en què viuen”. Les característiques del món d'IC/ICV-EUiA vénen definides perquè els subjectes, tant individuals com col·lectius, es divideixen en dos sectors enfrontats entre esquerra i dreta, en què la primera és socialment majoritària mentre la primera és “quantitativament minoritària i està constituïda pels grups socialment i econòmicament poderosos”.

Aquesta dreta està representada, fonamentalment, per CiU, a Catalunya, i pel PP i el PSOE, en col·laboració amb CiU, a Espanya. Aquesta relació entre esquerra i dreta “és d'enfrontament constant, ja que els seus interessos són antagònics” per això “el món IC/ICV-EUiA és un món en conflicte permanent”.

En allò tocant a l'àmbit nacional, en el món d'IC/ICV-EUiA aquest “no és un marc preferent d'actuació, perquè aquí el conflicte és secundari, encara que també Catalunya ha d'augmentar el nivell de sobirania i autogovern, i per això s'instal·la de vegades en un sistema de 'suma zero' respecte al poder central de l'Estat espanyol”.

4.2.4.1. Estructura comunicativa d'ICV (1987-2015)

Els canvis dins l'organització d'Iniciativa, la seva evolució com òbviament els canvis tecnològics marquen les diferències en l'estructura comunicativa d'ICV en aquest període. El 1987 només es pot parlar de gabinet de premsa, mentre que el 2015 l'estructura és de gabinet de comunicació (que integra premsa, xarxes socials, imatge i identitat visual). Si en aquella segona part dels anys 1980 el Gabinet de premsa és dels departaments amb menys pes i importància dins l'organització, el protagonisme anys més tard, especialment en la primera dècada del 2000, serà molt més important tant pel que fa a recursos destinats com en el paper en l'estratègia política.

Pep Viñeta va ser cap de premsa d'IC entre el novembre el 1987 i finals del 1999,⁶⁷² amb un breu període (1995-1997) com a cap de premsa a l'Ajuntament del Prat el 1995. Entra en el PSUC el 1984 com a motorista a “repartir comunicats” quan al gabinet de premsa hi havia dos periodistes: Lluís Garriga i Toni Llagostera, tot dos van acabar en el PSC. Després dels mals resultats de les eleccions al Parlament de Catalunya de 1984, quan el PSUC passa de 25 a 6 diputats, hi haurà, segons Viñeta, una “diàspora” de gent que marxa al PSC i Convergència, alguns s'acabaran incorporant als partits i altres en la comunicació d'aquestes dues organitzacions o en mitjans afins.

Aquesta “diàspora” no només serà d'excàrrecs del PSUC que s'han quedat sense feina sinó també de periodistes que estaven al voltant. També marxen Lluís Garriga i Toni Llagostera i hi haurà un buit a premsa del PSUC -dirigida políticament per Jordi Guillot- en què Viñeta passa a ser cap de premsa en una feina centrada en la relació amb els mitjans, rodes de premsa i fer les notes, ensobrar-les i portar-les en moto als periodistes.

El 1984 a la seu d'ICV no hi havia ni fax i els comunicats de premsa s'havien d'enviar per missatger. Quan ja es treballa amb el fax -que es mantindrà fins al 1999 com a principal tecnologia comunicativa per informar des del gabinet de premsa del PSUC i Iniciativa als mitjans- s'envia els comunicats i notes de premsa a grups de mitjans i després nominalment per tenir garantia com avui dia amb l'*email* que la nota arribava al periodista.

Durant aquests 10 primers anys de la nova Iniciativa no hi haurà canvis significatius pel que fa a la comunicació dins la formació. El gabinet de premsa s'encarrega d'organitzar les rodes de premsa, la relació amb els periodistes (per telèfon i en trobades amb dirigents en alguns esmorzars i dinars de treball), fa un recull de premsa i el seguiment dels informatius amb la gravació dels telenotícies, especialment els de TV3 i TVE-Catalunya.

⁶⁷² Entrevista realitzada a Barcelona el 9 de setembre del 2014.

A partir del 1997 es comença a treballar amb internet però no serà fins a partir del cicle electoral 1999-2000 que hi ha la primera gran transformació en la política comunicativa: més ús de la primigènia i bàsica pàgina web on es penjaran notícies, enviament de la informació per *email*, un esforç per la millora en la identitat visual, ús en campanyes electorals i “accions directes” amb el suport de tècniques del màrqueting i la publicitat, entre altres avenços.

L'estratègia comunicativa als inicis de la nova Iniciativa venia marcada per un “nucli de comunicació” formada per dirigents d'ICV -com ara Jordi Guillot- i intel·lectuals pròxims com Manuel Vázquez Montalbán als quals se'ls podia afegir “grups” externs -sobretot en temps de campanya electoral- amb gent vinguda del món de l'art, la cultura i fins i tot de l'espectacle com ara Pepe Rubianes, el Perich, d'on havien arribat a sortir algunes “enganxines delirants”, diu Viñeta. No es feia consultoria, aleshores, com sí ja a finals del 1990. Aquest “nucli”, doncs, definia conceptes i mirava de fer d'alguna manera *framing* ideològic.

En el cicle electoral 1999-2000 s'incorpora a tota la comunicació d'ICV l'expressió “ecossocialista” que s'alterna amb altres termes com ara “la formació roig-verda”. No serà fàcil que els mitjans vagin incorporant a l'hora de parlar d'ICV com “ecossocialista”. Sovint opinadors utilitzin per ridiculitzar el terme “eco dels socialistes”, especialment quan Rafael Ribó arriba a un acord amb el PSC per presentar llistes conjuntes en els eleccions al Parlament de Catalunya de 1999.

En el cicle electoral 1999-2000 hi treballen en el gabinet de premsa Pepe Viñeta i un redactor periodista, Jaume Risquete,⁶⁷³ al qual s'afegirà una altra persona de suport dins el partit. Quan ICV entra en el primer govern tripartit la formació continuarà treballant amb un cap de premsa i un redactor fins al cicle electoral del 2008-2010 quan l'àrea de comunicació es reorganitza integrant cap de premsa, dos redactors -amb un altre de reforç- i l'àrea de comunicació corporativa amb un *webmaster* i dos dissenyadors gràfics. Tota aquesta àrea sota la coordinació del responsable de comunicació, un càrrec polític que ostenta Marc Rius des del 2008.

En l'actualitat -a setembre del 2015- l'àrea de comunicació ja feia cinc anys que s'ha reforçat amb un periodista que gestiona la comunicació digital (xarxes socials, web), José Luis Palomo, i un editor de vídeo, Oriol Casas. Aquestes dues figures treballen conjuntament amb el cap de premsa, Dani Álvarez, i una redactora, Júlia Brosa. No obstant, en les guàrdies de caps de setmana es van rotant tots quatre com a periodistes.

L'aposta per les xarxes socials ha estat evident, molt especialment a partir de l'any 2010. Per a Viñeta, les xarxes socials, però, són encara complementàries, és una part. El més important és “guanyar la batalla de les idees”, saber ser trencadors i agosarats. Ser alternatius sense avergonyint-te”.

En això coincideix amb Jordi Guillot,⁶⁷⁴ durant molts anys responsable de comunicació d'ICV, que reconeix que la seva formació “és massa prudent i amb un relat molt elaborat”. “No hem acabat de trobar la senzillesa de les poques definicions

⁶⁷³ Va estar-hi treballant des de març del 1999 fins al gener del 2001. En aquest període va tenir lloc la substitució en la presidència de Rafael Ribó per Joan Saura.

⁶⁷⁴ Entrevista mantinguda a la seu d'ICV a Barcelona el 4 de setembre del 2014.

crítiques”, assenyala. “Fins i tot quan hem trobat un lema bo com *D'esquerres de debò*, aquest anava dirigit a gent polititzada”. “No sabem trobar expressions que les entengui des d'un professor universitari a un *quillo*”, diu.

Marc Rius,⁶⁷⁵ responsable de Comunicació d'ICV des del 2008, ha marcat la línia estratègica en la política comunicativa de la formació ecosocialista. Ell també és el responsable de campanyes electorals i dels canvis en l'estil i estratègia de comunicació des del 2008 amb la potenciació del web 2.0, la paulatina presència en les xarxes socials i un increment en l'ús dels recursos audiovisuals.

Moltes de les limitacions, errors o manca d'aprofitament dels recursos comunicatius els localitza Rius en el passat d'Iniciativa, amb les reticències típiques del marxisme ideològic del PSUC a l'ús del màrqueting polític. “Hem millorat però encara queden seqüeles d'igualar comunicar bé amb propaganda i engany quan caldria recordar que els millors comunicadors de la història van ser revolucionaris marxistes: Lenin era un gran comunicador, *El Manifest Comunista* era molt senzill d'entendre, qui es va inventar el libel, etc, les quatre frases i consignes”, diu Rius.

“Ara cal comunicar amb la lògica de cada mitjà, adaptar-se, ser més senzill a l'hora de comunicar. I tot això s'ha pagat perquè sovint hem cregut que focalitzant en un programa electoral, en un informe llarg era la manera de comunicar bé, amb rigor”, afegeix.

Però els grans canvis en el món de la comunicació i dels mitjans d'informació, la rapidesa i immediatesa, tot això li passa a tothom: “L'esforç i també la saturació d'estar constantment comunicant, canals que requereixen cadascun un format diferent que dificulta la feina, la fragmentació enorme”.

A finals dels anys 70, partits com el PSUC informava i comunicava a un grup de diaris, algunes poques ràdio i a una única televisió, TVE. Aquesta panorama es va anar enriquint als 80 i sobretot a finals dels 90 amb la importància cada vegada més gran de la televisió, la multiplicació i fragmentació dels mitjans i finalment aparició d'internet que durant la primera dècada del nou segle XXI va anar tenint una importància cabdal.

A finals dels anys 1990 dirigents d'ICV reben sessions formatives per saber comunicar a través de la televisió. Un dels periodistes televisius que van fer aquelles sessions -com també assessoria- és Manel Mateu, redactor de TV3.⁶⁷⁶

Mateu creu que fora de l'esquerra més institucional, a Catalunya el PSC i a Espanya el PSOE, hi ha el problema que l'esquerra socialdemocràta ha estat molt fragmentada, i ICV continua sent una sopa de lletres (“ICV-EUiA”) quan a més “socialista” s'equipara aquí al PSC i PSOE; és a dir, hi ha un problema d'identitat i d'imatge pròpia com a marca. Aquesta manca de perfil propi resta i a Espanya encara més perquè allà es diversifica més: “I en un entorn comunicatiu on cada vegada se simplifica més, tot és més breu, ràpid i sintètic, no ajuda”, assenyala.

Mateu posa l'èmfasi en com aquests partits nous com Podemos tenen una altra forma de comunicar-se amb els ciutadans especialment amb l'ús de les xarxes

⁶⁷⁵ Entrevista mantinguda a Barcelona el 29 d'octubre del 2014.

⁶⁷⁶ Entrevista mantinguda a Barcelona el 23 d'octubre del 2014.

socials. Sobre aquest ús diu que els partits tradicionals com ICV tenen “esquemes clàssics” quan el llenguatge de les xarxes és un altre i requereix d'un altre tipus de missatge i d'imatge.

Explica Mateu que va advertir Ribó i Saura en els anys 1990 que autodefinir-se com a “ecosocialista” era un error perquè si ells volien defensar la branca ecologista estava bé però no incorporant l'expressió “socialisme” perquè era un terme dels partits socialistes i socialdemòcrates mentre que els partits de nova esquerra que sorgien es definien com a “ecopacifistes”.

A això afegeix que en el cas dels partits petits troba que molt sovint com veuen la impossibilitat d'arribar a ser un partit de govern acostumen a fer un discurs conservador en el sentit de mantenir la quota de vot, fidelitzar la seva militància i simpatitzants. “Això és un error perquè si tu ets un equip de futbol i el teu màxim objectiu és mantenir-te a primera i subsistir mai eixamplars les teves bases i l'esquelet d'ICV és aquest: mantinc l'estructura que em dóna una militància segura i vaig donant passos de formiga, sense a arriscar-se a créixer i eixamplar. A ICV s'ha apostat pel 'virgencinta, virgencita, que me quede como estoy”, subratlla.

“ICV és un partit que es marca els seus propis límits, fan política per assegurar-se els seus 10 diputats, poden créixer fins als 13 però creuen que tenen un sostre polític i no van més enllà, així no pot donar un missatge d'encoratjar les teves bases, el teu discurs és bàsicament de mantenir aquest sostre. Amb el risc que et xuclin altres partits per una banda o una altra”, assenyala Mateu que afegeix que “a l'hora de la política comunicativa aquesta realitat resta possibilitats”.

No obstant, es detecta -i els mateixos dirigents d'ICV ho reconeixen- que la imatge que traslladen sobretot per la televisió és de duresa almenys per la gestualitat i això es troba des del Guti i Ribó fins a Joan Herrera o Ernest Urtasun. En aquest sentit, Dani Álvarez il·lustra amb una anècdota les diferències amb altres socis ecologistes. Recorda que en la visita en campanya de les europees del 2014 de la cap de llista dels Verds Europeus a la presidència de la Comissió Europea, Ska Keller, quan va començar una sessió de fotos per una entrevista de diari tota l'expressió de la cara va canviar: “Estava posant amb un somriure que es menjava la càmera”.

Mateu assenyala que a ICV hi ha un cert estil de sortir sempre “emprenyat” que Joan Saura va trencar i que algun dirigent actual com Dolors Camats també -“si dius per televisió unes afirmacions amb cara d'emprenyat la gent es queda amb la cara i no arriba el teu missatge”. Però, subratlla que això es pot canviar i en aquest sentit recorda Iñaki Anasagasti quan va definir fa anys Artur Mas com “un polític de laboratori” per descriure aquell Mas “gris, mal comunicador polític, cagadubtes, que no comunicava”. Després l'Artur Mas “ha après molt, pujoleja molt però ara sap modular, mostrar un somriure, jugar amb la comunicació no verbal”.

“Cal saber per quin canal estàs parlant, perquè si tu estàs en una situació comunicativa emprenyat com era el cas de Rafael Ribó -que era molt sintètic, et deia una idea en 10 segons i comunicava bé- amb els altres i donant lliçons t'acabes com a espectador quedant amb el continent, amb la forma, que no pas amb el contingut”, diu Mateu. Però hi ha polítics que no admeten lliçons- argumenta Mateu- com en el cas de Ribó que no escoltava consells que se li podia fer com també li passava al

Josep Piqué (PP) que parlava molt bé però tenia “una actitud de superioritat que no enganxava, que sentava càtedra”.

“A ICV tenen un problema de marca però també el problema de voler ser rigorosos, seriosos i creuen que perquè una cosa sigui seriosa i rigorosa ho has de comunicar de forma seriosa”, postil·la Mateu, que assenyala Raül Romeva com a nou líder d'ICV -quan es va fer aquest entrevista no havia deixat el partit- que comunica bé: “Té un discurs molt fluid, una expressió molt concreta i clara, no se'n va per les branques, és molt directe i no té un posat d'emprenyat”. Sobre Romeva. Mateu subratlla que si els mitjans prosobiranistes li han donat molt espai és precisament per haver defensat el “Sí-Sí”.

Per a Álvarez, no obstant, aquesta imatge no es podria interpretar que jugués en contra perquè Pablo Iglesias, per exemple, “sempre apareix emprenyat tot i que en el seu cas li va bé per connectar amb tanta gent que està emprenyada, es converteix en portaveu d'aquests emprenyats”.

El canvi entre els dirigents d'ICV per apostar clarament per la comunicació té el seu punt d'inflexió a finals dels anys 1990 quan hi ha un canvi en la cultura comunicativa procedent del PSUC i que s'havia mantingut en els primers anys d'Iniciativa, apunta Marc Rius.

És sobretot a partir de l'arribada de Joan Saura a la presidència d'ICV, el novembre del 2000. Tot i que en el cicle electoral que va començar el 1999 ja es va iniciar aquest canvi. Per a Rius és conseqüència que Saura i del seu nou equip de veure que ICV en aquell cicle havia estat a punt de desaparèixer i que calia fer canvis en diferents àrees. Es va canviar d'agència de comunicació i publicitat amb què havia treballat Iniciativa, i tot i que no van acabar d'agradar almenys van obrir l'etapa de col·laborar amb publicitaris professionals. Després seguirà Imagina i Serrahima -que canvia el logo i treu el guió d'ICV i aporta el color verd com a identitat visual corporativa- amb campanyes molt fresques i visuals amb lemes molt directes com ara “Rebel·la't, no els donis la raó”.

“Aquells anys, doncs, són un punt d'inflexió i això ja s'ha normalitzat sense poder dir que som els primers i al capdavant d'assumir aquests codis però sí que ja està normalitzat l'ús de tot això al servei del missatge, tot i que en xarxes ens està constant però hi ha altres organitzacions com el PP que tenen un ús més pobres: agenda, notes de premsa i poca cosa més”, diu Rius.

Eva Marin, *webmaster* d'ICV en el període 2005-2010-,⁶⁷⁷ diu que quan ella entra no hi havia una estratègia ni una imatge unificada en el web d'ICV. S'encarregarà de fer estratègia 2.0 i de proximitat, de com aprofitar les xarxes socials -“hi havia la idea que no podíem deixar aquesta oportunitat passar, havíem de ser-hi”-. Canvia el web que funcionava des del cicle electoral 1999-2000, que era només un “abocador” de notícies i molt estàtica (no hi havia continguts audiovisuals).

“Vam fer un web unitari per a tots els territoris, un web de webs, posar ordre”, diu Marin, amb una estructura de comunicació interna (es va aprofitar per votació telemàtica) i externa: “Com a disseny era molt potent”, diu. Després es va fer una feina de formació dels dirigents i adherits que va donar els seus fruits i fins i tot es

⁶⁷⁷ Entrevista realitzada el 2 de novembre del 2014.

van obrir blogs. El problema és que es va crear un “consell assessor a les xarxes socials” (amb gent del partit, externa) amb *influencers* -gent amb reputació a la xarxa que es posiciona a favor teu- però que no va tenir continuïtat. El focus sempre era la participació perquè aleshores ICV tenia la conselleria de Participació i de com les xarxes podien servir per escoltar i estar més aprop del ciutadà.

Aquells anys d'ICV a capdavant del departament de Participació feien moltes coses de participació i els referents eren webs d'altres partits europeus i nord-americans. Era muntar la comunicació *online* que es va fer des del partit sense el concurs de l'agència de publicitat Imagina. “Vam obrir portes de treball en l'organització, crear estratègies comunes, inserir el 2.0 en la mentalitat de la gent d'ICV”, diu Marin.

“Podríem haver estat pioners, i en moltes coses vam ser pioners, com ara el procés de participació a través del Youtube que altres partits no feien servir, i per aquest canal vam fer gravacions amb Joan Herrera sobre el programa polític”, explica Marin. “Però els dirigents encara eren molt de tenir repercussió en els diaris i la televisió” i no van prestar gaire atenció. Afegeix Marin que els dirigents es van adonar, “ho van descobrir” -les oportunitats d'internet- a partir del desembre del 2010 quan dirigents es fan perfils de Twitter i van obrir blogs.

“La marca ICV, la seva identitat visual sí que arriba, però ara hi ha una retroalimentació entre xarxes i mitjans; es generen discursos als mitjans convencionals que tenen repercussió a la xarxa i viceversa, no és un espai de llibertat contràriament al que sembla, però tenen gran capacitat de mobilització”, diu Marin. “La marca ICV sí que està marcada per l'agència de publicitat, però el discurs està marcat pels lideratges i pels mitjans de comunicació, però qui crea la marca són els lideratges i aquests lideratges encara avui dia s'han de construir sobretot en els mitjans de comunicació tradicionals”, afegeix.

Les xarxes socials podien haver trencat amb aquest 5% de representació més o menys que ICV té per exemple en la televisió a Catalunya respecte als altres actors polítics; però Marin diu que no creu que s'hagi aprofitat l'oportunitat. Pots fer una bona infografia en una campanya concreta, però no tindrà el mateix ressò que un tuit d'un líder o *influencers* que parlin bé d'ICV, que creïn agenda pròpia.

Hi ha dirigents que han creat “marca personal” (*personal branding*) gestionant les seves xarxes socials, blog, web, etc. Un exemple dins ICV ha estat Raül Romeva, exeurodiputat ecosocialista durant deu anys -que va deixar ICV per finalment acabar sent el cap de llista de Junts pel Sí en les eleccions catalanes del 27 de setembre del 2015-. “Els mitjans i molts periodistes se l'aproximen i el segueixen per aquesta activitat en les xarxes”, diu Marin, que afegeix que “no es pot entendre una estratègia de comunicació sense les xarxes” i ICV ho ha treballat perquè ha estat una forma de superar la manca de presència als mitjans convencionals tradicionals.

Sobre l'oportunitat per a ICV de l'ús de les xarxes socials Marin argumenta que potser els dirigents són “massa prudents i encara no han trobat el llenguatge diferent al que han utilitzat amb els mitjans convencionals”. Assenyala que alguns dirigents, pocs, com Joan Coscubiela, fan un ús molt convulsiu de Twitter, prudent i també reactiu. Mentre que els diputats al Parlament, es lamenta, no són tan actius i alguns fins i tot els molesta estar a Twitter perquè no suporten els insults.

Marin subratlla que hi ha polítics que són molt bons polítics però mals comunicadors i tampoc es deixen aconsellar ni fan cursets. A l'inrevès, com es veu amb els nous lideratges, pot haver bons comunicadors que després com a gestors polítics siguin nefastos. En aquest sentit, hi ha una tradició comunicativa que sembla haver-se heretat que és sortir en les intervencions a televisió amb cara de pomes agres, enfadats, la qual cosa és una barrera comunicativa perquè molta gent es queda quan mira un telenotícies amb la imatge, no pas amb el missatge.

En contrast, posa l'exemple dels dirigents de Podemos que tenen estudiat la posta en escena: se'ls critica i somriuen, no responen a les preguntes i se centren a repetir unes paraules i expressions clau.

Marin també posa l'èmfasi en un factor que repeteixen altres entrevistats: "Sempre ens hem posicionat en negatiu, no pas en positiu, i no s'ha donat l'atenció política adequada, sortir en l'actualitat a la contra, les contradecларacions", assenyala. Mentre que la Fundació Nous Horitzons, que s'havia d'ocupar de crear ideologia, no ha funcionat com a màquina de crear ideologia. "Tot això condiona" si no tens un *think tank* que funcioni com a tal que produeixi paraules claus i conceptes que després comunicar, argumenta.

Un altra dels elements que expliquen la manca de valentia a l'hora de comunicar és la por a provocar dissidències que Marin ho localitza en l'escissió amb Izquierda Unida d'abans de 1999 però que va tenir el moment més complicat amb les disputes internes del PSUC. "Evitar el drama, la dissidència, evitar el conflicte", assenyala Marin.

Anar conjuntament amb una altra marca, EUiA, no creu que hagi jugat en contra, "s'ha resolt prou bé tot i que durant anys hi ha tensió per si dirigents ICV no parlaven en nom d'ICV-EUiA". "Hem emmarcat bé la paraula Iniciativa" i jo vaig arribar a proposar -diu Marin- fer com ERC que es va arribar a presentar com a "Esquerra".

Dani Álvarez,⁶⁷⁸ cap de premsa d'ICV des de l'1 de febrer del 2007 i fins a l'actualitat (setembre 2015), afirma que es treballa en contacte constant amb els mitjans i periodistes, però ICV no té un pla de comunicació propi, lamenta Álvarez, ni tampoc estratègia definida. Però, almenys, hi ha hagut amb els anys una preocupació, interès i finalment una aposta per la comunicació. Ara mateix el gabinet de comunicació està format per quatre periodistes, el doble que a finals de la dècada de 1990.

"Però, mai serà suficient l'interès d'un partit per la comunicació. El departament de Comunicació avui dia d'un partit polític és el més important sense cap mena de dubtes, més que el departament d'organització perquè tu pots ser un desastre organitzavament però si comuniqués bé queda compensat i si hi ha un partit així és l'exemple és Ciutadans", afirma Álvarez. Les tècniques comunicatives a ICV han evolucionat, però no prou.

Encara la nota de premsa és la pràctica informativa més habitual tot i que es treballa molt la relació personal amb el periodista. "El secret del que no hem aconseguit en comunicació, sobretot per ser un partit petit, és planificar, anem molt a remolc de

⁶⁷⁸ Entrevista mantinguda a Barcelona el 6 de novembre del 2014. Per tant, tres dies abans de la consulta del 9-N. Álvarez havia treballat abans a Ràdio Barcelona i a *Diari de Girona*.

l'actualitat i del que fan els grans, i això amb el procés s'ha vist més que mai", afegeix.

Álvarez continua dient que hi ha hagut etapes en què han pogut planificar, fer estratègia i fer-ho amb temps. Això ha passat sobretot quan no hi ha hagut "soroll mediàtic" com per exemple quan Saura va anunciar que deixava la presidència i Joan Herrera es va postular: "Aquí van poder treballar un any amb planificació i per promoure'l aquí a Catalunya perquè ell estava de diputat al Congrés. I venia a Catalunya i buscàvem escenaris... però en la majoria de casos no han tingut temps per pensar com durant el tripartit amb gestió de crisis com l'incendi d'Horta de Sant Joan en què vam haver d'improvisar".

ICV és un partit petit, té pocs recursos, sovint es treballa amb improvisació, la manca de temps, anar a remolc... fa que molt sovint la comunicació d'ICV es quedi en el periodisme de "declaració-contradeclaració". "A nosaltres -diu Álvarez- marcar l'agenda ens costa molt. Fem moltes rodes de premsa amb documents molt treballats i quan arriba el dia de la roda i et peta alguna cosa aliena a ICV i saps que la roda salta pels aires perquè et preguntaran per l'actualitat d'un altre partit, unes declaracions, un tema".

A això, afegeix Álvarez, el fet que cada cop hi ha més actors que fan política, molts d'ells no polítics, de la societat civil, moviments socials, que introdueixen més soroll en la comunicació política. Això fa que l'espai per comunicar el *framing* d'ICV cada cop sigui més complicat: "No hi cabem tots i la gent té un límit d'inputs d'informació política".

Un altre element que ha jugat en contra de la comunicació d'ICV és fer discursos, documents, informes i programes molt complexos i tenir un llenguatge no gens senzill per entendre, un to "més populista" o com diu Álvarez "a ICV no hi ha ningú que faci servir un llenguatge amb la mateixa simpleza que Podem i aquest és el secret pel qual ICV mai ha superat aquest sostre de votants. Va amb l'ADN el no populisme, el rigor, treballar bé les coses".

Álvarez també subratlla el problema de no tenir altaveus mediàtics -"líders d'opinió pròxims que col·loquin el missatge d'ICV"- tot i que s'ha intentat esmenar-ho però: "Som més papistes que el Papa i més puristes que ningú.. tot i que jo tampoc crec que funcionin les quotes de tertulians de partit. No crec que el votant d'ICV volgués trobar-se un periodista pròxim a ICV en totes les tertúlies. Tenim pocs tertulians pròxims. I a mi em va bé tenir 50 tertulians pròxim, però jo vull alguna cosa més".

Sobre les simpaties o antipaties dels periodistes cap a ICV, Álvarez creu que en el panorama actual la majoria de periodistes no tenen una gran antipatia cap a la formació ecosocialista, tot i que puntualitza que en les noves generacions de periodistes catalans, especialment en els darrers dos anys, ha nascut la figura del "periodista militant" per la causa independentista en què el periodista no narra el procés sinó que "se sent part del procés". Aquest grup de periodistes quan ICV ha estat dins el procés "no hi ha hagut antipatia però sovint els hi surt antipatia quan ICV diu res que pugui perjudicar el procés. Els pocs periodistes que no estan en cap dels dos blocs estan callats".

Álvarez diu que a això cal afegir que ICV tampoc té afinitats amb diaris digitals que tot i que alguns no tenen una gran difusió sí que poden tenir influència. Posa l'exemple de *Nació.cat*, molt a favor del procés, té influència entre militants i simpatitzants d'ICV en comarques com ara Osona i el Bages. Però no acaben de consolidar-se mitjans que ocupin l'espai de referència d'una opció federalista/confederalista.

Sobre l'ús de les xarxes socials, Marc Rius lamenta que sovint els dirigents són massa prudents i que ha aconsellat a Joan Herrera: "Tens 30.000 seguidors, un 10% són *trolls*, però tens 30.000 tios i ties que estan interessats en allò que els dius i gratis i això és així i això fa que no sigui espontani sovint per prudència". Explica que Herrera ha fet tuits que han estat retuitejats per 400 tuiters i això és un impacte "brutal" perquè Twitter és un nou llenguatge. Altres dirigents d'ICV són, però, molt prudents i abans de fer un tuit "s'ho pensen molt".

"Falta aquesta espontaneïtat... Però cal apostar per això perquè si sumes els seguidors d'Herrera, Coscubiela i Camats són 70.000 *followers*. Això ja supera els lectors de molts diaris. A més, diu Rius, quan ICV surt a TV3 potser dels 500.000 que estan mirant el Telenotícies deuen votar ICV un 5%. Però dels *followers* d'Herrera o Coscubiela molts voten ICV, és un públic objectiu molt més afinat aquest que el de TV3.

En les darreres eleccions europees (maig del 2014) van començar a fer *posts* al Facebook d'ICV amb un vídeo amb el discurs final de Chaplin a *El gran dictador*, vídeos de Mafalda, d'El Roto... "i connectes amb la gent i és compatible amb entrevistes en profunditat, que és la típica comunicació institucional i formal. Combinant, doncs, les velles formes de comunicació amb els nous codis". "Això a les europees vaig veure que va funcionar aquesta comunicació més en positiu, més descarat, menys acomplexat", afegeix Rius.

Però la personalitat de cada dirigent també influeix en aquest ús de la nova comunicació sobretot en les xarxes socials... la diferència amb Podemos que "ens passa la mà per davant i també al PSOE i al PP junts. Això de Podemos és un fenomen europeu des del punt de vista polític però també comunicatiu".

Pel que fa al compte Twitter d'ICV -té molts territorials- comptava el juliol del 2015⁶⁷⁹ amb 11.900 seguidors (una xifra baixa que també ho és en altres comptes territorials com ICV Barcelona amb 1.102). La suma dels 10 diputats d'ICV al Parlament de Catalunya amb link al seu Twitter des de la pàgina web d'ICV amb aquests seguidors de més a menys: Joan Herrera (40.400), Dolors Camats (20.100), Sara Vilà (2.587), Josep Vendrell (1.996), Hortènsia Grau (1.921), Laura Massana (1.774), Marta Ribas (1.176) i Marc Vidal (1.021). Mentre que el diputat a Madrid, Joan Coscubiela (30.500) i els senadors Joan Saura (1.594) i Jordi Guillot (1.645).

També cal subratllar que cap dels perfils d'aquests 10 diputats inclou la identificació com a "ecosocialista" ni cap referència a l'ecosocialisme. Únicament, la diputada Sara Vilà es definia com a "ecosobiranista".

Aquell 2 de juliol, ICV comptava amb 9.299 seguidors al Facebook d'ICV.

⁶⁷⁹ Consultat el 2 de juliol del 2015.

Per a Álvarez “les xarxes socials estan molt bé per comunicar però no són mitjans de masses. ICV té algunes campanyes com la defensa del català a l'escola que quan ho llancem a les xarxes té molt bona rebuda i impacte amb una audiència massiva a la xarxa, però la resta de coses tenen un impacte limitat”.

Amb la comunicació a les xarxes, segons Álvarez, “caldría ser més agressius, menys prudents -que ICV ho és molt per la necessitat de rigor que sovint entra en contradicció amb l'oportunitat mediàtica- i tenir un llenguatge dedicat i adaptat exclusivament a aquests nous canals”.

“Sovint has de posar per davant l'impacte mediàtic que la teva rigorositat i en el cas d'ICV es peca de ser massa rigorós, de ser massa prudents”, assenyala Álvarez, que posa l'exemple de Ciutadans de partit que ha prioritzar estar en els mitjans i que explicaria en bona part el seu creixement en només 10 anys d'existència. I també el cas de Podemos que ja tenia una perspectiva de 13 diputats a Catalunya quan no tenien ni seu, “13 diputats que ICV ha trigat 20 anys a aconseguir-los”: “Són fenòmens creats pels mitjans, els seus dirigents han posat per davant allò mediàtic, han instal·lat el seu imaginari col·lectiu a través dels mitjans. I els diputats d'ICV fan moltes coses i jo els dic: féu moltes coses però es com si no les féssiu perquè no es visualitzen en els mitjans”.

4.2.5. ICV i el debat sobre la consulta per la independència de Catalunya del 9-N

El germen del 9-N

El germen del moviment independentista a Catalunya cal localitzar-ho en els darrers deu anys i en dos moments concrets: la reforma d'el'Estatut d'Autonomia i la posterior retallada del Tribunal Constitucional. Això afegit a la crisi econòmica activen un independentisme que en els anys 1980 havia estat un moviment minoritari i fins i tot marginal. El 1986, arran de l'atemptat d'ETA a Hipercor, aquest dèbil independentisme va quedar dividit encara més en diversos corrents.

Davant la pèrdua d'il·lusió col·lectiva, la il·lusió per un país nou impulsa el somni d'una part de la societat catalana que malgrat la crisi es veu forta per fer front a l'Estat espanyol al qual veuen afeblit com mai abans, una situació que recorda la crisi del 1898 amb la pèrdua de les darreres colònies espanyoles. El lema “Ara és l'hora” connecta amb aquesta anàlisi del moment històric i una conjuntura favorable gràcies a la globalització comunicativa i a l'encaix dins Europa amb la UE.

El 28 de juny del 2010 el Tribunal Constitucional va emetre la sentència sobre la constitucionalitat de l'Estatut de Catalunya de 2006 a instàncies d'un recurs del PP. És unànime l'opinió que és aquell dia que es planta la llavor del moviment proconsulta i impulsa el moviment sobiranista, associat a la crisi econòmica que es viu tant a Catalunya com Espanya.

Després de tornar a passar per les urnes, i amb CiU en minoria amb 50 diputats que l'aboca a l'acord amb ERC a condició de fer una consulta per al 2014, la X legislatura s'estrenarà amb la "Declaració de sobirania i el dret a decidir del poble de Catalunya", del 23 de gener de 2013, que va obtenir el suport de quasi les dues terceres parts del Parlament:

"La declaració obria una nova etapa en què l'objectiu ja no era -com ho havia estat en les tres dècades anteriors- obtenir un encaix raonable de Catalunya amb Espanya amb la voluntat de transformar l'Estat i modernitzar-lo perquè fos capaç d'acceptar-ne el caràcter plurinacional i la diversitat cultural. La data del 23 de gener del 2013 marca el dia en què la política catalana va fer un tomb per deixar enrere la voluntat de canviar Espanya i de contribuir a la seva regeneració per apostar, decididament, per un futur en què els ciutadans de Catalunya siguin responsables de les seves pròpies decisions" (Segura, 2013: 34)

El 13 de març d'aquell mateix any -argumenta Segura- una resolució "constatava que el dret a decidir comptava amb el suport de més de les tres quartes parts dels diputats del Parlament, la qual cosa va fer que s'instal·lés en el centre de l'agenda política de Catalunya allò que ja estava present al carrer i a les urnes".

L'11 d'abril es va constituir el Consell Assessor per a la Transició Nacional que tenia com a objectiu "definir les estructures d'un estat propi català, oferir informació a la ciutadania perquè pugui conèixer de primera mà quins avantatges i desavantatges pot tenir una Catalunya independent i assessorar el govern en tot aquest procés sobiranista".⁶⁸⁰

El 8 de maig, el Tribunal Constitucional va admetre a tràmit el recurs del PP i decretava el suspens cautelar de la Declaració durant cinc mesos. L'11 de juliol el Ple del TC ratificava el suspens cautelar pocs dies després que a l'auditori del Parlament de Catalunya, el 26 de juny, es constituís el Pacte Nacional pel Dret a Decidir amb la presència de CiU, ERC, ICV-EUiA i la CUP, sindicats, organitzacions i un gran ventall de la vida social, cultural i econòmica de Catalunya. La reunió va servir per acordar que l'objectiu d'aquell Pacte Nacional era "fer partícips del procés de l'exercici del dret a decidir i de la celebració d'una consulta sobre el futur polític de Catalunya la societat civil, les institucions més representatives del país, el món local i les forces polítiques que hi siguin favorables".

"La Via Catalana" va repetir l'èxit de la manifestació de la Diada de l'any anterior i va seguir l'exemple del que l'agost de 1989 van fer els ciutadans de les tres repúbliques bàltiques (Estònia, Lituània i Letònia) reivindicant amb una cadena humana la voluntat d'independitzar-se de la Unió Soviètica que va aplegar 2 milions de persones al llarg de 600 quilòmetres. L'èxit no només va ser local sinó que va tenir un gran impacte mediàtic internacional.

El desembre del 2013, els partits proconsulta van signar l'acord de convocatòria d'una consulta per al 9 de novembre de 2014. El debat encara es va fer més present

⁶⁸⁰ El Punt AVUI, 12 d'abril del 2013, citat per Antoni Segura (*Ibidem*: 281).

tant als mitjans de Catalunya com Espanya i va augmentar la repercussió entre la premsa internacional. El punt àlgid del debat va tenir lloc en la formació de la “V” en la Diada de 2014 quan, segons diferents fonts, entre 1,5 i 2 milions de persones es van concentrar a l’avinguda Diagonal i la Gran Via.

El president Artur Mas va decidir finalment convocar una “consulta no referendària” que malgrat no ser vinculant va ser suspesa cautelarment pel TC. Mas va decidir mantenir la consulta però sense possibilitat de tenir un cens electoral, impulsada per la societat civil, fet que va trencar la unitat dels partits sobiranistes amb un distanciament especialment per part d’ICV.

L’11 de setembre de 2013, l’ANC va convocar els catalans a fer el que es va denominar “La Via Catalana”. Aquell mateix dia el baròmetre d’*El País* i l’enquesta de la cadena SER mostraven que el sentiment a favor de la consulta i de la independència no havia parat de créixer en el darrer any i s’apuntava que el 55% dels ciutadans de Catalunya creia que Catalunya tenia dret a decidir unilateralment si continuava formant part d’Espanya i que un 49% dels ciutadans catalans votaria a favor de la independència.

La desafecció i la desconexió sentimental amb Espanya de molts catalans es veu en l’evolució de la identitat catalana en el període comprès entre 2005 i 2013:⁶⁸¹ el nombre de ciutadans que deien sentir-se només catalans va superar a finals de 2012 el percentatge dels qui deien sentir-se més catalans que espanyols. En conjunt aquests dos grups sumaven ja el 50% l’octubre del 2012. En el primer semestre de 2013 aquesta xifra se situava entre el 57-58% alhora que davallava el grup dels qui se sentien “tan catalans com espanyols”. El percentatge dels qui s’identificaven com a espanyols o més espanyols que catalans superava amb poc el 6% (març de 2012).

Segons les dades publicades pel Centre d’Estudis d’Opinió (CEO), el 2005 només el 13,6% de la població catalana es declarava independentista, xifra que es va mantenir en auge lleugerament fins al 2010 quan arran la sentència del TC sobre l’Estatut de Catalunya els defensors de la secessió van passar a ser el 24,3% el 2010, el 28,2% el 2011, el 44,3% el 2012.

En el Baròmetre de desembre de 2014 del CEO⁶⁸² -“Enquesta sobre context polític 2014”-, la primera elaborada després del 9-N, a la pregunta “Vol que Catalunya esdevingui un Estat independent”? contestava “Sí” el 44,5% i “No” el 45,3%, tot i que en enquestes anteriors el “Sí” havia superat el “No”. Per tant, comparat amb el 2012, el percentatge malgrat aquests dos anys de debat s’havia mantingut igual. Va ser entre el 2010 i 2012 que el percentatge es va quasi duplicar.

Aquest canvi de tendència en aquest període que va en paral·lel al debat de la reforma del nou Estatut, la sentència del TC de 2010, la crisi econòmica i les

⁶⁸¹ Centre d’Estudis d’Opinió de la Generalitat de Catalunya. Citat per Antoni Segura (*Ibidem*: 249-251)

⁶⁸² Es pot consultar en:

file:///C:/Documents%20and%20Settings/jaume%20risquete/My%20Documents/Downloads/Taules_estad%C3%ADstiques_-760.pdf

La versió sintetitzada en forma de dossier de premsa es pot consultar també en aquest altre enllaç:

file:///C:/Documents%20and%20Settings/jaume%20risquete/My%20Documents/Downloads/Dossier_de_prensa_-760.pdf

mobilitzacions a favor d'una consulta encara és més contundent quan es preguntava sobre l'opció de la forma d'Estat preferida. Les opcions preferides han estat la d'una Catalunya dins d'un Estat federal, però l'opció de la independència ja mostrava una clara tendència a l'alça des de l'estiu de 2007 i es va accelerar amb la sentència del TC. El juny de 2012 ja superava les altres opcions i arribava a ser l'opció preferida pel 47% dels enquestats.

En aquella mateixa enquesta del CEO de desembre de 2014, a la pregunta "quin creu que són els principals problemes que té actualment Catalunya", "atur i precarietat laboral" encapçalava les respostes amb un 58,5% de les persones enquestades, seguides de la "Insatisfacció amb la política" (44,65), "Funcionament de l'economia" (31,5%) i "Relacions Catalunya-Espanya" en quart lloc amb el 30,7%. Aquesta última havia passat en quatre anys abans -concretament en el baròmetre de gener de 2010- de ser la preocupació de només l'11,1% dels catalans a aquest 30,7%. El moment en què s'incrementa la resposta és l'octubre de 2012 (22,5%) quan el juny, quatre mesos abans, era la preocupació del 12%.

A la pregunta "Em podria dir si a vostè la política li interessa molt, bastant, poc o gens?" El 17,3% responia que "molt", el 40,1% "bastant", el 26,9% "poc", i només el 14,3% responia que "gens".

Veiem, docns, com en el període 2010-2014 hi ha un autèntic terratrèmol en la societat catalana -o en una part molt important- pel que fa a la seva percepció respecte la relació de Catalunya amb Espanya.

El votant d'ICV, abans i després del 9-N

Hem vist en l'apartat 4.2.3. com el votant d'ICV-EUiA va patir un canvi significatiu entre 2009 i 2012 en la seva opinió respecte al model d'Estat. Si el 2009 només el 12,27% apostava per "un estat independent" aquesta xifra es va disparar fins al 32,7% tres anys després. Mentre que si el 2009 el 61,42% apostava per "un estat dins una Espanya federal", aquest percentatge es va reduir al 50% el 2009 i al 46,8% el 2013.

No obstant, si sumem el percentatge de votants que el 2009 apostava pel model "Una comunitat autònoma d'Espanya" (21,66%) i "un estat dins una Espanya federal" (61,42%) la xifra pujava al 83,08%. Aquestes dues opcions passarien a ser de l'11,59% i 50% el 2012, un 61,59%. Mentre que el juny del 2013 el percentatge era del 19,8% i del 46,8%, encara l'opció majoritària respecte la resta amb un 66,6%. Aquesta xifra contrastava amb el 28,6% que apostava per la independència. Per tant, veiem com l'opció federalista és la que havia perdut més suport en el període 2009-2013 tot i ser encara la preferida -a data de juny del 2013- amb 18.2 punts de diferència de l'opció independentista.

Arran de la suspensió de la consulta sobiranista prevista per al 9-N per part del Tribunal Constitucional, en un sondeig d'*El País*⁶⁸³ realitzat entre el 30 de setembre i

⁶⁸³ *El País*, diumenge 5 d'octubre de 2014, pàgina 13.

el 2 d'octubre del 2014, a la pregunta "Si en una consulta se incluyera una tercera vía, ¿qué votaría?" el votant d'ICV responia:

-A favor de la independència: **15%**

-A favor que Catalunya segueixi formant part d'Espanya amb les mateixes competències: **16%**

-A favor que Catalunya segueixi formant part d'Espanya però amb noves i blindades competències amb exclusiva: **47%**

En el Baròmetre de desembre de 2014 del CEO -"Enquesta sobre context polític 2014"-, la primera elaborada després del 9-N, a la qual ja ens hem referit pàgines abans, a la pregunta "En unes eleccions al Parlament de Catalunya, quin dels motius que ara li presentem és més important per vostè a l'hora de decidir a quin partit votar?" aquesta era la relació de motivacions amb la resposta mitjana de tots els partits i segmentat en els votants d'ICV-EUiA:

	Resposta mitjana 10 partits	Resposta votants ICV-EUiA
Les propostes electorals	50,6	60,5
La ideologia	37,5	46,5
L'actuació en el Govern/		
L'actuació a l'oposició	23,6	32,6
El líder	15,3	9,3
El propi partit	8,0	2,3

A la pregunta "Vostè com es defineix d'extrema esquerra, esquerra, centre-esquerra, centre, centre-dreta, dreta o extrema dreta?" **En una mitjana de 2,94**, el votant d'ICV-EUiA se situava amb un **2,43** darrere de CUP (2,10), ERC (2,32) i Podemos (2,36) i per davant del PSC (2,78).

Davant la pregunta "Em pot dir on s'ubicaria vostè en una escala de 0 a 10, on 0 significa mínim catalanisme i 10 màxim catalanisme?" **La mitjana s'ubicava en el 6,65**, amb el màxim en els votants d'ERC (8,41), seguits de CiU (8,37), la CUP (8,35), **ICV-EUiA (6,23)**, PSC (5,45) i Podemos (5,25).

Davant la pregunta inversa "Em pot dir on s'ubicaria vostè en una escala de 0 a 10, on 0 significa mínim espanyolisme i 10 màxim espanyolisme?" **La mitjana s'ubicava en el 4,21**, amb el màxim en els votants del PP (8,26), Ciutadans (6,77), PSC (6,54), Podemos (4,94), **ICV-EUiA (4,26)**, CiU (2,66), Esquerra (1,93) i CUP (1,89).

A la pregunta "Creu que Catalunya hauria de ser..." El 36,2 contestava afirmativament a l'enunciat "un Estat independent", el 28,9% ho feia a l'enunciat "Un Estat dins una Espanya federal", 21,8% ho feia a l'enunciat "Una comunitat autònoma d'Espanya" i el 5,4% "Una regió d'Espanya".

Aquesta darrera resposta entrava en contradicció amb el percentatge que va rebre el "Sí-No" en la consulta del 9-N però mostrava que la majoria dels seus partidaris van decidir no participar-hi. Així mateix, aquest percentatge del 36,2% era el més baix des de juny de 2012 -tres mesos abans de la manifestació de l'11 de setembre- on responien afirmativament a l'enunciat de l'Estat independent el 34%. Des d'aleshores no havia parat de pujar fins arribar al màxim el juny de 2013 (47%) i novembre de 2013 (48,5%).

Per partits polítics, els **votants d'ICV-EUiA** eren els qui -darrere dels de Podemos (64,7%)- **responien en un percentatge més alt a l'enunciat "Un Estat dins una Espanya federal": el 55,8%**. Per davant en la preferència dels votants del PSC (43,4%). La segona preferència dels votants d'ICV-EUiA era "Una comunitat autònoma d'Espanya" (20,9%) i la tercera preferència l'Estat independent (14%).

Què van fer finalment els votants d'ICV-EUiA en la consulta no referendària del 9 de novembre de 2014? A l'enunciat del CEO "I em podria dir quina va ser l'opció que va triar a la consulta del 9 de novembre?" L'opció preferent va ser amb el 30,2% "No votar", seguida del 27,9 que va votar "Sí-Sí" i el 16,3% va optar pel "Sí-No". Observem que aquest percentatge (30,2%) coincideix amb la preferència entre els votants d'ICV el juny de 2013 a l'opció "un estat independent" (28,6%). Aquesta enquesta, però, entra en contradicció a la que aquest doctorand va fer el febrer del 2015 entre els militants d'ICV (vegeu apartat 4.4.).

Així mateix, aquesta enquesta del CEO determinava clarament que els qui van participar massivament en el 9-N van ser els qui se sentien "més catalans que espanyols" els quals ho van fer també majoritàriament pel "Sí-Sí" en un 62,6% en el primer cas i en el 90,4% els qui es consideren "només català".

D'altra banda, en un sondeig de l'ICPS corresponent al 2014, elaborat entre el 12 de novembre i el 6 de desembre d'aquell any -per tant, uns dies després del 9-N-⁶⁸⁴ s'evidencia que irrompen certs lideratges polítics forts i mediàtics: Pablo Iglesias, Oriol Junqueras, Artur Mas i David Fernández. De fet, en la política catalana només aproven dos líders segons aquest sondeig post9-N: David Fernández, amb un 5,5, tot i que amb un baix grau de coneixement (46,4%), i Oriol Junqueras, amb un 5,12. **Joan Herrera apareix amb una valoració mitjana del 4,3 i un coneixement del 61,7%**.

Pel que fa a la continuïtat respecte les posicions sobre la qüestió territorial "al voltant de la qual ha girat l'actualitat política dels darrers temps" -indiquen els autors de l'estudi- una gran majoria opina que el debat sobre l'organització territorial de l'Estat és "molt rellevant" (més d'un terç), seguit d'un 38,1% que el creu "bastant". Els qui ho consideren poc o gens important apleguen el 26,8% de les respostes.

Es tracta d'un dels elements on el debat dels darrers anys s'ha notat més -sosté aquest doctorand que per efecte acumulatiu dels mitjans de comunicació afegit a la mateixa experiència directa en mobilitzacions al carrer- el canvi en el posicionament

⁶⁸⁴ Podeu consultar-ho íntegrament aquí: <http://www.icps.cat/archivos/sondeigs/avancresultatssc2014.pdf>

dels ciutadans de Catalunya. Així mateix les preferències sobre el model d'Estat. A la pregunta "vostè creque que Catalunya hauria de ser...?" El 42,1% responen "Un Estat independent", seguit d'"Una Comunitat Autònoma" (24,8%), "Un Estat d'una Espanya Federal" (20,2%) i "Una regió d'Espanya" (4,3%).

Els autors de l'estudi subratllen que des dels inicis dels sondeigs de l'ICPS, el 1991, l'opció autonomista era la preferida entre els catalans, però l'independentisme "va esdevenir opció majoritària per primer cap al 2011, al fil de la sentència del TC del 28 de juny de 2010, i la consegüent mobilització de protesta del mes de juliol". No obstant, pel que fa a l'evolució d'aquest mateix independentisme, pràcticament es manté igual a finals de 2014 que un any abans, mentre que la via federal experimenta una petita pujada de tres punts percentuals.

Sobre la intenció de vot en un referèndum sobre la independència de Catalunya, augmenta el percentatge que votaria a favor de la independència respecte l'octubre de 2013 (del 48,6% al 49,9%), però també dels qui votarien en contra (del 25,2% l'octubre de 2013 al 27,4% el desembre de 2014). Així mateix, només el 24,2% indica que defensa la independència per raons identitàries mentre que el 45,6% ho justifica per un empitjorament de l'economia catalana. Els autors del sondeig determinen:

"És a dir, l'independentisme no es fonamenta en una defensa de la identitat catalana o del seu exclusivisme, sinó sobretot en l'assoliment de la capacitat de decisió política, mentre que el vot contrari tampoc no es nodreix dels sentiments nacionalistes, en aquest cas espanyolistes, sinó dels dubtes i les incerteses que genera a la independència a nivel econòmic"

I una altra dada sobre el debat de l'organització territorial de l'Estat, aquesta a partir de l'enunciat sobre el sentiment de pertinença respecte de Catalunya i Espanya de la població catalana: la majoria dels catalans es considera "tan espanyol com català" (42%), seguida de l'opció "únicament català" (amb gairebé el 25%) i "més català que espanyol" (18,5%), mentre que els qui se senten més espanyols que catalans o únicament espanyols sumen un 10% de les respostes:

"És a dir, es dona una falta de correspondència entre la distribució dels sentiments identitàris i la distribució del vot en el cas d'un referèndum sobre la independència de Catalunya. En el primer cas dominen les identitats duals, malgrat que durant els darrers temps ha augmentat molt les identitats exclusivament catalanes. En el segon cas, l'opció majoritària defensa la independència. Aquesta falta de correspondència referma la informació anterior sobre les raons del vot, en la mesura que una gran part del suport a la independència no se sustentaria sobre bases identitàries sinó sobre consideracions polítiques"

Sobre les **expectatives electorals**, un dels elements més destacables és la irrupció de Podemos en l'escenari polític català fins al punt que si demà se celebressin eleccions generals, Podemos es convertiria en la força més votada a Catalunya, amb un 26,6%, seguida d'ERC (13,1%) i PSC (11,2%). Mentre que CiU es quedaria amb el 8,7% i **ICV-EUiA baixaria al 3,8% (en el sondeig de l'ICPS de 2013 donava un**

8,6%). Concretament, la coalició ecosocialista perdria -56% dels vots respecte a l'anterior sondeig.

Els autors del sondeig de l'ICPS arriben a la conclusió que estaríem anant de nou a la reedició de la "Catalunya dual" i que s'apunta "un escenari de gran volatilitat electoral", ja que la fidelitat de vot respecte el mateix partit que van recolzar el 2011 presenta valors molt baixos, sobretot en el cas del PP, ICV-EUiA i PSC. **En el cas d'ICV-EUiA només fidelitza en unes pròximes eleccions generals el 32,5% dels vots de les eleccions generals anteriors, mentre que el 62,6% canviaria de vot, un 51,8% a Podemos.**

Pel que fa a la intenció de **vot a les eleccions al Parlament de Catalunya**, aquest sondeig de l'ICPS destacava també la irrupció de Podemos a Catalunya, però amb un grau de penetració menor –en unes autonòmiques esdevindria tercera força amb l'11% dels vots- per sota d'ERC (19,7%) i de CiU (16,2%), però per davant del PSC (8,2), la CUP (7%) i **d'ICV-EUiA (3,7%)**. **En aquest darrer cas, els ecosocialistes passarien d'una intenció de vot del 7,3% en el sondeig d'octubre de 2013 a aquest 3,7%.**

En termes relatius **el partit que perd més vots respecte al sondeig d'octubre és ICV-EUiA (-49%) fet que mostra les dificultats de mantenir la fidelitat del seu votant** (només es manté fidel el 39% dels seus votants respecte el sondeig d'octubre de 2013) sobretot davant la irrupció de Podemos (**del 54,2% del canvi de vot en unes eleccions autonòmiques que pateix ICV-EUiA el 32,5% dels vots ecosocialistes anirien a la nova força de Pablo Iglesias**).

Els autors de l'estudi arriben a la conclusió que podem anar a la reedició del vot dual o comportament dual de l'electorat català, però si abans PSC era el partit més votat a Catalunya en unes generals i aquest paper era assumit per CiU en els autonòmiques, en l'escenari actual Podemos i ERC semblen haver agafat el relleu: "De fet, Podemos resulta el partit preferit per a la defensa dels interessos dels espanyols amb un 19,9% , i ERC la formació preferida per a la defensa dels interessos catalans, amb un 20%".

No obstant, matisen els autors, el caràcter dual que ha caracteritzat el comportament electoral dels catalans, "tampoc no es reproduiria segons el patró típic dels vasos comunicants segons el qual, el PSC recollia una part del vot de CiU a les generals, i a l'inrevés en el cas de les autonòmiques. En la situació actual, Podemos recolliria suports de quasis totes les forces polítiques encara que en quantitats variables". El que sí que es constata és que hi haurà "una fragmentació partidista més gran, especialment pel que fa a l'esquerra on PSC i ICV-EUiA pateixen la forta competència directa de Podemos, mentre que la CUP aguanta l'estrabada, i fins i tot es consolida i creix".

Pel que a la "mostra total" d'aquesta enquesta política de l'ICPS de desembre de 2014 posterior al 9-N, hi ha algunes de les preguntes que analitzem ara, especialment les relacionades amb ICV (segregat d'EUiA). Es constata que la formació ecosocialista és la tercera força per qui la gent se sent "bastant proper" (el 20,3%), per darrere d'ERC (23,2%) i Podemos (22,5%).

Mentre que ICV quan s'enumera la llista de formacions polítiques de “molt proper” a “molt distant” és la que té un menor índex de respostes com a “molt distant” darrer de Podemos (18,8%): només el 19,9% dels catalans troben “molt distant” ICV mentre que el PP arriba al màxim amb un 73,3%.

Entre segments d'edat, la franja d'edat que se sent més pròxim a ICV (respon “Bastant proper”) és la compresa entre 35-50 anys (23,1), seguida de la franja de 51-64 anys (22,1), 25-34 (21,3) i 18-24 (17,0).

El que sí que se sembla constatar és que a la pregunta de quin partit defensa millor els interessos, ICV apareix amb nivells molt baixos. Així, quan es pregunta pel partit que defensa millor els interessos del seu municipi la formació ecosocialista obté un percentatge de resposta del 2,6%. Mentre que si es pregunta sobre els interessos espanyols aquest percentatge baixa fins al 0,8% (tot i que puja al 2,6% quan es pot triar per l'opció EUiA-IU).

A la pregunta de qui defensa millor els interessos dels catalans, els enquestats responen ICV en només un 1,8% (EUiA-IU, un 0,7%), el penúltim darrere del PP (1,5%). Els partits que són percebuts com defensors dels interessos dels catalans estan liderats per ERC (19%), seguit de CiU (18,7%), CUP (5,7%), PSC (5,3), Podemos (5,2) i Ciutadans (2,7). Aquesta dada és destacable perquè el sondeig es va publicar abans que Pablo Iglesias vingués a Barcelona a fer el seu primer míting -desembre del 2014- i abans del procés de selecció del seu líder per Barcelona i es pot interpretar com que la majoria dels catalans no veuen útil ICV a l'hora de defensar els interessos de Catalunya.

Pel que fa al lideratge, Joan Herrera -amb un coneixement el desembre de 2014 del 61,7%- obtenia una valoració mitjana del 0 al 10 del 4,31.

A la pregunta “podria dir-me on col·locaria cadascun dels següents partits” des del punt de vista ideològic (en una escala de l'1 (extrema esquerra) al 7 (extrema dreta), els catalans situen ICV en aquesta escala:

(1) Extrema esquerra:	2,3%
(2) Esquerra:	38,3%
(3) Centre esquerra:	20,2%
(4) Centre	7,3%
(5) Centre dreta:	2,3%
(6) Extrema dreta:	1,1%
No sap:	26,6%
Mitjana:	2,7 (per tant en l'eix Esquerra aproximament-se al centre esquerra)

Aquesta mitjana d'ICV (2,70) la situava per darrere -com a formació percebuda més d'esquerres- que Podemos (2,67), ERC (2,48%), EUiA (2,42), CUP (2,32), totes quatre més desviades cap al punt (2) “Esquerra”.

Així mateix, “s'observa la conformació d'un sistema polític ple de complexitats i la reaparició del que es venia anomenant sistema de vot dual”. Així, “si abans el PSC era el partit més votat a Catalunya a les eleccions generals i el lideratge a les

autonòmiques requeia en CiU, en l'escenari actual, el nou comportament dual sembla apuntar cap a un domini de Podemos a l'arena estatal i d'ERC a les eleccions al Parlament de Catalunya”.

Aquestes dades del CEO i de l'ICPS de després del 9-N es poden comparar amb l'estudi de Robert Liñeira publicat l'octubre de 2013 per l'Institut de Ciències Polítiques i Socials,⁶⁸⁵ amb el títol *Catalunya davant la consulta sobre la independència. Participació, vot i motivacions*, a un any vista del que va ser la jornada del 9-N, en què es preguntava sobre la intenció de vot en el cas que se celebrés un referèndum sobre la independència, la probabilitat de participació, el grau de convenciment respecte l'opció de vot i les motivacions de partidaris i contraris a la independència.

El que reflectien les dades és la preferència per una Catalunya independent i un vot a favor de la secessió en un referèndum com opcions escollides per la ciutadania. Els més mobilitzats eren els partidaris del “Sí” i que el grau de convenciment de vot de partidaris i contraris a la independència era similar. I també una altra dada important: “Que ERC i la CUP per una banda, i el PP i Ciutadans per una altra, són els únics partits que no ha de fer front a cap mena de divisió entre els seus electorats”.

Sobre les preferències de la ciutadania respecte les relacions entre Catalunya i Espanya l'evolució que disposava l'ICPS des de 1991 la preferència “Un Estat independent” havia anat d'un 19% en aquell any 1991 fins al 42% el 2013, mentre que la preferència “Un Estat d'una Espanya federal” havia passat de l'aprovació del 15%, el 1991, al 18% el 2013. L'opció majoritària el 1991, “Una Comunitat Autònoma d'Espanya”, amb el 48%, havia baixat fins al 25% el 2013, sent la segona preferida darrera la independència.

A la pregunta d'aquest sondeig de l'ICPS -subratllem de nou, l'octubre de 2013- sobre la preferència de vot en un referèndum per la independència, el 49% dels entrevistats votaria Sí, un 25% votaria No, un 21% s'abstindria, i un 5% votaria blanc o nul. En el sondeig d'octubre de 2011 els qui deien que votarien a favor era el 44%. Mentre que l'octubre de 2011 el 22% creia “molt important la qüestió de les relacions entre Catalunya i Espanya, un percentatge que augmentava fins al 31% el desembre de 2012 i baixa un punt, al 30%, l'octubre de 2013.

Pel que fa a la intenció de vot en un referèndum per la independència, l'octubre de 2013 donava aquests resultats per partits polítics:

	A favor	En contra	S'abstindrà	En blanc	No sap
CiU	65%	16%	14%	--	5%
ERC	95%	--	--	--	--
PSC	22%	42%	34%	--	--
PP	----	96%	4%	--	--
ICV-EUiA	42%	33%	17%	4%	4%
C's	---	81%	15%	--	4%
CUP	100%				

⁶⁸⁵ Podeu consultar-ho aquí: http://www.icps.cat/archivos/Quaderns/q04_cat.pdf

Roberto Liñeira interpretava que la imatge que dibuixaven aquestes dades “són més tranquil·litzadores per a uns partits que per a uns altres”, especialment ho eren per aquells tenen un electorat menys dividit al voltant de les diferents opcions de vot al referèndum (CUP i ERC, però també C's i PP, en un sentit i en un altre). En canvi, subratllava:

“la resta d'electorats presenten, amb proporcions diferents, tant partidaris de votar sí com de votar no entre els seus antics electors. Pel que fa a CiU, fins a dos terços dels seus votants a les darreres eleccions autonòmiques estan disposats a votar sí, però el terç restant es distribueix entre el no, l'abstenció i el dubte. Per la seva banda, ICV és el partit que presenta un electorat més dividit al voltant de la qüestió: si bé és cert que són més els partidaris del sí que els del no, també ho és que les diferències no són exagerades (42 vs 33 per cent) i que existeix un 25 per cent restant que es divideix entre l'abstenció, el vot en blanc i el dubte”

A això cal afegir el consum de mitjans de comunicació per part de l'electorat d'ICV un any abans del 9-N. Si en l'apartat anterior ja es podia comprovar l'heterogeneïtat, en l'estudi “Perfil mediàtic dels electors dels partits parlamentaris, 2013”, del Centre d'Estudis d'Opinió (baròmetre d'opinió política, 1a, 2a i 3a onada 2013) entre els “votants fidels” d'ICV-EUiA el canal més vist és TV3 (44,8%) mentre que entre els “votants no fidels” baixa al 39,4%. La Sexta és el segon canal més vist pels “votants fidels” (25,4%) i pels “votants no fidels” (16,4%), mentre que TVE és seguit pel 3,2% dels “votants fidels” d'ICV-EUiA i el 7,2% dels “votants no fidels” i Antena 3 pel 3,2% dels “fidels” i l'11% dels “no fidels”.

Pel que fa a la ràdio, els votants d'ICV-EUiA en les darreres eleccions al Parlament de Catalunya escoltaven la SER (el 21,9%), seguit de Catalunya Ràdio (el 9,6%), Rac105 (9,4%), Catalunya Informació (8,8%), Rac 1 (6,3%), RNE (6,2%), Onda Cero (3%) i la COPE (3%).

I pel que fa a la premsa escrita, el diari més llegit pels votants d'ICV-EUiA, segons aquesta mateixa enquesta del CEO (1a, 2a i 3a onada 2013), era *El País* (29,4%), seguit d'*El Periódico*-castellà (14,3%), *El Periódico*-català (8,5%), *La Vanguardia*-català (6%), *La Vanguardia*-castellà (5,8%), El Punt-AVUI (4,5%), ARA (3,9%), Diari de Tarragona (3,5%), Diari Segre (1,5%) i El Mundo (1,1%).

Sobre el seguiment per internet de la informació d'actualitat, el votant d'ICV-EUiA en les eleccions de 2013 al Parlament de Catalunya es decanta per entrar a el web d'El Punt AVUI.cat (18,3%) i *El País* (18%) seguit de Facebook i altres xarxes socials (16,4%), *El Mundo.es* (21,8%), *La Vanguardia.es* (12,2%), *El Periódico* (10,4%) i ARA.cat (2,9%). És rellevant que el votant d'ICV-EUiA sigui un dels que s'informa més a través de Facebook i altres xarxes socials.

Podem comprovar que aquestes dades en alguns casos són diferents i contradictoris amb l'anàlisi interna d'ICV que hem explica en l'apartat 4.2.3. (El “mapa de públics d'ICV”) com en l'enquesta elaborada per aquest doctorand el febrer del 2015 (apartat 4.4.)

El 9-N i l'evolució ideològica-identitària d'ICV

Sobre l'evolució ideològica-identitària d'ICV, Albert Marañón Ledesma analitza⁶⁸⁶ les relacions entre Catalunya i l'Estat espanyol que han marcat en els darrers anys l'agenda i el debat polític a Catalunya i estudia quina ha estat l'evolució concreta del projecte nacional pel que fa a les relacions entre Catalunya i l'Estat defensat per ICV i quin són els canvis que s'han produït.

Marañón destaca que en la Ponència Política de la 10a Assemblea Nacional d'ICV (celebrada a Viladecans els dies 19, 20 i 21 d'abril de 2013) la formació ecosocialista va donar suport a la celebració d'una consulta amb caràcter consultiu sobre el futur polític del país "des de la convicció que s'ha esgotat l'etapa autonomista i que la celebració d'una consulta és un dels principis objectius".

Amb les dades de l'evolució del debat sobre el model d'estat a partir dels sondeigs d'opinió de l'Institut de Ciències Polítiques i Socials, Marañón destaca que entre els votants d'ICV-EUiA la preocupació és molt elevada i major que en el conjunt de la societat. Mentre que el 2013 la majoria de la població catalana (68%) considerava molt o bastant important el debat sobre el model d'estat, entre els votants ecosocialistes arribava gairebé al 80%.

Marañón descriu tres etapes en l'evolució història del projecte nacional d'ICV. Una primera -"l'aposta federal des del desenvolupament autonòmic (1987-1998)- des de la fundació d'IC on en els documents de la 1a Assemblea Nacional s'explicita la seva defensa del dret a l'autodeterminació i l'aposta per l'aprofundiment del federalisme. Així, es mantenia el que ja havia aprovat el PSUC el novembre de 1977 en el seu IV Congrés. Dos anys després de la creació, el desembre de 1989, IC torna a explicitar la seva defensa del dret a l'autodeterminació al Parlament votant a favor d'una resolució en què es reconeixia aquest dret i a "Catalunya com a realitat nacional diferenciada de la resta de l'Estat".

La segona etapa -"La concreció del model federal i el nou Estatut (1998-2010)"- coincideix amb la 5a Assemblea Nacional on es va aprovar el canvi de nom d'IC a ICV i que suposa la concreció del model federal que es defensava des de la creació del partit. S'assumeix el principi de "federalisme asimètric" i a partir de la constitució del govern tripartit, el desembre de 2003, s'inicia la redacció d'un nou Estatut.

I una tercera etapa -"El trencament del pacte constitucional (2010-...)"- que s'iniciaria el 28 de juny de 2010 amb la sentència del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut. ICV se suma a la manifestació de rebuig del 10 de juliol i en el Ple del Parlament monogràfic, Jaume Bosch sentència que "s'ha trencat també el pacte constitucional del 78". I afegeix: "A partir d'ara difícilment es podrà considerar federalista qui no aposti per la reforma en profunditat de la Constitució del 78. I això vol dir molt més que la reforma del Senat".

⁶⁸⁶ "El projecte nacional d'ICV. Punt de trobada?", Treball de fi de grau de Ciència Política i Gestió Pública, Universitat Autònoma de Barcelona, maig del 2014. Tutoritzat per Joan Botella.

En una conferència de Joan Herera el 8 de setembre de 2011 amb el títol “Construir l’esquerra nacional en temps de crisi”, el líder ecosocialista afirma: “Volem ser un punt de trobada de federalistes, sobiranistes i independentistes (...) de la diversitat del país, més que abanderar una puresa ideològica en el terreny nacional”. Amb la victòria del PP a les eleccions al Congrés i l’èxit de la manifestació de 2012, en el programa electoral de les eleccions al Parlament el novembre, ICV-EUiA marca com una de les seves prioritats la celebració d’una consulta.

El 12 de desembre de 2013, ICV-EUiA se suma a l’acord per una pregunta amb tres alternatives. Marañón recorda que Joan Herrera s’ha reconegut molt sovint com a federalista mentre comencen a escoltar-se veus dins ICV que fan públic el seu sentiment independentista com ara Dolors Camats i la diputada Laura Massana i el diputat Jaume Bosch.

“Davant d’aquesta diversitat, existeix la possibilitat que finalment ICV acabi optant per la llibertat de vot sobre l’estat independent”, però hi ha coincidència en la preservació de la unitat del partit per evitar trencaments, argumenta Marañón.

A partir dels sondejos d’opinió de Catalunya de l’ICPS entre els anys 1991 i 2013 Marañón observa com ha evolucionat les preferències de model d’estat de l’electorat d’ICV: “Creix la preferència cap al fet que Catalunya sigui un Estat dins una Espanya federal així com, a partir de 2011 la preferència de ser un Estat independent”. El que sí que es constata és la pluralitat d’opcions entre l’electorat d’ICV amb una pujada de l’opció independentista (40% votaria a favor de la independència el 2013), que creix sobretot entre 2011 i 2012.

Entre les conclusions de Marañón, en els 27 anys d’ICV el seu projecte nacional per Catalunya ha experimentat una evolució i “malgrat que des de la fundació es defensa el dret a l’autodeterminació, en l’actualitat ICV creu que ha arribat el moment, no només de reconèixer-lo, sinó també d’exercir-lo i que el resultat d’aquest sigui una nova etapa amb la constitució de Catalunya com a Estat”. I afegeix:

“S’ha passat d’apostar com a opció per la construcció d’un estat federal des del desenvolupament progressiu de l’Estat autònom i la reforma de la Constitució, a entendre que, si aquest és possible pot ser fruit, només, a partir de la decisió del conjunt de la ciutadania de Catalunya. Una evolució experimentada tant pel partit com per l’electorat, tot i que amb certa posterioritat. Existeix així mateix un gran moment que explica aquest canvi i és la sentència del Tribunal Constitucional sobre l’Estatut i l’esgotament expressat socialment en les manifestacions posteriors”

L’estudi de Marañón acaba assenyalant que queda confirmat que ICV “ha estat tradicionalment i és avui un partit plural pel que fa a la preferència de model d’estat” i alhora és “punt de trobada entre aquestes diverses sensibilitats” amb un creixement clar el 2013 de l’opció federal i independent entre l’electorat ecosocialista deixant enrere l’opció autònoma.

En l’enquesta del CEO publicada el 31 d’octubre de 2014, ICV-EUiA retrocedia dels 13 diputats a 8-9 (7,2%), resultat similar a Ciutadans i la CUP sobretot per l’aparició

de Podemos-Podem. Des d'aleshores, la intenció de vot per a ICV s'ha anat ensorrant encara més fins la darrera enquesta del CEO i una enquesta publicada per *El Periódico*, les dues el juny del 2015.

Aquella enquesta del CEO d'octubre del 2014 només confirmava el que el CIS havia apuntat mesos abans. El mapa polític espanyol marcat pel bipartidisme es trencava el 4 d'agost de 2014 quan el CIS confirmava que Podemos irrompia com a tercera força a Espanya i li donava un 15,3% d'estimació de vot en les generals tot i que superava en 1,3 punts el PSOE en vot directe. En el CIS de novembre donava a Podemos la primera posició en intenció de vot.

I amb una altra dada: el 49,4% dels catalans recolzava la independència a una setmana abans del 9-N per un 19,7% en contra. A ICV la majoria del seu electorat apostava pel federalisme, tot i que el "sí-sí" s'imposava al "sí-no". No obstant, en l'enquesta publicada dies abans pel diari *El País*⁶⁸⁷ a la pregunta de si donaven suport a la consulta alternativa, el votant d'ICV es dividia per igual amb un 46% tant els que deien Sí com No.

En aquella mateixa enquesta d'*El País* el 44% dels catalans votaria per la independència mentre el 42% optaria pel No. Tot i que el suport a la independència es diluïa a la pregunta si els catalans podien escollir entre mantenir l'estatus actual, la secessió o una "tercera via" en la qual Catalunya tingués competències noves i blindades en exclusiva. En aquest cas s'imposava la "tercera via" (46%), seguida de l'opció independentista (29%) i de l'actual Estat de les Autonomies (17%).

La celebració del 9-N i les seves conseqüències (també, en ICV)

El resultat del procés participatiu va ser, segons les dades oficials del dia 11 de novembre, de 2.305.290 catalans, el 36,59% dels convocats. D'aquests, un total de 1.861.753 persones (el 80,76% del total de participació) va optar pel "Sí-Sí" i 443.537 ho van fer pel "Sí-NO" (232.182 vots, el 10,09%) i el "No" (104.772 vots, el 4,5%).

Aquest 1,8 milions era apenes superior al número de votants (1.734.852) aconseguits per CiU, ERC i la CUP en les eleccions autonòmiques de 2012.

En l'anàlisi d'Oriol Bartomeus a *El Periódico*,⁶⁸⁸ aquest subratllava que el procés participatiu en què s'havia convertit el 9-N després de la impugnació del Govern central feia difícil respondre si dos milions eren molts o pocs, a més de l'afegitó que el cens de partida no es corresponia amb el cens electoral -ja que sumava els ciutadans de 16 i 17 anys i els residents de nacionalitat no espanyola-. Però que la xifra de mobilitzats no va ser només del bloc procliu a la independència tot i que el 80,76% del "Sí-Sí" posava de relleu que el procés havia mobilitzat, principalment, els partidaris de la independència.

⁶⁸⁷ 28 d'octubre. Podeu consultar la notícia en aquest enllaç: http://cat.elpais.com/cat/2014/10/28/espana/1414522412_036358.html

⁶⁸⁸ "La família i uns quants mes. El 9-N no només va mobilitzar els votants dels partits que i van donar suport", *El Periódico*, 11 de novembre del 2014, pàgina, 6.

El mapa de participació donava tres Catalunyaes, segons el comportament electoral: la Catalunya interior, la del litoral i la de l'àrea metropolitana de Barcelona. Així, el suport censal a la independència oscil·lava entre el 55% a Olot i el 18% a l'Hospitalet. Per a l'analista de *La Vanguardia* Carles Castro⁶⁸⁹ el vot "Sí-Sí" quedaria per sota del 50% amb una participació electoral del 67%. I subratllava que "els resultats de diumenge van confirmar una vegada més més l'existència de diverses Catalunyaes que coexisteixen en universos paral·lels i una mica hermètics".

A la capital catalana van votar 507.454 barcelonins. Pel "Sí-Sí" ho van fer 397.933 persones, mentre que pel "Sí-No" ho van fer 65.367 i 22.764 pel "No".

En una anàlisi de Maria Dolores García a *La Vanguardia*⁶⁹⁰ la periodista argumentava que l'1,8 milions de catalans que havien donat suport a la secessió -dels 2,3 milions que havien participat- era una xifra que es mantenia estable des de fa un parell d'anys "quan va començar a aflorar com un corrent amb influència en el discurs públic". De moment, segons aquesta interpretació, "es podria considerar que aquest és el seu sostre".

L'extrapolació que es podia fer a un hipotètic referèndum a l'escoesa, plenament legal i reconegut, portaria a preveure una participació més alta. Però si aquesta fos del 75%, subratllava García, "aquests 1,8 milions d'electors suposarien el 44% del cens". I li recomanava al president Rajoy que pensés que suposaria col·locar 2,2 milions de persones en la marginació o "constatar que si societat espanyola es mobilitzés en la mateixa proporció, seria l'equivalent a 15 milions de persones". Rajoy dies després va tornar a insistir amb la idea que la "majoria" de catalans s'havia quedat a casa.

Les interpretacions també se centraven a situar-se en un referèndum legítim i si l'"unionisme" arribaria a igualar la mobilització sobiranista. I si l'independentisme havia tocat sostre. L'enquesta del CEO sobre el context polític, publicat el desembre del 2014, va concloure que la independència perdia el suport de la majoria per primer cop des del 2012. Concretament, a la pregunta "Voleu que Catalunya esdevingui un Estat independent?", el 45,3% va respondre "No" mentre el 44,5% va respondre "Sí", amb el 7,5% que es decantava pel "No ho sap" i el 2,8% pel "No contesta". I a la pregunta "Creu que Catalunya hauria de ser...?", el 36,2% s'inclinava per "Un Estat independent", el 28,9% per "Un Estat en una Espanya federal", el 21,8% per "Una Comunitat Autònoma d'Espanya" i només el 5,4% "Una regió d'Espanya".

Hi ha tres moments post-9-N importants per contextualitzar les conseqüències de la consulta: la conferència d'Artur Mas del 25 de novembre per explicar el "full de ruta" després de la consulta, la visita de Rajoy 20 dies després i el míting de Pablo Iglesias el diumenge 21 de desembre on va reivindicar el federalisme com a model territorial per a Espanya. Així, en la primera visita de Rajoy a Catalunya, dissabte 29 de novembre, aquest va subratllar el seu rebuig a negociar amb Artur Mas i va tornar a insistir que el 9-N va ser un fracàs perquè la majoria de catalans no va

⁶⁸⁹ "La màquina de la veritat", *La Vanguardia*, 11 de novembre del 2014, pàgina 21.

⁶⁹⁰ "La voluntat del poble no és única", *La Vanguardia*, 11 de novembre del 2014, pàgina 17.

votar.⁶⁹¹ Tornava a situar-se el debat en la retòrica de les “majories silencioses vs les minories sorolloses” que ha estat un dels arguments més repetits per la líder del PPC, Alicia Sánchez-Camacho, durant aquesta etapa de dos anys.

Pel que fa a les enquestes posteriors al 9-N i publicades abans de final d'aquell 2014, *El Periódico* donava gairebé un empat a CiU i ERC, mentre que a ICV una forquilla entre 10-12.

En el cas de *La Vanguardia*,⁶⁹² en l'enquesta publicada el 6 de desembre el resultat era molt diferent amb una victòria per 10 diputats per a CiU (passaria de 50 a 40) sobre ERC (passaria de 21 a 27) i un descens d'ICV que es quedaria baixaria de 13 en 6 diputats . Una pèrdua semblant patiria PSC (de 20 a 12) i PPC (de 19 a 9).

L'enquesta final del baròmetre de desembre del CEO pel que fa a estimació de vots i escons en unes eleccions catalanes donava aquesta resultat:

	Estimació de vot	Estimació d'escons
CiU	21,9	34-36
ERC	21,0	34-35
PSC	10,3	13-14
PP	8,8	11-12
ICV-EUiA	6,6 (9,9)*	7-8 (13)*
C's	11,3	14-16
CUP	5,5	7-8
Podemos	8,2	9-11

***Percentatge de vots aconseguits i nombre d'escons per la coalició ICV-EUiA en les eleccions al Parlament de Catalunya de 2012.**

En l'enquesta publicada pel diari *La Razón* el 19 de gener de 2015, ICV es quedava penúltim amb el 5,8% dels vots (7 diputats), per darrere fins i tot de Ciutadans (12,9%) i Podemos (11,4%) i només per davant de CUP (3,5%). Aquest resultat suposava que ICV perdia 4,1 punts -va aconseguir el 9,9% dels vots en les eleccions catalanes de 2012-, sent darrere de CiU -amb una pèrdua de 9,2 punts- la segona força amb més desgast.

Pel que fa a la lectura sobre la independència de Catalunya, des del 9-N el suport a aquesta opció va anar disminuint. Així, en el sondeig publicat per *La Vanguardia* el 2

⁶⁹¹ Podeu consultar la notícia que publicava aquella mateixa tarda El Mundo: <http://www.elmundo.es/cataluna/2014/11/29/5479b5bf268e3e001f8b4576.html>

⁶⁹² Podeu consultar la notícia: <http://www.lavanguardia.com/politica/20141206/54420598517/ciu-erc-no-suman-mayoria-lista-unica-separado.html>

de maig de 2015 a la pregunta “Si es convoqués un referèndum per decidir sobre la independència o no de Catalunya, què creieu que votaríeu?” el 47,93 per cent hi votaria en contra (un 42,9% en l'enquesta de desembre de 2014) mentre el 43,75% hi votaria a favor (un 47,4% en l'enquesta de desembre de 2014). En aquesta mateixa enquesta la fórmula d'un Estat federal com a solució a l'encaix de Catalunya a Espanya era una opció que convenia al 36% dels consultats, per un 57% en contra d'aquesta opció.

Pel que fa al sentiment de pertinença identitari, aquesta mateixa enquesta donava un increment dels qui es consideraven “tan espanyol com català”. Així, els qui es consideraven “únicament espanyol” eren el 5,2% (un 2,1% en l'enquesta de desembre de 2014), els qui es consideraven “més espanyol que català” era l'1,3% (2,2% en enquesta anterior), “tan espanyol com català” el 41% (32,2% el desembre de 2014), “més català que espanyol” el 21,5% (29,7% en l'anterior) i finalment “únicament català” el 31% (30,8% en l'anterior).

Amb aquestes expectatives de vot -que en sondejos interns de partits com el que va circular per la xarxa l'11 de gener del 2015, adjudicada a ERC, donava a ICV encara uns resultats més negatius amb una forquilla de 4-5 diputats i l'últim lloc per darrere de la CUP i el PP- la formació ecosocialista va començar l'any amb la “convenció nacional” del 27-28 de febrer com a esdeveniment més important abans de les municipals de maig. El nostre estudi de cas es va fer en el marc d'aquesta convenció nacional amb una enquesta repartida entre la militància que va assistir-hi (apartat 4.4. d'aquest capítol).

Quatre mesos després de la consulta, doncs, ICV convoca una convenció nacional de caràcter ideològic per tal de definir la seva prioritat de model d'Estat i l'encaix de Catalunya. En la pàgina web (www.convencionacionalicv.cat) de la Convenció Nacional d'ICV -oberta a la participació ciutadana-, en l'apartat “convocatòria” s'afirmava:

“Una vegada superada la data del 9n, el procés nacional no s'acaba sinó que continua en la perspectiva d'un referèndum o consulta pendents de realitzar i de tot un cicle electoral en què serà central l'inici d'un període constituent. En aquesta perspectiva constituent ICV ha de presentar un projecte nacional propi, amb la definició d'un model de relacions amb l'Estat i la UE i un model polític, econòmic i social per a Catalunya. Una proposta que ICV debatrà i aprovarà en una Convenció Nacional i que s'anirà construint i concretant amb EUiA i altres forces polítiques i socials en el marc de les Assemblees Programàtiques específiques per cada contesa electoral.”

L'apartat “Document” es dividia en dos capítols (“Una proposta per una Catalunya sobirana” i “Quin estat proposem per a una Catalunya justa, neta i lliure”).

En el primer capítol se subratllava la “pluralitat” d'ICV que es va expressar en la consulta interna celebrada a principis d'octubre de 2014, en la qual ICV es va posicionar amb un “Sí” a l'Estat propi i pluralitat de vot en la pregunta sobre la independència. Més endavant s'afirmava -en el document original sense esmenar- que:

“ICV és una força política que prové d'una tradició, la del catalanisme popular, la del PSUC i l'ENE, per la qual l'emancipació social i l'alliberament nacional han estat sempre una mateixa cosa. El fil roig del catalanisme popular ha estat unir la lluita per la democràcia, per les conquestes socials i per les llibertats nacionals, convertint l'autogovern no només en l'instrument de la reconstrucció nacional sinó també en l'eina per la millora de les condicions de vida de les classes populars. Una política basada en dos principis: som una nació i som un sol poble.”

En l'apartat “Pacte de sobirania” s'afirmava:

“La Catalunya autonòmica forma part del passat. La majoria de la societat catalana reclama exercir el dret a decidir i que Catalunya esdevingui Estat.

Cal que la legalitat reflecteixi el que socialment és una realitat: Catalunya ha de passar de ser una comunitat autònoma a ser un subjecte polític sobirà que pot determinar lliurement el seu futur. D'una relació de subordinació amb l'Estat a una relació d'igual a igual.

Catalunya ha d'assumir la seva sobirania com un Estat amb plena responsabilitat sobre totes les polítiques. I lliurement ha d'establir una relació amb l'Estat espanyol, amb qui ha de poder compartir sobirania.

No es tracta, per tant, d'una simple reforma de la Constitució espanyola, sinó d'un canvi profund que implica un procés constituent a Catalunya i un procés constituent a l'Estat.

És tracta d'un pacte de sobirania, d'una relació d'igual a igual amb l'Estat espanyol, on la prioritat és preservar la màxima capacitat de la ciutadania per decidir sobre totes les qüestions i preservar el màxim de drets i llibertats. I, per tant, on es decideix què es garanteix de forma pròpia i què de forma compartida, tenint present el que ja està total o parcialment transferit a la UE.

Hem de passar de l'obligada unió del model actual i del federalisme del PSOE a la lliure determinació per establir el vincle entre Catalunya i l'Estat espanyol.

Jurídicament aquesta opció es podria articular de diferents maneres. Qualsevol de les fórmules jurídiques ha d'implicar que Catalunya surti del “règim comú” a 17 i tingui un reconeixement singular i específic.”

El document aposta perquè el Parlament elabori una Constitució que “haurà de ser referendada pel poble de Catalunya i que no pot estar sotmesa a esmena per les Corts Generals ni ser recurrible davant el Tribunal Constitucional”. I sobre el model d'Estat s'aposta per “Un Estat lliure, social i ecològic” que articuli Catalunya amb l'Estat espanyol en una “relació d'igual a igual, de sobirania compartida, implica que en la nova Constitució de l'Estat espanyol es farà un reconeixement específic de Catalunya com a nació i, per tant, s'establirà una posició singular i bilateral de Catalunya en l'ordenament constitucional”.

Sobre la independència de Catalunya, s'afirma:

“ICV rebutgem el manteniment de la situació actual, clarament lesiva per als interessos de Catalunya. A partir de la voluntat de sobirania expressada, creiem que la millor alternativa és un nou acord amb l'Estat en base a una relació bilateral però no tanquem la porta a la independència de Catalunya, com a demòcrates, si la societat catalana així ho manifesta de forma majoritària i, com a catalanistes, si persisteix el tancament a modificar la situació actual i continua el procés de recentralització i buidatge de l'autogovern.”

Mentre que en l'apartat quart -“Un model de societat. La transició a una societat més justa, neta i lliure”- d'aquest primer capítol s'argumentava amb una clara definició ideològica “ecosocialista”:

“Són temps difícils, però també són temps d'esperança i d'il·lusió. Tenim l'oportunitat de repensar el país, d'impulsar un canvi radical, econòmic, social i ecològic que superi la crisi actual amb un nou paradigma de prosperitat ecològica i compartida, que ja vam definir a la 10a Assemblea Nacional. **ICV és una força política amb ideologia, som ecosocialistes.** Aspirem a una societat de dones i homes lliures i iguals, una societat basada en la democràcia, el socialisme i l'ecologisme. En la qual les persones puguin desenvolupar lliurement els seus projecte vitals, sense dominació ni discriminació. Un model superador del capitalisme i del productivisme, conscients de la incapacitat de distribuir la riquesa i les oportunitats de forma equitativa i de la impossibilitat d'un creixement il·limitat en un planeta limitat.”

En el segon capítol d'aquest document s'endinsa en el model social per a una Catalunya “justa, neta i lliure” amb l'èmfasi en els drets socials i de ciutadania i “la transició cap al nou país per viure en dignitat”. S'aposta per “una economia ecològica al servei de la majoria” que es traduiria en “la transformació ecològica de l'economia i les nostres vides:

“Una proposta per la transició. Lluita contra el canvi climàtic. Rebaixar la dependència energètica. Horitzó d'autosuficiència hídrica, energètica i alimentària. Gestió béns comuns: aigua, energia, sòl. Promoció de pràctiques de producció i consum no capitalistes. Agricultura ecològica. Mobilitat sostenible.

L'objectiu és que tothom pugui viure bé amb menys recursos. Això vol dir estalvi i eficiència en l'ús dels recursos i canvis en els estils de vida i de consum. Hem d'establir els límits i fixar els topalls de recursos i d'emissions per persona. Per això, les variables ecològiques han d'estar incorporades en el model econòmic, superar els clàssics mesuradors de benestar basats en el volum de riquesa generat o el ritme de creixement econòmic. Necessitem nous indicadors de benestar i qualitat de vida que tinguin en compte el medi ambient i les persones.

Configurar un model econòmic que estigui al servei de les persones passa necessàriament per una reapropiació de l'economia. Establir circuits curts i propers de producció connectats a necessitats reals permetrà prioritzar activitats que generin riquesa a nivell local amb una baixa petjada ecològica i una alta capacitat de resiliència. La relocalització de l'economia amb un nou paradigma de producció i consum basat en l'accés als béns bàsics.

Per això, algunes activitats productives hauran de ser limitades o suprimides pels seus efectes nocius. Però caldrà que sorgeixin i creixin altres activitats que eliminin o redueixen els efectes ecològicament nocius. Activitats que incorporin els principis de l'economia circular que planteja la reutilització i el reciclatge dels productes, en base a un cercle continu que, alhora, genera llocs de treball. Una de les claus de la transició cap a la sostenibilitat és garantir la reducció de l'extracció de matèries primeres de la natura per la seva posterior transformació en productes; es tracta d'allargar la vida útil a uns recursos naturals que escassegen, així com les emissions de CO₂ de la seva producció, que ara se situa en uns nivells alarmants.

És fonamental invertir en aquells sectors sostenibles, és a dir, en la creació de llocs de treball que garanteixin la conversió ecològica de l'economia com les energies renovables, la gestió pública de l'aigua, l'agricultura ecològica, la rehabilitació dels edificis, la gestió forestal sostenible, el desenvolupament i enfortiment de l'Estat del Benestar, el reciclatge i la reducció dels residus, clau per definir una estratègia global per al clima, que defineixi horitzons d'autosuficiència energètica, hídrica i alimentària. Alhora aquesta aposta per nous jaciments d'ocupació pot ser una sortida real per als milers de persones sense feina que avui hi ha al nostre país. Per fer possible aquesta proposta cal una reconversió planificada i participada de les persones treballadores en sectors intensius en energies fòssils i/o especulatives.

En un planeta on els recursos són finits fa falta lluitar contra el consum de recursos naturals i alhora garantir un accés mínim als béns bàsics i necessaris per una vida digna. Per això, caldrà redistribuir la riquesa i mitjançant l'impuls d'una renda garantida de ciutadania i una fiscalitat sobre els capitals i els recursos naturals serà possible garantir un accés just i suficient als béns i drets bàsics sense fer-ne un mal ús.

Per assolir la transformació ecològica de l'economia, cal introduir un canvi de visió i de paradigma a l'entorn de la protecció de la natura, així com la consideració que tots els éssers vius es mereixen una vida digna. Aquest canvi ens obliga a replantejar les relacions que hem establert amb ells i la concepció mercantilista i extractiva que tenim del planeta. Hem d'obrir un debat sobre les noves visions de les relacions dels humans amb el seu entorn. Situar el debat polític en l'ètica i els valors del respecte a tots els éssers vius i el seu tractament com a subjectes de qui s'ha de tenir cura i defensar. La concepció de la definició de la natura com a subjecte de drets ens permet i obliga a generar mecanismes de protecció, molt més clars, als éssers que la constitueixen. Respectar la qualitat de l'aire que respirem o tractar l'aigua com a dret bàsic i un bé comú que garanteix la supervivència del planeta en

són clars exemples; ahora, no podem apartar d'aquest debat el respecte i la protecció de la biodiversitat i, si parlem de biodiversitat, parlem també dels animals amb els que compartim el nostre entorn natural i social.

Impulsar el reconeixement a la natura i defensar el dret a què es respecti integralment la seva existència mitjançant el respecte a tots els elements que formen un ecosistema. Restringir aquelles activitats que puguin donar lloc a l'extinció d'espècies de flora o fauna, la destrucció d'ecosistemes o l'alteració dels cicles naturals. En definitiva, es tracta que les activitats econòmiques respectin la salut com a dret de les persones, els ambients sans on es desenvolupen i la no contaminació de l'entorn natural.”

Tanmateix, el punt més important en aquesta convenció de finals de febrer va ser la votació per l'opció preferida dels militants d'ICV en relació amb el model d'Estat. I l'opció preferida amb el 87% dels vots va ser l'aprovació d'un document de consens que apostava per una Espanya plurinacional però tot obrint les portes a la independència si l'Estat es nega a negociar un nou estatus per a Catalunya.

El text aprovat en la convenció celebrada a Sabadell, que defensava un “Estat lliure associat a una Espanya plurinacional”, va obtenir 389 vots a favor (un 87%), 9 en contra i 49 abstencions. El text aprovat diu:

“El dret a l'autodeterminació no és sinònim d'independència, però el seu exercici obre aquesta possibilitat si així ho expressa la majoria de la ciutadania mitjançant una consulta dierecta, que no pot admetre succedanis”

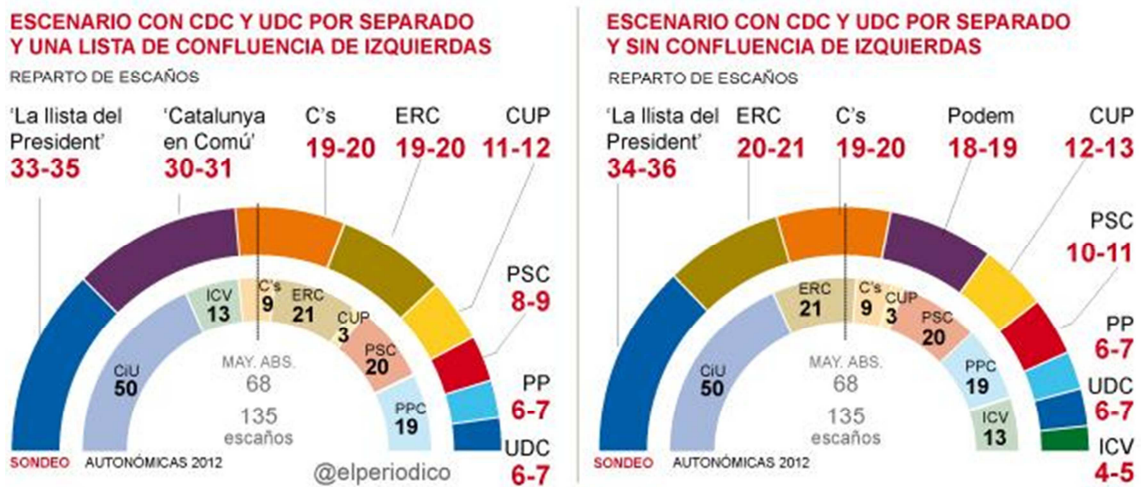
Una de les conseqüències d'aquella convenció va ser la creació d'un corrent intern una setmana després, Compromís per la Independència (Cxi), que va celebrar la seva primera assemblea el 27 de juny⁶⁹³ per fixar com prioritat “convertir ICV en un actor indispensable del procés sobiranista que participi activament en el procés constituent i en la redacció d'una Constitució d'una República catalana”. Aquest corrent -format per 150 militants- defensava l'opció de la independència de Catalunya, estar present en el procés i també “treballar per una confluència d'esquerres nacional i alternativa que estigui compromesa amb el procés sobiranista”.

Tres mesos després es van celebrar les eleccions municipals en què ICV va confluïr en diverses poblacions catalanes, com en el cas de Barcelona ciutat, amb altres formacions polítiques, on Barcelona en Comú, va aconseguir l'alcaldia. Els bons resultats d'aquesta contesa electoral i una enquesta publicada pel *El Periódico*⁶⁹⁴ que mostrava les expectatives de vot per a ICV confluïnt en una llista d'esquerres (30-31 diputats) i anant en solitari (4-5 diputats) van abocar a l'acord electoral amb

⁶⁹³ Podeu consultar notícia web ICV: <http://www.iniciativa.cat/ca/news/compromis-independencia-celebra-seva-primera-assemblea-contribuir-definir-full-ruta-sobiranista>

⁶⁹⁴ Enquesta publicada per *El Periódico* el 25 de juny del 2015. L'endemà, ICV i Podemos arribaven a un principi d'acord d'anar en una confluència: <http://www.elperiodico.cat/ca/noticias/politica/una-catalunya-comu-disputaria-victoria-llista-del-president-4302637>

Podem per concórrer a les eleccions al Parlament de Catalunya que finalment es van celebrar el 27 de novembre.

L'enquesta donava una estimació de vot en un escenari de "confluència d'esquerres" que deixava un empat entre "La llista del President" (22,4%) i "Catalunya en Comú" (22,4%), seguit de Ciutadans (14,9%), ERC (12,9%), CUP (8,2%), PSC (7,0%), PPC (6,0%) i UDC (4,6%). Mentre que en un escenari sense la confluència d'esquerres l'estimació de vot seria la següent: "La llista del President" (23,1%, 34/36 diputats), Ciutadans (15,1%, 19-20 diputats), ERC (13,8%, 20/21 diputats), Podem (13,8%, 18/19 diputats), CUP (9,4%, 12/13 diputats), PSC (7,8%, 10/11 diputats), PPC (5,9%, 6/7 diputats), UDC (4,7%, 6/7 diputats) i en últim lloc ICV-EUiA (4,2%, 4/5 diputats).

Divendres 26 de juny, Pablo Iglesias es va reunir a la seu central d'ICV a Barcelona amb els dirigents ecosocialistes Joan Herrera, Dolors Camats i Josep Vendrell per certificar un principi d'acord per anar conjuntament a les eleccions al Parlament de Catalunya del 27 de setembre del 2015. Joan Herrera i Dolors Camats, com abans havia fet Ricard Gomà a l'Ajuntament de Barcelona, van decidir que no anirien en la llista del 27-S. Una decisió que es va interpretar com una concessió a Podemos per facilitar el pacte, ja que els dirigents de la formació de Pablo Iglesias -aquest rebutjava mesos abans un "front d'esquerres" a Catalunya- han repetit que "els nous lideratges han de ser visualitzats per nous actors".

Herrera va defensar davant el Consell Nacional d'aquella mateixa tarda del 26 de juny aquesta decisió: "Estem en un espai nou i necessitem noves referències que no siguem nosaltres. Volem que hi hagi protagonistes nous".⁶⁹⁵ Herrera va defensar la confluència davant el Consell Nacional -"apostem per la confluència quan ningú en parlava"⁶⁹⁶ on recordava que aquesta estratègia ja es va tractar i acordar en l'Assemblea Nacional d'ICV, el 2013, a Viladecans:

"Cal recapitular, situar-nos fa dos anys, a Viladecans, d'on sortia una nova direcció política al partit i un compromís polític: treballar per la confluència

⁶⁹⁵ Hem consultat la informació apareguda en forma de notícia als diaris *El País* (Àngels Piñol), *El Periódico* (José Rico) i *La Vanguardia* (Jaume V. Aroca).

⁶⁹⁶ Joan Herrera va fer una entrada en el seu blog aquella mateixa tarda amb la seva intervenció davant el Consell Nacional: <https://joanherrera.wordpress.com/2015/06/26/sumem-per-multiplicar/>

de les forces d'esquerres com l'instrument necessari per al canvi radical que tan necessari feia (i fa) la situació social.

Fa dos anys que la gent d'ICV creiem en la confluència. En la suma. En la necessitat de caminar junts per anar més lluny. Cal recordar de què parlàvem en aquella Assemblea i en *l'Ara és demà*: parlàvem de sumar en un sol espai forces polítiques i moviments socials per molts motius:

Per guanyar la igualtat en una societat profundament desigual.
Per fer que les administracions s'administrin des de l'honestedat i de forma totalment transparent.

Per guanyar la sobirania. Decidint quina relació tenim amb l'Estat. Decidint no doblegar-nos davant dels mercats.

Després d'aquella Assemblea i de *l'Ara és Demà* es deia que allò no era possible. Que era molt maco però que o no ens posaríem d'acord i que en cas de posar-nos d'acord no ens en sortiríem. Però ara ja no es veritat. Ens vam posar d'acord a Barcelona. I ens en vam sortir: vam guanyar. Aquest partit va ser un dels motors dels que ho han fet possible. No només aquest partit, i també aquest partit, participant en una victòria històrica, la de Barcelona en Comú, a la capital del país.

Les primeres setmanes de govern a Barcelona i a altres municipis catalans han demostrat ja que sí hi ha alternativa. Que hi ha una altra forma de fer política, que es poden prioritzar unes coses o les altres, que es pot parar atenció a uns fets o a uns altres. L'accent social no és una qüestió de discursos, és un compromís en l'acció política, i així s'està fent.

Però tornem enrere, tornem a l'Assemblea de Viladecans. Allà fèiem una aposta, però la fèiem en un context diferent a l'actual. Llavors no existia PODEMOS, a l'Estat no s'albirava cap possibilitat de canvi profund, no s'havien articulat tampoc totes les alternatives de canvi que hem vist arreu de l'Estat. En canvi avui, allò que passa a diferents indrets de l'estat alimenta l'esperança de canvi social també a Catalunya. Quan a Viladecans teoritzàvem sobre la confluència ho fèiem avançant-nos a allò que ha passat a les passades eleccions: l'immobilisme i *l' statu quo* s'acaba, el PP i el PSOE representen els temps passats, i el canvi vindrà de la mà dels moviments socials, de les noves forces polítiques i d'aquelles que hem sabut fer una lectura actual de la realitat.

Vam encertar el diagnòstic fa dos anys, hem estat coherents amb aquell diagnòstic i avui l'escenari de canvi és possible. Iniciativa hem d'estar disposats a fer-ho a nivell nacional. Perquè aquesta és la nostra raó de ser: posar la política i els partits al servei de la millora de la vida de la gent.

Fa uns dies la Dolors Camats i jo publicàvem un article on proposàvem una confluència a Catalunya pel 27S. I en aquell article, parlàvem dels actius que té iniciativa per posar-los a disposició d'un projecte en comú. Uns actius que no són altres que la lluita, l'experiència acumulada, l'activisme, la

resistència. L'honestetat d'una organització que porta més de 37 anys, primer al PSUC, després amb ENE, i la gent d'Iniciativa.

En la nostra història, hem posat gosadia. Intel·ligència. Generositat. Ambició. No hem actuat de forma conservadora, perquè els nostres objectius van més enllà de les sigles i de les persones, fem política per mirar de canviar les coses i millorar la vida de la gent.

Així és com hem actuat sempre: posant per davant la societat, no el partit. Això és el que dóna sentit a una organització. I ara és d'aquells moments on hem de tornar-ho a fer. Els actius d'ICV, des de la Coordinació nacional a les candidates i els candidats ho farem possible, estarem a l'alçada i construirem.

Crec que la nostra és una responsabilitat que situa un horitzó, el del 27S, però que ha de mirar molt més enllà del 27S. De la mateixa manera que el PSUC es construí com la unitat d'un espai que anava molt més enllà de les fronteres que els partits que el fundaren. Avui, allò que construïm va més enllà de les fronteres d'ICV, de Podem, de Procés Constituent, d'EUiA. Estic segur, que si ho fem, una cop més, la gent del PSUC, la gent d'Iniciativa serem subjecte actiu i no passiu de la història de Catalunya.”

Efectivament, durant la 10a assemblea celebrada a Viladecans l'abril del 2013 la coalició mostra un “compromís ahora amb el dret a decidir i amb els drets socials”. És el 2013 quan Joan Herrera i Dolors Camats substitueixen Joan Saura en la presidència de la formació i constitueixen una copresidència, una figura similar a la practicada pel Partit Verd Europeu.

El 2013 els ecosocialistes van seguir centrant la seva atenció en la defensa de l'Estat del benestar i contra l'“austericidi” i pel que fa al debat nacional van vincular el seu discurs social a l'agenda sobiranista, posicionant-se a favor del dret a decidir, que veuen com un dret democràtic inalienable” amb l'advertència que la consulta era irrenunciable “no com un dret ètnic sinó democràtic de les persones”.

El Periódico de Catalunya titulava el 21 d'abril de 2013 que “ICV relega la via federal i advoca per votar abans l'Estat propi” i que la formació ecosocialista exigia una pregunta “clara i inequívoca” per a la consulta. El periodista José Rico afirmava que ICV “abanderada durant els seus 26 anys de vida del somni federalista, farà avui un salt sobiranista” perquè deia que renunciaven a una tercera resposta en la consulta. Mesos després ICV va aconseguir incloure aquesta tercera resposta, amb el “Sí-No” del 9-N.

Aquell mateix 21 d'abril de 2013, el periodista del diari *El País*, Pere Ríos, destacava que Joan Herrera demanava a ICV construir l'alternativa i oblidar la resistència política que va practicar una part de l'esquerra durant els 23 anys de pujolisme. Que ICV sigui una organització “d'activisme, més polititzada que mai” que significa preocupar-se dels problemes dels ciutadans i va afegir, textualment, que “els nostres valors estan en condicions de ser majoritaris”.

Tornant a l'escenari plantejat el 26 de juny del 2015 amb l'acord a Barcelona entre ICV i Podemos, l'endemà d'aquest principi d'acord amb Pablo Iglesias, Enrique Gil Calvo escrivia a *El País* l'article titulat "Confluencia. Las plataformas civiles se han hecho cada vez más acogedoras"⁶⁹⁷ mentre que en aquella mateixa edició (digital) Joan Subirats, un dels fundadors de "Guanyem" escrivia l'article "La lucha por la hegemonía".⁶⁹⁸ En l'edició en paper, en el quadern *Cataluña*, Josep Ramoneda escrivia l'article titulat "Fragmentación". Vull destacar la coincidència de tres articles que desenvolupen tres dels conceptes més importants (fragmentació, hegemonia, confluència) relacionats amb els canvis, almenys en la política catalana, d'aquests darrers anys. I també, cal subratllar-ho, amb la Postmodernitat.

Ramoneda argumentava que no es podia descartar que la nova majoria que surti de les eleccions del 27-S "no se haga sobre el eje identitario sino sobre el eje derecha/izquierda" i subratllava:

"El proceso por la independencia, que tuvo su toque de salida en septiembre de 2012, nació bajo el signo de la unidad, proclamada desde la calle por la ANC y Òmnium Cultural y trasladada a los partidos bajo la consigna del derecho a decidir. Sin embargo, tres años más tarde, el espacio político catalán está en plena fragmentación. Nunca ha habido tantas candidaturas potenciales con posibilidades reales de obtener representación parlamentaria. (...) La movilización civil por la independencia, que la ANC simboliza, nació en 2011, concidiendo con la aparición de los movimientos sociales del 15-M. Desde procedencias culturales y sociales distintas, ambos respondían a un momento de crisis del régimen político, de falta de expectativas y proyectos colectivos, de profunda crisis social. Unos se agarraron a la independencia como utopía disponible, otros identificaron al pueblo como sujeto político para responder a los destrozos de la austeridad expansiva. (...) La izquierda alternativa ha aprovechado la dejación de la izquierda convencional, (que sigue buscándose a sí misma, atada por sus compromisos con la austeridad) para construirse un espacio"

De la seva banda, el catedràtic de Ciència Política de la UAB, Joan Subirats, també sobre la cita del 27-S argumenta:

"(...) De lo que no cabe duda es que en estas elecciones está en juego quién o quiénes van a conseguir representar la hegemonía política en Cataluña en los próximos años. Puede permitir clarificar el escenario en el eje nacional, pero más allá, será un momento estratégico en el que se decantarán nuevos protagonismos y se definirá la nueva agenda política catalana en pleno cambio de época.

El tema de la hegemonía ha ido ganando centralidad en el debate político contemporáneo. No es que sea un tema nuevo. De hecho, está ya presente con claridad en Maquiavelo, y lo retomó, de manera brillante y más recientemente Gramsci. En un libro, cuyos autores dedican a Ernesto Laclau, la que fue su compañera, Chantal Mouffe, y el líder de Podemos, Iñigo

⁶⁹⁷ http://politica.elpais.com/politica/2015/06/26/actualidad/1435345679_543321.html

⁶⁹⁸ Publicat a l'edició digital: http://ccaa.elpais.com/ccaa/2015/06/27/catalunya/1435416944_482212.html

Errejón, que realizó su tesis sobre el tema, discuten el significado contemporáneo del concepto y su vinculación con las transformaciones de la democracia (*Construir pueblo*, Icaria Editorial, 2015). En la versión gramsciana, la hegemonía sería la expresión de lo que en cada momento, la mayoría de la población entiende como lo que conviene hacer, lo razonable, lo de sentido común. Esa concepción mayoritaria, si es canalizada políticamente de manera adecuada, se convierte en hegemonía política. En el 27S estaremos dirimiendo entre viejas y nuevas hegemonías políticas.

La hegemonía política en Cataluña ha venido siendo ejercida por CiU en el gobierno de la Generalitat (con la excepción de los años del Tripartito) y, en general, por la combinación PSC-ICV en los grandes municipios del país. El predominio de la matriz socialdemócrata de baja intensidad (es decir con prioridad a soluciones de mercado y con débil capacidad redistributiva) ha sido notable. Era esa la expresión de la hegemonía política: catalanismo y socialdemocracia, adecuadamente combinadas. El giro neoliberal, que la globalización alimenta y refuerza, arrastra incluso a la socialdemocracia europea en la versión Tercera Vía de Blair. Los equilibrios se rompen, y estallan nuevas tensiones. Maragall y Mas son explicitaciones distintas pero semejantes de cómo se expresa ello en el marco nacional catalán, a la búsqueda de soluciones que permitan reforzar la cohesión social en una Cataluña que pueda liberarse de las exigencias a que la somete el sistema político y constitucional autonómico. Y esa ha sido y es una expresión una nueva hegemonía política, la del soberanismo.

Pero, no es la única. La matriz socialdemócrata ha perdido mucha capacidad de consenso, tras su incapacidad para responder adecuadamente a los nuevos retos que la globalización y el cambio de época plantean. La frase de Blair: “nosotros ahora somos todos clases medias, podemos entendernos” contrasta demasiado con un mundo más y más desigual, en el que las élites políticas han sido subyugadas y capturadas por los grandes intereses financieros y económicos. Por otro lado, la expresión del conflicto social ya no se manifiesta solo en clave social-productiva, sino que tiene otras muchas expresiones, de género, ambientales, culturales, etcétera. La revolución social no pasa solo por cambiar solo la dirección del sistema productivo, sino también por hacer realidad las promesas incumplidas de la democracia. Esa democracia en versión radical, es la que puede permitir construir una nueva hegemonía, que incorpore la cuestión nacional, pero que no se limite a ello, sino que reconozca la autonomía personal, reconozca la diversidad y vele por la igualdad, con nuevas formas de predistribución, de redistribución, y con capacidad de decisión directa de la gente en todo lo que les atañe. Eso es lo que esta en juego. La hegemonía política en la nueva Cataluña. La que quiere tener derecho a decidir con independencia. Ese es el dilema del 27S.”

Enrique Gil Calvo reflexiona sobre el concepto que él denomina “de moda”, “confluència”, que defineix com a “frente amplio que impulsa un programa elaborado en común por un colectivo plural, abierto e incluyente de actores políticos y movimientos sociales” i es preguntava:

“¿A qué viene esta epidemia de confluencias? Es el oportunista intento de blanquear a unos partidos que se saben rechazados por una ciudadanía desafecta, indignada y más que harta del destructivo sectarismo de nuestros políticos profesionales, hasta el punto de que prefiera votar a activistas sociales metidos a políticos aficionados o diletantes. De ahí que la forma-partido haya quedado estigmatizada y se vea obligada a camuflarse tras la máscara de la plataforma transversal: un híbrido producto del mestizaje entre políticos y ciudadanos donde los movimientos hacen de Doctor Jekyll y los partidos de Míster Hyde.

Pero si la confluencia parece sexy y glamurosa no es por sus propios méritos, que están por demostrar al tratarse de candidaturas todavía inocentes en tanto que virginales, sino por lo odioso que se ha vuelto el corrupto partidismo imperante. Las siglas políticas resultan centrífugas porque repelen a sus electores, a sus simpatizantes y a sus integrantes (como Monedero o Durán Lleida). Mientras que las plataformas civiles se han hecho cada vez más acogedoras, como imanes que atraen a nuevas oleadas de ciudadanos entusiastas.

En suma, frente a la fracturada hostilidad partidista se contrapone la hospitalaria unidad popular. De ahí que en la práctica se esté produciendo una especie de reforma figurada de nuestro sistema electoral, donde las planchas o listas cerradas y bloqueadas que se nombran a dedo por la cúpula de los partidos son sustituidas por listas abiertas y plurales de candidatos surgidos de la base ciudadana.

Pero este dualismo donde la política encarna el vicio y la ciudadanía representa la virtud siempre resulta ambivalente, como revela el conflicto interno que desgarró a Podemos entre los partidarios de la vanguardia hegemónica frente a los asamblearios que defienden el consenso deliberativo. Es la contradicción entre la unificación popular dirigida desde arriba por el liderazgo bonapartista *versus* la unidad construida desde abajo en común con los pares. Un jánico dilema, debido a que toda confluencia hacia adentro se funda siempre en la confrontación frente afuera.”

En el cas d'ICV, en la convenció nacional de Sabadell del mes de febrer -coincidia amb el 28è aniversari de la fundació de la formació- s'havia anat a l'escenari que desitjava la seva direcció. ICV no només va girar full del federalisme per apostar per un “Estat lliure associat a Espanya” (confederalisme”), sinó també, com assenyalava el periodista José Rico:

“De passada, amb aquest nou full de ruta els ecosocialistes intenten espolsar-se l'ambigüitat que ha caracteritzat l'organització en aquesta matèria, i busquen penjar ara aquesta acusació al seu potent adversari, Podem, aprofitant els seus titubejos sobre el dret a decidir. La marca de Pablo Iglesias ha sobrevolat la convenció. La direcció d'ICV confia que un bon resultat de Guanyem Barcelona en les municipals empenyi Podem a repetir l'experiment el 27-S, encara que ara es tanqui del tot a aquesta possibilitat perquè té l'avantatge sobre Iniciativa en les enquestes”⁶⁹⁹

⁶⁹⁹ "La nova brúixola d'ICV", *El Periódico*, diumenge 1 de març del 2015, pàgina 21.

Perquè com s'afirmava en l'apartat "Què ens proposàvem" (respecte a la 10a Assemblea Nacional, celebrada l'abril del 2013 a Viladecans) en l'"Informe de Gestió" de la Convenció Nacional d'ICV celebrat a Sabadell, la formació ecosocialista es fixava entre altres objectius:

"Ofereix ICV com una eina útil per canalitzar el conflicte social i nacional existent al carrer a cada espai polític i institucional. I sobretot útil per construir una alternativa, per impulsar una nova xarxa de complicitats polítiques, una nova aliança social i política per transformar. Per canviar-ho tot.

Recuperar la política i la democràcia de les mans d'una minoria que, per defensar els seus interessos, ha segregat els espais democràtics de decisió. Treballar per una nova política des de l'organització mateixa amb l'activisme de la militància i amb la nostra relació amb la societat, treballant de forma oberta, transparent i participativa."

En aquest "Informe de Gestió" se subratllava l'aposta d'ICV per "la capacitat de connectar amb el que és nou" i es tornava a recordar que en l'assemblea de Viladecans del 2013 havien acordat tenir un paper compromès com a activistes en les diferents plataformes i moviments socials amb els que coincidien en els mateixos objectius i avançar "a la confluència": "És un procés necessari que permet ICV anar teixint aliances i llançar una missatge a la societat positiu, unitari i il·lusionant. Avui la idea de la confluència de les esquerres alternatives és compartit per bona part de l'electorat d'esquerres a Catalunya".

A principis de juliol del 2015, a tres mesos del 27-S, el protagonisme ja no eren dels partits polítics sinó el d'aquestes moviments confluència de partits, plataformes i associacions -ho hem teoritzat en el primer capítol d'aquesta tesi doctoral "Reconfiguracions i transfiguracions socials, polítiques i mediàtiques en la Postmodernitat", d'altra banda un capítol que en bona part ja teníem escrit i argumentat a finals del 2013-, un fenomen que també semblava afectar tant a CiU com a ERC. Ho argumentava així el periodista Francesc-Marc Álvaro:⁷⁰⁰

"Els partits passen, els espais socioelectorals es transformen, les societats no són estàtiques. On és avui Acció Catalana, el Partit Obrer d'Unificació Marxista, la Lliga Regionalista o el Partit Republicà Català? Ja no existeixen. Les marques, en política, tenen importància però encara en tenen més els espais. Els partits són marques i, sobretot, són eines per fer funcionar la democràcia i representar la voluntat popular. Unes eines que -en això tothom hi està d'acord- tendeixen a rovellar-se i han de ser actualitzades a la llum d'un món que canvia a gran velocitat. El procés sobiranista ha accelerat, a Catalunya, el desgast de les marques polítiques i ha intensificat el redibuix dels espais. El que avui passa a CiU i el que fa dies passa al PSC no és res més que l'impacte de la vida insubmissa sobre les estructures. Ni més ni menys. Són fets de gran transcendència però no són cap tragèdia, excepte per aquells que pensen erròniament que els partits són una finalitat en ells mateixos.

⁷⁰⁰ "CiU i els espais", La Vanguardia, divendres 19 de juny del 2015, pàgina 30. Podeu recuperar-ho en el blog del periodista: <http://www.francescmarcalvaro.cat/ca/2015/06/19/ciu-i-els-espais/>

Unió s'ha trencat -sembla- per la meitat i la federació que formaven CDC i Unió s'ha acabat. Això passa a pocs mesos d'unes eleccions que -es vulgui o no- tindran un caràcter excepcional. Des de l'any 2010, la transformació d'una part central i activa de la societat catalana ha influït directament sobre els partits, especialment sobre aquells que ocupaven el mig del camp, CiU i PSC. Hi ha molts savis que van repetint que Mas es va equivocar quan, després de l'Onze de Setembre del 2012 i després de la negativa de Rajoy a parlar d'un nou pacte fiscal, va anticipar els comicis i va perdre 12 diputats. Mai no sabrem què hagués passat si el líder convergent hagués fet el sord davant el clam sobiranista, però potser n'hauria perdut molt més. Tampoc sabrem mai si Mas va perdre vots per agafar l'estelada, per les retallades o perquè Duran deia el contrari del que deia ell.

Una regla de la política assegura que la divisió és castigada pels electors. Això és així en situacions convencionals. Ara, en canvi, som en un moment especial i sense precedents. El final de CiU no és una fractura sinó una clarificació, un fet que contribueix a redefinir un espai que no es pot llegir amb la vella plantilla del món autonòmic. La manera de sumar que té Mas de cara al 27-S consisteix a evitar-se indefinicions i deslleialtats que erosionaven la seva credibilitat com a president i candidat. Aquesta és l'aposta de Mas: crear una eina nova -la seva llista- per sumar vots diversos que articulin un espai ampli, que permeti enfortir i eixamplar la majoria sobiranista, des del centre i amb un tarannà moderat però compromès amb l'objectiu de la independència. Molts dels que ara critiquen que Mas agafi aquest camí són els mateixos que porten anys atacant-lo i volent-lo destruir políticament.”

Alguns analistes com Francesc-Marc Álvaro descriuen un escenari del 27-S d'enfrontament electoral entre “confluències” on el factor sentimental (per tant, aquell factor de connexió del qual hem parlat extensament al llarg d'aquesta tesi) es podria convertir en el més important per guanyar les eleccions:

“Així les coses, podríem anunciar una llei segons la qual a més confluència i unitat de cara al 27-S més optimisme i més il·lusió entre aquells que són el motor incansable del procés i dels quals depèn que hi hagi una mobilització espectacular abans i durant la campanya electoral. La mobilització de base -rodada en manifestacions i accions de tota mena- és el gran avantatge del bloc sobiranista. En les democràcies contemporànies guanya qui és capaç de mobilitzar més el camp propi i generar així la bola de neu o efecte cavall guanyador, que els experts anomenen efecte bandwagon. A més, una llista que superi les desconfiances partidistes seria el millor antídoto contra la por al salt, factor que no es pot menysprear. Més que indecisos, el que hi ha són abstencionistes i persones preocupades per les incerteses de la desconexió. La mobilització massiva combinada amb informació sobre aspectes concrets que afecten tothom donaria confiança i reduiria el segment dels preocupats, que no s'ha de confondre amb els contraris a la independència”⁷⁰¹

⁷⁰¹ "Retorn de l'optimisme", article publicat a *La Vanguardia*, 6 de juliol del 2015.

En el cas d'ICV la formació ecosocialista ha vist com si bé internament no s'ha dividit s'ha electoralment no ha parat de "dessagnar-se" des del 9-N, fet que va portar la direcció a desvincular-se pocs dies després de la consulta del bloc sobiranista -a pesar que des de l'ANC van insistir durant alguns mesos a dir que no havien sortit d'aquest bloc- fins trobar en la convenció nacional del 27 i 28 de febrer del 2015 una fórmula de model d'Estat que clarifiqués la postura d'ICV.

En el baròmetre del CEO de juny del 2015 -a tres mesos de les eleccions al Parlament de Catalunya previstes aleshores per al 27 de setembre- a la pregunta "Catalunya hauria de ser...", el 37,6% respon que "Un estat independent", un 29,3% "Una comunitat autònoma d'Espanya" i un 24% "Un estat en una Espanya federal". Mentre que a la pregunta "¿Vol que Catalunya sigui un Estat independent?", el 50% responia "No" mentre un 42,9% "Sí". L'enquesta també reflectia que la intenció de vot d'ICV per a les pròximes eleccions al Parlament de Catalunya continuava caient i se situava en el 3,5% (3,8% el març anterior). Només el PP obtenia un percentatge menor (2,4%). Per contra, Podemos obtenia un 10,8%.

El distanciament del "No" a la independència des del 9-N podria interpretar-se que el debat sobiranista al final havia mobilitzat els ciutadans autonomistes i federalistes. En aquest context s'estava en un procés de negociació d'una llista única on podien acabar confluint Convergència, ERC i la CUP i per una altra banda, una plataforma de partits amb Podemos, ICV-EUiA i Procés Constituent. La primera amb l'eix Espanya-Catalunya com a principal objectiu i els segons amb l'eix social.

ICV-EUiA, Podemos-Podem i Equo -finalment sense el moviment Procés Constituent, liderats per la monja Teresa Forcades i l'activista Arcadi Oliveras- conflueix en una altra llista presentada el 19 de juliol en l'antiga fàbrica Fabra i Coats amb el nom de "Catalunya Sí Que es Pot". L'endemà, el 20 de juliol, es presenta la confluència entre CiU i ERC, una llista amb el nom "Junts pel Sí", que incorpora diferents personalitats de la societat civil catalana independents fins aleshores de la política com el cantautor Lluís Llach, número u per la demarcació de Girona.

El candidat de la llista de "Junts pel Sí" és Raül Romeva, exeurodiputat d'ICV i anteriorment activista pacifista, mentre que Podemos i ICV aposta per l'activista social Lluís Rabell, president des del 2012 de la Federació de Veïns de Barcelona.

El president de la Generalitat de Catalunya, Artur Mas, finalment convoca les eleccions per al 27 de setembre. Amb una participació rècord en unes catalanes (77,4%) -només superades per dues eleccions generals, les del 1977 (83,14%) i del 1982 (80,2%)- la victòria és per la llista "Junts pels Sí" (62 diputats), seguit de Ciutadans (25), PSC (16), "Catalunya Sí que es Pot" (11), PPC (11) i la CUP (10). La suma d'escons de Junts i la CUP dona majoria absoluta al bloc anomenat sobiranista, però en nombre de vots aquest bloc obté el 47,8% pel 50,5% del bloc no sobiranista.

El periodista i comunicòleg Albert Sáez analitza els resultats dos dies després en un article titulat "Elogi de la complexitat" on destaca la complexitat de la societat catalana:⁷⁰²

⁷⁰² *El Periódico de Catalunya*, 29 de setembre del 2015, pàgina 29.

"Als populistes els repel·leix la complexitat i als funambulistes els deixa fora de joc. És el comú denominador de les forces polítiques a les quals els electors han atorgat un paper secundari en el complex escenari català. Alguns es quedaran directament sense veu, com la Unió de Duran i Lleida, i altres parlaran amb sordina com és el cas de Catalunya Sí que es Pot, el PSC o el PP. -com va dir Pablo Iglesias- és un país diferent. Ni millor ni pitjor. Un país en què una força antisistema com la CUP pot recollir el 10% dels vots a l'acomodada població de Sant Cugat del Vallès, Junts pel Sí gairebé empata amb Ciutadans a Nou Barris i el partit que governa amb majoria absoluta a Espanya és penúltim al Parlament. Un país complex."

La confluència d'ICV amb Podemos i Equo obté 366.494 vots⁷⁰³ (11 diputats), però només 6.789 vots més que els obtinguts en les eleccions catalanes del 2012 quan ICV en solitari va aconseguir 359.705 vots (13 diputats). Diverses anàlisis apunten que ICV ha perdut vots -sobretot els més soberanistes- cap a la CUP (que passa de 126.435 vots el 2012 a 336.375 vots del 2015) però també cap a "Junts pel Sí". En canvi, la confluència "Catalunya Sí que es Pot" recull vot de nous votants de perfil més federalista.

D'aquests 11 diputats que aconsegueix "Catalunya Sí que es Pot", només tres són d'ICV (quatre comptant el d'EUiA). Per tant, els pitjors resultats en unes eleccions al Parlament de Catalunya des de la recuperació de la democràcia, només equivalent als 3 que va aconseguir el 1999 -amb dos més en les llistes conjuntes amb el PSC fet que va possibilitar que pogués crear grup parlamentari propi.

Diferents anàlisis interpreten que aquests resultats molt per sota dels previstos -l'enquesta d'*El Periódico* del 25 de juny donava a una confluència ICV+Podemos entre 30-31 diputats- ha estat la suma d'una marca, "Catalunya Sí que es Pot" que no ha tingut èxit, un candidat desconegut i la presència de líders de Podemos (Pablo Iglesias, Iñaki Errejón) amb intervencions equivocades. També s'analitza com a efecte contrari l'absència d'Ada Colau durant la campanya -que va voler mantenir la neutralitat- i una excessiva retòrica, i poc entenedora, del candidat Rabell.

El percentatge de vot de la confluència és del 8,94%, mentre que el 2012 ICV va aconseguir el 9,9%; per tant, "Catalunya Sí que es Pot" perd un punt. A la ciutat de Barcelona la pèrdua encara és més important: dels 95.694 vots (12%) que havia aconseguit ICV en les eleccions catalanes del 2012, la confluència obté 85.853 vots (9,79%). Davant d'aquests resultats, dimarts 29 de setembre Joan Herrera anuncia que ICV avançarà l'assemblea nacional -prevista per al maig del 2017- a principis del 2016 per "rellançar el projecte" ecosocialista. No obstant reconèixer els resultats negatius de la confluència, Herrera subratlla que continuen apostant per aquesta estratègia. De fet, el mateix Joan Herrera, en una entrevista el 26 de juliol -dies després de la fundació de "Catalunya Sí que es Pot"- ja havia afirmat: "La confluència és el camí cap al PSUC del segle XXI".⁷⁰⁴

⁷⁰³ Amb el vot per correu van ser 1.231 vots més.

⁷⁰⁴ Entrevista de Jaume V. Aroca a Joan Herrera per a *La Vanguardia*, 26 de juliol del 2015, pàgina 21.

4.2.5.1 La representació mediàtica d'ICV i la visualització en el debat de la consulta del 9-N

Anteriorment, hem comentat com en la 10a Assemblea Nacional d'ICV de Viladecans, la direcció ecosocialista apostava per la futura "confluència". En aquella assemblea Joan Herrera emplaçava a canviar d'estratègia i construir una alternativa d'esquerres, articular un procés perquè l'esquerra tornés a governar a Catalunya després dels dos governs Tripartit: "Som els únics que reivindicuem el Pacte del Tinell", va afirmar Herrera en l'acte de cloenda. L'estratègia passava perquè ICV sigui "una organització d'activisme, més polititzada que mai" i va afegir que "els nostres valors estan en condicions de ser majoritaris".⁷⁰⁵

Aquella assemblea va ser el comiat de Joan Saura com a president d'ICV i ens serveix la seva intervenció per començar aquest apartat. És una constant en la història d'ICV l'opinió dels seus dirigents -com veurem en l'apartat 4.3. amb les entrevistes realitzades- respecte a la manca de presència mediàtica de la formació ecosocialista i sobretot del seu *framing* ideològic. A això s'afegeix la queixa durant el govern tripartit d'un cert "linxament" mediàtic cap als consellers d'ICV i un silenci mediàtic respecte a ICV com a partit.

En la seva intervenció, Saura va reivindicar la feina dels dos governs tripartits alhora de fer balanç tant sobre allò positiu com dels errors comesos. Però el punt que més va subratllar Saura va ser l'"agressivitat que vam patir d'alguns poders mediàtics, especialment la gent d'Iniciativa. Caldria estudiar-se en les escoles de periodisme".

Mesos després, i en ple debat sobre la convocatòria d'un referèndum per la independència, Joan Herrera escrivia, el 2 de novembre de 2013:⁷⁰⁶

"El debat del 'procés', si volem que serveixi per canviar-ho tot, i per encarar tot el que hem d'afrontar -la relació amb la Unió Europea, la pertinença a l'euro, les pensions o el deute- és important que sigui àgil i és fonamental que sigui ampli i guanyador.(...) És mitjançant la consulta, un exercici democràtic, com podem resoldre la relació de Catalunya amb l'Estat. Només d'aquesta manera entrarem en el contrast d'informació, abandonant la lògica de la consigna, un debat que s'està carregant de pors i desinformació. Només des de l'acció d'haver de decidir aconseguirem que el contrast i el matís pugui aflorar"

En el seu assaig *Quanta desigualtat pot suportar la democràcia?*, publicat el novembre de 2013, Herrera ja advertia críticament que el debat sobre la consulta s'estava duent a terme enmig d'un escenari mediàtic en què no estaven apareixent totes les opcions i feia una reflexió més general sobre alguns temes que a Catalunya habitualment no han tingut ressò en els mitjans.

⁷⁰⁵ Notícia signada pel periodista Pere Ríos amb el títol "Herrera pide a ICV que construya la alternativa y olvide la resistencia", a *El País Cataluña*, diumenge 21 d'abril del 2013, pàgina 4.

⁷⁰⁶ "Sumar per guanyar", *El Periódico*, 2 de novembre del 2013, pàgina 21.

Herrera feia una crítica en aquell novembre de 2013 -quan encara havia de succeir el “cas Pujol” que va obrir el debat sobre el paper dels mitjans catalans per no haver fet investigació malgrat informacions i rumors que molts coneixien des de feia anys- que enllaçava amb les crítiques habituals d'ICV durant els anys 90 sobre l'oasi català per descriure la manca de ressò mediàtic dels presumptes casos de corrupció de CiU:

“Guanyar la democràcia és entendre que a la política catalana hi ha massa zones fosques. El problema són els corruptes, però també els corruptors. Aquells que, posant-hi diners, han comprat voluntats a favor seu. Per no parlar de quelcom encara més estructural. Com és possible que determinades conductes i denúncies en el terreny de les finances, o sobre les privatitzacions de serveis bàsics, siguin sistemàticament silenciades? És senzill: els denunciats són sovint els mateixos anunciants” (*Ibidem*: 143)

Herrera continuava la reflexió en aquest assaig tot enfocant en un problema que, segons ell, pateix tant la classe política com la periodística: la crisi de representativitat, que no és monopoli dels partits sinó que es tracta d'una crisi d'intermediació. Una crisi de l'àgora, de la *res publica*, de l'espai -ens recorda Herrera- “en què el problema privat troba una sortida pública i col·lectiva, en termes de Zygmunt Bauman”.

Aquesta crisi de la representativitat es produeix per diferents raons, entre les quals Herrera apuntava la concentració de diner i de la riquesa que fa que els mecanismes de contrapoder, entre els quals els mitjans, “s'hagin debilitat de manera extraordinària”. Segons Herrera, “una societat més desigual és una societat en què qui té més acaba tenint múltiples mecanismes d'influir perquè es faci allò que vol”. I continuava argumentant:

“La crisi de la representació deriva també del canvi d'escala. L'espai en què es decideix allò que afecta la vida de la gent cada copé s menys l'Estat, i les institucions que escollim no són institucions polítiques que permetin donar respostes, mentre que les que permeten donar respostes tenen un patró tecnocràtic allunyat del patró democràtic.(...) A aquest factor se n'hi suma un altre: en el nou món es produeix la imatge i la sensació que, per fi, no calen mediadors. Les xarxes et donen la possibilitat d'accedir a molta informació i això es tradueix en una percepció generalitzada que no calen els intermediaris, i que un pot defensar directament els seus interessos. Et pots informar directament, pots opinar a la xarxa, pots accedir a tothom, si tu vols, sense passar per cap filtre” (*Ibidem*: 66-67)

Centrats de nou en ICV, en debat sobre la consulta i les seves conseqüències, el periodista d'*El País* Enric Company, que ha seguit durant molts anys ICV, escrivia el 23 de desembre de 2014 un article⁷⁰⁷ on argumentava que si hi havia una força que devia estar perplexa en l'actual conjuntura política -la posterior al 9-N en què les enquestes donaven un retrocés molt important a ICV- aquesta era ICV i EUiA, amb Joan Coscubiela i Joan Herrera: “Tots dos han denunciat de manera implacable les pràctiques de corrupció que tenen acorralats tant el PP com CiU. I malgrat això, els

⁷⁰⁷ “La perplexitat d'ICV”, *El País*, 23 de desembre del 2014 (en versió digital). Podeu consultar-ho en aquest enllaç: http://cat.elpais.com/cat/2014/12/22/opinion/1419280421_883818.html

sondejos auguren a ICV-EUiA un daltabaix total si ara se celebressin eleccions, tant legislatives com autonòmiques”. I seguia tot enfocant en la manca de visualització mediàtica tant del diputat a Madrid com del diputat a Barcelona:

“L’activisme de Coscubiela és sistemàticament ignorat tant en la premsa escrita com en els mitjans audiovisuals: mitges columnes i breus referències al final dels telenotícies en els millors dels casos. Això es deu, en part, al fet que el seu grup parlamentari no constitueix l’alternativa al Govern ni pel nombre d’escons ni per les expectatives demoscòpiques. El protagonisme com a oposició parlamentària és per a uns altres, els socialistes, amb independència dels mèrits que tinguin. Però amb això no n’hi ha prou per explicar la tendència d’ICV a la baixa en les enquestes. La situació és una mica diferent al Parlament català. Herrera i el seu partit obtenen una consideració i uns ecos mediàtics relativament alts quan estan en sintonia amb el procés sobiranista que promouen CiU i ERC. Però les conseqüències són idèntiques: la seva crítica a les polítiques neoliberals del Govern d’Artur Mas no obté ressò ni reconeixement apreciables. (...) S’entén que la perplexitat s’estengui entre els dirigents ecosocialistes quan comproven que la seva tasca de crítica no reverteix en suport polític. Perplexitat i, a més a més, frustració, perquè segons els sondejos paral·lelament es produeix l’ascens en les expectatives de Podem, una força política nouada i que defensa posicions en gran part intercanviables amb les d’ICV i IU.”

Company s’interroga retòricament si no deu ser perquè l’eficàcia mediàtica dels lideratges de Podemos és molt superior a IU i ICV o bé per la qüestió nacional. Però, si fos perquè ICV-EUiA va subscriure el Pacte pel Dret a Decidir ¿perquè IU pateix a la resta d’Espanya una reculada electoral igual o superior a la d’ICV a Catalunya? I respon:

“Potser que, com suggereixen altres veus, el problema d’ICV i d’IU radiqui que totes dues són percebudes com a forces polítiques antigues, derivades dels vells partits comunistes, als quals es nega el caràcter d’alternativa moderna, actual. (...) La direcció d’ICV percep que és víctima d’una injusta assimilació amb ‘les coses velles’. Segurament és per això que Herrera va tancar la seva conferència del dia 15 amb aquesta afirmació, que en realitat volia ser un advertiment davant de la competència dels partits com les CUP i Podem, que no s’han hagut d’enfrontar mai a l’assumpció de responsabilitats, ni que sigui a l’oposició o com a aliats de govern en ajuntaments importants, com el de Barcelona: ‘Ser nou i honest està bé, però tenir una llarga experiència i ser honest està molt bé’. (...) l’esvoranc que Podem obri en el sistema electoral s’eixampla perquè ocupa totalment, o gairebé, la part de l’espai electoral en què acampaven els ecosocialistes”

Un dels aspectes que subratllen els dirigents i exdirigents d’ICV en les entrevistes que aquest doctorand ha fet (vegeu més endavant l’apartat 4.3) és la manca d’opïnadors pròxims a la formació ecosocialista. Això quedaria confirmat en aquest estudi del col·lectiu Mèdia.cat (març del 2013), una anàlisi dels 50 principals

opinadors que participen en mitjans catalans, el 58% són periodistes i una quarta part té càrrecs directius en diaris.⁷⁰⁸

De l'estudi "Qui són els que ens marquen l'opinió", elaborat per Media.cat⁷⁰⁹ en què es fa una anàlisi sobre qui opina (un total de 501 opinadors) en seccions d'opinió i espais de tertúlia durant el juny de 2013 entre 16 mitjans analitzats en la llista dels primers 100 opinadors no troben cap tertulià afí a ICV -ho hem contrastat amb alguns dirigents d'ICV en les entrevistes mantingudes-, només en el lloc 98 Eulàlia Vintró, exdiputada i exdirigent de la formació.

4.2.5.1.1. Silencis mediàtics: l'avantsala de l'Espiral del Silenci

Els membres d'ICV coincideixen en les entrevistes que hem tingut per a aquesta tesi doctoral (apartat 4.3) a parlar de silencis mediàtics, linxaments mediàtics, ridiculització i finalment espiral del silenci.

Un d'aquests entrevistats posava l'exemple de Raül Romeva que havia sortit més en els mitjans catalans en els dies previs a l'11 de setembre de 2014 que en les seves dues legislatures al Parlament de la Unió Europea. Hi ha hagut una tendència dels mitjans de comunicació catalans proclius a la independència de Catalunya a donar veu a aquells dirigents i càrrecs públics d'ICV que es proclamaven obertament independentistes. Tot i que també, des del mateix partit, s'ha donat prioritat en diferents moments d'aquest debat a aquestes mateixes veus per ser conscients que era l'única manera de sortir en alguns d'aquests mitjans, sobretot els prosobiranistes.

Aquest és un element que també cal tenir en compte de cara al cas d'estudi d'aquesta tesi ja que, seguint la teoria de Noelle-Neumann, un altre dels factors que pot provocar un efecte "espiral de silenci" en una organització política és quan els mitjans mostren les veus minoritàries d'un partit per forçar el nucli dirigent que respon a la majoria a adoptar el posicionament de la minoria que està en consonància amb la majoria social (real o no) mostrada i percebuda així pel conjunt de la població.

Un exdirigent i exdiputat d'ICV, Joan Boada, ha estat en els darrers anys una de les veus més crítiques respecte al tractament mediàtic del procés sobiranista i la

⁷⁰⁸ El col·lectiu Mèdia.cat (amb el suport d'Escacc i el grup de periodistes Ramon Barnils) va publicar el març de 2013 un informe titulat "Qui són els que ens marquen l'opinió" -elaborat per Laia Altarriba- amb el perfil del 50 opinadors més influents a Catalunya (d'un total de 500 que habitualment participen en la premsa escrita, digital, ràdio i televisió). L'anàlisi es va fer el juny de 2012 i entre les conclusions s'afirma que dels 50 opinadors principals dos terços participen en algun mitjà del Grup Godó i del "top 10" només 1 opinador no participa en cap mitjà del Grup Godó i el 70% escriuen a *La Vanguardia*. Pel que fa als mitjans de la Corporació Catalana de Mitjans Audiovisuals (CCMA), la meitat dels 50 opinadors més influents participa a TV3 o Catalunya Ràdio i del "Top 10", n'hi ha 7 que participen en alguna tertúlia de la CCMA. També es conclou la poca influència dels mitjans digitals ja que només un dels opinadors del "Top 10" escriu en un mitjà digital, tot i que tenen presència a través dels espais webs dels mitjans on participen.

⁷⁰⁹ Elaborat per Laia Altarriba i Piguillem, març 2013.

visualització d'ICV. En un dels seus darrers articles abans de les eleccions al Parlament de Catalunya del 27-S argumentava: ⁷¹⁰

“A Catalunya no hi ha prou condicions democràtiques per arribar a una solució negociada sobre la relació Catalunya-Espanya'. Aquesta opinió la vaig sentir en una xerrada informal amb persones del món acadèmic, econòmic, periodístic i social. El que podríem anomenar una representació de la societat civil catalana que no busca l'enfrontament sinó el diàleg. El més greu del cas és que en cap moment aquesta afirmació va ser contestada, al contrari, es va farcir d'exemples que van corroborar aquesta falta de 'llibertat d'opinió que no d'expressió' que patim a Catalunya.

Des del Govern, amb el suport d'ERC, CiU i la CUP, els mitjans de comunicació públics (TV3 i Catalunya Ràdio) i la caverna mediàtica privada catalana, ens imposen un missatge únic, el que no hi ha volta enrere i que és imprescindible aconseguir la independència per viure més feliços i rics. Hi ha, no obstant això, molta gent al nostre país que està molt preocupada per aquesta deriva que, malgrat que no és majoritària, té els mitjans mediàtics, polítics i socials per imposar la seva hegemonia en una població atònita, cada vegada més descreguda i que no comprèn com no es parla dels problemes reals del país, com no es posen damunt la taula polítiques solucions per eradicar la pobresa i les desigualtats que coarten la cohesió social de Catalunya.

És necessari que les opinions de la societat civil, que prefereix la negociació abans que la desconexió, s'alcin com a altaveus. Moltes veus que es regirin contra el pensament únic independentista, que denunciïn la manipulació d'alguns mitjans de comunicació públics i privats, que s'avergonyeixin de la poca altura institucional del president de la Generalitat amb el seu mig somriure mentre es xiulava l'himne espanyol, que no acceptin la divisió simplista entre unionistes i independentistes. Tothom sap, i els independentistes també, que la independència no arribarà a través de l'anomenat *procés*, o de proclamar, de manera poc democràtica, que els comicis del 27-S (si és que se celebren) siguin plebiscitaris, o per una declaració unilateral d'independència del Parlament. Només pot arribar a partir del consens i de la lliure decisió de la ciutadania catalana. (...)

El diàleg és imprescindible, forma part de l'ADN de la democràcia i la política. També per qui anhela una Catalunya independent, que només pot reclamar a través d'un procés democràtic, obert i plural, sense fulls de ruta predeterminats per purs interessos polítics i electorals, on un llibre blanc, elaborat per persones independents, estableixi els pros i els contres d'aquesta decisió i permeti a la ciutadania catalana opinar i decidir de forma lliure i sana.

Som a temps d'evitar la ruptura social i territorial. La ciutadania ha recuperat la il·lusió, torna a sentir la democràcia popular, se sent

⁷¹⁰ "Aire fresc", *El País Cataluña*, pàgina 2, 17 de juny del 2015. Podeu recuperar el text íntegre en aquest enllaç: http://cat.elpais.com/cat/2015/06/16/opinion/1434475814_576102.html

protagonista del present i alhora esperançada en el futur que podrà decidir.”

Així mateix, la diputada d'ICV Marta Ribas va expressar davant la Comissió de control del Parlament de la Corporació de Mitjans Audiovisuals que “més que TV3, sembla Teleprocés”, una crítica que s'ha pogut escoltar i llegir en molts altres càrrecs d'ICV respecte al paper de la ràdio i televisió públiques catalanes, especialment des del 2012.

A principis d'octubre de 2014, el catedràtic de Ciència Política Joaquim Brugué, membre de la comissió de juristes que havia de controlar la consulta del 9-N, va renunciar al seu càrrec quan va considerar que la suspensió per part del Tribunal Constitucional del referèndum sobiranista obligava a replantejar la consulta, ja que no oferia garanties democràtiques. Brugué, persona pròxima a ICV, va tancar el seu compte de Twitter després de rebre moltes crítiques i insults a través de les xarxes socials i mitjans digitals afins a l'independentisme. Brugué ha comentat en més d'una ocasió l'hegemonia del bàndol a favor de la independència i el linxament dels que defensaven altres opcions com la federalista.

De fet, quan Pere Navarro dimiteix com a secretari general del PSC el juny del 2004 una de les seves crítiques va ser al "linxament" de la seva persona per part d'alguns mitjans de comunicació i la ridiculització de la seva opció federalista.

També relacionat amb el debat sobre si el 9-N alimentava una “espiral de silenci” trobem que alguns partits com ICV -com també alguns analistes i opinadors- han insistit que el procés ha funcionat com a “cortina de fum” del Govern d'Artur Mas, un “relat” per amagar la gestió de Govern en un context de fortes retallades socials. Així, el conseller de Territori de la Generalitat de Catalunya, Santi Vila, semblava donar la raó a aquesta argumentació el 10 de desembre de 2014 en afirmar textualment -com recollia *El País*-⁷¹¹ que la societat catalana necessitava un projecte “mínimamente ilusionante” per superar aquest context d'ajustaments o retallades -ell va fer servir “ajustos”-:

“¿Si este país no hubiera hecho un relato en clave nacionalista cómo hubiera resistido unos ajustes de más de 6.000 millones de euros?”

Aquí entrariem en l'anàlisi -que aquesta tesi no pot abastar- sobre el concepte en comunicació política de “cortina de fum” o elaboració d'un *framing* per tapar una realitat que pot erosionar la imatge d'un Govern. Potser en els pròxims anys i dècades veurem tesis doctorals en comunicació que estudiaran el procés sobiranista de Catalunya en aquesta etapa de 2012-2014 des d'aquesta perspectiva.

Però, ¿és del tot cert que ICV té menys presència que altres partits en els mitjans respecte a la seva representació parlamentària i en altres àmbits com el municipal? Segons els estudis que presentem ara no semblaria que hi hagués una alta infrarepresentació d'ICV com a partit polític.

⁷¹¹ http://ccaa.elpais.com/ccaa/2014/12/10/catalunya/1418207489_009916.html

Un altre element d'anàlisi seria la presència del *framing* ecosocialista, però no hi ha cap estudi elaborat més enllà de conèixer els temes d'interès dels ciutadans segons enquestes, tot i que sembla obvi que al costat d'altres *framing* ideològics, els d'ICV tenen una presència gairebé irrellevant. Com també és irrellevant la presència de tertulians, analistes i opinadors pròxims a ICV, tal com destaquen en les entrevistes de l'apartat 4.3. els mateixos dirigents ecosocialistes.

En l'"Informe 2012/2013 Audiovisual de Catalunya", elaborat pel Consell de l'Audiovisual de Catalunya i presentat el 31 d'octubre del 2013,⁷¹² en l'apartat "La presència dels actors polítics en les televisions de titularitat pública TV3 i TVE a Catalunya" la suma d'ICV-EUiA més Izquierda Unida donava el 5% de presència durant el 2012 (amb 2 hores i tres minuts), percentatge que augmentava lleugerament fins al 5,4% el 2013 (2 hores i 9 minuts).

Pel que fa a l'apartat "Presència dels actors polítics" en tots els informatius (TV3. Temps de paraula dels actors polítics durant el mes d'octubre) encapçava la llista Artur Mas (0:15:22 45 minuts), seguits de Francesc Homs (0:13:45) i entre els altres líders polítics catalans: Alícia Sánchez-Camacho (0:10:21 33), Pere Navarro (0:05:14 23), Alfred Bosch (04:36 14), Jordi Cañas (0:04:01 11), Albert Rivera (0:03:27 14) i David Fernández, David (0:02:09 7).

I pel que fa ICV, el primer dels dirigents amb més presència va ser Dolors Camats (0:01:36 0:02:38), David Companyon (0:01:47), Joan Coscubiela (0:00:49), Josep Vendrell Vendrell (0:00:33), Jaume Bosch Bosch (0:00:30), Raül Romeva (0:00:29), Laia Ortiz (0:00:15) i, finalment, i gairebé tancant la llista Joan Herrera amb només 8 segons.⁷¹³ Mentre que ICV com a partit polític havia tingut una cobertura als teletinformatius de 0:01:02 minuts.

En l'"Informe sobre l'observança del pluralisme política a la televisió i a la ràdio", realitzat pel CAC l'octubre de 2014 -per tant, les setmanes abans de la consulta del 9 de novembre-,⁷¹⁴ s'analitza el temps de notícia de les informacions i la presència dels actors polítics en els informatius diaris *TNMigdia* i *TNVespre* de TV3, *L'Informatiu Migdia* de TVE Catalunya, *8 al dia* de 8TV, *L'Illa de Robinson* d'El Punt AVUI, *Catalunya Migdia* de Catalunya Ràdio i 14/15 de RAC1.

Pel que fa al temps de paraula dels actors polítics durant el mes d'octubre al *TN Migdia* i *TN Vespre* de TV3, Joan Herrera va tenir 5 minuts i 34 segons amb un total de 20 inserts, mentre que Dolors Camats va tenir 2 minuts i 55 segons amb un total d'11 inserts. Josep Vendrell va ser el tercer actor polític d'ICV-EUiA amb 1 minut i 8 segons i 6 inserts. En total 37 inserts.

Aquesta temps superava el dedicat a Ciutadans (Albert Rivera amb 4 minuts i 2 segons i 18 inserts) i la CUP (David Fernández amb 2 minuts i 7 segons i 12 inserts; Quim Arrufat, amb 1 minut i 21 segons i 7 inserts). I quedava per sota d'ERC: Oriol

⁷¹² "Informe sobre l'observança del pluralisme polític a la televisió i a la ràdio". Es pot consultar en aquest enllaç: http://www.cac.cat/pfw_files/cma/recerca/altres/informe_audio_2012_2013.pdf

⁷¹³ A pesar que aquell mes d'octubre Joan Hererra, per un assumpte familiar, va estar alguns caps de setmana sense tenir presència pública, aquest percentatge és prou il·lustratiu sobre la cobertura que rep ICV.

⁷¹⁴ Vegeu enllaç: http://www.cac.cat/pfw_files/cma/actuacions/acord_4_2015.pdf

Junqueras (5 minuts i 55 segons amb 24 inserts), Alfred Bosch (3 minuts i 11 inserts), Anna Simó (1 minut i 18 segons amb 6 inserts) i Marta Rovira (1 minut i 15 segons amb 6 inserts). En total en el cas d'ERC: 47 inserts.

Pel que fa al temps de paraula de les agrupacions d'actors polítics a TV3 durant l'octubre de 2014, l'agrupació formada per actors d'ICV, ICV-EUiA i EUiA obtenia 11 minuts i 12 segons, amb 46 inserts i el 5,7% sobre el total de temps de paraula, per darrere de les agrupacions "Govern de Catalunya" (129 inserts i 20,1% del temps total de paraula), "Govern de l'Estat" (107 inserts i 17,3% del temps total de paraula), "ERC" (45 inserts i 6,9%) i CiU (45 inserts i 6,8%).

Sota l'enunciat "Temps de paraula de les agrupacions d'actors polítics durant el trimestre agost-octubre" del 2014 a TV3, l'agrupació "Govern de Catalunya" va obtenir 329 inserts (19,8% sobre el total del temps de paraula), "Govern de l'Estat" va obtenir 259 inserts (15% sobre el total del temps de paraula), "CiU" (174 inserts i el 9,4%), "Govern de les administracions locals catalanes" (132 inserts i 5,9%), "ERC" (128 inserts i 5,9%), "PSC" (102 inserts i 5,3%) i "ICV-EUiA" (95 inserts i 5,3%).

Mentre que sota l'enunciat "TVE Catalunya. Temps de paraula de les agrupacions d'actors polítics durant el trimestre agost-octubre" de 2014, l'agrupació formada per ICV i EUiA va obtenir 45 inserts i el 5% sobre el total de temps de paraula, per darrere del PSC (55 inserts i un 6,7% del temps total) i ERC (77 inserts i el 8,3%), però per davant de Ciutadans i el PP.

En el cas de l'informatiu *8 al dia* de 8TV, l'agrupació "ICV-EUiA" va obtenir durant l'octubre de 2014, 16 inserts i 5,3% del temps total, per darrere d'ERC, CiU i PP, però per davant de PSC, PPC i CUP.

Amb aquestes dades es veu una certa proporcionalitat tot i que els actors i els partits poden sortir sota agrupaments diferents. En el cas de la ràdio els resultats són semblants. Semblaria, almenys en aquest estudi centrat en els tres mesos abans de la consulta de 9 de novembre que ICV no va estar infrarepresentada i en tot cas que va haver-hi una dispersió entre els actors "Joan Herrera" (corrent majoritari d'ICV procliu a l'opció "federalista" i/o "confederalista") i "Dolors Camats" (una de les veus independentistes dins ICV).

En aquest mateix informe, en el capítol "Context informatiu" del mes d'octubre de 2014, bona part se centra en el 9-N que sumaria 14 hores i mitja de temps de notícia en el conjunt de la mostra analitzada, amb l'agrupació "Govern català" amb el que té més temps de paraula. Pel que fa a l'agrupació "ICV-EUiA-IU" el 77,3% del temps de paraula s'ubica en informacions sobre el 9-N i els representants d'ICV-EUiA protagonitzen 12 entrevistes a l'octubre: quatre a RAC-1, tres a TV3, dues a Catalunya Ràdio i una a El Punt AVUI TV. Aquesta xifra contrasta amb les 19 entrevistes per a l'agrupació "CiU", 14 entrevistes a l'agrupació "PSC-PSOE" i 13 per a l'agrupació "ERC".

Cal, però, subratllar que mentre ICV només es visualitza en aquesta agrupació, CiU i ERC ho fan en altres agrupacions. Així, "Govern de Catalunya" concentra el 55,5%

del seu temps de paraula en les informacions relacionades amb el 9-N. En l'apartat "TV3. Temps de paraula dels governs i dels partits polítics durant els mesos d'agost, setembre i octubre" de 2014 la mitjana novembre 2013-octubre 2014, l'agrupació "ICV-EUiA+IU" va obtenir el 5,6% del temps, per darrere de "PSC+PSOE" (15,5%), "CiU" (9,3%), "PPC+PP" (8,8) i "ERC" (6,8%). I per davant de "Ciutadans" (2%) i "CUP" (1,4%).

Mentre que sota l'enunciat "TVE Catalunya. Temps de paraula dels governs i dels partits polítics durant els mesos d'agost, setembre i octubre" de 2014 la mitjana novembre 2013-octubre 2014, l'agrupació "ICV-EUiA+IU" va obtenir el 4,7% del temps, per darrere de "PSC+PSOE" (15,2%), "PPC+PP" (14,5%), "CiU" (10,1%), "ERC" (7,8%). I per davant de "Ciutadans" (3,7%) i "CUP" (0,9%).

Marc Rius, director de comunicació d'ICV, argumentava a principis del 2014 que la veritable espiral del silenci en el debat de la consultat no la patien partits contraris com PPC i Ciutadans, sinó els que estaven defensant l'opció del federalisme, del confederalisme o "terceres vies".⁷¹⁵

En un *post* de Marc Rius -el 22 de gener del 2014- en el seu blog, amb el títol "La veritable espiral del silenci",⁷¹⁶ aquest es preguntava retòricament si "a Catalunya hi havia una espiral del silenci", si hi havia "rebuig social a determinades posicions polítiques que, en sentir-se reprovades, callen i desapareixen de l'esfera pública" i si "en definitiva, és aplicable aquí la teoria que Elisabeth Noelle-Neumann va defensar en el seu llibre *La Espiral del silenci. Opinión pública: nuestra piel social*". Rius contestava:

"Com no podia ser d'una altra manera, quan es fan debats, articles o tertúlies sobre la possibilitat que hi hagi catalans 'silenciats' només ens referim al 'procés', al 'debat', al monotema: la independència. Més concretament, al silenci dels contraris a la independència, perquè és evident que els independentistes no es troben en aquesta situació. Així doncs, tindríem els que creuen que no es produeix aquest fenomen, i els que pel contrari creuen que Sí. I la pregunta és, i si l'espiral del silenci opera en realitat entre els que no tenen una posició política clara al respecte? Sobre els que ja participen poc en política? I si els que se senten exclosos del debat, silenciats, són els que tenen dificultats per entrar en debats nacionals, sovint identitaris i de forta càrrega simbòlica i emocional?"

I continuava argumentant Marc Rius:

"1. Els que teoritzen l'espiral del silenci es passen el dia als mitjans de comunicació. Resulta paradoxal que els que defensen que hi ha espiral del silenci (habitualment antiindependentistes) siguin tertulians, opinadors i similars. Gent amb columnes i tertúlies fixes criticant que no se'ls escolta. En fi. En un altre terreny, el dels representants polítics, el cas paradigmàtic és Albert Rivera. Un exemple de la 'persecució' i de la 'invisibilitat' que pateix Rivera com a representant de la Catalunya silenciada seria aquest:

⁷¹⁵ <http://marcrius1.wordpress.com/2014/01/22/la-veritable-espiral-del-silenci/>

⁷¹⁶ Marc Rius, *democràcia, comunicació*, blog de Marc Rius. Podeu llegir aquest post en l'enllaç següent: <https://marcrius1.wordpress.com/2014/01/22/la-veritable-espiral-del-silenci/>

Entre l'1 i el 17 de desembre de 2013 va fer 24 entrevistes. 8 a mitjans d'àmbit català i 16 a mitjans estatals. Això inclou totes les grans cadenes de TV i ràdio. Serà, en tot cas, una espiral tertuliana...

2. Espiral del silenci, o circuits mediàtics (i espectadors) que no s'escolten? A Catalunya hi ha espiral del silenci... segons la TV o ràdio que vegis o escoltis. Que tenim dos circuits comunicatius (català i estatal), dos línies de consum informatiu és una evidència. Hi ha ciutadans que, en funció del canal de TV que sintonitzin, tenen veritables dificultats per escoltar una de les dues opinions sobre el 'procés'. Primer exemple. Dissabte 18 de gener passat, al programa La Sexta Noche de La Sexta es 'debatia' sobre el 'procés'. Només hi havia un català com a tertulià... Paco Marhuenda (podeu plorar). Segon exemple. A la tertúlia d'Els Matins de TV3 del dia divendres 17, de sis tertulians, la veu 'crítica' amb el 'procés' era... Àlex Salmon, director d'El Mundo Catalunya (podeu somriure). Són només dos exemples. Però no són casos aïllats. Que no pateixin els que volen independentisme o antiindependentisme, hi ha oferta de sobres, només cal escollir el canal 'correcte'.

3. L'espiral del silenci.. dels que sempre estan en silenci. I si l'espiral del silenci opera en realitat entre els que no tenen una posició política clara al respecte? Sobre els que ja participen menys en general?

"Si demà es fes un referèndum per la independència de Catalunya, s'abstindrien/no aniria a votar (per record de vot)."

ERC	CUP	PP	CiU	C's	PSC	ICV-EUiA	NO RESPONEN	NO VAN VOTAR
2,9%	5,3%	10,1%	10,3%	13,3%	13,7%	14,7%	22,1%	35,7%

Font: CEO 733 (3ª onada 2013).

Oh, vaja... Resulta que hi ha diferències més que importants en el comportament electoral davant un hipotètic referèndum sobre la independència. Però no ens fixem ara en qui votaria a favor i qui en contra, sinó entre aquells que votarien (sí o no) i els que no votarien. I si observem aquestes dades extretes del CEO, podem concloure que aquells que no van votar a les darreres eleccions, unes eleccions que van ser d'una alta participació i en clau nacional i plebiscitària, són també els que menys votarien en un referèndum.

Van abstenir-se el 25 de novembre. I s'abstindran el 9 de novembre (o quan sigui). Mentre entre els que recorden haver votat a algun partit el 25N no s'abstindrien més del 15% (el cas més extrem són els votants d'ICV-EUiA amb un 14.7%), entre els que no van votar la xifra s'eleva al 35.7%! Els que

no responen si van votar també destaquen amb un 22.1%. A més, cal destacar que segons aquesta enquesta del CEO, el grup dels que no van votar és el segon més nombrós, després dels que recorden haver votat CiU (que efectivament va guanyar les eleccions). No són pas un grup petit... però sí silenciats?

I cal dir que aquests abstencionistes, aquests individus que no reaccionen davant de les crides a favor o en contra de, quan se'ls pregunta pel seu sentiment identitari, el grup més nombrós es defineix com a tan català com espanyol (51%), molt per sobre de la mitja (33,3%). El que potser, entre d'altres coses, insinua poca comoditat en definir-se clarament en una de les dues pàtries possibles.

En definitiva, podria resultar que aquells que estan en una veritable espiral del silenci siguin els que sempre han estat en l'espiral del silenci. Aquells que participen poc, parlen menys de política, que consumeixen menys informació. Els que no 'militen' a Catalunya o a 'Espanya', perquè mai han militat enlloc. I ningú els ha convidat, tampoc."

Pau Mari-Klose, professor de Sociologia a la Universidad de Zaragoza,⁷¹⁷ es feia ressò de les dades del Baròmetre que realitza Gesop per a *El Periódico* on quasi el 30% dels catalans no independentistes "se sienten incómodos de expresar libremente sus ideas" i afegia que en determinats espais, expressar opinions crítiques cap al procés "no solo es visto y denunciado como un gesto antidemocrático contra el sentir de la mayoría de los catalanes, sino como una maniobra oscurantista, que niega evidencias presuntamente incontrovertibles sobre derechos inalienables de los pueblos, el expolio fiscal que sufre Cataluña o la desafección de los catalanes respecto a España".

⁷¹⁷ "Cataluña ha vivido lo que la socióloga alemana Elisabeth Noelle-Neumann denomina espiral del silencio", dins www.cronicaglobal.com

4.3. ICV: la seva identitat “ecosocialista”, la seva representació mediàtica i el debat sobiranista (entrevistes)

En aquest apartat incloem les entrevistes mantingudes amb responsables polítics d'ICV (Joan Herrera, Marc Rius), exresponsables (Joan Saura, Jordi Guillot) i de comunicació (Pep Viñeta, Daniel Álvarez, Eva Marin) i un periodista que ha seguit durant anys els ecosocialistes a TV3 (Manel Mateu).

Hem conversat al voltant de tres blocs temàtics principals: per la ideologia ecosocialista, per la relació d'ICV amb els mitjans de comunicació i la seva representació mediàtica i, finalment, com a tercer bloc, sobre el debat al voltant del 9-N i la independència de Catalunya.

A partir d'aquestes entrevistes i altres converses mantingudes amb dirigents d'ICV i amb alguns periodistes que han seguit ICV -que mantenim en l'anonimat- formulem les nostres hipòtesis (apartat 4.4) del nostre estudi de cas.

1.- L'ecosocialisme com a opció ideològica

En les eleccions generals de 1986, el PSUC es presenta conjuntament amb l'Entesa dels Nacionalistes d'Esquerra amb l'eslogan “Junts podem” i com a nom de la coalició "Unitat de l'Esquerra Catalana" (UCE), amb Ramon Espasa de candidat. És l'exemple que aquell PSUC que un any després es diluiria en un nou partit, Iniciativa, no era aliè a les confluències. 29 anys després, aquest eslògan recull els dos noms de les dues llistes de confluència que es van presentar a les eleccions al Parlament de Catalunya del 27 de setembre del 2015: Junts pel Sí i Catalunya Sí que es Pot.

Explica Jordi Guillot,⁷¹⁸ actualment senador per ICV, exsecretari general i responsable de comunicació durant la dècada de 1990, que Iniciativa -nascuda d'una confluència- abraça l'ecosocialisme -que és una confluència ideològica- a partir del Manifest Ecosocialista Europeu i de la mà de Joan Saura i Víctor Ríos.

“Hi havia la necessitat de deixar de ser excomunistes i aconseguir un espai ideològic propi”, assenyala Guillot, que revela que l'esmena que Joves amb Iniciativa va presentar es va decidir en una reunió al seu despatx. L'acceptació del terme ecosocialisme és tot un procés, que comença amb la interiorització per part de la militància de l'expressió “esquerra verda”, que també era una forma d'acostar-se als Verds espanyols per aconseguir una llista conjunta com la que es va fer a les eleccions europees del 1999 amb José María Mendiluce.

La definició d'ecosocialista l'utilitzen grups dissidents del PCE per marcar distàncies. Per a Guillot, si IU hagués abraçat l'ecosocialisme hauria estat una forma de modernitzar-se d'alguna forma però la realitat mateixa d'algunes federacions com ara Extremadura o Andalusia -on per exemple, els toros i la caça no són rebutjats- “evita apropaments postindustrials”.

⁷¹⁸ Entrevista mantinguda a la seu d'ICV a Barcelona el 4 de setembre del 2014.

Com a “marca”, argumenta Guillot, l'ecosocialisme fins ara ha estat encertat perquè associa els temes ambientals i socials i uneix ICV a la tradició de partits verds i d'esquerra europeus.

“Tenim el defecte històric més que afirmar la nostra identitat criticar la identitat dels altres. Però ara hi ha una crisi social que ha deixat de banda els problemes ambientals -excepte la pobresa energètica- i a més el tema nacional ho ha acaparat tot”, argumenta Guillot per assenyalar que potser en els darrers anys no s'ha visualitzat prou aquesta identitat. “És evident que ICV més enllà de les confluència s'haurà de definir d'immediat que som útils i caldrà recuperar la nostra singularitat que és l'ecosocialisme”, afirma.

Aquestes paraules de Guillot ja apareixen en un article publicat el 1999 a la revista *Treball*⁷¹⁹ quan després dels mals resultats de les eleccions al Parlament de Catalunya insistia que “sense una identitat i un espai propis i forts sempre estarem condicionats pels altres” i afegia que “la paraula ecosocialisme ha de tenir un significat clar que expressi una identitat i es relacioni amb un partit: IC-V”. Guillot feia una lectura positiva dels “pobres resultats” focalitzant amb la necessitat de construir i consolidar un espai polític nou “i per tant, encara feble i amb contradiccions, com és l'ecosocialisme”.

“Tampoc hi ha un cos doctrinal al darrere que sigui fort”, subratlla Guillot. Dins el Partit Verd Europeu, ICV està intentant crear un corrent d'esquerra verda, “però és més fàcil crear un mosaic que no pas una internacional ecosocialista”, assenyala.

Hi ha coincidència entre els nostres entrevistats i altres persones amb qui s'ha parlat per aquesta tesi a assenyalar que ICV tradicionalment ha construït un discurs més “en contra de” que autoafirmant la seva personalitat ideològica.

Joan Saura⁷²⁰ explica que la derrota del PSUC el 1986 va provocar dins el mateix PSUC el debat sobre crear una organització que superés el PSUC. “ICV neix com a bassa de naufragats sense saber què es volia fer ideològicament”. En aquell moment un sector volia reconstruir un corrent comunista i altres defensaven que això s'havia de superar. Saura diu que el seu primer contacte amb l'ecosocialisme és amb lectures de Manuel Sacristán i el grup al voltant de la revista *Mientras Tanto* (Víctor Ríos, Fernández Buey, Riechmann, entre altres).

“Com a corrent ideològica ha faltat una xarxa internacional i la manca d'aposta durant molt de temps dels verds per l'ecosocialisme. Últimament els verds europeus amb la crisi s'han decantat cap a l'espai d'esquerres però durant molt de temps alguns verds eren liberals i de dretes. La crisi econòmica ha deixat en segon pla aquestes temes ecologistes i ara estem en un moment molt defensiu tant els verds com els partits d'esquerra”, afirma.

“Una característica nostra és parlar més del No que del Sí i hi ha una tendència a dir No”, diu Saura, que afegeix que ICV és l'única formació a Espanya que obertament parla de sortir de la crisi a partir de l'economia verda.

⁷¹⁹ Article titulat “Present i futur d'IC-V”, revista *Treball*, número 104, novembre del 1999.

⁷²⁰ Entrevista mantinguda amb Joan Saura a la seu central d'ICV a Barcelona el 7 d'octubre del 2014.

Joan Herrera⁷²¹ creu que Iniciativa abraça l'ecosocialisme perquè hi ha una generació de joves que davant la quasi desaparició d'IC en el cicle electoral 1999-2000 en aquell escenari "diem que ens hem d'obrir". I segon, el més rellevant no és només la connexió amb l'ecosocialisme sinó que IC remunta i supera la crisi a principis de la dècada del 2000 a partir de la connexió social: Fòrum de Porto Alegre, la guerra del Golf i, per tant, l'ecosocialisme no és "només una esmena" sinó "pensar que és Iniciativa" i aquí "Joves va marcar una pauta essencial, sense Joves Iniciativa no hagués reconnectat amb la societat de principis dels anys 2000".

Amb Herrera al front de les joventuts, decideix canviar el nom pel de "Joves d'Esquerra Verda" i en aquest sentit diu que poques organitzacions juvenils han influït tant en la política catalana com aquella generació en l'organització. "La història d'ICV avui no s'explica sense el paper de quadres i dirigents de Joves en aquells anys", diu.

Aquelles mobilitzacions socials dels anys 1990 fa que les joventuts d'IC tinguin un "protagonisme extraordinari i per a mi l'ecosocialisme és això: no només una esmena en l'assemblea d'IC, l'ecosocialisme és una manera de veure i entendre la societat en què ens reconnectem amb moviments socials, amb gent al carrer, gent diferent que hi havia fins ara".

Joan Herrera reconeix que no hi ha un corrent internacional ecosocialista malgrat alguns intents d'ICV, però "la realitat d'ICV és una realitat en una part molt petita del sud d'Europa, som el que som". Així i tot, apunta que, amb Syriza i Front de Gauche, van fer un document ecosocialista el desembre del 2013 a París i que, per tant, hi ha exemples on ICV ha estat capdavantera per construir.

"Però Iniciativa té una virtut. No hi ha partits comunistes que abans de la caiguda del Mur de Berlín fessin com nosaltres una virtut que cal atribuir a Rafael Ribó, que es va proposar superar el comunisme abans del 1989 i en això vam ser els primers a Europa, això és excepcional", manté Herrera.

En aquest punt, Herrera diu que ICV sempre ha estat pionera -com abans el PSUC- però que el discurs sovint d'ICV "va per davant de la societat" i això, afegit que actualment estem en un moment molt complicat que "allò que connecta és allò emocional" no els afavoreix: "Un dels problemes d'ICV és que té un discurs poc emocional, molt racional, i les emocions són imprescindibles en la construcció de l'imagina col·lectiu. Som tan racionals que pensem que hem de connectar amb tothom i això és molt complicat".

Herrera també assenyala que el pas d'ICV pel govern Tripartit va ser poc transformador: "Vam fer allò que feia la vella cultura del PSUC, partit de Govern, un paper de subalternitat respecte al PSC, tampoc podíem fer gaire cosa perquè era la correlació de forces i perquè no vam saber construir un relat". I afegeix: "L'hegemonia del PSC era de gestors, no de relators; el PSC renuncia a un relat diferent de govern i l'exemple és la llei d'educació quan el Govern tripartit amb PSC i ERC renuncia a plantar cara en el terreny de les idees a CiU, en un fet tan elemental com que una escola d'elit, que segrega nens i nenes, no pot estar en un concert".

⁷²¹ Entrevista mantinguda a Barcelona el 7 de novembre del 2014, a dos dies de la celebració de la consulta.

“Aquí no som responsables nosaltres. I perquè finalment vam governar amb aquells que creien en la Tercera Via, en la gestió per la gestió, gestió més honesta però igualment desarrollista. El problema del Tripartit és que els paradigmes sota els quals es governa són els mateixos sota els quals governa el PSOE amb matisos diferents”, diu Herrera.

Per raonar el perquè dels tres membres del govern tripartit ICV va ser el que va tenir un desgast electoral menor comenta que “alguns mitjans es van passar tant de frenada que va haver-hi un sentiment d'autoestima, de gent que va dir 'anem a resistir'”,

Herrera creu que s'ha visualitzat ICV al Congrés dels Diputats com a partit de l'ecologisme polític però en el context actual de crisi econòmica ha perdut força i interès. I diu que els nous partits com Podemos o Guanyem -això ho deixa Herrera en aquesta entrevista el novembre del 2014- tenen una lògica “postmaterialista de fer política” i ho argumenta així: “El relat de Podem, de Guanyem i de tants altres és molt postmaterialista, un relat de les classes mitjanes, les maneres i les formes, quan el que s'està degradant són les formes materials de la gent”.

I en relació amb aquests nous fenòmens i al lideratge hipermediàtic diu que “hi ha un cert *caudillismo*, quan diuen que el treball és des de la base; però, ¿aquests nous lideratges quin treball han fet des de la base? Colau sí, ¿però la resta? No és un treball des de les bases, sinó en els mitjans i el fenomen de Podem està construït de manera molt intel·ligent des de la televisió”. Però no només en aquests nous lideratges perquè subratlla que a ERC, Terricabras, Bosch i Junqueras també han aconseguit ascendir en els lideratges gràcies a la seva presència als mitjans de comunicació.

Per a Viñeta, cap de premsa d'ICV entre el 1986 i el 2000,⁷²² ICV “ha anat i continua anant basculant ideològicament”. “Potser és exigir massa a ICV que hagi estat abanderat de l'ecosocialisme, ha de ser un debat internacional i hauria de tenir un fòrum, però almenys ha estat un dels motors que ho ha impulsat. Som una força d'un 10% a Catalunya, amb dificultats d'entrar en el món del pensament”, afegeix.

És en el cicle electoral 1999-2000 que es fa d'ús corrent l'expressió “ecosocialisme/ecosocialista”. Tot i que ja abans, el “nucli de comunicació”, grup dirigit per Jordi Guillot en aquella època al costat d'altres persones que no eren dirigents del partit com l'escriptor i periodista Manuel Vázquez Montalbán, busquen un “imaginari” que defineixin d'ecosocialista per evitar que molts periodistes i mitjans continuessin definint ICV com a “excomunistes”. És quan Guillot trasllada a l'equip de premsa d'ICV que s'ha d'utilitzar expressions com ara ecosocialista per evitar altres denominacions que són una “càrrega ideològica”.

Aquella “transició” cap a la definició ideològica com a ecosocialista es comença a incorporar però donant prioritat al terme “federació”. Des de premsa s'anava per davant dels estatuts per generar aquest clima a favor del nou terme. També s'utilitza la revista *Treball* per anar incorporant l'expressió. Però el terme topa amb el rebuig sobretot del Partit dels Comunistes de Catalunya que veuen que el terme ecosocialista entra en contradicció amb el de comunistes.

⁷²² Entrevista realitzada a Barcelona el 9 de setembre del 2014.

El fet de “comprar” la marca ecologista farà més fàcil l'aprovació de la denominació perquè, diu Viñeta, es va creant aquest “imaginari ecosocialista”: ets verd i roig, la federació “roig verda” per anar avançant fins que ja s'utilitzarà ecosocialisme. A partir d'aquí va ser feina del gabinet de premsa fer habitual el terme en la relació amb els mitjans i en la comunicació cap a l'organització -que ja en aquell moment, el 1999, compta amb un primer web corporatiu.

Marc Rius,⁷²³ responsable de Comunicació d'ICV, diu que la formació ecosocialista és “responsable i molt i segurament és un error” de no haver estat capaç de crear una identitat ideològica ecosocialista. “Fruit d'un context perquè a Catalunya per exemple ERC no es defineix com a socialdemòcrata però diu que ho és; CiU no se sap què és; la CUP són independents i anticapitalistes, però ¿què són?, són socialistes, liberals, anarquistes o comunistes?”.

Per a Rius, “el problema de sortida de l'ecosocialisme és que és un posicionament que ICV ho busca desesperadament com a etiqueta a la qual agafar-se i no ser postcomunistes; i en segon lloc, és un híbrid de dos grans corrents i aquests dos corrents existeixen amb la qual cosa només hi ha hagut partits que s'han identificat amb aquests dos corrents; però ni els partits verds ni els partits socialistes han desaparegut, poden estar molt malament però no han desaparegut”.

“A mi em resulta bé que hi hagi una síntesi perquè és una evolució lògica i no entenc que partits socialistes no hagin evolucionat cap a l'ecologisme però no hi ha hagut una evolució, a Espanya, ni del PSOE ni d'IU d'evolucionar cap a aquesta hibridació”, lamenta Rius, que afegeix que l'ecologisme polític a Espanya és molt feble i caldrà veure com queda la darrera experiència, Equo, en les pròximes generals: “Aquest espai tampoc ha cristal·litzat electoralment i nosaltres som una cosa singular que es manté com a ecosocialista”.

Rius destaca que gràcies a Joan Herrera per primera vegada al Congrés dels Diputats els ecologistes van poder veure que algú defensava els temes ecològics en la Cambra Baixa. “Se'l va percebre com un diputat verd”, tot i que precisa que el fet de ser catalans fa que la rellevància al Congrés sigui menor.

“Nosaltres després d'aconseguir un gran avenç en no definir-nos per oposició, en els primers anys d'ICV, ja no som postcomunistes, no socialistes, hem deixat caure això una mica, però estem també en aquesta noció d'esquerres ecologistes que és un terme més col·loquial que ecosocialisme. Però és molt típic d'ICV sempre negant, sempre dient que No, dient més aviat el que no volem que el que volem”, afirma Rius.

Això no s'ha corregit, segons Marc Rius, per dues raons: “Una de context, perquè en els darrers anys hi ha una ofensiva neoliberal i reaccionem; i després perquè hi ha una postura nostra que fins i tot a mi m'irrita, sempre estem negant, el sentit crític portat a la negació contínua, que també forma part de la nostra cultura. Jo detecto que costa molt sortir d'aquí”. “A IU també -segeueix argumentant Rius- els passa igual, són molt reactius, propostes no il·lusionants, de resistència. Tenim molt de cultura política herència de la resistència, d'una cultura del No.”

Rius contrasta aquesta realitat amb l'atmosfera que es va crear en l'assemblea

⁷²³ Entrevista mantinguda a Barcelona el 29 d'octubre del 2014.

oberta impulsada per ICV, amb el nom “Ara és demà”⁷²⁴, l'1 de febrer del 2014, on segons ell “va haver-hi bon rotllo, vam donar una imatge positiva, proactiva, no reactiva”. Perquè per a Rius:

“Ens falta això, creure que anem a guanyar. ¿Però què ha passat? La gent no vol escoltar què està perdent perquè ja en el dia a dia està perdent massa. Vol escoltar què guanyarà. A IU li passa una cosa semblant. La gent sap què es IU però no què farien si guanyen, de parlar de fer un nou país. Ja sabem que no farien retallades. Ja sé que són -perquè com ICV som partits molt identitaris- però el que no sabem és el que faries . Anem a fer una cosa nova, un país nou. Això té molta força i mobilitza, però jo crec que ens costa per aquesta cultura política nostra.”

És unànime entre els entrevistats destacar que allò verd, amb la crisi econòmica ha quedat en segon terme la qual cosa tampoc ha beneficiat perquè s'estigui subratllant la identitat ecosocialista d'ICV. Costa molt instal·lar el discurs ecològic enmig de la crisi econòmica, la gent no vol sentir això: “La gent vol sentir que es paren desnonaments, que no hi ha més desnonaments, que la renda garantida pot ser una oportunitat per aquells que estan enfonsats en la misèria”, diu Dani Álvarez, cap de premsa d'ICV.⁷²⁵

“En la campanya de les generals del 2008 vam parlar molt d'economia, hi havia molt relat econòmico-ecològic i ja parlàvem de crisi econòmica i ens preniem per extraterrestres; però després la realitat ens ha passat per sobre i s'ha menjat aquest discurs ecologista en relació amb l'economia i hem abandonat en part o aparcat el discurs ecosocialista perquè no brilla, queda bé internament però externament no brilla”, assenyala Álvarez.

2.- Relació ICV-mitjans de comunicació, i viceversa

Dos elements que cal tenir en compte en la relació entre ICV i els mitjans de comunicació és la manca d'una aposta i una estratègia decidides de voler influir sobre aquests i un canvi generacional dels periodistes, molts d'ells “psuqueros” en els anys 1970 i principis 1980 que abandonen l'afinitat cap al PSUC i posteriorment amb ICV. Això, afegit a l'hegemonia política de CiU durant 25 anys que va ser també hegemonia mediàtica, influeix, segons alguns entrevistats, en la infrarepresentació mediàtica d'ICV.

Pep Viñeta posa l'exemple d'ERC que des de la darrera època d'Àngel Colom i després amb Josep Lluís Carod-Rovira fa una aposta “decidida” per influir en els mitjans: allà on entren condició *sine qua non* és que els mitjans van sota el seu paraigües. Aquesta aposta, segons Viñeta, des de fa 15-20 anys, sempre ha estat reiterada fins i durant el Tripartit quan PSC i ERC “es reparteixen de la manera més barroera TV3”. Fins i tot a l'Ajuntament de Barcelona, quan ICV governava amb el PSC, el poder i influència que tenia ERC sobre BTV era molt superior al d'ICV.

⁷²⁴ Va reunir 1.700 persones al recinte Fabra i Coats del barri de Sant Andreu. Podeu consultar-ho en el web: <http://www.araesdema.cat>

⁷²⁵ Entrevista mantinguda a Barcelona, dijous 6 de novembre del 2014.

Hi ha hagut dues coses que van relacionades, segons Viñeta: ERC, per exemple, ha tingut discurs sobre els mitjans de comunicació (antiquotes, i contra el blocs electorals) mentre al mateix temps es repartia amb el PSC -parla del govern tripartit- càrrecs dins TV3 i Catalunya Ràdio (director/a, cap informatius). ICV no ha entrat en aquest repartiment perquè s'ha quedat en el discurs. Viñeta parla de "cremallera" entre PSC i ERC per descriure aquesta relació mentre que ICV "sempre ha anat amb el lliri a la mà parlant de la transparència". "Mentre nosaltres aixecàvem la bandera contra tot això els mateixos que també tenien públicament una retòrica semblant ja s'ho havien repartit tot", afegeix.

Aquesta manca de suport i afinitat es dóna fins i tot amb diaris d'esquerres com el ja desaparegut *Público*. Viñeta es pregunta per què tenien gent afí a ERC. ICV no ha estat capaç de crear una xarxa "empàtica" de periodistes cap a la formació ecosocialista.

"Hem estat acomplexats, no es pot tenir l'hegemonia política sense tenir l'hegemonia als mitjans. A ICV hem estat captius d'un discurs i aquest discurs ens ha fet dir moltes vegades que els mitjans han de ser independents i que hem de vetllar per la transparència, hem estat abanderats en la reclamació que els periodistes havien de tenir un codi deontològic, de criticar la precarització laboral, etc, i hem deixat de fer política", diu Viñeta, que afegeix "moltes vegades hem pecat d'ingenuïtat i no ens hem adonat que fer política és tenir un horitzó, has de fer també politiqueria".

Viñeta localitza aquest moment al final del PSUC: "El PSUC era hegemònic en molts camps, sobretot en les idees, a la universitat, i ICV és hereu del PSUC". Però el PSUC havia perdut moltes complicitats. No és un problema d'ICV sinó que arrenca del congrés de gener del 1981 i també apareix en aquell moment un PSC molt fort que toca moltes tecles i molta gent va anar cap allà, inclosos periodistes. Fins i tot en els anys 80 amb el poder municipal que tenia el PSUC no ho van fer.

"Els periodistes van apostar sobretot pel CiU i el PSC, però ICV no és culpable d'aquella situació perquè ICV mai ha tingut la força del PSUC no ha sabut articular aquesta relació de sintonia amb els mitjans de comunicació", reconeix Viñeta. "No s'ha estat prou conscient que per guanyar en el camp de les idees primerament has de trencar l'espiral del silenci, has de fer passos per intentar fer hegemonia entre el teu sector".

No s'ha sabut ni fins i tot volgut utilitzar el poder quan es tenia per aconseguir quotes en els mitjans. Això per exemple s'ha vist a BTV. Els altres partits "han jugat en el terreny de les idees, ICV no ho ha fet". "No hem jugat amb tots els mecanismes que et dóna la política per poder jugar". Tampoc s'ha creat cap xarxa a partir d'algú pròxim al partit que crea una productora cultural amb totes les ramificacions (revistes, un diari, diaris digitals), per poder tenir altaveus mediàtics: "Crees una xarxa d'hegemonia cultural, d'idees... i crees un actiu de gent que està fent política comunicativa".

Un altre factor que destaquen els entrevistats és no haver tingut una empresa periodística "amiga" i també que sovint des d'ICV s'ha culpat el periodista que els seguia -que sovint no pot fer peces diferents a la línia editorial del seu mitjà- sense ser conscients que el problema no era el periodista sinó el seu mitjà.

Relacionat amb això, alguns entrevistats assenyalen un altre factor: l'enemistat que va generar entre periodistes l'expresident Rafael Ribó en els anys 1990 alguns dels quals aleshores eren només redactors però que amb el temps van acabar per arribar a llocs dirigits, caps de secció. "Però amb etapa Saura es recupera una certa simpatia. Però quan entrem al Govern tripartit hi ha hostilitat", afirma un dels entrevistats.

Sí que hi ha hagut mitjans que han utilitzat ICV per destapar temes que el mitjà no s'atreveia a destapar per evitar enfrontar-se al poder polític. En alguns casos, apunta Viñeta, ICV feia aquesta feina d'investigació periodística i se la donava en exclusiva després al mitjà/periodista. És en aquests moments puntuals que ICV ha tingut altaveus i que ha pogut marcar una certa agenda mediàtica.

Per a Viñeta, "el problema no és un problema de comunicació" -com de vegades s'ha sentit dins ICV per criticar la manca de visibilitat mediàtica, sobretot escoltada per dirigents locals- "sinó que quan tens coses a dir les dius però el problema és que les diem però després no ens ho recullen". El problema principal, segons Viñeta, és que la batalla d'ICV és que allò que fem arribi i perquè arribi s'ha de fer política. Si estàs al poder es reparteixin quotes de poder en la comunicació: "I o bé tu hi participes o bé vetes; però el que no pots fer és apostar per no fer res".

Un altre dels problemes per a ICV és que al costat de la manca de visibilitat hi ha un cert "acarnissament" quan alguns mitjans han interpretat algun error, una amplificació (l'ús de l'helicòpter del conseller Salvador Milà). I aquí entra la idea de la simpatia cap a ICV. Per a Viñeta cal diferenciar entre les simpaties de l'empresa periodística i la del periodista perquè sovint les empreses t'utilitzen per atacar un altre partit.

Afegit a això, els entrevistats també assenyalen un altre problema comunicatiu: la manca de quota d'opïnadors d'ICV que et diguin "ICV té raó", "Joan Herrera té raó", com sovint s'escolta d'altres partits. I dels pocs tertulians pròxims a ICV de vegades intervenen quasi demanant perdó per defensar ICV.

Guillot lamenta la falta d'altaveus, d'opïnadors i tertulians propers a ICV. "A Catalunya hi ha una casta de pensadors d'esquerres que ja fa molts anys que estan, són els mateixos i estan a tot arreu. Falten pensadors de la nova esquerra". "Tampoc hem estat capaços d'impulsar un diari digital per exemple, que fan soroll. De la mateixa manera que al barri de Vallecas, Pablo Iglesias van fer La Tuerka, que no cal gaire diners, sinó gent nova. Estem massa tancats en nosaltres mateixos, no trobem gent a les redaccions, a les universitats", afegeix.

Sobre la relació amb els periodistes, Jordi Guillot assenyalava que quan ell dirigia en els anys 1990 la comunicació el món era "analògic", i tot i que començaven a precaritzar-se les redaccions, les empreses periodístiques no estaven en crisi, els periodistes seguien ICV. "Abans et seguien només diaris, ràdios i televisions, ara tot és més complex i fragmentat en el món digital", continua Guillot. En el món digital ICV utilitza bé la xarxa però li falta "gràcia". "Hi ha una herència del PSUC que fa que els dirigents anem frenats, siguem molt prudents. Fins i tot fer un tuit som pesats, no som capaços de ser contundents amb 140 caràcters", assenyalava Guillot.

Sobre el procés independentista dels darrers anys Guillot assenyala que tota la programació de TV3, de Catalunya Ràdio i de Rac1 ha girat al voltant d'això i es deu a una hegemonia: "No cal canviar els caps, tots els periodistes són proprocés".

En el primer tripartit -argumenta Guillot- "vam fer un error greu en cedir la comunicació al PSC i ERC i això va ser un desastre. ERC va dominar en els dos tripartits". I en el segon tripartit "hi ha el pacte Zaragoza-Antich que és preservar Montilla i matxacar el Joan Saura". "No som capaços d'utilitzar el tripartit per començar a crear una lògica diferent; al revés, a TV3 i Catalunya Ràdio ens ataquen", diu Guillot.

No obstant, Guillot creu que la falta de creixement d'ICV no està tant en la seva manca de visibilitat mediàtica com en problemes estructurals de la mateixa formació. "Nosaltres som un partit d'un 10% si les coses van bé, però som un partit amb valors, d'entendre la política amb la defensa d'uns valors determinats", afirma. "Com volem passar del 12% si diem No a tot? I per ser partit de govern has de dir sí a moltes coses, hem d'acceptar les contradiccions", afegeix.

De la seva banda, Joan Saura⁷²⁶ afirma que abans del Tripartit Iniciativa era "martell d'heretges". El Govern de Pujol, les comissions d'investigació del "cas casinos". El Tripartit és un govern que "no té mitjans de comunicació" i amb això "no vull dir que devia tenir mitjans, però fins i tot els mitjans públics van ser un dels elements que van desastibilitzar els dos governs Tripartit i això és bastant insòlit en qualsevol democràcia del nostre entorn": "Hi havia un circuit que era *La Vanguardia*, Rac, TV3 i Catalunya Ràdio que era un circuit de matxacar el Govern".

"El Tripartit no tenia mitjans de comunicació neutres, tampoc poders fàctics favorables", afirma Saura, que afegeix que mitjans com *La Vanguardia* "no és que fessin malinterpretacions sinó que van publicar mentides flagrants" com aquell titular "Montilla demana a Saura que cessi el conseller Baltasar" quan "jo mai vaig parlar amb Montilla d'això". "Es podria fer una tesi doctoral en Periodisme sobre tot allò", afirma.

Saura segueix dient que "no vam ser capaços de desactivar" les crítiques al Tripartit, especialment a les conselleries d'ICV. "L'error de base és que el 2003 no es fan canvis estratègics en els mitjans públics i en el segon tampoc" per això es va donar aquest cas "que no s'ha donat mai en una democràcia" que els mitjans públics critiquin constantment el propi Govern. I cap a final de legislatura. "El tractament del Govern dels mitjans públics va ser "horrible", diu Saura, que coincideix amb Joan Herrera en un dels elements que va afeblir el Tripartit: no tenir un relat propi.

Sobre la manca de tertulians i opinadors que surten en els mitjans aquest és un problema no només per a ICV sinó per a l'esquerra que representat el PSC a Catalunya. Saura diu que fins i tot quan el PSC tenia molta hegemonia no es corresponia amb les veus als mitjans de comunicació. Aquesta hegemonia la va perdre el PSUC i després, amb Iniciativa, és "un partit que molesta" fet que explicaria, segons ell, que la representació és molt inferior als mitjans que en relació amb la representació política que obté ICV. A això també afegeix un canvi generacional en els periodistes més joves que sintonitzen amb l'independentisme i

⁷²⁶ Entrevista mantinguda amb Joan Saura a la seu central d'ICV a Barcelona el 7 d'octubre del 2014.

sumat que la majoria de mitjans de comunicació "juguen al joc nacionalista". Per a Saura, això és molt important per explicar que el debat sobiranista porti ja alguns anys en l'agenda temàtica dels mitjans. No obstant, puntualitza seguint un article publicat per Marina Subirats, que l'independència és la "utopia disponible". Davant de la manca d'utopies de l'esquerra, la independència és una utopia disponible i això funciona perquè tothom pot projectar en un hipotètic estat català allò que voldria ser.

Saura subratlla que hi ha una hegemonia als mitjans catalans que fa difícil la visibilitat d'ICV i no és una hegemonia nova sinó que es comença a construir a principis dels anys 1980: "L'hegemonia nacionalista ve d'aquesta relació amb l'Estat i per Jordi Pujol que aconseguí construir una hegemonia brutal en la societat catalana i molta gent fins i tot en l'esquerra acaba idolatrant Pujol".

Per a Marc Rius hi ha una hegemonia en "el circuit català" de periodistes i mitjans que aposten pel sobiranisme. En els mitjans públics (TV3, Catalunya Ràdio) i en mitjans privats (ARA, *El Punt*, en part a Rac1) es fabrica "un món de l'opinió independentista", tot i que subratlla que aquesta hegemonia no ha aparegut de manera espontània: "Primer, és una realitat social. La V no té l'èxit enorme perquè TV3 posi imatges, no ho explica tot. Sí que TV3 ho amplifica, manté el ritme, però no explica el fenomen social, mantenir el ritme. Però el que ha fet TV3 no deixa de ser una evolució natural del que han vingut fent. A TVE si hi ha un canvi de govern es noten els canvis ràpidament però no a TV3, que té uns codis que li han permès adaptar-se a l'evolució del nacionalisme a l'independentisme".

Afegeix Rius que els dos governs Tripartit no van poder controlar els mitjans públics perquè "no es podien controlar", ja que "l'hegemonia dins, era i és nacionalista, i ara independentista, i per més que canviis a Catalunya Ràdio el Fuentes pel Bassas... La maquinària ja tenia una direcció que el Tripartit a més no apostava pel canvi de model; i segon, en molts casos no es va intentar canviar aquest model. Però el discurs dins TV3 no va canviar durant el Tripartit. Perquè jo crec que la Corporació es va crear per tenir aquest discurs que se la van crear segons aquests codis".

Sobre l'existència d'unes noves generacions de periodistes allunyades d'ICV i el seu discurs i hegemònicament nacionalistes i independentistes, Rius assegura que hi ha una hegemonia i un recanvi nacionalista afegit també a una precarització: "Hi ha mitjans i periodistes a Catalunya que han apostat per l'agitació i la propaganda com El Punt AVUI, ARA, TV3 i Catalunya Ràdio... però també hi ha mitjans que no ho són que s'han trobat amb la necessitat d'incorporar aquesta gent".

"El problema per a ICV no és tan sortir més o menys a TV3, que sortim, sinó que és evident que nosaltres a ICV tenim un llenguatge i ocupem un espai que no connecta amb el que és el codi central de la Corpo, i això és així", lamenta Rius. Per tant, "quan entrem bé? doncs quan connectem amb el seu codi". I en aquest punt, Rius revela que fa algun temps que intenten entrar pel "circuit espanyol": "I funciona i acabem sortint en la SER, Público, la Sexta... i Coscubiela i Herrera van sortint".

Un altre factor que cal tenir en compte, apunta Marc Rius, és el fet que els mitjans estiguin tan fragmentats tant a Espanya com a Catalunya s'afegeix que l'electorat d'ICV també ho està en relació amb el consum de mitjans: uns segueixen més el circuit català que l'espanyol i viceversa, altres per igual... TV3 és com s'informa la

majoria a través dels informatius però per ràdio SER i Catalunya Ràdio empatats i el diari més llegit *El País*. "CiU i ERC no tenen un electorat amb un consum tan divers i fragmentat com el d'ICV", assenyala Rius.

En relació precisament amb el debat de la consulta del 9-N Daniel Álvarez destaca que hi ha hagut molts moments en què ICV no ha sortit en els mitjans perquè no parlava aquell dia del debat sobiranista fins al punt que en les eleccions europees del 2014 es van veure obligats a vincular la visita de Ska Keller a un manifest en suport al dret a decidir perquè "si no no hagués sortit als mitjans". Entre els molts exemples que assenyala que podria posar de "silencis mediàtics" durant el debat sobiranista dels darrers anys hi ha el referèndum d'Escòcia quan el TNVespre de TV3 no va treure els dirigents d'ICV que havien allà. Un altre exemple és el dia de la Mercè de 2014 quan també TV3 no va treure ICV en el bloc polític sobre la consulta.

Aquesta anàlisi crítica del tractament mediàtic d'ICV durant el debat del procés és compartit pels entrevistats, que són molt durs amb el paper de TV3 i Catalunya Ràdio. Aquesta actitud la contrasta Álvarez amb la planificació en els darrers dos anys (ho deia el novembre del 2014) per entrar en "el recorregut espanyol" -amb trobades trimestrals amb directius de mitjans de Madrid- que s'ha traduït en més presència de líders com ara Joan Herrera i Joan Coscubiela en mitjans espanyols.

Per a Álvarez, mitjans com La Sexta han valorat que ICV aportava "matís" al debat polaritzat sobre el procés sobiranista i la consulta del 9-N. Van focalitzar tant en informatius com en programes de debat i tertúlia però van decidir centrar-se en els segons perquè "en els primers no hi havia sortida". Però en el moment que han sortit en aquests espais els informatius s'han fixat més a recollir les opinions d'ICV.

3.- ICV, el debat sobre la independència i la consulta del 9-N

Joan Saura,⁷²⁷ per explicar per què en els darrers anys el federalisme no és hegemònic a Catalunya i sí l'independentisme, apunta que "Catalunya sempre ha volgut modernitzar l'Estat i ha fracassat sempre". "Mai hi ha hagut un reconeixement des de l'Estat de la singularitat i el reconeixement de Catalunya, excepte algun moment de la República amb alguns textos d'Azaña", afegeix

El debat sobiranista el situa en la lògica de la reforma de l'Estatut que va tirar endavant el Tripartit. Aquell Estatut es fa primer que res, diu Saura, per tenir competències per afrontar problemes que no existien quan es va fer el primer Estatut (medi ambient, immigració, per exemple), "nous problemes, nous fenòmens i reptes que necessiten noves competències". I segueix dient:

"El segon objectiu de l'Estatut era acomodar millor Catalunya-Espanya però en cap moment era un Estatut secessionista. Aquí es va entrar en una batalla amb el PP que recull la idea d'Estat unitari i rebutgen la idea de federalisme que ho veuen com a fragmentació. En aquell moment hi ha no només un silenci des d'una part de l'esquerra sinó fins i tot des del PSOE i, per tant, durant el debat de l'Estatut es visualitza sobretot el PP que diu que Espanya es trenca. La sentència del TC és una humiliació per a

⁷²⁷ Entrevista mantinguda amb Joan Saura a la seu central d'ICV a Barcelona el 7 d'octubre del 2014.

Catalunya i això associat a la manca d'un projecte federal de l'Estat... des d'aquell moment s'obre un corrent massiu de *dret a decidir* i això per a partits com ERC és el seu camp de joc”

Alguns dels entrevistats apunten que tot això ha construït un "marc mental" (*framing*) que impulsa la idea que "hem de marxar d'Espanya". Però, sense deixar de ser autocrítics amb el paper d'ICV, un dels entrevistats afirma:

“Més o menys com s'havia d'enfocar l'actuació estàvem d'acord però hi ha hagut errors tàctics, dos criteris bàsics: havíem d'estar amb la majoria social que volia un canvi i havíem de fer una política que no ens trenqués per dintre. En la darrera assemblea (Viladecans, 2013) ja es parla d'ICV com a punt de trobada entre federalistes i independentistes. Hem dit poc sobre el federalisme i després no hem tingut iniciativa. Vam acceptar el 9-N amb una pregunta que a un federalista no li permet votar per un estat federal, ¿per què fer la consulta el 2014? Perquè ERC ho volia fer coincidir amb el 1714?. Errors motivats perquè la direcció té molta por a la crítica i por a dir el que pensem per la reacció. Has de valorar que malgrat que hi hagi una hegemonia política i mediàtica a favor del sobiranisme has de dir alguna cosa. Hem callat per prudència, ICV i el PSC. L'electorat d'ICV que és més reflexiu però estem contribuint amb la consulta a la ficció d'Artur Mas”

Per a alguns entrevistats per a aquesta tesi el debat de la consulta ha servit a CiU de "cortina de fum" per no parlar de la gestió de Govern. “És una ficció”, diu un dels entrevistats, "però si tampoc no hi ha un grup a Espanya que et defensi... nosaltres havíem de dir coses però amb la por que et matxacarien no ho hem fet. No hem decidit res després del 9-N i al Joan Herrera li preguntaven sempre sobre el dia després del 9-N i no deia res però no deia res perquè no havíem decidit res”.

També un dels entrevistats reflexiona -mesos abans del 9-N i de la convenció nacional de febrer del 2015- al voltant del fet que des que Raül Romeva s'havia posicionat a favor independència sortia molt als mitjans i això podria condicionar ICV a creure que aquesta hegemonia també és interna a ICV i que són els proindependentistes els majoritaris dins ICV quan la majoria han estat els federalistes i autonomistes: “El pitjor és si no combats l'hegemonia i dins ICV no hem combatut ideològicament la independència. Hem dit que és compatible el federalisme i la independència i això no és veritat, no existeix aquesta compatibilitat i hem dit que som un punt de trobada, però si hem de votar Sí o No... No hi ha cap decisió de model d'Estat. Un partit polític sempre ha de tenir iniciativa”.

“Al Pere Navarro el van matxacar amb la proposta federal però és que la proposta federal del PSC ha estat molt *light* afegit al paper del PSOE”, diu un altre entrevistat. En aquest sentit, les persones enquestades per a aquesta tesi coincideixen que hi ha molta gent a Catalunya que es forma la seva opinió sobre ICV -i altres partits- a partir dels gags del programa satíric de TV3 *Polònia*. En aquest programa, l'opció federalista va aparèixer ridiculitzada i el mateix Pere Navarro ha citat els seus gags com a molt negatius per a la seva reputació.

Hi ha gent que s'informa de la política catalana a través dels gags de Polònia, en això dirigents com Herrera i Dani Álvarez coincideixen. Per a Álvarez, “això no és un risc

si a més del Polònia són lectors de premsa o s'informen per altres mitjans generalistes”.

En el cas d'ICV ha aparegut en aquests gags com una formació -amb els seus líders Herrera i Camats- perduts en l'ambigüïtat. Sobre les caricatures polítiques de Polònia, un estudi recent de Carme Ferré, Marçal Sintès i Catalina Gayà⁷²⁸ a partir d'una enquesta al·leatòria, grup de discussió i entrevistes arriba a la conclusió que el programa té un poder important “para producir un aumento del conocimiento público de las figuras políticas” amb un format que el converteix en més atractiu per aquells ciutadans poc o gens familiaritzats amb l'actualitat política.

Per bé que ciutadans i els *spin-doctors* dels partits polítics entrevistats per a aquest estudi abans citat coincideixen a apuntar que *Polònia* tendeix a humanitzar i fer més pròxim els líders parodiats, un 60% dels enquestes consideren que aquest espai té més marge per informar que programes de notícies ortodoxos. Els assessors també assenyalen que *Polònia* exagera la conflictivitat política i aquests assessors mostren reserves per la capacitat dels ciutadans a ser capaços de separar la realitat de la ficció d'aquesta sàtira. Finalment, els assessors es mostren preocupats pels canvis d'opinió i la capacitat mobilitzadora que un programa satíric com *Polònia* pot generar i reconeixen “en el metarrelato de *Polònia* una fuerza que incluso puede afectar el voto”.

Guillot afirma que en aquest procés independentista ICV ha anat amb el seu electorat dividit. “La meua experiència a ICV em fa dir que quan hi ha grans debats molt relacionats amb les emocions ho passem malament”, afirma. “Hem estat molt sacsejats fins que ens vam comprometre amb la consulta i quan ens instal·lem al 'Sí-No' també ens ataquen. Tot això ha provocat una agonia”, subratlla.

Marc Rius,⁷²⁹ responsable de Comunicació d'ICV, explica que la formació ecosocialista representa un espai electoral a Catalunya que no és només ICV i una part del PSC -que potser ara és una part de Podem- que es veu perjudicada en la seva visibilitat i en l'explicació dels seus arguments per un escenari de polarització de blanc i negre en aquest debat de la consulta. “El problema que tenim nosaltres no és únicament que hi hagi una hegemonia clara de l'independentisme, que n'hi ha, ara; però jo afegiria que a més de la dinàmica d'independència hi ha un vector que és el circuit espanyol i en cap dels dos s'ha visualitzat un espai de matisos que no representava ni l'espanyolisme ni l'independentisme català”.

Hi ha dos línies, vectors o canals de canalització de l'opinió pública: el català -on ha estat molt focalitzat en el sobiranisme- i l'espai espanyol. I al costat hi ha un espai intermedi de matisos que representa ICV que és el que ha sortit més perjudicat. Ciutadans i PP s'aprofiten del canal espanyol per no ser independentistes.

“ICV no té altaveus -ni mitjans ni tertulians- i el PSC ha anat perdent i el que és molt rellevant i a veure com ho gestionem: ja no queden partits plurals a Catalunya, ICV som els últims i a veure com acabem. El PSC, CiU i ICV eren partits bastant o molt plurals. Això s'ha acabat en el cas de CiU. ICV continua sent l'únic espai que conviuen

⁷²⁸ “¿Piensan lo mismo ciudadanos y partidos sobre la sátira política? La diferente percepción en el caso de un programa televisivo”, dins *Estudios sobre el Mensaje Periodístico*, Vol. 19, Número 1, 2013, pàgines 383-402.

⁷²⁹ Entrevista mantinguda a Barcelona el 29 d'octubre del 2014.

encara electors molt plurals i diferents. I en un escenari de polarització blanc-negre patim”, diu Rius.

Hi ha hagut dos fenòmens: s'ha mogut tot l'escenari català en els darrers anys i ICV amb ell, assenyala Rius: “Hem anat perdent dins el nostre electorat els més antinacionalistes -crec que hem perdut contacte amb ciutadans que podrien haver votat ICV i que han acabat fent-ho per Ciutadans- i per un altre hem guanyat votants socialistes sobiranistes”. “A ICV el gran canvi en els darrers anys és que a la pregunta 'Independència Sí o No' binària s'ha incrementat molt la gent que diu Sí fins al punt que alguns casos ja comença a estar molt equilibrat”, afegeix Rius que insisteix -això ho deia abans de la consulta del 9-N- que “quan dones més alternatives es veu que continua sent un espai on hi ha terceres vies”.

Rius creu que els mitjans catalans han ridiculitzat les “terceres vies” -especialment la tercera via de Pere Navarro i de Josep Antoni Duran Lleida- però també l'opció d'ICV: “Els mitjans han estigmatitzat les opcions de terceres vies es digui com es digui ja tenim problemes fins i tot a l'hora d'anomenar-la. Ens han tret el nom de federalisme i el de tercer via. I ara ¿quin nom li donem a això?”. “Alguna cosa haurem també fet mal des d'ICV si no hem sabut explicar la nostra postura, o no hem sabut fer-ho... de buscar un nom. Fins i tot quan apostem per la consulta, els mitjans com han destruït i estigmatitzat aquesta opció ens resulta difícil fins esmentar el nom”, subratlla Rius.

“Crec que hauríem d'haver fet un esforç major de donar un nom a l'alternativa d'independència, per exemple d'estat lliure associat, millor que confederalisme”, afirma Rius -ho diu alguns mesos abans de la convenció nacional on s'aprovarà aquest model-. Aquest nom d'“estat lliure associat” té un component molt sobiranista tot i que després Baviera s'autoanomena així i no té res d'estat lliure associat. Però el nom fa la cosa. “Però cal buscar un nom diferent perquè hi ha hagut un corrent d'opinió majoritari que s'ha carregat el nom amb l'afegit que *federalisme* s'ha identificat amb Pere Navarro i la *tercera via* amb Duran Lleida... i ICV no podem coincidir amb Duran Lleida”.

Sobre la difuminació de l'eix esquerra-dreta, sobretot durant el debat dels darrers anys a Catalunya, s'ha arribat a dir que l'únic eix que quedava era independentista-unionista. Marc Rius no està d'acord: “Radicalment no estic d'acord. Estic d'acord que l'eix ara és més independència Sí o No/catalanisme-espanyolisme; però sí que hi ha aquest eix, potser més difuminat però l'exemple són les diferències entre CiU i ERC que estan en aquest eix, i un eix nou, el de “nova política”, ara en construcció, que ja està al mateix nivell que els altres, com t'ubiques en la nova política, vell o nou, status quo o no, això influeix”.

Rius afegeix que “molts dels nous votants de Podem a Catalunya estan en aquest nou eix: eix social-ideològic, territorial-identitari, i eix polític, de com t'ubiques davant la crisi, això influeix, ja que si no no s'explicaria vot de Podemos a Catalunya, part d'aquest vot dic que també té a veure amb l'eix nacional perquè estan farts del debat nacional i molts d'ells no és que siguin antinacionalistes sinó que són antimonotema”.

Però, subratlla Rius, en els darrers anys l'eix "independentistes-unionistes" és quasi l'únic eix que els mitjans de comunicació han ensenyat, i posa com a exemple TV3:

“Tot ho interpreta i ho declina en clau nacional amb el relat 'tot és culpa d'Espanya'. Però també crec que si CiU se la fot és perquè també està només en un eix on resultat que hi ha un altre partit que és més independentista que ells, ERC. Tot i que és cert que l'eix Espanya-Catalunya articula més que mai”.

Tres dies abans de la celebració finalment de la consulta del 9-N, el cap de premsa d'ICV, Dani Álvarez,⁷³⁰ argumentava els problemes per la visualització de l'opció “Sí-No” també perquè aquesta opció respecte al “Sí-Sí” “és més heterogènia, hi ha molts tipus de Sí-No”. Per a ell, ICV no s'havia pogut definir tot i que el discurs s'havia intentat trobar: “Expliquem que el primer Sí és un Sí de trencament amb l'Estat, és claríssim, però aquest trencament com es fa cadascú té els seus matisos dins ICV, amb relats diferents i recorreguts molt amplis perquè el federalisme és això”.

Coincideixen a dir que l'erosió del concepte “federalisme” ha danyat la reputació de dirigents que l'han defensat com a Pere Navarro més enllà dels seus errors i incapacitats com a líder polític. La ridiculització del concepte i del líder, per a Álvarez, és “el problema dels maniqueïsmes, hi ha avui una certa por a defensar el federalisme; però no és el mateix federalisme el que defensa Pere Navarro que el federalisme de Joan Herrera”. “És evident que el federalisme del PSC -que el va començar a defensar fa pocs anys- no és el mateix que el federalisme d'ICV”, subratlla.

Un dels factors que va provocar més crítiques a Joan Herrera va ser a partir de l'entrevista que va publicar *El País* tres setmanes abans del 9-N quan va titular “No aniré a votar el 9-N”.⁷³¹ Álvarez assegura que no va dir això i que és un altre exemple de soroll que es va crear al voltant d'Herrera i d'ICV que fa “molt complicat comunicar i com més parles ho empitjores”. Dies després, el sotsdirector del diari ARA, David Miró, fa un breu article destacant la feina feta pel Joan Herrera en tot aquest procés del dret a decidir i la necessitat de no perdre Joan Herrera i ICV. “Però, d'aquests hi ha pocs que han posat de relleu el paper del líder ecosocialista”, lamenta Álvarez.

Álvarez destaca entre els mitjans que millor ha explicat la postura d'ICV *El Periódico de Catalunya* mentre que *El País* “l'hem perdut ja que ha decidit una línia editorial d'enfrontament a la consulta”.

Per a Joan Herrera,⁷³² en un escenari de “polarització total ICV és terra de frontera que obeeix a la realitat de Catalunya, perquè a Catalunya hi ha molta gent que és terra de frontera, però que mediàticament aquesta realitat no existeix en allò mediàtic i per tant hi ha molta gent que no es veu reflectida”. “Els matisos gairebé no existeixen, no hi ha relat, no hi ha qui ho explica, o bé ets ridiculitzat quan defenses aquests matisos”, afegeix.

“Hi ha un altre element que cal tenir en compte: com que es crea un clima emocional la nostra base electoral i part de la nostra base militant li resultat molt difícil resistir i en aquest context acabes o rendint-te o bé callant-te. És així i l'espiral del silenci ha fet que en algunes ocasions s'opini d'un determinat tema i ja sigui perquè no vols

⁷³⁰ Entrevista mantinguda a Barcelona, dijous 6 de novembre del 2014.

⁷³¹ “No iré a votar el 9-N. La propuesta de Mas no es honesta con la ciudadanía”, *El País*, 18 d'octubre del 2014.

⁷³² Entrevista mantinguda a Barcelona el 7 de novembre del 2014, a dos dies de la celebració de la consulta.

que t'aliniïn amb una determinada línia com la del PP per exemple o perquè no vols que la teva postura estigui estigmatitzada hi ha una certa autocensura en no expressar les coses com veritablement les penses”, afirmava Herrera a dos dies de la consulta del 9-N en l'entrevista personal per a aquesta tesi doctoral.

Sobre la deriva d'una part de l'electorat d'ICV cap a postulats independentistes, Herrera diu que “la majoria es continua ubicant en el mateix perfil” el que passa és que davant un escenari d'independència o autonomia ha crescut el percentatge que contesta la primera però quan s'inclouen altres opcions, especialment la federalista, un 70% aposta per aquesta proposta.

“També és cert que en els darrers anys hem aparegut en un bloc sobiranista que probablement ha moldejat un tipus d'electorat” i el més important, en aquest context: “L'electorat d'ICV s'assembla molt a la societat catalana, hi ha molts nous independentistes que ho són en funció de la conjuntura amb el bloqueig amb l'Estat, però si l'Estat fes una bona proposta la majoria ho assumiria”.

“I és el que jo crec que passa a la societat catalana, majoritàriament el seu estadi natural no és independentista, i que s'arriba a aquest escenari pel PP, per la manca de seny del PP, el bloqueig del PP i l'hegemonia que s'ha construït”, diu Herrera, que afegeix que la societat catalana té un problema: “Hi ha part de la societat catalana que no coneixen les realitats de barris i poblacions; molts dels opinadors que surten en els mitjans catalans no han estat mai en barris com la Pau o el Besòs”.

En aquest punt, Herrera situa el silenci com un problema derivat del fet que “ICV no té marcs de comunicació, no té altaveus, no té cap mitjà afí però no només a Catalunya, sinó en els mitjans espanyols, molts dels quals veuen els nostres electors, no existim apenes”.

“Vaig estar al 'Rojo Vivo' (La Sexta) i molta gent a l'àrea metropolitana em parava perquè a l'àrea metropolitana es veu molt aquest programa; però no puc dir que he entrat en aquest circuit comparat amb Podemos o Ciutadans, hauria de viure a Madrid”, diu Herrera. Tot això, segons Herrera, “et marca perquè te n'adones que no tens espai” i el pijtor en tot aquest debat del 9-N és quan “la nostra gent veu que et matxaquen, et denigren, la nostra gent no ho suporta”.

D'aquesta manera s'expressava -en l'entrevista personal per aquesta tesi que ens ha servit per a la formulació de les hipòtesis del cas d'estudi- el líder d'ICV, Joan Herrera, només dos dies abans de la consulta no vinculant del 9 de novembre del 2014.

4.4. Hipòtesi, justificació i metodologia de la recerca

Canvis en les opinions i actituds al 'hard-core' d'un partit polític en el context d'un clima d'opinió mantingut en l'agenda política-mediàtica al llarg de dos anys: la vigència de la Teoria de l'Espirai del Silenci en la "societat xarxa"

Aquest estudi de cas pretén testar la teoria de l'Espirai del Silenci en el marc del debat sobre la independència de Catalunya (2012-2014) en el si del *hard-core* d'un partit polític, Iniciativa per Catalunya Verds, per verificar si la teoria, elaborada el 1972-74 per la comunicòloga alemanya Elisabeth Noelle-Neumann, té encara vigència 43 anys després en l'actual era de les xarxes socials i la fi del paradigma de la comunicació unidireccional i de les teories dels efectes il·limitats dels mitjans.

Parlem d'aquest període de 2012-2014 perquè tot i que el debat comença el 2010 arran de la sentència del Tribunal Constitucional, és a partir de la gran manifestació de la Diada del 2012 i les eleccions anticipades que el debat se centra en l'organització d'un referèndum per la independència de Catalunya.

La nostra recerca s'emmarca en l'extensa tradició en la investigació en comunicació política i, més concretament, dels estudis de l'opinió pública. Es tracta d'una tesi doctoral que vol contribuir a conèixer com es construeix l'opinió pública en un context de "societat xarxa".

4.4.1. Hipòtesi i justificació de l'objecte d'estudi

La nostra hipòtesi està descrita en la pauta complexa elaborada per Elisabeth Noelle-Neumann per comprovar el fenomen d'Espirai de Silenci (1973, 1974, 1995) que explica com la gent observa (i reacciona davant de) el que la resta de la gent pensa sobre els diferents temes polítics i socials de l'actualitat. Com la gent té (tenim) una por innata a convertir-nos en ciutadans socialment aïllats i condemnats a l'ostracisme, està (estem) constantment observant en el nostre entorn les indicacions del/s clima/es d'opinió que hi ha. Quan els individus perceben (percebem) que les nostres opinions estan en minoria o tenen poc pes en les opinions públiques, aquestes esdevenen probablement menys disposades a ser expressades en públic en comparació amb aquelles que percebem que són compartides pels altres. Com a resultat, les persones podem tenir una inclinació a autocensurar-nos els nostres punts de vista en públic i així canviar en la direcció que indica el clima d'opinió percebut com a defensat per la majoria.

Així es forma el fenomen de l'Espirai del Silenci que en el cas del debat sobre la consulta per la independència de Catalunya del 9 de novembre de 2014 la nostra hipòtesi és que una part de la militància d'ICV hauria estat afectat per aquest fenomen i com a conseqüència s'hauria donat un procés de canvi en favor del clima d'opinió dominant procliu a la celebració de la consulta i del sentit de l'elecció d'una de les tres tries, concretament pel "Sí-Sí".

La nostra hipòtesi és que la subrepresentació mediàtica d'ICV, molt concretament de la postura defensada de "federalisme"/"confederalisme", associada a una representació sovint distorsionada en relació amb el discurs original dels dirigents

de la formació ecosocialista podria haver contribuït a originar una espiral del silenci entre part de la militància.

El debat de la consulta o referèndum per la independència 1) podria haver creat una percepció d'hegemonia que hauria provocat un "efecte de carro guanyador" (*bandwagon effect*) cap al bàndol defensor de la independència que hauria també afectat a una part de l'electorat d'ICV, en més mesura en els simpatitzants que no pas en els militants. Però, també llancem una altra hipòtesi, en la línia contrària, en relació amb el debat de la consulta o referèndum per la independència que 2) podria haver creat un efecte d'espiral de silenci sense repercutir en canvis d'opinió i actitud cap al corrent hegemònic sinó un "silenci" de les postures federalistes/confederalistes. Aquest grup, en no haver vist defensat per ICV aquesta opció hauria, posteriorment al 9-N i en paral·lel a l'ascens de Podemos/Podem, haver optat per canviar el seu suport electoral cap a la formació de Pablo Iglesias, defensor del model federalista.

Pel que fa a l'efecte de "carro guanyador", com descriu Noelle-Neumann, se sol explicar per la voluntat general de formar part del bàndol vencedor. Al capdavant pel desig d'evitar l'aïllament -no en tots els contextos, però- i el conflicte. Per tant, hem de detectar si hi ha hagut una por a l'aïllament -"la força que posa en marxa l'espiral del silenci", segons la formulació de la politòloga alemanya- que ha condicionat la disposició a defensar en públic les opinions i actituds polítiques que en el cas d'ICV hauria estat un canvi a favor de la creació d'un Estat català en comptes del model autonomista actual, federal o confederal.

Així mateix, també partim de la hipòtesi que la mateixa direcció d'ICV hauria patit el fenomen de l'Espiral del Silenci fet que hauria acabat condicionant la seva estratègia política respecte al debat de la independència de Catalunya. Per por a sentir-se aïllats -socialment però sobretot mediàticament- en la defensa de l'opció federalista van acabar afegint-se al bloc sobiranista i situant-se en un terreny ambigu respecte a l'orientació del vot final respecte a la consulta del 9-N.

Aquesta estratègia hauria afavorit que un percentatge dels militants, però sobretot del votants (per tant menys fidels i més proclius als canvis en l'orientació del vot), tinguessin una actitud psicosocial més propensa a modificar les seves opinions i actituds respecte a la independència de Catalunya i al debat sobre la consulta del 9-N.

Les entrevistes mantingudes amb dirigents i exdirigents d'ICV, periodistes i altres persones vinculades amb ICV a més de l'anàlisi de les enquestes publicades posteriorment al 9-N i centrades en el comportament del votant d'ICV ens fa també llançar aquestes hipòtesis per validar en l'estudi de cas (enquesta):

- 1) Els votants d'ICV majoritàriament haurien estat a favor de la consulta per ser una opció democràtica respectable però no en la consulta no vinculant que finalment es va acceptar per al 9-N.
- 2) La majoria dels votants d'ICV que van acceptar, malgrat tot, participar en la consulta del 9-N, ho van fer pel "Sí-Sí".
- 3) Hi ha hauria un segment de l'electorat d'ICV en les darreres eleccions catalanes i espanyoles (entre el 40-60%) que com a conseqüència de l'estratègia seguida per la direcció d'ICV sumat a a la irrupció de Podemos

- amb un missatge federalista, pot deixar de votar els ecosocialistes en les pròximes eleccions al Parlament de Catalunya previstes per al 27 de setembre del 2015 i al Congrés dels Diputats, previstes per a la tardor.
- 4) El votant d'ICV no ha vist reflectit el missatge dels ecosocialistes fins que es van sumar al bloc sobiranista amb la signatura de l'acord del 13 de desembre de 2013. A partir d'aquell moment van aparèixer molt poc i quan apareixia ho feien en clau de si el seu líder, Joan Herrera, aniria a votar i en cas de fer-ho si ho faria pel "Sí-Sí".
 - 5) El discurs antiausteritat, contra les polítiques de retallades del Govern de CiU no ha tingut gaire espai en els mitjans catalans on el tema hegemònic ha estat el debat de la consulta. En aquest espai comunicacional ICV no ha pogut fer sentir la seva postura.
 - 6) El discurs anticrisi s'ha sentit en el sistema comunicatiu espanyol, però ha estat ocupat quasi hegemònicament per Podemos -amb un discurs semblant al d'IU i d'ICV- sobretot durant el 2014. Per tant, tots els votants d'ICV que s'informen a través de televisions d'abast estatal han tingut com a referent Podemos (ni tan sols IU) com a defensora de l'antiausteritat.
 - 7) El fenomen de l'Espiral del Silenci s'hauria donat en tres nivells en relació amb ICV: la direcció, la militància i, molt especialment, en la resta de votants més o menys simpatitzants i fidels.

4.4.2. Les opinions i actituds en la ideologia política

En aquest punt hem de recordar els treballs sobre la personalitat i, concretament, pel que fa les nostres percepcions, opinions, actituds i comportaments, tan estudiats per la "mass communication research" i que s'ha aplicat tant en la comunicació política com en altres camps de la recerca social com ara el màrqueting. Un dels llibres referents que recull els articles referents fins la segona part de la dècada de 1960 és el de Leonard W. Doob, *Public Opinion and Propaganda* (1966).

Un altre dels llibres referents -que hem consultat l'edició en castellà⁷³³ és *The Process and Effects of Mass Communication*, coordinat per Wilbur Schramm. També hem consultat el capítol sobre la recerca del comportament individual del manual de Manuel Parés i Maicas, *Introducción a la comunicación social* (1992).

Així mateix, també hem consultat el llibre de Marie Jahoda (1966) sobre actituds. Recordem que Jahoda va ser una de les autores referents de Noelle-Neumann, pel que fa a l'estudi del concepte "actitud".

En el capítol "La modificación de las actitudes y opiniones"⁷³⁴ del llibre de Wilbur Schramm, en la introducció "La naturaleza y comportamiento de las actitudes" s'assenyala que "contemplamos a las actitudes actuando como predisposiciones para la acción". Les actituds poden canviar amb la comunicació col·lectiva tot i que se subratlla que perquè hi hagi un canvi d'actitud "debe primero recibirse y

⁷³³ Publicat a Quito (Equador), el 1969 pel Centro Internacional de Estudios Superiores de Periodismo para América Latina. En aquest llibre hi ha un article de Leonard W. Doob sobre l'opinió pública i la propaganda.

⁷³⁴ Pàgines 177-309 dins *op.cit.*

aceptarse una sugerencia para el cambio" i aquesta suggerència al canvi "será más fácilmente aceptada si está en armonía con las normas y sentimientos de lealtad apreciados por el grupo"

Com han destacat psicòlegs, especialment Gordon W. Allport, 1937, 1954, 1969,⁷³⁵ i sociòlegs socials, mentre que les opinions de les persones són inestables les actituds -motor que mou als nostres comportaments i finalment a la presa de decisions-tendeixen a ser estables i sovint molt rígides. La ideologia està basada en les nostres actituds (menys flexibles) més que no pas en les nostres opinions (més flexibles).

El 1935, Gordon W. Allport va escriure sobre aquest concepte de la psicologia social, l'actitud,⁷³⁶ que és "un estado mental y neurológico de vivacidad, organizado a través de la experiencia, que ejerce una influencia directiva o dinámica en la respuesta del individuo a todos los objetos y situaciones con que ese estado se relaciona". I trobava que l'actitud i la percepció estan intrínsecament unides. Les actituds sovint es confonen amb les opinions i es diu que aquestes són la verbalització d'una actitud: "Toda opinión es, en gran medida, la expresión de una o varias actitudes; pero, en general, las actitudes no son aparentes de una manera inmediata y evidente".

Les actituds socials són sovint concebudes com a normes de grup, normes que un individu adquireix com a resultat de la relació amb el seu grup i que rarament aquestes actituds són afers individuals, sinó que, en gran part, les prenem prestades dels grups als qual devem la nostra més intensa lleialtat. I acaben l'article d'aquesta manera:

"El término 'actitud' es una abstracción que se usa para referirse a las características inferidas de un individuo, características que explican la uniformidad en su comportamiento y expresiones que pueda manifestar, y que no están prescritas por los imperativos de la situación. Las opiniones son las integraciones de las actitudes en las situaciones concretas, cuando surgen problemas, cuando no parece que son adecuadas las modalidades, acostumbradas de la respuesta. Las opiniones y las actitudes varían, en el grado de la generalidad, desde las que son absolutamente específicas hasta las muy generales. Tienen aspectos tanto perceptuales como afectivos y de motivación; los primeros se identifican con el término 'marco de referencia', y los segundos se identifican más comúnmente con las actitudes. Actualmente, se piensa que las dimensiones principales de las actitudes son una serie de cuatro parámetros lineales: dirección, grado, intensidad, prominencia. Las actitudes sociales son normas de grupo adquiridas por el individuo como una función de su identificación con el grupo. El papel que desempeña un individuo determina su grupo de referencia dominante y por consiguiente, su norma de grupo en un momento determinado. Las actitudes del individuo varían cuando las circunstancias objetivas del funcionamiento del grupo conducen a la aparición de nuevos ajustes. Las actitudes se relacionan con las variables de la personalidad, por cuanto estas

⁷³⁵ Aquest segon, *Pattern and Growth in Personality* és una revisió de *Personality. A Psychological Interpretation*.

⁷³⁶ "Actitudes y opiniones", article d'Eugene L. Hartley, R. Hartley i Clyde Hart, dins el llibre de Wilbur Schramm, *op.cit.*

últimas son importantes en la determinación del ajuste del individuo a un grupo, y en la selección que hace el individuo, cuando es posible elegir, de nuevos grupos de referencia”

Per tant, la nostra enquesta busca trobar si en el context del debat sobre el 9-N hi ha hagut modificacions d'actitud que han dut a canvis en l'orientació ideològica i, en aquest cas concret, a la inscripció sentimental “Espanya-Catalunya” / “més o menys espanyol” / “més o menys català” i, al capdavant, si aquests canvis han respost a una pressió social i als mecanismes descrits per Noelle-Neumann en la formació d'un espiral de silenci.

L'objectiu final és conèixer si la presa de posicionament (i comportament final) respecte a la consulta del 9-N i el sentit final del vot entre les tres opcions a elegir a més de les altres opcions possibles (no participar-hi, votar en blanc o mostrar algun tipus d'acord o desacord per escrit i dins el sobre) ha estat resultat d'un context social, polític i mediàtic lliure i democràtic o bé ha estat condicionat per una atmosfera (o clima d'opinió) que ha derivat en una espiral de silenci.

4.4.3. Formulació de les hipòtesis

A partir de la nostra explicació dels orígens i evolució d'ICV des de 1986 fins l'actualitat, la seva relació amb els mitjans de comunicació - i viceversa-, l'anàlisi del debat sobre la independència, la nostra experiència dins ICV en dos cicles electorals diferents (1999-2000 i 2008-2011) i finalment a partir de les entrevistes mantingudes per a aquesta tesi amb dirigents i exdirigents d'ICV, responsables i exresponsables de comunicació d'ICV i alguns periodistes que han seguit durant anys ICV, hem elaborat un conjunt d'hipòtesis que el cas pràctic (una enquesta entre militants d'ICV) hauria de confirmar, matisar o bé contradir:

- 1) La infrarepresentació mediàtica d'ICV associada a una pressió mediàtica (i també social) en el debat sobre el procés sobiranista a partir de la sentència del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut de Catalunya, i molt especialment en el període 2012-desembre 2013, és un element que influeix perquè la direcció ICV se sumi al Pacte Nacional pel Dret a Decidir. **De com es visualitza el concepte de “federalisme” -sobretot en el període 2012-2013- tant políticament com mediàticament -molt sovint ridiculitzat- acaba afectant la defensa d'aquesta opció per la direcció d'ICV a pesar que dins l'heterogeneïtat ICV el corrent majoritari fins al 2009 és, amb el 83,08%, el que s'identifica amb el bloc “més autonomia/federalisme/confederalisme”.**

Concretament, el 2009 el votant d'ICV a la pregunta sobre el model d'Estat indicava que preferia “un Estat dins una Espanya federal” (61,42%). “Una comunitat autònoma” (21,66%), mentre que els qui responien “Un estat independent” era el 12,27%.

Els mitjans de comunicació han tendit a donar veu a dirigents i exdirigents d'ICV més sobiranistes mentre que la mateixa ICV també ha tendit a donar més protagonisme a aquestes veus en veure que l'opció majoritàriament

presentada en els mitjans era la del bloc sobiranista. Per tant, la nostra hipòtesi és que **l'agenda mediàtica hauria condicionat l'agenda política d'ICV** que finalment hauria tingut uns efectes en els canvis d'opinió i actitud en la militància i sobretot -en un percentatge molt alt- en els simpatitzants i votants menys fidelitzats amb el discurs d'ICV: menys exposats també als mitjans comunicatius propis com ara el web institucional, la revista *Treball*, xarxes socials- i més exposats als mitjans de comunicació i per tant al debat hegemònic. També hem de comprovar si el missatge d'ICV, criticat sovint d'ambigüitat, ha influït en aquests canvis d'opinió i actitud.

Aquesta ambigüitat, argumenta Jaume Bosch,⁷³⁷ durant el procés és perquè “alguns partits tenien la posició molt clara i d'altres aglutinàvem el que tradicionalment ha estat el centre de gravetat del país. D'aquestes formacions, el PSC s'ha trencat perquè no ha aguantat la pressió i CDC s'ha adaptat amb el problema d'Unió. I ICV té una complexitat que ha provocat moments de dubte i alguns errors, però el 9-N la gent d'ICV estava votant respectant la llibertat de cadascú”.

Per a Bosch, “quan es faci balanç amb calma del 9-N, es reconeixerà el paper d'ICV” i afegeix davant la pregunta si “això és ambigüitat”:

“O reconeixement de la diversitat. Vam prendre posició en favor de votar, i no s'entén el vot massiu d'algunes àrees sense l'acció d'ICV. El partit està a favor de l'estat propi. Uns el volem independent i uns altres federal. És evident que el partit s'ha de definir més. De fet, aquest mes es farà una convenció i en els documents previs s'assenyala la proposta d'un estat lliure associat, que vol dir ser dins l'Estat amb un reconeixement de la sobirania i la secessió. Només compartiríem cap d'estat, forces armades, representació internacional i una mena de coçner basc. Si no, no tanquem la porta a la independència. L'evolució d'ICV s'ha de reconèixer, i permet que es deixi d'assimilar-nos amb la posició del PSC i el PSOE, que s'han fet el federalisme assumint el que proposava l'Estatut. Res més”

La nostra recerca centrada en aquesta enquesta hauria de determinar si ha estat el mateix context polític social derivat de la sentència del Tribunal Constitucional el que explica l'ascens de l'opció independentista dins ICV o bé ha estat aquesta manca de representació mediàtica del federalisme el que explicaria aquest augment del suport independentista enfront les altres opcions majoritàries dins ICV.

Aquest suport podria haver provocat que els federalistes s'hagin sentit en minoria dins ICV i hem de comprovar si alguns han mantingut silenci o fins i tot s'han afegit al sobiranisme per aquesta pressió tant interna (dins ICV) com l'externa (l'hegemonia de l'independentisme en el debat) en els mitjans de comunicació.

⁷³⁷ Entrevista de David Brugué a Jaume Bosch, publicada a El Punt AVUI el 9 de febrer de 2015, pàgina 6.

El votant d'ICV no hauria vist reflectit el missatge dels ecosocialistes fins que es van sumar al bloc sobiranista amb la signatura de l'acord del 12 de desembre de 2013 per convocar la consulta sobiranista amb les tres possibles respostes. A partir d'aquell moment la presència d'ICV als mitjans es redueix molt i quan apareix ho fa en clau de si el seu líder, Joan Herrera, aniria a votar el 9-N i, en cas de fer-ho, si ho faria pel "Sí-Sí".

- 2) Així mateix, també partim de la hipòtesi que **la mateixa direcció d'ICV hauria patit el fenomen de l'Espiral del Silenci que hauria acabat condicionant la seva estratègia política respecte al debat de la independència de Catalunya**. Per por a sentir-se aïllats -socialment però sobretot mediàticament- en la defensa de l'opció federalista van acabar afegint-se al bloc sobiranista i situant-se en un terreny ambigu respecte a l'orientació del vot final respecte a la consulta del 9-N.
- 3) Si comprovem que la militància d'ICV -que com en qualsevol partit representa el *hard-core* ideològic i per tant el nucli més dur i resistent a patir un fenomen d'espiral de silenci- ni que sigui en un percentatge molt baix (recordem que Elisabeth Noelle-Neumann parlava d'efecte d'espiral del silenci en un canvi en el sentit del vot menor del 5% dels votants d'un partit polític) això ens podria portar a creure que en la projecció entre simpatitzants i votants aquest percentatge seria molt alt.
- 4) A través de l'enquesta volem trobar si els militants han percebut l'espiral del silenci al seu entorn. Això explicaria -associat a l'ascens de Podemos, que no amaguen la seva aposta pel federalisme a Espanya i fins i tot en fan bandera- que a finals de desembre de 2014 les expectatives de vot per a ICV eren les més negatives de totes les forces amb representació al Parlament amb una pèrdua de vot a les catalanes del 40% (forquilla 4-7 escons dels 13 actuals) i a les generals espanyoles del 60% (0-1 escons dels 3 actuals).
- 5) Durant el debat sobre el procés soberanista i la convocatòria d'una consulta vinculant els posicionaments s'ha polaritzat entre "bloc sobiranista" i l'anomenat des d'aquest bloc el "bloc unionista". Com subratlla la formulació de l'Espiral del Silenci, en debats polítics com en altres debats de tipus social i moral (com ara l'avortament) que es prolonguen en el temps la tendència és a una forta polarització on hi ha el risc que alguns altres posicionaments s'esborrin del debat i acabin desapareixent dels mitjans de comunicació.

Per tant, **aquells partits polítics les posicions dels quals acaben desapareixent dels mitjans poden patir les conseqüències del fenomen de l'espiral del silenci**. En el cas d'ICV, la nostra hipòtesi és que la mateixa heterogeneïtat tant de la militància com del votant d'ICV (tant en l'eix social com en el nacional) associat a la no visibilitat mediàtica de l'opció majoritària dins ICV tant en la direcció com en la militància (federalisme/més autonomia/confederalisme) en el context d'un debat cada cop més polaritzat fins al 9-N hauria tingut una influència important en el descens de suport dels votants d'ICV respecte el darrer cicle electoral 2000-2002 amb una caiguda molt accentuada de les expectatives electorals per al cicle electoral de 2015.

4.4.4. Metodologia

Som conscients que estem davant d'un debat d'aquestes característiques en què el component motivacional i emotiu introdueixen elements que fan difícil l'anàlisi científica i que poden distorsionar la rigorositat. No obstant, creiem que el format d'enquesta anònima permet una més gran llibertat d'expressió dels propis sentiments i de les decisions preses, més llibertat potser que l'entrevista en profunditat.

Hem descartat el *focus grup* per entendre que pocs estarien disposats a reconèixer que s'han sentit pressionats i, fins i tot, amenaçats a l'hora d'expressar o no les opinions davant aquest debat si és que aquest context s'hauria produït. L'entrevista cara a cara era una altra opció, però delimitava el nombre de participants i la diversitat tant professional, geogràfica i d'altre tipus de perfil.

Però volem insistir en la defensa de l'enquesta com a mètode de recerca en la línia com entén John Zaller l'opinió pública a *The Nature and Origins of Mass Opinion*⁷³⁸ que defineix com la manifestació de les actituds i preferències de la societat a través de les enquestes. Zaller ha tingut com a objectiu desenvolupar una teoria que permeti explicar els processos de formació de les opinions sobre qualsevol tema que es trobi en l'agenda política o electoral d'un país.

Zaller analitza en aquest llibre com els ciutadans reben informació sobre qüestions que estan majoritàriament més enllà de la seva experiència immediata i de com converteixen la informació que reben en opinions. El model que proposa Zaller consisteix en quatre postulats o axiomes sobre com responen els individus a la informació política que troben.

El primer axioma (de recepció) indica que quant més alt és el nivell de compromís cognitiu d'una persona amb un tema més probable és que s'exposi i compregui -és a dir, que rebi- missatges polítics sobre aquesta qüestió.

El segon axioma (de resistència) s'enuncia així: "La gent tendeix a oposar resistència als arguments inconsistents amb les seves predisposicions polítiques, però només en la mesura que disposi de la informació contextual necessària per percebre una relació entre el missatge i les seves predisposicions".

El tercer axioma (d'accessibilitat) afirma que com més recentment s'ha recordat o pensat una consideració, menys temps costa recuperar de la memòria aquesta consideració o consideracions relacionades. I finalment, el quart axioma (de resposta) que assegura que els individus responen a les preguntes d'enquesta "promediando las consideraciones más inmediatamente destacadas o accesibles a ellos".

Així, Zeller analitza els efectes de l'"opinió predominant" i de la polarització en el que qualifica d'"efecte d'opinió predominant". Per a Zeller, el canvi en les actituds es pot entendre com un procés bifàsic, que implica, en primer lloc, la recepció de les

⁷³⁸ Publicat el 1992, hem consultat la traducció en castellà: *La naturaleza y los orígenes de la opinión pública* (2014).

informacions persuasives, i en segon, l'acceptació o no acceptació dels seus continguts. La fase de recepció en aquest procés depèn del nivell individual de coneixements polítics -com més gran és aquest, és més possible que l'individu rebi un missatge que indueixi el canvi d'actitud, això és, que s'exposi al missatge i el compregui:

“La fase de aceptación es más complicada, pero la idea central radica en que las personas informadas son más capaces de resistir la información persuasiva inconsistente con sus valores básicos que las personas menos informadas”

Per a l'estudi sobre els canvis en l'opinió i actitud de la militància d'ICV **per conèixer si s'ha donat un fenomen d'espiral de silenci** hem elaborat una enquesta que s'ha repartit entre tots els militants d'ICV que van assistir a la Convenció Nacional del 27 i 28 de febrer del 2015, a Sabadell.

Jörg Matthes i Andrew F. Hayes analitzen els pilars metodològics que va fer servir Elisabeth Noelle-Neumann en els seus tests de l'Espirai del Silenci perquè “ironically, and despite her own studies and hundreds of others conducted across the globe, the full complexity of spiral of silence theory (including all of its aspects and assumptions) has never been subjecte to a comprehensive empirical test –and it probably never will be”.⁷³⁹

Partint de ser conscients com indiquen Matthes i Hayes de la dificultat per mesurar una de les claus de la teoria -la relació entre la percepció del clima d'opinió i la por a l'aïllament social- i que la teoria va ser concebuda originalment sota el supòsit que els mass media eren la font d'informació principal perquè hi hagi un clima d'opinió, en la nostra enquesta també preguntem per l'ús dels “Social Media” i per altres àmbits on el militant d'ICV ha compartit (o no) les seves opinions sobre el debat de la consulta del 9-N (context familiar, amics, lloc de treball, associacions, veïns, etc).

Així mateix, Matthes i Hayes analitzen les dificultats per a una comprovació o test de la naturalesa “universal” de la Teoria de l'Espirai del Silenci, especialment les diferències culturals (en relació amb l'individualisme o el col·lectivisme) entre Àsia i els països occidentals. Per exemple, esmenten un estudi de 2004⁷⁴⁰ que havia trobat el fenomen de l'espiral del silenci a Singapur però no pas als Estats Units i indiquen d'altres que van en la mateixa línia.

Per a Mathes i Hayes cal tenir en compte aquests factors no només polítics, socials i culturals sinó també “ambientals” -com els basats en la moral- a l'hora de fer una

⁷³⁹ Capítol cinquè titulat “Methodological Conundrums in Spiral of Silence Research”, pp. 54-64, dins Wolfgang Donsbach, Charles T. Salmon i TSFATI, Yariv Tsfatí (edited by). *The Spiral of Silence. New Perspectives on Communication and Public Opinion*. New York and London: Routledge, 2014.

⁷⁴⁰ Article de Lee, W; Detember, B.H; Willnat, L; Aday, S; Graf, J. “Public outspokenness in tow cultures. A test of the spiral of silence theory in Singapore and the US”, dins *Asian Journal of Communications*, 14, 205-226, 2004.

recerca sobre la relació entre por a l'aïllament social i la disponibilitat a autocensurar-nos en públic. Hi ha, per tant, moltes variables que cal tenir en compte a l'hora d'aplicar empíricament la Teoria de l'Espirai del Silenci i conclouen:

“We believe, if the theory is taken literally, that there is a strong need for alternative and complementary methodologies sensitive to the theory's predictions. In particular, longitudinal studies (combined with content analytical data at the individual level) and observational experiments would provide important insights into the spiraling process, as well as the opportunity to causally test the main predictions of the theory. (...) spiral of silence theory should not be treated as a literally applicable, word-for-word set of predictions that must be translated to a research design in line with Noelle-Neumann's original ideas. Instead, we believe spiral of silence is a handy theoretical tool that is best suited to describe some fascinating aspects of public opinion dynamics, stressing the importance of observing other people's opinions”

L'anàlisi del nostre cas, centrat a Catalunya, no hauria de ser gaire diferent de l'analitzat per Noelle-Neumann, concretament a Alemanya, ja que aquestes dues regions europees tenen un espai semblant polític i social amb una democràcia parlamentària, un sistema que garanteix el dret a l'opinió, uns mitjans de comunicació relativament plurals i lliures a més a més de ser societats que comparteixen un seguit de valors entre els quals la llibertat individual.

La comprovació amb instruments de recerca mitjançant enquesta era el mètode seguit per Elisabeth Noelle-Neumann. Una enquesta o qüestionari que es converteix en un instrument d'observació: “Las respuestas de una muestra representativa de personas a esas preguntas revela la existencia de motivos y formas de conducta, los fenómenos en que debería cimentarse un proceso como la espiral del silencio” (Noelle-Neumann, 2010: 27).

4.4.5. Resultats de la recerca⁷⁴¹

Context de l'enquesta: Convenció Nacional del 27 i 28 de febrer del 2015 a Sabadell

L'enquesta, amb 28 enunciats, es va encartar juntament amb la carpeta amb els documents de treball (document de debat, esmenes, informe de gestió i projecte de reglament) que van recollir els militants que van assistir a l'anomenada Convenció Nacional d'ICV, celebrada a Sabadell (Barcelona), el 27 i 28 de febrer del 2015.

Oficialment, es va dir que hi havien assistit en els dos dies un total d'uns 700 militants (l'organització no pot precisar la xifra exacta). A dia 29 de juny del 2015, ICV comptava amb 5.704 militants que inclouen uns 2.000 "adherits" i "adherides" i la resta "simpatitzants".⁷⁴²

No obstant, en l'acte de cloenda de dissabte 28 quan es va fer la votació del text definitiu hi van votar 437 militants: 379 a favor (un 86,7%), 9 en contra i 49 abstencions. Això vol dir que un nombre important de militants que va assistir divendres a la tarda no ho van fer dissabte.

L'enquesta va ser resposta per 410 militants que en relació amb aquests 437 que van votar al final de la convenció suposen el 93,82%, i en relació amb aquests més o menys 700 militants representa el 58,57%.

És una mostra molt significativa tant del conjunt de militants que van participar en aquesta convenció com del conjunt de la militància d'ICV. Aquestes 410 enquestes respostes representen el 7,18% en relació amb el conjunt de la militància (5.704).

⁷⁴¹ En l'enquesta que van respondre els militants vam agrupar les franges d'edat en sis grups: 18-24, 25-30, 31-39, 40-49, 50-65 i més de 65. Però, en la tabulació posterior ho hem agrupat en quatre: 18-30, 31-39, 40-49 i 50 o més anys. També hem mantingut l'ordre de les preguntes tal com apareixia en l'enquesta original que es va lliurar als militants d'ICV. Vull agrair la resposta de la militància d'ICV com també l'ajuda dels amics que treballen en la seu d'ICV i els consells en el disseny de l'enquesta de Marc Rius, director de Comunicació d'ICV, i dels companys de Blanquerna Jordi Busquet, Enric Mur i del meu director de tesi, Albert Sáez.

⁷⁴² Dades aportades per ICV. A efectes de drets no hi ha diferències entre "adherits" i "simpatitzants". L'única diferència és la quota.

Pregunta 1 (P1). LA MEVA EDAT ESTÀ COMPRESA EN LA FRANJA:

	Tota l			CAP_EDA T			
GÈNERE /EDAT		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
Total	410	259	151	55	64	70	221
18-24	27	11	16	27	0	0	0
25-30	28	14	14	28	0	0	0
31-39	64	36	28	0	64	0	0
40-49	70	51	19	0	0	70	0
50-65	193	127	66	0	0	0	193
Més de 65	28	20	8	0	0	0	28
No contesta	0	0	0	0	0	0	0
GÈNERE /EDAT		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
En %							
18-24	6,6	4,2	10,6	49,1	0	0	0
25-30	6,8	5,4	9,3	50,9	0	0	0
31-39	15,6	13,9	18,5	0	100	0	0
40-49	17,1	19,7	12,6	0	0	100	0
50-65	47,1	49	43,7	0	0	0	87,3
Més de 65	6,8	7,7	5,3	0	0	0	12,7

Dels 410 militants que responen l'enquesta, 259 són homes i 151 dones. Per franges d'edat la franja amb més militants del total entre homes i dones d'ICV és la de 50-65 anys (el 47,1%), seguit de la franja 40-49 (17,1), la de 31-39 (15,6%) i amb el mateix percentatge les franges d'entre 25-30 anys i de més de 65 anys (6,8%). Per tant, **el 64,2% de la militància d'ICV té entre 40 i 64 anys.**

Els militants amb edat compresa entre 18 i 24 anys representen el 6,6% ,el percentatge més baix (només representen el 4,2% del militants homes d'ICV). **El gruix dels militants estan en la franja de més de 50 anys, amb el 53,9% del total de la militància (dels quals el 87,3% tenen entre 50-65 anys i el 12,7% més de 65 anys).**

En la franja 50-65 es concentra la majoria de militants amb el 47,1% del total. En aquesta mateixa franja es concentra el 49% del total d'homes militants i el 43,7% de dones militants.

Pregunta 2 (P2). GÈNERE:

	Total	CAP_EDAT					
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
GÈNERE							
	410	259	151	55	64	70	221
Home	259	259	0	25	36	51	147
Dona	151	0	151	30	28	19	74
En %							
Home	63,2	100	0	45,5	56,3	72,9	66,5
Dona	36,8	0	100	54,5	43,8	27,1	33,5

Dels 410 militants que responen l'enquesta, 259 són homes (63,2%) i 151 dones (36,8%). Pel que fa als homes, la majoria dels militants té més de 50 anys (147), seguit del grup d'entre 40-49 (51), 31-39 (36) i 18-30 (25). En les dones, també és el grup de més grans de 50 anys el que concentra més militants (74), però aquí el segon és el grup més jove, de 18-30 anys (30), seguits del de 40-49 (28) i finalment el de 40-49 (19).

Per franges d'edat, les dones representen el 54,5% dels militants entre 18-30 anys pel 45,5% d'homes. Els homes són el 56,3% dels militants entre 31-19 anys pel 43,8% de les dones. Els homes són majoritaris en la franja d'edat 40-49 anys (72,9%) pel 27,1% de les dones. I també són majoria en la franja de 50 o més anys amb el 66,5% pel 33,5% de les dones.

Per tant, **la mitjana de la militància d'ICV és majoritàriament masculina (63,2%) mentre que la mitjana de la militància femenina (36,8%) és més jove que la masculina.**

Pregunta 3 (P3). ¿ETS NASCUT A CATALUNYA?

	Total	P2		CAP_EDAT			
GÈNERE /EDAT		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Sí	332	212	120	54	61	58	159
No	78	47	31	1	3	12	62
No contesta	0	0	0	0	0	0	0
En %							
	410	259	151	55	64	70	221
Sí	81	81,9	79,5	98,2	95,3	82,9	71,9
No	19	18,1	20,5	1,8	4,7	17,1	28,1

Dels 410 militants que responen l'enquesta, 332 **(un 81%) són nascuts a Catalunya** per 78 **(19%) fora de Catalunya**. Dels 259 homes, 212 són nascuts a Catalunya (81,9%) i 47 (18,1%) fora, mentre que de les 151 dones, 120 (79,5%) han nascut a Catalunya i 31 (20,5%) fora. Com veiem en el quadre, el grup d'homes i dones militants de 18 a 30 anys han nascut majoritàriament a Catalunya (98,2%) per només l'1,8% que ho ha fet fora. La franja amb un percentatge més alt de militants nascuts fora de Catalunya és la franja de "50 o més anys" amb un 28,1% seguit de la franja 40-49 (17,1%).

Pregunta 4 (P4). ¿ALGUN DELS TEUS PARES ÉS NASCUT FORA DE CATALUNYA?

	Total			CAP_EDAT			
GÈNERE /EDAT		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Els dos han nascut a Catalunya	153	98	55	30	17	14	92
Un és nascut a Catalunya	85	47	38	14	27	12	32
Els dos han nascut fora de Catalunya	172	114	58	11	20	44	97
	Total			CAP_EDAT			
GÈNERE /EDAT		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
En %	410	259	151	55	64	70	221
Els dos han nascut a Catalunya	37,3	37,8	36,4	54,5	26,6	20	41,6
Un és nascut a Catalunya	20,7	18,1	25,2	25,5	42,2	17,1	14,5
Els dos han nascut fora de Catalunya	42	44	38,4	20	31,3	62,9	43,9

Dels 410 militants que responen l'enquesta, 172 **(42%) els seus dos pares han nascut fora de Catalunya**, 85 **(20,7%) un dels dos** i 153 **(37,3%) els seus dos pares són nascuts a Catalunya**. Per tant, **el 62,7% dels militants d'ICV tenen arrels paternes fora de Catalunya**. Per sexe, els homes tenen un percentatge major dels dos pares nascuts fora de Catalunya (44%) que les dones (38,4%), aquestes però tenen un índex major que els homes en tenir un dels dos pares de fora (el 25,2% de les dones per un 18,1% dels homes). Els homes també tenen un percentatge major amb els dos pares nascuts a Catalunya (37,8%) que les dones (36,4%).

En la taula podem veure la distribució per franges d'edat on la generació més jove és la que té els dos pares ja nascuts a Catalunya, concretament el 54,5% d'homes i dones entre 18 i 30 anys. Mentre que la franja de 40-49 anys són els que tenen un percentatge major dels dos pares nascuts fora de Catalunya (62,9%). És, també, la franja entre 40-49 anys els que tenen el percentatge més baix pel que fa a no tenir cap pare nascut a Catalunya (20%).

La generació més gran (50 o més anys) té un 43,9% dels dos pares que són nascuts fora de Catalunya, però un 41,6% amb els dos pares nascuts a Catalunya.

Pregunta 5 (P5). ¿QUINA ÉS LA TEVA LLENGUA MATERNA?

GÈNERE /EDAT	Total			CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Català	206	125	81	32	32	23	119
Castellà	191	126	65	22	28	43	98
Un altra	13	8	5	1	4	4	4
En %	Total			CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Català	50,2	48,3	53,6	58,2	50	32,9	53,8
Castellà	46,6	48,6	43	40	43,8	61,4	44,3
Un altra	3,2	3,1	3,3	1,8	6,3	5,7	1,8

Pel que fa a la llengua materna, dels 410 militants que responen l'enquesta, tenen el català com a llengua materna 206 (50,2%) i el castellà 191 (46,6%) mentre que tenen una altra llengua 13 (el 3,2%). Per sexe, hi ha un percentatge major entre les dones que tenen com a llengua materna el català, 81 (53,6%) que entre els homes, 125 (48,3%). Els 48,6% dels homes tenen com a llengua materna el castellà per un 43% en el cas de les dones.

En la taula podem veure la distribució per franges d'edat on són les generacions més joves les que tenen el català com a llengua materna (el 58,2% d'homes i dones entre 18 i 30 anys i el 50% d'entre 31-39 anys) i també la generació més gran de 50 o més (53,8%). Mentre que és la franja entre 40-49 anys els que tenen un percentatge menor de militants amb el català com a llengua materna (32,9%). En aquesta franja d'edat, els que tenen el castellà com a llengua materna són majoritaris (61,4%).

Pregunta 6 (P6). ¿QUINA ÉS LA TEVA LLENGUA HABITUAL DE COMUNICACIÓ?

GÈNERE /EDAT	Total			CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Més català	157	96	61	15	21	21	100
Més castellà	98	62	36	16	12	16	54
Les dues	142	91	51	21	28	31	62
Les dues més una tercera	13	10	3	3	3	2	5

GÈNERE /EDAT	Total			CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
En %	410	259	151	55	64	70	221
Més català	38,3	37,1	40,4	27,3	32,8	30	45,2
Més castellà	23,9	23,9	23,8	29,1	18,8	22,9	24,4
Les dues	34,6	35,1	33,8	38,2	43,8	44,3	28,1
Les dues més una tercera	3,2	3,9	2	5,5	4,7	2,9	2,3

Dels 410 militants, el català és la llengua habitual de comunicació per a 157 (38,3%), el castellà per a 98 (23,9%), mentre que els qui responen que usen les dues per igual són 142 (34,6%). Serien trilingües el 3,2%. Per sexe, el català és més usat que el castellà entre les dones (el 40,4% pel 37,1%), el castellà és més usat en un percentatge gairebé idèntic entre homes i dones (23,9% per 23,8%).

Per franges d'edat aquí veiem la proporció dels qui usen més el català se situa en la franja d'edat de 50 o més (el 45,2%) i els que l'usen menys són la franja d'entre 18-30 anys (27,3%) que són els que usen més el castellà (29,1%). Els qui diuen en un percentatge major utilitzar les dues llengües per igual són els homes i dones entre 40-49 anys (44,3%). El percentatge major dels qui usen tres llengües habitualment és la franja d'edat entre 18-30 anys (5,5%).

Pregunta 7 (P7). DESPRÉS D'AQUESTS DARRERS ANYS DE DEBAT SOBRE LA CELEBRACIÓ D'UNA CONSULTA SOBIRANISTA ¿COM ET DEFINEIXES ARA?

GÈNERE /EDAT	Total			CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Igual o més autonomista	7	2	5	1	2	1	3
Igual o més federalista	148	92	56	23	24	28	73
Igual o més independentista	166	106	60	16	25	27	98
Igual o més centralista	2	1	1	1	0	0	1
Igual o més confederalista	87	58	29	14	13	14	46
En %		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Igual o més autonomista	1,7	0,8	3,3	1,8	3,1	1,4	1,4
Igual o més federalista	36,1	35,5	37,1	41,8	37,5	40	33
Igual o més independentista	40,5	40,9	39,7	29,1	39,1	38,6	44,3
Igual o més centralista	0,5	0,4	0,7	1,8	0	0	0,5
Igual o més confederalista	21,2	22,4	19,2	25,5	20,3	20	20,8

Del total de 410 militants que responen l'enquesta, 166 es defineixen després del 9-N com a "igual o més independentista" (40,5%), seguits dels que es consideren "igual o més federalista" (148 militants, el 36,1%) i dels qui es declaren "igual o més

confederalista" (87 militants, el 21,2%). Per tant, **les dues opcions, "federalista" i "confederalista" sumen la majoria amb el 57,3%**. Les opcions minoritàries corresponen als qui es defineixen com a "Igual o més autonomista" (7 militants, l'1,7%) "Igual o més centralista" (2 militants, el 0,5%).

Per sexe, entre els homes els qui s'identifiquen com a "igual o més independentista" aquesta és la primera opció triada (40,9%) a molt poca distància de les dones (39,7%) on també és la primera opció. Però la suma de "Igual o més federalista" i "Igual o més confederalista" és la més triada entre els homes (57,9%) i les dones (56,3%). Mentre que és entre les dones on és més alta la suma de les opcions "Igual o més autonomista" i "Igual o més centralista" (3,37%), percentatge que entre els homes suma l'1,3%. Per tant, les dones es defineixen lleugerament més federalistes que els homes, mentre que els homes són lleugerament més confederalistes.

Si sumem totes les opcions no independentistes, trobem que entre els 410 militants la majoria opta per aquestes (59.5%) enfront el 40,5% que es considera "Igual o més independentista". Mentre que per sexe, entre les dones aquest percentatge s'eleva fins al 60,3%, pel 59,1% entre els homes. **Si sumem les opcions "Igual o més independentista" i "Igual o més confederalista" trobem que és l'opció preferida per 253 dels 410 militants (61,7% del total de militants).**

Per franges d'edat veiem que la franja d'edat 18-31 anys acapara els extrems. Són els més federalistes (41,8%), els més confederalistes (25,5%), els menys independentistes (29,1%) i els més centralistes (1,8%).

Els més independentistes es troben en la franja d'edat "50 o més anys", amb el 44,3% i en aquesta franja també es troben els que es consideren menys federalistes (33%). Els més autonomistes se situen en la franja d'edat entre 31 i 39 anys (3,1%).

La combinació entre "Igual o més federalista" i "Igual o més independentista" és l'opció majoritària en les franges d'entre 40-49 anys (78,6%), seguida de la franja de 50 o més (77,3%), la de 31-39 (76,6%) i 18-30 (70,9%).

La combinació entre "Igual o més independentista" i "Igual o més confederalista" és l'opció majoritària en la franja d'edat 50 o més (65,1%), seguida de la de 31-39 (59,4%), 40-49 (58,6%) i 18-30 (54,6%).

Mentre que la combinació triple entre "Igual o més independentista"+ "Igual o més federalista"+ "Igual o més confederalista" opté el màxim percentatge en la franja d'edat entre 40-49 anys amb el 98,6%, seguit de la franja de més de 50 (98,1%), 31-39 (96,9%) i 18-30 (96,4%).

En aquest quadre podem veure la diferència en percentatge en la combinació "Igual o més federalista"+ "Igual o més confederalista" amb "Igual o més independentista" arran la celebració de la consulta del 9-N, per sexe i franja d'edat:

En %		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410 (total)	259	151	55	64	70	221
Igual o més federalista + Igual o més confederalista	57,3%	57,9%	56,3%	67,3%	57,8%	60%	53,8%
Igual o més independentista	40,5%	40,9%	39,7%	29,1%	39,1%	38,6%	44,3%

Podem comprovar que entre l'opció federalista-confederalista (57,3%) i l'opció independentista (40,5%) hi ha una diferència de +17.3 punts per la primera combinació, un percentatge lleugerament inferior entre les dones militants d'ICV (+16.6 punts). Per franja d'edat aquesta diferència entre els militants entre 18-30 anys és de +38.2 punts, seguit de la franja 40-49 (+21.4 punts). Mentre que és menor en la franja 31-39 anys (+18,7 punts) i sobretot en la franja de 50 o més anys (+9.5 punts). En aquest quadre podem veure l'opció que combina "Igual o més confederalista" amb "Igual o més independentista" i comparat amb la combinació "Igual o més federalista+Igual o més confederalista" arran la celebració de la consulta del 9-N, per sexe i franja d'edat:

En %		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410 (total)	259	151	55	64	70	221
Igual o més federalista + Igual o més confederalista	57,3%	57,9%	56,3%	67,3%	57,8%	60%	53,8%
Igual o més confederalista+Igual o més independentista	61,7%	63,3%	58,9%	54,6%	59,4%	58,6%	65,1%

Entre l'opció combinada federalista-confederalista (57,3%) i l'opció combinada confederalista-independentista (61,7%) hi ha una diferència de +4.4 punts per a la segona combinació, una opció també preferida entre les dones militants (+2.6 punts) tot i que en un percentatge inferior als homes (+5.4 punts).

Per franja d'edat, l'opció combinada "Igual o més confederalista+Igual o més independentista" supera a l'opció "Igual o més federalista+Igual o més confederalista" en la franja 31-39 anys (59,4%) i 50 o més anys (65,1%), mentre que queda queda per darrere en les franges 18-30 (54,6%) i 40-49 (58,6%).

Si l'opció més prosobiranista és la combinació "Igual o més confederalista+Igual o més independentista" trobem que aquesta és majoritària en 1) la franja 50 o més (65,1%), i 2) la franja 31-39 (59,4%). Mentre que la combinació federalista-confederalista és majoritària sobretot en la franja 18-30 (67,3%) i 40-49 (60%).

Pregunta 8 (P8). ¿QUINS DIARIS LLEGEIXES HABITUALMENT PER INFORMAR-TE DE TEMES POLÍTICS?

GÈNERE /EDAT	Total			CAP_EDA T			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
La Vanguardia (cast)	62	44	18	13	14	10	25
La Vanguardia (cat)	143	100	43	19	21	25	78
El Periódico (cast)	84	55	29	13	22	14	35
El Periódico (cat)	179	125	54	19	29	34	97
El País	212	138	74	27	39	38	108
Ara	148	89	59	20	23	28	77
El Punt Avui	45	33	12	8	6	9	22
El Mundo	11	9	2	1	1	2	7
ABC	5	5	0	0	1	1	3
La Razón	3	3	0	0	0	2	1
Segre	13	9	4	1	3	0	9
Diari de Tarragona	9	7	2	3	1	1	4
Diari de Girona	12	7	5	2	3	2	5
Diaris gratuïts	66	39	27	13	14	14	25
Altres comarcals / provincials (indicar)	72	32	40	10	16	12	34

Pel que fa als diaris més llegits pels 410 militants que responen l'enquesta el més llegit és *El Periódico de Catalunya* (amb la suma de la versió en català i castellà), que llegeixen 263 dels 410 militants, seguits del diari *El País* (llegit per 212 militants) i *La Vanguardia* (amb la suma de la versió en català i castellà), amb 205 lectors. Segueixen per ordre de preferència de lectura els diaris ARA (148), "Altres diaris comarcals/provincials" (72), diaris gratuïts (66), *El Punt AVUI* (45), Segre (13), *Diari de Girona* (12), *El Mundo* (11), *Diari de Tarragona* (9), ABC (5) i *La Razon* (3).

Separant les versions en català i castellà d'*El Periódico* i *La Vanguardia*, el diari més llegit per la militància d'ICV és *El País* (212 militants el llegeixen, el 51,7%), seguit d'*El Periódico* en català (179 militants el llegeixen, el 43,7%), ARA (148 militant el llegeixen, el 36,1%), *La Vanguardia* en català (143 militant els llegeixen, el 34,9%), *El Periódico* en castellà (84 militants el llegeixen, el 20,5%), "Altres diaris comarcals/provincials" (77 militants en llegeixen el 17,6%), diaris gratuïts (66 militants en llegeixen, el 16,1%), *La Vanguardia* en castellà (62 militants el llegeixen, el 15,1%), i *El Punt AVUI* (45 militants el llegeixen, l'11%).

Podem veure en el requadre d'abaix tots els percentatges generals, per sexe i per franja d'edat. Per sexe, homes i dones coincideixen en els cinc diaris més llegits, tot i que els percentatges varien. Així *El País* és llegit pel 53,3% dels homes pel 49% de les dones; *El Periódico* (en català) és llegit pel 48,3% dels homes pel 35,8% de les dones; ARA és llegit pel 39,1% de les dones pel 34,4% dels homes; *La Vanguardia* (en català) és llegit pel 38,6% dels homes pel 28,5% de les dones, i *El Periódico* (castellà) és llegit pe 21,2% dels homes pel 19,2% de les dones. Cal destacar també que les dones llegeixen més diaris gratuïts que els homes (el 17,9% pel 15,1%) i més

“altres diaris comarcals i provincials” (el 26,5% de les dones pel 12,4% dels homes).

Dels sis diaris més llegits, la franja d'edat que té un percentatge més elevat és el següent: *El País* (franja 31-39, amb el 60,9%), *El Periódico* en català (franja 40-49 anys, amb el 48,6%), ARA (franja 40-49 anys, amb el 40%), *La Vanguardia* en català (franja 40-49 anys, amb el 35,7%), *El Periódico* en castellà (franja 31-39 anys, amb el 34,4%) i *La Vanguardia* en castellà (franja 18-30 anys, amb el 23,6%).

GÈNERE /EDAT	Total	CAP_EDAT					
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
La Vanguardia (cast)	15,1	17	11,9	23,6	21,9	14,3	11,3
La Vanguardia (cat)	34,9	38,6	28,5	34,5	32,8	35,7	35,3
El Periódico (cast)	20,5	21,2	19,2	23,6	34,4	20	15,8
El Periódico (cat)	43,7	48,3	35,8	34,5	45,3	48,6	43,9
El País	51,7	53,3	49	49,1	60,9	54,3	48,9
Ara	36,1	34,4	39,1	36,4	35,9	40	34,8
El Punt Avui	11	12,7	7,9	14,5	9,4	12,9	10
El Mundo	2,7	3,5	1,3	1,8	1,6	2,9	3,2
ABC	1,2	1,9	0	0	1,6	1,4	1,4
La Razón	0,7	1,2	0	0	0	2,9	0,5
Segre	3,2	3,5	2,6	1,8	4,7	0	4,1
Diari de Tarragona	2,2	2,7	1,3	5,5	1,6	1,4	1,8
Diari de Girona	2,9	2,7	3,3	3,6	4,7	2,9	2,3
Diaris gratuïts	16,1	15,1	17,9	23,6	21,9	20	11,3
Altres comarcals / provincials (indicar)	17,6	12,4	26,5	18,2	25	17,1	15,4

Pregunta 9 (P9). ¿QUINES EMISSORES DE RÀDIO ESCOLTES HABITUALMENT PER INFORMAR-TE DE POLÍTICA?

GÈNERE /EDAT	Total	CAP_EDAT					
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Catalunya Ràdio	188	120	68	23	23	30	112
RAC-1	117	81	36	15	22	18	62
SER	176	106	70	18	25	35	98
Catalunya Informació	117	75	42	14	17	30	56
RNE	12	5	7	2	4	1	5
Onda Cero	10	6	4	1	0	4	5
Rac 105	30	16	14	5	6	3	16

COPE	4	3	1	0	0	1	3
Ràdio 4	14	5	9	4	3	1	6
Altres	63	37	26	15	14	11	23

Pel que fa a les emissores de ràdio que escolten habitualment els 410 militants que responen l'enquesta (per informar-se de política), Catalunya Ràdio és escoltada per 188 militants (45,9% de la militància l'escolta), seguida per la SER (176 militants, el 42,9%) i RAC-1 i Catalunya Informació (l'esmenten 117 militants, el 28,5%), "Altres" (63 militants, el 15,4%), Rac 105 (30 militants, el 7,3%), RNE (12 militants, el 2,9%), Ràdio 4 (14 militants, el 3,4%) i Onda Cero (10 militants, el 2,4%).

Podem veure en el requadre de més endavant tots els percentatges generals, per sexe i per franja d'edat. Per sexe, els homes s'informen de política majoritàriament a través de Catalunya Ràdio (el 46,3%), la SER (40,9%), RAC-1 (31,3%) i Catalunya Informació (29%), seguides d'"Altres" (14,3%), Rac 105 (6,2%), Onda Cero (2,3%), RNE i Ràdio 4 (1,9%) i COPE (1,2%).

Mentre que les dones s'informen -hi ha diferències significatives- de política majoritàriament a través de la SER (46,4%), Catalunya Ràdio (45%), Catalunya Informació (27,8%), RAC-1 (23,8%), "Altres" (17,2%), Rac 105 (9,3%), Ràdio 4 (6%), RNE (4,6%), Onda Cero (2,6%) i COPE (0,7%).

De les ràdio més escoltades per informar-se de política, per franges d'edat (consulteu aquí baix el requadre), Catalunya Ràdio obté el seguiment més ampli en la franja "50 o més anys" (50,7%), la SER en la franja 40-49 anys (50%), Rac-1 en la franja 31-39 anys (34,4%), Catalunya Informació en la franja 40-49 anys (42,9%), "Altres" en la franja 18-30 anys (27,3%), Rac105 en la franja 31-39 anys (9,4%), Ràdio 4 en la franja 18-30 anys (7,3%), RNE en la franja 31-39 anys (6,3%), Onda Cero en la franja 40-49 anys (5,7%) i la COPE en les franges 40-49 i "50 o més anys" (1,4%).

Mentre que de les 5 emissores més seguides, obtenen menys seguidors Catalunya Ràdio en la franja 31-39 anys (35,9%), RAC-1 en la franja 40-49 (25,7%), la SER en la franja 18-30 anys (32,7%), Catalunya Informació en la franja "50 o més anys" (25,3%) i "Altres" també en la franja de 50 o més (10,4%).

GÈNERE /EDAT	Total	P2		CAP_EDAT	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
		Home	Dona	18-30 anys			
	410	259	151	55	64	70	221
Catalunya Ràdio	45,9	46,3	45	41,8	35,9	42,9	50,7
RAC-1	28,5	31,3	23,8	27,3	34,4	25,7	28,1
SER	42,9	40,9	46,4	32,7	39,1	50	44,3
Catalunya Informació	28,5	29	27,8	25,5	26,6	42,9	25,3
RNE	2,9	1,9	4,6	3,6	6,3	1,4	2,3
Onda Cero	2,4	2,3	2,6	1,8	0	5,7	2,3
Rac 105	7,3	6,2	9,3	9,1	9,4	4,3	7,2
COPE	1	1,2	0,7	0	0	1,4	1,4
Ràdio 4	3,4	1,9	6	7,3	4,7	1,4	2,7
Altres	15,4	14,3	17,2	27,3	21,9	15,7	10,4

Pregunta 10 (P10). ¿PER QUINS CANALS DE TELEVISIÓ T'INFORMES DE POLÍTICA?

GÈNERE /EDAT	Total			CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
TV3	320	211	109	42	53	52	173
TVE-1	66	45	21	11	13	14	28
La Sexta	295	186	109	37	54	47	157
Antena 3	30	22	8	6	3	5	16
Tele 5	27	22	5	2	4	10	11
Canal 3/24	148	103	45	25	30	25	68
Cuatro	51	30	21	7	9	11	24
TVE-1 (Catalunya)	21	12	9	6	2	5	8
8 TV	109	66	43	9	11	13	76
Altres	40	23	17	2	6	12	20

Els 410 militants d'ICV que responen a l'enquesta, la majoria s'informa de política a través de televisió per 1) TV3 (responen 320, un 78%), seguit de 2) La Sexta (295, un 72%) 3) Canal 3/24 (148, un 36,1%), 4) 8TV (109, un 26,6%), 5) TVE-1 (66, un 16,1%), 6) Cuatro (51, un 13,24%), 7) "Altres" (40, un 9,8%), 8) Antena 3 TV (30, un 7,3%), 9), Tele 5 (27, un 6,6%) i 10) TVE-1 Catalunya (21, un 5,1%).

Podem veure en el requadre següent tots els percentatges generals, per sexe i per franja d'edat. Per sexe, els homes s'informen de política majoritàriament a través de TV3 (81,5%), La Sexta (71,8%), Canal 3/24 (39,8%), 8TV (25,5%), TVE-1 (17,4%), Cuatro (11,6%), "Altres" (8,9%), Antena 3 TV (8,5%) i Tele 5 (8,5%) i TVE-1 Catalunya (4,6%).

Mentre que les dones s'informen -hi ha diferències significatives com abans amb la ràdio- a través, amb el mateix percentatge, de TV3 (72,2%) i La Sexta (72,2%), seguit de lluny pel Canal 3/24 (29,8%), 8TV (28,5%), Cuatro i TVE-1 (13,9% en tots dos casos), "Altres" (11,3%), TVE-1 Catalunya (6%), Antena 3 TV (5,3%) i Tele 5 (3,3%).

De les televisions més seguides per informar-se de política, per franges d'edat (consulteu aquí baix el requadre), TV3 obté el seguiment més ampli en la franja 31-39 anys (82,8%), La Sexta també en aquesta franja 31-39 anys (84,4%), Canal 3/24 en la mateixa franja (46,9%), 8TV en la franja 40-49 anys (18,6%), TVE-1 en la franja 31-39 (20,3%), Cuatro en la franja 40-49 (15,7%), "Altres" en la franja 40-49 (17,1%), Antena 3TV en la franja 18-30 anys (10,9%), tele5 en la franja 40-49 (14,3%) i TVE-1 Catalunya en la franja 18-30 anys (10,9%).

Mentre que de les 5 cadenes de televisió més seguides, TV3 obté menys seguidors en la franja 40-49 anys (74,3%), La Sexta en la franja també de 40-49 (67,1%), Canal 3/24 en la franja "50 o més anys" (30,8%), 8TV en la franja 18-30 anys (16,4%) i TVE-1 en la franja "50 o més" (12,7%). La franja d'edat que veu més Tele 5 i Cuatro és la de 40-49 anys.

GÈNERE /EDAT	Total			CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
TV3	78	81,5	72,2	76,4	82,8	74,3	78,3
TVE-1	16,1	17,4	13,9	20	20,3	20	12,7
La Sexta	72	71,8	72,2	67,3	84,4	67,1	71
Antena 3	7,3	8,5	5,3	10,9	4,7	7,1	7,2
Tele 5	6,6	8,5	3,3	3,6	6,3	14,3	5
Canal 3/24	36,1	39,8	29,8	45,5	46,9	35,7	30,8
Cuatro	12,4	11,6	13,9	12,7	14,1	15,7	10,9
TVE-1 (Catalunya)	5,1	4,6	6	10,9	3,1	7,1	3,6
8 TV	26,6	25,5	28,5	16,4	17,2	18,6	34,4
Altres	9,8	8,9	11,3	3,6	9,4	17,1	9

Pregunta 11 (P11). ¿PER QUINS WEBS T'INFORMES DE POLÍTICA?

Els 410 militants d'ICV que responen a l'enquesta, els qui s'informen de política a través d'internet el diari digital preferit és 1) el grup format per "Altres" seguit de 2) *El Periódico* (38,5%), 3) *El País* (37,3%), 4) *La Vanguardia* (27,6%), 5) *Vilaweb* (27,3%), 6) *Ara* (27,1%), 7) *El Crític* (25,4%), 8) *324.cat* (17,1%), 9) *Nació Digital* (14,4%), 10) *El Punt AVUI* (7,8%), 11) *E-Notícies i El Singular Digital* (5,6%), 12) *El Mundo* (5,4%), 13) *Telenotícies.cat* (5,1%) i 14) *El Debat.cat* (3,4%).

GÈNERE /EDAT	Total			CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
www.lavanguardia.es	113	83	30	18	23	14	58
www.elperiodico.es	158	106	52	24	32	26	76
www.ara.cat	111	73	38	20	21	20	50
www.elmundo.es	22	14	8	5	4	2	11
www.324.cat	70	41	29	18	13	18	21
www.elpais.es	153	100	53	23	29	24	77
www.telenoticias.cat	21	13	8	3	5	6	7
www.vilaweb.cat	112	73	39	13	17	16	66
www.puntavui.cat	32	22	10	6	3	7	16
www.e-noticias.cat	23	15	8	3	6	5	9
www.eldebat.cat	14	9	5	1	3	4	6
www.naciodigital.cat	59	36	23	11	11	8	29
www.elsingulardigital.cat	23	18	5	1	3	3	16
www.elcritic.cat	104	60	44	15	23	16	50
Altres	166	101	65	25	26	27	88
GÈNERE /EDAT		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys

En %	410	259	151	55	64	70	221
www.lavanguardia.es	27,6	32	19,9	32,7	35,9	20	26,2
www.elperiodico.es	38,5	40,9	34,4	43,6	50	37,1	34,4
www.ara.cat	27,1	28,2	25,2	36,4	32,8	28,6	22,6
www.elmundo.es	5,4	5,4	5,3	9,1	6,3	2,9	5
www.324.cat	17,1	15,8	19,2	32,7	20,3	25,7	9,5
www.elpais.es	37,3	38,6	35,1	41,8	45,3	34,3	34,8
www.telenoticias.cat	5,1	5	5,3	5,5	7,8	8,6	3,2
www.vilaweb.cat	27,3	28,2	25,8	23,6	26,6	22,9	29,9
www.puntavui.cat	7,8	8,5	6,6	10,9	4,7	10	7,2
www.e-noticies.cat	5,6	5,8	5,3	5,5	9,4	7,1	4,1
www.eldebat.cat	3,4	3,5	3,3	1,8	4,7	5,7	2,7
www.naciódigital.cat	14,4	13,9	15,2	20	17,2	11,4	13,1
www.elsingulardigital.cat	5,6	6,9	3,3	1,8	4,7	4,3	7,2
www.elcritic.cat	25,4	23,2	29,1	27,3	35,9	22,9	22,6
Altres	40,5	39	43	45,5	40,6	38,6	39,8

De tots aquests diaris digitals, per sexe, les dones només superen en lectura als homes en quatre: són més lectors del 324.cat, Telenotícies.cat, naciódigital.cat i El crític.cat. Mentre que per franja d'edat, els militants de 18-30 i 31-39 anys són més assidus a informar-se per internet que els militants de 40-49 i sobretot que els de 50 o més anys.

Cal destacar entre "Altres" diaris digitals l'alt percentatge que s'informa a través d'Eldiario.es, Publico.es i cafeamblllet.com. També s'esmenta elconfidencial.com, triangle.eu, directa.cat i lamarea.com.

Pregunta 12 (P12). ¿ETS USUARI D'ALGUN D'AQUESTS "SOCIAL MEDIA"?

Dels 410 militants, la majoria és usuari de Facebook (342 militants, el 83,4%), seguit de Twitter (255 militants, el 62,2%), Youtube (156 militants, el 38%), Google Plus (75 militants, el 18,3%), "Altres" (72, el 17,6%) i Tumblr (7 militants, l'1,7%).

Per sexe, les dones són més usuàries de "Social Media" que els homes. Així, mentre que els 80,3% dels homes tenen pàgina de Facebook, el 88,7% de les dones en tenen. El 61% dels militants homes d'ICV tenen un compte de Twitter per un 64,2% de les dones. El 39,1% de les militants usen Youtube pel 37,5% dels homes.

Per edat es pot comprovar que la franja entre 18 i 30 anys és la que utilitza més les xarxes socials, concretament el 100% dels militants d'ICV d'aquestes edats és usuari de Facebook, el 92,7% té compte Twitter i el 61,8% és usuari de Youtube. Es detecta una bretxa generacional sobretot en la franja "50 o més anys" on el percentatge d'usuaris de Facebook cau al 73,8% el de Twitter al 44,8% i el de Youtube al 29,4%.

	Total			CAP_EDAT			
GÈNERE /EDAT		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Facebook	342	208	134	55	60	64	163
Twitter	255	158	97	51	52	53	99
YouTube	156	97	59	34	33	24	65
Google Plus	75	42	33	19	14	12	30
Tumblr	7	3	4	2	1	0	4
Altres	72	47	25	9	8	9	46
No contesta	0	0	0	0	0	0	0
	Total			CAP_EDAT			
GÈNERE /EDAT		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
En %							
Facebook	83,4	80,3	88,7	100	93,8	91,4	73,8
Twitter	62,2	61	64,2	92,7	81,3	75,7	44,8
YouTube	38	37,5	39,1	61,8	51,6	34,3	29,4
Google Plus	18,3	16,2	21,9	34,5	21,9	17,1	13,6
Tumblr	1,7	1,2	2,6	3,6	1,6	0	1,8
Altres	17,6	18,1	16,6	16,4	12,5	12,9	20,8

Pregunta 13 (P13). ¿HAS VIST REFLECTIT EL POSICIONAMENT D'ICV EN LA PREMSA ESCRITA, RÀDIO I TELEVISIÓ RESPECTE EL DEBAT PER LA INDEPENDÈNCIA DE CATALUNYA EN EL PERÍODE 2012-2014?

	Total			CAP_EDAT			
GÈNERE /EDAT		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
Prensa escrita							
P13_1	410	259	151	55	64	70	221
Sí, molt	56	40	16	6	11	8	31
Sí, però no gaire	240	152	88	33	31	46	130
Quasi mai	108	63	45	15	20	14	59
No, mai	6	4	2	1	2	2	1
Ràdio							
P13_2	410	259	151	55	64	70	221
Sí, molt	37	29	8	1	9	8	19
Sí, però no gaire	214	131	83	32	27	40	115
Quasi mai	138	85	53	16	23	19	80
No, mai	21	14	7	6	5	3	7
Televisió							
P13_3	410	259	151	55	64	70	221
Sí, molt	41	31	10	3	8	10	20
Sí, però no gaire	180	109	71	28	32	27	93
Quasi mai	172	110	62	21	22	29	100
No, mai	17	9	8	3	2	4	8

Dels 410 militants d'ICV que responen a l'enquesta, a la pregunta 13 trobem que la majoria no ha vist reflectit el posicionament de la formació ecosocialista ni en la premsa escrita ni en la ràdio ni en la televisió sent aquest últim mitjà on per al militant s'ha visualitzat menys, seguit de la ràdio i de la premsa escrita.

És la premsa escrita on el militant d'ICV ha vist més reflectit el posicionament ecosocialista davant el debat sobiranista en el període 2012-2014. Així i tot, responen que "Sí, molt" 56 militants (el 13,7%), seguit de l'enunciat "Sí, però no gaire" (240, el 58,5%) i del "Quasi mai" (108, el 26,3%) i "No, mai" (6, l'1,5%). Per tant, hi ha un bloc minoritari dels que sí han vist molt reflectit el posicionament d'ICV (13,7%) i a l'extrem un bloc dels que diuen que "quasi mai o mai" (27,8%). Enmig aquest 58,5% que diu "Sí, però no gaire".

Pel que fa al mitjà ràdio, responen a l'enunciat "Sí, molt" 37 militants (el 9%), seguit de l'enunciat "Sí, però no gaire" (214 militants, el 52,2%), "Quasi mai" (138 militants, el 33,7%) i "No, mai" (21 militants, el 5,1%). Per tant, aquí també hi ha un bloc minoritari dels qui sí han vist molt reflectit el posicionament d'ICV però encara més baix que en la premsa escrita (9%) i a l'extrem un bloc dels que diuen que "quasi mai o mai" (38,8%). Enmig aquest 52,2% que diu "Sí, però no gaire".

La televisió és el mitjà on el militant d'ICV visualitza menys el seu partit. Així, responen a l'enunciant "Sí, molt" només 41 militants (10%), seguit de l'enunciant "Sí, però no gaire" (180 militants, el 43,9%), "Quasi mai" (172 militants, el 42%) i "No, mai" (17 militants, el 4,1%). Per tant aquí també hi ha un bloc minoritari dels qui sí han vist molt reflectit el posicionament d'ICV (un 10%, un punt més que en la ràdio) i a l'extrem un bloc dels que diuen que "quasi mai o mai" (46,1%, 7.3 punts més que en el cas de la ràdio i 18.3 punts respecte la premsa escrita). Enmig aquest 43,9% que diu "Sí, però no gaire".

Es pot veure en el requadre d'abaix tots els percentatges generals, per sexe i per franja d'edat. Per sexe, les dones militants han visualitzat menys que els homes ICV en els tres mitjans.

Així, en la premsa escrita el 15,4% dels homes assegura haver vist "molt" ICV per un 10,6% de les dones, xifra que en l'enunciat "Sí, però no gaire" és del 58,7% entre els homes i 58,3% entre les dones. Mentre que la suma dels enunciats "quasi mai"+ "no, mai" els homes representa el 25,8% i en les dones el 31,1%.

Pel que fa a la ràdio, l'11,2% dels homes assegura haver vist reflectit el posicionament d'ICV "molt" per un 5,3% de les dones, xifra que en l'enunciat "Sí, però no gaire" és del 50,6% entre els homes i del 55% entre les dones. Mentre que la suma dels enunciats quasi mai"+ "no, mai" els homes representa el 38,2% i en les dones el 39,7%.

Sobre la televisió, el 12% dels homes assegura haver vist reflectit el posicionament d'ICV "molt" per un 6,6% de les dones, xifra que en l'enunciat "Sí, però no gaire" és del 42,1% entre els homes i del 47% entre les dones. Mentre que la suma dels enunciats quasi mai"+ "no, mai" els homes representa el 46% i en les dones el 46,4%.

Per mitjans i en relació amb la visualització d'ICV per franges d'edat, (podeu veure-ho en quadre d'aquí baix) pel que fa a la premsa escrita el percentatge major dels

que han vist “molt” la postura d'ICV se situa en la franja de “50 o més” (14%) i el menor en la franja 18-30 anys. “Sí, però no gaire” és un enunciat que aprova el 65,7% de la franja d'edat entre 40-49 anys, i el que rep menys aprovació és la franja 31-39 anys amb el 48,4%. Contesten al “Quasi mai” el 31,3% de la franja de 31-39 anys per un 20% la franja de 40-49 anys. Mentre que el percentatge que respon amb un percentatge més alt a “No, mai” és la franja d'edat entre 40-49 anys (un 20%) mentre que el percentatge més baix correpon a la franja 31-39 anys (3,1%).

Pel que fa a la ràdio, el percentatge major dels que han vist “molt” la postura d'ICV se situa en la franja dels 31-39 anys (14,1%) i el menor en la franja 18-30 anys (1,8%). “Sí, però no gaire” es un enunciat que aprova el 58,2% de la franja d'edat entre 18-30 anys i el que rep menys aprovació és la franja 31-39 anys ab el 42,2%. Contesten al “Quasi mai” el 36,2% de la franja “50 o més anys” per un 27,1% de la franja de 40-49 anys. Mentre que el percentatge que respon amb un percentatge més alt a “No, mai” és la franja entre 18-30 anys (un 10,9%) mentre que el percentatge més baix correspon a la franja de “50 o més anys” (3,2%).

Sobre la visualització del posicionament d'ICV en la televisió, per franges d'edat el percentatge major dels que han vist “molt” la postura del partit ecosocialista se situa en la franja 40-49 anys (14,3%) i el menor en la franja 18-30 anys (5,5%). “Sí, però no gaire” és un enunciat que aprova el 50,9% de la franja d'edat entre 18-30 anys i el que rep menys aprovació és la franja 40-49 anys (38,6%). Contesten al “Quasi mai” el 45,2% de la franja de “50 o més anys” per un 34,4% la franja 31-39 anys. Mentre que el percentatge que respon amb un percentatge més alt a “No, mai” és la franja de 40-49 anys (5,7%) mentre que el percentatge més baix correspon a la franja 31-39 anys (3,1%).

	Tota l			CAP_EDA T			
GÈNERE /EDAT		Hom e	Don a	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
Prensa escrita							
P13_1	410	259	151	55	64	70	221
Sí, molt	13,7	15,4	10,6	10,9	17,2	11,4	14
Sí, però no gaire	58,5	58,7	58,3	60	48,4	65,7	58,8
Quasi mai	26,3	24,3	29,8	27,3	31,3	20	26,7
No, mai	1,5	1,5	1,3	1,8	3,1	2,9	0,5
Ràdio							
P13_2	410	259	151	55	64	70	221
Sí, molt	9	11,2	5,3	1,8	14,1	11,4	8,6
Sí, però no gaire	52,2	50,6	55	58,2	42,2	57,1	52
Quasi mai	33,7	32,8	35,1	29,1	35,9	27,1	36,2
No, mai	5,1	5,4	4,6	10,9	7,8	4,3	3,2
Televisió							
P13_3	410	259	151	55	64	70	221
Sí, molt	10	12	6,6	5,5	12,5	14,3	9
Sí, però no gaire	43,9	42,1	47	50,9	50	38,6	42,1
Quasi mai	42	42,5	41,1	38,2	34,4	41,4	45,2
No, mai	4,1	3,5	5,3	5,5	3,1	5,7	3,6

Pregunta 14 (P14). ¿A TRAVÉS DE QUINS CANALS COMUNICATIUS T'HAS INFORMAT DE LA LÍNIA QUE HA SEGUIT ICV PEL QUE FA AL DEBAT DE LA INDEPENDÈNCIA DE CATALUNYA I EL 9-N?

GÈNERE /EDAT	Total	CAP_EDAT					
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Web ICV							
Casos vàlids	302	191	111	39	52		155
No contesta	108	68	40	16	12	14	66
Revista Treball							
Casos vàlids	203	130	73	32	35	34	102
No contesta	207	129	78	23	29	36	119
Boca-orella							
Casos vàlids	194	126	68	38	40	37	79
No contesta	216	133	83	17	24	33	142
Televisió							
Casos vàlids	183	123	60	32	37	33	81
No contesta	227	136	91	23	27	37	140
Premsa escrita							
Casos vàlids	206	144	62	35	39	29	103
No contesta	204	115	89	20	25	41	118
Ràdio							
Casos vàlids	163	111	52	32	30	24	77
No contesta	247	148	99	23	34	46	144
Diaris digitals							
Casos vàlids	184	117	67	34	35	27	88
No contesta	226	142	84	21	29	43	133
Facebook							
Casos vàlids	219	132	87	45	44	38	92
No contesta	191	127	64	10	20	32	129
Twitter							
Casos vàlids	182	114	68	37	44	37	64
No contesta	228	145	83	18	20	33	157
Altres							
Casos vàlids	106	68	38	18	19	14	55
No contesta	304	191	113	37	45	56	166

Dels 410 militants d'ICV que responen a l'enquesta, a la pregunta 14 que demana

saber a través de quins canals de comunicació s'ha informat de la línia defensada per ICV en el debat de la independència i la consulta del 9-N el mitjà o canal més consultat és **1) la pàgina web d'ICV** (el 73,7%). Segueixen al web d'ICV com a canals comunicatius **2) Facebook** (53,4%), **3) la premsa escrita** (50,2%), **4) revista *Treball*** (49,5%), **5) el boca-orella** (47,3%), **6) diaris digitals** (44,9%), **7) televisió** (44,6%), **8) Twitter** (44,4%) i en últim lloc **9) la ràdio** (39,8%). El 25,9% assenyalava "Altres" canals comunicatius.

Per sexe i franja d'edat hi ha diferències significatives (veieu en quadre aquí baix). Així, els militants homes s'informen més sobre ICV a través de la premsa escrita (55,6%) que les dones (41,1%), 14,5 punts de diferència. Els homes també s'informen més per la televisió (47,5%) que les dones (39,7%). Els homes també s'informen més a través de la ràdio (42,9%) que les dones (34,4%). Però les dones utilitzen més Facebook per informar-se (57,6%) que els militants homes (51%) i lleugerament també més Twitter (45%) que els homes (44%).

Els qui més han utilitzat el web d'ICV per informar-se del posicionament de la formació ecosocialista durant el debat sobiranista i la consulta del 9-N són els militants de la franja d'edat entre 31-39 anys (81,3%) i els qui menys els de 50 o més anys (70,1%). També la franja de 50 o més és la que menys llegeix la revista *Treball*.

Facebook és el mitjà més consultat per la franja d'edat 18-31 anys (81,8%) i el que menys pels de 50 o més anys (41,6%). La premsa escrita és la principal font d'informació sobre la postura d'ICV en la franja 18-31 anys (63,6%) i la que menys per a la franja 40-49 anys (41,4%).

La revista *Treball* és el canal més usat per als militants entre 18-30 anys (58,2%) i el menys usat pels de 50 o més (46,2%). Mentre que pel que fa al boca-orella, els militants d'ICV entre 18-30 anys s'informen de la postura de la formació (69,1%) mentre que només el 35,7% de la franja de més de 50 ho fa a través d'aquest canal.

Els diaris digitals és la principal font d'informació per a la franja de 18-30 anys (61,8%) i la que menys per a la franja de 40-49 anys (38,6%). Pel que fa a la televisió, la franja d'edat que l'utilitza més com a font d'informació sobre ICV és la de 18-30 anys (52,8) mentre els que menys els majors de 50 anys (36,7%).

Pel que fa Twitter, hi ha una gran bretxa entre generacions i així la franja d'edat que més s'informa d'ICV és la de 31-39 (68,8%) i 18-30 (67,3%) que contrasta amb les franges 40-49 (52,9%) i de més de 50 anys (29%).

També en la ràdio es veu un comportament diferent entre les mateixes generacions. I així, la franja d'edat que s'ha informat de la postura d'ICV sobre el debat sobiranista i el 9-N a través de la ràdio és la de 18-30 anys (58,2%) i 31-39 (46,9%), que contrasta amb les franges 40-49 anys (34,3%) i 50 o més anys (34,8%)

	Tota l			CAP_EDA T			
GÈNERE /EDAT		Hom e	Don a	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Web ICV							
Casos vàlids	73,7	73,7	73,5	70,9	81,3	80	70,1
No contesta	26,3	26,3	26,5	29,1	18,8	20	29,9
Revista Treball							
Casos vàlids	49,5	50,2	48,3	58,2	54,7	48,6	46,2
No contesta	50,5	49,8	51,7	41,8	45,3	51,4	53,8
Boca-orella							
Casos vàlids	47,3	48,6	45	69,1	62,5	52,9	35,7
No contesta	52,7	51,4	55	30,9	37,5	47,1	64,3
Televisió							
Casos vàlids	44,6	47,5	39,7	58,2	57,8	47,1	36,7
No contesta	55,4	52,5	60,3	41,8	42,2	52,9	63,3
Premsa escrita							
Casos vàlids	50,2	55,6	41,1	63,6	60,9	41,4	46,6
No contesta	49,8	44,4	58,9	36,4	39,1	58,6	53,4
Ràdio							
Casos vàlids	39,8	42,9	34,4	58,2	46,9	34,3	34,8
No contesta	60,2	57,1	65,6	41,8	53,1	65,7	65,2
Diaris digitals							
Casos vàlids	44,9	45,2	44,4	61,8	54,7	38,6	39,8
No contesta	55,1	54,8	55,6	38,2	45,3	61,4	60,2
Facebook							
Casos vàlids	53,4	51	57,6	81,8	68,8	54,3	41,6
No contesta	46,6	49	42,4	18,2	31,3	45,7	58,4
Twitter							
Casos vàlids	44,4	44	45	67,3	68,8	52,9	29
No contesta	55,6	56	55	32,7	31,3	47,1	71
Altres							
Casos vàlids	25,9	26,3	25,2	32,7	29,7	20	24,9
No contesta	74,1	73,7	74,8	67,3	70,3	80	75,1

Pregunta 15 (P15). ¿CREUS QUE ALGUNS MITJANS DE COMUNICACIÓ, PERIODISTES I TERTULIANS HAN RIDICULITZAT L'OPCIÓ FEDERALISTA D'ICV DURANT EL DEBAT SOBIRANISTA EN EL PERÍODE 2012-2014?

Vuit (gairebé nou) de cada deu militants considera que l'opció federalista ha estat ridiculitzada en els mitjans. Dels 410 militants que responen l'enquesta la majoria respon a aquest anunciat amb un "Sí, més aviat sí" (201 militants, el 49%) o "Sí, absolutament" (142, el 34,6%). Per tant, **el 83,6% dels militants d'ICV creuen que alguns mitjans, periodistes i tertulians han ridiculitzat l'opció federalista**, la que ha defensat la formació ecosocialista des de la seva fundació el 1987. Per sexe, les dones creuen en un 87,5% davant el 81,5% dels militants homes que s'ha ridiculitzat.

GÈNERE /EDAT	Total	P2		CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Sí, absolutament	142	93	49	30	36	23	53
Sí, més aviat sí	201	118	83	21	21	35	124
No, no gaire	57	42	15	2	7	10	38
No, gens	10	6	4	2	0	2	6
En %							
Sí, absolutament	34,6	35,9	32,5	54,5	56,3	32,9	24
Sí, més aviat sí	49	45,6	55	38,2	32,8	50	56,1
No, no gaire	13,9	16,2	9,9	3,6	10,9	14,3	17,2
No, gens	2,4	2,3	2,6	3,6	0	2,9	2,7

Per franges d'edat, els qui donen més suport a l'enunciat "Sí, absolutament" és la de 31-39 anys (56,3%), seguida de la franja 18-30 (54,5%), 40-49 (32,9%) i 50 o més (24%). El percentatge major dels qui estan d'acord amb un "Sí, més aviat sí" a l'enunciat és la de "50 o més anys" (56,1%) seguida de la de 40-49 (50%), 18-30 (38,2%) i 31-39 (32,8%).

Si sumem el "Sí, absolutament" i "Sí més aviat sí" el resultat és que per franges d'edat els que abonen (de més a menys suport) aquestes dues respostes a l'enunciat són els militants entre 31-39 anys els que donen més suport (89,1%) seguits de la franja 40-49 (82,9%), de la 18-30 (82,7%) i "50 o més anys" (80,1%).

Mentre que els responen "No, no gaire" a l'enunciat són en percentatge més alt els militants de 50 o més anys (17,2%), seguits de la franja 40-49 (14,3%) i 31-39 (10,9%). La franja d'entre 18-30 anys és la que emet un percentatge més baix (3,6%). Mentre que responen en major percentatge al "No, gens" a aquesta ridiculització és la franja de 18-30 anys (3,6%). La franja 31-39 amb un 0% és la que es mostra més contrària a aquest enunciat.

Si sumem el "No gaire"+ "No, mai" el resultat és que per franges d'edat els que abonen (de més a menys suport) aquestes dues respostes a l'enunciat -per tant els que menys han vist ridiculitzat l'opció federalista- són els militants de "50 més anys" (19,9%) i de 40-49 anys (17,2%), seguit per la franja 31-39 (10,9%) i de 18-30 anys

(7,2%).

Pregunta 16 (P16). ¿CREUS QUE LA FORMA COM ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ HAN PRESENTAT ICV DURANT EL DEBAT SOBRE LA CONSULTA HA POGUT CONDICIONAR LA TEVA DISPONIBILITAT A DEFENSAR ICV EN PÚBLIC?

	Total	P2		CAP_EDAT			
GÈNERE /EDAT		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Sí, absolutament	42	19	23	5	9	7	21
Sí, més aviat sí	95	63	32	13	12	16	54
No, no gaire	130	77	53	27	19	24	60
No, gens	143	100	43	10	24	23	86
En %							
Sí, absolutament	10,2	7,3	15,2	9,1	14,1	10	9,5
Sí, més aviat sí	23,2	24,3	21,2	23,6	18,8	22,9	24,4
No, no gaire	31,7	29,7	35,1	49,1	29,7	34,3	27,1
No, gens	34,9	38,6	28,5	18,2	37,5	32,9	38,9

Aquest enunciat que se centra a determinar si la forma com els mitjans de comunicació han presentat ICV durant el debat de la consulta ha pogut condicionar la disposició a defensar ICV en públic o bé, per tant, hem tendit a no fer-ho. Aquest és el primer enunciat on explícitament es vol detectar el fenomen de l'espiral del silenci.

Dels 410 militants que han respost l'enquesta 42 estan "absolutament" d'acord amb l'enunciat (10,2%) mentre que ho estan amb l'enunciat "Sí, més aviat sí" 95 militants (23,2%). Per tant, si sumem aquestes dues respostes trobem que **el 33,4% dels militants d'ICV creu que la forma com els mitjans han presentat ICV durant el debat hauria condicionat la seva disposició a defensar la postura d'ICV en públic. No obstant, la suma dels militants que creuen que no els ha afectat gaire o gens és del 66,6%.**

Per sexe, són les dones les que responen al "Sí absolutament" en un percentatge més alt (15,2%) pels homes (7,3%), el doble. Si sumem "Sí, absolutament" i "Sí, més aviat sí" les dones estan d'acord amb el 36,4% mentre que els homes ho estan amb un 31,6%.

Per franges d'edat podem veure que és la franja d'edat entre 31-39 anys els qui responen en un percentatge més alt a l'enunciat amb un "Sí, absolutament" (14,1%) i els qui responen en un percentatge més baix és la franja 18-30 (9,1%). Mentre que els qui responen en un percentatge més alt a l'enunciat "No, no gaire" es la franja 18-30 anys (49,1%) i els que menys els de 50 o més (27,1%). La franja que respon amb un percentatge més alt d'afirmacions al "No, gens" és la franja de "50 o més" (38,9%)

i la que menys la franja 18-30 anys (18,2%).

Si sumem la resposta “Sí, absolutament” i “Sí, més aviat sí” a l'enunciat trobem que **els qui creuen que la forma com els mitjans de comunicació han visualitzat la postura d'ICV en el debat ha pogut condicionar la seva defensa pública -per tant, el silenci- trobem que per franges d'edat els que han estat més condicionats són els militants de “50 o més anys” (33,9%), seguits -empatats- de la franja 31-39 i 40-49 (32,9%) i els qui creuen que els ha condicionat menys són els militants d'edat compresa entre 18-30 anys (32,7%).**

Pregunta 17 (P17). ¿EN ALGUN MOMENT EN AQUESTS DOS ANYS DE DEBAT SOBRE LA CONSULTA SOBIRANISTA HAS PREFERIT NO MANIFESTAR EL TEU POSICIONAMENT PER EVITAR ENTRAR EN CONFLICTE AMB LA PERSONA QUE TENIES DAVANT?

GÈNERE /EDAT	Total	CAP_EDAT					
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Sí, en més d'una ocasió	81	46	35	14	9	14	44
Sí, molt sovint	45	22	23	5	12	7	21
No gaire	139	89	50	19	25	21	74
No, mai	145	102	43	17	18	28	82
En %							
Sí, en més d'una ocasió	19,8	17,8	23,2	25,5	14,1	20	19,9
Sí, molt sovint	11	8,5	15,2	9,1	18,8	10	9,5
No gaire	33,9	34,4	33,1	34,5	39,1	30	33,5
No, mai	35,4	39,4	28,5	30,9	28,1	40	37,1

Aquest enunciat tracta -com amb l'anterior- d'anar detectant el fenomen de l'espiral del silenci. La pregunta aquí és directa al militant d'ICV: si en aquests anys de debat sobre la “consulta sobiranista” ha preferit no manifestar el seu posicionament (ja fos a favor, en contra o matisat) per evitar el conflicte (en aquest cas hem parlat de “la persona que tenies davant”). Si sumem “Sí en més d'una ocasió” i “Sí, molt sovint” trobem que el **30,8% contesta** a favor, és a dir, **que ha evitat no manifestar el seu posicionament**, tot i que el percentatge que diu “Sí, molt sovint” es redueix a l'11%. A l'altre extrem, és a dir, els qui diuen que “no gaire”+ “no mai” sumen el 69,3% on els qui mai han deixat de manifestar el seu posicionament són el 35,4%.

Per sexe, comprovem que hi ha una gran diferència entre homes i dones militants d'ICV que hagin preferit no manifestar el seu posicionament. En el cas de les **dones** si sumem “Sí, en més d'una ocasió” i “Sí, molt sovint” el percentatge és del **38,4%**, per un **26,3% dels homes**, una diferència de 12.1 punts. Mentre que la suma de resposta “No gaire”+ “No, mai” en els homes arriba al 73,8% pel 65,4% de les dones. Si tenim en compte només el “No, mai” els homes responen en un 39,4% que mai han evitat manifestar les seves opinions per un 28,5% les dones. Per tant, hi ha una diferència de 10.9 punts entre homes i dones a l'hora de manifestar o no les

opinions en un context determinat (que és el que veurem en l'anàlisi de l'enunciat següent p.18).

Pregunta 18 (P18). INDICA EN QUINA D'AQUESTES CIRCUMSTÀNCIES T'HAS TROBAT MÉS CÒMODE O LLIURE A L'HORA D'EXPRESSAR LA TEVA OPINIÓ SOBRE EL DEBAT PER LA INDEPENDÈNCIA DE CATALUNYA I LA CONSULTA DEL 9-N:

GÈNERE /EDAT	Total	P2		CAP_EDAT	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
		Home	Dona					
	410	259	151		55	64	70	221
Amb la teva parella								
Casos vàlids	320	211	109		41	54	51	174
No contesta	90	48	42		14	10	19	47
Mitjana	1,91	1,78	2,16		3,54	2,2	2,24	1,34
Desviació	2,73	2,63	2,9		3,65	3,11	3,04	1,99
Amb el cara a cara amb els amics més íntims								
Casos vàlids	357	220	137		53	60	55	189
No contesta	53	39	14		2	4	15	32
Mitjana	2,34	2,12	2,7		3,02	2,37	2,49	2,11
Desviació	2,52	2,36	2,73		2,82	2,44	2,6	2,42
Amb el cara a cara amb els companys de feina								
Casos vàlids	316	197	119		47	56	54	159
No contesta	94	62	32		8	8	16	62
Mitjana	3,65	3,27	4,27		5,3	3,5	3,7	3,19
Desviació	2,82	2,6	3,06		2,69	2,64	2,65	2,81
En una reunió amb els teus companys militants d'ICV								
Casos vàlids	358	219	139		52	58	57	191
No contesta	52	40	12		3	6	13	30
Mitjana	2,55	2,47	2,68		3,4	2,93	2,46	2,23
Desviació	2,77	2,72	2,86		3,23	2,99	2,73	2,54
Quan em trobo amb els companys de feina (dinar, esmorzar)								
Casos vàlids	292	180	112		46	52	52	142
No contesta	118	79	39		9	12	18	79
Mitjana	3,98	3,59	4,6		5,46	3,87	3,81	3,6
Desviació	2,85	2,72	2,95		2,78	2,91	3,01	2,66
En una trobada familiar								
Casos vàlids	321	195	126		51	56	54	160
No contesta	89	64	25		4	8	16	61
Mitjana	3,64	3,44	3,94		4,1	3,32	3,56	3,63
Desviació	2,85	2,75	2,97		2,91	2,83	2,8	2,86
Amb els veïns del teu barri								
Casos vàlids	300	184	116		47	53	53	147

No contesta	110	75	35	8	11	17	74
Mitjana	4,62	4,2	5,28	6,15	4,19	4,19	4,44
Desviació	3	2,96	2,95	2,59	2,86	3,07	3,02
Amb un desconegut							
Casos vàlids	290	172	118	49	52	48	141
No contesta	120	87	33	6	12	22	80
Mitjana	5,26	5,02	5,6	6,08	4,96	5,54	4,99
Desviació	3,26	3,25	3,27	2,94	3,16	3,41	3,33
En escriure la meva opinió en Facebook							
Casos vàlids	287	171	116	52	55	53	127
No contesta	123	88	35	3	9	17	94
Mitjana	4,17	3,7	4,87	4,96	4,09	3,87	4,02
Desviació	3,26	3,19	3,25	3,16	3,1	3,05	3,44
En escriure la meva opinió en Twitter							
Casos vàlids	232	138	94	48	50	45	89
No contesta	178	121	57	7	14	25	132
Mitjana	4,66	4,14	5,43	5,6	4,48	4,71	4,22
Desviació	3,36	3,3	3,32	3,06	3,38	2,94	3,64

¿En quins contextos el militant d'ICV s'ha trobat més còmode o lliure per expressar les seves opinions sobre el debat de la independència i la consulta sobiranista del 9-N? Per ordre de més a menys còmode o lliure els militants contesten que és en el context d'una **reunió amb els companys militants d'ICV** on s'han trobat més còmodes i lliures (així ho indiquen 358 militants dels 410 que responen, el 87,3%). El **segon context favorable** és amb el **cara a cara amb els amics més íntims** (357 militants així ho indiquin, el 87,1%) seguit en **tercer lloc per les trobades familiars** (321, el 78,3%) i en **quart lloc “amb la teva parella”** (320, el 78%). En **cinquè lloc hi ha el “cara a cara amb els companys de feina”** (316 militants, 77,1%) i en **sisè lloc “amb els veïns del teu barri”** (300, el 73,2%). **“Quan em trobo amb els companys de feina a l'hora d'esmorzar i dinar”,** per tant, en grup, és el **setè context** (292, el 71,2%) mentre que el **vuitè context** és fer-ho amb **“un desconegut”** (290, el 70,7%).

Els contextos o circumstàncies on els militants d'ICV han tingut més recel a l'hora d'expressar les seves opinions són les xarxes socials. Efectivament, 287 militants (el 70%) indiquen **Facebook**, un percentatge que baixa fins al 56,6% en el cas de **Twitter** (és un context favorable per a 232 dels 410 militants).

Per sexe i franges d'edat veiem també diferències destacables (taula d'aquí baix). Així, en els primers tres contextos o circumstàncies més favorables per al conjunt dels 410 militants, les dones mostren un percentatge més favorable que els homes. Així, el 92,1% de les militants troben que en una reunió amb els companys d'ICV han pogut expressar les seves opinions amb llibertat i comoditat enfront el 84,6% dels homes. Amb el cara a cara amb els amics íntims el percentatge de les dones és del 90,7% pel 84,9% dels homes. En una trobada familiar la distribució és del 83,4% (dones) pel 75,3% (homes).

En els altres contextos en què les dones es troben més còmodes i lliures que els

homes per expressar la seva opinió és amb el cara a cara amb els companys de feina (78,8% d'elles pel 76,1% d'ells), amb els veïns del barri (76,8% d'elles pel 71% d'ells), amb els companys de feina quan es troben per esmorzar o dinar (74,2% d'elles pel 69,5% d'ells), quan es tracta de parlar amb un desconegut (78,1% d'elles pel 66,4% d'ells), per escriure en el Facebook (76,8% d'elles pel 66% d'ells) i per escriure en Twitter (62,3% d'elles pe 53,3% d'ells). En l'únic context o circumstància en què els militants homes d'ICV superen a les militants dones a l'hora de trobar-se còmode per expressar l'opinió és amb la seva parella (81,5% d'ells pel 72,2% d'elles).

Per franges d'edat hi ha una gran bretxa entre els militants d'edat compresa entre 18-30 anys i els de "50 o més" com podem apreciar en la taula de baix. En els contextos "quan em trobo amb els companys de feina en un esmorzar o dinar", "en una trobada familiar", "amb els veïns del barri", "amb un desconegut", "en escriure la meva opinió en Facebook" i "en escriure la meva opinió a Twitter" les respostes més favorables són dels joves entre 18-30 anys i les més desfavorables dels militants d'edat superior a 50 anys. Els militants més joves també són els més prediposats a expressar l'opinió amb el cara a cara amb els amics més íntims (96,4%) com també en les reunions amb els companys militans d'ICV (94,5%).

Els contextos/franja d'edat amb el nivell més baix de confiança per tal d'expressar l'opinió es localitzen en la circumstància "En escriure la meva opinió en Twitter" (militants de 50 o més anys, el 40,3%), "En escriure la meva opinió en Facebook" (militants de 50 o més anys, el 57,5%), "Amb un desconegut" (militant de 50 o més anys, 63,8%) i "Quan em trobo amb els companys de fina per esmorzar, dinar..." (militant de 50 o més anys, 64,3%).

	Total	P2		CAP_EDAT			
GÈNERE /EDAT		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Amb la teva parella							
Casos vàlids	78	81,5	72,2	74,5	84,4	72,9	78,7
No contesta	22	18,5	27,8	25,5	15,6	27,1	21,3
Mitjana	1,91	1,78	2,16	3,54	2,2	2,24	1,34
Desviació	2,73	2,63	2,9	3,65	3,11	3,04	1,99
Amb el cara a cara amb els amics més íntims							
Casos vàlids	87,1	84,9	90,7	96,4	93,8	78,6	85,5
No contesta	12,9	15,1	9,3	3,6	6,3	21,4	14,5
Mitjana	2,34	2,12	2,7	3,02	2,37	2,49	2,11
Desviació	2,52	2,36	2,73	2,82	2,44	2,6	2,42
Amb el cara a cara amb els companys de feina							
Casos vàlids	77,1	76,1	78,8	85,5	87,5	77,1	71,9
No contesta	22,9	23,9	21,2	14,5	12,5	22,9	28,1
Mitjana	3,65	3,27	4,27	5,3	3,5	3,7	3,19
Desviació	2,82	2,6	3,06	2,69	2,64	2,65	2,81
En una reunió amb els teus companys militants d'ICV							

Casos vàlids	87,3	84,6	92,1	94,5	90,6	81,4	86,4
No contesta	12,7	15,4	7,9	5,5	9,4	18,6	13,6
Mitjana	2,55	2,47	2,68	3,4	2,93	2,46	2,23
Desviació	2,77	2,72	2,86	3,23	2,99	2,73	2,54
Quan em trobo amb els companys de feina (dinar, esmorzar)							
Casos vàlids	71,2	69,5	74,2	83,6	81,3	74,3	64,3
No contesta	28,8	30,5	25,8	16,4	18,8	25,7	35,7
Mitjana	3,98	3,59	4,6	5,46	3,87	3,81	3,6
Desviació	2,85	2,72	2,95	2,78	2,91	3,01	2,66
En una trobada familiar							
Casos vàlids	78,3	75,3	83,4	92,7	87,5	77,1	72,4
No contesta	21,7	24,7	16,6	7,3	12,5	22,9	27,6
Mitjana	3,64	3,44	3,94	4,1	3,32	3,56	3,63
Desviació	2,85	2,75	2,97	2,91	2,83	2,8	2,86
Amb els veïns del teu barri							
Casos vàlids	73,2	71	76,8	85,5	82,8	75,7	66,5
No contesta	26,8	29	23,2	14,5	17,2	24,3	33,5
Mitjana	4,62	4,2	5,28	6,15	4,19	4,19	4,44
Desviació	3	2,96	2,95	2,59	2,86	3,07	3,02
Amb un desconegut							
Casos vàlids	70,7	66,4	78,1	89,1	81,3	68,6	63,8
No contesta	29,3	33,6	21,9	10,9	18,8	31,4	36,2
Mitjana	5,26	5,02	5,6	6,08	4,96	5,54	4,99
Desviació	3,26	3,25	3,27	2,94	3,16	3,41	3,33
En escriure la meva opinió en Facebook							
Casos vàlids	70	66	76,8	94,5	85,9	75,7	57,5
No contesta	30	34	23,2	5,5	14,1	24,3	42,5
Mitjana	4,17	3,7	4,87	4,96	4,09	3,87	4,02
Desviació	3,26	3,19	3,25	3,16	3,1	3,05	3,44
En escriure la meva opinió en Twitter							
Casos vàlids	56,6	53,3	62,3	87,3	78,1	64,3	40,3
No contesta	43,4	46,7	37,7	12,7	21,9	35,7	59,7
Mitjana	4,66	4,14	5,43	5,6	4,48	4,71	4,22
Desviació	3,36	3,3	3,32	3,06	3,38	2,94	3,64

Pregunta 19 (P19). ¿CONEIXES GENT DEL TEU ENTORN I/O SIMPATITZANTS D'ICV QUE DURANT EL DEBAT SOBIRANISTA T'HAGIN EXPRESSAT SENTIR-SE EN MINORIA I FINS I TOT CRITICATS PER DEFENSAR ICV?

GÈNERE /EDAT	Total	CAP_EDAT					
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Sí, molts	32	19	13	5	9	2	16
Sí, bastants	102	59	43	14	15	17	56
Sí, alguns	153	98	55	16	22	33	82
Pocs	85	61	24	14	14	12	45
No, ningú	38	22	16	6	4	6	22
En %							
Sí, molts	7,8	7,3	8,6	9,1	14,1	2,9	7,2
Sí, bastants	24,9	22,8	28,5	25,5	23,4	24,3	25,3
Sí, alguns	37,3	37,8	36,4	29,1	34,4	47,1	37,1
Pocs	20,7	23,6	15,9	25,5	21,9	17,1	20,4
No, ningú	9,3	8,5	10,6	10,9	6,3	8,6	10

Dels 410 militants que responen l'enquesta, en aquest enunciat -que també forma part dels enunciats que serveixen per detectar el fenomen de l'espiral del silenci- trobem que responen que "Sí, molts" el 7,8% i "Sí, bastants" el 24,9%. Per tant, si agrupem aquests dos blocs comprovem que **el 32,7% dels militants coneixen votants i/o simpatitzants d'ICV que durant el debat s'han sentit en minoria i criticats per defensar la postura de la formació ecosocialista. Si incorporem els "Sí, alguns", la proporció es dispara fins al 70%.**

Aquesta és una pregunta que Elisabeth Noelle-Neumann suggeria de fer per detectar l'espiral del silenci. Es tracta d'un enunciat indirecte ja que la majoria de les persones tendim a no voler reconèixer -en aquest tipus d'enunciats- que tenim un comportament que com aquest mostra feblesa amb les nostres conviccions. **El percentatge en aquesta resposta no es pot projectar als militants però mostra amb aquest 32,7% un índex realment alt.**

No obstant el gruix de respostes es concentren en el "Sí, alguns" (37,3%) i "Pocs" (20,7%). La suma dóna que el 58% dels militants sí que coneixen alguns casos. "No, ningú" respon el 9,3% dels militants

Per sexe trobem que les dones diuen conèixer més votants i/o simpatitzants que durant el debat els hagin expressat sentir-se en minoria i fins i tot criticats per defensar ICV. Concretament, si els homes responen en el 7,3% al "Sí, molts" les dones ho fan en el 8,6%, mentre que al "Sí, bastants" els homes ho fan en el 22,8% dels casos i les dones militants en el 28,5%. Per tant, **entre les dones militants el 37,1% afirmen conèixer del seu entorn votants i/o militants que els han expressat sentir-se en minoria i fins i tot que hagin rebut crítiques per defensar la postura d'ICV durant el debat sobiranista. En el cas dels homes aquest percentatge és del 30,1%.**

Per franja d'edat els militants entre 31-39 anys són els que responen en un percentatge més alt (14,1%) a aquest enunciat amb un "Sí, molts", seguits de la franja 18-30 (9,1%), 50 o més anys (7,2%) i 40-49 (2,9%). Si sumem les respostes "Sí, molts" i "Sí, bastants" trobem que l'índex més alt es troba en la franja d'edat 31-39 anys (37,5%), seguit de la franja 18-30 (34,6%), més de 50 (32,5%) i 40-49 (27,2%).

Aquí enllacem amb l'enunciat següent per detectar si com a conseqüència d'aquest votant i simpatitzant d'ICV que s'ha sentit en minoria i criticat per defensar ICV ha pogut modificar el seu sentit del vot. Semblaria que per aquest enunciat 19 el gruix dels qui arran el debat sobiranista i el 9-N han canviat el seu vot es concentra entre els votants i simpatitzants d'ICV entre els 18 i els 39 anys (34,6% i 37,5% d'aquestes dues franges s'han sentit en minoria) i menys en la franja de 50 o més anys (32,5%) i 40-49 (27,2%).

Pregunta 20 (P20). ¿CONEIXES GENT DEL TEU ENTORN VOTANTS I/O SIMPATITZANTS D'ICV QUE ARRAN DEL DEBAT SOBIRANISTA T'HAN MANIFESTAT QUE PODRIEN MODIFICAR EL SENTIT SEL SEU VOT EN LES MUNICIPALS, CATALANES I GENERALS?

GÈNERE /EDAT	Total			CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Sí, molts	25	15	10	3	6	4	12
Sí, bastants	74	41	33	7	11	14	42
Sí, alguns	185	129	56	28	25	27	105
Pocs	77	48	29	10	14	15	38
No, ningú	49	26	23	7	8	10	24
En %							
Sí, molts	6,1	5,8	6,6	5,5	9,4	5,7	5,4
Sí, bastants	18	15,8	21,9	12,7	17,2	20	19
Sí, alguns	45,1	49,8	37,1	50,9	39,1	38,6	47,5
Pocs	18,8	18,5	19,2	18,2	21,9	21,4	17,2
No, ningú	12	10	15,2	12,7	12,5	14,3	10,9

Dels 410 militants que responen l'enquesta, en aquest enunciat -que és l'enunciat més directe de tots per detectar el fenomen de l'espiral del silenci- trobem que responen que "Sí, molts" el **6,1%** i "Sí, bastants" el **18%**. Per tant, si agrupem aquests dos blocs comprovem que el **24,1% dels militants coneixen gent del seu entorn votants i/o simpatitzants d'ICV que arran del debat sobiranista els han manifestat que podrien modificar el sentit del seu vot en les municipals, catalanes i generals que s'han de celebrar durant el 2015**. Aquest 24,1% contrasta amb el 32,7% de militants que en la pregunta 19 asseguraven conèixer votants i/o simpatitzants d'ICV que durant el debat s'han sentit en minoria i criticats per defensar la postura de la formació ecosocialista.

No obstant el gruix de respostes es concentren en el "Sí, alguns" (45,1%) i "Pocs" (18,8%). La suma dóna que **el 63,9% dels militants sí que coneixen alguns casos de votants i/o simpatitzants que podrien modificar el seu sentit del vot per un partit que no serà ICV.** "No, ningú" respon el 12% dels militants. Per tant, **un 12% dels militants creu que cap votant i/o simpatitzant d'ICV canviarà el seu sentit del vot, pel 63,9% dels militants creu "alguns" o "pocs" que votants i/o simpatitzants canviaran el sentit del vot i el 24,1% que creu que "Sí, molts" o "Sí, bastants, canviaran el sentit del vot".**

Per sexe trobem que les dones diuen conèixer més votants i/o simpatitzants que durant el debat els hagin expressat canviar el sentit del seu vot. Concretament, si els homes responen en el 5,8% al "Sí, molts" les dones ho fan en el 6,6% mentre que al "Sí, bastants" els homes ho fan en el 15,8% dels casos i les dones militants en el 21,9%. Per tant, **entre les dones militants el 28,5%** afirmen conèixer del seu votants i/o militants que els han expressat que poden canviar el seu vot. **En el cas dels homes** aquest percentatge és del **21,6%**.

Per franja d'edat els militants entre 31-39 anys són els que responen en un percentatge més alt (9,4%) a aquest enunciat amb un "Sí, molts", seguits de la franja 40-49 (5,7%), de la 18-30 (5,5 %) i de 50 o més (5,4%). Si sumem les respostes "Sí, molts" i "Sí, bastants" trobem que l'índex més alt es troba en la franja d'edat 31-39 anys (26,6%), seguit de la franja 40-49 (25,7%), més de 50 (24,4%) i 18-30 (18,2%). Segons aquests resultats, semblaria que **el gruix dels qui arran el debat sobiranista i el 9-N han canviat el seu vot es concentra entre els votants i simpatitzants d'ICV entre els 31 i els 49 anys (26,6% i 25,7%) i molt aprop la franja de 50 o més (24,4%) i amb més distància la franja 18-30 (18,2%).**

Però, si sumem els enunciats "Sí, molts" + "Sí, bastants" + "Sí, alguns" ens dóna que la franja d'edat que diu conèixer més votants i/o simpatitzants que modificaran el seu vot i, per tant, que podrien deixar de votar ICV és la de "50 o més anys" (71,9%), seguida de la franja 18-30 anys (69,1%), 31-39 anys (65,7%) i en darrer lloc la franja de 40-49 anys (64,3%). Segons aquests resultats **el gruix dels qui haurien canviat el seu vot -a diferència del càlcul anterior- es concentraria sobretot en la franja 50 o més i 18-30, seguit de la franja 31-39 i 40-49. Per tant, la pèrdua de vot per ICV se centra en la franja 1) 50 o més 2) 18-30 anys 3) 31-39 i 4) 40-49.**

Si sumem els enunciats "pocs" + "no, ningú", per franges d'edat els qui coneixen menys gent que canviarà el vot arran del debat sobiranista son els militants entre 40-49 anys (35,7%) seguits dels de 31-39 anys (34,4%), 18-30 (30,9%) i 50 o més (28,1%).

I si només tenim en compte les respostes que indiquen "No, ningú", és a dir, que no coneixen ningú del seu entorn (votants i/o simpatitzants d'ICV) que pensa canviar el seu vot són els militants d'entre 40-49 anys els que responen amb un índex més alt (14,3% assegura que no coneix ningú que canviarà el seu vot), seguit de la franja 18-30 anys (12,7%), 31-39 (12,5%) i 50 o més (10,9%).

Pregunta 21 (P21). AQUESTS VOTANTS I/O SIMPATITZANTS D'ICV QUE ARRAN DEL DEBAT SOBIRANISTA T'HAN MANIFESTAT QUE NO VOTARAN ICV ¿PER QUÈ CREUS QUE HAN CANVIAT D'OPCIÓ?

Dels 410 militants que responen l'enquesta, en aquest enunciat (veieu aquest primer quadre general i el quadre següent amb els percentatges) amb cinc opcions per respondre, la majoria (74,6%) creu que els votants i/o simpatitzants d'ICV que arran del debat sobiranista i del 9-N han manifestat als militants ecosocialistes que ja no votaran ICV ho han fet perquè "s'han sumat al corrent majoritari". Com a segona opció més escollida és "per no estar a favor de la línia defensada per ICV" (68,8%), seguit "per la pressió del clima d'opinió creat pels mitjans" (51,7%) i ja més allunyat "per la pressió en el seu entorn familiar i d'amics" (19,5%) i "per la pressió en el seu entorn de la feina" (11%).

GÈNERE /EDAT	Total			CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Per no estar a favor de la línia defensada per ICV							
Si	282	174	108	40	47	41	154
No	128	85	43	15	17	29	67
Per la pressió del clima d'opinió creat pels mitjans							
Si	212	127	85	39	35	35	103
No	198	132	66	16	29	35	118
Per la pressió en el seu entorn familiar i d'amics							
Si	80	55	25	12	17	8	43
No	330	204	126	43	47	62	178
Per la pressió en el seu entorn de la feina							
Si	45	32	13	8	8	6	23
No	365	227	138	47	56	64	198
Perquè s'han sumat al corrent majoritari							
Si	306	186	120	42	48	49	167
No	104	73	31	13	16	21	54

Aquesta tria d'opcions es manté per sexes tot i que els percentatges canvien. Així, la primera opció "Perquè s'ha sumat al corrent majoritari" ho és pels homes en un 71,8% i per les dones en un 79,5%. En la segona opció "Per no estar a favor de la línia defensada per ICV" aquí també les dones (71,5%) estan per davant dels homes (67,2%) com també en la tercera opció "Per a pressió del clima d'opinió creat pels mitjans", on les dones estan d'acord amb aquest enunciat en un 56,3% per un 49% dels homes. En la quarta opció "Per la pressió en el seu entorn familiar i d'amics" els homes ho seleccionen (21,2%) per davant de les dones (16,4%). Mentre que en la darrera opció, "Per la pressió en el seu entorn de la feina" també els homes (12,4%) puntuen per sobre de les dones (8,6%).

Per franja d'edat i opcions d'enunciat trobem que els militants que creuen que votants i simpatitzants d'ICV els han manifestat que no tornaran a votar per ICV perquè "s'han sumat al corrent majoritari" (74,6%) són els votants d'entre 18 i 30 anys amb un 76,4% que opten per aquest enunciat mentre que la franja de 40-49 opta en un 70%.

El segon enunciat triat "Per no estar a favor de la línia defensada per ICV" (68,8%) és l'opció que més han indicat els militants entre 31-39 anys (73,4%) i la que menys per la franja 40-49 (58,6%).

El tercer enunciat triat "Per la pressió del clima d'opinió creat pels mitjans" (51,7%) és l'opció que més han indicat els militants entre 18-30 anys (70,9%) i la que menys per la franja de 50 o més anys (46,6%).

El quart enunciat triat "Per la pressió en el seu entorn familiar i d'amics" (19,5%) és l'opció que més han indicat els militants entre 31-39 anys (26,6%) i la que menys per la franja de 40-49 anys (11,4%).

El cinquè enunciat triat "Per la pressió en el seu entorn de la feina" (11%) és l'opció que més han indicat els militants entre 18-30 anys (14,5%) i la que menys per la franja de 40-49 (8,6%).

En aquesta pregunta cal destacar que els militants que opten per creure que els votants que pot perdre ICV es deu al fet que votants i simpatitzants no han estat d'acord amb la línia defensada per la formació ecosocialista -aquí no es determina si per no optar per l'independentisme o bé per no defensar prou la via federalista o confederalista- són els militants entre 31-39 anys (73,4%), seguits de la franja de militants entre 18-30 anys (72,7%), mentre els que menys opten per aquest enunciat els militants de més de 50 anys (69,7%) i especialment la franja 40-49 anys (58,6%). Per tant, **és la franja de militants entre 18-39 anys els qui creuen que la pèrdua de suport electoral està en relació amb la postura defensada per ICV.**

Aquestes dues franges de militants (18-30 i 31-39 anys) ¿què diuen en els dos enunciats "Per què s'han sumat al corrent majoritari" i "per la pressió del clima d'opinió pels mitjans"? Els militants de 18-30 anys opten pel Sí al primer enunciat en un 76,4% (el major dels percentatges per franges) i els de 31-39 opten en un 75%. Hem d'entendre que el corrent majoritari en el context del debat sobiranista és el corrent independentista. Mentre que en el segon enunciat -que també ho relacionem amb un clima d'opinió a favor del procés sobiranista- és l'opció preferida com a primera per la franja 18-30 (70,9%) i per la de 31-39 anys, tot i que en menor percentatge (54,7%).

Hi ha, per tant, la creença majoritària entre els militants d'edat compresa entre 18 i 39 anys d'ICV que aquests votants i simpatitzants d'ICV que arran el debat sobiranista i del 9-N els han manifestat que ja no votaran per la formació ecosocialista ho han fet perquè s'han sumat al corrent majoritari per la pressió del clima d'opinió creat pels mitjans a favor del procés sobiranista.

Aquest canvi ho fan també per no estar a favor de la línia defensa per ICV i el que cal detectar és si ha estat com a conseqüència de no haver defensat prou l'opció independentista o bé per no haver estat clara la seva defensa per l'opció federalista i/o confederalista.

GÈNERE /EDAT	Total			CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Per no estar a favor de la línia defensada per ICV							
Si	68,8	67,2	71,5	72,7	73,4	58,6	69,7
No	31,2	32,8	28,5	27,3	26,6	41,4	30,3
Per la pressió del clima d'opinió creat pels mitjans							
Si	51,7	49	56,3	70,9	54,7	50	46,6
No	48,3	51	43,7	29,1	45,3	50	53,4
Per la pressió en el seu entorn familiar i d'amics							
Si	19,5	21,2	16,6	21,8	26,6	11,4	19,5
No	80,5	78,8	83,4	78,2	73,4	88,6	80,5
Per la pressió en el seu entorn de la feina							
Si	11	12,4	8,6	14,5	12,5	8,6	10,4
No	89	87,6	91,4	85,5	87,5	91,4	89,6
Perquè s'han sumat al corrent majoritari							
Si	74,6	71,8	79,5	76,4	75	70	75,6
No	25,4	28,2	20,5	23,6	25	30	24,4

Pregunta 22 (P22). IDEOLÒGICAMENT, ¿ON ET SITUES?

GÈNERE /EDAT	Total	P2		CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Extrema esquerra	39	25	14	12	10	7	10
Esquerra	357	223	134	38	53	61	205
Centre-esquerra	13	10	3	5	1	2	5
Centre	1	1	0	0	0	0	1
Centre-dreta	0	0	0	0	0	0	0
Dreta	0	0	0	0	0	0	0
Extrema dreta	0	0	0	0	0	0	0
En %							
Extrema esquerra	9,5	9,7	9,3	21,8	15,6	10	4,5
Esquerra	87,1	86,1	88,7	69,1	82,8	87,1	92,8
Centre-esquerra	3,2	3,9	2	9,1	1,6	2,9	2,3
Centre	0,2	0,4	0	0	0	0	0,5
Centre-dreta	0	0	0	0	0	0	0
Dreta	0	0	0	0	0	0	0
Extrema dreta	0	0	0	0	0	0	0

Dels 410 militants que responen l'enquesta **la majoria (357 militants, el 87,1%) es defineix com a persona ideològicament d'esquerra, un 9,5% d'extrema esquerra (39 militants), un 3,2% de centre-esquerra (13 militants) i el 0,2% (només 1 militant) de centre.** Cap dels militants diu sentir-se de centre-dreta, dreta o extrema dreta.

Per sexe, els homes es consideren una mica més d'extrema esquerra (9,7%) que les dones (9,3%) mentre que aquestes s'autodefineixen una mica més com a d'esquerres (88,7%) que els homes (86,1%). Els homes s'autodefineixen lleugerament en percentatge superior a les dones com a ideològicament de centre-esquerra (3,9% pel 2% de les dones) i de centre (0,4% pel 0%).

Per franges d'edat, els militants que en un percentatge major es defineixen com a d'extrema esquerra són els de 18-30 anys (21,8%) i els que menys els de 50 o més (4,5%). Mentre que el percentatge major dels que es consideren d'esquerra són els militants de 50 o més (92,8%) i el percentatge menor els de 18-30 anys (69,1%). També en aquesta franja de 18-30 es concentra el major percentatge dels militants que es defineixen com de centre-esquerra (9,1%) mentre que són els militants de 31-39 anys que en menor percentatge s'autodefineixen així (1,6%).

La suma de militants d'ICV que se situen ideològicament en l'esquerra i extrema esquerra arriba al 96,6%, per un 3,2% de centre-esquerra i un 0,2 de centre. Per sexe, les dones militants que es defineixen com a d'extrema esquerra o d'esquerra arriba al 98%, mentre que entre els homes militants arriba a 95,8%. **Les dones militants d'ICV, doncs, estan lleugerament més a l'esquerra que es seus companys (+2,2 punts).**

Pregunta 23 (P23). ABANS QUE COMENCÉS EL DEBAT SOBRE LA INDEPENDÈNCIA DE CATALUNYA EL 2012, ¿COM ET DEFINIES PEL QUE FA AL TEU SENTIMENT IDENTITARI?

GÈNERE /EDAT	Total	P2		CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Només espanyol/a	1	0	1	0	0	0	1
Més espanyol/a que català/ana	12	6	6	3	1	2	6
Tan espanyol/a com català/ana	128	80	48	21	20	24	63
Més català/ana que espanyol/a	194	117	77	21	34	35	104
Només català/ana	75	56	19	10	9	9	47
En %							
Només espanyol/a	0,2	0	0,7	0	0	0	0,5
Més espanyol/a que català/ana	2,9	2,3	4	5,5	1,6	2,9	2,7
Tan espanyol/a com català/ana	31,2	30,9	31,8	38,2	31,3	34,3	28,5
Més català/ana que espanyol/a	47,3	45,2	51	38,2	53,1	50	47,1
Només català/ana	18,3	21,6	12,6	18,2	14,1	12,9	21,3

En aquesta pregunta 23 i en la següent, 24, hauríem de detectar com ha afectat el debat sobiranista i sobre la consulta del 9-N respecte al sentiment identitari dels militants d'ICV i si es pot observar canvis en les actituds en relació amb els contextos i circumstàncies del mateix debat (això ho podrem detectar amb el creuament de les respostes de diferents enunciats).

Segons aquest enunciat 23, dels 410 militants la majoria es considerava abans que comencés el debat sobre la independència de Catalunya el 2012 “més català/na que espanyol/a” (194 militants, el 47,3%), seguits dels militants que es consideraven “tan espanyol/com català/ana” (128 militants, el 31,2%). Els qui es consideraven “només català/ana” representaven el 18,3%.

Per sexe, les dones responien en un percentatge major que els homes a l'enunciat “només espanyol/a” (0,7% les dones, 0% els homes), “més espanyol/a que català/ana” (4% d'elles pel 2,3% d'ells), “tan espanyol/a com català/ana” (31,8% d'elles pel 30,9% d'ells) i “més català/ana que espanyol/a” (51% d'elles pel 45,2% d'ells”. Els homes, però, responien en major percentatge a l'enunciat “només català/ana” amb el 21,6% pel 12,6% de les dones, una diferència de 9 punts. Per tant, les dones tenien un sentiment biidentitari (espanyol i català) lleugerament més pronunciat que els homes (el 36,5% d'elles respon als tres primers enunciats pel 33,2% dels homes). El sentiment identitari dels homes s'inclinava més aviat a la dualitat català-espanyol i només català (tot que només el 21,6% aquests últims).

Així, les dones militants d'ICV abans de començar el debat sobiranista tenien un sentiment identitari més espanyol que català en el 36,5%; es consideraven més catalanes que espanyoles en el 51% i només catalanes el 12%.

Els homes militants d'ICV abans de començar el debat sobiranista tenien un sentiment identitari més espanyol que català en el 33,2%; es consideraven més catalans que espanyols en el 45,2% i només catalans el 18,3%.

Per franja d'edat, l'únic militant que es considerava només espanyol tenia 50 o més anys, mentre que els qui es consideraven més espanyol que català eren els militants de la franja 18-30 anys (5,5%) i els qui menys responien a aquest enunciat eren els de la franja 31-39 anys.

Els militants també de la franja 18-30 anys eren els qui responien en major percentatge a l'enunciat “Tan espanyol com català” (38,2%) mentre que els de 50 o més responien a aquest enunciat en menor percentatge (28,5%).

“Més català/ana que espanyol/a” era la resposta major entre els militants de 31-39 anys (53,1%) i menor entre els de 18-30 (38,2%).

Els militants que responien en major percentatge que es consideraven “només català/ana” era la franja de 50 o més anys (21,3%) i el menor percentatge els de 40-49 (12,9%).

La franja de militants d'ICV que abans de començar el debat sobiranista tenien un sentiment identitari més espanyol que català (responien en major percentatge als primers tres enunciats) era la de 18-30 anys (43,7%), seguit de la de 40-49 anys (37,2%), 31-39 (32,9%) i els qui menys els de 50 o més (31,7%). La mitjana del sentiment identitari més espanyol que català entre els militants d'ICV abans del

2012 era del 36,37%.

Mentre que la franja de militants d'ICV que abans de començar el debat sobiranista tenien un sentiment identari **més català que espanyol** (o només català, és a dir que responien en major percentatge al quart i cinquè enunciat) era la dels **50 o més anys** (68,4%), seguit de la de 31-39 anys (67,2%), 40-49 anys (62,9%) i finalment la dels militants ente 18-30 anys (56,4%). **La mitjana del sentiment identari més català que espanyol entre els militants d'ICV abans del 2012 era del 63,72%.**

Pregunta 24 (P24). ARA MATEIX, DESPRÉS DEL 9-N, ¿AMB QUIN D'AQUESTS ENUNCIATS ET SENTS MÉS IDENTIFICAT?

En aquesta pregunta 24, hauríem de detectar com ha afectat el debat sobiranista i sobre la consulta del 9-N el sentiment identari dels militants d'ICV, amb diferències entre gènere i franges d'edat. En aquesta primera taula hi ha els resultats a l'enunciat 24 amb el percentatge. A sota hem situat els resultats en percentatge de l'enunciat 23 per comparar el sentiment identari abans de 2012 i de després del 9 de novembre del 2014. Per tant, els canvis en l'actitud identitària en només 2 anys.

GÈNERE /EDAT	Total	P2		CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Només espanyol/a	0	0	0	0	0	0	0
Més espanyol/a que català/ana	5	2	3	0	1	0	4
Tan espanyol/a com català/ana	113	73	40	23	15	20	55
Més català/ana que espanyol/a	195	117	78	21	37	39	98
Només català/ana	97	67	30	11	11	11	64
En % (després 9-N)							
Només espanyol/a	0	0	0	0	0	0	0
Més espanyol/a que català/ana	1,2	0,8	2	0	1,6	0	1,8
Tan espanyol/a com català/ana	27,6	28,2	26,5	41,8	23,4	28,6	24,9
Més català/ana que espanyol/a	47,6	45,2	51,7	38,2	57,8	55,7	44,3
Només català/ana	23,7	25,9	19,9	20	17,2	15,7	29

En % (abans 2012)							
Només espanyol/a	0,2	0	0,7	0	0	0	0,5
Més espanyol/a que català/ana	2,9	2,3	4	5,5	1,6	2,9	2,7
Tan espanyol/a com català/ana	31,2	30,9	31,8	38,2	31,3	34,3	28,5
Més català/ana que espanyol/a	47,3	45,2	51	38,2	53,1	50	47,1
Només català/ana	18,3	21,6	12,6	18,2	14,1	12,9	21,3

Segons aquest enunciat 24, **després del debat sobiranista -entre la Diada del 2012 i la consulta del 9 de novembre del 2014- la majoria dels 410 militants**

que responen l'enquesta es considera "més català/na que espanyol/a" (195 militants, el 47,6%). Per tant, respecte el mateix sentiment abans del 2012 el creixement és de +0.3 punts.

Seguits dels militants que es consideraven "tan espanyol/com català/ana" (113 militants, el 27,6%). Per tant, respecte el mateix sentiment abans del 2012 hi ha una caiguda de -3.6 punts.

Els qui després del 9-N es consideren "només català/ana" representen el 23,7% (97 militants, que contrasta amb els 75, el 18,3%, que responia així abans del 2012). Per tant, respecte el mateix sentiment abans del 2012 hi ha un creixement del sentiment "només català/na" de +5.4 punts.

Per sexe, les dones responen a aquest enunciat respecte al sentiment després del 9-N en un percentatge igual que els homes a l'enunciat "només espanyol/a" (0%), "més espanyol/a que català/ana" (2% d'elles pel 0,8% d'ells, que contrasta amb la resposta de la pregunta 23 en què el percentatge era de 4% d'elles pel 2,3% d'ells),

"tan espanyol/a com català/ana" (26,5% d'elles pel 28,2% d'ells, resultat que contrasta, amb el 31,8% d'elles pel 30,9% d'ells en pregunta 23) i "més català/ana que espanyol/a" (51,7% d'elles pel 45,2% d'ells", que contrasta amb el 51% d'elles pel 45,2% d'ells en pregunta 23).

Els homes responen en major percentatge a l'enunciat "només català/ana" després del 9-N amb el 25,9% pel 19,9% de les dones, tot i que en els dos casos hi ha un increment que contrasta amb la pregunta 23 quan el 21,6% dels homes s'identificava només com a català i el 12,6% de les dones. Per tant la diferència de 9 punts es redueix a 6 punts entre homes i dones.

Les dones i homes militants comparteixen després del 9-N un percentatge gairebé similar respecte el sentiment sentiment biidentitari (més o igual espanyol i català). Així, el 28.5% d'elles respon als tres primers anunciats pel 29% dels homes). Aquest resultat contrasta amb la pregunta 23 quan aquell sentiment era del 36,5% d'elles pel 33,2% dels homes. Per tant, en dos anys hi ha hagut una pèrdua d'aquest sentiment més espanyol que en el cas de les dones és de -8 punts i en el dels homes -4.2 punts.

El sentiment identari dels homes s'inclina també després del 9-N més aviat a la dualitat català-espanyol i només català (passa del 21,6% aquest últim sentiment en la pregunta 23 al 25,9% en aquesta pregunta 24).

Així, si **les dones militants d'ICV** abans de començar el debat sobiranista tenien un sentiment identari més espanyol que català en el 36,5%; es consideraven més catalanes que espanyoles en el 51% i només catalanes el 12%, **després del 9-N tenen un sentiment identari més espanyol que català en el 28,5%; es consideren més catalanes que espanyoles en el 51,7% i només catalanes el 19,9%.**

I així, si **els homes militants d'ICV** abans de començar el debat sobiranista tenien un sentiment identari més espanyol que català en el 33,2%; es consideraven més catalans que espanyols en el 45,2% i només catalans el 21,6%, **després del 9-N tenen un sentiment identari més espanyol que català**

en el 29%; es consideren **més catalans que espanyols en el 45,2%** -el mateix percentatge- i **només catalans el 25,9% (+4.3 punts).**

Per franja d'edat, cap militant que es considera només espanyol després del 9-N, mentre que els qui es consideren més espanyol que català ja no són els militants de la franja d'edat entre 18-30 anys (que en un 5,5% responien en pregunta 23), sinó la franja de 50 o més (1,8%) i la de 31-39 (1,6%).

Els militants de la franja 18-30 anys tornen a ser els qui responen en major percentatge a l'enunciat "Tan espanyol com català", amb un 41,8% (38,2% havien respost en pregunta 23, per tant, un increment de +3.6 punts en aquest sentiment) mentre que ara són els de la franja 31-39 (amb el 23,4%) els que responen a aquest enunciat en menor percentatge.

"Més català/ana que espanyol/a" era la resposta major a la pregunta 23 entre els militants de 31-39 anys (53,1%) i menor entre els de 18-30 (38,2%). En aquesta pregunta 24 el resultat per franges es repeteix però el percentatge major és del 57,8% (+4.7 punts) i el menor de 38,2% (idèntic).

Els militants que responen en major percentatge que es consideren "només català/ana" tornen a ser els de la franja de 50 o més anys (29%, en contrast amb el 21,3% en la pregunta 23) i el menor percentatge els de 40-49 (15,7% però en contrast amb el 12,9% en la pregunta 23). També s'incrementa aquest sentiment de pertinença unidientitari català en la franja 18-30 anys (del 18,2% al 20%) i de 31-39 anys (del 14,1 al 17,2%). Veiem que l'increment més alt es dona en la franja 50 o més on hi ha un 7,7% de militants en aquesta franja d'edat que han canviat el seu sentiment de pertinença.

La franja de militants d'ICV que abans de començar el debat sobiranista tenien un sentiment identitari més espanyol que català (responien en major percentatge als primers tres enunciats) era la de 18-30 anys (43,7%), seguit de la de 40-49 anys (37,2%), 31-39 (32,9%) i els qui menys els de 50 o més (31,7%). **La mitjana del sentiment identitari més espanyol que català entre els militants d'ICV abans del 2012 era del 36,37%.**

Després del debat sobiranista i del 9-N la franja de militants que tenen un sentiment identitari més espanyol que català (responen en major percentatge als tres enunciats) és la de 18-30 anys també (41,8%, -1.9 punts), seguit de la de 40-49 (28,6%, -8.6 punts), 31-39 (25%, -7.9 punts) i els qui menys els de 50 o més (26,7%, -4.3 punts). **Per tant, la mitjana del sentiment identitari més espanyol que català entre els militants d'ICV després del 9-N del 2014 és del 30,52%. És a dir, s'ha reduït en -5.85 punts el sentiment identitari més espanyol que català.**

Mentre que la franja de militants d'ICV que abans de començar el debat sobiranista tenien un sentiment identitari més català que espanyol (o només català, és a dir que responien en major percentatge al quart i cinquè enunciat) era la dels 50 o més anys (68,4%), seguit de la de 31-39 anys (67,2%), 40-49 anys (62,9%) i finalment la dels militants entre 18-30 anys (56,4%). **La mitjana del sentiment identitari més català que espanyol entre els militants d'ICV abans del 2012 era del 63,72%.** Després del debat sobiranista i del 9-N la franja de militants que tenen un sentiment identitari més català que espanyol (o només català, és a dir que responen en major

percentatge al quart i cinquè enunciat) passa a ser la de 31-39 anys (el 75%, +7.8 punts), seguit de la dels 50 o més (73,3%, +4,9 punts), 40-49 anys (71,4%, +8.5 punts) i finalment la del militants entre 18-30 anys (58,2%, +1.8 punts). **Per tant, la mitjana del sentiment identitari més català que espanyol entre els militants d'ICV després del 9-N del 2014 és del 69,47%. És a dir, s'ha incrementat en +5.75 punts el sentiment identitari més espanyol que català.**

Podem dir -després de la consulta del 9 de novembre del 2014- que 7 de cada 10 militants d'ICV tenen un sentiment identitari més català que espanyol o només català, mentre que 3 cada 10 tenen un sentiment identitari més aviat dual espanyola-català. Però subratllem que després del 9-N en el conjunt dels 410 militants que responen l'enquesta el percentatge major, amb un **75,2% es defineix dins l'eix “tan espanyol com català/més català que espanyol”** en contrast amb el **23,7% que es defineix dins l'eix “només català/ana”**.

Pregunta 25 (P25). DAVANT AQUEST ENUNCIAT, ¿QUINA ÉS LA TEVA TRIA?

Aquest és un altre dels enunciats formulats per detectar el fenomen de l'espiral del silenci. Són tres tres enunciats formulats en primera persona i en tres circumstàncies o contextos diferents. Així, en el primer cas es demana al militant si ha estat més prudent a l'hora d'expressar les seves opinions en públic en un context que es pot interpretar com en el d'un context d'ICV (reunió, trobada, etc). En el segon cas, en un context (reunió, trobada, dinar, sopar) amb amics i/o familiars. I en el tercer cas, en el context de la feina amb els companys. Aquests són els resultats per cadascuna de les circumstàncies.

1) “Durant el debat sobre la consulta del 9N he estat més prudent i fin i tot he evitat fer comentaris i opinions que volia expressar en públic perquè he vist que la meva postura era diferent a la defensada pels meus companys d'ICV”:

GÈNERE /EDAT	Total	P2		CAP_EDAT	31-39 anys	40-49 anys	50 o més anys
		Home	Dona	18-30 anys			
	410	259	151	55	64	70	221
Sí, sovint	27	16	11	5	2	8	12
Sí, en algunes ocasions	55	34	21	7	11	8	29
Sí, en algunes ocasions i en determinats contextos	117	65	52	17	19	13	68
No, mai	211	144	67	26	32	41	112
En %							
Sí, sovint	6,6	6,2	7,3	9,1	3,1	11,4	5,4
Sí, en algunes ocasions	13,4	13,1	13,9	12,7	17,2	11,4	13,1
Sí, en algunes ocasions i en determinats contextos	28,5	25,1	34,4	30,9	29,7	18,6	30,8
No, mai	51,5	55,6	44,4	47,3	50	58,6	50,7

Dels 410 militants d'ICV, la majoria (51,5%) responen que no han estat més prudents a l'hora d'expressar les seves opinions davant els companys militants d'ICV perquè la

postura era diferent a la defensada per aquells. Però responen que “Sí, en algunes ocasions i determinats contextos” el 28,5%, mentre que “Sí, en algunes ocasions” (13,4%) i “Sí, sovint”, el 6,6%. **Per tant, el 48,5% dels militants d'ICV respon que, en diferent mesura, sí que ha estat més prudent i fins i tot han evitat fer comentaris i opinions que volia expressar en públic perquè ha vist que la seva postura era diferent a la defensa pels seus companys d'ICV.** Aquest percentatge contrasta amb el **51,5% que afirma que mai.**

En el cas de les dones militants el percentatge resultant de la suma dels tres primers enunciats de Sí arriba al 55,6% (per un 44% que diuen “No, mai”). Mentre que en els homes es del 44,4% (diuen que “No mai” el 55,6%). Per tant, **hi ha hagut una major prudència per part de les dones militants que per part dels homes, amb una diferència de 11,2 punts.**

Per franja d'edat, són els militants entre 40-49 els qui han evitat més clarament expressar una opinió discordant amb la dels companys (l'11,4%) mentre que els militants de 31-39 són els que es mostren més lliures a l'hora d'expressar-se (3,1%). La franja d'edat que en un percentatge més alt “mai” ha evitat mostrar l'opinió és la de 40-49 anys (58,6%) i la que s'ha mostrat més prudent és la de 18-30 anys (47,3%).

Si per franges d'edat agrupem en un bloc les tres opcions diferents de “Sí” i contrastem amb l'única opció de “No” trobem que els militants que han estat més prudents i que han evitat en diferents contextos i circumstàncies expressar en públic les seves opinions sobre el procés sobiranista i el 9-N davant els altres militants d'ICV és la franja de 18-30 anys amb un 52,7% que indica que sí (el 47,3 diu que “No, mai”). Seguit de la franja 31-39 (50%), la de 50 o més anys (49,3% per un 50,7 que assenyala “No mai”) i finalment la franja que s'ha mostrat més lliure és la de 40-49 anys (el 41,4% ha evitat expressar opinió per un 58,6% que mai ho ha fet).

Si fem una mitjana entre les respostes als tres enunciats primers amb contextos del Sí per franges trobem que **el 48,35% dels militants d'ICV han estat prudents i fins i tot han evitat fer comentaris i opinions sobre el debat sobiranista i el 9-N davant altres militants d'ICV en determinats contextos i ocasions. Per un 51,65% que mai ha evitat el debat amb els seus companys d'ICV.**

2) “Durant el debat sobre la consulta del 9N he estat més prudent i fins i tot he evitat fer comentaris i opinions que volia expressar en públic perquè he vist que la meua postura era diferent a la defensada entre els meus amics i familiars”:

Dels 410 militants d'ICV, la majoria, com en el context anterior (51,5%), responen que no han estat més prudents a l'hora d'expressar les seves opinions davant familiars i amics perquè la postura era diferent a la defensada per aquells. Però responen que “Sí, en algunes ocasions i determinats contextos” el 31%, mentre que “Sí, en algunes ocasions” (13,4%) i “Sí, sovint”, el 4,1%.

Si sumem les tres primeres opcions i les contrastem amb la quarta “No, mai” veiem que també com en el primer enunciat **el 48,5% dels militants ha preferit evitar en**

algunes ocasions i contextos expressar les seves opinions davant familiars i amics. El 51,5% mai.

GÈNERE /EDAT	Total	P2		CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 o més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Sí, sovint	17	10	7	1	7	2	7
Sí, en algunes ocasions	55	27	28	7	10	12	26
Sí, en algunes ocasions i en determinats contextos	127	75	52	19	16	16	76
No, mai	211	147	64	28	31	40	112
En %							
Sí, sovint	4,1	3,9	4,6	1,8	10,9	2,9	3,2
Sí, en algunes ocasions	13,4	10,4	18,5	12,7	15,6	17,1	11,8
Sí, en algunes ocasions i en determinats contextos	31	29	34,4	34,5	25	22,9	34,4
No, mai	51,5	56,8	42,4	50,9	48,4	57,1	50,7

En el cas de les dones militants aquest percentatge arriba al 57.5% mentre que en els homes militants és del 43.3% (una diferència entre homes i dones de 14.2 punts). Per tant, els homes s'han trobat -com en el primer enunciat respecte els companys d'ICV- més lliures d'expressar les seves opinions amb amics i familiars.

Per franja d'edat, són els militants entre 31-39 els qui han evitat més clarament expressar una opinió discordant amb familiars i amics (10,9%) mentre que els militants de 18-30 són els que es mostren més lliures a l'hora d'expressar-se (1,8%). La franja d'edat amb major percentatge que mai ha evitat mostrar l'opinió és la de 18-30 anys (50,9%) i la que s'ha mostrat més prudent és la de 31-39 anys (48,4%).

Si per franges d'edat agrupem en un bloc les tres opcions diferents de "Sí" i contrastem amb l'única opció de "No" trobem que els militants que han estat més prudents i que han evitat en diferents contextos i circumstàncies expressar en públic les seves opinions sobre el procés sobiranista i el 9-N davant familiars i amics és la franja de 31-39 anys amb un 51,6% que indica que sí (el 48,4 diu que "No, mai"). Seguit de la franja de més de 50 anys (49,4%), la de 18-30 (49,1% per un 50,9% que assenyala "No mai") i finalment la franja que s'ha mostrat més lliure és la de 40-49 anys (el 42,9% ha evitat expressar opinió per un 57,1% que mai ho ha fet).

Si fem una mitjana entre les respostes als contextos del Sí per franges trobem que **el 48,25% dels militants d'ICV han estat prudents i fins i tot han evitat fer comentaris i opinions sobre el debat sobiranista i el 9-N davant amics i familiars en determinats contextos i ocasions.**

Per tant, el percentatge de militants que han estat prudents davant amics i familiars per expressar les seves opinions sobre el debat sobiranista és pràcticament idèntic que quan s'han trobat davant companys militants (entre el 48,35%-48,25%), amb una lleugeríssima preferència a fer comentaris i opinions entre amics i familiars.

3) “Durant el debat sobre la consulta del 9N he estat més prudent i fin i tot he evitat fer comentaris i opinions que volia expressar en públic perquè he vist que la meva postura era diferent a la defensada pels meus companys de feina”:

GÈNERE /EDAT	Total	P2		CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 o més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Sí, sovint	21	10	11	1	5	3	12
Sí, en algunes ocasions	52	25	27	10	11	9	22
Sí, en algunes ocasions i en determinats contextos	136	82	54	16	18	19	83
No, mai	201	142	59	28	30	39	104
En %							
Sí, sovint	5,1	3,9	7,3	1,8	7,8	4,3	5,4
Sí, en algunes ocasions	12,7	9,7	17,9	18,2	17,2	12,9	10
Sí, en algunes ocasions i en determinats contextos	33,2	31,7	35,8	29,1	28,1	27,1	37,6
No, mai	49	54,8	39,1	50,9	46,9	55,7	47,1

Dels 410 militants d'ICV, la majoria (49%), com en els dos contextos anteriors (51,5%), responen que no han estat més prudents a l'hora d'expressar les seves opinions davant, en aquest cas, companys de feina perquè la postura era diferent a la defensada per aquells. Però responen que “Sí, en algunes ocasions i determinats contextos” el 33,2%, mentre que “Sí, en algunes ocasions” (12,7%) i “Sí, sovint”, el 5,1%.

Si sumem les tres primeres opcions i les contrastem amb la quarta “No, mai” **el 51% dels militants ha preferit evitar en algunes ocasions i contextos expressar les seves opinions davant els companys de feina** El 49% indica que “No, mai”.

En el cas de les dones militants aquest percentatge arriba al 61% per 45,3% dels homes militants (15.7 punts més prudents les dones militants que els militants homes en aquest context de la feina). Per tant, hi ha una gran diferència en com les dones eviten mostrar les seves opinions en aquest context de la feina en comparació amb els homes militants.

Per franja d'edat, són els militants entre 31-39 els qui han evitat més clarament expressar una opinió discordant amb companys de feina (7,8%) mentre que els militants de 18-30 són els que es mostren més lliures a l'hora d'expressar-se (1,8%). La franja d'edat amb major percentatge que mai ha evitat mostrar l'opinió és la de 40-49anys (55,7%) i la que s'ha mostrat més prudent és la de 31-39 anys (46,9%).

Si per franges d'edat agrupem en un bloc les tres opcions diferents de “Sí” i contrastem amb l'única opció de “No” trobem que els militants que han estat més prudents i que han evitat en diferents contextos i circumstàncies expressar en públic les seves opinions sobre el procés sobiranista i el 9-N davant companys de feina és la franja de 31-39 anys amb un 53,1% que indica que sí (el 46,9 diu que “No, mai”).

Seguit de la franja de més de 50 anys (53%), la de 18-30 (49,1% per un 50,9% que assenyala “No mai”) i finalment la franja que s'ha mostrat més lliure és la de 40-49 anys (el 44,3% ha evitat expressar opinió per un 55,7% que mai ho ha fet).

Si fem una mitjana entre les respostes als contextos del Sí per franges trobem que **el 49,87% dels militants d'ICV han estat prudents i fins i tot han evitat fer comentaris i opinions sobre el debat sobiranista i el 9-N davant companys de feina en determinats contextos i ocasions.**

Per tant, el percentatge de militants que han estat prudents davant companys de feina per expressar les seves opinions sobre el debat sobiranista és gairebé idèntic (49,87%) que quan s'han trobat davant companys militants (48,35%) i entre amics i familiars (48,25%).

Troblem, doncs, que entre el *hard-core* d'un partit polític -en aquest cas ICV- **el percentatge de militants que afirmen que han estat més prudents i fins i tot han evitat fer comentaris i opinions personals sobre el debat sobiranista i la consulta del 9-N en un percentatge que varia entre el 48,25% i el 49,87%** segons els tres contextos i circumstàncies i en els tres graus (Sí, sovint, sí en algunes ocasions, Sí en algunes ocasions i en determinats contextos). En el *hard-core* d'ICV trobem que **les dones militants tendeixen de forma molt més accentuada que els homes a mantenir el silenci en contextos on els seus comentaris o bé opinions són diferents de l'interlocutor.**

Pregunta 26 (P26). ¿VAS ANAR A VOTAR EL 9 DE NOVIEMBRE EN EL REFERÈNDUM NO VINCULANT? ¿QUINA OPCIO VAS TRIAR?

Aquesta, òbviament, és la pregunta més important de totes perquè ens facilita l'índex de participació de la militància d'ICV en la consulta del 9-N i la seva opció triada. Aquesta dada la creuarem més endavant amb altres respostes a preguntes. També cal contrastar aquest grau de participació i les opcions triades amb el resultat de la votació final de la Convenció Nacional del 28 de febrer del 2015.

En la consulta no vinculant per la independència de Catalunya, celebrada el 9 de novembre del 2014 (vegeu quadre amb participació numèrica i % de la militància) van anar a votar 354 dels 410 militants que responen l'enquesta i no van anar a votar 56 militants. Per tant, podem dir que **el 86,3% de la militància d'ICV va anar a votar el 9-N per un 13,7% que no ho va fer.**

Van anar a votar més dones militants (90,1%) que homes militants (84,2%). Per tant, el 15,8% dels homes militants d'ICV es van quedar a casa pel 9,9% de les dones militants.

Per franja d'edat, els militants entre 18-30 anys van ser els qui van anar a votar en un índex més alt (89,1%), seguit dels de 50 o més (87,8%), 40-49 (84,3%) i els qui van anar a votar menys van ser els militants d'entre 31-39 anys (81,3%). Per tant, la franja d'entre 31-39 anys va ser la més contrària a participar en la consulta (el 18,8 va decidir no anar-hi) seguida de la franja 40-49 (15,7% no hi van anar), 50 o més (12,2%) i la de 18-30 (10,9% no hi va anar).

GÈNERE /EDAT	Total	P2		CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Sí	354	218	136	49	52	59	194
No	56	41	15	6	12	11	27
SÍ, VAIG ANAR A VOTAR I VAIG VOTAR:	354	218	136	49	52	59	194
Vaig votar SI-SI	180	120	60	18	25	27	110
Vaig votar SI-NO	159	89	70	29	24	28	78
Vaig votar NO	1	1	0	0	1	0	0
En blanc	14	8	6	2	2	4	6
En %							
Sí	86,3	84,2	90,1	89,1	81,3	84,3	87,8
No	13,7	15,8	9,9	10,9	18,8	15,7	12,2
SÍ, VAIG ANAR A VOTAR I VAIG VOTAR:	354	218	136	49	52	59	194
Vaig votar SI-SI	50,8	55	44,1	36,7	48,1	45,8	56,7
Vaig votar SI-NO	44,9	40,8	51,5	59,2	46,2	47,5	40,2
Vaig votar NO	0,3	0,5	0	0	1,9	0	0
En blanc	4	3,7	4,4	4,1	3,8	6,8	3,1

Què van votar els qui sí van participar en el referèndum? **El 50,8% va votar “Sí-Sí”; el 44,9% “Sí-No”, en blanc el 4% i van votar “NO” el 0,3%.**

Per sexe, **els homes van votar més “Sí-Sí” (55%) que les dones militants (44,1%). Les dones van votar “Sí-No” en un 51,5% pel 40,8% dels homes.** En blanc va votar el 0,5% dels homes (0% de les dones) i en blanc el 4,4% de les dones pel 3,7% dels homes militants d'ICV.

Per franja d'edat, van votar en major proporció “Sí-Sí” els militants de 50 o més anys (56,7%) seguits de la franja 31-39 (48,1%), 40-49 (45,8%) i els qui menys la franja 18-30 anys (36,7%).

Van votar en major proporció pel “Sí-No” la franja 18-30 anys (59,2%), seguit de la de 40-49 (47,5%), 31-39 (46,2%) i 50 o més (40,2%).

Pel “No” va votar només la franja de 31-39 anys (1,9%). Mentre que “en blanc” va votar sobretot la franja 40-49 (6,8%) seguida de la de 18-30 anys (4,1%), 31-39 anys (3,8%) i 50 o més (3,1%).

Pregunta 27 (P27). EN EL CAS QUE EN ELS PRÒXIMS ANYS S'ARRIBÉS A CELEBRAR UN REFERÈNDUM VINCULANT, DIGUES SI ESTÀS D'ACORD O NO AMB AQUESTS TRES ENUNCIATS:

Aquesta és la darrera pregunta i forma part dels enunciat per identificar el fenomen de l'espiral del silenci. Es tracta, amb les preguntes 16, 17, 18 i 25 les úniques en què aquesta enquesta s'ha adreçat directament al militant per demanar-li obertament si en diferents contextos i circumstàncies estaria disposat a mantenir la seva opinió i actitud malgrat estar en minoria i amb el risc de l'aïllament i l'enemistat.

Com veiem en aquest quadre (que inclou el %), la majoria dels 410 militants d'ICV està disposat en una futura convocatòria d'un referèndum vinculant sobre la independència de Catalunya a manifestar les seves opinions malgrat estar en minoria (primer enunciat), tot i que aquesta actitud es modificaria si això provoca sentir-se aïllat (segon anunciat). Si les opinions del militant d'ICV poden enemistar-lo, per exemple, amb companys de la feina (tercer enunciat), la disposició a mantenir l'opinió es redueix fins gairebé la meitat.

GÈNERE /EDAT	Total	P2		CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
1."Jo estaria disposat a manifestar les meves opinions malgrat sentir-me en minoria"							
Sí	405 (98,8%)	259 (100%)	146 (96,7%)	54 (98,2%)	62 (96,9%)	70 (100%)	219 (99,1%)
No	5 (1,2%)	0 (0%)	5 (3,3%)	1 (1,8%)	2 (3,1%)	0 (0%)	2 (0,9%)
2. "Si veiés que la majoria de la gent està en desacord amb mi modularia les meves opinions perquè no voldria sentir-me aïllat"							
Sí	50 (12,2%)	31 (12%)	19 (12,6%)	5 (9,1%)	11 (17,2%)	11 (15,7%)	23 (10,4%)
No	360 (87,8%)	228 (88%)	132 (87,4%)	50 (90,9%)	53 (82,8%)	59 (84,3%)	198 (86,6%)
3."Si això em pot suposar enemistar-me en situacions com ara el meu lloc de treball amb els companys preferiria evitar els debats"							
Sí	182 (44,4%)	104 (40,2%)	78 (51,7%)	24 (43,6%)	37 (57,8%)	34 (48,6%)	87 (39,4%)
No	228 (55,6%)	155 (59,8%)	73 (48,3%)	31 (56,4%)	27 (42,2%)	36 (51,4%)	134 (60,6%)

En el primer enunciat "Jo estaria disposat a manifestar les meves opinions malgrat sentir-me en minoria" dels 410 militants només 5 no hi estan d'acord (l'1,2%), és a dir que el 98,8% assegura que estaria disposat a manifestar les seves opinions malgrat sentir-se en minoria. Per sexe, cap home militant mantindria silenci per un 3,3% de les dones. Per franja d'edat, els militants entre 31-39 anys amb el 3,1% són els més predisposats al silenci en un context que els suposés sentir-se en minoria.

En el segon enunciat "Si veiés que la majoria de la gent està en desacord amb mi modularia les meves opinions perquè no voldria sentir-me aïllat" dels 410 militants 50 (el 12,2%) asseguren que modularien les opinions per no sentir-se aïllats en un percentatge semblant entre homes (12%) i dones (12,6%). La franja d'edat més propensa a modular les opinions en aquesta circumstància és la dels militants entre 31-39 anys (17,2%), seguit de la franja 40-49 (15,7%), 50 o més (10,4%) i 18-30 (9,1%).

En el tercer enunciat "Si això em pot suposar enemistar-me en situacions com ara el meu lloc de treball amb els companys preferiria evitar els debats" dels 410 militants 182 (44,4%) està d'acord i preferiria evitar el debat per no enemistar-se. Per sexe, les dones són més propenses a mantenir silenci (51,7%) que els militants homes (40,2%). Per franja d'edat, són els militants entre 31-39 anys els que tenen més por a enemistar-se per les seves opinions (57,8%), seguits dels de 40-49 anys (48,6%), 18-30 anys (43,6%) i els qui menys els militants de més de 50 anys (39,4%). Aquests últims són els més disposats a mantenir un debat malgrat que això suposés enemistar-se amb companys de feina (60,6%).

Pregunta 28 (P28). Si vols fer algun comentari sobre com has viscut aquests dos anys de debat sobre el 9N i la independència de Catalunya i si creus que aquest clima d'opinió t'ha pogut influir a l'hora de mantenir i reforçar les teves opinions i actituds (o bé modificar-les) respecte el model de relació entre Catalunya i Espanya:

Aquest darrer enunciat no és pas una pregunta. Es dona l'oportunitat al militant enquestat que expressi la seva opinió sobre el debat per la independència de Catalunya i la consulta del 9-N però també sobre la postura d'ICV. Amb aquest tipus d'enunciat es vol detectar si els militants que tenen més necessitat d'expressar les seves opinions són els que s'han sentit menys disposats a expressar-se en el debat i en diversos contextos (familiar, amics, companys de partit, companys de feina). Per això hem creuat les respostes d'aquest enunciat amb altres enunciats (ho veiem més endavant).

Aquí baix hi ha la taula que indica que dels 410 militants que responen l'enquesta, el 27,6% fan un comentari final. Per sexe, les dones tenen més necessitat d'expressar una opinió (31,8%) pel 25,1% dels militants homes. Per franja d'edat, són els militants entre 31-39 anys que en percentatge major escriuen algun comentari (34,4%) mentre els que ho fan en menor percentatge són els militants entre 18-30 anys (21,8%).

	Total	P2		CAP_EDAT			
GÈNERE /EDAT		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
Sí fa comentari	113	65	48	12	22	19	60
No fa cap comentari	297	194	103	43	42	51	161
En %							
Sí fa comentari	27,6	25,1	31,8	21,8	34,4	27,1	27,1
No fa cap comentari	72,4	74,9	68,2	78,2	65,6	72,9	72,9

4.4.6. Discussió

L'objectiu d'aquesta recerca basada en una enquesta entre els militants d'ICV era validar si s'havia pogut donar un fenomen d'espiral del silenci entre el *hard-core* d'un partit polític -subratllem de nou, un dels grups més reticents a sofrir canvis en les opinions i actituds que a més puguin derivar en una tendència com la que descriu la teoria d'Elisabeth Noelle-Neumann- en el context d'un debat que s'ha mantingut en l'agenda política i mediàtica a Catalunya durant un període molt llarg, en aquest cas el debat de la independència de Catalunya i la convocatòria d'un referèndum en el període comprès entre l'11 de setembre del 2012 i el 9 de novembre del 2014.

L'enquesta va ser resposta per 410 militants dels aproximadament 700 que van participar en la Convenció Nacional del 27-28 de febrer del 2015. Com hem dit en apartats anteriors d'aquesta tesi, en l'acte de cloenda de dissabte 28 quan es va fer la votació del text definitiu hi van votar 437 militants la qual cosa significa que la mostra és tan significativa (93,82% dels qui van votar i un 58,5% dels qui van assistir) que podem dir que quan parlem d'aquests 410 militants ho fem del conjunt de la militància.

També cal tenir en compte que en la votació final del 28 de febrer del document polític que defineix el model de relació de Catalunya amb Espanya -"un Estat lliure dins d'un Estat plurinacional"-, d'aquests 437 militants, van aprovar la proposta de la direcció d'ICV 379 militants (un 86,7%), 9 en contra i 49 abstencions.⁷⁴³

Els militants tenien l'enquesta dins la carpeta de documents de la Convenció Nacional i en cap moment s'explicava l'objectiu de la investigació. De fet, els pocs comentaris -crítics o no- que va rebre l'enquesta es van centrar en aquells militants que van pensar que era una enquesta elaborada per la mateixa direcció d'ICV.

De les 28 preguntes, només cinc (16, 17, 18, 25 i 27) s'adrecen directament al militant per demanar-li obertament si, en diferents contextos i circumstàncies, ha mantingut o estaria disposat a mantenir la seva opinió i actitud malgrat estar en minoria i amb el risc de l'aïllament i el conflicte amb amics, familiars i companys de feina. Aquest bloc de cinc enunciats ens serveix per identificar el fenomen de l'espiral del silenci.

⁷⁴³ Podeu consultar la nota de premsa enviada als mitjans pel gabinet de premsa d'ICV i penjada al web oficial: <http://www.iniciativa.cat/ca/news/joan-herrera-fa-crida-refundar-catalunya-democracia-igualtat-i-lecologia-i-ciui>

En aquest sentit, detectem que durant el debat entre setembre del 2012 i la consulta del 9 de novembre del 2014 es dona el fenomen de l'espai del silenci en un percentatge que oscil·la -segons diversos contextos i circumstàncies- entre un 9,1% en el seu punt més baix i un 48,5% en el percentatge més alt.

L'espai del silenci ha estat major entre les dones militants que entre els seus companys masculins i més accentuat en la franja d'edat 40-49 que també és la que concentra un percentatge major dels qui tenen un major sentiment identitari dual "espanyol-català" i els més identificats amb el model d'estat federalista. En les altres franges també detectem índexs de comportament que es poden identificar amb l'espai del silenci, especialment en les franges 18-30 i menys en les de 30-39 i en 50 o més.

També tant les dones com aquesta franja de militants entre 40-49 anys tenen un índex més alt de consum de mitjans de comunicació del "circuit" espanyol que del català, tot i que, com els homes i la resta de franges, consumeixen majoritàriament mitjans amb seu a Catalunya.

Contràriament, els militants de 50 o més anys -els més sobiranistes, els més catalanoparlants i el que tenen un major sentiment identitari català- són els militants que presenten comportaments menors -i per tant, percentatges inferiors- identificats amb el fenomen de l'espai del silenci.

En l'enunciat 17 ("¿En algun moment en aquests dos anys de debat sobre la consulta sobiranista has preferit no manifestar el teu posicionament per evitar entrar en conflicte amb la persona que tenies davant?") trobem que la suma dels qui assenyalen "Sí, en més d'una ocasió" + "Sí, molt sovint" arriba al 30,8%, un 38,4% entre les dones i un 26,3% entre els homes amb una diferència de 12.1 punts entre sexes. Per franja d'edat, els militants entre 18 i 30 anys són els que han evitat més manifestar el posicionament (34,6%).

GÈNERE /EDAT	Total	CAP_EDAT					
	Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys	
En %	410	259	151	55	64	70	221
Sí, en més d'una ocasió	19,8	17,8	23,2	25,5	14,1	20	19,9
Sí, molt sovint	11	8,5	15,2	9,1	18,8	10	9,5
Total	30,8	26,3	38,4	34,6	32,9	30	29,4

En l'enunciat 18 es preguntava per les circumstàncies on el militant s'havia trobat més còmode o lliure a l'hora d'expressar l'opinió sobre el debat per la independència de Catalunya i la consulta del 9-N. Aquí trobem una diferència de 30 punts entre el context més procliu (en una reunió amb companys militants d'ICV, amb el 87,3%) i el que menys (opinar a través de Twitter, amb el 56,6%).

La suma dels percentatges en els 10 casos dona que si bé el 74,95% dels militants s'ha trobat còmode a l'hora d'expressar les seves opinions en contextos i circumstàncies diferents, no obstant un 25,05% no s'ha trobat còmode. Aquí cal

destacar que les dones en 9 de les 10 les circumstàncies descrites -excepte "Amb la parella"- s'han trobat més còmodes que els militants homes a l'hora d'expressar la seva opinió.

Aquesta conclusió semblaria entrar en contradicció amb els altres enunciats on es detecta clarament que les dones mostren percentatges superiors als homes pel que fa a la tendència a la prudència i al silenci. Això és així perquè les dones militants tenen una major predisposició que els homes a expressar les seves opinions en la majoria de contextos però menor predisposició que els homes a expressar aquestes opinions si el context descrit és de conflicte o pot provocar conflicte. La dona militant quan troba que el clima és advers tendeix a ser més prudent, modular aquestes opinions i en el cas extrem silenciar-les. Tenen, doncs, més confiança per verbalitzar les seves opinions, però també més inclinació per autocensurar-se si l'ambient o clima on verbalitza és hostil o conflictiu.

També comprovem en aquesta pregunta 18 -en la línia d'altres investigacions recents- que hi ha una tendència clara a autocensurar-nos, modular-nos o evitar opinions que ens provoquin conflicte en el context de les xarxes socials (Facebook, Twitter), superior a altres contextos com ara el cara a cara amb amics, companys de feina, familiars i fins i tot veïns.

En l'enunciat 25, trobem que en els tres contextos especificats, el militant d'ICV ha estat més prudent i fins i tot ha evitat comentaris i opinions davant els companys militants d'ICV (48,35%), davant amics i familiars (48,25%) i més lliures davant companys de feina (49,87%). La mitjana ens dona que el 48,82% dels militants ha evitat fer comentaris i emetre opinions en aquests tres contextos quotidians. Aquí també trobem una diferència important entre homes i dones en què les dones s'han mostrat molt més prudents (fins a 15.7 punts més en context de la feina).

Si creuem aquest enunciat 25 i el 21 (per què el militant creu que votants i simpatitzants deixaran de votar ICV arran del debat sobiranista) amb l'enunciat 26 (si va anar a votar i per quina opció)

Frecuències	Total	P26A		P26B			En blanc
		Sí	No	Vaig votar SI-SI	Vaig votar SI-NO	Vaig votar NO	
Total	410	354	56	180	159	1	14
1. Per no estar a favor de la línia defensada per ICV							
P21_1	410	354	56	180	159	1	14
Si	282	242	40	135	96	1	10
No	128	112	16	45	63	0	4
No contesta	0	0	0	0	0	0	0
2. Per la pressió del clima d'opinió creat pels mitjans							
P21_2	410	354	56	180	159	1	14
Si	212	174	38	76	90	0	8
No	198	180	18	104	69	1	6
No contesta	0	0	0	0	0	0	0

3. Per la pressió en el seu entorn familiar i d'amics							
P21_3	410	354	56	180	159	1	14
Si	80	66	14	28	34	0	4
No	330	288	42	152	125	1	10
No contesta	0	0	0	0	0	0	0
4. Per la pressió en el seu entorn de la feina							
P21_4	410	354	56	180	159	1	14
Si	45	40	5	14	24	0	2
No	365	314	51	166	135	1	12
No contesta	0	0	0	0	0	0	0
5. Perquè s'han sumat al corrent majoritari							
P21_5	410	354	56	180	159	1	14
Si	306	265	41	121	130	1	13
No	104	89	15	59	29	0	1
No contesta	0	0	0	0	0	0	0
1) "Durant el debat sobre la consulta del 9N he estat més prudent i fin i tot he evitat fer comentaris i opinions que volia expressar en públic perquè he vist que la meva postura era diferent (../..)							
P25_1	410	354	56	180	159	1	14
Sí, sovint	27	25	2	17	8	0	0
Sí, en algunes ocasions	55	47	8	25	20	1	1
Sí, en algunes ocasions i en determinats contextos	117	101	16	52	45	0	4
No, mai	211	181	30	86	86	0	9
No contesta	0	0	0	0	0	0	0
2) "Durant el debat sobre la consulta del 9N he estat més prudent i fin i tot he evitat fer comentaris i opinions que volia expressar en públic perquè he vist que la meva postura era diferent (../..)							
P25_2	410	354	56	180	159	1	14
Sí, sovint	17	12	5	5	6	0	1
Sí, en algunes ocasions	55	48	7	23	21	1	3
Sí, en algunes ocasions i en determinats contextos	127	107	20	45	57	0	5
No, mai	211	187	24	107	75	0	5
No contesta	0	0	0	0	0	0	0
3) "Durant el debat sobre la consulta del 9N he estat més prudent i fin i tot he evitat fer comentaris i opinions que volia expressar en públic perquè he vist que la meva postura era diferent (../..)							
P25_3	410	354	56	180	159	1	14
Sí, sovint	21	15	6	6	9	0	0
Sí, en algunes ocasions	52	43	9	18	21	1	3
Sí, en algunes ocasions i en determinats contextos	136	122	14	60	56	0	6

No, mai	201	174	27	96	73	0	5
No contesta	0	0	0	0	0	0	0

Mentre que en l'enunciat 27 on es preguntava al militant d'ICV si en els pròxims anys se celebrés un referèndum vinculant estaria disposat a manifestar les opinions la majoria respon que sí “malgrat sentir-me en minoria” (98,8%) i no a modular les opinions per no sentir-se aïllat (87,8%) tot i que respon que sí evitaria el debat si això suposés l'enemistat al lloc de feina amb els seus companys (44,4%). Tornem a comprovar que en els tres enunciats les dones militants es mostren més prudentes i menys disposades a mostrar públicament les seves opinions (fins a 11.5 punts en el darrer dels casos).

Els enunciats 20 i 21 pretenen detectar canvis en les opinions i actituds dels votants i simpatitzants a partir de preguntar als militants si creuen que arran el debat sobiranista ICV ha pogut perdre suport electoral. També es tracta d'una manera indirecta que els militants puguin projectar les seves opinions i actituds que potser amb un enunciat directe no respondrien de la mateixa manera.

En la pregunta 20, el 24,1% dels militants afirmen conèixer en el seu entorn votants i/o simpatitzants d'ICV que arran del debat sobiranista els han manifestat que canviaran el seu sentit del vot. I el 45,1% diu conèixer “alguns”.

En l'enunciat següent se li pregunta al militant per quina raó creu que aquests votants i/o simpatitzants han decidit de donar suport a ICV. Entre les cinc opcions per triar, la majoria creu que per haver-se sumat al corrent majoritari (que no s'especifica però que implícitament pels anunciats anteriors es pot fàcilment identificar com el corrent sobiranista i a favor de la consulta del 9-N). El 74,6% creu que hi ha hagut, doncs, un efecte de carro guanyador (*bandwagon effect*) com a resultat del debat per la independència de Catalunya i que aquest efecte pot explicar en part una pèrdua del suport electoral per a ICV.

El segon enunciat que més assenyalen els militants com a responsable d'aquesta pèrdua de suport és per l'enunciat “Per no estar a favor de la línia defensada per ICV” (68,8%). Aquí són les dones que responen en un percentatge més alt que els homes (71,5% per 68,8%) i per franges d'edat les que responen en un percentatge més baix és la de 50 o més anys (la més independentista) i la de 40-49 anys (més federalista-confederalista). Per tant, si bé queda clar que els militants interpreten que la línia defensada per la direcció d'ICV ha estat molt important per explicar aquesta pèrdua, no obstant, no podem dir a partir de l'enquesta si ha estat més per defensar l'opció federalista, per no defensar-la prou o bé per sumar-se a la convocatòria del 9-N en què ICV va quedar situada dins el bloc soberanista.

El tercer enunciat més assenyalat és “per la pressió del clima d'opinió creat pels mitjans” (51,7%). Aquesta resposta cal relacionar-la amb la primera i implícitament s'entén que són els mitjans de comunicació que han mantingut en la seva agenda el debat sobiranista.

Així mateix, els enunciats 13 i 16 enllacen amb el punt central que destacava Noelle-Neumann en la seva teoria: la manera com els mitjans ensenyen el posicionament del teu partit polític o bé la no visualització del partit en aquests mitjans és causa

necessària per desencadenar l'efecte d'espai de silenci.

En l'enunciat 16, els militants d'ICV tenen una percepció que arriba fins al 33,4% que la forma com els mitjans han presentat la formació ecosocialista durant el debat ha condicionat la disponibilitat del militant a defensar ICV en públic. Aquest percentatge és major entre les dones (36,4%) que entre els homes militants (31,6%), 4.8 punts de diferència.

GÈNERE /EDAT	Total	P2		CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
En %	410	259	151	55	64	70	221
Sí, absolutament	10,2	7,3	15,2	9,1	14,1	10	9,5
Sí, més aviat sí	23,2	24,3	21,2	23,6	18,8	22,9	24,4
Total	33,4	31,6	36,4	32,7	32,9	32,9	33,9

L'enunciat 13 (“¿Has vist reflectit el posicionament d'ICV en la premsa escrita, ràdio i televisió respecte el debat per la independència de Catalunya en el període 2012-2014?”) trobem que la majoria respon que “Sí, però no gaire” “quasi mai” o “No, mai”. Si tal com mantenia Noelle-Neumann, perquè es manifesti un fenomen d'espai del silenci hi ha d'haver prèviament com a desencadenant una manca de visualització d'una determinada opció política o bé opinió en un debat, aquesta situació es dona entre els militants d'ICV. La mitjana de la suma de respostes “Quasi mai”+ “No, mai” és del 37,56% dels militants d'ICV (un 36,6% dels homes per un 39,06% de les dones) que diu no haver vist reflectit el posicionament d'ICV en la premsa escrita, ràdio i televisió.

Dels tres mitjans tradicionals, on hi ha una percepció que el posicionament d'ICV ha tingut menys representació és la televisió, seguida de la ràdio. I també són les dones les que tenen una percepció major d'aquesta manca de visualització d'ICV en els mitjans. Si agafem la premsa escrita -mitjà on més es visualitza ICV- i enfoquem en els enunciats “quasi mai” + “no, mai”, el 31,1% de les dones afirma que no ha vist reflectit en aquest mitjà de comunicació el posicionament ecosocialista pel 25,8% dels homes.

GÈNERE /EDAT	Total	P2		CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
Premsa escrita							
Quasi mai	26,3	24,3	29,8	27,3	31,3	20	26,7
No, mai	1,5	1,5	1,3	1,8	3,1	2,9	0,5
Ràdio							
Quasi mai	33,7	32,8	35,1	29,1	35,9	27,1	36,2
No, mai	5,1	5,4	4,6	10,9	7,8	4,3	3,2

Televisió							
Quasi mai	42	42,5	41,1	38,2	34,4	41,4	45,2
No, mai	4,1	3,5	5,3	5,5	3,1	5,7	3,6
Total (mitjana)	37,5	36,6	39,06	37,6	38,5	33,8	38,4

De fet, el 46,1% dels militants d'ICV creu que el posicionament sobre el debat de la independència no ha estat reflectit quasi mai o mai en la televisió, el 38,8% ho assenyala respecte la ràdio i el 27,8% pel que fa a la premsa escrita.

També relacionat amb la televisió, comprovem en l'enunciat 10 que si sumem els percentatges de les televisions amb centre emissor a Catalunya (TV3, Canal 3/24, TVE-1 Catalunya i 8TV) i els percentatges de les televisions amb centre emissor a Madrid (TVE-1, La Sexta, Antena 3, Tele 5 i Cuatro) els militants d'ICV miren més els canals catalans (una mitjana de 36,45%) que els espanyols (22,88%). Els homes miren més les televisions amb centre a Barcelona (37,85%) que les dones (34,1%). Però, també els homes miren més canals de televisió espanyols (23,56%) que les dones (21,72%).

Els homes, entre les televisions del circuit espanyol i català, s'informen de política a través de la televisió una mitjana de 61,41% per un 55,82% de les dones. Per franges d'edat podem veure en la taula d'abaix que són els militants d'entre 40-49 anys que sintonitzen més televisions -els que consumeixen més televisió del "circuit català", amb el 40,35- amb un 65,19. Els que menys veuen televisió són els militants de 50 o més, 58,06, que són els que menys s'informen per les cadenes espanyoles (21,36).

GÈNERE /EDAT	Total	CAP_EDAT					
	Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys	
	410	259	151	55	64	70	221
Tv del "circuit català" TV3, TVE-Catalunya, Canal 3/24 i 8TV	36,45	37,85	34,1	37,3	37,5	40,35	36,7
Tv del "circuit espanyol" TVE-1, La Sexta, A3, Tele5, Cuatro	22,88	23,56	21,72	22,9	26,02	24,84	21,36
Mitjana % total consum TV	59,33	61,41	55,82	60,2	63,52	65,19	58,06

Si fem una comparatiu entre consum d'emissores de ràdio de "circuit" català i espanyol -tot tenint en compte que en el circuit espanyol poden consumir desconexions a Catalunya- comprovem en l'enunciat anterior (pregunta 9), que si sumem els percentatges de quatre emissores amb centre emissor a Catalunya (Catalunya Ràdio, Rac1, Catalunya Informació, Ràdio 4) i els percentatges de quatre ràdios amb centre emissor a Madrid (Ser, RNE, Onda Cero, Cope) els militants d'ICV escolten més les emissores de ràdio amb centre a Barcelona (mitjana de 26,5%) que les que tenen el centre a Madrid (12,3%), més del doble. En total, de mitjana el 38,8% dels militants d'ICV s'informen cada dia per la ràdio, un percentatge que contrasta amb el 59,33% que ho fa per la televisió.

Els homes escolten més les ràdios amb centre a Barcelona (27,1%) que les dones

(25,6%). Mentre que les dones escolten més ràdio del circuit espanyol (13,5%) que no pas els homes (11,5%). Les dones (39,1%) escolten en total més ràdio cada dia que els homes (38,6). Aquesta dada contrasta amb la televisió, on els homes s'informen més per la televisió que les dones (61,4% pel 55,8%).

Per franges d'edat podem veure en la taula d'abaix que són els militants d'entre 40-49 anys que consumeixen un percentatge més alt de ràdio -com passava amb la televisió- i que són els que més s'informen pel "circuit català". Els més joves, militants entre 18-30 anys, són els que menys ràdio escolten i els que escolten menys ràdio del "circuit espanyol".

Per tant, en conclusió pel que fa al conjunt dels mitjans audiovisuals (televisió i ràdio), comprovem que la franja d'edat més consumidora de notícies per televisió i ràdio és la de 40-49 anys (una mitjana del 53,9% d'ells i d'elles s'informe diàrament a través d'aquests dos canals). I que les dones consumeixen més informació a través de la ràdio que no pas els homes, mentre que els homes ho fan més per la televisió.

GÈNERE /EDAT	Total	CAP_EDAT					
	Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys	
	410	259	151	55	64	70	221
Ràdios del "circuit català" Catalunya Ràdio, Rac1, Catinformació, Ràdio 4	26,5%	27,1%	25,6%	25,4%	25,4%	28,2%	26,7%
Ràdios del "circuit espanyol" Ser, RNE, Onda Cero, Cope	12,3%	11,5%	13,5%	9,5%	11,35%	14,6%	12,5%
Mitjana % total consum Ràdio	38,8%	38,6%	39,1%	34,9%	36,75%	42,8%	39,2%

Hi ha correlació entre exposició als mitjans i orientació del vot final en la consulta? Sí que hi ha una tendència entre mitjans de comunicació en castellà i de "circuit espanyol" a no haver anar a votar en menor percentatge el 9-N i en cas de fer-ho optar sobretot pel "Sí-No".

Així, en creuar les dades entre els 8 diaris més llegits i l'opció de vot comprovem que en percentatge dels 212 militants d'ICV que llegeixen *El País*, van anar a votar 171 i no ho van fer 41, mentre que dels 148 lectors de l'ARA hi van anar 139 i no hi van anar 9, i dels lectors 45 lectors d'El Punt AVUI, 42 hi van anar i 2 no.

D'aquests vuit diaris més llegits -amb les edicions en català i castellà de *La Vanguardia* i *El Periódico*- el "Sí-Sí" va guanyar al "Sí-No" entre els lectors de *La Vanguardia en català* (84 per 42), *El Periódico en català* (86 per 69), ARA (90 per 45), El Punt AVUI (29 per 14). Mentre que el "Sí-No" va guanyar entre els lectors de *La Vanguardia en castellà* (27 per 20), *El Periódico en castellà* (41 per 29), *El País* (83 per 77) i *El Mundo* (8 per 2).

Si fem aquest mateix creuament entre les 9 emissores de ràdio més escoltades, el percentatge major -en proporció del total d'oients/militant- dels qui no van anar a votar són militants oients de la SER (13 no ho van fer per 104 que sí) i la Cope (1 no ho va fer per 3 que sí). Dels qui sí que hi van anar van votar més pel "Sí-No" que pel

“Sí-Sí” els militants oients de la Ser (80 van votar pel “Sí-No” per 56 “Sí-Sí”), RNE (6 per 2) i Onda Cero (5 per 3).

Va guanyar el “Sí-Sí” entre els militants que escolten Catalunya Ràdio (104 vots per 61 el “Sí-No”), Rac 1 (73 per 26), Catalunya Informació (64 per 37), Cope (2 per 1) i Ràdio 4(7 per 6).

Comprovem que, excepte en el cas de la COPE, el militant que segueix emissores del “circuit espanyol” va tenir com en el cas de la premsa una tendència major -en percentatge relatiu- a no anar a votar i a fer-ho pel “Sí-No”.

Finalment, si fem aquest mateix creuament entre les 9 cadenes de televisió més vistes pels militants d'ICV el comportament és idèntic. Hi ha una clara diferència entre l'opció de vot “Sí-Sí” i “Sí-No” en relació amb el seguiment de cadenes del “circuit català” o bé “espanyol”. Així, el “Sí-No” va guanyar entre els militants que s'informen per TVE (25 militants ho van fer el “Sí-No per 23 pel “Sí-Sí”), La Sexta (122 pel “Sí-No” per 118 pel “Sí-Sí”), Antena 3TV (14 per 13), Tele 5 (12 per 10), Cuatro (32 per 19) i TVE-1 Catalunya (11 per 6). Mentre que el “Sí-Sí” va ser majoritari entre els militants d'ICV que s'informen per TV3 (157 “Sí-Sí” per 114 “Sí-No”), Canal 3/24 (70 per 53) i 8TV (60 per 29).⁷⁴⁴

Per tant, comprovem que el percentatge de militant que va votar -en percentatge relatiu- més pel “Sí-Sí” és el que s'informa per 8TV i el que ho va fer pel “Sí-No” -també en percentatge relatiu- és el que s'informa per TVE-1 Catalunya, més fins i tot que el que ho fa per TVE-1.

Pel que fa als diaris digitals aquí baix hi ha el llistat que apareixia en l'enquesta (pregunta 11) a més dels que els mateixos militants van afegir. El número correspon al nombre de militants que assenyala cadascun. Trobem que hi ha una correspondència entre el consum de diaris digitals clarament posicionats pel sobiranisme i el vot “Sí-Sí” del militant d'ICV (Ara, vilaweb, puntavui, nacioidigital, elsingulardigital, elcrític, entre altres) i els que són més de línia federalista-confederalista (publico, eldiario, la marea, catalunyaplural). Mantenen un equilibri entre les opcions elegides els militants lectors de La Vanguardia digital i s'inclinen pel “Sí-No” els d'ElPeriodico versió digital. En el cas de les versions digitals dels diaris de Madrid (El País, El Mundo) guanya clarament el “Sí-No”.

On no hi ha diferències és entre els usuaris de les dues principals xarxes socials que utilitzen per informar-se els militants d'ICV. Així, 297 militants d'ICV que usen Facebook van anar a votar per 45 que no ho van fer. 230 militants d'ICV que tenen compte Twitter van anar a votar per 25 que no ho van fer. En tots dos casos va guanyar el “Sí-Sí” (152 militants usuaris de Facebook i 112 de Twitter per 133 usuaris de Facebook que van votar “Sí-No” i 105 de Twitter).

⁷⁴⁴ Aquí també destaquem que els 12 militants que esmenten entre altres televisions Barcelona TV -que no estava en la llista de la pregunta-, d'aquests hi van anar a votar 10, dels quals el “Sí-No” va obtenir 4 vots i el “Sí-Sí”, 4. En blanc, 2.

	Van anar a votar	No van anar a votar	Votaren "Sí-Sí"	Votaren "Sí-No"
La Vanguardia.es	95	18	47	46
elperiodico.es	140	18	64	71
ara.cat	102	9	64	35
elmundo.es	19	3	8	11
324.cat	63	7	27	34
elpais.es	120	33	45	68
telenotícies.cat	18	3	8	10
vilaweb.cat	101	11	67	32
puntavui.cat	30	2	19	11
e-notícies.cat	19	4	11	7
eldebat.cat	13	1	8	4
naciodigital.cat	54	5	42	12
elsingulardigital.cat	21	2	15	5
elcrític.cat	90	14	50	35
publico.es	33	12	11	20
eldiario.es	53	12	15	32
cafeamblet	4	3	2	2
ladirecta	5	0	4	1
elconfidencial.es	3	1	1	2
lamarea	5	0	2	3
huffingtonpost	2	0	0	2
infolibre	1	2	0	1
sinpermiso.es	1	1	0	1
catalunyaplural.cat	2	0	1	1

Per tant, doncs, per concloure aquesta anàlisi entre la relació de l'exposició als mitjans i l'opció de vot del 9-N, hi ha una clara correspondència entre mitjans prosoberanistes i el "Sí-Sí" com també hi ha diferències entre mateixos mitjans si la versió és en català o castellà, en què en el primer cas la tendència també és al "Sí-Sí". Pel que fa als mitjans d'abast espanyol l'opció clarament és pel "Sí-No" i per no haver anat a votar.

Pel que fa a l'enunciat 15 ("¿Creus que alguns mitjans de comunicació, periodistes i tertulians han ridiculitzat l'opció federalista d'ICV durant el debat sobiranista en el període 2012-2014?") trobem que els qui contesten "Sí, absolutament" és el 34,6% i els que contesten "Sí, més aviat sí" el 49%. Per tant, el 83,6% dels militants d'ICV està d'acord amb l'enunciat en què les dones responen als dos enunciats en un 87,5% pel 81,5% dels homes.

En relació amb el debat i els canvis en les actituds envers el sentiment identitari i la preferència pe model d'organització territorial trobem canvis en el període 2012-2014 respecte a abans del 2012.

Pel que fa al sentimen identitari d'adscripció nacional hi ha hagut una deriva cap al sentiment "més català que espanyol" i "només català" i un decreixement del sentiment "tan espanyol com català", "més espanyol que català" i "només espanyol". El percentatge que creix més és el de sentiment "només català" que passa en només

dos anys del 18,3% al 23,7% (+5.4 punts) i creix en totes les franges d'edat, sobretot entre els militants de 50 o més anys (del 21,3% al 29%).

GÈNERE /EDAT	Total	P2		CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410	259	151	55	64	70	221
En % (abans 2012)							
Només espanyol/a	0,2	0	0,7	0	0	0	0,5
Més espanyol/a que català/ana	2,9	2,3	4	5,5	1,6	2,9	2,7
Tan espanyol/a com català/ana	31,2	30,9	31,8	38,2	31,3	34,3	28,5
Més català/ana que espanyol/a	47,3	45,2	51	38,2	53,1	50	47,1
Només català/ana	18,3	21,6	12,6	18,2	14,1	12,9	21,3
En % (després 9-N)							
Només espanyol/a	0	0	0	0	0	0	0
Més espanyol/a que català/ana	1,2	0,8	2	0	1,6	0	1,8
Tan espanyol/a com català/ana	27,6	28,2	26,5	41,8	23,4	28,6	24,9
Més català/ana que espanyol/a	47,6	45,2	51,7	38,2	57,8	55,7	44,3
Només català/ana	23,7	25,9	19,9	20	17,2	15,7	29

Aquest sentiment de només català també creix més entre les dones (del 12,6% al 19,9%) que entre els homes (del 21,6% al 25,9%) tot i que aquests últims tenen aquest sentiment +6 punts que les dones militants. Així mateix, el sentiment “Més català que espanyol” gairebé es manté igual (només +0,3 punts). Si sumem les diferències de percentatges del “més català que espanyol”+“només català” veiem que el sentiment identitari més accentuadament català s'ha incrementat fins convertir-se en el que s'identifica el 71,3% de la militància d'ICV, un percentatge que abans del 2012 era del 65,6%. És a dir, hi ha hagut un increment de +5.7 punts. Es tracta d'un canvi que pot semblar no gaire gran però que és molt significatiu perquè es dona en un període de temps molt curt (2012-2014).

Sobre la preferència pel model d'organització territorial trobem el major percentatge en els militants que se senten “Igual o més independentista” (40,5% del total) després de la celebració de la consulta del 9 de novembre del 2014. Tot i que aquest percentatge es queda darrere de la combinació “Igual o més federalista+Igual o més confederalista”.

No obstant, són els militants que es defineixen com a “igual o més confederalistes” i “igual o més independentistes” els que són majoria entre la militància d'ICV arran el 9-N (61,7%), especialment en la franja 31-39 anys (59,4%) i 50 o més anys (65,1%). La definició “Igual o més federalista + Igual o més confederalista” és la preferida per les franges 18-30 anys (67,3%) i 40-49 anys (60%). Per tant, podem dir que les dones tenen un sentiment menys confederalista-independentista que els homes (-4.4 punts) com també els militants d'entre 18-30 anys i de 40-49 anys.

Si comparem aquests resultats amb el 2009 (segons dades aportades en apartat 3.9 “El mapa de públics d'ICV”) aleshores l'opinió sobre el model d'Estat -entre votants

d'ICV- es distribuïa així: “Una regió d'Espanya” (1,88%), “Una comunitat autònoma d'Espanya” (21,66%), “Un estat dins una Espanya federal (61,42%) i “Un estat independent” (12,27%). Per tant, tot tenint en compte que l'enquesta del 2009 era a votants no pas a militants, es podria dir que **el sentiment independentista entre els simpatitzants d'ICV ha passat del 12,27% a un 40,5% en només cinc anys.**

En %		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410 (total)	259	151	55	64	70	221
Igual o més federalista + Igual o més confederalista	57,3%	57,9%	56,3%	67,3%	57,8%	60%	53,8%
Igual o més independentista	40,5%	40,9%	39,7%	29,1%	39,1%	38,6%	44,3%
I Igual o més confederalista+Igual o o més independentista	61,7%	63,3%	58,9%	54,6%	59,4%	58,6%	65,1%

Si l'opció més prosobiranista és la combinació “Igual o més confederalista+Igual o més independentista” trobem que aquesta representa el 61,7% de la identificació del total de la militància i és majoritària en 1) la franja 50 o més (65,1%), i 2) la franja 31-39 (59,4%). Mentre que la combinació federalista-confederalista és majoritària sobretot en la franja 18-30 (67,3%) i 40-49 (60%).

Aquestes dades cal contrastar-les amb els resultats de la votació final del 28 de febrer del 2015 del document sobre el model de relació -“un Estat lliure dins d'un Estat plurinacional”-, quan dels 437 militants que van votar, van aprovar la proposta de la direcció d'ICV 379 militants (un 86,7%), 9 en contra i 49 es van abstenir.

Per tant, podem dir que aquest 86,7% que correspondria més aviat a una identificació amb la combinació “Igual o més confederalista+Igual o més independentista” (61,7%) suposa que va haver-hi un 25,3% dels militants que van votar a favor de la resolució “Un Estat lliure dins d'un Estat plurinacional”. El que no podem identificar és si entre els 49 militants que es van abstenir i els 9 que van votar en contrar ho van fer els més proindependentistes o els més profederalistes i proautonomistes.

La darrera pregunta del qüestionari era saber si el militant havia anat a votar en la consulta del 9 de novembre del 2014 i per quina opció es va decantar. En el quadre anterior observem els resultats amb la seva identificació identitària i per opció de l'estructura estatal. Destaquem la diferència entre homes i dones (el “Sí-Sí” va ser l'opció del 55% dels homes militants pel 44,1% de les dones) i que la franja que va donar més suport al “Sí-Sí” és la de 50 o més anys, que coincideix amb el que té un sentiment més accentuat unidentitari català i que aposta més obertament per un Estat independent.

GÈNERE /EDAT	Total	P2		CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
SÍ, VAIG ANAR A VOTAR I VAIG VOTAR:	354	218	136	49	52	59	194
Vaig votar SI-SI	50,8	55	44,1	36,7	48,1	45,8	56,7
Vaig votar SI-NO	44,9	40,8	51,5	59,2	46,2	47,5	40,2
Vaig votar NO	0,3	0,5	0	0	1,9	0	0
En blanc	4	3,7	4,4	4,1	3,8	6,8	3,1
En % (després 9-N)							
Només espanyol/a	0	0	0	0	0	0	0
Més espanyol/a que català/ana	1,2	0,8	2	0	1,6	0	1,8
Tan espanyol/a com català/ana	27,6	28,2	26,5	41,8	23,4	28,6	24,9
Més català/ana que espanyol/a	47,6	45,2	51,7	38,2	57,8	55,7	44,3
Només català/ana	23,7	25,9	19,9	20	17,2	15,7	29
Igual o més federalista + Igual o més confederalista	57,3%	57,9%	56,3%	67,3%	57,8%	60%	53,8%
Igual o més independentista	40,5%	40,9%	39,7%	29,1%	39,1%	38,6%	44,3%
I Igual o més confederalista+Igual o o més independentista	61,7%	63,3%	58,9%	54,6%	59,4%	58,6%	65,1%

També, com veiem en totes les preguntes relacionades directament a detectar l'espiral del silenci, aquesta franja de 50 o més és la que presenta uns percentatges menors a l'hora de manifestar afirmativament que hagi estat més prudent en expressar les seves opinions durant el debat sobiranista. Per tant, podem dir que els que s'han mostrat més lliures a expressar les seves opinions és la franja de militants més a favor del debat sobiranista i que major suport va donar al "Sí-Sí".

També veiem una relació entre l'opció de vot el 9-N i l'ús de la llengua. Així, la franja d'edat que va votar en major percentatge pel "Sí-Sí", que va ser la de militants de 50 o més anys (56,7%), coincideix amb els que usen més el català (45,2%), que també coincideix amb el percentatge més alt dels qui tenen el català com a llengua materna (53,8%) i els qui més se senten "només català" (21,3%). Aquesta franja és la que es mostra després del 9-N "igual o més independentista" (44,3%), són els que menys creuen que els mitjans hagin ridiculitzat l'opció federalista d'ICV i també són els que han tingut més disponibilitat a manifestar i defensar el seu posicionament en el context del debat de la consulta sobiranista.

Aquesta franja d'edat de militants més grans de 50 anys anys -que és també el gruix de la militància- assenyalen que han vist més el posicionament d'ICV a la premsa escrita, consulten més diaris digitals prosobiranistes (Vilaweb, El Singular Digital) i són també els qui contesten amb percentatge més alt (66%) "No, no gaire" i "No, gens" a l'enunciat 16, si la forma com els mitjans de comunicació han presentat ICV durant el debat els ha condicionat la disponibilitat a defensar el partit en públic.

També és la franja d'edat de més de 50 anys -amb la franja 18-30- els militants que coneixen menys gent del seu entorn que durant el debat sobiranista els hagin expressat sentir-se en minoria i fins i tot criticats per defensar ICV (pregunta 19). El

30,4% dels militants de més de 50 anys afirmen que coneixen “pocs” o “ningú”.

En l'enunciat final (pregunta 28) es donava l'oportunitat al militant a deixar la seva opinió. En major percentatge, els que deixen una opinió són els que no van anar a votar (46%), seguits dels qui sí que hi van anar i van optar pel “Sí-Sí” (32%) i els qui ho van fer pel “Sí-No” (25%). D'aquests comentaris els qui van votar pel “Sí-Sí” ho fan per defensar la independència, seguits dels comentaris crítics amb la direcció d'ICV i pocs ho fan per criticar el paper dels mitjans de comunicació. Contràriament, els comentaris dels qui van votar pel “Sí-No” ho són primer per criticar la manca de pluralisme dels mitjans catalans, especialment de TV3. Hi ha algunes crítiques també a la postura ambígua de la direcció d'ICV.

Així mateix, cal destacar la relació entre canvis d'actitud i procedència geogràfica dels pares dels militants. Així, dels militants que no van anar a votar el 9-N, el 62% dels seus pares, és a dir, pare i mare, són catalans, el 23% té un dels pares nascuts fora de Catalunya i el 15% té els dos pares nascuts a Catalunya. Pel que fa als qui van votar “Sí-Sí” el 52% dels seus pares són catalans, el 20% té un dels pares nascuts fora de Catalunya i el 28% els seus dos pares. Mentre que dels qui van votar “Sí-No” el 28,2% dels seus dos pares són catalans, el 15% un dels pares i el 56,8% els dos pares són nascuts fora de Catalunya.

Per tant, trobem que el percentatge major de militants amb els dos pares no catalans (el 56,8%) es va inclinar pel vot “Sí-No”, mentre que els majors percentatges de militants amb els dos pares catalans (el 62% dels que no van anar a votar i el 52% que sí que ho va fer i va votar “Sí-Sí”) van optar per dues postures extremes com no anar a votar o anar-hi i fer-ho pel “Sí-Sí”. Els militants amb un dels dos pares nascut fora de Catalunya, el 23% dels qui no van anar a votar, el 20% que va votar i ho va fer pel “Sí-Sí” i el 15% que ho va fer pel “Sí-No”.

Interpretem que els militants més federalistes-confederalistes són els que tenen els dos pares nascuts fora de Catalunya (56,8%), mentre que els més independentistes aquest percentatge baixa fins al 28%. No obstant, els militants amb un percentatge més alt amb els dos pares nascuts a Catalunya (62%) i el menor percentatge dels dos pares nascuts fora (15%) van optar per no anar a votar el 9 de novembre.

Finalment, també havíem de detectar si l'exposició als mitjans i el seu consum es podia relacionar amb un efecte d'espai del silenci. Hem indicat que la percepció majoritària del militant d'ICV és que 1) els mitjans han reflectit poc el posicionament d'ICV respecte el debat sobiranista 2) alguns d'aquests mitjans, periodistes i tertulians han ridiculitzat l'opció federalista 3) la forma com els mitjans han presentat ICV durant el debat sobre la consulta ha condicionat absolutament o més aviat sí al 33,4% d'aquests militants i 4) aquests militants són més aviat els qui han defensat l'opció federalista però també la independentista; per tant, un percentatge important de federalistes han silenciats la seva defensa d'ICV en públic per aquesta manca de representació i/o també per la forma com s'ha presentat (ridiculització) mentre que un percentatge important d'independentistes ho fan fet tant per aquesta ridiculització com per no estar d'acord amb la postura defensada per la direcció d'ICV o per la que els ha arribat a través dels mitjans de comunicació.

En el requadre següent hem afegit a sota les respostes a la pregunta 16 del

qüestionari (“¿Creus que la forma com els mitjans de comunicació han presentat ICV durant el debat sobre la consulta ha pogut condicionar la teva disponibilitat a defensar ICV en públic?”).

GÈNERE /EDAT	Total	P2		CAP_EDAT			
		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
En %							
Sí	86,3	84,2	90,1	89,1	81,3	84,3	87,8
No	13,7	15,8	9,9	10,9	18,8	15,7	12,2
SÍ, VAIG ANAR A VOTAR I VAIG VOTAR:	354	218	136	49	52	59	194
Vaig votar SI-SI	50,8	55	44,1	36,7	48,1	45,8	56,7
Vaig votar SI-NO	44,9	40,8	51,5	59,2	46,2	47,5	40,2
Vaig votar NO	0,3	0,5	0	0	1,9	0	0
En blanc	4	3,7	4,4	4,1	3,8	6,8	3,1
En % (després 9-N)							
Només espanyol/a	0	0	0	0	0	0	0
Més espanyol/a que català/ana	1,2	0,8	2	0	1,6	0	1,8
Tan espanyol/a com català/ana	27,6	28,2	26,5	41,8	23,4	28,6	24,9
Més català/ana que espanyol/a	47,6	45,2	51,7	38,2	57,8	55,7	44,3
Només català/ana	23,7	25,9	19,9	20	17,2	15,7	29
Igual o més federalista + Igual o més confederalista	57,3%	57,9%	56,3%	67,3%	57,8%	60%	53,8%
Igual o més independentista	40,5%	40,9%	39,7%	29,1%	39,1%	38,6%	44,3%
I Igual o més confederalista+Igual o o més independentista	61,7%	63,3%	58,9%	54,6%	59,4%	58,6%	65,1%
En % (pregunta 16)							
Sí, absolutament	10,2	7,3	15,2	9,1	14,1	10	9,5
Sí, més aviat sí	23,2	24,3	21,2	23,6	18,8	22,9	24,4
No, no gaire	31,7	29,7	35,1	49,1	29,7	34,3	27,1
No, gens	34,9	38,6	28,5	18,2	37,5	32,9	38,9

Hem trobat relació entre el què i el com els mitjans han visualitzat ICV en aquest debat sobiranista i la consulta del 9-N amb l'exposició d'aquests militants als mitjans i percentatges alts de no disponibilitat d'expressar les opinions defensades per ICV i, per tant, el condicionament perquè s'activi el fenomen de l'espiral del silenci.

Les dones (36,4%) i les franges d'edat 18-30 anys (32,7%) i 40-49 anys (32,9%), que van votar “Sí-No” creuen en aquests percentatges entre parèntesi que la forma com els mitjans han presentat ICV ha condicionat (Sí absolutament+ Sí, més aviat) la seva disponibilitat a defensar ICV en públic. Però, la franja de 50 o més -la més independentista i la que va votar en major percentatge pel “Sí-Sí”- també creu que la forma com els mitjans han presentat ICV els ha condicionat la seva defensa pública (33,9%).

D'altra banda, no hi ha una relació directa entre exposició a uns tipus de mitjans i l'opció de vot final el 9 de novembre en la consulta sobiranista. Anteriorment, hem indicat en una taula les diferències de consum entre militants, per sexe i franja d'edat,

de les televisions del “circuit espanyol” i “circuit català” i trobàvem que si bé els homes consumeixen lleugerament més canals del circuit espanyol que les dones, aquestes consumeixen més televisió del circuit espanyol però també menys del circuit català. Així mateix, la franja que consumeix més canals del circuit català és la de 40-49 anys, la més federalista-confederalista. Mentre que la franja més independentista - que és la que consumeix en total menys televisió-, té el percentatge menor de consum tant de televisions d'un o altre circuit.

El percentatge més alt de lectors dels dos diaris més sobiranistes (ARA i El Punt AVUI) es dona entre les franges d'edat que responen en menor percentatge que després del 9-N es consideren “Igual o més confederalista” o “Igual o més independentista”. Són les franges d'edat 40-49 anys i 18-30 anys (en blau índex de suport a la combinatòria de les dues opcions més sobiranistes). Mentre que la franja d'edat més sobiranista (50 o més anys) són els que llegeixen menys aquests dos diaris (44,8%).

En contrast, aquestes dues franges d'edat que tenen un percentatge de lectors dels dos diaris sobiranistes són les que menys escolten una emissora de ràdio (RAC-1) i una cadena de televisió (TV3) que podríem qualificar com a prosobiranistes.

En %		Home	Dona	18-30 anys	31-39 anys	40-49 anys	50 ó més anys
	410 (total)	259	151	55	64	70	221
Igual o més confederalista+Igual o més independentista	61,7%	63,3%	58,9%	54,6%	59,4%	58,6%	65,1%
Ara	36,1	34,4	39,1	36,4	35,9	40	34,8
El Punt Avui	11	12,7	7,9	14,5	9,4	12,9	10
Total en % entre ARA i El punt	47,1%	47,1%	47%	50,9%	45,3%	52,9%	44,8%
RAC-1		31,3	23,8	27,3	34,4	25,7	28,1
TV3	78	81,5	72,2	76,4	82,8	74,3	78,3
Catalunya Ràdio	45,9	46,3	45	41,8	35,9	42,9	50,7
www.naciodigital.cat	14,4	13,9	15,2	20	17,2	11,4	13,1
ww.elsingulardigital.cat	5,6	6,9	3,3	1,8	4,7	4,3	7,2
www.vilaweb.cat	27,3	28,2	25,8	23,6	26,6	22,9	29,9

Una altra de les conclusions d'aquesta investigació era conèixer si com a resultat del debat sobiranista hi ha hagut canvis pel que fa a l'adscripció ideològica. No sembla que -respecte a estudis anteriors- hagi variat. La majoria se situa en l'esquerra

(87,1%), seguits dels militants que ho fan a l'extrema esquerra (9,5%) i centre-esquerra (3,2%).

Amb aquests resultats concloem respecte a les hipòtesis elaborades en l'apartat 4.4.3:

1) La infrarepresentació mediàtica d'ICV -segons la percepció de la majoria de militants- sumada a una visualització distorsionada de l'opció federalista acaba afectant la defensa del federalisme per ICV a pesar que dins l'heterogeneïtat ICV el corrent majoritari fins al 2009 és, amb el 83,08%, el que s'identifica amb el bloc "més autonomia/federalisme/confederalisme".

A partir del 2010, i molt especialment en el període 2012-2014, hi ha un ascens de les preferències per "Un estat independent" (d'un 12,27% el 2009) i una identificació amb el sentiment "Igual o més independentista" (un 40,5%, el febrer del 2015, segons la nostra enquesta). L'increment d'aquest sentiment neix arran de la reforma de l'Estatut de Catalunya i la sentència del Tribunal Constitucional i va creixent entre el 2012-2014 en paral·lel al debat sobiranista i la convocatòria d'una consulta.

La influència del clima d'opinió a favor del procés sobiranista -que els militants perceben com a corrent majoritari a través dels mitjans- i de la consulta del 9 de novembre del 2014 fa que l'agenda mediàtica condicioni l'agenda política de la direcció d'ICV. Sense prendre partit obertament per l'opció federalista, ni confederalista ni independentista, molts dels simpatitzants veuen una postura poc clara i ambigua. També des d'ICV es va donant més protagonisme a veus internes a favor de l'independentisme. Com a resultat, creiem que es provoca una fugida d'una part part del votant més federalista d'ICV cap a altres opcions, sobretot Podemos, tal com indicaven les enquestes des de desembre del 2014. Per franges d'edat creiem que és entre els votants de 18-39 anys i més de 50 anys on ICV perd més suport i manté més fidelitat entre els de 40-49 anys. Com que no preguntem cap a quin partit aniria aquest vot hem de tenir en compte les preferències tant ideològiques (pregunta 22) com les actituds de sentiment nacional i identificació amb l'estructura d'Estat. Així, el percentatge més important del simpatitzant/votant que canviaria d'opció ho faria primerament cap a Podemos i en menor percentatge cap a la CUP.

En paral·lel, hi ha canvis en les opinions i actituds de la militància d'ICV amb una creixent identificació amb el sentiment "més català" i l'aposta per una fórmula d'organització entre confederal i la creació d'un Estat nou. Aquest comportament sembla relacionar-se amb una pèrdua de vot (d'un 40%) entre els més independentistes. A pesar d'aquests canvis, la majoria dels militants després del 9-N, concretament el 57,3%, prefereix un una Espanya federal o confederal que no pas la creació d'un Estat català (40,5%).

2) Hem detectat que el debat social, polític mediàtic condiciona l'estratègia política de la direcció d'ICV respecte al debat de la independència de Catalunya. Per por a sentir-se aïllats -socialment però sobretot mediàticament- en la defensa de l'opció federalista van acabar afegint-se al bloc sobiranista fet que va situar ICV en un terreny ambigu respecte a l'opció a votar en la consulta del 9-N.

3) Hem validat a través de l'enquesta que la militància d'ICV -que com en qualsevol partit representa el *hard-core* ideològic i per tant el nucli més dur i resistent a patir un fenomen d'espai del silenci- en determinats contextos i circumstàncies ha tendit a evitar defensar en públic ICV per por a la crítica i l'aïllament. El percentatge de situacions que ens indiquen que els militants han patit l'espai del silenci oscil·la entre un 9% i un 48%, unes xifres altíssimes tenint en compte que és el *hard-core* d'un partit. Hem de suposar que aquest percentatge hauria estat molt més alt entre votants i simpatitzants, menys fidels òbviament al partit. Això explicaria aquest percentatge de pèrdua de vot d'entre el 40-60% que indicaven algunes enquestes a partir de desembre del 2014. De fet, aquest percentatge s'acosta al que els militants indiquen de simpatitzants i votants que coneixen que podrien canviar l'orientació del vot, concretament entre un 24,1% i un 63,9%.

4) També hem validat que els militants han percebut l'espai del silenci al seu entorn i que, en part, responsabilitzen la pèrdua de simpatitzants i votants d'ICV al clima d'opinió, per haver-se sumat a aquest corrent majoritari (això correspondria al votant més proindependentista) i també per no estar a favor de la línia defensada per ICV (això es localitzaria tant en el bloc del votant més autonomista i federalista com independentista). Les dones militants han mostrat una disponibilitat menor que els homes a manifestar les seves opinions en contextos i circumstàncies de conflicte com també totes les franges d'edat, especialment la de 40-49 anys. En aquest últim cas -i comparat amb la franja de més de 50 anys- coincideix amb la franja amb un major percentatge dels dos pares nascuts fora de Catalunya i el percentatge més baix pel que fa a no tenir cap pare nascut a Catalunya, com també els que opten més obertament per l'opció federalista-confederalista, els que usen igualment català i castellà tot i tenir el percentatge més baix dels qui tenen el català com a llengua materna.

5) Durant el debat sobre el procés soberanista i la convocatòria d'una consulta vinculant, els posicionaments s'ha polaritzat entre "bloc sobiranista" i l'anomenat -per part d'aquest bloc sobiranista- "bloc unionista". Com subratlla la formulació de l'Espirai del Silenci, en debats polítics com en altres debats de tipus social i moral (com ara l'avortament) que es prolonguen en el temps, la tendència és a una forta polarització on hi ha un risc alt que altres postures i posicionaments s'esborrin del debat i acabin desapareixent dels mitjans de comunicació.

Per tant, aquells partits polítics les posicions dels quals acaben desapareixent dels mitjans poden patir les conseqüències del fenomen de l'espai del silenci. En el cas d'ICV, això és percebut així per una part molt important de la seva militància. La mateixa heterogeneïtat tant de la militància com del votant d'ICV (tant en l'eix social com en el nacional) associat a la no visibilitat mediàtica de l'opció majoritària dins ICV tant en la direcció com en la militància (federalisme/més autonomia/confederalisme) en el context d'un debat cada cop més polaritzat fins al 9-N hauria tingut una influència important en el descens de suport dels votants d'ICV respecte el darrer cicle electoral amb una caiguda molt accentuada de les expectatives electorals per al cicle electoral de 2015.

La voluntat de confluència amb nous actors polítics com ha estat Podem/Podemos i Barcelona en Comú també és conseqüència d'aquesta pèrdua de votants degut a aquest context del debat i per aquesta complexitat -per heterogènia- de la militància

i dels simpatitzants d'ICV que s'identifiquen amb diferents i diversos sentiments, identitats i models d'organització territorial.

La polarització en el debat que mostra sobretot dos bàndols (independentistes/sobiranistes vs no independentistes/unionistes) suprimeix i invisibilitza alguns d'aquests sentiments, identitats i models d'organització amb els quals la majoria tant dels militants com dels simpatitzants d'ICV s'havien identificat fins almenys el 2009.

El 32,7% dels militants -les dones en un percentatge del 37,1%- diuen que coneixen simpatitzants d'ICV al seu entorn que durant el debat sobiranista els han manifestat sentir-se en minoria i fins i tot ser criticats per defensar ICV. Per franja d'edat són els militants entre 18-39 anys els que han observat més simpatitzants que se sentien en minoria (entre el 34,6% i el 37,5%).

El 24,1% dels militants coneixen votants i simpatitzants d'ICV que els han manifestat que podrien modificar el seu vot després del 9 de novembre. Segons aquesta afirmació, i si ho projectem a les mateixes franges d'edat de la militància, ICV mantindria la fidelitat de vot sobretot en la franja de votants i simpatitzants de la franja 40-49 i perdria fidelitat en la la franja 18-39, sobretot entre els de 31-39, seguits de la franja de més de 50 anys.

6) També, gràcies a l'enquesta, es valida la nostra hipòtesi que la majoria dels votants d'ICV estaven d'acord (i ho estan) d'un referèndum vinculant i que aquest va ser el principal motiu per anar a votar la majoria (86,3%) de la militància. També la majoria va votar "Sí-Sí" (50,8%), tot i que per només 5.9 punts davant del "Sí-No".

Aquell comportament en la consulta, però, no coincideix amb el percentatge de militants que se senten "igual o més independentista" després del 9 de novembre (40,5%) ni tampoc per un sentiment de "només català" (23,7%). Aquest comportament ens indica que hi ha un percentatge de militants d'ICV, entre el 10,3% i el 27,1% que van votar "Sí-Sí" per un d'aquests factors que aquí indiquem (i que es desprenen sobretot de la interpretació dels comentaris a la pregunta 28 de l'enquesta): 1) com a reacció a la prohibició per part de Madrid de celebrar-se una consulta i l'acumulació des del 2010 de greuges cap a Catalunya i el seu Estatut; 2) per sumar-se a un clima majoritari en el carrer en aquells dies previs i durant la celebració el 9-N i 3) associat a aquest clima, per una espiral del silenci que va abocar alguns militants a canviar el seu vot, un vot que si la consulta hagués estat vinculant hagués estat molt probablement "Sí-No". En aquest darrer cas, tot i no haver determinat un percentatge concret, podem indicar que alguns militants van optar pel "Sí-Sí" per la pressió del clima d'opinió a favor del "Sí-Sí" i de no sentir-se aïllats ni entrar en conflicte en el context sobretot de la feina (veure resposta a pregunta 27) i en menor grau d'amics, familiars i veïns.

7) Finalment, si com va teoritzar Elisabeth Noelle-Neumann, el fenomen de l'espiral del silenci es dona sobretot en contextos i societats amb mancances relacionades amb el pluralisme polític i mediàtic, cal advertir que pel que fa a aquest debat centrat a Catalunya la percepció de la majoria de la militància d'ICV és que hi ha hagut una infrarepresentació mediàtica d'ICV i de l'opció que defensa la formació ecosocialista que en l'enquesta observem que ha donat lloc a una espiral de silenci d'una part important dels militants en relació a uns contextos i circumstàncies

determinats.

Entre les observacions que deixen per escrit els militants d'ICV en la pregunta final (p.28) és la crítica a la polarització en els mèdia de només dues opcions (soberanisme i unionisme) i de la manca de pluralisme tant als mitjans espanyols com els catalans, que tendeixen a reduir la complexitat del debat, de les diferents opcions i dels protagonistes i actors.

El debat sobiranista, a parer de molts militants d'ICV, ha tendit a silenciar o bé a ridiculitzar opcions tan legítimes i gens minoritàries en la societat catalana com les opcions que havien estat majoritàries dins ICV fins al 2009 i que, de fet, després del 9-N, encara ho són.

Una de les principals conclusions a partir de l'enquesta és que el llarg debat sobiranista que comença el 2010 i que ocupa una part molt important de l'espai polític i mediàtic en el període 2012-2014 explica comportaments de la militància d'ICV que viuen la pressió d'aquest clima d'opinió en diversos contextos i circumstàncies. Així mateix, aquest clima d'opinió també es tradueix en canvis en actituds i opinions dels militants d'ICV respecte al sentiment de pertinença identitària i la preferència per la relació Catalunya-Espanya i la seva estructura territorial. Aquest clima d'opinió centrat en l'eix nacional acaba per afectar internament la militància d'ICV, tradicionalment centrada en la identitat ideològica molt més que en la identitat nacional.

Així mateix, descrivim a partir de l'enquesta situacions que afavoreixen el desencadenament d'una espiral del silenci com és la por a l'aïllament i la tendència a evitar situacions de conflicte.

Les tres conseqüències principals sobre ICV després del 9-N són: 1) aquest canvi en actituds i opinions vinculades a l'eix sentimental-identitari i a l'organització administrativa de l'Estat espanyol que 2) internament entre la militància i la direcció d'ICV ha creat corrents i algunes baixes però que sobretot 3) ha situat ICV en un debat allunyat de l'eix ideològic esquerra-dreta (el debat més social) que sumat a una representació mediàtica entre la manca de visibilitat, la visibilitat ridiculitzada i l'ambigüitat ha dut a una pèrdua del suport dels seus simpatitzants i votants.

Les confluències amb noves formacions i moviments polítics, amb la conseqüent submissió de la marca ICV, hauria pogut evitar -com ha passat en les darreres eleccions municipals- i podria evitar -en les eleccions al Parlament de Catalunya i a les Corts espanyoles- una pèrdua molt important del suport electoral d'haver-se presentat en solitari amb les pròpies sigles.

Per sintetitzar (conclusions):

-Es detecten índexs importants (tot i que no majoritaris) relacionats amb la disponibilitat dels militants d'ICV a expressar i defensar la seva opinió en contextos i circumstàncies determinats.

-Hi ha una percepció majoritària per part dels militants d'ICV d'infrarepresentació mediàtica d'ICV, fet que incideix durant el debat sobiranista en la disposició a defensar la formació ecosocialista en alguns contextos i circumstàncies determinats.

-Hi ha canvis en les actituds i opinions respecte al sentiment identitari (més català que espanyol i només català, al voltant del 5% en només dos anys) i l'opció per una Catalunya independent (del 12% al 40% en cinc anys). Tot i així la preferència continua sent per un encaix federal-confederal amb Espanya. Aquest canvi en la identificació nacional podria suposar una pèrdua del votant més independentista d'ICV cap a formacions que clarament defensen aquest postulat.

-Es detecta també que una part dels nou independentistes ho són en un context de la consulta del 9-N. En el cas d'haver de votar en un referèndum vinculant i amb una opció clarament confederal optarien per aquesta segona opció més aviat d'estat lliure associat.

-Es detecta pèrdua de fidelitat del vot sobretot entre militants 18-39 anys i 50 o més. La franja més fidelitzada és de militants 40-49 que és la que es decanta més pel model federal-confederal. És la franja que té un sentiment de pertinença més dual català-espanyol i d'arrels paternes més espanyoles.

-Les dones militants mostren una tendència més marcada a l'hora d'expressar les seves opinions en la majoria de contextos socials, però sempre que no sigui en un context de conflicte. En aquest cas, la tendència clara respecte els homes és a mantenir silenci o adaptar-se a l'interlocutor.

-La franja d'edat entre 40-49 anys, que són els que consumeixen en total més temps d'informació a través dels mitjans de comunicació, especialment per ràdio i televisió, són els que han tendit a ser més prudents i menys disposats a exposar les seves opinions en contextos i circumstàncies de conflicte. Aquesta franja també és la que té una identitat més dual "espanyola-catalana", són més federalistes-confederalistes i usen català i castellà indistintament cada dia.

-Hi ha correspondència entre l'exposició a uns mitjans de comunicació determinats amb la decisió final d'anar a votar el 9-N i l'opció final per una de les tres possibles tries.

-Les xarxes socials és el context de comunicació que desperta menys confiança pels militants a l'hora d'expressar les opinions. Això coincideix amb altres estudis que en els darrers anys s'han publicat com el del Pew Research Center titulat "Social Media and the Spiral of Silence".⁷⁴⁵

⁷⁴⁵ <http://www.pewinternet.org/2014/08/26/social-media-and-the-spiral-of-silence/>

FITXA TÈCNICA: **Univers:** Militants d'ICV amb 18 anys i més. **Mostra estratificada:** n=410 enquestes respostes, 259 homes i 151 dones, amb un nivell de confiança del 95,5% (2σ) = $\pm 4,8\%$ (p=q=50%) i amb un nivell de confiança del 99% (3σ) = $\pm 7,1\%$ (p=q=50%). **Mostreig:** al·leatori entre els 5.704 militants. **Metodologia:** enquesta amb 28 preguntes. **Treball de camp:** enquesta lliurada en la Convenció Nacional d'ICV celebrada el 27 i 28 de febrer del 2015 i que va ser retornada entre el 27 i 28 de febrer.

Conclusions

La condició ecosocialista davant els desafiaments de la democràcia postmoderna

*ICV, el debat sobiranista i les reconfiguracions
i transfiguracions socials, polítiques i mediàtiques
a la Catalunya de principis del segle XXI*

Vivim a Catalunya en una etapa històrica que acordem per definir com a Postmodernitat i que s'ha anat convertint en hegemònica a partir dels canvis en les condicions de la Modernitat amb la transformació del capitalisme des d'una producció industrial massiva a la indústria dels serveis i l'alta tecnologia, noves formes d'informació i de comunicació, la globalització, el turisme massiu, l'afebliment dels partits polítics tradicionals, l'ascens de nous moviments socials, la ruptura dels grans relats ideològics, la fragmentació i la segmentació social, la hibridació i l'eclecticisme (en allò artístic, però també, per exemple, en allò ideològic), la crisi de la democràcia representativa i la conversió de la nostra identitat nacional i social en una multiplicitat d'identitats individuals i col·lectives.

Aquesta nova etapa està protagonitzada per la globalització i la transformació de la societat de comunicació de masses en "societat xarxa" que ve definida pel canvis d'una comunicació vertical i unidireccional amb el paper protagonista d'uns pocs mediadors socials com ara els periodistes a una comunicació més horitzontal, multidireccional, fragmentada, atomitzada, interactiva i transparent. Aquesta nova realitat comunicativa suposa l'ascens de molts nous medidadors que trenquen amb un cert monopoli dels periodistes com a *gatekeepers*. Aquesta "societat xarxa", evolució també de l'anomenada des dels anys 1960 "societat de l'espectacle", amb la connectivitat, el poder de les imatges, la dramatització i la transfiguració del concepte de realitat, també acaba influïent en la representació política i en el model de construcció de l'opinió pública moderna.

Aquests són alguns elements que caracteritzen el nou context en què vivim avui dia i que s'ha anat construint des de les dues darreres dècades del segle XX quan es parla de "Postmodernitat" (Derrida, Foucault, Lyotard, Gellner, Norris, Vattimo, Baudrillard), "societat postmoderna" (Kumar), "*late-modernity*" (Giddens, Mouzelis), "segona modernitat" (Ulrich Beck), "modernitat líquida" (Zygmunt Bauman), "*late capitalism*" (Jameson), "neobarroquisme" (Calabrese) i, fins i tot, a les acaballes i inicis del segle XXI, d'"ultramodernitat" (José Antonio Marina). També es pot trobar l'expressió "transmodernitat", "hipermodernitat" (Gilles Lipovetsky), "supermodernitat" o "sobremodernitat" (Marc Augé).

En *La Condition postmoderne* (1979) Jean-François Lyotard argumentava que a mesura que s'anessin desenvolupant les tecnologies de la informació i la comunicació els Estats-nació anirien perdent influència i moltes de les institucions que en la Modernitat han tingut protagonisme perdrien legitimitat.

Daniel Bell, a *The Coming of Post-Industrial Society* (1973), ja havia definit alguns dels trets que apareixeran després a *La Condition postmoderne* de Lyotard com ara que la societat postindustrial estaria guiada per la informació i orientada cap als serveis.

Tanmateix, quan Lyotard publica *La Condition postmoderne* el que va cridar més l'atenció va ser la reflexió sobre la "descomposició" dels grans relats, que seguia l'argumentació que Jean Baudrillard havia fet un any abans en el llibre *A l'ombre des majorités silencieuses o la fin du social*: la dissolució del lligam social i la transició de les col·lectivitats socials a l'estat d'una massa formada per àtoms individuals o el que és el mateix, l'"atomització" d'allò social en xarxes flexibles.

En la seva anàlisi dels orígens de la Postmodernitat, Perry Anderson (1998) definia *La Condition postmoderne* com "el primer llibre que tractava la postmodernitat com un canvi general de les circumstàncies humanes" quan s'imposa el capitalisme multinacional i la societat del consum que afectarà a totes les classes socials, incloses les treballadores. Anderson coincidia amb un altre dels teòrics de la Postmodernitat, Fredric Jameson, en què més aviat ens estàvem submergint en "un nou estadi del capitalisme", un món postmodern regit per la lògica del mercat i de l'espectacle.

L'atac terrorista contra el World Trade Center i el Pentàgon, el matí de l'11 de setembre de 2001, és per alguns dels teòrics i filòsofs el moment més emblemàtic i representatiu de la fi de la Modernitat i l'ascens d'aquesta nova etapa amb els trets que representa la Postmodernitat (fragmentació, nihilisme, hiperconnexió, simulacre, banalitat, risc, l'efímer, transparència, narcisisme, superficialitat, immediatesa, globalització, multiidentitat, trivialització i tribalització).

L'atemptat, però, també va pulveritzar l'articulació ideològica de Francis Fukuyama a *The End of History and the Last Man* (1992) on s'assegurava que després de la caiguda del bloc comunista vivíem sota el domini i l'expansió global de la "societat de mercat" sense ja cap altra alternativa arran de la fallida del comunisme. Aquella presumpta victòria del neoliberalisme que, no obstant, havia de provocar el sorgiment del moviment "antiglobalització" o "alterglobalització" que incloïa una barreja eclèctica d'anarquistes, socialistes revolucionaris, reformistes liberals, ecologistes, sindicalistes, proteccionistes... units pel seu rebuig al model capitalista i a institucions com ara el FMI, el Banc Mundial i el World Economic Forum.

No obstant, la gran contradicció que indicaven teòrics que analitzaven i interpretaven les dècades de 1980 i 1990 com aquesta nova etapa de Postmodernitat és que mai abans l'individu havia tingut tanta autonomia i llibertat per construir la seva identitat (social, política, religiosa, sexual, ideològica, ètnica, nacional) tot i que tampoc en les darreres dècades s'havia mostrat tan vulnerable i precari el debilitament d'aquests moviments que defensaven els drets col·lectius.

La transfiguració de la política "postmoderna"

El sociòleg francès Michel Maffesoli escriu a *La transfiguration du politique* (1992) que estàvem davant l'ascens d'una societat determinada per la fragilitat de la identitat que alhora dona origen a una multiplicació d'identitats -una identitat governada per la importància de l'afectiu o d'allò emocional- que ens separa de les identitats que havien donat sentit a allò col·lectiu durant la Modernitat.

Maffesoli interpretava els "temps postmoderns" i els principals elements que ho caracteritzen: moviments de reivindicació ètnica, ressorgiment dels fanatismes religiosos, la proclamació radical de les especificitats culturals i el reagrupament dels individus en els quadres de microsocietats. En la seva obra anterior, *Le Temps des tribus* (1988), Maffesoli ja havia posat l'èmfasi en el que creia que era el fenomen de tornar a experimentar el sentiment de pertinença comunitari o tribal, una tornada al gregarisme acompanyada de l'ascens d'una cultura del sentiment amb el predomini de les emocions comunes.

És en aquesta nova atmosfera social i cultural que es dona la *transfiguració de la política* que Maffesoli relaciona amb la *desafecció* en política, segons ell, tret característic principal de la Postmodernitat: quan l'ambigüitat emocional substitueix la racionalitat o quan el sentiment substitueix la convicció.

Aquesta descripció d'una "transfiguració de la política" que Maffesoli va fer el 1992 quan encara faltaven uns pocs anys per entrar en l'era d'internet i de les xarxes socials la trobem desenvolupada en el concepte "postpolítica" en el llibre de Carl Boggs, *The End of Politics* (2000). Boggs teoritza que sota aquesta nova etapa de Postmodernitat hi ha hagut un puixança de la "despolitització", tot i que subratllava que alhora havien emergit forts moviments populars (entre els quals el feminisme, l'ecologia, el pacifisme i les iniciatives ciutadanes) com a reacció intel·lectual i cultural al col·lapse dels paradigmes ideològics hegemònics fins aleshores, especialment els associats al liberalisme i al socialisme.

Com a afirmava un altre dels filòsofs postmoderns, Gilles Lipovetsky (1994), el nou individualisme sorgit en la fragmentació postmoderna contribuiria a eliminar la ideologia de la lluita de classes i ara ja en la Postmodernitat no se'ns estava proposant la lluita de classes per tal de progressar en la història sinó revolucions subjectives com ara l'ecologisme, el feminisme o el pacifisme.

Adéu a la socialdemocràcia

"¿Adéu a tot allò?", se preguntava Tony Judt (2010) en la seva anàlisi del món a partir de la caiguda del Mur de Berlín el 1989 quan la desaparició del comunisme semblava avançar la fi de l'esquerra. Judt distingia clarament entre socialisme i socialdemocràcia. El socialisme pretenia desplaçar el capitalisme mitjançant un règim basat en un sistema completament diferent tant de producció com de propietat. La socialdemocràcia, en canvi, suposava un pacte: implicava l'acceptació del capitalisme -i la democràcia parlamentària- com a marc dins del qual s'adreçaven els interessos d'amplis sectors de la població. Per a Judt, el socialisme -sota totes les seves disfresses i pseudoencarnacions- havia fracassat i un dels elements que subratllava del fracàs és haver-se "enfocat cap a preocupacions més autoreferencials" (feminisme, drets dels gais, política identitària) i haver-se allunyat dels grans ideals (revolució, conflictes de classe, tercer món).

Frank Furedi, autor de *Politics of Fear* (2005), explica per què els termes "dreta" i "esquerra" a pesar que es mantenen en el discurs polític han perdut el seu significat. Per a aquest sociòleg, a principis del segle XXI ja no ens trobem amb projectes o moviments associats a la distinció clàssica entre dreta i esquerra, sinó adscripcions individuals i, fins i tot, campanyes de protesta que eviten qualsevol explícita associació amb un projecte polític concret.

Furedi assegura que els moviments socials han interioritzat el poderós discurs "antipolític" i així cada vegada més s'autodefineixen ja no tant per l'adscripció ideològica com sobretot per la seva forma d'organització. Com hem vist a Espanya i Catalunya en els darrers anys, les noves formes d'organització dels nous partits polítics semblen la seva ideologia.

Ja passada la primera dècada del segle XXI, Manuel Castells es mostrava contundent i sense matisos respecte la sort de l'esquerra ideològica: "La izquierda ha desaparecido".⁷⁴⁶ Malgrat haver vist el moviment dels "indignats" i l'ocupació de l'espai públic a la Porta del Sol de Madrid, a la plaça Catalunya de Barcelona, a la plaça Tahrir del Caire o de Wall Street -tot i que sí que assegurava veure en aquests la llavor del canvi cap a formes de democràcia més representatives-, argumentava que mentre la consciència de la gent semblava estar canviant, almenys a Espanya, amb la crisi econòmica, el sistema polític semblava mantenir-se impermeable. 15 mesos després d'aquestes paraules, a Espanya va sorgir un nou partit polític: Podemos.

Tornem, no obstant, als anys en què es defineix la Postmodernitat com a nova etapa històrica. El filòsof francès Jean Baudrillard, a *La Gauche divine* (1985), descriu la idea de "fi de la representació política" per la seva substitució per un fet essencial: l'important ja no és ser representatiu, sinó "connectar". Així, en política tot queda supeditat a aquesta nova realitat, fins i tot la ideologia ja no busca les nostres conviccions més profundes sinó simplement "connectar amb nosaltres". Els polítics estaven començant a connectar amb la gent, uns ciutadans cada cop més atomitzats. D'aquí la victòria, segons Baudrillard, de la "política-espectacle".

Els mitjans de comunicació, especialment els audiovisuals i més tard la galàxia internet, han contribuït a aquesta espectacularització de la política i el sorgiment de nous populisme amb polítics -sovint professionals allunyats de la política com ara artistes, historiadors, economistes, politòlegs o simplement "comunicadors" o "cares conegudes"- que neixen i creixen en els platós de televisió, almenys a Espanya, en programes de debat i tertúlia sovint sensacionalistes en horari de *prime time*. A aquests cada vegada s'afegeixen altres polítics no professionals sota la denominació d'"activistes", que han aconseguit arribar als platós de televisió després de l'ús exitós de la comunicació a internet i en les xarxes socials.

L'oportunitat perduda de l'ecologisme polític

Compartim la interpretació que diversos teòrics de la filosofia política verda han fet en contextualitzar la conversió de l'ecologisme en ecologisme polític en l'ascens de la Postmodernitat. Però, aleshores, ¿per què aquest ecologisme polític com a ideologia de la Postmodernitat no ha tingut un més gran protagonisme davant la decadència dels grans "metarelats" ideològics?

L'ascens d'una teoria política verda ha anat en paral·lel, en les darreres quatre dècades, a la creixent sensibilització política i social sobre els problemes mediambientals derivada de la crisi ecològica global acceptada ja per la majoria de la comunitat científica mundial i també per la majoria d'opcions ideològiques, fins i tot aquelles que fins fa pocs anys estaven al costat "negacionista" sobre l'escalfament global i el canvi climàtic.

En la franja d'anys compresa entre la publicació de l'Informe Brundtland (1987) i la cimera de Rio de Janeiro de 1992 es posen les bases del desenvolupament sostenible

⁷⁴⁶ Entrevista a *El País*, dimarts 18 de desembre del 2012, pàgina 42. Es pot consultar en aquest enllaç: http://cultura.elpais.com/cultura/2012/12/17/actualidad/1355772029_815283.html

i en aquell context l'ecologisme anirà situant-se en l'agenda política dels partits i dels governs, fins i tot aquells més conservadors.

La conscienciació mediambiental ha facilitat que, sobretot en les darreres tres dècades, podem parlar d'una important literatura en teoria política verda i mediambientalista i, fins i tot, d'una teoria de l'ecosocialisme, tot i que poc abundant aquesta última.

La filosofia i la teoria política verda o ecologista es construeix principalment entre la Conferència d'Estocolm de 1972 i la de Rio de Janeiro de 1992. Són vint anys en què va créixer la sensibilitat ecologista, va emergir el moviment verd i finalment van aparèixer els primers partits ecologistes. L'impacte provocat per desastres nuclears (Txernòbil), catàstrofes naturals relacionades amb el canvi climàtic (huracà Katrina) i accidents ambientals produïts per la indústria química i els petrolers, ha contribuït a l'ascens de l'ecologisme com a ideologia. Així mateix, en un context de globalització econòmica i comunicativa, aquests problemes han deixat de ser locals i es converteixen en regionals i globals. I un altre element molt destacable per entendre aquest ascens: l'ús de la comunicació com a estratègia del moviment ecologista (com per exemple Greenpeace) per aconseguir que les seves campanyes tinguessin repercussió global, sovint gràcies a utilitzar tècniques de dramatització i espectacularització mediàtiques.

En l'àmbit de reflexió política sobre l'ecologisme i, més concretament, de l'esquerra verda, sí que s'ha format un cos teòric sobre l'ecologisme social i l'ecosocialisme amb els treballs de Murray Bookchin (*Toward an Ecological Society*, 1974), René Dumont (*Séule une écologie socialiste*, 1977), Raymond Williams (*Socialism and Ecology*, 1982), R. Bahro (*From Red to Green*, 1984), David Pepper (*Eco-socialism*, 1993), Andrew Dobson (*Green Political Thought*, 1995), Saral Sakar (*Eco-socialism or eco-capitalism?*, 1999), Joel Kovel (*The Enemy of Nature*, 2007), M. Löwy (*The ecosocialista Manifesto*, 2001), Andrés Bansart (*ecosocialismo*, 2009), Qingzhi Huan (*Eco-socialism as Politics. Rebuilding the Basis of Our Modern Civilisation*, 2010) fins a Derek Wall (*The Rise of the Green Left*, 2010) i Michael Löwy (*Ecosocialismo: La alternativa radical a catástrofe ecológica capitalista*, 2012).

Des d'Espanya i Catalunya⁷⁴⁷ s'ha contribuït a aquesta literatura que ha teoritzat sobre la fusió, trobada, convergència o confluència entre ecologisme i socialisme (o comunisme) -subratllem que hem estat capdavanters en la reflexió sobre aquesta fusió roigverda- amb les obres pioneres de Manuel Sacristán, al qual van seguir, entre altres, Francisco Fernández Buey, Jorge Riechmann, Enric Tello, Joaquim Sampere, Juan Ramon Capella, José Manuel Naredo, Joan Martínez-Alier, Ángel Valencia i Félix Ovejero, aquest últim en una obra (1989) que analitza la crisi del socialisme i l'ascens de l'ecologia com a moviment social emancipatori.

Jorge Riechmann i Francisco Fernández Buey van ser dels primers a Espanya a parlar d'ecosocialisme a *Redes que dan libertad* (1994), llibre al qual va seguir *Ni tribunales. Ideas y materiales para un programa ecosocialista* (1996). Mentre que Joan Martínez-Alier és un referent internacional en l'estudi de l'economia i l'ecologia amb les seves teories sobre l'ecologisme dels pobres i l'ecologisme popular.

⁷⁴⁷ Ho hem analitzat en la introducció al capítol segon d'aquesta tesi "A la recerca dels orígens de l'ecosocialisme".

En el llibre *Política y Medio Ambiente* (2014), Ángel Valencia, que anteriorment havia coordinat el llibre referent de l'ecosocialisme a Espanya, *La izquierda verde* (2006), fa un balanç sobre la teoria política verda i l'ecologisme polític a partir de la tesi que la relació entre política i medi ambient està aconseguint una dimensió que va més enllà del moviment ecologista.

En el pròleg d'aquesta obra, Andrew Dobson, un altre dels referents teòrics del pensament polític verd, subratlla la "generalització" de la temàtica mediambiental que ha permès la conscienciació entre la població fins arribar al punt de parlar del sorgiment d'una *ciudadania ecològica*. Com Ángel Valencia afirma en la introducció, "todo esto demuestra que *lo medioambiental*, lejos de ser una moda pasajera, constituye uno de los temas claves de la política del siglo XXI".

A *Política y Medio Ambiente*, Ángel Valencia assegura que en aquest segle XXI ens trobem amb "una nueva dimensión ecológica de la política" basada en aquesta presa de consciència individual i col·lectiva que vivim en un món vulnerable amb una crisi ecològica que afecta a tota la humanitat i a la seva supervivència.

Això també explica que el problema mediambiental hagi deixat de ser patrimoni de l'ecologisme i, tot i que l'ecologisme polític continua sent un actor polític fonamental, el discurs polític mediambiental el trobem en els governs, els partits polítics, les institucions i en l'opinió pública: "Gracias a esta *verdeización de la política* junto con la conversión de los problemas medioambientales en problemas globales, *lo medioambiental* ha pasado de ser un desafío político a nuestros sistemas democráticos y se ha convertido en un eje fundamental de la política contemporánea".

Coincidim amb Ángel Valencia que, pel que fa a la teoria política verda, en els darrers vint anys ha passat d'una politització de la teoria a una major teorització de la política verda; és a dir, hem passat d'una etapa centrada en els aspectes ideològics de l'ecologisme a una altra més reflexiva. Mentre que en els partits ecologistes s'observa una tendència, almenys a Europa, a centrar-se en un discurs polític més pròxim a la realitat que en els anys 1970 i 1980 quan es va viure una tensió latent entre utopia i pragmatisme.

L'arribada de partits verds als Parlaments va fer que els militants ecologistes adaptessin el seu discurs a un nou espai polític de l'ecologisme que, tal com afirma Valencia, "los ha inducido a participar plenamente en el sistema incluso en tareas de gobierno". Això ha possibilitat una convergència nova amb l'esquerra que ha donat una nova dimensió a l'ecosocialisme dins del que s'ha denominat l'esquerra verda.

L'interès creixent de la ciència política cap a l'ecologisme polític -tanmateix, encara poc interès per l'ecosocialisme-, els conceptes de "crisi ecològica" i de "sostenibilitat", la importància de la globalització per entendre l'ascens d'una percepció que vivim en un món molt vulnerable i, finalment, l'èmfasi en les solucions mediambientals amb una reflexió sobre "la ciudadania ecològica" centrada en la responsabilitat tant individual com col·lectiva, són temes que ja formen part de l'agenda política internacional i dels grans líders mundials. Així, durant el 2015, Barack Obama i el Papa Francesc (vegeu anàlisi de la seva encíclica *Laudato Si'* en l'apartat 2.3.1.1. titulat "ecocristianisme") han coincidit a situar el canvi climàtic com el gran repte de la humanitat durant aquest segle XXI.

València insta a la construcció d'una esquerra sostenible com un dels reptes polítics del segle XXI i recupera el fil conductor del llibre *La izquierda verde*, per fer una aposta per la recerca d'un nou espai polític: l'ecossocialisme. Per a València, aquest nou espai hauria de ser un "espai polític radical" que superi els plantejaments ideològics tradicionals units a l'eix esquerra-dreta.

No obstant, València destaca que s'ha consolidat un model polític d'esquerra verda perquè ha canviat la relació entre ecologisme i socialisme tant en la teoria com en la pràctica polítiques: "Lo importante ahora es saber que existe un espacio político rojiverde y ecosocialista y en cada caso concreto los partidos verdes y ecosocialistas no solo deben explotar ese espacio a través de una política de alianzas inteligente con la izquierda tradicional sino que también deben de aprovechar su participación en la gobernabilidad local, regional o nacional para hacer políticas que conduzcan a un socialismo sostenible".

Al cap i a la fi, coincidim amb València quan destaca que ja situats en la segona dècada del segle XXI, la relació entre política i medi ambient està adquirint una dimensió com no havia tingut mai en cap altra etapa històrica i la "dimensió ecològica de la política" ha deixat de ser un patrimoni exclusiu de l'ecologisme polític per formar part del discurs polític, de l'opinió pública i de la política dels estats.

Gràcies a això, avui dia podem dir que l'ecologisme no només ha augmentat la consciència mediambiental i la nostra percepció que vivim en un món vulnerable, sinó també -i això és molt important per a València- que aquests problemes tenen un caràcter local i global que ens fa dir que "la relación entre la política y el medio ambiente es uno de los desafíos políticos de nuestro tiempo". València sembla apuntar un altre repte que aquest doctorand també subratlla: l'ascens d'una *democràcia verda*.

No obstant, a finals del 2015, l'ecologisme polític no sembla haver adquirit prou protagonisme com per ser un contrapunt al neoliberalisme ni per ocupar el buit deixat per la crisi de l'esquerra ni molt menys per subministrar una alternativa al sistema capitalista.

L'ecossocialisme i l'ascens d'una 'democràcia verda'

Creiem que l'ecossocialisme és una hibridació que respon a la fragmentació dels discursos i dels relats, pròpia de la Postmodernitat, que després de tres dècades de teorització encara no ha estat prou assumit com a propi per part de l'esquerra verda, és a dir, com a autodefinició i identificació interna i externa. Aquesta feblesa explica que en el buit ideològic produït en els darrers anys pel desencantament de la socialdemocràcia aquest espai no hagi pogut ser ocupat pel corrent ideològic que representa l'ecossocialisme.

El concepte "ecossocialisme" neix precisament un any després de la formulació filosòfica de la Postmodernitat. Concretament, i segons Saral Sarkar,⁷⁴⁸ el professor

⁷⁴⁸ Agraïxo al professor Qingzhi Huan haver-me posat en contacte amb Saral Sarkar per correu electrònic

Ossip K. Flechtheim, fundador el 1981 dels Verds alemanys, va ser el primer a utilitzar aquest terme, en alemany, *Ökosozialismus*, en l'assaig titulat *Der Ökosozialismus und die Hoffnung auf den neuen Menschen* (1980). Els precedents més llunyans a aquest nou concepte els trobem en alguns escrits de William Morris i George Orwell, i ja en els anys seixanta i setanta del segle XX en l'ecoanarquista nord-americà Murray Bookchin i el seu concepte "Social Ecology" i en l'activista ecologista francès René Dumont qui, a *Seule une écologie socialiste* (1977), utilitza el terme "ecologisme socialista".

En el context espanyol i català el marxisme ecologista té en la figura de Manuel Sacristán, militant del PCE y del PSUC fins al 1978, un de los teòrics més importants del marxisme crític i abanderat de l'aposta per la fusió entre socialisme i ecologisme que deixebles seus el van continuar sota l'etiqueta de l'ecosocialisme.

Michael Löwy -un dels referents ideològics de la construcció teòrica de l'ecosocialisme- subratlla que Manuel Sacristán⁷⁴⁹ va ser un dels primers comunistes europeus a cridar l'atenció del que significaven els problemes mediambientals, la crisi ecològica i a proposar una reconsideració de l'ideari comunista basat en l'ecologisme. De fet, va contribuir a fundar una de les primeres organitzacions representatives de l'ecologisme social a Espanya i a Catalunya: el Comitè Antinuclear de Catalunya (CANC). Un altre exemple que Catalunya ha estat una regió -tant a Europa com al món- pionera de l'ecologisme polític i més específicament de l'ecosocialisme.

Enfront a allò que Sacristán considerava "mera utopía" o "mala utopía", aquest teòric va proposar, ja des de la dècada de 1970, "una rectificación estratégica de izquierdas que partiera del análisis de los problemas (ecológicos, económicos, sociales y culturales) nuevos en el capitalismo tardío y enlazara con los nuevos movimientos sociales". D'aquí que va néixer el projecte roig-verd-violeta que es va vehicular a través de la revista *Mientras Tanto*.

Jorge Riechmann i Francisco Fernández Buey van apostar per l'ecosocialisme com a corrent de pensament que pogués transcendir el fracassat comunisme i superar una socialdemocràcia que ja mostrava símptomes de cansament en la dècada de 1980. A *Redes que dan libertad* (1994) aquests dos seguidors de l'obra del teòric marxista Manuel Sacristán fan una reflexió aprofundida sobre el concepte "nous moviments socials" per situar l'ecosocialisme en un lloc protagonista de les confluències ideològiques en un futur immediat.

Quan aquests dos teòrics de l'ecologisme polític escriuen aquest llibre premonitori -relacionen els nous moviments socials a les noves formes de mobilització social en part als avanços en els artefactes comunicatius- ja comença a haver un principi de cos teòric sobre l'ecosocialisme que anava en paral·lel a les reflexions sobre la postmodernitat política.

En aquell context, Iniciativa per Catalunya Verds es converteix en un dels partits peoners en el món a abraçar l'ecosocialisme com a ideologia. Com hem analitzat al llarg de l'apartat 2.6 d'aquesta tesi -especialment en el punt 2.6.2- després d'uns

per respondre al meu dubte sobre l'origen i primer ús del terme "ecosocialisme".

⁷⁴⁹ Citat en el llibre de Francisco Fernández Buey i Salvador López Arnal (2004).

primers anys d'inconcreció ideològica, IC comença a parlar de "confluir" entre el roig i el verd el gener del 1992 quan abans de la tercera assemblea nacional (març del 1993) la revista *Treball* amb el títol "L'esquerra de debò" apel·lava a trobar una definició ideològica amb la "creació d'una nova esquerra realment síntesi superadora del passat. (...) Una nova esquerra transformadora que sigui realment això: nova i transformadora. És a dir, ni el model comunista desfasat ni la socialdemocràcia incapaç ni de reformar ni de transformar".

El novembre de 1993 trobem l'expressió "ecosocialisme" en boca d'un dirigent d'IC a través d'un article de Jordi Guillot en el número 29 de novembre de 1993 de la revista *Treball* titulat "Que som? Ecosocialistes. Un projecte roig-verd mancat de cognoms". Finalment, Iniciativa es va definir oficialment com a formació ecosocialista en la quarta Assemblea Nacional (22-24 de novembre de 1996). Des d'aleshores, aquest partit polític català ha estat abanderat de l'ecosocialisme tant a Catalunya com a Espanya i un dels pocs partits polítics referents que ha arribat a governar en un Parlament arreu del món.

Nou anys abans, Boris Frankel, a *Post-Industrial Utopians* (1987), un dels primers autors que va analitzar el nou ecosocialisme -al costat del feminisme i del moviment pacifista i ecologista- com a una "utopia postindustrial" o "postmoderna", subratllava -i alhora advertia- del fet que dones, homosexuals i ecologistes definissin les seves prioritats dins d'una mena d'"esferes d'allò interpersonal" sense identificació amb les tradicions del moviment obrer o altres moviments com si aquests moviments no visquessin en la mateixa societat i no fessin front als mateixos problemes (guerra, poder econòmic, administració pública, religió, educació, pobresa, drets legals o qualsevol dels temes públics interconnectats).

Frankel escrivia això dos anys abans de la caiguda del Mur de Berlín i en el capítol "Getting From Here to There. The Politics of Post-Industrialism" i en les conclusions posteriors aconsellava als partits radicals i revolucionaris que no es mantinguessin com a insignificants i els animava a incorporar els problemes exposats pels ecosocialistes i les ecofeministes alhora que els recomanava abraçar una "utopia concreta" basada en els principis de l'ecosocialisme.

La globalització... ecosocialista?

El medi ambient és un dels elements més representatius de la globalització que vivim en aquesta Postmodernitat. Els problemes i preocupacions sobre el medi ambient constitueixen una de les forces principals en el procés de globalització: allò local i global es mostren com un únic espai quan hem hagut de lluitar contra algunes catàstrofes ecològiques com ara Txernòbil.

Per això resultat significatiu que una de les explicacions de la falta d'hegemonia del discurs ecosocialista sigui no haver estat capaç de construir un "network" per ampliar l'espai ideològic de l'esquerra verda. La poca fe dels partits ecosocialistes a defensar aquest nou corrent com a opció ideològica que en els temps actuals de crisi econòmica i de la socialdemocràcia hauria pogut ocupar un lloc central i convertir-se en model alternatiu al capitalisme.

Però, tornant a la globalització i l'ascens del moviment ecologista, Ulrich Beck va argumentar en la seva obra original en alemany *Societat de risc* (1986) que la contraposició de "societat" i "natura" com a dues realitats separades fou una característica del pensament social del segle XIX. En la Modernitat de finals de segle XX, o Postmodernitat, això ja no tenia cap sentit, molt menys a partir de l'accident de Txernòbil que va conscienciar tot el planeta dels riscos global dels nostres comportaments locals.

La paulatina conscienciació mediambiental per l'amenaça nuclear a la qual va seguir l'amenaça del canvi climàtic amb l'impacte dels desastres naturals no ha comportat -com sí que va passar durant el conflicte entre el comunisme i el capitalisme quan la vida política i econòmica va estar marcada pel risc d'una tercera guerra mundial- un efecte ideològic que hagi impulsat l'ecologisme polític a obtenir una major hegemonia. I no obstant, sí que s'ha produït una assimilació del discurs mediambientalista (de la "sostenibilitat") que s'ha integrat en l'agenda temàtica de la majoria de partits, institucions i governs, siguin del color que siguin.

La preocupació, doncs, pels problemes ambientals en les democràcies capitalistes i, fins i tot, en països que situaríem en el tercer món o sota l'etiqueta de països en vies de desenvolupament, ha provocat que molts partits polítics, de dreta, centre o esquerra, hagin incorporat als seus programes electorals apartats relacionats amb les polítiques ambientals, tot i que sovint respongui a una mesura "cosmètica" d'allò políticament correcte.

Alguns filòsofs, sociòlegs i teòrics de la filosofia verda han relacionat aquest augment de la sensibilitat ecologista amb l'ascens dels "valors postmaterialistes". Així, Neil Carter, editor de la revista *Environmental Politics* argumentava a *The Politics of the Environment* (2001) que els nous corrents ideològics de la Postmodernitat mostraven un cert postmaterialisme preocupat per la qualitat de vida i el medi ambient.

Aquests nous moviments sorgits al voltant del Maig del 68 amb les mobilitzacions als Estats Units contra la guerra del Vietnam, la segregació racial i les ànsies de més llibertats individuals en un costat i altre de l'atlàntic van impulsar, segons Joan Martínez-Alier "dues grans idees" que posteriorment es van consolidar: l'ecologisme i el feminisme, dos "single-issues", és a dir, moviments monotemàtics -com tants altres que van venir després com el moviment "squatter" (Okupa) i prolegalització de l'avortament- que poden ser fàcilment neutralitzats amb una simple millora de la legislació.

Però, el nou corrent de pensament batejat com a ecosocialista semblava anar més enllà de l'ecologisme. Així, Martínez-Alier (1992) reivindicava l'ecosocialisme, quatre anys abans que Iniciativa ho abraqués com a doctrina política per primera vegada en el cas d'un partit postcomunista important tant a Catalunya com a Espanya:

"El ecologismo, a la manera alemana, es un nuevo orden del día político y es una nueva manera de hacer política. En vez de añadir unas gotitas de ecologismo a los programas políticos de los diversos partidos, lo que hace falta es un nuevo movimiento sociopolítico (que, si es también electoral, lo

sea de manera distinta), basado en el ecologismo popular o ecosocialismo y en cuyo pensamiento figure la crítica ecológica contra la economía ortodoxa”

El desinterès per la "societat ecològica" o per la dimensió ecològica de les societats comença a canviar, molt especialment a partir de l'ascens del moviment ecologista i la seva transformació en partits polítics amb els debats en la dècada de 1970 sobre la superpoblació, l'amenaça nuclear sota la Guerra Freda, els límits del creixement econòmic i energètic i les conseqüències de tot això per a la sostenibilitat i la mateixa supervivència del planeta Terra. El medi ambient i la natura deixen de formar part d'una visió filosòfica i acadèmica romàntica (fins i tot premoderna) per saltar a l'arena política i a l'agenda política (des de la local a la internacional) i mediàtica.

En aquest context, l'ecologisme ideològic contemporani que emergeix en paral·lel a la globalització econòmica i comunicativa es dividirà en diversos corrents ideològics que s'incorporen a les ideologies de la Modernitat (liberalisme, autoritarisme, comunisme, socialisme, anarquisme, conservadorisme) amb lectures i interpretacions diferents. El primer a posar sobre la taula el conflicte ideològic dins de l'ecologisme va ser Arne Naess quan el 1972 distingeix entre *Shallow Ecology* i *Deep Ecology* que va avançar el conflicte entre "realos" i "fundis" en la dècada de 1980 que va visualitzar la tensió entre el pragmatisme del nou ecologisme polític i l'idealisme de la seva versió d'esquerres, una de les branques de la qual va ser l'ecosocialisme amb l'objectiu d'oferir una alternativa tant al capitalisme com al fracassat comunisme.

L'ecosocialisme formarà part d'aquesta divisió i fragmentació del pensament ecologista emmarcat més aviat sota l'etiqueta d'"ecologia social" on el pensament verd (ecologista) i roig (socialista o marxista no productivista) se sintetitzen, s'hibriden, es fusionen per tal de crear una nova ideologia, pseudoideologia, corrent ideològic, paradigma o doctrina que començarà a definir-se clarament amb aquesta expressió a partir del *Manifest Ecosocialista*,⁷⁵⁰ un text publicat el 1989 per l'impuls del diputat verd alemany Frieder Otto Wolf i pel sindicalista francès Pierre Juquin, membre del Partit Comunista francès i posteriorment dels Verds francesos. En essència el manifest argumentava:

"Políticos de todas las obediencias tratan de llevar a su molino el agua de los primeros éxitos de los Verdes. Ahora bien, la dinámica verde, tanto en Europa occidental y central como en Brasil, en la Unión Soviética o en otros lugares, junto con otras mutaciones importantes y en relación, consciente o no, con ellas, revela la crisis de la política establecida, es decir, el divorcio cada vez más profundo entre los representantes convencionales y sus comportamientos, por un lado, y los problemas reales por otra. ¿Quizás la cuestión ecológica no es uno de los factores de los cambios que están teniendo lugar en los países del Este?

Este movimiento está sólo en sus inicios. Pues la vida terrestre es mortal: ahora lo sabemos. Y no de muerte natural, sino social. La humanidad sería

⁷⁵⁰ Publicat originalment en la revista *Mientras Tanto* (número 41, 1990) amb el títol "Por una alternativa verde en Europa. Manifiesto ecosocialista" i signada pels dos autors citats conjuntament amb Carlos Antunes, Penny Kemp, Isabelle Stengers i Wilfried Telkämper.

irresponsable si no emprendiera la autotransformación más completa y rápida que nunca se ha visto obligada a efectuar. Ninguna sociedad podrá eludir esta exigencia. (...)

Los problemas son tan graves que nos parece oportuno iniciar una reflexión pública sobre las opciones que son posibles y ventajosas para toda la humanidad, incluidas las generaciones futuras, esforzándonos al mismo tiempo para hacer menos, algunos pasos concretos, sin más demora. Un proyecto entero histórico no cabe en pocas palabras. En vista del debate que resulta indispensable, nosotros, mujeres y hombres con largos historiales de izquierda, a la vez diferentes y convergentes, tomamos partido por la solución que se nos ofrece como la mejor en Europa: una alternativa ecosocialista, a la vez feminista y antiautoritaria”

De fet, la relació entre ecologisme i revolució la trobem ja, per exemple, en alguns escrits d'André Gorz, que el 1972 escrivia, després d'un congrés organitzat per la revista *Le Nouvel Observateur* sobre el tema Ecologia i revolució: "L'ecologia és una disciplina fonamentalment anticapitalista i subversiva". I en una de les primeres definicions teòriques que tenim del terme *ecosocialisme* Robyn Eckersley (1992) ho qualifica com una teoria que comparteix l'anticapitalisme i l'orientació ecoanarquista:

“may be described as largely post-Marxist insofar as it is highly critical of orthodox Marxism (and much Western Marxism) but is not anti-Marxist. That is, many theorists within this tradition occasionally draw on Western Marxist insights alongside other older traditions and contemporary strands of socialist thought, including utopian socialism, the self-management ideas of the New Left, and socialist feminism. While ecosocialists also share the anti-capitalist and self-management orientation of ecoanarchists”

En aquella dècada de 1990 -quan Iniciativa abraçà l'ecosocialisme- es va construir un cos ideològic d'aquesta fusió entre el verd i el roig. Saral Sarkar, un altre dels seus referents teòrics, emplaçava a posar l'èmfasi no tant en la creació de partits ecosocialistes sinó en un moviment ecosocialista que hauria de lluitar per una moral de creixement diferent, basada en el sacrifici del luxe i el confort sense abandonar, tanmateix, la lluita per la seguretat laboral i social.

Sarkar defensava a *Eco-socialism or Eco-capitalism?* (1999) que l'ecosocialisme s'havia de preocupar més per crear un moviment que no pas per crear partits ecosocialistes i vaticinava que el moviment ecosocialista no arribaria a triomfar en cap país petit perquè amb la globalització xocarà amb els interessos de cada nació. Per tant, Sarkar optava perquè aquest moviment se centrés a treballar per grans regions com Europa occidental.

Aquests moviments ecosocialistes regionals, segons Sarkar, havien de crear "noves cultures" en les quals l'imperatiu sigui que l'ecologisme està guiat pels límits del creixement econòmic i de la població, la igualtat i el respecte per la diversitat. ¿Com crear aquestes "noves cultures"?, es preguntava. A través d'un canvi de valors, ja que sense aquest canvi de valors no es pot donar cap gran canvi, ni nacional ni regional.

Sarkar defensava que una veritable economia ecològica només es pot donar en una veritable societat socialista ecologista per la qual cosa rebutjava l'*ecocapitalisme*, perquè "els valors del capitalisme són explotació, competència, profit i cobdícia" com a motors de motivació.

També Andrew Dobson (2007) ha format part del corrent de teòrics de l'ecosocialisme que creuen que les solucions als problemes mediambientals no es poden trobar dins el sistema capitalista perquè és el sistema que els ha creat. Aquests problemes tampoc se solucionen amb un comportament individual ecològic ("sostenible") i en la línia de Jonathon Porritt subscriu que reciclar no és ser "radicalment verd". Ser radicalment verd comporta viure d'una manera diferent en una vida col·lectiva diferent.

Seguint aquesta mateixa línia argumental, un altre dels referents mundials de l'ecosocialisme, Ian Angus, director i editor de la revista *Climate&Capitalism*, aposta per una *revolució ecosocialista* perquè l'ecologia cal que se situï en el centre de la teoria socialista, en el programa socialista i en l'activitat del moviment socialista perquè el capitalisme "has driven us to a crisis point in the relationship between humanity and the rest of nature".

També Félix Guattari, a *The Three Ecologies* (1989), a partir del concepte "ecosofia", defensava que la crisi ecològica que amenaça el nostre planeta és el resultat de la nova forma d'expansió del capitalisme per la qual cosa reclamava ara fa més de vint-i-cinc anys una nova forma de pensament per fer-hi front. Es tracta, doncs, de trobar la solució a l'amenaça de les conseqüències del canvi climàtic fora del sistema capitalista, és a dir, començar la transició cap a un model social i econòmic diferent del capitalisme.

Entre finals dels anys 1980 i principis de 1990, alguns pensadors, filòsofs, politòlegs i activistes polítics van començar a veure en l'ecosocialisme aquesta alternativa. Però situats el 2015, l'alternativa semblava més aviat utòpica: hi ha pocs partits que es defineixen com a ecosocialistes, els que ho fan són minoritaris i encara menys s'ha aconseguit crear aquesta mena d'*internacional ecosocialista*.

Arribats a aquest punt sembla que s'estan consolidant dos corrents diferents en relació amb com plantar cara al repte del canvi climàtic i les conseqüències. D'una banda, una visió que Jonas Anshem i Martin Hultman (2015) qualifiquen de discurs dominant *ecomodernista* -que suggereix que aquest canvi climàtic es pot controlar amb les innovacions tecnològiques, els mecanismes de mercat i els canvis en el nostre comportament individual, sense haver de modificar el sistema socioeconòmic actual i amb un compromís amb el creixement inesgotable- i un altre discurs que seria l'ecosocialista obertament anticapitalista que reclama un canvi de model social, econòmic i polític basat en la justícia social, el decreixement econòmic i la radicalitat democràtica.

Aquest discurs ecosocialista nega que amb el consum verd, la reducció del mercat del carbó i els canvis en el nostre estil de vida n'hi hagi prou per mitigar aquest canvi climàtic. Ni tampoc que n'hi ha prou amb l'atenció mediàtica centrada en drames com inundacions, el desgel del Pol Nord, el retrocés de les glaceres als Alps, les sequeres, les onades de calor al centre i sud d'Europa.

Tanmateix, Qingzhi Huan, un altre dels autors que últimament ha analitzat l'ecosocialisme, des del context xinès -un dels països més contaminants i contaminats del món-, a *Eco-socialism as Politics. Rebuilding the Basis of Our Modern Civilisation* (2010), subratlla la debilitat de l'ecosocialisme per fer front a aquests reptes i que pugui ser una alternativa al sistema capitalista.

De fet, aquesta necessitat que l'ecologisme teixís una xarxa internacional era clau per al desenvolupament de l'ecosocialisme com ja advertien el 1992 Jorge Riechmann i Enric Tello quan en una nota editorial en el número de març de la revista *Mientras Tanto* afirmaven:

“(...) preparar cultural y políticamente el terreno para una transición ecosocialista auténtica, más allá de cualquier capitalismo ‘verde’. Reconozcamos, de entrada, que para ese viaje estamos ahora enormemente desarmados. La tarea de reconstruir un sujeto colectivo y una red de instrumentos capaces de poner al orden del día una alternativa ecosocialista planetaria deberá ser larga y paciente. Involucra un cambio de valores y pautas individuales muy profunda, que hay que promover desde ahora mismo a contrapelo de la cultura dominante. Implica un nuevo internacionalismo que hay que empezar a tejer casi desde la nada”

Derek Wall, un dels teòrics referents del “pensament verd”, indicava a *The Rise of the Green Left* (2010) que “today, ecosocialism is a patchwork of different groups, networks and political parties” i subratllava que aquest Ecosocialist International Network, ja en la segona dècada del segle XXI encara era “molt modesta”:

“Ecosocialists need to set up ecosocialist networks. These are vital for creating practical political alternatives.. Ecosocialism is also centrally about building green trade union activity. Ecosocialists should be involved in self-education, the promotion of ecosocialist ideas and the development of ecosocialist theory”

No obstant aquesta debilitat de l'ecosocialisme, per a Wall ja és un fenomen global que està redefinint el futur de l'esquerra i de l'ecologisme polític i apunta que la força del moviment ecosocialista està a donar resposta al problema global del canvi climàtic. Per a ell, com altres teòrics de l'ecosocialisme, aquest s'ha d'enfrontar al capitalisme per ser aquest sistema una amenaça per al futur de la humanitat i de la resta de la natura.

No és una tasca fàcil que aquest ecosocialisme, en un estat encara que podríem dir de doctrina utòpica, pugui convertir-se en l'alternativa al capitalisme tot i que Saral Sarkar afirmava recientement (Huan, 2010)⁷⁵¹ en relació amb el futur de l'ecosocialisme que aquest s'ha de postular com una alternativa al capitalisme; però això passa per l'acceptació de part dels ciutadans a l'hora de fer sacrificis perquè hauran de rebaixar l'estàndard o nivell de vida material. A la pregunta "Podrà reemplaçar l'ecosocialisme al capitalisme?" responia que hi havia poca esperança que s'instaressin règims ecosocialistes, però que el nombre d'ecosocialistes podia augmentar ràpidament si el pensament ecosocialista es feia més realista.

⁷⁵¹ Capítol 14, conclusions, titulat “Prospects for Eco-socialism”, pàgines 207-222.

Del 'Welfare State' al 'Green State'?

La crisi de la socialdemocràcia i l'hegemonia -especialment en les darreres tres dècades- del neoliberalisme econòmic i ideològic ha afectat el model del *welfare state* o *societat del benestar*. Tanmateix, és durant aquest període quan, precisament, creix el sentiment de sensibilitat global cap als problemes mediambientals i s'implementen solucions locals, nacionals i regionals a més de l'augment en la sensibilització individual (reciclatge, comerç de proximitat, consum ecològic...). A nivell global s'han celebrat fòrums, congressos i trobades per arribar a consensuar programes centrats sobretot en la reducció de les emissions de CO₂.

Es tracta d'evitar la catàstrofe que pot representar l'escalfament global conseqüència del model d'explotació econòmic en la Modernitat i que s'ha intensificat en la Postmodernitat.

No obstant això, els partits verds i organitzacions ecologistes alerten reiteradament de la insuficiència dels acords a què s'han arribat fins ara i de les conseqüències de no posar límits a les emissions d'efecte hivernacle. El gener del 2015, en dos informes presentats per la NOAA y la NASA, les agències nord-americanes de l'atmosfera i de l'espai, s'arribava a la conclusió que el 2014 havia estat l'any més calorós des de l'inici dels registres i els deu anys més càlids des del 1880 s'havien concentrat en les dues darreres dècades.

Davant d'aquesta situació, que empitjora, alhora que potències emergents com la Xina es converteixen en addictes al petroli, una de les propostes teòriques defensades per intervenir radicalment es poden trobar en les línies argumentals que segueixen John Barry, Robyn Eckersley i els seus col·laboradors a *The State and the Global Ecological Crisis* (2005). A partir de l'anàlisi de casos diversos asseguren que els estats són avui dia els que tenen més marge d'actuació i autoritat per assegurar la protecció del medi ambient i focalitzen en com l'estat es pot "verdejar" ("greening"), sense oblidar l'acció en el nivell local i transnacional.

Autors com ara James Meadowcroft parlen d'anar "From Welfare State to Ecostate" i aquest especula amb el possible ascens d'un Estat que tindria com a tasca principal la protecció ecològica. Per a Meadowcroft el *welfare state* va entendre que cal que els ciutadans tinguin assegurada una xarxa de seguretat i beneficis i subratlla que en la seva gènesi fou clau el rol de la classe treballadora, del moviment sindicalista i dels partits socialdemòcrates. Mentre que per a l'ascens d'un estat ecològic els moviments ecologistes i els partits verds tenen un suport més aviat difús entre diferents estrats de la societat. Ans al contrari, en l'edificació d'un *ecological state* aquests mateixos impulsos del *welfare state* poden constituir ara un obstacle, ja que els treballadors, sindicalistes i els socialdemòcrates poden veure en aquesta proposta una amenaça per als nivells i patrons de vida, llocs de treball i creixement econòmic.

A més a més, James Meadowcroft posa èmfasi en el fet que el *welfare state* va ser essencialment una creació "nacional" la qual cosa contrasta amb el que podria ser la creació d'un *ecological state*, ja que "un ecoestat nacional sembla gairebé una contradicció, ja que molts problemes ambientals, com ara el canvi climàtic, requereixen d'una resposta internacional coordinada".

Sembla, doncs, complicat el sorgiment d'aquests ecoestats. Però alguns autors són optimistes com ara Peter Chistoff que el *green state* és una progressió natural des del *welfare state* -tal com s'ha vist amb la creació de ministeris de medi ambient, polítiques per reduir la contaminació, lleis de preservació de la natura...- tot i que alerta que tots aquests avenços es contrauen quan arriben al poder governs neoliberals. Chistoff assegura que per arribar a veure el naixement d'aquests estats verds cal una forta "modernització ecològica", és a dir: alts nivells d'intervenció ambiental per part de l'Estat a més d'una forta institucionalització política i cultural dels valors ecològics, alts nivells d'"ecociudadà" compromès amb els valors ambientals que els situin en el centre de la vida social i humana. I això, emfatitza, encara no s'ha donat en cap país, sinó a tot estirar hem assistit a un principi d'*environmental welfare state* en països com ara Suècia i els Països Baixos, amb una moderada capacitat d'intervenció de l'Estat en el medi ambiental.

La 'democràcia verda' i els seus enemics

El "pensament ecologista", contràriament a la joventut del "moviment ecologista" i de l'"ecologisme polític", és mil·lenari. Aquest pensament el podem trobar en tradicions filosòfiques, en filòsofs així com també en el món de les religions. Que el terme *ecologia* sigui del segle XIX no vol pas dir que abans no hi hagués una realitat ecologista.

Això tampoc indica que abans del sorgiment de l'ecologisme polític no haguessin problemes mediambientals. De fet, com alguns autors han recordat, en el segle XIX moltes ciutats europees com ara Londres, Manchester o Barcelona tenien uns nivells de contaminació de l'aire molts més alts que ciutats xineses avui dia. La llegendària visió del Londres victorià permanentment envoltat de boira no fou més que una construcció del cinema que no va tenir en compte la crítica de Charles Dickens o d'Engels i Marx a l'aire irrespirable de la capital anglesa per la contaminació de les xemeneies de les factories. Res a veure, doncs, amb aquesta imatge cinematogràfica estereotipada.

El filòsof alemany Niklas Luhmann (1986) ho va posar de manifest en el fet que molts dels problemes socials d'aquest estadi de la Modernitat que coneixem com a Postmodernitat ho són des de fa molt de temps, però que no ha estat fins que el sistema comunicatiu ho ha incorporat en la seva agenda que no han començat a existir. I aquí el moviment ecologista, amb l'ús estratègic de la comunicació -molt sovint amb un fort component sensacionalista i propagandístic per mirar d'atraure el focus mediàtic- té molt a veure amb aquesta visualització del problema mediambiental en les últimes quatre dècades.

Però, parlar d'*ecoestat* o de *democràcia verda* transcendeix molt més que la pressió de potents i influents ONG com Greenpeace o les iniciatives parlamentàries de partits verds, molt més si aquests no arriben a accedir als governs municipals, regionals i nacionals per tirar endavant polítiques verdes.

Des de l'ecosocialisme s'ha construït un corrent de pensament que apel·la a un canvi radical de dalt a baix i de baix a dalt en la nostra societat per tal d'evitar les

conseqüències d'uns models econòmics que estan destruint el planeta. Les arrels de la intersecció roigverda o del marxisme i l'ecologisme ha madurat molt en els darrers trenta anys, tot i que com ens recorda un dels teòrics de l'ecosocialisme, Michael Löwy, el filòsof Walter Benjamin, en el llibre *Einbahnstraße* (carrer de sentit únic), ja denunciava el 1928 la idea de domini de la natura i proposava un nou concepte: el domini de la relació entre natura i humanitat. Benjamin no només va denunciar les amenaces del progrés sinó que també va proposar com a alternativa una utopia revolucionària.

David Pepper, també des d'una visió marxista, en la principal obra de referència per a l'esquerra verda o ecosocialista, *Eco-socialism* (1993), criticava part del moviment verd per haver-se convertit en "contrarevolucionari" en no tenir com a repte canviar les bases materials de la societat capitalista que està degradant el planeta, sinó convertint-se en una part important del problema.

Amb això volem dir que, des d'una perspectiva ecosocialista, la democràcia verda no pot arribar a ser una realitat si no hi ha una transformació del sistema social, econòmic, polític i cultural. Tot i que cal ser prudents quan des de formacions d'aquesta mateixa esquerra verda, en els darrers anys de crisi econòmica, en comptes d'apostar pel "decreixement" -un dels punts centrals de l'ecosocialisme- s'ha tornat a insistir en la recuperació del consum com a via per contribuir a la recuperació econòmica en un exemple més que el sistema capitalista, amb els seus valors i el seu *framing*, ha penetrat fins i tot en els defensors de la seva alternativa.

En analitzar el pensament d'Ernesto Laclau (1939-2014) i de Chantal Mouffe, dos dels autors més reconeguts del postmarxisme després que publiquessin el 1985 el llibre-manifest *Hegemonía y estrategia socialista. Hacia una radicalización de la democracia*, Gill Hands (2010) posa l'èmfasi en com aquests dos autors interpreten el marxisme clàssic des de la perspectiva postmoderna per arribar a la conclusió que els conflictes en aquesta època actual emergeixen fora dels "antagonismes". El pensament postmodern veu l'individu com un seguit de narratives i Laclau i Mouffe van reflectir que una persona de la classe obrera ja no és únicament "una persona de la classe obrera": pot ser solter, d'una ètnia minoritària, una dona i treballadora, tot al mateix temps.

Aquesta fragmentació de les nostres identitats en una multiplicitat d'identitats sovint antagòniques -que poden, doncs, entrar en conflicte entre si- fa dir a Ernesto Laclau i Chantal Mouffe que la classe social ja no és una estructura unificadora en absolut en temps postmoderns. Tothom té una visió subjectiva de la nostra experiència i la identitat de classe només és una petita part de tota aquesta identitat. Per tant, una revolució basada en la classe social està cridada a fracassar en la Postmodernitat.

En paral·lel emergeix una "nova individualitat", que com l'antic individualisme arrela en la recerca d'allò personal, però ara va més enllà de l'esfera econòmica: es relaciona també amb la recerca personal per la pròpia identitat sexual, social, ètnica, ambiental. Perquè el vell individualisme va estar identificat amb el capitalisme i l'egoisme -segons la interpretació de Hands-, els progressistes han ignorat el poder que té l'individu dins del cor dels moviments socials.

En aquest sentit, aquest doctorand argumenta que els "enemics" d'una democràcia verda no només es troben entre els defensors del model capitalista, sinó també en aquests corrents de pensament dins l'actual Postmodernitat que tenen com a principal objectiu transcendir l'eix "esquerra-dreta".

"Condicció ecosocialista" versus "condició postpopulista"?

Entenc per "condició postpopulista" la situació en què algunes regions i estats d'Europa es troben en la segona dècada del segle XXI com a conseqüència de la crisi econòmica i els canvis socials, tecnològics i comunicacionals que haurien condicionat la "Política" entesa aquesta en la seva accepció original en grec de tot allò que té a veure amb la "ciutat", amb la "cosa pública", amb la nostra ciutadania i les preocupacions del nostre "jo social". O el que és el mateix, la dialèctica que s'estableix en la nostra societat capitalista occidental entre el nostre lloc en el món i la dels altres individus amb què convivim diàriament fora del nostre àmbit privat.

Coincideixo amb el que ja, entre finals de la dècada de 1970 i principis de 1980, Jean Baudrillard teoritzava que en aquesta societat capitalista occidental s'estava vivint la fi de la representació política, ja que, per l'efecte sobretot dels mitjans de comunicació audiovisuals, l'essencial ja no seria ser representatiu sinó "connectar". El simulacre de la realitat substituïa la mateixa realitat i això tenia efectes funestos fins i tot per a la ideologia -com a conjunt de valors i actituds que determinen la nostra interpretació del món- reduïda a la política espectacle i la personalització d'un líder que "connecta" amb nosaltres.

La seducció ideològica -quan ja no es pensa en clau de canviar la realitat des d'allò macro a allò micro, sinó com a màxim d'allò micro a allò macro- dona pas a la seducció del simulacre que s'alimentarà posteriorment en els anys 1990 i, sobretot, a partir del nou mil·lenni en la "societat xarxa" en la qual vivim múltiples realitats i la nostra realitat es fragmenta fins acabar vivint en una hiperrealitat on els conceptes d'espai i temps es fusionen en una actualitat permanent.

Jean Baudrillard (1991) acabaria per descriure aquesta nova societat en els articles sobre "La Guerra del Golf que no ha tingut lloc": l'acceptació de la mentida a partir d'una repetició efectivista neutral, no representativa, espectacular, televisiva. El que vindria pocs anys més tard amb internet i les xarxes socials ho ha acabat per desbordar.

Per què parlo de "condició postpopulista"? La Postmodernitat de les tres darreres dècades ha vist créixer l'hegemonia ideològica del capitalisme i la seva versió neoliberal. Mentre que les societats capitalistes occidentals van continuar creixent, el model no es va posar en qüestió, com tampoc uns valors concrets que assumien els ciutadans (consumisme, pèrdua del jo comunitari, desregulació, obsessió per millorar les nostres condicions de vida sense tenir en compte com afectava al conjunta de la societat...). No ha estat, tanmateix, una hegemonia absoluta, ja que en paral·lel han nascut nous moviments socials (alterglobalització, Okupa, antinuclear, ecologista, feminista), tot i que en molts casos seguint un objectiu d'idea única i no pas de canvi global com havien defensat els grans relats del segle XIX i XX (socialisme, comunisme, liberalisme, anarquisme).

En aquest context, la societat s'ha hiperindividualitzat, amb les conseqüències que a tots nivells suposa això. En esclatar la crisi econòmica (i ara ja em centro a Espanya i Catalunya) ens trobem amb unes classes populars -molts dels seus membres amb un estil de vida de classe mitjana- que pateixen el càstig dels excessos a tots els nivells (dels polítics i les entitats bancàries al treballador endeutat amb una hipoteca cotxe i fins i tot segona residència) i una classe mitjana que perd confiança en veure com els problemes derivats també l'acaben afectant.

Quan la classe mitjana sent que la marea puja i que s'ha quedat aïllada sense tenir marge per tornar a la platja, la "condició postpopulista" es converteix en aquesta onada a què un s'ha de pujar per surfejar fins arribar a terra ferma. O bé se surfeja o l'alternativa potser és ofegar-se o bé mantenir les esperances del naufrag.

El tsunami de la crisi ha colpejat tant les classes populars com les classes mitjanes i això ha creat les condicions perquè creixi un nou populisme molt de la postmodernitat, hereu de la "cultura de la queixa" del ciutadà de classe mitjana que fins ara pagava impostos a contracor per mantenir l'estat de benestar i que ara s'instal·la en la retòrica del "contra tot" però sense buscar els grans relats ideològics, que de fet han anat desapareixent a partir de la caiguda del Mur de Berlín i per la gestió econòmica neoliberal portada a terme fins i tot per formacions autoproclamades socialdemòcrates. Aquests ciutadans tampoc estan disposats a fer sacrificis, ni individuals ni col·lectius, per lluitar contra els enormes problemes ambientals provocats pel sistema capitalista. En aquest context, l'ecologisme polític i l'ecosocialisme han de nadar contracorrent.

Com a resultat final han començat a aparèixer plataformes i moviments que sovint eviten l'expressió "partit polític" i la seva adscripció en l'eix ideològic "esquerradret" i es presenten com a reformadors i reformistes, regeneradors i regeneracionistes. Ho escrivia Iñigo Errejón, responsable de la campanya electoral de Podemos en les eleccions europees de 2014, a *Le Monde Diplomatique*, en un article titulat "¿Qué es 'Podemos'?:

"España atraviesa una crisis de régimen que es, en primer lugar, una fractura de los consensos una desarticulación de las identidades tradicionales, y que existen las condiciones para que un discurso populista de izquierdas, que no se ubique en el reparto simbólico de posiciones del régimen, sino que busque crear otra dicotomía, articule una voluntad política nueva, con posibilidad de ser mayoritaria"⁷⁵²

Tanmateix, la "condició postpopulista" va més enllà d'aquests nous moviments-partit darrere dels quals existeix o bé una estructura organitzava feble o simplement l'hiperlideratge dels seus líders aconseguit per l'aparició audiovisual permanent i la capacitat comunicativa d'aquests mateixos que es mouen bé en els mitjans tradicionals i en els "nous mitjans socials" (social media) com són Twitter, Facebook i altres canals d'aquella postmodernitat que com va indicar en els anys 1980 Jean Baudrillard comportarien que un excés d'informació i de comunicació ens abocaria a la desinformació i a la incomunicació.

⁷⁵² *Le Monde Diplomatique* en espanyol, número 225, Juliol del 2014.

Partits com ICV, que tradicionalment han tingut un discurs i un programa complex i profund resultat també de fer política activa en el dia a dia en les institucions i al carrer, s'han vist desbordats per aquesta onada de "postpopulisme" i s'han acostat a allò que s'ha batejat com a "confluència". Però, en aquesta "societat líquida" que és la Postmodernitat, la "condició postpopulista" pot ser tan efímera com els mateixos valors postmoderns.

Perquè la "condició postpopulista" actual és hereva dels valors que el neoliberalisme ha consolidat en la societat durant tres dècades i que ha provocat com a resultat un ciutadà que al final només creu (i acaba, per tant, votant) al polític que li solucioni el seu problema més pròxim.

De la "condició postpopulista" es difícil que aparegui un nou ciutadà -amb valors allunyats del capitalisme i pròxims als que defensa l'ecosocialisme- que es compromet amb una societat més equilibrada i justa tant en allò econòmic, social i ambiental. Aquesta era la victòria final -com ja van avançar alguns dels filòsofs de la Postmodernitat ara fa 20 o 30 anys- del nou model socioeconòmic neoliberal. En aquest trànsit, la *democràcia verda* pot quedar només com a projecte utòpic. Tot i que el preu que cadascú de nosaltres i per al conjunt de la població mundial pugui ser en un futur no gaire llunyà el més alt que mai s'hagi pagat.

Aquesta és la veritable onada que ha provocat el tsunami de la crisi social i econòmica i que amenaça també a la natura. En aquest context, uns estan intentant confluïr -com ha fet ICV tant en les eleccions municipals de maig del 2015 com les posteriors al Parlament de Catalunya de setembre- i altres evitar-la.

La transició ecosocialista: l'objectiu de una 'democràcia verda'

Coincidim amb Noemi Klein en el seu últim llibre, *This Changes Everything. Capitalism VS. The Climate* (2014),⁷⁵³ que ja no es pot perdre una dècada més després que en els últims 25 anys s'hagi incrementat un 61% les emissions de CO₂. Per a Klein cal situar el problema mediambiental en el terreny ideològic, ja que, tal com argumenta,⁷⁵⁴ la lògica del creixement capitalista xoca amb la necessitat de posar fre al canvi climàtic. S'ha fet pal·lès que el model de societat capitalista i les seves polítiques no només no serveixen per frenar el problema sinó que ho han augmentat.

Klein, així mateix, també critica tant organitzacions ecologistes -arriba a parlar de "la desastrosa fusió entre la gran empresa i les grans organitzacions ecologies per haver pactat amb els *lobbies* energètics en els últims 25 anys- com amb els moviments antiausteritat per oblidar aquests el medi ambient en les seves protestes perquè tots aquests temes estan connectats (la desprotecció social també ha vingut acompanyada d'una desprotecció ambiental).

⁷⁵³ Hem consultat la versió original i també la traducció en castellà: *Esto lo cambia todo. El capitalismo contra el clima* (2015).

⁷⁵⁴ Entrevista de Mònica Terribas a Naomi Klein al magazín *El matí de Catalunya Ràdio*, 27 de març del 2015. Es pot escoltar en aquest enllaç: <http://www.ccma.cat/catràdio/alacarta/nom-programa/Naomi-Klein-Frenar-el-canvi-climatic-xoca-amb-la-logica-del-creixement-capitalista/audio/875594/>

No obstant, la majoria d'aquestes proclames i crides a un canvi d'estratègia que passi per trencar els obstacles ideològics no s'han traduït fins avui dia en cap aposta ideològica concreta global o regional -es digui aquest corrent "ecosocialisme", "anticapitalisme" o bé qualsevol altra expressió- que hauria de tenir com a horitzó la construcció d'una *democràcia verda*.

Perquè, en la línia que defensa Klein -ja no serveix únicament la "consciència individual" tot i que aquesta sigui un requisit per a l'acció col·lectiva- el més urgent, segons la tesi que defensa l'ecosocialisme és que es doni una "consciència col·lectiva" i això és difícil d'imaginar sense que es construeixi una veritable alternativa ideològica al capitalisme.

Aquesta alternativa podria passar per fer front a la situació de fragmentació tant en els moviments ecologistes i antiausteritat com en els partits d'esquerra radical transformadora per tractar de recomposar la unitat d'un espai d'esquerres a partir de la confluència d'aquesta complexitat i varietat de la societat postmoderna actual.

Es tractaria de superar l'esfera de l'interpersonal i totes aquestes "revolucions subjectives" i moviments i iniciatives "autoreferencials" per anar molt més enllà amb l'aposta per un espai de fusió ecosocialista.

El camí cap a una *democràcia verda* passaria per superar la subordinació al model capitalista a partir de la construcció d'un *network* o xarxa ecosocialista on conflueixien la unitat tota aquesta complexitat. Tot i que a aquesta meta només es pot arribar des de la composició d'un "metarelat" ideològic de l'esquerra verda.

Una alternativa per la que alguns teòrics de l'esquerra verda han apostat i que aquí acabem per definir com la urgent transició a l'ecosocialisme per aconseguir una veritable *democràcia verda*.

Catalunya, la transfiguració 'postpolítica' i el futur de l'espai ecosocialista

Hem argumentat al llarg de diferents apartats d'aquesta tesi que Catalunya és una de les regions europees i del món més postmodernes. La complexitat social i política, la diversitat cultural, lingüística, ètnica, la seva fragmentació ideològica i les seves hibridacions identitàries fan de Catalunya un exemple de les reconfiguracions i les transfiguracions que s'estan vivint avui dia en camps tan diversos com el de la política o el de la comunicació, entre altres.

El PSUC ja es va fundar quan Catalunya era un país amb tots els trets propis de la Modernitat. Quan es funda ICV, a partir d'una transfiguració en hibridació ideològica des del comunisme a l'esquerra roig-verda, feminista i pacifista, Catalunya ja respon a trets propis de la Postmodernitat.

El sistema polític català també ens mostra una complexitat postmoderna on trobem liberals, comunistes, socialistes, socialdemòcrates, democristians, assemblearis, ecosocialistes, ecologistes, republicans, independentistes... situats en un doble eix: ideològic i nacional. Una hibridació que també és un mirall de l'estructura de la societat catalana i la seva composició ètnica, racial i cultural.

Aquesta Catalunya ha viscut en els darrers anys un moviment a favor de la ruptura amb l'Estat espanyol i per la creació d'un país independent que tenia els orígens en la reforma de l'Estatut de Catalunya sota el govern (híbrid) tripartit entre PSC, ERC i ICV. En el període 2010-2015 s'intensifica el debat al voltant de l'autonomia de Catalunya amb un ascens de l'opció independentista. El moment més important és el 9 de novembre del 2014 quan finalment es convoca una consulta no vinculant. Com indicàvem en el títol de la introducció d'aquesta tesi, Catalunya està en una via "postautonòmica" que en els pròxims anys sabrem en què es tradueix dins una conjuntura que qualifiquem de "postpolítica".

En aquest context, ICV, partit que sempre s'ha identificat molt més amb l'eix social (ideològic) que amb el nacional, ja mostrava des del 2013 el desig de tornar a confluïr amb altres formacions i moviments -com ja havia fet abans quan el PSUC es va transfigurar el 1986/87 en Iniciativa- per mirar de connectar amb una realitat social i política que s'estava transformant com a conseqüència de la crisi econòmica i el conflicte amb l'Estat espanyol.

El debat soberanista, com hem comprovat amb l'estudi centrat en la militància d'ICV, ha tingut uns efectes molt importants en l'electorat d'aquesta formació. El futur pròxim de l'ecosocialisme a Catalunya, especialment com a identitat ideològica d'ICV, podria ser incert com a conseqüència de l'impacte del debat per la independència i com a resultat de la consulta del 9 de novembre sobre l'electorat ecosocialista. Si això és així, afectarà de manera molt important (negativament) a l'ascens de l'ecosocialisme a Catalunya i a Espanya com a alternativa ideològica a altres corrents de pensament.

La importància i la centralitat d'aquest debat soberanista en els darrers anys a Catalunya ens va fer decidir escollir-ho per analitzar la influència en el cas d'ICV. En la nostra enquesta hem volgut validar la vigència del fenomen descrit per la politòloga Elisabeth Noelle-Neumann en la seva teoria de l'Espirall del Silenci. Els resultats, analitzats en la discussió (apartat 4.2.5), indiquen que la teoria es compleix en un context de forta polarització al voltant d'un debat que a més a més es manté durant un llarg termini en l'agenda política i mediàtica.

Per sintetitzar els resultats obtinguts de la nostra tesi i la nostra reflexió al voltant dels cinc pilars d'aquesta recerca: la transició de la Modernitat a la Postmodernitat i els efectes en àmbits com la política i la comunicació; l'origen, consolidament i futur de l'ecosocialisme; ICV i la seva identitat ecosocialista; el debat sobiranista i l'evolució "postautonòmica" a la Catalunya postmoderna, i la vigència de la teoria de l'Espirall del Silenci en l'actual "societat xarxa", **concloem respecte les tres principals hipòtesis (apartat d'Introducció, pàgines 15-18) i les del cas d'estudi (apartat 4.4.3, pàgines 840-843):**

En relació amb la PRIMERA i SEGONA HIPÒTESI:

1. L'ecosocialisme és un corrent ideològic resultant de la fusió ideològica entre elements de la doctrina marxista, del socialisme utòpic, de l'anarquisme i de l'ecologisme convertit en doctrina política que encara no s'ha transformat en ideologia per la manca de partits polítics que hagin abraçat aquesta identitat i l'absència d'una xarxa internacional ecosocialista. És una doctrina que incorpora elements del moviment feminista, pacifista, ecologista i alterglobalització i que es presenta com a anticapitalista alhora que aposta pel decreixement econòmic com a alternativa al model capitalista. Des d'aquesta òptica, l'ecosocialisme es podria considerar una utopia postmoderna de l'esquerra ideològica.

Aquesta tesi doctoral ha tingut com a objectiu omplir l'absència de treballs acadèmics sobre la història i la teoria de l'ecosocialisme. De fet, com hem indicat en la introducció al capítol primer ("A la recerca dels orígens de l'ecosocialisme"), la teoria política encara no recull -o ho fa de manera molt limitada- l'expressió ecosocialisme i encara el 2015 la majoria d'enciclopèdies i manuals de teoria política no ho havien incorporat a pesar que ja té un cos doctrinari important i que partits com el Parti de Gauche, a França; d'ICV, a Catalunya, i l'Aliança Roig Verda (Enhedslisten – De Rød-Grønne) a Dinamarca, entre altres, s'autodefineixen com a tals. Altres partits com ara Syriza (Grècia), el Socialist Party (Estats Units), el Partido Socialista Unificado de Venezuela i el corrent Green Left -dins el Green Party d'Anglaterra i Gal·les- també reivindiquen el seu ecosocialisme.

Ecosocialisme és un corrent de pensament que fusiona el roig del marxisme social i el verd de l'ecologisme que va començar a ser construït com a nova ideologia entre 1977 i 1986 i a la qual van abraçar partits comunistes que volien transcendir els dogmes del comunisme, especialment pel que fa a l'economia ortodoxa productivista, davant l'inici del seu declivi a l'Europa de l'Est. L'ecosocialisme beu en les fonts originals de l'ecologia social, de la versió radical d'esquerres de l'ambientalisme i posteriorment de l'ecologisme popular. Els partits que es comencen a autodefinir com a ecosocialistes en els anys 1980 i 1990 van tendir a buscar la confluència amb -ismes nascuts a l'ombra del Maig del 68, moviments que es van consolidar en la dècada següent (feminisme, ecologisme, pacifisme).

2. L'origen o les arrels d'aquesta hibridació que és l'ecosocialisme, fusió entre la doctrina socialista i l'ecologista, cal trobar-les en el segle XIX amb el pensament, entre altres, de l'anglès William Morris, de l'escriptor rus Lev Tolstoi i de l'ambientalista nord-americà Henry David Thoreau.

Si prenem com a terme equivalent a "ecosocialisme" el d'"ecologisme socialista", podem situar en l'activista ecologista francès René Dumont l'ús d'aquest terme a *Seule une écologie socialiste* (1977) com també en l'activista ecoanarquista nord-americà Murray Bookchin i el seu concepte de "societat ecològica" i "ecologia social" (vegeu apartat 2.3.1.1. "Tipologia de la hibridació ideològica ecologista").

Un altre autor, André Gorz, va ser dels primers a relacionar ecologisme i revolució quan el 1972 va afirmar que "l'ecologia és una disciplina fonamentalment anticapitalista i subversiva".

Però, el terme “ecosocialisme” no es comença a utilitzar fins a finals dels anys 1970 i principis de 1980 a partir sobretot de documents polítics de formacions ecologistes alemanyes amb les aportacions dels dirigents ecologistes Rainer Trampert i Thomas Ebermannsdor que es van autoqualificar d’ecosocialistes dins el Partit Verd.

El terme en alemany *Ökosozialismus* el va utilitzar per primer cop el professor Ossip K. Flechtheim, el 1980, en l’assaig titulat *Der Ökosozialismus und die Hoffnung auf den neuen Menschen*. Flechtheim publicarà el 1984 *Perspektiven des Ökosozialismus* (1984). Altres autors alemanys que fan servir el terme “ecosocialisme” en aquella dècada són Klaus-Jürgen Scherer i Fritz Vilmar (1984 i 1986), Ulrich Linse (1986) i Wolfgang Rüdig (1986), aquest últim en un article que és un estudi sobre el desenvolupament de les teories ecosocialistes a l’Alemanya Oest.

Com hem assenyalat en el segon capítol d’aquesta tesi, no és cert que la primera aparició del concepte “ecosocialisme” fos del teòric alemany Rudolf Bahro, a *From Red to Green* (1984). De fet, aquell llibre és un recull d’entrevistes però el títol i el disseny de la portada escollits van servir per impulsar el concepte d’una esquerra roig-verda.

Rudolph Bahro publica el 1980 *Elemente einer neuen politik. Zum Verhältnis von ökologie und sozialismus*. Mentre que Klaus-Jürgen Scherer i Fritz Wilmar van organitzar un seminari a Berlín el 1980-1982 a partir del qual es van elaborar materials publicats el 1984 amb el títol *Ein alternatives sozialismuskonzept: perspektiven des Ökosozialismus*.

Sobre l’expressió “ecosocialisme/ecosocialista” si en alemany ho trobem ja habitualment a partir de 1984, en anglès, contràriament al que s’havia dit fins ara -a l’Oxford English Dictionary- la primera aparició de la paraula “eco-socialism” no va ser el 1985 sinó el 1980 en un pamflet o fanzine en forma de còmic titulat “Eco-socialism in a Nutshell” (*Ecosocialisme en essència*) publicat originalment el 1980 al Regne Unit per Writers and Reader Cooperative i editat per Stan Rosenthal, un membre fundador de The Socialist Environment and Resources Association (SERA), creat el 1973 afiliat al British Labour Party.

Aquell pamflet utilitzava text i il·lustració del llibre *Nuclear Power for Beginners*, publicat el 1978. En la introducció, Rosenthal afirma que ecosocialisme és la “fusió de les consideracions ecològiques i socialistes” i contrasta la imatge “agradable, optimista, positiva i alternativa” que representava l’ecosocialisme amb la imatge apocalíptica que ja sovint s’associava amb el moviment ecologista que ja utilitzava elements de forta dramatització per atraure l’atenció mediàtica.

3. El terme "ecosocialisme" (substantiu) i "ecosocialista" (adjectiu) ha estat d'ús habitual des que ICV abraçés aquesta identitat a partir del 1996. Per tant, els mitjans de comunicació espanyols i, especialment catalans, l'han utilitzat des d'aleshores i ja és habitual en l'ús de molts parlants. Per aquest motiu, amb aquesta tesi també volem emplaçar tant a l'Institut d'Estudis Catalans com a la Real Academia de la Lengua Española a incorporar l'entrada de la veu "ecosocialisme/ecosocialista" així

mateix com en altres regions on aquestes expressions són habituals per comptar amb partits que s'identifiquen sota aquesta denominació.

4. Catalunya ha estat en els anys de la dècada de 1990 i 2000 una de les regions a Europa i al món que ha estat centre intel·lectual de la formulació teòrica d'aquesta fusió roigverda amb les obres pioneres de Manuel Sacristán, al qual van seguir, entre altres, tant a Catalunya com en altres parts d'Espanya, Francisco Fernández Buey, Jorge Riechmann, Enric Tello, Joaquim Sampere, Juan Ramon Capella, José Manuel Naredo, Joan Martínez-Alier, Félix Ovejero i Ángel Valencia.

5. L'ecosocialisme ha tingut una influència en la filosofia política i en la teoria política més aviat limitada si ho comparem amb el mediambientalisme i l'ecologisme polític i, fins i tot, amb altres hibridacions com l'ecofeminisme.

Així i tot, com hem analitzat en l'apartat "ecocristianisme", (2.3.1.1), el Papa Francisc, en la seva encíclica *Carta Encíclica Laudato Si'*, usa alguns termes de la doctrina ecosocialista com ara *ecologia social* i *ciutadania ecològica*.

L'encíclica està farcida de referències conceptuals que trobem en diversos dels autors que hem analitzat en aquesta tesi (Murray Bookchin, John Barry, Andrew Dobson, Michael Löwy i Joan Martínez-Alier, entre altres).

El Papa Francisc també esmenta conceptes molt arrelats en el pensament de l'ecologisme polític bastit en les darreres quatre dècades, prova que el pensament ecosocialista ha tingut una influència més qualitativa que quantitativa.

6. Iniciativa per Catalunya Verds ha representat l'ecosocialisme polític i institucional tant a Catalunya com a Espanya des que el 22 de novembre del 1996 -per tant, el 2016 farà vint anys- va abraçar aquest corrent de pensament com a identitat ideològica pròpia. El terme ecosocialisme, però, ja era d'ús habitual entre les joventuts d'IC des del desembre de 1993.

Per tant, ICV ha contribuït a donar cos teòric a aquest ecosocialisme. No obstant això, i de la molt important contribució a construir una doctrina ecosocialista, no ha estat capaç d'ajudar a convertir aquest corrent en ideologia amb la creació d'una xarxa internacional ecosocialista.

Davant l'absència d'un partit polític ecologista amb representació parlamentària, la formació que ha defensat l'ecologisme polític parlamentari, tant al Parlament de Catalunya com al Congrés i al Senat de Madrid, ha estat ICV. Així doncs, contràriament a altres països del nostre entorn -especialment a Alemanya- on han estat els partits verds que han defensat l'ecologisme polític, a Catalunya i a Espanya aquest ecologisme s'ha representat políticament a través de l'ecosocialisme.

Però, si la representació política de l'ecologisme s'ha fet des d'aquesta esquerra verda i el seu corrent ecosocialista, la representació mediàtica ha continuat estant, sobretot, en les mans de les organitzacions ecologistes.

Alguns teòrics han assegurat que aquest protagonisme de l'ecosocialisme ha estat una barrera perquè pogués aparèixer un partit ecologista. Com hem argumentat a partir d'una recerca que hem fet a final de l'apartat 2.4.6, ICV ha defensat l'ecologisme al Congrés dels Diputats. Així, de les 138 notes de premsa elaborades per ICV al Congrés entre abril i octubre de 2008, el 29,9% van tenir com a protagonista la temàtica ecologista.

En aquest sentit, cal subratllar la feina feta per Joan Herrera mentre va ser-ne diputat dues legislatures en les quals va posar en l'agenda temàtica del Congrés i dels mitjans espanyols els temes ecologistes, de sostenibilitat i d'economia verda. Alguns d'aquells problemes que no van obtenir gaire o gens ressò mediàtic, a partir sobretot del 2009, amb la crisi econòmica, han tingut més espai mediàtic com ara la política d'infraestructures insostenible, la contaminació a les grans ciutats, la necessitat d'una política de renovables i l'aposta -com el govern Obama- per una *green economy*.

No obstant, com hem analitzat en el capítol segon, si l'ecologisme s'ha instal·lat -tot i que de manera més aviat dèbil en l'agenda mediàtica tant catalana com espanyola- l'ecologisme polític no ha aconseguit emmarcar la realitat amb la seva agenda particular.

Quan ha arribat la crisi econòmica, cap corrent ni doctrina d'esquerres ha pogut ser una alternativa al capitalisme. La doctrina ecosocialista, que sobretot des dels anys 1990 pretenia ser-ne una alternativa, no ha tingut cap força per fer d'oposició. Contràriament, s'ha imposat com a alternativa moviments que com els *indignats* a Espanya s'han basat en una reacció de la ciutadania anònima que nous activistes socials han aprofitat per créixer com a líders en les xarxes socials i en els platós de televisió, sense una ideologia concreta i una retòrica centrada en la democràcia directa i la radicalitat basada en un nou eix: "els de baix contra els de dalt".

7. Catalunya i les Illes Balears són les úniques Comunitats Autònomes, amb algun exemple puntual també a Andalusia, que han tingut un govern format per un partit ecosocialista. Però s'ha comprovat en tots dos casos que han topat amb interessos econòmics i una opinió pública contrària que han trobat sovint en aquests partits ecosocialistes un boc expiatori per criticar i erosionar els governs de coalició.

Pel que fa a Catalunya és la regió a Espanya i de les regions a Europa on l'ecosocialisme ha tingut més arrelament i la doctrina política s'ha desenvolupat més, gràcies a l'impuls d'ICV. Com hem indicat en diversos apartats de la tesi, això ha estat així perquè Catalunya té una realitat política, social i cultural diferent a la resta d'Espanya que arrela en moviments socials tan diferents com el pacifisme, l'ecologisme, el feminisme i l'animalisme.

Aquesta mateixa realitat ha estat una barrera perquè Izquierda Unida fes una transició ideològica també cap a l'ecosocialisme a pesar que dirigents com Gaspar

Llamazares havien apostat per aquest camí com el seu antic assessor, Juan Carlos Monedero, que com hen analitzat en l'apartat 2.5.3. abans de la fundació de Podemos, defensava l'ecosocialisme com a alternativa al capitalisme.

L'arrelament electoral d'ICV com de l'ecologisme polític és la ciutat cosmopolita, mestissa, fragmentada i atomitzada. En el cas de Catalunya, Barcelona, precisament el lloc on s'ha visualitzat el conflicte amb les manifestacions multitudinàries convocades en els anys 90 contra la guerra de l'Iraq i a partir 2010 de les protestes a favor autodeterminació. En aquest sentit, cal subratllar la vitalitat i força de la ciutat catalana a l'hora d'atorgar visibilitat als moviments socials i polítics de masses. Cal dir que l'arrelament de l'ecosocialisme i de l'ecologisme polític a Europa es dona principalment en àrees urbanes, especialment en les grans ciutats i les seves àrees metropolitanes.

8. Dirigents i exdirigents d'ICV reconeixen -i ahora lamenten- en l'apartat d'entrevistes personals que hem dut a terme (capítol quart, 4.3) que, tot i que ICV ha representat aquest ecosocialisme i ha contribuït al desenvolupament doctrinari, sovint la identitat d'ICV s'ha construït més "en contra de" que a "partir de". Hi ha documents polítics de més d'un centenar de pàgines on ICV no s'identifica com a "ecosocialista" sinó a partir de la crítica al neoliberalisme, a Convergència i Unió o a altres líders com ara Artur Mas. A això s'afegeix una altra autocrítica: la tendència a la racionalitat en l'argumentació dels postulats d'ICV i les dificultats per traduir-ho a un llenguatge més planer i directe. ICV, no obstant, ha estat capaç de crear un univers propi, tant pel que fa a la identitat ideològica com visual, reconeixible especialment des del 1999.

9. ICV ha dut a terme una feina molt important per fer conèixer l'ecosocialisme, però internacionalment no s'ha construït cap xarxa global. Òbviament, aquesta no era una tasca que podia fer únicament un partit relativament petit que a més no ha tingut un referent ecosocialista en l'Estat espanyol.

Aquest esforç de situar l'ecosocialisme en el mapa polític internacional i de produir doctrina ecosocialista no s'ha traduït en una influència en la teoria política i els teòrics de la filosofia política verda que no esmenten l'experiència d'ICV tant en l'oposició al Congrés de Madrid, com al Parlament a Catalunya i el seu pas pel govern tripartit.

Aquesta tesi vol també reivindicar el paper d'ICV perquè es tingui en compte com a exemple de formació ecosocialista que ha arribat a governar en un parlament democràtic i la seva contribució a construir la doctrina del pensament de l'esquerra verda.

10. ICV ha tingut dificultats per visualitzar-se en els mitjans i encara més per emmarcar la realitat ecosocialisme. En les entrevistes que hem mantingut amb

dirigents i exdirigents, periodistes i altres persones pròximes a ICV com també en l'enquesta entre militants hi ha la percepció molt majoritària que està infrarepresentada en els mitjans.

Hem apuntat en el capítol quart les causes d'aquestes infrarepresentació -que tampoc ho és tant segons els estudis i es mou en el 5% del conjunt dels actors polítics que surten en els mitjans- però sí que hi ha hagut una pèrdua d'altaveus mediàtics, de tertulians i intel·lectuals que reproduïen els marcs de referència d'ICV.

ICV no ha estat capaç de crear hegemonia des dels mitjans ni tan sols quan ha estat en el govern tripartit i, de fet, en aquell període -com indiquen els entrevistats- va ser un dels moments on va patir un més gran desgast d'imatge per les crítiques mediàtiques a la seva gestió davant el departament de Medi Ambient i d'Interior.

En l'apartat 4.2.4.1 hem analitzat les dificultats de fer arribar els missatges d'ICV a l'agenda mediàtica tant catalana com espanyola.

En relació amb la PRIMERA i TERCERA HIPÒTESI:

11. Catalunya és una de les regions més postmodernes i creiem que el conflicte pel model territorial dels darrers anys, que comença amb la reforma de l'Estatut d'Autonomia (2003) i que s'intensifica amb la sentència del Tribunal Constitucional (2010) és un conflicte entre una realitat moderna espanyola i una realitat postmoderna catalana com hem argumentat en diversos apartats de la tesi, especialment en el punt 1.5.

Que l'activisme ecologista i una part molt important de partits i moviments ecologistes hagin nascut a Catalunya indica que aquesta problemàtica de la societat postmoderna postmaterialista respon a la mateixa estructura social, econòmica i política catalana.

La visió moderna de l'Estat espanyol -recordem que com hem vist en el primer capítol l'ascens dels estats centralistes i jacobins també és un element definidor del sorgiment de la Modernitat- xoca amb la tendència a la fragmentació a Europa a partir de la caiguda del Mur de Berlín (repúbliques bàltiques, guerra dels balcons).

El moviment independentista, molt feble en els primers anys de la nova democràcia a Catalunya i vinculat a la fragmentació de les lluites socials reivindicatives, es transfigura durant la negociació de la reforma de l'Estatut de Catalunya en una mobilització popular que sorgeix primerament en pobles i que fa emergir la CUP, formació que d'altra banda va creixent a partir de la crítica a l'institucionalisme d'ICV en el govern tripartit i va adoptant alguns dels marcs ideològics ecosocialistes (anticapitalisme, feminisme, socialisme, ecologisme) sense arribar a abraçar l'ecosocialisme.

En aquells anys també neix Ciutadans, com a formació antinacionalista, que acabarà convertint-se després de les eleccions al Parlament de Catalunya del 27 de setembre del 2015 en primera força de l'oposició. Aquells bons resultats han impulsat Ciutadans -que ha crescut electoralment gràcies a situar-se en un dels extrems del

debat sobiranista extremadament polaritzat- a obtenir uns grans resultats en les eleccions generals del 20 de desembre del 2015.

Políticament, però, estem presenciant la fi del bipartidisme en el mapa polític espanyol amb la irrupció de Ciudadanos/Ciudadans i Podemos, que podria donar pròximament governs de coalició bipartidistes i fins i tot tripartit. Dos partits que han crescut en paral·lel a la crisi econòmica i ael descrèdit d'institucions fins fa poc amb una molt bona reputació com ara la Corona.

Catalunya sembla que, una vegada més, serà l'abanderat d'un canvi important en el conjunt de la política espanyola. Com hem mantingut des de la introducció d'aquesta tesi, Catalunya s'està movent cap a un altre escenari, ja postautonòmic. Però, Espanya també es pot estar movent cap a un escenari postconstitucional que doni resposta a una societat diferent i per mirar de trobar solució al desencontre amb Catalunya.

Si això no és així, el conflicte es pot pronunciar i a Catalunya mantenir-nos instal·lats durant més temps en l'eix nacional i amb una polarització encara més gran. En aquest context, la supervivència d'ICV encara seria més complicada.

12. El mapa polític català es transforma en les eleccions al Parlament de Catalunya del 27 de setembre del 2015, convocades pel president Artur Mas com un plebiscit. Sorgeixen moviments o plataformes sota els quals es camuflen sigles de partits fins aleshores protagonistes. Com indicàvem en el capítol primer, aquest fenomen respon a la mateixa postmodernitat de la societat i la política catalanes.

Alhora, els dos partits que alguns teòrics i analistes havien qualificat de populistes quan van sorgir en la segona part de la dècada del 2000 -Ciudadans i la Candidatura d'Unitat Popular- com a noves formacions que compartien el fet d'articular-se al voltant de l'eix "protesta contra els de dalt" (establishment) i la defensa de la identitat, aconseguixen una pujada espectacular, els primers convertits en segona força i oposició i els altres clau per assegurar la governabilitat de la Generalitat i la continuïtat d'Artur Mas com a president.

En aquest context, ICV aposta per la confluència amb Podemos que es presenta amb Catalunya Sí que es Pot. Confluir sovint vol dir diluir i en la precampanya electoral i posteriorment en la campanya, ICV es dilueix tant pel que fa a la seva imatge de marca ecosocialista com en la seva retòrica.

Hi ha un "univers d'ICV" que s'ha mogut després del cicle electoral 1999-2000 al voltant d'un 10% de l'electorat a Catalunya, sobretot urbà i concentrat a la província de Barcelona. En les eleccions del 27 de setembre del 2015 una part d'aquest votant no s'identifica amb aquesta confluència, que suposa un canvi tant en la identitat ideològica com visual ecosocialista.

13. ICV-EUiA obté en les eleccions dels 27 de setembre del 2015 quatre dels 11 diputats (366.000 vots, quarta força), uns resultats pitjors que els que va deixar ICV a punt de desaparèixer el 1999-2000 quan va aconseguir cinc diputats, dos dels quals amb coalició amb el PSC.

El protagonisme dels líders de Podemos és interpretat com a negatiu en unes eleccions, les catalanes, on el votant d'ICV -com prèviament del PSUC- sempre ha votat en clau catalana i catalanista.

Els resultats són qualificats de dolents pels dirigents d'ICV que, tot i continuar apostant per la confluència, decideixen que l'assemblea nacional prevista a principis del 2017 s'avanci a principis del 2016 (segurament el febrer) per refundar i impulsar el projecte d'ICV.

Cal valorar si la confluència amb nous partits situats en un eix que defuig l'eix dreta-esquerra i que sovint tenen una retòrica antinacionalista -eixos de la Catalunya ja des de la segona república- ha diluït la personalitat d'ICV.

En l'enquesta que vam elaborar després del 9-N i que va ser resposta per la militància d'ICV el febrer del 2015 ja s'apuntava que hi havia hagut una influència important del debat soberanista sobre el votant d'ICV, especialment entre el que s'havia decantat cap al sobiranisme.

14. La societat catalana s'ha mogut del catalanisme a l'independentisme especialment des del 2010. També ha estat així en el votant d'ICV com en la seva militància.

Com hem comprovat en la nostra recerca a partir de l'enquesta duta a terme tres mesos després de la consulta no vinculant del 9-N els militants d'ICV passen de respondre el 2009 sentir-se independentistes en un 12,27% a un 40,05% en només cinc anys.

En aquest estudi ja havíem detectat que ICV podia perdre de cara a les catalanes entre el 40-60% dels vots i que aquest seria o bé dels més federalistes-autonomistes o independentistes. La pluralitat interna de la militància i de l'electorat d'ICV podia patir la polarització d'un debat centrat en l'eix nacional.

Interpretem que la confluència amb Podemos a les eleccions al Parlament de Catalunya del 27 de setembre reté finalment el votant més autonomista-federalista, en guanya de nou però perd sobretot el votant independentista que votarà CUP (els de la franja sobretot per sota del 49 anys) i en menor mesura Junts pel Sí (franja de més de 50 anys).

Molts d'aquests votants no veuen en la confluència Catalunya Sí que es Pot la identitat d'ICV, que queda diluïda en una estètica i una retòrica més aviat de Podemos. Durant la campanya tant la imatge com els continguts ecosocialistes desapareixen.

Subratllem, com deia un exdirigent d'ICV en les entrevistes per aquesta tesi, que el votant ecosocialista ha tendit a definir-se més en l'eix social que no pas el nacional. El debat sobiranista ha esquerdat la militància però sobretot el votant. "El procés ha estat una agonia", assegurava aquest exdirigent.

15. ICV haurà de decidir pròximament -sobretot en la pròxima assemblea- si decideix recuperar la seva identitat ecosocialista i, fins i tot potenciar-la, o bé diluir-se en una nova identitat en la línia que ha mostrat en les eleccions municipals (Barcelona en Comú) i catalanes (Catalunya Sí que e Pot) del 2015.

En aquest sentit, el futur de l'ecosocialisme polític a Catalunya i, encara més a Espanya, es jugarà en l'opció que prengui la militància i la direcció d'ICV a principis del 2016.

Així, podem afirmar que si ICV no torna a apostar per consolidar i impulsar aquest ecosocialisme aquest corrent pot desaparèixer del "mercat ideològic" tant català com espanyol. No obstant, hem comprovat que partits com la CUP en la seva campanya de les catalanes sense anomenar explícitament l'ecosocialisme ha reivindicat de forma molt directa la seva condició d'anticapitalistes, socialistes, feministes i ecologistes. És a dir, d'ecosocialistes (sense esmentar en cap moment aquest terme).

Per tant, si ICV abandona l'ecosocialisme la CUP podria abanderar aquest corrent ideològic a Catalunya i consolidar així l'electorat que procedent d'ICV ha guanyat el 27 de setembre del 2015.

16. La tesi doctoral ha validat la teoria de l'Espirai del Silenci (capítol 4, hipòtesis formulades en els apartats 4.4.1 i 4.4.3) en el si de la militància d'ICV i en l'entorn del debat sobiranista. Com hem analitzat en l'enquesta (apartat 4.4.5) i en la discussió de la recerca (apartat 4.4.6), hem comprovat que el fenomen s'ha donat i que l'han patit sobretot els votants i simpatitzants més federalistes que no han vist representat la seva opció en els mitjans. Contràriament, els més sobiranistes han tingut més predisposició a parlar públicament, tot i que creiem que aquesta part del votant s'ha acabat per apuntar al "carro guanyador" del bloc sobiranista. Per tant, es pot dir a partir de l'enquesa que una part del votant d'ICV, especialment el més sobiranista, ha tingut un comportament de *bandwagon effect* (veure pàgina 837).

També interpretem que la direcció d'ICV ha pogut patir aquesta espiral que els ha abocat sovint a l'ambigüitat per la pressió política, social i mediàtica. Com explicava en una entrevista per a aquesta tesi Joan Herrera, el debat al voltant del 9-N "crea un clima emocional sobre la nostra base electoral i part de la nostra base militant li resulta molt difícil resistir i en aquest context acabes o bé rendint-te o bé callant".

17. L'enquesta que hem fet demostra que la majoria del militant d'ICV creu que la formació ecosocialista està infrarepresentada en els mitjans. Aquesta percepció - que no obstant és superior als estudis que indiquen que ICV té al voltant d'un 5% de presència total en la ràdio i la televisió- ha contribuït al fet que la militància hagi patit l'espiral del silenci.

Com argumenta la teoria d'Elisabeth Noelle-Neumann, els partits polítics les posicions dels quals acaben desapareixent dels mitjans poder patir les conseqüències del fenomen de l'espiral del silenci. En el cas d'ICV això és percebut així per una part important de la seva militància.

El debat sobre la independència s'ha polaritzat i en els debats d'aquest tipus -com els debats morals- les opinions i actituds no situats en els extrems tendeixen a desaparèixer. En el cas d'ICV, com indicava un exdirigent d'ICV en l'entrevista per a aquesta tesi, és que quan hi ha grans debats relacionats amb les emocions "ho passem molt malament" i recordava que "hem estat molt sacsejats fins que ens vam comprometre amb la consulta". I quan ICV s'instal·la en el "Sí-No" torna a rebre moltes pressions polítiques i mediàtiques.

18. Noelle-Neumann subratllava en una autointerpretació ja en els anys 1980 i 1990 que la bona salut d'una democràcia es demostra quan totes les opinions es poden defensar públicament sense por a quedar-se aïllats. Per tant, en les societats o entorns on es dona l'espiral del silenci hi ha una mancança de democràcia quan alguna o algunes de les parts no veu representada el seu punt de vista.

En aquest sentit, com mostren molts dels enquestats militants d'ICV -inclosos els independentistes- com en les entrevistes amb dirigents i exdirigents d'ICV el debat ha tendit a silenciar l'opció més federalista-confederalista ecosocialista, com també les terceres vies d'altres partits (PSC i Unió Democràtica de Catalunya).

També, cal dir que els militants, dirigents i exdirigents d'ICV posen l'èmfasi en el fet que tant en la política espanyola com en els mitjans de comunicació tampoc s'ensenya la complexitat de Catalunya i que hi ha una tendència al silenci de les veus procedents de Catalunya.

En tots dos casos -critiquen tant els entrevistats com molts dels enquestats- es lamenta que hi ha una tendència al periodisme de trinxera, partidista i sectari que amaga i silencia la complexitat.

19. Elisabeth Noelle-Neumann en un primer moment de la formulació de la seva teoria -entre el 1972 i el 1980- va classificar-la entre les teories dels efectes màxims dels mitjans. Més tard, però, com hem vist en el capítol tercer d'aquesta tesi es va decantar per agrupar-la entre les teories pròpies de la fragmentació postmoderna (teories de les mediacions i la negociació).

Tot i que respon més aviat a fenòmens que es poden donar sobretot en dictadures o règims absolutistes validem que l'Espiral del Silenci es pot donar en contextos de

forta polarització on les parts oposades busquen ampliar l'hegemonia a força d'aparèixer com el corrent principal que té la raó.

També hem validat, gràcies a l'enquesta entre la militància d'ICV, que el fenomen de l'espiral del silenci es dona en la societat xarxa i que els *social media* contribueixen a donar més transparència i ampliar el pluralisme en l'opinió pública però alhora també tendim a ser més prudents en aquests *social media* que no pas en el cara a cara i en altres contextos de confiança interpersonal.

20. A partir de la interpretació de l'enquesta realitzada entre els militants d'ICV tres mesos després de la consulta del 9-N (i com hem indicat en la discussió, apartat 4.4.6) es pot concloure que:

1) La infrarepresentació mediàtica d'ICV -segons la percepció de la majoria de militants- sumada a una visualització distorsionada de l'opció federalista acaba afectant la defensa del federalisme per ICV a pesar que dins l'heterogeneïtat ICV el corrent majoritari fins al 2009 és, amb el 83,08%, el que s'identifica amb el bloc "més autonomia/federalisme/confederalisme".

A partir del 2010, i molt especialment en el període 2012-2014, hi ha un ascens de les preferències per "Un estat independent" (d'un 12,27% el 2009) i una identificació amb el sentiment "Igual o més independentista" (un 40,5%, el febrer del 2015, segons la nostra enquesta). L'increment d'aquest sentiment neix arran de la reforma de l'Estatut de Catalunya i la sentència del Tribunal Constitucional i va creixent entre el 2012-2014 en paral·lel al debat sobiranista i la convocatòria d'una consulta.

La influència del clima d'opinió a favor del procés sobiranista -que els militants perceben com a corrent majoritari a través dels mitjans- i de la consulta del 9 de novembre del 2014 fa que l'agenda mediàtica condicioni l'agenda política de la direcció d'ICV. Sense prendre partit obertament per l'opció federalista, ni confederalista ni independentista, molts dels simpatitzants veuen una postura poc clara i ambigua. També des d'ICV es va donant més protagonisme a veus internes a favor de l'independentisme. Com a resultat, creiem que es provoca una fugida d'una part part del votant més federalista d'ICV cap a altres opcions, sobretot Podemos, tal com indicaven les enquestes des de desembre del 2014. Per franges d'edat creiem que és entre els votants de 18-39 anys i més de 50 anys on ICV perd més suport i manté més fidelitat entre els de 40-49 anys. Com que no preguntem cap a quin partit aniria aquest vot hem de tenir en compte les preferències tant ideològiques (pregunta 22) com les actituds de sentiment nacional i identificació amb l'estructura d'Estat. Així, el percentatge més important del simpatitzant/votant que canviaria d'opció ho faria primerament cap a Podemos i en menor percentatge cap a la CUP.

En paral·lel, hi ha canvis en les opinions i actituds de la militància d'ICV amb una creixent identificació amb el sentiment "més català" i l'aposta per una fórmula d'organització entre confederal i la creació d'un Estat nou. Aquest comportament sembla relacionar-se amb una pèrdua de vot (d'un 40%) entre els més independentistes. A pesar d'aquests canvis, la majoria dels militants després del 9-N, concretament el 57,3%, prefereix un una Espanya federal o confederal que no pas la creació d'un Estat català (40,5%).

2) Hem detectat que el debat social, polític mediàtic condiciona l'estratègia política de la direcció d'ICV respecte al debat de la independència de Catalunya. Per por a sentir-se aïllats –socialment però sobretot mediàticament- en la defensa de l'opció federalista van acabar afegint-se al bloc sobiranista fet que va situar ICV en un terreny ambigu respecte a l'opció a votar en la consulta del 9-N.

3) Hem validat a través de l'enquesta que la militància d'ICV -que com en qualsevol partit representa el *hard-core* ideològic i per tant el nucli més dur i resistent a patir un fenomen d'espiral de silenci- en determinats contextos i circumstàncies ha tendit a evitar defensar en públic ICV per por a la crítica i l'aïllament. El percentatge de situacions que ens indiquen que els militants han patit l'espiral del silenci oscil·la entre un 9% i un 48%, unes xifres altíssimes tenint en compte que és el *hard-core* d'un partit. Hem de suposar que aquest percentatge hauria estat molt més alt entre votants i simpatitzants, menys fidels òbviament al partit. Això explicaria aquest percentatge de pèrdua de vot d'entre el 40-60% que indicaven algunes enquestes a partir de desembre del 2014. De fet, aquest percentatge s'acosta al que els militants indiquen de simpatitzants i votants que coneixen que podrien canviar l'orientació del vot, concretament entre un 24,1% i un 63,9%.

4) També hem validat que els militants han percebut l'espiral del silenci al seu entorn i que, en part, responsabilitzen la pèrdua de simpatitzants i votants d'ICV al clima d'opinió, per haver-se sumat a aquest corrent majoritari (això correspondria al votant més proindependentista) i també per no estar a favor de la línia defensada per ICV (això es localitzaria tant en el bloc del votant més autonomista i federalista com independentista). Les dones militants han mostrat una disponibilitat menor que els homes a manifestar les seves opinions en contextos i circumstàncies de conflicte com també totes les franges d'edat, especialment la de 40-49 anys. En aquest últim cas -i comparat amb la franja de més de 50 anys- coincideix amb la franja amb un major percentatge dels dos pares nascuts fora de Catalunya i el percentatge més baix pel que fa a no tenir cap pare nascut a Catalunya, com també els que opten més obertament per l'opció federalista-confederalista, els que usen igualment català i castellà tot i tenir el percentatge més baix dels qui tenen el català com a llengua materna.

5) Durant el debat sobre el procés soberanista i la convocatòria d'una consulta vinculant, els posicionaments s'ha polaritzat entre "bloc sobiranista" i l'anomenat -per part d'aquest bloc sobiranista- "bloc unionista". Com subratlla la formulació de l'Espirale del Silenci, en debats polítics com en altres debats de tipus social i moral (com ara l'avortament) que es prolonguen en el temps, la tendència és a una forta polarització on hi ha un risc alt que altres postures i posicionaments s'esborrin del debat i acabin desapareixent dels mitjans de comunicació.

Per tant, aquells partits polítics les posicions dels quals acaben desapareixent dels mitjans poden patir les conseqüències del fenomen de l'espiral del silenci. En el cas d'ICV, això és percebut així per una part molt important de la seva militància. La mateixa heterogeneïtat tant de la militància com del votant d'ICV (tant en l'eix social com en el nacional) associat a la no visibilitat mediàtica de l'opció majoritària dins ICV tant en la direcció com en la militància (federalisme/més autonomia/confederalisme) en el context d'un debat cada cop més polaritzat fins al 9-N hauria tingut una influència important en el descens de suport dels votants

d'ICV respecte el darrer cicle electoral amb una caiguda molt accentuada de les expectatives electorals per al cicle electoral de 2015.

La voluntat de confluència amb nous actors polítics com ha estat Podem/Podemos i Barcelona en Comú també és conseqüència d'aquesta pèrdua de votants degut a aquest context del debat i per aquesta complexitat -per heterogènia- de la militància i dels simpatitzants d'ICV que s'identifiquen amb diferents i diversos sentiments, identitats i models d'organització territorial.

La polarització en el debat que mostra sobretot dos bàndols (independentistes/sobiranistes vs no independentistes/unionistes) suprimeix i invisibilitza alguns d'aquests sentiments, identitats i models d'organització amb els quals la majoria tant dels militants com dels simpatitzants d'ICV s'havien identificat fins almenys el 2009.

El 32,7% dels militants -les dones en un percentatge del 37,1%- diuen que coneixen simpatitzants d'ICV al seu entorn que durant el debat sobiranista els han manifestat sentir-se en minoria i fins i tot ser criticats per defensar ICV. Per franja d'edat són els militants entre 18-39 anys els que han observat més simpatitzants que se sentien en minoria (entre el 34,6% i el 37,5%).

El 24,1% dels militants coneixen votants i simpatitzants d'ICV que els han manifestat que podrien modificar el seu vot després del 9 de novembre. Segons aquesta afirmació, i si ho projectem a les mateixes franges d'edat de la militància, ICV mantindria la fidelitat de vot sobretot en la franja de votants i simpatitzants de la franja 40-49 i perdria fidelitat en la la franja 18-39, sobretot entre els de 31-39, seguits de la franja de més de 50 anys.

6) També, gràcies a l'enquesta, es valida la nostra hipòtesi que la majoria dels votants d'ICV estaven d'acord (i ho estan) d'un referèndum vinculant i que aquest va ser el principal motiu per anar a votar la majoria (86,3%) de la militància. També la majoria va votar "Sí-Sí" (50,8%), tot i que per només 5.9 punts davant del "Sí-No".

Aquell comportament en la consulta, però, no coincideix amb el percentatge de militants que se senten "igual o més independentista" després del 9 de novembre (40,5%) ni tampoc per un sentiment de "només català" (23,7%). Aquest comportament ens indica que hi ha un percentatge de militants d'ICV, entre el 10,3% i el 27,1% que van votar "Sí-Sí" per un d'aquests factors que aquí indiquem (i que es desprenen sobretot de la interpretació dels comentaris a la pregunta 28 de l'enquesta): 1) com a reacció a la prohibició per part de Madrid de celebrar-se una consulta i l'acumulació des del 2010 de greuges cap a Catalunya i el seu Estatut; 2) per sumar-se a un clima majoritari en el carrer en aquells dies previs i durant la celebració el 9-N i 3) associat a aquest clima, per una espiral del silenci que va abocar alguns militants a canviar el seu vot, un vot que si la consulta hagués estat vinculant hagués estat molt probablement "Sí-No". En aquest darrer cas, tot i no haver determinat un percentatge concret, podem indicar que alguns militants van optar pel "Sí-Sí" per la pressió del clima d'opinió a favor del "Sí-Sí" i de no sentir-se aïllats ni entrar en conflicte en el context sobretot de la feina (veure resposta a pregunta 27) i en menor grau d'amics, familiars i veïns.

i 7) Finalment, si com va teoritzar Elisabeth Noelle-Neumann, el fenomen de l'espiral del silenci es dona sobretot en contextos i societats amb mancances relacionades amb el pluralisme polític i mediàtic, cal advertir que pel que fa a aquest debat centrat a Catalunya la percepció de la majoria de la militància d'ICV és que hi ha hagut una infrarepresentació mediàtica d'ICV i de l'opció que defensa la formació ecosocialista que en l'enquesta observem que ha donat lloc a una espiral de silenci d'una part important dels militants en relació a uns contextos i circumstàncies determinats.

Altres CONCLUSIONS:

21. El quart capítol de la tesi l'hem encapçalat amb una afirmació extreta del llibre del filòsof israelià Avishai Margalit, *The decent society*, segons la qual aquelles societats on les seves institucions humilien -sovint amb el silenci o l'estigma- una part de la seva societat són "indecents" i, per tant, tenen poca cultura democràtica.

Això coincideix amb la idea de Noelle-Neumann i del filòsof John Stuart Mill que aquelles societats que silencien altres opcions democràtiques tenen el risc de perdre salut democràtica i fins i tot caure en el totalitarisme.

En aquest sentit, creiem que el debat sobre la independència de Catalunya ha tendit a invisibilitzar i estigmatitzar altres opcions que no eren les dels dos pols hegemònics: independentisme-constitucionalisme (o unionisme segons el terme que s'ha imposat des del *frame* sobiranista i que s'ha important de l'argot polític del conflicte d'Irlanda del Nord).

De fet, els tres líders que han defensat terceres vies abans de la consulta del 9-N (Pere Navarro, Josep Antoni Duran i Lleida i Joan Herrera) han patit una erosió molt important i ells mateixos en diferents declaracions han denunciat que estaven sotmesos a un linxament polític i mediàtic la seva opció fora dels dos pols del debat.

També creiem que des d'Espanya hi ha hagut una invisibilitat i estigmatització durant aquest debat que alguns estudis han mostrat encara més pronunciat sobretot per la manca de pluralitat en els mitjans de comunicació que no ha donat veu a les postures sobiranistes procedents de Catalunya.

22. La crisi econòmica ha deixat aparcat en països com Grècia i Espanya la problemàtica mediambiental. Com hem insistit en diferents apartats d'aquesta tesi, l'ecosocialisme parlamentari d'ICV ha suplert l'ecologisme polític -sense presència institucional- com a font de construcció social dels problemes mediambientals. Podem suposar que amb la superació d'aquesta crisi econòmica l'agenda ecologista tornarà a guanyar un cert protagonisme, sempre és clar que aleshores hi hagi un ecologisme polític que porti les denúncies a les institucions.

Els dos grans líders mundials, Obama i el Papa han coincidit a destacar durant el 2015 que el canvi climàtic i en general el dany al medi ambient és el principal problema i el principal repte d'aquest segle XXI.

Hem vist que els problemes ambientals se situen en l'agenda mediàtica durant la Postmodernitat (vegeu apartat 2.4), però a Espanya i Catalunya sembla que la representació del *framing* ecologista estigui molt per sota de la seva realitat com a problemàtica.

La representació mediàtica de l'ecologisme continua molt sovint sotmesa a la dramatització i l'espectacularització, una tendència que han explotat organitzacions no governamentals com Greenpeace. Insistim, però, que sense una dimensió política d'aquest ecologisme la realitat és difícilment modificable.

23. El primer capítol de la tesi és un assaig sobre la Postmodernitat i l'hem introduït amb una cançó del grup escocès *The Proclaimers* que en el context de la crisi industrial, l'augment de l'atur, els problemes socials com les drogues i unes polítiques de privatització i desregulació de Margaret Thatcher els van fer dir que hem de fer quan la democràcia et falla. A Espanya i Catalunya el terratrèmol polític que hem viscut per la crisi econòmica i l'ascens de nous moviments socials i partits polítics també respon a una crisi de la representativitat democràtica.

A Escòcia, l'independentisme, que finalment va aconseguir la convocatòria d'un referèndum el setembre del 2014, té en aquells anys 1980 i els posteriors l'origen del creixement d'aquest sentiment de desconexió i desafecció.

Hem vist com l'independentisme català no s'entén sense aquesta complexitat de la societat moderna catalana i la seva deriva postmoderna. La crisi econòmica de finals de la primera dècada del 2000 i el conflicte derivat de l'Estatut de Catalunya impulsat pel Tripartit han eixamplat el sobiranisme. Subratllem, però, que sense aquest *background* d'una societat catalana amb un alt nivell d'associacionisme, de moviments i partits polítics de masses i la gran capacitat de mobilització de la ciutadania l'independentisme no hauria crescut fins convertir-se a finals del 2015 en hegemònic (que no vol dir majoritari).

Per això, acabem aquesta tesi com quan van començar a escriure el 2013 la introducció assenyalant que Catalunya s'anava instal·lant en un escenari "postautonòmic".

En aquest escenari, ICV, una formació hereva d'un partit de masses, el PSUC, convertit en un partit ecosocialista que va començar a representar més aviat una classe mitjana postmaterialista ja no preocupat per la lluita de classes sinó per lluites específiques de la societat postmoderna catalana (medi ambient, nuclears, la igualtat home-dona) haurà de nou de reinventar-se per transcendir aquest moment. Veurem si, com afirmava en una entrevista Joan Herrera,⁷⁵⁵ dies després d'arribar a un acord amb Podemos: "La confluència és el camí cap al PSUC del segle XXI".⁷⁵⁶

⁷⁵⁵ Recordem que va ser Joan Herrera com a coordinador de les joventuts d'ICV que va proposar l'esmena en l'assemblea perquè ICV s'identifiqués com a ecosocialista.

⁷⁵⁶ Entrevista de Jaume V. Aroca a Joan Herrera amb el titular "La confluència és el camí cap al PSUC del segle XXI", *La Vanguardia*, 26 de juliol del 2015, pàgina 21.

I caldrà veure si aquest camí, en l'escenari polític i social català "postautonòmic", ICV ho fa o no amb la identitat ecosocialista que ha vingut defensant des del 22 novembre del 1996.

24. L'ecosocialisme ha contribuït a *postmodernitzar* la política catalana, tot i que no ha arribat a imposar el seu *framing* ideològic ni tan sols quan va ICV va governar amb el tripartit. Aquest ecosocialisme no ha crescut gaire com per ser una alternativa a la socialdemocràcia i bastir una alternativa ni a Catalunya ni en cap altra regió del món.

No obstant, el capital ideològic que ha invertit ICV en aquests darrers vint anys quedaria en res si els dirigents decideixen canviar de rumb i d'aquesta identitat singular.

En el segon capítol d'aquesta tesi obríem amb un subtítol -"ascens d'una nova ideologia"- però ja hem subratllat que l'ecosocialisme no ha estat capaç d'esdevenir aquesta nova ideologia que davant la crisi del capitalisme global podria haver estat alternativa.

I això que aquesta fusió del roig i el verd tenia ja en el segle XIX i principis del XX alguns predicadors. La crítica radical al capitalisme entès com un sistema d'explotació de l'home per l'home, del consum i el creixement il·limitat amb l'extensió del confort i el luxe per a tothom ens acosta a Tolstoi com un pioner de l'ecosocialisme més quan va preconitzar fórmules vinculades al decreixement i l'economia sostenible com a model no violent de resistència. Com s'afirma en el seu assaig *Contra aquellos que nos gobiernan* (2014), a principis de segle XX Tolstoi "se ocupa ya de manera explícita de aquello que hoy nos preocupa a tantos: el retorno a la naturaleza, a la simplicidad, a la salud, a la libertad, a la dignidad moral, al trabajo enriquecedor y a un modelo de felicidad perfectamente practicable".

Altres líders regionals estan mostrant una identificació amb idees que es poden classificar com a ecosocialistes, de l'esquerra verda, de l'ecologisme social o l'ecologia dels pobres tal com podem comprovar amb la cita amb què hem obert aquesta tesi, la de l'expresident de l'Uruguai, Pepe Mujica: la reivindicació de la vida simple, honesta, en equilibri amb la resta dels ciutadans i en harmonia amb la natura i els altres éssers que la conformen. Això és, en poques paraules, l'ecosocialisme.

25. Pot resultar contradictori que en plena globalització no s'hagi vist l'ascens i consolidament de cap ideologia global alternativa al capitalisme. Els teòrics de l'ecosocialisme encara aposten per aquest corrent que Michael Löwy ha definit com "una alternativa concreta i radical, una nova síntesi política d'esquerra, un nou projecte polític que sintetitza una ecologia necessàriament anticapitalista i d'un socialisme necessàriament alliberat de les lògiques del productivisme".

És a dir, una alternativa al capitalisme que va més enllà de la socialdemocràcia, de les terceres vies i de la nova esquerra.

La doctrina ecosocialista va tenir un dels seus moments d'auge més important al voltant de la cimera sobre el canvi climàtic a Rio de Janeiro (1992). El desembre del 2015 se celebra a París una nova cimera. Caldrà veure si serveix per a un nou impuls d'aquest ecosocialisme o bé per a una paralització com a "ascens d'una nova ideologia".

BIBLIOGRAFIA GENERAL

-Abal Medina, Juan. *La muerte y la resurrección de la representación política*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica, S.A., 2004.

-Abedi, Amir. *Anti-Political Establishment Parties. A Comparative Analysis*. London and New York: Routledge, 2004.

-Adair, Gilbert. *The Postmodernist always rings twice. Reflections on culture in the 90s*. London: Fourth Estate, 1992.

-Adorno, Th; Frenkel-Brunswik, E; Levinson, D.J; Sanford, R.N. *The authoritarian personality*. New York: Harper, 1950.

-Adorno, Th; Horkheimer, Max. *La dialéctica del Iluminismo*. Buenos Aires: Ediciones del Sur, 1971.

-Afshar, Haleh; Barrientos, Stephanie (eds.). *Women, Globalization and Fragmentation in Developing World*. New York: Saint Martin's Press Inc., 1999.

-Agger, Ben. *The Discourse of Domination. From the Frankfurt School to Postmodernism*. Evanston, Illinois: Northwestern University Press, 1992.

-Aira i Foix, Josep Antoni. *La construcció mediàtica de l'agenda política. El pes del màrqueting polític en les estratègies partidistes. El cas de l'enquadrament mediàtic de l'Estatut de Catalunya 2006*. Barcelona: tesi doctoral presentada a la Universitat Ramon Llull el 27 de maig de 2008. Director: Albert Sáez.

-Aira, Toni; Curto, Víctor; Rom, Josep. *Comunicació política i d'institucions publiques*. Barcelona: UOC, 2009.

-Aira, Toni T. *Los spin doctors: cómo mueven los hilos los asesores de los líderes políticos*. Barcelona: Editorial UOC, 2009.

-Alexander, Keith D. *From Red to Green in the Island City: The Alternative Liste West Berlin and the Evolution of the West German Left, 1945-1990*. Tesi doctoral llegida a la University of Maryland, 2003. Es pot consultar en internet en aquesta adreça: <http://drum.lib.umd.edu/bitstream/1903/320/1/dissertation.pdf>

-Alonso Marcos, Felipe. *La evolución de la teoría de los efectos de los medios de comunicación de masas: la teoría de la espiral del silencio a partir de la construcción de la realidad social por parte de los medios de comunicación de masas*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 2010 (treball de recerca dels programes de postgrau, Departament de Comunicació).

-Altarriba, Laia. "Qui són els que ens marquen l'opinió", informe de Mèdia.Cat. Març 2013.

- Àlvaro, Francesc-Marc. *Per què no engeguem la política?* Barcelona: Proa, 1999.
- Àlvaro, Francesc-Marc. *Ara sí que toca! El pujolisme, el procés sobiranista i el cas Pujol.* Barcelona: Pòrtic, 2014.
- Allen, Christopher S (edited by). *Transformation of the German Political Party System. Institutional Crisis or Democrativ Renewal?* New York/Oxford: Berghahn Books, 1999.
- Allport, Gordon W. *Personality. A Psychological Interpretation.* New York: Henry Holt and Company, 1937.
- Allport Gordon W. *The nature of prejudice.* Reading, MA_ Addison-Wesley, 1954.
- Allport Gordon W. *Patters and Growth in Personality.* London and New York: Holt, Rinehart and Winston, 1969.
- Amichai-Hamburger, Yair (ed). *The Social Net. Human Behavior in Cyberspace.* London and New York: Oxford University Press, 2005.
- Amoore, Louise (edited by). *The Global Resistance Reader.* London and New York: Routledge, 2005.
- Anderson, Alison. *Media, Culture and the Environment.* London: UCL Press, 1997.
- Anderson, Perry. *The Origins of Postmodernity.* London & New York: Verso, 1998.
- Andreu, Marc. *El moviment ciutadà i la transició a Barcelona: la FAVB (1972-1986).* Tesi doctoral dirigida pel catedràtic Andreu Mayayo i defensada a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, 15 de gener de 2014.
- Anievas, Alexander (edited by). *Marxism and World Politics. Contesting Global Capitalism.* London and New York: Routledge, 2010.
- Annets, Jason; Law, Alex; McNeish, Wallace; Mooney, Gerry. *Understanding Social Welfare Movements.* Briston, UK: The Policy Press University of Bristol, 2009.
- Anshelm, Jonas; Hutlman, Martin. *Discourses of Global Climate Change. Apocalyptic framing and political antagonisms.* London and New York: Routledge, 2015.
- Antentas, Josep Maria; Vivas, Esther. *Planeta Indignado. Ocupando el futuro.* Madrid: Sequitur, 2012.
- Antrobus, Peggy. *The Global Women's Movement. Origins, issues and strategies.* London: Zed Books Ltd, 2004.
- Anyó, Lluís. *El meu videjoc, la nostra narració. Els relats de la identitat.* Tesi doctoral presentada a la Facultat de Comunicació Blanquerna-Universitat Ramon Llull. Barcelona, 2011.
- Antrobus, Peggy. *The Global Women's Movement. Origins, issues and strategies.* London: Zed Books Ltd, 2004.

- Appignanesi, Richard; Garratt, Chris. *Introducing Postmodernism*. Cambridge, UK: Icon Books, 1995.
- Aracil, Rafael; Mayayo, Andreu; Segura, Antoni (Editors). *Memòria de la Transició a Espanya i a Catalunya. Els mitjans de comunicació*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 2004
- Armstrong, Tim. *Modernism*. Cambridge, UK: Polity Press, 2008.
- Asfhar, Haleh; Barrientos, Stephanie. *Women, Globalization and Fragmentation in Developing world*. New York: St Martin's Press Inc, 1999.
- Aubach, Mª Teresa (et al.). *Utopía y Postmodernidad*. Salamanca: Universidad Pontificia de Salamanca, 1986.
- Axford, Barry; Huggins, Richard (eds). *New Media and Politics*. London: Sage Publications, 2001.
- Baarschers, William H. *Eco-Facts and Eco-Fiction. Understanding the Environmental Debate*. London and New York: Routledge, 1996.
- Badia, Lluís. *De la persuasió a la tematització. Introducció a la comunicació política moderna*. Barcelona: Ed. Pòrtic, 1992.
- Bahro, R. *Socialism and Survival*. London: Heretic, 1972.
- Bahro, R. *Je continuerai mon chemin*. Paris: François Maspero, 1979. Original en alemany: 1977.
- Bahro, R. *La alternative. Contribución a la crítica del socialismo realmente existente*. Madrid: Alianza Editorial, 1980.
- Bahro, R. *Por un comunismo democrático* (con epílogo de Herbert Marcuse: "Protosocialismo y capitalismo avanzado". Barcelona: Editorial Fontamara, 1981.
- Bahro, R. *The Alternative in Eastern Europe*. London: Verso, 1981.
- Bahro, R. *From Red to Green*. London: Verso, 1984.
- Baird Callicott, J. *In Defense of the Land Ethic. Essays in Environmental Philosophy*. New York: State University of New York Press, 1989.
- Baird Callicott, J; McRae, James. *Environmental Philosophy in Asian Traditions of Thought*. New York: State University New York Press, 2014.
- Baker, Gideon. *Civil Society and Democratic Theory*. London and New York: Routledge, 2002.
- Bansart, Andrés. *Ecosocialismo*. Caracas: Fundación Editorial El Perro y la rana, 2009.
- Bansart, Andrés. *Ecosocialismo: Información, Comunicación, Educación*. Caracas (Venezuela): Ediciones Correo del Orinoco, 2012.

- Baras, Montserrat. *Los partidos políticos verdes en Cataluña*. Barcelona: ICPS, 1992.
- Barney, Darin. *The Network Society*. Cambridge, UK: Polity Press, 2008.
- Barry Clarke, Paul. *Deep Citizenship*. London & Chicago: Pluto Press, 1996.
- Barry Commoner. *The Closing Circle. Nature, Man, and Technology*. USA: Alfred A. Knopf, Inc., 1971.
- Barry, John. *Rethinking Green Politics. Nature, Virtue and Progress*. London: Sage Publications, 1999.
- Barry, John *Environment and Social Theory*. London and New York: Routledge, 2000.
- Barry, John; Eckersley, Robyn (eds). *The State and the Global Ecological Crisis*. Cambridge (USA) i London: The MIT Press, 2005.
- Barrow, Chris. *Environmental and Social Impact Assessment. An Introduction*. New York: Oxford University Press, 1997.
- Batt, J. *East Central Europe from Reform to Transformation*. London: Pinter, 1991.
- Baudrillard, Jean. *In the Shadow of the Silent Majorities*. Los Angeles: Simotext(e), 2007. Versió original, en francès: 1978.
- Baudrillard, Jean. *La izquierda divina*. Barcelona: Anagrama, 1985.
- Baudrillard, Jean. *Las estrategias fatales*. Barcelona: Anagrama, 1994.
- Baudrillard, Jean. *The Gulf War did not take place*. Bloomington: Indiana University Press, 1995.
- Baudrillard, Jean. *La illusion vital*. Madrid: Siglo XXI, 2010.
- Bauman, Zygmunt. *Postmodern Ethics*. Oxford and Cambridge: Blackwell, 1993.
- Bauman, Zygmunt. *Life in Fragments. Essays in Postmodern Morality*. Oxford and Cambridge: Blackwell, 1995.
- Bauman, Zygmunt. *Postmodernity and its Discontents*. Cambridge and Oxford: Polity Press, 1997.
- Bauman, Zygmunt. *Liquid Modernity*. Cambridge, UK: Polity Press, 2000.
- Bauman, Zygmunt. *Liquid Times. Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press, 2012 (1a edició: 2007).
- Bauman, Zygmunt. *Sobre la educación en un mundo líquido*. Barcelona: Paidós, 2013.
- Bayart, Jean-Francois. *Global Subjects. A Political Critique of Globalization*, Cambridge (UK) and Malden (USA): Polity Press, 2007.

- Beaumont, Matthew; Freeman, Michael (eds). *The Railway and Modernity. Time, Space, and the Machine Ensemble*. Oxford/New York: Peter Lang, 2007.
- Beck, Ulrich. *Ecological Politics in an Age of Risk*, Cambridge (UK): Polity Press, 1995.
- Beck, Ulrich. *The Brave New World of Work*. Cambridge (UK): Polity Press, 2000.
- Beck, Ulrich. *The Cosmopolitan Vision*. Cambridge, UK: Polity Press, 2006.
- Beck, Ulrich.. *La sociedad del riesgo mundial: en busca de la seguridad perdida*. Barcelona: Ediciones Paidós, 2008.
- Becker, Jörg. *Elisabeth Noelle-Neumann. Demoskopie zwischen NS-Ideologie und Konservatismus*. Paderborn: Ferdinand Schöningh Verlag, 2013. (vegeu la ressenya d'aquest llibre <http://www.triple-c.at/index.php/tripleC/article/view/489/471>)
- Beckerman, Wilfred. *In Defence of Economic Growth*. London: Jonathon Cape, 1974.
- Beckmann, P. *Eco-Hysterics and the Technophobes*. Boulder: Golem, 1973.
- Beilharz, Peter; Robinson, Gillian; Rundell, John (edited by). *Between Totalitarianism and Postmodernity. A Thesis Eleven Reader*. Cambridge (Massachusetts)/ London: The Mit Press, 1992.
- Bell, Daniel. *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: Basic Books, 1973.
- Bennett, J; Chaloupka (eds.) *In the Nature of Things: Language, Politics and the Environment*. London: University of Minnesota Press, 1993.
- Benton, Ted. *Natural Relations: Ecology, Animal Rights and Social Justice*. London: Verso, 1993.
- Berger, Peter L; Luckman, Thomas. *La construcción social de la realidad*. Buenos Aires: Amorrortu, 2003.
- Bergoglio, Jorge (Papa Francesc). *Carta Encíclica Laudato Si' del Santo Padre Francisco sobre el cuidado de la casa común*. El Vaticà, Roma: Tipografia Vaticana, 2015.
- Berrio, Jordi. *L'opinió pública i la democràcia*. Barcelona: Editorial Pòrtic, 1990.
- Bertens, Hans. *The Idea of the Postmodernism. A history*. London and New York: Routledge, 1995.
- Best, Steven; Kellner, Douglas. *Postmodern Theory. Critical Interrogations*. London: MacMillan Press, 1991.
- Biehl, Janet; Staudenmaier, Peter. *Ecofascism*. Edinburgh: AK Press, 1995.
- Bilakovics, Steven. *Democracy Without Politics*. Cambridge, Massachusetts, and London: Harvard University Press, 2012.

- Birch, Anthony H. *Concepts and Theories of Modern Democracy*. London and New York: Routledge, 2002 (segona edició).
- Black, Bob. *Anarchy after Leftism*. Columbia, MO, USA: Columbia Alternative Library, CAL Press, 1997.
- Blauner, Robert. *Alienation and Freedom. The Factory Worker and His Industry*. Chicago: The University Chicago Press, 1964.
- Blewitt, John; Cunningham, Ray (edited by). *The Post-Growth Project: How the end of economic growth could bring a fairer and happier society*. London: London Publishing Partnership and Green House, 2014.
- Boggs, Carl. *The End of Politics. Corporate Power and the Decline of the Public Sphere*. New York & London: The Guilford Press, 2000.
- Boggs, Carl. *Ecology and Revolution. Global Crisis and the Political Challenge*. New York: Palgrave and Macmillan, 2012.
- Bolin, Bert. *A History of the Science and Politics of Climate Change. The Role of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2007.
- Bookchin, M. *Post-scarcity Anarchism*. San Francisco, CA: Ramparts Press, 1971.
- Bookchin, M. *Toward an Ecological Society*. Montreal: Black Rose Books, 1974.
- Bookchin, M. (amb Foreman, D.). *Defending the Earth*. Montreal: Black Rose, 1991.
- Bookchin, M. *The Philosophy of Social Ecology: Essays on Dialectical Naturalism*. Montreal: Black Rose, 1995.
- Bookchin, M. *Historia, Civilización y Progreso (esbozo para una crítica del relativismo moderno)*. Madrid: Ediciones Madre Tierra/Nossa y Jara Editores, 1997.
- Bookchin, M. *La ecología de la libertad. La emergencia y la disolución de las jerarquías*. Madrid: Ediciones Madre Tierra/Nossa y Jara Editores, 1999.
- Bookchin, Murray; Eigliad, Eirik (Editor). *Social Ecology and Communalism*. Oakland, CA, and Edinburgh, UK: AK Press UK, 2007.
- Borrat, Héctor. *El periódico, actor político*. Barcelona: Gustavo Gili, 1982.
- Boykoff, M.T. *Who Speaks for the Climate? Making Sense of Media Reporting on Climate Change*. Cambridge University Press, 2011.
- Bramwell, A. *Blood and Soil. Richard Walther Darré and Hitler's 'Green Party'*. Buckinghamshire: The Kensal Press, 1985.
- Bramwell, A. *Ecology in the 20th Century*. New Haven: Yale University Press, 1989.
- Brants, Kees; Voltmer, Katrin (edited by). *Political Communication in Postmodern Democracy. Challenging the Primacy of Politics*. New York: Palgrave MacMillan, 2011.

- Braun, Bruce; Castree, Noel (eds). *Remaking Reality. Nature at the millennium*. New York and London: Routledge, 1988.
- Breen, Michael; Shoemaker, Pamela; Stamper, Marjorie. "Fear of Social Isolation: Testing an Assumption from the Spiral of Silence", a *Irish Communications Review*, Vol. 8, 2000.
- Bremmer, I; Taras, R. (eds). *Nations and Politics in the Soviet Successor States*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- Brenan, Andrew; Lo, Y.S. *Understanding Environmental Philosophy*. Durham, UK: Acumen Publishing Limited, 2010.
- Brenton, Tony. *The Greening of Machiavelli. The Evolution of International Environmental Politics*. London: Earthscan Publications, 1994.
- Brown, A. *The Gorbachev Factor*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Bruggemeier, F.J (et al.). *How Green Were the Nazis?* Ohio: Ohio University Press, 2005.
- Burbach, Roger; Núñez, Orlando; Kagarlistky, Boris. *Globalization and its Discontents. The Rise of Postmodern Socialism*. London & Chicago: Pluto Press, 1997.
- Burchell, Jon. *The Evolution of Green Politics. Development and Change Within European Green Parties*. London: Earthscan Publications, 2002.
- Burkett, Paul. *Marx and Nature*. New York: St. Martins Press, 1999.
- Burton, Ian; Schipper, E (eds). *The Earthscan Reader on Adaptation to Climate Change*. London: Earthscan, 2009.
- Busquet, Jordi. *El sublim i el vulgar. Els intel·lectuals i la 'cultura de masses'*. Barcelona: Proa, 1998.
- Busquet, Jordi; Medina, Alfons. *Invitació a la sociologia de la comunicació*. Barcelona: UOC, 2013.
- Busquet, Jordi; Risquete, Jaume (coordinadors). "Del filòsof com a intel·lectual a l'intel·lectual mediàtic", a *Els intel·lectuals a l'edat de la comunicació i l'espectacle*. Barcelona: Trípodos, número 17, Barcelona, 2005.
- Butler, Christopher. *Postmodernism. A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Butler, Christopher. *Modernism. A Very Short Introduction*. New York: Oxford University Press, 2010.
- Calabrese, Omar. *La era neobarroca*. Madrid: Cátedra, 1994. Original en italià: 1987.
- Calder, Ian R. *Blue Revolution. Integrated Land and Water Resource Management*. London: Earthscan, 2005.
- Calhoun, Craig; Gerteis, Joseph; Moody, James; Pfaff, S; Virk, I (edited by).

Contemporary Sociological Theory (Third Edition). Sussex: Wiley-Blackwell, 2012.

-Callinicos, Alex. *Against Postmodernism. A Marxist Critique*. Cambridge, UK: Polity Press, 1989.

-Campo Vidal, Manuel (entrevista amb G. López Raimundo i A. Gutiérrez Díaz). *El PSUC y el eurocomunismo. Entrevistas y selección de textos por Manuel Campo Vidal*. Barcelona: Ediciones Grijalbo, 1981.

-Cantrill, J.G; Oravec, C.L. (eds.) *The Symbolic Earth: Discourse and the Creation of Our Environment*. Lexington, KT: The University Press of Kentucky, 1996.

-Carson, Rachel. *Silent Spring*. Harmondsworth: Penguin, 1965.

-Carter, Alan. *A Radical Green Political Theory*. London & New York: Routledge, 1999.

-Carter, Neil. *The Politics of the Environment. Ideas, Activism, Policy*. New York: Cambridge University Press, 2007.

-Carvalho, A; Peterson, T.R. *Climate Change Politics: Communication and Public Engagement*. Cambria Press, 2012.

-Carbonell, Josep Maria. *El futur de la comunicació. Xarxes, mitjans i poder*. Barcelona: editorial UOC, 2011.

-Casals, Xavier. *El pueblo contra el Parlamento. El nuevo populismo en España, 1989-2013*. Barcelona: Pasado y Presente, 2013.

-Castells, Manuel. *The Power of Identity*. Massachusetts (USA)/Oxford (UK): Blackwell Publishers, 1997.

-Castells Manuel. *End of Millennium*. Massachusetts (USA)/Oxford (UK): Blackwell Publishers, 1998.

-Castells, Manuel (edited by). *The Network Society. A Cross-cultural perspective*. Northampton, Massachusetts: Edward Elgar Publishing, 2004.

-Castells, Manuel. *Communication Power*. New York: Oxford University Press, 2009.

-Castells, Manuel. *The Rise of the Network Society* (second edition). Oxford: Blackwell Publishing, 2010 (primera edició: 1996).

-Castells, Manuel (et al.). *C@mbio. 19 ensayos fundamentales sobre cómo internet está cambiando nuestras vidas*. España: BBVA, 2013.

-Castree, Noel. *Nature*, New York: Routledge, 2005.

-Castroviejo, S; Murado, M.A; Silva, R; Xordo, R. *Ecología y política en España*. Madrid: Hermann Blume, 1978.

-Cater, Erlet; Lowman, Gwer. *Ecotourism. A Sustainable Option?* New York: John Wiley & Sons, 1995.

- Cebrián, Carme. *Estimat PSUC*. Barcelona: Editorial Empúries, 1997.
- Cerrillo, Antonio (coordinador). *El periodismo ambiental. Análisis de un cambio cultural en España*. Barcelona: Fundación Gas Natural, 2008.
- Cesarini Sforza, M; Nassi, Enrico. *El eurocomunismo*. Barcelona: Luis de Caralt Editor S.A., 1978.
- Cigler, Allan J; Loomis, Burdett A (eds.). *Interest Group Politics*. Washington: CQPress, 2002.
- Cohen, Maurie J (edit). *Risk in the Modern Age. Social Theory, Science and Environmental Decision-Making*. New York: Palgrave, 2000.
- Collier, Gary; Minton, Henry L.; Reynolds, Graham. *Escenarios y tendencias de la Psicología Social*. Madrid: Editorial Tecnos, 1996.
- Colominas, Joaquim (coordinador). *"Crisi de la política?" Algunes propostes per enfortir la democràcia*. Barcelona: Columna/Fundació Ramon Trias Fargas, 1996.
- Costa Morata, Pedro. *Ecologizada: 100 batallas. Medio ambiente y sociedad en la España reciente*. Madrid: Editorial Biblioteca Nueva, 2011.
- Cox, Luarence; Fominaya, Cristina F (edited by). *Understanding European Movements. New Social Movements, Global Justice Struggles, Anti-Austerity Protest*. London and New York: Routledge, 2013.
- Coyne, Richard. *Technoromanticism. Digital Narrative, Holism, and the Romance of the Real*. Massachussets: Massachussets Institute of Technologie Press, 2001.
- Crag, Mike. *Cultural Geography*. London and new York: Routledge, 1999.
- Crockett, Clayton; Robbins, Jeffrey W. *Religion, Politics, and the Earth. The New Materialism*. 2012, New York: Palgrave Macmillan, 2012.
- Cronon, William (edit.). *Uncommon Ground. Rethinking the Human Place in Nature*. New York and London: Norton and Company, 1996.
- Crosby, Alfred W. *Ecological Imperialism. The Biological Expansion of Europe, 900-1900*. New York: Cambridge University Press, 1986.
- Crowther, Paul. *Critical Aesthetics and Postmodernism*. New York: Oxford University Press/ Clarendon Press, 1993.
- Cruells, Marta; Ibarra, Pedro (eds). *La democracia del futuro. Del 15M a la emergencia de una sociedad civil viva*. Barcelona: Icaria, 2013.
- Chadwick, Andrew. *Internet Politics. States, Citizens, and New Communication Technologies*. New York: Oxford University Press, 2006.
- Chapman, Graham; Kumar, Keval; Fraser, Caroline; Gaber, Ivor. *Environmentalism and the mass media. The North-South divide*. London and New York: Routledge, 1997.
- Chomsky, Noam; Herman, Edward. *Manufacturing Consent. The Political Economy of*

the Mass Media. New York: Pantheon Book, 1988.

-Cunningham, Paul. *Ireland's Burning. How climate change will affect you*. Dublin: Poolberg Press Ltd, 2008.

-D, Joni. *Que pagui Pujol! Una crònica Punk de la Barcelona dels 80*. Barcelona: La ciutat invisible/Hace color, 2011.

-Dahlgren, Peter. *The Political Web. Media, Participation and Alternative Democracy*. New York: Palgrave MacMillan, 2013.

-Daly, Herman (ed.). *Toward a Steady-State Economy*. San Francisco, CA: Freeman, 1973.

-Dalton, Anne Marie Dalton; Simmons, Henry C. *Ecotheology and the Practice of Hope*. New York: State University New York Press, 2010.

-De Fleur, M.L; Ball-Rokeach, S. *Teorías de la comunicación*. Barcelona: Paidós, 1982.

-DD.AA. *Cultura verde. Ecología, cultura y comunicación (volume 1)*. Sevilla: Consejería de Medio Ambiente de la Junta de Andalucía, 2007.

-DD.AA. *International Journal of Public Opinion Research*, Volume 24, Number 3, Autumn 2012.

-DD.AA. *Sondeig d'Opinió Catalunya 2014*. Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials, 2014.

-Delanty, Gerard. *Modernity and Postmodernity. Knowledge, Power and the Self*. London: Sage Publications, 2000.

-Delanty, Gerard. *Formations of European Modernity. A Historical and Political Sociology of Europe*. New York: Palgrave MacMillan, 2013.

-Delanty, Gerard; Turner, Stephen P. (edited by). *Routledge International Handbook of Contemporary Social and Political Theory*. London & New York: Routledge, 2011.

-Denzin, Norman K. *Images of Postmodern Society. Social Theory and Contemporary Cinema*. London: Sage Publications, 1994.

-Dertouzos, Michael. *What Will Be. How the New World of Information will change our lives*. London: Judy Piatkus Publishers, 1997.

-Descola, Philippe; Palsson, Gisli (eds). *Nature and Society. Anthropological Perspectives*. London and New York: Routledge, 1996.

-De Sola Pool, Ithiel (editat per Etheredge Lloy, S). *Politics in Wired Nations. Selected Writings of Ithiel de Sola Pool*, New Jersey (USA): Transaction Publishers, 1998.

Deutsch, Eliot (edited by). *Culture and Modernity. East-West Philosophic Perspectives*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1991.

- Dickens, Peter. *Society and Nature. Towards a Green Social Theory*, Great Britain: Harvester Wheatsheaf, 1992.
- Dickens, Peter. *Reconstructing Nature. Alienation, Emancipation and the Division of Labour*. London and New York: Routledge, 1996.
- Dobson, Andrew. *Justice and Environment*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Dobson, Andrew. *Citizenship and the Environment*. New York: Oxford University Press, 2003.
- Dobson, Andrew (ed). *Fairness and Futurity. Essays on Environmental Sustainability and Social Justice*. New York: oxford University Press, 2004.
- Dobson, Andrew. *Green Political Thought*. Fourth edition. London and New York: Routledge, 2007 (primera edició: 1990; segona edició: 1995).
- Doherty, Brian; De Geus, Marius (editors). *Democracy and Green Political Thought. Sustainability, Rights and Citizenship*. London and New York: Routledge, 1996.
- Doherty, Brian. *Ideas and Actions in the Green Movement*. London: Taylor & Francis Ltd/ Routledge, 2002.
- Doherty, Brian; Doyle, Timothy (edited by.). *Beyond borders: Environmental Movements and Transnational Politics*. London and New York: Routledge, 2008.
- Dolbeare, Kenneth M; Cummings, Michael S. *American Political Thought*. Washington: CQPress, 2004.
- Domènech, Xavier. *Temps d'interseccions. La Joventut Comunista de Catalunya (1970-1980)*. Barcelona: Fundació Francesc Ferrer i Guàrdia, 2008.
- Donsbach, Wolfgang; Traugott, Michael W. (edited by). *The SAGE Handbook of Public Opinion Research*. London: Sage Publications, 2008.
- Donsbach, Wolfgang; Salmon, Charles T; Tsfati, Yariv (edited by). *The Spiral of Silence: New Perspectives of Communication and Public Opinion*. Oxford/New York: Routledge, 2014.
- Doob, Leonard W. *Public Opinion and Propaganda*. Connecticut: Archon Book, 1966 (segona edició).
- Downing, John D. H. *Radical Media. Rebellious Communication and Social Movements*. London: Sage Publications, 2001.
- Dryzek, John S. *The Politics of the Earth. Environmental Discourses*. New York: Oxford University Press, 1997.
- Dumont, René. *Ecología socialista*. Barcelona: Ed. Martínez Roca. Barcelona. 1980. Versió original en francès: 1977.
- Eatwell, Roger; Wright, Anthony. *Contemporary Political Ideologies*. London: Pinter Publishers, 1993.

- Eckersley, R. *Environmentalism and Political Theory*. Albany: State University of New York Press, 1992.
- Eco, Umberto. *El nom de la rosa*. Barcelona: Destino, 1985.
- Eder, Klaus. *The New Politics of Class. Social Movements and Cultural Dynamics in Advanced Societies*. London: Sage Publications, 1993.
- Ehrlich, Paul. *The Population Bomb*. New York: Ballantine, 1968.
- Elliot, Lorraine. *The Global Politics of the Environment*. London: MacMillan Press Ltd, 1998.
- Elórtogui, Claudio. *Populismo y comunicación. La política del malestar en el contexto latinoamericano*. Barcelona: UOC, 2013.
- Enzensberger, Hans-Magnus. "A Critique of Political Ecology", dins *New Left Review* 84, pp. 3-32, 1974.
- Espinàs, Josep Maria. *L'ecologisme és un egoisme*. Barcelona: Edicions La Campana, 1993.
- Etheredge, Lloyd S. *Politics in Wired Nations*. Transaction Publishers: USA, New Jersey, 1998.
- Eyerman, R; Jamison, A. *Social Movements: a cognitive approach*. Cambridge: Polity, 1991.
- Fernández Buey, Francisco; López Arnal, Salvador (edició de). *De la Primavera de Praga al marxismo ecologista. Entrevistas con Manuel Sacristán Luzón*. Madrid: Los Libros de la Catarata, 2004.
- Fernández, Joaquín. *El ecologismo español*. Madrid: Alianza Editorial, 1999.
- Fernández, Josep-Anton. *El malestar en la cultura catalana*. Barcelona: Empúries, 2008.
- Fernández Sebastián, Javier; Fuentes, Juan Francisco (dirs.). *Diccionario político y social del siglo XX español*. Madrid: Alianza, 2008.
- Festinger, L. *A theory of cognitive dissonance*. Stanford, CA: Stanford University Press, 1957.
- Finkelkraut, Alain. *La derrota del pensamiento*. Barcelona: Anagrama, 1994.
- Finlayson, Alan (edited by). *Contemporary Political Thought*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2003.
- Fishkin, James S. *When the People Speak. Deliberative Democracy and Public Consultation*. Oxford/New York: Oxford University Press, 2009.
- Flynn, J; Slovic, P; Kunreuther, H. *Risk, Media and Stigma*. London: Earthscan Publications, 2001.

- Fitzpatrick, Tony. *Welfare Theory. An Introduction*. New York: Palgrave, 2001.
- Folch i Guillem, Ramon. *Sobre ecologismo y ecología aplicada*. Barcelona: Ketres editora, 1977.
- Foreman-Peck, James (editor). *Historical Foundations of Globalization*. Cheltenham (UK) and Northampton (USA): Edward Elgar Publishing, 1998.
- Frankel, Boris. *Beyond the State? Dominant Theories and Socialist Strategies*. London: Macmillan, 1983.
- Frankel, Boris. *The Post-Industrial Utopians*. Cambridge, UK: Polity Press, 1987
- Friedman, May; Schultermandl, Silvia. *Growing Up Transnational Identity and Kinship in a Global Era*. Toronto: University of Toronto Press, 2011.
- Fromm, Erich. *The Fear of Freedom*. London: Routledge and Kegan Paul Ltd., 1960.
- Fuchs, Christian. *Social Media. A critical introduction*. London: Sage Publications, 2014.
- Fukuyaman, Francis. *El fin de la historia y el último hombre*. Barcelona: Planeta, 1992.
- Furedi, Frank. *Politics of Fear. Beyond Left and Right*. New York: Continuum Books, 2005.
- García Canclini, Néstor. *Culturas híbridas. Estrategias para entrar y salir de la modernidad*. México D.F: Grijalbo, 1989.
- Gare, L. *Postmodernism and the Environmental Crisis*. London: Routledge, 1993.
- Garner, Robert; Ferdinand, Peter; Lawson, Stephanie. *Introduction to Politics*. New York: Oxford University Press, 2009.
- Garrard, Greg. *Ecocriticism*. London and New York: Routledge, 2004.
- George, Susan. *Another World is Possible If...* New York: Verso, 2004.
- Georgescu-Roegen, Nicholas. *The Entropy Law and the Economic Process*. Harvard and Cambridge: 1971.
- Gibbins, Johns; Reimer, Bo. *The Politics of Postmodernity. An Introduction to Contemporary Politics and Culture*. London: Sage Publications, 1999.
- Giddens, Anthony (edited by). *The Global Third Way Debate*. Cambridge (UK): Polity Press, 2001.
- Giddens, Anthony. *The Politics of Climate Change*. Cambridge, UK: Polity Press, 2009.
- Giddens, Anthony; Sutton, Philip. *Sociology*. Cambridge: Polity Press: 2013 (Seventh Edition).

-Gifreu, Josep; Pallarès, Francesc (eds.). *Comunicació política i comportament electoral a les eleccions autonòmiques de 1995 a Catalunya*. Barcelona: Fundació Jaume Bofill i Editorial Mediterrània, 1998.

-Gillan, Kevin; Pickerill, Jenny; Webster, Frank. *Anti-War Activism. New Media and Protest in the Information Age*. Hampshire (UK)/New York: Palgrave MacMillan, 2011.

-Giordano, Eduardo. *Conversaciones con James Petras. La izquierda antes y después de la caída del muro*. Barcelona: Editorial Hacer, 1995.

-Glasser, Theodore; Salmon, Charles (edited by). *Public Opinion and the Communication of Consent*. New York/London: The Guilford Press, 1995.

-Glover, Leigh. *Postmodern Climate Change*. New York: Routledge, 2006.

-Godàs, Xavier. *El concepte de nous moviments socials: una revisió crítica*. Barcelona: Fundació Nous Horitzons, 2004.

-Goffman, Erving. *The Representation of Self in Everyday Life*. New York: Penguin Books, 1959.

-Goffman, Erving. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Prentice-Hall, 1963.

-Goffman, Erving. *Frame Analysis. An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press, 1986 (edició original: 1974).

-Goldblatt, David. *Social Theory and the Environment*. Cambridge, UK: Polity Press, 1996.

-Goldsmith, Edward. *A Blueprint of Survival*. London: Tom Stacey, 1972.

-Gómez Mompart, Josep Lluís. *La gènesi de la premsa de masses a Catalunya (1902-1923)*. Barcelona: Pòrtic, 1992.

-Good, James; Velody, Irving (edited by). *The Politics of Postmodernity*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1998.

-Goodin, Robert E. *The Oxford Handbook of Political Science*. New York: Oxford University Press, 2009.

-Goodwin, Barbara. *Using Political Ideas* (sixth edition). Chichester, West Sussex (UK): John Wiley and Sons Limited, 2014.

-Gore, Al. *Earth in the Balance*. New York: Plume, 1993.

-Gore, Al. *Our Choice. A Plan to Solve the Climate Crisis*. London, Berlin, New York: Bloomsbury, 2009.

-Gormley, John. *Green Guide For Ireland*. Dublin: Wolfhound Press, 1990.

- Gould, Peter. *Early Green Politics*. Brighton: Harvester Press, 1988.
- Gorz, André. *Ecología y política. Un texto para subvertir la relación de los individuos con el consumo, con la naturaleza, con la política, con su cuerpo*. Barcelona: Ediciones 2001, 1980.
- Gorz, André. *Ecology as Politics*. Boston, MA: South End Press, 1980.
- Gorz, André. *Farewell to the Working Class*. London: Pluto Press, 1982. (versió en castellà: *Adiós al proletariado. Más allá del socialismo*. Barcelona: El Viejo Topo, 2001). L'original en francès és de 1980.
- Gorz, André. *Los caminos del paraíso. Para comprender la crisis y salir de ella por la izquierda*. Barcelona: Editorial Laia, 1986. També hem fer server la versió en anglès: *Paths to Paradise*. London and Sidney. Pluto Press, 1985.
- Gorz, André. *Capitalism, Socialism, Ecology*. London and New York: Verso, 1994.
- Graber, Doris; McQuail, Denis; Norris, Pippa(eds). *The Politics of News. Washington: The News of Politics*. Congressional Quarterly Press, 1998.
- Gray, John. *Endgames. Questions in Late Modern Political Thought*. Cambridge: Polity Press, 1997.
- Gregory, Derek; Johnston, Ron (et al.). *The Dictionary of Human Geography*. Chichester, K: Blackwell, 2009.
- Grossi, Giorgio. *La opinión pública. Teoría del campo demoscópico*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 2004 y 2007.
- Grove, Richard H. *Ecology, Climate and Empire. Colonialism and Global Environmental History (1400-1940)* Cambridge, UK: The White Horse Press, 1997.
- Guattari, Félix. *The Three Ecologies*. London: The Athlone Press, 2000.
- Guha, Ramachandra (edited by). *Social Ecology*. Calcutta: Oxford University Press, 1998.
- Gunther, Richard; Montero, José Ramon; Linz, Juan J. (edited by). *Political Parties. Old Concepts and New Challenges*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Haas, Peter M. (edit). *Environment in the New Global Economy. Volum I*. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing Limited, 2003.
- Habermas, Jürgen. *Historia y crítica de la opinión pública*. Barcelona: Gustavo Gili, 1981.
- Habermas, Jürgen. *Teoría de la acción comunicativa*. Barcelona: Taurus, 1988.
- Hafferkamp, Hans; Smelser, Neil J (edited by). *Social Change and Modernity*. Berkeley/Oxford: University of California Press, 1992.

- Hall, Stuart; Held, David; McGrew, Tony (eds.). *Modernity and Its Futures*. Cambridge: Polity Press, 1992.
- Hall, C.M; Page, John. *The Geography of Tourism and Recreation. Environment, Place and Space*. London and New York: Routledge, 1999.
- Hamelink, Cees J; Linné, Olga (editors). *Mass Communication Research. On Problems and Policies. The Art of Asking the Right Questions. In Honor of James D. Halloran*. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation, 1994.
- Han, Byung-Chul. *La sociedad del cansancio*. Barcelona: Herder, 2012.
- Han, Byung-Chul. *La sociedad de la transparencia*. Barcelona: Herder, 2013.
- Han, Byung Chul. *En el enjambre*. Barcelona: Herder, 2014.
- Han, Byung-Chul *Psicopolítica. Neoliberalismo y nuevas técnicas de poder*. Barcelona: Herder, 2014.
- Hands, Gill. Mark. *The Key Ideas*. Oxon, UK: Bookpoint, 2010.
- Hannigan, John A. *Environmental Sociology. A Social Constructionist Perspective*. London and New York: Routledge, 1995.
- Harré, Rom; Brockmeier, Jens; Mühläusler, Peter. *Greenspeak. A Study of Environmental Discourse*. London: Sage Publications, 1999.
- Harrington, Jonathan. *The Climate Diet. How You Can Cut Carbon, Cut Costs, And Save the Planet*. Londond and Pennsylvania: Earthscan, 2008.
- Harvey, D. *The Condition of Postmodernity*. Cambridge: Polity Press, 1990.
- Hartley, J. *The Politics of Pictures. The Creation of the Public in the Age of Popular Media*. London and New York: Routledge, 1992.
- Hayward, Tim. *Ecological Thought. An Introduction*. Cambridge, UK: Polity Press, 1994.
- Hayward, Tim. *Political Theory and Ecological Values*. Cambridge: Polity, 1998.
- Heller, Agnes; Fehér, Ferenc. *The Postmodern Political Condition*. Cambridge and Oxford: Polity Press, 1988.
- Heller, Chaia. *Ecology of Everyday Life. Rethinking the Desire for Nature*. Montreal/New York: Blackrose Books, 1999.
- Herrera, Joan. *L'aparició de la ciutadania global. Quan les mobilitzacions han canviat consciències, quan els vots han canviat governs*. Barcelona: Fundació Nous Horitzons, 2005.
- Herrera, Joan. *Economia i ecologia. Propostes per sortir de la crisi*. Barcelona: Columna Edicions, 2010.

- Herrera, Joan. *Quanta desigualtat pot suportar la democràcia?* Barcelona: RBA La Magrana, 2013.
- Herrero Curiel, Eva. *Del 11 M al 15M. Periodistas y redes sociales en España.* Barcelona: Editorial UOC, 2014.
- Hertsgaard, Mark. *Hot. Living Through the Next Fifty Years on Earth.* Boston & New York: Houghton Mifflin Harcourt, 2011.
- Heynen, Nik; McCarthy, James; Prudham, Scott; Robbins, Paul (eds). *Neoliberal Environments. False promises and unnatural consequences.* New York and London: Routledge, 2007.
- Heywood, Andrew. *Politics (second edition).* New York: Palgrave, 2002.
- Heywood, Andrew. *Political Ideologies. An Introduction.* New York: Palgrave Macmillan, 2012.
- Hobsbawm, Eric. *The Age of Revolution: Europe 1789-1848.* New York: Vintage Books, 1996.
- Holmes, Leslie. *Post-Communism. An Introduction.* Cambridge, UK: Polity Press, 1997.
- Holton, Robert J. *Global Networks.* New York: Palgrave MacMillan, 2012.
- Houghton, David P. *Political Psychology. Situations, Individuals, and Cases.* New York and London: Routledge, 2009.
- Howard, Philip N. *New Media Campaigns and the Managed Citizen.* New York: Cambridge University Press, 2005.
- Howes, Michael. *Politics and the Environment. Risk and the role of government and industry.* London: Earthscan, 2005.
- Huan, Qingzhi (editat per). *Eco-socialism as Politics: Rebuilding the Basis of Our Modern Civilisation.* London and New York: Springer, 2010.
- Hughes, Jonathan. *Ecology and Historical Materialism.* Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Hutcheon, Linda. *The Politics of Postmodernism.* London and New York: Routledge, 1995. (1a edició: 1989).
- Illeris, Knud (edited by). *Contemporary Theories of Learning. Learning theorists... in their own words.* New York: Routledge, 2009.
- Imbert, Gérard. *La sociedad informe. Posmodernidad, ambivalencia y juego con los límites.* Barcelona: Icària, 2010.
- Inglehart, Ronald. *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles Among Western Publics.* Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1977.
- Innerarity, Daniel. *La transformación de la política.* Barcelona: Península, 2002.

- Ip, King-Tak (edited by). *Environmental Ethics. Intercultural Perspectives*. Amsterdam & New York: Rodopi, 2009.
- Jagtenberg, Tom; McKie, David. *Eco-Impacts and the Greening of Postmodernity. New Maps for Communications Studies, Cultural Studies, and Sociology*. London: Sage Publications, 1997.
- Jahoda, Marie; Warren, Neil (edited by). *Attitudes: selected readings*. Harmondsworth: Penguin, 1966.
- Jameson, F. "Postmodernism, or the cultural logic of late capitalism", dins revista *New Left Review*, 146: 53-92, 1984.
- Jameson, F. *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*. London and New York: Verso, 1991.
- Jameson, F. *A Singular Modernity. Essay on the Ontology of the Present*. London: Verso, 2002.
- Jamison, Andrew; Eyerman, Ron; Cramer, J; Lasessoe, J. *The Making of the New Environmental Consciousness. A Comparative Study of the Environmental Movements in Sweden, Denmark and the Netherlands*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1990.
- Jaworski, Adam. *The Power of Silence. Social and Pragmatic Perspectives*. London: Sage Publications, 1993 (primera edició: 1957).
- Jencks, Charles. *The Language of Post-Modern Architecture*. 4th edn. London: Academy Editions, 1984. Original de 1977.
- Jencks, Charles. *What is Post-Modernism?* London: Academy Editions, 1986.
- Jenkins, Keith (edited by). *The Postmodern History Reader*. London and New York: Routledge, 1997.
- Jordan, Tim. *Ciberpower. The Culture and Politics of Cyberspace and the Internet*, New York: Routledge, 1999.
- Judt, Tony. *Postguerra. Una historia de Europa desde 1945*. Madrid: Taurus, 2006.
- Judt, Tony. *El món no se'n surt. Un tractat sobre els malestars del present*. Barcelona: RBA /La Magrana, 2010.
- Kapuscinski, Ryszard. *El Sha o la desmesura del poder*. Barcelona: Anagrama, 1986.
- Kapuscinski, Ryszard. *El Imperio*. Barcelona: Anagrama, 2002.
- Katz, Elihu. "Rediscovering Gabriel Tarde", dins *Political Communication*, Volum 23, Number 3, 2006.
- Katz, Richard; Crotty, William (edited by). *Handbook of Party Politics*. London: Sage Publications, 2006.

- Kaufman, W. *No Turning Back: Dismantling the Fantasies of Environmental Thinking*. New York: Basic Books, 1994.
- Keil, Roger; Bell, David; Penz, Peter; Fawcett, Leessa (eds). *Political Ecology. Global and Local*, London and New York: Routledge, 1998.
- Kelly, Mary. *Environmental Debates and the Public in Ireland*. Dublin: Institute of Public Administration, 2007.
- Kelly, Jane; Malone, Sheila (eds.). *Ecosocialism or Barbarism*. London: Socialist Resistance, 2006.
- Keohane, Kieran; Kuhling, Carmen. *Collision Culture. Transformations in Everyday Life in Ireland*. Dublin: The Liffey Press, 2004.
- Kershaw, Ian. *Popular Opinion and Political Dissent in the Third Reich. Bavaria 1933-1945*. Oxford: Oxford University Press, 2002 (1a edició: 1983).
- Kim, Joohoan. *On the Interactions of News Media, Interpersonal Communication, Opinion Formation, and Participation: Deliberative Democracy and the Public Sphere*. UK: Dissertation.com, 1997.
- Klapper, Joseph Thomas. *Los efectos de la comunicación de masas*. Madrid: Aguilar, 1974.
- Klaus, H. Gustav; Rignall, John (edited by). *Ecology and the Literature of the British Left. The Red and the Green*. Farnham, England: Ashgate Publishing, 2012.
- Klein, Naomi. *This Changes Everything. Capitalism vs. The Climate*. New York: Simon and Schuster, 2014.
- Klemperer, Victor. *LTI. La lengua del Tercer Reich. Apuntes de un filólogo*. Barcelona: Editorial Minúscula, 2012 (original: 1975).
- Komarov, B. *The Destruction of Nature in the Soviet Union*. London: Pluto, 1978.
- Kothari, Uma (edited by). *A Radical History of Development Studies. Individuals, Institutions and Ideologies*. London/New York: Zed Books, 2005.
- Kumar, Krishan. *From Post-Industrial to Post-Modern Society. New Theories of the Contemporary World (second edition)*. Oxford, UK: Blackwell Publishing, 2005 (1a edició: 1995).
- Laclau, Ernesto; Mouffe, Chantal. *Hegemonía y estrategia socialista. Hacia una radicalización de la democracia*. Madrid: Siglo XXI, 1987.
- Lakoff, George; Johnson, Mark. *Metaphors We Live By*. Chicago. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1980.
- Lakoff, George. *Women, Fire, and Dangerous Things*. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1987.
- Lakoff, George. *No pensis en un elefant. Llenguatge i debat polític*. Barcelona: Viena

Edicions, 2008 (original: *Don't think of an elephant! Know your values and frame the debate*, 2004).

-Landwehrle, Thomas. *Die Linke. L'émergence du nouveau parti de la gauche antilibérale allemande: une menace pour le SPS, un défi pour la gouvernabilité de la République fédérale*. Barcelona: ICPS, 2010.

-Lane, David. *Elites and Classes in the Transformation of State Socialism*. New Brunswick (USA) & London: Transaction Publishers, 2011.

-Lash, Scott. *Sociology of Postmodernism*. London and New York: Routledge, 1990.

-Lazarsfeld, Paul. *The People's Choice: How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Columbia University Press, 1968.

-Lazarsfeld, P.F; Katz, Elihu. *La influencia personal*. Barcelona: Editorial Hispano-Europea, 1979.

-Le Bon, Gustave. *Psicología de masas*. Madrid: Morata, 1983.

-Le Cheminant, Wayne, Parrish, John M (edited by). *Manipulating Democracy. Democratic Theory, Political Psychology, and Mass Media*. New York and London: Routledge, 2011.

-Lee Van Cott, Donna. *From Movements to Parties in Latin American: The Evolution of Ethnic Politics*. New York: Cambridge University Press, 2005.

-Leff, Enrique. *Ecología y capital*. México: UAM, 1986.

-Leiss, W. *The Domination of Nature*. New York: G. Braziller, 1972.

-Lemert, Charles. *Postmodernism Is Not What You Think*. Malden, MA/Oxford: Blackwell Publishers, 1997.

-León, Bienvenido (coordinador). *El periodismo ante el cambio climatic. Nuevas perspectivas y retos*. Barcelona: Editorial UOC, 2013.

-Leonard, Liam. *Green Nations. The Irish Environmental Movement from Carnsore Point to the Rossport 5*. Drogheda, Ireland: Greenhouse Press, 2006.

-Leopold, Aldo. *For the Health of the Land*. Washington and Covelo, California: Island Press/Shearwater Books, 1999.

-Libaert, Thierry. *Comunicación y medio ambiente, el pacto imposible*. Barcelona: Editorial UOC, 2012.

-Liñeira, Robert. *Catalunya davant la consulta sobre la independència. Participació, vot i motivacions*. Barcelona: ICPS, octubre de 2013.

-Lipietz, Alain. *Towards a New Economic Order. Postfordism, Ecology and Democracy*. Cambridge: Polity Press, 1992.

-Lipietz, Andre. *Green Hopes*. Cambridge: Polity Press, 1995.

- Lipovetsky, Gilles. *La era del vacío*. Barcelona: Anagrama, 1986.
- Lipovetsky, Gilles. *El crepúsculo del deber. La ética indolora de los nuevos tiempos democráticos*. Barcelona: Anagrama, 1994.
- Lipovetsky, Gilles. *Los tiempos hipermodernos*. Barcelona: Anagrama, 2006.
- Lipovetsky, Gilles; Serroy, Jean. *La cultura-mundo. Respuesta a una sociedad desorientada*. Barcelona: Anagrama, 2010 (original en francés: 2008).
- Lippmann, Walter. *Public Opinion*. Nova York: Free Press, 1965.
- Littlejohn, Stephen W. *Theories of Human Communication* (Fifth edition). Belmont, USA: Wadsworth Publishing Company, 1996.
- López, José; Potter, Garry (edited by). *After Postmodernism. An Introduction to Critical Realism*. London and New York: The Athlone Press, 2001.
- López Raimundo, Gregorio. *PSUC: Per Catalunya, la democràcia i el socialisme*. Barcelona: Editorial Avance, S.A., 1976.
- López Raimundo, Gregorio *Gregorio López Raimundo. Para la historia del PSUC. La salida a la superficie y la conquista de la democracia*. Barcelona: Ediciones Península, 2006.
- López Arismendi, Vladimir. *El fin de la Era Petrolera. Los últimos días de la sociedad de la abundancia*. Caracas, Venezuela: Editorial Gráficas León, 2013.
- Louw, Eric. *The Media and Political Process*. London: Sage Publications, 2006.
- Lovelock, J. Gaia: A New Look at Life on Earth. Oxford: Oxford University Press, 1979.
- Löwy, Michael. *Ecosocialismo. La alternativa radical a la catástrofe ecológica capitalista*. Madrid: Editorial Biblioteca Nueva, 2012.
- Loy, David; Stanley, John; Gyurme, Dorje (edited by). *A Buddhist Response to the Climate Emergency*. Boston: Wisdom Publications, 2009.
- Luhmann, Niklas. *Ecological Communication*. Cambridge, UK: Polity Press, 1989. (original en alemán: 1986).
- Luhmann, Niklas. *Observaciones de la modernidad. Racionalidad y contingencia en la sociedad moderna*. Barcelona: Paidós, 1997.
- Luhmann, Niklas. *The Reality of the Mass Media*. Stanford, California: Stanford University Press, 2000.
- Lull, James; Hinerman, Stephen (eds). "Media Scandals". Cambridge, UK: Polity Press, 1997.

-Luther, Kurt Richard; Müller-Rommel, Ferdinand (edited by). *Political Parties in the New Europe. Political and Analytical Challenges*. Oxford: Oxford University Press, 2005.

-Lyotard, Jean-François. *La condición posmoderna. Informe sobre el saber*. Barcelona: Planeta-Agostini, 1993. (1a edició, en francès: 1979: *La Condition postmoderne. Rapport sur le savoir*. Paris: Les éditions de Minuit).

-Maffesoli, Michel. *Le Temps des tribus*. Paris: Le Livre de Poche, 1988.

-Maffesoli, Michel. *La transfiguration du politique. La tribalisation du monde*. Paris: Éditions Grasset & Fasquelle, 1992.

-Maffesoli, Michel. *Iconologías. Nuestras idolatrías posmodernas*. Barcelona: Península, 2008.

-Maragall, Joan. *Articles polítics*. Barcelona: La Magrana, 1988.

-Marcet, Joan; Casals, Xavier (eds.). *Partidos y elecciones en la Catalunya del siglo XXI*. Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials, 2011.

-March, Luke. *Radical Left Parties in Europe*. Abingdon, Oxon (UK): Routledge, 2011.

-Marcuse, Herbert. *L'home unidimensional*. Barcelona: Edicions 62, 1968.

-Marín, Enric; Tresserras, Joan Manuel. *Cultura de masses i postmodernitat (Elogi i crítica de la comunicació contemporània)*. València: Edicions 3 i 4, 1994.

-Marina, José Antonio. *Crónicas de la ultramodernidad*. Barcelona: Anagrama, 2000.

-Markus, Sasa. *La parodia en el cine posmoderno*. Barcelona: UOC, 2011.

-Marcus, Greil. *Rostros de carmín. Una historia secreta del siglo XX*. Barcelona: Anagrama, 2005.

-Margalit, Avishai. *La sociedad decente*. Barcelona: Paidós, 1997.

-Marples, D. *Chernobyl and Nuclear Power in the USSR*. London: Macmillan, 1987.

-Martínez Alier, Joan. *Ecological Economics: Energy, Environment, and Society*. Oxford: Basil Blackwell, 1987. L'original en català: *L'ecologisme i l'economia*. 1984.

-Martínez Alier, Juan; Schlüpmann, Klaus. *La ecología y la economía*. México: Fondo de Cultura Económica, 1991.

-Martínez-Alier, Joan. *De la economía ecológica al ecologismo popular*. Barcelona: Icària, 1992.

-Martínez Alier, Joan; Roca i Jusmet, Jordi. *Economía ecológica y política ambiental*. Mèxic: PNUMA/FCE, 2000.

- Martínez Alier, Joan. *The Environmentalism of the Poor. A Study of Ecological Conflicts and Valuation*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, 2002.
- Masjuan, Eduard. *La ecología humana en el anarquismo ibérico*. Barcelona: Icària Editorial, 2000.
- Masreal, Fidel. *Game Over. Els partits polítics: corrupció i vicis del sistema*. Barcelona. La Mansarda, 2013.
- Mattelart, A; Siegelau, S. (Eds.). *Communication and class struggle*. New York: International General, 1979.
- Mayayo, Andreu; Fernández, Ricard (et al.). *La nostra utopia. PSUC: cinquanta anys d'història de Catalunya*. Barcelona: Planeta, 1986.
- Mayerfeld Bell, Michael. *An Invitation to Environmental Sociology*. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press, 1998.
- Mayo, Marjorie. *Global Citizens. Social movements and the challenge of globalization*. Toronto: Canadian Scholars' Press Inc, 2005.
- McAuley, M. *Soviet Politics 1917-1991*. Oxford: Oxford University Press, 1992.
- McCormick, J. *Reclaiming Paradise: The Global Environmental Movement*. Bloomington: Indiana University Press, 1989.
- McChesney, Robert W. *The Problem of the Media. U.S. Communication Politics in the 21st Century*. New York: Monthly Review Press, 2004.
- McCombs, M. E. *Setting the Agenda: The Mass Media and Public Opinion*. Cambridge: Polity Press, 2004.
- McDonagh, Sean. *To Care for the Earth. A Call to a New Theology*. London: Cassell Publishers Ltd, 1990.
- McDonagh, Sean. *The Greening of the Church*. New York: Orbis Books, 1990.
- McDonagh, Sean. *Greening the Christian Millennium*. Dublin: Dominican Publications, 2000.
- McGuigan, Jim. *Modernity and Postmodern Culture*. Buckingham (Philadelphia): Open University Press, 1999.
- McHallam, Andrew. *The New Authoritarians*. London: Institute for European Defence and Strategic Studies, 1991.
- McKee, Alan. *The Public Sphere: An Introduction*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2005.
- McIntyre-Mills, Janet. *Global Citizenship and Social Movements. Creating Transcultural Webs of Meaning for the New Millennium*. Amsterdam: Harwood Academic Publishers, 2000.

- McLuhan, Marshall. *La Galàxia Gutenberg*. Barcelona: Edicions 62, 1973.
- McNair, B. *Journalism and democracy. An evaluation of the political public sphere*. Londres: Routledge, 2000.
- McQuail, Denis. *Mass Communication Theory. An Introduction. Third Edition*. London: Sage Publications, 1994. (versió en castellà a partir de la primera edició: *Introducción a la teoría de la comunicación de masas*. Barcelona: Paidós, 1983).
- Meadows, D; Randers, J; Behrens, W. *The Limits to Growth*. London: Pan, 1974.
- Medvedev, Z. *The Legacy of Chernobyl*. Oxford: Blackwell, 1990.
- Mèlich, Joan-Carles; Moreta, Ignasi; Vega, Amador (et al.). *Emparaular el món. El pensament antropològic de Lluís Duch*. Barcelona: Fragmenta, 2011.
- Mellor, Mary. *Feminism and Ecology*. Cambridge and Oxford: Blackwell Publishers and Polity Press, 1997.
- Merchant, Carolyn. *The Death of Nature. Women, Ecology and the Scientific Revolution*. New York: HarperCollins Publishers, 1989.
- Merchant, Carolyn. *Earthcare. Women and the Environment*. New York: Routledge, 1996.
- Meyer, Henning; Rutherford, Jonathan. *The Future of European Social Democracy. Building the Good Society*. London and New York: Palgrave MacMillan, 2012.
- Middleton, Nick. *The Global Casino. An introduction to Environmental Issues*. London and New York: Oxford University Press., 2003.
- Mies, Maria; Vandanan, Shiva. *Ecofeminism*. Melbourne: Spinifex, 1988.
- Miklitsch, Robert. *From Hegel to Madonna. Towards a General Economy of "Commodity Fetishism"*. New York: State University of New York Press, 1998.
- Mill, John Stuart. *Sobre la libertad*. Madrid: Espasa Calpe, 1991.
- Mill, John Stuart. *On liberty*. Kitchener, Ontario (Canada): Batoche Books, 2001.
- Merton, Robert King. *Teoría y Estructuras Sociales*. Mèxic: Fondo Cultural Económica, 1980.
- Miller, J. *Mikhail Gorbachev and the End of Soviet Power*. London: Macmillan, 1993.
- Miller, Vicent. *Understanding Digital Culture*. London: Sage Publications, 2011.
- Milton, Kay. *Environmentalism and Cultural Theory. Exploring the role of anthropology in environmental discourse*. London and New York: Routledge., 1996.
- Minc, Alain. *La nueva Edad Media. El gran vacío ideológico*. Madrid: Temas de Hoy, 1994.

- Minihan, Mary. *A Deal with the Devil. The Green Party in Government*. Dunboyne, Meath (Ireland): Maverick House Publishers, 2011.
- Moeller, Hans-Georg. *Luhmann Explained. From Souls to Systems*. Chicago: Open Court Publishing, 2006.
- Mohan, John. *Economic, Social and Political Geographies*. London: Arnold Publishers, 1999.
- Molinero, Carme; Ysàs, Pere. *Els anys del PSUC. El partit de l'antifranquisme (1956-1981)*. Barcelona: Editorial L'Avenç, 2010.
- Monedero, Juan Carlos. *El gobierno de las palabras. Política para tiempos de confusión*. Madrid: Fondo de cultura Económica de España, 2009.
- Moore Lappé, Frances. *Ecomind. Changing the Way We Think, to Create the World We Want*. New York: Nation Books, 2011.
- Mora Ticó, Pere. *El moviment ecologista a Catalunya: el seu origen, evolució i inserció a la societat catalana*. Tesi doctoral dirigida per Enric Mendizábal. Presentada a la Universitat Autònoma de Barcelona el setembre de 2012.
- Moran, Emilio F. *People and Nature. An Introduction to Human Ecological Relations*. Malden, MA (USA): Blackwell Publishing, 2006.
- Moragas, Miquel de. *Teorías de la comunicación*. Barcelona: Gustavo Gili, 1981.
- Moragas, Miquel de (ed). *Sociología de la comunicación de masas*. Barcelona: Gustavo Gili, 1982. 4 vols.
- Moret, Xavier. *Islandia, revolución bajo el volcán*. Barcelona: Alba, 2011.
- Moscovici, Serge. *The age of the crowd. A historical treatise on mass psychology*. Cambridge: Cambridge University Press (primera edició, en francès: 1981), 1985.
- Moscovici, Serge. *Social Representations*. New York: New York University Press, 2001.
- Mouffe, Chantal. *El retorno de lo político. Comunidad, ciudadanía, pluralismo, democracia radical*. Barcelona: Paidós, 1999.
- Mouzelis, Nicos P. *Modern and Postmodern Social Theorizing. Bridging the Divide*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2008.
- Müller-Rommel, Ferdinand. *Green Parties under Comparative Perspective*. Barcelona: ICPS, 1994.
- Mumby, Dennis K (editor). *Narrative and Social Control: Critical Perspectives*. California, London, New Delhi: Sage Publications, 1993.

- Münster, Arno. *Utopie, écologie, écosocialisme. De l'utopie concrète d'Ernst Bloch à l'écologie socialiste*. Paris: L'Harmattan, 2013.
- Muñoz-Alonso, A; Rospir, J.L. (eds). *Comunicación Política*. Madrid: Editorial Universitas, 1995.
- Murado, Miguel Anxel (et al.). *Ecología y política en España*. Madrid: H. Blume ediciones, 1978.
- Murthy, Dhiraj. *Twitter. Social Communication in the Twitter Age (Digital Media and Society Series)*. Cambridge: Polity Press, 2013.
- Myers, David G. *Social Psychology* (eleventh edition). New York: Mc Graw Hill, 2013.
- Naess, A. *Ecology, Community and Lifestyle*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
- Nam, Kyoungtae. *The Effect of Personality on the Spiral of Silence Process*. Tesi doctoral llegida a la University of Tennessee, Knoxville, desembre de 2002.
- Nardi, B; O'Day, V. *Information Ecologies. Using Technology with Heart*. Massachusetts Institute of Technology Press. Cambridge: Massachusetts, 1999.
- Nash, R. *The Rights of Nature: A History of Environmental Ethics*. Madison: University of Wisconsin Press, 1989.
- Nederveen Pieterse, Jan. *Globalization and Culture. Global Melange*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2004.
- Norris, Pippa. *On Message. Communicating the campaign*. Beverly Hills: Sage, 1999.
- Norris, Pippa. *A Virtuous Circle. Political Communications in Postindustrial Societies*. New York: Cambridge University Press, 2000.
- Ó Beacháin, Donnacha; O'Brien, Mark (edited by). *Political Communication in the Republic of Ireland*. Liverpool: Liverpool University Press, 2014.
- Nederveen Pieterse, Jan. *Globalization and Culture. Global Melange*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc, 2004.
- O'Day, Alan. *Cyberterrorism*. Hants, UK: Ashgate Publishing Company, 2004.
- Oelschlaeger, M (ed). *Postmodern Environmental Ethics*. Albany, NY: State University of New York Press, 1995.
- Okereke, Chukwumerije (editor). *The Politics of the Environment. A Survey*. London and New York: Routledge, 2007.
- O'Neill, John (1993). *Ecology, Policy and Politics. Human Well-Being and the Natural World*. London and New York: Routledge.

- O'Neill, Michael. *Green Parties and Political Change in Contemporary Europe. New Politics, Old Predicaments*. Hants (England)/Vermont (USA): Ashgate Publishing Limited, 1997.
- O'Riordan, Timothy. *Environmentalism*. London: Pion Limited, 1976.
- O'Riordan, Timothy (ed) (1997). *Ecotaxation*. London: Earthscan Publications.
- Ortega y Gasset, José. *La rebelión de las masas*. Madrid: Revista de Occidente/Alianza Editorial, 1983.
- Osborne, Peter (edited by). *A Critical Sense. Interviews with Intellectuals*. London and New York: Routledge, 1996.
- O'Sullivan, Sara (editor). *Contemporary Ireland. A Sociological Map*. Dublin: University College Dublin Press, 2007.
- Owen, David. *Sociology after postmodernism*. London: Sage Publications, 1997.
- Oxford Dictionary of English (Third Edition). Oxford: Oxford University Press, 2010.
- Paehlke, R. *Environmentalism and the Future of Progressive Politics*. New Haven: Yale University Press, 1989.
- Papacharissi, Zizi (edited by). *Journalism and Citizenship. New Agendas in Communication*. New York: Routledge, 2009.
- Parés i Maicas, M. *Introducción a la comunicación social*. Barcelona: PPU, 1992.
- Parsons, Talcott. *El sistema social*. Madrid: Alianza Editorial, 1982.
- Pei, M. *From Reform to Revolution*. Cambridge: Harvard University Press, 1994.
- Pelàez i Vinyes, Lluç. *Mobilitzacions a la Barcelona del tombant de segle. Moviments socials i incidència política*. Barcelona: Fundació Nous Horitzons, 2006.
- Pepper, David. *The Roots of Modern Environmentalism*, London and New York: Routledge, 1990.
- Pepper, David. *Eco-socialism. From deep ecology to social justice*. London and New York: Routledge, 1993.
- Pepper, David. *Modern Environmentalism. An Introduction*. London and New York: Routledge, 1996.
- Peter, Jocham. "Our long 'return to the concept of powerful mass media' A cross-national comparative investigation of the effects of consonant media coverage", a *International Journal of Public Opinion Research*, Vol. 16, N°2, 2004.
- Petersen, Thomas; Worcester, Robert; Donsbach, W (et al.). "In Memoriam Elisabeth Noelle-Neumann", a *International Journal of Public Opinion Research*, 22 (2): 151-152. 2010.

- Pierson, Christopher. *Beyond the Welfare State? The New Political Economy of Welfare*. Pennsylvania (USA): The Pennsylvania State University Press, 2007.
- Plumwood, Val. *Feminism and the Mastery of Nature*. London: Routledge, 1993.
- Ponting, C. *A Green History of the World*. New York: Penguin, 1991.
- Puigsech Farràs, Josep. *Nosaltres, els comunistes Catalans. El PSUC i la Internacional Comunista durant la Guerra Civil*. Vic: Eumo Editorial, 2001.
- Quirosa-Cheyrouze y Muñoz, Rafael (Ed.). *Los partidos en la Transición. Las organizaciones política en la construcción de la democracia española*. Madrid: Editorial Biblioteca Nueva, 2013.
- Rahat, Gideon; Sheaffer, Tamir. *The Personalization (s) of Politics: Israel, 1949-2003*, Political Communication, Volume 24, January-March, Routledge, 2007.
- Redclift, Michael. *Wasted. Counting the costs of global consumption*. London: Earthscan Publication, 1996
- Redclift, Michael; Woodgate, Graham (editors). *The International Handbook of Environmental Sociology*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Limited, 1997.
- Redhead, Steve (edited by). *The Jean Baudrillard Reader*. New York: Columbia University Press, 2008.
- Richards, Greg; Hall, Derek (eds). *Tourism and Sustainable. Community Development*. London -and New York: Routledge, 2002.
- Ridao, Joan; Oriol, Sandra. *La comunicació política en els governs de coalició a Catalunya (2003-2014). Un estudi de cas comparat entre els governs tripartits i els de CiU*. Barcelona: ICPS, 2014.
- Riechmann, Jorge; Fernández Buey, Francisco. *Redes que dan libertad. Introducción a los nuevos movimientos sociales*. Barcelona-Buenos Aires-México: Paidós, 1994.
- Riechmann, Jorge; Fernández Buey, Francisco. *Ni Tribunales. Ideas y materiales para un programa ecosocialista*. Madrid: Siglo XXI, 1996.
- Riechmann, Jorge. *¿Problemas con los frenos de emergencia? Movimientos ecologistas y partidos verdes en Holanda, Alemania y Francia*. Madrid: Revolución, 1991.
- Riechmann, Jorge. *Los Verdes alemanes: un experimento ecopacifista a finales del siglo XX*. Bellaterra, Barcelona: Tesi doctoral llegida a la Universidad Autónoma, 1993.
- Riechmann, Jorge. *Los verdes austríacos: política ecologista en el país del consenso*. Barcelona: ICPS, 1994.
- Riechmann, Jorge.. *Gente que no quiere viajar a Marte. Ensayos sobre ecología, ética y autolimitación*. Madrid: Los Libros de la Catarata, 2004.

- Riechmann, Jorge. *Comerse el mundo. Sobre ecología, ética y dieta*. Màlaga: Eds. Del Genal, 2005.
- Riechmann, Jorge. *Biomímesis. Ensayos sobre imitación de la naturaleza, ecosocialismo y autocontención*. Madrid: Los Libros de la Catarata, 2006.
- Riechmann, Jorge. *El socialismo puede llegar sólo en bicicleta*. Madrid: Los Libros de la Catarata, 2012.
- Riechmann, Jorge; Linz, Manfred; Sempere, Joaquim. *Vivir (bien) con menos*. Barcelona: Icaria, 2007.
- Riera, Pedro. *L'evolució del vot dual a Catalunya*. Barcelona: ICPS, 2009.
- Risquete, Jaume. *Per a una nova sociologia dels intel·lectuals. La relació intel·lectuals-mitjans de comunicació com a àmbit de recerca* (tesina doctoral). Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1998.
- Risquete, Jaume; Sáez, Ferran (coordinadors). *El candidat davant el micròfon*. Barcelona: Trepodos, 2003.
- Risquete, Jaume. *Elisabeth Noelle-Neumann. La vigència de l'Espiral del silenci en la "societat xarxa"*. Barcelona: UOC, 2014.
- Rius, Marc. *Iniciativa per Catalunya Verds (1987-2004). Una història de l'esquerra verda de Catalunya*. Barcelona: Fundació Nous Horitzons, 2005.
- Roberts, Geoffrey K. *Party Politics in the New Germany*. London and Washington. Pinter, 1997.
- Robertson, George; Mash, Melinda (et al) (eds). *FutureNatural. Nature, Science, Culture*. London and New York: Routledge, 1996.
- Robinson, Colin (editor). *Climate Change Policy: Challenging the Activists*. London: The Institute of Economic Affairs, 2008.
- Rodríguez Magda, Rosa M^a; África Vidal, M^aCarmen (Eds.). *Y después del postmodernismo ¿qué?* Barcelona:, 1998.
- Roglan, Joaquim. *Revistes d'humor a Catalunya, 1972-1992*. Barcelona: Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1996.
- Roszak, T. *Where the Wasteland Ends: Politics and Transcendence in Postindustrial Society*. Garden City: Doubleday, 1972.
- Roszak, T. *The Voice of the Earth*. New York: Simon & Schuster, 1992.
- Rousseau, Jean-Jacques. *El contrato social*. Madrid: Espasa-Calpe, 1972.
- Rowbotham, Sheila; Segal, Lynne; Wainwright, Hilary. *Beyond the Fragments: feminism and the making of socialism*. London: Merlin Press, 1979.
- Ruiz, Carlos. *La agonía del cuarto poder. Prensa contra democracia*. Barcelona: Trepodos, 2008.

-Ruiz Collantes, F. Xavier; Pérez, Óliver; Capdevila, Pol. *El relat polític. Els missatges audiovisuals a les campanyes electorals. Iniciativa per Catalunya Verds 1988-2012*. València: Universitat de València, 2015.

-Rusciano, Frank Louis. *Isolation and Paradox: Defining "the Public" in Modern Political Analysis*. Westport, CT: Greenwood Press, 1989.

-Rusciano, Frank Louis. *World Opinion and the Emerging International Order*. London and Westport, Connecticut: Praeger, 1998.

-Russell Neuman, W; Guggenheim, Lauren. "The Evolution of Media Effects Theory: A Six-Stage Model of Cumulative Research", A: *Communication Theory*, Volume 21, Number 2, May 2011.

-Ryan, Michael. *Marxism and Deconstruction. A Critical Articulation*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1982.

-Sachs, Wolfgang; Loske, Reinhard; Linz, Manfred. *Greening the North. A post-industrial blueprint for ecology and equity*. London and new York: Zed Books, 1998.

-Sáez, Albert. *De la representació a la realitat. Propostes d'anàlisi del discurs mediàtic*. Barcelona: Dèria Editors, 1999.

-Sáez, Albert. *El periodismo después de Twitter. Notes per a repensar l'ofici*. València: Tres i Quatre, 2015.

-Sáez, Ferran. *Els bons salvatges. El fracàs inevitable de les utopies polítiques modernes*. Barcelona: Raval Edicions, 2008.

-Sakwa, Richard. *Postcommunism*. Buckingha, Philadelphia: Open University Press, 1999.

-Sale, K. *Dwellers in the Land: The Bioregional Vision*. Philadelphia: New Society, 1985.

-Salleh, Ariel. *Ecofeminism as Politics. Nature, Marx and Postmodern*. London & New York: Zed Books Ltd, 1997.

-Salmon, Patrick. *Les écologistes dans les médias. De René Dumont à Dominique Voynet*. Paris: L'Harmattan, 2001.

-Sampedro, V. *Opinión pública y democracia deliberativa. Medios, sondeos y urnas*. Madrid: Istmo, 2000.

-Saperas, Enric. *Introducció a les teories de la comunicació*. Barcelona: Pòrtic, 1992.

-Saperas, Enric (b). *La sociología de la comunicación de masas en los Estados Unidos. Una introducción crítica*. Barcelona: PPU, 1992.

-Sarkar, Saral K. *Green Alternative Politics in West Germany*. Tokyo: United Nations University, 1993.

- Sarkar, Saral K. *Eco-socialism or Eco-capitalism? A Critical Analysis of Humanity's Fundamental Choice*. London and New York: Zed Books, 1999.
- Sarkar, Saral K. *Eco-socialism or Barbarism. An up-to-date Critique of Capitalism*. Mainz: Initiative Eco-Socialism, March 2008. (original en alemany de 2004).
- Saunier, Richard, E; Meganck, Richard A. *Dictionary and introduction to Global Environmental Governance*. London and Sterling: Earthscan, 2007.
- Schmidt, Alfred. *The Concept of Nature in Marx*. Bristol: NLB, 1971. Versió en castellà: *El concepto de la naturaleza en Marx*. Madrid: Siglo Veintiuno de España, 1977.
- Schramm, Wilbur. *Proceso y Efectos de la Comunicación*. Quito: Centro Internacional de Estudios Superiores de Periodismo para América Latina, 1969 (original en anglès: 1954).
- Schramm, Wilbur (ed). *La ciencia de la comunicación humana*. Mèxic: Grijalbo, 1982.
- Schiller, Herbert I. *Los manipuladores de cerebros*. Buenos Aires: Gránica, 1974.
- Scott, Alan. *Ideology and The New Social Movements*. Boston/Sidney/London: Unwin Hyman Ltd., 1990.
- Scribner, Charity. *Requiem for Communism*. Cambridge, MA & London: The MIT Press, 2003.
- Segura, Antoni. *Crònica del catalanisme. De l'autonomia a la independència*. Barcelona: Angle Editorial, 2013.
- Sessions, George (edited by). *Deep Ecology for the 21st Century. Readings on the Philosophy and Practice of the New Environmentalism*. Boston & London: Shambhala, 1995.
- Sherman, Howard J. *Reinventing Marxism*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1995.
- Shapiro, Andrew L. *The Control Revolution*, New York: PublicAffairs, 1999.
- Shaw, Martin. *Civil Society and Media in Global Crises. Representing Distant Violence*. New York: Pinter, 1996.
- Shiva, V. *Staying, Alive: Women, Ecology, and Development in India*. New Delhi: Kali for Women, 1988.
- Shiva, V. *Earth Democracy. Justice, Sustainability and Peace*. London and New York: Zed Books, 2006.
- Shull, Tad. *Redefining Red and Green. Ideology and Strategy in European Political Ecology*. New York: State University of New York Press, 1999.
- Silva Echeto, Víctor. *Caos y catástrofe. Un debate sobre las teorías críticas entre América Latina y Europa*. Barcelona: Gedisa editorial, 2014.

- Simmons, I.G. *Interpreting Nature: Cultural Constructions of the Environment*. London: Routledge, 1993.
- Simon, Julian; Kahn, Herman. *The Resourceful Earth: A Response to Global 2000*. Oxford: Blackwell, 1984.
- Singleton, F (ed.). *Environmental Problems in the Soviet Union and Eastern Europe*. Boulder: Rienner, 1987.
- Simons, Herbert W; Billig, Michael (edited by). *After Postmodernism. Reconstructing Ideological Critique*. London: Sage Publications, 1994.
- Simpson, Christopher. "Elisabeth Noelle-Neumann's 'Spiral of Silence' and the Historical Context of Communication Theory", a *Journal of Communication* 43 (3): 149-173.1996.
- Simpson, Christopher. *Elisabeth Noelle-Neumann: Background Documents 1935-1945*: <http://www1.american.edu/radiowave/noelle/noelle.htm>
- Simpson, Christopher. *Directory of Documents Elisabeth Noelle-Neumann*: (<http://www1.american.edu/radiowave/noelle/noldir1.htm>). July 1997.
- Singh, Rajendra. *Social Movements, Old and New. A Post-modernist Critique*. New Delhi/London: Sage Publications, 2006.
- Sivak, Martín. Jefazo. *Retrato íntimo de Evo Morales*. Santa Cruz de la Sierra, Bolívia: Debate/Editorial El País, 2008.
- Smith, Bonnie G (ed.). *Global Feminisms Since 1945*. New York and London: Routledge, 2000.
- Smith, Mark J. Ecologism. *Towards Ecological Citizenship*. Buckingham, UK: Open University Press, 1998.
- Smith, Joe. *What Do Greens Believe?*. London: Granta Books, 2013.
- Smart, Barry. *Modern Conditions, Postmodern Controversies*. London and New York: Routledge, 1992.
- Smart, Barry. *Postmodernity. Key Ideas*. London and New York: Routledge, 1993.
- Sokal, Alan; Bricmont, Jean. *Imposturas intelectuales*. Barcelona: Paidós, 1999.
- Soper, Kate. *What is Nature? Culture, Politics and the non-Human*. Oxford, UK & Cambridge, USA: Blackwell, 1995.
- Spaargaren, Gert; Mol, A.P.J; Buttel, Frederick H. *Environment and Global Modernity*. London: Sage Publications, 2000.
- Sparrow, Bartholomew H. *A Research Agenda for an Institutional Media. Political Communication*. Volum 23, Number 2, April-June, 2006.
- Splichal, Slavko. *Public Opinion. Developments and Controversies in the Twentieth Century*. Boston: Rowman and Littlefield Publishers, 1999.

- Stalder, Felix. *Manuel Castells. The Theory of the Network Society*. Cambridge: Polity Press, 2006.
- Standing, Guy. *The Precariat: The New Dangerous Class*. London. Bloomsbury, 2011.
- Stearns, William; Chaloupka, William (edited by). *Jean Baudrillard. The Disappearance of Art and Politics*. London. MacMillan, 1992.
- Steger, Manfred B. (edited by.) *Rethinking Globalism*. Lanham (USA), Oxford (UK): Rowman and Littlefield Publishers, Inc., 2004.
- Steger, Manfred B. *Globalization. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Stoetzel, Jean. *Psicología social*. Alcoi: Ed. Marfil, 1971.
- Strubell i Trueta, Toni. *El cansament del catalanisme*. Barcelona: La Campana, 1997.
- Strubell i Trueta, Toni. *Hasta aquí hemos llegado. Claves para entender el hartazgo de Catalunya con España*. Donostia: Tartalo, 2009.
- Sutton, Philip W. *The Environment. A Sociological Introduction*. Cambridge, UK: Polity Press, 2007.
- Taggart, Paul. *Populism*. Buckingham/Philadelphia: Open University Press, 2000.
- Tanuro, Daniel. *Cambio climático y alternativa ecosocialista*. 2009.
- Tarde, Gabriel. *La opinión y la multitud*. Madrid: Taurus, 1986.
- Tarrow, Sidney. *The New Transnational Activism*. New York: Cambridge University Press, 2005.
- Tasker, Yvonne; Negra, Diane (editors). *Interrogating Postfeminism. Gender and the Politics of Popular Culture*. Durham and London: Duke University Press, 2007.
- Taylor, Bron (edited by). *Encyclopedia of Religion and Nature*. New York and London: Bloomsbury Academic, 2008.
- Taylor, Paul. *Respect for Nature: A Theory of Environmental Ethics*. Princeton, N.J: Princeton University Press, 1986.
- Thompson, Willie. *Postmodernism and History*. New York: Palgrave MacMillan, 2004.
- Thompson, Denise. *Radical Feminism Today*. London: Sage Publications, 2001.
- Thompson, E; Morris, W. *Romantic to Revolutionary*. London: Pantheon, 1976.
- Thompson, E.P. *The Making of the English Working Class*. London: Penguin, 1991.
- Tilly, Charles; Wood, Lesley. *Los movimientos sociales 1768-2008. Desde sus orígenes a Facebook*. Barcelona: Crítica, 2010.

- Tocqueville, Alexis de. *Democracy in America*. New York: Anchor Books, 1969.
- Tocqueville, Alexis de. *The Old Regime and the Revolution*. Chicago: The University of Chicago Press, 1998.
- Tolstói, Lev. *Contra aquellos que nos gobiernan*. Madrid: Errata naturae editors, 2014.
- Tönnies, Ferdinand. *Community and Association*. London: Routledge, 1955.
- Torgerson, Douglas. *The Promise of Green Politics. Environmentalism and the Public Sphere*. Durham and London: Duke University Press, 1999.
- Toulmin, S. *Cosmopolis: The Hidden Agenda of Modernity*. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1990.
- Touraine, Alain. *The Post-Industrial Society*. London: Random House, 1974.
- Touraine, Alain. *El postsocialismo. Los nuevos caminos de la izquierda. Más allá del socialismo*. Barcelona: Planeta, 1982 (original en francés: 1980).
- Touraine, Alain. *Anti-nuclear Protest. The opposition to nuclear energy in France*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
- Touraine, Alain. *Crítica de la modernidad*. Madrid: Temas de Hoy, 1993.
- Touraine, Alain. *Critique of Modernity*. Oxford and Cambridge: Blackwell, 1995.
- Tresserras, Miquel. *L'encontre estètic*. Barcelona: Dèria Editors, 1997.
- Tresserras, Miquel. *La ciutat de risc. El prodigi de la televisió i altres tecnologies*. Barcelona: Tróodos, 2005.
- Tucker, Mary Evelyn; Berthrong, John (edited by). *Confucianism and Ecology. The Interrelation of Heaven, Earth, and Humans*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1998.
- Tuchman, G. *La producción de la noticia. Estudio sobre la construcción de la realidad*. Barcelona: Gustavo Gili, 1983.
- Tunney, Sean; Monaghan, Garret (edited by). *Web Journalism:// a new form of citizenship*. Portland, USA: Sussex Academic Press, 2010.
- Turner, Jane (edited by). *The Grove Dictionary of Art. From Expressionism to Post-Modernism*. USA: Groveart, 2000.
- Valencia Sáiz, Ángel (ed.). *La izquierda verde*. Barcelona: Icària /Fundació Nous Horitzons, 2006.
- Valencia Sáiz, Ángel. *Política y medio ambiente*. Mèxic: Porrúa, 2014.

- Vallespín, Fernando. *El futuro de la política*. Madrid: Santillana, 2000.
- Valdivielso Navarro, Joaquín. *La filosofía política de André Gorz. Las sociedades avanzadas y la crisis del productivismo*. Tesis doctoral dirigida pel Dr. Bernat Riutort i presentada a la Universitat de les Illes Balears Palma de Mallorca. Palma de Mallorca, 2001.
- Van Lier, Leo. *The Ecology and Semiotics of Language Learning. A Sociocultural Perspective*. Boston/New York/London: Kluwer Academic Publishers, 2004.
- Vattimo, Gianni. *El fin de la modernidad. Nihilismo y hermenéutica en la cultura posmoderna*. Barcelona: Gedisa Editorial, 1994.
- Vattimo, G (y otros). *En torno a la posmodernidad*. Barcelona: Anthropos Editorial, 2003.
- Vibert, Frank. *The Rise of the Unelected. Democracy and the New Separation of Powers*. New York: Cambridge University Press, 2007.
- Vilanova i Tané, Santiago. *El combat ecologista a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62, 1979.
- Vilanova i Tané, Santiago. *L'econacionalisme*. Barcelona: Ed. Blume, 1981.
- Vilanova i Tané, Santiago. *L'onada ecològica*. Barcelona: Edicions 62, 1991.
- Vilanova i Tané, Santiago. *L'Estat ecològic. Una proposta per a l'Estat Català del segle XXI*. Barcelona: Editorial Base, 2014.
- VVAA. *Postmodernism*. London: Sage, 1988.
- Walker Rettberg, Jill. *Blogging. Digital Media and Society Series*, Cambridge (Regne Unit): Polity Press, 2008.
- Wall, Derek. *Green History. A reader in environmental literature, philosophy and politics*. London and New York: Routledge, 1994.
- Wall, Derek. *The Rise of the Green Left. Inside the Worldwide Ecosocialist Movement*. New York: PlutoPress, 2010.
- Wall, Derek. *No-Nonsense Guide to Green Politics*. Oxford, UK: New Internationalist Publications, 2010.
- Ward, Glenn. *Understand Postmodernism*. London: The McGraw-Hill Companies, 2010.
- Ward, Graham (Edited by). *Postmodern God. A Theological Reader*. Oxford, UK: Blackwell Publishers, 1998 (1a edició: 1997).
- Warren, Karen J (edited by). *Ecofeminism. Women, Culture, Nature*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1997.

- Weeks, Liam; Clark, Alistair (edited by). *Radical or Redundant? Minor Parties in Irish Politics*. Dublin: The History Press Ireland, 2012.
- Weston, Anthony (edited by). *An Invitation to Environmental Philosophy*. New York & Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Weston, Joe (ed.). *Red and Green: the New Politics of the Environment*. London: Pluto, 1982.
- Williams, Christopher (edit). *Environmental Victims*. London: Earthscan Publications, 1998.
- Williams, James. *Lyotard. Towards a Postmodern Philosophy*. Cambridge & Oxford: Polity Press, 1998.
- Williams, Raymond. *Socialism and Ecology*. London: Socialist Environment and Resources Association, 1982.
- Williams, Raymond. *The Politics of Modernism. Against the New Conformists*. London and New York: Verso, 1996.
- Williams, J. Patrick. *Subcultural Theory. Traditions and Concepts*. Cambridge: Polity Press, 2011.
- Wober Mallory, J (ed). *Television and nuclear Power: Making The Public Mind*. New Jersey (USA): Ablex Publishing Corporation, 1992.
- Wolf, Mauro. *La investigación de la comunicación de masas*. Barcelona: Paidós, 1987.
- Wring, Dominic. *The Politics of Marketing. The Labour Party*. New York: Palgrave MacMillan, 2005.
- Yearly, Steven. *The Green Case. A Sociology of Environmental Issues, Arguments and Politics*. London: HarperCollinsAcademic, 1991.
- Young, J. *Post-Environmentalism*. London: Belhaven, 1990.
- Zaller, John R. *La naturaleza y los orígenes de la opinión pública*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 2014.
- Zimmerman, M. *Contesting Earth's Future: Radical Ecology and Post-modernity*. Berkeley: University of California Press, 1994.

• Bibliografia principal d'Elisabeth Noelle-Neumann

Llibres:

-Noelle, Elisabeth. *Amerikanische Massenbefragungen über Politik und Press.* Dissertació inaugural. Berlin: Friedrich-Wilhelms-Universität, 1940 (surt publicat el 1940 amb el títol *Meinungsund Massenforschung in den USA*).

-Noelle-Neumann, E; Neumann, Erich Peter. *Statics on Adenauer. Portrait of a statesman.* Bonn: Verlag Für Demoskopie, 1962.

-Noelle-Neumann, E. *Über den methodischen Fortschritt in der Umfrageforschung.* Allensbach: Verlag, 1962.

-----.. *Umfragen in der Massengesellschaft. Einführung in die Methoden der Demoskopie.* Rowohlt: Reinbek bei Hamburg, 1963.

-----.. *Oeffentliche Meinung und soziale Kontrolle.* Tuebingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1966.

-Noelle-Neumann, E; Neumann, Erich Peter. *The Germans. Public Opinion Polls 1947-1966.* Bonn: Verlag Für Demoskopie, 1967.

-Noelle-Neumann, E; Schmidtchen, Gerhard. *Verbraucher beim Einkauf. Eine wirtschaftssoziologische Studie über die Rolle des Markenartikels.* Allensbach: Institut für Demoskopie, 1968.

-Noelle-Neumann, E; Schultz, Winfried. *Publizistik.* Frankfurt: Fischer-Taschenbuch, 1971.

-Noelle-Neumann, E. *Innere Pressefreiheit 1973.* Allensbach: Institut für Demoskopie Allensbach, 1974.

-----.. *Öffentlichkeit als Bedrohung.* Freiburg: Karl Aber (editat per J. Wilke), 1979 (1a edició: 1977)

-----.. *Die Schweigespirale: Oeffentliche Meinung-unsere soziale Haut.* Munich/Zurich: Piper, 1980.

-----.. *Wahlentscheidung in der Fernsehdemokratie.* Freiburg, Wuerzburg: Ploetz, 1980.

-----.. (ed.). *The Germans: Public Opinion Polls (1967-1980).* Wesport, CT: Greenwood. Allensbach Institut für Demoskopie, 1981.

-Noelle-Neumann, E, Koecher, Renate. *Die Verletzte Nation: Ueber den Versuch der Deutschen, ihren Charakter zu Aendern.* Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1987.

-Noelle-Neumann, E. *Oeffentliche Meinung: Die Entdeckung der Schweigespirale*. Frankfurt and Berlin: Ullstein, 1989 (edició revisada i més extensa de la de 1980).

----- . *The Spiral of Silence: Public Opinion-Our Social Skin*. Chicago/London: University of Chicago Press, 1984. (versió revisada: 1993).

-Noelle-Neumann, E; Koecher, Renate. *Allensbacher Jahrbuch der Demoskopie 1984-1992*. Munchen: K.G. Saur, 1993.

-Noelle-Neumann, E; Kepplinger, H.M; Donsbach, Wolfgang. *Kampa. Meinungsklima und Medienwirkung im Bundestagwahlkampf 1998*. Freiburg: K. Alber, 1999.

-Noelle-Neumann, E. *Die Schweigespirale. Öffentliche Meinung-unsere soziale hut*. Langer/Müller, 2001.

----- . *Die Erinnerungen*. Herbig Verlag, 2006.

----- . *La espiral del silencio. Opinión pública: nuestra piel social*. Barcelona: Paidós, 2010 (1a edició en castellà: agost 1995).

Articles:

-"Öffentliche Meinung", a *Publizistik: Das Fischer Lexikon*, edició a càrrec d'Elisabeth Noelle-Neumann i Winfried Schulz.

-"Return to the concept of powerful mass media", a H. Eguchi and K. Sata (Eds.), *Studies of Broadcasting: An International Annual of Broadcasting Science*, 9, 67-112, Tokyo: Nippon Hoso Kyokai, 1973.

-"Kumulation, Konsonanz und Öffentlichkeit", a *Publizistik*, número 1, 1973.

-"Die Schweigespirale: Über die Entstehung der öffentlichen Meinung", a *Standorte im Zeitstrom: Festschrift für Arnold Gehlen zum 70. Januar 1974*.

-"The Spiral of Silence: a Theory of Public Opinion", a *Journal of Communication*, 24, 2: 43-51, 1974.

-"Turbulences in the climate of opinion: Methodological application of the spiral of silence theory", a *Public Opinion Quarterly*, 40, 143-158, 1977. (traducció a *Cuadernos de Información y Comunicación*, vol. 15, 301-318, 2010).

-"Public Opinion and the Classical Tradition: A Re-evaluation", a *Public Opinion Quarterly*, vol. 43, número 2, 143-156, 1979.

-"Mass Media and social change in developed countries", dins E. Katz i T. Szecsko

(Eds.), *Mass media and social change*. Beverly Hills: Sage, 1981.

- "The Spiral of Silence: A Response", dins *Political Communication Yearbook*, editat per K.R. Sanders, L.L. Kaid i D. Nimmo, 66-94. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1985.

- "Identifying Opinion Leaders", Paper presentat en la 38a edició de la Convenció Anual de l'European Society of Market Research, Wiesbaden, Alemanya, 1985.

- "Mass Media and social change in developed societies", dins G.C. Wilhoit (ed.), *Mass Communication Yearbook*. Beverly Hills (CA): Sage, 1985.

- "The 'event as event' and the 'event as news': the significance of 'consonance' for media effects research", a *European Journal of Communication*, 2, 391-414. 1987.

- "Advances in Spiral of Silence Research", a *KEIO Communication Review*, 10: 3-34.

- "The theory of public opinion: The concept of the spiral of silence", a J.A. Anderson (Ed), *Communication Yearbook*, 14, pp. 256-287. Newbury Park, CA: Sage, 1991.

- "Public Opinion and Rationality", a GLASSER, Theodore; SALMON, Charles (edited by). *Public Opinion and the Communication of Consent*. New York/London: The Guilford Press, 1995. Pàgines 33-54.